BRONIUS KVIKLYS

LIETUVOS BAŽNYČIOS 4

CHURCHES OF LITHUANIA

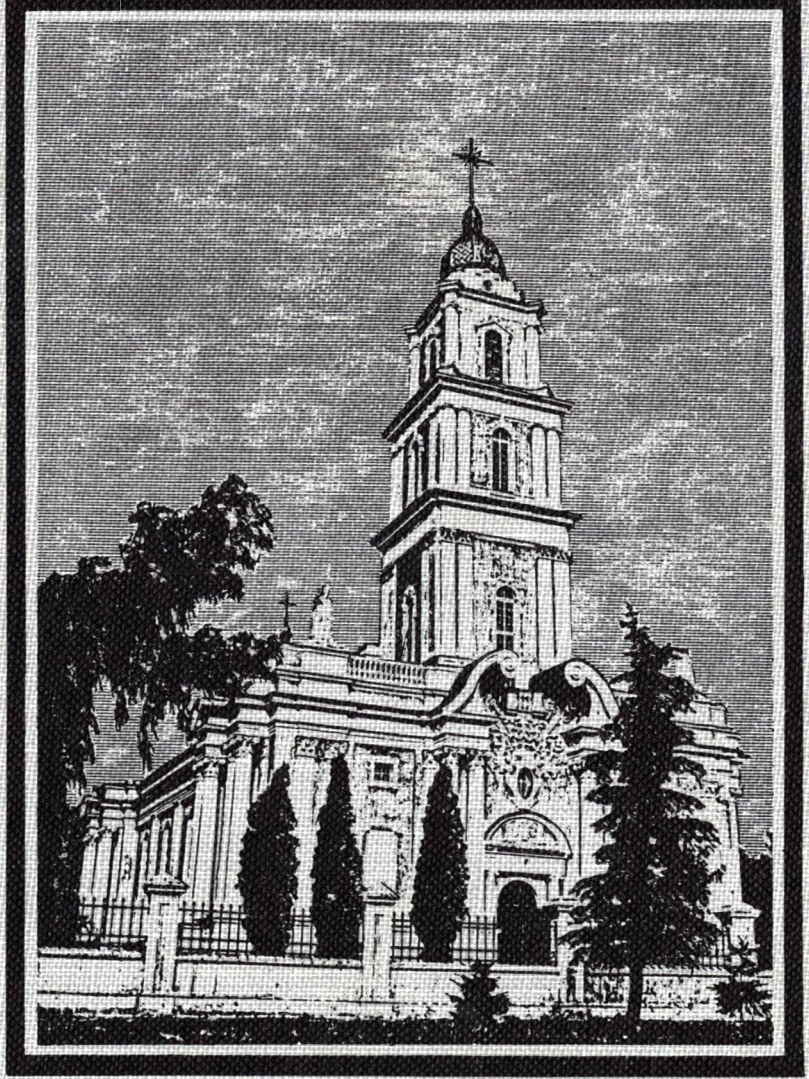

Panevėžio vyskupija

LIETUVOS BAŽNYČIOS / CHURCHES OF LITHUANIA*
IV tomas: Panevėžio vyskupija / Vol. IV: The Diocese of Panevėžys

By BRONIUS KVIKLYS

Published by Lithuanian Library Press, Inc.
Copyright © 1984 by BRONIUS KVIKLYS
Library of Congress Catalog Card No. 80-80194

ISBN 0-932042-53-8

* For English Introduction see page 7

LIETUVOS BAŽNYČIOS

IV tomas

Panevėžio vyskupija

BRONIUS KVIKLYS

AMERIKOS LIETUVIŲ BIBLIOTEKOS LEIDYKLA
LITHUANIAN LIBRARY PRESS, Inc.
Chicago, Illinois
1984, Šv. Kazimiero metai

Panevėžio vyskupija yra IV tomas iš LIETUVOS BAŽNYČIŲ serijos leidžiamų knygų

Architektūriniai tekstai:
Dr. inž. Jurgis Gimbutas

Redakcija:
Bronius Kviklys
Juozas Mažeika
Kun. dr. Anicetas Tamošaitis, SJ
Kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC

Korektorius:
Juozas Masilionis

Žemėlapis:
Vitalis Matulaitis

Spaudai paruošė ir išleido:
Amerikos Lietuvių Bibliotekos Leidykla / *Lithuanian Library Press, Inc.*
3001 W. 59th St., Chicago, IL 60629, USA

Dailininkas ir techninis redaktorius:
Petras Aleksa

Tiražas 1500 egzempliorių

Spaudė **M. Morkūno** spaustuvė

„PANEVĖŽIO VYSKUPIJĄ" IŠLEIDŽIANT

Panevėžio vyskupija buvo įsteigta 1926.IV.4, popiežiaus Pijaus XI apaštališkąja konstitucija (Lituanorum gente), kuria buvo įkurta Lietuvos Bažnytinė provincija. Tada, arkiv. Jurgio Matulevičiaus-Matulaičio planu, senoji Žemaičių vyskupija buvo padalyta į tris naujas vyskupijas, kurių viena, šiaurės rytinė dalis, paversta nauja vyskupija su vyskupo sostu Panevėžyje. Vyskupijos teritorija apima apie 13.000 km² plotą, kuriame 1926 m. buvo 10 dekanatų, 69 parapijinės bažnyčios, 41 filijos, 4 rektoratai, 79 koplyčios, 171 kunigas ir apie 375.000 katalikų. Ligi nepriklausomos Lietuvos gyvavimo pabaigos vyskupijos katalikų skaičius išaugo ligi 418.950. Kai kurios filijos virto parapijomis, įkurta naujų parapijų, pastatyta naujų bažnyčių, prisiauginta kunigų ir kitų dvasininkų. Taigi 1940 m. vyskupijoje buvo 91 parapijinė, 27 filijinės bažnyčios, 7 rektoratai, 82 koplyčios, 236 kunigai.

II pasaulinio karo metu buvo sunaikintos ar pokario metais sovietinių okupantų uždarytos 8 bažnyčios. Iš jų tik 3 buvo atstatytos. Apie 40 bažnyčių karo metu apgriautos, bet pokario metais atstatytos. 1983 m. okup. Lietuvos „Katalikų kalendoriuje-žinyne" surašyta 120 veikiančių bažnyčių. Uždarytos ir visos 82 koplyčios. Šioje knygoje aprašomos 128 bažnyčios, 7 didesnės ir keliasdešimt mažesnių koplyčių, daugybė varpinių, kapinių ir kitų religinio pobūdžio pastatų bei įrengimų.

Karo ir pokario metais Lietuvą okupavę bolševikai ir vokiški naciai nukankino 14 kunigų. 56 kunigai buvo suimti, kalinti, ištremti. Dauguma jų grįžo iš kalėjimo ar Sibiro tremties netekę sveikatos. Norėdami išvengti bolševikų teroro, 1944 m. į užsienį pasitraukė apie 50 vyskupijos kunigų bei vienuolių. (Jų dar gyvųjų ir jau mirusiųjų sąrašas spausdinamas 507 psl.). Po karo, veikiant okupacinės valdžios suvaržymams stoti jaunuoliams į kunigų seminariją, naujų kunigų prieauglis buvo labai mažas. Taigi, 1983 m. žiniomis, iš 120 veikiančių bažnyčių tik 101 turėjo po nuolatinį kunigą; 19 bažnyčių buvo aptarnaujamos iš kitų parapijų atvykstančių kunigų.

Pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas (+1958) 1940.II.26 raštu įpareigojo visus klebonus aprašyti savo bažnyčias. Iš ligi 1947 m. gautos medžiagos jis paruošė plačios apimties „Panevėžio vyskupijos" monografiją. Šis nevisiškai baigtas (dar redaktoriaus reikalingas) rankraštis pasiekė Romą ir buvo Liet. Katalikų Mokslo akademijos žinioje. Nesant tuo tarpu galimybės jį baigti redaguoti ir išleisti, rankraštį globojęs istorikas kun. Rapolas Krasauskas padarė jo kopiją ir leido šių knygų autoriui pasinaudoti ten sutelkta medžiaga. Ši ir kita medžiaga palengvino ir pagreitino „Lietuvos bažnyčių" knygų IV tomo paruošimą. K. Paltaroko rankraščio atskirų bažnyčių aprašymų autorių vardai ir pavardės skelbiami šios knygos gale, bibliografijos skyriuje.

Bažnyčių, koplyčių, varpinių pastatų architektūrinius tekstus, kaip jie skelbiami knygoje, parašė ne šios knygos autorius, bet šios srities žinovas inžinerijos daktaras Jurgis Gimbutas.

Ruošiant šios knygos rankraštį spaudai, be minėtų, maloniai talkino: kun. dr. Juozas Vaišnora, MIC, kalbos tikslinimo dalykuose padėjo kun. dr. Anicetas Tamošaitis, SJ, dalį skolintų nuotraukų perfotografavo Juozas Mažeika, Vitalis Matulaitis nubraižė vyskupijos žemėlapį, lituanistas Juozas Masilionis perskaitė vieną korektūrą, Nijolė Gražulienė išvertė į anglų kalbą šios knygos turinio santrauką. Kitų bendradarbių ir nuotraukų teikėjų vardai bei pavardės skelbiami bibliografijos skyriuje.

Knygą meniškai apipavidalino jos techninis redaktorius Petras Aleksa, išleido Lietuvių Bibliotekos leidykla. Jos leidimą gausesnėmis aukomis parėmė „tūkstantininkai": Panevėžiečių klubas Čikagoje (per Juozą Masilionį), Kazimieras Brencius, Algirdas Čepėnas, dr. Anicetas Grigaliūnas, kun. Jonas Gutauskas, Petras Indreika, Bronė Kviklienė, Lietuvių fondas, plk. Kazys Mikolajūnas, kun. Albinas Spurgis, MIC, kun. Jonas Staškus-Staškevičius, Juozas Vembrė ir daugelis kitų. (Aukotojų sąrašas skelbiamas šios knygos pabaigoje).

Ir šio „Lietuvos bažnyčių" tomo spaudos darbus rūpestingai atliko dr. Mykolas Morkūnas, su savo spaustuvės darbuotojais: ofseto spaudai nuotraukas perfotografavo Klementas Dedela, tekstą su nuotraukomis montavo ir maskavo dail. Zina Morkūnienė.

Visiems, vienu ar kitu būdu talkinusiems, priklauso nuoširdi autoriaus padėka.

BRONIUS KVIKLYS

Čikaga, 1984 metai

CHURCHES OF LITHUANIA: THE DIOCESE OF PANEVĖŽYS

Introduction

Fourth in the series CHURCHES OF LITHUANIA, this volume presents the churches of the Diocese of Panevėžys, which was established on April 4, 1926, by the papal bull "Lituanorum gente" of Pope Pius XI according to the plan proposed by Archbishop Jurgis Matulevičius-Matulaitis. At that time the old Diocese of Žemaitija (established in 1417) was subdivided into three new bishoprics. One of these, the northeastern section, consisting of thirteen thousand square kilometers of territory, became the Diocese of Panevėžys.

In 1940 before Lithuania was deprived of its independence by the Soviets, the diocese comprised the following churches: ninety-one parochial, twenty-seven affiliated, seven rector-headed, and eighty-two chapels. The faithful of the diocese numbered 418,950.

During World War II and the postwar years, the Soviets closed eight of the churches. Only three were later reopened. All eighty-two chapels were also closed. Almost forty churches that were damaged during the war were later reconstructed. According to the latest information, in 1984 there were 120 churches in the diocese. In the pages of this volume the reader will find the descriptions of 128 churches and several score chapels, including seven larger chapels.

Of the 236 priests working in the diocese in 1940, fourteen were killed during the German and the Soviet occupations of Lithuania. Fifty-six priests were arrested and imprisoned or deported. Most of these returned in poor health. About fifty priests and religious fled the country when it was clear that the Soviets were about to occupy it.

Since the incorporation of Lithuania into the Soviet Union, the authorities have been keeping a watchful and restrictive eye on the theological seminary and have drastically limited the numbers of seminarians allowed. Thus, too few priests have been ordained. It is known that in 1983, of the 120 functioning churches in the diocese only 101 had a full-time priest; the other nineteen had to content themselves with the services of visiting priests from other parishes.

This volume is based in large part on data collected by the diocese's first bishop, the Most Rev. Kazimieras Paltarokas (d. 1958), for a monograph on the Diocese of Panevėžys ("Panevėžio vyskupijos monografija"). This firsthand information, gathered by priests actually working in the parishes, made it possible for this volume to be compiled more accurately and in a shorter period of time than would otherwise have been possible. A copy of Bishop Paltarokas' manuscript was kindly provided by the Rev. Rapolas Krasauskas.

The first part of this volume presents the history of the Diocese of Panevėžys from its establishment until the present, including its organizational scheme and religious activities, both during the days when Lithuania was independent and after it came under Soviet rule. Biographical data are also presented of the diocese's bishops, ecclesiastical administrators, and priests, including those who were imprisoned or slain by the Soviets and also those who withdrew to the West. The second part of this volume describes the churches, belfries, chapels, cemeteries, and other religious objects to be found in the diocese. A number of architectural descriptions are provided of churches, belfries, chapels, and churchyard gateways that were written by Jurgis Gimbutas, the holder of a doctorate in engineering.

The following persons graciously aided the author in the preparation of this book: the Rev. Dr. Juozas Vaišnora, MIC, the Rev. Dr. Anicetas Tamošaitis, Juozas Mažeika, Jonas Dainauskas, Vincas Lukas, and many others. The schematic map was prepared by Vitalis Matulaitis. The Art Director and Technical Editor was Petras Aleksa. Printed by Morkūnas Printing Co.: Dr. Mykolas Morkūnas and associates — the artist Zina Morkūnienė, Clemente Dedala, and others.

Translated from the Lithuanian by NIJOLĖ GRAŽULIS

PANEVĖŽIO VYSKUPIJA

Panevėžio katedros didysis altorius 1977 metais

PANEVĖŽIO VYSKUPIJA

Vyskupijos įkūrimas, teritorija

Panevėžio vyskupija buvo įkurta 1926.IV.4 popiežiaus Pijaus XI aktu (apaštališkąja konstitucija) „Lituanorum gente" (jos pilnas tekstas paskelbtas „Lietuvos bažnyčių" I t., 85—88 psl.). Visa vyskupijos teritorija ligi 1849 m. buvo Vilniaus vyskupijos dalis, o 13 parapijų už Nevėžio, Lėvens ir Mūšos upių priklausė Žemaičių vyskupijai. 1849 m. popiežius Pijus IX pertvarkė vyskupijų ribas, ir tada visa dabartinė Panevėžio vyskupija priklausė Žemaičių vyskupijai, kuri buvo labai didelė.

Minėtu 1926 m. aktu Žemaičių vyskupija buvo padalyta į 3 vyskupijas — Telšių, Panevėžio ir Kauno arkivyskupiją. Panevėžio vyskupija yra šiaurės rytų Lietuvos dalyje. Šiaurėje ji ribojasi su Latvija, vakaruose ir pietuose su Kauno arkivyskupija, rytuose su Kaišiadorių vyskupija ir Vilniaus arkivyskupija. Ji apima apie 13.000 kv. kilometrų plotą.

Panevėžio vyskupija, kaip ir kitos, buvo įkurtos vien tiktai bažnytinės procedūros keliu, Šv. Tėvui šiam reikalui tvarkyti paskyrus arkivysk. Jurgį Matulevičių-Matulaitį. 1927.XII.10 Lietuvos vyriausybė ratifikavo sutartį su Vatikanu ir pripažino naujos Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimą bei sutvarkymą, taigi ir Panevėžio vyskupijos atsiradimą.

Vyskupiją sudaro 10 dekanatų: Anykščių, Biržų, Kupiškio, Panevėžio, Pasvalio, Raguvos, Rokiškio, Šeduvos, Utenos ir Zarasų. 1926 m. steigiant vyskupiją, čia buvo 69 parapijos, 41 filija (prie jų gyveno kunigas), 4 rektoratai ir 79 koplyčios. Tada vyskupijoje buvo 171 kunigas ir 375.000 katalikų. Laikui bėgant, parapijų skaičius didėjo, o filijų sumažėjo, nes dalis jų tapo savarankiškomis parapijomis. 1944 m., baigiantis II pasauliniam karui, visoje vyskupijoje buvo jau 98 parapijos, filijų tebuvo likę 26, rektoratų 4, koplyčių 81. Įsikūrė 11 naujų bažnytkaimių: Berčiūnai, Biliakiemis, Burbiškis, Daunoriai, Gulbinėnai, Inkūnai, Juodupė, Kiburiai, Pamūšis, Subačiaus stotis, Švedriškė. Be šių vietovių, naujos bažnyčios dar pastatytos Andrioniškyje, Dabužiuose, Geležiuose, Panemunyje ir Papilyje. Įkurta 10 altarijų, 14 viešų ir pusiau viešų koplyčių, suremontuota 60 bažnyčių. Pastatyta ir įruošta Panevėžio katedros bažnyčia.

Ligi 1940 m. pašvęsti 195 nauji vyskupijos kunigai. 1940 m. vyskupijoje dirbo 241 kunigas. Be to, Telšių kunigų seminarijai Panevėžio vyskupija duodavo ligi trečdalio klierikų. Katalikų skaičius pakilo ligi 418.950.

Administracija

1926—1957 m. laikotarpiu Panevėžio vyskupiją valdė vysk. Kazimieras Paltarokas, Panevėžio vyskupu paskirtas popiežiaus Pijaus XI bula „Commissum humilitati Nostrae ab aeterno Pastorum Principe officium regendi". 1926.V.2 Kauno bazilikoje jis buvo konsekruotas vyskupu, o 1926.V.30 atliko iškilmingą ingresą Šv. Stanislovo koplyčioje (bažnytėlėje), nes katedros tuo metu nebuvo — ją turėjo naujasis vyskupas išauginti iš čia pradėtos statyti bažnyčios. Jis įdėjo daug darbo, rūpesčių ir sumanumo, beveik iš nieko kurdamas naujos vyskupijos administraciją, o tai buvo nelengva. Pirmiausia reikėjo sukurti sudėtingus vyskupijos valdymo organus. Čia didelį vaidmenį atlieka vyskupijos kapitula, patariamuoju balsu padedanti ordinarui valdyti vyskupiją ir suteikia tam tikrą iškilmingumą, ypač liturginių pamaldų metu. Kapitulos steigimo teisę yra pasilaikęs Šv. Sostas. Taigi ji buvo įsteigta popiežiaus Pijaus XI bula „Ad divini cultus aplendorem" 1927.XI.11. Kapitulą sudarė 4 prelatai ir 4 kanauninkai. Pirmieji Panevėžio vyskupijos (1927 m.) prelatai buvo: Jonas Grabys (kurijos generalvikaras), Pranciškus Strakšas, Juozapas Gražys ir Ignas Labanauskas. Pirmieji kanauninkai: Jonas Maciejauskas, Petras Strelčiūnas, Mykolas Karosas ir Paulius Šidlauskas (kurijos kancleris). Garbės kanauninkais vyskupas pakvietė kunigus: Liudviką Šiaučiūną, Joną Jarašiūną, Igną Andrašiūną.

Panevėžio vyskupijos kurija 1930 metais. Sėdi (iš k.): prel. Pranciškus Strakšas, prel. Juozas Gražys, kan. Paulius Šidlauskas. Stovi: kun. Leonas Lukošiūnas, kun. Augustinas Liepinis, kan. Vladas Butvila ir kun. Juozas Ruškys

Vyskupijos patarėjų kolegiją sudarė: prel. Jonas Grabys, kan. Jonas Maciejauskas, kan. Ignas Andrašiūnas, kun. Jonas Didžiulis. Vyskupijos kurija: Tribunolo oficiolas — prel. Jonas Grabys, Teisingumo ir ryšio gynėjas — kun. Juozapas Ruškys, kancleris kan. Paulius Šidlauskas, I notaras — kun. Augustinas Liepinis, II notaras — kun. Zenonas Karečka. Prosinodiniai teisėjai: prel. Jonas Maciejauskas, kun. Juozas Dirginčius, prel. Jonas Grabys, kun. Jonas Didžiulis, kun. Ignas Labanauskas.

Bažnyčios Turtų valdymo taryba: vysk. K. Paltarokas (pirm.), prel. J. Grabys ir prel. J. Maciejauskas. Be jų, buvo 6 prosinodiniai egzaminatoriai, 7 klebonai patarėjai.

Vėliau visų minėtų institucijų personalinis sąstatas keitėsi. Po vysk. K. Paltaroko mirties trumpą laiką (1958 m.) vyskupiją administravo vysk. Julijonas Steponavičius, kan. Paulius Bakšys, vysk. Romualdas Krikščiūnas, prel. Kazimieras Dulksnys.

Generalvikarais buvo: prel. Jonas Grabys, prel. Jonas Gražys (1929—1934), prel. Jonas Jucys (1934—1948), prel. Mykolas Karosas (1948).

Vyskupijos kancleriais yra buvę: kan. Paulius Šidlauskas (1927—1932), kan. Vladas Butvila (1932—1947), kun. Jonas Gasiūnas (1941—1944). Iš pokario meto kanclerių — kun. Vladas Rabašauskas.

Vyskupo sekretoriai: kan. Leonas Lukošiūnas (1931—1935), kun. Jonas Gasiūnas (1935—1944); vyskupijos tribunolo oficiolai: prel. Jonas Grabys (1926—1927), prel. Pranciškus Strakšas (1929). Ilgamečiu vyskupijos tribunolo notaru buvo kun. Augustinas Liepinis (1926—1941).

Administraciniu požiūriu vyskupijos dekanatų skaičius (10) per visą laiką nepakito. Visi dekanatai yra seni, įsteigti Vilniaus ar Žemaičių vyskupijų laikais. Tik kiek vėliau, išlyginant vyskupijų sienas, Kurklių ir Balninkų parapijos buvo priskirtos Kauno arkivyskupijai, o Suginčių filija — Kaišiadorių vyskupijai.

Vyskupijos svarbiems reikalams aptarti buvo šaukiamos metinės dekanų konferencijos. Pirmoji konferencija įvyko 1927 m. Buvo šaukiami ir vyskupijos kunigų suvažiavimai. Jie būdavo visos vyskupijos arba daliniai. Vysk. K. Paltarokas uoliai lankydavo (vizituodavo) vyskupijos bažnyčias bei parapijas. Per savo valdymo metą yra jas aplankęs po 4 kartus.

Vyskupijos bažnyčios

Dr. Jurgis Gimbutas yra kruopščiai surinkęs visų Lietuvos bažnyčių įkūrimo, statymo bei atstatymo metus. Jo duomenimis, Panevėžio vyskupijos bažnyčios, pagal įkūrimo amžių, šitaip rikiuojasi: Tauragnai (1387 m.), Vyžuonos (1406), Utena (1416), Krekenava (1419), Suviekas (XV a. pr.), Jūžintai (1472), Pasvalys (1494), Rokiškis (1500), Linkuva (1500), Ramygala (apie 1500 m.), Skiemonys (apie 1500), Panevėžys (1503).

Žinoma, pirmųjų senųjų bažnyčių pastatų nėra išlikę, nes jie visi buvo mediniai, ir amžių bėgyje bažnyčios po keletą kartų atstatytos, ką skaitytojas patirs, skaitydamas šioje knygoje spausdinamus jų aprašymus.

To paties J. Gimbuto apskaičiavimu, iš 139 jam žinomų tebeveikiančių ar uždarytų, o taip pat II pasauliniame kare sunaikintų bažnyčių ir didesniųjų koplyčių (oratorijų) 80 yra mūrinių ir 59 medinių. Iš mūrinių 27 galima laikyti architektūros paminklais. Toje grupėje randame baroko ir klasicizmo stilių originalių ar šiek tiek perdirbtų pastatų. Kiti 53 mūriniai pastatai yra XIX a. pabaigos ar XX a. pradžios eklektika, iš kurių 18 yra didelių brangių neogotikinių ar pseudogotikinių bažnyčių. Medinių pastatų apie pusė, 31, yra tradicinio stiliaus didelio namo pavidalo su mažais bokšteliais bažnyčios ar koplyčios, kokių būta daugiau XVIII—XIX amžiuose visoje Lietuvoje. Likusios medinės turi didesnius bokštus, be ryškaus stiliaus, statytos nusižiūrėjus į mūrines bažnyčias.

Vyskupijos administracijos patalpos

Kai 1926 m. buvo įkurta Panevėžio vyskupija, nei jos vyskupas, nei kurija neturėjo reikalingų patalpų. Taigi vysk. K. Paltarokas laikinai apsigyveno statomos Šv. Stanislovo parapijos bažnyčios (vėliau katedra) klebonijoje. Tačiau jau tais pačiais metais vyskupija nupirko Sodų gt. Nr. 1 (prie Švč. Trejybės bažnyčios) stačiatikių šventiko dvejus medinius nebenaujus namus su didesniu sodu, kuris jungėsi su mokytojų seminarijos kiemu.

Namai buvo skubiai suremontuoti. Jie buvo nenauji, nemoderniški, bet pakenčiami. Vienuose jų (36,5 × 13 m) apsigyveno vyskupas, generalvikaras, kancleris, įsikūrė kurija. Antruose (21,5 × 8,5 m) buvo KVC

Panevėžio katedra Eucharistinio kongreso metu 1933 m. (Dekoruota inž. J. Bariso)

būstinė, susirinkimams patalpa, katalikiškų organizacijų raštinės, „Panevėžio balso" redakcija, Liaudies universitetas. Įruošta vyskupo asmeninė koplyčia, kambariai vyskupo svečiams.

Vyskupijos namus supo nemažas sodas, kurį gražiai sutvarkė ir atnaujino miškininkas Konkulevičius. Pasodinta naujų vaismedžių, dekoratyvinių krūmų. Tai buvo vienas iš gražiausiai tvarkomų privačių sodų Panevėžyje.

4 km atstu nuo Panevėžio vyskupija turėjo 30 ha Daumėnų vienkiemį.

1940—1941 m., bolševikams okupavus Lietuvą, vyskupijos nuosavybės buvo nacionalizuotos. Vyskupo namuose apgyvendinta 10 rusų karininkų šeimų su vaikais. Vyskupas nebuvo visiškai išvarytas — jam paskirtas 1 kambarys (buv. jo miegamasis), kuriame jis

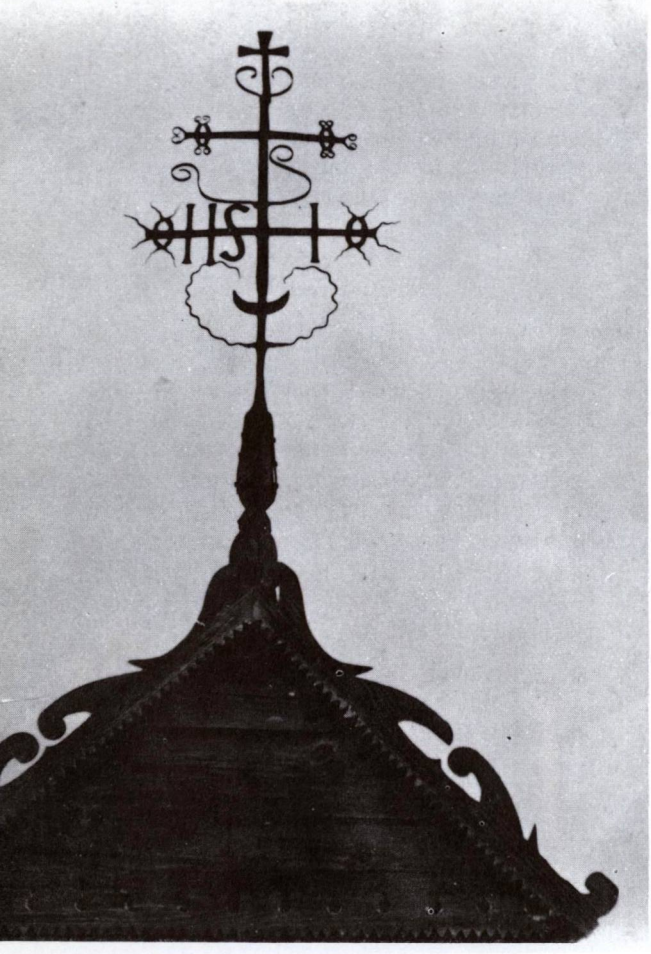

Koplytėlės viršūnė Sudeikių apylinkėse

galėjo gyventi nuomininko teisėmis. Kurijos įstaigos sukimštos į ankštas patalpas.

Po II pasaulinio karo vyskupo namai buvo galutinai nusavinti, juose įkurdintas vaikų darželis ir prieglauda. Vyskupas ir jo kurija persikėlė į nedidelius namus Sodų gt. Nr. 22.

Vienuolijos

Parapijoms religinio gyvenimo darbe talkino ir vienuolijos. Nors jų Panevėžio vyskupijoje nebuvo daug, tačiau jos atliko nemažą darbą religinio mokymo, auklėjimo, švietimo, kultūrinio gyvenimo ir labdaros srityse.

Marijonai buvo įkurdinti Panevėžyje 1927 m. Vysk. Paltarokas, pijorų vadovybei atsisakius savo teisių į jiems kitados priklausiusią bažnyčią ir jos turtus, Švč. Trejybės bažnyčią pavedė marijonams. Kadangi prie bažnyčios buvusis pijorų vienuolynas-mokykla liko valdžios rankose (kareivinės), marijonai nusipirko Aldonos g. Nr. 3 seną medinį namą, o vyskupas iš Senamiesčio bažnytinės žemės pavedė marijonams 3 ha žemės sklypą su kai kuriais negyvenamais ūkio trobėsiais. Ten broliai marijonai gražiai vedė sodininkystę ir daržininkystę, iš kurių gaunamos pajamos išlaikydavo ir vienuolyną.

Vysk. Paltarokas norėjo, kad Panevėžyje įsikūrę marijonai vadovautų vyskupijos Kat. Akcijai, ypač rūpintųsi šalpa. Pirmuoju vienuolyno viršininku buvo paskirtas kun. Jurgis Tilvytis, pasižymėjęs labdaros organizacijų tvarkymu. Jam 1931 m. staiga mirus, vienuolyno viršininkais ir bažnyčios rektoriais buvo kun. Pranciškus Meškauskas (1932—33), kun. Jonas Senkus (1934—36), kun. Vincentas Dvaranauskas (1937—38), kun. Stanislovas Mažeika nuo 1939 m. iki vienuolyno uždarymo.

Marijonai, šalia turimos žemės, prie Agronomijos g. pripirko žemės sklypą ir ant jo pastatė didelį dviejų aukštų namą, skirtą naujokynui, o prie jo viešą Marijos Nekalto Prasidėjimo koplyčią, talpinusią apie 500 žmonių. Namo-noviciato ir koplyčios statyba rūpinosi kun. St. Mažeika. Vyskupui sutikus ir Šv. Sostui leidus, čia buvo įkurtas antras Panevėžyje marijonų vienuolynas, kurio pirmuoju viršininku, naujokų mokytoju ir koplyčios rektorium buvo paskirtas kun. Norbertas Skurkis, jo padėjėjas kun. Adomas Jasenauskas ir ekonomas kun. Juozapas Kupstaitis. Pokario metais bolševikai vienuolynus, bažnyčią ir koplyčią bei visas nuosavybes konfiskavo.

Seserys širdietės gražiai dirbo Antalieptėje, kur jos turėjo savo vienuolyną, vidurinę, amatų, namų ruošos, pradžios mokyklas, vaikų prieglaudą; Biržuose — darbo namus, senelių prieglaudą, vaikų darželius; Anykščiuose — pradžios mokyklą.

Nekalto Prasidėjimo seserys buvo pradėjusios kurtis Utenoje.

Lietuvaičių Švietimo draugijos centras buvo įkurdintas Panevėžyje, Sodų gatvėje, kur jos turėjo 3 aukštų namą. Čia buvo ir jų naujokynas. 1927 m. šios seserys Panevėžyje įkūrė mergaičių amatų ir ruošos mokyklą, dirbo prieglaudoje, vedė vaikų lopšelį.

Šv. Kazimiero seserys tvarkė vyskupijos kurijos namus, vyskupo asmeninę koplyčią.

Šv. Tėvo nuncijaus vysk. Riccardo Bortoloni sutikimas Panevėžyje, prie vyskupo K. Paltaroko namų

Labdarybė

Labdarybe arba labdara mes čia suprantame Bažnyčios ar jos organizacijų organizuotą veiklą teikti medžiaginę ar kitokią pagalbą vargstantiems. Labdarybės pėdsakai Lietuvoje atsekami jau nuo XV a., taigi nuo krikščionybės šiame krašte pradžios, kai parapijos ir artimo meilės brolijos rūpindavosi neturtingųjų palaidojimu, steigė špitoles — prieglaudas vargšams. Tokių špitolių ir Panevėžio vyskupijos teritorijoje buvo beveik prie kiekvienos bažnyčios. Jose gyvendavo po keletą ar keliolika vargšų, kuriuos globodavo kunigai, o išlaikydavo savo aukomis parapijiečiai. Parapijose, kuriose buvo vyrų ar moterų vienuolynai, vargšų globa paprastai rūpindavosi vienuoliai,-ės. Špitolės gaudavo ir testamentinių užrašų bei fundacijų, kurias užrašydavo kai kurie dvarininkai, klebonai. Kur špitolėse nebuvo vargšų, jos dažniausia būdavo paverčiamos bažnyčios tarnų gyvenamaisiais namais.

Jau 1905 m. Panevėžyje buvo įkurta Katalikų labdaros draugija. 1906.III.6 buvo gautas oficialus rusų valdžios leidimas jai veikti. M. Rudminaitei iš Vadoklių dvaro paaukojus 1000 rb, iš kitų geradarių surinkus dar 4000 rb, buvo įsigyti dveji namai, kuriuose įkurdinta 19 vyrų, 45 moterys, 20 vaikų. I pasaulinio karo metu šie prieglaudos namai sudegė.

Nepriklausomybės metais prie parapijų pradėjo kurtis specialios labdaros tikslams Šv. Vincento Pauliečio draugijos skyriai, kurių nariai rūpindavosi vargšų bei ligonių globa.

Panevėžyje vargšų globa ypatingai rūpinosi tėvų marijonų specialiai šiam reikalui paskirtas kun. Jurgis Tilvytis, MIC. Miesto valdybai kasmet paskiriant po 26.000 lt, jis išplėtė labdaros darbą. Gavęs vieną apleistą prieglaudą, jis įsteigė dar 9 naujas. 1929 m. šios prieglaudos globojo 77 senelius ir 86 našlaičius; 1930 m. globojamųjų skaičius buvo pasiekęs 212. Ne prieglaudose gyvenantieji vargšai gaudavo nemokamai pietus. Prieglaudose vaikai buvo mokomi praktiškų amatų darbų.

Šv. Vincento Pauliečio draugijos Panevėžio skyriui, kuriam priklausė 150 narių ir kuris turėjo apie 700 rėmėjų, vadovavo kun. Tilvytis, jam netikėtai mirus — kun. Klemensas Jurkus, vėliau kan. P. Šidlauskas.

Labdarybės srityje Panevėžyje daug dirbo „Dievo Apvaizdos" (vėliau „Apvaizdos") vienuolių sodalicija, kuriai vadovavo seserys Rusteikaitė, Rajunčaitė ir Raižytė. Seserys sutartinai dirbo su Šv. Vincento Pauliečio draugija. Vargšai buvo lankomi ir namuose, prieglaudose.

Labdaros darbe dar aktyviai reiškėsi Katalikių moterų draugijos skyriai, kurių nemaža buvo atskirose parapijose. Panevėžyje šiai draugijai ilgą laiką vadovavo Masiulienė.

Pokario metais bolševikų administracija visas labdarybės institucijas uždarė, jų turtus bei įrengimus nusavino.

Katalikiškos draugijos

Religinė, jaunimo, visuomeninė, kultūrinė veikla Panevėžio vyskupijoje, be parapijų bei vienuolijų, reiškėsi dar ir katalikiškomis organizacijomis tiek vyskupijos centre, tiek atskirose vietovėse bei parapijose.

Šią veiklą derino ir jai vadovavo vyskupijos Katalikų veikimo centras (KVC), kuriam ilgą laiką vadovavo kan. Vladas Butvila. Katalikų akcijos plėtimu ypač rūpinosi vysk. K. Paltarokas.

Vaikams nuo 7 ligi 15 m. amžiaus parapijose buvo steigiami Angelo Sargo vaikų s-gos padaliniai. Jiems buvo stengiamasi įdiegti tvirtą tikėjimą, tėvynės meilę, gerus papročius. Moksleiviai buvo telkiami į Moksleivių Ateitininkų Sąjungos kuopas. Joms instruktuoti buvo skiriami specialūs instruktoriai, kuriais ilgesnį laiką buvo kun. A. Lipniūnas ir kun. A. Sušinskas. Kai 1930 m. ateitininkų organizacija buvo formaliai vyriausybės patvarkymu uždaryta, Panevėžyje jų veikla buvo sutelkta prie katedros. Ateitininkai buvo vyskupo ir gimnazijų kapelionų globojami. Ateitininkų sendraugių gausiam skyriui Panevėžyje vadovavo teisininkas dr. Antanas Milčius.

Kaimo jaunimas buvo telkiamas į Liet. katalikų jaunimo s-gos „Pavasaris" kuopas, kurių buvo ne tik kiekvienoje parapijoje, bet ir didesniuose kaimuose. Katalikai vyrai buvo organizuojami į Katalikų vyrų sąjungą, moterys į Katalikių Moterų draugiją bei jų skyrius parapijose.

Švietimo srityje nepriklausomybės pradžioje didelį darbą atliko „Saulės" draugijos skyriai, suorganizavę ir išlaikę mokyklas bei gimnazijas. Didelį vaidmenį žmonių švietimo darbe yra atlikę Vysk. M. Valančiaus liaudies universitetai, organizavę įvairiomis temomis paskaitų ciklus. Buvo ir katalikiškų mokyklų, bendrabučių.

Grynai religinės organizacijos buvo: Šv. Sakramento brolija, Gyvojo Rožančiaus draugija, Šv. Vardo draugija, Šv. Pranciškaus tretininkai,-ės, Krikščioniškojo mokslo draugija, Maldos Apaštalavimo dr-ja ir kt.

Labdaros srityje aktyviai reiškėsi Šv. Vincento Pauliečio dr-jos skyriai parapijose. Daugelis parapijų turėjo savo namus su salėmis, kurios pasitarnaudavo organizacinei veiklai. Prie parapijų bei religinių organizacijų buvo įsteigti knygynėliai, skaityklos.

Panevėžio vyskupijos kunigų grupė: Juozas Bardišauskas, Antanas Navickas, kun. Vladas Kupstas. Kairėje stovi jų studijų laikų draugas Petras Bliumas

Nemaža dėmesio skirta blaivybės bei blaivinimo reikalams. Beveik visose parapijose buvo Liet. katalikų Blaivybės dr-jos skyriai. Kai kurie jų turėjo savo arbatines, skaityklas, bibliotekėles. Pats vysk. K. Paltarokas blaivybės klausimais parašė keletą knygučių, paskelbė rašinių ir ganytojiškų laiškų. Prieš II pasaulinį karą blaivybės reikalams vyskupijoje plėsti jis buvo sudaręs specialų komitetą, į kurį įėjo: dir. J. Elisonas, dr. Marcinkevičius ir kun. J. Gasiūnas. Komitetas rinko medžiagą ir išleido „Panevėžio garso" savaitraščio numerį, skirtą blaivybės reikalams.

Visam katalikų bei jų organizacijų veikimui vadovavo ir veiklos gaires nustatydavo bei darbo sritis paskirstydavo pats Panevėžio vyskupas K. Paltarokas.

Pokario metais okupantai visas katalikiškas draugijas uždarė, jų nuosavybes bei įrengimus nusavino, bet kokią organizacinę bei religinę veiklą uždraudė.

PANEVĖŽIO GARSAS

Atskiras num. 10 ct.

„PANEVĖŽIO GARSO" ADRESAS: Panevėžys, Sodų gt. 3. Telefonas 52.
Kaina: 4 Lt. metams, 3 Lt. pusmečiui.
Skelbimų kaina pagal susitarimą
Spausdina „Bangos" spaustuvė Panevėžyje. Tel. 444.
Leidėjas-redaktorius Kun. Augustinas Liepinis.
Panevėžys, 1939 m. balandžio mėn. 1 d.

Nr. 14 (214) V metai

Taikos vairas yra išslydęs iš žmonių rankų | NAUJASIS MINISTERIŲ KABINETAS

Panevėžio vyskupijos laikraštis

Katalikiškoji spauda bei informacija

Nepriklausomybės metais pagrindiniai katalikų laikraščiai bei žurnalai ir knygos buvo spausdinami Kauno metropolijos centre. Kitos vyskupijos reikalingą religinę medžiagą išsirašydavo — gaudavo iš Kauno. Vietinė vyskupijų spauda buvo negausi, nes ir nebuvo didesnio reikalo ją plėsti. Taip buvo ir Panevėžio vyskupijoje.

Tačiau vyskupija vis dėlto turėjo savo savaitraštį Juo iš pradžių buvo „Panevėžio balsas", pradėtas leisti 1924 m. Šiuo pavadinimu jis ėjo ligi 1935.II.9, kai buvo pavadintas „Panevėžio garsu". Iš pradžių PB buvo Panevėžio ir apylinkės nepartinis informacinis laikraštis. Pirmuoju redaktorium ir leidėju buvo St. Liutkevičius. Vėliau leidėju pasirašydavo „Žodžio" bendrovė, o 1928 m. PB perėjo į katalikų rankas ir tapo Panevėžio vyskupijos organu. Jį leido KVC. Oficialiais leidėjais pasirašydavo S. Kiršinskaitė, vėliau P. Zalatorius. Pradedant 1928 m., faktiškai redagavo kun. A. Liepinis. 1933 m. pasiekė 3000 egz. tiražą.

1935.II.16 PB pakeitė pavadinimą — buvo leidžiamas „Panevėžio garsas". Jį ir toliau redagavo kun. A. Liepinis. Savaitraštį globojo vysk. K. Paltarokas. Buvo spausdinami rašiniai religinėmis bei visuomeninėmis temomis, socialiniais klausimais, keliamos aktualios problemos, žinios iš vyskupijos ir kt.

Iš pradžių „Panevėžio balsas" buvo spausdinamas Šiauliuose. Vėliau KVC įsigijo nuosavą „Bangos" spaustuvę, kurią vedė minėtas kun. A. Liepinis. Be savaitraščio, čia buvo spausdinamos religinio turinio brošiūros, vyskupo ganytojiški laiškai.

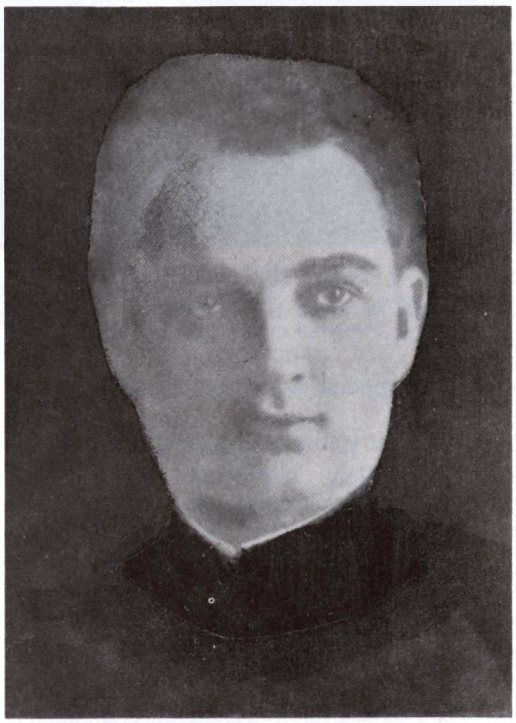

Kun. Augustinas Liepinis, tikybinių ir pedagoginių veikalų autorius, „Panevėžio garso" faktinis redaktorius

Vyskupijos rūmuose jau nuo 1927 m. pradėta organizuoti centrinė vyskupijos biblioteka. Šiam reikalui paskirtos patalpos, suaukota ir nupirkta knygų. 1935 m. bibliotekos vedėju vyskupas paskyrė savo asmens sekretorių kun. Joną Gasiūną. Jo rūpesčiu įsigytos moderniškos lentynos, sukataloguota apie 5000 knygų, kurių skaičiuje buvo ir retų. Vokiečių okupacijos metu šioje bibliotekoje buvo paslėpta ir išsaugota nemaža retų žydiškų knygų.

Vyskupas K. Paltarokas vyskupo namuose su giminaičiais — prof. Stasiu Šalkauskiu, jo žmona. Kairėje sėdi katedros klebonas kan. P. Šidlauskas

Religinė ir visuomeninė veikla

Religinė ir visuomeninė veikla buvo Panevėžio vyskupo K. Paltaroko planingai vykdoma tiek vyskupijos centre, tiek parapijose ir reiškėsi įvairiais būdais.

Daug dėmesio buvo skiriama katalikiškam jaunimo auklėjimui. Visose pradžios, vidurinėse, amatų mokyklose buvo vyskupo skirti kapelionai. Tikybos dalykas buvo dėstomas po 2 pamokas savaitėje kiekvienoje klasėje, pravedamos kasmetinės 3 dienų rekolekcijos. Veikė religiniai bei Eucharistijos garbintojų būreliai.

1928 m. birželio 17—18 d. Panevėžyje suruoštas pirmasis jaunimo eucharistinis kongresas, o 1933.VI.30—VII.2 įvyko didžiulis vyskupijos Eucharistinis kongresas, kuriame dalyvavo keliolika tūkstančių žmonių, jų tarpe daug organizuoto jaunimo, visi Lietuvos vyskupai. Šio kongreso metu (VI.30) Kauno arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas konsekravo Panevėžio katedrą.

1933 m. įsteigtas Kunigų rekolekcijų vedėjų būrelis, kuriam priklausė 25 kunigai. Būrelio nariai pirmiausia būdavo supažindinami su rekolekcijų pravedimo būdais ir naujais metodais. Vien tiktai 1934 ir 1935 m. gavėnios metu jie pravedė 80-yje vietovių 2—3 dienų rekolekcijas.

1932 m. KVC iniciatyva atidaryta katalikiškų organizacijų vadovų ruošimo mokykla. 1932 ir 1933 m. ji veikė po vieną mėnesį. Dalyvavo po 40—50 abiejų lyčių vadovų iš 30—35 parapijų. Be to, kartkartėmis įvairiose vyskupijos vietose buvo ruošiami tridieniai organizaciniai kursai, kuriuose katalikiškų organizacijų valdybų nariai buvo instruktuojami, kaip vesti organizacinį darbą. Be jų, dar buvo organizuojami religiniai, pedagoginiai, namų ruošos kursai.

1936.I.2 buvo sušauktas pirmasis Panevėžio vyskupijos sinodas, pravestas Bažnyčios kanonų numatyta tvarka. Dalyvavo visi vyskupijos kunigai. Sinodo nutarimai, patvirtinti vyskupo, buvo išleisti atskiru leidiniu.

Vyskupas ir vyskupijos vadovybė stengėsi savo amžių atgyvenusius papročius pakeisti naujais. Kunigai buvo įpareigoti labiau suartėti su savo parapijiečiais, tiek inteligentais, tiek vargšais, nedarant skirtumo tarp jų. Jau 1926.VII.16 vyskupijos dekanų pirmoje konferencijoje kunigai buvo įpareigoti: 1. Mandagiai elgtis su inteligentais ir neinteligentais,

reiškiant jiems pagarbos; 2. Priiminėti visus interesantus per gonkas (ne per virtuvę) tam tikrame kambaryje (raštinėje), o jei tokios nesama, tai salione, pastačius tam reikalui stalą ir kėdes; 3. Nereikalauti rankų bučiavimo, pasitenkinti bet kokiu pasveikinimu, bet ir negriauti papročio, kuris yra gilaus mūsų krašto dvasiškijai pagarbos reiškinys. Taip pat kunigai buvo įpareigoti santykiuose su kitų pažiūrų žmonėmis elgtis kuo švelniausiai ir stengtis jiems patarnauti, kuomet tik iškyla reikalas. („Tiesos kelias", 1926 m.).

Daug dėmesio buvo skiriama bažnytinės muzikos puoselėjimui. Pats vysk. K. Paltarokas buvo muzikalus, turėjo gražų balsą. Jo rūpesčiu suorganizuotas geras Katedros choras, kuriam vadovauti pakviestas žinomas muzikas Mykolas Karka. Įtaisyti geri vargonai. Vyskupijos pareigūnu muzikos reikalams paskirtas kan. Vladas Butvila. Katedros vikarai buvo parenkami kunigai su gerais balsais. Pamaldų ir religinių koncertų metu būdavo atliekami sunkūs pasaulinės muzikos kūriniai. Visos parapijos turėjo vargonininkus, o dauguma ir savo chorus.

Pastangos įkurti kunigų seminariją

1927.IX.27 tarp Lietuvos vyriausybės ir Šv. Sosto pasirašytame konkordate buvo XIII,2 punktas: „Visose diecezijose Katalikų Bažnyčia, einant kanonų teisėmis, turės valstybės šelpiamas seminarijas, kurios bus Bažnyčios žinioje ir kurioms ji skirs mokytojus". Taigi ir Panevėžio vyskupija turėjo teisę turėti savo kunigų seminariją. Vysk. K. Paltaroko vienas didžiausių rūpesčių ir buvo tokią instituciją įsteigti. Tačiau kiti labai svarbūs reikalai ir atsiradusios kliūtys neleido projekto įvykdyti. Pagaliau reikalas nebuvo labai skubus, nes Panevėžio vyskupijai kunigus jau nuo senų laikų ruošdavo Kauno kunigų seminarija, kuri patarnavo dar ir Kaišiadorių vyskupijai, taip pat savo seminarijos neturėjusiai.

Seminarijos reikalams buvo pasiūlyti buv. mokytojų seminarijos (vėliau čia buvo amatų mokykla) patalpos, esančios arti kurijos namų. Tačiau jų perdavimas nusidelsė dėl nelemtų blogų vyriausybės ir episkopato santykių. Taigi vyskupas pradėjo rūpintis lėšų telkimu seminarijos rūmų statybai.

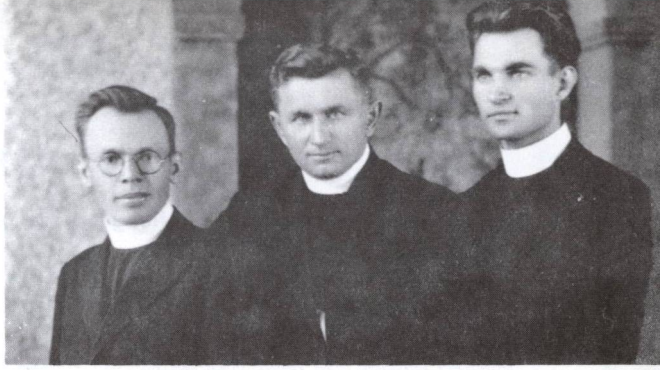

Trys Panevėžio vyskupijos kunigai, atvykę į Čikagą. Iš k.: Alfonsas Lipniūnas, Matas Šermukšnis ir Antanas Deksnys

1938 m. sudaryta statybos komisija: generalvikaras kun. Jonas Jucys, kan. M. Karosas ir kan. Jonas Kriščiūnas. Greitai buvo surinkta pakankama pinigų suma, sudaryti planai, pagal kuriuos pastatas turėjo būti 4 aukštų, skirtas maždaug šimtui auklėtinių — klierikų, iš kurių būtų galima padaryti atranką siųstinų vėliau Kauno kunigų seminarijon ar Teologijos-Filosofijos fakultetan.

1939 m. pradėti statybos darbai ir ligi karo pradžios išmūrytas pirmasis aukštas. Seminarija buvo statoma prie katedros, už klebonijos, kur jai buvo paskirtas didesnis žemės sklypas. Be to, jai turėjo būti pavestas vyskupijai netoli Panevėžio priklausantis Jurgenavo palivarkas (80 ha žemės). Buvo manoma, kad šis didesnis ūkis savo gaminamais produktais galės aprūpinti maistu klierikus.

Kunigų seminarijos reikalams taip pat buvo įgyti didesni 2 aukštų namai Respublikos gt. Nr. 30—31 su kino sale. Šis pastatas buvo išnuomotas, o iš jo gaunamos pajamos skiriamos seminarijos fondui.

Tačiau prasidėjęs II pasaulinis karas ir jį sekusios okupacijos neleido projekto įvykdyti. Po II pasaulinio karo bolševikai seminarijos žemę, pastatus ir indėlius banke nusavino; pradėti statyti rūmai liko stūksoti šalčio ir lietaus gadinami. Bet kurios viltys įkurti savo kad ir mažąją kunigų seminariją išnyko. 1946—1947 m. okupacinė valdžia visoms 6-ioms Lietuvos vyskupijoms teleido laikyti vieną tarpdiecezinę kunigų seminariją su labai griežtai apribotu klierikų skaičiumi. Į šią seminariją tegalėjo būti priimta vos keliasdešimt klierikų, kurių 28% skirti Panevėžio vyskupijai. Tai labai mažas skaičius, jokiu būdu negalintis pakeisti kasmet išmirštančių kunigų.

OKUPACIJŲ METAIS

Religijos persekiojimo ugnyje

Kas buvo mūsų rašyta (žr. „Lietuvos bažnyčių" I, II ir III t.) apie religijos bei tikinčiųjų persekiojimą okupacijų metais Telšių, Vilkaviškio vyskupijose ir Kauno arkivyskupijoje, tai tinka Panevėžio, o taip pat ir Kaišiadorių bei Vilniaus vyskupijoms, nes okupacinės valdžios įsakai visur vienodai buvo griežti.

Daugybė tikinčiųjų buvo suimta ir deportuota į Sibirą ir kitas tolimas Rusijos valdomas sritis. Žmonių turtas (žemė, namai ir kt.) buvo valdžios nusavinta, valstiečiai suvaryti į kolchozus ar maskoliškus dvarus — sovchozus. Iš parapijų bei kunigų buvo atimta parapijinė žemė; iš pradžių pokario metais dar buvo palikta po 3 ha kiekvienai parapijai, vėliau netrukus ir ta nusavinta. Nusavinti bažnyčių pastatai. Tiesa, jie buvo palikti tikinčiųjų pamaldoms, tačiau apdėti dideliais mokesčiais. Valdžios įsakais nusavinti klebonijų, špitolių, parapijų ūkiniai trobesiai. Dažnais atvejais klebonai bei kunigai buvo išvaryti iš klebonijų.

Pokario metais okupantai labai suvaržė vyskupų bei vyskupijų valdytojų, o taip pat klebonų ir kunigų teises. Faktiškai religines institucijas, jeigu joms ir buvo leista veikti, administravo ne teisėti jų valdytojai, bet sovietinių įstaigų „religinio kulto įgaliotiniai", kuriais visais atvejais buvo žymūs kovojantieji ateistai. Jų tikslas buvo ne Bažnyčiai padėti, bet kaip galima greičiau ją sunaikinti.

Religijos dėstymas mokyklose buvo uždraustas; praktiškai sustabdyta vaikų katekizacija, religinės draugijos bei brolijos uždarytos, religiniai patarnavimai apriboti, bet koks religinės spaudos leidimas padarytas neįmanomu, kurijos ir parapijų patalpos nusavintos.

Bažnyčių naikinimas

1940 m. Elenchaus žiniomis, Panevėžio vyskupijoje buvo toks bažnyčių skaičius: parapijinės — 91, filijinės — 27, nuolatinio rektoriaus neturinčios bažnyčios — 7. Taigi iš viso 125 bažnyčios. Be jų buvo dar 82 koplyčios, kurių daugumoje nuolat ar kai kurių švenčių metu buvo laikomos pamaldos. Į šį skaičių įeina ir kapinių koplyčios.

Pokario metais okupantai uždarė šias bažnyčias: Berčiūnų, Degučių, Dilių, Panevėžio Švč. Trejybės (Pijorų-Marijonų), Smėlynės, Stelmuižės, Rokiškio Šv. Augustino, taigi iš viso 7 bažnyčias. Taip pat buvo uždarytos ir visos 82 koplyčios.

II pasaulinio karo veiksmų metu buvo sunaikintos šios parapijinės bažnyčios: Juodupės, Nemunėlio Radviliškio, Papilio, Saločių, Tauragnų, Truskavos. Pokario metais jų vietoje parapijiečiai įsiruošė maldos namus. Burbiškio bažnyčia buvo atimta. Jos vietoje katalikai pasistatė maldos namus.

Karo metu buvo daugiau ar mažiau (kai kurios labai smarkiai) apgriautos bei sužalotos šios bažnyčios: Adomynės, Aluntos, Antalieptės, Baltriškių, Čedasų, Dambavos, Dapšionių, Daugailių, Jūžintų, Kamajų, Kazliškio, Kvetkų, Lėno, Lūkštų, Naujamiesčio, Obelių, Pabiržės, Palėvenėlės, Pandėlio, Panemunėlio, Raguvos, Ramygalos, Salako, Saločių, Salų, Skapiškio, Sudeikių, Suosto, Suvainiškių, Svėdasų, Šeduvos, Šimonių, Utenos, Vabalninko, Vadoklių, Panevėžio, Zarasų ir keletas kitų.

Naujai pašvęstieji Panevėžio vyskupijos kunigai 1981 metais

Panevėžio vyskupas R. Krikščiūnas, kurijos pareigūnai su naujai pašvęstų kunigų grupe 1981 metais

Persekiodami R. Katalikų Bažnyčią Lietuvoje, bolševikai labai didelį dėmesį skiria kunigams ir kitiems dvasininkams, visomis išgalėmis stengdamiesi sumažinti jų skaičių. Prieš II pasaulinį karą Lietuvoje kunigus rengė 4 seminarijos, o penktoji buvo kuriama Panevėžyje. Klierikų skaičiaus niekas neribojo. Bolševikai tepaliko vieną kunigų seminariją Kaune, o klierikų skaičių griežtai apribojo ir atidžiai kontroliavo jos veikimą. 1969 ir 1970 m. visai Lietuvai tebuvo leista pašvęsti vos po 3 kunigus. 1980 m. buvo pašvęsta 10 kunigų. Tais metais Panevėžio vyskupija gavo vos 1 kunigą, o neteko penkių. Daugelis parapijų liko be kunigų, nes nebuvo naujai pašvęstų.

Kaip labai sunki yra Panevėžio vyskupijos būklė ir koks didelis kunigų trūkumas, — apie tai LKB Kronika Nr. 49, 1981 m., yra pateikusi tokius duomenis:

„1960 m. Panevėžio vyskupijoje dar buvo 177 kunigai, o po 20 metų, kad ir buvo naujai pašventinami, beliko 130 kunigų. Jei 1975 m. 7 parapijos liko be klebonų, tai po 5 metų 22 parapijos neturi nuolatiniai gyvenančių klebonų. Iš 130 kunigų, 67 kunigai yra sulaukę 60 metų amžiaus (valstybiniu požiūriu — pensininkai), o iš jų 32 turi net 70 metų ir daugiau, iš kurių 14 klebonų neturi padėjėjų kunigų. Dėl senyvo amžiaus, ligų ir negalavimų nėra kas juos pavaduotų. Pvz., Dusetų parapijos klebonas, Zarasų dekanas kun. V. Arlauskas, būdamas 70 metų, turi darbuotis vienas, kai 1939 m. Dusetose dirbo 4 kunigai. Šeduvoje 1939 m. buvo 4 kunigai, o dabartiniu metu klebonas kan. Bronius Antanaitis privalo dirbti, galima sakyti, vienas, nes Šeduvoje gyvenantis kun. Augustinas Pronskietis yra aklas ir bebaigia 96 metus, o kun. Petras Rauduvė — 80 metų, ligonis. Be to, klebonas kan. Bronius Antanaitis kartu yra ir Dambavos parapijos klebonas. Vabalninke 1939 m. buvo 3 kunigai, pastaruoju laiku yra vienas nepajėgus net laikyti šv. Mišias".

Viršuje — Katedros giesmininkai pokario metais. Dirigentas kun. G. Šukys. Žemai — Berlyno kardinolo Bengsch sutikimas Panevėžyje 1975 metais. Kairėje — vysk. R. Krikščiūnas, viduryje — kardinolas Bengsch, dešinėje — vysk. J. Matulaitis-Labukas

Panevėžyje dirbusių kunigų grupė. Iš k.: V. Balčiūnas, A. Deksnys (dabar vyskupas), A. Spurgis, A. Juška ir Alf. Lipniūnas. (Iš kun. Alb. Spurgio albumo)

Kunigų skaičiaus mažėjimas

1940 m. Elenchaus žiniomis, Panevėžio vyskupijoje dirbo 241 kunigas. Be jų buvo nemaža vyrų ir moterų vienuolių, broliukų bei seselių, kurie padėjo kunigams bei tikintiesiems.

Bolševikų okupacijos metu dvasininkai bei kunigai buvo ypač smarkiai persekiojami. Visi vienuolynai bei jų židiniai buvo uždaryti, jų vedamos institucijos valdžios atimtos, nusavintos.

Kunigų persekiojimas, žudymas bei kalinimas prasidėjo jau 1940—1941 m., I-osios bolševikų okupacijos metu. Vokiškųjų nacių okupacijos metu jis buvo nežymus, užtat nepalyginamai padidėjo po II pasaulinio karo.

LKB Kronikos surinktomis bei paskelbtomis ir šios knygos autoriaus papildytomis žiniomis, nuo 1941 m. pradžios bolševikai nužudė ar savo kalėjimuose bei Sibiro koncentracijos lageriuose nukankino 14 Panevėžio vyskupijos kunigų. Buvo suimta, kalinta, kankinta, ištremta ar kitu būdu persekiota 56 vyskupijos kunigai. Sugrįžę iš tremties, jie nebeturėjo sveikatos ir tik retas jų galėjo toliau dirbti parapijose. (Jų sąrašas skelbiamas 35-47 psl., bet jis nėra pilnas: persekiotų bei ištremtų kunigų skaičius iš tiesų yra didesnis).

1944 m., bolševikams vėl užimant Lietuvą, į Vakarus pasitraukė daugiau kaip 50 Panevėžio vyskupijos kunigų ir iš šios vyskupijos kilusių bei čia dirbusių vienuolių. (Jų gal būt nepilnas sąrašas skelbiamas šios knygos 507—516 psl.).

1983 m. pradžios žiniomis, 25 vyskupijos parapijos neturėjo nuolatinio kunigo — jas ir jų bažnyčias aptarnavo iš kitų parapijų atvykdami kunigai.

Dekanatai ir parapijos

1983 m. Panevėžio vyskupijoje buvo 120 veikiančių bažnyčių. Iš jų 101 bažnyčia turėjo atskirą kleboną ar administratorių, 19 parapijų buvo aptarnaujama iš kitur.

Tais pačiais metais vyskupijoje buvo 10 dekanatų ir šios parapijos:

Anykščių dekanatas: Alunta, Andrioniškis, Anykščiai, Burbiškis, Dabužiai, Debeikiai, Inkūnai, Skiemonys, Svedasai, Viešintos.

Biržų dekanatas: Biržai, Geidžiūnai, Kupreliškis, Kvetkai, Nemunėlio Radviliškis, Pabiržė, Papilys, Smilgiai, Suostas, Vabalninkas.

Kupiškio dekanatas: Adomynė, Alizava, Antašava, Kupiškis, Palėvenėlė, Salamiestis, Skapiškis, Subačius, Subačiaus stotis, Šimonys.

PANEVĖŽIO VYSKUPIJA

SCHEMATINIS ŽEMĖLAPIS
SUTARTINIAI ŽENKLAI

VYSKUPIJOS CENTRAS
DEKANATŲ CENTRAI
PARAPIJOS, FILIJOS, KOPLYČIOS
VALSTYBĖS SIENA
VYSKUPIJOS RIBOS
KITI MIESTAI

GRAFINIAI MASTELIAI

0 5 10 20 30 40 50 km
0 5 10 20 stat. myliios 30

LATVIJA

BAUSKĖ
NEMUN. RADVILIŠKIS
SUOSTAS
NEMUNĖLIS
SMILGIAI
KYBURIAI
SALOČIAI
PABIRŽĖ
BIRŽAI
NERETA
VAŠKAI
SKREBOTIŠKIS
GRŪŽIAI
LINKUVA
GULBINĖNAI
GAIDŽIŪNAI
KVETKAI
PAPILYS
SUVAINIŠKIS
ONUŠKIS
ČEDASAI
AKNYSTA
KRINČINAS
MOTIEJŪNAI
MŪŠA
PAMŪŠIS
PASVALYS
DILIAI
KUPRELIŠKIS
PANEMUNIS
JUODUPĖ
LUKŠTAI
ŽIOBIŠKIS
SUBATAS
ALŪKŠTA
JONIŠKĖLIS
PANDĖLYS
KAZLIŠKIS
PAKRUOJIS
DAUJĖNAI
VABALNINKAS
ALIZAVA
ROKIŠKIS
EGLAITĖ
KLOVAINIAI
PORIJAI
INKŪNAI
OBELIAI
PUMPĖNAI
SALAMIESTIS
PUŠALOTAS
PANEMUNĖLIS
ROZALIMAS
NIURKONIAI
KRIKLINIAI
SKAPIŠKIS
ALEKSANDRAVĖLĖ
RAGELIAI
DAUGPILIS
ANTAŠAVA
PALĖVENĖLĖ
KRIAUNOS
SUVIEKAS
GRYVA
PALSTRYS
GELEŽIAI
KUPIŠKIS
KAMAJAI
STELMUŽĖ
SALOS
ANTAZAVĖ
ALKSNIUPIAI
SMILGIAI
SPIRAKIAI
KARSAKIŠKIS
TILTAGALIAI
PALĖVENĖ
IMBRADAS
JŪŽINTAI
SUBAČIAUS STOTIS
ŠEDUVA
DAMBAVA
DAPŠIONYS
BERČIŪNAI
PANEVĖŽYS
ADOMYNĖ
DUOKIŠKIS
AVILIAI
ZARASAI
SMĖLYNĖ
SUBAČIUS
ŠIMONYS
DUSETOS
VENCAVAI
NEVĖŽININKAI
PAJUOSTIS
SIDABRAVAS
NAUJAMIESTIS
MIEŽIŠKIAI
SURDEGIS
VIEŠINTOS
SVĖDASAI
ŠVENTOJI
BALTRIŠKĖS
DEGUČIAI
UPYTĖ
VADAKTAI
VELYKIAI
RAGUVĖLĖ
VAŠUOKĖNAI
UŽPALIAI
ANTALIEPTĖ
VADAKTĖLIAI
ULIŪNAI
ANDRIONIŠKIS
DEBEIKIAI
VYŽUONOS
DAUGAILIAI
ĖRIŠKIAI
BARKLAINIAI
TROŠKŪNAI
SALAKAS
SUDEIKIAI
VAJASIŠKIS
KRĖKENAVA
RAGUVA
ANYKŠČIAI
UTENA
SPITRĖNAI
RAMYGALA
ŠVEDRIŠKĖS
VADOKLIAI
ŠILAI
TRAUPIS
LELIŪNAI
BILIAKIEMIS
BURBIŠKIS
DAUNORIAI
DABUŽIAI
PAKALNIAI
TAURAGNAI
TRUSKAVA
ANCIŠKIS
LĖNAS
SKIEMONYS
PAAŽUOLIAI
ALUNTA
NEVĖŽIS
KAUNO VYSKUPIJA
KĖDAINIAI
UKMERGĖ
KAIŠIADORIŲ VYSKUPIJA
VILNIAUS VYSKUPIJA

V. Matulaitis

Panevėžio katedros giesmininkai 1973 m. Velykų dieną

Panevėžio dekanatas: Anciškiai, Ėriškiai, Geležiai, Karsakiškis, Krekenava, Miežiškiai, Naujamiestis, Pajstrys, Panevėžio parap., Panevėžio Šv. Petro ir Povilo parap., Ramygala, Spirakiai, Truskava, Uliūnai, Upytė, Vadaktai, Vadaktėliai, Velykiai.

Pasvalio dekanatas: Daujėnai, Grūžiai, Gulbinėnai, Joniškėlis, Kiburiai, Krikliniai, Krinčinas, Linkuva, Pasvalys, Pumpėnai, Pušalotas, Saločiai, Skrebotiškis, Vaškai.

Raguvos dekanatas: Lėnas, Raguva, Raguvėlė, Surdegis, Šilai, Traupis, Troškūnai, Vadokliai.

Rokiškio dekanatas: Čedasai, Duokiškis, Juodupė, Južintai, Kamajai, Kazliškis, Kriaunos, Lukštai, Obeliai, Onuškis, Pandėlys, Panemunis, Panemunėlis, Rageliai, Rokiškis, Salos, Suvainiškis, Žiobiškis.

Utenos dekanatas: Biliakiemis, Daugailiai, Daunoriai, Leliūnai, Pakalniai, Spitrėnai, Sudeikiai, Tauragnai, Utena, Užpaliai, Vyžuonos.

Zarasų dekanatas: Aleksandravėlė, Antalieptė, Antazavė, Aviliai, Baltriškės, Dusetos, Imbradas, Salakas, Švedriškė, Vajasiškis, Zarasai.

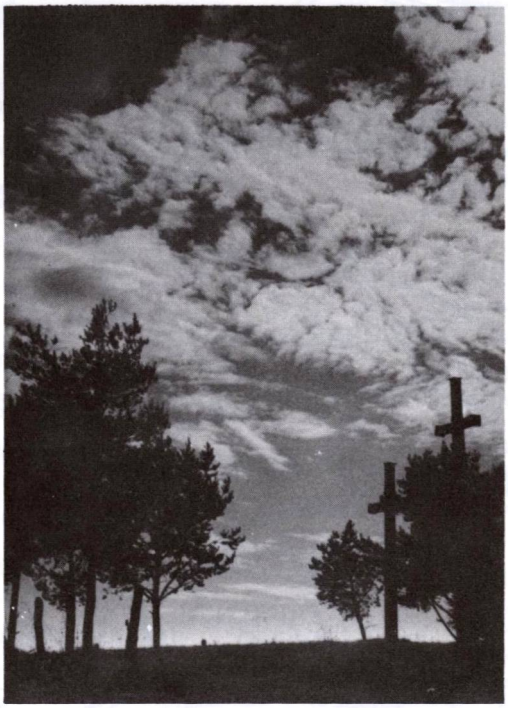

Aukštaičių kaimo kapinaitės 1936 m. rudenį (Vytauto Augustino nuotrauka)

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS VYSKUPAI IR VALDYTOJAI

Dabartinė Panevėžio teritorija ir joje esančios parapijos ligi 1849 m. buvo Vilniaus vyskupijos dalis, išskyrus 13 parapijų už Nevėžio upės, kurios priklausė Žemaičių vyskupijai. 1849—1926 m. visa minėta teritorija buvo Žemaičių vyskupijos dalis; čia esančios parapijos ir fikintieji katalikai priklausė Žemaičių vyskupo jurisdikcijai. Panevėžio vyskupijos amžius trumpas ir todėl jos vyskupų bei vyskupijos valdytojų eilė neilga.

Kazimieras Paltarokas — pirmasis vyskupas

Kazimieras Paltarokas gimė 1875.X.22 Gailionių kaime, Linkuvos parapijoje, Šiaulių apskrityje. Jo tėvai — Juozapas ir Uršulė (Margytė) Paltarokai. Tėvas, kaimo šviesuolis, labai pamaldus ir blaivininkas, į Gailionis užkuriomis atsikėlė iš Švobiškio; mirė 1936, sulaukęs 96 m. amžiaus. Uršulė Paltarokienė, gailestinga, be galo šneki moteriškė, mirė 1941, sulaukusi 95 metų amžiaus. K. P. mokėsi Joniškėlio pradžios m-loje, Mintaujos gimn., Kauno kun. seminarijoje ir Petrapilio k. akademijoje, kur 1902.III.22 buvo įšvęstas kunigu. Akademiją baigė 1902 ir už parašytą (pas Ciepliaką) disertaciją De origine animae humanae gavo teologijos magistro laipsnį. Tais pačiais metais paskirtas Liepojon vikaru bei kapelionu. Susirgęs plaučių ir gerklės liga, 1906.XII perkeltas į Survilišķį vikaru, kur surinko 25.000 rb naujai bažnyčiai mūryti. 1911 gale perkeltas į Kauno kunigų seminariją, kur dėstė lotynų k., teologijos propedeutiką, sociologiją ir filosofiją. 1914 paskirtas seminarijos vicerektoriumi. Kilus I pas. karui, seminarija evakuoti buvo pavesta P. Jis tai vykdė palaipsniui: pradžioje su klierikais persikėlė į Vašuokėnų dv., Troškūnų par., kur išbuvo 1914—15 mokslo metus. Artinantis vokiečių kariuomenei, seminarijos kanceliariją ir klierikus perkėlė į Smolenską, kur ėjo seminarijos rektoriaus pareigas ir globojo kitur išvykusius klierikus. 1916 vasarą palikęs klierikus Petrapilio dvasinėje seminarijoje, su vysk. P. Karevičiumi ir prel. K. Šauliu, vyskupo sekr., grįžo į Kauną. Tvarkė per karą apgriautus seminarijos pastatus ir ruošė mokykloms vadovėlius. 1917 rudenį Kauno

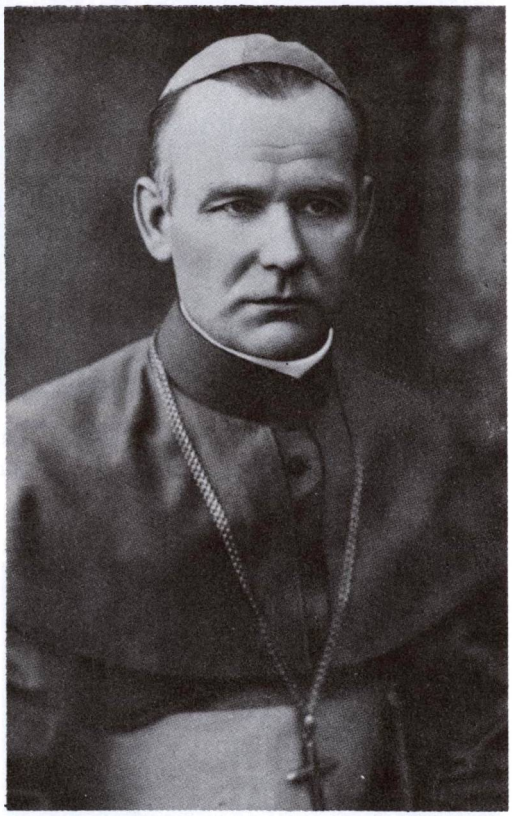

Vyskupas K. Paltarokas

kun. seminarijai iš naujo pradėjus veikti, vėl jos vicerektorius ir dėstytojas. 1918 pakeltas Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku, 1919 vyskupijos tribunolo teisingumo gynėju, 1921 vyskupijos socialinės akcijos sekretorium, 1922 bažnyčios turtų valdymo tarybos nariu. 1922 išrinktas LU teol.-filosofijos fak. pastoralinės teologijos e.o. prof. ir katedros vedėju. Skaitė bendrajame teologijos ruože ir specialiniame — bažnytinių teisių sekcijoje. Įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, 1926.IV.5 prekonizuotas Panevėžio vysk. V.2 konsekruotas Kauno bazilikoje, V.30 paėmė valdyti vyskupiją.

Pedagoginė veikla. Nuo 1902 iki 1926 ėjo mokytojo pareigas įvairiausio tipo mokyklose — pradedant pradine m-la ir baigiant universitetu. Visur buvo autoritetingas, vaizdus,

Vyskupas K. Paltarokas su savo naujai pašvęstais vyskupais: Petru Maželiu, vysk. Julijonu Steponavičium (Paltaroko kairėje) ir su gausiu būriu dvasininkų, dalyvavusių konsekracijos iškilmėse 1955 m.

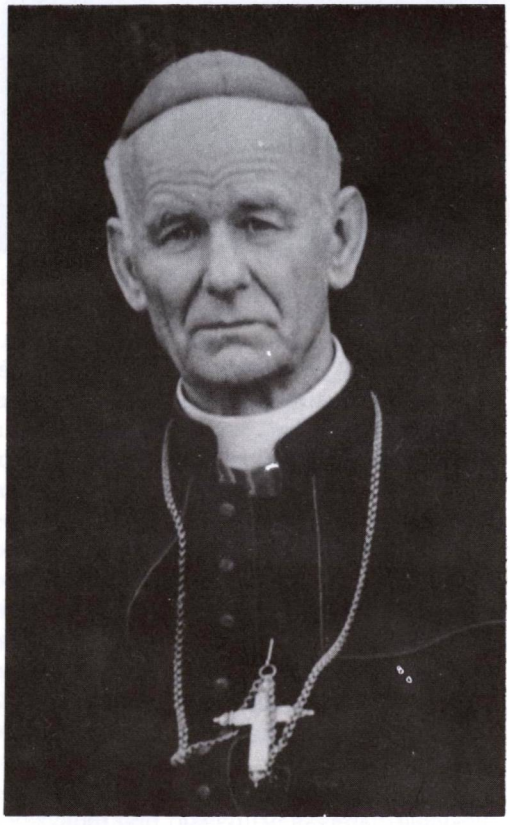

Vysk. K. Paltarokas 1955 metais

sistemingas. Nepasitenkindavo vadovėliais, juos papildydavo savo žiniomis, reikale parašydavo savus. Kunigų seminarijoje rado sociologijos užuomazgą, kurią išplėtė iki dvejų metų kurso (iš viso 2 savaitinės val. teorijos ir 1 pratybų). Tam reikalui pats paruošė vadovėlį. LU teol.-filosofijos fak. dėstė pastoralinę teologiją. Čia pat pasirodė originalus: susistemino specialiosios pastoralinės teologijos kursą, pradėdamas priešmokyklinių vaikų, pradžios mokyklos mokinių, jaunuomenės auklėjimu ir baigdamas šviesuomenės pastoracija. Šiam teologiniam kursui paruošė dalį vadovėlių.

Visuomeninė veikla. Liepojoje dirbo Lietuvių savišalpos d-joj, platino draudžiamus lietuviškus laikraščius, Surviliškyje įsteigė parapijos biblioteką, skatindamas jaunimą šviestis, ir įkūrė blaivybės d-jos skyrių, išvystė plačią blaivybės akciją. Kaune buvo Saulės d-jos ir Žemaičių vyskupijos kunigų savišalpos iždininkas, Motinėlės d-jos sekr., Šv. Kazimiero d-jos valdybos narys. Šiek tiek reiškėsi ir politikoje: kaip Kauno atstovas dalyvavo Lietuvių Konferencijoj Vilniuje 1917, 1920—23 buvo krikščionių demokratų centro komitete, tačiau jokių oficialios politikos pareigų nėra turėjęs, nors politinį gyvenimą sekė, juo domėjosi. 1926.XII.12 Lietuvių kat. mokslo akademijos pakeltas nariu akademiku, 1933

Kunigų procesija katedros šventoriuje, vysk. K. Paltaroko laidotuvių metu

išrinktas Šv. Vincento d-jos ir 1937 Šv. Kazimiero d-jos garbės nariu. 1935 ugniagesių s-gos apdovanotas Artimui Pagalbon ženklo I laipsniu. Bet ypačiai didelių nuopelnų katalikų organizacijoms P. nusipelnė, jas globodamas tapęs vyskupu. Jo globą juto ne tik Panevėžio vyskupijos, bet ir visos Lietuvos katalikiškosios organizacijos.

Panevėžyje pastatė katedrą, įkūrė kapitulą, Sodų g. Nr. 3 vyskupui priklausančiuose namuose įrengė KVC vyskupijos rajono būstinę su sale suvažiavimams bei paskaitoms; čia buvo ir Panevėžio Balso, vėliau Panevėžio Garso redakcija. Įrengė prie kurijos centrinę vyskupijos biblioteką. Savo vyskupavimo metu įkurdino 11 naujų bažnytkaimių; pastatydino, be katedros, 15 bažnyčių, viešų ar pusiau viešų koplyčių 14 ir altarijų 11. Pradėta mūryti Panevėžio mažoji klierikų seminarija, bet dėl karo darbas sustojo; įsigyta seminarijos reikalams Respublikos g. Nr. 30 ir 31 nemaži namai su kinu, Berčiūnų kurorte vila paliegėliams kunigams; Jurgenavos viensėdis (80 ha žemės). Paruošta vyskupijai naujų kunigų 195. Dieceziečių skaičius iki 1940 metų iš maždaug 375.000 pakilo ligi 419.000. Vyskupiją aplankė savo kanoniškais vizitais 4 kartus; paskutinis vizitas buvo 1949.VII.23—27 Pasvalyje.

Ypač daug energijos ir savo sumanumo skyrė katalikiškoms organizacijoms: KVC, pavasarininkams, angelaičiams ir ateitininkams. Dažnai sakydavo: „Galime pasigirti prieš vakarų pasaulį, kad savo originaliomis organizacijomis ne tik vakarus prisivijome, bet daug kuo ir pralenkėme". 1930 švietimo m-jai uždarius moksleivius ateitininkus, P. parodė nepalaužiamos energijos ginti jų teisėms. Šį žygį jis laikė neteisėtą ir darantį didžiausią skriaudą Bažnyčiai ir lietuvių tautai. Prieš tai protestavo visi Lietuvos vyskupai, bet ypač ištvermingai priešinosi P. Neleidžiant ateitininkams susirinkti mokyklose, P. įsakė kunigams jų susirinkimams atidaryti klebonijas, zakristijas ir, reikalui esant, bažnyčias. Į jų susirinkimus ateidavo jis pats, nes jaunimą be galo mėgo. Dėl ateitininkiško veikimo iš gimnazijų pašalintus mokinius globodavo, kad galėtų toliau mokytis kitose mokyklose. Dėl ateitininkų globojimo pašalintų kapelionų vietoj skyrė kitus nemažiau veiklius. Todėl jo vyskupijoje ateitininkai dar žymiai paaugo ir dvasiškai sustiprėjo. Dėl to teko ir pačiam P. nukentėti. Švietimo m-ja buvo sutikusi Panevėžio amatų m-lą perleisti klierikų seminarijai, bet nuvykusiam perimti kurijos atstovui pastatė sąlygą, kad vyskupas būtų nuolaidesnis ateitininkų klausimu. P., gavęs tą žinią, pareiškė: „būčiau prastas ganytojas, jei vaikų sielas išmainyčiau ant negyvų plytų", ir pradėjo rinkti aukas savo jėgomis klierikų seminariją pastatyti.

Vysk. K. Paltaroko amžinojo poilsio vieta Panevėžio katedros kriptoje

Okupacijose. Pirmosios bolševikų okupacijos metu P. tris kartus buvo NKVD tardytas, konfiskuotas visas kurijos nejudamas turtas; vyskupo namuose apgyvendinta 10 rusų karininkų šeimų su vaikais, o pačiam vyskupui, jo sekretoriui ir generalvikarui bei kurijos ir tribunolo raštinei paskirta tik trys kambariai. Nežiūrint suvaržymų, vyskupas rašė protestus prieš neteisėtą žmonių nuosavybės atiminėjimą, nekaltų žmonių ir kunigų kalinimą. Jei kuriems kunigams grėsdavo pavojus, vyskupas juos tuojau perkeldavo į naują vietą ir taip bent laikinai juos išgelbėdavo. 1941.VI.2 pats vyskupas, vidurnaktį įspėtas, pėsčias pasitraukė į apylinkės miškus; kitą dieną suimti atvykę enkavedistai jo neberado, ir taip jis išvengė ištrėmimo. Vokiečių okupacijos metu be sėkmės rūpinosi atgauti nacionalizuotą kurijos turtą ir raštu ar žodžiu protestavo prieš okupanto žygius, kaip žydų naikinimą, nekaltų žmonių suiminėjimą ir t.t. Bolševikams užeinant antrą kartą, pasiliko krašte, tvirtai nusistatęs savo vyskupijos nepalikti be ganytojo.

Vilniuje. Pasaulinė valdžia panorėjo jį turėti Vilniuje. Prie to prisidėjo dar Vilniaus kapitula, vienbalsiai išrinkdama jį Vilniaus kapitulos vikaru. Į Vilnių išvažiavo 1949.VIII.10. Autoritetingas, draugiškas, paslankus patarnauti visiems, gailestingas vargšams, greit patraukė visus prie savęs. Gerai mokėjo rusų ir lenkų kalbas, o taip pat suprato gudiškai (be to, mokėjo vokiečių ir prancūzų kalbas). Jis sulaužė senas Vilniaus tradicijas: vyskupo durys buvo atidarytos visiems ir visada, jis buvo prieinamas paprastiems žmoneliams ir drauge autoritetas šviesuoliams. Ne kartą išdrįsdamas pasakyti tiesos žodį ir valdantiesiems, tapo visos pavergtosios Lietuvos dvasiniu vadu. Valdė ne tik Panevėžio ir Vilniaus vyskupijas, kurį laiką buvo pasilikęs vienintelis vyskupas visoje Lietuvoje. Sekmadieniais išvažiuodavo į provinciją teikti sutvirtinimo sakramento. Kartais per dieną tekdavo sutvirtinti keletą tūkstančių tikinčiųjų. Nuo ilgo stovėjimo sutindavo kojos, nebegalėdavo nė paeiti, bet darbo nenutraukė. Dar atliekamu laiku Vilniuj baigė rašyti knygą apie savo globėją šv. Kazimierą. Paskutinės okupacijos metu įšventė 200 kunigų, Panevėžio katedroje pakonsekravo du vyskupus: P. Maželį ir J. Steponavičių.

Visą amžių, išskyrus Liepoją, išbuvęs geros sveikatos, nuo 1953 pradėjo negaluoti, o po poros metų pradėjo reikštis sklerozė, nusilpo akys. Paskutines mišias dėl to atlaikė 1957.X.15. Susilaukęs širdies spazminės atakos (1957.XI.13), 1957.XII.9 pasišaukė pas save kunigus ir paliko lyg testamentą žodžiais: „Aš jau nebegaliu . . . Jūs tvarkykitės . . . Būkite vyrai". Prie kraujo išsiliejimo į smegenis prisidėjus dar plaučių uždegimui, mirė 1958.I.3 Vilniuje savo bute. Palaidotas Panevėžio katedros kriptoje 1958.I.7, dalyvaujant 5 vyskupams, per 200 kunigų ir tūkstančiams tikinčiųjų.

Raštai. Spaudoje pirmieji jo rašiniai pasirodė 1907, o pirma atskira knyga 1910. Kiekvieną laisvą nuo tiesioginio darbo valandėlę panaudodavo rašymui. Kai gydytojų uždraustas nuo 1951.XI nustojo rašęs, nusiskųsdavo: „kada rašiau, tada aš gyvenau". Iš periodinių leidinių rašė Viltyje, Vienybėje, Ateityje, Laisvėje, Ryte, Mūsų Laikraštyje, Darbininke, Panevėžio Balse, Panevėžio Garse, o taip pat žurnaluose — Draugijoje, Tiesos Kelyje, Lietuvos Mokykloje. Jo raštai pasižymi turiningumu, taisyklinga kalba, išlygintu stiliumi, lengvai skaitomi. Juos galima skirstyti į šias grupes: pamokslai, mokykliniai vadovėliai, mokslo veikalai, pastoracinio ir kt. pobūdžio liaudžiai skiriamieji leidiniai, ganytojiškieji laiškai. a. Pamokslai: Sakyklai Vadovas, trys knygos 1911 (1931-33) (357+389+347 psl.). b. Mokykloms vadovėliai: Šventoji Senojo Įstatymo istorija ir Šventoji Naujojo Įstatymo istorija (gimnazijoms) 1912 (1937); Tikybos Mokslas 1916; Tikybos pirmamokslis 1916 (1941, iš viso per 20 laidų; sunumeruotų egz. spausdinta apie 550.000, nenumeruotų skaičius nežinomas, spėjama, apie 1 mil. egz.); Šventoji Senojo Įstatymo istorija 1916 ir Šventoji Naujojo Įstatymo istorija 1917, skirtos pradžios mokykloms (1938, 250—275.000 egz.); Katalikų tikybos katekizmas 1918 (1938, 150—175.000 egz., be to, Romoje 1942 ir Tübingene 1946). c. Socialiniai, pastoraciniai, pedagoginiai ir kt. raštai: Girtuoklystė — nesveikata 1910 (1921); Girtuoklystė — neturto motina 1910 (1921); Girtuoklystė — nedorybių versmė 1911 (1921); Socialinis klausimas 1914 (1921, 306 psl.); Labdarybės tvarkymas kitur ir Lietuvoje 1920; Visuomeninis kunigo veikimas 1921; Ar socializmas įvykdomas? (vertimas) 1921; Vargo žmonių globėja 1922 (1937); Tikybinis vaikų auklėjimas 1926; Seksualinis jaunuomenės švietimas 1926; Pradžios mokyklų pastoracija 1928; Tikybiniai jaunimo pergyvenimai 1929; Tikyba ir politika 1929; Katalikų Veikimo Centras ir svarbiausi jo uždaviniai Lietuvoje 1929; Tikybinis jaunuomenės auklėjimas 1930; Depopulacija ir pastoracija 1932 (iš Tiesos Kelio, 82 psl.); Priešmokyklinis vaikų auklėjimas 1934 (iš t.p., 69 psl.); Panevėžio bažnyčios 1936 (iš Panevėžio Garso, 40 psl.); Mozė ir katekizmas 1937; Laisvamanybė 1939. Suredagavo ir išleido Panevėžio Vyskupijos Sinodą 1936, Šv. Jurgį 1937 (550 m. Lietuvos krikšto sukakčiai paminėti). Liko nespausdinta: Taisykite Viešpaties kelią, Tyruose šaukiančio balsas (Sakyklos Vadovo tąsa), Ganytojo žodis, Visuomenės mokslas (paskaitos kunigų seminarijoj), Gyvenimo bruožai, Panevėžio vyskupijos monografija, Kristaus karaliaus litanija, Šv. Kazimiero litanija (sudėta 1948.IX.8), monografija apie šv. Kazimierą (1954). Ganytojo laiškų, skirtų tikintiesiems, dvasininkams, atskiroms parapijoms ir įvairiomis progomis paskelbė 52 (ligi 1940 išsp. 19 ganytojo laiškų).

Vyskupas P. ganytojo veikla mūsų istorijoje lygintinas su pačiais įžymiaisiais vyskupais: Merkeliu Giedraičiu ir Motiejum Valančiumi. O jo gyvenimo ir darbo sąlygos buvo dar sunkesnės. Prof. St. Šalkauskis jį dar 1935 lygino su Vokietijos kardinolu Faulhaberiu, pasižymėjusiu Bažnyčios gynėju nacizmo metais.

Biografijos: *J. Tumas* (Iliustruotoji Lietuva 1927 Nr. 3); *P. Dogelis* (Panevėžio Garsas 1935 Nr. 35); *M. Reinys, St. Šalkauskis, P. Dogelis* (t.p. 1935 Nr. 36); Tiesos Kelias 1935 Nr. 11; *Pr. Dovydaitis* (Ateitis 1936 Nr. 2—6); *K. Žitkus* (Lietuvos Mokykla 1936 Nr. 5); Suvažiavimo Darbai II 1936) *J. Gasiūnas* (Draugas 1958.I.18 ir 125).*

---

* Vysk. K. Paltaroko biografija čia ištisai perspausdinta iš kun. Jono Gasiūno, artimo vyskupo bendradarbio, kurijos kanclerio ir biografo rašinio, paskelbto „Liet. enciklopedijos" XXI t., 433—437 psl.

Vysk. Julijonas Steponavičius, vyskupijos administratorius

Vyskupas Julijonas Steponavičius

Su Panevėžio vyskupija yra glaudžiai susijęs trumpą laiką čia dirbęs vyskupo K. Paltaroko pagalbininku ir porą metų apaštališkuoju administratorium vysk. Julijonas Steponavičius.

Jis gimė 1911.X.18 lietuviškame Miciūnų kaime, Gervėčių parapijoje (dabar sovietinė Gudija), 65 km į rytus nuo Vilniaus. Mokėsi šio kaimo lietuviškoje mokykloje, kuri netrukus buvo lenkų uždaryta. Pasak jo paties žodžių, tėvai nebuvę pasiturį ir neįstengę jo leisti į mokslus. Taigi jų sūnus Julijonas iškeliavęs į Vilnių pėsčias ir dargi basas. Mokėsi Vytauto Didžiojo gimnazijoje, kurią baigęs studijavo Vilniaus universitete teologijos mokslus ir juos baigęs gavo teologijos magistro laipsnį. Kunigu pašvęstas 1936.VI.21 Vilniaus katedroje. Primicijas atlaikė savo gimtosios Gervėčių parapijos bažnyčioje. Tais pačiais metais Vilniaus arkivyskupo R. Jalbžykovskio paskirtas į Gardiną mokyklų prefektu ir kapelionu. Šiose pareigose išbuvo ligi Lenkijos valstybės okupacijos. Nuo 1939 m. klebonavo lietuviškose Palūšės, Daugėliškio, Adutiškio parapijose, kartu eidamas ir Švenčionių dekano pareigas.

1955.V.22 buvo Šv. Tėvo pakeltas tituliniu Antarado vyskupu ir paskirtas Panevėžio vyskupo K. Paltaroko pagalbininku. Vyskupu konsekruotas K. Paltaroko Panevėžio katedroje 1955.IX.11. Buvo sumanus vyskupo pagalbininkas. 1957 m. Apaštalų Sostas suteikė jam Panevėžio ir Vilniaus vyskupijų apaštališkojo administratoriaus galias su rezidencinio vyskupo teisėmis.

1958.I.3, mirus vyskupui K. Paltarokui, perėmė Vilniaus ir Panevėžio vyskupijų apaštališkojo administratoriaus pareigas. Tačiau jas tegalėjo eiti porą metų. Abiejų vyskupijų valdymas buvo labai sunkus. Vysk. J. Steponavičius, jo paties žodžiais, „nesutikęs su jam padiktuotais reikalavimais — jis siekė Bažnyčią statyti, o ne ją griauti" (LKBK Nr. 45, 1980).

1961.I.24 vysk. Julijonas Steponavičius bolševikų valdžios suimtas ir ištremtas už jo valdomų vyskupijų ribų: buvo apgyvendintas Žagarėje. (Daugiau apie vysk. J. Steponavičių bus pateikta „Lietuvos bažnyčių" V tome).

Vyskupija be vyskupo ir be valdytojo

1961 m. pradžioje, nušalinus vyskupą J. Steponavičių, Panevėžio vyskupijos apaštališkuoju administratorium buvo Šv. Sosto paskirtas kan. Paulius Šidlauskas. Buvo gimęs 1890.X.15 Linkuvoje. Kunigu pašvęstas

Prel. Povilas Bakšys, Panevėžio vyskupijos valdytojas

1916.V.22. Nuo 1932 m. katedros klebonas, vėliau vyskupo sekretorius, kurijos kancleris, viceoficiolas. Tačiau bolševikų okupacinė valdžia jam neleido eiti pareigų ir ištrėmė už vyskupijos ribų, į Varėną. Iš tremties grįžo 1966 m. Mirė 1973 m. (Daugiau žinių apie jį ir atvaizdas 46-47 psl.).

Negalint kan. Šidlauskui eiti pareigų, vyskupijos valdytoju buvo išrinktas kan. Vladislovas Kupstas (gim. 1904.V.8, kunigu pašvęstas 1924.VI.11), Antašavos klebonas, Kupiškio vicedekanas. Tačiau ir juo okupacinė valdžia nebuvo patenkinta — kan. Kupstas negalėjo eiti vyskupijos valdytojo pareigų.

Prel. Povilas Bakšys

1962 m. Panevėžio vyskupijos kapitula buvo priversta išrinkti vyskupijos valdytoju kapitulinį vikarą kun. Povilą Bakšį. Jis gimė 1901.X.21 Skominų k., Pabaisko vls., Ukmergės aps. Baigęs Ukmergės gimnaziją, mokėsi Kauno kunigų seminarijoje ir studijavo Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1930.VI.14 Kaune. Buvo gimnazijos kapelionas Kaišiadoryse. 1936 m. paskirtas Nemajūnų parapijos administratorium. 1940 m. Daugų parapijos administratorius. 1946 m. kan. J. Stankevičius, Kauno, Vilkaviškio ir Kaišiadorių vyskupijų valdytojas, paskyrė savo vedamų vyskupijų kancleriu. Šiose pareigose jis išbuvo ligi 1956 m., kada liko tik Kaišiadorių vyskupijos valdytojo kan. J. Meidaus kancleriu Vievyje. Bolševikų administracijai nušalinus iš pareigų kan. Meidų, kun. Povilas Bakšys 1962 m. tapo Kaišiadorių, o kiek vėliau ir Panevėžio vyskupijos valdytoju.

1963—1965 m. buvo nuvykęs į Romą ir dalyvavo II Vatikano susirinkime. 1965 m. popiežius Paulius VI jį pakėlė monsinjoru (cubicularius intimus Suae Sanctitatis). Mirė 1973.VII.2. Palaidotas Vievio kapinėse.

Romualdas Krikščiūnas, Panevėžio vyskupijos apaštališkasis administratorius 1969-1983 metais

Vyskupas Romualdas Krikščiūnas

Nuo 1969 m. Panevėžio vyskupiją apaštališkojo administratoriaus teisėmis valdė vyskupas Romualdas Krikščiūnas.

Gimė 1930.VII.18. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1954.IX.12. Kurį laiką buvo Kauno Prisikėlimo parapijos klebonas. 1959—1963 m. studijavo Laterano universitete Romoje ir studijas baigė kanonų teisės mokslų daktaro laipsniu. Jo disertacija — „De Supremo Tribunali compositi iudicii Magni Ducatus Lithuaniae". 1963 m. grįžo į Lietuvą ir buvo paskirtas Kauno kunigų seminarijos profesorium; kurį laiką ėjo Vilkaviškio vyskupijos kanclerio pareigas. 1963—1964 lydėjo Kauno arkivyskupijos valdytoją kan. J. Stankevičių ir 1965—1967 m. vyskupą J. Matulaitį-Labuką į Vatikano II susirinkimo sesijas Romoje.

1969.XII.21 buvo Šv. Tėvo Pauliaus VI nominuotas tituliniu Amajos vyskupu ir paskirtas Panevėžio vyskupijos apaštališkuoju administratorium „ad nutum Sanctae Sedis".

1983.IV.6—24 vysk. R. Krikščiūnas, kartu su kitais okup. Lietuvos vyskupais, lankėsi pas popiežių ad limina vizitui. Tuo metu jis buvo Šv. Tėvo atleistas iš Panevėžio vyskupo pareigų dėl nesveikatos.

Valdytojas prel. Kazimieras Dulksnys

Vysk. R. Krikščiūnui nustojus eiti pareigas, 1983.V.8 vyskupijos kapitula valdytoju išrinko Krekenavos kleboną prel. Kazimierą Dulksnį, kuris V.9 pradėjo eiti pareigas.

Naujasis valdytojas gimė 1910.II.9 Skodinių km. Kupiškio vls. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1935.VI.15. Pastoracinį darbą dirbo Pasvalyje ir kitur. Pokario metais buvo Krekenavos klebonas. Buvo pakeltas kapitulos prelatu.

„Katalikų kalendoriaus-žinyno 1983 m." žiniomis Panevėžio vyskupijos kuriją ir tribunolą sudarė: generalvikaras kun. Vladas Rabašauskas, oficiolas kan. Petras Žiukelis, santuokos ryšio gynėjas kun. Klemensas Gutauskas, prosinodiniai teisėjai: kun. Jonas Juodelis, kun. Juozapas Antanavičius ir notaras kun. Algis Baniulis.

Vyskupijos kapitula: pirmininkas prel. Leopoldas Pratkelis (mirė 1983.I.7), nariai: prel. Kazimieras Dulksnys, kan. Bronius Antanaitis, kan. Petras Žiukelis.

Vyskupijos centrinė būstinė buvo įsikūrusi Panevėžyje, Puškino blv. Nr. 45.

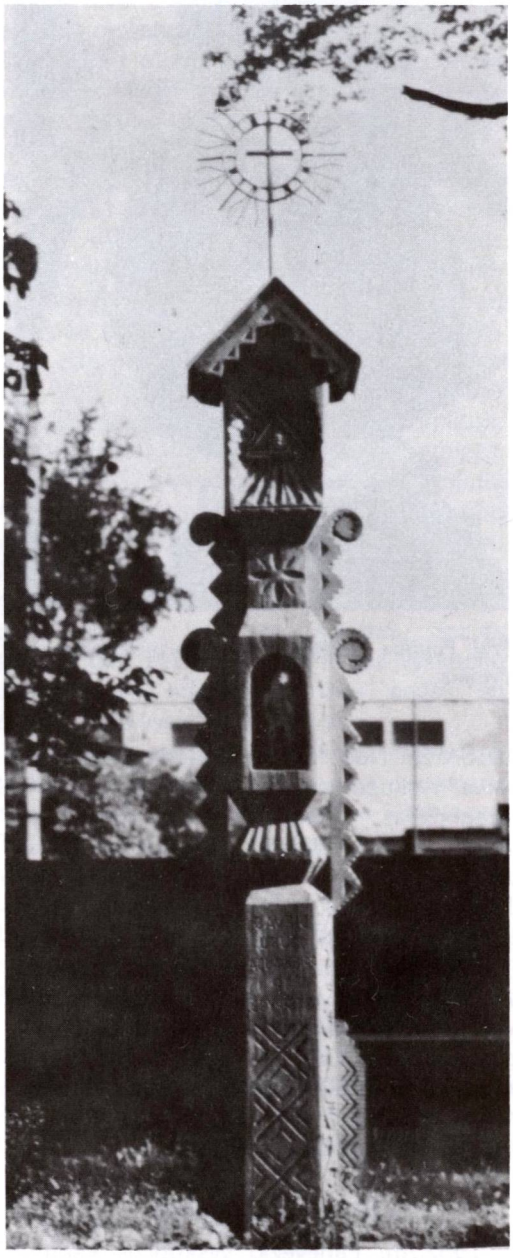

Koplytstulpis Panevėžyje 1979 metais. (Perkūno Krukonio nuotrauka)

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS DVASININKŲ MARTIROLOGIJA,

OKUPANTŲ NUKANKINTI KUNIGAI

Kun. Stanislovas Baltrimas. Gimė 1889.X.13, kunigu pašvęstas 1912.V.14. Kupiškio, vėliau Zarasų parapijos klebonas. 1941.VI.24, bolševikams padegus Zarasus, gesino užsidegusią kleboniją. Užgesinus sėdėjo darže tarp kibirų ir ilsėjosi. Įsiveržę bolševikų pareigūnai bei kariai jį jėga pagrobė ir, įsidėję į mašiną, išsivežė. Buvo nužudytas kažkur pakeliui į Rusiją. (Greičiausia 6 km nuo Zarasų Latvijos pusėje, kur išvijus bolševikus buv. karo apkasų duobėje rasti keli neatpažinti nužudytųjų lavonai).

Kun. Boleslovas Beinaravičius. Gimė 1883.X.23. Kunigu pašvęstas 1917.V.20. Vadaktų, Uliūnų parapijos klebonas. 1950 m. buvo suimtas ir išvežtas. Likimas nežinomas. Manoma, kad buvo nukankintas.

Kun. Kazys Čiplys. Gimė 1897.II.4, kunigu pašvęstas 1925.VI.14. Sudeikių klebonas. 1949 m. buvo bolševikų suimtas, išvežtas į Sibirą, iš kur nebegrįžo.

Kun. Vladas Didžiokas

Kun. Vladas Didžiokas. Gimė 1912.V.4 Užpaliuose, kunigu pašvęstas 1938.VI.11. Panevėžio katedros vikaras. I-sios bolševikų okupacijos metu buvo bolševikų areštuotas, išvežtas, dingo be žinios.

Kun. Petras Liepa, Sn. Gimė 1886.XII.2. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1912.V.12. Ilgesnį laiką buvo Skiemonių, o 1932—1945 m. Viešintų parapijos klebonas. 1940 m. jo rūpesčiu gražiai atnaujintas bei išdekoruotas bažnyčios vidus. Veikė religinėse organizacijose, šauliuose, gerai sugyveno su parapijiečiais. II bolševikų okupacijos metu buvo suimtas ir Sibire nukankintas.

Kun. Petras Liepa

Kun. Petras Liepa. Gimė 1907.VIII.20. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Vyžuonų parapijos vikaras, Geidžiūnų kuratas. Aktyviai dirbo pavasarininkuose, angelaičiuose, 1938 m. buvo pradėjęs leisti žurnaliuką „Vaikų vadą". Parašė ir išspausdino keletą knygelių, bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje. 1949 m. buvo bolševikų suimtas ir išvežtas į Sibirą. Žuvo koncentracijos lageryje 1955 m. „Karyje" (Nr. 8, 1975 m.) rašoma, kad jis Sibire, nakties metu audrai siaučiant, buvęs suvažinėtas traukinio.

Kun. Alfonsas Lipnickas-Lipniūnas. Gimė 1905.III.12 Pumpėnų vls. 1925 m. baigė Panevėžio gimnaziją, 1930 m. Kauno kunigų

seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą. Vėliau studijas gilino ir gavo teol. licenciato laipsnį. Kunigu pašvęstas 1930 m. 1935—1939 m. Prancūzijoje studijavo sociologijos mokslus. Panevėžio katedros vikaras, vyskupijos jaunimo direktorius, Panevėžio ir Vilniaus ped. institutų lektorius. Aktyviai veikė su pavasarininkais, ateitininkais. 1939 m., atgavus Vilnių, persikėlė į jį ir buvo Aušros Vartų koplyčios, Šv. Jono bažnyčios pamokslininkas. Organizavo šalpos darbą, 1941 m. įsteigė Lietuvių fondą. Įsitraukė į slaptą lietuvišką veiklą. 1943.III.17 buvo Gestapo areštuotas ir su kitais vilniečiais išvežtas į Stutthofo koncentracijos stovyklą. Baigiantis karui buvo evakuotas, susirgo dėmėtąja šiltine ir 1945.IV.28 mirė. Palaidotas Pucko (Dabar Lenkijoje) kapinėse.

Kunigo kankinio A. Lipniūno (deš.) ir inž. A. Šapalo kapas ir paminklas Pucke, Lenkijoje

Kun. Alfonsas Lipniūnas

Kun. Petras Margevičius. Gimė 1889.I.28, kunigu pašvęstas 1913.VI.26. Nuo 1938 m. Ėriškių kuratas. 1949 m. buvo bolševikų suimtas, išvežtas į Sibirą ir nebegrįžo.

Kun. Leonas Mažeika. Gimė 1918.IX.30 Užliaušių k., Krekenavos vls., 7 vaikų šeimoje. Mokėsi Krekenavos vid. mokykloje ir Panevėžio berniukų gimnazijoje. 1935 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, vėliau į Teologijos-Filosofijos fakultetą, kurį baigęs kunigu pašvęstas 1944.VI.11. Vikaravo Biržuose, buvo klebonu Palėvenėlėje, Debeikiuose ir Pamūšyje, kur atnaujino ir gražiai išpuošė bažnyčią. Buvo ryžtingo charakterio, draugiškas ir nuoširdus, nors nuo jaunystės laikų varginamas ligų. 1981.VIII.8 buvo plėšikų nužudytas kartu su savo šeimininke vienuole Tekle Martinaityte, subadant peiliais. Laidotuvėse dalyvavo 2 vyskupai, 113 kunigų ir gausi tikinčiųjų minia.

Kun. Aleksandras Mileika. Gimė 1881.I.1, kunigu pašvęstas 1905.XI.20. Nuo 1914 m. ilgametis Vyžuonų parapijos klebonas. Atnaujino bažnyčią, perstatė ūkinius trobesius, aktyvus visuomenininkas. 1941 m. buvo bolševikų suimtas, išvežtas į koncentracijos lagerį. Netekęs sveikatos 1944 m. buvo sugrąžintas ir apie 1944 m. mirė.

Kun. Antanas Riauba. Buvo suimtas 1947 m. Nužudytas 1951 m.

Kun. Vytautas Šamšonas. Gimė 1912.VIII.17. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1936.VI.28. Imbrado parapijos klebonas ir Stelmužės parap. administratorius, pavyzdingai tvarkęs dviejų parapijų reikalus. Nužudytas 1961.I.28 Imbrado bažnyčioje. (Platesnis aprašymas paskelbtas prie Imbrado bž. aprašymo).

Kun. Benediktas Šveikauskas. Gimė 1884.III.21. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1912.VI.12. Nepriklausomybės metais (iki 1925 m.) 1 pėst. pulko kapelionas, vėliau Kuprelišk io kuratas, nuo 1930 m. Skapiškio vikaras. Nuo 1934 m. altaristas Rokiškyje ir arešto namų kapelionas. 1938 m. arešto namų bibliotekai paaukojo savo 400 knygų. 1941.VI.26 bolševikų žiauriai nukankintas.

Kun. Antanas Žakevičius. Gimė 1878.X.12, kunigu pašvęstas 1901.IX.22. 1930—1940 m. Skrebotiškio klebonas. 1950 m. suimtas ir išvežtas. Mirė koncentracijos lageryje 1955 m.

Kun. Aleksandras Mileika

Kunigo kankinio Leono Mažeikos kapas ir paminklas Pamūšyje

BOLŠEVIKŲ IR VOKIŠKŲJŲ NACIŲ KALINTI KUNIGAI

Kun. Juozas Bardonas. Suimtas 1947 m., ištremtas į koncentracijos stovyklą. Grįžo 1954 m. Likimas nežinomas.

Kun. Jonas Bubas. Gimė 1901.X.25. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1930.VI.14. Nuo 1937 m. buvo Juodupės parapijos administratorium. 1951 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą. 1955 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1969 m. Pandėlyje.

Kun. Kazimieras Butkus. Gimė 1907.I.28. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1932.V.21. Geidžiūnų, Pabiržės, Palėvenėlės parap. klebonas. Gyveno pačiu sunkiausiu karo metu Palėvenėlėje, buvo bolševikų persekiotas, nuo ko pairo jo nervai, susirgo psichiškai. Gavęs mėnesį atostogų, nuvyko į Kauną, apsistojęs viešbutyje užsikrėtė vidurių šiltine, grįžo į Palėvenėlę ir čia mirė 1942.X.13.

Kun. Jonas Buliauskas. Gimė 1910.I.26, kunigu pašvęstas 1934.V.26. 1939 m. paskirtas Obelių vikaru. 1947 m. bolševikų suimtas ir išvežtas į Sibirą. 1956 m. grįžo į Lietuvą. 1971—1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Krinčino altaristas.

Kan. Vladas Butvila. Gimė 1891.I. Raseinių aps. Baigęs Kaune Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1915. Paskirtas Utenos vikaru, parapijoje suorganizavo 10 lietuviškų mokyklų, 1918 m. įkūrė „Saulės" progimnaziją, kurioje buvo mokytoju, kapelionu, vėliau direktorium, vadovavo dvimečiams mokytojų kursams. Utenos aps. švietimo tarybos pirmininkas, organizavo chorus ir jiems vadovavo, aktyviai dirbo katalikiškose organizacijose, steigė jų skyrius. 1923 m. Šaulių rinktinės pirmininkas. 1926—1927 m. S. Daukanto mokytojų seminarijos dėstytojas, Kunigų seminarijos prefektas. Nuo 1928 m. aktyviai reiškėsi Panevėžio vyskupijos kurijoje, vyskupijos kancleris, garbės kanauninkas. Bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje, parašė keletą knygelių. 1950 m. bolševikų suimtas, ištremtas į koncentracijos lagerį Sibiran. 1955 m. grįžo Lietuvon su palaužta sveikata, pusiau paralyžiuotas. Mirė 1961.III.4 Panevėžyje.

Kun. dr. Juozapas Čepėnas. Gimė 1880.X.31 Daugailių vls. 1892—1900 m. mokėsi Vilniaus gimnazijoje, 1901—1905 m.

Kun. Jonas Bubas

Kun. Jonas Buliauskas

Kan. Vladas Butvila

Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Kunigu pašvęstas 1905.X.23. 1919—1924 m. gilino studijas Freiburgo u-te Vokietijoje ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. Dirbo sielovados darbą Pušalote, Kamajuose, Kėdainiuose, Pabiržėje, Šaukote, Skaisgiryje, Smėlynėje. 1926—1928 m. Zarasų gimnazijos direktorius. Aktyvus visuomenės veikėjas ir liet. spaudos bendradarbis nuo 1906 m., bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Lietuvos ūkininke", „Viltyje". Steigė Blaivybės ir „Saulės" draugijų skyrius. 1938 m. paskirtas Anykščių klebonu. 1941.IV.—VI.23 bolševikų kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Išsilaisvinęs grįžo į Anykščius, bet 1951.I vėl buvo areštuotas, už akių nubaustas 10 m. kalėjimo. 1954 m. grįžo į Lietuvą, bet nebegalėjo dirbti parapijoje. Gyveno kaip altaristas Pasvalyje, kur mirė 1976.I.24. Palaidotas Daugailių (gimtosios parapijos) kapinėse.

Kun. Pranciškus Kazimieras Čepulis. Gimė 1884.XI.14 Meškuičiuose. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1907.V.27. Vikaravo Žemaitijos parapijoje. 1925 m. įstojo į pranciškonų ordiną. Po I pas. karo rūpinosi pranciškonų vienuolyno Troškūnuose atgaivinimu. 1939 m. paskirtas pranciškonų vienuolijos provinciolu. 1944 m. nesitraukė iš Lietuvos, sakydamas: „Jei kada nors Lietuvai bus reikalingi kunigai, tai šiuo metu labiausiai". Daug padėjo kenčiantiems lietuviams bei partizanams. Bolševikai jį pasmerkė mirti, bet kun. Čepuliui pavyko išsislapstyti. Mirė Panevėžyje 1962.III.30.

Kun. Jurgis Danys. Gimė 1898.VI.26 Obelių vls. Mokėsi Subatėje, Rokiškio gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, kurią baigęs kunigu pašvęstas 1927.IV.2. 1927—1933 m. Linkuvos vikaras, 1933—1937 m. Klovainių vikaras, vienas iš Pamūšio bažnyčios ir ūkinių trobesių statytojų. Nuo 1937 m. Linkuvos klebonas, Pasvalio vicedekanas, 1949 m. pakeltas kanauninku. 1949 m. pavasarį bolševikų suimtas ir per Vilniaus kalėjimą išvežtas į Potmos (Mordavijoje) koncentracijos stovyklą. Iškalėjęs 7 metus, 1956 m. sugrįžo į Lietuvą ir apsigyveno Linkuvoje. Iškėlus kleboną kun. Kl. Gutauską, ligi 1972 m. ėjo klebono pareigas, vėliau altaristas. Mirė 1977.III.3. Palaidotas Linkuvos šventoriuje.

Kun. Juozas Garška. Gimė 1907.XI.23. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1934.V.26. Dirbo sielovados darbą parapijose, Geležių kuratas. Buvo bolševikų suimtas, kaltintas palaikęs ryšius su lietuviais partizanais. Pokario metais Vajasiškio klebonas.

Kun. dr. Juozapas Čepėnas

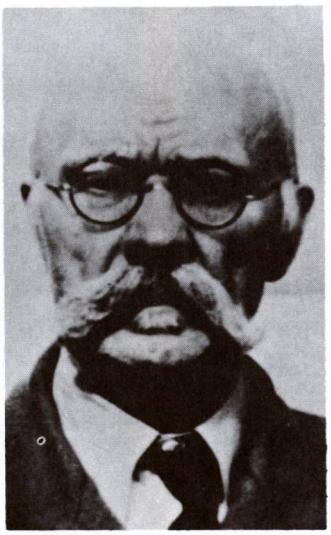

Kun. Pranciškus Kazimieras Čepulis

Kun. Jurgis Danys

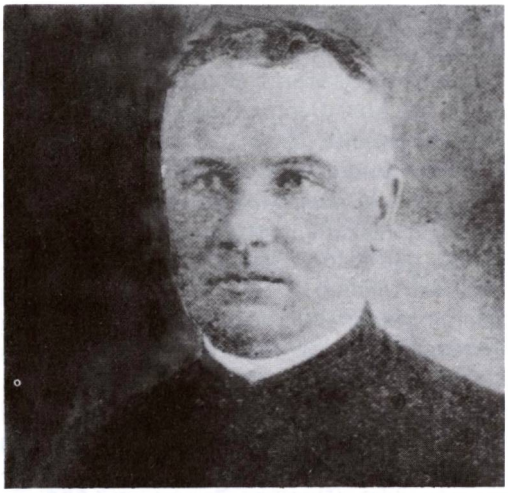

Prel. Antanas Grigaliūnas

Prel. Antanas Grigaliūnas. Gimė 1893.IX.8. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1918.V.1. Ilgametis (nuo 1934 m.) Biržų parap. klebonas ir dekanas, kapitulos prelatas. Po II pas. karo ištremtas į Sibirą. 1956 m. sugrįžo Lietuvon ir buvo Panevėžio Senamiesčio parap. altaristas, o nuo 1958 m. tos parapijos klebonas. Mirė 1960.VII.1. Palaidotas bažnyčios kriptoje.

Kun. Klemensas Gutauskas. Gimė 1915.XI.28, kunigu pašvęstas 1941.I.26. Dirbo Subačiaus parapijoje. 1946 m. apkaltintas platinęs partizanų atsišaukimus ir buvo nubaustas. 1982 m. sąrašuose minimas kaip Kupiškio klebonas.

Kun. Jonas Jatulis. Gimė 1908.XI.23. Kunigu pašvęstas 1935.VI.16. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. 1956 m. grįžo į Lietuvą, buvo perkeltas į Panevėžio vyskupiją. 1981 m. Antalieptės klebonas.

Kun. Jonas Juodelis. Gimė 1921.V.21, kunigu pašvęstas 1947.VI.29. 1950 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą. Grįžo 1956 m. 1981 m. buvo Panevėžio Šv. Petro ir Povilo parapijos klebonas ir vicedekanas.

Kun. Mykolas Juodelis. Gimė 1907.IX.14, kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Lukštų parapijos klebonas nuo 1938 m. 1950 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m. Mirė 1968 m.

Kun. Jonas Jurgaitis. Gimė 1917.V.5, kunigu pašvęstas 1942.XII.17. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą. 1956 m. grįžo į Lietuvą. 1981 m. buvo Naujamiesčio ir Vadaktėlių parapijų klebonas.

Kun. Antanas Juška. Gimė 1906.IV.28, kunigu pašvęstas 1929.V.25. Troškūnų klebonas, Raguvos vicedekanas. 1949 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą. 1956 m. grįžo į Lietuvą. 1974—1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Švedriškės parapijos klebonas.

Kun. Alfonsas Kadžius. Gimė 1910.I.6, kunigu pašvęstas 1934.V.26. Dirbo Naujamiestyje ir kitose parapijose. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į koncentracijos stovyklą. 1951 m. grįžo į Lietuvą. Vėliau paskirtas Imbrado, Avilių parap. klebonu.

Prel. Mykolas Karosas

Prel. Mykolas Karosas. Gimė 1878.VIII.23, kunigu pašvęstas 1902.III.17. Ilgametis Šeduvos parapijos klebonas ir dekanas, Panevėžio vyskupijos kapitulos narys. 1907 m. išrinktas Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje nariu. Bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje dar prieš I pasaulinį karą. 1951 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą grįžo 1954 m. su galutinai palaužta sveikata ir 1955.XI.13 mirė.

Kun. Petras Kuzmickas. Gimė 1910.XI.7. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1935.VI.15. Dirbo Utenos ir kt. parapijose. 1947 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą grįžo 1953 m. 1974 m.

kunigų sąrašuose žymimas kaip Pakruojo klebonas, Šeduvos dekanas; 1981 m. Salamiesčio klebonas.

Kun. Jonas Kriščiūnas. Gimė 1896.II.16. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1919.V.4. Dirbo sielovados darbą parapijose. 1932 m. paskirtas Kamajų klebonu. Utenos vicedekanas. Buvo aktyvus parapijos veikloje, suorganizavo vargšų šelpimą, įsteigė keletą religinių draugijų skyrių. Daug skaitė, mėgo jaunimą, literatūrą. Vokiškųjų nacių okupacijos metu padėjo persekiojamiems žydams ir keletą jų išgelbėjo nuo nacių žiaurumų. Pokario metais komunistai jį įtarinėjo, tardė; buvo iš Kamajų perkeltas į kitą parapiją, pagaliau suimtas ir ištremtas. Grįžo su palaužta sveikata ir 1968 m. mirė Vyžuonose.

Kun. Stasys Krištonaitis. Gimė 1912.VIII.17, kunigu pašvęstas 1939.VI.3. Biržų vikaras. 1951 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą grįžo 1956 m. 1974 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Vabalninko altaristas. Mirė 1980 m. Vabalninke.

Kun. Juozas Laurenčikas. Gimė 1885.IX.7, kunigu pašvęstas 1910 m. 1933 m. paskirtas Dusetų klebonu. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą grįžo 1955 m. Mirė 1965 m.

Kun. Juozas Lomanas. Gimė 1899.IX.23 Biržų aps. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1923.VI.10. 1924 m. baigė Teologijos-Filosofijos fakultetą. Biržų, vėliau Utenos gimnazijų kapelionas 1936—1939 m. Sudeikių, vėliau Antalieptės klebonas. 1952 m. suimtas ir ištremtas. Grįžo į Lietuvą su palaužta sveikata 1956 m. Mirė 1959 m. Yra parašęs keletą studijų filosofinėmis ir teologinėmis temomis.

Kun. Leonas Lukošiūnas. Gimė 1905.XII.14 Rygoje. Kunigu pašvęstas 1929.V.25 Kaune. Gimnazijų kapelionas, klebonas, Panevėžio kurijos pareigūnas, Kanonų teisės lektorius. Už „nelegalų" tikybos dėstymą Utenos bažnyčioje buvo bolševikų represuotas. Arešto išvengė slapstydamasis. Vėliau buvo vokiečių Gestapo persekiotas ir turėjo „registruotis" jų įstaigoje.

Kun. Stasys Masilionis. Gimė 1908.I.13, kunigu pašvęstas 1936.V.31. Aluntos ir kt. parapijų vikaras. 1945 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą. 1955 m. su palaužta sveikata grįžo į Lietuvą ir vėliau mirė.

Kun. Juozas Matelionis. Gimė 1895.III.7. Baigęs Rokiškio gimnaziją, Kauno kunigų seminariją, tęsė studijas Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1922.IV.2.

Kun. Juozas Lomanas

Kun. Juozas Matelionis

Rokiškio parapijos vikaras. Aktyviai reiškėsi katalikiškose organizacijose. Be kitų atliktų darbų, suorganizavo Rokiškyje Priešalkoholinį biurą. 1934 m. paskirtas Panemunėlio klebonu. 1950 m. buvo bolševikų suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą sugrįžo 1953 m. Mirė 1964 m. Utenoje.

Kun. Juozas Matulevičius. Gimė 1900.I.7. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1925.VI.14. Dirbo pastoracinį darbą Pabiržėje ir kt. parapijose. Vėliau Rozalimo klebonas, Šeduvos vicedekanas. Bolševikų buvo apkaltintas rėmęs lietuvius partizanus. Buvo nubaustas ir už pavardės atlietuvinimą. Mirė pokario metais.

Kun. Jonas Matulis. Gimė 1904.V.16. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1931.V.30. Duokiškio klebonas. 1947 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. 1952 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1967 m.

Kun. Anicetas Meškauskas. Gimė 1885.I.6, kunigu pašvęstas 1912.V.14. 1940 m. 1934—1949 m. Skiemonių kuratas. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Gyveno Raguvos altarijoje. Mirė po 1974 m.

Kun. Kazimieras Mikelinskas. Gimė 1889.IV.20 Pasvalio apylinkėse. Baigė Liepojos gimnaziją sidabro medaliu, Žemaičių kunigų seminariją. Kunigu pašvęstas 1914 m. 1919 m. buvo bolševikų suimtas ir kartu su lietuviais inteligentais (jų tarpe buvo ir Liudas Gira) sėdėjo kaip įkaitas Daugpilio ir Smolensko kalėjimuose. 1920—1947 m. Debeikių klebonas. 1940 m. bolševikų suimtas ir beveik ištisus metus sėdėjo Utenos kalėjime. 1947 m. buvo vėl bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą. Sugrįžo į Lietuvą 1957 m., buvo paskirtas Aluntos klebonu. Krisdamas ant ledo sutrenkė galvą ir antrą dieną mirė.

Kun. Antanas Mitrikis. Gimė 1924.I.31. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1949.I.1. Netrukus buvo suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą sugrįžo 1952 m. 1974—1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Jūžintų klebonas.

Kan. Jonas Nagulevičius. Gimė 1900.II.18, kunigu pašvęstas 1923.VI.10. Panemunio klebonas, Rokiškio vicedekanas. Obelių klebonas. 1947 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į koncentracijos stovyklą. 1952 m. grįžo į Lietuvą. 1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Naujamiesčio altaristas.

Kun. Povilas Paškevičius, gimęs 1892.VII.16. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1918.V.1. 1922—1930 m. Šv. Petro ir Povilo bž. Panevėžyje vikaras, nuo 1930 m. Žiobiškio par. klebonas. Visą laiką labai nuoširdžiai globojo katalikiškas organizacijas. 1927 m. „Pavasario" s-gos skyrių atstovų konferencijoje išrinktas sąjungos garbės nariu. II bolševikų okupacijos pradžioje, partizanų veikimo metu, jo pavardė buvo viešai minima, kaip nusikaltusio liet. partizanų rėmimu. Buvo bolševikų represuotas, ištremtas į Sibirą. Pokario meto kunigų sąrašuose minimas kaip Viešintų altaristas. Mirė 1981 m.

Kun. Anicetas Meškauskas

Kun. Kazimieras Mikelinskas

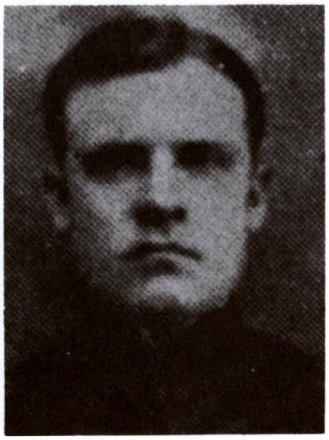

Kun. Jonas Nagulevičius

Kun. Steponas Pelešynas. Gimė 1908.XI.11. Kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Krekenavos vikaras. 1950 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. 1956 m. grįžo į Lietuvą. 1974 m. sąrašuose minimas kaip Pabiržės, 1981 m. Zarasų klebonas.

Kun. Jonas Petrėnas. Gimė 1911.IV.7 Paberžės parapijoje. 1930 m. baigė Biržų gimnaziją, vėliau Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1935.VI.15. Vikaravo Panevėžyje, Anykščiuose, Rokiškyje, 1939—1940 m. Linkuvos gimnazijos kapelionas. Bolševikų buvo suimtas ir kalintas. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, buvo Eichstaetto, Freiburgo lietuvių kapelionas, studijavo vietos u-te teologijos mokslus, vėliau tęsė studijas Romoje. 1951 m. atvyko į JAV-bes. Pastoracinį darbą dirbo Čikagoje, Brooklyne, gilino studijas Vašingtone. Lietuvoje, Vokietijoje ir JAV-bėse visą laiką aktyviai dirbo su lietuvišku jaunimu, ateitininkų ir skautų dvasios vadovas. Žurnalistas, aktyvus spaudos bendradarbis, „Ateities", „Lux Christi" redaktorius. Mirė 1957.XII.17 Brooklyne, NY.

Prel. Leopoldas Pratkelis

Prel. Leopoldas Pratkelis. Gimė 1912.VI.5 Petrapilyje. Mokėsi Antalieptės vidurinėje mokykloje, Utenos gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1938.VI.11. Dirbo sielovados darbą Klovainiuose ir kitur. 1950 m. suimtas ir ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą grįžo 1956 m., iškalėjęs 7 metus. Dirbo Panevėžio vyskupijos kurijoje. Pakeltas prelatu. Liturginės komisijos, paruošusios liturginį maldyną 1968 m. ir II Vatikano susirinkimo nutarimus 1968 m., narys. Išvertė liturginę konstituciją. 1974—1982 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Linkuvos parapijos klebonas. Buvo Panevėžio vyskupijos kapitulos pirmininkas. Mirė 1983.I.7 Pakruojo ligoninėje, širdies priepuolio ištiktas. Iškilmingai palaidotas I.10 Linkuvos šventoriuje.

Kun. Henrikas Prijalgauskas. Gimė 1892.XI.1, kunigu pašvęstas 1920.I.16. Dirbo sielovados darbą įvairiose parapijose. Imbrado kuratas, Stelmužės rektorius. 1950 m. bolševikų suimtas ir išvežtas į Sibirą. Grįžo su palaužta sveikata 1957 m. Kurį laiką buvo Velykių klebonas. Mirė po 1974 m.

Kun. Izidorius Puriuškis. Gimė 1910.III.22. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1937.VI.21. Dirbo Pušaloto ir kt. parapijose. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m. 1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Uliūnų klebonas ir Šv. Petro ir Povilo bž. Panevėžyje altaristas.

Kun. Povilas Ragažinskas, gimęs 1914.VI.21, kunigu pašvęstas 1938.VI.11. Buvo bolševikų suimtas ir kalintas Utenos kalėjime ligi karo pradžios.

Kan. Petras Rauda-Špeil. Gimė 1894.III.23. Baigęs Žemaičių Kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1917.VII.25. 1928 m. įsigijo teologijos licenciatą. Dirbo mokyklų kapelionu Joniškyje, Žagarėje, Šeduvoje, Kaune. 1929—1930 m. Utenos „Saulės" gimnazijos kapelionas ir direktorius. Nuo 1933 m. Zarasų gimnazijos kapelionas. 1947 m. buvo bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą. 1956 m. grįžo į Lietuvą, bet 1957 m. antrą kartą ištremtas — buvo apkaltintas „skatinęs jaunimą rašyti antitarybinius eilėraščius ir piršęs savo memuarus, kupinus šmeižtų tarybinės santvarkos adresu". 1962

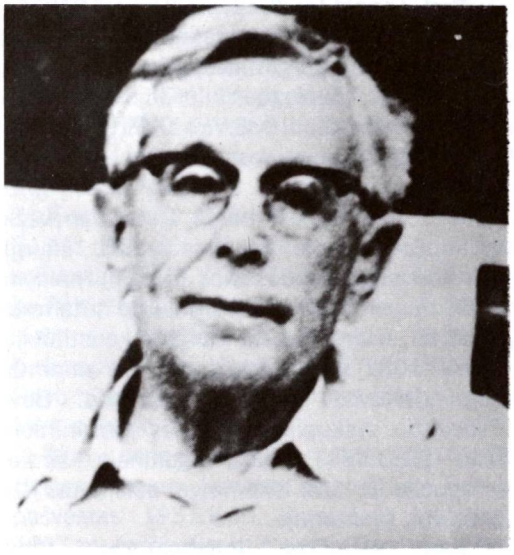

Kan. Petras Rauda-Špeil

Kun. Liudvikas Rekašius

m. palieges grįžo Lietuvon, sirgo ir buvo kurį laiką rūpestingai Nijolės Sadūnaitės slaugomas. Gyveno Svėdasų altarijoje ir mirė 1974.III.7. Palaidotas Utenos kapinėse kovo 9 d.

Kun. Petras Rauduvė. Gimė 1901.II.17. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1925.VI.14. Ilgesnį laiką buvo Avilių parapijos klebonas, 1939 m. gražiai suremontavęs bažnyčią. Vokiškųjų nacių okupacijos metu buvo suimtas ir kalintas už žydų gelbėjimą. Pokario metais gyveno kaip altaristas Utenoje, Rokiškyje, 1981 m. Šeduvoje, kur ir mirė. Buvo palaidotas 1982.VIII.24.

Kun. Liudvikas Rekašius. Gimė 1876.I.17 Tverų vls. Mokėsi Palangos progimnazijoje (drauge su A. Smetona). Baigęs Žemaičių kunigų seminariją Kaune, kunigu pašvęstas (kartu su K. Paltaroku) 1899.I.17. Ilgą laiką buvo Anciškių parapijos klebonas. 1947 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į Kazachstaną. Į Lietuvą sugrįžo 1954 m. Kurį laiką gyveno Kaune, vėliau buvo paskirtas Dapšionių klebonu, kur ir mirė 1966.XI.1, sulaukęs 92 m. amžiaus. Po jo mirties Dapšionys liko be nuolatinio kunigo.

Kun. Petras Senulis. Gimė 1909.XI.26. Baigęs-Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas

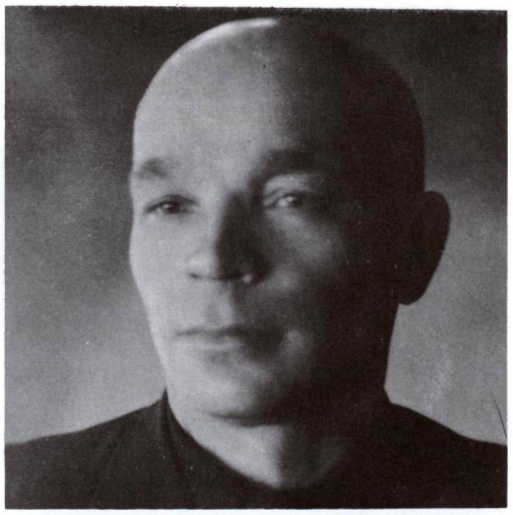

Kun. Mykolas Selickas

1937.V.22. Saločių ir kt. parapijų vikaras. 1947 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. 1955 m. grįžo į Lietuvą. 1974—1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Leliūnų klebonas.

Kun. Mykolas Selickas. Gimė 1909.IX.1. Kunigu pašvęstas 1936.V.31 m. 1937 m. buvo paskirtas Truskavos parapijos vikaru. 1948 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą sugrįžo 1955 m. Mirė 1970 m.

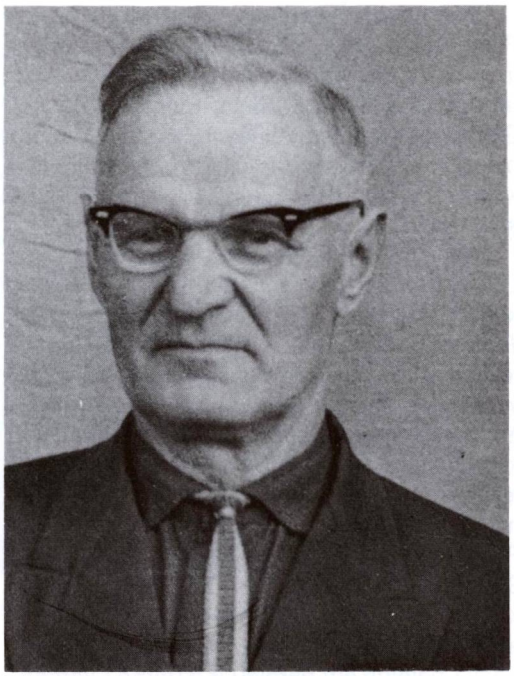

Kun. Norbertas Skurkis, MIC

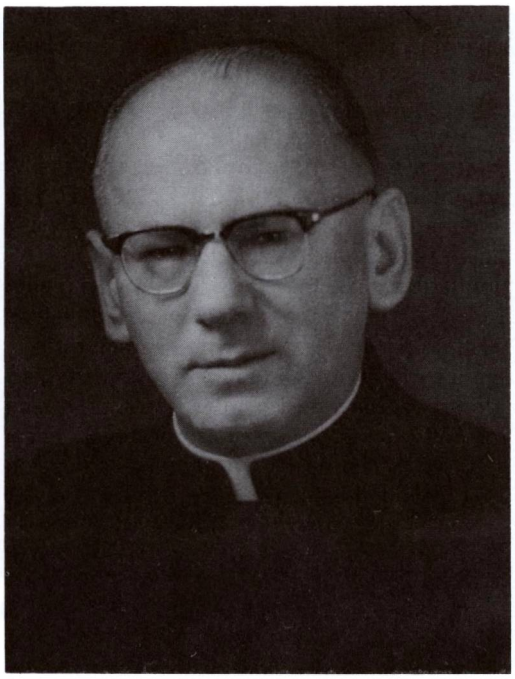

Kun. Alfonsas Sušinskas

Kun. Norbertas Skurkis, MIC. Gimė 1904.I.10 Daugailių vls. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1932.VI.19. Vėliau gilino studijas ir įsigijo teologijos mokslų daktaro laipsnį. Marijonas nuo 1925 m. Vienuolijoje ėjo įvairias pareigas. Marijonų koplyčios Panevėžyje rektorius. 1942 m. profesoriavo Vilniaus kunigų seminarijoje. Parašė apie 10 religinio turinio knygų, paskelbė daugelį straipsnių. Pokario metais buvo ištremtas į Sibirą. Grįžęs dirbo sielovados darbą Vilniaus vyskupijoje. Mirė 1973 m. Kaltanėnuose, kur ir palaidotas. Jo kapas pažymėtas paminklėliu su Dievo Motinos skulptūra.

Kun. Gasperas Spudas. Gimė 1891.I.3. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1914.III.16. Sielovados darbą dirbo įvairiose parapijose. 1950 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. 1956 m. grįžo į Lietuvą su palaužta sveikata ir 1960 m. mirė.

Kun. Mykolas Stonys. Gimė 1912.X.1. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1938.VI.11. Dirbo sielovados darbą. 1947 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. 1956 m. grįžo į Lietuvą. 1974—1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Suosto klebonas.

Kun. Alfonsas Sušinskas. Gimė 1909.I.25 Rygoje. 1929 m. baigė Biržų gimnaziją, 1934 m. Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1934.V.26. 1935—1940 m. dirbo Panevėžio vyskupijos kurijoje kaip vyskupijos jaunimo direktorius, kur parodė daug sumanumo ir veiklumo. 1940—1941 m. buvo bolševikų suimtas ir kalintas. 1941—1944 m. Panevėžio mergaičių gimnazijos kapelionas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. 1946—1948 m. Wuerzburgo u-te studijavo religijos psichologiją. 1949 m. atvyko į JAV-bes, kunigavo keliose parapijose, paskutinė buvo Braddock, PA, kur ir mirė 1966.VI.18. Yra parašęs keletą religinio turinio knygų, katalikiškoje spaudoje paskelbęs daug rašinių.

Kun. Matas Šermukšnis. Gimė 1902.III.15. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1930.VI.14. Dirbo įvairiose parapijose, buvo Andrioniškio kuratas. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m. Vėliau buvo Vaškų klebonas. Mirė apie 1975 m.

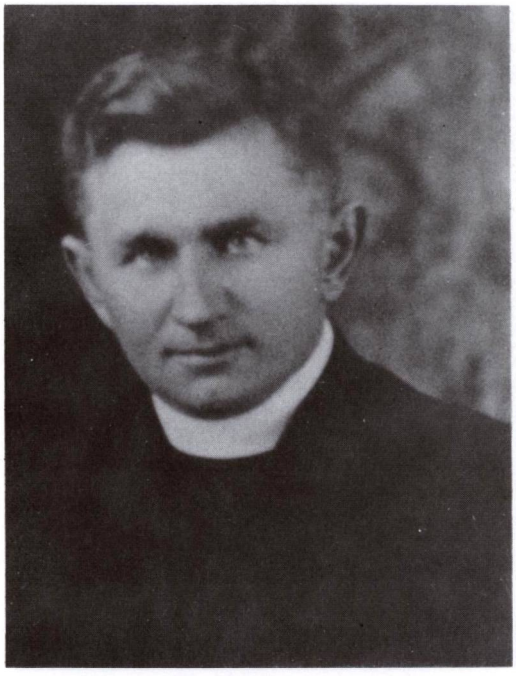

Kun. Matas Šermukšnis

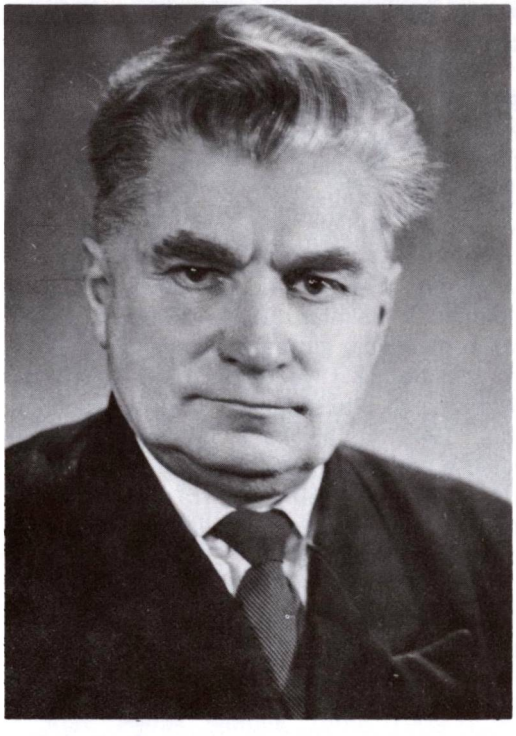

Kun. Ignas Šiaučiūnas

Kun. Ignas Šiaučiūnas. Gimė 1905.XII.16 Pandėlio vls. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1933.IV.1. Sielovados darbą dirbo Gulbinėnuose, Burbiškyje ir kitur. 1949 m. bolševikų suimtas ir ištremtas. 1983 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Svėdasų klebonas.

Kan. Povilas Šidlauskas. Gimė 1890.X.15 Linkuvoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1916.V.22. 1926 m. baigė Teologijos-Filosofijos fakultetą ir gavo Kanonų teisės licenciato laipsnį. 1928 m. Panevėžio vyskupijos kanauninkas. Vyskupijos kurijoje ėjo įvairias pareigas: vyskupo sekretorius, kurijos kancleris, viceoficiolas, tribunolo teisėjas ir kt. Nuo 1932 m. katedros klebonas. Bolševikų valdžiai nušalinus iš pareigų Panevėžio vyskupijos administratorių vysk. J. Steponavičių, Šv. Sostas 1961 m. paskyrė kan. Šidlauską vyskupijos apaštališkuoju administratorium, tačiau bolševikų administracija neleido eiti pareigų ir ištrėmė į Varėną. Grįžo 1966 m. Mirė 1973 m.

Kun. Kostas Šimašis. Gimė 1888.I.7. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1913.V.26. Dirbo sielovados darbą įvairiose parapijose. Nuo 1931 m. Aleksandravėlės klebonas, 1950 m. buvo bolševikų suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą grįžo paliegęs ir tais pačiais 1955 m. mirė.

Kun. Jurgis Šimonėlis. Gimė 1898.I.8. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1928.III.24. Vikaravo Rokiškio dekanato parapijose. 1934 m. paskirtas Ragelių kuratu. Aktyviai dirbo religinėse organizacijose, šauliuose, padėjo neturtingiems. 1950 m. buvo suimtas, kankintas kalėjimuose. 1956 m. grąžintas į Lietuvą. Iškentėjęs daug kančių, grįžęs su palaužta sveikata, 1957 m. mirė Panevėžyje.

Kun. Leonardas Tamošauskas. Gimė 1912.VI.8. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1937.V.22. Dirbo Šeduvoje ir kitur. 1949 m. suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m. 1974—1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Lukštų vikaras.

Kun. Edvardas Vaišnora. Gimė 1906.VII.28. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1930.VI.14. Tais pačiais metais

Kan. Povilas Šidlauskas

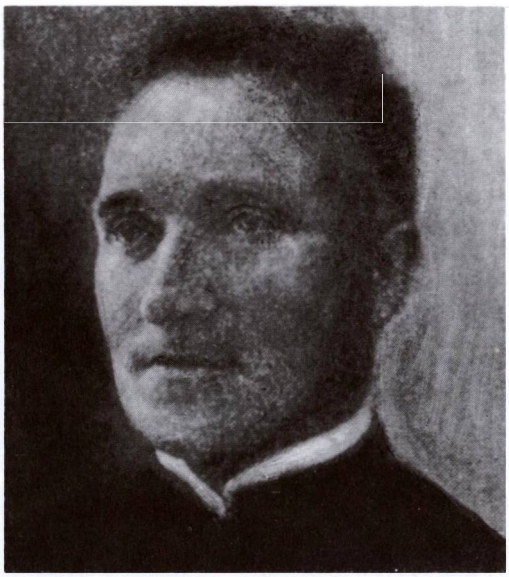

Kun. Kostas Šimašis

paskirtas Baltriškių kuratu. 1950 m. bolševikų buvo apkaltintas bendravęs su lietuviais partizanais; suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m. 1974—1981 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Kupiškio altaristas. Kupiškyje gyvendamas, nors būdamas silpnos sveikatos, stengėsi padėti parapijiečiams, dažniausiai klausydamas išpažinčių. Mirė 1982.IV.22 ir buvo IV.26 palaidotas Kupiškio bažnyčios šventoriuje.

Kun. Titas Vinkšnelis. Gimė 1904.III.27. Kunigu pašvęstas 1930.VI.14. Nuo 1937 m. N. Radviliškio kuratas. 1949 m. suimtas ir išvežtas. 1956 m. sugrįžo į Lietuvą. 1974 m. sąrašuose minimas kaip Suvainiškio klebonas, 1981 m. Suvainiškio altaristas.

Pastaba: Nukankintų, kalintų ir kitais būdais okupantų represuotų kunigų čia spausdinamas sąrašas nėra pilnas — jų buvo ir daugiau. Tiek išeivijos sąlygomis tesuregistravome.

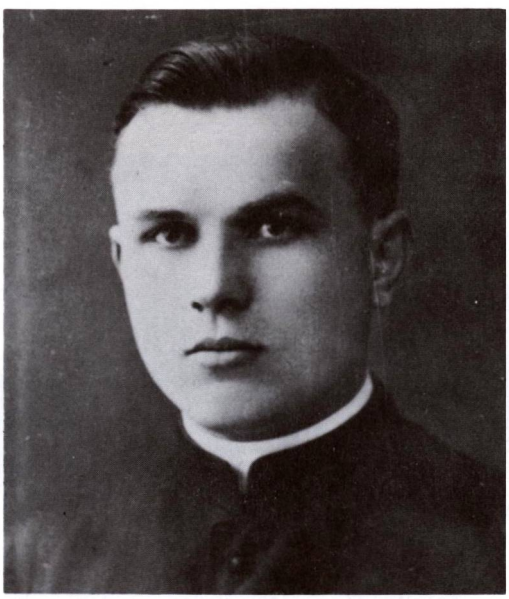

Kun. Edvardas Vaišnora

Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Panevėžyje nepriklausomybės metais. (Iš P. Bliumo rinkinių)

Panevėžys 1935 metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS BAŽNYČIOS IR KOPLYČIOS

PANEVĖŽYS

Panevėžys — vyskupijos centro miestas vidurio Lietuvoje, išsistatęs abipus Nevėžio upės, jo aukštupyje, 150 km į šiaurės vakarus nuo Vilniaus, 100 km į šiaurę nuo Kauno. Miestas įsikūrė pelkėtoje lygumoje, apima 2325 ha plotą (1966 m.), 1981 m. jame buvo 106.500 gyv. Susideda iš trijų dalių: dešiniajame Nevėžio krante yra Senamiestis ir Smėlynė (seniau vad. Mikolajevas), kairiajame Naujamiestis. Vietovė savo vardą gavo nuo Nevėžio upės (dešinysis Nemuno intakas, 209,6 km ilgio).

Istorinės žinios. Nei senosios kryžiuočių kronikos, nei kiti istorijos šaltiniai nemini Panevėžio vardo, nors yra spėjimų, kad Panevėžys galėjo būti XIV—XV a. Dauguma istorikų prieina išvadą, kad neabejotinai seniausia žinia apie Panevėžį tėra iš XVI a. pradžios. Tai D.L.K. Aleksandro 1503.IX.7 raštas Ramygalos klebonui (žr. toliau skyrių „Krikščionybės pradžia Panevėžio apylinkėse",51-52 psl.).

Panevėžio Senamiestis įsikūrė Nevėžio dešiniajame krante, kelių į Vabalninką, Troškūnus bei Pušalotą sankryžoje, kur buvo pastatyta pirmoji R. katalikų bažnyčia. Čia XVI a. pradžioje pradėjo kurtis ir miestas. 1548 m., karaliaus Žygimanto Augusto patvarkymu buvo patikslintos ir aprašytos Senamiesčio (bažnyčios) žemių ribos. Panevėžio Naujamiestis įsikūrė kairiajame Nevėžio krante, valstybinėse žemėse, prie kelio į Ramygalą. Jis jau buvo XVI a. viduryje, greitai kilo ir pralenkė Senamiestį. Senamiesčio gyventojus valdė ir teisė klebonas su savo vaitu. Jo valstiečiai turėjo dirbti klebono žemę, kurią klebonai retai patys administruodavo (išnuomodavo). Netrukus Senamiestyje atsirado amatininkų.

1554—1556 m. Upytės valsčiaus inventorius, surašytas revizoriaus Jono Kradnovskio, pateikė daugiau žinių apie Panevėžio miestą ir jo plotą XVI a. viduryje. Tačiau šis inventorius priskiriamas Panevėžio Naujamiesčiui. 1551 m. sidabrinės mokesčio Lietuvos miestams bei miesteliams sąrašuose minimas Nevėžio miestelis prie valdovinio dvaro, mokantis 10 kapų grašių. Tai Panevėžys. Iš inventoriaus matyti, kad tada Panevėžyje buvo turgaus aikštė, o aplink ją 26 sodybos su daržais. Nuo to laiko Panevėžys sparčiai augo. Naujajame mieste 1556 m. buvo 144 sodybos, apie 10 smuklių, 51 alinė. Buvo ruošiami turgūs.

Kadangi ano meto administracinis centras Upytė buvo labai nepatogioje vietoje (baloje), Panevėžys ją nustelbė. Jau 1518 m. Panevėžyje pradėjo rinktis pavieto teismai ir seimeliai. Ypatingai kilo po 1565—1566 m. valakų, administracinės bei teismų reformos. Tada Upytės pavieto centru jau minimas Panevėžio dvaras. Tačiau išryškėjo, kad Panevėžio dvare nėra patalpų įstaigoms įkurdinti. Teismo sesijos vykdavo privačiuose butuose, smuklėse. Tada Naujamiestis neturėjo nei bažnyčios, nei pilies. Pagaliau tik 1614 m. buvo pastatyti administraciniai namai, skirti teismo įstaigai ir archyvui. Šis mūrinis namas išlikęs ligi šių dienų ir yra seniausias pastatas Panevėžyje. Jo sienoje įmūryta paminklinė lenta su lotynišku įrašu.

1656—1661 m. karas su švedais ir rusais skaudžiai palietė Panevėžio ir Kėdainių sritis. 1661.V.24 karalius Jonas Kazimieras leido Senamiestyje ruošti turgus ir 2 prekymečius. Vis dėlto Senamiestis neišaugo — jį sėkmingai konkuravo Naujamiestis. XVIII a. pradžioje Panevėžį vėl nusiaubė švedai, 1709—1711 m. skaudžiai palietė maras. 1812 m. pražygiavo prancūzų maršalo Makdonaldo vedamas kariuomenės korpusas, bet didesnės žalos nepadarė.

Po valstybės padalijimo, 1796 m. Panevėžys tapo Vilniaus vietininkijos apskrities miestu, tačiau ir toliau apskritis vadinamas Upytės vardu. 1845 m. priskirtas Kauno gubernijai. Nuo tada apskritis gavo Panevėžio vardą. Tais pačiais metais miestui suteiktas ir herbas, kuriuo buvo arklas su sukryžiuotais pėdais. 1857 m. Panevėžyje buvo 5900 gyv., 4 aikštės, 29 gatvės, 15 mūrinių namų ir apie 470 medinių.

1831 ir 1863 m. sukilimai palietė Panevėžį. Sukilimui nepavykus, nukentėjo daug žmonių, buvo nužudytų ir ištremtų.

Didelę reikšmę miesto augimui turėjo geležinkelio linijų pro Panevėžį pravedimas: 1873 m. pradėjo veikti Daugpilio — Pane-

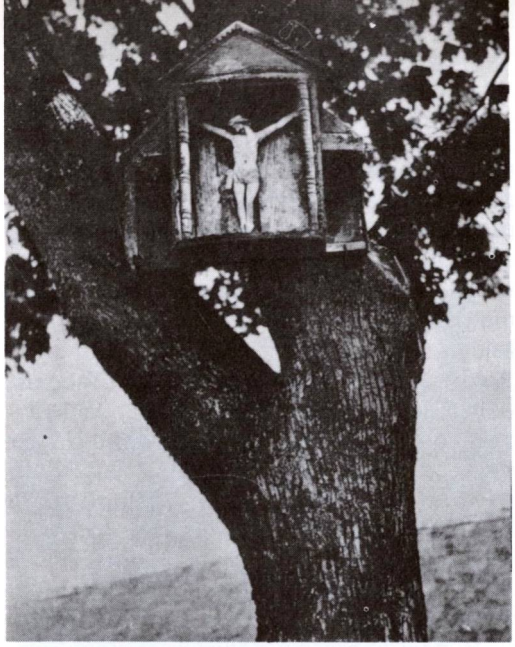

Koplytėlė Panevėžio apylinkėse

vėžio — Radviliškio, o 1899 m. siaurojo geležinkelio Panevėžio — Švenčionėlių linijos. 1896 m. mieste jau buvo 12.048 gyv.

Mokyklos. Pirmieji Panevėžio švietėjai buvo pijorai, čia įkurdinti 1727 m. Jie įkūrė filosofijos studiją. Edukacinė komisija mokyklą pakėlė į triklasę, kurioje mokėsi apie 100 mokinių. 1803 m. paversta keturklase. Pijorų mokyklą lankė ir vėliau išgarsėjęs architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius. 1858 m. pavietinė mokykla perorganizuota į gimnaziją. 1854—1855 m. joje mokėsi 181 katalikas ir 17 kitų tikybų mokinių. 1858 m. gimnaziją lankė 400 mokinių. 1872 m. įkurta mokytojų seminarija. Vėliau atsirado ir daugiau mokyklų. Jose XX a. pr. reiškėsi ir gyvas lietuvių tautinis judėjimas. 1906 m. katalikų labdarybės draugija įkūrė pirmą lietuvišką mokyklą, kurią vedė M. Grigonis. 1916 m. įkurta „Saulės" mergaičių mokykla, atidaryta „Saulės" gimnazija.

Tautinis lietuvių atgimimas ir kultūrinis gyvenimas Panevėžyje buvo gyvas prieš I pasaulinį karą.*

Nepriklausomybės metais Panevėžys buvo apskrities centras. 1923 m. 19.197, 1939 m. 26.653 gyv. Miestas išsiplėtė, pagražėjo, pastatyta daug naujų namų, administracinių pastatų.

Okupacijų metais skaudžiai nukentėjo. 1940—1941 m. bolševikai suėmė ir deportavo daug lietuvių. Uždarytos religinės, labdaros, kultūrinės, jaunimo, ekonominės organizacijos. 1941.VI.26 žiauriai nužudė gydytojus A. Gudonį, St. Mačiulį, J. Žemgulį, gail. seserį Kanevičienę, prie cukraus fabriko nukankino, sušaudė 19 fabriko darbininkų bei tarnautojų ir kt.

Vokiškieji naciai Panevėžyje, Pajuostės miško pakraštyje, sunaikino apie 12.000 Panevėžio ir apylinkės žydų.

II pasaulinio karo veiksmų metu buvo sunaikinta apie 15% Panevėžio gyvenamųjų namų, susprogdinti tiltai, apgriauti fabrikai. Raudonoji armija Panevėžį užėmė 1944.VII.22. Pokario metais miesto ir apylinkės gyventojai vėl skaudžiai nukentėjo, nes buvo suimta, kalinta, nužudyta ar ištremta daug panevėžiečių.

Nemažas panevėžiečių skaičius 1944 m. pasitraukė į vakarus. Dalis jų atvyko į JAVbes. 1955 m. Čikagoje jie įkūrė Panevėžiečių klubą, kurio rūpesčiu 4 panevėžiečiai — Juozas Masilionis (red.), Antanas Rukuiža, Antanas Vadopalas ir Povilas Žilys — paruošė 1963 m. klubo lėšomis išleistą 432 puslapių knygą „Panevėžys. Geografinės ir istorinės žinios apie apylinkes ir miestą". Čia jie surinko ir paskelbė daugybę žinių apie Panevėžio praeitį ir ypač jo gyvenimą nepriklausomybės metais.

Krikščionybės pradžia Panevėžio apylinkėse

Katalikų tikėjimas, Lietuvoje formaliai įvestas XIV—XV amžių sąvartoje, po šimto ar dar daugiau metų dabartinio Panevėžio apylinkėse nebuvo įleidęs giliau šaknų. Tada dabartinio Panevėžio vietoje buvusi didžiulė giria, o kairiajame Nevėžio krante, prie nedidelio Sirupio upelio, buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta ir prie jos gyvenęs krivis. Dar XIX a. viduryje pagoniškos žinyčios vietoje stūksojo žole apaugęs kalnelis su aikštele viduryje, apvestas pylimu. Niekas šio senovės paminklo nesaugojo, apylinkės gy-

---

* Daug žinių apie Panevėžį yra vysk. K. Paltaroko redaguotoje knygoje „Panevėžio vyskupija" (rankraštis, 1947 m.), O. Maksimavičienės istorinėse studijose (žr. bibliografiją knygos pabaigoje), Juozo Masilionio red. knygoje „Panevėžys", Br. Kviklio „Mūsų Lietuvos" II t., 551—573 psl.

Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vargonai 1955 metais

ventojai vežė iš jo žemes, kalnelis vis nyko, mažėjo, pagaliau miesto valdybos patvarkymu 1927 m. jis buvo nukastas ir toje vietoje pastatyta mūrinė žydų gimnazija.

Tačiau, plečiantis krikščionybei ir krašto valdovams proteguojant naująją tikybą, senosios tikybos šalininkams čia nebebuvo saugu, nes katalikai, kad ir neturėdami savo bažnyčios (artimiausia bažnyčia Ramygaloje buvo toli — už 28 km), susirinkdavo nuošalioje vietelėje, kemsynėje, tarp upių, tarsi saloje. Paskubomis pastatytoje pastogėje melsdavosi, o retkarčiais atvykdavęs ir kunigas. Vyskupas buvo leidęs šioje vietoje teikti sakramentus, tačiau tokiomis sąlygomis krikščioniškasis gyvenimas nebuvo gyvas. Gyventojai nesituokė krikščionišku būdu, nekrikštijo vaikų, o kai kurie pamaldų metu pasišalindavę į gretimus krūmus ir ten pagoniškų būdu garbinę savo dievus, deginę aukas. Iš Trakų vaivados Zaberezinskio laiško, rašyto 1531 m. Upytės gyventojams, matyti, kad jie nepaisę tikrojo Dievo ir garbinę žalčius.

Vilniaus vyskupas Vaitiekus Taboras, valdęs vyskupiją 1491—1507 m., lankydamas Ramygalos apylinkes, patyrė, kad čia dar esą apsčiai pagoniškų liekanų; ypač tarp Nevėžio ir Lėvens upių, prie Vilkatupio ežero ir Žvirblio lankos, lyg kokioje saloje klestinti pagonybė — šventadieniais ten renkasi žmonės ir atlieką kažkokias apeigas. Apie tai vyskupas pranešė D.L.K. Aleksandrui, kuris susirūpino bažnyčios statymu.

Maždaug tuo pačiu metu, atsiradus didesniam krikščionių skaičiui, senosios lietuvių tikybos krivis persikėlęs į ramesnes Truskavos apylinkes, toliau nuo didesnių kelių ir upių, kur buvo išlikę daugiau pagonių. Vietelė tikriausiai buvo pakankamai „rami", nes R. katalikų bažnyčia Truskavoje pastatyta tik 1794 m. Kun. Hipolitas Wiercinskis savo 1851 m. rašytame rankraštyje „Opisanie statystyczne parapfii Poniewieżskiej" teigia, kad paskutinis šios apylinkės krivis gyvenęs ir miręs Okainių kaime, prie Truskavos.

Tais laikais eiliniai žmonės nebuvo pasiturintys ir pasistatyti bažnyčios neįstengdavo. Praktiškai reikėjo, kad valdovas ar kuris žemvaldys paskirtų bažnyčiai tam tikrą plotą žemės su jai priklausančiais valstiečiais ir duotų kitų privilegijų.

1503 m. Aleksandras prašymą išklausė ir užrašė Ramygalos klebonui žemės plotą, Sala (Ostrov) vadinamą, tarp Nevėžio ir Lėvens upių, tarp Vilkatupio ežero ir Žvirblio pievos „su laukais, miškais, upokšniais, kudromis, žuvimis, vebrų lizdais, paukščiais, bičių aviliais, malūnais" ir kitomis gėrybėmis. Už tai Ramygalos klebonas įsipareigojo pastatyti Panevėžyje bažnyčią, kuri būtų Ramygalos filija. Kartu valdovas leido prie bažnyčios įsteigti smuklę, kad žmonės, susirinkę pamaldoms, turėtų kur užeiti. Ta pačia proga Trakų vaivada ir D.L.K. maršalka Jonas Zeberezinskis perleido bažnyčiai minėtame plote, prie Lėvens, buvusią savo smuklę. Donacijos aktas buvo surašytas Vilniuje, 1503 m. Švč. M. Marijos Gimimo vigilijos dieną.

Šv. Petro ir Povilo bažnyčios galinis vaizdas 1982 metais

Apaštalų Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia

Šventasis gojus kalnelyje prie Nevėžio ir Sirupio buvęs negailestingai iškirstas Ramygalos klebono įsakymu. Bažnyčios statybai reikalingų lėšų dalį davusi Vilniaus kapitula, šiek tiek sudėję apylinkės gyventojai. Statyba buvusi baigta 1507 m. Tada įkurta ir Panevėžio Senamiesčio filijinė bažnyčia, priklausiusi Ramygalos parapijai. Bažnyčios pastatas buvęs kuklutis: nedidelė, vienerios durys, 6 langai su bokšteliu ir 3 nedideliais varpeliais. Viduje 3 altoriai. Stogas lentomis dengtas. Nedaug tebuvę liturginių rūbų bei indų. Netoli bažnyčios ir upės pastatyta klebonija ir ūkiniai pastatai, įruošta smuklė, pirtis ir bravoras. Po pamaldų žmonės sueidavę į smuklę, kai kurie pasigerdavę, įvykdavę ginčų ir net muštynių, ypač turgaus dienomis. Taigi 1509 m. filiją vizitavęs dekanas paskelbė nutarimą neatidaryti smuklių sekmadienį, o turgaus dienomis žiūrėti, kad nekiltų muštynių. Pažymėtina, kad dekano vizito metu bažnyčioje nedaug tebuvę žmonių, užtat jie pakankamai triukšmavę turgaus rinkoje, kur vakare įvykusios muštynės; mušeikos net į šventorių persikėlę. Taigi dekanas dar įsakė atskirti šventorių nuo rinkos, aptverti tvora šventorių ir kapines. Taip pat įsakė penktadieniais ir sekmadieniais bažnyčioje mokyti žmones giedojimų,

Parapijinės bažnyčios detalė. (Perkūno Krukonio 1979 m. nuotrauka)

Panevėžio parapijos bažnyčia 1923 m. (K. Lukšio nuotrauka)

aiškinti religines tiesas, eiti išpažinties (velykinės ir adventinės), tuoktis ir krikštyti vaikus tik bažnyčioje, susitikus vienas kitą sveikinti krikščioniškų būdu: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus" ir kt.

Iš 1522 m. vizitatoriaus užrašų matyti, kad šventorius buvęs aptvertas, katekizmas dėstomas, o giedojimų nebuvę ir niekas jų nemokęs: vargonininkas silpnai teskaitęs, o mokyklos niekur nebuvę.

Taip pat buvo įsakyta kunigui ne tiktai pamaldoms atvykti, bet ir nuolat apsigyventi prie bažnyčios, pratinti panevėžiečius imti šv. Sakramentus, vaikus ligi 15 m. priruošti prie išpažinties ir komunijos, laikyti vargonininką, kuris mokėtų skaityti. Smuklė ligi pamaldų pabaigos turinti būti uždaryta.

Negeresni reikalai buvę ir su beneficine žeme. Plūkių kaimo valstiečiai šienavę kunigo pievas, užiminėję žemę. 1537—1548 m. laikotarpiu nustatytos bažnytinės žemės ribos, sukasti kapčiai.

Panevėžio Senamiesčio savarankiška parapija buvo įsteigta apie 1568 m. Iš 1601 m. Ukmergės dekano Ipolito Dembickio (šiam dekanatui tada parapija priklausė) vizitacijos akto matyti, kad bažnyčios pastatas buvęs supuvęs, stogas samanomis apaugęs, daugelyje vietų kiauras, grindys išpuvusios, ne visuose languose buvę stiklai; bažnytiniai trobesiai sunykę. Tik smuklė ir bravoras buvę apdengti nauju stogu, tačiau pirtis stovėjusi visiškai be stogo. Dekanas paliepė pastatyti naują bažnyčią; kantorius turėjo mokyti vaikus skaityti) jo vedamoje mokykloje buvę 11 mokinių (7 berniukai ir 4 mergaitės). Zakristijonas savo pareigų nežinojęs, o špitolninkas buvęs senas ir šlubas, dėlto ir apleidęs bažnyčią. Pataręs špitolninką pakeisti jaunesniu piemeniu. Įsakyta pailginti kapines. 1601 m. buvę pakrikštyti 92 kūdikiai, sutuoktos 37 poros, palaidoti 79 mirusieji. Parapijiečiai buvę įpratę gerti, muštis, bylinėtis ir vogti, išganydavę klebono pievas, vogdavę mišką.

Pirmoji bažnyčia išstovėjo daugiau kaip 100 metų, kol visiškai supuvo, o gal sudegė. Ji stovėjusi senų kapinių vietoje, kur mūsų laikais buvo likę du pasvirę kryžiai, o jų viduryje pastatytas naujas, 1901 m. Jubliejui paminėti. Gal būt čia buvo ir antroji bažnyčia.

Atrodo, kad kurį laiką panevėžiečiai vėl buvo be bažnyčios, nes Upytės seniūnas Jeronimas Valavičius 1629 m. skundėsi karaliui Žygimantui III, kad bažnyčios nesą, ir prašė padėti ją pastatyti. Atrodo, kad ir beneficija buvo sunykusi, nes 1629.III.24 jai buvo užrašyti Staniūnų, Stetiškių, Palaukupių (Daukniūnų) dvarai Šilagalio valsčiuje su žmonėmis ir įvairiais turtais. Karalius pasiliko sau tik patronato teisę ir paliepė Valavičiui parinkti netoli miesto vietą bažnyčiai, kapinėms, mokyklai, klebonijai.

1629—1631 m. klebonas Jurgis Tiškevičius pastatė naują medinę bažnyčią. (Pagal kai kuriuos kitus šaltinius, ji buvusi pastatyta 1626 m.). Iš 1631 m. vizitatoriaus užrašų matyti, kad ir ji buvo medinė, su bokšteliu ir kupoliuke, apmušta lentomis, bet dar nevisiškai baigta; viduje 3 altoriai (o turėję būti 5), kurių didysis gražiai raižytas ir nudažytas. Jame buvęs Dievo Motinos paveikslas, o prie jo 17 sidabrinių votų. Bažnyčiai priklausė 27 valakai ir 19 metų margų žemės. Tais metais bažnyčią lankančių ir imančių sakramentus buvę 4792, o neinančių 1987. Kunigai buvę geri.

1636 m. karalius Vladislovas IV, baigęs įruošti prie Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčią, ją aprūpindamas paskyrė koplyčiai Panevėžio Senamiesčio ir Ramygalos dvarus. Nuo tada Panevėžio ir Ramygalos klebonais buvo minėtos koplyčios klebonai, o Panevėžyje ir Ramygaloje buvę tik jų viceklebonai. Pirmuoju tokiu viceklebonu buvo Jurgis Bialozaras, gyvenęs Vilniuje.

Švedų ir rusų invazijos metu, kaip matyti iš 1660 m. vizitacijos rašto, Panevėžio bažnyčia buvo gerokai apgriauta: sulaužyti altoriai, išlaužtos grindys, išdaužyti langai, paveikslai išnešti. Kunigas dėl karo meto aplinkybių negalėjęs gyventi prie bažnyčios, tik retkarčiais atvažiuodavęs. Pati bažnyčia buvusi kurį laiką paversta kareivinėmis, vėliau ligonine, kapinėse priešai laidoję savo žuvusius. Nesą nei vargonininko, nei zakristijono, bažnytiniai indai bei rūbai išgrobstyti. Iš

Šv. Petro ir Povilo bažnyčios sakykla

parapijiečių nukentėję daug vyrų, kurie arba buvę paimti karan, priskirti prie darbų, ar pateko nelaisvėn, žuvo. Moterys ir mergaitės patyrusios daug skriaudų, daugelis jų su vaikais ir seniais išbėgiojusios į miškus. O kai sugrįžo — neberado namų, nes sudeginti, sunaikinti. Daugelis tikinčiųjų karo metu mirę be išpažinties ir nepakrikštyti. Buvo įsakyta klebonui atstatyti bažnyčią ir atkurti religinį gyvenimą, taip pat surasti ir iškasti skrynią su joje paslėptais bažnytiniais daiktais, kad nesupūtų žemėje.

Antroji Senamiesčio bažnyčia sunyko, o gal sudegė. Tai galėjo atsitikti apie 1780 m. Jos atstatymą turėjo vykdyti Mikalojus Tiškevičius, Šv. Kazimiero koplyčios Vilniuje klebonas. Jis liepė iškirsti pušyną dešiniajame Nevėžio krante, netoli Naujojo Panevėžio, ir 1781 m. ant aukštų mūro pamatų pastatė naują medinę Apaštalų Šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Buvusi 54 × 22,5 uolekčių ploto, kryžminio plano, be bokšto, su 2 koplyčiomis ir zakristija. Jos tabernakulis pagamintas iš 11.000 atskirų medžio gabalėlių. Nevisiškai pabaigtą įrengti bažnyčią tuojau pašventino viceklebonas kun. Pranciškus Ciotkevičius. Kiek vėliau išmūrijo dviaukštę keturkampę varpinę. Joje buvo pakabinti 3 varpai, svėrę 34 pūdus. Įruošti 14 balsų vargonai. Dėl bažnytinių žemių kilo nemaža ginčų, nes jų buvo labai daug. Bažnyčiai palikta 15 valakų 28 margai žemės, iš kurios ariamos tebuvo 1,5 valako.

Gyventojų skaičiui išaugus, ir ši bažnyčia nebepajėgė sutalpinti parapijiečių. Reikėjo statyti naują, bet tada rusų valdžia elgėsi priešingai, — uždarinėdavo bažnyčias, neleisdama statyti naujų. Menkiausiam remontui reikėjo gauti specialius leidimus iš gubernatoriaus. Leidimo naujai bažnyčiai statyti laukta apie 20 metų. 1876 m. vidaus reikalų ministras patvirtino planus ir davė leidimą.

Statybos darbus organizavo klebonas Mykolas Chodoravičius. Jo pakviestas 1877.V.7 vysk. Aleksandras Beresnevičius, atvykęs traukiniu į Panevėžį, pašventino naujosios bažnyčios pamatus ir suteikė Sutvirtinimo sakramentą tūkstančiam asmenų. Statybos darbai buvo nelengvi ir užtruko 7 metus. Šventinimas atlikta labai iškilmingai. Vyskupą sutiko bajorų ir valdžios atstovai, vietos dekanas kun. Lichodziejauskas; visas kelias buvo tikinčiųjų nustotas, skambino varpai, bažnytinėje procesijoje, be gausios minios, dalyvavo iš dekanato suvažiavę 44 kunigai, su dideliu vargu gavę apskrities viršininko leidimą. Iš viso iškilmėse dalyvavo apie 30.000 žmonių.

Statyba buvo baigta 1884 m. 1898 m. ją konsekravo vysk. Gasparas Cirtautas.

Architektūra. Bažnyčia iš raudonų plytų, neoromaniško stiliaus, trijų navų, su dviem fasadiniais bokštais. Dydis: 52 × 26 m. Portikas su didele arka patrauktas priekin. Dviejų tarpsnių bokštai uždengti išgaubtais šalmais su smailėmis. Frontonas originaliai sujungtas su bokštais atvirkštinėmis arkomis. Visos sienos papuoštos piliastrais ir plačiais karnizais. Absida pusiau apskrita. Langai ir kitos angos suskliaustos puslankių arkomis. Vidaus pilioriai sujungti arkomis. Yra balkonas, trys altoriai, vargonų choras tik centrinės navos pločio. Didinga arka gaubia barokinių formų vargonus. Po presbiterija yra laidojimo kripta. Dvigubi arkiniai vartai iš plytų mūro suderinti su bažnyčios fasadu.

Vidaus įruošimo darbai užtruko ilgesnį laiką. 1912 m., klebono kun. Juozapo Stakausko rūpesčiu, išdekoruota. Prie vieno pilioriaus įruoštas bažnyčios statytojo klebono kun. Chodoravičiaus, sienoje paskutinio Žemaičių vyskupo ir pirmutinio Panevėžio vyskupo bareljefai. Įsigyta ir pakabinta daug paveikslų. Jau 1887 m. pastatyti 23 balsų Goebell'io firmos vargonai, kuriuos paaukojo Leonas Misevičius. Varpinėje buvo 4 varpai. Deja, jie I pasaulinio karo metu išvežti Rusijon ir nebegrąžinti. Po karo, prel. J. Grabio rūpesčiu, nupirkti 3 varpai: Šv. Petras ir Povilas (924 kg), Šv. Mykolas (519 kg) ir Šv. Juozapas (214 kg) svorio.

Po didžiuoju altorium įruoštas rūsys, kuriame palaidoti bažnyčios statytojas kun. M. Chodoravičius, klebonas prel. Jonas Grabys (miręs 1929 m. Čekoslovakijoje).

Panevėžio Senamiesčio parapija buvo didelė. 1940 m. ji turėjo 10.654 parapijiečius. Juos aptarnavo 3 kunigai. Paskutinieji jos klebonai buvo: prel. Jonas Grabys, prel. Juozapas Gražys, kan. Vladas Butvila, prel. Antanas Grigaliūnas (†1960), kun. Jonas Juodelis. 1981 m. klebonu buvo kun. Jonas Juodelis (gim. 1921 m., kunigu pašvęstas 1927 m.), vikaras kun. Algis Baniulis. Tais metais prie bažnyčios gyveno ir altaristas kun. Antanas Kairys.

1944 m. karo veiksmų metu bažnyčia nukentėjo — buvo kulkų ir skeveldrų apdaužyta, aplaužytas didysis altorius. Pokario metais ją suremontavo kan. Vladas Butvila. Buvo atnaujintas altorius, Kryžiaus kelių stočių paveikslai, padarytos naujos klausyklos, bažnyčios prieagnyje pastatytas tamburas ir atlikti kiti darbai.

Panevėžio katedros šoninis vaizdas

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS KRISTAUS KARALIAUS KATEDRA

Katedros pirmtakė — Šv. Stanislovo bažnyčia. Po 1863 m. sukilimo, rusų valdžiai uždarius Švč. Trejybės (Pijorų) bažnyčią, Panevėžyje beliko viena Šv. Petro ir Povilo bažnyčia Senamiestyje. Miestui išsiplėtus, tikintiesiems buvo toloka į ją nuvykti, o ir žmonės bažnyčioje netilpo. Bet jau ir prieš tai panevėžiečiai buvo susirūpinę naujos bažnyčios statymu kitoje miesto dalyje. Jau 1860 m., kai tebeveikė Pijorų bažnyčia, buvo sudarytas šiam reikalui komitetas. Miesto valdyba, gavusi leidimą, Ramygalos ir Smilgių gatvių kampe, prie turgavietės aikštės, paskyrė didelį sklypą; pradėta telkti medžiaga ir surinkta 32.000 rb pinigais. Tačiau po 1863 m. rusų valdžia uždraudė ne tik naujų bažnyčių statymą, bet ir senų remontą. Surinktos sumos turėjo būti įneštos valstybės iždan. Vysk. M. Valančius norėjo pinigus atgauti, bet jam nepavyko. Bijota, kad rusų valdžia taip pat gali konfiskuoti ir žemės sklypą. Taigi miesto valdyba jį pardavė už 10.000 rb, o gautus pinigus paskyrė realinės mokyklos statybai.

XIX a. pabaigoje bažnyčios statymo reikalas vėl judinamas. Iniciatyvos ėmėsi Matas Januškevičius. 1898 m. eilė asmenų pasižadėjo padėti pinigais, medžiagomis, darbu. Panevėžio ūkininkai naujosios bažnyčios reikalams paskyrė didesnį žemės plotą pietvakarinėje miesto dalyje. Po ilgų vargų pajudėjo ir leidimo gavimo reikalas. 1904.III.22 gubernatorius tokį leidimą davė. Buvo sudarytas Statybos komitetas, renkamos aukos, tačiau 1905 m. rusų—japonų karas ir nederliaus metai šį darbą sutrukdė.

Darbai vėl pradėti 1908 m. iš dalies paaukotame, iš dalies pirktame žemės sklype pietvakarinėje miesto dalyje. Statybos komitetui vadovavo Apaštalų Šv. Petro ir Povilo bažnyčios statytojas kan. Mykolas Chodoravičius. Tačiau tada, dėl jo mirties, tebuvo

Panevėžio katedros fasadas 1979 metais

išmūryti pamatai. Iškilo kai kurių nesklandumų, komitetas persiorganizavo. Darbą toliau tęsė naujai paskirtas klebonas kun. Juozapas Stakauskas. Nesant galimybės greitai pastatyti bažnyčią, nutarta pirmiausia pastatyti erdvesnę kleboniją ir joje įruošti laikiną koplyčią. Taip ir buvo padaryta. 1913 m. paskirtas nuolatinis kunigas F. Maciejauskas. Šv. Kazimiero dieną koplyčioje atlaikė pirmąsias pamaldas. 1914 m. sudarytas naujos parapijos cirkulas (nustatytos ribos), bažnyčios sienos pamūrytos ligi langų. Statomoji bažnyčia turėjo būti 25 × 12 sieksnių ploto. Bet prasidėjęs karas vėl nutraukė darbus. Užėmę Panevėžį vokiečiai konfiskavo medžiagą.

Pasibaigus karui, nebebuvo didesnio noro statybą tęsti, nes miesto viduryje, toje pačioje parapijoje, buvo atgauta iš stačiatikių Pijorų bažnyčia (žr. toliau atskirą aprašymą), 1919.III.4 ji pašventinta. Naujosios bažnyčios statyba buvo lyg pamiršta — užteko klebonijoje esančios koplyčios. Tokiu būdu II-osios parapijos bažnyčios (ji turėjo būti pašvęsta Šv. Stanislovo Kankinio titulu) statymo reikalas liko pamirštas.

Kristaus Karaliaus katedra

Bet reikalai pakrypo kita kryptimi 1926 m., kai balandžio 4 d. Šv. Tėvas Pijus XI paskelbė Apa;tališkąją konstituciją lietuvių tautai, kuria įsteigta ir Panevėžio vyskupija. Naujam vyskupui reikėjo katedros, ir ja buvo paskirta pradėta statyti Šv. Stanislovo Kankinio bažnyčia, duodant jai Kristaus Karaliaus vardą.

Jau 1926.VII.16 Panevėžio vyskupijos dekanų konferencijoje buvo svarstomi naujosios katedros reikalai. Šiam reikalui vysk. K. Paltarokas paskyrė asmeninę 1000 lt auką. Mokesčiais katedros reikalams apsidėjo visi vyskupijos kunigai. Išrinkta Katedros statymo taryba, iš kurios narių sudarytas vykdomasis komitetas: dekanas kan. J. Maciejauskas (pirm.), kun. Jonas Grabys, kun. Povilas Šidlauskas, kan. Ignas Andrašiūnas ir dail. Povilas Puzinas.

1926.IX.14 vysk. K. Paltarokas ganytojišku laišku kreipėsi į tikinčiuosius, prašydamas, kad jie visi aukotų nors po litą nuo asmens. Vyskupijos kunigai atsisakė savo pusmetinio atlyginimo ir jį paskyrė katedros reikalams. Tai buvo apie 60.000 lt.

Pakviesti nauji architektai R. Steikūnas ir civ. inž. Gordevičius gerokai pakeitė statomos bažnyčios planą, bažnyčios pastatą padidindami; pridėjo priestatus ir suprojektavo požeminius rūsius.

Lėšų telkimas nelengvai vyko, nes kaip tiktai tada, kai vyko statyba (1927—1929 m.) užėjo ekonominės krizės metai. Tikintieji nebuvo pajėgūs daug aukoti; atsirado net nepasitenkinusių. 1928 m. balandžio mėn. statybos vykdomojo komiteto pirmininku išrinktas prel. Pranciškus Strakšas, naujai paskirtas katedros administratorius. Jis turėjo nemažą patyrimą, nes buvo prieš I pasaulinį karą pastatęs Gačenoje (Rusijoje) bažnyčią. Buv. komiteto pirmininkas kan. F. Maciejauskas perkeltas į Raguvą klebonu ir dekanu. Darbai vėl ėjo pirmyn. Bažnyčios sienos buvo pamūrytos, apdengtos stogu, iš lauko ir iš vidaus pastatas nutinkuotas, įruošti cementiniai bei gipsiniai ornamentai.

Naują katedros bažnyčią 1930 V.D. metų kovo 4 d., Šv. Kazimiero — Lietuvos Globėjo dieną, iškilmingai pašventino prel. Jonas Mačiulis-Maironis. Vyskupo prašomas, jis šios dienos proga specialiai parašė himną Kristui Karaliui, pirmą kartą sugiedotą įnešant į katedrą Švč. Sakramentą. Maironio žodžiams muziką sukūrė muz. prel. Teodoras Brazys, taip pat dalyvavęs pašventinimo iškilmėse. Štai himno žodžiai:

Karaliau dangiškos šviesybės,
Nužengęs žemei išganyti,
Už mūsų protėvių kaltybes
Žmogaus priimti teikeis lytį,
Parodęs meilės mums tiek daug,
Žmonių širdyse karaliauk.

Ant Kryžiaus mirtį nugalėjęs,
Gyvatą sieloms sugrąžinęs,
Tu, Kristau, mūsų Atpirkėjas,
Karalius amžinos Tėvynės,
Bažnyčios Tavo priešų daug,
Bet Tu ir žemei karaliauk.

Taikos ir meilės, nuolankumo
Skelbėjau, pavyzdy, šaltini.
Tavęs maldaujam iš gilumo —
Valdyk pasaulį vidujinį.
Nors mūsų nuodėmių taip daug,
Bet Tu širdyse karaliauk.

Katedros fasadas ir šoninis vaizdas

Karaliai valdo plačią žemę,
Teises tautų atstovai duoda,
Bet iš Tavęs jie galią semia,
Tu jiems šviesa, Tu jiems paguoda.
Taip žemėj neteisybių daug,
Bet Tu teisybei karaliauk.

Architektūra. Katedra* statyta su ilgomis pertraukomis: 1908 m. pamatai, 1914 m. mūro sienos iki langų ir 1927—1929 m. užbaigta pagal arch. R. Steikūno ir civ. inž. Gordevičiaus projektą. Jiedu pakeitė pirminį projektą, tačiau panaudojo prieš I pasaulinį karą pastatytus pamatus ir sienų dalis. Pastatas yra eklektinės architektūros su klasicistiniais ir barokiniais puošmenimis. Ši katedra yra vidutinio dydžio, mažesnė už kelias kitas vyskupijos bažnyčias: 55 m ilgio, trijų navų plotis 27 m, aukštis 16 m. Plytinės sienos iš lauko pusės padengtos dekoratyvinėmis cemento plokštėmis ir nutinkuotos. Gelžbetonio bokštas, 55 m aukščio, statytas inž. Pr. Markūno.

Katedros fasadą dominuoja keturių tarpsnių kvadratinis bokštas su aštuoniabriauniu kupolu ir su poriniais piliastrais. Jonėniškų kolonų arkinį portiką gaubia dvi poros didesnių korintiškų kolonų su pertrauktu architravu ir sraiginėmis voliutomis. Portiko frontonas papuoštas reljefiniais kartušais: viršutinysis su karališka karūna, o apatinysis su vyskupo herbu. Sienų kampuose sugrupuotos apskritų kolonų poros, o kiti sienų paviršiai išskaidyti plokščiais piliastrais. Viskas apjuosta sudėtiniu lygių traukų karnizu. Dvišlaičio stogo gale yra mažas atvirų langų bokštelis su varpo pavidalo šalmu. Stogas dengtas cinkuota skarda. Navos suskliaustos cilindriniais gelžbetonio skliautais. Pilioriai sujungti puslankių arkomis.

Zakristija trijų aukštų. Po presbiterija įrengta didelė Šv. Kazimiero koplyčia — salė, vadinama katakomba. Jos altoriuje kabo Šv. Kazimiero bareljefas, darytas skulpt. Juozo Zikaro. Rūsyje yra centrinio šildymo krosnis ir kriptos. Šildoma karšto oro kanalais po cementinių plytelių grindimis. Vargonų choras užima visų navų plotį.

Varpinė — bokšte. 1931 m. pašventinti 4 nauji varpai, liedinti Apoldos mieste, Vokietijoje, brolių Seilingų liejykloje. Jie skamba des-fa-as, be akordų, Salve Regina melodija. I varpas skirtas Kristaus Karaliaus garbei, 1628 kg, su įrašu: „Prabilk tautų protui, pajudink jų valią, neleisk jiems daryti žalingų klaidų . . . O Viešpatie Jėzau, Karalių karaliau, naikink ir šaltinį žmonijos ydų". Šone išliedintas Kristaus karaliaus bareljefas.

II Švč. Mergelės Marijos varpas, 771 kg, su Marijos paveikslu ir įrašu: „Mes trokštam Dievo kareivijoj, įstatymuos, teisme, rašte, mokyklose, viešoj draugijoj, visame Lietuvos krašte. Priglausk, Šventa Mergele".

III varpas — Šv. Kazimieras, 434 kg, su vyskupijos globėjo bareljefu ir giesmės žodžiais: „Siela gryniausia, širdie skaisčiausia, mūsų Tėvynės žiede rinktinis. Melsk Visagalį, gelbėk mūsų šalį, Šventas Kazimierai!"

IV varpas skirtas Šv. Stanislovui pagerbti,

* Katedros išorės architektūrinį tekstą parašė dr. Jurgis Gimbutas. Katedros vidaus aprašymo tekstas beveik ištisai perspausdintas iš vysk. K. Paltaroko rankraščio „Panevėžio vyskupija".

Katedros interjeras su dail. Povilo Puzino 1939 m. dekoracijomis

Katedros interjero dekoracijos, tapytos dail. Povilo Puzino 1939 m.

Katedros didysis varpas, pakrikštytas Kristaus Karaliaus vardu. Įrašas: „Prabilk tautų protui, pajudink jų valią, neleisk jiems daryti žalingų klaidų . . . O Viešpatie Jėzau, Karalių Karaliau, naikink ir šaltinį žmonijos ydų!"

„Stebuklas ties Polocku" — Šv. Kazimiero pasirodymas Lietuvos ir Rusijos kariuomenėms, jų kovos metu. (Dail. J. Mackevičiaus tapyba)

Panevėžio mergaičių pavasarininkių grupė 1927 m. Viduryje sėdi vedėja Taruškaitė. (Iš Antaninos Gudonytės-Bužinauskienės albumo)

301 kg, su Kankinio paveikslu ir maldos žodžiais: „Sancte Stanislae, ora pro nobis".

Ne tik katedros varpai suderinti, bet ir visų trijų Panevėžio bažnyčių varpai, nes liedinti vienu atveju ir toje pačioje firmoje.

Zakristijoje yra Šv. Tėvo Pijaus XI padovanota monstrancija ir vyskupo sluckinių juostų — arnotų rinkinys.

Katedros durys ąžuolinės, raižytos, langai dvejais rėmais. Asla išklota cementinėmis spalvotomis plytelėmis.

Didysis altorius — vyskupo K. Paltaroko dovana katedrai. Mensa mūrinė, iš akmeninių plytų, pridengta balto marmoro lenta iš viršaus, iš šalių apdėta raižytomis ąžuolinėmis lentomis; ją supa 3 mediniai laiptai, prieinami iš visų keturių pusių. Tabernakulis ąžuolinis, gausiai auksuotas, su greta klūpančiais dviem angeliukais — Rifesserio darbo, Tivilyre. Už tabernakulio stovi Kristaus Karaliaus skulptūra — skulpt. J. Zikaro kūrinys. Altoriaus baldakimas gelžbetoninis, paremtas 4 kolonomis, apstatytas angelais, baigiasi karūna su kryžiumi.

Už altoriaus absidoje aukštai — dail. J. Mackevičiaus ant sienos bei lubų pieštas paveikslas — „Stebuklas ties Polocku", 22 × 14 m dydžio — pavaizduota Lietuvos kariuomenė, atmušanti rusus nuo Polocko tvirtovės, Šv. Kazimierui pasirodžius debesyse. Apačioje Panevėžio vyskupijos dešimties dekanatų bažnyčių vaizdai, simbolizuojantys katedrą, kaipo vieną vyskupijos bažnyčių motiną. Tarp abiejų paveikslų sienoje kabo turtingas auksuotas kryžius.

Šv. Sakramento koplyčioje ąžuolinis Marijos altorius, gamintas J. Rifesserio firmos, 1931 m. Dviejų kondignacijų; didysis paveikslas — Švč. M. Marijos (Sikstinės Madonos kopija), darytas dail. Jono Mackevičiaus. Viršuje mažesnis — Šv. Kazimiero. Šonuose arkiv. Alberto, Pirmojo lietuvių apaštalo, ir Šv. Monikos statulos. Graži, gausiai paauksuota komuninė.

Lekcijos pusėje — Šv. Pranciškaus Asyžiečio altorius su jo, stovinčio prie nukryžiuotojo Kristaus, statula, daryta pagal Murillo paveikslą. Viršuje Šv. Stanislovo paveikslas, St. Roemerio teptukas. Visas altorius ąžuolinis, gamintas Rifesserio dirbtuvėje, Italijoje.

Altoriaus šone prie grotų ant ąžuolinio postamento stovi Šv. Kazimiero medinė, senovinė originali statula. Antroje presbiterijos pusėje, prie grotų ir koplyčios kolonos, pastatyta klieriko Šv. Aloyzo statula su įrašu: „Šv. Aloyzai, jaunimo Patrone, tavo globai pavedame katalikiškąjį jaunimą, vesk jį Dievo ir Tėvynės meilės keliais!" Greta įrašas: „Tą statulą pastatydino čia pažymėti kunigai drauge su vyskupu K. Paltaroku priešakyje, minėdami Panevėžyje 1932.XI.10 35 metų kunigavimo sukaktį . . . Armalis, kan. Dogelis, Gerasimavičius, Jarašiūnas, Jasas, kan. Jazdauskas, kan. Korzonas, Norvaiša, Rėkašis, kan. Spudas, kan. Strelčiūnas, Ubras, Vilkickas, Vanagas, Ruškys, Skabeika, Titas".

Vargonai 3 manualų su pedalais, 25 veikiančiais balsais, aštuoniomis kopuliacijomis. Orą varo elektros motoras. Bruno Goebellio firmos Karaliaučiuje, pastatyti 1931 m. Chorui įrengtas balkonas.

Vyskupo sostas ąžuolinis, raižytas, apdengtas raudonu pliušu. Po vargonais įmūrytos 2 marmurinės plokštės, kuriose surašyti žymesnieji katedros geradariai.

Katedros konsekracija įvyko 1933.VI.30, Eucharistinio kongreso metu, dar ne visiškai įruoštoje katedroje. Pagrindines apeigas atliko Kauno arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas.

1938—1939 m. išdekoruotas katedros vidus. Šį labai sudėtingą darbą gražiai ir stropiai atliko dailininkas Povilas Puzinas, padedamas kitų dailininkų — bei tapytojų — Palaimos, Gasakauskių, skulpt. Mečinskų ir dekoratorių Čižauskų (tėvo ir sūnaus). Dail. P.

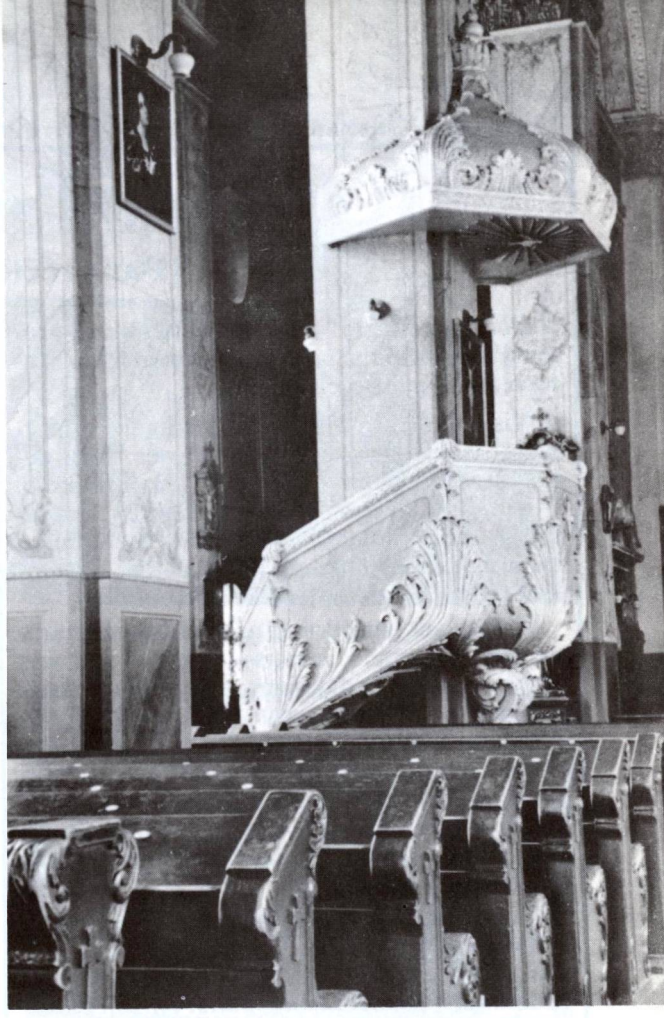

Panevėžio katedros sakykla. (1957 m. nuotrauka)

Puzinas stengėsi pirmiausia išreikšti žmogaus kilimą nuo žemės į dangų; priminti, jog čia vyskupo bažnyčia. Pirmai idėjai pavaizduoti duotos iš apačios tamsios spalvos, aukštyn — šviesesnės, o lubose jos išsilieja švelniomis melsvomis spalvomis. Antrajai idėjai išreikšti parinktas artimas vyskupiškai spalvai rožinis kaloritas. Dekoratorius prisitaikė prie katedros barokinio stiliaus, nupiešė 8 didžiulius paveikslus, kurių tematika buvo paimta iš Šv. Rašto. Jie nupiešti ant drobės ir pritvirtinti prie sienų aukštutinės ir šalutinių navų dalyje. Daug rūpesčių dekoratoriui sukėlė gelžbetoninės lubos — labai nedėkinga dekoracijoms medžiaga. Tačiau P. Puzinui pasisekė ir čią kliūtį nugalėti. Lubos buvo išdekoruotos freskomis, vaizduojančiomis angelus debesyse. Koplyčios lubos išdekoruotos keturių evangelistų paveikslais, o sienoms duotas architektūriškas gilumos reljefas.

Panevėžio Garsas 1939-IX-28. Nr. 40 (240)

Pamaldos už taiką

(Panevėžio Katedroje)

Po pusketvirto mėnesio pertraukos praėjusį sekmadienį atlaikytos pamaldos Panevėžio Katedroje.

Visą vasarą melstasi požeminėje koplyčioje, istorinėje katakomboje, nes buvo dekoruojamas bažnyčios vidus. Dailininko p. Puzino*) (baigusio Rygos Dailės Akademiją) vadovaujami darbavosi menininkai Palaima, Gasanauskas, Menčinskas, Čižauskai (tėvas ir sūnus) ir keletas meistrų.

Neliečiant smulkmenų, rodos, pagrindinė polichromijos mintis—Kristaus asmens išryškinimas. Didžiajame altoriuje po berniniškų baldakimu stovi didinga Karaliaus Kristaus statula, skulptoriaus Zikaro kūrinys. Švč. Sakramento koplyčios ir antroje presbiterijos pusėje ložos lubose simbolių freskai keturių evangelistų, kurie surašė Kristaus gyvenimą, mokslą, darbus, kančią, mirtį...

Vienos šalutinės navos palubėse keturi didieji žydų pranašai, kitos — keturios pagonių pranašės (sybilės), skelbę Kristų; didžiuliai jų paveikslai, padaryti aliejiniais dažais tapybiniu būdu pagal Mikelangelo freskus, esančius Vatikane Siksto koplyčioje.

Vidurinės navos lubos, tempera tapytos — atviras dangus su Kristaus kančios ženklais ir angelų būriais debesyse... Visa tai darniai jungiasi su milžinišku plafonu apsidoje už didžiojo altoriaus — šv. Kazimiero stebuklu ties Polocku, dail. Mackevičiaus teptuko.

Kiek esu matęs bažnyčių Lietuvoje, drąsiai galiu sakyti, kad Panevėžio Katedros dekoravimas bus meniškiausias; dekoruojant kuomažiausia vartota šablonų, labai daug dirbta ranka. Čia p. Puzino nuopelnas; dailininkas parodė didelį sugebėjimą ir atsidėjimą prasmingai atlikti taip sudėtingą darbą. Taip pat pripažinimo verti jo padėjėjai, turėję nemaža kantrybės ir ištvermės, bepuošdami tuos didžiulius Dievo namus.

Ką tik išdailintoje Katedroje mūsų Vyskupas atliko ingresą ir atlaikė sumą už taiką. Giedojo niekad nenuilstąs Katedros choras, vadovaujamas prityrusio dirigento p. Karkos. Ypač jautriai skambėjo maldos už Tėvynę: „Salvam fac rempublicam nostram, Domine... Fiat pax in virtute Tua...“

Reikšmingą pamokslą pasakė Katedros klebonas kan. Šidlauskas. Pamaldos supuolė su Katedros konsekravimo metine šventė.

Karaliau Kristau! Saugok mylimą mūsų Lietuvą ir Panevėžio Katedrą nuo bet kurių audrų. Fiat pax! — Tebūnie taika!..

Rp.

*) P. Puzinas — Panevėžio berniukų gimnazijos mokytojas.

Šis įspūdingas katedros išdekoravimo darbas nebuvo šabloniškas, koks ligi šiol vartotas Lietuvos bažnyčiose. Visa katedros dekoracija buvo naujas originalus darbas, gyvas kūrinys, ano meto unikumas. Dail. P. Puzinas savo pasikalbėjime su kun. A. Sušinsku („Panevėžio garsas" 1939 m.), be ko kita pasakė: „Turiu prisipažinti, daug padėjo J. E. vyskupas Paltarokas. Jis davė impulso, dvasios dirbti ir stengtis. Dažnai lankydavos ir turi puikų meninį išmanymą. Jei būtų daugiau tokių dvasiškių, mažiau turėtumėm meniškai sugadintų bažnyčių". Katedroje buvo įamžintas ir Lietuvos Vytis.

Ta pačia proga išpuošta ir požeminė Šv. Kazimiero koplyčia — katakomba. Ji buvo skirta daugiausia ateitininkų reikalams. Prie įėjimo lubose sukryžiuotos palmių šakos, o jų kaspine įrašytas šūkis: „Atnaujinti Kristuje visa!" Viduryje — salės spinduliuose I.H.S. raidės.

Panevėžio katedra Did. Ketvirtadienio pamaldų metu, pokario metais. (Iš vysk. A. Deksnio archyvo)

Katedros bažnyčia buvo drauge ir parapijinė. 1940 m. ji turėjo 8632 parapijiečius. Tada jos klebonu ir vicedekanu buvo kan. Paulius Šidlauskas.

1955.IX.11 Panevėžio katedroje vyskupas Kazimieras Paltarokas pakonsekravo du naujus Lietuvos vyskupus: Julijoną Steponavičių ir Petrą Maželį.

1982 m. kunigų sąrašuose klebonu ir dekanu minimas kun. Juozas Antanavičius (gim. 1931 m., kunigu pašvęstas 1954 m.). Tais pačiais metais prie katedros buvo 2 vikarai: kun. Aleksandras Kaškevičius ir kun. Edmundas Rinkevičius. Panevėžyje gyveno ir altaristas kun. Mykolas Grigaliūnas (gim. 1907 m., kunigu pašvęstas 1931.V.30). Netgi atšventęs savo kunigystės 50 metų sukaktį, jis energingai dirbo pastoracinį darbą. Mirė 1982.III.15 ir buvo iškilmingai palaidotas Panevėžio kapinių kunigų kvartale. Be daugybės panevėžiečių, laidotuvėse dalyvavo apie 100 kunigų.

1983.I.2 Panevėžio katedroje buvo iškilmingai paminėta vyskupo K. Paltaroko 25 m. mirties sukaktis. Iškilmėse dalyvavo visi 5 Lietuvos vyskupai, apie 100 kunigų ir pilnutėlė katedra tikinčiųjų. Buvo atlaikytos koncelebracinės šv. Mišios, giedojo muziko kun. Gedimino Šukio diriguojamas choras. Ilgą pamokslą pasakė, nušviesdamas velionio vyskupo gyvenimo kelią ir iškeldamas jo darbus, vyskupijos kurijos pirmininkas Linkuvos klebonas prel. L. Pratkelis. (Dėl pervargimo staiga mirė 1983.I.7).

Kristaus Karaliaus stovyla, pagal skulpt. J. Zikaro skulptūrą Panevėžio katedroje, įruošta Adelaidės (Australijoje) lietuvių bažnyčios vitraže

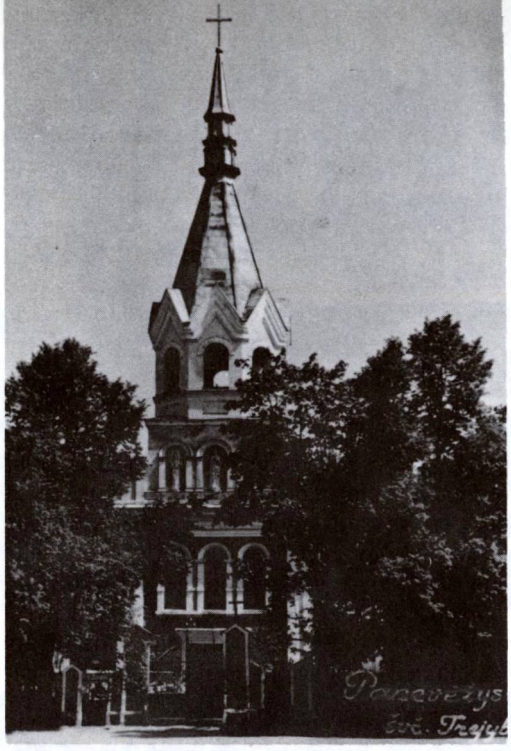

Švč. Trejybės (marijonų) bažnyčios pastatas 1956 metais

Švč. Trejybės (pijorų-marijonų) bažnyčia

XVI a. gale Panevėžio miestas pradėjo plėstis ir kairiajame Nevėžio krante. Iškilo reikalas čia pastatyti antrą bažnyčią. 1727 m. Vilniaus kapitulos kanauninkas Kristupas Bialozaras, Bernatonių seniūnas Kristupas ir jo žmona Konstancija (Liubracytė) Domaskiai įkurdino pijorų vienuolius, pastatė bažnyčią, ją aprūpino ir įrašė sąlygą, kad vienuoliai laikytų mokyklą. Pijorai gavo Pauslavo dvarą su 6 kaimais ir baudžiauninkais. 1741 m. dar gavo Daumėnų dvarą su 6 kaimais; 1743 m. priskirta dar daugiau žemių. Tais pačiais 1727—1728 metais buvo pastatyta ir medinė bažnyčia, įsikūrė vienuoliai, pastatytas mūrinis vienuolynas su mokykla. Tačiau pijorų sodyba mieste nebuvo didelė. 1778 m. kun. Kazimieras Poniatauskis dovanojo 1,5 margo sklypą kapinėms praplėsti.

1790.V.12 bažnyčia ir ūkiniai trobesiai sudegė. Dar tais pačiais metais pijorų vyresnysis Žangolevičius nupirko keletą sklypų nuo miesto pusės. Tada pijorų nuosavybę nuo miesto skyrė rinka ir Šeduvos gatvė.

1803 m. pijorai pastatė naują akmens mūro bažnyčią, 34 × 16 m ploto, be bokšto, medinėmis lubomis ir grindimis. Ji buvo skirta vienuolyno ir prie jo veikiančios mokyklos reikalams, bet po Upytės bažnyčios gaisro turėjo aptarnauti ir dalį Upytės parapijiečių, sudarinėti metrikus. 1811 m. mokyklos bendrabučio patalpose įrengta rusų karinio dalinio ligoninė ir cerkvė.

Kadangi platesnei tikinčiųjų bendruomenei pijorų bažnyčia buvo per maža, vietos kapinėse buvo pastatyta maža medinė bažnytėlė, skirta vienuoliams ir jų mokiniams.

Po nepavykusio 1831 m. sukilimo rusų valdžia uždarė pijorų vienuolyną ir akmens mūro bažnyčią. Buvo suimti ir keli kunigai; rusifikacija sustiprėjo. Vienuolyno žemės atiduotos stačiatikių parapijai, rūmai paimti kariuomenės reikalams, knygynas ir bažnytiniai dalykai, Vilniaus vyskupo Klongevičiaus patvarkymu, perduoti Ukmergės bažnyčiai. Gimnazija, turėjusi 200 mokinių ir nuo 1820 m. vedusi griežtą kovą prieš rusifikaciją, uždaryta. Atimta bažnyčia buvo nenaudojama, bet 1847 m. paversta cerkve. Vėliau jai pristatytas penktas bokštas su kupolomis.

Miesto gyventojai po 1831 m. naudojosi kapinių koplyčia, bet 1864 m. ir ji, keršijant už sukilimą, buvo uždaryta; taip pat ir kapinės buvo atimtos. O pretekstas buvo toks: kadangi 1863 m. kautynėse su sukilėliais žuvo keli rusų kareiviai ir buvo palaidoti pijorų kapinėse, tai ir visos kapinės pasidarė „pravoslaviškos". 1872 m., Rusijos vidaus reikalų ministro įsakymu, koplyčia buvo nugriauta, o ant jos pamatų pastatyta cerkvelė, išlikusi ligi šių laikų. Taigi ši miesto dalis ligi I pasaulinio karo pabaigos nebeturėjo jokios bažnyčios.

1915 m. rusų šventikas apleido Panevėžį. Vokiečiai cerkvelėje laikė karo belaisvius. Vokiečių administracija delsė bažnyčios grąžinimą katalikams. Sugrįžęs šventikas vėl reiškė pretenzijas į pastatą ir laikinai laikė pamaldas kapinių cerkvelėje. Bet pasitraukdami iš Panevėžio vokiečiai buv. bažnyčios raktus atidavė Panevėžio miesto burmistrui dr. Vitartui, kuris juos perdavė kun. Jonui Maciejauskui. Bažnytiniam žemės fondui buvo grąžinta ir dalis anksčiau bažnyčiai priklausiusių žemių.

Atgavę bažnyčią, katalikai suremontavo bažnyčios vidų, pašalino kas jiems buvo svetima, atgabeno iš Klovainių 3 nenaudojamus senus altorius. Buvo pastatyti Masalskio darbo 8 balsų vargonai. Padaryti pertvarkymai ir iš lauko pusės: nugriauti mažieji

Nevėžis ties Smiltynės priemiesčiu nepriklausomybės metais

cerkviniai bokšteliai su kupolomis. Atnaujinta bažnyčia buvo paskirta daugiausia moksleivių ir karių reikalams. Jos remonto bei įruošimo darbais daugiausia rūpinosi gimnazijos kapelionas kun. Juozapas Ruškys.

1919.III.4 bažnyčia buvo pašventinta. Kurį laiką pamaldos dar buvo laikomis ir parapijos klebonijos pastate įruoštoje koplyčioje.

Bažnyčios rektoriais buvo kunigai Klikna ir J. Ruškys. Bet 1927 m. Panevėžio vyskupas ją atidavė tėvams marijonams. Nuo tada jos rektoriais buvo kunigai marijonai: Jurgis Tilvytis (1927—1931), Pranas Meškauskas, Vincas Dvaranauskas, Jonas Senkus, Stasys Mažeika. Kun. J. Tilvytis išpuošė bažnyčią iš vidaus ir paruošė konsekracijai. Apeigas atliko vysk. K. Paltarokas.

Architektūra. Kaip sakyta, 1803 m. statyta akmenų mūro bažnyčia 1847 m. buvo perdirbta į cerkvę su bizantišku kupoliniu bokštu. 1918 m., katalikams atgavus bažnyčią, tasai kupolas buvo nuimtas ir fasadas šiek tiek perdirbtas. Virš portalo nišose įdėta Švč. Marijos M. statula ir kitos skulptūros. Plano dydis 34 × 16 m. Aštuoniasienis bokštas užbaigtas piramidine smaile. Bokšto angos atviros, kaip varpinės. 1936 m. pastatytos keturios krosnys ir vidus išdekoruotas.

Bažnyčioje yra 5 altoriai, kurių didžiajame pagrindinis paveikslas — Švč. Trejybė; kartais jis pakeičiamas Jėzaus Širdies skulptūra ir Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslu. Sakykla medinė su keliomis skulptūromis. Priešais sakyklą įmūrytas bareljefas kun. Jurgio Tilvyčio, kuris 1931.XII.24 staiga mirė širdies smūgio ištiktas, sakydamas pamokslą prie laidojamo broliuko kapo duobės, tardamas žodžius: „Budėkit tad, nes nežinote, kurią valandą jūsų Viešpats ateis".

Prie bažnyčios durų pilioriuose įmūrytos dvi marmurinės lentos, kuriose yra įrašai: „Žuvę už laisvę 1918—1923 m. laikotarpyje IV pėst. D.L.K. Mindaugo pulko kariai".

II pasaulinio karo metu, 1944 m., bažnyčia buvo gerokai sužalota, bet pokario metais kun. St. Mažeika, MIC ją suremontavo,

Vienišas koplytstulpis kaž kur Panevėžio apskrityje, pokario metais

sutvarkė altorius, pakabino daug paveikslų, kurie primena meno galeriją. Bažnyčioje buvo 14 V. Smilgevičiūtės padovanotų stacijų. Vysk. K. Paltarokas šiai bažnyčiai buvo paskyręs 3 ha žemės Agronomijos gt. Nr. 26, kurią nusavino bolševikų valdžia. Netrukus , okupacinės valdžios patvarkymu, ši bažnyčia buvo uždaryta.

PANEVĖŽIO KOPLYČIOS

Be mūsų jau aprašytų trijų bažnyčių, Panevėžyje nepriklausomybės metais buvo kelios viešos ir privačios koplyčios.

Vyskupo koplyčia buvo vyskupo namuose ir skirta tik jo reikalams. Čia jis laikydavo mišias, atlikdavo mąstymus, savaitinę išpažintį. Kai kada čia buvo teikiami ir šventinimai klierikams. Pažymėtina, kad 1927 m. Kalėdų metu, vyskupas K. Paltarokas šioje koplyčioje sutuokė prof. Stasį Šalkauskį su artima vyskupo giminaite Julija Paltarokaite. Koplyčioje buvo laikomas brangus arnotas, pagamintas iš Slucko juostų.

Marijonų noviciato koplyčia. 1927 m. Panevėžyje, prie Švč. Trejybės bažnyčios, įsikūrė marijonai. 1939 m. jų generolo kun. A. Cikotos rūpesčiu, pastatyti noviciato rūmai, o prie jų įruošta vieša koplyčia. Vyskupas K. Paltarokas dovanojo marijonams 3 ha žemės sklypą ir 1939.VIII.15 šią koplyčią pašventino Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo titulu. Joje įruošti 3 altoriai. Didžiajame buvo kryžius ir gražus Švč. M. Marijos paveikslas; šoniniai skirti Šv. Juozapo ir Šv. Aloyzo garbei. Buvo originalūs kryžiaus kelių paveikslai. 1939—1940 m. dail. Povilas Puzinas nutapė 3 paveikslus altoriams. Koplyčioje buvo daug suolų, įvestas apšildymas. Pirmasis koplyčios rektorius buvo kun. Norbertas Skurkis, MIC. Bolševikai noviciato rūmus kartu su šia koplyčia ir kitais pastatais nusavino.

Šv. Kazimiero koplyčia buvo įruošta katedros rūsyje. Čia buvo gražaus darbo Šv. Kazimiero statula. Mišios buvo laikomos keletą kartų metuose.

Kalėjimo koplyčia buvo įruošta kalėjimo patalpose, skirta kaliniams. Dažniausiai ją aptarnaudavo kun. Julijonas Lindė-Dobilas, laikydamas šv. Mišias, teikdamas kaliniams sakramentus.

Šv. Juozapo koplyčia buvo Švč. Mergelės Marijos Tarnaičių (Lietuvaičių Švietimo draugijos) namuose.

Marijonų vienuolyne, Aldonos gt. Nr. 3, buvo privati marijonų koplyčia.

Naujikų kaime, Panevėžio parapijoje, taip pat buvo koplyčia.

Visos šios koplyčios pokario metais okupantų uždarytos.

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS PROVINCIJOS BAŽNYČIOS IR KOPLYČIOS

ADOMYNĖ

Švč. M. Marijos Vardo parapijos bažnyčia

Adomynės bažnytkaimis yra 8 km į šiaurės vakarus nuo Svėdasų, 10 km į rytus nuo Šimonių, prie nedidelio Aluočio (Šetekšnos intakas) upelio. Ši vietovė seniau buvo Jonavos dvaras. Žinoma, kad 1826 m. dvarininkas Žurauskas čia buvo pastatęs koplyčią. Ilgainiui dvaras sunyko. Prieš I pasaulinį karą jo centrą iš Žurauskaičių nusipirko bajorų dvarų žemes supirkinėjęs Adomas Vilėniškis. Savo brolvaikio kun. Juozo Vilėniškio patartas, jis apsisprendė Jonavos dvare pastatyti bažnyčią ir įkurti parapiją, nes gretimos bažnyčios buvo atokiai. Apylinkės gyventojai pažadėjo jo pastangas paremti. Pradėta ruoštis statybos darbams: nupirkta ir atvežta nemaža miško medžiagos. Tačiau karas sutrukdė statybos darbus. Gal pusė sutelktos medžiagos buvo panaudota karo reikalams.

Karo metu iš Pajūrėlio parapijos (ten sudegus bažnyčiai), atvyko kun. Liudas Kaulakis. Jonavos dvaro rūmuose buvo įruošta koplyčia, per pusantrų metų laikomos pamaldos. Kun. Kaulakiui mirus, 1917 m. bažnyčios statyba rūpinosi kun. Vilėniškis su savininku — dėde Adomu, kuris užrašė naujai parapijai 30 ha žemės, ūkio trobesius ir pusę dvaro rūmų. Nuo dvaro savininko Adomo Vilėniškio vietovė gavo Adomynės vardą. Pastatyta medinė bažnyčia buvo 1921.X.23 Utenos dekano kun. Jono Jarašiūno pašventinta. Įruošti 5 balsų vargonai, 3 altoriai, šventorius aptvertas mūrine tvora. Tais pačiais metais mirė fundatorius Adomas Vilėniškis, sulaukęs 80 m. amžiaus. Klebonas kun. J. Vilėniškis buvo pakeltas garbės kanauninku.

Nors Skapiškio klebonas trukdė, 1928.VII.25 Adomynei suteiktos parapijos teisės. 1940 m. parapija turėjo 2118 katalikų. Priklauso Utenos dekanatui.

Architektūra. 1921 m. statyta medinė bažnytėlė yra tradicinio pavidalo, kaip buvo statoma ir seniau. Stačiakampio plano pastatas, 24 × 12 m ploto, turi gana puošnų fasadą. Sienų aukštis 7 metrai. Siauromis stačiomis lentelėmis apkalta siena simetriškai suskaidyta plačiomis durimis ir dviem

Adomynės bažnyčia ir varpinė 1982 metais

langais aukščiau. Trikampis frontonas padalytas siauru gulsčiu karnizėliu ir apkaltas dekoratyviškai įstrižinėmis lentelėmis. Viršuje įdėtas langelis su spinduliuojančio vainiko apskritu apvadu. Ant stogo stiebiasi lieknas aštuoniasienis bokštelis su kryžiumi. Šoninių sienų langai dideli, padalyti į daug stiklinių padalų. Durų ir langų angos papuoštos reljefiškais trikampiais sandrikais. Yra trys altoriai. Šventoriaus tvora laukakmenių mūro. Dvivėriai vartai be arkos. Dešinėje bažnyčios pusėje stovi medinė varpinė, lygaus aukščio su bažnyčios stogu. Varpinės sienos nežymiau siaurėja viršun.

Nepriklausomybės metais Adomynė priklausė Šimonių valsčiui. Bolševikų okupacijos metu paversta kolchozo centru. Yra mokykla. 1959 m. 70 gyv. Priklauso Kupiškio rajonui.

1981 m. Adomynės klebonu buvo kun. Antanas Gobis (gim. 1906 m., kunigu pašvęstas 1937 m.), 1982 m. — kun. Steponas Pelešynas (gimęs 1908 m., kunigu pašvęstas 1933 m.).

3,5 km į pietus nuo Adomynės yra **Alotų kaimas,** kuriame iš senų laikų buvo mūrinė koplyčia.

Aleksandravėlės bažnyčios fasadas ir varpinė 1982 metais

ALEKSANDRAVĖLĖ

Šv. Pranciškaus Serapiniečio parapijos bažnyčia

Aleksandravėlės bažnytkaimis yra 11 km į pietryčius nuo Obelių, kiek į šiaurės vakarus nuo Ilgio ir Kumpuolio ežerų. Unijinės Lietuvos laikais čia buvo dvaras, priklausęs Marikonims.

1782—1796 m. dvaro savininkas, Ukmergės seniūnas Ignas Marikonis, čia pastatė mūrinę bažnyčią. Ji stovi ant kalniuko, gražioje vietoje, yra baltai nutinkuota, raudonu stogu apdengta.

Architektūra. Minėtais metais statyta akmenų mūro tinkuota bažnyčia yra originalus klasicistinio stiliaus architektūros paminklas. Stačiakampio plano plotas 15 × 30 m, aukštis iki stogo 10 metrų. Stogas dvišlaitis, tik apie 30 laipsnių nuolydžio. Gana plokščias fasadas turi šešis piliastrus ir lygų antablementą su smulkių dantukų karnizu. Tokie patys karnizai apjuosia trikampį frontoną be jokių angų ar puošmenų. Stačiakampės durys be portalo, o virš jų, antrajame aukšte, yra penki stačiakampiai langai be apvadų. Jie apšviečia vargonų chorą virš nartekso. Ant stogo priekyje mažas kvadratinis bokštelis, 4 m aukščio. Sienos baltos, stogas raudonas. Trys altoriai. Grindys ir lubos medinės.

Didysis altorius orderinės tvarkos, su keturiomis apvaliomis kolonomis ir sudėtiniu antablementu. Viršutinis altoriaus tarpsnis turi puošnias voliutas su augaline ornamentika. Centrinis Dievo Motinos su Kūdikėliu paveikslas flankuojamas statulų.

Mūrinės šventoriaus sienos trijų angų vartai įkabinti tarp trijų masyviškų klasicistinės formos stulpų. Šventoriaus kampuose priešais bažnyčią stovi dvi mūrinės varpinės, baltai dažytos, 9 m aukščio. Tie klasicistinio stiliaus bokštai turi gražias arkas su apvadais. Vienoje yra varpai, o antroji naudojama sandėliui. Šventorius nedidelis, 30 × 40 m.

XIX a. II pusėje Aleksandravėlės klebonu 30 metų išbuvo kun. Pranas Savickas (1778—1863), aukštaitis, vienas iš nedaugelio kunigų, XIX a. viduryje rašęs lietuviškai eiles, kurios buvo parapijiečių perduodamos iš lūpų į lūpas, perrašinėjamos ir tokiu būdu platinamos.

1863 m. sukilimas palietė ir Aleksandravėlę. Žinoma, kad tada kapų koplyčioje buvo slepiami sukilėlių ginklai. Po sukilimo apylinkės buvo gerokai kolonizuotos rusais sentikiais, kurių čia buvo priskaitoma ligi 2000. Jie buvo įkurdinti lietuvių sodybų tarpe. Rusai vietovę vadino Aleksandrovo vardu.

1918 m. ties Aleksandravėle, Maniuliškių kaime, vyko smarkios Lietuvos kariuomenės kautynės su bolševikais.

Nepriklausomybės metais vietovė priklausė Obelių valsčiui. 1923 m. 26 sodybos ir 165 gyv. Bolševikų okupacijos metu priskirta Rokiškio rajono Obelių apylinkei. 1959 m. 139 gyv.

Aleksandravėlės parapija priklauso Zarasų dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4086 katalikus. 1983 m. parapijos klebonu buvo kun. Antanas Gružauskas (gim. 1920 m., kunigu pašvęstas 1945 m.).

Parapijos klebonija iš senų laikų buvo mūrinė, 22 × 11 m. Vėliau pastatyta nauja, medinė, iš lauko apmušta lentomis, 12,5 × 10 m.

Buvo ir špitolės namas su parapijos sale ir 3 butais. Bažnyčiai priklausė ir 30 ha žemės, kurią bolševikų valdžia nusavino. Už 300 m nuo bažnyčios yra kapinės, aptvertos cementine mūro tvora. Jų paviršius nelygus. Vėliau kapinės buvo praplėstos.

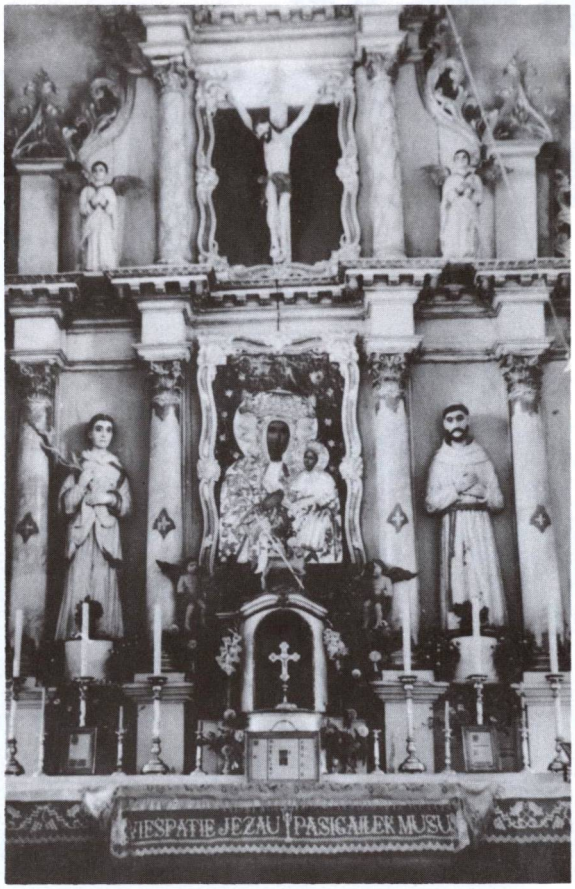

Aleksandravėlės bažnyčios didysis altorius 1957 metais

Okupacijų metais parapijiečiai smarkiai nukentėjo. Buvo daug ištremtų, liko tuščių begriūnančių sodybų.

1942.XII.31 parapijai priklausė 3763 parapijiečiai (1817 vyrų ir 1946 moterys). Bažnyčia nėra parapijos centre. Į Antazavės pusę jos ribos tesiekia 2 km, ligi Kriaunų 5 km, tuo tarpu į Latvijos pusę net ligi 12 km. Šiaurinę parapijos dalį kerta Panevėžio — Daugpilio geležinkelis.

Bažnyčios viduje yra 3 altoriai. Didžiajame įruošta Čenstachavos Dievo Motinos paveikslo reprodukcija, paauksuota, skardiniais rūbais papuošta. Viršuje — Šv. Pranciškaus ir Šv. Stepono statulėlės. Altorius ir tabernakulis mediniai, mensa mūrinė; presbiterija tamsi. Švč. M. Marijos altoriuje yra Aušros Vartų Marijos ir šv. Kazimiero paveikslai. Dešinėje pusėje esančiame altoriuje yra bažnyčios globėjo šv. Pranciškaus paveikslas.

Alizavos bažnyčia 1982 metais

ALIZAVA

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Alizavos bažnytkaimis stovi dešiniajame Pyvesos upės krante, 18 km į rytus nuo Vabalninko. Seniau šią vietą vadino **Pakape.** Mat čia buvo kaimo kapinaitės, o netoli jų smuklė, priklausiusi Zasiečių dvaro savininkui Antaniui Koscialkovskiui, kuris sumanė čia įkurti parapiją. 1794 m. jo lėšomis pastatyta pirmoji nedidelė medinė bažnyčia su vienu bokšteliu. Naujai kuriama vietovė buvo pavadinta dvarininko sūnaus Aloyzo vardu — Alizava. Bažnyčios zakristijoje išlikusi paminklinė lenta su įrašu, kad „1794 m. lapkričio 7 d. Alizavos bažnyčia įkurta Jo Malonybės Pono Antano Koscialkovskio, Ukmergės apskrities žemaičių teisėjo. Pašvęsta tais pačiais metais Dievo garbei".

XIX a. viduryje apylinkėse tebuvo 2 dvarai, bet daug smulkių valstiečių ūkių. Susirinkdavo daug žmonių. Taigi paskutinis bažnyčios kapelionas kun. J. Pileckis įtikinęs apylinkės gyventojus, kad atėjo laikas statyti didesnę bažnyčią ir telkė medžiagą, bet 1852 m. jis buvo iškeltas į kitą parapiją.

Naują bažnyčią pastatė 1853 m. paskirtas naujas administratorius (jis jau vadinosi filialistas) kun. Jonas Bžestovičius. Statyba baigta 1856 m. Ji buvo erdvesnė, gražesnė, papuošta 2 bokštais. Statybą parėmė parapijiečiai ir dvarininkas Jonas Koscialkovskis. Užtat ji ir buvo jo globėjo — Šv. Jono vardu pašventinta.

Ilgesnį laiką Alizavos bažnyčią aptarnavo Palėvenės vienuoliai T. Gusparavičius, Vaitkevičius, Survila, Bernotavičius. 1868.II.6 iš kun. Ant. Sabaliausko bažnyčią perėmė kun. Ferdinandas Ūselis, darbštus administratorius. Jis 1872 m. pastatė naują kleboniją, perstatė ūkinius trobesius, aptvėrė sodybą tvirta tvora ir pasodino vaismedžių: 125 obelaites, 14 kriaušių ir 30 slyvų, daug dekoratyvinių medelių bei krūmų. Apie 1877 m. iš pagrindų suremontavo bažnyčią. Pašalinęs frontinį bokštelį, vietoje jo pristatė du, šventorių aptvėrė mūro tvora; pastatė ir varpinę, aptvėrime įruošė Kryžiaus kelių koplytėles.

Architektūra. 1856 m. baigta statyti medinė bažnyčia buvo iš pagrindų atnaujinta 1877 m. Jos trijų navų ir dviejų didelių fasadinių bokštų architektūra pasisavinta iš tuo laiku madingos stilinių bažnyčių eklektikos: šiek tiek baroko, šiek tiek neogotikos. Bokštai pastatyti fasado kampuose, o tarp jų telpa pagrindinės durys ir trikampis frontonas sulig stogo aukščiu. Pastato planas yra stačiakampis, kurio ilgis yra dvigubai ilgesnis už plotį. Bokštų angos su arkomis, o sienų langai stačiakampiai. Vidaus navas skiriančios kolonos yra apvalios, o sienos padalytos plokščiais piliastrais. Viskas nudažyta. Sakykla papuošta reljefiškais paneliais ir aštuoniakampiu baldakimu. Vėliau pastatyta varpinė. Šventorius aptvertas akmenų mūru su Kryžiaus kelių koplytėlėmis. Gražūs ažūriniai kaltos geležies vartai įkabinti tarp dviejų ypatingų bokštelių. Jų viršuje iš visų pusių matoma po 4 mažas stačiakampes nišas skulptūroms. Bokštelių stogai mansardiniai

su dviejų traukų karnizais. Akmenų mūro bokštelių kampai sumūryti iš tašytų akmenų ar plytų ir nutinkuoti.

Kun. F. Ūselis Alizavoje išbuvo 18 m. Labai daug atliko ir sielovados darbe. Išgavo iš rusų valdžios leidimą kviesti apylinkės kunigus į atlaidus ir gavėnios rekolekcijas.

1890—1896 m. filialistas kun. Seklinskis uoliai skleidė blaivybę, kovojo prieš ištvirkavimą. Jį 1896 m. pakeitęs kun. Gulbinas buvo darbštus administratorius, tik nesugyveno su parapijos atstovais — brostvininkais. 1905 m. kun. Breivė nupirko kiek žemės ir padidino kapines. 1906 m. jo pastangomis Alizava buvo atskirta nuo Kupiškio parapijos, nustatytos jos ribos.

1909—1921 m. kuratu buvo kun. Kazimieras Mockus. Jo laikais, I pasaulinio karo metu, bažnyčia buvo apgriauta, sunaikinti bokštai, stogas, paveikslai, Kryžiaus kelių koplytėlės, apgadinti vargonai. Kurato rūpesčiu atliktas remontas, tik nebebuvo atstatytos Kryžiaus kelių koplytėlės.

1923—1927 m. kuratas kun. Felicijonas Lialis apgynė teismo keliu servituto teises, nupirko varpą už 1200 litų, suremontavo ūkinius pastatus.

1927—1931 m. rektorius kun. K. Simašis apdengė bažnyčios pastatą ir varpinę cinko skarda, atliko remontus, padidino bažnytinių drabužių inventorių. 1931—1936 m. kuratas kun. Vincas Švagždys įruošė 16 suolų po 7 vietas, suremontavo kapinių mūrą, vartus.

Jį pakeitęs kun. J. Savukaitis pertvarkė altorius, įvedė Šv. Jono atlaidus, 1938 m. įsteigė knygynėlį, įruošė patalpą susirinkimams su scena. Jo laikais parapijai daug pajamų duodavo dar kun. Mockaus įveistas didelis sodas, kol jį išnaikino didžiuliai 1941—1942 m. žiemos šalčiai (liko tik 20 medžių). Kun. J. Savukaitis nušalusius medžius iškirto, bet naujų nebepasodino. Pokario metais Alizavos kuratu buvo kun. Matas Nakas. 1982 m. kunigų sąrašuose klebonu pažymėtas kun. Antanas Gružauskas (gimęs 1920 m., kunigu pašvęstas 1945 m.), 1983 m. — kun. Stasys Tamulionis.

Nepriklausomybės metais Alizava priklausė Vabalninko valsčiui, parapija — Kupiškio dekanatui. 1940 m. 2231 parapijietis. 1923 m. Alizavoje buvo 24 sodybos ir 128 gyventojai. Okupacijos metais Alizava vadinama

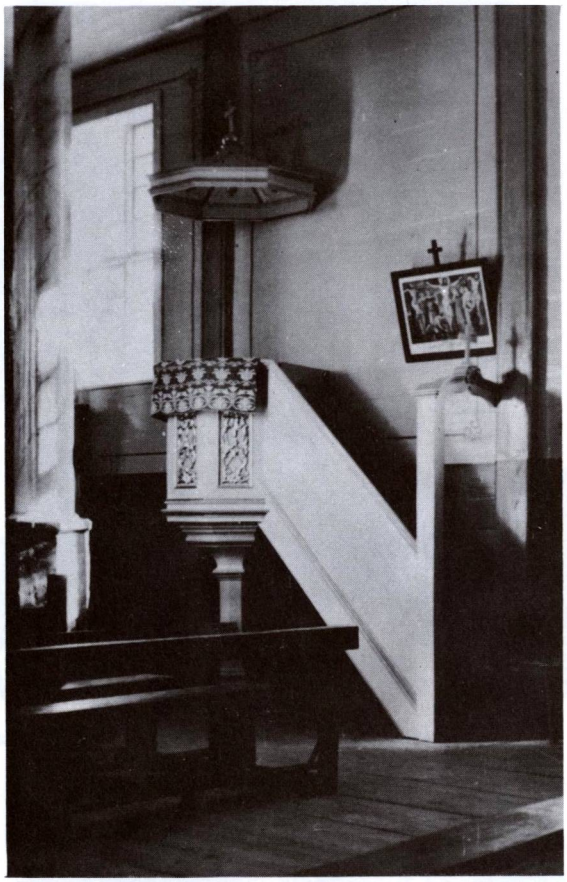

Alizavos bažnyčios sakykla 1957 metais

miesteliu, yra Kupiškio rajono apylinkės ir kolchozo centras.

Pokario metais bažnyčia neteko savo nuosavybių, dingo ūkiniai pastatai. Nemaža parapijiečių buvo suimta, ištremta.

Ligi šių dienų Alizavos bažnyčioje yra išlikę religinių meno bei kulto vertybių. Iš jų minėtinas XIX a. pabaigos medinis kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra.

Kaip atrodo Alizavos bažnyčia pastaruoju metu, šiokį tokį vaizdą galima susidaryti iš vieno 1983 m. pradžioje rašyto laiško: „Vakar buvau Alizavoje. Bažnytėlė medinė, kiek didesnė už Spirakių, vidus gražiai dekoruotas. Neblogai giedantis choras. Jaunas kunigėlis aptarnavo nemažą būrį sekmadienio pamaldoms susirinkusių tikinčiųjų. Šventorius su cementiniais takučiais ir stipria akmenine tvora saugo bažnyčią ir medinę varpinę, pasislėpusią senų medžių lapijoje".

Alksniupių kapų koplyčios fasadas ir galinis vaizdas 1981 metais. (Iš Petro Pranio albumo)

ALKSNIUPIAI

Kapų koplyčia

Alksniupių kaimas yra 7 km į šiaurę nuo Šeduvos, prie kelio į Parkuojį. Šis kaimas žinomas nuo XVIII a. 1923 m. jame buvo 26 sodybos ir 162 gyventojai. Skirstantis kaimui vienkiemiais, dalis gyventojų persikėlė į kitą vietą ir sukūrė Naujasodžio kaimelį.

1753 m. šio kaimo kapinaitėse buvo pastatyta medinė koplyčia. 1840 m. ji perstatyta, jos vietoje pastatant naują akmens mūro koplyčią. 1928 m. atremontuota. Jos vartai pagaminti iš metalinių virbalų. Dešinėje tako pusėje ant 4 stulpų pastatyta kukli stulpinė varpinė su pastogėle. I-osios vokiečių okupacijos metu vokiečiai norėjo varpą išsigabenti, bet vietos gyventojai jį paslėpė ir tuo būdu išgelbėjo. Šeduvos klebonui leidžiant, šioje koplyčioje buvo retkarčiais laikomos pamaldos. Alksniupių koplyčia tebestovi ir šiuo metu.

Koplyčioje ligi pastarųjų dienų buvo išlikę pažymėtinų religinio meno dalykų: paveikslai — „Šv. Ona ir Šv. Jokimas" (XIX a. pr.), „Švč. M. Marija su Kūdikiu" (XX a. pr.), 2 XIX a. medinės „Jėzaus Nukryžiuotojo" skulptūros. Netoli Alksniupių esančiame Šileikonių kaime yra 1900 m. statytas kryžius su plytų mūro pamatu, viršuje su Kristaus, nešančio kryžių, medine skulptūra. Tame pačiame kaime yra 1928 m. J. Plungės darbo koplytstulpis su ornamentuotu geležiniu kryželiu.

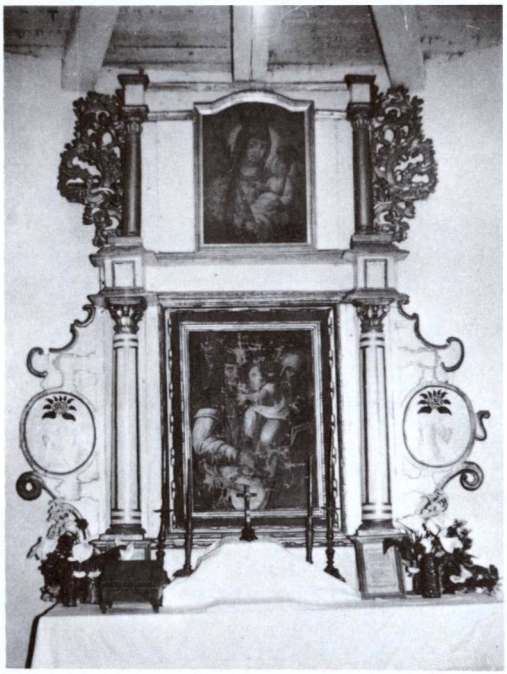

Alksniupių koplyčios altorėlis

Sovietinės okupacijos metu Alksniupiai yra Radviliškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 177 gyventojai.

ALUNTA (ALANTA)

Šv. Jokūbo Apaštalo parapijos bažnyčia

Aluntos miestelis yra prie Skiemonių — Molėtų kelio, Virintos dešiniajame krante, kur į ją įteka neilgas (15,4 km) Aluntos (Aluntėlės) upelis, 26 km į pietvakarius nuo Utenos, 15 km į šiaurės vakarus nuo Molėtų. Vietovei vardą davė minėtoji Aluntos upelė. Tradiciškai žmonės aiškina, kad vardas galėjęs kilti ir nuo alaus, kurį aluntiškiai mokėję pasigaminti nuo seniausių laikų.

Senuose (lenkų) žemėlapiuose rašoma Ovanta. Kalbininkai pataria vadinti Alanta, tačiau vietiniai ir aplinkiniai gyventojai vietovės kitaip nevadina kaip Alunta. 2 km nuo miestelio yra buv. Aluntos dvaras. Senovėje Alunta stovėjusi prie dabartinio Aluntos kalnelio, kuris greičiausiai yra piliakalnis. Miestelis turi radialinį planą; čia sueina keliai iš Utenos, Anykščių, Ukmergės, Molėtų.

Istoriškai vietovė žinoma nuo XIII a. Tada čia buvo lietuvių gynimosi centras, kurį dar ir dabar tebežymi išlikęs piliakalnis: 180 × 40—50 m pločio, 5—7 m aukščio.

1436 m. didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis Aluntą padovanojo Lietuvos didikams Astikams, kurie jį ilgesnį laiką valdė. 1581 m. Steponas Batoras Aluntą atidavė

Aluntos bažnyčia 1938 metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

Vengrijos kariuomenės Lietuvoje vadui G. Bekešui. 1598 m. dvarą nusipirko Kristupas Radvila, o XIX a. pradžioje jis priklausė Pamarnackiams. (Daugiau istorinių žinių apie Aluntą paskelbta „Mūsų Lietuvos" II t., 61—65 psl.).

R. katalikų bažnyčia Aluntoje pastatyta 1504 m. Jokūbo Astiko, Aluntos ir daugelio kitų dvarų savininko, Mstislavlio vaivados. Ji buvusi plytinė, 45 uolekčių ilgio, 18 uolekčių pločio. Jau tada jai buvęs duotas Šv. Jokūbo vardas, kuriuo vadinosi ir jos statytojas. Buvusi apdengta malksnomis, turėjusi 7 nevienodo didumo langus, keturiais stulpais paremtą vargonų chorą (viškas). Asla plytomis grįsta. Bažnyčia buvo fundatorių aprūpinta reikalinga beneficija. Fundatoriaus sūnus Jurgis dar pridėjo 2 kaimus.

1598 m. Aluntos savininkė Ona Astikaitė-Sanguškienė Aluntos dvarą su palivarkais pardavė Kristupui Radvilai, kuris bažnyčią atėmė iš katalikų, pašalino kleboną, o pastatą perdavė reformatams. Tik 1656 m., Šv. Jokūbo dieną, bažnyčia buvo grąžinta katalikams, kurių religinis susipratimas augo, ir bažnyčia veikiai buvo permaža. Taigi prie bažnyčios dešiniojo šono buvo pristatyta plytų mūro koplyčia, 10 uolekčių ilgumo ir sujungta su bažnyčia. Netrukus panaši koplyčia pristatyta ir prie kairiojo bažnyčios šono.

1678 m. fundatorius Kazimieras Šumlianskis-Pivničius pastatė Šv. Mykolo Arkangelo koplyčią ir prie jos įsteigė altariją. Už tai altaristas turėjo kiekvieną savaitę atlaikyti šv. Mišias už fundatorių.

1827 m., kun. Antano Mažeikos rūpesčiu, bažnyčia buvo pailginta 12 uolekčių mūru, įruošta faciata iki stogo, o virš jos mažas mūro postumentas su bokšteliu ir geležiniu kryžiumi. To paties klebono rūpesčiu perstatyti ir altoriai. Kun. Mažeika 1848 m. mirė ir testamentu užrašė lėšų naujam altoriui, kurį jo įpėdinis kun. Kalikstas Saunora ir perstatė.

1898 m. Aluntos parapiją vizitavęs Že-

maičių vyskupijos pavyskupis Gasparas Cirtautas vizitacijos protokole įrašė: „Pati bažnyčia graži ir stipri, bet ne tokia didelė, kaip reikalauja parapijiečių skaičius, todėl paskutinį kartą kalbėdamas į tikinčiuosius, patariau bažnyčią padidinti, suteikdamas savo ganytojišką palaiminimą".

Naujos bažnyčios statybos ėmėsi klebonas kun. Domininkas Vainauskis. Paruošti planai. Parapijiečiai iškasė pamatams vietas, 1906 m. išvežė sugriautos senosios bažnyčios laužą, patys rinko ir vežė akmenis, plytas, kalkes, miško medžiagą. Plytoms gaminti įsteigtos 2 plytinės, o trečiąja plytine leido naudotis Aluntos dvaro savininkas Pacas-Pomarnackis. Jis davė ir nemaža miško medžiagos. 1909 m. mūro darbai buvo baigti, ištinkuota presbiterija, pastatytas senosios bažnyčios altorius ir pradėtos laikyti pamaldos. Bet kiti darbai užtruko ligi 1912 m. Galutinai bažnyčia užbaigta po I pasaulinio karo. 1921.X.9 Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius ją konsekravo taip pat Šv. Jokūbo Apaštalo titulu.

Architektūra. Aplink senąją XVI a. gotikinę bažnyčią 1904 m. buvo pradėti mūryti pamatai naujai bažnyčiai pagal arch. Strandmano (iš Liepojos) projektą. Nugriovus senąjį gotikinės architektūros paminklą, naujoji statyba užtruko iki 1912 m., o vidaus įrengimai baigti 1921 m. Neoromantinio stiliaus pastatas turi du 51 m aukščio bokštus. Baltai nutinkuotas fasadas papuoštas dideliu apskritu langu-rože su žvaigždiniu ornamentu. Trikampis frontonas išdabintas siauromis nišomis. Keturi bokštų tarpsniai yra labai įvairūs: pakaitomis sudėti poriniai, pavieniai, trilypiai ir apskriti langai bei nišos. Bažnyčia turi tris navas ir transeptą. Sienų aukštis iki skliautų viršaus 15,5 m. Vidus irgi tinkuotas ir labai puošnus. Pilioriai ir angokraščiai turi kaniliūrus ir dažytas ornamentiškas juostas, o piliastrai brangius kapitelius. Paskliautėse yra freskų. Altoriai mūriniai, orderinės tvarkos. Sakykla papuošta statulomis ir drožiniais.

1929—1931 m. perstatyti altoriai, iš cemento išlietos chorų grotos. Didysis altorius įruoštas ant 3 cementinių laiptų, antipedija papuošta reljefiniu kryžium ir 6 kolonomis. Ant mensos įruoštas 2 aukštų tabernakulis. Panašiu būdu perstatyti ir kiti altoriai, išmūryta

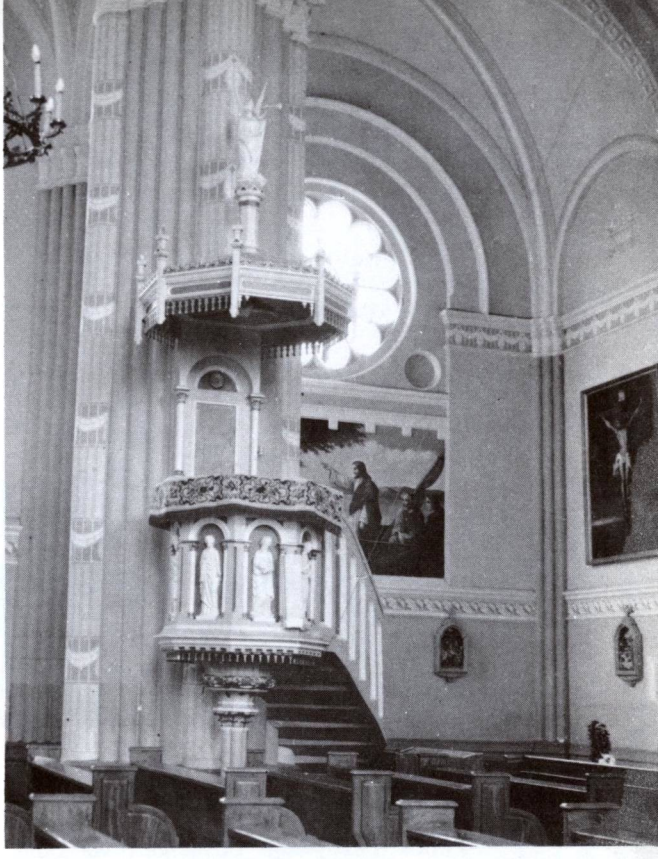

Bažnyčios sakykla 1981 metais

cementinė sakykla. Visi įrengimai papuošti šventųjų statulomis. Virš sakyklos rezonansinio stogo yra Šv. Mykolo Arkangelo su kardu ir po kojomis pamintu velniu statula.

Bažnyčios vidaus dekoravimo darbus vykdyti ėmėsi klebonas kun. Adomas Vyšniauskas. 1937 m. jis sudarė sutartį su klaipėdiškiais meistrais Benediktu ir Pranu Zakarkomis. Buvo atnaujinti altoriai, sakykla, perdažytas bažnyčios vidus; vyrų koplyčios šoninėje sienoje išpieštas paveikslas (5,26 × 2,60 m). Kitas paveikslas išpieštas moterų koplyčios šoninėje sienoje. Tas pats klebonas, prieš palikdamas Aluntą (1940 m. buvo iškeltas į Daugailius), parapijos lėšomis įruošė reljefines terakotos romaniško stiliaus rėmuose 14 stacijų paveikslus.

1941 m. klebonas kun. K. Šimašis grąžino į bažnyčią vertingus paveikslus: Nukryžiuotasis Kristus, pieštas 1851 m. Felikso Smuglevičiaus (3,10—2,20 m). Jis gautas iš buv. Aluntos dvaro; Aušros Vartų Marijos paveikslo kopija — pirktas Vilniuje 1919 m. už 825 rb ir keletas kitų paveikslų.

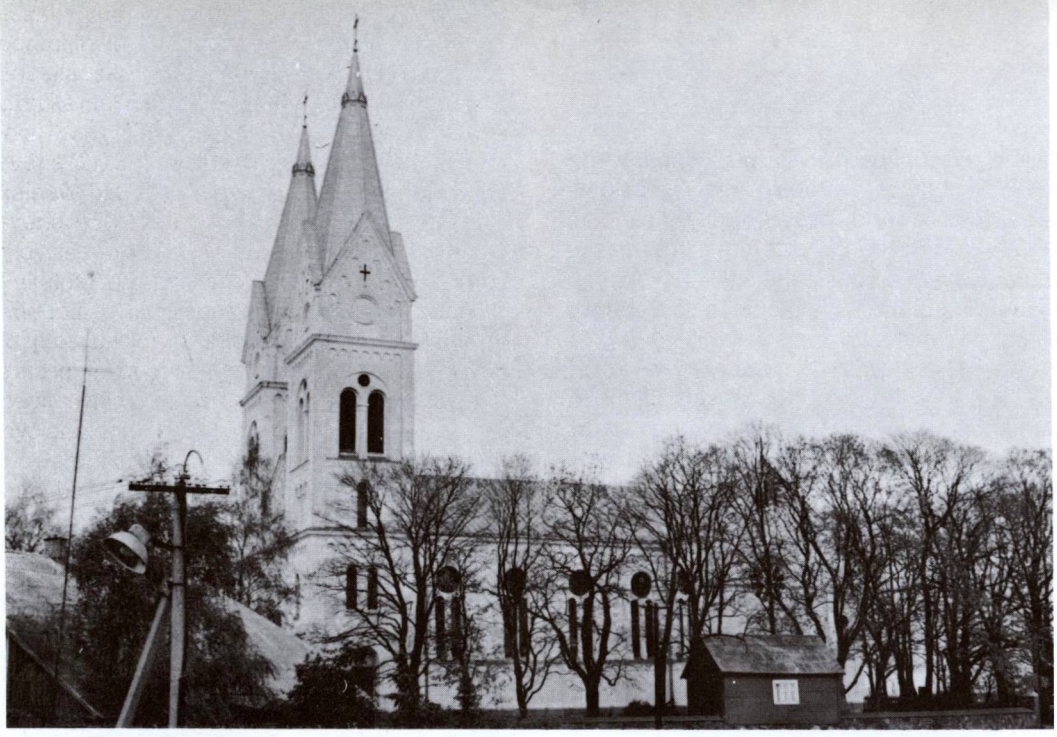

Aluntos bažnyčios šoninis vaizdas 1981 metais

Aluntos bažnyčioje buvo geri vargonai. Tačiau 1915 m. vokiečiai konfiskavo senųjų vargonų cinkines dūdas (8 pūdų svorio) ir tokiu būdu šiuos vargonus sunaikino. Bažnyčią perstatant, senoji varpinė buvo nugriauta, o 3 nauji varpai sukelti į pietų pusėje esantį kairįjį bažnyčios bokštą. 1910 m. parapijiečiai — Jonas Mačionis ir Petras Sabaliauskas, kun. D. Vainausko rūpesčiu, užsakė du nauju varpu A. Vadkovskio liejykloje Vengrodo mieste. Sabaliausko varpas sveria 2.132 svarus, o jo šerdis 46 sv. Jis kainavo 1057 aukso rublius. Kitas varpas sveria 550 svarų — kainavo 640 rb. Senasis didysis 440 sv. varpas buvo perduotas Pakalnių bažnyčiai. 1915 m. vokiečiai įsakė atiduoti jiems varpus, bet aluntiškiai sugebėjo juos paslėpti, įkasdami į žemę. 1920 m. atkasė ir vėl įkėlė į bažnyčios bokštą. Tuo pačiu metu jie dar paskolino Užpalių bažnyčiai vieną varpą.

Parapijos kapai buvo įruošti tik už 150 m nuo bažnyčios. 1847 m. jie buvo padidinti, 1897 m. aptverti medine tvora. Vėliau dar padidinti. 1942 m., klebono kun. K. Šimačio rūpesčiu, aptverti nauja 441 m ilgio medine tvora.

Aluntos parapijai 1837 m. priklausė 2252 vyrai ir 2158 moterys, 1898 m. 4547 vyrai ir

Bažnyčios bokštų detalė. (Vytauto Maželio 1939 m. nuotrauka)

4588 moterys, iš viso 9135 parapijiečiai. 1940 m. — 6488 parapijiečiai. Po 1926 m., formuojant naujas vyskupijas, buvo pakeistos parapijos ribos. Daug gyvenviečių priskirta naujoms Suginčių, Skudutiškio parapijoms, išlyginti atsikišimai su Molėtų, Videniškių, Balninkų parapijomis. 1944 m. parapijai priklausė 5722 katalikai.

II pasaulinio karo metu Aluntos bažnyčia gerokai nukentėjo. 1944.VII.14 vokiečiai, traukdamiesi nuo artėjančių rusų, susprogdino Virintos geležinkelio tiltą. Nuo trenksmo ir oro spaudimo išbyrėjo didesnė dalis langų stiklų. Patrankų sviediniai apardė bokštų smailiąsias dalis, sienas. Pokario metais pastatas buvo suremontuotas. 1983 m. Aluntos klebonu buvo kun. Kazys Girnius (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

II pasaulinio karo metu Alunta smarkiai nukentėjo, bet pokario metais atsistatė. Nepriklausomybės metais Alunta buvo Utenos aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 555 gyv. Pokario metais vietovė yra Molėtų rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 418, 1970 m. 412 gyv.

Kudoriškio viensėdijoje, Aluntos parapijoje, 1873.VI.22 gimė Teofilius Matulionis, kunigas — vyskupas — arkivyskupas, kankinys. (Daugiau apie jį „Liet. bažnyčių" VI tome).

Aluntos bažnyčios vidus 1981 metais

ANCIŠKIS

Šv. Motiejaus Apaštalo parapijos bažnyčia

Anciškio bažnytkamis yra prie didžiulio ir ilgo Uslajos pelkyno, 8 km į pietus nuo Ramygalos, 5 km į rytus nuo Truskavos. 1 km į šiaurę nuo Anciškio buvo Aukštadvario dvaras. Jo žemėje ir buvo pastatyta bažnyčia. Įkurta kalnelyje, kuris apie 1840 m. buvo vadinams „Anciškio miesteliu".

Vietovė gyvenama nuo seniausių laikų. Čia yra IV—XII a. senkapių, randama to laikmečio radinių. VII—XII a. mirusieji čia buvo laidojami nedeginti.

Istoriškai Anciškis žinomas nuo XVI a. Tada dvaras priklausė Ancevičiams. Labai galimas dalykas, kad nuo jų pavardės kilo ir bažnytkaimio vardas. Vėliau dvaras atiteko Kasakauskiams.

1783—1786 m. Adomas ir Teresė Kasakauskiai pastatė pirmąją medinę bažnytėlę. Prie jos statybos lėšomis ir rūpesčiais prisidėjo pirmasis klebonas kun. Juozapas Pikturna. 1791 m., Vilniaus vyskupo įsakymu, ji paskelbta parapija. 1793 m. bajorų seimas Kaune parapijos teises patvirtino. Ta pačia proga bažnyčiai paskirti 2 valakai žemės.

Bažnytėlė buvo maža, skurdi, dar 1806 m. neturėjo ir lubų. Joje buvo 2 altoriai, įruošti ant sandėlinių skrynių. 1810 m. sudegė, bet jau 1811 m. fundatoriaus giminaitis kan. Pranciškus Kasakauskis, Pagirių klebonas, tame pačiame šventoriuje pastatė naują medinę bažnyčią. Ji statyta iš eglinių rąstų, 12 × 7 sieksnių, turėjo 10 langų navoje ir po 6

Anciškių bažnyčia ir šventoriaus vartai 1982 metais

zakristijų sienose. Bet ir ji 1820 m. neturėjo lubų, buvo šiaudais dengta.

1828 m. ir ji sudegė. Per 18 metų pamaldos buvo laikomos laikinoje lentinėje pastogėje. Tačiau 1846 m. iš Ramygalos parapijos buvo atgabenta buv. Joskildų filijos bažnytėlė, kuri ir dabar Anciškyje tebestovi. Pašventinta 1846.XI.3. 1893 m. kun. Ignas Vitkus įruošė skliautines lubas.

Architektūra. 1845—1846 m. pastatyta medinė bažnyčia yra tradicinės formos. Pagal klasicizmo pavyzdžius 28 × 14 m stačiakampis planas turi atvirą portiką su kolonomis. Ant trikampio frontono uždėtas laibas bokštelis, siekiantis 13 m nuo žemės. Apkalta stačiomis lentelėmis. 1893 m. pagrindinai suremontuota: padarytos skliautinės medinės lubos, įdėti nauji ąžuoliniai pamatiniai rąstai po pusę bažnyčios ir suklotos naujos pušinių lentų grindys. Stogas apdengtas cinkuota skarda. 1935 m. išdekoruota aliejiniais dažais. Priešais bažnyčią stovi dviejų tarpsnių medinė varpinė. Jos forma tradicinė: apatinis tarpsnis platesnis ir dvigubai aukštesnis už viršutinįjį. Apkalta gulsčiomis lentomis. Šventorius aptvertas akmenų mūro tvora. Šventoriaus vartai puošnūs, geležiniai.

Jau 1790 m. fundatoriai Kasakauskiai Kauno miesto teisme užrašė bažnyčiai 2 valakus žemės ir 2000 auksinų. Pirmasis klebonas kun. J. Pikturna paskyrė 10.000 auksinų. Buvo ir kitų užrašų.

Prieš 1840 m. nuo Aukštadvario buvo atskirtas Puslojo dvaras, kuris tapo Ros-

Anciškių bažnyčia ir varpinė 1957 metais

schackio nuosavybe. Jam atiteko ir miestelis su bažnyčia ir kapinėmis, bet klebonija su savo žeme liko Aukštadvario pusėje. Vėliau žemė buvo sukeista, bet vis dėlto ji buvo dviejuose atskiruose plotuose — 40 ir 16 dešimtinių. Tik 1936 m., skirstant kaimus vienkiemiais, ji buvo į vieną vietą suvesta: 61 ha ir 24 arai. 1938 m. parapija nusipirko dar 10 ha jauno miško, už 4 km nuo miestelio. Sovietų valdžia visus turtus nusavino.

1926 m. parapija priskirta Panevėžio vyskupijai. Klebono kun. Liudo Rekašiaus rūpesčiu atliktas bažnyčios remontas.

Parapijiečių skaičius: 1810 m. — 766, 1930 m. — 801, 1844 m. — 1035, 1940 m. — 1480.

II pasaulinis karas skaudžiai palietė Anciškį ir apylinkes. Frontas čia laikėsi 6 dienas ir ypač nukentėjo pietinė parapijos dalis. Parapijiečiai neteko arklių, karvių ir kito turto. Deportacijos skaudžiai palietė parapijiečius.

Pokario metais klebonu buvo kun. Liudas Rekašius, 1983 m. — kun. Antanas Kietis (gim. 1905 m., kunigu pašvęstas 1934 m.). Parapija priklauso Panevėžio dekanatui. Nepriklausomybės metais vietovė priklausė Ramygalos valsčiui. Bolševikų okupacijos metu — Kėdainių rajono Truskavos apylinkei. 1923 m. 10 sodybų ir 50 gyv., 1959 m. 53 gyventojai.

ANDRIONIŠKIS

Apaštalų Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia

Andrioniškio bažnytkaimis stovi dešiniajame Šventosios krante, prie Griežos santakos, 9 km į šiaurės vakarus nuo Anykščių. 1941 m. prie Andrioniškio buvo pastatytas tiltas per Šventąją. Čia eina kelias iš Anykščių į Viešintas ir Kupiškį.

Vietos gyventojai vietovę tarmiškai vadina Indrioniškiu ar Undrioniškiu. Vardas galėjo kilti iš dvarininko Andriaus asmenvardžio.

Unijinės Lietuvos laikais Andrioniškis buvo Penionių dvaro palivarkas. Vietovė įsikūrė prie senaisiais laikais svarbaus Vilniaus — Rygos kelio. Prie dvaro pirmiausia atsiradusi smuklė su nakvynės namais, netrukus ir bažnyčia. Tačiau miestelis buvo sunaikintas, greičiausiai švedų antplūdžio metu.

Kada čia buvo pastatyta pirmoji **bažnyčia,** tikresnių žinių neteko užtikti. Žinoma, kad ji buvusi medinė, Čartoriskių statyta, tačiau statymo metai nežinomi. Kai ji paseno, Penionių dvaro savininkas Peniankis (Peniauskas, Penionskis) 1789—1790 m. pastatė naują medinę bažnyčią, kuri, retkarčiais taisoma, išstovėjo ligi 1935 m. Prie jos apsigyveno kunigas, kuriam 1796 m. duotos

Senoji Andrioniškio medinė bažnyčia. (Iš „Naujosios romuvos", 1937 m.)

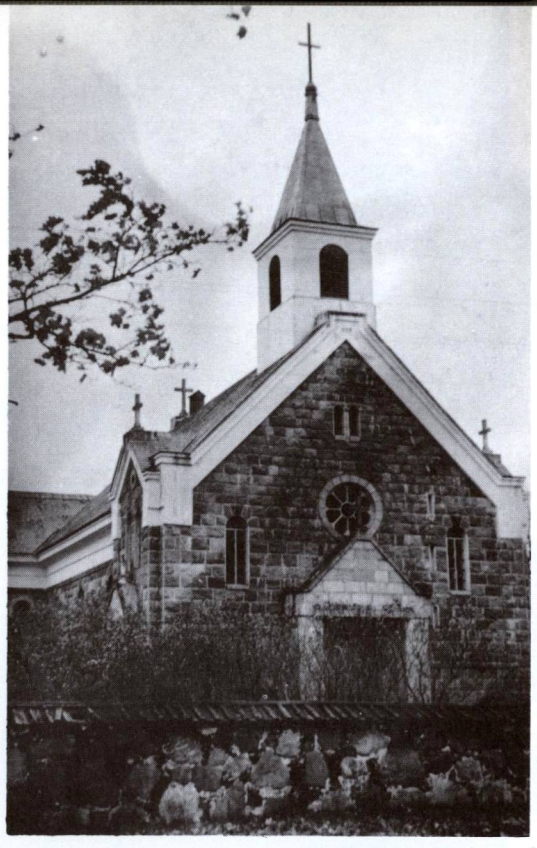

Naujoji Andrioniškio bažnyčia. (Viršuje ir apačioje)

teisės teikti sakramentus. Ji buvo Anykščių parapijos filija. Andrioniškio filialistu kurį laiką buvo kun. Antanas Strazdas. Spėjama, kad čia gyvendamas jis parašęs giesmę „Pulkim ant kelių".

Ilgainiui ji paseno ir buvo permaža. Taigi 1933—1935 m. Andrioniškiečio inž. Prano Markūno rūpesčiu ir jo lėšomis, parapijiečių darbu, klebonaujant kun. Juozapui Dargužiui, pastatyta nauja Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, kurią 1935 m. pašventino Anykščių klebonas kan. Juozapas Narvila, o 1940.VIII.14 konsekravo Panevėžio vysk. K. Paltarokas. Vyskupui pristačius, konsekracijos proga Šv. Tėvas Pijus XII inž. Pr. Markūną apdovanojo Šv. Grigaliaus ordinu. Pr. Markūnas įtaisė ir 3 varpus. Pastatyta nauja klebonija.

Šis fundatorius išskirtinai minėtinas. Buvo gimęs 1898 m. Andrioniškio apylinkėse. Baigęs Petrapilio Technologijos institutą, dirbo Rusijoje prie tiltų statybos. 1923—1939 m. privatdocento titulu VDU Technikos fakultete dėstė betonines ir gelžbetonines konstrukcijas. Tuo pačiu metu pastatė ar suprojektavo daugelį gelžbetoninių tiltų, jų tarpe 6 per Nevėžį. Andrioniškyje pastatė lengvos konstrukcijos betoninę bažnytėlę ir gelbžetoninį tiltą per Šventąją. Buvo nevedęs, taupus; savo santaupas panaudojo gimtajam kampeliui papuošti. Mirė Kaune 1964.III.17. Palaidotas Andrioniškio kapinėse.

Senoji medinė bažnyčia buvo sugriauta 1935 m. Jos medžiaga parduota Juostininkų kaimui (Raguvos parapijoje), kuris ją pasistatė kaip kapų koplyčią.

Architektūra. Senoji medinė bažnytėlė, statyta 1789—1790 m., buvo gerų proporcijų klasicistinis pastatas. Ant dviejų aukštų fasadinės sienos buvo trikampis frontonas ant keturių kolonų. Portiko gilumoje matėsi dvivėrės durys su puslankio arka, kas yra reta medinėje architektūroje. Virš durų — viškų langas. Ant frontono uždėtas apskritas bokštelis su kupoliniu šalmu ir aukštu geležiniu kryžiumi. Apkalta statmenai.

Naujosios, mūrinės bažnyčios kryžminės formos plano dydžiai yra 29 × 13,5 m, o aukštis 10,5 m. Išorinės sienos tašytų akmenų, o iš vidaus — degtų plytų, tinkuotos. Savo išore bažnyčia panaši į tradicines medines bažnytėles. Ant trikampio frontono su dideliu apskritu rožiniu langu stiebiasi bokštelis su piramidiniu stogu ir aukštu kryžiumi. Bokštelyje įkabinti trys varpai. Priekin ištrauktas prieangis ir pastogių karnizai yra baltai tinkuoti. Viduje tik viena nava, dvi zakristijos, presbiterija su dviem vitražiniais spalvotais langais. Navos šeši langai yra po 3,5 m aukščio ir 1,4 m pločio. Vidus dekoruotas 1938 m. dail. Zakarkos. Didysis altorius yra neoklasicistinis, su keturiomis dirbtinio marmuro kolonomis ir akantų kapiteliais. Antablementas horizontalus, su plačiais karnizais. Ant jo iškyla arkinis stogelis su kryžiumi. Kiti du altoriai taip pat dirbtinio marmuro. Šventorius aptvertas akmenų mūro tvora su mediniu stogeliu. Trijų angų vartai yra arkiniai, su statulomis.

Didžiojo altoriaus gilumoje ant sienos nupieštas Jeruzalės miestą vaizduojantis paveikslas, prieš jį stovi už 4 kolonų įruoštas 2,7 m aukščio kryžius. Šoniniai altoriai romėniško stiliaus. Vargonai paimti iš senosios bažnyčios, yra pasenę ir menki. Tiek vidinė, tiek išorinė bažnyčios išvaizda teikia malonų įspūdį.

1936 m., kun. M. Šermukšnio rūpesčiu, Andrioniškis, ligi tol buvęs Anykščių filija, tapo parapija. 1940 m. 2323 parapijiečiai. Priklauso Anykščių dekanatui. Parapija išsidriekusi pagal Šventąją, 16 km ilgiu. Iš parapijos ribų yra kilę nemaža šviesių žmonių, tačiau nė vieno kunigo.

Andrioniškis išgarsėjo 1929.II.19. Tą dieną jo apylinkėse nukrito didesnis meteoritas, „Andrioniškiu" ar „Padvarninkais" vadinamas.

Nepriklausomybės pradžioje prie Andrioniškio vyko lietuvių kovos su bolševikais. 1919.V.27 Lietuvos kariuomenė jį atsiėmė. Buvo sukurtas ir Andrioniškio valsčius, kuri sudarė 51 kaimas ir 452 gyvenvietės su 2528 gyventojais. Apie 1930 m. valsčius panaikintas, vietovė priskirta Anykščių valsčiui. 1923 m. čia buvo 59 kiemai ir 263 gyv.

Sovietinių rusų okupacijos metu Andrioniškis nustojo savo reikšmės, paverstas kaimu ir kolchozo centru. 1959 m. tebuvo 154 gyv. 1981 m. klebonu buvo kun. Antanas Vaškevičius (gim. 1913 m., kunigu pašvęstas 1942 m.), 1982—1983 m. sąrašuose minimas kun. Jonas Labakojis.

Andrioniškio bažnyčioje yra išlikę religinio meno vertybių. Iš jų pažymėtinas šv. Baltra-

Andrioniškio kapinių vartai 1981 metais

miejaus paveikslas, tapytas aliejiniais dažais drobėje. Bažnyčios šventoriaus vartuose yra gražaus darbo XIX a. medinės skulptūros — „Arkangelas Gabrielius", „Kristus, nešantis kryžių" ir „Šv. Petras". Šventoriuje yra įdomus XIX a. pabaigoje statytas geležinis ir akmeninis kun. Petro Buzo paminklas.

Po II pasaulinio karo sovietinių rusų valdžia bažnyčios pastatus ir žemę nusavino. Klebonijoje buvo įruošta ambulatorija. Klebonas gyvena nedideliame naujai pastatytame namelyje. Vėliau bažnyčia, klebono ir parapiečių rūpesčiu bei lėšomis, buvo suremontuota, išdekoruota, įvestas centrinis šildymas ir yra švariai užlaikoma.

Anykščių bažnyčia 1922 metais. Bokštai nugriauti I pasaulinio karo metu. (K. Lukšio nuotrauka)

ANYKŠČIAI

Šv. Mato Apaštalo parapijos bažnyčia

Anykščių miestas išsistatęs Šventosios terasose, trikampyje, kur į ją įteka Anykšta (36,7 km ilgio), 118 km į šiaurę nuo Vilniaus, 33 km į vakarus nuo Utenos. Miesto teritorija užima 575 ha plotą.

Priešistorinių laikų radiniai rodo, kad Anykščiai ir apylinkės buvo gyvenami iš seniausių laikų. Kai kurie istorikai, jų tarpe rusų istorikas V. Pašutas, teigia, kad Anykščiai buvo jau XIII amžiuje. Bet tada Anykščių centras galėjo būti Šeimyniškėlių piliakalnis; istoriko minimas valsčiaus centras turėjo būti kur nors netoli piliakalnio. Autentiškuose dokumentuose Anykščiai pirmą kartą paminėti 1442 m. Kai kurie archeologai ir rašytojai (E. Volteris, A. Vienuolis) bandė čia ieškoti Mindaugo sostinės Vorutos. Žinoma, kad didysis kunigaikštis Kazimieras (Šventojo tėvas), belankydamas savo dvarus, 1442.XI.7 buvo atvykęs į Anykščius. Taip pat žinoma, kad 1495 m. dvarą valdė Grigalius Astikavičius.

Amžių bėgyje susiformavo šios miesto dalys: miesto centras ir didžioji miesto dalis kairiajame Šventosios krante, Jurzdikas — į pietvakarius nuo centro, Janydžiai — į šiaurės rytus nuo centro, Užupiečiai (buv. kaimas) — dešiniajame upės krante, geležinkelio stoties rajonas. Miesto centrą su Užu-

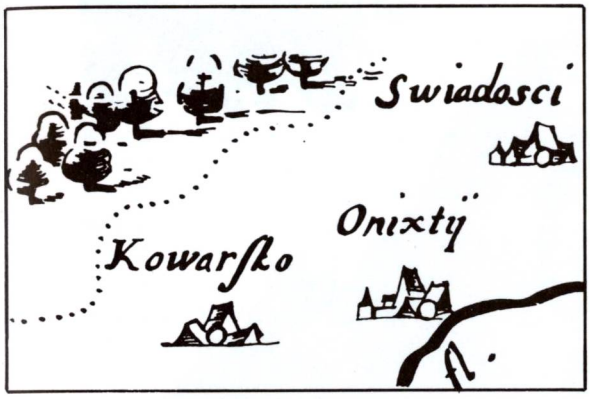

Anykščiai (Onixty) 1613 m. D. L. K. Žemėlapyje

Senoji Anykščių bažnyčia (dešinėje) ir 1823 m. statyta varpinė

piečiais jungia gelžbetoninis tiltas. 1963 m. mieste buvo 62 gatvės, 30 km bendro ilgio.

R. katalikų pirmoji bažnyčia Anykščiuose, A. Miškinio surinktais duomenimis, buvo įsteigta XV a. II pusėje. Raštuose apie Anykščius minima 1514 m. data nesanti tiksli, nes dar 1500 m. Anykščių klebonas bylinėjosi su dvaro vietininku dėl dešimtinės iš Kavarsko dvaro. 1507 m. matuojant Penionių seniūniją, jau buvo nustatytos Anykščių klebono žemės ribos. Tais metais klebonas jau turėjo savo jurzdiką. Bažnyčia buvo paskata augti miestui, kuriam 1516 m. suteiktos Magdeburgo teisės. Ši bažnyčia sudegė 1566 m., didelio Anykščių gaisro metu. Netrukus jos vietoje buvo pastatyta kita, nedidelė. Ji išstovėjo apie 200 metų. Atrodo, kad anykštėnai tada dar buvo prisirišę prie savo senosios tikybos, nebuvo uolūs bažnyčios lankytojai ir todėl užteko mažesnio pastato. 1765 m., kunigų Lapacinsko ir Tado Milašiaus rūpesčiu, jau be karaliaus ir didikų paramos, pastatyta ne medinė, bet mūrinė bažnyčia, panaudojant dideles plytas. Ji buvo kryžiaus formos, turėjo 2 koplyčias — Jėzaus Nazariečio ir Šv. Onos. Buvo 5 altoriai, platumo (per abidvi koplyčias) 36,5 m, vienabokštė. Visuose keturiuose stogo galuose buvo po geležinį kryžių. Prie bažnyčios buvo ir mūrinė 4 aukštų baltos spalvos varpinė. Bažnyčia buvo graži ir talpi. Anykštėnai ja naudojosi beveik 150 metų.

1899 m., klebono kun. Ferdinando Ūselio ir parapijiečių rūpesčiu bei lėšomis, pradėta statyti nauja mūrinė bažnyčia, kurios statyba

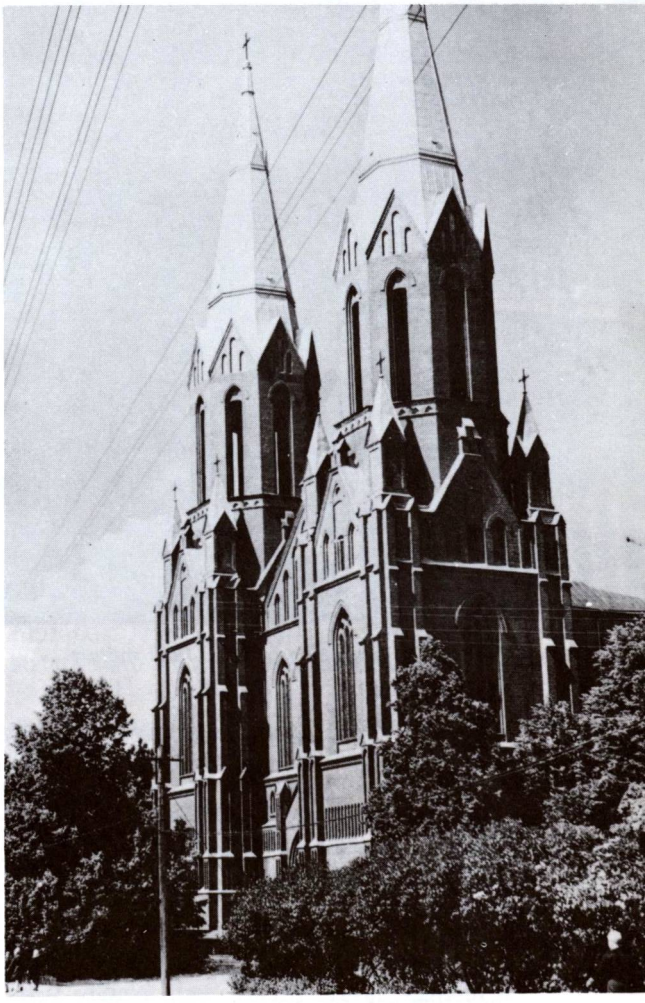

Anykščių bažnyčia su atstatytais bokštais

Anykščių bažnyčios bokštai 1983 metais

tęsėsi 10 metų. Mirus kun. Ūseliui, statybą tęsė klebonas Juozas Vembrė. Anykštėnai patys vežė reikalingas medžiagas, degė plytas, teikė lėšas, aukodami nuo kiekvieno valako po 10 rublių; o valakų parapijoje buvo daug, nes tada parapijai priklausė 12.000 katalikų.

Bažnyčios statymo metu pamaldos buvo laikomos nedidelėje kapų koplyčioje, o žmonės tiek vasaros karščių, tiek žiemos šalčių metu melsdavosi po atviru dangumi. Blogo oro metu kunigai išpažinčių klausydavo artimuose namuose įruoštose klausyklose. Statyba buvo baigta 1909 m.; įrengti altoriai, padaryti suolai. Naujosios bažnyčios akmeniniai pamatai žemės paviršiuje buvo 1 metro aukščio. Fasadas didingas, didingi ir tašyto akmens laiptai.

Architektūra. 1899—1909 m. statyta neogotikinė bažnyčia yra raudonų plytų mūras ant tašytų akmenų pamatų, bazilikinio plano 64 × 36 m ploto. Aukštis iki vidurinės navos

skliautų 36 m, bokštai buvo 84 m, tad bažnyčia didesnė ir aukštesnė už Panevėžio katedrą. Statybai vadovavo latvis meistras Ansulis. Projektas vieno ruso inžinieriaus iš Kauno. Fasadas dviejų plokštumų: abu bokštai patraukti priekin pora metrų, sujungti su frontonu tašytų akmenų laiptais per visą bažnyčios plotį. Viršutiniai bokštų tarpsniai yra siauresni už žemutinius, aštuoniasieniai, su aukštomis smailėmis. Vidurinė nava dvigubai aukštesnė už šonines, tad sienų langai sudėti per du aukštus. Langų, durų ir nišų angos gotiškai smailios. Siauri poriniai kontraforsai tik dekoracijai.

Vidaus skliautai ir arkos smailios. Vidaus paviršiai nutinkuoti ir beveik neornamentuoti. Tačiau altoriai ir sakykla gausiai dekoruoti siaurais pinakliais, skulptūromis ir drožiniais. I pasaulinio karo metu vokiečiai susprogdino viršutines bokštų dalis, o jos griūdamos sužalojo stogą ir skliautus. Atstatyta tik 1928 m. su truputį žemesniais bokštais, 79 m.

Graži klasicistinio stiliaus mūrinė varpinė buvo pastatyta 1823 m. prie senesniosios bažnyčios. Varpinė nugriauta dabartinės bažnyčios statybos metu. Buvo keturių tarpsnių, su pusapvalių arkų angomis, baltai tinkuota. Stogas buvo su grakščiai įgaubtais šlaiteliais. Bažnyčios šventorius aptvertas tariamai gotiška plytų mūro sienele su bokšteliais ir karnizais.

Naująją bažnyčią konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius 1914.XII.8. Į iškilmes susirinko daugybė žmonių. Anykštėnai džiaugėsi ir didžiavosi savo bažnyčia. Nuo to laiko jie kasmet minėdavo bažnyčios konsekravimo dieną, kuri buvo ir Švč. M. Marijos šventė.

Bažnyčia pašvęsta Šv. Mato Apaštalo titulu. Šio Šventojo statula yra didžiajame altoriuje, virš kryžiaus. Įruošti gražaus darbo altoriai, pastatyta daug statulų, paveikslų.

Anykštėnų džiaugsmas naująja bažnyčia tačiau nebuvo ilgas, nes I pasaulinio karo metu vokiečiai, karinių sumetimų vardan, susprogdino abu aukštuosius bažnyčios bokštus ir pridarė daugybę kitų nuostolių. Pokario metais bažnyčia aptvarkyta, tačiau ilgesnį laiką vis dar buvo be bokštų. 1928.III.5 ją ištiko naują nelaimė — kilo gaisras, kurio metu sudegė didysis altorius; buvo išgelbėta tik komuninė su Švenčiausiuoju. Šio gaisro metu žuvo nemaža už altoriaus sudėtų dalykų, jų tarpe senas parapijos archyvas. Išdegė 2 langai, atsileido kai kurie sutvirtinimai. Bažnyčia sužalota iš vidaus ir iš lauko.

Bažnyčios fasado ir šoninis vaizdas 1974 metais. (Iš P. Bliumo rinkinių)

Tais pačiais 1928 m. bažnyčios atstatymo darbus vykdyti ėmėsi naujas klebonas kun. Juozapas Norvila. Parapijiečių lėšomis jis atstatė karo metu sugriautus bokštus, tiktai jie buvo 4—5 m žemesni ir netokie puošnūs kaip anksčiau. Tačiau jų aukštis (ligi kryžių viršūnių) vis dar siekė daugiau kaip 79 m. Atstatytas ir didysis altorius, taip pat gotiško stiliaus. Jo priestato angoje įruoštas meniškas kryžius, o už jo ant sienos — Jeruzalės miesto panorama. Pastatyta keletas meniškų šventųjų statulų. Bažnyčia iš naujo dekoruota, nors dekoracijos ir kuklios.

Bažnyčios statyba simetriška. Nors ji ir labai didelė, bet galima gerai kalbėti ir giedoti, nes puikiai rezonuoja.

Viršuje — didysis altorius. Apačioje — kan. Juozapas Norvila, ilgametis Anykščių klebonas

Anykščiai buvo dekanato centras. Nuo parapijos atskėlus daugybę kaimų, įsteigus Dabužių, Andrioniškio, Burbiškio filijas bei parapijas, 1940 m. Anykščių parapijai dar priklausė 5609 katalikai. Parapija turėjo 40 ha žemės ūkį, kuris pokario metais buvo nusavintas. Klebonija sena, bet mūrinė, dailios statybos, 26,5 × 16 m. Manoma, kad ji statyta drauge su trečiąja bažnyčia. Pastatą puošia 4 kolonos. Ji, kaip ir bažnyčia, stovi ant Šventosios upės kranto, apaugusi lapuočiais medžiais. Klebonijos sodyboje į Šventąją įteka nedidelis Šaltinėlio upelis.

Šventoriuje yra anykštėnams brangūs dviejų klebonų kapai. Vienas jų — klebono kun. Ferdinando Ūselio kapas, aptvertas galežine tvorele. Ant jo kapo stovi kuklus akmens kryžius. Čia ilsisi kunigas, suorganizavęs ir pradėjęs bažnyčios statybą. Kitoje pusėje yra kan. Juozapo Norvilos, užbaigusio bažnyčios statybą, ilgamečio Anykščių klebono, kapas. Jis mirė 1938.III.17. Prie kapo yra paminklas su Švč. Jėzaus Širdies statula.

Iš Anykščių klebonų dar išskirtinai minėtinas kun. dr. Juozapas Čepėnas (1880—1976), senas lietuviškos spaudos bendradarbis, visuomenės veikėjas. Paskirtas Anykščių klebonu prieš II pasaulinį karą, jis uoliai rūpinosi parapijiečių dvasiniais reikalais, suremontavo kleboniją, įruošė daugiau patalpų. I-osios bolševikų okupacijos metu buvo pagrobtas kelyje ir uždarytas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. Buvo neteisingai kaltinamas vienai moteriai įdavęs 40.000 propagandinių lapelių-proklamacijų, liepdamas jas išbarstyti gatvėje. Tardymuose buvo labai drąsus, kietai laikėsi ir vykusiai atsikirsdavo čekistams. Iš kalėjimo buvo išvaduotas 1941.VI.23. Ne kiek geriau jam buvo ir vokiškųjų nacių okupacijos metu. 1944 m. jis pasiuntė generaliniam komisarui Rentelnui memorandumą, kuriame iškėlė okupacinės valdžios neteisybes. Naciai iškėlė jam bylą, tačiau nuteisti nesuspėjo — lūžo frontas. Pokario metais jis vėl buvo Anykščių klebonu. Savo pamoksluose vėl keldavo Sovietų okupacinės valdžios neteisybes. Už tai 1951 m. sausio mėn. buvo areštuotas; kalėjo keliuose kalėjimuose, kol buvo atvežtas į kieto režimo Vladimiro kalėjimą. Už akių nuteistas 10 m. kalėjimo. Buvo išleistas po Stalino mirties, 1954 m. Tačiau į Anykščius nebegalėjo grįžti — apsigyveno kaip altaristas Pasvalyje, kur ir mirė. Palaidotas gimtosios parapijos — Daugailių kapinėse. (Daugiau žinių apie jį paskelbta šio tomo 38-39 psl.).

1983 m. Anykščių klebonu buvo kun. Albertas Talačka (gim. 1921 m., kunigu pašvęstas 1947 m.). 1974 m. mieste buvo 8800 gyv.

Anykščių „Pavasario" kuopa su savo vadovais, vėliavos šventinimo iškilmių metu

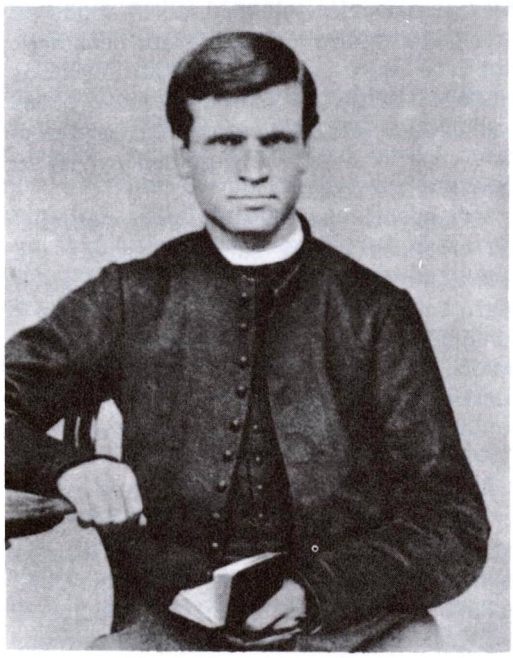

Didysis anykštėnas — vyskupas ir poetas Antanas Baranauskas

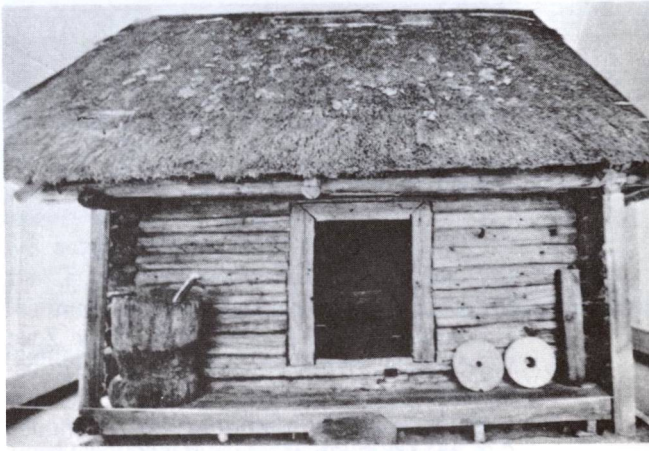

Muziejinė vyskupo Antano Baranausko klėtelė.

Apačioje — Anykščių bažnyčios sakykla 1957 m.

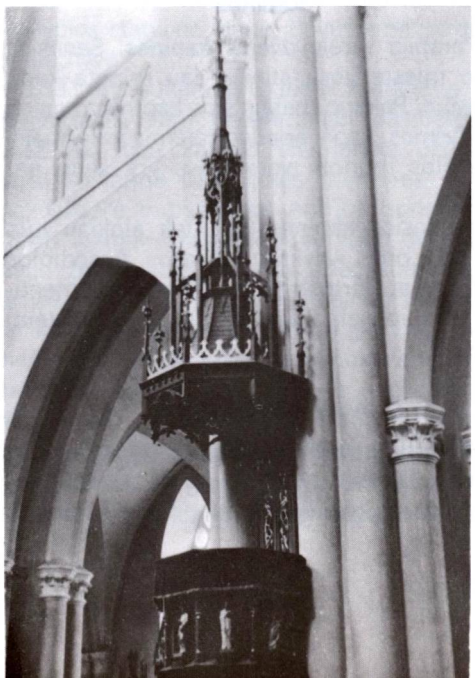

1957 m. Anykščių bažnyčioje buvo įruoštas žymaus anykštėno poeto vysk. Antano Baranausko granitinis biustas. Skulptorius — Henrikas Rudzinskas.*

* Rašant apie Anykščių bažnyčią, nemaža žinių paimta iš kun. Antano Rameikio rašinio „Anykščiai" (K. Paltaroko rankraštis „Panevėžio vyskupija"), iš A. Baliulio ir A. Miškinio studijos „Anykščiai" (Lietuvos urbanistikos paminklai III t., 1979 m.) ir iš Br. Kviklio „Mūsų Lietuvos" II t. 75—92 psl.

Anykščių kapų koplytėlė, aprašyta rašyt. A. Vienuolio

1922 m. Anykščiuose buvo įsteigtas Šv. Kryžiaus seserų kongregacijos skyrius, ant Šventosios kranto pastatyti vienuolyno namai. Fundatorės — Zosė Jokūbauskaitė ir Zosė Viesčiakaitė. Vienuolyno namuose buvo įruošta jauki pusiau vieša koplyčia, jos altoriuje įtaisytas meniško darbo kryžius. Šonuose Švč. M. Marijos ir Kristaus Valdovo statulos. Seserys širdietės savo namuose įsteigė pradžios mokyklą.

Kapinės

Parapija turėjo dvejas **kapines.** Senosios buvo mieste; jose stovėjo jau minėta kapų koplyčia. Pokario metais šios kapinės menkai prižiūrimos, kapai apaugo žolėmis ir krūmais. Aptvertos mūrine tvora. Jose yra senų paminklų.

Naujosios kapinės yra kiek atokiau nuo miesto, prie Anykščių šilelio. Apsodintos pušimis, aptvertos medine tvora su cementiniais stulpeliais. Tai mirusiųjų anykštėnų miestai . . .

Anykščių koplyčios

Senose (Jurzdiko) kapinėse 1858 m. buvo pastatyta akmens mūro koplyčia. Jos statybai vadovavo jaunas italų architektas. Besiruošdamas statybai ir kurdamas jos projektą, jis atidžiai apžiūrėjo kapines ir jose pastebėjo nemaža jam nuostabių primityvių paminklų bei kryžių. Italas architektas susidomėjo lietuvių liaudies meno kūryba ir sumanė kai kuriuos jos elementus įtraukti į koplyčios statybą. Drauge su jaunąja grafiene Kristina ištisas valandas stebėdavę lietuviškus kryžius, juos studijuodavę, piešdavę ornamentus. Po kurio laiko padarė lietuvišką koplyčios projektą ir pasiuntė dvasinei vyresnybei patvirtinti. Tačiau šis planas jiems buvęs grąžintas su prierašu, kad papuošalai, tikę pagoniškiems stabams bei jų šventykloms, negalį tikti katalikiškai koplyčiai. Grafienė Kristina dar rašė vyskupijai, po to abudu su architektu važiavo į kuriją, tačiau nelaimėjo. Koplyčia buvo pastatyta pagal senosios grafienės Barboros skonį, tik iš lauko pusės palikta pora lietuviškų ornamentų. Bet viduje italų mokyklos motyvai nežymiai pynėsi su lietuviškais bruožais.

Ši koplyčia — tai Burbiškio grafų mauzoliejus. Neoklasicistinio stiliaus pastatas yra stačiakampio plano su dvišlaičiu stogu ir mažu bokšteliu virš frontono. Jo frizai, kaip ir šoninių sienų, sudaryti iš dviejų eilių smulkių arkučių. Sienos tinkuotos. Durys ir langai suskliausti puslankiais. 1978 m. toji koplyčia suremontuota. Aprašyta A. Vienuolio raštuose („Vėžys").

Grafai Štčechai paaukojo koplyčiai didžiulį, garsaus dailininko tapytą Šv. Vaitiekaus paveikslą, Put-Putarleckiai sienoje pakabino grafienės Kristinos atvaizdą. Koplyčioje buvo retkarčiais laikomos pamaldos. Naujosios bažnyčios statybos metu ši koplyčia 10 metų pavadavo bažnyčią. Pokario metais pamaldos nebelaikomos.

Koplyčios rūsyje yra fundatorių Venclavavičių ir kt. kapai.

Anykštėnai didžiuojasi, kad iš jų parapijos yra kilę du vyskupai: 1831.I.17 Anykščių Jurzdike gimė **Antanas Baranauskas,** poetas, Seinų vyskupas. (Žr. Liet. Bažnyčių II t., 42—47 psl.). Apie 1849 m. Vėjeliškių vs. gimė **Antanas Karosas,** paskutinis Seinų vyskupas (žr. II t. 50—51 psl.). Anykščiuose ligi šių dienų yra išlikusi A. Baranausko klėtelė (dabar jo vardo muziejėlis).

ANTALIEPTĖ

Šv. Kryžiaus Atradimo parapijos bažnyčia

Antalieptės miestelis išsistatęs Šventosios upės slėnyje, daugiau dešiniajame upės krante, dauboje; gatvės susiformavusios palei kelius. Bet kuriuo jų į miestelį vykdamas iš tolo vietovės nepamatysi. Tik arti privažiavus atsiveria gražus Antalieptės vaizdas, iškyla balta dvibokštė bažnyčia, buv. vienuolyno rūmai ir kiti pastatai. Per miestelį ir apylinkes teka Šventoji, jos krantai daugiausia medžiais apaugę. Dalis miestelio pastatų buvo kiek atokiau — Kalne. Tiesus plentas veda į Daugailius (8 km), į Dusetas (10 km). Į Uteną yra 25 km. Miestelin sueina 5 vieškeliai.

Vietovės pradžia tiksliai nėra žinoma. Apylinkėje yra apsčiai senosios kultūros paminklų, piliakalnių, gyvenviečių liekanų. Pirmosios sodybos greičiausiai buvo kuriamos kairiajame Šventosios krante, Padusčio kaimo link, prie Šventosios upės liepto, arba, kaip aukštaičiai sako, „ant liepto". Iš čia ir Antalieptė. Seni žmonės teigia, kad jų seneliai vietovę vadinę tiesiog Lieptine.

Kovų su kryžiuočiais metais Antalieptės apylinkės galėjo būti lietuvių atramos punktas, nes atsekama XIII—XIV a. gynybinių įrengimų liekanų. Istoriškai Antalieptė žinoma nuo XVI a. K. Jablonskio dvarų inventorių rinkiniuose pirmuoju išspausdintas Užantalieptėnų (Antalieptės) dvaro ūkininkų 1580—1620 m. sąrašo nuorašas. Iš jo sužinome valstiečių vardus, pavardes ir atsekame, kad buvo 73 tarnybos su 107 dūmais (šeimomis).

Daugiau žinių turime nuo XVIII a. pradžios, kai čia įsikūrė vienuoliai karmelitai, įsteigę vienuolyną, gyvavusį apie 100 metų. Vietovė pradėjo augti apie 1730 m., tačiau plėtėsi labai palengva, nes nebuvo žemės — ji priklausė vienuolynui ir gretimam Kaniukų kaimui. Pažymėtina, kad 1674.IV.24 Vencavų dvaro inventoriuje Antalieptė jau vadinama miesteliu.

Antalieptės bažnyčios ir vienuolyno fundatoriai buvo Jonas Mykolas Strutinskas, jo sūnus Juozapas su žmona Rože Plateryte, Salako ir Strutynės valdytojai, Infliantų kunigaikščiai. 1732 m. jie padovanojo bažnyčiai kiek žemės ir greičiausiai tada pradėjo statyti bažnyčią. 1732—1734 m. išaugo ir

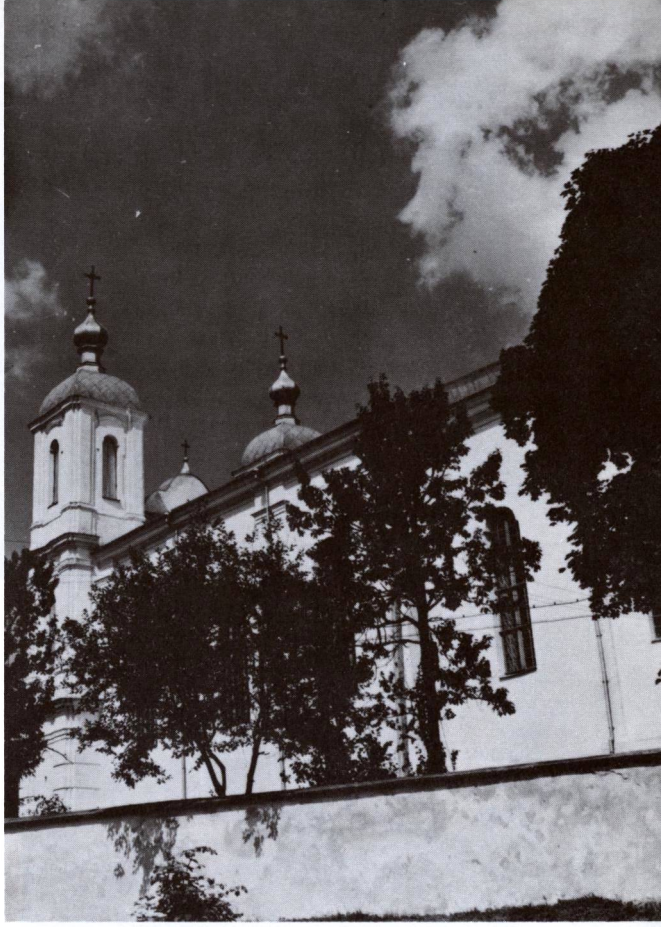

Antalieptės bažnyčia 1982 metais

vienuolynas. Po bažnyčia esančiuose rūsiuose vienuoliai buvo laidojami nuo 1742 m. Bažnyčios statyba buvo baigta 1763 m. Greičiausiai iš pradžių ji buvo kitoniška. Reikia manyti, kad vėliau buvo pakeista bokštų forma, nes jie yra kitokie, kaip bažnyčios statybos plane, buvusiame parapijos archyve.

1831 m. sukilimas palietė Antalieptę su apylinkėmis. Jam nesėkmingai pasibaigus, 1832 m. rusų valdžia vienuolyną uždarė. Kartu sustabdė parapijinės mokyklos veikimą. Uždarė ir bažnyčią. Ant jos durų buvo uždėti lakiniai antspaudai su rusų dvigalvio erelio ženklais. Uždarymo priežastimi buvo ne vien politiniai motyvai. Rusams nepatiko kai kurių bažnyčios fundatorių giminių, ypač Didžiadvario Platerytės dalyvavimas sukilime. Bažnyčios liturginiai reikmenys — drabužiai, indai, kulto dalykai — buvo išdalyti kitoms parapijoms. Daugiausia jų atiteko Vencavams ir Južintams. Parapijai priklausantieji kaimai taip pat priskirti prie kaimyninių parapijų.

Antalieptė apie 1931 metus

Keletą metų bažnyčia stovėjo apleista ir gerokai sunyko. 1837 m. pastatas paverstas rusų stačiatikių cerkve, prie kurios apsigyveno šventikas. 1893 m. buv. karmelitų vienuolyno mūriniuose pastatuose buvo įsteigtas pravoslavių II klasės vienuolynas. Jo tikslas buvo pirmiausia supravoslavinti, o vėliau surusinti apylinkės lietuvius. Vienuolynui bei cerkvei priskirtas didesnis žemės plotas, pasodinta daugiau kaip 800 vaisinių medžių. Gerai prižiūrimo sodo tikslas buvo skaniais obuoliais vilioti apylinkės gyventojus: buvo siūlomi visiems tiems, kurie tik ateitų į cerkvę pamaldoms.

Stačiatikių vadovai rusai iš katalikų atimtą bažnyčią savaip pertvarkė. Dailiai freskuotą presbiteriją užtepė žydria spalva. Panašaus likimo susilaukęs ir didžiajame altoriuje buvęs Šv. Kryžiaus Atradimo — Šv. Elenos paveikslas. Antalieptėnai pasakoja, kad rusai bent kelis kartus jį užtepdavę tirštais dažais, bet paveikslas vėl iškildavęs . . . Pagaliau jis išblukęs, o jo vietoje atsirado barzdotų „ugodninkų" atvaizdai, anot antalieptėnų, „popiškais drabužiais, generoliškais čebatais".

Norėdami dar labiau stiprinti rusinimą bei pravoslavinimą, 1906 m. prie vienuolyno įkūrė mergaičių mokytojų seminariją ir ūkio mokyklą. Tačiau ir jos nesusilaukė gyventojų dėmesio — telankė rusų valdininkų vaikai bei iš Rusijos atvežti moksleiviai: gyventojai nepasitikėjo rusais ir neleido jiems savo vaikų mokyti bei auklėti.

Kai ir šios priemonės nepadėjo, stengėsi suvilioti kitais būdais. Buvo privežta gražių jaunų rusaičių. Lietuviškai kiek pramokusios vienuolės jas piršo ūkininkaičiams, žadėdamos gerus kraičius: po pusvalakį žemės ir po kelis šimtus rublių. Bet jas vedę lietuviai turėjo pereiti į pravoslaviją. Tačiau lietuviai, net labai neturtingi ūkininkų bernai, iš šios akcijos tik juokėsi ir tvirtai laikėsi savo tautybės bei tikėjimo.

Vienuolyno ūkis buvo gerai tvarkomas, vienuolės buvusios mandagios bei paslaugios. Pasakojama, kad vieną kartą apie 40 jų išėjusios pasivaikščioti. Eidamos pro ūkininko sodybą, pamatė kelias moteris, raunančias linus; šeimininkas juos statinėjo. Vienuolės krikščioniškai pasveikinusios: „Padėk Dieve!" Šeimininkas pasakęs ačiū ir dar pridėjęs: „Gerai būtų, kad ir jūs padėtumėte". Vienuolės tuojau supuolusios padėti ir kaip bematant linus nurovusios. Mandagus šeimininkas paklausęs, kuo jis galįs atsilyginti. Vienuolės atsakiusios, kad sekmadienį ateitų į cerkvę pamaldų.

Ilgainiui vienuolynas įgijo dar naujų turtų — žemės, miško, ežerų; gaudavo privatiškų aukų iš Rusijos. Be to, valdžia kasmet duodavusi 4647 rb pašalpos.

Jau nuo 1863 m. įvairiuose rusų leidiniuose Antalieptę su apylinkėmis žymėdavo geltona, t.y. pravoslaviška spalva. Pažymėtina, kad tokius žemėlapius ir mūsų laikais retkarčiais panaudoja gudai nacionalistai, teigdami, kad Antalieptė esanti „gudiška"

(1951 m. Rados žemėlapis). Tiesa, atsirado nedidelis skaičius supravoslavintų šeimų, bet ir jos po 1906 m. judėjimo grįžo į katalikybę.

Antalieptėnai ilgėjosi savo šventovės, jautė rusų padarytą jiems skriaudą ir laukė meto, kada bus galima ją atsitaisyti. Apie atimtą bažnyčią ir jos požemius buvo kuriamos legendos su viltimi, kad bažnyčia vėl sugrįš katalikams. (Viena jų paskelbta ML I t., 602 psl.).

Tokia proga, rodosi, pasitaikė 1905—1906 m. revoliucinio judėjimo metu. Įdomu, kad antalieptėnų „revoliucija" jokiu būdu nebuvo socialistinė, kaip kitur Lietuvoje, bet religinė, ir joje jie buvo labai aktyvūs. 1905.XI.28 valsčiaus gyventojų susirinkime buvo perskaityti Vilniaus seimo nutarimai, reikalaujantys įvesti naują, jau lietuvišką tvarką, pabrėžiantys, kad turi vadovauti savi žmonės — lietuviai, o ne rusai. Po kelių dienų vėl mitinguota. Valsčiaus viršaičiu išrinktas energingas lietuvis Petras Dičiūnas. Su juo kartu dirbo ūkininkas Zigmas Tumėnas (šios knygos autoriaus senelis), atvedęs Padusčio kaimo vyrų būrį ir su jais užėmęs vienuolyną. Buvo išrinktas naujas uriadninkas ir 8 akcizininkai, nors degtinės monopolis, čiulpęs pinigus iš gyventojų rusams, jau buvo uždarytas. Iš mokytojo pareigų atleistas rusas Moliavka. Kiti pareigūnai išlakstė ar pasislėpę lindėjo. Valsčiaus raštininkas Afanasjevas pasisakė norįs dirbti išvien su lietuviais (vėliau paaiškėjo, kad tai buvo apgaulė) ir sutiko valsčiaus raštus rašyti lietuviškai.

Bažnyčios grąžinimo reikalu į vienuolyną buvo eita 4 kartus. Su vienuolėmis rusėmis elgtasi švelniai, tačiau griežtai buvo pareikalauta, kad jos grįžtų į Rusiją. Cerkvės šventikas buvo paprašytas Antalieptės ir Vencavų bažnyčias grąžinti katalikams, o pats turįs išvažiuoti į ten, iš kur atvyko. Vienuolės delsė, laukdamos pagalbos. Tuo tarpu lietuviai neišsigando ir 1905.XII.13 išrinko naujus seniūnus. Tačiau netrukus rusų policija ir karinė valdžia lietuvišką administraciją pašalino, aktyvesnius veikėjus suėmė. 1907.I Petras Dičiūnas buvo nuteistas 8 metams tvirtovės kalėjimo, kiti išteisinti.

Rusų skriaudžiamiems antalieptėnams jų kovoje nemaža padėjo dusetiškiai (Antalieptė tada priklausė Dusetų parapijai). Reikalauti bažnyčios grąžinimo žmones mokydavo kalėdodami Dusetų vikarai: kun. Matulis, J. Gaidelis. Ilgą laiką aktyviai reiškėsi: Zigmas Tumėnas, Antanas Kačanauskas, Kazys Rusakevičius, Vincas Pūras, Antanas Pūras, Ciprijonas Saniulis, Herbertas Bukelskis, Jurgis Blaževičius, Mykolas Nenėnas, Mūmeliškių kaimo Matuliai ir kiti.

Apgriauta Antalieptės bažnyčia pokario metais

Bažnyčios bei vienuolyno pastatų klausimas išsisprendė lyg ir savaime. Prasidėjus karui, vienuolės pačios išbėgo į Rusiją. Pasiliko tik viena senelė vienuolė. Vėliau ji buvo katalikių vienuolių globojama, sukatalikėjo ir mirė katalike.

1915 m. buv. vienuolyne įsikūrė vokiečių karinio dalinio štabas. Bažnyčioje buvo statomi jų automobiliai ir kiti kariniai dalykai. Visą likusį turtą išgrobstė kariai. Beje, jie nepamiršo nusileisti ir į bažnyčios rūsius. Ieškodami brangenybių, išmėtė iš karstų vienuolių lavonus, išgriovė mūrines pertvaras.

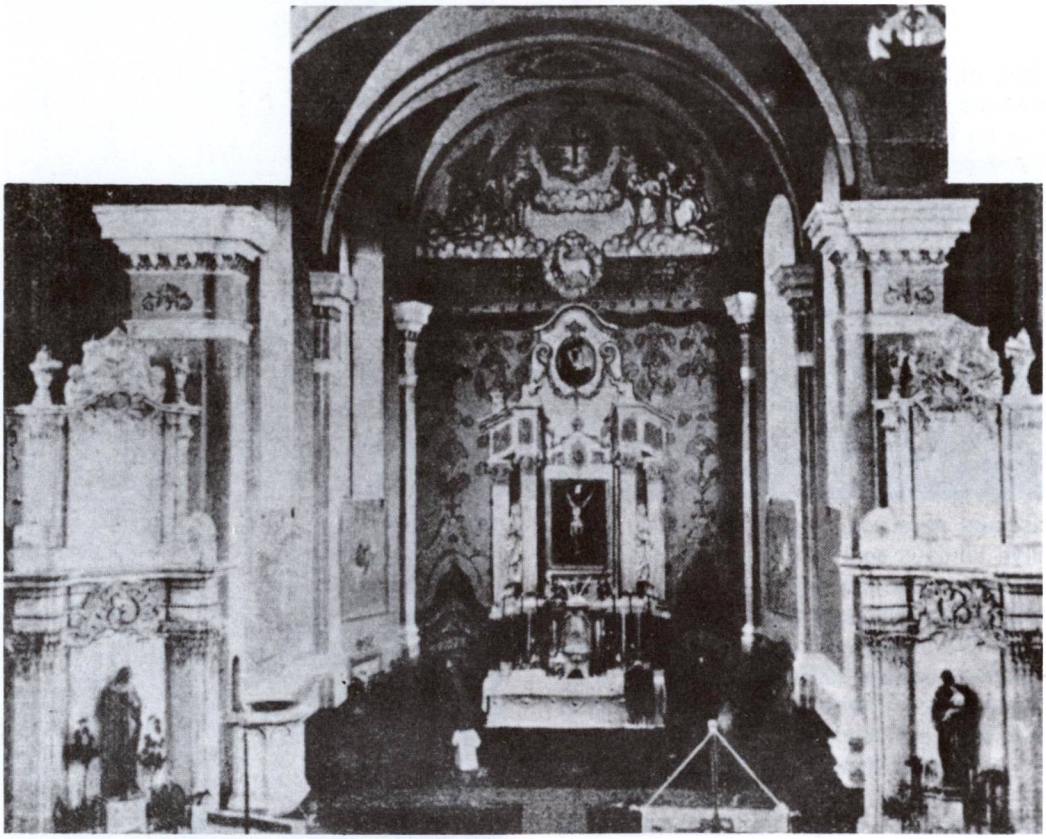

Antalieptės bažnyčios vidus 1929 metais. (Dekoracijos V. Bičiūno)

Pažymėtina, kad vienuolių lavonai rasti nesupuvę, o tik sukietėję, su visais raumenimis, varinės spalvos. Tai galėjo atsitikti dėl sauso Antalieptės apylinkių oro ir dėl aklino užmūrijimo.

1918 m. pasitraukdami vokiečiai bažnyčią grąžino katalikams. Kurį laiką Antalieptę buvo užėmę bolševikai, tačiau netrukus sukurta lietuviška administracija. Bažnyčios reikalų tvarkymu ypač rūpinosi Stasys Puodžius, Petras Šeštakauskas, Zigmas Tumėnas ir kiti lietuviai. Pirmuoju klebonu pakviestas kun. Stanislovas Stakelė, energingas Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. Bažnyčios pastatas atrodė baisiai. Kun. Stakelė, neatsiklausęs nei savo vyskupo, nei valdžios, ėmėsi ją remontuoti. Visas rusiškas „šventenybes" jis sukrovė į sandėlį, pašventino bažnyčią, parūpino religinius rūbus bei indus, dažniausiai skolindamas juos iš kaimyninių parapijų, paskui jų negrąžindamas. Kai tų parapijų klebonai kiek vėliau ėmė reikalauti grąžinti paskolintus reikmenis, Stakelė teisinosi, esą jie jau įrašydinti į Antalieptės bažnyčios inventorių, ir negalįs atiduoti be vyskupo žinios.

Sutvarkęs pagrindinius bažnyčios reikalus, kun. Stanislovas Stakelė išsikėlė į Degučius, tačiau antalieptėnai jo nepamiršo nei gyvo, nei mirusio. Ilgus metus, jau jam mirus, sklido daugybė legendų apie jo geraširdiškumą ir atliktus darbus. Pasakojama, kad jis vaikščiodavęs vis ta pačia sudilusia sermėga apsivilkęs, senais bei kiaurais batais apsiavęs. Kai parapijiečiai duodavo jam naują drabužį ar batus, jis tuojau dovanas atiduodavo neturtingiems.

Kun. Stakelę pakeitęs naujas klebonas D. Vaitkevičius tęsė bažnyčios atnaujinimo darbus, atstatė altorius, atnaujino bažnyčios kryžius, praplėtė kapines ir nustatė parapijos ribas. Parapija, tiesą pasakius, nebuvo didelė, nes kai kurie kaimai, vengdami didesnių mokesčių atstatomos bažnyčios reikalams, atsisakė priklausyti prie Antalieptės parapijos, kuri 1925 m. turėjo 2195, 1940 m. 2478 parapijiečius.

Kiek vėliau klebonas kun. Pranciškus Strakšas nutinkavo iš lauko pusės ir nudažė bažnyčią. Kun. Petras Remiazas, pasikvietęs dailininką V. Bičiūną, išdekoravo bažnyčios vidų. Klebonas kun. Antanas Kripaitis įtaisė nemaža suolų, bažnyčią papuošė paveikslais. Tačiau didesni remonto darbai dėl meistrų kaltės nebuvo labai sėkmingi. Barokinio stiliaus, be navų, aukšta bažnyčia atrodė lyg tuščia — kažko jai truko. Tačiau pastatas stilingas, turi gerą rezonansą, tinkamą chorui, ir balsingas kunigas gali čia gerai pasirodyti.

Architektūra. 1732—1763 m. statyta bažnyčia yra baroko stiliaus, vienanavė, su dviem trijų tarpsnių bokštais. Mažojo orderio fasadas taisyklingai suskaidytas į tris tarpsnius. Bokštų sienos atitrauktos nuo bažnyčios sienų ir suteikia reljefiškumo šešėliais. Sienos ir bokštai baltai tinkuoti. Barokinio portalo forma pakartota viršutiniame frontone su trijomis nišomis. Bokštų kertės ir visos bažnyčios sienos išryškintos plokščiais piliastrais ir antablementais. Langai ir bokštų angos turi puslankių arkas. Išgaubti bokštų stogeliai papuošti svogūniniais šalmais ir kryželiais. Presbiterija siauresnė ir žemesnė už bažnyčios navą. Didysis altorius yra nedidelis, papuoštas plastišku frontonu ir apsuptas gausiai tapyta absidos siena. Kryžminius skliautus remia keturkampės kolonos su ornamentuotais kapiteliais. Navos kampuose greta presbiterijos yra šoniniai dviejų tarpsnių altoriai su statulomis. Po I pasaulinio karo apnaikinimų bažnyčia suremontuota, o jos vidus išdekoruotas dail. V. Bičiūno. II pasauliniame kare vėl apdaužyta bažnyčia pokario metu suremontuota.

Už presbiterijos, bažnyčios gale, yra žemesnis priestatas su nedideliu barokiniu bokšteliu. Čia būdavo koplyčia. Aukštos šventoriaus sienos vartai yra didingi, su arkomis ir nišomis, irgi baltai tinkuoti.

Nepriklausomybės metais Antalieptė buvo valsčiaus centras ir priklausė Zarasų apskričiai. 1940 m. čia buvo apie 800 gyv.

II pasaulinio karo pabaiga Antalieptei buvo nelaiminga. 1944 m. viduryje šiose apylinkėse ištisas 2 savaites vyko įnirtingi rusų — vokiečių kariuomenių mūšiai, kurių metu miestelis buvo sugriautas, mūriniai namai apdaužyti. Smarkiai nukentėjo ir bažnyčios pastatas. Karo ir pokario metais

Buv. vienuolyno, vėliau Žemės ūkio mokyklos rūmai

Antalieptės kapinės. Parapijos veikėjo Zigmo Tumėno kapas

žuvo daug žmonių. Vėliau dar daugiau jų buvo deportuota į Sibirą.

1959 m. prie Antalieptės buvo įruošta hidroelektrinė užtvanka, šiam reikalui panaudojant 26 apylinkės ežerų ir Šventosios upės vandenis. 44 gyvenamieji namai buvo iškelti į aukštesnes vietas. Įruoštas 1911 ha ploto tvenkinys, „Antalieptės mariomis" vadinamas. Jame yra apie 90 salų. Tačiau

hidroelektrinės pajėgumas nėra didelis (2620 kW) ir vargiai pateisino aplinkos pakeitimą.

Antalieptė buvo paskelbta miesto tipo gyvenviete. 1974 m. 700 gyv.

Pokario metais Antalieptės parapijos administratorium buvo kun. Juozapas Varnas (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1934 m.), 1983 m. kun. Jonas Jatulis (gim. 1908 m., kunigu pašvęstas 1935 m.).

Prie užpakalinės Antalieptės dalies buvo pristatyta erdvi mūrinė **koplyčia.** Nepriklausomybės metais čia buvo laikomos pamaldos prieglaudos vaikams ir kitomis progomis. Pokario metais ši koplyčia uždaryta.

Seserų širdiečių vienuolynas

1920 m. į Antalieptę atvyko Moterų Kultūros draugija, vėliau virtusi Švč. Jėzaus Širdies moterų kongregacija. Jai buvo perleisti buv. vienuolyno namai, mokytojų seminarijos pastatas, sodas, ūkis. Vienuolės tuojau įsteigė ir pavyzdingai vedė žemės ūkio mokyklą, vidurinę, pradžios mokyklas, vaikų darželį, vaikams prieglaudą, amatų mokyklą, vienuolių naujokyną. Jų dėka Antalieptė virto svarbiu mokymo bei kultūros ir socialiniu centru. Vienuolynas ir jo aplinka ėmė garsėti kaip gera poilsio vieta. Kiek vėliau įruoštas paukštynas, pastatyti tvartai galvijams. Dvejų metų amatų kursai paruošdavo kirpimo, siuvimo, mezgimo, rankdarbių amato specialistes. Į prieglaudą buvo priimami Zarasų, Kauno ir Trakų apskričių benamiai vaikai (ligi

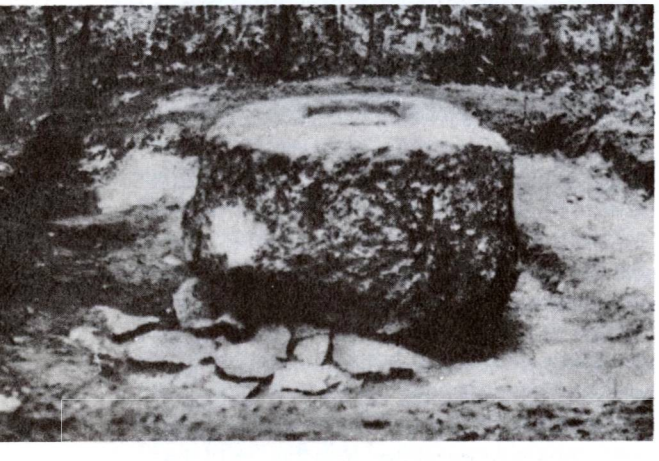

Senosios lietuvių tikybos aukuro akmuo Lūžų miške, prie Šavašos upės

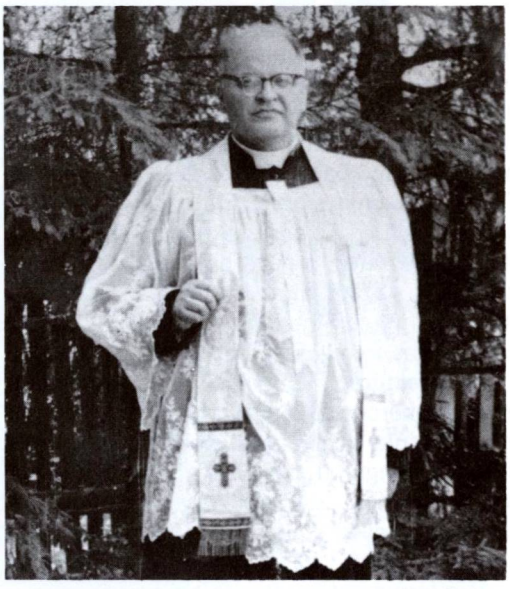

Kun. Jonas Jatulis, Antalieptės klebonas 1983 metais

100). Seserys globotinius gerai prižiūrėdavo, auklėdavo, padėdavo išeiti vidurinį, o kartais ir aukštesnįjį mokslą. Dauguma mergaičių gyvendavo čia pat esančiame bendrabutyje. Visos šios institucijos turėjo didelės reikšmės apylinkės gyventojų švietimui. Vasaros metu vienuolynas virsdavo kunigų poilsio namais. Kurį laiką čia ilsėjosi 1933 m. iš Sovietų Sąjungos grįžusieji kunigai kankiniai, jų tarpe vysk. T. Matulionis.

Iš vienuolių širdiečių seserų išskirtinai minėtinos jų vadovės: Bronislava Vizgirdaitė, Ona Zaštautaitė, Bronislava Raugaitė, Karolina Švagždaitė.

Lužų miške, netoli Antalieptės, vingiuoto Šavašos upelio krante, pokario metais grybautojai aptiko keistos išvaizdos akmenį. Jo paviršius buvo apaugęs uogienojais bei samanomis. Aplink akmenį aptiktos laužo liekanos. Nuvalius akmenį, išryškėjo, kad jis yra netaisyklingo cilindro formos; viršuje iškaltas įdubimas (dubuo), 10,5 cm gylio. Duobės, kurioje akmuo gulėjo, dugnas buvo grįstas to paties akmens nuoskalomis. Kad akmuo lygiau stovėtų, po jo apačia taip pat buvo prikaišiota nuoskaldų. Duobėje kūrenta ugnis. Nėra abejonių, kad šis akmuo yra senosios lietuvių tikybos kulto palikimas — apeiginis aukuro akmuo.

ANTAŠAVA

Šv. Jackaus parapijos bažnyčia

Antašavos bažnytkaimis yra prie Pyvesos upės, 9 km į pietus nuo Vabalninko, prie kelio į Kupiškį (13 km). Senovėje ši vietovė vadinosi Papyvesiais (nuo pratekančios upės). Vėliau gavo naują vardą — nuo dvaro savininko Jackaus Antašauskio (lenkų kariuomenės vado pavaduotojas). Nepriklausomybės metais buvo mėginta grąžinti senąjį vardą; jis jau įrašytas ir Lietuvos topografiniame žemėlapyje.

R. katalikų pirmąją medinę bažnyčią čia pastatė minėtas Jackus Antašauskas, davęs jai ir savo vardo titulą. Ji stovėjusi ant kapinių, buvusi pušies medžio, aštuonkampė. Kiekvienas šonas buvęs 20 uolekčių ilgio; aukštis nuo žemės ligi lubų 10,5 uolekties. Stogas, kuris koncentravosi į vidų, lentelėmis dengtas. Ant jo buvo iškeltas baltas angliškos skardos kryžius. Šešiuose pastato šonuose buvo po langą su 28 rūtomis, durys dvivėrės. Po bažnyčia buvo įruoštas rūsys. Šventoriuje ant mūrinio pamato stovėjo ąžuolinis kryžius, jo užpakalyje — stulpas su varpu. Dievo stalas medinis, dažytas riešuto spalva. Vilniaus vyskupo įgaliotas Vabalninko kunigas ją pašventino 1893.VIII.12, suteikiant jai Dievo Apvaizdos titulą ir paskiriant patroną Šv. Jackų (Jacintą).

Antašava senovėje buvo prie svarbaus kelio, kuris ėjo iš Ukmergės į Rygą. 1810 m. inventoriuje rašoma, kad kiekvieną sekmadienį bažnyčią lankydavo apie 700 žmonių, o atlaidų dienomis atvykdavę net keli tūkstančiai. Taigi fundatorius susirūpino, kad Antašavai būtų suteiktos parapijos teisės. Jo rūpesčiu buvo pastatyta mūrinė klebonija dviem kunigams gyventi. Jos projektą paruošė garsus architektas Vilniaus universiteto profesorius Mykolas Šulcas, suprojektavęs ir Antašavos dvaro rūmus. Klebonui buvo paskirta žemės ir kasmetinė 1200 auksinų duoklė.

Buvo susirūpinta ir naujos bažnyčios statyba. Iškasti pamatams grioviai, suvežta statybinė medžiaga, bet 1812 m. rusų — prancūzų karas neleido šio sumanymo įvykdyti. Bažnyčia taip ir liko nepastatyta. Ligi mūsų laikų buvo išlikusios jos pamatų (griovių) žymės. O turėjo ji būti akmeninė.

Antašavos bažnyčia 1982 metais

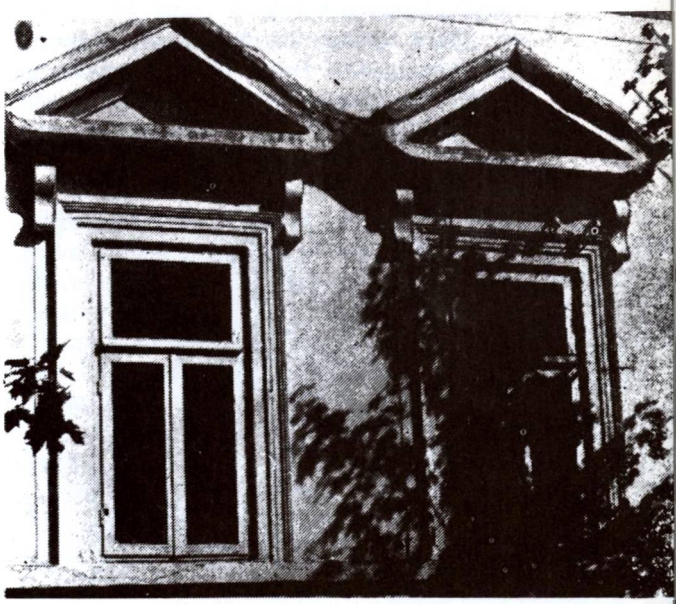

Buv. Antašavos klebonijos (dabar biblioteka) langai. (Klemenso Čerbulėno nuotrauka)

1827.VI.28 mirė fundatorius Jacintas Jonas Nepomukas Antašauskis. Jis buvo palaidotas rūsyje po bažnyčia, greta žmonos ir 2 dukterų, kurių viena gyvenusi 6 metus, kita tik 21 valandą. Dvarą perėmė giminės, kurie čia nebegyveno, nesirūpino fundatoriaus projektų vykdymu. Bažnyčią, kunigus ir tarnus išlaikyti turėjo patys parapijiečiai.

1862 m. klebonas kun. Albinas Rubavičius parapijiečių lėšomis pastatė naują medinę bažnyčią. Kiek vėliau kun. Pacevičius ją padidino.

Architektūra. 1862 m. statyta medinė bažnyčia prasilenkia su tradicine forma tuo, kad fasade yra du stambių proporcijų bokštai, uždėti ant stogo kampų. Plotas 20 × 10 m, aukštis iki frontono viršaus 14 m. Vėliau pristatytas prieangis iš dalies uždengia fasadą. Frontone įdėtas apskritas langas, o bokštų ir sienų langai stačiakampiai. Trys fasado kryžiai yra mediniai, apmušti skarda. Bažnyčia susideda iš navos, presbiterijos, vargonų choro, ir išorinio prieangio. Didysis altorius yra medinis, su kolonomis ir statulomis, baltai dažytas. Dekoruotas meniškais medžio drožiniais — gėlėmis. Sienos ir lubos išdekoruotos tapytais ornamentais 1928 m. Šventoriuje yra 1870 m. statyta mūrinė varpinė. Varpininkas Juozapas Tilindis („Untašius"), miręs apie 1888 m., yra buvęs geras kryžių viršūnių kalvis.

Mirus fundatoriui, dėl bažnyčios beneficijos kilo ginčai. Bylos metu bažnyčia įgijo 1330 kv. sieksnių žemės, sodybos pripažinimą. 1927 m., vykdant žemės reformą, bažnyčia gavo 8 ha žemės Salamiesčio dvare, už 5 km nuo Antašavos. Vėliau žemė buvo sukeista — gauti 8 ha žemės prie Antašavos.

1863 m. sukilimas palietė ir Antašavą. Į jį įsitraukė ir klebonas kun. Urbanavičius. Rusai jį sušaudė. Klebono atminimas visą laiką buvo gyvas parapijiečių tarpe. Jo atminimui buvo nutapytas paveikslas, kuriame kun. Urbanavičius atvaizduotas laikantis šv. Mišias, apsirengęs liturginiais rūbais, o jo užpakalyje stovi budelis (kotas), bežudąs kunigą. Šis paveikslas kabėjo bažnyčios prieangyje (bobinčiuje), vėliau, rodosi, jo ten nebebuvo. 1864 m. įsteigta mokykla.

1906 m. Antašavai suteiktos cirkulo teisės, nustatytos parapijos ribos. Tada jai buvo priskirta iš Vabalninko parapijos 18 kaimų su 1271 gyventoju, iš Kupiškio 9 kaimai su 521 gyv., iš Palėvenės 4 kaimai su 158 gyv., taigi iš viso 1950 gyv. 1940 m. parapija turėjo 2268, 1947 m. 2456 parapijiečius. Priklauso Kupiškio dekanatui. Parapija užima 6553 ha plotą.

1928 m. Antašavos klebonu buvo paskirtas kun. dr. Juozapas Čepėnas, veiklus visuomenininkas. Jo rūpesčiu atnaujintas bažnyčios vidus, dekoruotos sienos, lubos, pagražinti altoriai. Didysis altorius medinis, papuoštas kolonomis, statulomis, ornamentais; tabernakulis medinis. Kun. Br. Bumša perstatė sakyklą.

Nuo senų laikų mirusieji buvo laidojami šventoriuje. Bet 1915 m. iš dvarininko nupirkta dešimtinė žemės ir įruoštos naujos kapinės, aptvertos tik vielų tvora. Senosiose kapinėse yra senų paminklų su lietuviškais įrašais.

Nepriklausomybės metais Antašava priklausė Vabalninko valsčiui. Bolševikų okupacijos metu — Kupiškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 125 gyv.

1983 m. Antašavos parapijos klebonu buvo kun. Juozas Lukšas (gim. 1917 m., kunigu pašvęstas 1944 m.), drauge administravęs ir Panemunėlio parapiją.

Antašavos bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto vertybių: Bažnyčios fundatorių Antašauskų portretai (XIX a. pr.), medinės apaštalų šv. Petro ir Povilo skulptūros (XVIII a. barokas), keli XVIII a. arnotai. Varpinėje yra žalvarinis varpas, lietas XIX a. pabaigoje; šventoriuje stovi XIX a. medinis koplytstulpis su 2 skulptūromis ir kt.

Antašavos parapijos koplyčios

Parapijos ribose yra **Uoginių** kaimas ir buvęs dvaras, istorijos šaltiniuose minimas XVI a. Uoginiai — senas Lietuvos bajorų kaimas. 1567 m. Lietuvos kariuomenės sąrašuose pažymėta, kad 7 Uoginių bajorai turėjo duoti kariuomenės reikalams žirgus. Uoginių vardas minimas 1585—1595 m. Upytės teismo aktuose. Iš šio kaimo yra išėję keletas žymių žmonių, kurie tačiau dirbo lenkams, ne lietuviams. Tačiau uoginiečiai visada dalyvaudavo sąjūdžiuose prieš rusus. 1812 m. keletas vyrų įsirašė į Napoleono armiją; Uoginių kaimas davė prancūzų armi-

jai 19 gorčių degtinės. 1831 m. sukilime prieš rusus iš Uoginių kaimo dalyvavo 6 bajorai.

1716 m. kaime pastatyta medinė koplyčia, pašvęsta šv. Marijos Magdalenos garbei. Ji yra viena iš seniausių medinių koplyčių. Joje retkarčiais buvo laikomos pamaldos. 1923 m. dviejuose Uoginių kaimuose buvo 107 sodybos ir 502 gyv. Vietovė priklausė Vabalninko valsčiui. 1947 m. žiniomis 72 kaimo šeimos namuose kalbėjo lenkiškai. 1959 m. Uoginiuose buvo 300 gyv.

Gikonių kaime taip pat buvo koplyčia, pastatyta 1755 m.

ANTAZAVĖ

Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia

Antazavės bažnytkaimis įsikūręs ežeringoje ir miškingoje vietoje, kiek į šiaurę nuo Zalvo ežero, 10 km į šiaurės rytus nuo Dusetų, 22 km į šiaurės vakarus nuo Zarasų. Vietovės vardas sėliškos kilmės. Prof. K. Būga aiškina (Rinktiniai raštai, II—21), kad Antazavės dvaras, vėliau ir bažnytkaimis, savo vardą gavęs nuo Zalvo ežero. Vietos gyventojai vietovę vadina tarmiškai Untazalve, taigi rašomąja kalba būtų Antazalvė. Tačiau priebalsis l čia sunkiau ištariamas. Taigi įsigalėjo Antazavės vardas. Yra ir Zalvės (Žalvės) upelis.

Antazavės šile yra kūgio pavidalo piliakalnis. Padavimai sako, kad čia stovėjusi pilis ir rusenusi amžinoji ugnis.

Istoriškai vietovė žinoma nuo XVIII a., kada čia buvo dvaras. Jis yra ir 1744 m. Vilniaus sinodo sąrašuose. Tada aplinkui kaimų nebuvę — tik dvaro pastatai ir smuklė. Bažnytkaimis kūrėsi dvaro žemėje. Jame galėjo apsigyventi tik tie, kuriems leido dvaras.

Kuriant Aleksandravėlės parapiją, jai buvęs priskirtas ir Antazavės dvaras. Tačiau dvaro savininkė K. S. Platerienė nebuvo tuo patenkinta ir net prašiusi Šv. Sosto nuncijų Varšuvoje dėti pastangas, kad Antazavėje būtų įsteigta atskira parapija. Bažnytinė vyresnybė jos prašymą patenkinusi, tačiau pareikalavusi, kad grafienė duotų žemės ir pastatytų bažnyčią.

Pirmoji šios apylinkės šventovė buvo privati dvaro koplyčia. Kada ji įruošta, žinių neturima. Seni žmonės pasakoja, kad ji buvusi dabartinės bažnyčios vietoje, medinė, maža. Tačiau kun. Strelčiūnas savo „Dusetų parapijos istorijoje" rašo, kad 1782 m. Antazavės dvaro rūmuose buvusi privati koplyčia. Atrodo, kad dvaro savininkai koplyčią buvo įsirengę tik savo reikalams; nuolatinio kunigo nebuvo. Retkarčiais ją aptarnaudavo Dusetų kunigai.

Pirmoji bažnyčia buvo pastatyta 1796 m. dvaro savininkės Kunigundos G. Valavičiūtės-Platerienės rūpesčiu. Čia grafienė lenktyniavo su Aleksandravėlės bažnyčios statytojais ir „lenktynes" laimėjo, nes Aleksandravėlės bažnyčia buvo pastatyta kiek vėliau.

Architektūra. 1794 m. statyta, 1910 ir 1941 m. suremontuota medinė bažnyčia yra barokinės architektūros paminklas. Fasadą dominuoja du kampiniai bokštai, rizalitiškai patraukti į priekį 3 m ir į šonus po 1 metrą. Bokštai dviejų tarpsnių, panašūs į tradicines varpines. Pirmasis tarpsnis aukštas sulig vidurine nava. Antrasis tarpsnis žemas, maždaug kūbinės formos, su mansardiniu stogu ir įgaubta piramidine smaile. Fasadinė siena turi keturių apvalių kolonų portiką ir žemą galeriją virš portiko stogelio. Frontonas barokiškai apvalus, su dideliu langu. Jis iškyla virš stogo kraigo. Ant bokštų ir ant frontono yra po didelį medinį kryžių be ornamentų. Visos sienos ir bokštai apkalti stačiomis lentomis su sąvarėlėmis. Langai turi lengvai išgaubtas arkas. Bažnyčia kryžminio plano, su aukštais transeptais, kurių

Antazavės bažnyčia 1957 metais

Antazavės bažnyčia ir šventoriaus vartai 1982 metais

frontonai trikampiai. Ant jų maži bokšteliai su kryžiais. Sienos nudažytos rausvai, stogas gontinis.

Vidurinė nava yra 8 m pločio, kaip ir presbiterija. Šoninių navų plotis tik po 2,5 m pločio. Visas bažnyčios ilgis 32 m, presbiterijos ilgis 10,2 m. Aukštis iki plokščių lentinių lubų 8,5 m. Šoninės navos žemesnės. Tad bažnyčios erdvė yra bazilikinė. Yra dvi zakristijos. Navas skiriančios kolonos medinės, apkaltos lentomis, atrodo kaip masyvūs pilioriai. Panašūs yra ir išorinių sienų piliastrai. Didysis altorius yra vėlyvojo baroko, orderinės tvarkos. Turi šešias korintiškas kolonas, sudėtingą antablementą su dekoruotu frizu, antstatą su voliutomis ir vazėmis. Jis siekia lubas. Yra du šoniniai altoriai. Vargonų choras paremtas ant dviejų apskritų kolonų, turi plane išlenktą baliustradą ir klasicistiškais piliastrais dekoruotas sienas. Vargonų dėžę apjuosia drožinėtas augalins retablis. Interjeras dekoruotas statulomis ir paveikslais. Viskas dažyta. Remontuojant bažnyčią 1941 m., iškrypusios sienos buvo ištiesintos, įdėti nauji pilioriai, pastatas suveržtas geležinėmis sąvaržomis.

Apie 1827 m. pastatyta akmenų mūro varpinė turi klasicistiškų bruožų. Apatinio tarpsnio kampai suremti paplatintais piliastrais. Viršutinis tarpsnis žemesnis, turi keturias angas varpams. Karnizai papuošti dantukais. Piramidinis stogas gana lėkštas. Mūro faktūra panaši į šventoriaus tvoros, tik varpinės kampai ir viršutinė dalis nutinkuota.

Bažnyčios vidus buvo kelis kartus dažytas ir dekoruotas, deja, neskoningai, spalvos nesuderintos. Viduje yra 3 altoriai.

I pasaulinio karo metu vokiečiai bažnyčioje buvo įrengę savo kariams ligoninę. Tada pamaldos buvo laikomos kapinių koplyčioje. Tačiau netrukus parapijiečiai bažnyčią vėl atgavo. Sienoms pradėjus krypti, bažnyčia buvo kelis kartus remontuota, jas suveržiant. Taigi 1938 m. parapijiečiai pasiryžo pastatyti naują mūrinę bažnyčią. Sudaryta 75.000 lt išlaidų sąmata. Vietos kredito bankelis — kooperatyvas pažadėjo statybą paremti didesnėmis sumomis; pieninė buvo pasiryžusi įruošti plytinę, kuri gamintų plytas. Tačiau 1940 m. ir vėlesni įvykiai užsimojimus pavertė niekais. Klebonas kun. A. Navickas su parapijos komitetu paruošė kapitalinį bažnyčios remonto planą, kurį patvirtino ir čia atvykęs Zarasų aps. inžinierius Andriūnas šiais žodžiais: „Jei šį remontą įvykdysite, jūsų bažnyčia vėl stovės 150 metų!" 1941 m. Panevėžio vyskupijos kurija leido vykdyti remonto darbus, kurių metu iškrypusios sienos buvo ištiesintos, įdėti nauji pilioriai, senieji varžtai pašalinti, sienos sustiprintos, kad daugiau nebeiškryptų, supuvusios medinės dalys pakeistos naujomis. Visos remonto išlaidos, neskaitant parapijiečių darbo, siekė tik 5000 lt. Tačiau remontas nebuvo visiškai baigtas.

1944 m. antazaviečiai, nežiūrėdami sunkių karo meto aplinkybių, ryžosi atšvęsti savo bažnyčios 150 metų jubiliejų. Šia proga Panevėžio vyskupas įsteigė naujus Švč. M. Marijos Septynių Skausmų atlaidus — šventę.

Bažnyčią statant, dvaras jai paskyrė 3 dešimtinių žemės sklypą, kuris panaudotas bažnyčios ir ūkinių pastatų statybai. Ant kalnelio į rytus nuo bažnyčios buvo pastatyta medinė, malksnomis dengta klebonija. Se-

Bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas 1978 metais

niau ji buvo mažesnė, vėliau padidinta. Bažnyčios ir ūkinius pastatus perstatė ar suremontavo kunigai: Jankauskas, kan. Bačkys, J. Žemaitaitis, veikdami su parapijiečiais.

XIX. a. viduryje parapija turėjo 40 dešimtinių žemės, išmėtytos dviejuose Salinių kaimo sklypuose. 1922 m., parceliuojant Antazavės dvarą, žemė buvo sukeista. Bažnyčiai buvo duota 37 ha žemės. Taigi iš viso ji turėjo 39,8 ha sklypą.

Kapinės buvo įsteigtos dvaro žemėje gal dar prieš 1794 m., kai pastatyta bažnyčia. Iki II pasaulinio karo jose buvo palaidota apie 8000 žmonių. Du kartus jos buvo padidintos. 1947 m. užėmė 2,25 ha plotą. 1932 m. klebonas kun. J. Žemaitaitis senąsias kapines sujungė su naujosiomis, visas aptvėrė akmens mūro tvora, dengta betoniniu stogu. Nėra žinių, kad Antazavės kapinėse būtų buvusi palaidota bažnyčios steigėja K. G. Platerytė. Žinoma, kad jose palaidota tik viena iš Platerių giminės — Liudvika Platerytė-Ledóchovskienė (1815—1896). Kapinėse tebuvo palaidotas tik vienas kunigas — klebonas Mykolas Velžjeskis, miręs 1870 m., išbuvęs Antazavės klebonu 28 metus.

Seniau parapija buvo didelė ir turėjo apie 4000 parapijiečių. Atskyrus Avilių parapijai 560 žmonių, ji sumažėjo. Nemaža kaimų ir vienkiemių priskirta Aleksandravėlės, Avilių, Imbrado parapijoms. 1940 m. buvo 2810 parapijiečių. Parapija priklauso Zarasų dekanatui. Beveik visi parapijiečiai lietuviai, tik dvaruose buvo lenkuojančių. Po 1863 m. sukilimo buvo atvežta keliolika rusų sentikių šeimų. Inteligentų lietuvių nebuvo daug. Iš parapijiečių eilių išėjo 4 kunigai. Paskutinė Antazavės dvaro savininkė E. Roppaitė-Vainarauskienė (vyskupo Roppo sesuo) buvusi kilni asmenybė, pasižymėjusi dievotumu, geraširdiškumu. Okupacijų metais parapija neteko nemaža žmonių žuvusiais ir deportuotais.

Ligi mūsų laikų bažnyčioje yra išlikę vertingų religinio meno bei kulto dalykų. Minėtinos XIX a. medinės apaštalų šv. Petro ir Povilo skulptūros, įdomus metalinis baroko stiliaus XVIII a. indas rankoms plauti. Gipėnų kaime, prie Antazavės — Dusetų kelio, stovėjo dailus XVIII a. pabaigoje statytas medinis kryžius.

Bažnyčios šventorius buvo apaugęs didžiuliais medžiais. Manoma, kad klevai ir liepos čia pasodinti tada, kai buvo statoma bažnyčia. Liepos savo aukštumu pralenkia bažnyčios bokštus. Šventoriaus mūro siena pirmą kartą buvusi išmūryta 1827 m. Greičiausiai tuo metu šiaurės rytų kampe buvo pastatyta didžiulė mūrinė varpinė. Tačiau jos išvaizda nėra žavi — atrodo, kad varpinė per stora. Joje buvo 4 įvairaus didumo varpai. Didysis aukotas Simonavičiaus. I pasaulinio karo metu visi varpai buvo išvežti į Rusiją ir ten žuvo. Nepriklauso-

Didysis altorius

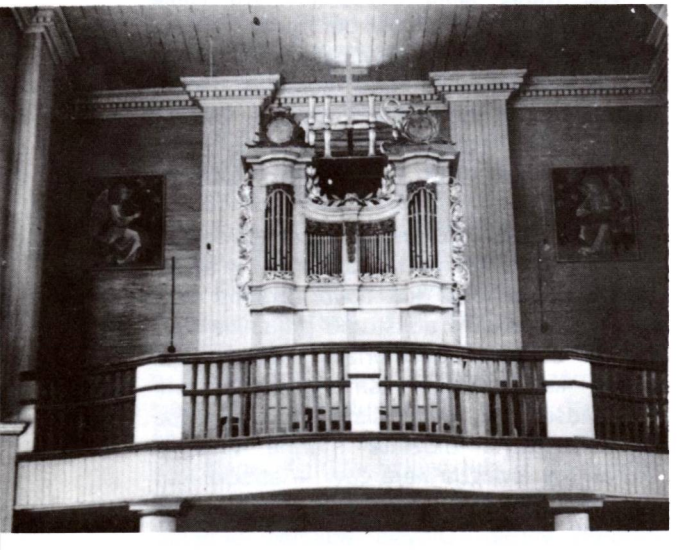

Antazavės bažnyčios vidaus galinis vaizdas 1981 metais

Varpinė

mybės metais tebuvo įsigytas vienas varpas, kuris buvo ir pokario metais.

1889 m. remontuojant kapinių mūrą, iš akmens ir plytų buvo pastatytos Kryžiaus kelių koplytėlės. Pats mūras buvo čerpių stogu apdengtas. Gražiai atrodo didieji vartai. Šie ir kiti vartai geležiniai. Reikiamai neprižiūrimos stacijų koplytėlės pradėjo nykti ir 1939 m. remonto metu buvo panaikintos. 1943 m. baigtas didžiųjų vartų remontas. Viršutinė jų dalis kiek pakeista — pridėtas Dievo Apvaizdos ženklas (Akis), primenanti bažnyčios titulą ir įspėjanti, kad Dievas visur ir visada visus mato . . .

Pokario metais Antazavės klebonu buvo kun. Antanas Navickas. 1983 m. Panevėžio vyskupijos kunigų sąrašuose minimas klebonas kun. Antanas Mikulėnas (gim. 1919, kunigu pašvęstas 1958 m.).

Nepriklausomybės metais Antazavė buvo Zarasų aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir dvare tebuvo 137 gyv. Išdalijus dvaro žemę, sodybos kūrėsi naujuose sklypuose. Klebonas kun. Juozapas Žemaitaitis pirmasis Antazavėje įruošė elektros jėgainę. Iš pradžių elektra aprūpino kleboniją, bažnyčią, vėliau ir kitus bažnytkaimio gyventojus.

Okupacijų metais antazaviškiai skaudžiai nukentėjo, netekdami nemaža žmonių užmuštais ir deportuotais. Dabar Antazavė yra Zarasų rajono apylinkės centras. 1956 m. 134 gyv.

AVILIAI

Šv. Kryžiaus Išaukštinimo parapijos bažnyčia

Avilių bažnytkaimis įsikūręs prie didžiulio (1312 ha ploto) šakoto Avilio ežero, 15 km į vakarus nuo Zarasų, 12 km į rytus nuo Dusetų.

Avilių dvaras istoriškai žinomas nuo XVII a. vidurio. Yra išlikęs 1653.I.2 Avilių dvaro inventorius, kuriuo tuometinis savininkas Juragas Stanislovas Giedraitis užstatė dvarą Polui ligi 1659 m. už 12.000 lenkiškų auksinų. Tada dvarui priklausė 4 aplinkiniai kaimai.

1712 m. vienas iš kunigaikščių Giedraičių Avilių kapinėse pastatė medinę **koplyčią,** kuri priklausė Dusetų parapijai. Žinoma, kad 1744 m. Aviliuose buvo vieša koplyčia, kurią aptarnavo čia apsigyvenę vienuoliai pijorai. 1794 m. Aviliai priskirti Antazavės parapijai. Atrodo, kad tuo metu Aviliuose buvo pijorų vienuolynas. Tai liudija ir dabar netoli mokyklos iškasamos pamatų, plytų liekanos. Greičiausiai vienuolyną sunaikino gaisras.

1812—1818 m. dvaro savininkė Gertrūda Kaminskienė dabartinės bažnyčios vietoje pastatė naują koplyčią. Aplink ją buvo laidojami mirusieji. Dusetų klebonas kan. Stankevičius koplyčią ir kapines pašventino. Fundatorė savo dvare išlaikė kapelioną, kuris aptarnavo ir apylinkės gyventojų dvasinius reikalus. Tačiau vėlesni dvaro savininkai Maguševskiai kapeliono nebelaikė. Taigi patys parapijiečiai prie koplyčios pastatė medinį namelį, kuriame gyveno vyskupo skirtas kunigas. Dvaro savininkai jam duodavę nemokamai pietus. Iš to laikmečio minėtinas kun. Martynas Jurša. Jis mirė ir buvo palaidotas Avilių kapinėse. Ant jo kapo tebestovi paminklinis kryžius.

Ilgainiui dvaras nuskurdo, jo savininkai gyveno Ukmergėje, nuomininkai nebesutiko paremti kunigo. Bažnyčia liko be nuolatinio kunigo. Tikintiesiems prašant ir pažadant nuolatinę duoklę, vyskupas Aviliams 1875 m. paskyrė kun. L. Misevičių. Tais pačiais metais jis, gavęs iš Vencavų dvaro savininkų Kruvičių paramos, perstatė koplyčią į bažnyčią, iš abiejų pusių pristatydamas po zakristiją ir pailgindamas pastatą.

Avilių bažnyčios fasadas 1982 metais

Architektūra. Medinė bažnyčia yra tradicinio pavidalo: pailgas stačiakampis su kukliu fasadu be portiko. Trikampis frontonas papuoštas puslankio langu su spindulių padalomis. Ant stogo uždėtas aštuoniasienis bokštelis su varpo formos šalmu ir puošniu geležiniu kryžiumi. Dvišlaičio stogo gale yra kitas ažūrinis geležinis kryžius. Langų ir durų angos stačiakampės. Pamatai mūriniai, sienos apkaltos gulsčiai ir nudažytos. Interjeras padaytas į tris navas šešiomis medinėmis kolonimis. Abipus presbiterijos yra dvi zakristijos. Prie vienos pristatytas prieangis. Bažnyčios dydžiai: ilgis 24,5 m, plotis 16,5 m, Vargonų choras pakeltas 2,75 m kolonomis. Lentinės lubos plokščios, tik presbiterijoje išgaubtos. Akmenų mūro šventoriaus tvora turi trijų angų geležinius vartus tarp mūrinių stulpų.

Vienas iš dvaro savininkų — Mečislovas Kontautas bažnyčią rėmęs 25 rb metine auka. Ji buvusi mokama ligi I pasaulinio karo pradžios (1914 m.).

Nuo 1875 m. Aviliai visada turėjo nuolatinį kunigą. Kun. Misevičių pakeitė kun. Juozapas

Bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas 1980 m.

Laniauskas, aptvėręs šventorių bei kapines akmenine tvora. Bekilnodamas akmenis, jis susižeidęs rankos bevardį pirštą, kuriam gangrenavus, kunigas mirė 1891 m. pačioje jaunystėje. Aviliuose ir palaidotas. Jį pakeitė kun. Noreika, vėliau kun. Juknevičius, dar vėliau kun. Mykolas Petrauskas, čia išbuvęs net 27 metus.

1930—1932 m. Avilių filialistu buvo kun. Stanislovas Žulys. Jis perdengė bažnyčią, suremontavo pastatus, įgijo plieninį varpą ir 1931 m. Aviliams išrūpino parapijos teises. Po kun. Žulio klebonais buvo kun. P. Raudu-vė, P. Strazdas (miręs 1941 m.), J. Rožans-kas, I. Puriuškis. 1983 m. sąrašuose klebonu minimas kun. Alfonsas Kadžius (gim. 1910 m., kunigu pašvęstas 1934 m.).

1923 m. Aviliuose buvo 29 sodybos ir 154 gyv. Bažnytkaimis priklausė Antazavės, o jo padaržės jau Dusetų valsčiui. 1940 m. parapija turėjo 1799 parapijiečius.

Pokario metais Aviliuose ir apylinkėse gyvai reiškėsi lietuviai partizanai. Iš abiejų pusių žuvo daug žmonių. Nemaža aviliečių buvo deportuota į Sibirą. Dabar Aviliai yra Zarasų rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 169 gyv.

Avilių bažnyčios vidus gražiai įruoštas. Didysis altorius medinis ir užima beveik visą presbiterijos galą; gražus, įspūdingas, brangus. Jo viduryje Kalvarijos kalno vaizdas, natūralaus didumo Nukryžiuotojo ant kryžiaus figūra. Po kryžiumi klūpo Marija Magdalena, stovi Švč. M. Marijos, šv. Jono skulptūros. Statulos metalinės ir prieš I pasaulinį karą kiekviena jų kainavusi po 500 rb, o visas Kalvarijos vaizdas — 2500 rb. Centrinio paveikslo šonuose yra po 2 kolonas. Šoniniai altorėliai mediniai, įruošti navose.

Ligi šių dienų bažnyčioje yra išlikę nemaža religinio meno bei kulto dalykų: Šv. Juozapo paveikslas (XVIII a. II pusė), keli XIX a. arnotai, dalmatika, XIX a. medinės skulptūros: Nukryžiuotojo grupė, „Šv. Elena", „Šv. Jonas Nepomukas", varpinėje yra kita skulptūrinė XVIII a. pab. grupė, XIX a. vid. medinis procesijų kryžius. Šventoriuje stovi XIX a. medinis kryžius ir kt.

BALTRIŠKĖS

Šv. Kazimiero parapijos bažnyčia

Baltriškių* (kai kur rašoma ir Baltruškės) bažnytkaimis yra 19 km į pietvakarius nuo Zarasų, 6 km į šiaurės vakarus nuo Degučių, 7 km į šiaurės rytus nuo Antalieptės, aukštoje vietoje, Nemuno ir Dauguvos baseinų takoskyros srityje. Tuojau į pietus yra Veprio ir Kunigėlio ežerai.

Baltriškių apylinkės buvo gyvenamos jau prieš porą tūkstančių metų, yra nemaža to laikmečio kultūros paminklų, tačiau istoriškai pirmą kartą vardas žinomas nuo XVIII a. pabaigos. Greičiausiai tada čia buvo Vencavų dvaro palivarkas.

Katalikų bažnyčia čia įsteigta gana vėlai, norint sutrukdyti rusinimo bei pravoslavijos plitimą, kuris buvo vedamas per rusų vienuolyną Antalieptėje (žr. atskirą aprašymą).

Bažnyčios statyba ir fundacija glaudžiai susijusi su Zavadskų pavarde. Hermanas Zavadskas, vienas Steponiškio viensėdijos savininkų, istorinės Lietuvos bajoras, buvo didelių gabumų vyras, nors savamokslis, bet apsiskaitęs. Apylinkėje buvo žinomas savo

* Apie Baltriškių parapiją daug žinių pateikė: P. Laurinavičius ir Alfonsas Juozėnas.

teisiniais patarimais, rašė prašymus aukštiems caro pareigūnams, vertėsi sodininkyste ir ypač pasižymėjo savo fisharmonijų gamyba, grojo įvairiais instrumentais. Bet asmeniniame gyvenime nebuvo laimingas. Mat jo nuotaka (rusė) ką tik po jungtuvių, pasikėlusi nuo puotos stalo, pareikalavusi arklių vykti į Degučių paštą telegramos išsiųsti; nesutikusi, kad sužadėtinis ją lydėtų. Degučiuose sėdusi į diližaną, išvykusi Pėtrapilio kryptimi. Hermanas jos daugiau ir nebematęs. Jai buvęs reikalingas ne vyras, tik bajorystės titulas.

Hermano brolis Adomas ir jo žmona Elena Zavadskai padovanojo steigiamai Baltriškių bažnyčiai valaką žemės, įrašydami sąlygą, kad sekmadieniais iš sakyklos būtų skaitoma evangelija lenkų kalba ligi judviejų galvos. Antroji sąlyga buvusi, kad altoriaus dešinėje pusėje būtų įruoštos Zavadskų klaupkos, kuriose jie vieni ar su savo svečiais galėtų sėdėti. Šios sąlygos buvo priimtos ir vykdomos. O kairėje altoriaus pusėje buvo Antano Zaštauto iš Savičiūnų kaimo klaupkos, nes ir jis steigiant bažnyčią buvo pasižadėjęs aukoti tam tikrą sumą altoriaus įruošimo reikalams. Zaštautas ištesėjo savo pažadą tik prieš mirtį, tačiau savo altoriaus jis nematė. Prie naujo altoriaus pamaldos buvo atlaikytos tik už jo fundatoriaus sielą 1930 m., laidotuvių metu.

Vyskupas K. Paltarokas, apie 1930 m. vizituodamas Baltriškes, patyrė apie evangelijos lenkų kalba skaitymą vien tiktai fundatorei. Grįžęs į Panevėžį, prisiuntė Elenai Zavadskienei-Stankevičienei gražiuose apdaruose lenkų kalba evangelijų knygą su patarimu pasiskaityti . . . Tačiau fundatorė nenusileidusi ir reikalavusi skaityti iš sakyklos.

Kunigams, nemokantiems lenkų kalbos, evangelijos skaitymas sudarydavo keblumų, o kartais sukeldavo ir juoką. Taip klebonas kun. Edv. Vaišnoras, nemokėdamas lenkų kalbos, beskaitydamas šitaip suklupo: Žodis „szczerze" jam buvo nejkandamas. Jis jį skiemenavo — ‚Sz cz szcze . . . rže . . . rže" (necenzūriškai kalbant, reiškia „šlapinasi" ar „žvengia"). Kurie parapijiečiai suprato lenkiškai, juokėsi, prunkštė, trypė kojomis. Po panašių pasikartojimų kartą maldininkai pradėjo baubti, šaukti ir reikalauti, kad evangelija nebūtų daugiau lenkiškai skaitoma.

Baltriškių bažnyčia 1982 metais

1913 m. Baltriškėse buvo pastatyti laikinieji maldos namai. Jie stovėjo minėtų Zavadskų dovanotame 22 ha žemės sklype. Bažnytėlė buvo mažytė, varpas kabojo ant 4 įkastų stulpų, neaptvertas.

Kaip atrodė ta laikinoji pastogė, žinių mums suteikė baltriškėnas P. Laurinavičius: „Mano vaikystėje (apie 1914—1920 m.) ryškiai glūdi Baltriškių parapijos maldos namų vaizdas — medinis pastatas, šiaudais (varpomis žemyn) dengtu stogu, į kluoną panašus, be jokio bokšto, šopa vadinamas. Pamaldų metu, pučiant stiprokam vėjui, pastogėje blaškėsi tuščios varpos, užgęsdavo ant altoriaus žvakių plevėsuojančios liepsnos. Altorius buvo lyg ir marmurinis, su paauksuotom briaunom, baroku stiliaus, išlenktas per vidurį. Virš altoriaus kabojo metalinis Švč. M. Marijos paveikslas mėlyname fone, su žėrinčiom aplink karūną žvaigždėm; paveikslas panašus į Vilniaus Aušros Vartų Dievo Motinos atvaizdą. Jo viršus lietė pastato šiaudinį stogą. Žvirbliukai, prilindę pro pastogės plyšius, lakstė po bažnyčią, čirškėjo; juos sekė ne tiktai vaikų, bet ir suaugusių žvilgsniai. Bobinčiuje stovėjo Hermano Zavadsko gamybos fisharmonija — maži vargonėliai."

Bažnyčios statybos istorija savotiškai įdomi. 1918 m., tik paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, parapijos ribose susikūrė

Baltriškių bažnyčios fundatorių Antano ir Elenos Zavadskų vestuvių dalyviai 1936.VIII.9

lietuvių komitetas. Bet 1919 m. bolševikai gretimame Balčių dvare įkūrė savo raudonąjį komitetą, kurio pirmininku, kažkaip neapsižiūrėjus, buvo paskirtas labai pamaldus vietos lietuvis L. Kiela. Didžiausias jo darbas, atliktas per 3 dienas, buvo naujos klebonijos pastatymas, šiam reikalui atvežant Ligajos mokyklos namą bei kitus pastatus. Kiela pasirūpino, kad bažnyčia tuojau gautų statybinės medžiagos, o taip pat paskelbė varžytynes dailidėms bažnyčiai statyti. Tuo šio „komisaro" veikla ir baigėsi. Nepriklausomybės kovoms laikinai aprimus, 1920 m. Baltriškėse buvo pastatyta medinė, laužtu galu, kiek į daržinę panaši bažnytėlė su 20 m aukščio bokštu, papuoštu kryžiumi, padarytu iš geležies laužo saulės spindulių pavidalu. Visa statyba tais laikais apmokėta natūra. Ji atsiėjo 14 pūdų lašinių, 3 pūdus sviesto, 35 pūdus rugių bei kviečių ir 5 pūdus druskos. Tais pačiais metais ją pašventino Salako klebonas kun. Antanas Kryžanauskas.

Architektūra. 1920 m. statyta medinė bažnytėlė yra tradicinio pavidalo, lyg būtų statyta praėjusiuose šimtmečiuose. Stogas laužytais galais: priekyje su trapeciniu frontonu, gale su čiukuru, nuolaidus. Ant fasado uždėtas gana stambus dviejų tarpsnių bokštelis su aukštos piramidės stogeliu ir geležiniu kryželiu. Bažnytėlės ilgis 22 m, plotis 10 m, bokšto aukštis nuo žemės 20 m. Gulsčių lentelių apkalas suskaidytas siaurais piliastrais. Yra trys altoriai. Priešais bažnyčią stovi stulpinė varpinėlė, be sienų, su įstrižais spyriais. Jos stogelis dvišlaitis. Šventorius aptvertas akmenų mūru.

Pirmieji Baltriškių kuratai, rūpinęsi bažnyčios statyba bei įruošimu, buvo: kunigai F. Vitkauskas, Justinas Ribokas, Simonas Žižys.

Kun. J. Ribokas buvo praktiškas, sumanus, daugiau komersantas, kaip dvasininkas. Išėjęs iš bažnyčios, persirengdavo namuose austais civiliais drabužiais ir eidavo prekiauti į savo suorganizuotą kooperatyvą. Jis taip pat įstiklindavo ūkininkų atneštus langų rėmus, atsverdavo druską, išimdavo iš statinės silkes, rūpestingai suvyniodavo, įpildavo į butelius žibalą ir pan. Drauge buvo nepamainomas stalius, valčių dirbėjas. Dėl tokios laisvesnės jo laikysenos pamaldžių parapijiečių tarpe kilo nepalanki reakcija. Vyskupo Pr. Karevičiaus vizito metu jis buvo įskųstas specialiai šiam reikalui sudaryto „komiteto", ir kuratas iškeltas į kitą parapiją.

Naujos bažnyčios įrengimus atliko vyriausias statybos meistras Vyšniauskas iš Užsteponės. Jis savo pamiškėje stovinčioje grytelėje gamino klumpes ir atliko kitus naudingus

darbus.

Aukas bažnyčios statybos bei įrengimo reikalams, be kitų, padėjo rinkti ir Savičiūnų J. Laurinavičius. Jis vežiojo kun. Riboką po Dusetų, Jūžintų, Kamajų ir Svedasų parapijas. Kartą Dusetose klebonas pasiuntė jį nupirkti už surinktus pinigus degtinės. Laurinavičiui atrodė, kad šiuo atveju pirkti degtinę būtų sunki nuodėmė . . . Grįžęs teisinosi jos negavęs. Klebonas išvadino jį žiopliu, nuėjo pats ir grįžo 6 buteliais nešinas. Mat degtinė buvo labai reikalinga meistro Vyšniausko ir kitų darbininkų paskatai.

Iš kitų kuratų dar minėtini: kunigai Kazimieras Turlai (totoriškės kilmės), B. Beinaravičius. Nepriklausomo gyvenimo pabaigoje ir okupacijų metais (bolševikmečio, vokietmečio ir vėl bolševikmečio metu) kuratu buvo kun. Edvardas Vaišnora. Tai poetas, humoristas, humoristinių eilėraščių autorius. Sėdint prie vaišių stalo, jam užtekdavo vos kelių minučių susikaupti, ir po to jis improvizuodavo nepaprasto sąmojaus eilėraščius apie ten esančius asmenis. Pokario metais jis buvo bolševikų apkaltintas rėmęs partizanus, buvo kalinamas, nuteistas ir išsiųstas į Sibirą, iš kurio grįžo pusiau paralyžiuotas. Mirė 1982.IV.22 Kupiškio altarijoje. Be kitų atliktų darbų, jis parapijiečių aukomis baigė įruošti bažnyčios vidų, pastatė Dievo stalą, sakyklą, įtaisė bažnytines vėliavas ir kt. Stulpinėje varpinėje kabojo didelis Belgijoje liedintas Bružo iš Bružų kaimo padovanotas varpas.

Pažymėtina, kad kiekvienos okupacijos metu brangus varpas būdavo ištikimų parapijiečių nukabinamas ir užkasamas saugioje vietoje. Bolševikai ir ypač vokiečiai teiraudavosi, kur jis paslėptas, tačiau susekti nepavykdavo.

Nors Baltriškės tapo bažnytkaimiu, tačiau neišaugo. Vietovė priklausė Antalieptės valsčiui, parapija buvo Dusetų filija ir priklausė Zarasų dekanatui. 1940 m. turėjo 1742 parapijiečius.

Bažnyčioje kasmet buvo švenčiami 4 atlaidai: Bažnyčios globėjo Šv. Kazimiero, Šeštinių, Švč. M. Marijos Aplankymo ir Šv. Pranciškaus Žaizdų.

Baltriškių bažnyčia II pasaulinio karo metu nukentėjo. Centnerio svorio sviedinys per stogą įkrito į bažnyčią, pralaužė lubas,

Baltriškių bažnyčia 1956 metais

išmušė dalį sienos prie šoninių durų ir pamato, bet viduje, be išdaužytų langų, nedaug tepakenkė, nes nesprogo. Pokario metais bažnyčia buvo sutaisyta ir padaryti nuostoliai beveik nėra matomi.

Pastaruoju metu, esant okup. Lietuvoje kunigų trūkumui, Baltriškių parapija nuolatinio kunigo nebeturi. Dažniausiai ją aptarnauja Daugailių klebonas.

Dabar Baltriškės priskirtos Zarasų rajono Steponiškių apylinkei ir yra kolchozo centras. 1959 m. 34 gyv.

Baltriškių apylinkėse buvo įdomių religinių paminklų. Nemaža kryžių pastatė Bružas iš Bružų kaimo, carinės priespaudos laikais lankęs apylinkės gyventojus, aiškinęs žmonėms lietuviams katalikams priešišką rusų politiką. Jis statė pakelėse ir kitur lietuviškus kryžius, kuriems medį „pasiskolindavo" iš Pažemio dvarininko Kelpšo miško. Niekas jo neįskundė, nes jo žygiams pritarė. Savičiūnų kaimo kapinaitėse stovėjo gražaus Bružo darbo ornamentuotas kryžius. Kiti pastatyti prie kryžkelių į Antalieptę, Degučius, Vencavus, Pažemio miške, prie Salinio ežero Šventame Šaltinyje, kartais Paringe vadinamame. Čia ant beržo kamieno kabojo ir jo darbo koplytėlė. Bružas buvęs pasiturintis ir todėl dovanojęs Baltriškių bažnyčiai jau minėtą varpą. Apie jo „turtus" buvo sukurta įvairių pasakojimų, jų tarpe, kad jis Bružų kalnelyje iškasęs lobį ir todėl galėjęs ne tik įtaisyti varpą, bet ir išleisti sūnų į kunigus. Tačiau iš tiesų jis nebuvo labai turtingas. Gal tik savo kruopščiu darbu įstengė atlikti minėtus darbus ir pastatyti apylinkėje kelioliką kryžių.

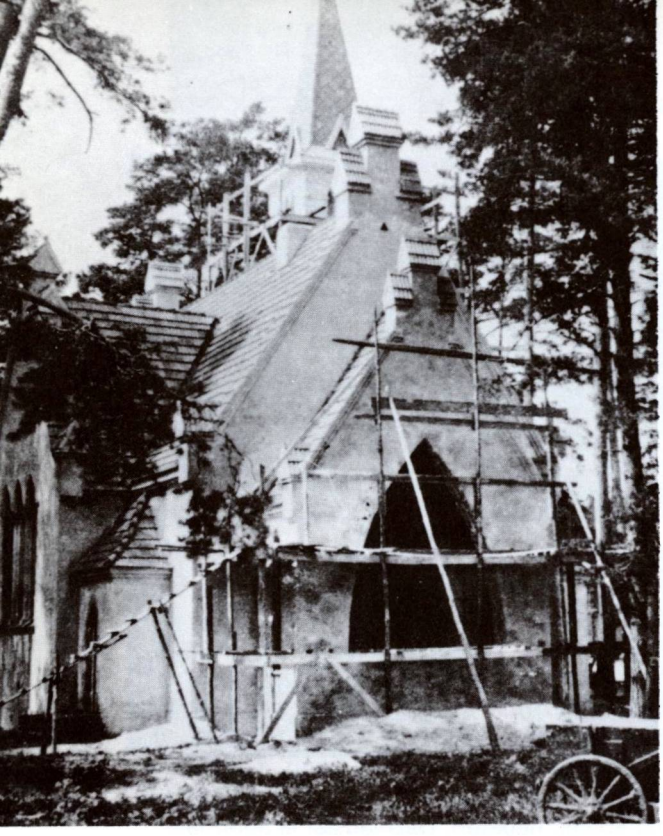

Kairėje — Berčiūnų bažnyčios statyba 1944 m. pavasarį. Dešinėje — statybos iniciatoriai ir talkininkai prie naujosios bažnyčios. Matome: kan. P. Šidlauską, Juozą Mikėną, architektą Joną Muloką (projekto autorių), Juozą Keliuotį

BERČIŪNAI

Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia

Berčiūnų vasarvietė yra Nevėžio ir Sonžylos upių santakoje, 9 km į vakarus nuo Panevėžio. Tai sausas ir jaukus pušynas, prieinantis prie valdinės 300 ha ploto girios. Netoli yra ir Berčiūnų geležinkelio stotis.

Berčiūnų proistorė labai sena. Kampe, prie Nevėžio ir Sonžylos santakos, yra apie 40 laidojimų pilkapynas, kuriame aptinkama III—VI a. radinių. Tai grynai lietuviško tipo kapynas, visi kapai apdėti akmenų vainikais. Radiniai giminingi Raginėnų radiniams. Atrodo, kad senovėje čia būta didesnės gyvenvietės.

1930 m. miškų urėdo J. Kasperavičiaus rūpesčiu, Berčiūnai tapo vasarviete. Jos reikalams Miškų departamentas tarp Nevėžio ir geležinkelio išskyrė 19,94 ha plotą vasarnamiams statyti. Suprojektuoti 48 sklypai, iš viso 12,64 ha ploto. Vasarvietės parkui paskirta 3,75 ha ir gatvėms 3,55 ha žemės. Nepriklausomybės metais jau buvo pastatyta 30 vasarnamių, įruošta 200 kambarių vasarotojams. Vasarvietę noriai lankydavo daugybė panevėžiečių.

Panevėžio kunigai stengėsi aprūpinti vasarotojų dvasinius reikalus. Taigi jie pradėjo kurorto parke laikyti pamaldas, po atviru dangumi. Vėliau altorius buvo įruoštas prie Panevėžio paštininkų vilos, ar seserų vienuolių namų verandoje.

Panevėžio vyskupijos kurijos viloje buvo įruošta jau pastovi koplyčia. Nežiūrint to, iškilo reikalas pastatyti Berčiūnuose bažnyčią.

Šiam reikalui 1937 m. buvo sukurtas komitetas, kurį sudarė: Panevėžio katedros klebonas kun. Povilas Šidlauskas (pirm.), urėdas Jonas Kasperavičius, Rapolas Žitkus, Augustinas Juozaitis, Antanas Daunora ir Jurgis Rimkus.

Bažnyčios reikalams buvo gautas žemės sklypas netoli gelž. stoties. Reikėjo miško medžiagos, ir ją atnešė 1938 m. vasarą siautusi audra, kuri išvertė daug storų medžių. Susidarė galimybė pigia kaina nusipirkti nemaža rąstų. Jų paaukojo ir kurija iš savo

sklypo. Tačiau karo audra sutrukdė bažnyčios statymą.

Architektas Jonas Mulokas paruošė bažnyčios projektą bei statybos planus. 1941 m. jau karo meto sąlygomis, buvo pašventinti bažnyčios pamatai. Apsispręsta statyti mūrinę bažnyčią. Tačiau karo metu nebuvo lengva statyti: trūko medžiagų, darbininkų, meistrų bei mūrininkų. Ligi 1944 m. buvo sumūrytos sienos, uždengtas stogas, įdėtos grindys, lubos. Bet sprogus netoli bažnyčios esančiam karinių sviedinių sandėliui, pastatas buvo apgadintas, statyba nutraukta.

Architektūra. Bažnytėlė nebuvo didelė — tik 17 × 12 m, su vienu bokštu iš kairiojo šono. Stogas dengtas eternitu. Planas kryžminis, stilius — baltikos gotikas. Yra 3 įėjimai, prieangis, 2 zakristijos,erdvus vargonų choras (viškos). Grindys medinės. Kryžminio plano pastatas turėjo pabrėžtą kilimą aukštyn, nes stogas aukštesnis už sienas ir jo šlaitai iškyla apie 50 laipsnių kampu. Smailios arkos durys kartu su priekin ištrauktu prieangiu sudaro portiką, savo proporcijomis atitinkantį fasadinei sienai. Abiejuose stogo galuose ir ant portiko uždėti trilypiai bokšteliai, lyg kokie kuorai. Kiek toliau ant kraigo stiebiasi kvadratinis bokštelis su aukšta smaile ir lieknu kryželiu. Transepto langai buvo trijų dalių su arkatūra. Sienos tinkuotos.

Pamažu buvo rūpintasi bažnyčios įrengimais. Buvo pagamintos visos durys, papuoštos Aušros Vartų Marijos ir Vyčio drožiniais. Dail. Ušinskas, pagamino langų vitražus. Iš jų centrinis vaizduoja bažnyčios Globėją — Jėzaus Širdį. Kristaus dešinėje — Romos bei Vatikano miesto vaizdas, iš kairės Vilnius tarp lietuviškų kryžių. Paveikslo rėmuose įgraviruoti šventieji, Lietuvos miestų herbai.

Kitų langų vitražuose buvo arkivysk. Jurgis Matulaitis, vysk. Giedraitis, šv. Kazimieras, Vytautas ir Mindaugas. Tai žymieji katalikybės Lietuvoje ugdytojai.

Sienose buvo įruošti dumtraukiai krosnims, elektros instaliacijos. Lėšos buvo telkiamos Panevėžio bažnyčiose ir provincijoje. Katedros choras, vadovaujamas muziko M. Karkos, bažnyčios reikalams suruošė keletą koncertų. Kai trūkdavo lėšų, jas padengdavo statybos komiteto pirmininkas.

Bažnyčia buvo pašventinta, tačiau pokario metais okupantų įsakymu ji uždaryta ir nugriauta.

Bolševikų okupacijos metu Berčiūnai yra Panevėžio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 250 gyv.

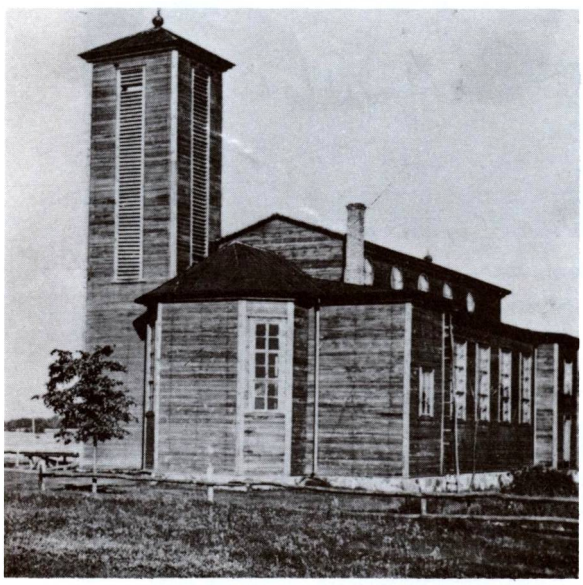

Biliakiemio bažnyčia 1962 metais

BILIAKIEMIS

Šv. M. Marijos Vardo parapijos bažnyčia

Biliakiemio ir Puodžių kaimai yra 6—7 km į pietryčius nuo Utenos, 8 km į šiaurės vakarus nuo Tauragnų. Kaimus skiria nedidelis, vasaros metu išdžiūstantis upelis.

Biliakiemis — senas kaimas. 1745 m. Kuktiškių parapijai priklausančių kaimų sąrašuose yra Biliakiemio vardas. Carinės Rusijos laikais priklausė Švenčionių apskričiai, nepriklausomybės metais — Utenos valsčiui ir apskričiai. 1926 m., steigiant Panevėžio vyskupiją, Biliakiemio ir Puodžių kaimai buvo priskirti Utenos parapijai. Tai senos vietovės: Biliakiemyje yra akmuo su iškaltais ženklais, primenančiais kryžių.

Artimiausia kaimyninė bažnyčia — Kuktiškių buvo už 7 km. Kartą klebonas kun. Z. Daukša, lankydamas parapiją, išsitaręs, kad

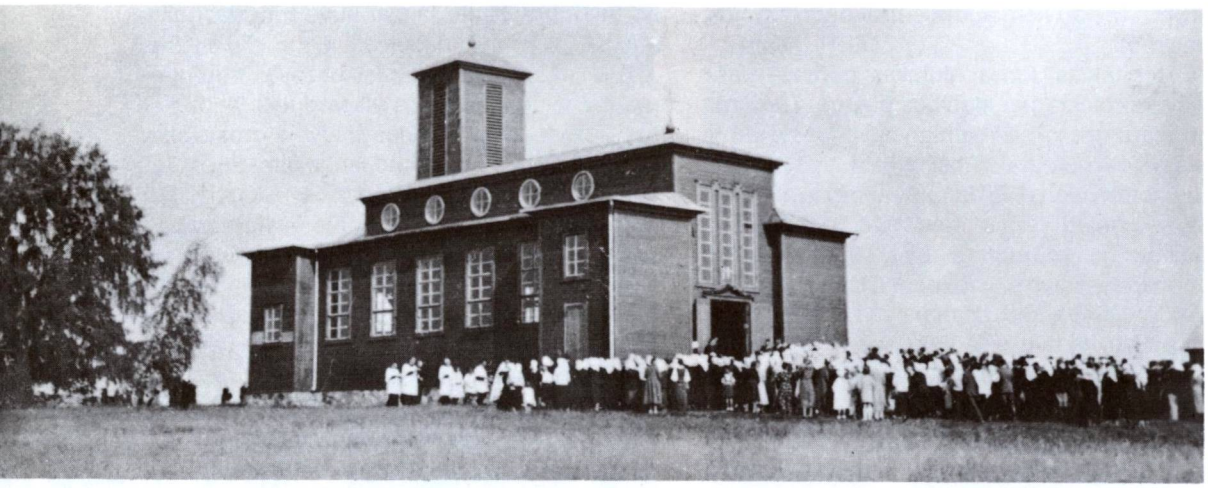

Biliakiemis atlaidų metu

šiai apylinkei reikalinga atskira bažnyčia ir nurodęs jai vietą — Jauniškų sodybą Puodžių kaime. Utenos klebonas kan. P. Turauskas taip pat kalbėdavęs, kad Puodžių kaime reikią pastatyti bažnyčią. Bet kalbos tiktai kalbomis ir likdavusios . . .

Vis dėlto proga statyti bažnyčią po daugelio metų atsirado. Buvo taip. 1933 m. pas Utenos kleboną kun. Joną Asminavičių atvyko Teofilė Norkūnaitė ir paprašė pasaugoti jos sutaupytus pinigus — 4000 litų. Kai vėliau jai buvo priminta „indėlį" atsiimti, pareiškė, kad pinigai jai nesą reikalingi ir kad klebonas galįs juos panaudoti bet kuriam naudingam reikalui. Tačiau reikalavo užtikrinti jai ligi mirties išlaikymą. Kun. Asminavičiui kilo mintis bandyti pastatyti bažnyčią minėtų kaimų gyventojams. Šie sumanymą maloniai priėmė ir pasižadėjo pastangas paremti. Iš Biliakiemio kaimo gyventojo Juozapo Vilūno buvo už 3000 lt nupirktas 6 ha žemės sklypas. Jo kalnelyje, prie vieškelio, vėliau buvo pastatyta bažnyčia ir ūkiniai pastatai. Pradėjus statybos darbus, ją aukomis parėmė kiti gyventojai: Kotryna Ramonaitė aukojo 3000 lt, Albertas Vilūnas paskyrė 1 ha žemės, Jonas Žibėnas — 1,5 ha; ją pardavus buvo gauta 600 lt. Adelė Jasudytė dovanojo savo nejudomąjį turtą, 4000 lt vertės, su sąlyga, kad ji gaus išlaikymą ligi mirties. Benigna Trinkūnaitė paskyrė 1500 lt. Buvo ir daugiau geradarių. Kitose parapijose aukų rinkti nebebuvo reikalo.

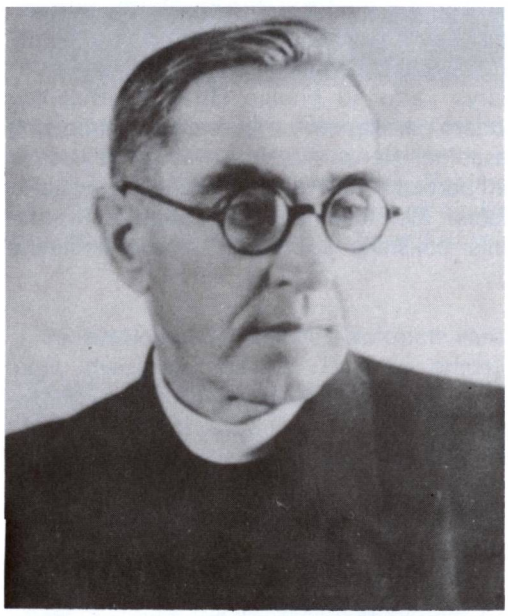

Kan. Jonas Asminavičius — parapijos įkūrėjas

1937 m. kurijos Bažnytinių turtų valdymo taryba davė leidimą pastatyti Biliakiemyje koplyčią. Darbai pradėti tų pačių metų gegužės mėnesį, baigti 1940 m. Statybai išleista 12.258 litai.

Architektūra. 1937—1940 m. pastatyta medinė bažnyčia pagal Zarasų apskrities inžinieriaus Prano Indriūno projektą yra bazilikinės erdvės modernus pastatas. Išorėje išryškintos trys navos, vidurinė aukštesnė.

Virš fasadinių durų iškyla trys aukšti siauri langai. Šoninių sienų langai dideli, gerai apšviečia vidų. Centrinės navos viršutiniai langeliai apskriti. Bokštas pastatytas nesimetriškai ant zakristijos greta presbiterijos. Bokšto-varpinės matmeys vienodi iki pat lėkšto piramidinio stogelio. Varpams skardenti angos nuo absidos stogo iki viršaus siauros, be padalų, su atviromis skersinėmis grotelėmis. Bažnyčios dydžiai: plotas 25 × 10 m, aukštis ik lubų 8 m, bokštas 18 m. Konstrukcija medinių griaučių, sienos apkaltos lentomis ir pripildytos spalių. Stogas cinkuotos skardos.

Bažnyčios statyba ypatingai rūpinosi tada kiek sunegalavęs Utenos klebonas kun. J. Asminavičius, norėjęs pasitraukti į ramesnę vietelę. 1940.VIII.11 jis bažnyčią ir pašventino. Pirmąsias šv. Mišias atlaikė kun. Petras Markevičius, o pamokslą pasakė Utenos gimnazijos kapelionas kun. dr. Leonas Lukošiūnas.

Biliakiemis buvo Utenos parapijos filiją. Pirmuoju kuratu ir buvo kun. J. Asminavičius. Apylinkės gyventojai pamilo savo bažnytėlę ir ją gausiai lankydavo. Jų krikščioniška sąmonė nebuvo palaužta ir pokario metais.

1983 m. Biliakiemio klebonu buvo kun. Petras Markevičius (gim. 1912 m. Utenoje, kunigu pašvęstas 1938 m.). Parapija priklauso Utenos dekanatui. Apylinkės gyventojai buvo prievarta suvaryti į Biliakiemio kolchozą.

BIRŽAI

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Biržų miestas įsikūręs Širvėnos ežero pietiniame krante, prie Apasčios ir Agluonos upių žiočių, 217 km į šiaurę nuo Vilniaus, 185 km į šiaurės rytus nuo Kauno. Miesto teritorija apima 529 ha plotą sausumos ir 406 ha vandenų (ežero ir upių). 1975 m. Biržuose buvo 13.400 gyventojų.

Biržų apylinkės, kaip rodo archeologiniai radiniai, buvo gyvenamos jau neolito gadynėje. Tačiau Biržų istorija iki XV—XVI a. sąvartos mums nėra žinoma. Istorikas Jonas Yčas mano, kad XIII—XIV a. Biržų apylinkės dar nebuvo gyvenamos.

Biržų miesto, pilies istorija labai plati ir

Biržų bažnyčia ir jos aplinka. (Iš Vyt. Staškevičiaus albumo)

Biržų bažnyčios fasadas 1981 metais

sudėtinga. Ne šios knygos uždavinys pateikti bent jos santrauką, tuo labiau, kad apie Biržus paskelbta nemaža rimtų studijų (žr. knygos pabaigoje spausdinamą bibliografiją. Šios knygos autorius apie Biržus yra rašęs ML II t., 661—688 psl.). Taigi pasitenkinsime pateikdami kiek istorinių žinių apie R. katalikų bažnyčias Biržuose.

Pirmosios R. katalikų bažnyčios pradžia Biržuose nėra visiškai aiški — trūksta istorinių duomenų. Teigiama, kad ją pastatęs Mikalojus II Radvilas. Jis mirė 1509 m., vadinasi, bažnyčia turėjo būti anksčiau pastatyta. Apytikriai spėliojant, galima teigti, kad buvo pastatyta apie 1500 m. Reikia manyti, kad ji buvo medinė. Greičiausiai ji stovėjo senųjų kapinių vietoje.

Ši bažnytėlė Biržuose nebuvusi vienintelė, nes yra žinoma, kad apie 1515 m. vyskupas Albertas Radvilas savo valdomoje Biržų dalyje pastatė kitą bažnyčią. Ji stovėjusi tarp Apaščios ir Agluonos upių, netoli pilies. Vyskupas mirė 1519 m. Ir ši bažnytėlė buvusi medinė.

Pirmoji žinia apie Biržų parapiją yra iš 1553 m. Yra išlikęs to meto dokumentas, kur pažymėta, kad Biržų klebonas, rodos Jonas Virokovskis, tais metais sumokėjęs kunigaikštijos iždui mokesčius. Reikia manyti, kad tada Biržų parapija apėmė labai plačią teritoriją, dabartinių Pasvalio, Salamiesčio, Radviliškio ir kt. parapijų žemes įskaitant. Tada parapija turėjo 2 bažnyčias, mokyklą ir tokiu būdu pirmavo prieš kitas.

R. katalikų religinį gyvenimą skaudžiai palietė reformacija. Biržų savininkas D. L. K. etmonas ir Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas, susidomėjęs reformacija, 1564 m. viešai perėjo į kalvinizmą. Nuo to laiko prasidėjo katalikų persekiojimas ir apie 1580 m. parapija buvo priversta likviduotis. Negeresnis katalikams buvo ir jo įpėdinis — sūnus Kristupas I Radvilas, tęsęs katalikų persekiojimą. Tais laikais pirmoji Biržų bažnyčia jau buvo sunykusi, bet dar buvo išlikusi vyskupo Alberto statytoji. Prie jos apie 1589 m. Kristupas I. Radvilas pradėjo statyti pilį. Jos statybos pagrindu buvo nugriauta ir ši katalikų bažnyčia. Katalikai nebeturėjo nė vienos bažnyčios.

Katalikų vėlesnės pastangos atkurti bažnyčią taip pat nuėjo niekais. Biržų seniūnas Penkalskis netgi įsakė išarti buvusios bažnyčios vietą, drauge su kapinėmis, ir apsėti javais.

Kristupas I Radvilas išleido patvarkymą, kad visi valdininkai būtų tik reformatų tikybos. Tuo katalikai buvo prilyginti žydams. Nė vienas ktalikas negalėjo Biržų kunigaikštijoje gauti valdininko vietos, jei jis nepereidavo į reformatų tikybą. Jei tai padarydavo — atiduodavo bet kurio kataliko geriausią žemę. Žinoma, kad Jonušo Radvilo laikais (1579—1620 m.) pakelėse buvo pjaustomi ir deginami kryžiai. Iš kitos pusės, reformatai buvo labai favorizuojami. Ypatingai smarki katalikų priespauda buvo 1564—1692 m.

Tačiau mirus Boguslavui Radvilui, padėtis ėmė keistis. 1669 m. mirdamas jis paliko dvimetę dukrelę Liudviką Karoliną. Spaudimas prieš katalikus sumažėjo. Tuo pačiu metu visoje Lietuvoje ėmė reikštis katalikybės

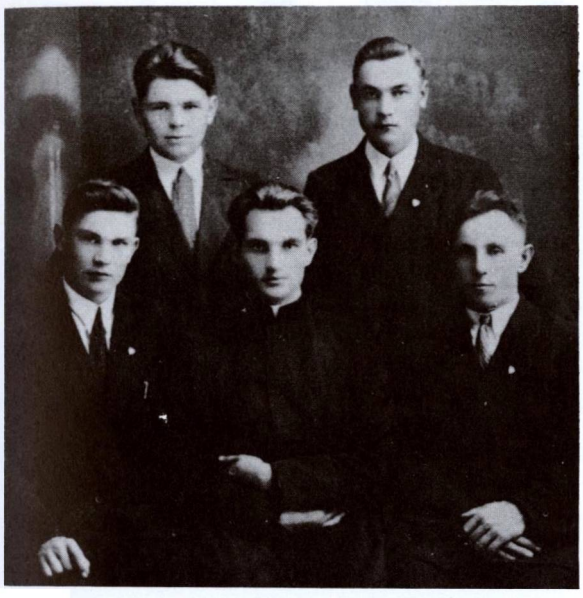

Biržų „Pavasario" kuopos valdyba su dvasios vadovu kun. Antanu Deksniu (dabar vyskupas), apie 1935 metus. (J. Vaitaitienės nuotrauka)

atgimimas. Vilniaus vyskupas pradėjo rūpintis Biržų parapijos atgaivinimu. Jis parašė atitinkamus skundus Biržų kunigaikštijos ekonomams, pabrėždamas, kad katalikai negali gauti religinių patarnavimų. Vysk. Mikalojus Steponas Pacas paskyrė kunigą Andriejų Maciejevičių, Pabiržės kleboną, rūpintis Biržų bažnyčios atkūrimu ir teismo keliu ieškoti jos turtų. Smarkus kunigas jėga užėmė Panemunio dvarą, pradėjo laikyti pamaldas, užvedė bylą dėl bažnyčios turtų atgavimo. Skundėsi ir refomatai. Jų skundai pasiekė karalių Joną Sobieskį, Brandenburgo kurfiurstą. Kun. A. Maciejevskis buvo priverstas atsisakyti klebono pareigų, o vyskupas jo įpėdiniu 1689 m. paskyrė ramesnio būdo kunigą Ločydlauskį.

Biržų savininkė Liudvika Karolina Radvilaitė, sulaukusi 14 metų, 1681 m. ištekėjo už Brandenburgo kurfiursto sūnaus Liudviko, reformato. Reformatams vėl grįžo geresnės dienos, bet neilgam. Kai jos vyras po keleto metų mirė, ji 1688 m. antrą kartą ištekėjo už Neuburgo kunigaikščio Karolio Pilypo, katliko. Tada ji pati priėmė katalikybę.

Jos lėšomis 1692 m. Biržuose buvo įruošta trečioji katalikų bažnyčia. Nėra aišku, ar ji buvo iš naujo pastatyta, ar tiktai pertvarkyta kun. Maciejevičiaus koplyčia. Žinoma tik, kad ji buvo nedidelė, medinė. Ją aprašė 1739 m. inventorius. Bažnytėlė neturėjo zakristijos, kunigas apsirengdavo presbiterijos kampe. Tačiau ji buvo aprūpinta labai gražiais kunigaikštienės dovanotais rūbais, su auksu išsiuvinėtais herbais. Varpinė buvo prasta, joje kabojo vienas didelis ir 2 maži varpai.

Katalikams geresnis gyvenimas prasidėjo nuo 1692 m. Jie turėjo nuolatinį kunigą, kuriam kunigaikštienė paskyrė 400 auksinų metinės algos. Biržų reikalų tvarkytoju paskirtas taip pat katalikas Lesčinskis. Bet jis metėsi į kitą kraštutinumą: atleido visus reformatų tikybos tarnautojus. Dalis jų grįžo į katalikybę. Liudvika Karolina mirė 1695 m.

Žinoma, kad 1701 m. Biržuose lankėsi Rusijos caras Petras I. Kadangi Biržuose nebuvo cerkvės, jis dalyvavo katalikų pamaldose, specialiai įruoštoje koplytėlėje.

Liudvikos Karolinos anūkei Franciškai 1731 m. ištekėjus už Jeronimo Florijono Radvilo, Biržai atiteko Nesvyžiaus Radvilams, o šie iš senų laikų buvo katalikai. Iškilo reikalas pastatyti naują bažnyčią, nes ligšiolinė buvo maža ir pasenusi. 1739—1742 m. kunigaikštienė Ona Sanguškaitė-Radvilienė pastatė ketvirtąją iš eilės R. k. bažnyčią, kuri buvo pašventinta Šv. Jeronimo titulu (kunigaikštienės sūnui pagerbti). Bažnyčia turėjo 5 bokštus, viduje 5 altorius. Greičiausiai ji stovėjo dabartinės parapijos darže, Vilniaus gatvėje.

XVIII a. Lietuvoje, taigi ir Biržuose, vyko religinės kovos, tarp katalikų ir reformatų buvo ir susirėmimų. Katalikai buvo jau atsigavę; dalis reformatų grįžo į katalikybę. Vis dėlto jų katalikybė buvusi daugiau paviršutiniška.

Ketvirtoji bažnyčia išsilaikė ligi XIX a. pradžios. 1811 m. klebonas kun. Kazimieras Pikturna su parapijiečiais pastatė naują medinę Šv. Onos bažnyčią. Ir ji stovėjo dabartinės klebonijos sode. Buvo 12 × 5,5 sieksnių, su bokšteliu, stogas čerpėmis dengtas, viduje 3 altoriai. Ji išstovėjo ligi dabartinės bažnyčios pastatymo, taigi ligi 1861 m. Paskutiniu metu vos laikėsi, buvusi paremta stulpais. Bažnyčios gyvenime labai svarbų vaidmenį atliko įsteigta Švč. Sakramento brolija.

Biržų miesto vaikučiai — pirmosios Šv. Komunijos dalyviai su klebonu kun. Kuprevičium 1929 metais

Radvilai Biržus užstatė Tiškevičiams, kurie už tai sumokėjo didelę pinigų sumą. Faktiškai Tiškevičiai juos valdė nuo 1804 m. Tarp šių didikų iškilo nesutarimų, atsirado bylos. Oficialiai Biržai Tiškevičiams buvo pripažinti 1844 m. Rūpintasi ir naujos, jau VI-osios iš eilės, bažnyčios statyba.

1846.VII.3 Rusijos vidaus reikalų ministerija davė leidimą bažnyčiai statyti, tačiau su statyba nebuvo skubintasi. Čia daug padėjo 1851 m. įvykęs vyskupo M. Valančiaus vizitas Biržuose. Savo vizitacijos akte jis rašė: „Biržų mieste, kur 17-ą birželio praleidome, aplankėme medinę bažnyčią, nuo senumo veik griūvančią. Iš to kilusį mūsų liūdesį bei skausmą palengvino tas dalykas, kad šviesiausias grafas Jonas Tiškevičius suteikė mums paguodos, duodamas beveik neabejotinos vilties, kad greitu laiku jis pastatys naują mūro bažnyčią".

Vyskupui išvykus, pradėti statybos darbai. 1853 m. sienos jau buvo gerokai pamūrytos. 1861.VI.21, vysk. Valančiui lankantis Biržuose, sienos jau buvo baigtos mūryti, bet vidus dar nebuvo įrengtas. Iškilo pavojus, kad rusai galį iš katalikų bažnyčią atimti ir paversti cerkve. Nieko nelaukdamas vyskupas įsakė pernešti Švč. Sakramentą iš senosios į naująją bažnyčią. Ir šios vizitacijos metu atsirado vyskupo pastaba: „Atlaikius mišparus, matydami, kad bažnyčia vos laikosi ir juda, iš baimės, kad ji nebūtų sugriauta dėl tokios žmonių daugybės . . . įsakėme deleguotam kunigui bažnyčią pašventinti, nors ji ir nebuvo baigta, ir ten sunešti dieviškojo kulto dalykus". Taigi rusų pastangos nuėjo niekais. Bet 1865 m. grafo Jono Tiškevičiaus įpėdiniai pastatė Biržuose rusams stačiatikiams cerkvę, tik žymiai menkesnę už katalikų bažnyčią.

Architektūra. 1853—1860 m. statyta bažnyčia buvo suprojektuota architekto Lauryno Cezario Anikinio (Anichini) iš Florencijos ir sumūryta jo priežiūroje. Puošnus pastatas yra halinės erdvės baroko-klasicizmo eklektinis kūrinys. Pasinaudojame Klemenso Čerbulėno aprašymu iš knygos „Raudondvaris" (išleista Kaune 1969 m.). Bokštai yra trijų tarpsnių. Jų aukštis su kryžiais siekia 43 m. Sudėtinga fasadinė siena tarp tų bokštų turi portiką, du aukštus langus, horizontalių linijų frontoną su geležine ažūrine baliustrada. Atvirose bokštų angose matomi varpai. Visos sienos suskaidytos plokščiais toskaniškais piliastrais ir trijų dalių antablementais su dekoruotais frizais. Langų arkos apskritos, su dekoratyviniais archivoltais. Šoninėse sienose yra po 7 aukštus langus ir po vienerias duris. Absidos sienos frontonas yra trikampis su barokinėmis voliutomis. Visi paviršiai baltai tinkuoti.

Bažnyčios plotas yra 45 × 25 m. Centrinė nava 15 m pločio, šoninės po 4,3 m pločio. Trijų navų interjere yra beveik nepastebimas transeptas, išryškintas frontonais iš lauko. Vidaus erdvė padalyta keturiais masyviais pilioriais. Centrinės navos aukštis 15 m, o šoninių po 13,2 m. Skliautai kryžminiai, papuošti akademinės krypties freskomis. Iš presbiterijos šonų yra zakristijos su emporomis (balkonais). Jų baliustrados, kaip ir

Biržų bažnyčia 1959 metais

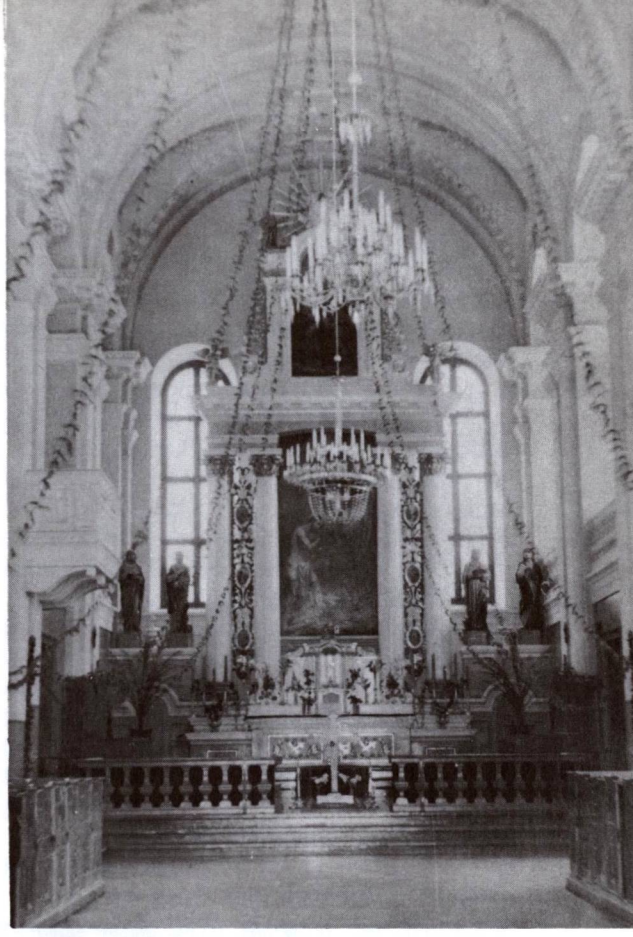

Biržų bažnyčios vidus 1982 metais

vargonų tribūnos, sudėtos iš reljefiškų kolonėlių. Panašios yra ir liaudies meistro Stepo Jurevičiaus darbo medinės grotelės presbiterijoje ir medinės Tiškevičių ložės. Mūriniai altoriai yra ryškiai klasicistiški. Centrinis altorius atitrauktas nuo sienos, turi keturias korintinio orderio kolonas. Šoninių navų altoriai yra plokštesni, kukliau dekoruoti. Altoriuose matomi aliejinės tapybos šv. Jono Krikštytojo, Petro, Mykolo Arkangelo paveikslai. Gipsatūras ir skulptūras darė Pranciškus Andriolis (grafiko M. E. Andriolio tėvas). Kad ir ne gryno stiliaus, ši eklektinė bažnyčia pasižymi dėsninga vidaus ir išorės formų vienybe. Bažnyčia stovi ant kalvos greta Radvilų pilies.

Prie Biržų bažnyčios sutvarkymo ir išpuošimo labai daug padėjo klebonas kun. Juozas Rimkevičius. Jis perėmė pastatą be jokio inventoriaus, bet per 50 metų padarė ją viena gražiausių Lietuvos bažnyčių.

Bažnyčioje yra 3 altoriai. Didžiajame įruoštas šv. Jono Krikštytojo paveikslas, pieštas dail. prof. Vladislovo Majeranovskio. Ir kitose vietose yra daugybė retų paveikslų, pieštų gerų dailininkų.

Bažnyčia turėjo 4 varpus. Jų didįjį (svėrusį 76 pūdus ir 33 svarus), padovanojo grafas Tiškevičius. Visi 4 varpai 1915 m. išvežti Rusijon. Po karo buvo grąžinti kiti varpai, mažesni. 1901 m. įruošti vargonai, pastatyti meistro Rodavičiaus.

Ligi šių dienų bažnyčioje yra išlikę šie religinio meno dalykai: jau minėtas dail. V. Majeranovskio 1861 m. tapytas ir 1959 m. restauruotas paveikslas „Šv. Jonas Krikštytojas"; to paties dailininko tais pačiais metais pieštі šv. Petro, Šv. Mykolo Arkangelo paveikslai, 1876 m. dail. Vaitiekaus Gersono pieštas šv. Jurgio paveikslas, XIX a. klasicistinis Švč. M. Marijos su Kūdikiu paveikslas, XIX a. viduryje gaminti įdomūs bažnyčios suolai. Presbiterijoje yra grafų Tiškevičių klaupkos su išpjaustytais jų giminės herbais. Bažnyčios sienoje įtaisyta paminklinė lenta su įrašu lotynų ir lietuvių kalbomis: „1862 m. miręs,

Šv. TĖVAS mielai pa-
jinaudodamas BIRŽŲ
šv. Jono Krikštytojo baž-
nyčios konsekracijos šimt-
mečio Jubiliejaus proga,
nuoširdžiai suteikia
APAŠTALIŠKĄJĮ
PALAIMINIMĄ
bažnyčios klebonui ir tikin-
tiesiems, melsdamas Visagalį
Dievą antgamtinių malonių,
užtariant Nekalčiausiajai
Mergelei Marijai ✠

Telegrama gauta iš Vatikano
1979 metų gruodžio mėnesio 7 dieną

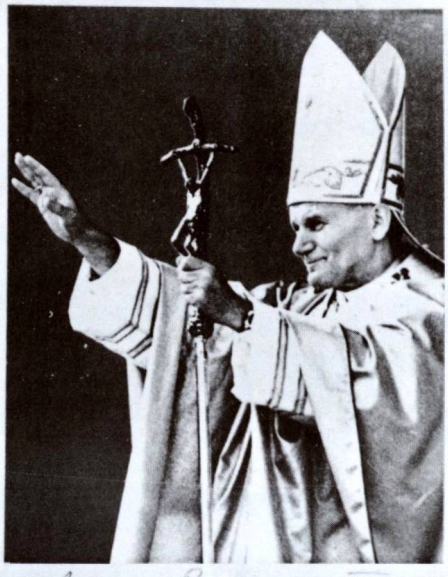

Joannes Paulus pp. II

Biržų klebonas auksinės kunigavimo sukakties iškilmių metu Biržų bažnyčioje 1967 metais (Iš Vyt. Staškevičiaus albumo)

turėdamas 61 m., čia palaidotas Biržų ir Valažino grafas Jonas Tiškevičius, ordinacijos įkūrėjas, šios bažnyčios fundatorius, vyras kilnus ir teisingas, pilnas žmoniškumo, dosnumo ir maldingumo, kuriam tą paminklą amžinai atminčiai 1868 m. tarnai ir dėkingi namininkai pastatė".

Biržų klebonai bei kunigai amžių bėgyje daugiausia buvo lietuviai ar mokėjo lietuviškai kalbėti, todėl neprisidėjo prie apylinkės sulenkinimo, kaip buvo kitose Lietuvos vietose.

Parapija turėjo beneficiją, kurios pagrinde buvo Roliškio palivarkas, 4 valakų ir 8 margų žemė, kuria 1808.VI.12 „amžino dovanojimo užrašu" užrašė kng. Domininkas Radvila. Užrašų akte pridėta ir tokia pastaba: „. . . Rezervuoju, kad negalima bus klebonui ir jo įpėdiniams Roliškio žemėje laikyti karčiamą nei steigti jokią smuklę. Jei kartais vyriausybės įsakymu šios žemės iš Roliškio palivarko, padovanotų Biržų bažnyčiai, Bažnyčia turėtų nuostolių, tai žemė ir palivarkas jokiam kitam tikslui negali būti paskirti . . . o privalo grįžti Biržų savininkui". Šia žeme parapija naudojosi 135 metus, kol bolševikai ją nusavino. Be šios žemės parapija turėjo keletą mažesnių sodybinių sklypų.

Pirmoji **parapijinė mokykla** prie Biržų parapijos įsteigta 1817 m. 1844 m. jai pastatyti namai, kuriuose gyveno ir mokytojai, kurie čia dirbo ne tiek dėl uždarbio, kiek iš pasišventimo. 1820 m. mokėsi 23 mokiniai. Mokykla veikė ligi 1864 m., kol buvo rusų valdžios uždaryta, jos vietoje įsteigta rusiška mokykla. Vėliau įsteigta „Saulės" draugijos gimnazija.

Biržų parapijai 1940 m. priklausė 7196 parapijiečiai. Tada klebonu ir Biržų dekanu buvo kun. Antanas Grigaliūnas (gim. 1893 m., kunigu pašvęstas 1918 m.). Jo rūpesčiu bažnyčia buvo iš naujo dekoruota. Ir kitus parapijos reikalus jis tvarkė pavyzdingai.

II pasaulinio karo metu Biržų bažnyčia gerokai nukentėjo, tačiau dekano kun. A. Grigaliūno rūpesčiu, vėl buvo sutvarkyta. 1943 m. jai priklausė 6535 parapijiečiai. 1983 m. Biržų klebonu ir dekanu buvo kun. Bronius Strazdas (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1947 m.), vikaras — kun. Edm. Rinkevičius, altaristas kun. Mykolas Stonys. 1979.XII.8 Biržų bažnyčia iškilmingai atšventė savo 100 metų konsekracijos jubiliejų.

Kapinės, koplyčios

Amžių bėgyje Biržuose buvo keletas kapinių. Pirmosios greičiausiai buvo prie pilies. Jose XVII a. buvo laidojami kariai bei dvaro tarnai. Šios kapinės buvo XVIII a. apleistos ir ligi mūsų dienų jų nė žymės nebeliko.

Prie IV-osios Biržų bažnyčios taip pat buvo kapinės, kur mirusieji buvo laidojami ligi 1800 m. Vėliau čia buvo tik daržas, o jame dar stovėjo vienas kryžius, statytas vėlesniais laikais kapinių vietai pažymėti.

1800 m. įruoštos naujos kapinės. Bet kai po to buvo įruoštos dar kitos, „naujosios" kapinės, šios įgavo „senųjų" vardą. Šiuose kapuose, kitų tarpe, palaidota kunigaikštienė Radvilienė († 1813 m.), klebonai — kunigai Markevičius, Podraštavičius, Danilevičius. Naujieji kapai įsteigti 1909 m., 1910 m. jie pašventinti.

Be šių kapinių, parapijos kaimuose yra kaimų kapinėlių.

Biržų klebonas kun. Kazimieras Pikturna pastatė ne tik Biržų bažnyčią, bet 1811 m. ir **koplyčią senosiose kapinėse.** Ji yra 16 × 14 uolekčių. Viduje buvo įruoštas altorius su šv. Jurgio paveikslu. Prie koplyčios pastatyta ir nedidelė mūrinė varpinė, kurioje buvo 2 maži varpai. 1905 m. klebonas kan. J. Rimkevičius koplyčią restauravo.

Parovėjos dvare (8 km į šiaurės rytus nuo Biržų) prieš 1817 m. buvo pastatyta medinė, 9 × 4 sieksnių koplyčia su bokšteliu. Altoriuje buvo Šv. Onos paveikslas; įruošta sakykla. Šventorius aptvertas medine tvora. Dvare kurį laiką gyveno kunigas, aptarnavęs ir koplyčią. Kažkada koplyčia buvo nugriauta, o iš jos medžiagos pastatyta karčiama.

Peleniškių kaime, vietos gyventojų pastangomis, kan. A. Grigaliūnui pritariant, 1943 m. buvo pastatyta gražaus stiliaus koplyčia, tiksliau bažnytėlė. 1944 m. prie jos, rektoriaus teisėmis, apsigyveno kunigas. Tačiau vėliau dėl kunigų stokos bažnytėlė kunigo nebeturėjo. Koplyčioje retkarčiais buvo laikomos pamaldos; aptarnaudavo Biržų ir Suosto kunigai.

Pirmoji Burbiškių bažnyčia. Kairėje — įruošta buv. dvaro rūmuose, dešinėje — bolševikų nusavinta (nugriautas bokštas su kryžiumi ir kt.)

BURBIŠKIS

Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Buv. Burbiškio dvaras buvo įkurtas prie Anykštos upės, 1,5 km į vakarus nuo Rubikių ežero, 7 km į rytus nuo Anykščių. XVII—XVIII a. jis priklausė Vilniaus universitetui, vėliau Minsko seniūnui, o XIX a. I pusėje atiteko Venslavičiams.

Senaisiais laikais dvarui priklausė 90 valakų žemės. 1857 m. vienas Venslavavičių pastatė puikius dviejų aukštų mūrinius rūmus. Juos vėliau aprašė rašytojas Á. Vienuolis savo apysakoje „Vėžys". Anykštos upės krante buvo įruoštas gražus parkas, kuriame prisodinta retų medžių. Senajame dvare buvo privati koplyčia. Ligi žemės reformos dvarui priklausė 433 dešimtinės žemės.

Parceliuojant dvaro žemę, savininkei Venslavavičienei buvo palikta dvaro sodyba, rūmai ir 80 ha žemės. Iš jos dvaro centrą 1932 m. nupirko lietuvis P. Kriaučionis, kuris dalį žemės su dviem mūriniais pastatais pardavė iš Amerikos sugrįžusiam kun. Pranciškui Zabielai. (Mirė Utenoje 1936.XI.9).

Iškilo reikalas Burbiškyje įsteigti parapiją. Šiam reikalui buvo sudarytas steigiamasis komitetas: J. Vitkūnas, St. Kisielius, Šaltenis, A. Tyla, K. Skrebūnas. Anykščių klebono kan. J. Norvilos padedami, jie kreipėsi į Panevėžio vyskupą, prašydami leisti Burbiškyje įruošti bažnyčią. 1932.XI.15 rūmų II a. koplyčioje buvo atlaikytos pirmosios šv. Mišios. Tačiau dėl vietos ankštumo ir nepatogumo pamaldos laikytos neilgai. Jau XI.22 koplyčia perkelta į rūmų I aukštą. Čia pamaldos buvo laikomos ligi 1933.I.8. Atliktas rūmų remontas: pakeltos aukštyn lubos, patalpos pritaikytos bažnyčiai, įrengtas altorius. 1933.X.23, Panevėžio vyskupo įgaliotas, bažnyčią pašventino Leliūnų klebonas kan. Antanas Masaitis. 1933.V.23 Panevėžio vyskupas raštu Nr. 2776 parapijos įsteigimą patvirtino.

Pirmasis Burbiškių klebonas kun. Pr. Zabiela, grįžęs iš Amerikos, energingai tvarkė parapijos ir bažnyčios reikalus, nors daugelis parapjiečių jo nerėmė. Jis statė ir ūkinius trobesius. Iš viso įdėjo grynais pinigais 100.068 lt. Tai buvo didelė auka, tačiau jo auka parapijiečių nebuvo įvertinta. Jis mirė 1936 m. ir buvo palaidotas parapijos kapinėse. Ant jo kapo pastatytas kuklus paminklas su Kristaus statula, aptvertas geležine tvorele.

Antrasis klebonas kun. Antanas Riauba su parapijiečiais padidino bažnyčią, pristatydamas presbiteriją 5 m ilgio ir 8,80 m pločio, išdekoravo bažnyčios vidų. Nupirkta fisharmonija už 2200 lt, įtaisyti bažnytiniai indai, rūbai, liturginiai reikmenys. Didelę auką bažnyčiai padarė T. Tylaitė, padovanojusi bažnyčiai savo 18 ha ūkį prie Rubikių ežero kranto. Bet užėjus bolševikams ir bažnyčioms tepaliekant po 3 ha žemės, ji savo dovaną atšaukė giminaičių labui.

1940.XII.31 nauju klebonu paskirtas kun. Ignas Šiaučiūnas. Jis priminė parapijiečiams jų nedėkingumą a.a. kun. Zabielai ir pradėjo kiekvieną sekmadienį kalbėti maldas už jo vėlę. 1941 m. atliko kai kuriuos remonto darbus, padarė viškas chorui, nupirko naujų liturginių rūbų ir kt. 1942 m. buvo nugriauta varpinė, o varpas pakabintas lauke, prie bažnyčios durų, tarp piliorių. Pastatyti 26 suolai. Buvo pakeista ir šventoriaus išvaizda — aptverta žema tvorele; šventorius apsodintas eglučių gyvatvore, išvestas 4 m pločio takas. Čia daug dirbo mokytojai — A. Grigas, Vl. Karvelis, O. Didžiokaitė — su mokiniais ir parapijiečiai.

1942 m. Vlado Čižausko lėšomis (4000 RM) buvo pastatytas naujas stilingas altorius, presbiterijoje įdėtos naujos grindys, nes ankstesnes suėdė grybas. 1943 m. Jakševičius šventoriuje, ant gražaus piedestalo, pastatė Kristaus statulą (imitacija statulos Palangoje prie Tiškevičių rūmų). Viso paminklo aukštis 4 m. Paminklo įrašas: „Kristau, grąžink pasauliui taiką. Tavo globai pavedame save ir Tėvynę Lietuvą". Kitoje pusėje įrašas: „A.a. kunigo Prano Zabielos rūpesčiu ir lėšomis įkurtosios Burbiškio parapijos dešimtmečiui paminėti, 1933—1943. Dėkingi burbiškiečiai." 1943 m. atidaryta Jaunimo ramovė. Buvo įvesta elektros šviesa; mokyt.

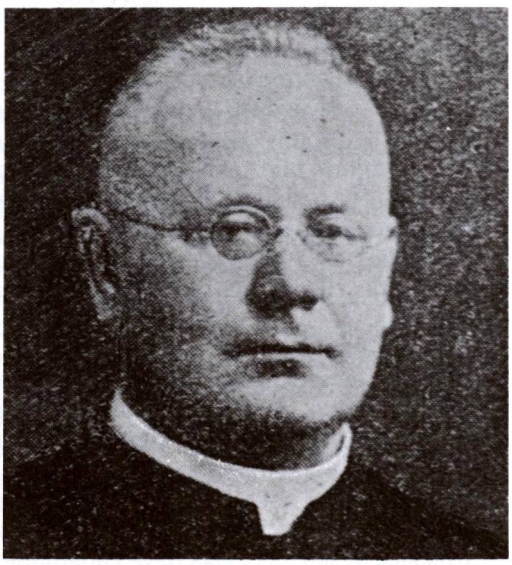

Kun. Pranas Zabiela — pirmasis parapijos klebonas

Naujoji Burbiškių bažnyčia 1982 metais

A. Grigo rūpesčiu mokyklos vaikams ir suaugusiems rodomi kino filmai. 1947 m. parapijos klebonu tebebuvo kun. Ignas Šiaučiūnas. Tada parapijai priklausė 1589 katalikai.

1947 m. bolševikinei valdžiai nusavinus bažnyčią, įrengtą 1932—1937 m. buv. Venslavavičių dvaro rūmuose, kapinėse pastatyta maža medinė bažnytėlė. Tai paprastas stačiakampio plano namas su dvišlaičiu stogu, mažu bokšteliu virš galinės sienos, prie kurios pristatytas prieangis. Kitame gale pristatyta maža zakristija. Šoninėse sienose yra po tris stačiakampius langus ir šalutinės durys. Pamatai plytų mūro, sienos apkaltos stačiomis lentelėmis. Stogas dengtas šiferiu. Ant bokštelio didelis paprastas kryžius. Šventorius aptvertas medinių statinių tvora.

Nusavintoji bažnyčia turėjo gražų trijų arkų prieangį, žemą trikampį frontoną ir mažą bokštelį su kryžiumi. Baltai tinkuota. 1937 m. buvo pristatyta presbiterija 8,8 m pločio, 5 m ilgio. 1942 m. buvo pastatytas lietuviškos išvaizdos altorius. Nugriovus senąją varpinę, varpas įkabintas prieangyje, kuris buvo atvirų angų portikas. Tie neoklasicistinio stiliaus dvaro rūmai buvo pastatyti 1857 m.

Pastaruoju metu Burbiškio parapija nuolatinio kunigo neturi. Ją retkarčiais aptarnauja Anykščių klebonas.

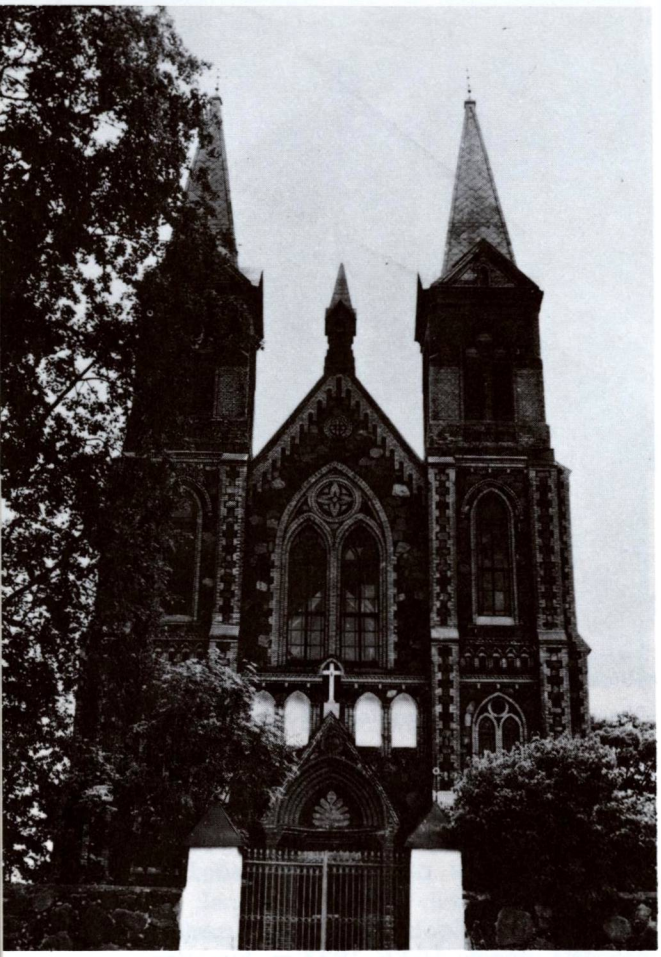

Čedasų bažnyčios fasadas 1982 metais

ČEDASAI

Apaštalų Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia

Čedasų bažnytkaimis įsikūręs netoli (1,5 km) nuo Čedaso ežero, prie Vyžuonos upės (deš. Nemunėlio intakas, 40,2 km ilgumo), 7 km nuo Latvijos sienos, 15 km į šiaurės rytus nuo Rokiškio. Tarmiškai Čedasai dar vadinami Čėdasys. Pastaroji lytis esanti senesnė.

Čedasai buvo jau XV a. 1499 m. minimas Čedasų dvaras, o 1529 m. Čedasų valsčius. Amžių būvyje Čedasų dvarą valdė Rajeckiai, Gorskiai, Koscialkovskiai ir kiti dvarponiai.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią XVI a. pastatė Gedeonas Rajeckis. 1620—1644 m. ji buvo perėjusi reformatamas, kurie čia laikė nuolatinį pamokslininką. Bet XVIII a. antroje pusėje jų parapija sunyko.

Antroji medinė bažnyčia pastatyta Vilniaus vyskupo Masalskio laikais (1772—1793), greičiausiai 1788 m., Teofilio Komūros žemėje. Buvo išlikęs 1844 m. bažnyčios perdavimo kun. Martynui Paškevičiui, Čedasų klebonui, inventorius. Iš jo matyti, kad ši bažnyčia buvo statyta iš tašytų eglinių rąstų, 36 × 17 aršinų, tiesiakampė, Apaštalų Šv. Petro ir Povilo vardo. Priešakyje buvę du maži bokšteliai, o ant jų geležiniai kryžiai. Pastatyta Žemaičių kaštelionienės Marijos Rachelės Gorskienės lėšomis. Buvusi dengta malksnomis, apmušta lentomis, asla lentinė, sienos iš vidaus išmuštos drobe ir išbaltintos aliejiniais dažais, lubos dvigubos. Buvo 2 zakristijos.

1843.XI.29 bažnyčiai buvo duota 40 dešimtinių prastos žemės. 1788 m. kun. Pranciškus Savrimavičius pradėjo rašyti metrikų knygas. 1840 m. kun. Jonas Jesenevičius padarė pirmąjį parapijiečių sąrašą, kuriame buvo įrašyta 611 vyrų ir 163 moterys. Ši bažnyčia tarnavo ligi 1913 m.

Naujosios bažnyčios statybai pradėta ruoštis jau 1899 m. Statyba baigta ir pastatas pašventintas 1913 m.

Architektūra. Akmenų mūro bažnyčia yra pseudogotikinė. Du fasadiniai bokštai turi 53,2 m aukščio iki kryžių. Trijų navų su presbiterija ir zakristijomis plotas 35 × 19 m, aukštis iki skliautų 15 m, iki stogo kraito 23,4 m nuo pamatų viršaus. Fasadinis portalas turi sudėtinę laiptuotą arką. Virš jos yra platus 8 m. aukščio langas vargonų chorui apšviesti. Visos sienos sustirpintos plytiniais kontraforsais. Jie yra savotiškai padabinti reljefiškų ornamentų juostomis. Karnizai, durų ir langų rėmai ir arkos taip pat plytiniai. Iš oro netinkuota. Navų sienose ir presbiterijoje yra aukšti 6 m langai su smailiomis arkomis, atseit gotiški. Yra trys altoriai su gotiškais puošmenimis. Šventorius aptvertas akmenų mūro tvora.

Didysis altorius medinis, su bokšteliais. Viduryje šv. Petro ir Povilo paveikslas, viršuje — Švč. Jėzaus Širdies statula. Sakykla papuošta 4 evangelistų statulėlėmis. 8 balsų vargonai buvo perkelti iš senosios bažnyčios. Bažnyčios statyba energingai rūpinosi ir daug savo pinigų paskyrė klebonas kun. Juozapas Kuzmickas. Miško medžiagą davė Panemunio grafienė Elžb. Krasickienė. Parapijiečiai suaukojo 5000 aukso rublių, suvežė medžiagą ir

teikė darbo jėgą. Ligi 1914.X.7 surinkta 21.620 rublių. 1913.VII.14 bažnyčią pašventino vyskupo G. Cirtauto įgaliotas Obelių dekanas kun. Mykolas Daleckis. 1922.VI.13 ją konsekravo Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius.

Tas pats klebonas kun. Kuzmickas savo lėšomis pastatė kleboniją ir kitus ūkinius trobesius. Jis mirė 1925.XII.18 ir buvo palaidotas savo patiės rūpesčiu įruoštoje bažnyčios kriptoje.

1938 m., klebono kun. Pr. Vainausko rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis, bažnyčios stogas apdengtas cinkine skarda.

1944 m. rusų — vokiečių karo veiksmų metu, bažnyčia skaudžiai nukentėjo. Į bažnyčią pataikė 18 sviedinių, o 2 į kleboniją. Buvo pramušti bokštai, trijose vietose sužalotos sienos, visi langai išdaužyti, skardiniai stogai sudaužyti. Bet 1946 m. užtaisytos pavojingesnės skylės, įdėti 6 dideli langai. Visas remontas kaštavo 40.000 rb. Darbai atlikti klebono kun. Kazio Čepulio rūpesčiu bei sumanumu.

Čedasų parapija priklausė Rokiškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1841 parapijietį. II pasaulinis karas palietė parapijiečius. Nemaža žmonių suimta ir deportuota. 1946 m. žiniomis 20 ūkių liko be šeimininkų, 42 ūkiai neteko savo artimųjų narių. Tada parapijoje buvo 584 vyrai ir 740 moterų. Latvių tebuvo likę pora šeimų, o žydai visiškai išnyko.

1983 m. Čedasų klebonu buvo kun. Kazimieras Aloyzas Sungaila (gim. 1935 m., kunigu pašvęstas 1961 m.).

Nepriklausomybės laikais Čedasai priklausė Panemunio valsčiui. 1940 m. apie 200 gyventojų. Pokario metais Čedasai vadinami kaimu, yra Rokiškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 159 gyv.

Čedasų kapinės yra prie šventoriaus. Jos įsteigtos 1788 m. 1947 m. apėmė 2400 kv. m plotą. Iš trijų pusių aptvertos akmenine siena. 1946 m. kapinėms priskirta 0,25 ha žemės. Šventoriuje stovi XX a. pradžioje meistro R. Čižiūno darytas dviaukštis koplytstulpis su geležiniu ornamentuotu kryželiu viršuje.

Dabužių bažnyčios šoninis vaizdas 1955 metais

DABUŽIAI

Viešpaties Jėzaus Kristaus į Dangų Žengimo parapijos bažnyčia

Dabužių bažnytkaimis yra prie Susienos upelio (dešinysis Šventosios intakas, 11,8 km ilgumo), 11 km į vakarus nuo Anykščių. Tuojau į pietus nuo bažnytkaimio buvo Dabužių dvaras, žinomas unijinės Lietuvos laikais. Vietovė minima 1624 m. Ukmergės pavieto aktuose.

Senovėje Mažųjų Dabužių dvaras priklausė grafui Merfeldui, vėliau perėjo Konstantinui Klimčitskiui, o nuo jo nupirko dvarponis Tanskas. Numatydamas artėjančią žemės reformą, jau 1920 m. dvaro žemę už ostmarkes išpardavė 5 valstiečiams. Tokiu būdu susidarė Dabužių kaimelis.

Vietovei vardą bus davę Dobužinskiai, gyvenę čia iš senų laikų. (Dailininkas M. Dobužinskis sakydavosi esąs jų palikuonis).

Nuo senų laikų, kiek atokiau nuo Dabužių dvaro sodybos, buvo medinė, šiaudais dengta, medžiais apaugusi koplyčia, kurioje galėjo tilpti gal 100 žmonių. I pasaulinio karo metu vokiečių kareiviai išdaužė jos langus, sulindę viduje išdraskė altorių, sulaužė portatilį, kuriame buvo 1800 m. data ir vyskupo Kasakauskio pavardė. Seni žmonės pasakoja, kad 1863 m. prie koplyčios buvęs ir kunigas, bet nežinia, ar jis nuolat gyveno, ar tik slapstėsi nuo rusų.

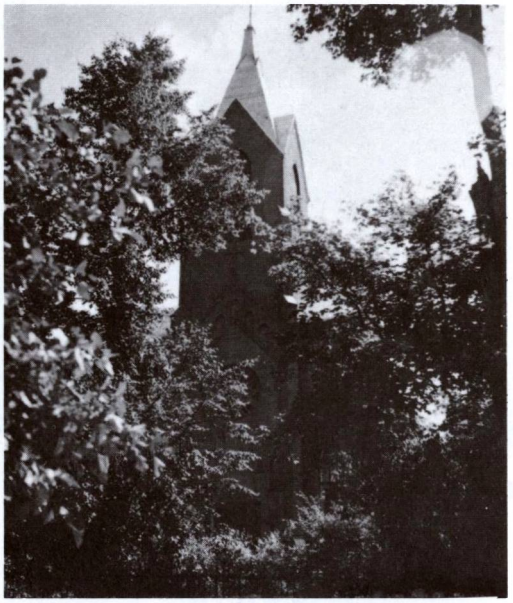

Dabužių bažnyčia 1982 metais

1913 m. koplyčioje buvo pradėtos laikyti gegužinės pamaldos, o po to jau buvo kasmet laikomos. Merginos prieš gegužės mėnesį išplaudavo koplyčią ir ją papuošdavo gėlėmis, vainikais. I pasaulinio karo metu Vašuokėnuose atsiradęs vysk. Pr. Karevičius priėmė dabužiškių atstovus — K. Vildžiūną ir P. Paznioką, kurie prašė paskirti Dabužiams kunigą. Kunigo negavo, bet vyskupas įsakė Anykščių klebonui kartą per mėnesį koplyčioje laikyti pamaldas. K. Vildžiūnas pėsčias nukeliavo į Panevėžį ir parnešė altoriui portatilį. 1915.X.18, Šv. Luko dieną, Anykščių vikaras kun. P. Račas atlaikė Šv. Mišias, aplankė parapijiečius ir pas juos nakvojo.

Netrukus dabužiečiai vėl prašė paskirti jiems nuolatinį kunigą, bet vyskupas negalėjo duoti, nes karo metu nemaža kunigų buvo išmirę; patarė susirasti patiems. Ir susirado — kun. Joną Baltušį, buv. Andrioniškio kleboną, kuris buvo išėjęs pensijon. Tačiau dabužiečiai dar turėjo atlikti visą eilę sunkių kelionių, kol susilaukė pirmojo kunigo. 1916 m. rudenį jie labai iškilmingai jį pasitiko, pastatę garbės vartus ir papuošę bažnytėlę. Anykščių klebonas kun. Šiurna pasakė gražią prakalbą, o klebonui įteikė bažnyčios raktus ir sidabrinį rublį. Kun. Baltušis gyveno dvare iki 1920 m. Prie koplyčios jis pristatė zakristijėlę. Bet 1920 m. Tanskas pardavė Dabužius, nauji pirkėjai išsidalijo dvaro trobesius; klebonui nebebuvo kur gyventi, ir jis išvyko. Kiek vėliau mirė Dusetų altarijoje.

Beieškodami naujo kunigo, pastatė kleboniją ir paruošė ją kunigui gyventi. Darė viską, kad kunigas nepabėgtų ir turėtų savo gyvenimui pagrindą. Ta proga parapijiečiai paskyrė klebonui 4 ha žemės, o 1921 m. Didžiųjų Dabužių valdytojas M. Strachovas pardavė dar 2 dešimtines. 1922.V.8, vyskupo skiriamas, į Dabužius atvyko Anykščių vikaras kun. Mykolas Ruseckas, Jis suprojektavo 3000 parapijiečių cirkulą, nors tam labai priešinosi Kavarsko klebonas. Iš to projekto teliko 1500 parapijiečių. Per pusantrų metų buvo pastatyti ūkiniai trobesiai.

Jį 1925 m. pakeitęs kun. Ignas Bernotavičius, kilimo dabužietis, ilgus metus klebonavęs Rusijoje, ryžosi pastatyti naują bažnyčią. Darbai buvo pradėti 1929 m. Jiems vadovavo technikas Antanas Banionis, o kartkartėmis prižiūrėdavo iš Andrioniškio atvykdamas inž. Pranas Markūnas. Kalkes ir plytas gamino vietoje, tačiau jų nepakako — teko gabentis iš kitur. Lėšos buvo telkiamos rinkliavomis vyskupijos bažnyčiose, parapijiečiai prisidėjo darbu ir aukomis. Atsirado aukotojų, kurie skyrė didesnes sumas. Kai trūkdavo pinigų, kun. Bernotavičius išlaidoms padengti iškrapštydavo auksinių rublių, dar atsivežtų iš Rusijos. Jis 10 metų išgyveno šaltoje netinkuotoje klebonijoje; savo sutanos skvernuose nešiodavo plytas. Pagaliau 1933 m. buvo užbaigtas stogas ir virš jo iškeltas kryžius. 1934 m. liepos pabaigoje jis paliko Dabužius ir mirė 1938.I.25. Palaidotas Kavarsko kapinėse, šalia savo tėvų.

1934.VII.4 iš Dusetų atvyko naujas klebonas kun. Bronislovas Masiokas. Atvykęs paveldėjo nebaigtus darbus, nesutvarkytą bažnyčios aplinką ir 4727.50 lt skolų. VII.8 prie senosios koplyčios jis pasakė pirmąjį pamokslą ir konstatavo jos netinkamumą pamaldoms. 1934.XI.11 naująją bažnyčią pašventino Anykščių dekanas kan. J. Norvila. Bet bažnyčia nebuvo baigta. 1935 metais bažnyčios statyba užbaigta.

Pamažu pastatyta mūrinė bažnyčia nėra stilinga, bet ir nemoderniška. Didelis bokštas turi aukštas angas varpams skambėti. Jo forma, kaip ir šoninių sienų, turi neogotikos

žymių: siauri kontraforsai, smailių arkų langai, netinkuotas plytų mūras. Presbiterija žemesnė už centrinę navą. Darbams vadovavo technikas Antanas Banonis, prižiūrėjo inž. Pr. Markūnas iš Andrioniškio. Vidaus sienos tinkuotos. Didįjį ir du šoninius altorius pagamino Antanas Leviška Šiauliuose. Br. Lukoševičiūtė nupiešė didžiajam altoriui Kristaus Žengimo į dangų paveikslą. Čia dailininkei piešiant angelus pozavo jauni vaikinai, aprengti drobulėmis. Dabužių bažnyčios liturginis inventorius buvo labai praturtintas likviduojant Penionų dvaro koplyčią. Buvo gauta: altoriaus mensa su gražiu tabernakuliu, bufetas, kielikas, relikvijorius, 4 arnotai, 3 kapos, procesinis kryžius, skambučiai ir kt.

1922 m. įsteigtos Dabužių kapinės. Jos yra atokiau nuo bažnyčios, vandeningoje vietoje. Taigi žmonės čia nenoriai laidojo savo artimuosius — dažniau veždavo į Kavarską ar į Peslius. Kapinės buvo apsodintos berželiais ir aptvertos medine tvora, kurią 1938 m. pakeitė gelžbetonine.

Vienoje jų kertėje buvo palaidoti rusai Strachovai ir paskutinis Surdegio stačiatikių vienuolyno palikuonis. Todėl, tveriant kapinių tvorą, aukojo ir pravoslavai. Elena Klimčitskytė davė 900 litų ir vėliau čia pasilaidojo.

Nepriklausomybės metais religinis gyvenimas buvo gyvas. Įvestos kelios atlaidų šventės. Gyvai veikė katalikiškos organizacijos, turėjusios savo vėliavas, kurias 1940 m. vasarą atėmė raudonoji milicija. 1940.VIII.15 d. 16 val. Panevėžio vyskupas su kuklia palyda vienkinkiu vežimėliu atvyko į Dabužius ir pakonsekravo bažnyčią. Šia proga jis suteikė Sutvirtinimo sakramentą beveik 1000-čiai vaikų. 1940.X.30 Dabužius paliko į Vyžuonas iškeltas kun. Br. Masiokas. Jį pakeitė kun. dr. Leonas Lukošiūnas, o šį netrukus — kun. Petras Purauskas iš Pakalnių.

Dabužių parapija priklausė Anykščių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1824 parapijiečius. 1983 m. klebonu buvo kun. Serafinas Žvinys (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

Nepriklausomybės metais Dabužiai priklausė Kavarsko valsčiui. 1936 m. 42 gyv. Bolševikų okupacijos metu — Anykščių rajono apylinkės ir kochozo centras. 1959 m. 86 gyv.

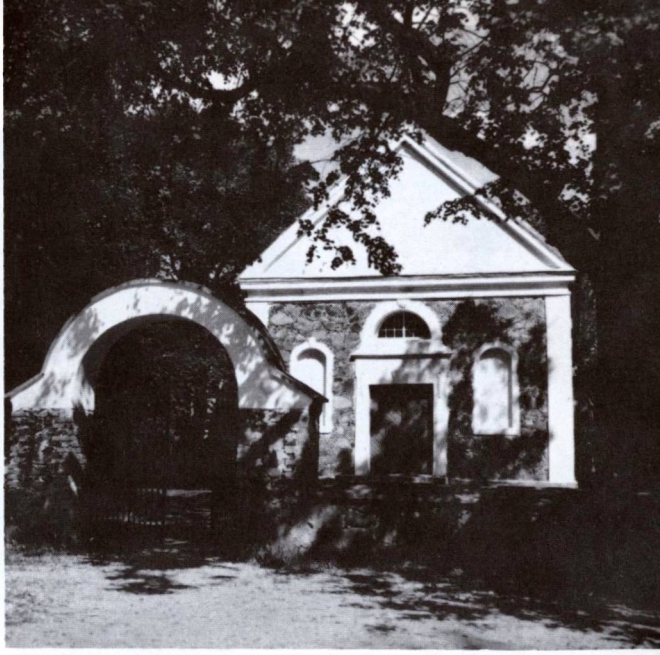

Dambavos bažnyčios fasadas ir šventoriaus vartai 1982 metais

DAMBAVA

Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia

Bažnytkaimis įsikūręs prie Panevėžio — Šiaulių plento, 8 km į rytus nuo Šeduvos, 8 km į pietvakarius nuo Smilgių. Vietovės vardas slaviškos kilmės; lietuviškai tektų vadinti „Ąžuolyne". Kadangi šis mažytis bažnytkaimis yra tik 0,5 km atstu nuo didelio Valdeikių kaimo, tai Lietuvos topografiniuose (kariniuose) žemėlapiuose vadinamas Valdeikiais.

Atrodo, kad senovėje čia būta didesnio ąžuolyno. Augę miškai, buvę daug dvarų, o kaimų mažai. Legenda sako, esą kartą tuose miškuose paklydęs vienas dvarponių vaikas. Jo jieškoję 2 dienas, bet nesuradę. Tik trečią dieną radę miške, po ąžuolu. Žmonės stebėję, kad vilkai vaiko nesudraskę — jis buvęs išgelbėtas Dievo Apvaizdos. Taigi dvarininkas toje vietoje ir pastatęs Dievo Apvaizdos bažnyčią . . . Dar netaip seniai, tik 3 metrų atstu nuo bažnyčios, augęs didžiulis drevėtas ąžuolas. 1920 m. jį nukirtęs kun. Liudvikas Rekašius, nes medis kliudęs procesijai.

Greta Dambavos esančiame Burbiškio dvare buvusi koplyčia, minima 1804 m., vysk. Giedraičio vizitacijos protokole. Čia gyvenęs kan. Straševičius ir joje laikydavęs šv. Mišias.

Dambavos bažnyčios šoninis vaizdas 1957 metais

Manoma, kad iš jos išaugusi Dambavos bažnyčia, kaip Smilgių parapijos filija.

1825 m., Kotrynos Goštautienės lėšomis, Dambavoje pastatyta mūrinė bažnyčia. 1911 m., klebono kun. Jono Karbausko rūpesčiu, pristatyta zakristija.

Architektūra. Akmenų mūro bažnyčia buvo stačiakampio plano, be bokštų. Turi klasicizmo stiliaus žymių. Langų apvadai ir karnizai tinkuoti, nubaltinti. Fasade yra dvi arkinės nišos ir puslankio langas frontone. 1911 m. pristatyta zakristija už didžiojo altoriaus. Nauja absidos siena irgi akmenų mūro, pusiau apskrita. Bažnyčios ilgis su zakristija 25 m, plotis 9 m, aukštis iki lubų 5,5 m, iki stogo viršaus 10 m. Stogo galuose maži bokšteliai su geležiniais kryželiais. Varpinės nėra. Lubos plokščios, tik ties didžiuoju altoriumi suskliaustos iš lentų. Langai keturkampiai, su daug smulkių stiklo padalų. Šventoriaus plotas 58 × 36 m. Aptvertas skeltų akmenų tvora su cementine danga. Didysis altorius sumūrytas iš plytų, pagražinimai gipsiniai. Altorius papuoštas keturiomis kolonomis su kapiteliais, dviejų kondignacijų. Jo aukštis 6 m., plotis 4 m. Tabernakulis gipsinis.

Kun. Karbauskas sugebėjo ne tik bažnyčią praplėsti, bet ir suburti parapijiečius, juos patraukė gausiai lankyti bažnyčią. Pastatė kleboniją, užveistė sodą, sutvarkė kapines. Dambavos špitolė statyta 1808 m., taigi anksčiau kaip bažnyčia. Matyt, kad ji tada buvo prie senosios koplyčios. Parapija turėjo 20 ha žemės.

Kun. Jono Karbausko laikais Dambava ėmė garsėti kaip lietuviškos kultūros centrelis. Netoli esančiame Burbiškio (Pažanskio) dvare buvo ruošiamos žemės ūkio parodos.

1909.V.29 Dambavą vizitavo Žemaičių vyskupas G. Cirtautas, 1924.VIII.12 — Pr. Karevičius. Panevėžio vyskupas K. Paltarokas parapiją vizitavo: 1928.VI.27, 1933.VIII.21, 1938.V.8—9, 1940.VI.25—26.

Dambavos parapija priklauso Šeduvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1552 parapijiečius. Ilgą laiką klebonu buvo kun. Petras Ulickas. Vėliau Dambava nuolatinio kunigo nebeturėjo. Aptarnauja Šeduvos klebonas.

Nepriklausomybės metais vietovė priklausė Smilgių valsčiui, bolševikų okupacijos metu — Radviliškio rajono Pakalniškių apylinkei. 1959 m. 27 gyv.

II pasaulinio karo metu bažnyčios ir klebonijos pastatai gerokai nukentėjo. Pokario metais atlikti remonto darbai, uždėtas naujas stogas.

Dambavos šventorius 58 m ilgio, 36 m pločio. Aplink jį auga šimtametės liepos, vienas kitas ąžuolas. 1910 m., kun. J. Karbausko rūpesčiu, aptvertas skeltų akmenų ir cemento tvora. Didieji vartai geležiniai, jų arka plytinė. Kapinės yra tik 60 m nuo šventoriaus, apkastos pylimu, apsodintos medeliais. Yra vertingų paminklų.

DAPŠIONYS

Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia

Dapšionių bažnytkaimis yra prie Šiaulių — Daugpilio geležinkelio, 14 km į rytus nuo Šeduvos, netoli Labos stotelės. Šiauriniu pakraščiu teka Kurys (Šuojos aukštupys).

Pirmąją koplyčią šia pastatė Upytės teisėjas Antanas Lopacinskis. 1829 m. dvarininkas Vincas Pereščakas sumūrijo naują bažnyčią.

Architektūra. Ši iš akmenų sumūryta bažnytėlė yra klasicistinio stiliaus stačiakampio plano, 21 × 9 m ploto. Ant dvišlaičio stogo užsodintas bokštelis, atrodo, yra vėlesnių laikų priedas. Fasadą sudaro keturių apskritų kolonų portikas su lygių traukų antablementu ir trikampis frontonas. Šoninėse sienose yra po keturis stačiakampius langus. Sienos netinkuotos, tik kolonos, karnizai ir langų apvadai baltai tinkuoti. Yra trys mediniai altoriai. Šventoriaus vartai yra akmeninių mūro, varpinės pirmajame aukšte. Varpinės angų apvadai ir kampai baltai tinkuoti.

Bažnyčios šventorius buvo apsodintas medžiais. Kai kurie jų išliko ligi šių dienų — yra labai aukšti ir stori. Pagal šventoriaus sieną buvo laidojami numirėliai. Vėliau kaimo gale buvo įruoštos naujos kapinės.

Dapšionių bažnyčios fasadas ir varpinė 1982 metais

Bažnyčios šoninis vaizdas

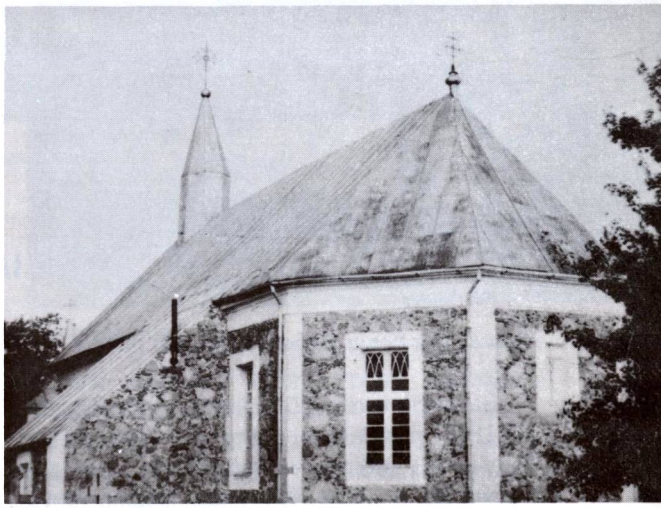

Galinis vaizdas 1981 metais (Iš Algio Abromaičio albumo)

Dapšionių bažnyčios fasado detalė 1981 metais. (Iš Algio Abromaičio albumo)

Skurdi Dapšionių klebonija pokario metais

Bažnyčia turėjo 15 dešimtinių žemės, bet po 1863 m. sukilimo, į kurį buvo įsitraukęs ir Dapšionių kunigas, žemė atimta, kunigas pašalintas ir visus 42 metus dapšioniškiai neturėjo savo kunigo — eidavo į Smilgių bažnyčią.

Po 1905 m., pasikeitus aplinkybėms, Dapšionių bažnyčią globojo kuratas kun. Jonas Karbauskas ir jo įpėdiniai, atvykdavo pamaldoms kas antrą-trečią sekmadienį. Tik 1934 m. Panevėžio vyskupas paskyrė Dapšionims nuolatinį kunigą Martyną Venclovą, kuris kiek suremontavo bažnyčią, pastatė parapijos salę, sutvarkė ūkinius trobesius, vargonus ir kt.

Vykdant žemės reformą, iš Dapšionių dvaro bažnyčiai paskirta 8 ha žemės, tačiau ji buvo už 3 km ir nepatogi apdirbti. 1936 m. remiant Panevėžio kurijai, buvo nupirktas 4 ha žemės sklypas, kurį vėliau bolševikai nusavino. Parapija priklauso Šeduvos dekanatui, 1940 m. ji turėjo 1059 katalikus. Tada, karo metu ir pokario metais, kuratu buvo kun. Leonardas Bobrovskis. 1955—1966 m. klebonu buvo iš Sibiro sugrįžęs kun. Liudvikas Rekašius. Čia jis ir mirė 1966.XI.1. Dabar Dapšionų bažnyčia nuolatinio kunigo neturi. Aptarnauja Sidabravo klebonas.

1936 m. Dapšionyse buvo 205 gyv. Bolševikų okupacijos metu vietovė priskirta Radviliškio rajonui ir yra kolchozo centras. 1959 m. 75 gyv.

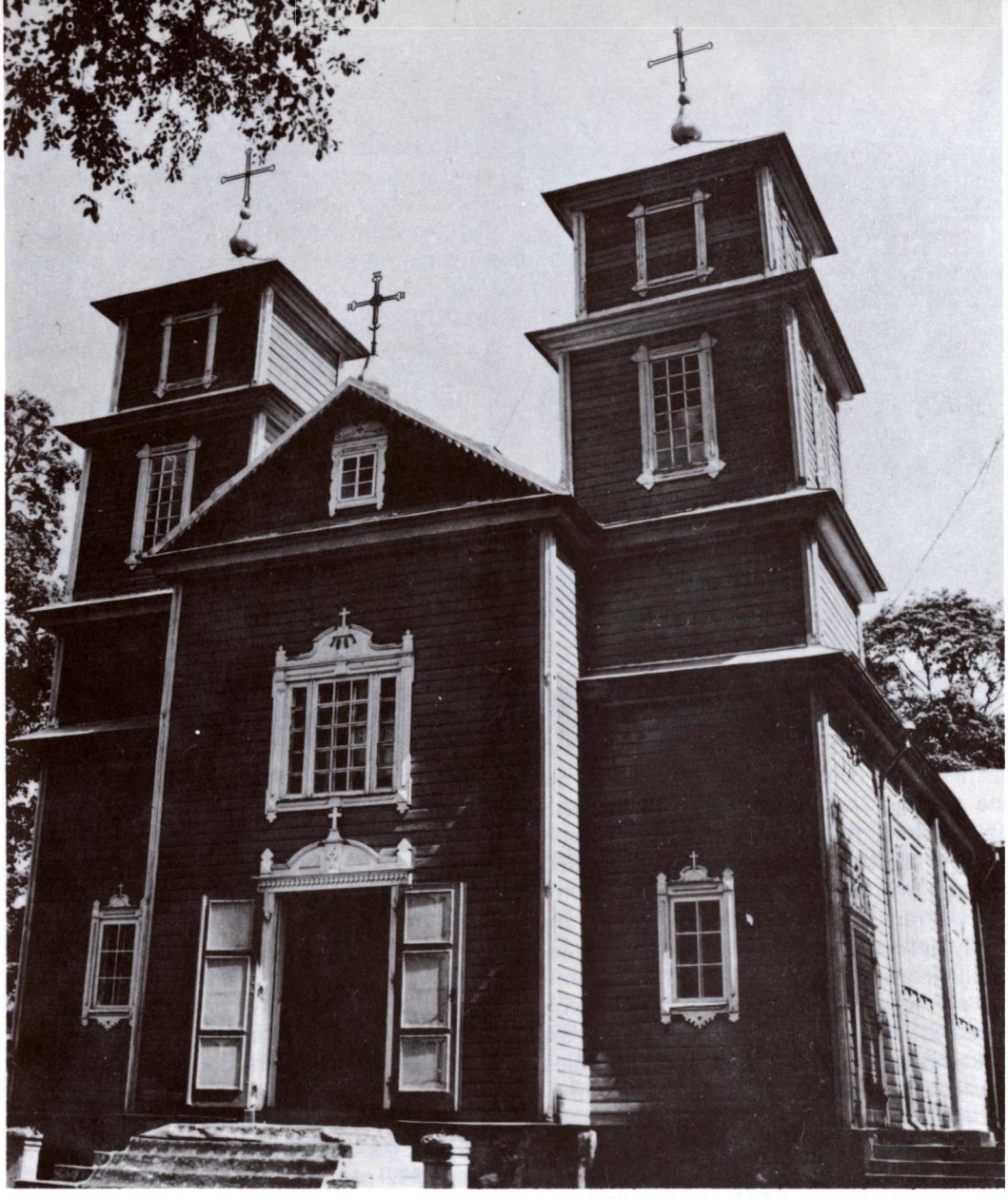

Daugailių parapijos bažnyčia, statyta 1883 m., atremontuota 1983 metais

DAUGAILIAI

Šv. Antano parapijos bažnyčia

Daugailių miestelis įsikūręs prie senojo Kauno — Zarasų — Daugpilio — Petrapilio pašto kelio (plento). Iš čia eina vieškeliai į Salaką, Tauragnus, Užpalius, plentas į Antalieptę — Dusetas. Daugailiai yra 18 km į šiaurės rytus nuo Utenos; 18—20 km atstumas miestelį skiria nuo čia minėtų vietovių. Miestelio laukai į šiaurės pusę pasiekia didžiulį Indrajo ežerą.

Daugailių apylinkės buvo gyvenamos priešistoriniais laikais. Yra išlikusių senų paminklų, aptinkama įvairių radinių. Už 2 km nuo miestelio esančio Žadavainių kaimo laukuose yra senas kapinynas, kurio geleži-

Daugailių bažnyčia ir varpinė apie 1935 metus

niai ir bronziniai radiniai siekia III—IV a. Vėlaikių kaimo laukuose pokario metais buvo rastas XI a. arabiškų monetų lobis. Prie miestelio yra išlikęs dailus priliakalnis su gana stačiais šlaitais, įruoštas aukštoje kalvoje; iš pietų, pietvakarių ir vakarų jį supa pelkėtos pievos. Šio balno tipo piliakalnio viršūnėje yra pusapvalė, pietryčių kryptimi nežymiai aukštėjanti aikštelė 44 × 29 m. Apardytuose šlaituose ir aikštelės kultūriniame sluoksnyje aptinkama lipdytinės keramikos su lygiu ir brūkšniuotu paviršiumi. Archeologai juos priskiria I—V a. po Kr. Šis piliakalnis buvo viena iš šios Lietuvos srities gynimosi grandžių Lietuvos valstybės kūrimosi laikais, kovų su kalavijuočiais metu. Galima numanyti, kad jis buvo kalavijuočių aplankytas 1254 m. žygio metu. Indrajo ežero vardas rišamas su Indrajos gadyne, kuri, kraštotyrininkės dr. E. Šimkūnaitės nuomone, galėjusi prasidėti trečiojo tūkstantmečio pabaigoje ar II-jo pradžioje, taigi prieš 4—5000 metų. Kiek vėliau Daugailių srityje gyveno sėliai. Tautosakoje randama priešiškų Indrajos — Sėlijos deivių apraiškų.

Yra vietovių, Gojais vadinamų. Viena — nedidelis to vardo kaimelis 1 km nuo Daugailių, privažiuojamas plentu į Zarasus. Antrasis Gojus — Polekniškio kaimo laukuose, prie Alekniškio ežerėlio, kur dar mūsų laikais augo labai storas ąžuolas. Šį medį ir tą vietą seni žmonės laikė šventa vieta, Gojumi vadino.

Istoriniais laikais Daugailių apylinkės centras buvo ne dabartiniai Daugailiai, bet Staškūniškio (Daškūniškio) dvaras, 2 km į šiaurę nuo miestelio. Kada jis įsikūrė, tikresnių žinių nėra, tačiau jo laukuose ir sodyboje buvo randama XVI a. ir vėlesnių laikų įvairių kraštų pinigų, dirbinių. Ilgesnį laiką šį dvarą valdė didikai Daugėlai, kurį laiką jis priklausė Radvilams.

Vienas iš Daugėlų dvaro žemėje įkūrė kaimelį, kuris gavo dvaro savininko vardą. Tada Daugailiai buvo 4 vieškelių sankryžoje.

Kada Daugailiuose buvo pastatyta pirmoji koplyčia ar **bažnyčia,** patikimų žinių parapijos archyve ir kitur nebuvo rasta. Istorikas V. Abramavičius 1963 m. Vilniuje išleistame „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašyme" (193 psl.), mini Daugailių bažnyčios inventorių (Inwentarz kościola Daugielskiego). Jo originalas rašytas 1747.I.10 lenkų kalba, dviejuose lapuose, 34 × 20,5 cm. Ten esą aprašyti bažnyčios altoriai, liturginai rakandai, aukso ir sidabro dirbiniai. Neturime tačiau galimybės patikrinti, ar ten minima vietovė (lenk. „Daugielskiego", liet. vertime V. Abramavičius rašo Daugeliai) iš tiesų yra čia aprašomi Daugailiai. Jeigu taip, tai pirmoji Daugailių bažnyčia būtų statyta prieš 1747 m. Istorikas Jan Kurczewski savo knygoje „Biskupstwo Wileńskie" (180 psl.) paskelbtame Vilniaus vyskupijos bažnyčių, filijų ir koplyčių, įsteigtų 1387—1744 m. laikotarpiu sąraše, mini Daugailių (Daugiele) bažnyčią, kuri tada priklausiusi Kupiškio dekanatui. Taigi bažnyčia ar koplyčia čia galėjo atsirasti XVIII a. pradžioje, o gal XVII a. gale. 1747 m. jau buvo filijinė bažnyčia.

Dusetų parapija, kuriai seniau priklausė Staškūniškis, Daugailiai ir daugybė kitų vietovių, XVIII a. buvo labai didelė. Žmonėms buvo sunku pasiekti bažnyčią. Taigi buvo pradėtos steigti filijos, statyti bažnyčios bei koplyčios.

Daugailių bažnyčiai aptarnauti buvo iš Gelvonų atkviestas vienuolis pranciškonas. Atrodo, kad kuriant bažnyčią Daugailiuose šios apylinkės gyventojai dar buvo labai prisirišę prie senosios lietuvių tikybos, laikėsi jos papročių, dar gerbę ir senąsias kulto vietas. Taigi pirmoji bažnyčia pastatyta piliakalnyje, kurį, matyt, daugailiškiai laikė šventa vieta.

Daugailių bažnyčios galinis vaizdas 1983 m. žiemą.

1766 m. kunigaikštis Radvilas, tada valdęs Staškūniškio dvarą (žinoma, ir Daugailius), bažnyčią atstatė taip pat piliakalnyje ar jo šlaite. Ją aptarnavo mūsų jau minėtas pranciškonas. Piliakalnyje buvo ir pirmosios Daugailių katalikiškos kapinės: daugailiškiai mėgo savo mirusiuosius laidoti greta jų žemę ir pilį gynusių didvyrių . . .

Šią bažnyčią, kaip seni daugailiškiai pasakodavo, sudeginusi perkūnija. Dar mūsų laikais buvo rodomos jos pamatų liekanos. Buvo išlikusios ir nuo piliakalnio ligi vieškelio į Salaką ėjusios klevų alėjos liekanos ir senovinis kelias. Kalno viršūnėje ir šlaite buvusių kapinių vietą liudija dar nesupuvusių karstų ir žmonių griaučių radiniai. Nemaža jų dalis sunaikinta vokiečiams įsakius kasti iš piliakalnio žvyrą kelių taisymui. Kai jau dalis piliakalnio buvo nukasta, jo bei kapinių ardymas sustabdytas. Tačiau piliakalnis jau buvo netekęs savo pirmykščio grožio.

Kaip minėta, padavimai sako, kad ant piliakalnio (jį žmonės vadina Senaisiais kapais) stovėjusi bažnyčia buvusi perkūnijos sudeginta; kiti teigia, kad ji nugrimzdusi į kalno gelmes. Tačiau vėjas jos didįjį altorių su šventu paveikslu nunešęs į kalno papėdę; čia, Visagalio valia, turėjusi būti pastatyta nauja bažnyčia.

1883 m. bažnyčia buvo perstatyta, padaryta didesnė. Jos statyba rūpinosi Dusetų klebonas kun. Antanas Rumševičius (gim. 1848 m.). Parapijiečiai talkino darbo jėga, davė aukų, o bažnyčiai reikalingą miško medžiagą paaukojo Adomas Kviklys (šios knygos autoriaus senelis), iš savo miško Šavašų palivarke, kurį neseniai buvo nusipirkęs. Medžiaginėmis ir piniginėmis aukomis gausiai parėmė Reinių, Mališauskų, Čepėnų šeimos, Jablonskienė ir kiti daugiau ar mažiau pasiturintieji parapijiečiai. Tada, o gal kiek anksčiau, pastatyta ir klebonija.

Architektūra. 1883 m. pastatyta medinė bažnyčia yra sukomponuota pagal baroko pavyzdžius. Trijų navų bazilikinės erdvės pastatas turi du kampinius fasadinius bokštus. Tarp jų priekin išsikiša centrinės navos ir nartekso fasadinė siena. Šešių pakopų laiptais pakylama į duris, kurios yra dvivėrės ir papuoštos išlenktu sandriku. Virš durų platus stačiakampis langas su panašiu sandriku, kokius matome ir ant kitų langų, visi su mažais kryželiais. Mažas trikampis frontonas turi langą su apvadais, panašų į lietuviškų pirkių langus. Bokštai keturių tarpsnių. Jie nežymiai laibėja palaipsniui ir jų aukščiai skirtingi. Bokštų langai stačiakampiai, kaip ir navų. Ant bokštų ir ant frontono uždėti

Daugailių bažnyčios didysis altorius 1983 metais

ažūriniai kaltos geležies kryžiai su barokinėmis bazėmis. Šoninių sienų ir transeptų langai sudėti poromis, kas yra reta bet kurio stiliaus bažnyčiose. Išorinės sienos apkaltos gulsčiomis lentomis ir nudažytos. Stogas cinkuotos skardos.

Bažnyčios planas kryžminis. Navos atskirtos pilioriais. Virš zakristijų abipus presbiterijos yra galerijos. Į vargonų chorą veda laiptai iš kampinio bokšto. Yra trys altoriai, visi barokiškai dekoruoti.

Šventoriaus kampe stovi medinė trijų palaipsniui laibėjančių tarpsnių varpinė. Panašių randama Lietuvoje i daugiau, pvz., Rumšiškėse. Tarpsniai atskirti plačiais karnizais. Apkalta statmenomis lentelėmis. Ant piramidinio stogo uždėtas didokas rutulys — bazė kryžiui. Varpams skardenti yra keturios angos. Akmenų mūro šventoriaus sienoje yra puošnūs geležiniai vartai.

1915 m. klebonas kun. K. Kiršinas su parapijiečiais bažnyčią suremontavo. Tada jos vidus buvo išdažytas aliejiniais dažais.

Bažnyčios vidaus įrengimo darbus, įvairius išpjaustymus bei išdrožinėjimus atliko Ignasius Mecelica iš Garnių kaimo. Tada jis buvo žymiausias stalius apylinkėje. Nors jie nėra aukšto meninio lygio, palyginti paprasti, tačiau darbas dailiai ir skoningai atliktas. Atrodo, kad I. Mecelica eilę metų dirbo be atlyginimo, ar tik labai mažai teatlyginamas (gal tiktai už maistą), nes šis meistras vėliau gyveno kaip beturtis; kai jau nebegalėjo staliaus amatu verstis, jo pajamos tebuvo gerų žmonių aukos už jo poteriavimą už mirusius.

Nemaža istorinių įvykių palietė Daugailius. 1812 m. birželio mėnesį iš Ukmergės per Aluntą, Uteną, taigi ir per Daugailius, Zarasus, Polocko link žygiavo prancūzų generolo Udino korpusas. Vėliau čia buvo atvykęs ir nakvojo prancūzus persekiojęs rusų karinis dalinys.

Kadangi Daugailiai buvo prie senojo pašto kelio, pro juos dilužanais važinėdavo daug žmonių, jų tarpe žymių asmenybių. Išskirtinai minėtinos Petrapilio dvasinės akademijos klieriko (vėliau vyskupas) Antano Baranausko kelionės dilužanu 1858—1862 m. Šia proga jis eiliavo:

„Ir atsidurėm į paštą Daugelės,
Kolei iš kelio sugrįžo kumelės".

Mat Daugailiai buvo ano meto pašto bei dilužanų arklių keitimo stotis. Ja buvo ir keliasdešimt metų anksčiau, nes yra žinoma, kad 1831 m. sukilimo metu į Daugailius buvo atvykusi viena iš sukilimo vadovių — Emilija Platerytė ir nusavinusi 30 arklių. (Tenka tačiau suabejoti, ar tiek daug arklių Daugailiuose tada galėjo būti).

Pravedus Kauno — Daugpilio plentą, XIX a. pabaigoje Daugailiuose pastatyti didesni pašto bei dilužanų namai su užvažiuojamu kiemu bei arklidėmis. Ir 1863 m. sukilimas palietė Daugailius. Žinoma, kad 1863.V.20 Staškūniškio dvaran su savo vyrais buvo atvykęs vienas iš sukilėlių vadų — Kazimieras Lukošiūnas, pirmiau tarnavęs ūkvedžiu pas šio dvaro valdytoją Melnikovą. Iš čia sukilėliai patraukė Dusetų link.

Spaudos draudimo laikais daugailiškius pasiekdavo draudžiamieji raštai, kuriuos čia platino bekojis ir bežadis škaplierininkas Petras Zizas, iš Gutaučių kaimo kilęs Galinis ir gal kiti knygnešiai.

1905 m., priešrusiško judėjimo metu, gausiai susirinkę daugailiškiai išklausė atstovo į Vilniaus seimą pranešimą, domėjosi seimo nutarimais, atsišaukimais, pareikalavo

Ilgametis Daugailių parapijos klebonas kun. Kazimieras Kiršinas apie 1938 metus, savo artimų giminaičių tarpe

lietuvio mokytojo, sudaužė juos skurdinantį degtinės monopolį. Atgavus spaudą, atsirado apšvietesnių ūkininkų, kurie skaitė lietuviškus laikraščius. 1907 m. įvestas taisyklingas suplikacijų giedojimas, išmetant iš jų „macnus", „nesmertelnus" ir kitus barbarizmus, prie bažnyčios įsteigta skaityklėlė.

1919.VIII.9 Vėlaikių dvare suruoštas pirmasis lietuviškas spektaklis; kaimuose steigėsi nelegalios lietuviškos mokyklėlės. Daugelis lietuvių buvo apsiskaitę, apsišvietę, leido savo vaikus į mokslą (dažniausiai į Daugpilio vidurinę mokyklą).

XX a. pradžioje, kada plačioje apylinkėje buvo „ir tamsu, ir juoda", iš Daugailių apylinkės išėjo nemaža kunigų, turėjusių didelės reikšmės visos Lietuvos religiniame bei visuomeniniame gyvenime: Mečislovas Reinys, Juozapas Čepėnas, Mamertas Lumbė, Teofilius Matulionis, Petras Prunskis, Nenėnas, Janilionis, Pakalnis ir gal dar vienas kitas. Vėliau, jau nepriklausomybės metais, kunigais buvo pašvęsti daugailiškiai: Norbertas Skurkis, Juozas Prunskis, Kazimieras Tamošiūnas, Antanas Rameikis, Juozas Čepėnas.

Iš Daugailių klebonų ypač minėtinas kun. Kazimieras Kiršinas. Jis buvo gimęs 1865 m. Šiaulių apskrityje. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1888 m. 1897 m. paskirtas Daugailių filialistu, čia išbuvo ligi 1935 m., taigi ištisus 38 metus. Po to, netekęs sveikatos, buvo savo paties prašymu atleistas iš pareigų ir apsigyveno pačiuose Daugailiuose nusipirktame mažame namelyje mansijonariumi. Mirė 1940 m. Tai pirmasis kunigas, palaidotas Daugailių kapinėse.

Kun. Kiršino veikla Daugailiuose buvo tyli, bet gili ir plati, palikusi ryškių bruožų. Jis rūpinosi savo parapijiečių švietimu; kalėdodamas ir kitais būdais skatino tėvus leisti savo vaikus į mokslus. Globojo iš parapijos kilusius klierikus, reikalui esant, padėdavo jiems materiališkai. Taigi nenuostabu, kad jis buvo visų parapijiečių mylimas bei gerbiamas. Jį gerbė net ir netikintieji, kurių tiesa pasakius, nebuvo daug. Nepriklausomybės metais, kai reiškėsi vyskupų konfliktas su vyriausybe, kun. Kiršinas mielai įsileisdavo ir kitaip politiškai galvojančių organizacijų narius, šventino jų vėliavas.

Kun. Kiršinas atlieka laidotuvių apeigas Daugailių kapinėse. 1940 metais. Tolumoje matyti Zastrono Kviklių sodyba

Lenka dar pažymėti, kad XIX—XX a. sąvartoje, pagal to laiko madą, ir Daugailių bažnyčioje buvo skaitoma evangelija lenkų kalba. Lenkų nebuvo, bet buvo vienas lenkuojantis bajoras — Veriškių Varatinskas. Kun. Kiršinas kiekvieną sekmadienį skaitydavo evangeliją lenkiškai tik jam vienam. Pagaliau jam nusibodo tai daryti, tuo labiau kad žinojo, kad Varatinskas neblogai kalbėjo lietuviškai. Taigi vieną sekmadienio popietę pasišaukė į kleboniją ir jam pasakė: „Matai, pone, dėl tavęs vieno turiu varginti visą bažnyčią. Jei tu supranti lietuviškai, tai ir sek ją šia kalba, o jeigu nesupranti, po pamaldų užsuk į kleboniją — aš tau vienam specialiai perskaitysiu lenkiškai". Varatinskas, žinoma, suprato. Juk jis pats buvo lietuvis, duktė aktyvi pavasarininkė (anksti mirusi), o sūnus 1919 m. tėvo arkliu išjojo į Kauną, įstojo į Lietuvos kariuomenės savanorių eiles, kaip mokantis lenkiškai, buvo pasiųstas į lenkų pusę su specialiu uždaviniu ir ten žuvo.

1852 m. Žemaičių vyskupas M. Valančius, vizituodamas Daugailius, patvirtino ribas, padarė filija su cirkulu. Kuratui buvo pavestas tam tikras žmonių skaičius. Priklausė Dusetų parapijai. 1925 m. turėjo 2210, 1940 m. 2715 parapijiečių. Taigi buvo visos sąlygos filijai parapija tapti. Tačiau dėl nežinomų aplinkybių Daugailiai filija išbuvo beveik ligi II pasaulinio karo pradžios. Greičiausiai klebonas neprisirengė tų teisių paprašyti, o parapijiečiams Daugailiai ir šiaip jau buvo jų parapija — kitaip jos nevadino, o dažniausiai ir nežinojo, kad Daugailių bažnyčia yra Dusetų parapijos filija. Tik kun. Kiršinui mirus, jo įpėdinis kun. Kazimieras Mozūras pasirūpino reikalą sutvarkyti. 1939 m. Panevėžio vyskupas Daugailių filiją paskelbė parapija, o kuratą kun. Mozūrą paskyrė klebonu.

Kun. Mozūras, atvykęs į Daugailius, rado bažnyčią ir parapijos trobesius kiek apleistus. Mat senasis klebonas, nenorėdamas medžiagiškai skriausti parapijiečių ir uždėti jiems mokesčių, būdamas senyvo amžiaus, nesiėmė remonto bei statybos darbų. Kun. Mozūras 1939 m. nudažė bažnyčią iš lauko pusės, 1940 m. išdekoravo jos vidų, arčiau bažnyčios, senosios špitolės vietoje, pastatė naują gražią medinę kleboniją, o senoji klebonija virto špitole bei bažnyčios tarnų gyvenamuoju namu.

II pasaulinio karo išvakarėse parapija jungė 57 kaimus, miestelį bei atskiras viensėdijas ir 2214 parapijiečių.

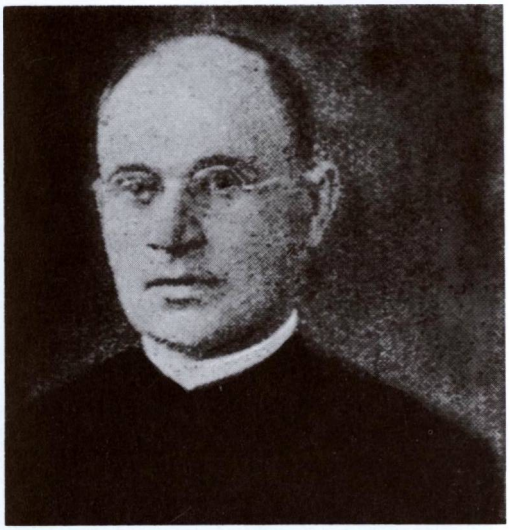

Kun. Kazimieras Mozūras, Daugailių parapijos klebonas

Daugailių klebonija, bolševikų valdžios nusavinta

Daugailių varpinė 1983 metais

Daugailių miestelis, nors ir buvo patogioje geografinėje padėtyje (arti geros susisiekimo linijos), neišaugo. 1880 m. jame buvo 269 gyv. Dar prieš I pasaulinį karą miestelio gyventojai išsiskirstė vienkiemiais, nemaža sodybų išsikėlė į laukus. 1923 m. Daugailiuose (vienkiemius įskaitant) buvo 70 šeimų ir 369 gyv. Nepriklausomybės metais Daugailiai, anksčiau priklausę Antalieptės valsčiui, patys tapo Utenos aps. valsčiaus centru. I-jo pasaulinio karo metu sunaikintas miestelis atsistatė, bet neišaugo, nes jame nebuvo nė vienos didesnės pramonės ar amato dirbtuvės. Beveik visi gyventojai vertėsi žemės ūkiu, daržininkyste.

II pasaulinio karo metu Daugailius vėl gerokai palietė karo ugnis. Nukentėjo ir bažnyčia, kai į ją pataikė patrankos sviedinys.

Apie 1937 m. Daugailių jaunalietuviai prie mokyklos pastatė gražų medinį Vilniaus kryžių, o 1938 m. vietos pavasarininkai, minėdami Lietuvos nepriklausomybės 20 m. sukaktį, miestelio aikštės pakraštyje pastatė 3 m aukščio cementinį kryžių su 3 pakopomis. 1941 m. sausio mėn., sovietinio „seimo" rinkimų metu, nežinomi piktadariai šį kryžių apdaužė, išniekino. Tarp sudaužytų cemento luitų buvo pamesta ir Kristaus kančia. Vietinis milicijos skyriaus vedėjas, buvęs siuvėjas A. Kunčiūnas, su Utenos aps. NKVD viršininku rusu Grigorium Železniakovu susitarė piktadarių neieškoti, nes kryžių naikinimas įėjo į bolševikų programą. Tik raudonajai armijai jau išbėgus, lietuvių policija pradėjo ieškoti nusikaltėlio, sunaikinusio kryžių. Pravedus tuo reikalu kvotą, buvo sulaikytas Juozas Gaidelis. Kvota su nusikaltėliu buvo perduota Utenos karo komendantui. Tačiau jos užbaigti nebereikėjo — įtariamasis Gaidelis buvo rastas nebegyvas — pasikoręs ant kameros lango: jis teismo nebelaukė — pats nusiteisė . . . 1941 m., birželio mėn. sukilimo metu, lietuvių tautinę vėliavą Daugailių miestelio aikštėje, dar tebesant bolševikams, iškėlė daugailiškiai broliai Girčiai.

Kun. Adomas Višniauskas, Daugailių parapijos klebonas

Kun. Petras Baltuška, parapijos klebonas poka rio metais

1944.VII.10 Daugailius vėl užėmė bolševikai. Per miestelį vėl ritosi vokiečių ir rusų kariuomenių bangos, sudeginusios beveik visus pastatus, malūną; nukentėjo ir bažnyčia. Daugelis Daugailių ir apylinkės gyventojų buvo pokario metais suimta, kalinta, kankinta. Miestelyje prie plento kurį laiką gulėjo istrebitelių pamesti lietuvių partizanų lavonai. Sekė sunkios deportacijos. Prievartinio kochozinimo metu liko daug tuščių ūkininkų sodybų, nes jų savininkai buvo arba deportuoti, arba pasitraukė į kitas Lietuvos vietas. Kadangi rusai priartėjo labai staigiai, tik labai mažam daugailiškių skaičiui pavyko pasiekti užsienį.

II pasaulinio karo metu ir pokario metais Daugailių klebonu buvo kun. Adomas Višniauskas (aluntiškis, gim. 1887.II.10, kunigu pašvęstas 1911 m.). Karo meto aplinkybės jam buvo labai sunkios ir nedėkingos. Jis mirė pokario metais ir buvo palaidotas Daugailiuose.

Pokario metu 7 metus Daugailiuose klebonavo Gediminas Šukys (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1946 m.), muzikas, kompozitorius. Kiek įstengdamas tvarkė parapijos reikalus. Vėliau ilgesnį laiką buvo Zarasų dekanu.

Lietuvos kunigų 1974—1983 m. sąrašuose Daugailių klebonu minimas kun. Petras Baltuška (gim. 1930 m., kunigu pašvęstas 1954 m.). 1979 m. Daugailiškiai, Marijos Škaplierinės atlaidų metu, gražiai paminėjo jo 25 metų kunigystės sukaktį. Iškilmėse buvo daug žmonių, kunigų.

LKB Kronikoje (Nr. 40, 1979) buvo atspausdinta plati korespondencija iš Daugailių. Iš jos aiškėja, kad parapijiečiai 1979.V.6 išsirinko parapijos komitetą, kurį sudarė: klebonas kun. Petras Baltuška (pirm.), Zenonas Lumbė (sekr.) ir Vincas Seibutis (ižd.). Utenos rajono komunistų partijos komitetas pareikalavo kun. Baltušką iš šio komiteto pašalinti. Parapijiečiai nesutiko. Iškilo ilgi ginčai. Jų metu klebonas, be ko kita, pareiškė, kad 1000 Daugailių parapijiečių buvę pareiškę norą vykti į Lenkiją tada besilankantį popiežių sutikti. Kai Utenos komunistų rajono vadovybė bandė sušaukti Daugailių parapijiečių susirinkimą, į jį atvykusios tik 3 moterys.

1981 m. Daugailių klebonas kun. P. Baltuška buvo „neaiškios kilmės" plėšikų užpultas, smarkiai sumuštas, sužalotas. Po to buvo ilgesnį laiką gydomas ligoninėje.

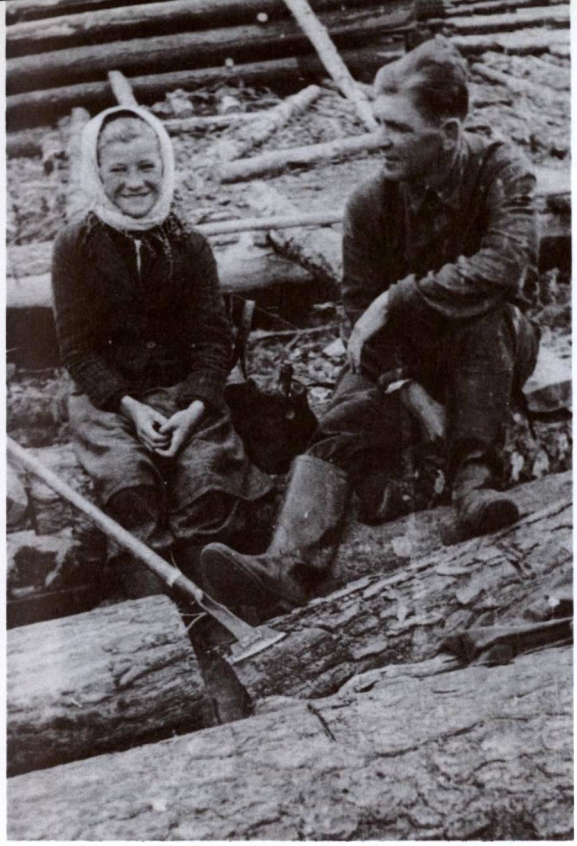

Daugailiškiai prie miško darbų, Sibiro tremtyje apie 1948 metus

Bažnyčios fasado detalė 1980 metais. (Andriaus Kulikausko nuotrauka)

Kun. dr. Juozapo Čepėno kapas ir paminklas (koplytstulpis) Daugailių kapinėse 1978 metais

1982 m. Daugailių bažnyčia, ruošiantis paminėti šio pastato 100 metų sukaktį, buvo gražiai atremontuota, skoningai perdažyta. Lėšas aukų būdu šiam reikalui sudėjo parapijiečiai. 1983 m., Marijos Škaplierinės atlaidų metu, buvo iškilmingai paminėta šio bažnyčios pastato 100 metų sukaktis.

Kapinės, religiniai paminklai

Atrodo, kad pirmosios Daugailių kapinės buvo piliakalnyje. Mirusieji buvo laidojami jo viršūnėje ir šlaituose. Dar nepriklausomybės metais piliakalnio viršūnėje stovėjo pora išlikusių kapinių kryžių, kurių vėliau ir žymės nebeliko.

Antrosios kapinės buvo kalnelyje prie dabartinių kapinių. Jas daugailiškiai „Kapeliais" vadino. Jokių paminklų nebebuvo išlikę, bet kasant buvo randama žmonių kaulų.

Trečiosios kapinės, vadinamos Senosiomis, buvo tarp Kapelių ir vieškelio į Salaką. Jos buvo mūrine tvora aptvertos. Buvo senų geležinių, akmeninių ir medinių kryžių. Šios kapinės apaugusios didesniais medžiais.

Daugailių kapinių dalis 1980 metais

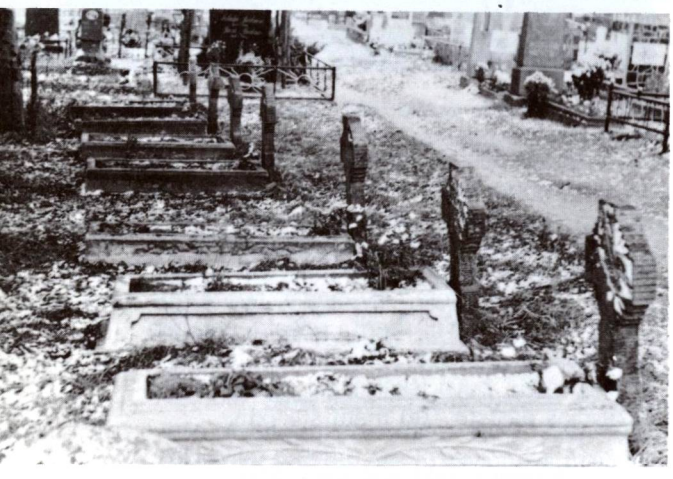

Nepriklausomos Lietuvos karių kapai Daugailių kapinėse 1983 metais

Ketvirtosios, Naujosios kapinės, buvo senųjų kapinių tąsa. Čia taip pat buvo nemaža paminklų bei kryžių. Vienoje jų vietoje (netoli vieškelio) buvo palaidota keliolika nepriklausomos Lietuvos karių savanorių, žuvusių dėl Lietuvos laisvės. Dauguma jų buvo atvežta iš Balčių — Baibių laukų, kur vyko smarkūs lietuvių mūšiai su bolševikais. Žuvusiųjų tarpe buvo ir čia palaidotas karininkas Jurgis Sidaravičius. Jis buvo gimęs 1900.XI.27 Liepalotų kaime. 1919.I.27 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, 1919.VII.6 baigė Lietuvos karo mokyklos I laidą ir buvo paskirtas į 1 pėst. pulką, kuris tada kovojo su bolševikais ir stūmė juos iš Lietuvos Zarasų — Daugpilio link. J. Sidaravičiaus kuopa puolė bolševikus Antalieptės — Bružų — Baibių rajone ir čia jis žuvo. J. Sidaravičius buvo pirmasis Lietuvos karo mokyklos auklėtinis, žuvęs dėl Lietuvos laisvės. Ant jo kapo, šeimos artimųjų rūpesčiu, buvo pastatytas gražus akmeninis kryžius. Visi kiti čia palaidotų karių kapai buvo paženklinti Krašto apsaugos ministerijos Kapų tvarkymo komisijos standartiniais cementiniais kryželiais. Vienas iš kapų buvo Lietuvos Nežinomojo kario kapas. Nepriklausomybės metais kapus tvarkydavo šauliai, jaunalietuviai, pavasarininkai, mokiniai. Jie buvo papuošiami gėlėmis, vainikais. Po II pasaulinio karo bolševikai, užėmę Daugailius, šį karių kapinių skyrių sulygino su žeme, bet 1982 m. parapijiečiai kapus vėl atstatė. Pokario metais Naujosios kapinės buvo žymiai praplėstos.

Prie kelio į Salaką, Jurelės sodyboje, nuo baudžiavos laikų stovėjo senas, dailaus darbo lietuviškas kryžius — koplytstulpis. Jo nuotrauka dažnai buvo spausdinama laikraščiuose. Seniau šis kryžius buvo aukštesnis, vėliau ar ne 3 kartus jis buvo perstatytas, vėl iš naujo įkasant į žemes. Šio kryžiaus dabar nebėra.

Po II pasaulinio karo buvo nugriautas ir prie mokyklos jaunalietuvių pastatytas paminklinis kryžius. Rodosi, kad jis buvo

pervežtas į Šventorių, kuriame ir dabar tebestovi.

Keliuose Daugailių apylinkės kaimuose buvo vietinės kaimo kapinaitės, kuriose senais laikais buvo laidojami to kaimo mirusieji. Ilgainiui jos liko nenaudojamos, nes mirusiuosius, dvasinės vyriausybės patvarkymu, turėjo vežti į Daugailių parapijos kapines. Jos buvo įruošiamos ant kalnelio. Kai kuriuos kapus papuošdavo mediniai kryžiai. Po II pasaulinio karo okupantai tokias kaimo kapinaites panaikino, suardami žemę, nes jos kliudė kolchozinei „mechanizacijai".

Polekniškio kaime, 4 km į pietryčius nuo Daugailių, ant kalniuko buvo pastatytas ir 1942.VI.14 iškilmingai pašventintas granito akmens Tremtinių kryžius, su įrašu: „Viešpatie, sugrąžink mūsų tremtinius". Jį savo sodyboje pastatė Jonas Juodvalkis, 1941 m. į Sibirą išvežtos savo motinos ir savo žmonos, o taip pat kitų tremtinių atminimui. Pokario metais bolševikai šį kryžių nugriovė.

Kaimuose, prie upelių, pakelėse ir šiaip jau daugailiškių sodybose kryžiai, koplytstulpiai, šventieji Jonai ir kiti panašaus turinio religiniai paminklai buvo neretas dalykas. Nemaža kryžių pastatyta ir nepriklausomybės metais. Beveik visi jie buvo sunaikinti ar sunyko pokario metais.

Madagaskaro vienkiemyje, 5 km į šiaurę nuo Daugailių, 1884.II.5 gimė Mečislovas Reinys, Vilkaviškio vyskupas koadjutorius, Vilniaus arkivyskupijos valdytojas, visuomenės veikėjas, mokslų daktaras, profesorius, arkivyskupas, Lietuvos užsienio reikalų ministeris, pagaliau, vyskupas kankinys. Jis buvo bolševikų nukankintas Vladimiro kalėjime 1953.XI.8.

Iš dalies daugailiškiu reikia laikyti ir Teofilių Matulionį, vyskupą kankinį, Kaišiadorių vyskupą (vėliau arkivyskupą). Netoli (2 km) nuo Daugailių, Purviniškių viensėdijoje, jo tėvai buvo nusipirkę poros valakų ūkį, kuriame užaugo ir Teofilius. Jis buvo didelis klebono kun. K. Kiršino ir kitų daugailiškių nuoširdus draugas, mėgdavo lankyti Daugailius. Po ilgų kančių kalėjimuose bei tremtyje mirė Šeduvoje 1962.VIII.20, palaidotas Kaišiadorių katedros kriptoje.

Daugailiškiai pagrįstai didžiavosi turį du vyskupu (arkivyskupu), nors tik vieną kunigą (kleboną) teturėjo.

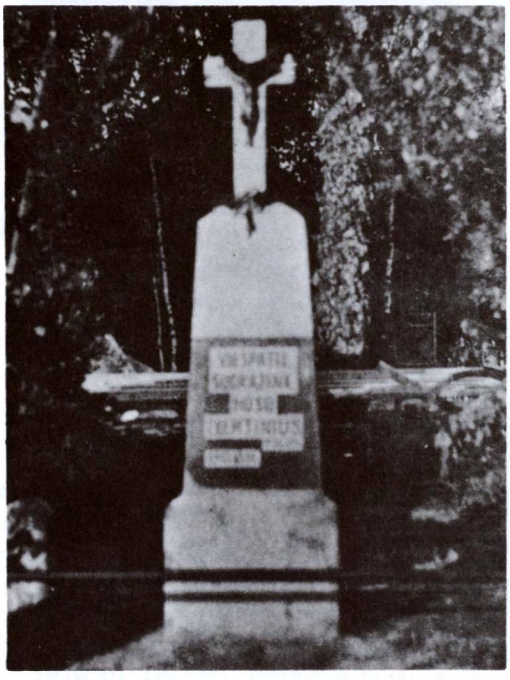

Tremtinių kryžius Polekniškio kaime

Daugailiškis vyskupas Mečislovas Reinys savo giminių tarpe Madagaskaro vienkiemyje 1938 m. Vyskupo kairėje sėdi kun. K. Mozūras, Daugailių klebonas, dešinėje jojo seserys Emilija ir Julijona. Žemai kairėje brolis Kazimieras, brolis Jonas (viršuje, dešinėje). Už sesers Emilijos stovi Grasilda Reinienė, mirusio vyskupo brolio Izajošiaus našlė. Stovi sesers Julijonos Martinėnienės vaikai ir kiti giminės. Didžioji jų dalis žuvo Sibire.

Daujėnų bažnyčia 1982 metais

DAUJĖNAI

Švč. Jėzaus Vardo parapijos bažnyčia

Daujėnų miestelis įsikūręs Orijos (Pyvesos intakas) upės pakraštyje, 12 km į pietryčius nuo Pasvalio, prie Pumpėnų — Vabalninko kelio. Vietovė gyvenama nuo senų laikų — apylinkės kalvose randama akmens amžiaus dirbinių.

Baudžiavos laikais šios srities centras buvo Baluškių dvaras, kuriam priklausė daug kaimų, jų tarpe ir Daujėnai. Padavimas sako, kad toje vietoje, kur dabar stovi bažnyčia, anksčiau buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta (alka).

Jau XVI a. pabaigoje Baluškių dvaro savininkas pastatė kapinėse medinę koplyčią. Žinoma, kad ji buvo ir 1750 m., Vilniaus vyskupas Zenkevičius (1730—1762) įsakė Krinčino kunigams bent kas trečią sekmadienį vykti į Daujėnus pamaldų laikyti. Už tai Žadeikonių seniūnas jiems atsilygindavo, duodamas šieno ir malkų.

1803 m. Krinčino klebonas kan. Jonas Jeronimas Šarkevičius, kuriam Daujėnai priklausė, pastatė mūrinę (iš plytų) bažnyčią. Kiek vėliau klebonas kun. Juozapas Kubilinskas jos medines lubas pakeitė mūriniais skliautais.

Bažnyčios medžiaginei statybai pagrindus padėję maldininkai, aukotojai, kurie, gerbdami Kristaus statulą, Sekminių metu gausiai susirinkdavę Daujėnų koplyčion ir čia palikdavo nemaža variokų. Tačiau kai kurie Krinčino kunigai aukas paimdavę, o bažnyčios reikalais nelabai rūpinęsi. Nebuvusi kaip reikiant aprengta ir stebuklingą galią turinti Kristaus statula. Pasakojama, kad kartą į Daujėnus atvykęs Dilių kuratas — garsusis kunigas poetas Antanas Strazdas Sekminių pamokslo metu pasakęs: „Viešpatie Jėzau, pasakyk Tu mums, kur Tu tuos pinigus dedi. Mes tiek daug Tau supiliame, o Tu vis kaip nuplyšęs, taip nuplyšęs . . ."

Žemaičių vyskupas M. Paliulionis paskyrė į Krinčiną vikaru kun. Bričkų. Kadangi rusų policija neleido jam nuolat gyventi Daujėnuose, tai daujėniškiai jį slapta atsigabenę. Jis turėjo aptarnauti Daujėnų bažnyčią, bet ilgiau čia išbūti negalėjo. Taigi vyskupas jį pakeitė — Daujėnus pavedė Kupiškio vikarui kun. Stanislovui Kvikliui. Tai buvęs kiek savotiškas kunigas, už kažkokius nuopelnus rusų valdžios apdovanotas kryžiumi su įrašu: „Gerajam Ganytojui, ištikimai ganančiam savo kaimenę". Kai kun. Kviklys įsikūrė Daujėnuose, prie jo prisistatęs rusų pristavas (nuovados viršininkas) ir paklausęs, kokia teise remdamasis čia apsigyvenęs. Šis užsikabinęs ant savo krūtinės minėtą kryžių ir pristavui parodęs duris. Rodosi, kad nuo to laiko rusų administracija nebedraudė kunigui Daujėnuose gyventi. Tačiau gal dėl to kryžiaus ar ko kitko kun. St. Kviklys neturėjęs vyskupo akyse geros reputacijos ir buvęs netrukus iškeltas į menkutę Ragelių parapiją.

1894 m. Daujėnuose pastatyta XVIII a. dvarų stiliaus medinė klebonija. Kadangi rusų valdžia neleido statyti klebonijų, tai ji buvo pastatyta patikimo asmens J. Vadopalo (Gasaičio) vardu.

Krinčino vikarai ar kiti kunigai, aptarnaudami Daujėnų bažnyčią, atvykdavo čia laikinai ir nakvodavo pas parapijiečius iš eilės, panašia tvarka kaip daraktoriai ar kaimo skerdžiai. Nuolatinis kunigas Daujėnuose apsigyveno tik 1898 m. Tik 1903 m. vysk. M.

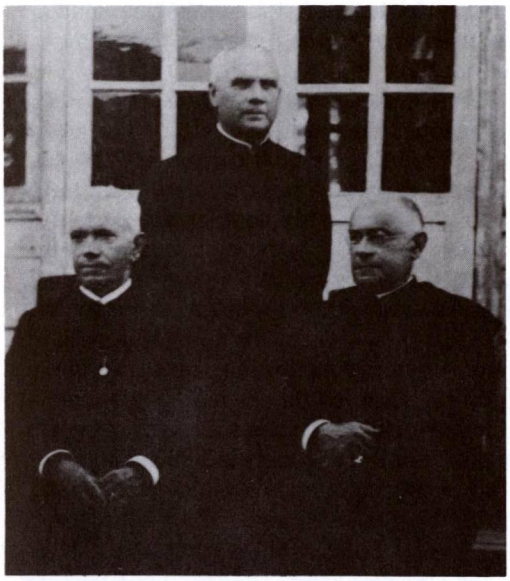

Kunigai Daujėnuose nepriklausomybės metais

Paliulionis išgavo rusų valdžios leidimą Daujėnuose nuolat laikyti čia gyvenantį kunigą filialistą.

1904 m. pradėtos vesti metrikų knygos, o 1909 m. Daujėnai tapo savarankiška filija su atskiru cirkulu. Savarankiška parapija Daujėnai tapo 1923.VII.18, Žemaičių kurijos patvarkymu.

Iš Daujėnų klebonų ypač minėtinas kun. Vincentas Baltrušaitis. Ligi 1903 m. jis buvo Varnių vikaras. Tais metais atkeltas į Daujėnus, čia išbuvo ligi savo mirties (1942 m.). Jo laikais nustatytos parapijos ribos, pastatyti parapijos ūkiniai trobesiai, klebonija padidinta 2 kambariais, iš pagrindų suremontuota bažnyčia. Pažymėtina, kad trobesius jis pastatė iš Sekminių aukų.

Parapija turėjo ir žemės. Parceliuojant Karpiui priklausiusį Moliūnų dvarą, bažnyčiai buvo paskirtas 8 ha sklypas. Kun. Baltrušaitis jį sumanė su artimesniu sklypu iš Baluškių dvaro. Veronika Mačiuikienė mirdama užrašė 5,5 ha žemės.

Klebonas kun. Baltrušaitis buvo labai energingas ir darbštus. Jautėsi esąs lietuvis, skaitė lietuviškus laikraščius, tačiau vis dėlto mėgo ir lenkų kalbą. Nebuvo nustatęs kainų už bažnytinius patarnavimus — pasitenkindavo tuo, ką duodavo parapijiečiai.

Vienas jo didžiausių nuopelnų yra tas, kad jis labai gražiai sutvarkė Daujėnų kapines. Į jas buvo galima patekti per gražius vartus — arką, turinčius 3 bokštelius. Mirusieji buvo laidojami planingai, kapai išdėstyti tiesiomis linijomis, takai žvyruoti, panašūs į alėjas. Apie šias kapines poetas kun. Jurgis Tilvytis-Žalvarnis šitaip eiliavo:

Kapai daujėniečių — malonu žiūrėti,
Gerai bus numirus jų kaulams gulėti
Ant aukšto kalnelio. Jų aptvaras mūro.
Simetrija matos — nedirbta be šniūro.
Po visą kapinę alėjų alėjos,
Kraštais nukarpytais sužėlę spirėjos . . .

Šiose kapinėse palaidotas ir jų tvarkytojas. Ant jo paminklo yra toks įrašas: „Mylėjau parapijiečius karštai ir parapijiečiai mylėjo mane". Tačiau ir šis nekaltas paminklas užkliuvo bolševikams: okupantai ar jų tarnai pasidarė jį sau taikiniu, paveikslėlį peršovė, patį paminklą apdaužė.

1910 m. Daujėnų bažnyčia buvo restauruota iš lauko pusės ir iš vidaus. Svarbiausius darbus atliko iš Varšuvos atkviesti dailininkai. Vidus skoningai išdažytas, altoriai atnaujinti, paauksuoti, sakykla išpuošta, stogas apdengtas brangia ir tvirta skarda.

Architektūra. Ši mūrinė bažnyčia yra baroko ir klasicizmo junginys. Fasadas suskaidytas į tris horizontalius tarpsnius vienoje plokštumoje. Portikas aprėmintas piliastrais ir trikampiu frontonėliu su apskritu langeliu virš durų. Dviejų tarpsnių frontonas palaipsniui siaurėja aukštyn su laiptuotais parapetais ir barokinių išlenkimu viršuje. Tik nedidelis stačiakampis bokštelis iškelia frontoną virš dvišlaičio stogo. Panašus frontonas yra ir galinėje sienoje. Visos sienos baltai tinkuotos. Langų angos suvestos lėkščiomis segmentinėmis arkomis. O tai yra gimininga klasicizmo stačiakampiams langams.

Iš senų laikų Daujėnai garsėjo Sekminių, Šv. Roko ir Angelų Sargų atlaidais. Pavienius maldininkus ir jų procesijas patraukdavo Jėzaus Nazaretiečio statula, garsi savo malonėmis (tikintieji laikė ją turinčia stebuklingos galios). Ji įruošta didžiajame altoriuje, gilioje nišoje, apkabinėta votomis. Manoma, kad į Daujėnus iš Šventosios žemės ją atgabenęs bažnyčios statytojas kun. J. Šarkevičius. Statula aprengta auksu siuvinėtais rūbais, ant

Daujėnų Jėzus Nazaratietis

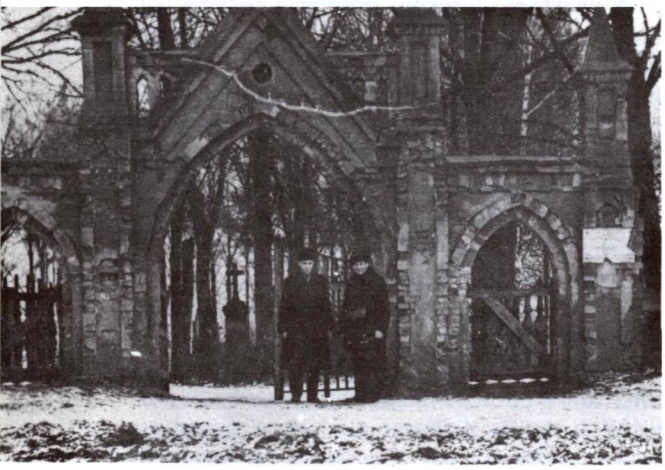

Daujėnų kapinių vartai, pastatyti klebono kun. Vinco Baltrušaičio rūpesčiu. (1965 m. nuotrauka).

galvos uždėtas auksinis erškėčių vainikas. Jėzaus rankos surištos, veidas pilnas skausmo bei kančios.

Prie šventoriaus sienos (apie 50 žingsnių) yra šaltinis, kurį žmonės vadina „Šventąja bala" (Šventaduobe). Jos vanduo kiek plačiau slėnyje išsiliejęs. Šaltinio vandenį laikė turinčiu gydomosios galios: jį gerdavo, juo trindavo ir mazgodavo skaudamas vietas, pylėsi į butelius ir nešė į namus. Prieš II pasaulinį karą vietos jaunalietuviai pastatė šaltinėliui cementinį rentinį, balutę išpylė smėliu ir jau sausą aikštelę aptvėrė tvorele, apsodino gėlėmis, žydinčiais medeliais.

Maldininkai aplink bažnyčią eidavo dažnai keliais ir net 3 kartus. Prieš Sekmines kartais tą kelią žvyru išpildavo. „Kad atgaila, tai atgaila! Niekas veltui neduoda", — sakydavo klebonas. Ir žmonės nesiskundė. Net dvarininkės nusimaudavo kojines ir kartu su maldininkais eidavo keliaklūpščia. Pačioje bažnyčioje keliais eidavo aplink didžiulį Šv. Roko paveikslą — altorėlį. Šv. Rokas buvo laikomas keleivių globėju, bet Daujėnuose jis buvo daugiau gerbiamas kaip širdies (meilės) žaizdų gydytojas . . .

Nepriklausomybės metais Daujėnai buvo Biržų aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir kaime buvo 64 sodybos ir 357 gyv. Okupacijų metais žuvo daug apylinkės gyventojų. Bolševikų okupacijos metu Daujėnai yra Pasvalio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 322, 1975 m. 300 gyv. 1940 m. parapija turėjo 2887 parapijiečius, priklausė Pasvalio dekanatui.

Pokario metais Daujėnų klebonu buvo kun. Feliksas Ereminas. 1983 m. sąrašuose minimas Gaudentas Ikamas (gim. 1920 m., kunigu pašvęstas 1959 m.).

Daujėnų bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikusių pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: Šv. Roko paveikslas, tapytas 1885 m., XIX a. pr. šilkinis arnotas XVII—XVIII a. metalinė barokinė taurė ir kt.

Rimkūnų kaime, Daujėnų parapijos ribose, 1873.IX.18 gimė Juozapas Jonas Skvireckas, Kauno arkivyskupas metropolitas. (Platesnis jo gyvenimo ir darbų aprašymas paskelbtas šio veikalo III t. „Kauno arkivyskupija", 53-56 psl.).

Daunorių bažnyčia 1982 metais

DAUNORIAI

Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Daunorių bažnytkaimis yra kalvų, daubų, ežerų ir miškų apylinkėje, prie Tauragnų — Kazitiškio kelio, 8 km į rytus nuo Tauragnų. Šis kaimas žinomas nuo XVIII a.; 1792 m. priklausė Tauragnų dvarui, kuris čia laikė smuklę. Tada jame buvo 7 kiemai ir 26 gyv. Jau prieš I pasaulinį karą išsiskirstė vienkiemiais. 1923 m. 24 ūkiai ir 132 gyv., 1940 m. 24 šeimos ir 143 asmenys, 1959 m. 119 gyv. Kaimo laukai vakaruose pasiekia didįjį Tauragno, o rytuose — Uteno ir Utenykščio ežerus.

Apylinkės žemė labai nederlinga — liesas molis su kalkių priemaiša; pamiškėmis grynas smėlis, daug akmenų, žvyro klodai. Nemaža dalis gyventojų uždarbiaudavo valdiniuose miškuose, kiti vyrai su savo arkliais išvykdavo uždarbiauti kur nors toliau. Vargin-

gesnieji vykdavo tarnauti pas ūkininkus į Latviją. Nežiūrint to, visi sugrįždavo namo, prie savo nederlingos žemelės. Kultūriškai daunoriškiai buvo gerokai atsilikę, kaip ir nebuvo mokytesnių žmonių.

Po I pasaulinio karo kilo mintis pastatyti Daunoriuose bažnyčią. Jau nuo 1924 m., Tauragnų klebono kun. Ignoto Vitkaus rūpesčiu, pradėtos laikyti pamaldos privačiuose namuose. Pagrindą bažnyčiai įkurti davė kaimo gyventojas ūkininkas Justinas Vitkauskas. Tai buvo 82 metų senelis, pasižymėjęs pamaldumu. Jis turėjo 50 ha nederlingos žemės, kurią mažai teįdirbdavo ir kuri vargiai tepajėgė jį išlaikyti, taigi kartais pirkdavosi duonos. Buvo sumanus „septynių amatų" mokovas. 1925 m. jis pavedė naujai kuriamai bažnyčiai didesnę savo ūkio dalį, užrašydamas 39,27 ha, sau tepasilikdamas 12 ha sklypą su trobesiais ir išsiderėdamas iš kurijos senatvei globą.

Daunoriškių prašomas Panevėžio vyskupas K. Paltarokas pavedė Tauragnų klebonui kun. Matui Nakui ir vikarui Titui Vinkšneliui rūpintis filijos steigimu ir bažnyčios statyba. 1933 m. statyba pradėta, kun. T. Vinkšnelis paskirtas Daunorių filijos rektorium. 1934.XII.26 Utenos dekanas kun. J. Asminavičius pašventino naująją bažnyčią.

1933—1934 m. pastatyta medinė bažnyčia yra nebe tradicinio pavidalo, o modernizuota. Stačiakampis planas 16,5 × 10,5 m. Centrinis fasadinis bokštas yra kvadratinio plano, šiek tiek patrauktas priekin nuo navų sienos. Apatiniame bokšto tarpsnyje įdėtas didelis apskritas langas su kryžmiškai padalytais stiklais. Viršuje keturkampės angos su gulsčiomis grotelėmis varpams skardenti. Plačių pastogių piramidinis skardinis stogas turi dviejų rutuliukų bazę kryžiui. Navų stogo nuolydis gerokai lėkštesnis už tradicinių bažnyčių.

Sekančiais metais įrengtas bažnyčios vidus, pastatyti 3 altoriai, pora klausyklų, sakykla, vietoje vargonų — įkelta fisharmonija. Altoriai kuklūs, bet dailaus darbo, skoningi. Didžiajame altoriuje originali Švč. Jėzaus Širdies statula. 1935 m. pradėtos steigti katalikiškos draugijos, buvo tvarkomas bažnytinis ūkis, trobesiai.

1937 m. rektorių kun. Vinkšnelį pakeitė kun. Jonas Matulis. Jis tęsė pirmojo kurato darbus. Tais pačiais metais bažnyčią pirmą kartą vizitavo Panevėžio vyskupas K. Paltarokas, kuris čia buvo iškilmingai sutiktas. 1939 m. trečiasis rektorius kun. Julijus Kuprys pradėjo statyti kleboniją, bet kai uždengė stogą, darbus nutraukė karo eiga, pritrūko lėšų pastato įrengimui. Vis dėlto bažnyčioje buvo įrengti suolai ir kiti reikmenys. 1941 m. birželio mėn., karo veiksmų metu, žuvo 8 parapijiečiai. Vėliau aukų skaičius žymiai padidėjo. 1943.V.26 Daunorius antrą kartą vizitavo Panevėžio vyskupas.

II pasaulinis karas labai suvargino daunoriškius. Parapija nebuvo didelė — tik keli kaimai (jų tarpe didesnis Šeimaties kaimas), parapijai buvo sunku išsilaikyti. Šiuo metu Daunorių bažnyčia nuolatinio kunigo jau nebeturi. Aptarnauja Tauragnų klebonas.

Nepriklausomybės metais Daunoriai priklausė Utenos aps. Tauragnų valsčiui, bolševikų okupacijos metu — Utenos rajono Šeimaties apylinkei.

DEBEIKIAI

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Debeikių miestelis įsikūręs 17 km į šiaurės rytus nuo Anykščių, prie vieškelio į Vyžuonas, 23 km į šiaurės vakarus nuo Utenos. Pro Debeikius teka Aknysta (Šventosios intakas).

Netoli Debeikių, Aknystos krante, yra senkapis. Seniau apylinkės nebuvo tirštai apgyventos; daugiau gyventojų ėmė atsirasti tik XVII—XVIII a. Tada Debeikiai buvo kaimas, priklausęs Sterkonių dvaro Kušeliauskams, kurių Juozapas buvo Ukmergės bajorų maršalka. Būdamas bevaikis, dalį žemių užrašė jo seserį vedusiam Mykolui Lapui. Po 1806 m. paveldėtojo sūnus Mykolas Lapas 1830 m. pralošęs kortomis 10 Debeikių kaimo kiemų Surviliškio dvaro savininkui Karoliui Grataus-

kui. Ilgainiui buvo sukurtas Debeikių palivarkas.

Apie 1760 m. (kitais duomenimis 1769 m.) Tomas Kušeliauskas pastatė Debeikiuose koplyčią, kuri buvo Sterkonių dvaro išlaikoma. Bet dar prieš jos įsteigimą ir koplyčios pastatymą Sterkonių dvare buvęs kunigas Kajetonas Ginaitis, kuris pirmųjų metrikų įrašuose vadinamas Sterkonių dvaro kapelionu. Dvaras ryžosi steigti Debeikiuose parapiją ir jos reikalams paskyrė 1,5 valako žemės, o 1785 m. užrašė 2400 sidabro rublių. Šiam reikalui buvusi įkeista dalis Sterkonių dvaro žemės.

Tačiau koplyčia buvo per maža, parapijos reikalams netinkama. Taigi netolimo (6 km) Janonių dvaro savininkas Jaugelis sumanė palenktyniuoti su Kušeliausku. Jis savo dvare prie Šventosios kranto pradėjo statyti didesnę bažnyčią ir ryžosi steigti parapiją. Bet kiti apylinkės dvarininkai parėmė Kušeliauską ir visi ryžosi pastatyti didesnę bažnyčią Debeikiuose. Statybai medžiaga buvo imama iš netolimo Kušeliausko miško.

Debeikių bažnyčia buvo medinė, 46 uolekčių ilgio, 23 uol. platumo, dengta malksnomis. 1801 m. ją pašventino tuometinis klebonas kun. Stansilavas Dirmontavičius. Ją 1852.V.28 vizitavo vysk. M. Valančius ir įrašė kai kurias pastabas dėl jos remonto. Bažnyčia buvusi paprasta, tačiau labai įdomi. Visi 3 altoriai papuošti gausiais medžio dirbiniais, drožiniais ir skulptūromis. Prie visų piliorių stovėjusios žmogaus didumo šventųjų statulos. Vėliau dalis jų buvo sukrautos bažnyčios bokšte, o kai kurios nuvežtos į Religinio meno muziejų Kaunan. Pasakojama, kad tas statulas dirbęs vienas buv. Napoleono armijos karys. Jis, bėgdamas iš Maskvos, buvęs sužeistas ir apsigyvenęs pas kleboną. Čia jis pasveikęs ir sąžiningai dirbęs.

Tuo tarpu **Janonių** dvare taip pat buvo pastatyta beveik tokio paties didumo bažnyčia. Įruošti 3 altoriai. Tačiau ji taip ir liko nenaudojama, nes vyskupas nepaskyrė kunigo, nors ji ir turėjo beneficiją. Ilgainiui ji paseno, stogas įgriuvo, bažnyčia buvo nugriauta, o jos medžiagos dalis panaudota Vyžuonų naujosios klebonijos ir tvartų statybai.

Debeikių bažnyčiai nykstant, 1904 m. buvo apsispręsta statyti naują bažnyčią,

Debeikių bažnyčia pokario metais

kurios statybą vykdyti ėmė klebonas kun. Povilas Šimkevičius su parapijiečiais. Tada buvo labai sunku gauti leidimą. Taigi buvo kreiptasi pas Kauno gubernijos inžinierių Andriejevą (rusą), kad jis paruoštų planus. Tokiu atveju buvo lengviau gauti ir gubernatoriaus sutikimą. Andriejevui buvo sumokėta 400 rb, tačiau jo planai buvę labai menki, o statybos priežiūra jis visai nesirūpinęs — visus darbus ir priežiūrą atliko rangovas Augustas Andziulis. 1906 m. pradėti paruošiamieji darbai. Plytas gamino rangovas Balys Juknevičius. 1906 m. sumūryti pamatai žemėse, 1907—1908 m. išvesti pamatai virš žemės ir apie 1,5 m aukščio mūro sienų. Tačiau darbas ėjo lėtai, parapijiečiai priekaištavę kunigo neryžtingumą ir net jį skundę vyskupui. Taigi kun. P. Šimkevičius buvo iškeltas į kitą parapiją, o jo vieton paskirtas kun. Domininkas Mikšys (gimęs 1872.XII.12, kunigu pašvęstas 1898.V.30). 1904—1905 m., rusų japonų karo metu, buvo karo

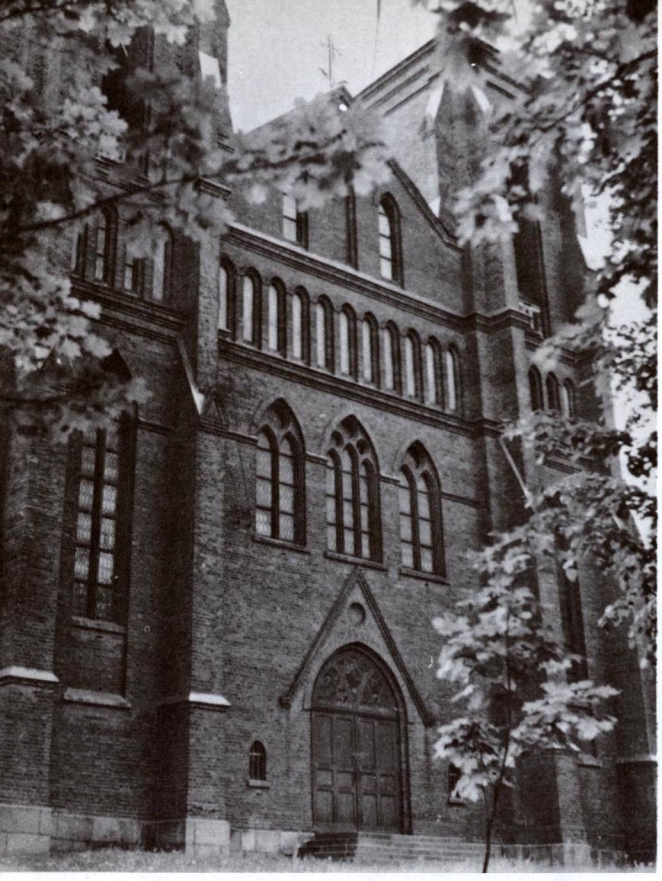

Bažnyčios fasadas 1982 metais

kapelionas ir pateko į japonų nelaisvę. Į Debeikius atvyko 1910 m. ir perėmė bažnyčios kasą, kurioje tada buvo 2416 rb ir 11 kp. Bažnyčios statybos darbo ėmėsi su didele energija. Kartais pabardavo parapijiečius, bet ir už tai jie buvo jam dėkingi. Nemaža aukų davė ir debeikiškiai Amerikos lietuviai. Buvo stambių aukotojų, paaukojusių net po 1000 rb. Plytų pagaminio tiek daug, kad užteko ir naujai klebonijai pastatyti. Bažnyčios statybos reikalams išleista 61.410 rb.

Architektūra. 1906—1913 m. statyta raudonų plytų bažnyčia yra tipiškai pseudogotikinė, tačiau gerokai skirtinga nuo kitų to meto panašių bažnyčių. Čia fasadinė dalis tarp dviejų bokštų yra dvigubai platesnė už bokštą. Virš kuklaus arkinio portalo yra trys langai, sudėti iš 2 ar 3 siauresnių padalų. Trečiajame fasado aukšte, virš karnizo, sudėta siaurų nišų eilė. Jų iš viso yra 11. Trikampis frontonas turi dar du langus į pastogę ir centrinę nišą. Bokštai trijų tarpsnių, su skirtingo aukščio langais. Bokštų kampuose sumūryti kontraforsai siekia bokštų stogų karnizus. Tie stogai yra aukštos piramidės su kampuose prišlietais panašiais laiptuotais kontraforsais. Ant absidos uždėtas mažas smailus bokštelis su atviromis angomis.

Trijų navų plotas su presbiterija ir zakristijomis yra 42,5 × 25 m. Bažnyčia labai šviesi, nes langų daug. Tik jų viršuje sudėti apskriti langeliai turi spalvotus vitražus su šventųjų atvaizdais. Visi trys altoriai gelžbetoninės konstrukcijos, padabinti gotiškai su daug lieknų bokštelių ir baltų statulų. Altorius, sakyklą ir krikštyklą padarė vietinis meistras Jagminas, o didžiojo altoriaus statulas skulptorius Ulianskis. Presbiterijos grindys cementinių plytelių, o navų medinės.

Bažnyčios fasadas atkreiptas į gatvę-vieškelį. Šventoriaus plotas 84 × 52 m. 1921 m. mūrininkas Jonas Zaranka aptvėrė šventorių akmenine tvora su lentelių stogeliu. Yra treji geležiniai vartai su raudonų plytų stulpais ir arkomis. Didieji vartai pagaminti 1927 m. Kaune, „Liveka" dirbtuvėje.

1913.IX.3 vyskupas G. Cirtautas leido pašventinti naująją bažnyčią. Šventinimo apeigas tais pačiais metais atliko Užpalių klebonas kun. Kuzminskas. Džiaugsmo ašaros tą dieną nuplovė parapijiečių prie bažnyčios statybos išlietą prakaitą. Didinga gotiško stiliaus bažnyčia buvo jų pasididžiavimas.

1921.VIII.30 Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius, vizituodamas Anykščių dekanatą, Debeikių bažnyčią pakonsekravo. Didžiojo altoriaus mensoje buvo įdėtos šventųjų kankinių Kosto ir Adaukto relikvijos.

1920—1947 m. Debeikių klebonu buvo kun. Kazimieras Mikelinskas. Jis buvo ir Anykščių dekanas. 1947 m. buvo ištremtas į Sibirą. (Daugiau žinių apie jį ir nuotrauka — žr. 42 psl.). Jo nuopelnai Debeikių bažnyčiai bei parapijai labai dideli.

1938 m. dail. Vladas Čižauskas bažnyčią išdažė ir dekoravo. Ta proga skliautų langai buvo pagražinti lietuviškų juostų raštais.

Labai įdomi krikštykla, išmūryta priešais sakyklą, daugiau primenanti altorėlį. Čia nišoje yra parapijiečio Antano Puodžiūno paaukota šv. Jono Krikštytojo statula, kainavusi 1000 lt. Aplink sakyklą pastatytos keturių evangelistų ir velniūkšio statulėlės. Bažnyčios rezonansas geras. Vargonai (jau

Šv. Onos skulptūra Švč. M. Marijos altoriuje

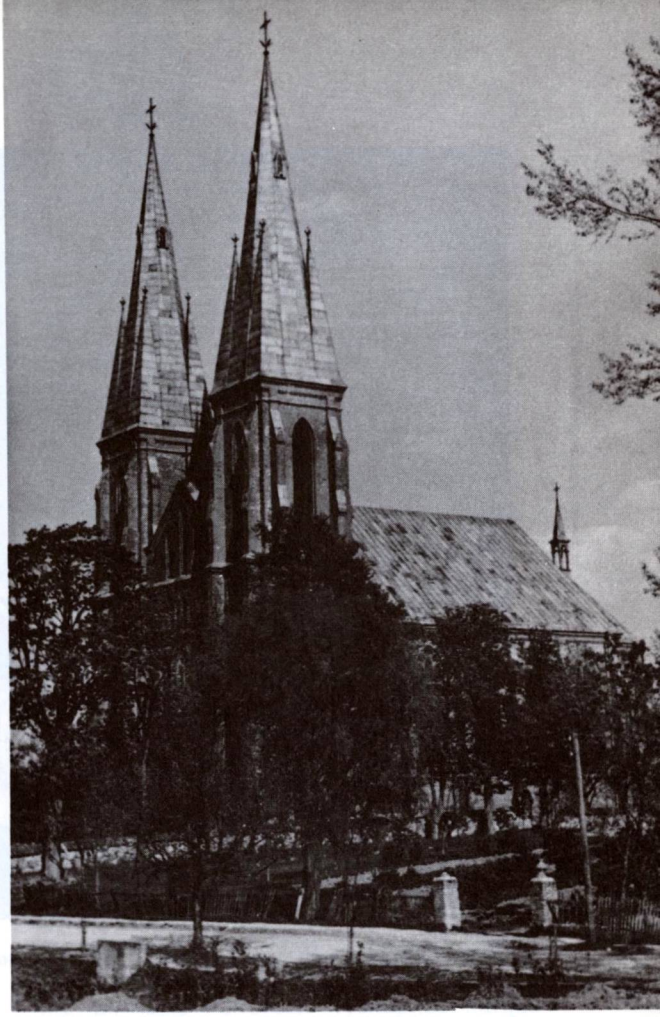

Debeikių bažnyčia 1956 metais

tretieji iš eilės) pastatyti Bruno Goebelio firmos Karaliaučiuje, kainavę 28.000 lt. Jie buvo įruošti 1928 m. ir gegužės 18, Sekminių dieną, iškilmingai pašventinti. Pažymėtina, kad jų šventinimo iškilmėse dalyvavo daugybė žmonių ir net 40 porų kūmų. Jie laikė kaspinus, prijungtus prie kitų dviejų didelių kaspinų, einančių nuo vargonų ligi didžiojo altoriaus. Tą dieną kūmai ir parapijiečiai suaukojo daugiau kaip 2000 lt, ir skolos už vargonus buvo išlygintos.

1928 m. įruošti reljefiniai Kryžiaus keliai. Juos pagamino dail. Vl. Čižauskas už 2300 lt. Pareinamoje zakristijoje yra išlikęs istorinis fundatoriaus Juozapo Kušeliausko portretas (aliejus, drobė). 1847 m. jį bažnyčiai padovanojo Jonas Kušeliauskas, prašydamas, kad už jo dėdę būtų laikomos pamaldos. Bažnyčioje dar yra dail. Karolio Ripinsko 1855 m. pieštas paveikslas „Švč. M. Marija su Kūdikiu". Žinomų ir nežinomų šventųjų, dvasininkų, pasauliečių ir angelų skulptūrų, gamintų XVII—XVIII a., čia priskaitoma apie 20. Bažnyčios suolai įtaisyti klebono kun. D. Mikšio rūpesčiu. Jie yra aukšti, gotiško stiliaus, kiekvienoje jų eilėje po 16. Betliejaus statulėlės įgytos 1901 m. dekano J. Danauskio rūpesčiu. Jos labai įdomios ir įvairios.

Debeikių senojoje bažnyčioje buvę žmogaus aukščio religinių skulptūrų, kurios stovėjusios prie piliorių. Jas sukūręs legendarinis prancūzų kareivis — skulptorius. Pastačius naują bažnyčią, jos buvusios sukrautos ant naujosios bažnyčios lubų. Ant storokų ąžuolinių lentų didelio formato buvo skulptūriškai pavaizduotas atsiskyrėlių gyvenimas tyruose. Matėsi urvai, kuriuose jie gyveno, uolos bei akmenys, palmės, maldoj paskendę vienuoliai, tai besimaitiną palmių vaisiais. Ruošiant Religinio meno muziejų, dalis plokš-

„Kristaus nuėmimas nuo Kryžiaus". XVIII a. paveikslas Debeikių bažnyčioje

čių buvę išgabenta į Kauną. Rodosi, kai kas iš tų skulptūrų pateko į muziejų. Seni žmonės pasakodavo, kad minėto dailininko gamintomis medinėmis plokštėmis buvusi išklota visa didoko „bobinčiaus" siena.

1912—1913 m. prie bažnyčios pastatyta parapijos salė, šiam reikalui panaudojant iš dvarininkės Sofijos Venclovavičienės atpirktą buv. dvaro grūdų sandėlio medžiagą, 24,60 × 8,80 m. Vėliau ji buvo padidinta, 1933 m. iš pagrindų suremontuota. Joje gyvai reiškėsi Debeikių parapijos religinių organizacijų veikla. Salė turėjo savo suolus, kėdes, scenos įrengimus. Pavasarininkai įsteigė savo orkestrėlį. 1946 m. visi parapiniai trobesiai buvo okupacinės valdžios nusavinti.

Nepriklausomos Lietuvos laikais Debeikiai buvo Utenos aps. valsčiaus centras. 1923 m. 85 sodybos ir 441 gyv., 1940 m. apie 600 gyv.

1941 m. birželio mėn., prasidėjus karui, bolševikai nužudė knygnešį senuką Baranauską, T. Jurkšaitę ir vieną jaunuolį. Klebonas kun. K. Mikelinskis ir kun. Povilas Ragažinskas buvo suimti. Pokario metais iš Debeikių ir apylinkės deportuota daug žmonių. Debeikiai yra Anykščių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 362, 1975 m. 322 gyv.

Debeikių parapija priklauso Anykščių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4002 parapijiečius. 1983 m. klebonu buvo kun. Alfonsas Gražys (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Jau 1818 m. Debeikių bažnyčia turėjo 3 nedidelius varpus (300, 200 ir 190 svarų). 1844 m. inventoriuje įrašytas ir didysis varpas — 506 svarų. Tačiau visi šie varpai buvo 1915 m. išvežti į Rusiją ir nebegrąžinti. Taigi pokario metais buvo įgyti kiti varpai. 1924 m. Masalcevo dirbtuvėse, Kaune, nuliedinti du nauji varpai. Didysis varpas pavadintas Šv. Kazimiero vardu, sveria 640 kg. Už kiekvieną jo kilogramą buvo sumokėta po 15 lt, taigi iš viso 9600 lt. Jame išlietas įrašas: „Dievą garbink. Žmones kviesk. Miru-

sius apraudok. Dievo garbei — Debeikiečiai, 1924.XI.1". Antrasis varpas — Šv. Ona, sveria 283 kg, kainavo 4245 lt. Jame yra įrašas: „Tėvynei laisvę, gyviesiems ramybę, mirusiems amžiną šviesybę garsink. Aukščiausiajam — maldingos Debeikiečių širdys, 1924.XI.1". Šių dviejų varpų įrengimas bažnyčios bokšte kainavo 15.345 lt. Trečiasis varpas nupirktas 1926 m., 190 kg svorio, kainavo 3000 lt. Jį paaukojo Vincas Šukys.

1942 m. vokiečių okupacinė valdžia įsakė atiduoti jai varpus, paliekant mažiausiąjį. Šv. Ona buvo išvežta į Anykščius, Šv. Jonas paslėptas, o didysis varpas taip ir liko kaboti bokšte.

Šventoriaus tvora seniau buvo menkutė, apgriuvusi. Vėlesniais laikais, klebono kun. K. Mikelinsko rūpesčiu, šventorius praplėstas. Dabartinis jo ilgis 84, plotis 52 m. Jame yra keletas religinių paminklų.

Kapinės. Senovėje mirusieji buvo laidojami šventoriuje, prie bažnyčios. Kai buvo kasami pamatai naujajai bažnyčiai, iškasta daugybė žmonių kaulų. Jie buvo sudėti į vieną karstą ir palaidoti kitoje vietoje. 1790 m. steigiant parapiją, J. Kušeliausko rūpesčiu kapinėms buvo 0,5 km už miestelio paskirta pusė margo žemės. Jos buvo apkastos grioviu. Stovėjo tik 2 kryžiai. Tačiau jos nebuvo plačiau naudojamos, nes tais laikais atskiri kaimai savo mirusiuosius laidodavo kaimų kapinaitėse.

1913 m. kapinės padidintos. Jų reikalams Kazimieras Šukys ir Jonas Banys paaukojo 762 sieksnius žemės. Priešakinė dalis apmūryta mūrine tvora. 1925 m. dalijant miestelį vienkiemiais, kapinėms priskirta dar 1 ha žemės. Ketvirtį ha paaukojo Jurgis Baranauskas. Šias kapines vizitacijos metu 1935.VI.4 pašventino vyskupas K. Paltarokas.

Apylinkės kaimuose iš senų laikų buvo kaimo kapinaitės, kuriose laidoti jų mirusieji. Štai jų eilė: Mičionių, Leliūnų, Čekonių, Kalvelių, Gerkonių, Papšių, Kurtinių, Bebarzdžių, Katleriškių, Puodžių, Meldučių, Deveikių.

Aknystų dvare (2 km į rytus nuo miestelio) buvo dvaro ir Papšių kaimo koplyčia, įruošta kapinaitėse. Kapinės buvo aptvertos mūrine tvora ir prižiūrimos. Akmeninės koplyčios rūsyje buvo laidojami mirusieji dvaro savininkai. Laidotuvių metu koplyčioje buvo laikomos pamaldos.

Koplytstulpis Čekonių kaime

Čekonių kaimo kapinaitėse, kurios buvo gražiai sutvarkytos ir aptvertos mūrine tvora, taip pat buvo koplytėlė.

Kunigai. Būdinga, kad vidutinio didumo Debeikių parapija davė, palyginti daug kunigų. Surdegio kaime gimė Vincentas Tamošiūnas, XIX a. gale baigęs Petrapilio kunigų seminariją. Paskirtas Ciskados (Latvijoje) klebonu, pakeltas Mogiliavo metropolijos garbės kanauninku. Mirė apie 1944 m. Debeikiškis yra prelatas Juozapas Gražys (gim. 1871.III.30, kunigu pašvęstas 1898 m.), pirmasis Panevėžio vyskupijos kurijos generalvikaras, Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas. 1897 m. Debeikiuose gimė Kazimieras Juška. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1925 m. Gusarų pulko kapelionas, mirė 1938 m. Kaune. Pažymėtinas kun. Matas Šermukšnis, Sibiro tremtinys. (Daugiau žinių apie jį ir nuotrauką žr. 45 psl.). 1904 m. Meldučių kaime gimė kun. Jonas Matulis, taip pat Sibiro tremtinys (žr. 42 psl.). Katlėriškių kaime 1906 m. gimė Jonas Gutauskas, kunigu pašvęstas 1932 m., teologijos ir pedagogikos mokslų daktaras, kelių knygų ir daugelio religinių raštų autorius, visuomenės veikėjas, aktyvus sielovados darbuotojas Kanados lietuvių tarpe (Daugiau žinių ir nuotrauką 508 psl.). Dar minėtini: kun. Jonas Žvirblis, pranciškonas kun. Petras Baniūnas, surdegiškis Jonas Zabulionis — baigęs studijas Romoje, dirbo kaip Bijūtiškio klebonas. Aniūnų kaime gimė kun. Pranas Zabiela, įkūręs Burbiškio (žr. atskirą aprašymą) parapiją. Buvo ir daugiau kunigų. (Žinias pateikė kun. dr. J. Gutauskas).

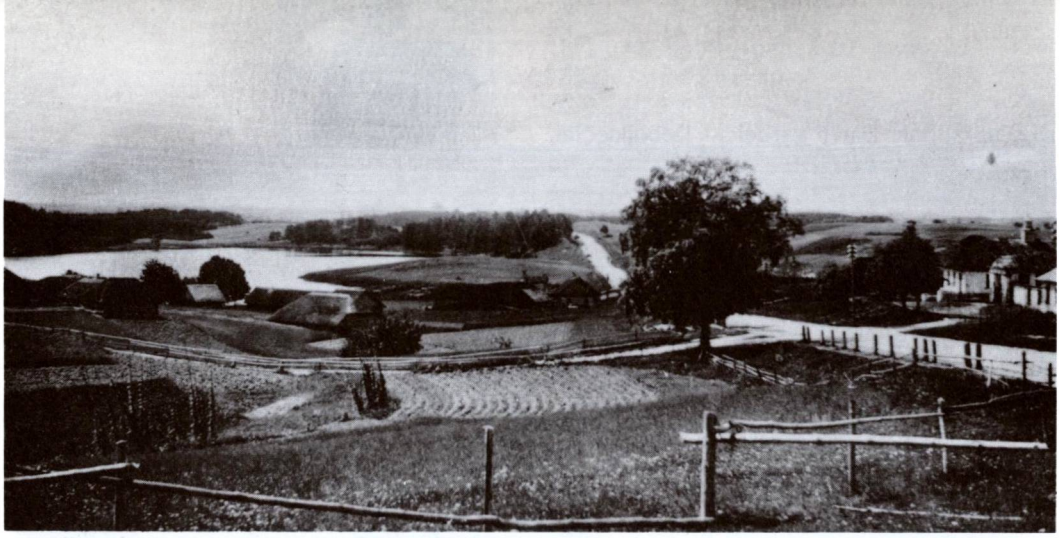

Degučiai

DEGUČIAI

Šv. Antano bažnyčia

Lietuvos teritorijoje yra 18 vietovių (kaimų), Degučių vardu vadinamų. Bet bažnytkaimių tebuvo 2 (žr. „Telšių vyskupija", 112 psl.). Mūsų aprašomieji Degučiai — miestelis prie Utenos — Zarasų plento, prie Samanio ežero, 15 km į pietvakarius nuo Zarasų. Apylinkėje yra senosios lietuvių kultūros priešistorinių laikų paminklų, jų tarpe 15 didelių (8—12 m skersmens) pilkapių.

Istoriškai Degučių kaimas žinomas tik nuo carinės Rusijos laikų, kada čia buvo pašto bei diližanų (arklių keitimo) stotis. Žinoma, kad 1831 m. pro Degučius pražygiavo sukilėlių vadovė Emilija Platerytė. 1863 m. sukilimas taip pat palietė Degučius. Po jo rusai bandė Degučius ir apylinkes surusinti, pastatė net nedidelę cerkvelę, kuri greitai sunyko, neturėjusi pasisekimo. Vis dėlto apylinkėse buvo įkurdinta nemaža rusų sentikių.

Nutiesus Kauno — Daugpilio plentą, Degučiuose buvo pastatyta didesnė mūrinė stotis su arklidėmis. Padidėjo keleivių transportas. Po I pasaulinio karo stoties pastatai nustojo savo reikšmės ir nebebuvo naudojami.

Jau 1906 m. iškilo klausimas įkurti Degučiuose bažnyčią ir parapiją. Mat gyventojams artimiausios bažnyčios buvo per toli: 11—15 km. Šiam reikalui išrinktas komitetas, kuri sudarė Ignas, Mykolas ir Justinas Šileikiai, Mykolas Leipus, P. Zaštautas, Kavaliauskas, Bertulis ir kt. Rusų valdžios leidimas buvo gautas, o kurija pavedė sudaryti komitetą, kuris vietoje ištirtų reikalą. Degučių kaimo gyventojai išskyrė 17 dešimtinių žemės plotą kunigo išlaikymui ir trobesių statymui. Apsispręsta statyti medinę bažnytėlę. Dalį medžiagos sutiko duoti dvarininkas Tallat-Kelpša. Tačiau iškilo kliūčių. Ypač priešinosi Salako klebonas, nes 1905 m. sudegus Salako bažnyčiai, Degučiai ir kiti kaimai visomis išgalėmis (darbu ir aukomis) turėjo remti naujosios bažnyčios statybą, ką jie ir darė. Ilga ir sunki statyba labai išvargino žmones, ir jiems nebebuvo noro dar kitą bažnyčią statyti. Kilęs karas pasiruošimo darbus nutraukė. Tuo tarpu netoli Degučių (5 km) įsikūrė nauja Baltriškių filija.

Tačiau degutiečiai vis dėlto ryžosi veikti. 1925 m. jie iš Jono ir Igno Šeduikių išsinuomojo patalpas ir įsiruošė laikinus maldos namus. Salako klebonas kun. J. Martinaitis juos pašventino. Nuotaika pakilo, atsirado noras turėti savo bažnyčią. Buvo nutarta dėti pastangas bažnyčiai gauti nenaudojamo pašto pastatus. Šiuo reikalu jiems daug padėjo Steigiamojo seimo narys kun. dr. J. Steponavičius. Steigiamasis seimas ir Susisiekimo ministerija sutiko minėtą pastatą jiems perleisti.

Bet pašto stoties rūmai buvo labai apleisti: be langų, be durų, stogas pakrypęs ir kiauras; tebuvo likusios sienos. Todėl jie ir buvo gauti be atlyginimo, kaip senas laužas. Uždėtas

naujas malksnų stogas su mažu bokšteliu, aptvertas šventorius, pastatyti vartai, viduje įruošti 3 altoriai.

1925.XII.27 Dusetų dekanas kan. Petras Strelčiūnas bažnytėlę pašventino Šv. Antano titulu. Tuo tarpu tikinčiuosius aptarnavo iš Antalieptės čia atvykęs kun. Stasys Stakelė. 1926 m. jis oficialiai buvo paskirtas pirmuoju Degučių kunigu. Jam teko patirti daug rūpesčių ir vargų. Ir vėliau, jau pusiau paralyžuotas, dar kurį laiką čia gyveno. Kai 1927 m. Degučius lankė Lietuvos prezidentas Antanas Smetona, Stakelė paprašė nuvežti jį prie garbės vartų. Prezidentas tuojau atpažino savo artimą bendradarbį, nuoširdžiai pasveikino ir pabučiavo. Pažymėtina, kad šis vargingas Strazdelio tipo kunigas niekada neturėjo pastovios vietos — klajojo, kaip amžinas žydas. Mirė 1929 m. Rozalimo altarijoje.

1927 m. Baltriškių ir Degučių bažnyčioms paskirtas bendras kunigas Turla. Buvo tęsiami parapijos kūrimo bei ūkinių trobesių statymo darbai. Vėliau Degučius aptarnaudavo Baltriškių kunigai — Beinaravičius, Vaišnora. 1939 m. rektorium buvo kun. P. Rauduvė, pakėlęs gyventojų religinę dvasią. Gyvai reiškėsi lietuviškos organizacijos. 1935 m., vietos visuomenės ir ypač šaulių pastangomis, Degučiuose pastatytas nepriklausomybės paminklas, kuriam projektą paruošė iš Degučių kilęs dail. Antanas Rūkštelė.

1941 m. birželio mėn. karo veiksmų metu buvo apgriautas šventoriaus aptvėrimas, bet kun. Rauduvės rūpesčiu šventorius sutaisytas. Tačiau 1946 m. pro Degučius praėjusi baisi audra su perkūnija gerokai apgadino bažnytėlę: žaibas trenkė į bokštą, jį sudaužė, uždegė stogą, apnaikino vidų, vargonų chorą ir pro langą išėjo laukan. Gaisrą užgesino vietos gyventojai, kuriems padėjo ir rusų kareiviai. Netrukus kun. P. Rauduvė pastatą suremontavo, bet nuo 1946 m. rugsėjo mėn. Degučiai nuolatinio kunigo nebeturėjo. Netrukus bažnyčia buvo uždaryta.

Nepriklausomybės metais Degučiai buvo Zarasų aps. valsčiaus centras. 1923 m. 56 sodybos ir 278 gyv. Bolševikų okupacijos metu Degučiai yra Zarasų rajono kaimas, apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 317, 1975 m. 277 gyv.

Degučių bažnyčia nepriklausomybės metais

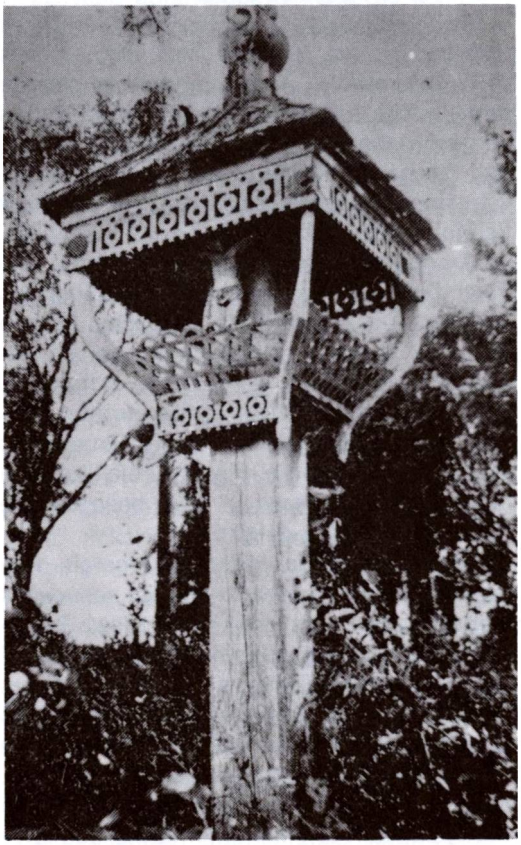

Koplytstulpis Degučių apylinkėse, statytas 1820 metais

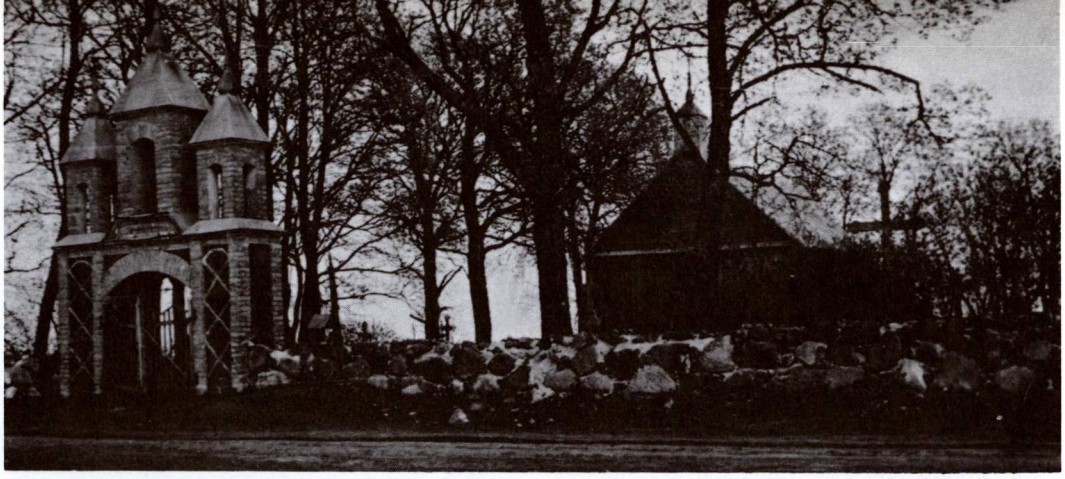

Dilių koplyčia ir kapinių vartai

DILIAI

Švč. Jėzaus Širdies filijinė bažnyčia

Nedidelis Dilių bažnytkaimėlis yra 12 km į šiaurės rytus nuo Vabalninko, 2 km į vakarus nuo Kupreliškio. Prie Dilių buvo Diliavos dvaras, žinomas iš unijinės Lietuvos laikų, įkurtas prie Apasčios upės.

Apie Dilių bažnyčios atsiradimą yra išlikęs toks padavimas. Senovėje šioje vietoje buvęs didžiulis miškas. Kartą piemenys pamatę tame miške ant kelmo sėdintį Kristų, kuris jiems pasakęs, kad skaudą jam širdį dėl to, kad čia nesą bažnyčios. Seniau Dilių bažnyčioje buvęs ir paveikslėlis, vaizduojantis ant kelmo sėdintį Kristų.

Artimiausios parapijos buvo tikrai toli. Taigi Diliavos dvaro savininkas Kapliauskas 1777 m. Diliuose pastatė **bažnyčią.** Ji buvo medinė, dvibokštė, malksnomis dengta, išpuošta paveikslais, gipsinėmis statulomis. Joje buvęs stebuklingos galios turintis Kristaus paveikslas. Fundatorės Kapliauskienės du broliai kažkuriame mieste turėję liturginių dalykų krautuvę, taigi ir Dilių bažnyčiai jie padovanoję gražių daiktų.

Minėta bažnyčia kažkuriais metais Visų Šventųjų naktį sudegė. Išlikęs nesudegęs stebuklingas paveikslas atsiradęs Daujėnuose. Dilių dvaro savininkas norėjęs įruošti koplyčią savo rūmuose, tačiau filialistas nesutikęs. Taigi parapijiečiai paskubomis iš pripuolamai gautos medžiagos pastatė mažesnę bažnytėlę, bet panašią į sudegusią. Kapų vidurys buvęs palikta vieta naujajai bažnyčiai, kuri turėjusi būti mūrinė. Jau buvę ir nemaža statybinės medžiagos atgabenta, bet nauja bažnyčia nebuvo pastatyta.

Architektūra. 1777 m. statyta, galbūt vėliau atnaujinta medinė koplyčia yra paprasto namo pavidalo, žiūrint iš priekio. Tik ant stogo uždėtas mažas bokštelis su kryžiumi. Su šonuose pristatytomis mažomis zakristijomis, bažnytėlė turi Romos kryžiaus planą. Yra trys altoriai, sakykla, vargonėliai ant viškų, keturi suolai. Sienose nutapyti 12 apaštalų paveikslai, o lubų sijos išmargintos spalvotomis gėlėmis. 1927 m. stogas apdengtas cinkuota skarda (seniau buvo šiaudinis). Šventorius priaugęs aukštų medžių, aptvertas stambių laukakmenių sumūryta tvora. Nepaprasti dviejų aukštų plytų mūro vartai. Segmentinė arka įremta tarp stambių bokštinių stulpų. Antrasis aukštas sudėtas iš trijų bokštelių: centrinis aukštesnis, šoniniai žemesni, visi su atviromis angomis. Čia gali būti įstatytos statulos arba įkabinti varpeliai. Bokštai papuošti įstrižais kryželiais iš šviesių plytų tamsiame fone. Vartų aukštis beveik prilygsta koplyčios aukščiui.

Didžiajame altoriuje buvo nišoje įrengta gipsinė Nukryžiuotojo paauksuota skulptūra, iš abiejų šonų pakabinti Kristaus ir Skausmingosios Dievo Motinos paveikslai. XIX a. II pusėje parapijiečių aukomis bažnyčios vidus išmuštas pušinėmis lentomis. Tačiau plėšiant lentas buvo sunaikinti keli apaštalų paveikslai. Bažnyčia nebeteko savo puošnumo, koks buvo anksčiau. Sunaikinta nemaža pagražinimų. Vėliau lietus ir vėjas apnaikino bažnyčios šiaudinį stogą, lietus vėl naikino bažnyčią. Kai 1927 m. buvo dengiamas stogas, jo dengėjai buvusį bokštelį pakeitė kryžiumi. Siena už

Dilių koplyčia 1965 metais

didžiojo altoriaus išlipdyta tapetais, o įspūdinga Nukryžiuotojo statula pakeista pigiu Švč. Jėzaus Širdies paveikslu. Vargonai tap pat sunyko — iš 8 balsų atsiliepdavo tik 3. Bažnyčia turėjo apsčiai liturginių rūbų, tačiau didelę jų dalį pasisavino II pasaulinio karo metu į bažnyčią per langą sulindę rusų kareiviai. Kiti dalykai pateko į kaimyninę Kupreliškio bažnyčią.

Dilių bažnyčia buvo Vabalninko, vėliau Kupreliškio filija. Ji turėjo iš dvaro gautas 7 dešimtines žemės. Buvo pastatyta klebonija, špitolė, svirnas, tvartai. Ilgą laiką kunigą išlaikė dvaras. Pietų kunigas eidavo valgyti dvaran, o kartais jam atnešdavo į kleboniją.

Kurį laiką (greičiausiai nuo 1809 ligi 1813 m.) Dilių filialistu buvo žmonių poetas kun. Antanas Strazdas-Strazdelis. Kaip ir kitur, kun. Strazdas nelabai sugyvenęs su Diliavos dvarininku. Manoma, kad keletas su jo gyvenimu susijusių anekdotinių pasakojimų galėjo atsirasti Diliuose.

1863 m. sukilimo metu Diliavos ir kai kurie kiti apylinkės dvarininkai įsitraukė į sukilėlių eiles. Fundatorės Kapliauskienės žentas Sesickas buvęs vienas iš sukilėlių vadų. Rusai jį sugavę ir pakorę Daugpilyje. Diliavos dvaras buvo konfiskuotas. Rusų valdžia jį atidavė buv. karo laivo kapitonui Mačiulskiui. Šis buvo reformatas ir Dilių bažnyčios neberėmė. Dar kurį laiką Dilių bažnytėlę aptarnaudavo „baltasis tėvelis" iš Skapiškio domininkonų vienuolyno.

Su bažnytėlės sunykimu sunyko ir Dilių miestelis. Klebonijoje buvo įruošta rusiška mokykla, tačiau neilgai teišsilaikė. Vėliau čia gyveno rusų valdžios atstovas Kliučvaitis. Jis turėjo sekti žmones, kad jie nesukiltų prieš rusus. (Beje, Kliučvaitis tegalėjo turėti šaltą ginklą — kardą).

Kai sudegė dvaro rūmai, Dilių klebonijos pastatas buvo pergabentas į dvarą, kur jis dar mūsų laikais stovėjo. Bažnyčios žemę nusavino valdžia. Buvo dar 3 smuklės, bet ir tos, neturėdamos lankytojų, išnyko. Kai II pasaulinio karo metu į Dilius vyko rusų kareiviai, jie žiūrėjo į karinį žemėlapį, kuriame Diliai pažymėti miesteliu. Deja, jie terado 7 apnykusias sodybėles ir ant kapų nedidelę bažnytėlę. Pokario metais Sovietų valdžia Dilių kapinėms paliko 62 aru žemės. Dilių šventoriuje yra palaidoti 3 kunigai. 1959 m. Dilių bažnytkaimyje tebuvo 16 gyventojų. Vietovė priskirta Biržų rajono Kupreliškio apylinkei.

Pokario metai Dilių filijinė bažnyčia nebeveikia — nebeturi ir kunigo. Tačiau jos pastatas buvo 1974 m. suremontuotas valdžios lėšomis, nes paskelbtas architektūriniu paminklu. Reikia manyti, kad tik dėl to, jog Dilių filialistu kitados buvo kun. Antanas Strazdas.

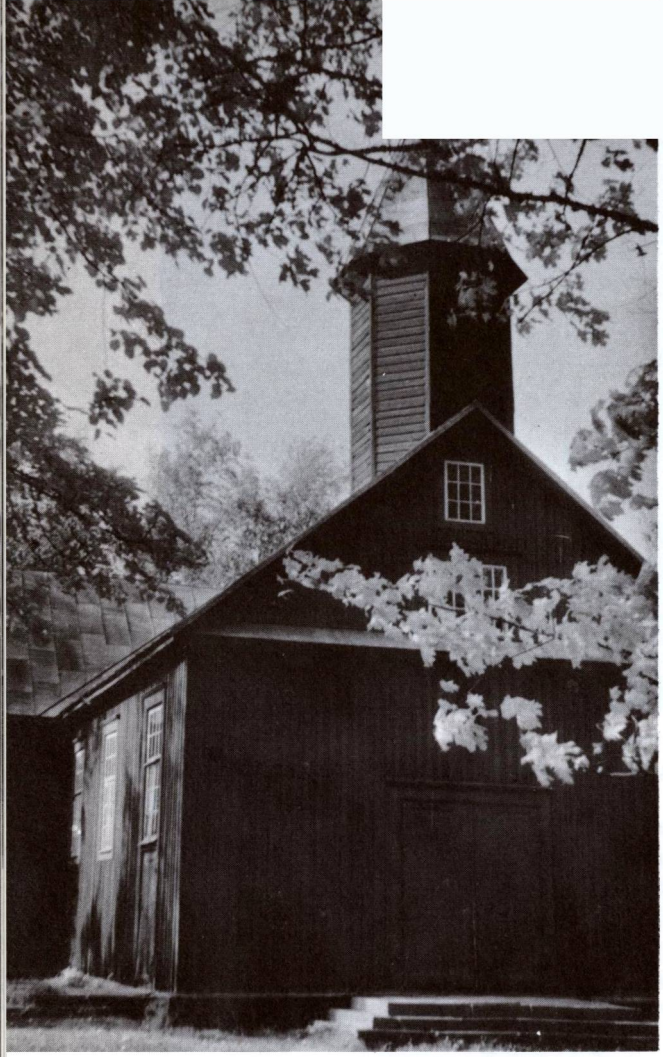

Duokiškio bažnyčia 1956 metais

DUOKIŠKIS

Šv. Onos parapijos bažnyčia

Duokiškio bažnytkaimis įsikūręs 9 km į pietus nuo Kamajų, 27 km į pietus nuo Rokiškio, prie Kamajų — Užpalių kelio. Iš čia eina keliai į Jūžintus, Užpalius, Uteną. Prie Duokiškio yra Bedugnio, Ašvinto (Uosinto) ežerai. Gyvenamieji pastatai išsidėstę raidės Y pavidalu, pagal kelius.

Apylinkės buvo gyvenamos iš senųjų laikų. Prie Vaineikių kaimo pušynėlių buvo priešistorinių laikų pilkapių. Seniau šis kaimas buvęs vadinamas Karūžiškiais, nuo kitados čia buvusių smarkių kovų su Lietuvos priešais. Kaimo laukuose rasta žalvarinių apykaklių. Spėjama, kad tai buvo kalavijuočių aprangos dalykai. Taip pat randama kulkų, senų pinigų.

Duokiškio žemė iš senų laikų priklausė Kamajų parapijai, kuri Duokiškyje turėjusi savo beneficiją. 1826 m. Kamajų inventoriuje yra aprašyta Duokiškio koplyčia, tačiau jos statymo data nebuvo paminėta. Ji buvusi medinė, stovėjusi ant akmeninio pamato, tiesiakampė, su bokšteliu ant prieangio, kuriame buvę du vidutinio didumo varpai. Stogas malksnomis dengtas, bet vietomis šiaudais užtaisytas. Altorius medinis. Jame buvęs Šv. Onos paveikslas. Šis paveikslas išliko ligi mūsų dienų. Seni žmonės pasakodavo, kad iš koplyčios kažkokiu neaiškiu būdu dingdavęs Šv. Onos paveikslas ir atsirasdavęs toje vietoje, kur dabar yra bažnyčia . . . Koplyčia stovėjusi dabartinių senųjų kapų vietoje.

Pagal senų žmonių pasakojimus, prie koplyčios buvęs kunigas, bet ar jis nuolat čia gyveno, žinių neturima.

Iš senų laikų Duokiškyje kasmet vykdavo treji jomarkai, pasižymėję jaučių prekyba. Jų metu vykdavo ir bulių badynės, sutraukdavusios daug žmonių. Dažnas duokiškėnas norėjo turėti tokį bulių, kuris per rungtynes pasirodytų stipriausias. Bernai kruopščiai ruošdavęsi ir dažnai, norėdami rungtynes laimėti, savo bulių ragus stiklu nuskusdavę, nusmailindavę.

Mintis, kad kitados „Duokiškis turėjo kunigą", nedavusi jiems ramybės per ištisus 54 metus. — „Kodėl dabar negali jo turėti?" klausdavę vieni kitus. Šiuo reikalu pas Žemaičių vyskupą važinėjo net 8 delegacijos. Kreipėsi ir pas Kamajų kleboną. Šis atsakęs, kad statąs Kamajų bažnyčią, turįs daug rūpesčių ir parapijos dalies atskilimo nepageidaująs. „Pakentėkite, palaukite. Pastatysime Kamajuose mūrinę bažnyčią, o senąją į Duokiškį nuvešime". Viena proga vyskupas pasakęs, kad duokiškėnus gerai galinti aptarnauti Kamajų bažnyčia, bet šie išaiškino, kad ji esanti 10 km nuo Duokiškio, o kitiems duokiškėnams dar toliau. Vyskupas išaiškinęs reikalą ir savo kietą nusistatymą pakeitė. Kurija nebetrukdė, prašė tik įruošti ūkinius pastatus ir statyti bažnyčią. Jos reikalams buvo atmatuotos 4 dešimtinės žemės. Vyskupas dar pridėjo, kad leidimas būsiąs duotas tik tada, kai duokiškėnai panaikinsią smuklę.

Duokiškio klebonija (dabar mokykla) 1962 metais

Gyventojai sutiko tai padaryti, nebegerti ir geriančiuosius drausti. Žydų tautybės smuklininkas iš kerštо sudeginęs dviejų ūkininkų klojimus, bet trečiąjį padegant buvo sugautas, nuteistas ir iš Duokiškio išsiųstas.

Bažnyčiai kunigą reikėjo patiems duokiškėnams susirasti. Jų prašomas Baisogalos altarista kun. Kazimieras Mačionis 1904 m. atvyko į Duokiškį, užbaigė kleboniją ir ėmė organizuoti bažnyčios statybą. Kadangi tais laikais leidimai buvo sunkiai duodami, kunigas nutarė jo nė neprašyti. Jis paskelbė statąs ne naują bažnyčią, o tik remontuojąs senąją koplyčią. Tačiau kartą į Duokiškį atvyko spravninkas ir užpuolė kleboną, kodėl jis be leidimo statąs bažnyčią. Kunigas paaiškino, kad tik atliekąs remonto darbus ir dar pridėjo: „Jei nori geruoju, tai gausi 25 rb, o jei ne — darbas eis kaip ėjęs." Rusas paėmęs pinigus ir daugiau nebetrukdęs. Pastačius pusę bažnyčios, senoji koplyčia buvo nugriauta, jos altorius ir įrengimai pernešti į naująjį pastatą ir toliau buvo tęsiama likusios bažnyčios dalies statyba. 1906 m. ji baigta. Tais pačiais metais pašventinta Šv. Onos titulu. Po to keletą kartų remontuota. 1938 m., kun. K. Turlos rūpesčiu, stogas perdengtas cinkine skarda.

Architektūra. 1904—1906 m. pastatyta medinė bažnyčia buvo sukonstruota aplink senąją koplyčią. Po to senoji buvo išardyta ir medžiaga išnešta. Naujoji bažnyčia yra tradicinio pavidalo, kryžminio plano. Frontonas ir transeptai trikampiai. Priekyje ant stogo uždėtas aukštokas aštuoniasienis bokštelis. Fasade tik plačios dvivėrės durys ir maži langeliai frontone. Šoninėse sienose yra dideli stačiakampiai langai ir dar penkios šalutinės durys. Pagrindinės navos su presbiterija dydis 31 × 9 m, aukštis iki lentinių skliautų 6,75 m, iki stogo kraigo 9 m. Šventoriaus plotas 1861 kv. m, aptvertas medine tvora. Apie 30 m atstu nuo bažnyčios stovi medinė varpinė 18 m aukščio, tad maždaug lygi su bažnyčios bokšteliu. Varpinė padalyta į du tarpsnius karnizais. Malksnų stogas papuoštas geležiniu kryžiumi.

Duokiškėnų tautinio atgimimo srityje ir bažnyčios atkūrimo darbe reiškėsi nemaža šviesių ūkininkų. Iš jų išskirtinai minėtinas Juozas Indžiūnas, keletą kartų vadovavęs duokiškėnų delegacijom pas vyskupą ir valdžios įstaigose. Spaudos draudimo laikais jis teikė prieglobstį knygnešiams. 12 metų išbuvo Jūžintų teisėju. Jis pasistengė išgyvendinti ir Duokiškio smuklininką.

Didysis altorius pušies medžio, papuoštas kolonomis ir statulomis, renesanso stiliaus. Jame įruoštas kryžius ir atstumiamas Šv. Onos paveikslas. Altoriaus mensa medinė. Bažnyčioje ir zakristijose yra daugiau paveikslų bei statulų.

Šventorius apima 1861 kv. m plotą, aptvertas medine tvora. Buvo ruoštasi šventorių apmūryti, jau buvo privežta akmenų, bet jie kažkokiu būdu buvo sunaudoti pieninės statybai. Šventoriuje seniau buvo laidojami mirusieji, yra dar išlikusių paminklinių kryžių.

Ligi I pasaulinio karo varpinėje buvo 3 varpai, bet karo metu rusų valdžios išgabenti. Rašytojas Petras Babickas savo rašinyje „SSSR vaizdai" („Židinys", Nr. 3, 1938 m.), aprašydamas kelionės po Sovietų Sąjungą įspūdžius, šitaip rašo: „Stotis. Saulėtas peronas vilioja. Iššokstu ir dairaus. Spindi saulėj stoties varpas. Na, kas čia dabar — galvoju. Pamačiau tai, ko nesitikėjau. Stoties varpe lietuviškas įrašas. Vos spėjau įsižiūrėti — ‚Duokiškio . . . 4 kovo 1910 m.' ir jau kviečia į vagoną . . ."

Po I pasaulinio karo Duokiškio bažnyčia vėl įsigijo 2 didokus varpus; jie plieniniai, skardūs.

Prie bažnyčios yra medinis lavoninės namelis, 10,90 × 5,42 m. Kapinės — Senosios ir Naujosios. Pastarosios užvestos 1930 m. Parapija turėjo beneficiją, kun. Juliaus Pauliuko išrūpintą iš buv. Kamajų parapijos žemės, — 13,9 ha.

Nepriklausomybės metais Duokiškis priklausė Rokiškio aps. Kamajų valsčiu. 1923 m. 25 sodybos ir 148 gyv.

Bolševikų okupacijos metu Duokiškis — tai kaimas, priklausantis Rokiškio rajono Kamajų apylinkei. Čia yra ir kolchozo centras. 1959 m. 141 gyv. 1940 m. parapija turėjo 2243 parapijiečius. Priklausė Utenos dekanatui. Pokario metais parapijos administratorium buvo kun. Mykolas Mikeliūnas. Parapijiečiams sudėjus aukų, šventorius buvo aptvertas akmens mūro tvora. 1983 m. klebonu buvo Lionginas Neniškis (gim. 1915 m., kunigu pašvęstas 1946 m.).

Duokiškėnai nėra turtingi, jų žemelė vidutinė, ūkiai daugiausia smulkūs, tačiau žmonės čia geri, tiesiakalbiai. Iš jų tarpo išskirtinai minėtinas iš Seibučių kaimo kilęs kun. Butkys. Būdamas Kauno kunigų seminarijoje, jis pagarsėjo tuo, kad kartą, padavus maistą ant stalo, jis pamovė šakutėmis mėsos gabalą ir išmetė pro langą, nes ji buvusi sugedusi. Tada refektoriuje buvęs inspektorius Antanas Baranauskas (vėliau vyskupas) jam taręs: „Butkis, Butkis, quid fecisti? (Butki, Butki, ką padarei?)". Šis jam atsakęs: „Portionem per fenestram ejeci (Išmečiau porciją pro langą)". Seminarijos vadovybė pašalino klieriką iš seminarijos. Bet reikalas pasiekė vyskupą Valančių. Vyskupas pasakė inspektoriui: „Ojčenku dajcie Butki sovi dorže jese, sniego będzie dobry kaplan". (Tėveli, duok Butkui sočiai valgyti, iš jo būsiąs geras kunigas).

Butkis vėliau buvo tikrai geras kunigas, Zarasų dekanas. Buvo rusų suimtas, kalinamas vienuolyne ir savo dienas baigė Joniškio altarijoje.

DUSETOS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Dusetos įsikūrusios gražioje Sartų ežero pietryčių šakos pakrantėje, prie Šventosios upės, 25 km į vakarus nuo Zarasų, 140 km į šiaurę nuo Vilniaus. Miesto vardas kilęs nuo Dusetos upės vardo, kuris žinomas jau iš XIII a. Mindaugo dokumentų. Tuomet Duseta (tarmiškai Dusta) buvo vadinamas Šventosios aukštupys tarp Duseto ežero ir Sartų ežero Dusetos šakos, ties kuria yra įsikūrusios Dusetos. Iš Sartų ežero ištekanti ta pati upė jau buvo žinoma Šventos, t.y. Šventosios vardu.

Istoriškai Dusetų dvaras žinomas jau XV a., kada jis buvo Radvilų valda. Dusetos — reikšmingas miestas, turi savo ilgą ir sudėtingą istoriją. (žr. ML I t., 571—592 psl. Ten Antano Mažiulio paskelbti duomenys apie R. k. bažnyčią kartojami šioje knygoje).

R. katalikų bažnyčia. Jau prieš 1530 m., kada buvo įsteigta Dusetų parapija ir pastatyta bažnyčia, Dusetų dvare buvo koplyčia, dvaro savininkų statyta ir užlaikoma.

1530.I.13 Vilniaus mieste D. L. K. rūmų maršalas, Drohičino seniūnas ir Slanimo valdytojas Jonas Radvilas užrašė Dusetų parapijai turtų. Jie buvo: 12 pirkių su amatininkais miestelyje, dideli daržai apie naujai pastatytą bažnyčią, Dusetų dvaro pelno dešimtinė, dvi smuklės-alinės, keturis kartus metuose po 3 vaškines žvakes iš dvaro, ūkiui sudaryti du tušti laukai — Milkaviškis ir Gavėniškis. Drauge su užrašais bei žemėmis bažnyčiai perduoti ir žmonės su jų sodybinėmis žemėmis — dūmais. Jie dažniausiai turėjo po pilną dūmą, kuris maždaug prilygo lietuviškajam valakui (22 ha). Be to, jie dar turėjo priedines, nenaudojamas žemes, neįeinančias į dūmo plotą. Pati Dusetų dvaro ir Dusetų bažnyčios žemių riba ėjo tiesia linija nuo Dusetos upės, liesdama prekyvietės sklypų pietinius galus, iki pat Latviškio ežero, Malatinėlės ištakos kryptimi, taigi geri 4 km; ji išliko iki XIX a., kada bažnytinės žemės buvo rusų paliestos. Tų laikų baudžiavinės prievolės Miliauskinės dvariūkštyje buvo tokios: kiekvienas pilnas dūmas turėjo nuo Šv. Jurgio iki Visų Šventųjų kasdien (6 dienas per savaitę) siųsti vyriškį su jaučių jungu ar arkliais, o žiemos metu tik 5 dienas savaitėje. Be to, kiekvienos darbin-

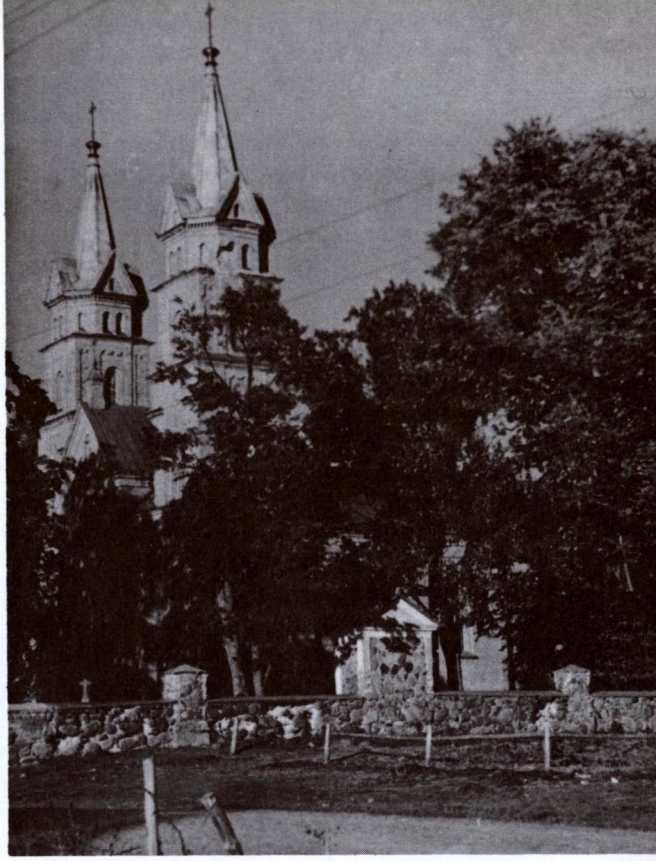

Kairėje — Dusetų varpinė, dešinėje — bažnyčia

gos šeimos nariai turėjo atlikti 12 nepaprastų dienų per metus, palikdami vieną asmenį namams prižiūrėti. Kiekvienas dūmas turėjo atlikti vieną kelionę į Rygą, kartais į Vilnių, talkinti dvarui kūlės metu ir sargauti iš eilės. Be visų tų darbo prievolių, 1637 m. kiekvienas dūmas turėjo duoti 1 kapą rugių, 1 kapą avižų, 20 saujų šukuotų linų, 20 kiaušinių ir 2 kastruotus gaidžius. Papildomai D. L. kunigaikštijos reikalams buvo duodamos 2 kapos rugių ir 1 kapa avižų. Vėliau baudžiava šiame bažnytiniame dvarelyje lengvėjo, ir 1883 m. tereikėjo nuo dūmo eiti 4 dienas savaitėje ir 2 dienas žiemos metu su jaučiais ar arkliu, 12 darbymečio dienų, Vilniaus ar Rygos kelionė (vertinama 16 auksinų), kūlės ir sargybos pareigos, o taip pat įvairios metinės pareigos. Vėliau baudžiavos prievolės dar palengvėjo.

Iš bažnyčios turtų Dusetų klebonas turėjo išlaikyti mokyklą, kurią Radvilai buvo įsteigę dar prieš 1530 m. Ji buvo prie Dusetų bažnyčios, kitoje kelio pusėje (1940 m. ten dar buvo „baltoji špitolė"). XVIII a. gale pastatyta nauja, didesnė mokykla, kurią po 1864 m. perėmė rusai ir pavertė dviklase rusiška mokykla. Mokykloje buvo mokoma rašyti, skaičiuoti, rodos, kiek ir lotynų kalbos. XVIII a. gale tebuvo mokoma lenkiškai, baudžiant už lietuvių kalbos vartojimą metelingos nešiojimu (mokinių bausmės lentelė), o vėliau rykštėmis.

1738 m. Dusetų dvaro grafai Emerencijana ir Jonas Liudvikas Plateriai užrašė metinę duoklę šešiems beturčiams prie Dusetų bažnyčios išlaikyti, o jiems gyventi pastatė špitolę. Jiems buvo kasmet duodama po 24 pūrus rugių, 18 pūrų miežių, 12 pūrų avižų, 3 pūrus grikių, 2 pūrus žirnių, 24 gorčius druskos, 18 gorčių sviesto, 60 sūrių ir 3 nupenėtos kiaulės. Kalėdoms ir Velykoms dar duodavo po 1 pūrą salyklo arba statinę alaus, o daržovių ir malkų — kiek reikėjo. Už tai jie turėdavo patarnauti bažnyčioje, šluoti bažnyčią, giedoti bei atkalbėti eilę maldų už geradarius. Po 1831 m. išdalijus Dusetų dvarą ir bažnytines žemes, tie 6 beturčiai buvo išlaikomi rusų valdžios skiriamomis lėšomis (po 276 rb asmeniui); tos lėšos buvo skiriamos I vokiečių okupacijos metais (1915—1918). Apie 1765 m. Dusetų klebonas Reminkevičius buvo užrašęs 400 talerių, kurių procentais turėjo būti išlaikomas

Dusetų bažnyčia 1982 metais

dar vienas beturtis. Pinigai buvo padėti pas Imbrado dvarininką Mohlį ir vėliau dingo. Panašaus likimo susilaukė ir jo pastatyta didelė su mansardiniu stogu altarija (Bogumilos Berkaitės-Podbereskienės 2000 talerių užrašas, 1767 m. 7% investuotas į Izytos dvarą). Nežiūrint to, altaristas liko ir toliau gyventi Dusetose.

Po 1831 m. rusų valdžia nusavino daugelio dvarų žemes, o taip pat didžiumą bažnytinių žemių. Tai palietė ir Dusetas. Bažnytinės žemės buvo apkarpytos iš visų pusių; daugumas bažnyčiai priklausiusių ežerų paversta valstybės turtais, kiti atiduoti Antalieptės pravoslavų vienuolynui. Po visų pakeitimų bažnytiniam Antakalnio (buv. Miliauskinės) ūkiui tepalikta apie 50 dešimtinių, o taip pat Dusetų mieste esantieji daržai.

Dusetų bažnyčia (medinė) buvo pastatyta dar prieš 1530 m., nes paskiriant bažnyčiai turtus 1530.I.13 ji buvo pastatyta. Nežinia, kuo remdamasis M. Balinskis nurodo, kad ji pastatyta 1520 m. Jei tai ne kokia korektūros klaida, lieka neaišku, kodėl tik po 10 metų ji aprūpinta turtais ir kunigu Adomu, kurio nė tėvavardis neminimas (galbūt koks Radvilų giminaitis ten buvo paskirtas pirmuoju klebonu). Bažnyčia pastatyta Švč. Trejybės, Šv.

Bažnyčios didysis altorius

Maža koplytėlė, įruošta Dusetų bažnyčios šventoriaus sienoje. Greta naujas koplytstulpis. 1982 m. nuotrauka

Kryžiaus, Švč. Mergelės Marijos, kareivių kankinių ir kitų šventųjų garbei. Iki mūsų laikų teišliko Švč. Trejybės vardas. Buvo išlikęs ir labai senas graviūrinis lotynišku įrašu antspaudas. Švč. Marijos Snieginės teliko atlaidai, o Šv. Kryžiaus neišliko nė atlaidų, tik atskira koplyčia varpinėje. Bažnyčia iš karto turėjo labai didelį šventorių, kuriame iš seno buvo laidojama. Steigėjams ir globėjams buvo skirtas rūsys po bažnyčia. Šventorius buvo apsodintas liepomis. Bažnyčiai pasenus, 1744 m. Dusetų dvaro grafas Jonas Liudvikas Plateris ją perstatė. Ši bažnyčia buvo taip pat medinė, kertuota (kryžminė), su dviem aukštais bokštais. Didžiojo altoriaus galas susiaurintas ir apskritas. Visas pastatas buvo apie 35 m ilgio ir apie 14 m pločio. Bažnyčios viduje buvo šoninės aikštelės (galerijos), paremtos mediniais stulpais, gaubtomis lubomis, degtų plytų grindimis. Buvo 6 altoriai, kurios vėliau papuoštos gausiomis dusetiškio Gogelio darbo medžio skulptūromis; altorių paveikslai — italų meistrų darbo. Tuo pačiu metu prie kelio buvo pastatyta mūrinė keturių aukštų varpinė, kurios I aukšte buvo įrengta minėta Šv. Kryžiaus koplyčia, 1885—86 m. virtusi bažnytėle. Šiai bažnyčiai Plateriai parūpino naujas, dideles, labai meniškas klaupkas ir vėliavas su Maltos kryžiaus ženklu. Jie taip pat nupirko V. Europos kraštų ir Vilniaus darbo monstrancijas, didįjį altorėlį ir naujus vargonus. Senieji vargonai pateko į naujai pastatytą Antazavės bažnyčią, iš kur XIX a. gale nukeliavo į Avilius, nes 1886 m. Antazavei atiteko iš Dusetų vargonai. Prie zakristijos buvo pastatyti meniško darbo suolai Plateriams su jų ženklais, o kitoje pusėje — Vasaknų Rudaminoms. J. Plateriui mirus, jo palaikai palaidoti šios bažnyčios rūsyje, o bažnyčioje įrengta paminklinė lenta, patekusi ir į naująją bažnyčią, su tokiu lotynišku įrašu: „Joannis Ludovici Plater Subocensis Giegobrastensis, etc. Capitanei viri in Reipublica optime meriti

cor in hoc tumulo cum tribus natis Andrea, Antonio et Ignatio depositum A. D. MDCCLXIV Iunii XXI die".

Dabartinę mūrinę bažnyčią statė klebonas Antanas Rumševičius, į Dusetas atkeltas apie 1880 m. Jos statyba rūpinosi ir prieš tai klebonavęs senukas kun. Rauka, gavęs Dusetų parapiją apie 1870 m. Tačiau jam nebuvo pavykę gauti iš rusų valdžios leidimo. Šis labai lietuviškai nusiteikęs kunigas jau 1872 m. išgujo iš bažnyčios dalį lenkiškų giedojimų, įvedė vedybinius užsakus tik lietuvių kalba, sakė lietuviškus pamokslus ir vysk. M. Valančiaus visada buvo labai vertinamas. Jis parašė lietuviškai ne tik pamokslų, bet ir dainų apie Sartų ežerą, Dusetas ir kt. Jam greičiausiai tenka priskirti ir dusetiškių dažnai dailnuotą dainą apie vieną kunigą, rusų ištremtą dėl tikėjimo (skirtą kun. A. Petravičiui, 1863 m. ištremtąjam Dusetų klebonui), ir kt. Kun. Rauka (Riauka) pasitraukė į Dusetų altariją ir mirė, kai naujasis klebonas jau buvo pradėjęs statyti naująją bažnyčią: jo karstas buvo įmūrytas į naujosios bažnyčios kairės pusės pamatus, be jokio įrašo, nes taip jis pageidavo. Oficialiai bažnyčia statyta Dusetų parapijiečių lėšomis, bet aukos rinktos, kad ir slaptai, visoje Žemaičių vyskupijoje. Daugumas plytų buvo gaminta Antakalnyje įrengtoje plytinėje, buv. bravoro vietoje; ten degtos ir kalkės; visą medžiagą suvežė parapijiečiai talkomis, žiemos ir vasaros metu. Jų darbo ir piniginių aukų įrašai — labai įdomūs — buvo išlikę Dusetų parapijos archyve iki 1940 m. 1940.VIII.16 juos nusavino Dusetų vykdomasis komitetas, pervežė į Zarasus, kur jie 1941.VI.25 sudegė.

Architektūra. Buvusioji medinė bažnyčia buvo pastatyta 1744 m. Kryžminio plano, su dviem aukštais bokštais, apie 35 m ilgio, 14 m pločio. Viduje buvo šoninės galerijos ant medinių kolonų. Bažnyčia nugriauta bestatant naują.

Dabartinė mūrinė bažnyčia statyta 1886—1888 m. Stilius neoromaniškas, su eklektiškais nukrypimais. Du aukšti fasadiniai bokštai turi keturius tarpsnius. Jie palaipsniui siaurėja aukštyn, atskirti plačiais karnizais. Viršutinis tarpsnis aštuoniasienis, stogai piramidiniai su frontonėliais kiekviename šone. Kryžių bazės rutulinės. Centrinės navos fasadinė siena rizalitiškai ištraukta priekin tarp bokštų. Portiko ir bokštų angos, kaip ir visi langai, perdengti apskritomis arkomis su archivoltomis. Trikampis frontonas apvestas aklina arkatūra. Panašiai dekoruoti ir bokštai. Šoninės sienos suskaidytos plokščiais piliastrais ir antablementais. Plytų mūras netinkuotas.

Viduje trys navos su skliautais. Trys plytiniai altoriai. Juose yra dalis senųjų Gogelio skluptūrų, o kitos saugomos varpinėje ir Avilių bažnyčioje. Didysis bažnyčios varpas (600 kg) nulietas Nesvyžiuje, mažesnieji — Vilniuje XVII a. gale. Juos išvežė rusai 1915 m. 1930 m. bažnyčia dekoruota Vlado Čižausko iš Šiaulių. Išdažytos juostos ant tinkuotų paviršų.

Mūrinė šventoriaus siena dengta betoniniu stogeliu. Toje sienoje išmūrytos aukštos koplytėlės Kryžiaus kelių stotims. Turtingai ornamentuoti geležiniai vartai įstatyti tarp mūrinių stulpų. Šventoriaus kampe stovi 13 m aukščio mūrinė varpinė, statyta XVIII a. vidury. Tai įdomus barokinės architektūros paminklas. Jos keturi aukštai palaipsniui siaurėja. Kampuose yra sudvigubinti piliastrai, viršuje sujungti kelių siaurų traukų karnizais. Angos su apskritomis arkomos. Ant stogo iškyla keturių tarpsnių barokinės formos bokštelis, papuoštas ažūriniu geležiniu kryžiumi. Pirmajame varpinės aukšte įrengta Šv. Kryžiaus koplyčia su altoriumi ir vargonėliais. Po varpine yra rūsys. Didžiosios durys nukreiptos į šventorių, o durys į rūsį yra iš Vytauto gatvės pusės. Pastato plotas apačioje maždaug 4,5 × 4,5 m.

Kad rusų pareigūnai statybos darbų nekliudytų, teko duoti kyšių Kaune, Vilniuje, net Petrapilyje; tepta ir Dusetose, nes tuo pačiu leidimu besinaudojant teko daug kas taisyti. Naujoji bažnyčia statyta galvotrūkčiais — leidimą gavus, darbai pradėti tučtuojau. Senąją bažnyčią nugriovus, sukviesta didžiausia talka pamatams kasti, o kai rusai atšaukė leidimą, jau buvo baigtos sienos ir mūrijamos lubos . . . 1939 m., klebonaujant kun. J. Laurenčikui, pastatytas parapijos salei mūrinis pastatas, bet 1940.VII, dar nebaigtas, nusavintas ir paverstas sandėliu.

Dusetų parapija 1530 m. buvo labai didelė, apėmusi šiandieninius Dusetų, Jūžintų, Antalieptės, Daugailių, Antazavės valsčius ir dalį Degučių valsčiaus. Ji siekėsi su

Vysk. Julijonas Steponavičius vizituoja Dusetų parapiją 1957.IX.4

Užpalių, Utenos, šiaurėje su naujai įsteigta Obelių parapija, o rytuose — su Brėslaujos parapija nes tada nei Zarasų, nei Salako parapijų dar nebuvo. Iš Dusetų parapijos atskilo visa eilė filijų bei parapijų, kai ten buvo pastatytos bažnyčios: Jūžintai, Daugailiai, Antazavė, Aviliai, Baltriškės. Po visos eilės dalybų parapija vis dėlto liko viena iš didesniųjų, ir 1937 m. apėmė per 200 kv. km su 5964 parapijiečiais. Parapija priklausė Vilniaus vyskupijai ir Kupiškio dekanatui, XIX a. priskirta prie Žemaičių vyskupijos ir Obelių dekanato, o nuo 1926 m. — Panevėžio vyskupijai, Zarasų dekanatui. Iki 1941 m. buvo išlikęs Dusetų parapijos archyvas (apie 2000 lapų). Vencavų ir Mukulių dvaruose buvo koplyčios.

Pradžioje dusetiškiai buvo laidojami prie Dusetų bažnyčios, šventoriuje, o tolimesnieji gyventojai — sodžiaus kapinaitėse. XVII a. pr. įsteigtos atskiros Dusetų kapinės, aukštame kalne, už 1,5 km nuo bažnyčios. Nors ir didelis žemės plotas joms paskirtas, tačiau XVIII a. gale pradėjus skatinti laidotis tik parapijos kapinėse, o ne sodžiaus kapinaitėse, jau XIX a. gale jos buvo per mažos. Taigi apie 1905 m. daugiau kaip dvigubai padidintos. Jose palaidota daug iš Dusetų kilusių kunigų ir šiaipjau šviesuolių.

Dusetų parapijinės draugijos pradėtos kurti po 1740 m. Buvo rašomi Rožančiaus brolijos sąrašai pavardėmis. Suburta Švč. Jėzaus Širdies brolija, kuri išleido ir pasižadėjimą, spausdintą dar prieš 1863 m. Kun. Antanas Naudžiūnas, o gal ir ankstyvesni kunigai, buvo sudarę knygnešių broliją, kurios nariai įsipareigojo kiekvieną dieną kalbėti maldas už rusų persekiojamus katalikus. Apie 1890 m. įsteigta slapta parapijinė biblioteka, kuriai vėliau vadovavo Ant. Mažiulis, iki 1905 m. buvęs jos bibliotekininku.

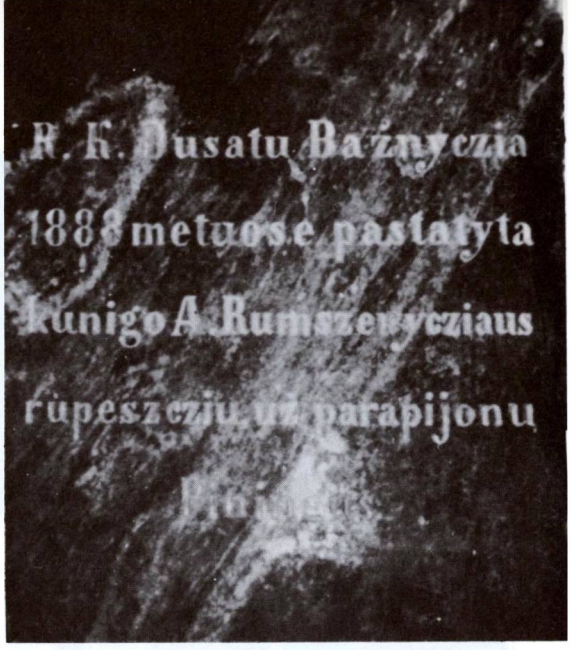

Kairėje — ilgametis klebonas kan. P. Strelčiūnas. Dešinėje — Paminklinė lenta bažnyčios statybos ir klebono A. Rumševičiaus atminimui

Maždaug nuo 1870 m. rusai dalį lietuvių katalikų parapijiečių apie Venčavus, Antalieptę priverstiniu būdu padarė stačiatikiais, įrašė į cerkvę. Sakramentus ir kitus patarnavimus jiems slapta teikdavo Dusetų kunigai, nuvykdami į jų ūkius nakties metu. Vienas iš trijų parapijos vikarų buvo skirtas šioms sunkioms ir pavojingoms pareigoms; rusai tokius pareigūnus baudė trėmimu į Rusiją. Tas pavojingas pareigas ėjo Ant. Naudžiūnas ir kiti vikarai. Dusetose kurį laiką (1909—1911) gyveno ir dirbo didelis lietuvis ir kovotojas kun. Stasys Stakelė. 1902—1907 m. altaristu gyveno kun. J. Balvočius-Gerutis, Nepr. Lietuvos laikais klebonavo kan. P. Strelčiūnas, parašęs parapijos monografiją, išspausdintą 1931 m. Marijampolėje.

1863 m. sukilimą Dusetų apylinkėse rusai labai žiauriai malšino. Dusetų parapijos vikaras kun. J. Laukevičius 1864 m. gruodžio mėn. buvo rusų suimtas, apkaltintas sukilėlių vado Lukošiūno sesers Emilijos Lukošiūnaitės slėpimu, dvejus metus kalintas Zarasų kalėjime, o iki 1871 m. laikytas tremtyje. Klebonas kun. Antanas Petravičius, rėmęs sukilimą ir slaptai laidojęs rusų sušaudytus sukilėlius, ištremtas į Rusiją. Keršydami rusai iš apylinkės kaimų ištrėmė 186 lietuvius.

Dusetų parapijiečiai smarkiai nukentėjo II pasaulinio karo metu, ypač po 1944 m., kai sugrįžę į Lietuvą okupantai suėmė, kankino, nužudė ir ištrėmė daugybę lietuvių.

Dusetų parapija priklauso Zarasų dekanatui, bet dažnai Dusetų klebonai būdavo ir dekanai. Kaip sakyta, atskyrus nuo jos filijas, kurios tapo savarankiškomis parapijomis, jos ribos sumažėjo, bet vis dėlto 1940 m. turėjo 5938 parapijiečius. Iš šios parapijos yra kilę daug žymių žmonių, jų tarpe nemaža gerų kunigų.

Nepriklausomybės metais Dusetos buvo valsčiaus centras ir priklausė Zarasų apskričiai. 1923 m. 1164, 1940 m. netoli 2000 gyv.

Bolševikų okupacijos metu, 1950—1959 m. Dusetos buvo rajono centras. 1950.V.27 gavo miesto teises. 1959 m. 1806 gyv. Tada Dusetos apėmė 171 ha plotą. Panaikinus Dusetų rajoną, Dusetos priskirtos Zarasų rajonui. 1974 m. 1500 gyv.

1981 m. Dusetų klebonu buvo kun. Vincas Arlauskas (gim. 1911 m., kunigu pašvęstas 1938 m.). Pokario metais Dusetose gyveno altaristas kun. Mykolas Bugenis (gimęs 1888 m. Skiemonių vls., kunigu pašvęstas 1913 m.), dirbęs Petrapilyje, Omske, 1930 m. suimtas, Solovkų ir Butirkų kalinys. 1933 m. grąžintas į Lietuvą, kur dirbo klebonu, kapelionu. Buvo labai kantrus, malonus ir pareigingas kunigas. Mirė 1980.IX.1 Dusetose kaip altaristas, sulaukęs 92 m. amžiaus. Palaidotas bažnyčios šventoriuje. Jo laidotuvėse dalyvavo vysk. R. Krikščiūnas, daugiau kaip 90 kunigų, daugybė dusetiškių.

Sadūnų kaimo kapinaičių vartai 1982 metais

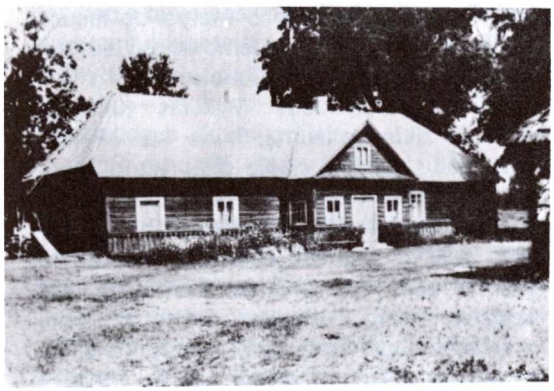

Poeto kun. Antano Vienažindžio tėviškės gyvenamieji namai Dusetų apylinkėse

Paminklai Sadūnų kaimo kapinaitėse 1982 metais

1982—1983 m. kunigų sąrašuose Dusetų klebonu minimas kun. Gediminas Šukys (gimęs 1923.II.13, kunigu pašvęstas 1946.II.17), buvęs Zarasų dekanas, muzikas bei kompozitorius, lankęsis ir JAV-bėse.

Ėriškių bažnyčia 1982 metais

ĖRIŠKIAI

Švč. Jėzaus Vardo parapijos bažnyčia

Ėriškių bažnytkaimis yra dešiniajame Upytės upelio krante, 8 km į šiaurę nuo Ramygalos, 19 km į pietus nuo Panevėžio.

Šios apylinkės gyventojai buvę ilgą laiką pelkių ir miškų atskirti nuo kitų vietovių ir todėl ilgiau čia užsilikusios senosios lietuvių tikybos liekanos. Krikščionybė čia atėjusi vėliau, kaip kitur. Bažnyčių tada šioje srityje buvo nedaug, o ir tos pačios toli; trūko ir kunigų. Vyskupai prašė valdovus bei didikus statyti bažnyčias.

Ėriškių vardas pirmą kartą minimas 1585 m. Tada Ėriškiai buvo karališkasis kaimas. Su bažnyčios atsiradimu rišamas vienas padavimas. Esą kartą nuo čia kūrenamos šventosios ugnies užsidegusi žemė. Ugnis plitusi tolyn ir pasiekusi kaimą. Niekas negalėjęs jos sulaikyti. Kažkas pataręs ant to kalnelio pastatyti bažnyčią. Vyrai tuojau pašokę kasti jai pamatus ir žemė tuojau nustojusi degti. Tai paveikę ėriškiečius, ir jie netrukus pastatę bažnyčią, tapę gerais krikščionimis.

Pirmoji medinė bažnyčia pastatyta 1754 m. karališkojo kaimo kapinėse. Ji turėjusi bokštelį. Gavėnios metu čia atvykdavęs Ramygalos kunigas, žmonės atlikdavo velykinę išpažintį. Tačiau ilgainiui bažnytėlė paseno, pradėjo griūti. Tai pasiturįs ūkininkas Kazimieras Vatė-Vaitkevičius pastatė naują medinę tašytų rąstų bažnyčią.

Architektūra. Ši 1892 m. statyta bažnyčia išsiskiria iš tradicinių medinių savo aukštesnėmis sienomis. Surėsta iš tašytų rąstų, apkalta lentėlėmis ir suskaidyta piliastrais. Dvišlaitis stogas buvo perdengtas 1938 m. cinkluota skarda. Priekyje ant frontono puošnus barokinis bokštelis. Grindų plotas 24 × 10 m, aukštis iki stogo kraigo 14 m, iki pastogių apie 10 m. Durų ir langų angos perdengtos vos įžiūrimo išgaubimo arkomis. 1939 m. vidus buvo išdažytas aliejiniais dažais.

1897 m., mūrydamas naują mūro bažnyčią, Ramygalos klebonas Julijus Norgelė perleido Ėriškiams du šoninius altorius. 1907 m. nuolatiniu Ėriškių kunigu paskirtas žinomas Amerikos lietuvių veikėjas ir rašytojas kun. Jonas Balvočius-Gerutis. Kai jis atvyko, Ėriškiuose nebuvo klebonijos ir bažnytinių pastatų. Kun. Balvočius juos pastatė. 1908 m. įkūrė mokyklą, 1909 m. įvedė Švč. Jėzaus Širdies atlaidus. Iš senesnių laikų buvo švenčiami Šv. Kryžiaus Atradimo atlaidai. Kun. Gerutis čia išbuvo 8 metus. Jo laikais pakilo švietimas, atsirado išmokslintų jaunuolių, plėtėsi geri papročiai, blaivybė.

1924 m. ėriškietis Mykolas Klikūnas paaukojo didesnę sumą, kuria kun. Petras Markevičius pastatė naują didįjį altorių. Tas pats kuratas perdengė bažnyčios stogą cinkuota skarda, 1939 m. bažnyčios išorė ir vidus išdažyti aliejiniais dažais. Buvo pradėta statyti ir parapijos salė, bet karo meto bei okupacijos sąlygos nebeleido šio darbo baigti.

Ėriškiai buvo Ramygalos parapijos filija. Oficialaus cirkulo neturėjo, tačiau prieš I pasaulinį karą turėjo 1275 parapijiečius.

1923 m. Ėriškiuose buvo 45 sodybos ir 213 gyv. Vietovė priklausė Ramygalos valsčiui. Bolševikų okupacijos metu Ėriškių kaimas yra kolchozo centras ir priklauso Panevėžio rajono Upytės apylinkei. 1959 m. 158 gyv. Šiuo metu Ėriškių bažnyčia nuolatinio kunigo nebeturi. Retkarčiais ją aptarnauja Upytės klebonas.

GEIDŽIŪNAI

Angelų Sargų parapijos bažnyčia

Geidžiūnų bažnyčia yra prie Agluonos upės, 11 km į pietus nuo Biržų. Šis kaimas priklausė Biržų parapijai — bažnyčia buvo toli. Taigi susirūpinta savos bažnyčios statyba.

1856 m. vietos žmonės gavo nugriautos Nemunėlio Radviliškio bažnyčios medžiagą, iš kurios savo kaimo kapinėse pastatė koplyčią. Ilgainiui ji paseno, reikėjo atlikti remonto darbus. Kaimo gyventojas Lukas Kaziūnas išgavo iš Biržų grafo Jono Tiškevičiaus miško medžiagos. Tais laikais rusų valdžia buvo uždraudusi statyti naujas bažnyčias, bet leisdavo remontuoti. Kaziūnas pastatė beveik naują, erdvesnę koplyčią. Už tai jis ir Biržų klebonas buvo nubausti pinigine bauda. Koplyčioje buvo uždrausta laikyti pamaldos. Bet 1888 m. Rusijos vidaus reikalų viceministeris kng. Gagarinas panaikino baudą ir leido laikyti pamaldas. Tų pačių metų spalio 2 d. ji buvo pašventinta Angelų Sargų garbei.

Tačiau Geidžiūnai nuolatinio kunigo neturėjo. Tik 1915 m. Geidžiūnuose (savo tėviškėje) apsigyveno kun. Juozas Janilionis. Jis gavo vyskupijos leidimą rūpintis geidžiūniečių dvasiniais reikalais. Bet netrukus kun. Janilionis buvo paskirtas Biržų vikaru. Tačiau vyskupas jį įpareigojo aptarnauti Geidžiūnų bažnytėlę. Vis dėlto kunigas čia negalėjo gyventi — nebuvo buto. Į Geidžiūnus jis atvažiuodavo tik retkarčiais.

1917 m. vėl iškilo filijinės bažnyčios klausimas. Buvo projektas ją pastatyti arba Geidžiūnuose, arba Eigirdiškio dvare. Laimėjo Geidžiūnai, jau apie 50 m. turintys savo koplyčią. Apylinkės kaimų gyventojai paskyrė 13,5 ha žemės beneficiją. Koplyčia buvo prailginta 3 sieksniais, pradėti statyti ūkiniai trobesiai. Tačiau Žemaičių vyskupijos kurija nesutiko leisti filijai veikti. Šis projektas užkliuvo ir vėliau įsteigtoje Panevėžio vyskupijos kurijoje. Tik 1939.X.12 artimiausi kaimai buvo priskirti steigiamai Geidžiūnų parapijai. 1939.XII.23 Geidžiūnų kuratas kun. P. Liepa pakeliamas klebonu, o Geidžiūnams suteikiamos parapijos teisės. Parapijai priskirta kaimų iš Biržų, Vabalninko, Pabiržės parapijų, iš viso 1528 parapijiečiai.

Geidžiūnų bažnyčia 1982 metais

Geidžiūnų varpinė

Architektūra. 1856 m. statyta medinė kapinių koplyčia, 1917 m. padidinta į bažnytėlę, yra tradicinio pavidalo; ant stogo uždėtas bokštelis. Jis dviejų tarpsnių, kvadratinio plano. Durys ir langai turi smailias arkas. Stačiakampio pastato dydžiai iš lauko: ilgis 19,8 m, plotis 8,7 m. Sienos surėstos iš rąstų. Pamatai akmeniniai, grindys medinės, stogas skardinis. Yra trys mediniai altoriai: didysis presbiterijos gale, o šoniniai prie presbiterijos

Geidžiūnų bažnyčios vidus, fasado ir šoninis vaizdas 1938 metais (Iš V. Grigo albumo)

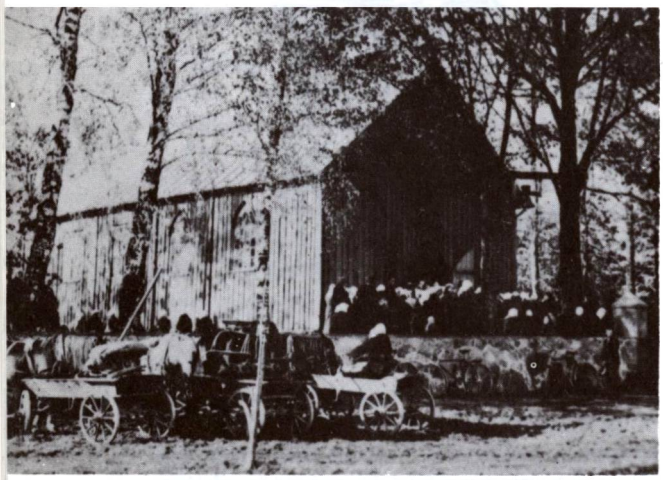

grotelių. Altoriai padabinti medžio pjaustiniais. Presbiterijos lubos truputį išgaubtos. Palei akmeninę šventoriaus sieną stovi labai graži medinė varpinė. Jos sienos nežymiai laibėja aukštyn. Uždengta dviejų pakopų piramidiniu stogu. Viršuje yra atviros galerijos po abiem pastogėmis. Jos padalytos į tris angas kiekvienoje sienoje. Kryžiaus bazė yra barokinės kriaušės pavidalo. Varpinės dydis ties pagrindu 6 × 6 m, viršuje 5 × 5 m, o antrojo tarpsnio galerija tik 3,3 × 3,3 m. Aukštis 12 m iki stogo viršaus. Apkalta stačiomis lentomis.

Bažnyčioje nebuvo vargonų — tik gera 4 balsų fisharmonija, kuri 1937 m. buvo suremontuota. Įruošti pastovūs suolai. Bokšte buvo 24 kg svorio varpas.

Buvo švenčiami dveji atlaidai — Marijos Sopulingosios ir Angelų Sargų.

Parapijos kapines 1920 m. pašventino kuratas kun. M. Kazokaitis. Vėliau jos buvo aptvertos geležine tvora.

Nepriklausomybės metais Geidžiūnai priklausė Biržų valsčiui. 1923 m. čia buvo 45 sodybos ir 244 gyv. Pokario metais Geidžiūnų kaimas yra apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 182 gyv. Geidžiūnų klebonu pokario metais buvo kun. L. Keršulis (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1939 m.). 1982—1983 m. sąrašuose minimas kun. Leonardas Skardinskas (gimęs 1916.VII.1, kunigu pašvęstas 1939.VI.3). Vėliau nuolatinio kunigo neturėjo — aptarnauja Vabalninko klebonas.

GELEŽIAI

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Geležių (tarm. Gelažių) bažnytkaimis yra rytiniame Žaliosios girios pakraštyje, 13 km į šiaurės vakarus nuo Subačiaus, 18 km į vakarus nuo Kupiškio. Manoma, kad vietovės vardas kilęs nuo seniau čia gaunamos balų rūdos, iš kurios naminiu būdu būdavo gaminama geležis.

Istoriškai Geležių kaimas žinomas nuo XVII a. — minimas Upytės pavieto aktuose. Tačiau tuo metu šios srities didesnis centras buvo netoli Geležių buvęs Naujadvario dvaras. Jos savininkas Puzinas 1646 m. ant Geležių kaimo kapų (0,5 km atstu nuo dvaro) pastatė medinę koplyčią. Kurį laiką dvaro ir apylinkės gyventojų reikalais rūpinosi dvaro išlaikomas kapelionas. 1851 m. metrikų įrašai rodo, kad iš pradžių kapelionais būdavo Palevenės vienuoliai domininkonai. Ilgainiui Naujadvario koplyčią pradėta vadinti Geležių koplyčia. Kažkuriais metais ji buvo padidinta, o 1874 m. atnaujinta valstiečio Andriejaus Utaravičiaus lėšomis. Bažnytėlė buvusi medinė, pailga, iš pušies medžio statyta, 24 × 9,80 m. Turėjusi nedidelį bokštelį su malksnomis dengtu stogeliu. Priešais bažnyčią stovėjusi pusiau akmeninė, pusiau medinė varpinė, 16,35 m aukščio, 3,10 m pločio. Ją pastatęs vietos meistras Jonas Barolis.

Laikui bėgant senoji bažnytėlė sunyko, taigi 1935 m. ji su varpine buvo nugriautos. Toje pačioje vietoje, kun. Vinco Beinorio rūpesčiu, parapijiečių lėšomis per vienerius metus pastatyta nauja bažnyčia.

Architektūra. Ši medinė bažnyčia yra moderniška, su neogotikos žymėmis. Jos vienintelis bokštas, kaip kokia kampanilė, pastatytas greta kairiojo fasadinio kampo. Fasadas dominuojamas aukšto trikampio frontono, aukštesnio už navos sienas. Prieangio trejos durys turi smailias arkas. Didelis frontono langas yra trikampis, nežymiai išgaubtomis kraštinėmis, lyg ir dviguba gotiška arka. Padalytas į daug stiklų su kryžiumi centre. Didysis varpinės bokštas yra 27,5 m aukščio. Du varpai pakabinti 20 m aukštyje. Bokštas yra vienodo pločio iki pat stogo. Visose jo sienose yra penkios eilės mažų langų. Bokšto stogas piramidinis, su

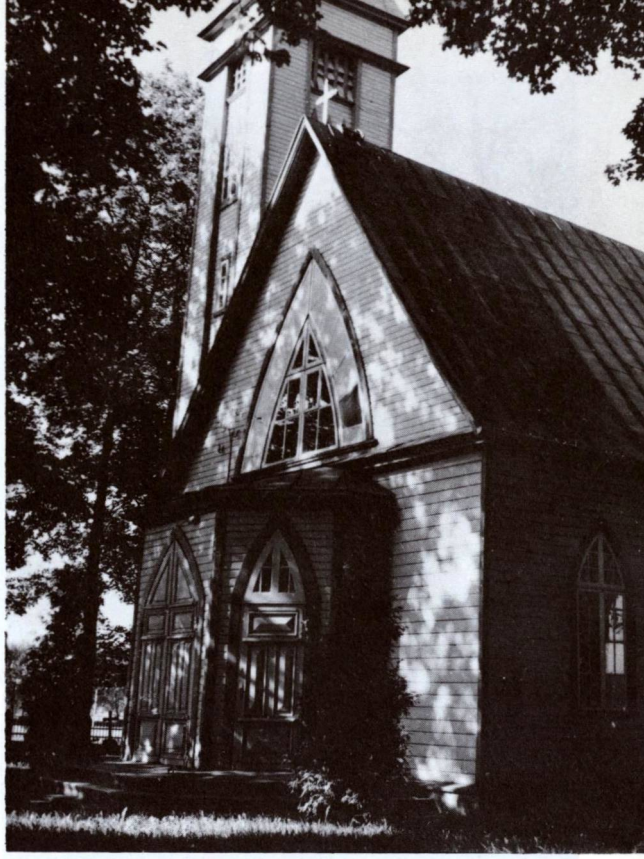

Geležių bažnyčia 1982 metais

kryžiumi. Bažnyčios planas kryžminis. Transeptų stogai nuolaidūs, lygiagretūs navos stogui. Dengtas cinkuota skarda. Sienos apkaltos špuntuotomis pušinėmis lentomis iš oro ir iš vidaus, dažytos pokosto aliejumi, paliekant natūralią medžio spalvą. Grindys išklotos storomis pušinėmis lentomis. 1936 m. išdekoruota presbiterija. Naujasis altorius turi kai kurias senosios bažnyčios altoriaus meniškas dalis. Jo centre stovi 1,5 m aukščio Švč. Jėzaus Širdies statula. 1936 m. įrengti 80 vietų puošnūs suolai. 1937 m. bažnyčia galutinai išdekoruota ir įrengta sakykla. Mūrinai vartai turi tris smailias arkas. Šventorius aptvertas geležinių statinių tvora ant mūrinio pagrindo.

Didysis altorius pritaikytas bažnyčios stiliui. Jo centre yra medinė Švč. Jėzaus Širdies statula (1,50 m aukščio). 1938 m. parapijietis Jonas Jedlauskas nupirko bažnyčiai gražų medinį paauksuotą tabernakulį; įruošti 5 balsų vargonai. Bažnyčios vidų sutvarkė kuratas kun. Albinas Spurgis.

Bažnyčia pašventinta Šv. Juozapo titulu. Užtat kovo 19 d. čia buvo švenčiami jo vardo atlaidai. Kiti atlaidai: Šv. Jokūbo Apaštalo ir

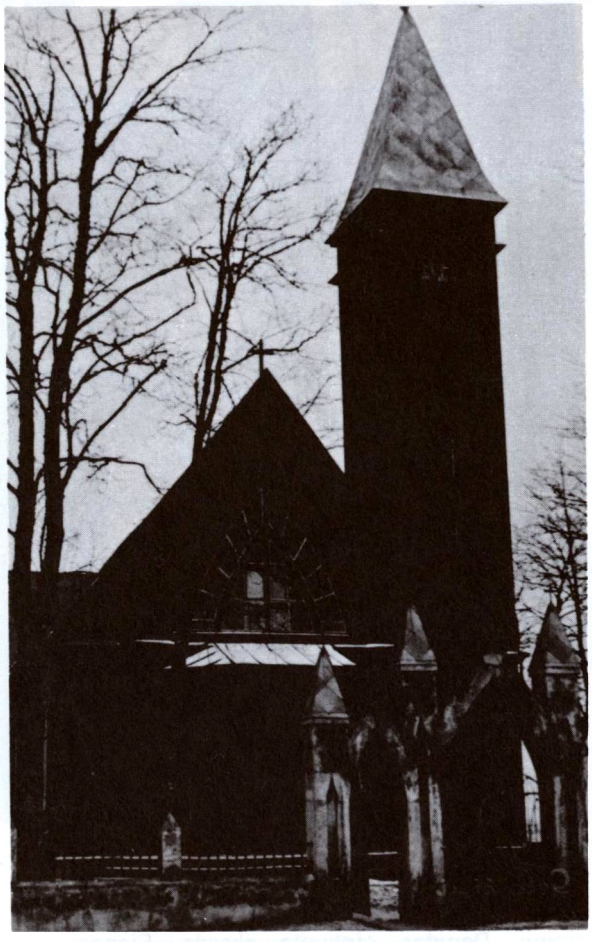

Bažnyčios fasads ir šventoriaus vartai 1956 m.

Šv. Stanislovo Kostkos. Parapija buvo sudaryta iš kai kurių Palėvenės, Vabalninko, Antašavos ir Subačiaus parapijų kaimų. Priklausė Kupiškio dekanatui ir buvo Palėvenės parapijos filija. 1947 m. turėjo apie 2000 parapiječių. Tada jos kuratu buvo kun. Juozapas Mickevičius.

Šventorius 53 × 40 m ploto, aptvertas akmens mūro tvora. Gotiško stiliaus vartai. Kapinės įruoštos prie bažnyčios, 33,37 × 34 m ploto. Iš trijų pusės aptvertos medine tvora, o iš ketvirtos remiasi į šventorių. Klebonija pušies medžio, 21,30 × 10,55 m, turėjo 6 kambarius. Buvo ir špitolė, taip pat iš pušies medžio statyta, 14,20 × 7,39 m. 1935 m. ji suremontuota, apdengta nauju stogu ir iš lauko pusės apkalta lentomis.

1925 m. Žemės reformos valdyba buvo paskyrusi Geležių bažnyčiai iš Naujadvario dvaro 6 ha žemės.

1923 m. bažnytkaimyje buvo 35 sodybos ir 160 gyv., o to paties vardo kaime — 15 sodybų ir 82 gyv.

Šiuo metu Geležių bažnyčia nuolatinio kunigo neturi — retkarčiais aptarnauja Karsakiškio klebonas.

Geležių parapijoje yra **Sodelių kaimas,** įsikūręs Pyvesos dešiniajame krante. Tai sena gyvenvietė, kurioje 1746 m. buvo pastatyta Šv. Dvasios vardo koplyčia. 1923 m. kaime buvo 18 sodybų ir 119 gyv. Vietovė priklausė Vabalninko valsčiui. Šiuo metu Sodeliai yra kolchozo centras. 1959 m. 93 gyv. Kaimo koplyčioje ligi šių dienų yra išlikę pažymėtinų religinio meno dalykų: paveikslai — „Šv. Antanas" (XIX a.), „Jėzus Nukryžiuotasis" (XIX a. pr.), altorėlis su Šv. Antano ir Švč. M. Marijos tarp šventųjų bareljefais (XVIII a.), medinis procesijų kryžius, dailaus darbo medinė Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra (XIX a.) ir kt.

Daukšėnų kaime taip pat yra koplyčia, pastatyta kapinėse. Joje irgi yra religinio meno vertybių bei kulto dalykų. Iš jų pažymėtinos 7 1763 m. cininės žvaikidės.

GRŪŽIAI

Švč. M. Marijos Nuolatinės pagalbos parapijos bažnyčia

Tarp Vaškų (į pietus) ir Joniškėlio buvo trys dvarai: Grūžiai, Mažieji Grūžiai (Grūželiai) ir Didieji Grūžiai. Iš Grūželių ir išaugo Grūžių bažnytkaimis, 9 km į šiaurę nuo Joniškėlio.

Netoli Grūžių yra III—IV a. griautinis plokštinis pilkapynas, vietos žmonių Nebūvėlių kapais vadinamas. Grūžių žemės buvo kalavijuočių ordino puldinėjamos. Istoriškai Grūžiai žinomi Unijinės Lietuvos laikais, minimi 1586 m.

Dabartinio Grūžių bažnytkaimio vietoje XIX a. buvo dvaras, turintis daugiau kaip 500 dešimtinių žemės, priklausęs Biržų Tiškevi-

Grūžių bažnyčios fasadas 1982 metais

Grūžių bažnyčios kampinis vaizdas 1967 metais

čiams. 1892 m. šis dvaras kraičio keliu perėjo Juozapo Tiškevičiaus dukrai Marijai Tiškevičiūtei. Tačiau ji niekad čia negyveno. 1909 m. ši grafaitė dvaro žemę išdalijo sklypais ir ėmė juos pardavinėti valstiečiams. Kūrėsi naujos sodybos, gyventojai panoro turėti bažnyčią. Sakoma, kad daugiausia juos šiuo reikalu sukurstęs Vienažindžių k. ūkininkas Tomas Rumpis, prasilavinęs žmogus, reformatų tikybos. Grafaitė Tiškevičiūtė ir jos įgaliotinis Parčevskis bažnyčios kūrimui pritarė ir, dalijant dvarą, jos reikalams palikta 9,25 dešimtinės žemės su sodu ir trobesiais, tvartais, svirnu, ledaine. Žmonės dar nupirko vieno kumetyno trobesį, sumokėdami 40 rb.

1910.VII.20 paruoštas bažnyčios planas, 1913.I.26 gautas leidimas ją statyti. Tačiau ji nebuvo tuojau pradėta statyti, viename dvaro rūmų (klebonijos) kambaryje įrengta laikinė koplyčia.

1913 m. Grūžių kuratu paskirtas kun. Antanas Geležinis. Koplyčia 1913.VII.10 pašventinta. Šventinimo apeigas atlikęs Joniškėlio klebonas kun. Mamertas Žotkevičius ir pasakęs, „kad čia įkurta bažnyčia-filija (duktė) privalėsianti klausyti savo motinos", t.y. Joniškėlio bažnyčios.

Rūpintasi ir naujos bažnyčios statyba. Dalis reikalingos medžiagos nupirkta iš valdinių miškų administracijos, 100 kelmų miško medžiagos dovanojo Joniškėlio Karpis. Bet 1914 m. karas darbus sutrukdė. 1915 m. vasarą tremtiniu į Rusiją išvyko ir Grūžių kuratas. Bet karo metu į savo tėviškę, esančią netoli Grūžių, atvyko ir apsigyveno kun. Mykolas Šeižys, kurio bažnyčia (Saudininkų) karo metu buvo visiškai sudeginta. Jis buvo paskirtas Grūžių kuratu. Jo rūpesčiu paremontuotas buv. dvaro svirnas ir jame laikytos pamaldos. Karo metu statybos darbai nebuvo vykdomi, o kun. Šeižys buvo iškeltas klebonu į Pandėlį. Statybos griebėsi čia 1920.IV.7 atvykęs naujas kuratas kun. Juozapas Mazūra. Ji tęsėsi ketvertą metų. Naujasis pastatas buvo Joniškėlio klebono kun. Juozapo Liušio 1925.II.8 pašventintas Švč. M. Marijos Nuolatinės pagalbos vardu. Atlaidai švenčiami sekmadienį prieš Šv. Jono Krikštytojo dieną.

Architektūra. 1921—1924 m. pastatyta medinė bažnyčia pagal inž. J. Skripkaus projektą. Turi neogotikos žymių. Fasadinis bokštas yra kvadratinio plano, truputį patrauktas priekin. Jis lygus iki laužyto stogo, kuris turi trikampius frontonus visose pusėse ir liekną smailę su kryžiumi. Fasadinių durų ir visų langų angos su smailiomis arkomos. Bokštui pridėti laibi kontraforsai kampuose. Tai nėra natūralu medinėje architektūroje. Dvišlaičio stogo gale yra laibas atvirų angų bokštelis. 1938 m. į didįjį bokštą įkelti varpai. Didįjį altorių padarė Vladas Čižauskas. Yra dar du šoniniai altoriai. Vidus išdekoruotas tapytais ornamentais sienose ir lubose. Šventorius aptvertas geležinių grotelių tvora ant mūrinio pagrindo su mūriniais stulpais, kurie baltai nutinkuoti.

1928 — 1932 metais įrengti altoriai. 1937.VII.27, kun. Vincento Švagždžio rūpesčiu, pastatytas didysis gotinio stiliaus altorius, kuriame įruoštas Švč. M. Marijos Nuolatinės pagalbos paveikslas, pieštas dail. Janulio. Altorių pastatė Vl. Čižauskas. Jo išlaidas (4000 lt) apmokėjo kan. Ignas Andrašiūnas.

1938.VII.17 baigti statyti nauji vargonai. Juos įruošė čekų tautybės meistras Otto Kratokvilas (kainavo 4200 lt). Vargonus patikrino ir priėmė ekspertas kan. Vl. Butvila. Jie pastatyti parapijos administratoriaus kun. V. Švagždžio rūpesčiu.

1930—1938 m. bažnyčia įsigijo du parapiječių paaukotus varpus — 172 ir 279 kg svorio. 1938.IX.9 varpai buvo įkelti į bažnyčios bokštą.

Nepriklausomybės metais Grūžių bažnytkaimis priklausė Joniškėlio valsčiui, Biržų aps. 1923 m. buvo 12 sodybų ir 98 gyv. Parapija priklauso Pasvalio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1550 parapijiečių. Bolševikų okupacijos metu Grūžiai yra Pasvalio rajono kaimas, apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 124 gyv.

1983 m. Grūžių klebonu buvo Juozas Dubnikas (gim. 1910 m., kunigu pašvęstas 1933 m.).

GULBINĖNAI

Švč. Teresės Kūdikėlio Jėzaus parapijos bažnyčia

Gulbinėnai (Gulbinai) senovėje buvo didelis dvaras su puošniais rūmais ir parku, pro kurį teka Upytė (Tatulos intakas), 11 km į pietvakarius nuo Biržų. Iš pietų pusės yra Gulbinų miškas.

Šiame dvare po 1831 m. rusai, suskaldę Žadeikių valsčių, buvo įruošę valsčiaus centrą. Lietuvos žemės reforma palietė dvarą. Jo centras atiteko generolui Kaziui Ladigai (1893—1941), vienam iš žymiausių ir gabiausių nepriklausomos Lietuvos karinių vadų, pasižymėjusiam kautynėse su bolševikais ir lenkais. Išėjęs į atsargą, jis 1927 m. apsigyveno savo ūkyje Gulbinėnuose. 1941.XII.19 buvo bolševikų sušaudytas.

Gulbinėnų bažnyčios fasadas 1982 metais

1935.XII.17 gen. K. Ladiga paprašė Panevėžio vyskupą, kad leistų įsteigti buv. dvaro rūmuose viešą koplyčią, kurioje pamaldas laikytų iš Sovietų Sąjungos sugrįžęs jo dėdė mgr. Jonas Ladiga. Vyskupas sutiko. 1936.I.23 koplyčią pašventino Krinčino klebonas kun. Ant. Keraitis. Apylinkės gyventojams koplyčia patiko, ir jie vis uoliai ją lankė. Buvo sudarytas komitetas koplyčią perorganizuoti į parapiją. Gen. Ladiga sutiko duoti savo rūmuose vietą steigiamos parapijos pamaldoms laikyti ir kunigui gyventi, kol bus pastatyta klebonija. Žemės reformos valdyba pažadėjo paskirti 8 ha žemės iš Barklainių dvaro (4,5 km). K. Ladiga davė 1,5 ha žemės bažnyčiai ir parapijos trobesiams statyti. Panevėžio kurija parapiją oficialiai įsteigė 1939.XII.21, priskiriant jai iš gretimų Krinčino, Pabiržės ir Vabalninko parapijų 2558 gyventojus.

1938 m. dėl nesveikatos pasitraukė kun. J. Ladiga. Jo vieton parapijos administratorium paskirtas kun. Ignas Šiaučiūnas. 1939 m. pradžioje pradėtos vesti metrikų knygos. Naujas administratorius padarė kai kuriuos

Šoninis vaizdas 1956 metais

sklypų sukeitimus, pagal kuriuos bažnyčia Gulbinėnuose turėjo gauti 4,5 ha žemės. Užėjęs karas sutrukdė dokumentų sudarymą ir tiktai 1944.V.19 Pasvalio apylinkės teismo sprendimu buvo pripažinta Gulbinėnų bažnyčiai 4,5 ha sklypo nuosavybė. Dėl naujos bolševikų okupacijos šis sprendimas liko neįgyvendintas: 1945 m. okupacinės valdžios sklypas laikinai palikta ir 1947 m. sukeista su 7 ha sklypu buv. Gulbinėnų dvare. Dvaro namai, kuriuose buvo ir koplyčia, buvo nacionalizuoti, juose įruošta prieglauda. Už patalpas bažnyčiai uždėta 1250 rb metinė nuoma. 1947.VI.28 parapijos administratorium paskirtas kun. Antanas Valentinas.

Mūrinė koplyčia įrengta sename ūkiniame pastate. Ilgas stačiakampis pastatas uždengtas dvišlaičiu stogu, pusantro karto aukštesniu už plytų sienas. Galinėje ir šoninėje sienoje yra plačios dvivėrės durys su segmentinėmis arkomis. Langai stačiakampiai. Virš galinių fasadinių durų ant stogo uždėtas tamsus nevykusios formos bokštelis su kryžiumi. Stogas iš naujo perdengtas šiferiu. Čia buvo ir klebonija. Įsteigtos kapinės.

Bolševikų okupacijos metu Gulbinėnai yra kolchozo centras, priklauso Biržų rajono Pabiržės apylinkei. 1959 m. 218 gyv. 1983 m. parapijos klebonu buvo kun. Antanas Liesis (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1939 m.).

IMBRADAS

Jėzaus Nukryžiuotojo parapijos bažnyčia

Imbrado bažnytkaimis įsikūręs prie šiaurinio Imbrado ežero kranto, 10 km į šiaurės vakarus nuo Zarasų, prie kelio į Rokiškį.

Unijinės Lietuvos laikais Imbrado dvaras priklausė Mohliams.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią 1786—1787 m. pastatė Pranciškus Molis. 1891 m. brolių Jono ir Pranciškaus Prūsokų lėšomis išdekoruota pristatyta zakristija.

Tačiau ilgainiui ji paseno. Taigi klebonas M. Šapnagys (1930—1939) parapijiečių tarpe rinko aukas bažnyčios kapitaliniam remontui. Švietimo ministerija paskyrė 3000 lt. Naujas klebonas kun. G. Prijalgauskas tęsė lėšų telkimą ir iš Švietimo ministerijos gavo dar 1000 lt. Bažnyčia buvo perdirbta: nuleistos jos grindys, atlikti dažymo darbai, iš vidaus papuošta ornamentais — įruoštos 8 angeliukų galvelės, ąžuolo lapais apjuosta palubė. Didysis ir šoninis altoriai papuošti rugiagėlių ir laukinių aguonų žiedais, didžiajame altoriuje įruoštas Nukryžiuotasis; pakeltas į viršų Švč. M. Marijos paveikslas.

Architektūra. 1786 m. statyta, 1891 m. atnaujinta ir nepriklausomybės metais pagrindinai suremontuota ir išdekoruota medinė bažnyčia yra liaudiškai klasicistiška. Fasadas su keturių apvalių kolonų portiku,

Imbrado bažnyčios vidus

Imbrado bažnyčios fasadas 1982 metais

lygiu architravu ir modeljonais padabintu karnizu. Trikampio frontono pastogėlės papuoštos smailių dantukų vėjalentėm. Centre įdėtas pusės apskritimo langas su spinduliniais stiklais. Lango sandrikas išpjaustinėtas apvaliais dantukais. Ant fasadinių durų yra platus langas su trikampiu sandriku. Panašūs langai šviečia abipus durų. Seinos surėstos iš ąžuolinių ir pušinių rąstų ir apkaltos gulsčiai. Pamatai akmeniniai. Vargonų choras paremtas dviem kolonomis. Presbiterija trisienė. Dešinėje pristatyta maža zakristija. Ilgio santykis su pločiu yra 2,5. Šventoriuje prie tvoros stovi medinė varpinėlė. Mūrinė kapinių koplyčia statyta 1747 m.

Iki 1920 m. Imbrado nelotyniškų pridedamų pamaldų metu buvo vartojama tiktai lenkų kalba. Vysk. Pr. Karevičiaus laikais pusė giedojimų buvo atliekama lietuviškai, kita pusė lenkiškai. Evangelija buvo skaitoma abiem kalbom. Atlietuvėjant kaimo jaunimui, vysk. K. Paltarokas suteikė lietuvių kalbai dar daugiau teisių. Greitai visa parapija kalbėjo lietuviškai ir niekas nebepritarė lenkystei. Po prašymu laikytis pamaldose lietuvių kalbos pasirašė beveik visi parapijiečiai. 1940.II.24 Panevėžio vyskupo raštu lenkiški pamokslai panaikinti.

Imbrado bažnyčia buvo Zarasų parapijos filija. 1940 m. jai priklausė 3097 parapijiečiai. Nepriklausomybės metais miestelis buvo valsčiaus centras. 1939 m. apie 100 gyventojų.

1961.I.28 nužudytas Imbrado klebonas kun. V. A. Šamšonas karste. Už jo velionio giminaičiai

Sovietinės okupacijos metu Imbradas yra Zarasų rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 62 gyv.

Ilgesnį laiką Imbrado parapijos klebonu buvo kun. Vytautas Antanas Šamšonas (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1936 m.). Prieš II pasaulinį karą, karo metu ir pokario metais jis parapijoje pavyzdingai tvarkė visus reikalus, kėlė parapijiečių religingumą ir tautinį susipratimą. Tai jam gerai vyko, jo žodžiais: „Šventoji Dvasia šiandien į lietuvius imbradiečius jų kuklioje bažnytėlėje byloja jų tautos žodžiu, jų žemės kalba, kaip kad toji pat Šv. Dvasia pirmųjų Sekminių metu kalbėjo persams, žydams — kiekvienam jų kalba" (1946.XII.30). Kartu jis administravo ir Stelmužės parapiją. Tačiau 1961.I.28 klebonas buvo nužudytas. Apie tai LKB Kronika (Nr. 26, 1977 m.) pateikė tokį liudijimą:

„Mylėjo klebonas parapijiečius, o parapijiečiai savo kleboną. Klebonas gyveno kartu su motina, kuri jam šeimininkavo. Buvo 1961 m. sausio 28 d. Klebonas paprašė motinos sušildyti vandenį galvai išplauti, o pats išėjo bažnyčion pasimelsti. Nesulaukusi grįžtant, motina, pasikvietusi bažnyčios tvarkytoją, išėjo ieškoti klebono, o staigmena . . . bažnyčioje kraujuose gulėjo nebegyvas klebonas. Valdžia paleido gandus, kad klebonas nusižudęs, iššokdamas pro lubose esančią skylę. (Tiesa, lubos išpurvintos, bet tik iš apačios). Abiejų rankų perpjautos venos (gydytojų nuomone, pats žmogus taip pasidaryti negali), sudaužyta galva."

Buv. Imbrado klebonija. (1978 m. nuotrauka)

„Klebonas Šamšonas buvo kilęs iš Papilio parapijos. Kunigu rengėsi Kauno kunigų seminarijoje. Buvo išsilavinęs, rimtas ir tvarkingas kunigas. Paskutiniu laiku jis dažnai buvo šaukiamas į KGB."

Daugiau žinių apie Šamšono nužudymą pateikė kanadiškiai „Tėviškės žiburiai" (Nr. 1, 1971 m.), str. „Nužudytas kunigas šventovėje". Pagal str. autorių, rasta žymių, kad kun. V. Šamšonas buvo išmestas nuo lubų pro šviesoms skirtą skylę. Kadangi milicijos buvo pažymėta, kad tai savižudybė, velionis buvo palaidotas kaip savižudis. Artimieji betgi jautė, kad tai netiesa. Kun. V. Šamšono sesuo kreipėsi į Maskvą ir prašė visą dalyką ištirti. Buvo atsiųsti sekliai su šunimis. Pastarieji pagal pėdsakus nuvedė pas buvusį vargoni-

Ilgio ežero pakrantė, kur, pagal žmonių paskojimus, apsireiškusi Dievo Motina

Imbrado bažnyčios galinis ir šoninis vaizdas su šventoriaus tvora ir varpine 1980 metais

ninką. Kun. V. Šamšonas jį jauną priglaudė, išmokslino ir įdarbino pas save. Kai jaunasis vargonininkas įstojo į vietinį kultūros klubą, kun. V. Šamšonas buvo pradėtas tardyti valdžios atstovų ir kaltinti už žmonėms teikiamus slaptus patarnavimus — krikštus, išpažintis, santuokas ir pan. Buvo aišku, kad kunigą skundžia bei jo veiklą pranešinėja valdžios pareigūnams vargonininkas. Kun. V. Šamšonas atleido jį iš darbo. Tasai, matyt, keršydamas ir atėmė kunigui gyvybę. Žudikas nebuvo suimtas, bet žmonės žinojo kodėl".

Kiek vėliau kun. Šamšono kūną parapijiečiai iškasė ir palaidojo šventoriuje, ties didžiuoju altorium. Netrukus jam buvo pastatytas paminklas su įrašu:

A.A. Kunigas Vytautas Antanas
Š a m š o n a s
1912.VIII.17—1961.I.28

Meilė Viešpaties beribė tesuteikia jam ramybę. Ilgamečiui Imbrado klebonui
Dėkingi parapijiečiai

Po kun. Šamšono mirties Imbradas nuolatinio kunigo neturėjo. Tik sekmadieniais retkarčiais atvažiavę Zarasų ar Antazavės kunigai čia laikydavo pamaldas.

Beje, likimo ranka palietė ir buvusį vargonininką. 1969 m. vasarą jis važiavo motociklu Rokiškio kryptimi. Įvyko nelaimė, kurios metu žuvo jis, jo duktė, o žmona buvo sunkiai sužeista. Jį laidojant kunigas pasakęs: „Kraujas už kraują". Visi suprato, ką tai reiškia.

1981 m. Imbrado bažnyčią aptarnavo kun. Juozas Jatulis (gim. 1944 m., kunigu pašvęstas 1973 m.). Kartu jis buvo ir Zarasų vikaras.

Imbrado bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę religinio meno vertybių, jų skaičiuje: XIX a. Kristaus Nukryžiuotojo skulptūra, paveikslai — „Šv. Martynas" (XIX a. II p.), „Kristus Alyvų daržely" (XIX a. I p.).

Kapinėse yra koplyčia, 1747 m. Antano Žoltansko statyta. Kita koplyčia yra **Šaltupio kaime,** 1824 m. Antano Zarembergo statyta.

1967—1968 m. Imbrado apylinkėse buvo plačiai kalbama apie Švč. M. Marijos pasirodymą prie **Ilgio ežero,** apie 5 km nuo Imbrado. Tikintieji tą vietą gerbė ir buvo įruošę altorėlį, ant kurio uždegdavo žvakutes Dievo Motinos garbei. Okupantų administracija šią vietą traktoriais išgriovė. Pasirodymo tikrumas okupacinio meto sąlygomis negalėjo būti patikrintas.

INKŪNAI

Švč. M. Marijos Aušros Vartų parapijos bažnyčia

Inkūnų bažnytkaimis yra prie Šventosios upės, 15 km į šiaurę nuo Anykščių, 10 km į šiaurės rytus nuo Andrioniškio. Pro bažnyčią teka nedidelis, bet sraunus Šaltinėlio upelis. Aplinkui sausi pušynai, kurortinė vieta, bet žemė nederlinga.

Kitados šios žemės priklausė Machvicų dvarui, tačiau jis XIX a. ėjo iš vienų savininkų rankų į kitas, sunyko. Ilgainiui čia susikūrė kaimas iš 15 sodybų, kuriose gyveno apie 70 žmonių. Jų tarpe buvo ir inkuniškė Angelė Stukaitė, ištekėjusi čia už Mykolo Šukio. Apsigyvenusi Inkūnuose buvo toli nuo bažnyčios ir todėl rūpinosi ją Inkūnuose įkurti.

Vieną kartą, būdama Šiluvoje, ji sutiko kun. Domininką Mikšį (Debeikių bažnyčios statytoją). Tuo metu jis sirginėjo ir buvo be nuolatinės vietos. Jis sutiko vykti į Inkūnus. A. Šukienė užleido savo gyvenamuosius namus koplyčios reikalams, davė kunigui butą, paskyrė 12 ha žemės; kiti kaimynai paskyrė dar keletą hektarų. 1939 m. Panevėžio vyskupas davė leidimą kunigui laikyti pamaldas ir rūpintis bažnyčios statyba. Jo rūpesčiu buvo gauta iš Žemės ūkio ministerijos miško medžiagos 223 kietmeteriai (už 1500 lt nemokamai ir už 1500 lt 5 metams kreditan).

1940 m., okupavus bolševikams, vyskupas rūpinosi statybą pagreitinti. Inkūnų administratorium jis paskyrė kun. Joną Uogintą, o inž. Pranas Markūnas padarė bažnyčios projektą.

1941 m. išmūryti pamatai, statomos sienos, išvestas bokštas. Atvykęs vyskupas sutvirtino 30 vaikų, palaimino inkūniečių triūsą. 1942.X.18 vysk. K. Paltarokas bažnyčią pašventino. Iškilmėse dalyvavo daugybė žmonių, keli kunigai. Buvo sudarytas bažnyčios nuotraukų albumas.

Medinės bažnyčios mažo pastato fasadinis bokštas atrodo labai didelis. Patrauktas priekin jisai dviem tarpsniais ir piramidiniu stogu siekia aukštį dvigubą negu nava. Dideli langai padalyti stiklais taip, kad jų centre matomas kryžius, sudėtas iš mažų stiklų. Aukštos bokšto angos sudėtos poromis. Sienos apkaltos gulsčiai, o frontonas ir antrasis bokšto tarpsnis statmenai.

Inkūnų bažnyčia 1982 metais

Bažnyčios vidus. (Iš R. Kriaučiūnienės albumo)

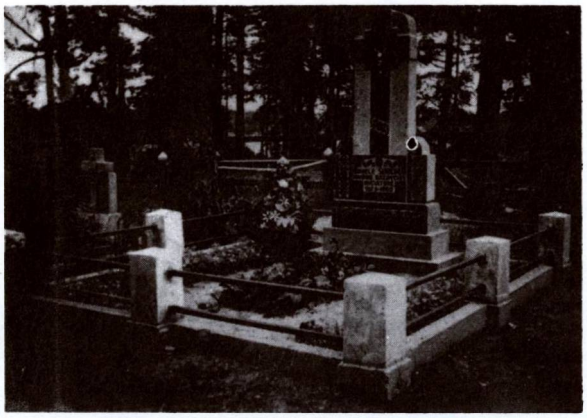

Paminklai Inkūnų kapinėse. (Iš R. Kriaučiūnienės albumo)

Bažnyčios statyba nebuvo brangi — dar liko pinigų. 1943 m. pastatyta klebonija pagal inž. Rašinsko planus. Iškėlus kun. Uogintą į Vajasiškį, atvyko naujas kuratas Kazimieras Žukas. Baigti statyti kiti parapijos trobesiai, bet dėl skubotumo darbai nebuvo tobulai atlikti. 1945 m. kun. Žukas išvyko iš Inkūnų „karo sąlygų verčiamas" . . . Jį pakeitęs kun. Antanas Gružauskas suremontavo bažnyčią, padidino kapines, įvedė dvejus atlaidus — Švč. M. Marijos ir Šv. Vincento Pauliečio.

Steigiant parapiją, prie jos prisirašė 827 tikintieji. 1946 m. už Inkūnus pasisakė apie 1000 žmonių. Religinis susipratimas ėmė kilti.

Nepriklausomybės metais Inkūnai priklausė Debeikių valsčiui, okupacijos metu — Anykščių rajono Anykščių apylinkei. 1983 m. Inkūnų parapiją administravo Andrioniškio klebonas kun. Jonas Labakojis (gim. 1930 m., kunigu pašvęstas 1954 m.).

Inkūnų parapijos **Šilagalių kaime** 1910.VIII.25 gimė Liudvikas Povilonis, marijonas, Marijos Taikos Karalienės bažnyčios Klaipėdoje statytojas, vyskupas, Kauno ir Vilkaviškio vyskupijų administratorius. (Platesnis jo gyvenimo ir darbų aprašymas paskelbtas šio veikalo I t. 70—71 psl.).

JONIŠKĖLIS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Joniškėlis įsikūręs prie Mažupės, netoli Mūšos upės, 15 km į pietvakarius nuo Pasvalio, 14 km į pietryčius nuo Linkuvos. Tuojau į šiaurę nuo miestelio buvo Joniškėlio dvaras. Miesto teritorija 1959 m. apėmė 236 ha plotą.

XVII—XVIII a. sąvartoje šios srities centras buvo Švobiškio dvaras, kuris jau 1606 m. buvo miestelis ir turėjo savo bažnyčią, kuri paversta reformatų bažnyčia. Joniškėlis buvo paprastas kaimas ir vadinamas Joniškių vardu. 1736 m. viename karaliaus akte ši vietovė vadinama Ianiszki, alias (kitaip) Janiszkiele. Reikia manyti, kad kaimas bus gavęs dvaro ir jo savininkų vardą. 1672 m. Kasperas Švoba Janiškius pardavė Jeronimui Puzinui, kurio sūnus, taip pat Jeronimas, buvo vedęs Kotryną Stankevičiūtę. Kotryna Puzinienė išsirūpino Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco leidimą bažnyčiai statyti. Ji ir buvo pastatyta 1674—1685 m. Janiškių žemėje (4 km į pietus nuo Švobiškio), dešiniajame Mažupės krante. Bažnyčia medinė, buvo pastatyta kapinėse, kurios ir dabar vadinamos Šventoriumi.

Po Puzinų dvaras atiteko Karpiams. Iš jų Benediktas turėjęs 60 dvarų, bet rezidencija buvo Joniškėlyje. Jis buvęs geras katalikas.

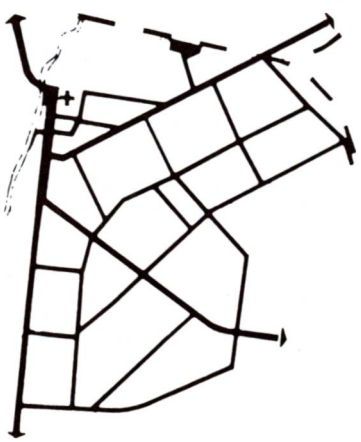

1790 m. Lietuvoje buvęs jaučiamas didelis duonos trūkumas, buvo darbo rankų perteklius. Norėdamas žmonėms duoti darbo, Karpius sumanė statyti bažnyčią, nes darbininkai dirbdavo tik už maistą. Darbai pradėti 1790 m. Pirmiausia prie Girelės miško, kur buvo daug gero molio su šlyno priemaiša, įruošė plytinę. Čia buvo pastatyta keletas pastatų plytoms džiovinti. Pagamintas plytas pirmiausia išdžiovindavo, paskui išdegindavo. Kai jau buvo prigaminta daug plytų, Karpius sukvietė gyventojus, sustatė juos į eilę nuo plytinės ligi statomos bažnyčios vietos (apie 2 km kelio) ir pradėjo plytas siųsti per rankas. Užtrukę ilgokai, kol atėjo pirmoji plyta, bet paskui kitos buvusios perduodamos labai greitai, ir bematant išaugo krūvos plytų. (Panašiu būdu plytos buvo gabenamos ir kitiems Karpiaus pastatams). Vieta, kur buvo gaminamos plytos, vadinosi Cigelne.

Prie bažnyčios B. Karpius norėjęs pastatyti ir vienuolyno rūmus, pakviesti Joniškėlin domininkonus, tačiau kai 1792 m. žaibas sudegino senąją bažnyčią, vienuolyno klausimo nebekėlė ir naują pastatą paskyrė parapijos reikalams. Klebonijos pastatas, buvęs prie senosios bažnyčios, ir dabar ten tebestovi (1 km atstu nuo naujosios bažnyčios). Kunigai, eidami iš klebonijos į bažnyčią ir atgal, turėjo pereiti visą miestelį.

Architektūra. 1792 m. baigta statyti mūrinė bažnyčia yra klasicistinio stiliaus, tik jos bokštas, iškeltas virš trikampio frontono ant plačios bazės yra jau tada praėjusios baroko ir renesanso gadynės atgarsis. Didžiojo orderio fasadas turi per vienos kolonos storį priekin ištrauktą portiką su durimis, langu antrajame aukšte, dviem piliastrais ir dviem kolonomis. Portiko šonuose yra nišos to paties pavidalo, kaip ir langas. Tos šoninės fasado sienos yra kiek aukštesnės už stogą. Bokšto kompozicija analogiška fasado portikui. Bažnyčia trijų navų, 37 × 17 m ploto. Šoninės navos siauresnės ir žemesnės už viduriniąją, kuri yra 8 m pločio ir 12 m aukščio. Navos atskirtos keturiais masyviškais 2 × 1,3 m pilioriais. Lubos suskliaustos. Sienos ir bokštas baltai tinkuoti. Didysis altorius pastatytas absidos sienos fone, kur matomos dvi aukštos kolonos, o ant jų pastatytos Dievo Tėvo ir Kristaus statulos. Centre, virš Golgotos bareljefo, iškeltas Šv.

Joniškėlio bažnyčia 1981 metais

Dvasios paveikslas. Visa kompozicija vaizduoja Švč. Trejybę, kurios garbei dedikuota toji bažnyčia. Yra dar penki altoriai, visi klasicizmo ir baroko kompozicijos.

Bažnyčios vidus buvo gerai užlaikomas ligi šių dienų ir gražiai išpuoštas. 1803 m. parapijos vikaras kun. Stanislovas Parkovskis pastatė 5 balsų vargonus. 1828 m., klebono Kibaro rūpesčiu, jie padidinti iki 12 balsų. Bažnyčia buvo aprūpinta beneficija. Ben. Karpius kunigo išlaikymui paskyrė 45 ha žemės. Be to, klebonija gaudavo kasmet 12 sieksnių malkų; dvaras atlikdavo bažnyčios ir jos pastatų remontą. Taip buvo ligi žemės reformos 1922 m.

Apie Benediktą Karpių žmonėse plito įvairių pasakojimų bei legendų. Buvo kalbama, kad jis buvęs žiaurokas. Kartą ginčo metu užgavęs savo brolį, kuris nuo jo smūgio ir miręs. Benedikto sąžinė nebuvusi rami, ir jis iškeliavęs į Romą prašyti popiežiaus atleidimo. Popiežius atleidęs, tačiau atgailai paliepęs pastatyti bažnyčią taip, kad ji būtų matoma iš dvaro rūmų prieangio. Nužudytojo palaikai buvę įmūryti aukštai ties altorium ir matomi iš dvaro rūmų prieangio. Dažnai matomas karstas turėjęs priminti broliui jo didelę nuodėmę. Tačiau vėliau Benedikto Karpiaus įpėdiniai karstą perkėlę į kitą vietą,

Bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas 1938 metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

o pusės kilometro tarpą tarp dvaro ir bažnyčios užsodinę medžiais, kuriems suaugus bažnyčia nebebuvusi matoma.

Ignacas Karpius 1808 m. įkūrė Joniškėlyje parapijinę mokyklą, kurią pirmaisiais mokslo metais lankė 46 mokiniai, visi berniukai (Matyt buvo einama anų laikų dėsniu: „Bobai mokslas nereikalingas . . ."). Šioje mokykloje vėliau mokytojavo žinomas mūsų kultūrininkas, lietuviškų kalendorių autorius ir leidėjas Laurynas Ivinskis, o prieš 1888 m. mokykloje mokėsi Kazimieras Paltarokas (vėliau Panevėžio vyskupas). Mokyklai mokytojus parinkdavo Vilniaus universitetas. Ignacas Karpius buvo tam universitetui paskyręs 66.000 rublių. Iš tų pinigų palūkanų buvo mokamos mokytojams algos ir išlaikomas mokinių bendrabutis.

1808 m. tas pats Ignacas Karpius pastatė dviaukštę mūrinę ligoninę, kurios išlaikymo išlaidas jis visą laiką apmokėdavo. Gydymas ir ligonių išlaikymas čia buvo nemokamas. 1865—1902 m. šioje ligoninėje gydytoju dirbo dr. Jonas Leonas Petkevičius (rašytojos Gabrielės Petkevičiūtės-Bitės tėvas).

Mirdamas Ignacas Karpius apie 1814 m. testamentu užrašė 900.000 rb Joniškėlio ligoninės ir žemės ūkio mokyklos reikalams.

1820 m. Eustachas Karpius savo lėšomis pastatė medinę prieglaudą. Jos išlaikymui buvo įkurta Labdarių draugija. 1821 m. prieglaudoje gyveno 11 invalidų, kurie melsdavosi už savo geradarius.

Karpiai stengėsi gerai sugyventi su valstiečiais, ir jiems tai pavykdavo. Jau 1809 m. Ignacas Karpius iš baudžiavos atleido apie 7000 savo baudžiauninkų. Arba vėl. 1914.IV.2 Joniškėlio vikaras kun. Juozapas Maižavičius pakrikštijo Eustachijaus Karpio ir jo žmonos Paulinos Platerytės sūnų Pranciškų-Felicijoną-Benediktą-Jurgį Karpį. Kūmais buvo pakviesta 121 valstiečių pora

(daugiausia vyrai su žmonomis). Kartais sakydavo, kad jų santykiai su valstiečiais geri, dargi paremti giminystės ryšiais.

Kai Eustachas Karpius vedė žmoną rusę, iškilo pavojus, kad Joniškėlio bažnyčia gali būti paversta cerkve, tačiau Felicijonas Karpius pasirūpino, kad ji liktų katalikų rankose. Paskutiniai Joniškėlio Karpiai buvę pamaldūs ir kukliai gyvenę. Jie palaikę glaudžius ryšius su vyskupu M. Paliulioniu. Ilgainiui jie apsiprato su lietuvišku sąjūdžiu ir nedarė kliūčių bažnyčioje įvesti lietuvių kalbą. Iš Karpių šeimos yra kilęs Žemaičių vyskupas (1736—1739 m.) Mykolas Karpius, išsilavinęs ir maldingas dvasininkas. Paskutinis Karpius (Benediktas) mirė 1926 m., nepalikdamas vaikų. Jo žmona leido mokytis savo tarnų vaikus. Veinas iš tokių auklėtinių buvo a.a. Paulius Šležas (istorikas). Našlė Karpienė 1940 m. repatrijavo Vokietijon.

1940 m., parapijos klebono kun. Juozapo Liubšo rūpesčiu, Joniškėlyje įsteigta altarija, kurios pirmuoju įnamiu buvo jis pats. Gražiai tvarkė altariją, užveisė sodą. 1946 m. jis čia atšventė savo kunigystės 50 m. sukaktį.

Seniau Joniškėlio parapija buvo didelė, vėliau nuo jos atskirta nemaža gyvenviečių naujai besikuriančioms parapijoms. 1940 m. ji turėjo 5671 kataliką, 1944 m. — 5601.

Parapija priklauso Pasvalio dekanatui. Pokario metais jos klebonais buvo kun. Jonas Bubas, kun. Bronislovas Jareckas. 1983 m. sąrašuose minimas klebonas kun. Benediktas Urbonas (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1948 m.), altaristas — kun. Al. Vyt. Masys.

1980.X.15 Joniškėlyje mirė buvęs parapijos klebonas kun. Bronislovas Jareckas (gim. 1908 m., kunigu pašvęstas 1936 m.), pumpėniškis. Buvo pavyzdingas kunigas. Klebonavo Palėvenėje, Juodupėje, Vabalninke ir Joniškėlyje. Vokiečių okupacijos metais išgelbėjo žydų tautybės piliečius nuo sušaudymo. Palaidotas Joniškėlyje, dalyvaujant vyskupui J. Steponavičiui, apie 80 kunigų ir daugybei tikinčiųjų.

Nepriklausomybės metais Joniškėlis buvo Šiaulių aps. valsčiaus centras. Bolševikų okupacijos metu miestas priskirtas Pasvalio rajonui. 1959 m. (tada buvo rajono centras) — 2592 gyv., 1970 m. — 1900 gyv.

Joniškėlio bažnyčia pokario metais buvo gražiai suremontuota, sudėtos naujos medinės grindys, įruošti suolai, rūpestingai kunigo prižiūrima; žmonės ją noriai lanko.

Joniškėlio bažnyčioje yra išlikę daug religinio meno bei kulto dalykų. Iš jų pažymėtini paveikslai — „Apaštalas Baltramiejus" (XIX a. pr.), „Šv. Ignotas", „Šv. Domininkas" (XVIII a.), Rygos dailininko Tichiejevo 1857 m. piešti Šv. Jurgio ir Šv. Pranciškaus paveikslai, „Šv. Baltramiejus" (XIX a.), altorėlis su Švč. M. Marijos paveikslu, paauksuoto sidabro XIX a. taurė ir kt. Šventoriuje yra 1930 m. statytas dailus medinis kryžius su 4 evangelistų bareljefais.

JUODUPĖ

Vilniaus Aušros Vartų Švč. M. Marijos parapijos bažnyčia

Juodupė įsikūrusi netoli Juodupės ir Vyžuonos upių santakos, 16 km į šiaurę nuo Rokiškio, prie kelio iš Onuškio į Rokiškį. Dabar Juodupė yra miesto tipo gyvenvietė, kurią išugdė audinių fabrikas. 1977 m. 2500 gyv.

Seniau Juodupės vietoje tebuvo viena smuklė, „Karčiama" vadinama, įkurta Aukštadvario galulaukėje. Ši vieta priklausė Rokiškio grafui Tyzenhauzui. Vėliau vedybų keliu perėjo Pžezdeckiams. Ant Vyžuonos upės 1875 m. Tyzenhauzai įruošė malūną, kuriame buvo gaminami aukštos kokybės miltai, skiriami daugiausia Rygos miestui. Apie 1898 m. grafas malūną išnuomojo latviui Ostarui Trejui, kuris save vadino vokiečiu. Šis prie malūno įsteigė vilnų karšyklą, įruošė verpimo mašinas, audimo stakles; netrukus Juodupė tapo audimo fabriko centru. Per trejus metus tapo turtuoliu, bet jo antrosios žmonos išlaidumas pakirto jo finansinį pajėgumą. 1932 m. varžytinių keliu fabriką nupirko Kauno komercinis bankas, davęs jam „Nemuno" vardą. 1919 m. Juodupė tapo valsčiaus centru, kūrėsi įstaigos, augo fabrikas, statėsi darbininkų nameliai. Kartu iškilo mintis pastatyti Juodupėje bažnyčią.

1922 m. iš Aukštadvario žemės, kurioje kūrėsi Juodupė, buvo gauta 12 ha žemės, sodas, seni mediniai dvaro rūmai, akmeninis tvartas, klojimas ir kt. Reikėjo kunigo, tačiau

Dabartinė Juodupės bažnyčia. (1981 m. nuotrauka)

nebuvo lengva jį gauti, nes I pasaulinio karo metu dėl šiltinės epidemijos ir kitų ligų mirė apie 40 Žemaičių vyskupijos kunigų. 1923 m. Juodupės parapiją organizuoti buvo pavesta kun. Pranciškui Vainauskui. Tačiau, sudarant nuosavybės dokumentus, iškilo nesusipratimas: nei parapijos kūrėjai, nei kunigas nepristatė reikiamų parapijiečių sąrašų, nors 3 kartus buvo prašomi. Taigi visa žemė vėl perėjo Žemės reformos fondan.

Po 1926 m. parapijos steigimo klausimą vėl judino Panevėžio vyskupas K. Paltarokas. Tačiau minėta žemė jau turėjo kitus savininkus; parapiją įkurti nebebuvo didesnių vilčių.

1934 m. vėl pradėta rūpintis. Čia didelės iniciatyvos parodė Rokiškio vikaras kun. Jonas Bubas. Juodupiečiai rašė prašymus Žemės reformos departamentui, prašydami grąžinti anksčiau duotą žemę. Pažadėta duoti 8 ha. Joje buvo įruošta 6 × 18 m ploto medinė koplyčia, pašventinta 1936.IX.20. Jos rektorium paskirtas jau minėtas kun. J. Bubas. 1937.VI.30 vyskupas jį paskyrė pirmuoju nuolatiniu kuratu. Naujai kuriamai parapijai priskirti kaimai daugiausia iš Onuškio parapijos. (Seniau jie priklausė Latvijos pusėje likusiai Aknystų parapijai). Iš Rokiškio par. priskirta 527, iš Žiobiškio 125 parapijiečiai. Iš viso parapiją sudarė 382 šeimos, kurių 93 buvo amatininkų, darbininkų, tarnautojų. Nors parapijiniai pastatai buvo Stoniškio kaimo žemėje, parapijai teko Juodupės vardas.

Šioje daržinėje, sudegus Juodupės bažnyčiai, buvo laikomos pamaldos

Bažnyčia buvo statoma aukštoje vietoje, kad galima būtų iš visų pusių ją matyti. 1938 m. gegužės mėn. pašventinti jos pamatai. Medžiagą apdorojo vietos lentpjūvė. Statybos darbams vadovavo vietinis meistras Jonas Vaičiulis iš Šilinės kaimo. Statybą užbaigus, 1938.X.16 bažnyčią pašventino Rokiškio dekanas kun. Jurgis Žitkevičius, pašvęsdamas Vilniaus Aušros Vartų Dievo Motinos garbei. Paveikslus nupiešė dail. Vytautas Palaima. Išlaidos siekė 35.000 lt.

Architektūra. 1936—1938 m. pastatyta medinė bažnyčia buvo suprojektuota Rokiškio apskrities inž. Petro Lelio. Kryžminio plano, trijų navų, su 30 m aukščio vienu bokštu. Dydžiai plane: ilgis 24 m, navų plotis 13 m, ties transeptu plotis 15 m. Vidurinės navos plotis 7 m, aukštis iki plokščių lubų 7,2 m. Langai stačiakampiai. Neorenesansiškas altorius statytas A. Leviškos Šiauliuose. Bažnyčia sudeginta II pasaulinio karo metu.

Po karo įrengta laikina bažnytėlė klebonijos daržinėje, įdėjus grindis ir išklojus sienas audeklais. Dabartinė medinė bažnyčia yra pailgo namo pavidalo, su mažu bokšteliu ant stogo virš didžiųjų durų. Frontone yra stačiakampis langas su trijų šakelių sandriku. Duris dengia atviras prieangis su šešiomis kolonėlėmis ir dvišlaičiu stogeliu. Fasadinė siena pamarginta stambiais eglėšakių rašto ornamentais su tulpių žiedais.

Klebonijai buvo nupirktas medinis namas už 25 km ir atvežtas pačių parapijiečių. Pastačius bažnyčią, jos lankymas buvo didelis. Bažnyčia padėjo ir miesteliui augti.

1941.VI.22, prasidėjus karui, bolševikų aktyvistai suėmė 13 lietuvių, daugiausia šaulių, gyvenančių Juodupėje ar apylinkėse. Iš pradžių jie buvo saugomi valsčiaus dabokléje, neduodant jiems nei maisto, nei vandens. Naktį iš birželio 29 į 30 d. jie visi buvo labai žiauriai nukankinti gretimoje malkinėje, jų lavonai nuvežti į Pabubio mišką ir paslėpti po šakomis. Išvijus bolševikus, lavonai surasti suniokoti, apiplėšti. Artimieji tačiau juos atpažino. Štai tų aukų vardai ir pavardės: Antanas Balčiūnas, Ignas Balčiūnas, Pranas Bulovas, Pranas Kanopa, Vladas Kalpokas, Pranas Mažeikis, Jurgis Meliūnas, Viktoras Piekauskas, Juozas Rinkevičius, Jonas Stelionis, Vladas Šukys, Balys Vasiliauskas ir Jonas Žindulys. Trylikos kankinių lavonai buvo pašarvoti šaulių namuose ir gražiai palaidoti parapijos kapinėse. Laidotuvių apeigas atliko klebonas kun. Jonas Bubas. Jų kapai buvo atžymėti trylika kryželių, tačiau pokario metais bolševikai neleido jų atžymėti pavardėmis, kad neprimintų kruvinųjų komunistų darbų. Vaikams ir kitiems lankytojams aiškina, kad čia palaidoti kareiviai . . .

1944 m. karo metai buvo Juodupei pragaištingi. Vokiečiai, traukdamiesi iš Lietuvos, įsistiprino dešiniajame Vyžuonos krante, o prie kairiojo prisiartino rusai. Mūšių metu sudegė Šaulių namai, pašto namai, Juodupės fabrikas, sandėlis, daug privačių namų. Sunaikinti gretimi Raupių ir Skridulių kaimai. Bet bažnyčia, griuvėsių bei degėsių apsupta, vis tebestovėjo. Pagaliau vokiečiai atsitraukė, bet atsitraukdami bažnyčią padegė. Ji sudegė 1944.VII.30, beveik su visais liturginiais rūbais, indais ir kitais reikmenimis, bet parapijos trobesiai išliko.

Kad ir labai nukentėję, juodupiečiai be bažnyčios nerimo. Senojoje mokykloje jie įruošė laikiną koplyčią, bet 1946 m. okupacinė valdžia įsakė ją apleisti. Nutarta bažnyčią vėl atstatyti. Ji jau buvo pradėta statyti ant senosios bažnyčios pamatų; sutelkta nemaža medžiagos, tačiau okupantai statybą nutraukė.

Parapijiečiai, nerasdami kitos išeities, suremontavo klebonijos daržinę, įdėjo langus, grindis, sienas iš vidaus audeklais išklojo. Štai ir jų bažnyčia! Bet vėliau pavyko nugalėti daugybę kliūčių ir 1946 m. buvo pastatyta nauja daili medinė bažnytėlė, medinio gyvenamo namo pavidalo, su bokšteliu priešakyje.

Juodupės parapija priklauso Rokiškio dekanatui. 1940 m. turėjo 2042 parapijiečius. Pokario metais bažnyčios reikalus energingai tvarkė kun. Jonas Bubas. 1983 m. klebonu buvo kun. Pranas Sabaliauskas (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Jūžintų bažnyčios fasadas 1982 metais

JŪŽINTAI

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Jūžintų miestelis stovi ilgo ir siauro Jūžinto ežero krante, aukštoje ir kalvotoje vietoje, 21 km į pietus nuo Rokiškio, 12 km į šiaurės vakarus nuo Dusetų. Vietovė gavo ežero vardą.

Jūžintų apylinkės buvo gyvenamos seniausiais laikais. Netoli yra Dauliūnų ir Petrašiūnų piliakalniai, aptinkama priešistorinių laikų radinių. Manoma, kad kalavijuočių puolimo laikais Jūžintuose buvo lietuvių gynimosi pilaitė. Vėliau čia atsirado dvaras, prie kurio kūrėsi ir miestelis. Jūžintų dvaras, valsčius ir bažnyčia minimi 1595 m. Vilkmergės miesto teismo aktuose. Žinoma, kad 1596 m. čia buvo smuklė, užvažiuojamieji namai, gyvenęs druskos pardavėjas (solenik), kuris aprūpindavęs apylinkės gyventojus druska.

Kada čia pastatyta R. katalikų bažnyčia, tikrų žinių neturima. Yra nepatikrintų užuominų, kad pirmąją bažnyčią ar koplyčią čia pastatęs vienuolis Jurgis 1472 m. 1570 m. į Jūžintus atvykęs vienas jėzuitas koplyčią atnaujinęs.

Nuo XVIII a. Jūžintus valdė Rajeckai, kurių Gediminas 1695 m. pastatė medinę bažnyčią, buvusią kartu ir mokykla. Ji stovėjusi už dabartinio šventoriaus tvoros, į pietus. Kitas Rajeckas 1789 m. įkurdino atgailos kanauninkus, kurie aptarnavo bažnyčią.

Vėliau Jūžintų ir Tarnavo dvarai perėjo Weisenhofams, kuriuos gyventojai Vaisonais vadino. 1799 m. Mykolas Weissenhofas baigė statyti naują bažnyčią.

Architektūra. 1792—1799 m. statyta plytų mūro tinkuota bažnyčia yra sudėtingos kompozicijos. Vyrauja vėlyvasis barokas, bet fasade matomos renesanso detalės: šoniniai lyg ir ginamieji bokšteliai, kukli durų anga be portiko, kontraforsai su stogeliais. Trijų navų plotas yra 43 × 25 m. Aukštis iki bokštelio viršaus 35 m, iki stogi 25 m, iki vidurinės navos skliautų viršaus 17 m, šoninių navų 6,1 m. Vidurinė nava 10 m pločio. Taigi bažnyčia bazilikinio tipo. Fasadas ne plokščias, o plastiškas. Durys ir du langai antrajame aukšte išgaubti priekin. Virš jų barokinis frontonas, uždengiantis aukštojo stogo galą. Mažas aštuoniasienis bokštelis ant stogo kraigo uždengtas svogūniniu šalmu. Fasadas padalytas horizontaliai banguotu karnizu, lygiuojančiu su šoninėmis navomis. Šoninių sienų langai sudėti dviem aukštais visoms navoms apšviesti. Sienų storis vietomis siekia 1,5 metro.

Vakariniame bažnyčios gale įkomponuotas bokštas su laiptais į aukštąją pastogę. Yra 75 laipteliai. Tame bokšte yra aštuonios celės, tinkamos vienuoliams gyventi. Navas atskiria aštuoni pilioriai, 1,35 m storio. Dar du pilioriai remia vargonų chorą. Jo masyviška baliustrada yra barokiškai banguojantis piliorių ir tarpinių arkų antablementas. Navų skliautai yra cilindriniai, plytiniai. Visas interjeras baltai tinkuotas. Durų ir langų arkos segmentinės, lėkštesnės už dažniau matomas puslankines. Presbiterija labai erdvi, atitinkanti didžiajai navai. Prie akmenų

mūro šventoriaus sienos kairėje nuo bažnyčios stovi nedidelė grakšti mūrinė varpinė. Jos kvadratinis planas yra 4,15 m pločio, aukštis 8,10 m. Varpinė baltai tinkuota, su didelėmis puslankio arkų angomis ir lėkštu piramidiniu stogeliu. Jūžintų architektūrinis ansamblis yra vertingas architektūros paminklas.

Bažnyčia turėjo gerus varpus, kurie 1914 m. išvežti į Rusiją. Tik 1938 m., kun. St. Žulio rūpesčiu, parapijiečių aukomis buvo nupirktas plieninis 325 kg svorio varpas, kainavęs 2185 lt. Jį pagamino Bochrum Verein firma.

Didysis altorius plytinis, nutinkuotas, nudažytas, papuoštas 8 kolumnomis (4 viršuje ir 4 apačioje), 12 m aukščio (be krucifikso), 6 m pločio. Tabernakulis medinis, paauksuotas. Altoriuje įruošti Švč. Jėzaus Širdies ir Šv. Mykolo Arkangelo paveikslai. Be jo yra dar 4 altoriai. Yra medinė sakykla, papuošta drožiniais, 8 klausyklos, 4 eilės suolų. Vargonai labai seni, bet 1938 m. pridėti jiems 3 nauji registrai. 1947 m. meisteris K. Klišonis juos vėl suremontavo.

1933—1944 m. parapijos klebonas kun. St. Žulys pastatė naują kleboniją, tvartus, sukeitė parapijos žemę patogesne, pataisė bažnyčios tinką ir ją iš naujo perdažė; pastatė špitolę, nupirko varpą. Kun. L. Melys aptvėrė tvora naująją kapinių dalį. 1946.VIII.1 klebonu buvo paskirtas kun. Antanas Kietis. 1983 m. klebonu buvo kun. Antanas Mitrikas (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1949 m.). Parapija priklausė Utenos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3693 parapijiečius.

Yra Senosios ir Naujosios kapinės. Pirmosios prie pat bažnyčios už šventoriaus, prilaidotos. Naujosios kapinės yra 0,5 km už miestelio, įruoštos medžiais apaugusioje smėlėtoje kalvoje. Apima 2500 kv. m plotą, aptvertos akmens mūro tvora. Kapinėse yra koplytėlė, paminklų. Laidojant mirusius, nebuvo laikomasi kapų eilės tvarkos.

Okupacijų metais Jūžintų parapijos žmonės skaudžiai nukentėjo. Buvo daug žmonių ištremta, daug žuvo 1941—1947 m. laisvės kovų metu.

II pasaulinio karo metu Jūžintai su apylinkėmis gerokai nukentėjo. Buvo apardyta ir bažnyčia. Tačiau pokario metais jautrūs parapijiečiai, kad ir patys būdami didžiame varge bei neturte, sudėjo 60.000 rb ir 1958 m. bažnyčią gražiai suremontavo. Jūžintiškiai

Jūžintų bažnyčios vargonai. (1956 m. nuotrauka)

Jūžintų kapų koplyčia, bolševikų apšaudyta II pasaulinio karo metu

smarkiai priešinosi priverstinai gyventojų kolektyvizacijai. Vieno vakarėlio metu buvo nukauta keletas bolševikų aktyvistų.

Nepriklausomybės metais Jūžintai buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras. 1923 m. 59 sodybos ir 289 gyventojai. Sovietinės okupacijos metu miestelis priskirtas Rokiškio rajonui, yra apylinkės ir sovchozo centras. 1977 m. 346 gyv.

Kamajų aikštės vaizdas. Algimanto Miškinio piešinys, pagal K. Šešelgio 1935 m. nuotrauką

KAMAJAI

Šv. Kazimero parapijos bažnyčia

Kamajų miestelis ir buv. dvaras įsikūrę prie Šetekšnos upelio (Jaros aukštupys), 18 km į pietus nuo Rokiškio, prie plento į Anykščius. Senoji vietovės vardo lytis buvusi Kamajys. Rašytiniuose šaltiniuose Kamajų dvaras minimas nuo 1541 m.

Prie Kamajų, buv. Alsotos dvaro lauke, yra piliakalnis, kuris vėliau buvo naudotas kapinėms. Randama III—IV a. pilkapių. Istoriškai Kamajai žinomi tik nuo XVI a. pradžios. 1680 m. Kamajų dvarui priklausė 12 kaimų. Miestelis išaugo XIX a. viduryje. 1865 m. 500, 1897 m. — 1105 gyv.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią Kamajuose 1635 m. pastatė Adomas Lukianskis-Paulavičius, Kamajų dvaro savininkas, karališkosios didenybės rotmistras. Ji stovėjusi kalnelyje, prie Šetekšnos upelio, buvusi medinė, kryžminės formos, malksnomis dengta. Tais pačiais metais fundatorius paskyrė bažnyčios dodybai 4 margų sklypą, o 1651 m. testamentu užrašė Duokiškio palivarką — 11 valakų su 8 valstiečių šeimomis, be to 3000 auksinų. Už šiuos pinigus turėjo būti bažnyčiai nupirktas kaimas, o kol tai nebus padaryta, klebonas galėjo naudoti nuošimčius.

1700.IV.25 žydų tautybės plėšikai bažnyčią apvogė, išnešdami visus auksinius ir sidabrinius liturginius indus, nuplėšdami votas; išnešė net komuninę su Švč. Sakramentu. Tačiau piktadariai buvo sugauti. Vilniaus Tribunolas nusprendė vieną žydą gyvą sudeginti; kiti taip pat gavo aukštas bausmes, bet Vilniaus vyskupui leidžiant, jie išsipirko, sumokėdami 3000 auksinų ir grąžindami išvogtus daiktus.

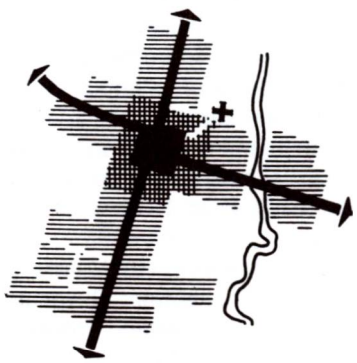

Kamajų miestelio gatvių tinklo schema

1677 m. Samuelis Lukianskis-Paulavičius įkūrė altariją ir paskyrė jai išlaikymą. Vėliau kiti dvarininkai fundacijas padidino.

Pirmoji bažnyčia sudegė 1737 m. Jos vietoje, pamūrijus aukštą akmenų pamatą, buvo pastatyta antroji bažnyčia, taip pat medinė, 53 × 17,5 aršinų ploto, malksnomis dengta. 1820 m. ji buvo perstatyta, 5 sieksniais pailginta, pristatyta nauja zakristija. Tokiu būdu ji pasidarė kryžminė. Joje buvo 5 altoriai. Šventorius buvo aptvertas mūrine tvora, kuriame įmūryta 14 Kryžiaus kelio stočių.

Ilgainiui ši bažnyčia supuvo, buvo remontuota, bet XIX a. pabaigoje laikėsi tik ant ramsčių. Parapijai ji buvo ir per maža, nes 1888 m. turėjo 6492 parapijiečius. Taigi 1897 m. klebonas J. Jokimas šią bažnyčią liepė nugriauti. Jos vietoje buvo pastatyta laikina pastogė (šopa). 1909 m. pašventinti naujai mūrinei bažnyčiai pamatai, o 1922 m. Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius ją konsekravo Šv. Kazimiero titulu.

Architektūra. 1897—1909 m. statyta pseudogotikinė bažnyčia yra raudonų plytų, vidutinio dydžio. Jos plotas 24 × 48 m, aukštis iki skliautų viršaus 21 m, iki stogo šelmens 30 m, bokštai 60 m (prieš jų nugriovimą II pasauliniam kare). Virš portalo

Kamajų bažnyčia

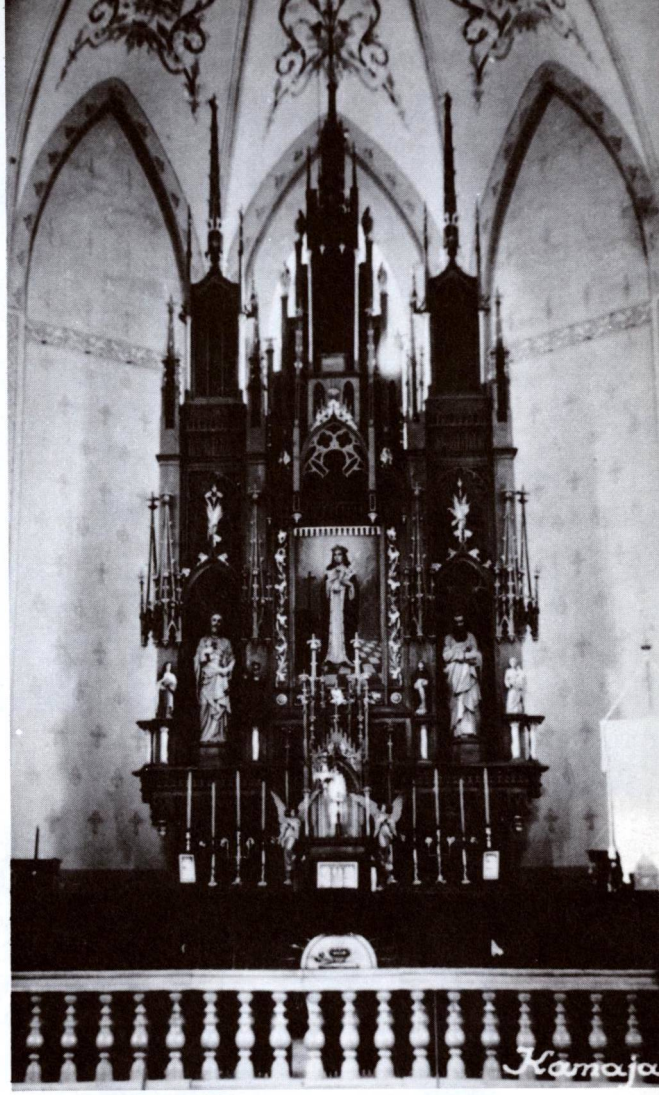

Didysis altorius 1956 metais

šviečia didelė apskrita rozetė. Frontonas laiptuotas. Bokštai trijų tarpsnių iki triaukščių stogelių, kurie buvo nugriauti per karą ir nebeatstatyti. Ties presbiterija yra po vieną koplyčią, atitrauktą nuo bažnyčios sienų, su savais piramidiniais bokšteliais. Vidaus erdvė trijų navų, su aštuoniais pilioriais. Ant zakristijų yra ložės. Interjeras tinkuotas ir dažytas aliejiniais dažais. Pilioriai suskaidyti įvairių diametrų puskolonėmis vieton gotiškų kaneliūrų. Absidos paskliautės išdabintos tapiniais, o kitų arkų briaunos dažytomis juostomis. Didysis altorius aukštas, su pinakliais, skulptūromis ir tapyta ornamentika. Sakyklos baldakimas lengvo ažūrinio pavidalo. Šventoriaus tvora iš plytų mūro, be puošmenų. Bažnyčią projektavo inž. Florijonas Vyganauskis iš Rygos.

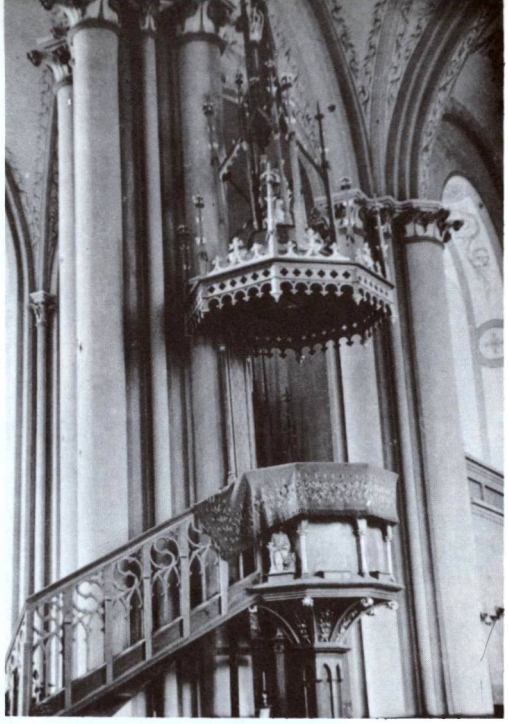

Sakykla 1956 metais

Kun. Antano Strazdo-Strazdelio paminklas Kamajų miestelio aikštėje

Bažnyčioje įruošti 3 altoriai, Zaborskio darbo. Didysis yra ąžuolinis, dviejų kondignacijų, išdrožinėtas, papuoštas, gotinio stiliaus. Jame įruoštas bažnyčios globėjo Šv. Kazimiero paveikslas.

1934 m. pastatyti Goebeland S. S. firmos Karaliaučiuje gaminti vargonai, dviejų menualų, bet nebaigti. 1935 m. bažnyčios išroinėje sienoje įmūrytas ilgamečio klebono ir bažnyčios statytojo kun. Jokimo bareljefas, kurį pagamino skulptorius Ant. Aleksandravičius. Ten pat yra ir jo kapas. 1912 m., klebono kun. V. Velžio rūpesčiu, pastatyta mūrinė klebonija. 1937 m. perstatyta špitolė, įruošta susirinkimams salė 16 × 8 m. Parapija turėjo 52 ha žemės.

Nepriklausomybės metais gyvai reiškėsi katalikiškos organizacijos. Šv. Vincento Pauliečio draugija buvo įsteigusi prieglaudą, kurioje gyveno 26 vargšai. Parapijon pareidavo 705 egz. katalikiškų laikraščių.

Nepriklausomybės metais Kamajai buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras. 1923 m. 625 gyv. 1940 m. parapija turėjo 6216 parapijiečius. Tada jos klebonu ir Utenos vicedekanu buvo kun. Jonas Kriščiūnas. 1933.X.8, minint kamajiškio kun. Antano Strazdo mirties 100 metų sukaktį, miestelio aikštėje buvo atidengtas dailus skulptoriaus Ant. Aleksandravičiaus darbo paminklas. Viršuje — bronzinis biustas, o piedestalas pagamintas iš tašytų akmenų. Daugiausia paminklo statymu rūpinosi komitetas, kurį sudarė kun. A. Keraitis, kun. Kriščiūnas, Gr. Indriūnas, Indriūnienė, mokyt. Bučytė ir mokyt. J. Vajega. Pinigus aukojo daugiausia Kamajų ir apylinkės visuomenė, kurioje dar buvo gyvas A. Strazdelio atminimas. Paminklo pašventinimo iškilmėse dalyvavo apie 10.000 žmonių.

Okupacijų metais kamajiškiai skaudžiai nukentėjo. Bolševikai nužudė ir deportavo daugelį lietuvių, vokiškieji naciai iššaudė Kamajų žydus.

Kamajų bažnyčios altoriuje buvo gražus Šv. Kazimiero paveikslas, įtaisytas kamajiškių, ypač vietos knygnešių aukomis. Bolševikų okupacijos metu kurį laiką Šv. Kazimiero garbinimas buvo virtęs priešrusišku sąjūdžiu. 1962 m. prieš Kalėdas iš Rokiškio atvykę komunistų pareigūnai bei milicininkai Šventojo paveikslą iš altoriaus išplėšė.

Bolševikų okupacijos metu Kamajai yra Rokiškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1977 m. 685 gyv.

Kamajų bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto dalykų: „Šv. Jurgio", „Šventojo su knyga", „Nežinomos Šventosios", „Vyro su toga", „Šv. Kazimiero" XVIII a. medinės skulptūros; 1851 m. šilkinis arnotas su Radvilų herbu, 1701 m. paauksuoto sidabro taurė ir kt.

1944 m. karo veiksmų metu bažnyčia buvo smarkiai sužalota, nugriauti abudu jos bokštai. Pokario metais ji suremontuota, tačiau bokštų viršūnės nebuvo atstatytos. 1983 m. Kamajų klebonu buvo kun. Petras Kiela (gim. 1921 m., kunigu pašvęstas 1946 m.).

Senosios kapinės ir kun. A. Strazdas

Senose, už miestelio esančiose kapinėse, be kitų palaidotas ir visiems lietuviams gerai žinomas kun. Antanas Strazdas, žmonių Strazdeliu vadinamas. Yra žinių, kad jis, persekiojamas bažnytinės ir pasaulinės vyresnybės, apie 1821 m. nusipirko mažus namelius Kamajuose. Iš kai kurių raštų matyti, kad jis 1824 m. ėjo Kamajų vikaro

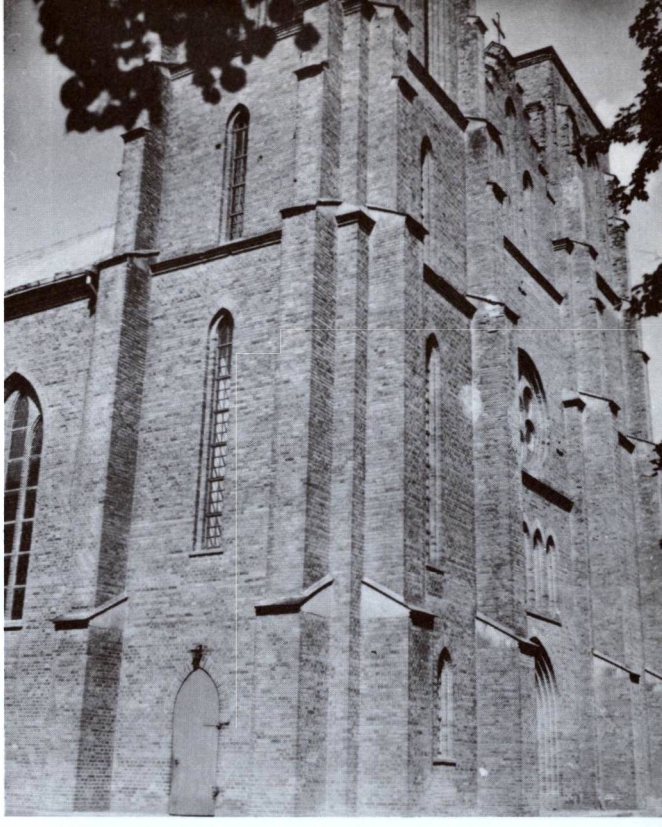

Kamajų bažnyčios fasado detalė 1981 metais

Kamajų bažnyčia su karo metu nugriautais ir pokario metais tik iš dalies atstatytais bokštais. (1957 m. nuotrauka)

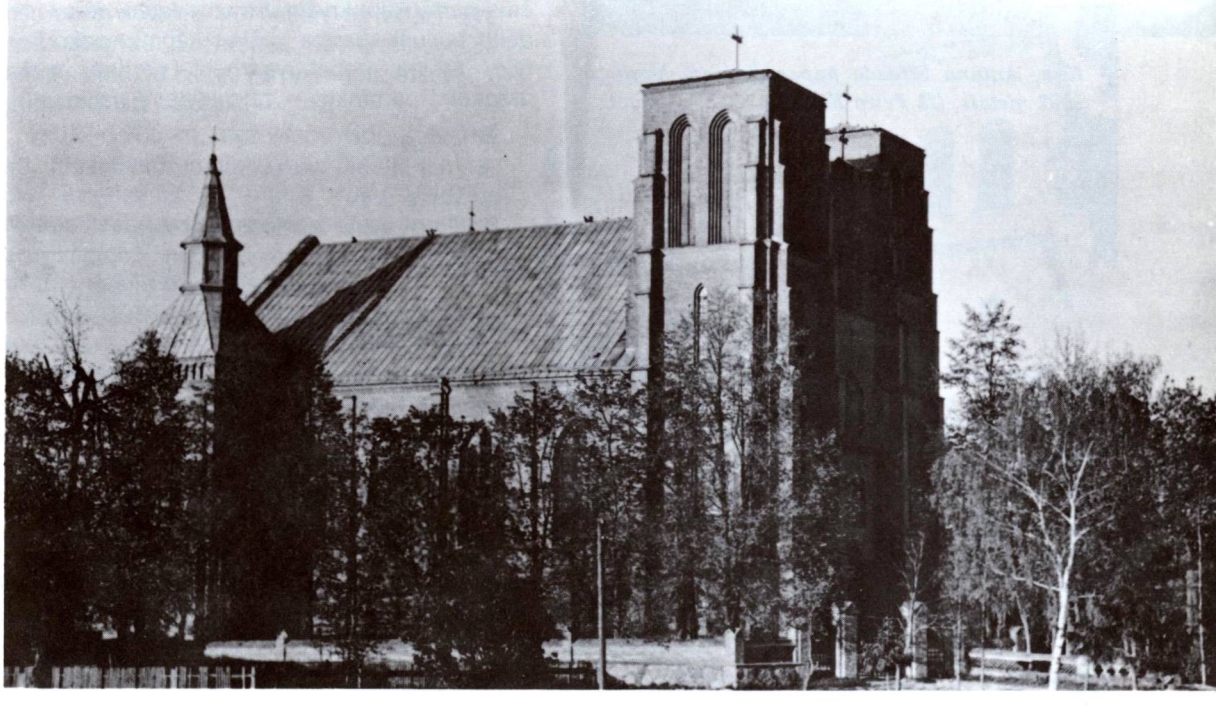

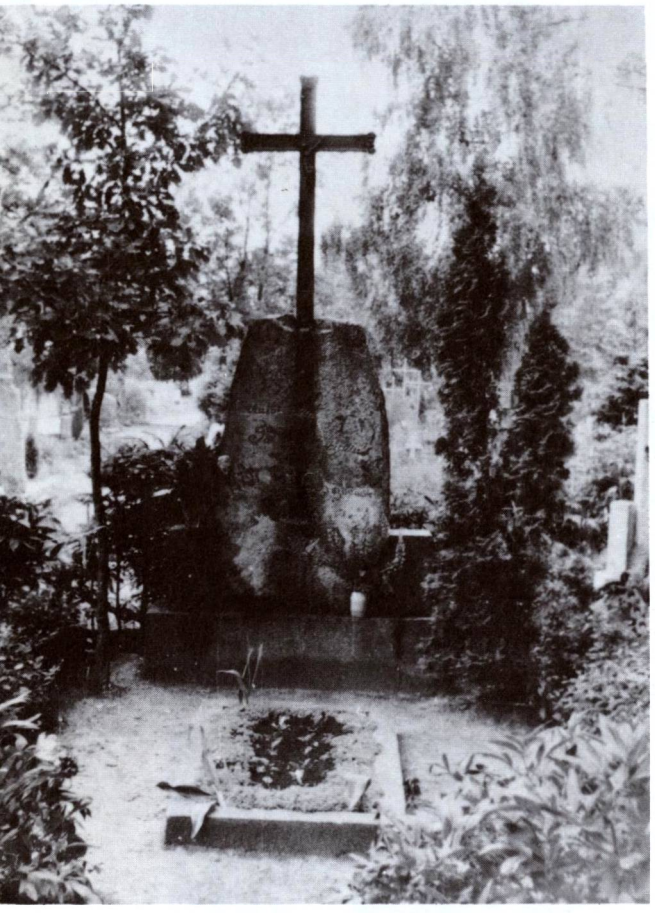

Kun. Antano Strazdo kapas Kamajų kapinėse 1982 metais. (Iš Petro Kleinoto, S.J. albumo)

pareigas. Kamajuose Strazdas išgyveno keliolika metų, kol buvo 1828 m. ištremtas į Pažaislį. Tada buvo aprašytas ir įvertintas visas jo turtas, siekiantis 26 rublius. 1833 m. jis vėl buvo atgabentas į Kamajus ir įkurdintas savo trobelėje. Iš čia niekur negalėjo išvykti, bet to ir nereikėjo, nes po poros savaičių (1833.IV.11) mirė. Jis buvo palaidotas ne šventoriuje, kaip tuo laiku buvo laidojami kunigai, bet naujai už miestelio pradėtose kapinėse.

Bet Strazdo istorija su jo mirtimi nesibaigė. Po kiek laiko Kamajus aplankė vyskupas. Čia patyręs, kad Kamajuose palaidotas gražiosios giesmės „Pulkim ant kelių" autorius, įsakė surasti kapo vietą, velionį tinkamai pagerbti, pastatyti paminklinį kryžių, kapines sutvarkyti ir aptverti. Parapijiečiai gerbdami dar gyvą kun. Strazdo atminimą, sudėjo pinigų, apmūrijo kapus, bet Strazdo kapo nebesuradę. Tai ir paminklinį kryžių pastatė ne ant jo kapo, bet pačiame kapinių viduryje. Paminklėlis granito akmens, su geležiniu kryžiumi viršuje. Padėtas ir lenkiškas įrašas: „Autor pieśni Pulkim ant Keliu Ks. A. Drosdowski Umar w 1833 r."

1935 m. šios knygos autoriui lankantis Kamajuose, teko ant minėtų kapinių sutikti senelį, kuris pasakojo, kad vėliau, jau pastačius paminklinį kryžių, Strazdo kapo vieta vis dėlto buvusi surasta kažkur kapinių pakraštyje, tačiau nebebuvo noro perkelti ten akmeninį paminklą — taip ir buvę palikta.

KARSAKIŠKIS

Jėzaus Nukryžiuotojo parapijos bažnyčia

Karsakiškio (sakoma ir Karsakiškės, Karsokiškės) bažnytkaimis stovi dešiniajame Lėvens krante, Žaliosios girios srityje, 12 km į šiaurės rytus nuo Panevėžio.

Karsakiškio dvaras žinomas nuo XVII—XVIII a., priklausęs Ivaškevičiams, kurie savo dvare laikydavę kunigus, dažniausiai altaristus. XVIII a. dvare kurį laiką gyvenęs ir poetas kun. Antanas Strazdas.

1803 m. vienas Ivaškevičių dešiniajame Lėvens krante pastatė nedidelę medinę bažnytėlę ir kunigui išlaikyti paskyrė 40 dešimtinių žemės. Neilgai tarnavusi bažnyčia sudegė. 1831 m. dvarininkas Galiofas pastatė naują, taip pat medinę. Kunigai keitėsi, bet ilgiausiai filialistu išbuvo kun. Leonas Skopas. Kai jis čia atvyko 1869 m., rado bažnyčios pastatą samanomis apaugusį, grindis grybo sunaikintas, kiaurą stogą. Sakoma, kad kartą bajorų maršalka Breivė, užkopęs ant stogo, bandęs pats šiaudų kuliu taisyti kiaurą stogą, bet klebonas jam to neleidęs daryti.

1884 m., pasibaigus Dievo Kūno oktavai, buvo pastebėti iš bažnyčios besiveržiantys dūmai. Klebonas paskutinį kartą šventoriuje pagarbino Švč. Sakramentą. Bažnyčia sudegė, beliko mūrinis altorius. Nuo to meto pamaldos buvo laikomos salėje, Kalėdos švenčiamos Terespolio koplyčioje, Velykos Palaukiuose. Taigi klebonas kun. L. Skopas ryžosi statyti naują bažnyčią. Jį parėmė Sirapavo dvaro savininkas Petkevičius, įrengęs plytinę ir savo malkomis išdegęs plytas. 1887 m. ankstų pavasarį pradėti statybos darbai, o tų pačių metų rudenį bažnyčia jau buvo pastatyta.

Architektūra. 1887—1888 m. statyta mūrinė bažnyčia yra eklektiškai romaniška, originali savo aukštu (36 m) bokštu, pastatytu fasadinės sienos priekyje. Portalas su apskrita arka yra įgilintas į bokštą. Antrajame bokšto tarpsnyje yra maži stačiakampiai langai, o trečiajame didelės arkinės angos varpams skardenti. Piramidinis stogas lieknas, su įlenktomis plokštumomis. Visos bokšto ir navų sienos suskaidytos piliastrais ir apjuostos smulkiomis arkatūromis po visais karnizais. Tinkuotos sienos yra dviejų atspalvių, su baltais fėmais. Bažnyčia kryžminio plano, 31,4 × 10,6 m dydžio. Transeptų aukščiai lygūs su navomis. Langai suskliausti apsritomis arkomis su baltais apvadais. Yra penki altoriai. Šventorius aptvertas gražia plytinių pinučių tvora. Vartų stulpai masyvūs, nutinkuoti, su nišomis.

1902—1905 m. bažnyčios vidų sutvarkė kun. Juozapas Remeikis, buv. Šiaulių gimnazijos kapelionas, 2 metus rusų valdžios kalintas Kretingos vienuolyne. Buvo įruošti 8 balsų vargonai, nupirkti varpai, kurie 1914 m. išvežti į Rusiją ir nebesugrąžinti.

1908—1909 m., klebono kun. Povilo Svilo rūpesčiu, bažnyčia buvo nutinkuota iš lauko pusės ir nudažyta baltai, jos vidus išpuoštas, šventorius apmūrytas. Klebonas savo lėšomis pastatė kleboniją, sutvarkė ūkinius trobesius, o parapijai išrūpino cirkulą. 1914 m. Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius bažnyčią konsekravo. 1924—1934 m. kun. Vincentas Velžys toliau tvarkė filijos reikalus. Broliams Vincui ir Tomui Morkūnams paaukojus didesnę pinigų sumą, buvo nupirkti didesni varpai, taisyti nauji liturginiai rūbai, indai, įruošti suolai.

Karsakiškio bažnyčia ir detalė 1981 metais

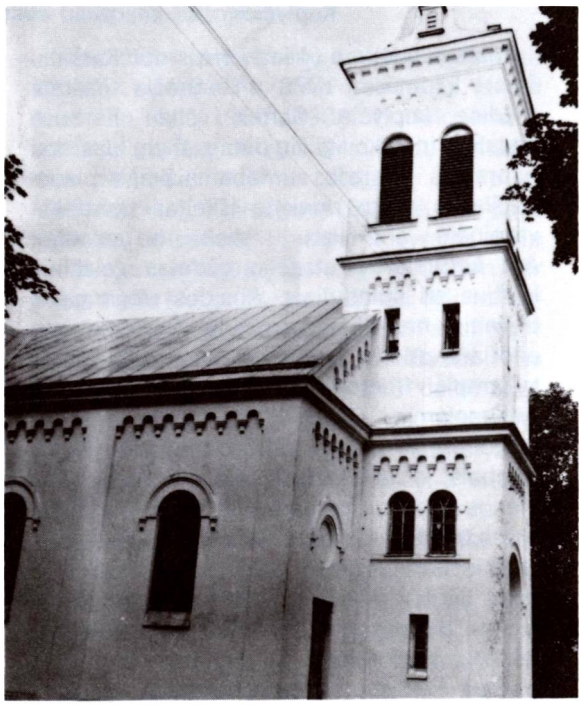

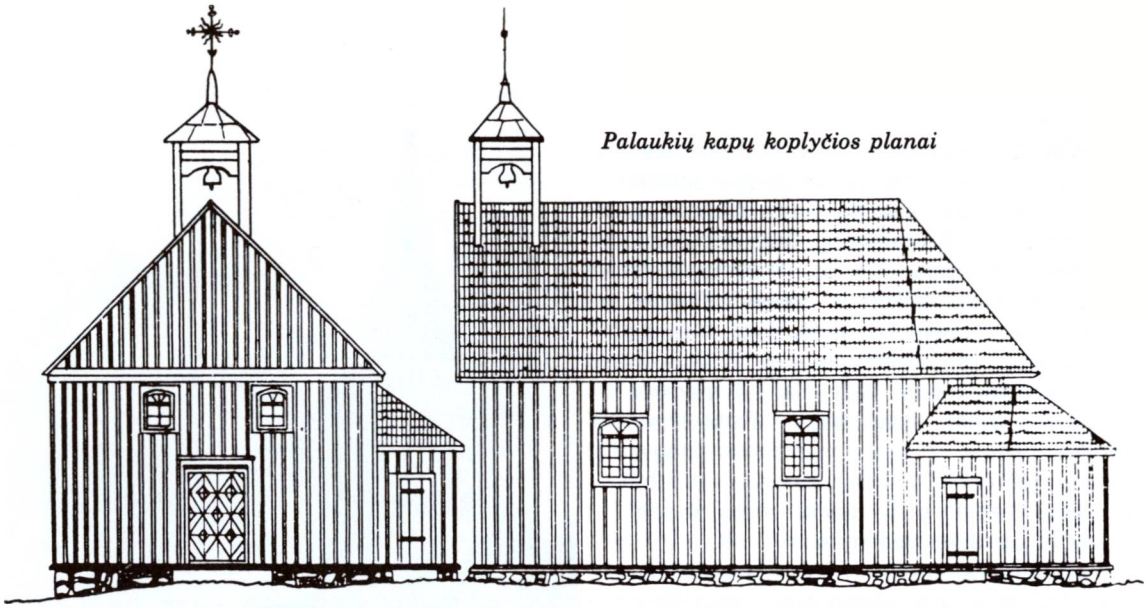

Palaukių kapų koplyčios planai

Nepriklausomybės metais Karsakiškis priklausė Subačiaus valsčiui. 1923 m. 18 sodybų ir 116 gyventojų. Bolševikų okupacijos metu Karsakiškis yra kaimas ir Panevėžio rajono apylinkės centras. 1959 m. 142 gyv.

Karsakiškio filijinė bažnyčia priklausė Subačiaus parapijai, 1940 m. ji turėjo 1504 parapijiečius. Pokario metais jos administratorium buvo kun. Henrikas Prijalgauskas. 1983 m. klebonu buvo kun. Mykolas Gylys (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1951 m.).

Koplyčios

Palaukių kaimo (4 km į rytus nuo Karsakiškio) kapinėse 1772 m. Breiva pastatė medinę koplyčią. Galbūt vėliau ji buvo atstatyta ir išliko ligi šių dienų. Ji yra klasiškai paprastos išvaizdos ir labai aiškaus plano. Dvišlaičio stogo priekyje iškeltas bokštelis-varpinėlė ant keturių stiebų, be sienelių. Ant keturšlaičio stogelio uždėtas geležinis kryžius su spinduliais. Absidos stogo galas trišlaitis, nes absida trisienė. Dešinėje nuo altoriaus pristatyta maža zakristija. Sienos ir trikampis frontonas apkalti statmenai su briaunelėmis. Pagrindinės durys lentinės, dvigubos. Iš lauko sudėtos dekoratyviškais rombais, o iš vidaus paprastai statmenai. Vienos navos planas užsibaigia trisiene presbiterija. Virš siauro nartekso yra balkonas chorui su medinės arkados tvorele. Koplyčios dydis 12,1 × 7,1 m, aukštos iki stogo kraigo 8,5 m. Šis pastatas laikomas liaudies architektūros paminklu.

Šios koplyčios architektūra yra aprašyta mūsų architektūrinėje literatūroje. (Liet. liaudies arch., II t.)

Prie koplyčios yra kapinaitės, o jose 3 Vidugirių šeimos kapai. Dviejuose jų palaidoti pulkininkų Juozo ir Tomo Vidugirių tėvai, gyvenę Palaukių kaime. 1923 m. Palaukiuose buvo 46 sodybos ir 216 gyv. Vietovė priklausė Subačiaus valsčiui.

Teresdvaryje (Bygailiuose) taip pat buvo Švč. Marijos Magdalenos vardo medinė koplyčia, kurios pirmąjį pastatą 1682 m. pastatė grafas Marikonis. 1895 m. koplyčia atstatyta. 1935 m. koplyčią padidino iš Šeresdvario kilęs kun. Antanas Pauliukas. Koplyčia yra ant Karsakiškio ir Subačiaus parapijų ribos. Per Sekminių antros dienos ir M. Magdalenos atlaidus čia atvažiuodavo Karsakiškio ir Subačiaus kunigai.

Palaukių koplytėlė 1979 metais

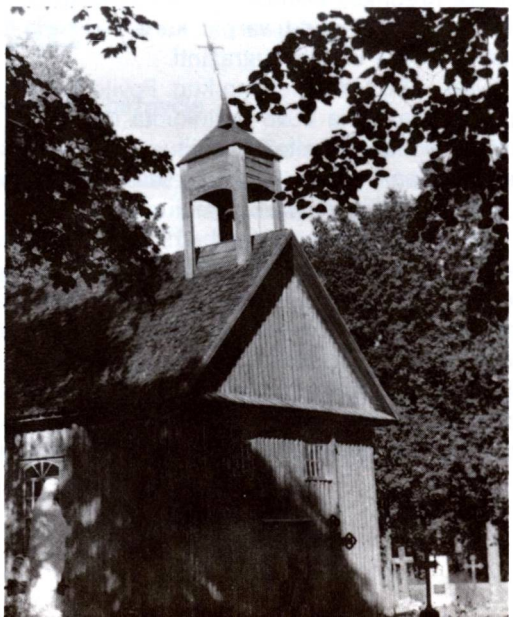

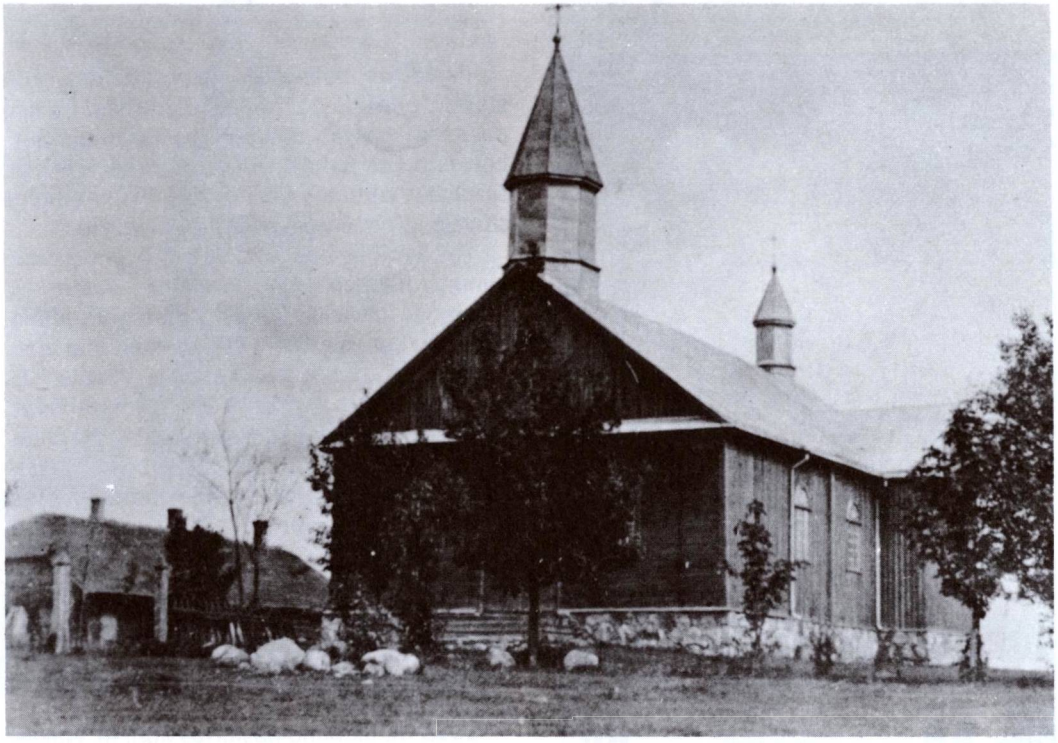

Kazliškio bažnyčia apie 1923 metus. (K. Lukšio nuotrauka)

KAZLIŠKIS

Švč. M. Marijos Globos parapijos bažnyčia

Kazliškio bažnytkaimis yra prie Nemunėlio upės, 10 km į vakarus nuo Pandėlio, 14 km į vakarus nuo Rokiškio. Čia buvo 3 gyvenvietės: Kazliškio dvaras, kaimas ir bažnytkaimis. Čia sueina 4 keliai, kurių vienas jungia Biržų ir Rokiškio miestus. Apie 300 m atstume nuo bažnyčios yra gražus šilas, o jo pakraštyje kapinės.

Kazliškio dvaras žinomas Unijinės Lietuvos laikais, minimas XVII a. pradžios Ukmergės pavieto aktuose. XIX a. maždaug toje vietoje, kur dabar bažnyčia, buvo smuklė. Ilgą laiką Kazliškyje pirmadieniais buvo ruošiami galvijų ir ypač arklių turgai, kurie baigdavosi dideliu jų dalyvių girtavimu dvaro smuklėje, kurią nuomojo žydelis Ulpa.

Kazliškio ir apylinkės kaimai buvo toli nuo kaimyninių parapijų bažnyčių, todėl iškilo reikalas pastatyti čia bažnyčią. Šiuo reikalu iniciatyvos ėmėsi ne dvarponiai, kaip kitur, bet 3 apylinkės ūkininkai: Steponas Margis, Petras Šarka ir Gesiūnas.

Kazliškio dvare iš senų laikų buvo apleista koplyčia. Iš pradžių buvo galvota ją atkelt miestelin, bet 1905—1906 m. kilo minti pastatyti visiškai naują bažnyčią. Jų sumany mą palaikė netolimos Ragelių parapijo klebonas kun. Stanislovas Stakelė. Jis dav patarimų minėtiems ir kitiems vyrams, kai veikti, kur kreiptis. Sumanymą parėmė i Panemunio klebonas kun. Senkus. Iniciatoriai nuvyko pas Žemaičių vyskupą M. Paliulionį ir išgavo leidimą bažnyčiai įruošti. Dvarininkas Kyliauskas paskyrė bažnyčiai 3 dešimtines žemės. Buvo renkamos aukos, perkama statybinė medžiaga. 1907 m. sumūryti ir pašventinti pamatai. Statyba tęsėsi 3 metus. 1910.XII.27 kun. Senkus ją pašventino.

Architektūra. 1907—1910 m. statyta medinė bažnyčia yra tradicinio pavidalo, kryžminio plano, su bokšteliais ant fasadinės ir ant galinės sienų. Fasadas padalytas siauru stoginėliu. Virš durų yra aklina puslankio arka ir trys maži stačiakampiai langeliai frontone.

Kazliškio bažnyčios fasadas 1981 metais

Sienų langai didesni, su puslankių arkomis ir daug mažų stiklų. Sienojai apmušti lentomis iš vidaus ir iš lauko. Išorė nudažyta rudai, tik durų ir langų apvadai balti. Bokšteliai aštuoniasieniai, su smailėmis, dažyti baltai. Aukšti pamatai akmenų mūro. Senoji lentinė šventoriaus tvora nepriklausomybės metais buvo pakeista ažūrine geležine ant betonino pamato. Kaltos geležies vartai papuošti spiralių ornamentais. I pasaulinio karo metu sugriauta medinė varpinė nebeatstatyta (??).

Kazliškio parapija sukurta iš kai kurių kaimyninių parapijų (Panemunio, Panemunėlio, Žiobiškio, Pandėlio) kaimų bei vienkiemių. Iš viso priskirtos 24 gyvenvietės. 1940 m. buvo 1660 parapijiečių.

Pastačius bažnyčią, iškilo smuklės, kuri stovėjo priešais bažnyčią, klausimas. Po ilgų pastangų pavyko pusę jos pastato nugriauti, bet netrukus pakilęs vėjas nugriovė ir likusią smuklės pastato dalį. Vietą, kur smuklė stovėjo, žmonės pavadino Velniagūžte.

Pašventinus bažnyčią, kurį laiką nuolatinio kunigo nebuvo. Gal vienerius metus ją aptarnavo atvažiuodamas Panemunio klebonas kun. Senkus. Bet 1911 m. lapkričio mėn. čia atvyko nuolatinis kunigas Vėgėlė. Jis toliau tvarkė bažnyčios ir parapijos reikalus. Įruošti nauji vargonai. Buvo gražiai suorganizuotos Kristaus karsto sargybos, įvestos atitinkamos apeigos, suorganizuotas choras. 1915 m. klebonu paskirtas kun. St. Stakelė. Mokėdamas gerai rusų ir vokiečių kalbas, jis daug padėdavo parapijiečiams karo metu, gelbėdamas „įklimpusius". Jam taip pat pavyko išsaugoti bažnyčią nuo sunaikinimo. Tačiau buvo sugadinti vargonai, nugriauta varpinė, lavoninė ir kt.

1918 m. klebonu paskirtas kun. M. Nakas. 1922.VIII.21 parapija nusipirko 12 ha žemės. Kun. Nakas suremontavo bažnyčią, perdengė jos stogą cinkine skarda, aptvėrė šventorių geležine tvora. Dvarininkui Rutkauskui paaukojus kiek žemės, šilelyje įsteigtos kapinės.

1932—1937 m. klebonu buvo kun. Juozapas Matulevičius. Jis pastatė naują kleboniją, atstatė ūkinius trobesius. 1937 m. klebonu paskirtas kun. Jonas Lapinskas perdažė bažnyčios vidų, atliko kitus remonto darbus, pastatė dvi dailias klausyklas.

II pasaulinio karo metu bažnyčia patyrė kai kurių skriaudų. Ypač nukentėjo bažnytiniai rūbai, kuriuos, matyt, pasisavino 1944 m. Kazliškį užėmę rusų kareiviai. Pokario metais apylinkėse vyko lietuvių kovotojų kovos su okupantais. 1949 ir 1951 m. partizanai buvo Kazliškį užėmę.

Kazliškio parapija priklauso Rokiškio dekanatui. Pokario metais ne visada turėjo nuolatinį kunigą. 1983 m. klebonu buvo kun. Vladas Kremenskas (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1941 m.).

Nepriklausomybės metais Kazliškis priklausė Pandėlio valsčiui. 1923 m. miestelyje, dvare ir kaime buvo 151 gyv. Pokario metais Kazliškis yra Rokiškio rajono apylinkės centras. 1959 m. 125 gyv.

Kyburių bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas

KYBURIAI

Švč. M. Marijos Angeliškosios parapijos bažnyčia

Kyburiai yra netoli Latvijos sienos, prie Yslikio (Lielupės intakas) upės, 8 km į šiaurę nuo Vaškų. Vietovė gyvenama nuo senų laikų. Prie kaimo kapinių buvo IX—XIII a. senkapiai, randama XI—XII a. dirbinių. Istorijos šaltiniuose pirmą kartą paminėti 1642 m. Tada čia buvo 4 valakai žemės ir 7 kiemai. Kyburiai buvo dvaras ir kaimas.

1762 m. dvare buvo pastatyta medinė koplyčia, prie kurios gyvenęs kunigas, kurį išlaikė dvaras. Po 1831 m. sukilimo dvaro savininkas buvo ištremtas į Rusiją; žemė perėjo reformatų tikybos dvarininkui, kuris koplyčią nugriovė. Ligi šių dienų buv. dvaro tvartuose buvo išlikęs įmūrytas buv. bažnyčios prieangyje stovėjęs akmuo, skirtas šventintam vandeniui laikyti. Katalikai, netekę koplyčios, pasistatė kitą Majėnų dvaro kapinėse, už 3 km nuo Kyburių. Čia jau iš seniau buvo laidojami dvaro lažininkai.

Po 1863 m. sukilimo Majėnų dvaras atiteko liuteronui latviui Hausmanui. Katalikų kapinės nebebuvo prižiūrimos. Koplyčia iš Majėnų buvo pervežta į Saločių kapines.

I pasaulinio karo metu dvaro savininkai Hausmanai, kurie buvo įsigiję ir Kyburių dvarą, pabėgo į Rusiją. Parapijiečiai bandė atstatyti koplyčią, bet vokiečiai neleido. Tačiau jie gavo Saločių klebono kun. Al. Štombergio sutikimą pervežti koplyčią ir pastatyti Kyburių kapinaitėse. Taip ir buvo padaryta. Koplyčią pašventino kun. A. Štombergis, retkarčiais aptarnaudavo Saločių vikaras. Tačiau kyburiečių noras pasistatyti savo bažnyčią nesumažėjo.

1926 m. kyburiečiai, kun. Štombergiui tarpininkaujant, gavo Žemaičių vyskupo leidimą statyti bažnyčią. Šiam reikalui buvo paskirtas Saločių vikaras kun. Juozapas Savukaitis.

Iš Žemės reformos komisijos gautas bažnyčiai 8 ha žemės sklypas, be to, 0,5 ha naujoms kapinėms. Tais pačiais metais Panevėžio vyskupas leido Kyburiuose steigti

Kun. Vladas Kupstas, Kyburių klebonas 1934-1938 metais

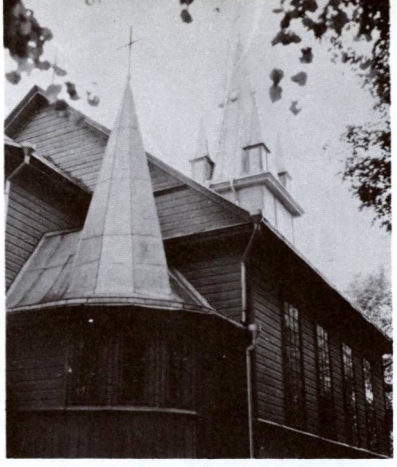

Bažnyčios detalė

atskirą parapiją. Ji turėjo būti sudaryta iš kai kurių Saločių ir Vaškų parapijų kaimų. 1927.X.18 vyskupas pasirašė dokumentą, kuriuo steigiama Kyburių parapija, o kun. J. Savukaitis skiriamas pirmuoju jos klebonu.

Rūpintasi ir bažnyčios statyba. Miškų departamentas jos reikalams atleido 150 kelmų miško medžiagos. 1927.V.19 Pasvalio dekanas kun. Kazimieras Kriščiūnas pašventino naujos bažnyčios pamatus, o jau tų pačių metų gruodžio 4 d. Biržų dekanas kan. Ignas Andrašiūnas pašventino ir pačią bažnyčią.

Architektūra. 1927 m. pastatyta medinė bažnyčia pagal arch. Vytauto Landsbergio projektą, tačiau jos išorė suprastinta, nutolstant nuo to projekto. Stačiakampio plano nava turi priestatus. Priekyje aukštas kvadratinio plano bokštas su lieknu piramidiniu stogu ir keturiais mažais bokšteliais stogo kampuose. Abipus bokšto praplėstas bažnyčios narteksas. Ant jo stiebiasi du kampiniai bokšteliai, panašūs į didžiojo bokšto viršų. Presbiterijos priestatas yra žemesnis už navą, o greta jos abiejose pusėse pristatytos dar žemesnės zakristijos su tokiais pat bokšteliais, kaip ir priekyje. Iš viso bažnyčia turi devynis įvairaus dydžio piramidiškus bokštelius, visi su geležiniais kryžiais. Išilginėse navos sienose yra po keturis didelius stačiakampius langus. Panašūs ir didžiojo bokšto langai. Bažnyčios ilgis 22 m, plotis 12 m. Iki palangių sienos apkaltos stačiomis lentomis, o aukščiau gulsčiomis. Yra trys altoriai. Šventorius aptvertas lengvu akmens ir betono mūru.

Senoji kapinių koplyčia buvo nugriauta 1928.I.3. Iš jos medžiagos pastatytas svirnelis. 1929 m. iš Kyburių iškeliamas daug pasidarbavęs pirmasis klebonas kun. Savukaitis.

1934—1938 m. klebonu buvęs kun. Vladislovas Kupstas toliau tęsė bažnyčios vidaus įruošimo darbus. Jis pastatė 3 altorius, 20 suolų, 2 klausyklas, nupirko 438 kg svorio varpą, įruošė sakyklą, aptvėrė šventorių mūrine siena, įsteigė antrąsias kapines, sutvarkė parapijos sodybą. Jo įpėdinis kun. Steponas Pelešynas papildė liturginių rūbų išteklių, atliko kai kuriuos remontus. Pokario metais klebonu buvo kun. Alfonsas Jarašiūnas.

Nepriklausomybės metais Kyburių dvaras priklausė Vaškų valsčiui, o kaimas Saločių valsčiui. 1940 m. parapija turėjo 1838 katalikus. Parapijiečiai buvę geri ir dori žmonės. Viename 1947 m. aprašyme sakoma, kad per ištisus metus nebuvę nė vieno pavainikio. 1983 m. Kyburių parapiją aptarnavo kun. Algirdas Miškinis (gim. 1930 m., kunigu pašvęstas 1954 m.).

Bolševikų okupacijos metu Kyburiai priskirti Pasvalio rajono Kiemėnų apylinkei. 1958 m. 185 gyv.

Kyburių parapijos **Kiemėnų kaime** gimė Kazimieras Jasėnas (1867—1954), prelatas, meno istorikas, ilgametis Mintaujos parapijos klebonas, ten pastatęs gražią gotinio stiliaus bažnyčią. Reikšmingiausias jo veikalas yra tritomė „Visuotinė meno istorija", kurioje jis, be ko kita, pateikė daugelio bažnyčių architektūrinius aprašymus.

KLOVAINIAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Klovainių miestelis yra prie Daugyvenės upės, Pakruojo — Pušaloto, Linkuvos — Rozalimo kelių sąnkryžoje, 7 km į pietryčius nuo Pakruojo, 40 km į rytus nuo Šiaulių. Apylinkėse daug miškų su senais ir storais medžiais. Vietovė negali pasigirti gražesne gamta. Ir žemė nėra derlinga.

Klovainių dvaras žinomas nuo XVI a. XVII a. jį valdė Žemaičių sieniūnas Valavičius. Tada dvaras priklausė karališkajam Upytės valsčiui.

1621 m. Jeronimas Valavičius pastatė pirmąją medinę bažnyčią. Yra išlikęs 1622.V.11 Valavičiaus potvarkis Klovainių parapijos valstiečiams (originalas buvęs rašytas lietuviškai, tačiau ligi mūsų dienų tėra likęs jo 1637 m. lenkiškas vertimas). Iš jo susidaro įspūdis, kad tada Klovainių apylinkėse buvo likę dar daug senosios lietuvių tikybos liekanų: kapos gražių bauda baudžiami visi tie, kurie „garbintų kokius nors dievukus arba statytų kokius stabus (šermenų) pagonišku būdu". Tame rašte minima, kad Klovainių kunigas Mikalojus Igolčicas pranešęs Valavičiui, kad valstiečiai šventadieniais neiną į bažnyčią ir neatlieka krikščioniškų pareigų. Valavičius įpareigojo lankyti bažnyčią šventadieniais parapijiečius, kurie gyvena nuo Klovainių bent 2 mylių (14 km) atstu. O gyvenantieji už daugiau kaip 3 mylių — kas trečią sekmadienį, išskyrus atvejus, kai keliai pabiūrę arba užėję kareiviai. Tada iš kiekvieno kaimo reikią paskirti bent po keletą žmonių, kad jie grįžę namo papasakotų kitiems apie pasninkus ir šventes. Neinantieji į bažnyčią baudžiami 3 lietuviškų grašių bauda. Parapijiečiai galėjo būti išplakti žmonių akivaizdoje, baudžiami už pasninkų nesilaikymą, už velykinės išpažinties neatlikimą, už vaikų nekrikštijimą, už žmonos vedimą be klebono palaiminimo, už ėjimą pas burtininkus ir pan.

1625 m. Žemaičių vyskupas Stanislovas Kiška suteikė bažnyčiai parapijos teises, o vysk. Jurgis Tiškevičius ją 1635 m. pašventino ir konsekravo didįjį altorių.

Ilgainiui bažnyčios turtai išaugo ligi 45 valakų dirbamos žemės ir miškų. 5 valakai

Klovainių bažnyčia 1982 metais

žemės buvo prie bažnyčios: 40 valakų — Laipuškių dvaras su kaimu, keli degtinės bravorai ir kt. Prie bažnyčios nuolat gyveno ir dirbo 3 kunigai. Kadangi parapija buvo turtinga, jos klebonais buvo dažniausiai Žemaičių kapitulos kanauninkai.

1827 m., vysk. Juozapo Giedraičio vizito proga, buvo surašytas inventorius ir aprašyta tuometinė bažnyčia (neaišku tik, kelinta ji buvo iš eilės). Tada ji buvo kryžminio plano, malksnomis dengta, su dideliu bokštu, keturiose kertėse dideli kryžiai. Viduje buvo 6 mediniai altoriai, su įdomiais drožiniais. Nors bažnyčia ir sena, bet buvusi kan. D. Staševskio gerai prižiūrima. Tačiau 1851 m. ji rasta begriūnanti.

1854 m. parapijiečiai su savo klebonu pastatė naują medinę bažnyčią.

Architektūra. 1853—1854 m. statyta medinė bažnyčia yra tradicinio pavidalo, tik jos bokštas kitoniškas. Jisai atitrauktas į priekį nuo fasadinės sienos ir nuo žemės iškyla keturiais tarpsniais, kurie palaipsniui siauresni ir žemesni, panašiai kaip aukšta varpinė. Durys papuoštos arkiniu sandriku, o bokšto langai turi nežymiai smailias arkas. Padalytas plačiais karnizais, bokštas užbaigtas aštuoniasienių būgnu su tokiu pat piramidiniu stogeliu ir kryžiumi. Navų sienos suskaidytos lengvais piliastrais, o jų langai turi apskritas

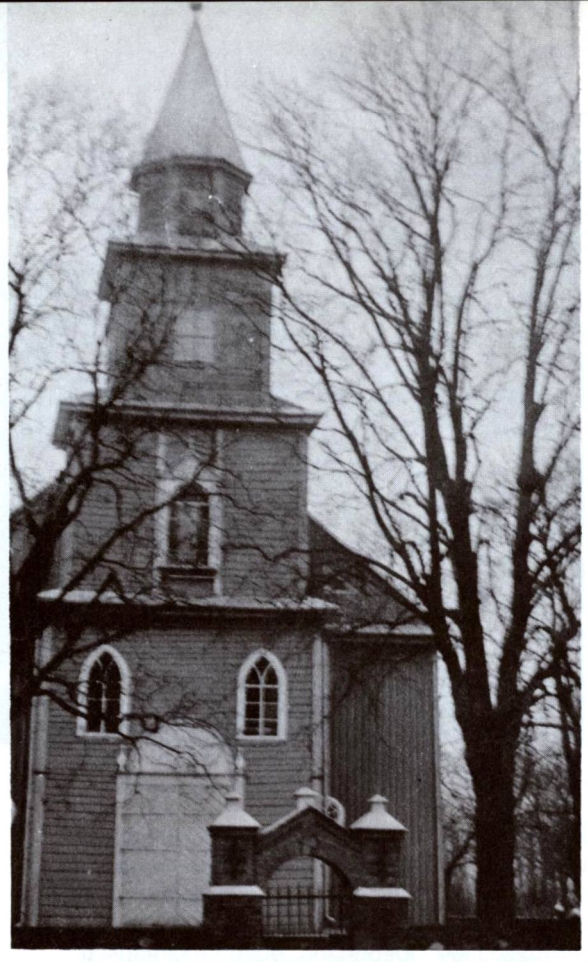

Klovainių bažnyčios fasadas 1978 metais. (Dr. Leono Kenstavičiaus nuotrauka)

arkas. Presbiterija siauresnė, atitinka vidurinei navai. Absida trisienė. Altorius apšviestas keturiais dideliais langais. Dydžiai: ilgis 25 km, plotis 12 m, aukštis iki lubų 10 m, iki bokšto viršaus 30 m. Sienų apkalas nudažytas aliejiniais dažais (1940 m.). Vidus išdekoruotas lietuvių liaudies meno motyvais.

XX a. pr. didesnius jos remonto darbus atliko klebonas kun. Pranas Urbanavičius. Jo rūpesčiu bažnyčia gražiai išdažyta aliejiniais dažais, paauksuoti altoriai.

1916 m., karo metu, vokiečiai išvežė du varpus, bet 1925 m. amerikietis K. Juozaitis įtaisė naujus, kurie buvo įruošti bažnyčios bokšte. Klebonas kun. Zenonas Karečka parapijiečių aukomis apdengė bažnyčią nauju skardiniu stogu, išdažė ją vėl iš naujo, įdėjo naujas medines grindis, dekoravo bažnyčios vidų lietuviško meno motyvais, suremontavo altorius, vargonus, įtaisė eilę reikmenų. Visiems darbams per 10 m. jis surinko ir išleido 42.160 lt.

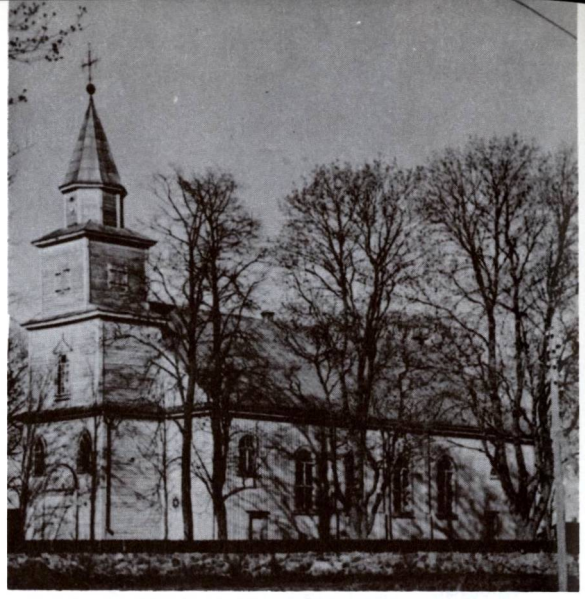

Klovainių bažnyčios šoninis vaizdas 1956 metais

Jau nuo 1768 m. Klovainiuose veikė Šv. Onos draugija. 1792 m., Šv. Tėvo leidimu, įsteigta Švč. M. Marijos Paguodos draugija. Vėliau aktyviai reiškėsi tretininkai, Maldos Apaštalavimo, Švč. Sakramento garbintojų, Krikščioniškojo mokslo draugijos, įvairios kitos katalikiškos bei jaunimo organizacijos.

1690 m. įsteigta altarija. Jos reikalams Jurgis Gyvaina paskyrė 666 talerius ir 4000 auksinų. 1737 m. beneficiją padidino vysk. Juozapas Mykolas Karpis, 1739 m. miestelėnas Tomas Mickevičius. Altarija išsilaikė ligi Panevėžio vyskupijos laikų, bet nebebuvo reikalo remontuoti seno pastato, ir jis buvo nugriautas.

Mokyklai namas pastatytas 1825 m., kan. Domininko Staševskio rūpesčiu. Vėliau ją pakeitė rusų valdinė mokykla.

Spaudos draudimo laikais klovainiškiai gaudavo draudžiamuosius raštus, bet gyvesnis lietuvių judėjimas prasidėjo po 1905 m. Buvo įsteigtas „Saulės" dr-jos skyrius, išlaikęs mokyklą su 80 mokinių. Įsteigtas Blaivybės dr-jos skyrius. 1917 m. įsteigta slapta „Lakštingalos" švietimo draugija.

Nepriklausomybės metais Klovainiai kurį laiką buvo valsčiaus centras, bet vėliau įjungti į Pakruojo valsčių. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 894 gyv. Vietovė priklausė Šiaulių apskričiai. Gyvai reiškėsi lietuviška ir religinė veikla.

Okupacijų metais Klovainiai su apylinkėmis gerokai nukentėjo. Vyko rezistencijos kovos, kurių metu žuvo nemaža žmonių. Daug klovainiškių ištremta į Sibirą.

Klovainių Šv. Cecilijos draugijos choras 1939 metais. (Iš Zenono Gobio albumo)

Bolševikų okupacijos metu Klovainiai yra Pakruojo rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 405 gyv.

Klovainių parapija priklauso Šeduvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4022 parapijiečius. Iš Klovainių kunigų ypatingai minėtinas ilgametis klebonas kan. Jurgis Danys (gim. 1898 m., kunigu pašvęstas 1927 m.).

1983 m. klebonu buvo kun. Jonas Lapinskas (gim. 1904 m., kunigu pašvęstas 1930 m.).

Prie Klovainių bažnyčios bei klebonijos auga labai senas ąžuolas, kurio amžius skaičiuojamas 400 metų, minimas ir bažnyčios knygose. Jo aukštis 28 m.

Klovainių bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto vertybių: Lietuvos kanclerio Jeronimo Valavičiaus portretas, pieštas aliejiniais dažais drobėje (XVIII a.), paveikslai — „Šv. Simonas ir Judas Tadas" (XVIII a. pab.), „Šv. Stanislovas" (XIX a.), „Švč. M. Marija" (XIX a.), 2 XIX a. bronzinės žvakidės. Bažnyčios fasade yra Jono Danausko XIX a. pab. medinė skulptūra „Švč. M. Marija su Kūdikiu"; šventoriuje ir kapinėse yra koplytėlių ir įdomių paminklų.

Kryžiaus Klovainių šventoriuje viršutinė dalis. (Dr. Leono Kenstavičiaus 1978 m. nuotrauka)

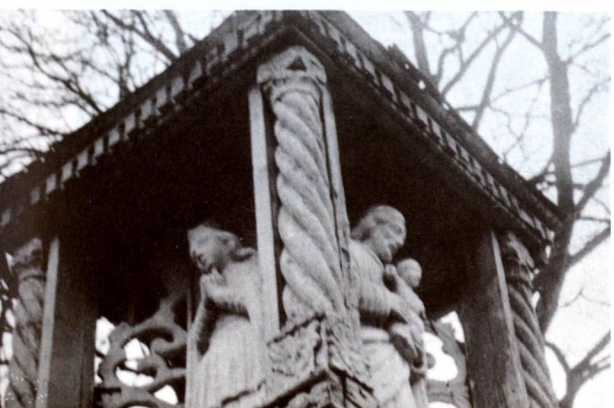

Klovainių bažnyčioje 1980.VI.14, minint kun. Jono Lapinsko kunigystės auksinę sukaktį. (Iš Zenono Gobio albumo)

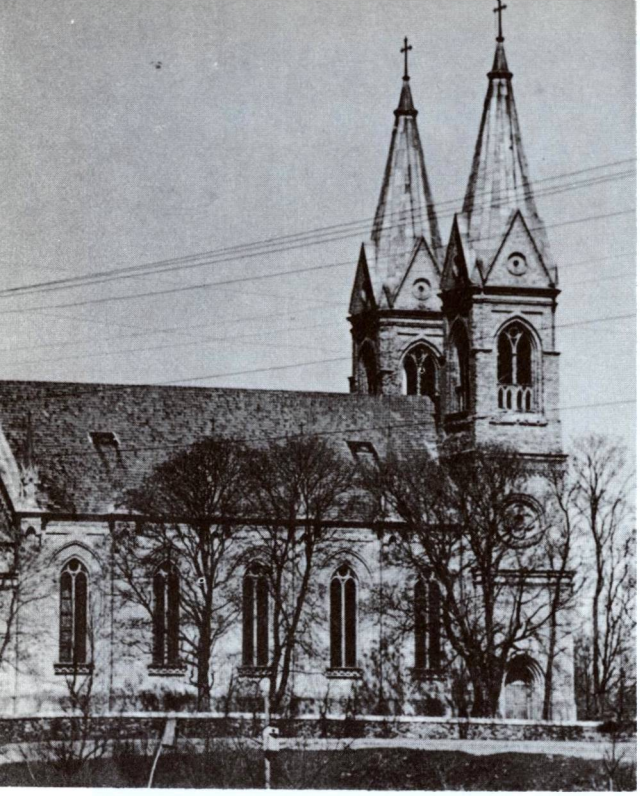

Krekenavos bažnyčios šoninis vaizdas 1957 metais

KREKENAVA

Švč. M. Marijos Dangum Ėmimo parapijos bažnyčia

Krekenavos miestelis yra prie Nevėžio upės, kur į ją įteka Linkuva (35,2 km ilgio) ir Lokauša (13,6 km), 13 km į vakarus nuo Ramygalos, 27 km į pietvakarius nuo Panevėžio. Vietovės vardas greičiausiai kilęs nuo krakės (senasis karoso vardas). Senuose raštuose vietovė vadinama Cretkynowa.

Istoriškai vietovė žinoma Vytauto D. laikais, nuo 1409 m. 1416 m. priklausė Vizgirdams ir buvo Upytės pavieto centras. 1548 m. iš Upytės į Krekenavą atkeltas pavieto teismas. Iš dvaro išaugo miestelis. (Daugiau žinių paskelbta ML II t., 593—597 psl.).

Bažnyčia čia atsirado po Žemaičių krikšto, kai Vytautas, Betygalos klebono prašomas, 1419 m. įsteigė pirmąją bažnyčią. Kai ji paseno, Rodų dvaro savininkai broliai Aleksiejus ir Stanislovas Vizgirdai-Vizgirdavičiai, kartu su Margarita Bendoriene ir jos sūnumi Florijonu, pastatė naują medinę bažnyčią. Ji stovėjusi dabartinės bažnyčios vietoje. Prie jos buvusios ir kapinės. Minėti dvarininkai suteikė bažnyčiai reikalingą beneficiją. Kai bažnyčia XVIII a. I pusėje sudegė, 1750 m. Žemaičių katedros arkidiakonas Antanas Valavičius ją atstatė. Padavimas sako, kad jau senojoje bažnyčioje buvęs stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, kurį iš degančios bažnyčios išnešęs vienas senukas. Nuo tada šis paveikslas ėmęs dar labiau garsėti.

Trečioji bažnyčia, atrodo, nebuvo labai tvirta ir greit sunyko. 1820 m. vyskupo vizitacijos akte rašoma, kad ji esanti sena, stovinti ant žemų pamatų, nesanti konsekruota, turinti du bokšteliu priešakyje ir mažą bokštelį signatūrai. Ji buvusi 8 × 13 sieksnių ploto. 1822 m. buvo iš pagrindų suremontuota; remonto metu padėti ir nauji aukštesni akmens mūro pamatai, iš lauko pusės apkalta lentomis, apdengtas stogas. Didysis altorius buvęs varžtais prie sienos pritvirtintas.

Tikrieji bažnyčios šeimininkai Žemaičių vyskupai toli nuo Krekenavos gyveno. Taigi 1855 m. prisiekusį vikarą kun. Juozapą Margevičių paskyrė tikruoju parapijos klebonu. Jis ir jo įpėdinis kun. Pranas Žukauskas nuolat remontuodavo bažnyčią. Taigi pastarasis pasiryžo pastatyti naują, nors nebuvo lengva, nes rusų administracija trukdė tai daryti.

1896 m. pradėtos rinkti aukos naujos mūrinės bažnyčios statybai. Daugiausia aukojo dvarininkai, kurių parapijos ribose buvo apie 20. Pagaminta specialių didelių plytų. Kai kun. Žukauskas 1901 m. mirė, jo darbą tęsė naujas klebonas kun. B. Baronas ir tais pačiais metais baigė.

Architektūra. 1896—1901 m. statyta mūrinė bažnyčia yra eklektiškos kompozicijos su neogotikos žymėmis. Pastatas gerokai išsiskiria iš daugelio kitų panašių, statytų tuo pačiu laiku. Ypatingas bažnyčios fasadas: vienoje plokštumoje su bokštais frontono centre įdėta didelė niša su dvilypėmis smailiomis arkomis ir langais. Abipus frontono abiejuose bokštuose šviečia didelės rozetės, pakartotos ir bokštų šonuose. Trečiajame bokštų tarpsnyje matomos labai plačios varpų angos su baliustradomis. Ant šoninių sienų stiebiasi po šešis skulptūrinius pinaklius. Absida siaura, žemesnė už bažnyčios stogą, su išryškintais

piliastrais. Vidaus erdvė yra trijų navų, su tinkuotomis sienomis ir kukliai ornamentuotais karnizais. Didysis altorius ąžuolinis, gotikinės formos, dirbtas meistro Zaborskio iš Šiaulių. Sakykla irgi ąžuolinė, gausiai išpuošta drožiniais, pinakliais ir skulptūromis.

Įruošiant bažnyčią, Švč. M. Marijos paveikslas buvo perkeltas į naująją bažnyčią ir įruoštas didžiajame altoriuje. Jis buvo uždengiamas dail. Romo Švojnickio pieštu paveikslu „Kristus moko Lietuvos vaikelius". Paveiksle pavaizduoti žmonės — vietos lietuviai, kiti netgi tautiškais drabužiais apsirengę.

Naująją bažnyčią pašventino vyskupo deleguotas kan. Chodoravičius 1901 m. Pašventinimo aktas buvo surašytas pergamente ir įmūrytas presbiterijos pamatuose. 1907 m. bažnyčią konsekravo vysk. K. Cirtautas. Sutvarkyti abiejų bažnyčios statytojų kapai, pastatyti jiems paminkliniai kryžiai, o zakristijoje pakabinti minėti dail. R. Švojnickio piešti jų portretai. Pastatyta daug gražių skulptūrų, įsigyta paveikslų, pagamintos 3 klausyklos, krikštykla, sakykla — viskas iš ąžuolo medžio, gotiško stiliaus. Vargonai 26 balsų, su manualais, gaminti Goebelso firmos Karaliaučiuje.

Varpinę pastatė kun. J. Markevičius apie 1864 m. Ji sumūryta iš akmenų bei plytų.

Krekenavos bažnyčios kampinis vaizdas

Buvo 3 varpai: 21,11 ir 5 pūdų svorio. Ligi šių dienų yra išlikęs XVII a. žalvarinis varpas, lietas Jono Broitelto.

1821 m. Krekenavos bažnyčia turėjo 28 margus žemės ir 2000 auksinų, kurie buvo palikti už Mišių maldas. Tais pačiais metais buvo ir mokykla, kurioje mokyta lenkiškai ir lotyniškai.

Veikiant dvarų įtakai, Krekenavoje ir apylinkėse įsigalėjo lenkų kalba, tačiau jaunesnieji kunigai vėliau palaikė lietuvių tautinį judėjimą. Čia labai daug padarė vikaras kun. Ignas Spudas. Kai buvo statoma bažnyčia, jos

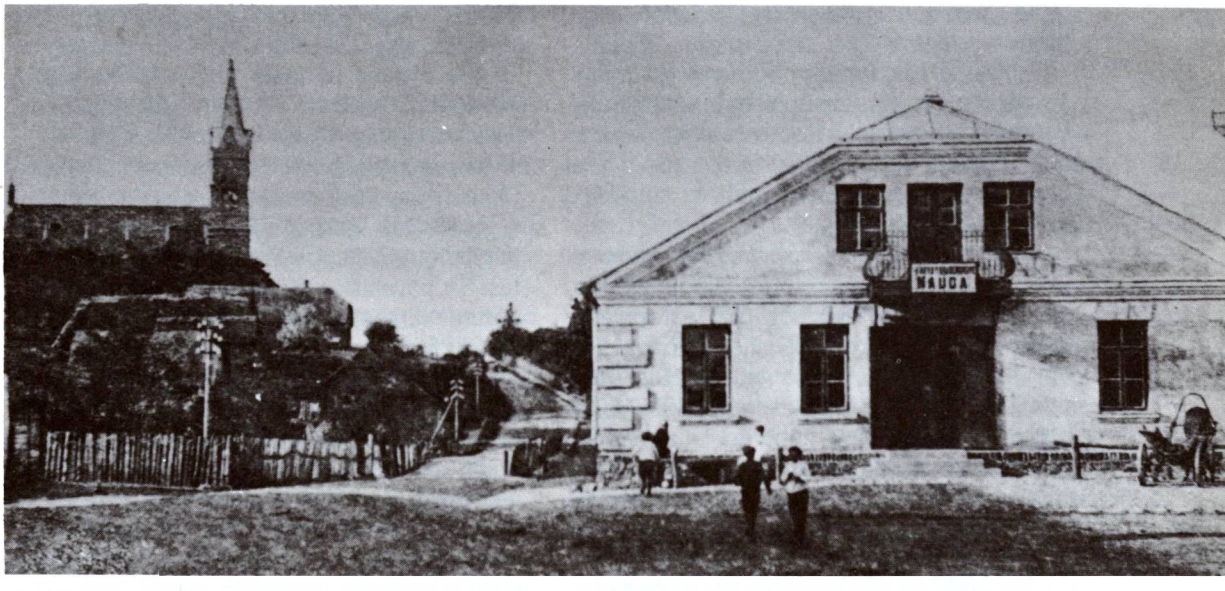

Krekenava. Kairėje — bažnyčia, dešinėje — „karčema ružava . . ."

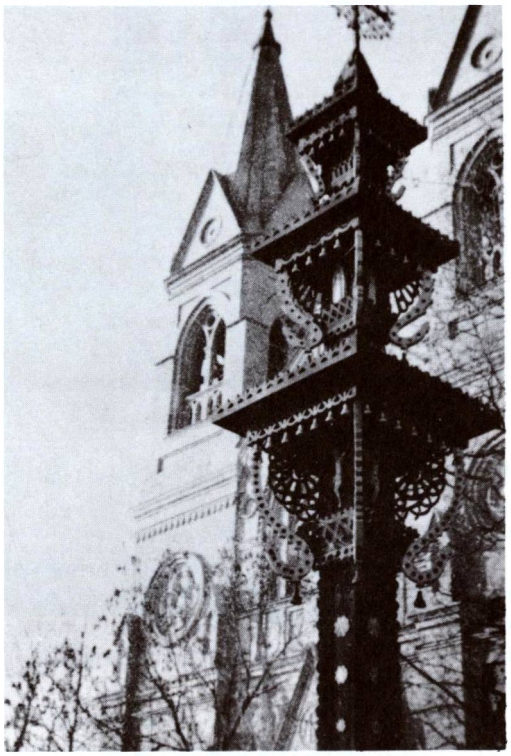

Bažnyčios bokštų detalė ir koplytstulpis 1978 metais

Krekenavos Dievo Motina Didžiajame altoriuje. (1977.VI.19 nuotrauka)

statymo aktas buvo surašytas lenkų kalba, tačiau, parapijiečiams reikalaujant, buvo jame padaryti ir prierašai lietuvių kalba. Mirus nusipelniusiam klebonui kun. Žukauskui, buvo užsakytas jam paminklas Vilniuje. Jis atgabentas su iškaltu lenkų kalba įrašu. Parapijiečiai dėl to užprotestavo, paminklas buvo grąžintas atgal dirbtuvei, kuri jį vėl atsiuntė į Krekenavą su iškaldintu lietuvišku ir lotynišku įrašu.

Nebuvo pamiršti ir blaivybės reikalai. Vysk. M. Valančiaus skelbtas sąjūdis susilaukė pritarimo. 1861 m. iš 5655 parapijiečių 2680 buvo Blaivybės draugijos nariai, 1900 m. kun. Spudas vėl atgaivino Blaivybės draugiją; tada prie jos prisirašė 1200—1500 narių.

Parapija daug pasidarbavo ir labdaros srityje. 1703 m. įsteigta špitolė. 1830 m. joje buvo išlaikomi 6 vargšai. Vėliau špitolės namas buvo paskirtas bažnyčios tarnams.

Jau 1507 m. Krekenavoje įsteigta altarija. 1933 m. ji buvo atgaivinta. Kunigas altaristas paprastai padėdavo parapijos kunigams.

Nuo seniausių laikų Krekenava garsėjo Žolinės (rugpjūčio 15) atlaidais, kada čia suvažiuodavo keliolika tūkstančių žmonių.

Krekenavos parapija priklausė Panevėžio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 6405 katalikus. Tais metais parapijoje dirbo 4 kunigai.

Iš seniausių laikų Krekenava garsėjo Dievo Motinos paveikslu, kurį tikintieji laikė turinčiu stebuklingos galios. Užregistruota nemaža pagijimų, paveikslas buvo votomis apkabinėtas. Šis paveikslas nupieštas ant 180 × 90 cm didumo lentos, papuoštas sidabro drabužiais. Dievo Motina atvaizduota su Kūdikiu ant rankų, papuošta vainiku, sidabriniais rūbais. Padavimas sako, kad paveikslą iš Krokuvos atvežęs pamaldus riteris Šilingas ir padovanojęs misijonieriui Albertui, kuris skelbęs evangeliją prie Nevėžio krantų. Iš pradžių jis buvęs nedidelėje koplytėlėje, vėliau perkeltas į bažnyčią, kur ėmęs garsėti stebuklais. Šio paveikslo garbei yra sudėta giesmių lietuvių ir lenkų kalbomis.

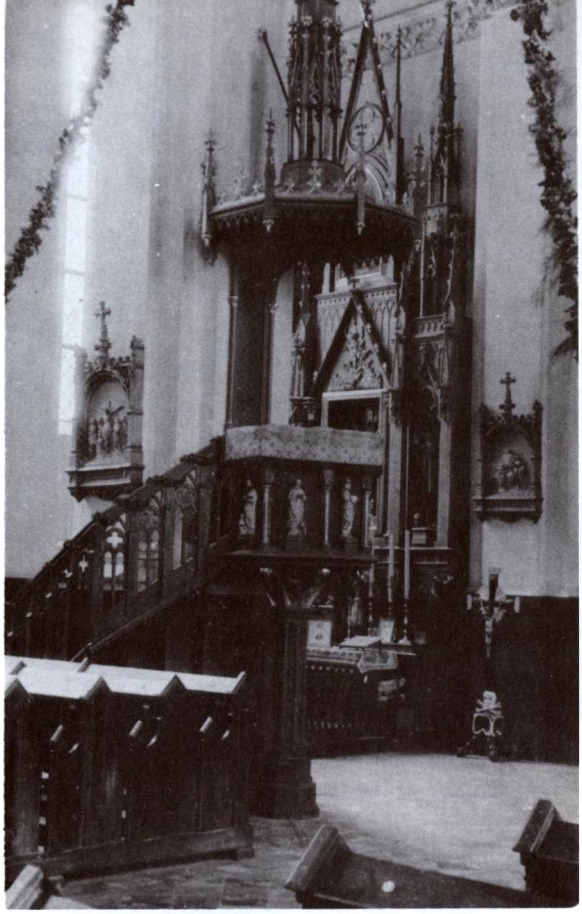

Krekenavos bažnyčios altoriai, sakykla 1957 metais

Nepriklausomybės metais Krekenava buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje buvo 150 gyv. namų ir 1048 gyventojai. 1940 m. apie 1500 gyv. Parapijoje gyvai reiškėsi lietuviška bei religinė veikla.

Okupacijų metais Krekenava skaudžiai nukentėjo. Vokiškieji naciai likvidavo Krekenavos žydus, o rusiškieji bolševikai suėmė, kalino, nužudė ir ištrėmė daug lietuvių.

Bolševikų okupacijos metu Krekenava yra Panevėžio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1978 m. 1040 gyv.

Pokario metais Krekenavos klebonu buvo jau minėtas kun. G. Spudas. 1983 m. sąrašuose įrašytas kun. Kazys Dulksnys (gim. 1910 m., kunigu pašvęstas 1935 m.). 1983.I.6 Krekenavos bažnyčioje buvo iškilmingai paminėta vysk. K. Paltaroko 25 m. mirties sukaktis.

Krekenavos bažnyčioje yra vertingų religinio meno bei kulto dalykų. Pažymėtini 1939 m. dail. Stasio Ušinskio gaminti stikliniai vitražai: „Šv. Kazimieras", „Vyskupas Giedraitis", „Vyskupas Matulevičius", „Nežinomas vyskupas". Bažnyčios fasado skulptūros gamintos skulptoriaus Piechovskio Varšuvoje. Fasade esanti Švč. M. Marijos skulptūra gaminta meisterio Zaborskio Šiauliuose iš smėlinio akmens, atvežto iš Sandomiro. Įdomus medžio raižinys viename altoriuje — Šv. Mykolas Arkangelas, Švč. Trejybės paveikslas, uždengiamas apaštalų Šv. Judo ir Šv. Simono paveikslu. Yra daugybė kitų statulų bei paveikslų.

Krekenavos apylinkės koplyčios

Apie pirmuosius krikščionybės žingsnius Krekenavos apylinkėse bei Nevėžio srityje yra užsilikę daug pasakojimų, bet žymiai mažiau istorinių duomenų. Padavimas sako, kad pirmajai bažnyčiai pradžią padaręs karmelitų vienuolis. Tada religijos skelbimas nebuvęs sutelktas vienoje vietoje, o turėjęs savo atskirus punktus apylinkėje.

Rodų miškuose buvę įsikūrę jėzuitai, kurie kiek į pietus nuo Naujasodžių kaimo pasista-

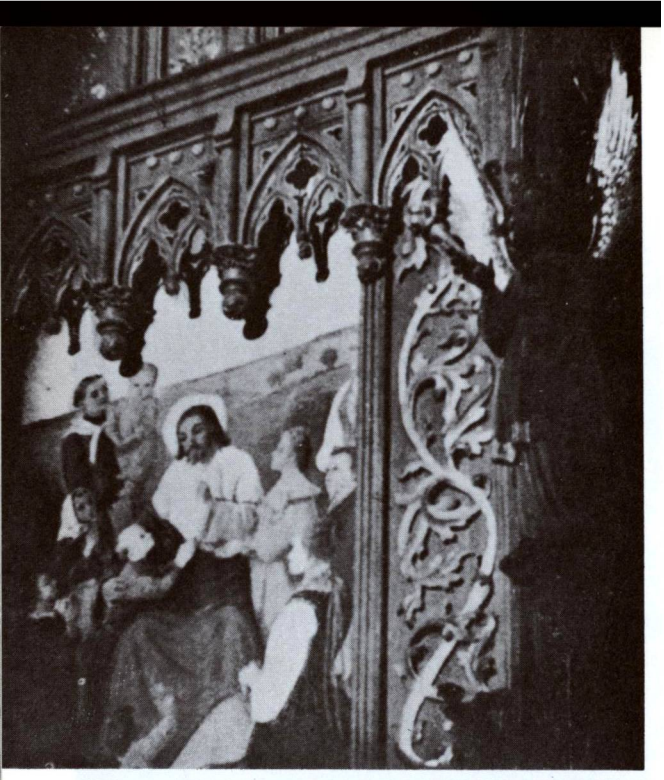

Kristus tarp žmonių Krekenavos bažnyčios altoriuje. (Petro Babicko nuotrauka)

tę koplyčią. Dar nepriklausomybės gyvenimo pradžioje šios koplyčios vietoje stovėjęs kryžius. 1861 m. pačiame Rodų kaime, Mykolo Švoinickio rūpesčiu, pastatyta mūrinė koplyčia, kurioje buvo laidojami jų giminės mirusieji. Koplyčia buvusi aprūpinta ir liturginiais reikmenimis. Vėliau čia, savo tėviškėje, atostogaudamas kun. J. Stakauskas joje laikydavo pamaldas. Apie 20 metų koplyčia buvo tuščia, bet 1942 m. kun. G. Spudas ją suremontavo, apdengė naują stogą, retkarčiais laikydavo pamaldas. Tačiau II pasaulinio karo metu ši koplyčia smarkiai nukentėjo.

Valmoniškio miškuose karmelitai buvę pastatę medinę bažnyčią. Ji stovėjusi tik 1 km atstu nuo Krekenavos. Padavimas sako, kad šioje vietoje buvusi palaidota vienuolio Žilinsko motina. Ant jos kapo vienuolis pastatęs stulpinę koplyčią ir joje įruošęs Dievo Motinos paveikslą, kurį jis atvežęs iš Krokuvos. Šis paveikslas esąs tas pats, kuris dabar yra didžiajame altoriuje . . .

10 km į vakarus nuo Krekenavos, prie Liaudės upės, yra **Žibartonių** kaimas. Seniau čia buvo dvaras, žinomas nuo XVIII a. Dabar Žibartonys yra kolchozo centras. 1959 m. 293 gyv. 1811 m. Vincentas Višniauskas čia pastatė medinę koplyčią. 1937 m. iš JAV-bių grįžęs V. Banaitis paaukojo didesnę pinigų sumą, kurių dalis panaudota naujos mūrinės koplyčios statybai. 1938.VI.5 šią koplyčią kun. G. Spudas pašventino Šv. Vincento Pauliečio titulu. Koplyčioje buvo švenčiami metiniai Švč. Trejybės atlaidai, kuriuos uoliai lankydavo apylinkės gyventojai. Čia pat esančiuose kapeliuose buvo laidojami numirėliai.

Krekenavos apylinkės gražios. Ypač maloni ir jauki vieta yra prie Linkuvėlės upelio, per kurį išvestas Krekenavos — Ramygalos vieškelio tiltas. Šią vietą labai mėgo ir dažnai ją lankydavo poetas Maironis, I-jo pasaulinio karo metu, sustojus Kauno kunigų seminarijai ir vėliau ją dalinai atkūrus Vašuokėnų dvare, porą metų gyvenęs Krekenavos klebonijoje. 1970 m. šioje vietoje Krekenavos kultūrininkai Maironiui Krekenavoje atminti įruošė didelį paminklinį akmenį su įrašu.

Paminklinis akmuo Maironiui pagerbti ant Linkuvėlės upelio kranto. Šią vietą labai mėgęs poetas . . .

KRIAUNOS

Dievo Apvaizdos parapijos bažnyčia

Kriaunų miestelis yra prie Kriaunos upės, 1,5 km atstu nuo vakarinės Sartų ežero atšakos, 19 km į pietryčius nuo Rokiškio, 10 km į pietus nuo Obelių. Netoli yra Kriaunų ir Pakriaunio buv. dvarai, Pakriaunio kaimas. Visoms vietovėms vardą bus davusi Kriaunos upė. Ji yra 45 km ilgumo, išteka iš Subato ežero ir prie Kriaunų įteka į Sartų ežerą.

XIV a. dabartinė Kriaunų žemė priklausė Užpalių Radvilams. 1567 m. Radvilų dvarų sąrašuose minimas ir Kriaunų dvaras.

R. katalikų bažnyčia. Kriaunų bažnyčios metrikų bei inventorių knygos siekia 1671 m. Rokiškio bažnyčios archyve buvo dokumentas, iš kurio matyti, kad dar prieš 1671 m. Kriaunose buvo koplyčia. Tačiau nėra žinių, kada statyta ir kur stovėjo. Greičiausiai tai buvo dvaro koplyčia.

Bažnyčia pastatyta 1684—1688 m. laikotarpiu kun. Kazimiero Samulevičiaus rūpesčiu. Ji buvo medinė, kryžiaus formos, turėjo 5 altorius. 1694.VII.4 Infliantų vyskupas Paplauskas ją konsekravo Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo titulu. Dar 1823 m. ji stovėjusi, tačiau labai susenusi, pakrypusi. Jos vieta — kur mūsų laikais buvo klebonija.

1818—1829 m. pastatyta nauja mūrinė bažnyčia. Jos statyba rūpinosi apylinkės dvarininkai, duodami darbininkus pagal turimų baudžiauninkų skaičių. Iš jų minimi: Bagdoniškio ir Kriaunų dvarų savininkas Mykolas Roemeris, Pakriaunio — grafas Kristupas Plateris, Kristupas Vereščinskis.

Statant bažnyčią daugiausia rūpesčių pakėlė klebonas kun. Ignacas Tarvydas, Kriaunų klebonas 1807—1823 m. Meistrams ir darbininkams už jų darbą buvo mokama grūdais, maisto produktais, degtine ir pinigais. 1823 m. naujas klebonas kun. Juozapas Šileika nebeturėjęs statybai lėšų, taigi pats paaukojęs 1000 rb. Aukojo ir kun. Tarvydas, dvarininkai. 1829.X.29 bažnyčią pašventino Rokiškio klebonas kun. Antanas Eismontas.

Architektūra. 1818—1829 m. sumūryta lauko akmenų bažnyčia yra provincinio klasicizmo pastatas 40 × 20 m ploto, 13,5 m aukščio. Visos sienos suskaidytos siaurais

Kriaunų bažnyčia 1956 metais

baltais (tinkuotais) piliastrais. Lėktas trikampis frontonas baltai tinkuotas, kaip ir durų ir langų apvadai. Pagrindinės durys stačiakampės, su kukliu trikampiu sandriku. Aštuoniasienis bokštelis ant stogo priekio galėjo būti uždėtas vėliau. Jo šalmas barokiškai išgaubtas. Geležinis kryžius turi ažūrinius ornamentus. Viduje trys altoriai. Presbiterija atskirta špižine tvorele. 1936—1938 m. remonto metu mediniai karnizai pakeisti plytiniais, o cementinė asla uždengta medinėmis grindimis. Vidus išdekoruotas. Lubos medinės, išgaubtos. Trys navos atskirtos aštuoniais akmeniniais pilioriais. Bažnyčioje yra 18 langų. Jų arkos puslankinės. Šventoriaus tvora mūrinė. Priešais bažnyčią stovi mūrinė varpinė su keturiomis angomis.

Dešimtmečių bėgyje ji buvo išpuošta, išgražinta. Padaryta graži sakykla, klausyklos, suolai, 1911 m. pastatyti 6 balsų vargonai, 1937 m. įdėtos lentinės grindys. Medžio karnizai pakeisti plytiniais. 1938 m. suremontuota išgriuvusi kapinių akmens tvora.

Pirmą kartą bažnyčia buvo aprūpinta našlės dusetiškės Rudaminienės, 1684.XI.3 aktu ir 1687 m. jo papildymu. Bažnyčia tada gavo Retovčiznos palivarką, Baršėnų kaimą su 10 valstiečių šeimų ir keletą baudžiauninkų kitur. Fundatorė pažadėjo įruošti altorius, aprūpinti bažnyčią liturginiais rūbais ir kt.

Kriaunų bažnyčios fasadas 1982 metais

Ilgainiui turtai dar padidėjo, klebonas valdė 20 valakų žemės. Baršėnų kaime buvo laikoma bažnytinė smuklė, davusi kasmet 20 rb činšo.

Iš 1717 ir 1738 m. vizitacijos akto matyti, kad 1710 m. maras buvo skaudžiai palietęs Kriaunas su apylinkėmis. Daug ūkių likę tuščių, žmonės išbėgioję. Ir marui pasibaigus daugelis baudžiauninkų nebesugrįžę į savo sodybas. Buvę įkurdinti nauji. Tačiau po maro metų tiek dvaras, tiek bažnyčia nusmukę. Dvaras nebeįstengęs mokėti bažnyčiai nustatytų prievolių. Tuo reikalu vyko ilgi ginčai. Tačiau vėliau bažnyčiai vėl suteiktos didesnės beneficijos; ji turėjo nemažą kapitalą pinigais, minėtą palivarką. Bet 1843 m. rusų valdžia turtus nusavino, Kriaunų bažnyčiai palikdama 38 dešimtines žemės prie klebonijos, o kita žemė buvo išdalyta valstiečiams.

1828 m. Kriaunose įsteigta altarija. 1929 m. ji buvo atnaujinta kun. Mykolo Slapšio, buv. Kriaunų klebono, rūpesčiu. Šis kunigas savo lėšomis nupirko iš buv. Kriaunų dvaro 20 ha žemės ir joje pastatė altarijai gerus trobesius, užveisė sodą. Visą turtą pavedė Panevėžio vyskupui. Kun. Slapšys šioje altarijoje išgyvento 10 m. ir mirė 1940.VIII.4. Palaidotas Užpalių kapinėse. 1944.IX.1 Kriaunų altaristu paskirtas kun. Juozapas Žemaitaitis.

1738 m. vyskupo vizitacijos akte minima Kriaunų mokykla. Turėjęs mokyti vargonininkas, kuriam klebonas Boniuška pastatęs namą, tačiau mokinių nebuvę „dėl vargingos liaudies būklės ir žmonių tamsumo".

1820 m. Kriaunose įsteigta „Gailestingumo" brolija, kurios nariai surinkdavo maisto dalykų ir padėdavo vargšams. 1830 m. buvo išlaikoma 11 pavargėlių. 1768 m. įsteigta Dievo Apvaizdos brolija, kurios nariai dalyvaudavo bažnytinėse apeigose. 1772 m. klebonas kun. Dudlovskis įsteigė Šv. Rožančiaus broliją. 1914 m., klebono kun. V. Kušleikos laikais, buvo Katalikų Blaivybės draugija, turinti 60 narių. 1830 m. parapijos bibliotekoje buvo 7 knygos, jų tarpe 2 lietuviškos.

1933 m. Kriaunų miestelyje, netoli bažnyčios, klebono kun. V. Slabšio rūpesčiu ir lėšomis, buvo pastatytas Tretininkių reikalams skirtas namelis su 4 kambariais, kuriuose gyveno 10 senučių.

1947 m. parapijai priklausė 610 sodybų ir 3003 parapijiečiai. 1946 m. buvo 57 mirimai, o gimimų tik 27.

Kriaunų parapija priklauso Rokiškio dekanatui. Nepriklausomo gyvenimo pradžioje Kriaunos buvo valsčiaus centras, bet 1927 m. valsčius likviduotas, jo žemė išskirstyta aplinkiniams valsčiams. 1923 m. Kriaunose buvo 50 ūkių ir 345 gyv.

Sovietinės okupacijos metu Kriaunos yra Rokiškio rajono apylinkės centras. 1978 m. 346 gyv.

Karo ir pokario metais Kriaunų klebonu buvo kun. Pranas Raščius, 1983 m. — kun. Povilas Varžinskas (gim. 1922 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Kriaunų bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę vertingų religinio meno ir kulto dalykų. Iš jų minėtini: XIX a. medinis altorius su skulptūromis, skulptūros — „Šv. Jonas Krikštytojas" (1910 m., Jono Palivono darbo), „Rūpintojėlis", „Prisikėlęs Kristus". Pažymėtini XVIII—XIX a. keli arnotai, austi šilko ir metalo siūlais, 1673 m. žalvarinis varpas, kitas žalvario varpas, lietas 1853 m. Boleslovo Venerio Vilniuje ir kt.

Dagilių dvare, Kriaunų parapijoje, buvo medinė koplyčia, statinių tvora aptverta. Viduje buvo 3 altorėliai. Ji buvo pastatyta apie 1770 m. Kai kuriais atvejais joje buvo laikomos pamaldos. Koplyčia turėjo visus liturginius reikmenis. Kažkada ši koplyčia su visu inventoriumi buvo iš Dagilių dvaro perkelta į Ragelius.

KRIKLINIAI

Švč. M. Marijos Aplankymo parapijos bažnyčia

Kriklinių bažnytkaimis stovi prie Svalios (Lėvens intakas, 36 km ilgumo) upės, prie Moliūnų miško (Žaliosios girios atšaka), 17 km į pietus nuo Pasvalio, 7 km į pietryčius nuo Pumpėnų. Vietovės vardas įvairiai rašomas: Krikliniai, Kriklėnai, Kriklionys.

Vietovė žinoma nuo XVI a., minima 1554 ir 1614 m. Upytės pavieto aktuose. 1585 m. čia buvo 14 kiemų ir 8 valakai žemės.

Senovėje čia nebuvo bažnyčios. Tačiau 2 km nuo Kriklinių, Moliūnų dvaro piliakalnyje, miškuose stovėjusi koplytėlė, į kurią rinkdavosi melstis Karpių dvaro baudžiauninkai. Atvykdavę ir Kriklinių žmonės. Po kiek laiko kriklinie̊čiai perkėlę koplytėlę į savo kaimą, prašę kunigo. Retkarčiais čia atvykdavęs iš Pumpėnų karmelitas ir laikydavęs pamaldas. Nuolatinio kunigo nebuvo, ir pačioje koplytėlėje tetilpę keliasdešimt žmonių.

Pirmoji bažnyčia buvo pastatyta 1781 m. vietos gyventojų rūpesčiu ir pašventinta Švč. M. Marijos Aplankymo vardu. Tada ji buvo Pumpėnų parapijos filija.

Architektūra. 1781 m. statyta medinė bažnyčia buvo perstatyta 1897 m. ir padidinta, pridėjus po koplyčią šonuose. Pasidarė kryžminis planas, su dviem bokšteliais vienoje plokštumoje su fasadines siena. Tie bokšteliai kvadratiniai, su siaurais antstatais,

Kriklinių bažnyčios fasadas

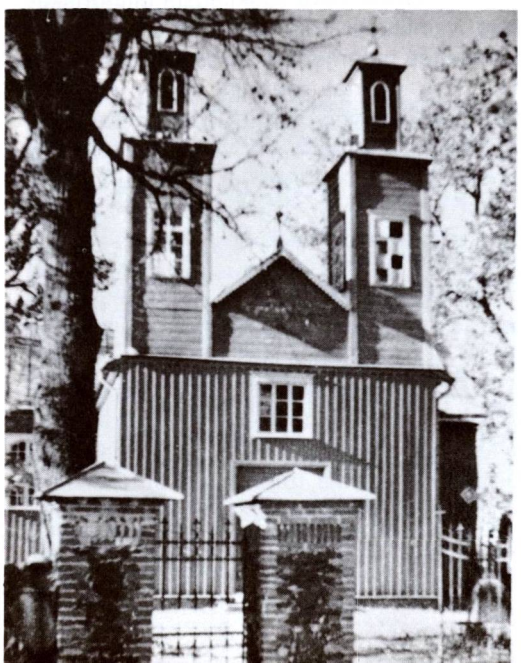

Kriklinių bažnyčia 1982 metais

gana neįprasto pavidalo. Navų ir transeptų sienos plokščios, apkaltos stačiomis lentomis su sąvarėlėmis. Karnizai ir stogo vėjalentės išpjaustinėtos smulkiomis arkutėmis. Langai dideli, su segmentinėmis arkomis ir stačiakampiais apvadais. Vidaus sienos taip pat apmuštos lentomis ir nudažytos. Stogas dengtas cinkuota skarda. Dydžiai: ilgis 20 m, navos plotis 8 m. Yra trys altoriai. Už bažnyčios stovi 1897 m. statyta medinė varpinė su mažu bokšteliu. Šventorius aptvertas akmenų mūru. Priekiniai ir šalutiniai vartai kaltos geležies, ornamentiški.

1926 m. Panevėžio vyskupas K. Paltarokas suteikė Kriklinių bažnyčiai parapijos teises. Ji priklausė Pasvalio dekanatui. 1940 m. turėjo 2316 parapijiečių. Vietovė garsėjo metiniais atlaidais, kurie sutraukdavo daugybę žmonių.

Pokario metais Kriklinių apylinkėse (Žaliojoje girioje) aktyviai veikė Lietuvos laisvės kovotojai. Jų veikla dar reiškėsi ir 1948 m. Tada rusų valdžia apkaltino kleboną kun. Zinevičių partizanų rėmimu; jį suėmė, tardė, kankino. Buvo suimtas ir vargonininkas Br. Merfeldas, kaltinamas, kad jo bute vykdavę partizanų susirinkimai. Pokario metais Krikliniai nuolatinio kunigo neturi. Retkarčiais bažnyčią aptarnauja Daujėnų kunigas.

Nepriklausomybės metais Krikliniai priklausė Pumpėnų valsčiui. 1923 m. 29 sodybos ir 139 gyv. Sovietinės okupacijos metu Krikliniai yra Pasvalio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 162 gyv.

Krinčino bažnyčia 1982 metais

KRINČINAS

Apaštalų Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia

Krinčinas įsikūręs prie Jiešmens upės (Mūšos intakas), 9 km į šiaurės rytus nuo Pasvalio, 20 km į pietvakarius nuo Biržų. Kiek į pietus nuo miestelio buvo Krinčino dvaras. Čia kryžiuojasi keletas kelių.

Kitados šioje vietoje buvo **Paversmių** kaimas, gavęs savo vardą nuo čia esančių mineralinių šaltinių. Jų vanduo šaltas, turi sieros kvapą, dvokia panašiai kaip ir Smardonės šaltiniai.

Viešpataujant Rusijoje carui Jonui Žiaurajam, iš jo valdžios pabėgo žinomas rusų didikas Andriejus Kurbskis. Matyt tai buvo svarbus asmuo anais laikais, kad jį mielai priglaudė Žygimantas Augustas ir dovanojo daug žemių bei dvarų, jų tarpe Paversmius. Pastarųjų vardą Kurbskiai išvertė į rusų kalbą ir ėmė vadinti „Krynica", „Kriničyn" — nuo esamų šaltinių (versmių) vardo. Iš čia ir kilo Krinčino vardas. Atrodo, kad ateityje reiktų vietovei grąžinti senąjį Paversmių vardą. Mirus Andriejui Kurbskiui, jo trečioji žmona Aleksandra Siemaškaitė su sūnumi Dimitrijum ir dukterimi Marina gyveno Krinčine.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią 1611 m. pastatė Dimitrijus Kurbskis, uolus katalikas. Vietovės bajorija jį gerbusi. Yra išlikęs 1782 m. vyskupo vizitacijos aktas, kuriame aprašyta ir Krinčino bažnyčia, greičiausiai minėta pirmoji. Rašoma, kad ji esanti sena, nekonsekruota ir kad prie jos statoma nauja mūro bažnyčia. Senoji bažnyčia buvusi nedidelė, su mažu bokšteliu, lentomis dengta.

Dabartinė Krinčino bažnyčia buvo statoma klebono kan. Jono Jeronimo Šarkevičiaus rūpesčiu.

Šią bažnyčią 1851 m. konsekravo vyskupas M. Valančius. Kiek vėliau, atlikus pagrindinius didžiojo altoriaus pakeitimus, šį altorių atskirai 1879 m. konsekravo vysk. A. Beresnevičius.

Architektūra. 1776—1782 m. statyta bažnyčia yra gražus vėlyvojo baroko kūrinys. Mažojo orderio fasadas turi tris karnizais padalytus tarpsnius. Trys plokščių piliastrų poros siekia bokštų ir frontono viršutinius karnizus. Bokštų viršūnėse yra dviejų tarpsnių varpo pavidalo šalmai, iškelti ant daugiasienių būgnų. Apatiname fasado aukšte tėra viena durų anga su segmentine arka. Virš jų yra aukštas langas ties vargonų choru, o frontone žemesnis langas. Frontonas papuoštas ažūriniu kryžium. Bokštų fasaduose nėra angų, tik aukštos arkinės nišos. Viskas baltai tinkuota. Šoninių sienų langai sudėti dviem aukštais, nes šoninės navos yra labai žemos. Didžioji nava suskliausta cilindriškai. Navą vainikuoja trijų dalių antablementas. Paskliautės ornamentuotos dažytomis juostomis. Trys altoriai mūriniai ir du naujesni mediniai. Bažnyčia naujai išdekoruota 1939 m. meistro Antano Krivicko iš Šiaulių. Priešais bažnyčią stovi trijų tarpsnių varpinė su barokiškai išgaubtu stogu. Prie akmenų mūro šventoriaus sienos prigludusios nedidelės baltai tinkuotos Kryžiaus kelių koplytėlės.

1908 m. klebonas M. Požela pastatė plytinę varpinę, kurioje buvo pakabintas didelis ir skardus varpas.

Ar pastačius bažnyčią buvo tuojau sukurta parapija, žinių neturime, tik žinoma, kad 1643 m. buvo padidinta jos beneficija, pastatyta klebonija, mokykla. Kurbskis bažnyčiai paskyrė 7 valakus žemės su baudžiau-

ninkais, dviejose vietose. Ilgainiui bažnyčia gavo daugiau žemės ir įvairių privilegijų, pinigų. Bet 1844 m. rusų valdžia tepaliko 33 dešimtines žemės ir pievą prie Skėtelių kaimo, iš kurios klebonas kasmet gaudavo 60 vežimų šieno. 1849 m. ta pieva buvo atimta; liko 33 dešimtinės žemės, kurias po II pasaulinio karo rusų valdžia nusavino.

Iš Krinčino kunigų ypač minėtinas kun. Antanas Vienažindys (1841—1892), išbuvęs čia vikaru 6 metus. Tai buvo poetas, skaidrios sielos, šviesių siekimų kunigas, geras pamokslininkas. Pasakojama, kad kai jis atvažiuodavo į Motiejūnų koplyčią laidoti numirėlio, jo pamokslų pasiklausyti susirinkdavo daug žmonių; vyrai palikdavę lauke žagres. Išklausius paguodžiančio pamokslo, pasidarydavę gera širdyje. Tais laikais krinčiniečiai nebuvę labai kultūringi, būdavę nemaža nesutarimų, reiškęsis girtavimas; vakaruškos dažnai baigdavusios muštynėmis. Kunigai bardavę vakaruškų rengėjus ir tuos, kurie joms užleisdavo butą. Kun. Vienažindys, priešingai, pats atvykdavęs į vakarėlius, žaisdavęs su jaunimu, sustatydavęs juos į eilę ir užtraukdavęs skambią dainą: „Sustokime visi ratu ir dainuokime su ukvatu". Jaunimas juokdavęsis, kad net šonai skaudėdavę. Paskui kunigas imdavęs sakyti pamokslą ir taip graudžiai kalbėdavęs, kad žmonės pradėdavę veikti. Jis liepdavęs dirbant dainuoti, — kad nuotaika būtų geresnė, tada ir lengviau dirbti. Kunigas taip pat dalydavęs lietuviškas knygeles. Tiems, kurie nežinodavo dainų tekstų, duodavęs juos nusirašinėti iš savo rinkinio.

Krinčino varpinė

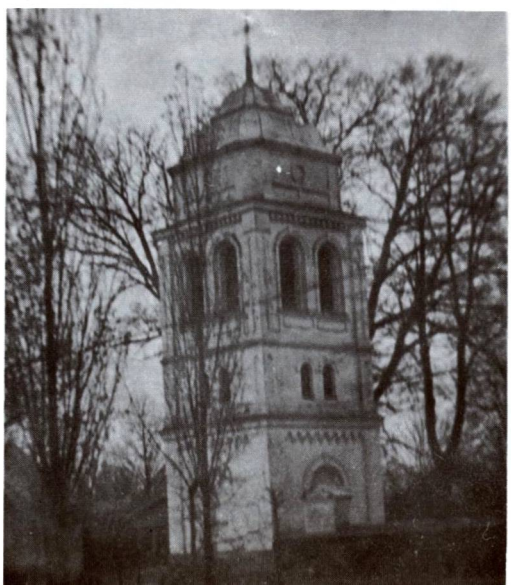

Bažnyčios šoninis vaizdas 1930 metais

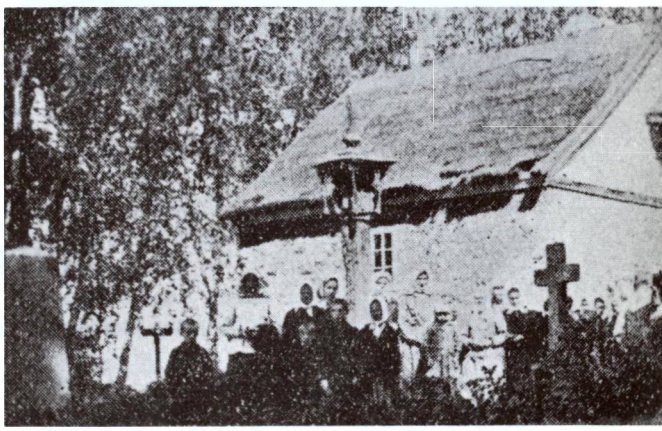

Motiejūnų kapų koplyčia

1909 m., steigiant Daujėnų parapiją, nuo jos atskirta 15 kaimų, o 1939 m. sudarant Gulbinėnų parapijos cirkulą, atskirta 13 kaimų su 1293 gyv.

1940 m. parapija turėjo 6692 parapijiečius. Priklausė Pasvalio dekanatui. Tada jos klebonu buvo kun. Antanas Keraitis. Jis klebonavo ir pokario metais. 1983 m. klebonu buvo kun. Sigitas Uždavinys (gim. 1934 m., kunigu pašvęstas 1960 m.).

Nepriklausomybės metais Krinčinas buvo Biržų aps. valsčiaus centras, 1923 m. 386 gyv. Bolševikų okupacijos metu Krinčinas yra Pasvalio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 286 gyv.

Krinčino bažnyčios vargonai 1956 metais

Krinčino bažnyčioje yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto vertybių, jų tarpe: paveikslas „Nukryžiuotasis" (XIX a.), XVII a. metalinė barokinė taurė, kun. J. Šarkevičiaus portretas (XVIII a.), 1781 m. metalinė vėjarodė, XIX a. geležinis ornamentuotas kryžius. Šventoriuje stovi XIX a. pabaigoje statytas koplytstulpis su Šv. Jono Nepomuko, Šv. Roko, Švč. M. Marijos ir Kristaus skulptūromis.

Koplyčios

Kraštų dvare (4,5 km nuo Krinčino bažnyčios) 1929 m. buvo įsteigta našlaičių vaikų prieglauda. Jos vedėjos Elžbietos Nekrašaitės pastangomis buv. dvaro kalvė buvo perdirbta į koplytėlę, kuri 1932.V.3 pašventinta Šv. Antano garbei. Pamaldos buvo laikomos 6 kartus metuose, o kai kada ir dažniau.

Raudonpamūšio (9 km nuo Krinčino) buv. dvare, dvaro centro savininko Čečio ir apylinkės gyventojų rūpesčiu, pastatyta koplyčia, kuri 1932.V.3 buvo pašventinta Šv. Jono Bosko garbei.

KUPIŠKIS

Kristaus Dangun Žengimo parapijos bažnyčia

Kupiškio miestas įsikūręs Lėvens ir Kupos (26,6 km ilgumo) upių santakoje. Pastaroji davė ir vietovei vardą. Miestas yra 40 km į šiaurės rytus nuo Panevėžio, išsistatęs ant pakilios vietos. Jo teritorija apima 535 ha plotą. Didžioji miesto dalis yra tarp Kupos ir Lėvens.

Kupiškio proistorė sena. Valsčiaus ribose yra 7 piliakalniai. Tai rodo, kad senovėje Kupiškis buvo svarbus gynimosi punktas. Istorikas M. Balinskis mano, kad Kupiškio pilis galėjusi būti įkurta tuo pačiu laiku, kaip Daugpilis. Tačiau žinių apie Kupiškį kryžiuočių puolimo laikais nėra. Pirmos tikrai istorinės žinios siekia 1511 m., bet tikra, kad jau prieš tai Kupiškis buvo valsčiaus centras. Kupiškio miestelis pradėjo augti ryšium su bažnyčios pastatymu. Kupiškio istorija ilga ir sudėtinga. Apie Kupiškį ir kupiškėnus parašyta ir išleista daug knygų. (Nemaža istorinių ir etnografinių žinių apie Kupiškį yra paskelbęs ir šios knygos autorius, ML II t., 623—631 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Kraštotyrininkai mano, kad toje vietoje, kur dabar stovi

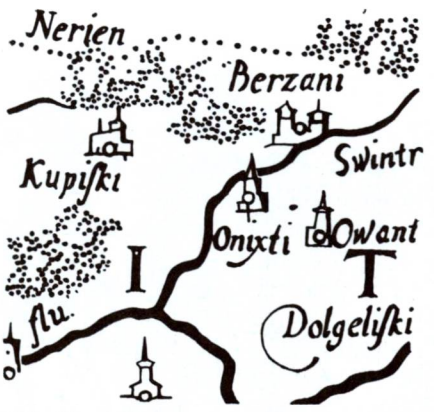

Kupiškis (Kupiski) 1613 metų D. L. K. žemėlapyje

Kupiškio bažnyčia vokiečių Berlyne išleistame atviruke, I pasaulinio karo metu

bažnyčia, kitados buvusi lietuvių senosios tikybos kulto vieta (žinyčia). Pirmoji medinė R. k. bažnyčia pastatyta 1616 m., valdovo Zigmanto III Vazos patvarkymu. 1636 m. Vladislovas IV jos išlaikymui užrašė daugiau turtų. Taigi bažnyčios patronato, klebono skyrimo teisė, iš senų laikų priklausė karaliui. Žinoma, kad 1697 m. Kupiškio klebonas bylinėjosi su reformatų pamokslininku Andriejum Lisieckiu. 1781 m. Kupiškio miestelis sudegė, drauge ir bažnyčia.

Tais pačiais 1781 m. parapijiečiai savo lėšomis pastatė naują medinę bažnyčią, kuri buvo pašvęsta Angelų Sargų garbei. Ji buvo 9 × 18 sieksnių, turėjo 3 navas, 2 zakristijas, 11 langų, dvejas dvivėres duris su angliškais užraktais ir kt. Bažnyčios viršuje buvusios 2 kupolos; 5 altoriai. Stogas malksnomis dengtas. Prie bažnyčios įruošta paprasta stulpinė varpinė, kurioje buvo 3 varpai. 2 iš jų buvo 1787 m. atgabenti iš Rygos, (300 rb.), o trečiasis mažas gautas iš Šimonių bažnyčios. Visi jie I pasaulinio karo metu buvo išgabenti į Rusiją ir dingo. 1951.VIII.21 bažnyčia pašventinta. Ji tarnavo ligi 1903 m. Bažnyčios statybą rėmė Čartoriskienė, o ypatingai rūpinosi klebonas.

Dabartinę Kupiškio bažnyčią statė Kupiškio klebonas ir dekanas kan. St. Janulevičius parapijiečių lėšomis. Pradėta statyti 1900 m. o baigta 1914 m., kada ji pašventinta, o 1921.IX.7 Žemaičių vyskupo Pranciškaus Karevičiaus konsekruota Kristaus Dangun Ėmimo titulu.

Architektūra. 1900—1914 m. pastatyta mūrinė bažnyčia aplink senąją medinę. Išmūrijus pamatus, 1903 m. senoji buvo nugriauta. Naujoji pseudogotikinė bažnyčia yra didelė: ilgis 60 m, plotis su šoninėmis koplyčiomis transepte 43 m, navų plotis 30 m, skliautų aukštis 20 m. Projektavo inž. Konstantinas Rončevskis, Rygos politechnikumo profesorius. Vienos plokštumos fasadą

Kupiškis 1963 metais

Bažnyčia 1981 metais

dominuoja trikampis frontonas su vitražiniais langais, nišomis, arkutėmis ir sudėtiniu portalu. Gerų proporcijų trijų tarpsnių bokštai apvainikuoti smulkiai suskaidytų parapetų ir pinaklių vainikais, su konsolėmis kertėse. Tad bokštų viršūnės yra platesnės už apatinius tarpsnius. Šoninių sienų kontraforsai užbaigti pinakliais su kryžiais, kurių iš viso esama 21. Absidos priestatas yra vidurinės navos tęsinys. Bažnyčios interjeras yra halinio tipo. Šalia presbiterijos yra dvi zakristijos, o ant nartekso — vargonų choras. Skliautai gelžbetoniniai. Viduje viskas nutinkuota ir nudažyta trimis spalvomis. Trys gotiški altoriai padaryti A. Zaborskio Šiauliuose. Tokia ir sakykla, su smulkiais pinakliais ir arkutėmis.

Iš senų laikų šventoriuje buvo akmens mūro varpinė, nežinia kada statyta. 1915 m. karo veiksmų metu ji buvo apdaužyta, o pastačius naują bažnyčią, varpai buvo įruošti aukštame bokšte, todėl nebereikalingas varpinės pastatas buvo 1935 m. nugriautas. 1931 m. parapijiečių lėšomis, rūpinantis kunigams St. Baltrimui ir K. Maceliui, nupirkti 3 varpai. Didysis jų yra „Šv. Ona", sveria 1507 kg. Įdomu pastebėti, kad šį varpą nupirko kupiškietės moterys. Kitas varpas — „Angelas Sargas", yra 1170 mm diametro ir sveria 931 kg. Trečiasis — „Šv. Jonas" sveria 655,5 kg. Visi varpai plieniniai, juos pagamino vokiečių firma Vereinigte Stahlwerke — Bochmuener Verein.

Sakykla (1956 m. nuotrauka)

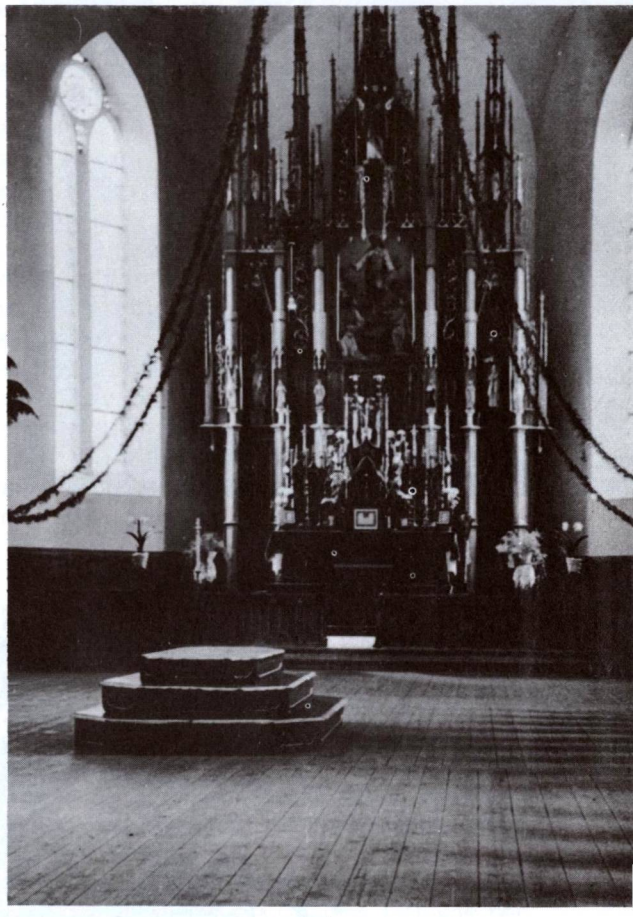

Didysis altorius 1956 metais

Kai dar Kupiškyje nebuvo parapijos, šios apylinkės vietovės priklausiusios Utenos parapijai. Parapija Kupiškyje, greičiausiai, buvo įsteigta kartu su pirmąja bažnyčia. Kupiškio dekanatas buvo labai didelis. Jam priklausė šios parapijos ir bažnyčios: Kupiškis, Šimonys, Svėdasai, Subačius, Vabalninkas, Pasvalys, Krinčinas, Biržai, Papilys, Panemunis, Ratkūnai, Kvetkai, Pandėlys, Rokiškis, Onuškis, Obeliai, Kriaunos, Dusetos, Jūžintai, Vencavai, Skapiškis, Utena, Vyžuonos, Užpaliai, Kamajai; koplyčios buvo Salamiestyje, Miežiškėse, Aukštadvaryje, Daugailiuose, Antalieptėje. Kupiškio parapijai priklausė Alizavos, Šimonių, Palėvenėlės filijos.

1781 m. Kupiškio parapija turėjo 5098, 1940 m. 6332 parapijiečius. Ir Panevėžio vyskupijos laikais Kupiškis liko dekanato centru. Dabar parapijai priklauso 45 kaimai. Parapijos ploto ilgis siekia 19 km, plotis — 9 km.

Pirmosios Kupiškio kapinės buvo miestelyje, prie Kupos upės (Gedimino gatvėje). Vėliau, kai miestas išsiplėtė, kapinės įruoštos 1 km atstu nuo bažnyčios. Nepriklausomybės pabaigoje jos užėmė 1,5 plotą. Kapinės aptvertos akmens mūro siena, pastatyti plytiniai vartai. Kun. Mockaus rūpesčiu įruošta Liurdo koplyčios imitacija. Kapuose pastatyta medinė koplyčia, o joje įruošti dideli rūsiai. Bet I pasaulinio karo metu ši koplyčia buvo smarkiai apdaužyta, nebebuvo tinkama naudojimui, todėl 1936 m. nugriauta.

Panemunėlio klebonas kun. Kazimieras Mockus netoli bažnyčios nupirko 2 ha žemės

sklypą, užveisė gražų sodą ir 1936 m. čia įruošė Kupiškio altariją. Atsisakęs klebono pareigų, čia apsigyveno ir mirė. Altarija perėjo vyskupo žinion.

Okupacijų metais Kupiškis su apylinkėmis skaudžiai nukentėjo. Okupantai ištrėmė daug lietuvių. Pokario metais vyko rezistencijos kovos. Lietuviai partizanai ilgai gynė žmones nuo deportacijų, didelių prievolių ir kitų neteisybių. Kai partizanų pasipriešinimas buvo palaužtas, laisvės kovotojų lavonai dar ilgai tysojo pamesti miesto aikštėje. Kiek vėliau, prievartinės kolektyvizacijos metu, vėl reiškėsi ūkininkų pasipriešinimas, vyko skaudžios deportacijos, kurių metu daug kupiškėnų buvo išvežta į Sibirą.

Pokario metais Kupiškio klebonu ir dekanu buvo kun. Vladas Kupstas. 1983 m. klebonu ir dekanu — kun. Klemensas Gutauskas (gim. 1915 m., kunigu pašvęstas

Nepriklausomybės metais Kupiškis buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1939 m. 3296 gyv. Sovietinės okupacijos metu Kupiškis tapo rajono centru. 1974 m. 5300 gyv.

Kupiškio bažnyčioje ligi mūsų laikų yra išlikę nemaža religinio meno ir kulto vertybių. Iš jų pažymėtini: medinė „Jėzaus Nukryžiuotojo" skulptūra (1884 m.), medinės XIX a. skluptūros — „Šventasis su stula", „Šventasis su knyga", „Šventasis su stula ir su knyga", skulpt. Petro Rimšos darbo vyskupo K. Paltaroko bareljefas, XIX a. arnotas su Slucko juostų fragmentais, XIX a. šilkinis arnotas, XIX a. ampulės žibintai ir kt.

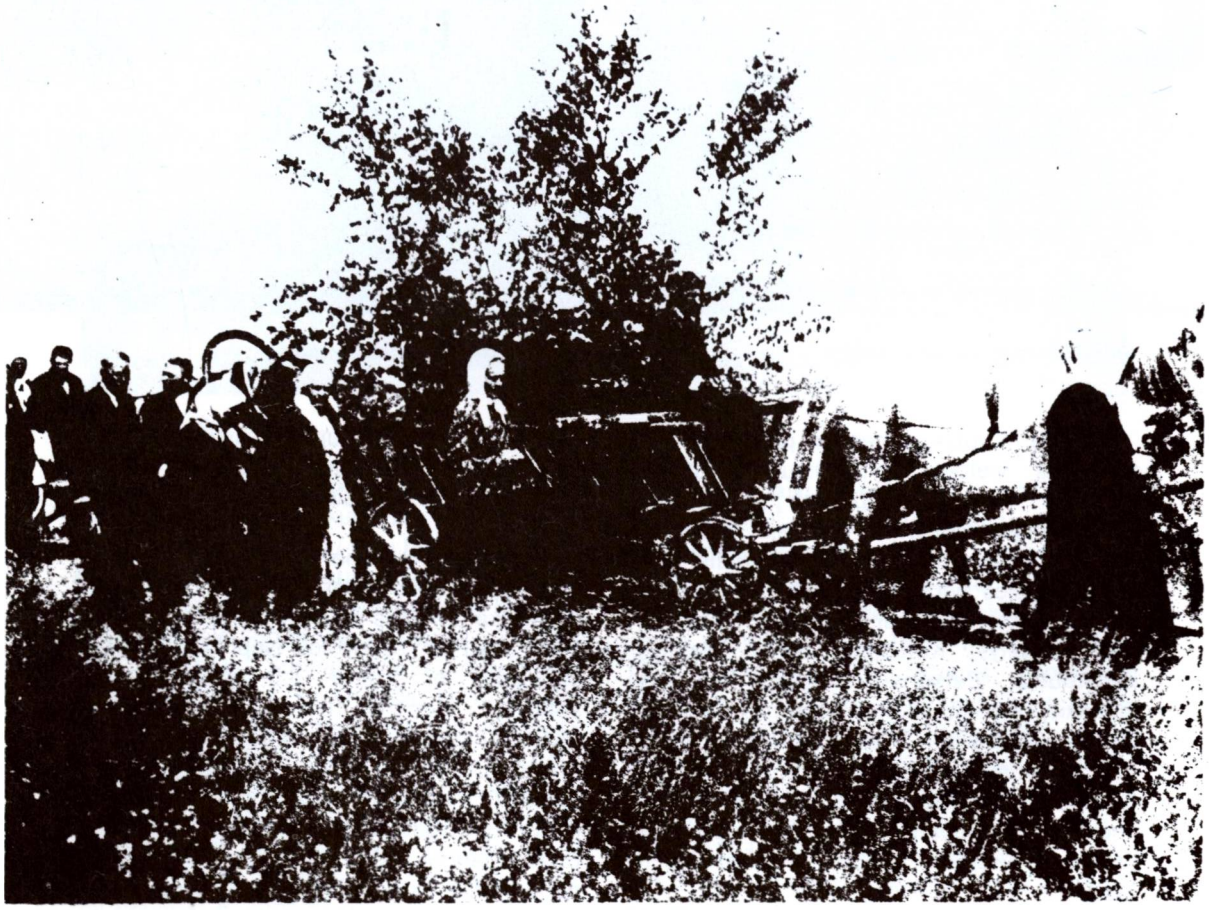

Laidotuvės Kuosėnų kaime, Kupiškio apylinkėse. (B. Buračo nuotrauka)

KUPRELIŠKIS

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Kupreliškio bažnytkaimis yra prie nedidelio ežerėlio, 9 km į pietus nuo Papilio, 15 km į šiaurės rytus nuo Vabalninko, 28 km į pietryčius nuo Biržų.

Yra žinių, kad pirmoji koplyčia Kupreliškio kapinėse pastatyta 1787 m. Kurį laiką jos kapelionu buvo kun. Silvestras Rinkevičius. Tai buvo dvaro koplyčia, neturėjusi filijos teisių. Tikinčiuosius aptarnaudavo Vabalninko ir Dilių bažnyčios.

1861 m. Raudondvario (vėliau vad. Apaščios) dvarininkė Elžbieta Kušeliauskienė bažnyčią perstatė. Tada ji buvusi 5 × 9,5 sieksnių ploto, turėjusi 3 balsų vargonus, du varpu po 4 ir 2 pūdu svorio.

1898 m. kun. Ramono rūpesčiu, bažnyčia perstatyta.

Architektūra. 1787 m. statyta medinė bažnyčia buvo atnaujinta ir praplėsta 1898 m. Tada pristatyta presbiterija ir dvi zakristijos. Navų pastatas yra stačiakampio plano, su trikampiu frontonu, be bokštų. Pušiniai sienojai apkalti stačiomis lentomis, nudažyta. Duryš ir langai stačiakampiai. Dydžiai: ilgis 26 m, plotis 10 m, aukštis iki pastogių 6 m. Didžiojo altoriaus pagrindas plytinis, mensa medinė. Papuoštas šešiomis kolonėlėmis ir trimis statulomis. Du šoniniai altoriai mediniai, turi po dvi kolonėles. Ant abiejų zakristijų yra galerijos. Tarp 1928 ir 1945 m. bažnyčia suremontuota, stogas padengtas cinkuota skarda, pamatai ištinkuoti, įruošti 28 suolai. Perdažyti visi altoriai. Priešais bažnyčią šventoriuje stovi medinė trijų tarpsnių varpinė, statyta praplečiant bažnyčią. Akmenų mūro šventoriaus tvoros didieji vartai yra ypatingi. Jų trijų angų arkos ir stulpai nutinkuoti ir nubaltinti, o virš centrinės angos yra antras aukštas — lyg ir galerija su daugeliu angų. Patys vartai geležiniai, ažūriniai. Panašūs ir šoniniai vartai, tik be antrojo aukšto.

Bažnyčioje įruošti 3 altoriai. Didysis apačioje pamūrytas iš plytų, viršuje medinis, papuoštas Šv. Elžbietos, Šv. Mykolo Arkangelo ir Šv. Stanislovo statulomis su kolonomis. Šoniniai altoriai mediniai, su pagražinimais; kiekvienas jų turi po 2 kolonas.

Kupreliškio bažnyčia 1980 metais

Raudondvario dvarininkai norėjo Kupreliškyje pastatyti mūrinę bažnyčią. Darbai pradėti XIX a. viduryje. Jau buvo išmūryti pamatai (20 × 40 m ploto), sienos išvestos ligi langų. Tačiau dvarponiai įsipainiojo į 1863 m. sukilimą; jam nepavykus, teko išsipirkti. Šiam reikalui jie išpardavę savo miškus, nuturtėję, tačiau išlikę gyvi ir išlaikę dvarą. Nebaigtos bažnyčios pamatai dar buvo išlikę po II pasaulinio karo.

Taip pat ligi šių dienų didžiajame altoriuje yra išlikęs nupieštas Unijinės Lietuvos herbas: Lietuvos vytis mėlyname ir lenkų erelis raudoname fone.

Parapijos klebonija statyta XIX a. pabaigoje, medinė, apmušta iš lauko pusės lentomis. 1898 m. kun. J. Ramonas pastatą padidino, pristatydamas salioną ir svečių kambarius. Ji yra 9 × 23 m ploto, viduje 7 kambariai ir mansardėlė. Buvo ir špitolė (8 × 12 m ploto), kurioje gyveno bažnyčios tarnai. Sutvarkyti ir kiti ūkiniai trobesiai. Čia daug pastangų yra įdėjęs klebonas kun. J. Jasinskas.

Pirmieji parapijos kapai buvo šventoriuje. 1879 m. Juozas Kušeliauskas ir vietos ūkininkai paaukojo 0,5 dešimtinės žemės sklypą, kuriame buvo įruoštos naujos kapinės. Tais pačiais metais jas pašventino kun. M. Steponavičius.

Parapija nedaug teturėjo žemės — 3,5 ha. Bet 1904 m. Jurgis Tūmaitis paaukojo 15 ha. Ši žemė buvo už 1,5 km nuo miestelio.

Kun. A. Papuškos laidotuvės Kupreliškyje 1977.VI.20. (A. Gasiūno nuotrauka)

Nepriklausomybės metais Kupreliškis priklausė Biržų aps. Vabalninko valsčiui. 1923 m. 66 sodybos ir 346 gyv.

Pokario metais Kupreliškio apylinkėse energingai reiškėsi lietuviai partizanai. Ypač aktyvus buvo 1944 m. mokytojo Kazimiero Kalpoko įsteigtas ir jo vadovaujamas būrys. Bolševikų spauda skelbė, kad sovietiniai pareigūnai radę Kupreliškio varpinėje paslėptų ginklų. Buvo kalbama, kad jie juos ten ir padėję. Susirėmimų metu iš abiejų pusių žuvo nemaža žmonių. Galvokų girioje Kupreliškio partizanai organizuotai reiškėsi dar ligi 1953 m. Daug apylinkės gyventojų ištremta.

Sovietinės okupacijos metu Kupreliškis yra Biržų rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 288, 1978 m. 238 gyv.

Kupreliškio filija (pokario metais parapija) priklauso Kupiškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2533 parapijiečius. Pokario metais jos klebonu buvo kun. Juozas Garška (gimęs 1907.XI.23, kunigu pašvęstas 1934.V.26). Vėliau klebonavo kun. Aleksandras Papučka (gimęs 1914 m., kunigu pašvęstas 1946 m.). Jis čia mirė ir buvo palaidotas 1977.VI.20. Po jo klebonu buvo kun. Gediminas Ignas Blynas (gimęs 1917.VII.28, kunigu pašvęstas 1945.IV.29), literatas, literatūros istorijos mėgėjas, senų lietuviškų raštų rinkėjas. 1979 m. lankęsis JAV-bėse. Jis Kupreliškyje mirė 1981.II.10 ir buvo čia palaidotas. Ant jo kapo pastatytas gražus paminklas.

1983 m. klebonu buvo kun. Petras Nykštas (gim. 1928, kunigu pašvęstas 1959 m.).

Parapijos ribose, didžiulės girios srityje, yra **Galvokų kaimas** (1923 m. 33 sodybos ir 169 gyv.). Čia lauke prie vieškelio į Kupreliškį yra senos kaimo kapinaitės. Kažkada čia buvo pastatyta koplyčia, kurioje buvę iškilmingai švenčiami Švč. M. Marijos Magdalenos atlaidai. Sugriuvusios koplyčios medžiaga buvusi panaudota Dilių varpinės statybai. Kaimo kapeliuose buvo palaidoti Sovietų kariai, žuvę šiose apylinkėse II pasaulinio karo metu.

Kupreliškio bažnyčia ir šventoriaus vartai 1956 metais

Kun. Gedimino Blyno antkapinis paminklas Kupreliškyje

Kvetkai. (Petro Kalpoko piešinys)

KVETKAI

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Kvetkų miestelis stovi kairiajame Nemunėlio upės krante, 3 km į pietus nuo Latvijos sienos, 9 km į šiaurės rytus nuo Papilio, 35 km į šiaurės vakarus nuo Rokiškio, miškingoje vietoje.

1762 m. dvarininkai Kamarauskai įkūrė Kvetkuose Reguliariųjų atgailos kanauninkų vienuolyną. 1769 m. Vilniaus vyskupas Masalskis čia įkūrė parapiją, kurios pirmasis kunigas buvo Laurencijus Motazovičius. 1772 m. Pranciškus Kamarauskas pastatė bažnyčią. Apylinkės gyventojai jos statybą parėmė savo darbu. Bažnyčia buvo 1777 m. konsekruota Gudijos vyskupo Felikso Taujenskio.

Architektūra. 1772 m. statyta medinė bažnyčia seka tuo laiku viešpatavusį baroką. Kryžminis planas susidarė 1875 m. padidinus bažnyčią. Fasadas turi du bokštus ir lenktos fomos frontoną. Apatinis fasado tarpsnis yra lygios plokštumos, su apskritos arkos durimis, keturiais langais, kurių arkos lėkštos, nežymiai išgaubtos. Tokie patys langai yra navos sienose ir antrajame fasado tarpsnyje. Bokštai uždengti keturiabriauniais įgaubtais kupolais. Virš jų iškyla siauri tambūrai su barokiniais kelių pakopų šalmais ir kryžiais. Transeptai truputį žemesni už navą. Ant absidos sienos uždėtas mažesnis bokštelis, suderintas su fasado bokštų viršū-

Kvetkų bažnyčia 1981 metais

nėmis. Rąstų sienos apkaltos gulsčiai ir nudažytos, o iš vidaus nutinkuotos ir nudažytos aliejiniais dažais be ornamentų. Skliautai mediniai, grindys degtų plytų. Interjerą sudaro narteksas su vargonų choru, nava, presbiterija ir dvi zakristijos. Dydžiai: ilgis 20 m, plotis 12 m, aukštis iki skliautų viršaus 10 m. Yra rūsys. Langų iš viso 27, durų net 11. Šeši altoriai. Didysis altorius turi 4 kolonėles, platų antablementą ir arkinį antstatą. Sakykla su baldakimu yra apverstos kriaušės pavidalo.

Kvetkų mūrinė varpinė statyta 1880 m. vieton senesnės medinės. Sumūryta iš akmenų. Kampuose plytiniai rastai. Padalyta į tris aukštus ir dar yra rūsys. Pirmieji du aukštai yra 7 × 7 kvadratai su apskritų arkų langais. Apačioje šermeninė, viršuje varpai. Trečiasis aukštas sudarytas iš žemų sienelių ir kupolo. Viršūnę sudaro atvirų angų cilindrinis žibintas su mažu kupolu ir aukštu kryžiumi. Visas aukštis 21 m iki kryžiaus bazės. Atrodo, kad varpinė sukurta pagal neobaroko principus. Suderinta su bažnyčios bokštų viršūnėmis. Šventorius aptvertas akmenų mūro tvora.

Spaudos draudimo metu 1867 m. rusas mokytojas Blagovieščiensnykij važinėjo po apylinkės kaimus, atiminėjo lietuviškas maldaknyges ir liepė mokiniams tai daryti. Jeigu kas atsisakydavo, išvarydavo iš mokyklos. Vysk. M. Valančius dėl jo elgsenos skundėsi rusų įstaigose, tačiau klebonui kun. Petkevičiui Kauno gubernatorius atsakė, kad visa tai esą pramanyta. Iš knygnešių minėtinas Jonas Mulokas, kuris veikė padedamas savo brolio sūnaus Petro Muloko ir kitų. Knygos buvo gabenamos iš Tilžės ir platinamos Kvetkų, Panemunio, Skapiškio apylinkėse.

Bažnyčios altorius iš naujo perstatė klebonas kun. Paulius Šalučka (gim. 1867 m.). Didžiojo altoriaus mensa ir jo 4 kolonos sumūrytos iš plytų. Medinis tabernakulis papuoštas drožiniais. Ant tabernakulio ilsisi Avinėlis, prie jo šventųjų Petro ir Pauliaus bronzinės statulos. Už mensos 2 m aukščio Kristaus medinė skulptūra. Kitoje altoriaus kondignacijoje — krikštijamo Kristaus ir Šv. Jono statulos. Be didžiojo, yra dar kiti 5 altoriai, jų tarpe vienas kunigų zakristijoje, nebenaudojamas.

Kvetkų parapija buvo įsigijusi 3 varpus — 300, 200 ir 100 kg svorio. I pasaulinio karo

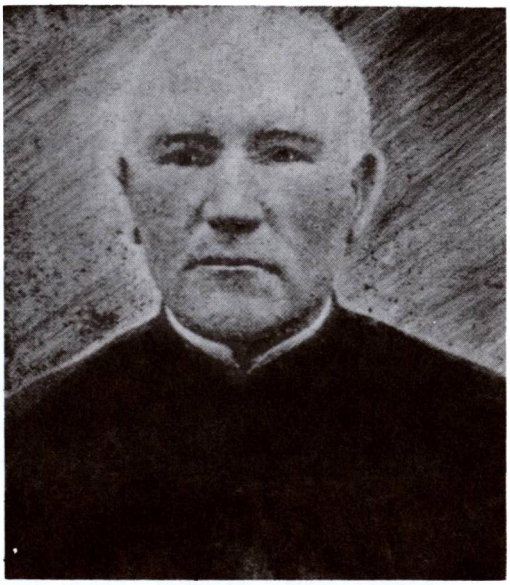

Kun. Povilas Šalučka, Kvetkų klebonas

metu vokiečiai juos išvežė į Vokietiją, o iš ten nebebuvo grąžinti. Tebuvo vienas 5 kg svorio varpelis. Bet 1932 m., klebono P. Šalučkos rūpesčiu, įgyti 2 nauji varpai: 175 kg svorio (kainavo 1750 lt) ir 102 kg (925 lt). Ir II pasaulinio karo metu vokiečiai buvo nusavinę varpus. Jie jau buvo išvežti Rokiškin, tačiau parapijiečiams pavyko juos iš ten paimti ir paslėpti.

Apie 1 km nuo miestelio atstu parapija turėjo 1873 m. įkurtą 38 dešimtinių žemės ūkį, Kaluine vadinamą. Be jo buvo dar 2 ha žemės prie bažnyčios. 1848 m. pastatyta klebonija, 20 × 12 m pločio. 1884 m. pastatytas kitas parapijinis gyvenamasis namas, panaudojant senosios varpinės medžiagą. Pastatyti ir kiti ūkiniai trobesiai.

Parapijos kapinės buvo 1 km atstu nuo miestelio, prie kelio į Papilį. Laidojimai buvo netvarkingi — nesilaikyta kapų eilės. 1938 m. klebonas kun. P. Šalučka kapines padidino. Naujosios yra daug tvarkingesnės. Vietinės kapinės dar buvo šiuose kaimuose: Minkūnuose, Gražiškiuose — Virškupėnuose ir kitur.

Nepriklausomybės metais Kvetkai priklausė Panemunio valsčiui, Rokiškio aps. 1923 m. 56 kiemai ir 305 gyv.

Bolševikų okupacijos metu Kvetkai yra Biržų rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1959 m. 145 gyv.

II pasaulinio karo metu Kvetkai nukentėjo. Į miestelį buvo numestos kelios bombos. Viena jų krito į šventorių, čia sprogusi išdaužė bažnyčios langus, apdaužė stogą ir sienas. Karas pareikalavo daug parapijiečių gyvybių. Žuvo keliasdešimt jaunų vyrų, kurie, nenorėdami stoti į raudonosios armijos eiles, išėjo į apylinkės miškus partizanauti. Deportacijų metu daug kvetkiškių buvo išvežta į Sibirą.

Pokario metais Kvetkų parapijos reikalus tvarkė kun. Antanas Petrauskas. Vėliau Kvetkai nuolatinio kunigo neturėjo — parapiją retkarčiais aptarnavo Papilio kunigas.

Kvetkų bažnyčioje yra išlikusių nemaža religinio meno ir liturginių vertybių: paveikslai — „Šv. Ignoto atsivertimas", „Švč. Mergelės Marijos Apreiškimas" (XVII a.), medinė XIX a. Jėzaus Nukryžiuotojo skulptūra, 1747 m. medvilninė vėliava, metaliniai žibintai, geležiniai ornamentuoti kryžiai. Įdomūs kapinių vartai ir kt.

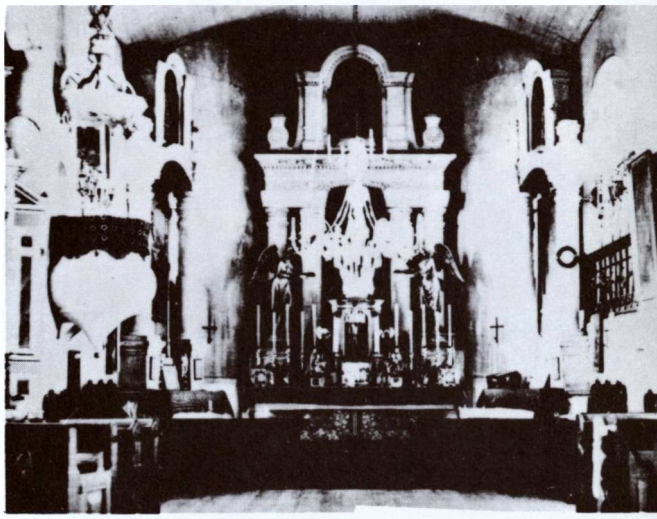

Kvetkų bažnyčios vidus

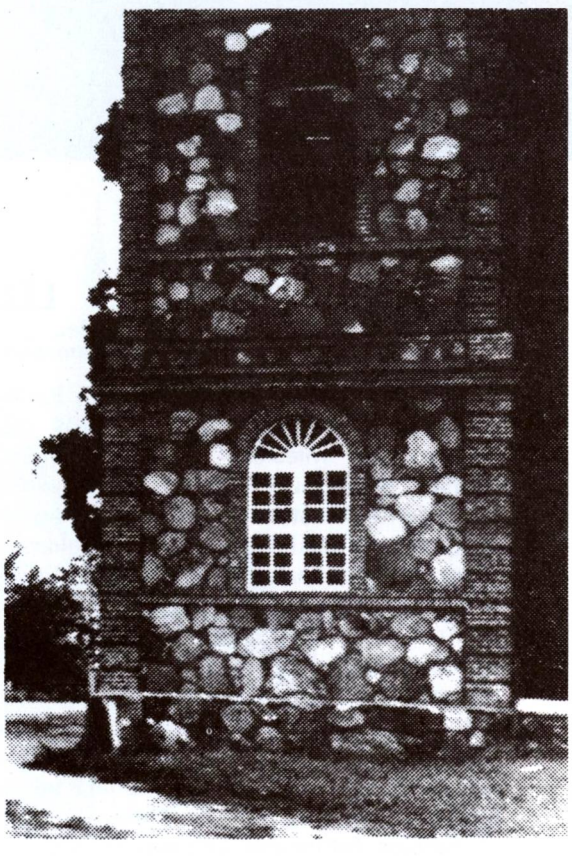

Kvetkų varpinė

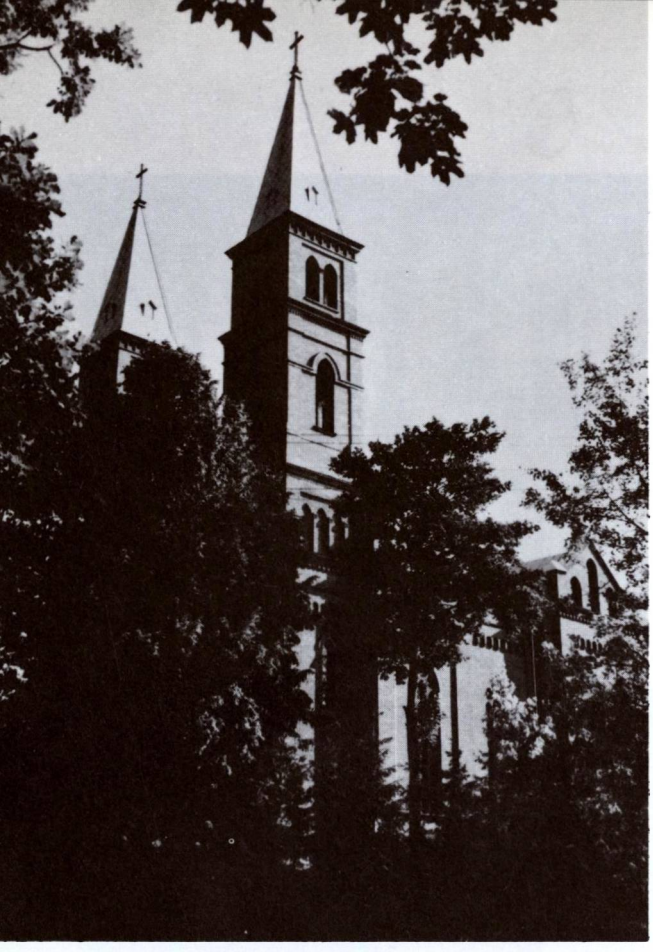

Leliūnų bažnyčia 1982 metais

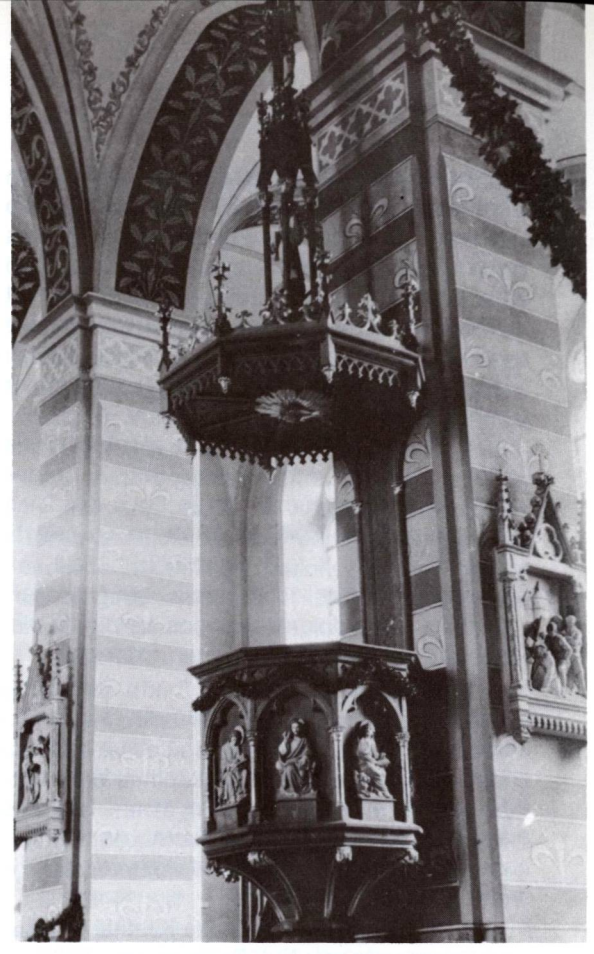

Sakykla (1956 m. nuotrauka)

LELIŪNAI

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Leliūnų miestelis išsistatęs abipus Kauno — Zarasų plento, 13 km į vakarus nuo Utenos. Prie miestelio prisišlieja Leliūnų kaimas, o už puskilometrio buv. Leliūnų dvaro žemė. Miestelis su bažnyčia ir kapinėmis stovi ant neaukštos kalvos. Pro Leliūnus, miestelio neliesdamas, prabėga nedidelis upokšnis, ištekantis iš Vidingsto ir Versmyno ežerų.

Vietovės vardas bus „greičiausiai" kilęs iš leliaus, žolės vardo, kitaip vėdryno (lotyniškai ranunculus). Už miestelio, šiaurės vakarų link, dar mūsų laikais buvo nedideli raistai, o seniau čia buvę liūnai. Taigi Leliūnai ir kūrėsi tarp liūnų bei lelių . . .

Istorijos šaltiniuose Leliūnai minimi nuo XVII a. Leliūnų dvarą amžių bėgyje valdė įvairūs dvarininkai. Apylinkėje buvo ir daugiau dvarų.

Pirmoji **R. katalikų bažnyčia** Leliūnuose pastatyta 1698 m. Tačiau ilgesnį laiką parapijos nebuvo. Ji neminima ir 1744 m. Vilniaus vyskupijos parapijų sąrašuose. Tada Leliūnai priklausę Vyžuonų parapijai.

1788 m. Juozas Pomarnackas, Leliūnų dvaro savininkas, pastatė antrą medinę bažnyčią. Ji buvusi 12 × 28 m ploto, kryžiaus formos, turėjusi mažą bokštelį, kuriame buvęs signatūrinis varpelis. Iš lauko pusės buvusi lentomis apmušta. Jos didžiajame altoriuje buvęs bažnyčios patrono Šv. Juozapo su Kūdikėliu Jėzumi altorius. Šventoriuje buvo ir medinė varpinė, kurioje kabėjo 3 varpai. Be jos dar buvo medinis pastatas daiktams sudėti.

Antroji bažnyčia supuvo, ir klebonas kun. Antanas Masaitis ryžosi statyti naują mūrinę bažnyčią. Ji buvo statoma senosios bažnyčios

Leliūnai nepriklausomybės metais. (Vytauto Augustino nuotraukos)

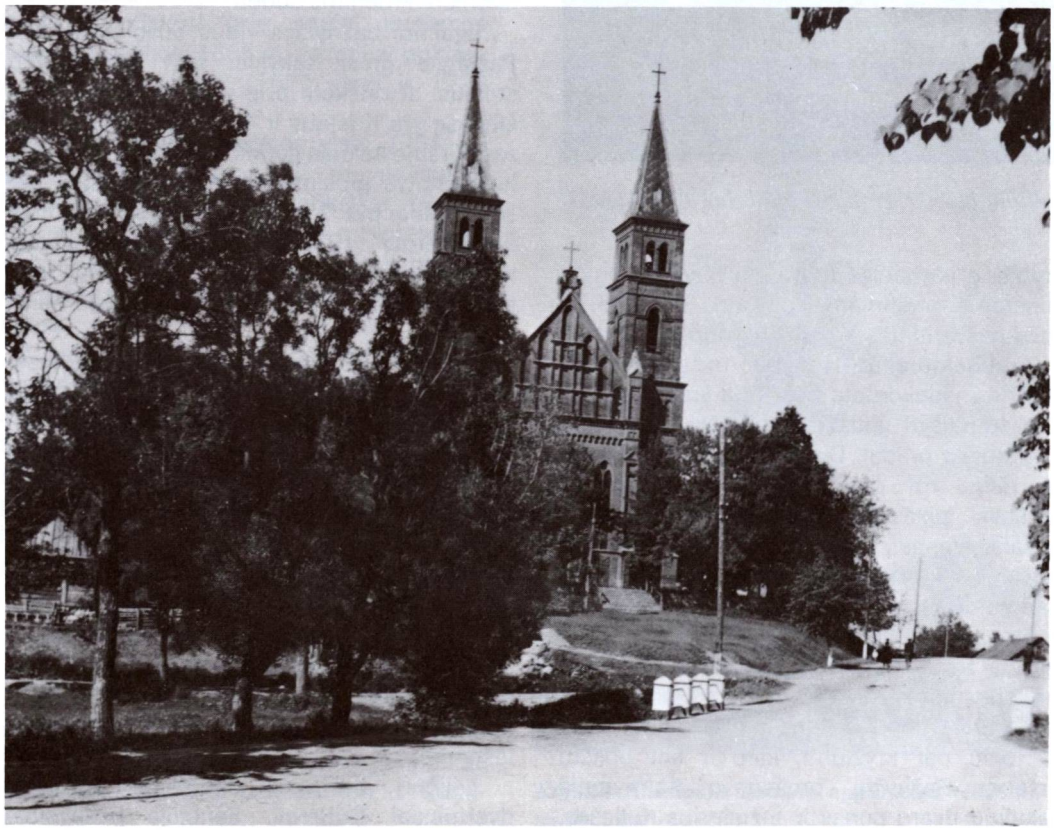

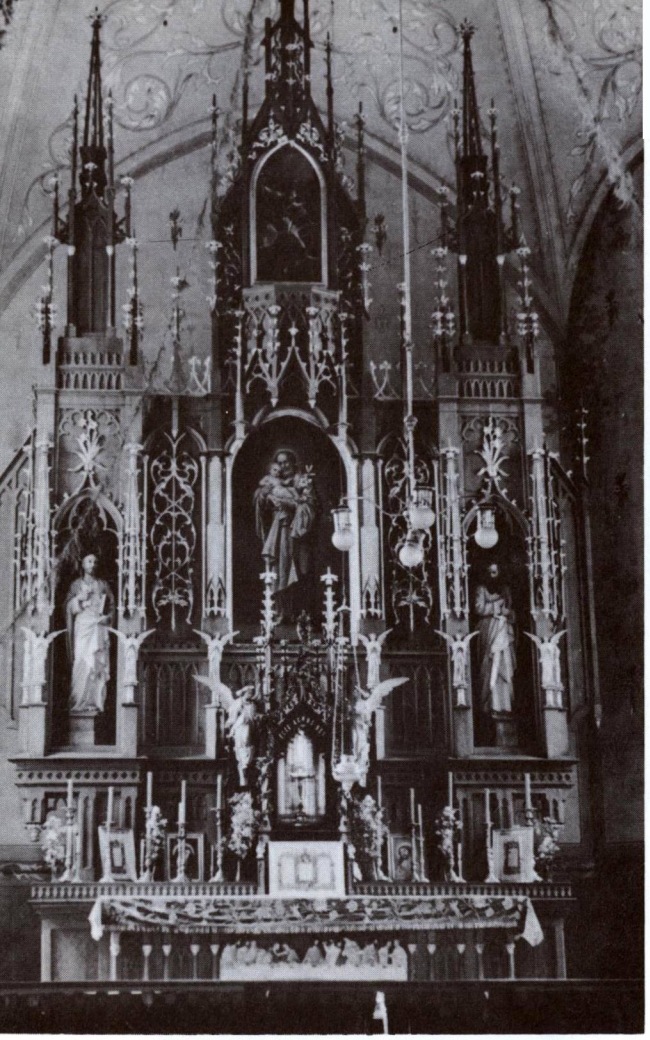

Leliūnų bažnyčios didysis altorius 1958 metais

vietoje, o pamaldos tuo metu buvo laikomos minėtame mediniame pastate. 1901.VII.16 buvo pašventintas kertinis akmuo ir pamatai.

Architektūra. 1901—1905 m. sumūryta ir 1908 m. išdekoruota bažnyčia yra eklektinė. Joje sumaišyti gotiški, romaniški ir to laiko moderniški pradai. Dvibokščio fasado centrinė dalis yra plati, atribota nuo bokštų aukštais piliastrais, lyg ir kontraforsais. Portalas, langai, raudonų plytų paviršiai yra tipiški to laiko mūrinių bažnyčių statybai šiaurės Lietuvoje. Tik aukštas trikampis frontonas yra gana originalus, suskaidytas gulsčiai trimis tarpiniais karnizais ir statmentai septyniomis tolydžio mažėjančiomis nišomis. Ant frontono uždėtas laiptuotas bokštelis su tokiu pat kryžiumi, kaip ir ant bokštų viršaus. Bažnyčią projektavo kaimyninio Pakalnių dvaro ponas ir inžinierius Kuliešas, o statė latvis Anzols. Plytos išdegtos Leliūnų ir Songailiškių dvaruose. Viršutinė pamatų dalis yra tašytų akmenų. Bažnyčios ilgis 37,5 m, plotis 21,5 m, sienų aukštis 15 m, bokštas su kryžiais 51 m.

Viduje trys navos, atskirtos storais kvadratinio pjūvio pilioriais ir arkomis. Sienos, skliautai ir kiti vidaus paviršiai tinkuoti ir gausiai ornamentuoti augaliniais bei geometriniais motyvais. Dekoravo dailininkai Stakauskas ir Novakauskas. Didžiosios durys ąžuolinės, o kitos pušinės, dažytos ąžuolo spalva. Langų aprėminimas forminių plytų, o patys rėmai geležiniai. Greta presbiterijos yra dvi zakristijos ir ant jų — galerijos arba ložės. Virš nartekso yra vargonų choras. Visi trys altoriai ąžuoliniai su gotiškais drožiniais ir pinakliais.

Šventoriaus tvora brangi ir sudėtinga: ant tašytų akmenų cokolio sumūryti plytiniai stulpeliai, o tarp jų — geležinių grotelių tvora. Šventoriaus kampe stovi raudonų plytų koplyčia 8 × 6 m ploto, 5,5 m aukščio, neogotiško stiliaus. Ji naudojama bažnytiniams reikmenims sudėti.

Ilgainiui bažnyčios vidus buvo išpuoštas. Pastatyta graži sakykla, taip pat gotinio stiliaus. Ji prišlieta prie vieno pilioriaus. Jos sienose yra Kristaus ir 4 evangelistų skulptūros. Viršuje keletas gotinių bokštelių. Kryžiaus kelių stotys gipsinės, parašai lietuviški, bet sena kalba, pvz. I-je stotyje: „Jėzus apsuditas ant smerčio". 1913 m. įruošti gotinio stiliaus vargonai, dviejų klaviatūrų, su 21 balsu. Juos pagamino Brunono Goebelio dirbtuvės Karaliaučiuje.

Ligi 1931 m. buvo 3 varpai. Vienas jų vysk. M. Paliulionio auka (500 rb.). Tačiau 1931.VII.15 žaibais trenkė į bažnyčios bokštą, kuriame buvo varpai. Sudegė medinės dalys, ir varpai nukrito. Du didieji sudužo, tik mažesnis liko sveikas. 1940 m. klebonas kun. Jono Gudonio pastangomis, varpai iš naujo perlieti (3000 lt). Tačiau karo metu okupantai vieną varpą išsivežė.

Bažnyčia turėjo gerų liturginių dalykų ir rūbų. Pažymėtina dailaus darbo gotinio stiliaus monstrancija, sverianti 5 kg. Ji buvo įtaisyta į JAV-bes emigravusių leliūniškių lėšomis.

Leliūnų bažnyčią beneficija aprūpino dvarininkai Butleriai. Senojoje bažnyčioje

buvusi juoda lenta su įrašu: „Fundator tego kościola Butler". Labai galimas dalykas, kad Butleriai buvo kurį laiką Leliūnų dvaro savininkai. Prie senosios bažnyčios buvo ir Butlerio kapas, tačiau šiais laikais jo ir žymės nebėra. Iš Butlerių palikuonių lietuviams ypač minėtinas Vladas Butleris (1867—1945). Ilgą laiką tarnavęs Rusijoje policijoje bei administracijoje, vėliau carinėje armijoje karininku, 1919 m. įstojo į nepriklausomos Lietuvos kariuomenę. Iš jos išėjęs, skurdžiai gyvendamas, parašė rusiškai dviejų dalių romaną „Za čto?" iš 1863 m. sukilimo laikų, kuriame dalis veiksmo vyksta Leliūnuose. 1930 m. šis romanas buvo išverstas į lietuvių kalbą ir išleistas Kaune.

Prie bažnyčios parapija turėjo 2,5 ha žemės ir 37 ha lauką, už 1 km.

Iš senosios bažnyčios pastato buvo pastatyta salė susirinkimams ir svirnas. Įruošta arklidė ir vežiminė, pastatyti tvartai. Visus šiuos statybos darbus atliko jau minėtas kun. A. Masaitis.

Ligi 1906 m. Leliūnų parapija buvo didesnė. Tada nuo jos kai kurie kaimai buvo atskirti ir priskirti prie naujai kuriamos Pakalnių parapijos. 1865 m. parapijai priklausė 3402 parapijiečiai (1677 vyrai ir 1725 moterys).

Metrikų knygos pradėtos vesti 1794 m. gegužės mėn. 1794—1827 m. jie rašyti lotyniškai, 1828—1848 m. lenkiškai, 1849—1916 m. rusiškai, 1917—1919 m. lotyniškai, o nuo 1920 m. lietuviškai. Sovietinės okupacijos metu metrikų knygos buvo iš bažnyčios atimtos.

Iš Leliūnų klebonų ypač minėtinas kan. Antanas Masaitis, į Leliūnus atkeltas 1899 m. kovo mėn. Jis pastatė naują mūrinę bažnyčią, kitus parapijos pastatus, įkūrė lietuvišką knygyną, Blaivybės dr-jos skyrių, mėgo parapijiečius ir parapijiečiai jį. Netgi vienoje leliūniškių sukurtoje dainelėje jis yra atitinkamai paminėtas:

Leliūnų miestas aukštam kalnelyj,
Stovi bažnyčia rūtų darželyj . . .
Mūsų klebonas paukštelius myli —
Kai mišią laiko, paukšteliai tyli . . .

Kun. Masaitis Leliūnų klebonu išbuvo pusę šimto metų. Mirė 1938 m. ir buvo palaidotas Leliūnų šventoriuje. Jį pakeitė kun. J. Gudonis.

Leliūnų bažnyčioje sekmadienio pamaldų metu apie 1937 metus. (Vytauto Augustino nuotrauka)

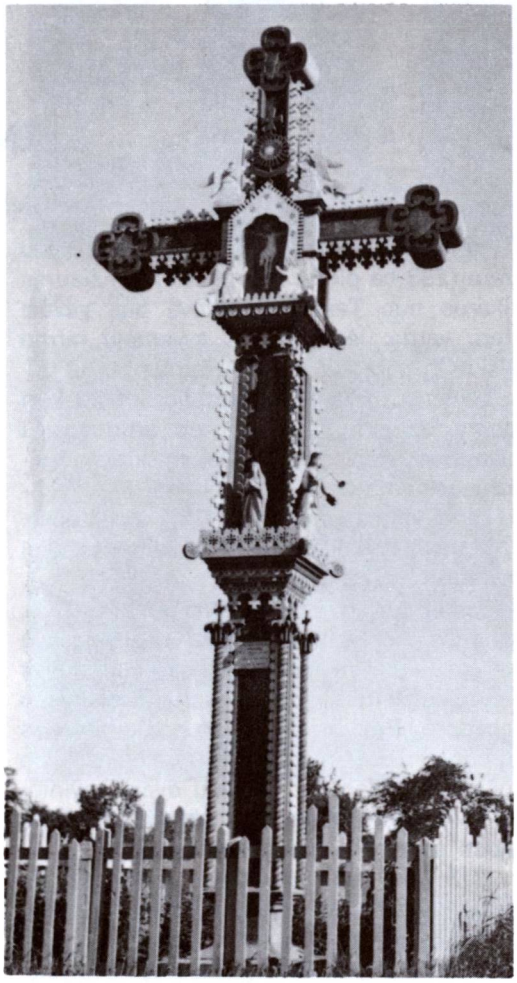

Kryžius Antalgėje, Leliūnų apylinkėse. (1938 m. nuotrauka)

Nepriklausomybės metais Leliūnai buvo Utenos aps. valsčiaus centras. 1923 m. 258 gyv., 1940 m. apie 300 gyv.

Okupacijų metai Leliūnams buvo labai skaudūs. Vokiečių naciai sunaikino Leliūnų žydus (apie 50 asmenų). II-sios bolševikų okupacijos pradžioje Leliūnų klebonas dingo be žinios. Bažnyčia buvo apleista, daug miestelio ir apylinkės pastatų sunaikinta, nemaža gyventojų iššudyta, deportuota. Prasidedant naujai okupacijai, į Vakarus pasitraukė apie 30 leliūniškių. Paskutinė čia atvyko Prancūzijos pilietė Liliana Bulotienė. Ji papasakojo apie bolševikų terorą Leliūnuose. (Dalis medžiagos paskelbta ML II t., 71—72 psl.). Pokario metais Leliūnų parapiją administravo kun. Vladas Varanavičius. 1981 m. klebonu buvo kun. Petras Senulis (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1937 m.). Jis mirė 1982.XI.30.

Bolševikų okupacijos metu Leliūnai yra kaimas, Utenos rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 354, 1978 m. 360 gyv.

Leliūnų parapija priklauso Anykščių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3060 parapijiečius.

Leliūnų bažnyčios šventoriuje yra kan. A. Masaičio kapas su paminklu, kuriame ant tašyto juodo akmens yra toks įrašas: „Čia ilsisi ilgametis Leliūnų klebonas, pastatęs šią bažnyčią A.A. kanauninkas Antanas Masaitis. Gimė 1868.I.14. Mirė 1938.II.23. Requiescat in pace. Geresnė yra mirimo, kaip gimimo diena. Eccles. 7,2".

LĖNAS

Šv. Antano Paduviečio parapijos bažnyčia

Lėno bažnytkaimis yra šiauriniame Lėno ežero (233 ha ploto) krante, 13 km į šiaurės vakarus nuo Taujėnų. Vietovė bus gavusi ežero vardą; lėnas vietos gyventojų tarme reiškia tą patą, ką ir lėtas, romus.

Lėnas buvo Vadoklių parapijos krašte, kurį vadino Užugiriu, 11 km nuo artimiausios bažnyčios. Vieta čia pelkėta, miškinga, sunkiai prieinama bei privažiuojama.

Lėno kaimas minimas XVIII a. aktuose. 1788 m. jis priklausė Mozūrijos žemės teisėjui Przyborui.

Lėno ir apylinkės gyventojai jau XIX—XX a. sąvartoje norėjo turėti savo bažnyčią. Jų norus palaikė Vadoklių klebonas kun. Jonas Balvočius-Gerutis, tačiau konkrečiai nieko nepadarė. Bet jo įpėdinis kun. Domininkas Tumėnas 1919 m. išprašė iš kunigaikščio Konstantino Radvilo, Taujėnų dvaro savininko, 540 eglių kelmų. Kunigaikštis sutiko padėti pastatyti Lėno kaime bažnyčią.

Bažnyčios statybai buvo sudarytas lėniečių komitetas, vadovaujamas Vadoklių vikaro kun. Antano Šilino. Pirmiausia apsispręsta pastatyti laikiną medinę koplyčią, paprastos trobos išvaizdos, šiaudais dengtu stogu. 1921 m. ją pašventino Lėno kuratas kun. Antanas Brazaitis. Netrukus pradėta statyti klebonija ir kiti parapijos ūkiniai trobesiai.

Lėno gyventojams paaukojus 2 dešimtinių sklypą, kun. Jurgis Kazakevičius su kun. Jonu Laugaliu 1923—1924 m. pastatė mūrinę (akmenų ir betono) bažnyčią. Ji buvo 12,5 × 6 sieksnių ploto, 3 sieksnių aukščio, turėjo dvi zakristijas ir mažą bokštelį viršuje. 1925 m., kun. Laugalio rūpesčiu, bažnyčia buvo nutinkuota iš lauko pusės, 1927 m. įdėtos medinės lubos, 1928 m. atlikti kiti statybos darbai.

Architektūra. Stačiakampio plano pastatas užbaigtas kiek žemesne absidos siena. Virš presbiterijos yra mažas baltas bokštelis. Šoninėse sienose įdėta po penkis didelius langus su apskritomis arkomis. Bokštas vienodo skerspjūvio iki pat stogelio, su piliastrais kampuose ir su didelėmis stačiakampėmis angomis varpams. Dar yra po mažą apskritą langelį viršuje. Viskas baltai nutinkuota. Dydžiai: ilgis 27 m, plotis 13 m, sienų aukštis 6,5 m, bokšto aukštis 21 m. Savo geromis proporcijomis, lygiomis plokštumomis ir ritmiškai išdėstytomis angomis pastatas atrodo monumentalus, nors ir ne stilingas.

1928 m. bažnyčią pašventino Raguvos klebonas kan. Jonas Maciejauskas. Laikinoji koplyčia buvo perdirbta į špitolę ir paskirta tarnams gyventi.

Bažnyčios įrengimo ir aprūpinimo darbai buvo pamažu toliau vykdomi. Vysk. K. Paltarokas dovanojo gražią monstranciją ir taurę, Apolonija Doračiūnienė paskyrė 1000 lt varpui pirkti. Bet daugiausia parėmė respublikos prezidentas Antanas Smetona, kilęs iš šios apylinkės. Jo lėšomis buvo įrengtas didysis altorius, kuriame įtaisytas dail. Burbos pieštas originalus Šv. Antano paveikslas. Lietuvos vyriausybei paskyrus pašalpą, 1935 m. prie bažnyčios pristatytas aukštas mūrinis bokštas.

Bažnyčios statybą, kleboną ir tarnų išlaikymą rėmė parapijiečiai, apsidėdami rinkliavomis. Kun. Domininkas Tumėnas paskyrė Lėno bažnyčiai 35 ha žemės Paaptekio viensėdijoje, bet ji buvo 16 km nuo Lėno. 1932 m. Juozas Kuliava užrašė parapijai 8 ha sklypą. Susidarė 45 ha žemės. Sukeitus žemę, ir 1934 m. Lėno kaimui išeinant į vienkiemius, bažnyčiai liko 25 ha žemės.

Lėno apylinkės buvo retai gyvenamos, taigi ir parapija nebuvo gausi. 1940 m. ji turėjo 1029 parapijiečius. Tada ji buvo Vadoklių filija ir priklausė Raguvos dekanatui. Pats Lėnas priklausė Ukmergės aps. Taujėnų valsčiui. 1923 m. kaime buvo 74 sodybos ir 345 gyv.

Į pietus nuo ežero esančiame Užugirio kaime 1874.VIII.10 gimė Antanas Smetona, Lietuvos respublikos prezidentas. Prezidento gerbėjai už Lėno ežero, priešais bažnytkaimį, nupirko ir 60 m. amžiaus sukakties proga jam padovanojo stambų ūkį ir jį pavadino „Užugirio kiemu". Buvo pastatyti dailūs mūriniai rūmai, ūkiniai trobesiai, pagerinti keliai. Prezidentas mėgo čia atostogauti, ypač vasaros metu. Tada jį lankydavo žymūs valstybės bei visuomenės veikėjai. Tuo pačiu metu kilo ir Lėnas.

Tačiau 1940 m. įvykiai viską pakreipė kita linkme. 1944 m. karinių veiksmų metu Lėno bažnyčia buvo gerokai sužalota.

1981 m. Lėno klebonu buvo kun. Juozas Mickevičius (gim. 1900 m., kunigu pašvęstas 1924 m.). Jam susirgus, nuolatinio kunigo nebeturėjo. Retkarčiais aptarnauja Šilų klebonas. Pokario metais Lėnas yra Ukmergės rajono kaimas. 1959 m. 332 gyv.

Lėno bažnyčia 1982 metais

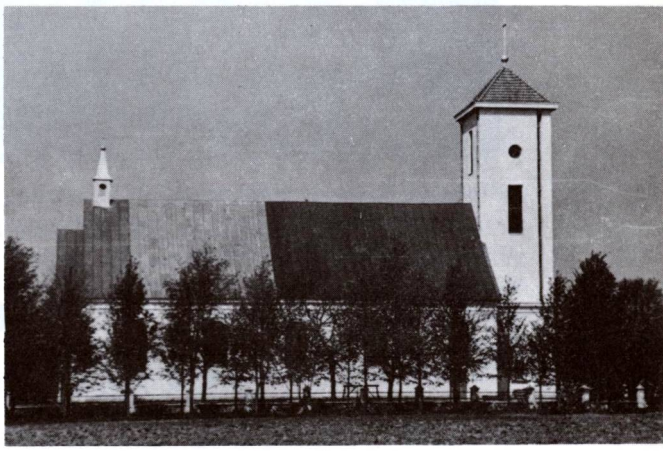

Bažnyčios šoninis vaizdas 1956 metais

Lėno ežeras

Linkuvos bažnyčia 1982 metais

LINKUVA

Švč. M. Marijos Škaplierinės parapijos bažnyčia

Linkuvos miestas įsikūręs Lietuvos galinės morenos juostoje, ant aukštoko kalnelio, 50 km į šiaurę nuo Šiaulių. Padavimai sako, kad senovėje Linkuva buvusi kitoje vietoje, toliau į rytus, prie Mūšos, kur Mūša linkstanti stačiai į šiaurę. Iš čia galėjęs kilti ir vietovės vardas . . . Tarmiškai vietos žmonės vietovę vadina Lionkau.

Proistoriniai paminklai (piliakalniai, pilkapiai, alkvietės) rodo, kad šios apylinkės buvo gyvenamos iš seniausių laikų. Bet ir rašytoji istorija sena — siekia kryžiuočių laikus: XIV a. kryžiuočiai, savo plėšikiškų žygių metu, lankydavo Linkuvos sritį. XVI a. minimas Linkuvos dvaras.

Linkuva turi ilgą ir plačią istoriją, kuri yra stropiai surinkta ir paskelbta knygoje „Linkuva" (red. dr. Alf. Šešplaukis). Šis 336 psl. veikalas apie Linkuvą išleistas Čikagoje 1978 m. Daug žinių paskelbta ir ML III t., 75–79 psl.

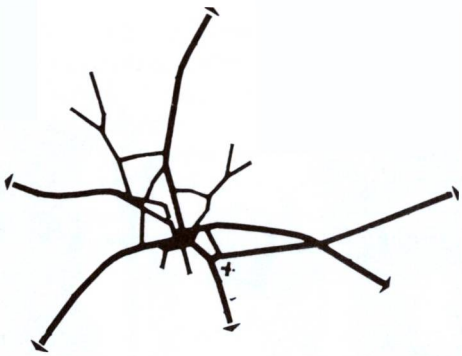

Bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas

R. katalikų bažnyčia. Vysk. M. Valančius „Ž.V." rašo, kad Linkuvos dvaro savininkė Kotryna Mykolienė iš Žeimių, nustojusi savo vyro ir vienatinio sūnaus, ieškojusi nusiraminimo Dieve ir dėl to 1500 (kitais duomenimis 1501) m. pastačiusi medinę bažnyčią. Patyręs apie šį jos darbą, vyskupas Martynas III atkėlęs į Linkuvą kunigą, kurį Kotryna išlaikiusi. 1503 m. ji nuvažiavusi į Varnius, užrašiusi bažnyčiai gabalą žemės su 13 žmonių ir dvarą, vadinamą Karkliškiais, kurį pažadėjo atiduoti po savo mirties. Vyskupas Kotryną pagyrė, užrašus patvirtino ir, pasitaręs su savo kanauninkais, Linkuvą pakėlė parapija, paskyrė nuolatinį kleboną.

Kotrynai mirus, Linkuva atiteko Bielozarams. Kai šie reformacijos metu perėjo į reformaciją, nusavino Katalikų bažnyčios turtą, o 1593 m. ir pačią bažnyčią, drauge su visais fondais atiduodami reformatams. Po kelerių metų (pagal M. Valančių) ant katalikų šventoriaus pastatė mūrinę reformatų bažnyčią; 1669 m. buvo įsteigta Linkuvos reformatų parapija.

Netrukus po to vysk. Merkelis Giedraitis surinko Linkuvos katalikų bažnyčią liečiančius dokumentus ir pareikalavo Bielozarus atiduoti bažnyčią; šiems nesutikus, apskundė Upytės teismui, kuris 1606.V.5 įsakė Bielozarams sugrąžinti katalikams bažnyčią su žeme bei kitu turtu. Šį teismo sprendimą patvirtino karalius Jonas Sobieskis.

1635 m. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius atgabeno į Žemaičių žemę karmelitus ir jiems atidavė Linkuvos bažnyčią, su klebonija ir apie 30 valakų žemės. Vyskupo pavestas, dokumentus formaliai sutvarkė į Linkuvą atsiųstas kustošas Blaškauskis. Buvo iškeltos karmelitų įkurtuvės.

Vyskupas dar pastatė Linkuvoje mūrinius vienuolyno rūmus, leido vienuoliams valdyti parapiją ir pats globojo vienuolyną. Vysk. Tiškevičiaus užrašus patvirtino jo įpėdiniai — vyskupai Petras Parševskis ir Aleksandras Sapiega. Karmelitų prašomas, tai padarė 1681.V.28 ir pats karalius.

Pastoviai įsikūrę karmelitai ėmė tvarkyti ir bažnyčią. Jos priekyje pristatė 2 bokštus, viduje įruošė 7 altorius. Tuo metu Linkuvoje gyveno 7 karmelitai. Vienuolyne buvo jų biblioteka (176 knygos). Ilgainiui įvairūs geradariai sudėjo vienuolynui 4950 sidabro rb fondą, už kurį karmelitai turėjo laikyti 665 skaitytines Mišias.

1767 m. iš Linkuvos parapijos buvo atskirti naujai steigiamai Vaškų parapijai 4 kaimai; 1793 m. atiduotos dar 4 gyvenamosios vietovės. Karmelitai Linkuvos parapiją tvarkė apie 200 metų. Bet 1832 m. rusų valdžia vienuolyną uždarė, parapiją pavedė pasauliniams kunigams, vienuolyno fondus nusavino. Iš didelių žemės plotų tebuvo palikta 30 dešimtinių žemės. M. Valančius „Ž.V." mini, kad 1841 m. prie Linkuvos bažnyčios gyveno 3 kunigai. Tada parapija turėjo 6014 parapijiečius.

1874 m. Linkuvos gaisro metu sudegė špitolė, gerokai nukentėjo parapijos ūkiniai pastatai. Tais metais klebonu atkeltas kun. Pranciškus Jasenskis atstatė ūkinius trobesius, suremontavo bažnyčią. 1912 m. jis pasitraukė iš klebono pareigų. 1912—1914 m. klebonu buvo kun. Izidorius Gudavičius. Jis bandė vesti griežtą kovą už blaivybę,

Linkuvos bažnyčios didysis altorius su Dievo Motinos paveikslu

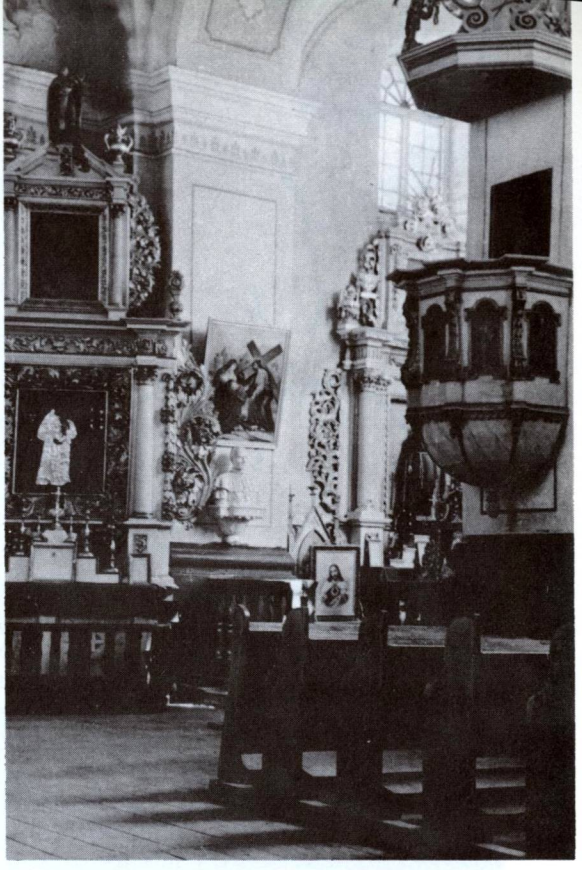

Sakykla

užkliudė alų mėgstančius linkuvius, su jais nesugyveno ir iš Linkuvos išvyko. Jo vieton paskirtas kun. Liudvikas Šiaučiūnas, anksčiau (1886—1891) čia buvęs vikaru. Jis buvo gimęs 1862 m. Debeikių parapijoje. Vikaraudamas ir vėliau klebonaudamas, ypač Joniškyje, platino lietuvišką draudžiamąją spaudą, mokė parapijiečius skaityti, organizavo knygnešius ir spaudos platinimą. I pasaulinio karo metu klebonaudamas Linkuvoje daug padėjo okupantų skriaudžiamiems žmonėms, ne vieną išgelbėjo nuo mirties, įsteigė Linkuvoje dviklasę mokyklą, o 1918 m. ir „Saulės" gimnaziją. Nepriklausomybės kovų metu organizavo partizanus, uoliai rėmė ir kitų organizacijų kultūrinius projektus. 1928 m. vyskupo pakeltas garbės kanauninku. 1937 m. dėl senatvės atsisakė klebono pareigų; mirė Linkuvoje 1939.I.15. Palaidotas šventoriuje. Jo vardu buvo pavadinta viena Linkuvos miesto gatvių.

1915 m. rusai išvežė iš Linkuvos 3 varpus. Vienas jų svėrė 500 kg. Visi jie žuvo Rusijoje. 1925.XII.4 gauti kiti 2 varpai — 280 ir 70 kg svorio. Jų balsai buvo malonūs.

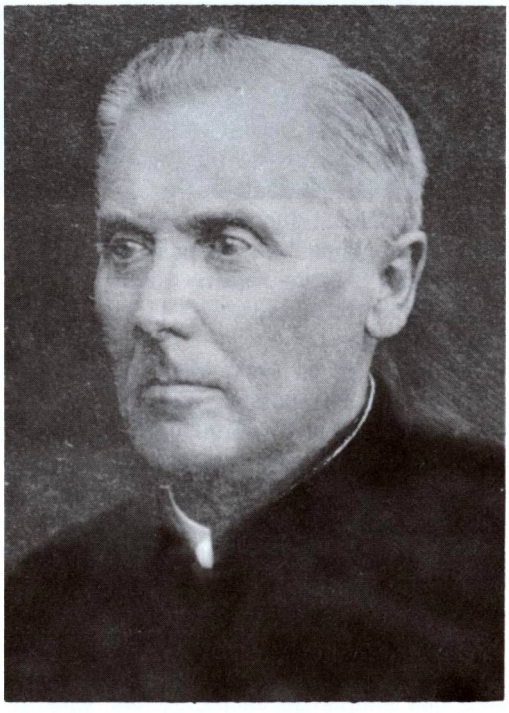

Klebonas kun. Liudvikas Šiaučiūnas

1927—1934 m., klebono kun. Šiaučiūno rūpesčiu, atliktas bažnyčios remontas. Iškirstos dvejos naujos durys, pertvarkyti ir pagražinti altoriai.

1931 m. Linkuvos parapija vėl sumažinta — Grūžių parapijai priskirta 13 vietovių su 800 parapijiečių. 1934 m. Pamūšio parapijai priskirta apie 1000 parapijiečių. Bet dar 1940 m. Linkuvos parapija turėjo 6910 parapijiečių.

Nemenką vaidmenį Linkuvos parapijos istorijoje atliko kan. Jurgis Danys (1898—1977). 1927 m., tik ką pašvęstas kunigu, buvo paskirtas Linkuvos vikaru. 1934—1936 m. Pamūšio parapijos klebonas, nuo 1937 m. Linkuvos viceklebonas, nuo 1939 m. klebonas. 1949—1956 m. buvo ištremtas į Mordavijos lagerius. Grįžęs apsigyveno Linkuvoje. Iškėlus kleboną kun. Kl. Gutauską į Panevėžį, ėjo Linkuvos klebono pareigas ligi 1982 m. lapkričio mėn. Po to gyveno Linkuvoje kaip altaristas. Mirė 1977.III.3 ir buvo palaidotas šventoriuje, šalia anksčiau mirusio klebono kan. L. Šiaučiūno. Jo laidotuvėse dalyvavo daugybė linkuvių, o taip pat 110 kunigų. Linkuvos klebonu jis buvo labai sunkiais ir pavojingais laikais, kai dėl bolševikų teroro nukentėjo daugelis linkuvių.

Pamūšio parapijos administratorius kun. L. Mažeika (nužudytas 1981.VIII.9), prieš savo mirtį yra parašęs kan. J. Danio biografinį nekrologą.

Klebonas kun. Jurgis Danys

Architektūra. Apie 1600 m. statyta, po 1635 m. perdirbta vienuolynui mūrinė bažnyčia yra unikalus renesanso stiliaus architektūrinis kūrinys. Jos planas kryžminis, su dviem žemais bokštais, patrauktais į priekį ir į šonus nuo frontono. Bokštus jungia žemas prieangis su trimis arkinėmis durimis. Bokštų ir bažnyčios sienų karnizai yra vienodame aukštyje. Trikampis laiptuoto profilio frontonas iškyla virš stogo su trikampiu bokšteliu ant viršaus. Frontono šonuose yra po tris mažus bokštelius. Viršutinis kryžius yra didesnis, ažūrinis, o šoniniai maži. Kairiajame bokšte yra varpinė su aukštomis arkinėmis angomis. Kairysis bokštas turi to paties dydžio aklinas nišas. Bažnyčios langai yra panašiai siauri, aukšti, su puslankių arkomis. Visose kertėse yra plokšti piliastrai. Sienos baltai tinkuotos. Bažnyčios ilgis 51 m, plotis ties transeptu 19 m. Centrinėje frontono nišoje Švč. Marijos su Kūdikėliu statula, o žemiau apaštalų statulos.

Transeptuose yra koplyčios, kurių grindys pakeltos vienu metru virš navos grindų. Koplyčiose yra po du altorius. Didysis altorius yra orderinės tvarkos, dviejų aukštų. Jo centre paauksuotas Švč. Marijos su Kūdikėliu paveikslas. Altorius padabintas retu medžio drožybos gėlių dekoru. Šoniniai altoriai ties transeptais taip pat papuošti gausiais drožybos rėmais ir sparnais. Cilindrinis navos ir presbiterijos skliautas padalytas travėjomis ties langais. Skliautų briaunos papuoštos siauromis ogivomis. Paskliautėse yra dažytų rozečių ir reljefiškų kartušų.

Bažnyčios didžiajame altoriuje yra Švč. M. Marijos paveikslas, laikomas stebuklingu. Marija jame pavaizduota su Kūdikiu ant rankų. Jos ir Jėzaus rūbai apdengti gražiai auksuotos skardos drabužiais, Marija ir Jėzus vainikuoti auksuotais vainikais. Priešais šį

paveikslą yra kitas — dengiamasis paveikslas. Čia Marija pavaizduota su škapleriu rankoje. Šį paveikslą nupiešė seselė širdietė Teodora Kriaučiūnaitė. Pakeliant dengiamąjį paveikslą prieš sumą ar prieš votyvą, bažnyčioje susirinkusieji maldininkai giedodavo vieną posmelį Maironio parašytos giesmės „Marija, Marija . . ."

Paveikslas papuoštas gausiais votais, kurie vis pakabinami nauji. Žinoma, kad dar prieš 1981 m. Marijos Škaplierinės atlaidus viena parapijietė atnešė klebonui auksinį kryželį ir prašė pakabinti jį prie stebuklingojo paveikslo dėkingumo ženklan už Marijos užtarimu gautą malonę — pasveikimą. Paveikslas gerbiamas ne vien tiktai atlaidų metu — jį įvairiomis progomis lanko maldininkai ir prie jo meldžiasi.

Iš senovės laikų Linkuva garsėjo Bažnyčios globėjos Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidais. Jie tęsdavosi visą savaitę — prasidėdavo liepos 16 ir baigdavosi liepos 23 d. Tomis dienomis į Linkuvą suvažiuodavo daugybė žmonių ne tik iš Linkuvos, bet ir iš kitų kaimyninių parapijų: Šiaulių, Joniškio, Lygumų, Meškuičių, Kriukų, Saločių, Pasvalio ir kitų. Per visas atlaidų dienas būdavo atlaikoma 160—170 Mišių, išdalijama apie 12.000 komunikantų. Klebonijoje būdavo

Linkuvos Dievo Motinos paveikslas

Bažnyčios vidus 1946 metais, laidotuvių metu

daugybė svečių, apie 200 dvasininkų bei klierikų.

Po II pasaulinio karo atlaidai buvo švenčiami vieną dieną, o nuo 1972 m. švenčiami 3 dienas. Paskutinė diena visuomet būna sekmadienį. Be Marijos Škaplierinės dar buvo švenčiami Šv. Barboros, Šv. Juozapo, Šv. Jurgio, Šv. Izidoriaus ir kai kurių Marijos švenčių atlaidai.

Parapijos kapinės buvo 1 km atstu nuo bažnyčios, įruoštos gražioje kalvoje. 1900 m. jos padidintos ir apėmė apie 2 ha plotą. Nuo 1665 m. kapinėse stovėjo didesnė medinė koplyčia su altoriumi ir zakristija. Kai ji supuvo, klebonas kun. Pranas Jasenskis atnaujino. Sekminių antrąją dieną joje buvo laikomos ypatingos pamaldos. Pačios kapinės buvo tvarkingai laikomos. Jose buvo daug įdomių paminklų bei kryžių. Išskirtinai minėtinas vysk. K. Paltaroko tėvų — Juozapo ir Uršulės kapas, ant kurio, matyt, sūnaus vyskupo rūpesčiu, buvo pastatytas skulptoriaus J. Zikaro darbo paminklinis kryžius, iš ištiso akmens, 2,5 m aukščio.

Linkuvos bažnyčia klebono prelato Leopoldo Pretkelio laidotuvių metu 1982 metais

Vysk. Julijonas Steponavičius Linkuvoje 1981.VII.15, apylinkės kunigų tarpe

Linkuvos bažnyčioje ligi mūsų laikų yra išlikę pažymėtinų religinio meno bei kulto vertybių: paveikslai — „Šv. Barbora" (XVIII a. pr.), J. Botenkovo 1837 m. tapytas karaliaus Jono III portretas, „Marija vienuolių globėja" (XVIII a.), „Marija Karalienė", „Marija Rožančinė",„Šv. Juozapas", „Šv. Antanas" (XVIII—XIX a.), XIX a. metalinė žvakidė, 7 XVIII a. altoriai su baroko skulptūromis, 3 XIX a. medinės evangelistų skulptūros; Bažnyčios fasade: horeljefas „Marija Škaplierinė" (XIX a., gipsas), Šv. Roko, Šv. Jono Nepomuko, Šv. Kristoforo medinės skulptūros, XVIII a. geležinis ornamentuotas kryžius ir kt.

Linkuvos parapija priklauso Pasvalio dekanatui. Linkuvos klebonu 1974—1982 m. kunigų sąrašuose minimas prel. Leopoldas Pratkelis (gim. 1912.VI.5 Antalieptės parapijoje, kunigu pašvęstas 1938.VI.11). Jo laikais parapijos religinis gyvenimas, ypač maldingumas į Švč. Mariją, buvo labai pagyvėjęs. Žinoma, kad per 1982 m. velykas 650 parapijiečių priėmė Šv. Komuniją, pamaldų metu giedojo choras ir grojo pučiamųjų orkestras. 1982.XII.26 Linkuvos bažnyčioje iškilmingai paminėta vysk. K. Paltaroko 25 m. mirties sukaktis. 1983.I.7 prel. L. Pratkelis staiga mirė ir buvo I.10 iškilmingai palaidotas bažnyčios šventoriuje. Laidotuvėse dalyvavo 4 vyskupai, 163 kunigai, daugybė linkuviškių.

Nepriklausomybės metais Linkuva buvo miestas ir priklausė Šiaulių apskričiai. 1939 m. 2055, 1950 m. 2144, 1976 m. 1900 gyv. 1950—1959 m. Linkuva buvo rajono centras. 1959 m. šis rajonas panaikintas, miestas priskirtas Pakruojo rajonui.

Bažnytinių vėliavų eisena Linkuvoje 1981.VIII.19, procesijos metu

Kunigai Linkuvoje 1982.VII.18, Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų metu. Viduryje sėdi Kaišiadorių vyskupas V. Sladkevičius, jo dešinėje tuometinis klebonas prel. L. Pratkelis

Tikinčiųjų procesija Švč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų metu Linkuvoje, 1981 m. Švenčiausiąjį neša vysk. J. Steponavičius

Lukštų bažnyčia 1982 metais

LUKŠTAI

Šv. Jono Apaštalo parapijos bažnyčia

Lukštų bažnytkaimis yra prie Šaltojos upelio (Vyžuonos intakas), 11 km į šiaurės rytus nuo Rokiškio, netoli Latvijos sienos.

Unijinės Lietuvos laikais Lukštai buvo dvaras, 1788 m. priklausęs Ignotui Petkevičiui. Dvare buvo spirito varykla. XIX a. dvaras išnuomotas, kiek vėliau tapo Rokiškio dvaro palivarku.

Vieta, kur vėliau atsirado Lukštų bažnytkaimis, anksčiau tebuvo akmenuotas dvaro laukas. XIX a. pabaigoje Lukštai priklausė Rokiškio Pšezdeckiams. Šios apylinkės gyventojai gerokai vargo, nes nuvykti į bažnyčią buvo tolimas kelias. Taigi buvo keliama mintis pastatyti Lukštuose bažnyčią. Šiuo reikalu buvo sudaryta gyventojų delegacija, kuri turėjo prašyti grafą Joną Pšezdeckį padėti. Atstovai, globojami Rokiškio vikaro, 1909 m. buvo priimti grafo, kuris panoro reikalą išsiaiškinti su apylinkės gyventojais. Susirinko daug žmonių. Išaiškėjo, kad Lukštų bažnyčią galėtų lankyti apie 800 žmonių, o prie statybos dirbti pasižadėjo 70 ūkininkų.

1910 m. Rokiškio grafas Lukštų bažnyčios reikalams paskyrė 15 ha žemės. Grafas dovanojo vieną gyvenamąjį namą, kuris buvo perdirbtas klebonui gyventi. Iš grafo dovanoto klojimo buvo pastatyta laikinoji bažnyčia, 18 × 9 m ploto. Kiek vėliau grafas dar dovanojo Stuobrynės smuklės patalpą, kurios medžiaga buvo pailgintas klebono namas. 1911 m. į Lukštus atvyko pirmasis kunigas — Rokiškio vikaras kun. Pranas Vainauskas.

Karo meto aplinkybės sutrukdė bažnyčios statybą, kuri buvo pradėta jau 1911 m. Gyventojai davė darbo jėgą, grafas teikė lėšas ir nemaža medžiagos. 1913 m. statybos darbus sustabdė rusų administracija. Pristavo sekretorius Skardžiukas statomą pastatą aptempė virve ir užplombavo. Pašalinus kliūtis, statyba tęsta, bet kai reikėjo uždėti lubas ir stogą, prasidėjo karas. Vokiečiai,

užėmę Lukštus, išgrobstė statybos medžiagą.

Pasibaigus karui, pravedant žemės reformą, Rokiškio grafas, netekęs savo turtų, nebegalėjo ištęsėti pažadų. Tačiau parapijiečiai nutarė patys statybą užbaigti. 1924 m. jie apsidėjo mokesčiais po 130 lt nuo valako, vėliau dar pasižadėjo duoti po 100 lt. 1925 m. pagrindiniai statybos darbai užbaigti. Tais pačiais metais bažnyčią pašventino Rokiškio dekanas kun. Ignas Labanauskas. Energingai Lukštuose dirbęs kun. Vainauskas iškeltas į Čedasus, Lukštų bažnyčios kuratu paskirtas kun. Bronius Strumyla. Jo rūpesčiu buvo toliau atliekami bažnyčios tvarkymo ir vidaus įrengimo darbai.

Architektūra. Su pertraukomis 1911—1925 m. statyta akmenų mūro bažnyčia yra eklektiškai romaniška su bizantiškumo žymėmis. Trijų navų stačiakampis planas pailgintas siauresniu presbiterijos priestatu su apskrita absidos siena. Šonuose pristatytos mažos ir žemos zakristijos. Ties stogo viduriu uždėtas kelių tarpsnių barokinio pavidalo bokštelis. Jo vertikalios dalys yra aštuoniasienės, o dviejų dalių stogelis turi aštuoniabriaunio varpo formą. Langai aukšti su apskritomis arkomis, sumūryti iš plytų. Sienos suremtos kontraforsais iki langų arkų. Fasadinė siena lygi, su pristatytu mažu prieangiu ir dviems langeliais frontone vargonų chorui apšviesti. Frontono siena truputį iškelta virš stogo, su mažu bokšteliu ant kraigo. Rytinė siena ties presbiterija taip pat iškelta mažu parapetu virš stogo. Betoninius navų skliautus remia lieknų piliorių eilės su arkomis. Dydžiai: ilgis 36 m, plotis 13 m, aukštis iki skliautų 10 m, iki bokšto viršaus 30 m. Stogas dengtas cinkuota skarda. Šventorius aptvertas akmenų mūru.

1928 m. išmūryta mensa didžiajam altoriui, bet pats altorius paliktas iš senosios bažnyčios. Moterų aukomis buvo pastatytas Parcinkulio altorius. 1928.VIII.18 Lukštų bažnyčią konsekravo Panevėžio vyskupas K. Paltarokas. 1937 m., kun. Liudo Povilonio pastangomis, nupirktas didelis varpas.

Bažnyčios šventorius apmūrytas 65 × 24 m akmens mūro tvora su cementiniu stogeliu viršuje. Didieji vartai geležinai.

1927.VI.13 Panevėžio vyskupas suteikė Lukštams parapijos teises. Pirmuoju oficialiu klebonu paskirtas ligtolinis kuratas kun. Br. Strumyla. 1940 m. parapijai priklausė Rokiškio dekanatui. Tada ji turėjo 2620 parapijiečių. Jos ribose gyveno apie 420 rusų sentikių ir apie 20 latvių liuteronų.

Bažnyčios kampinis vaizdas 1958 metais

Lukštų bažnytkaimis nebuvo didelis. 1940 m. galėjo būti apie 100 gyv. Vietovė priklausė Obelių valsčiui. Garsėjo Parcinkulo atlaidais. Bolševikų okupacijos metu Lukštai yra Rokiškio rajono apylinkės centras. 1959 m. 97 gyventojai.

II pasaulinio karo metu bažnyčia nukentėjo. Buvo kulkomis sušaudytas jos stogas, išbyrėjo langų stiklai. Į bažnyčios fasadą pataikęs artilerijos sviedinys išgriovė ir šventoriaus sieną. Pokario metais bažnyčia buvo suremontuota. Nukentėjo ir apylinkės gyventojai deportuotais, nužudytais.

Lukštų parapijos klebonu 1983 m. buvo kun. Leonardas Tamošauskas (gimęs 1912.V.8, kunigu pašvęstas 1937.V.22).

Lukštų paraiijos ribose esančiame **Mažeikių** vienkiemyje 1894.IX.21 gimė Petras Maželis, Telšių kunigų seminarijos profesorius, Telšių vyskupas ordinaras. Mirė 1966.V.21. (Daugiau žinių apie jį ir jo atvaizdas yra I t., 69 psl.).

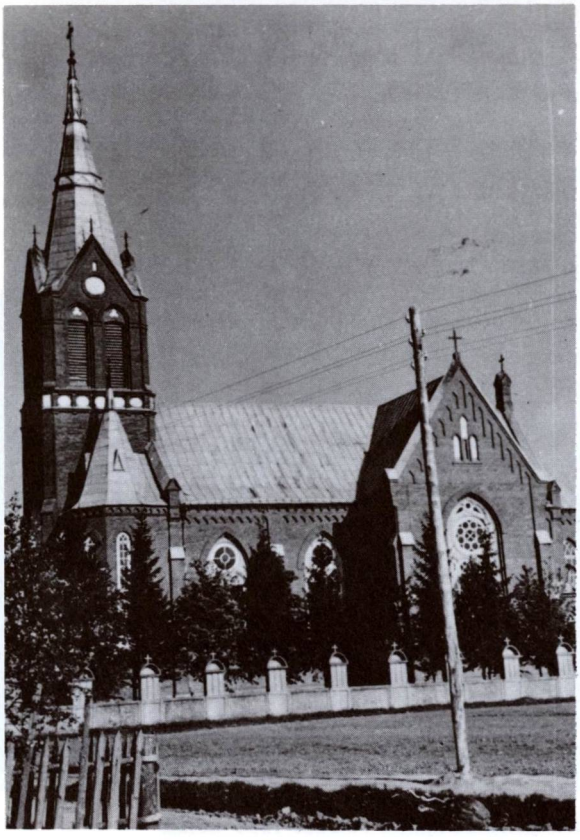

Miežiškių bažnyčia pokario metais

MIEŽIŠKIAI

Švč. M. Marijos parapijos bažnyčia

Miežiškių miestelis yra prie Nevėžio upsės, 13 km į pietryčius nuo Panevėžio, prie Panevėžio — Ukmergės plento. Buvo dveji Miežiškiai: Didieji ir Mažieji. Bažnytkaimis ir kaimas suaugo į vieną gyvenvietę. Seniau vietovė dar buvo Mieškiais vadinama.

Miežiškiai minimi 1586 m. aktuose. Iš 1634.III.24 vieno dokumento sužinome, kad tada Didieji ir Mažieji Miežiškiai priklausė Reginai Rajeckienei. Vėliau Miežiškiai perėjo Tiškevičiams, Pšeciševskiams.

Dvaro savininkas Pšeciševskis gerai suprato, kad artimiausia parapija Panevėžys labai toli, taigi 1782 m. prie Nevėžio upės pastatė medinę bažnyčią. Ji buvo skirta Švč. M. Marijos garbei; altoriuje buvo net 4 Marijos paveikslai. Bažnyčios pastatas buvo 10,5 × 5,5 sieksnių ploto, jos galuose buvo nedideli bokšteliai. 1872 m. parapijiečiai sumūrijo šventoriaus tvorą. Jo kertėje buvo medinė koplyčia.

1883 m. bažnyčia perstatyta parapijiečių lėšomis. Tada ji įgavo kryžiaus formą. Pastatytas naujas didysis altorius. Tačiau ir ši bažnyčia buvo nedidelė, netvirta. Taigi klebonas kun. A. Beržanskis pradėjo rūpintis naujos, mūrinės bažnyčios statybos reikalu, rinko aukas. 1908 m. kun. T. Pranaševičius išgavo iš Rusijos Tikybų departamento leidimą bažnyčiai statyti. 1909 m. bažnyčia, ligi tol buvusi Panevėžio filija, gavo parapijos teises. Tada ji turėjo 2359 parapijiečius. 1911 m. naujosios bažnyčios pamatus pašventino kun. Juozas Stakauskas.

Statyba buvo tęsiama, bet karas sutrukdė jos darbus. Kun. Pranaševičius pasitraukė į Rusiją, daug statybinės medžiagos nusavino vokiečių karinė valdžia. Vis dėlto 1920 m. klebonas kun. A. Paurys užbaigė pagrindinius statybos darbus, kun. J. Grabys ją pašventino, o 1921 m. Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius pakonsekravo.

Kun. B. Masioko laidotuvių eisena Miežiškiuose

Architektūra. 1916—1920 m. pastatyta mūrinė bažnyčia yra pseudogotikinė, raudonų plytų mūro. Fasadinis bokštas yra pastatytas centre priešais vidurinę navą. Pagrindinės durys veda pro prieangį bokšto apačioje. Iš abiejų pusių priglausti žemi daugiašoniai bokšteliai su smailiais stogeliais. Bažnyčia yra kryžminė. Jos transeptai yra lygaus aukščio su centrine nava. Šoniniai frontonai aukšti, padabinti arkučių frizais, o dideli langai suskaidyti gotiškai. Visos sienos sustiprintos kontraforsais. Langų ir durų angos suskliaustos smailiais. 1942 m. bažnyčia buvo naujai išdekoruota.

Manoma, kad 1782—1864 m. laikotarpiu klebonijos nebuvo — kunigai, greičiausiai, gyveno dvare. 1864 m. pastatyta pirmoji klebonija. 1885 m. pastatyta didesnė ir geresnė klebonija. 1924 m., panaudojant senosios bažnyčios medžiagą, pastatytas parapijos namas su sale, mansarda ir kt. pastatai. 1891 m., kun. Vl. Dabrausko rūpesčiu, pastatyti namai bažnyčios tarnams, o vėliau kan. P. Strelčiūnas pastatė kitus ūkinius pastatus.

Bažnyčiai priklausė 10 dešimtinių žemės, kuri buvo susidariusi aukų keliu. 1898.VI.29 bažnyčią aplankė vysk. G. Cirtautas, 1921.VIII.26 vizitavo vysk. Pr. Karevičius, pakonsekravęs ir pačią bažnyčią. Vėliau keliais atvejais lankė Panevėžio vysk. K. Paltarokas. Paskutinį kartą vizitavo 1942.VIII.11—17.

Miežiškių parapija priklauso Panevėžio dekanatui. Miestelis buvo valsčiaus centras. Sovietinės okupacijos metu vietovė yra Panevėžio rajono apylinkės centras. 1959 m. 496 gyv.

Pokario metais Miežiškių klebonu buvo kun. P. Venckus, vėliau kun. B. Masiokas. 1983 m. kun. Kostas Balsys (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1954 m.). Kartu jis administravo ir nuolatinio kunigo neturinčią Velykių parapiją.

LKB Kronika (Nr. 7, 1973 m.) yra paskelbusi eilę faktų apie tikinčiųjų persekiojimą. Ypač buvę terorizuojami tikintieji moksleiviai, prievartaujant juos tapti ateistais. Klebonas kun. Masiokas buvęs valdžios pareigūnų dažnai varginamas; ir jo telefonas buvęs išjungtas.

LKBK (Nr. 12, 1974 m.) skelbiami faktai apie Miežiškių sovchozo vadovybę, kad ji mažino tikintiesiems atlyginimus. 1974 m. Velykų metu tikintieji buvo verčiami dirbti žemės ūkio darbus, rinkti nuo dirvų akmenis.

Kulbagalio, arba Šilelio, kapinėse buvo nedidelė koplyčia. Joje buvo švenčiami šv. Izidoriaus atlaidai.

NAUJAMIESTIS

Šv. Mato Apaštalo parapijos bažnyčia

Naujamiesčio miestas yra dešiniajame Nevėžio krante, kur į jį įteka Kiršinas (48,4 km ilgio) 15 km į pietvakarius nuo Panevėžio.

Vietovės praeitį ir jos pradžią sunku atsekti. Yra nuomonių, kad Naujamiestis atsiradęs jau Vytauto laikais. Jis čia įkurdinęs karaimus ir jų gyvenamąją vietą pavadinęs **Karaimų Naujamiesčiu.** XVI a. karaimų mažiau tebuvę, daugiau atsiradę lietuvių, ir tada vietovę pradėję vadinti tiesiog Naujamiesčiu. Bet šiam faktui paremti trūksta istorinių duomenų.

Istorinių žinių tėra nuo XVI a. Tada Naujamiestis priklausė Valavičiams, o iš jų perėjo Biržų linijos Radvilams. Dar prieš 1583 m., Eustachijaus Valavičiaus laikais, čia buvo pastatyta reformatų bažnyčia. Vėliau ją globojo Radvilai.

R. katalikų bažnyčia Naujamiestyje atsirado šimtmečiu vėliau. Jos steigėju buvo D.L.K. kancleris, grafas ir Trakų vaivada Marcijonas Oginskis. Bažnyčia ir parapija įkurta jo 1688.IV.2 aktu, Gardine. Kitu 1689 m. aktu M. Oginskis įsakė pastatyti Naujamiestyje bažnyčią, kleboniją, špitolę ir kitus pastatus. Išlaikymui iš savo Raguvos turtų užrašė 10.000 lenkiškų auksinų. Klebonas turėjo gauti 300 auksinų metinės algos ir įvairių maisto dalykų. Parapijos steigėjo užrašus patvirtino kanclerio žmona Ona Radvilienė. Ji taip pat įpareigojo dvaro nuomininką Antaną Pšedzdzieckį perkelti bažnyčios išlaikymą nuo Raguvos į Naujamiesčio dvarą. 1725 m. pirmoji bažnyčia sudegė. Po kurio laiko Upytės teisėjas ir vėliavininkas Kristoforas Puzyna pastatė pamaldoms laikyti laikiną bažnyčią (šopą). Yra žinoma, kad joje sekmadieniais pamaldūs žmonės giedodavę lietuviškai rožančių. Tebuvęs vienas altorius. Tačiau šis pastatas nepatenkino parapijiečių reikalavimų.

Antroji, nuolatinė medinė bažnyčia pastatyta kun. Mato Banevičiaus ir parapijiečių rūpesčiu. Ji buvusi panaši į kubą, grindys ir lubos buvusios sudėtos tik presbiterijoje. Turėjo 8 įstiklintus langus, 3 altorius, zakristiją, rūsius po bažnyčia. Priešais bažnyčią stovėjo varpinė, kurioje kabėjo 3 varpai, kainavę 90 imperialų. Šventoriuje kapinės, greta bažnyčios mokykla. Kada bažnyčia buvo pastatyta, žinių neturime, tačiau tai buvo prieš 1755 m., nes tais metais parapiją lankęs vysk. Al. Horbainas minėtą bažnyčią jau radęs. Tuojau po 1755 m. ši bažnyčia sudegė.

Jos vietoje vėl buvo pastatyta laikina medinė bažnyčia (šopa). Ukmergės dekanas Sebastijonas Jonas Chrzonavičius, 1770 m. vizituodamas parapijas, minėtus maldos namus aplankė. Altorių nebuvę — jų vietoje kaboję tik iš gaisro išgelbėti paveikslai.

1781 m. parapijos klebonu buvo paskirtas kun. Antanas Bonaventūra Šliogeris. Tuo pačiu metu jis valdė ir Šeduvos parapiją. Naujamiestyje gyveno vienuolis karmelitas — jo pavaduotojas ir senelis kun. K. Bakleris. Jiems buvo mokama 15 talerių metinės algos. Aukos naujai bažnyčiai buvo renkamos ir Šeduvos parapijoje. 1785 m. bažnyčios statyba buvo baigta ir pats klebonas ją pašventino. Jos statymo išlaidos buvusios tokios: 722 taleriai pinigais, 162 pūrai rugių, 43 pūrai miežių, 14 pūrų žirnių, 4 pūrai kviečių, 10 pūrų avižų, 286 svarai lašinių, 778 svarai mėsos, 63 gorčiai druskos, 70 gorčių degtinės, 9 kapos silkių, 4 spaskos sviesto, 2,5 kapų sūrių, 19 pūrų salyklo.

Didesnę išlaidų dalį padengęs pats klebonas kun. Šliogeris. Pašventinęs bažnyčią, jis atsisakė klebono pareigų, 1786 m. perduodamas parapiją jos administratoriui kun. St. Kalinauskui.

Trečioji Naujamiesčio bažnyčia buvusi kryžiaus formos, su bokštais, paauksuotais kryžiais, apmušta lentomis, malksnomis dengta.

Po 1800 m. naujas klebonas kun. Dominikas Venckavičius išpuošė bažnyčią ir pastatė mūrinę varpinę. Po 1841 m. bažnyčiai buvo palikta 33 dešimtinės žemės. 1847 m. pastatyta nauja klebonija, nauji ūkiniai trobesiai. Maždaug tuo pačiu laiku klebonas Kazimieras Styravičius įsteigė naujas kapines (1 km atstu nuo miestelio).

1855 m. Naujamiesčio parapiją aplankė vysk. M. Valančius. Tada klebonu buvo kun.

Naujamiesčio bažnyčios kampinis vaizdas 1956 metais

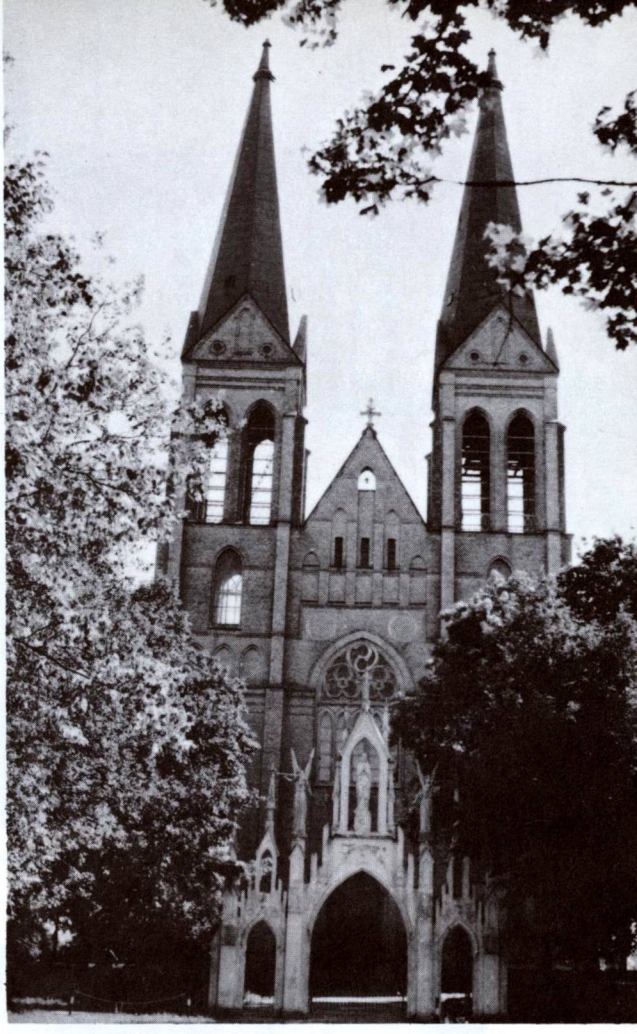

Bažnyčios fasadas 1982 metais

Vincentas Surevičius. Kun. Šliogerio statyta bažnyčia jau buvusi gražiai išpuošta; joje buvę net 6 altoriai, 12 balsų vargonai su varpeliais ir būgnu, daug liturginių rūbų ir kt.

1858 m. parapiją perėmęs kun. Jonas Balandis perdengė bažnyčią, 1874 m. šventorius apmūrytas nauja mūro tvora. Bažnyčią iš vidaus išpuošė garsus dailininkas Feliksas Smuglevičius (1860 m.) ir dail. Dovneris. Naujosios kapinės apmūrytos siena, įruošti gražūs vartai. 1879 m. šias kapines pašventino vysk. sufraganas Al. K. Beresnevičius.

Kun. Jonas Balandis Naujamiesčio klebonu išbuvo 30 metų ir labai daug pasidarbavo parapijos labui. 1863 m. sukilimo metu jis parodė daug išminties ir takto.

1889.I.12 nauju klebonu įvesdintas kan. Romualdas Styravičius. Jis rado kun. Balandžio naujai pastatytus ūkinius trobesius, bet medinė bažnyčia buvo begriūnanti. 1890 m. pradėti paruošiamieji darbai. Deja, juos kiek sutrukdė 1892 m. rudenį sudegęs bažnyčios tarnų namas. Tais laikais buvo labai sunku gauti rusų valdžios leidimą naujai bažnyčiai statyti. Bet iškilo lengvinanti aplinkybė: 1896 m. caras sušvelnino bažnyčių reikalus tvarkantį įstatymą, ir 1897 m. leidimas buvo gautas. Jau 1866 m. mirdamas kun. Juozas Baukys-Baukevičius testamentu paliko naujajai Naujamiesčio bažnyčiai 8000 rb. Jie išaugo į 30,716 rb kapitalą. Iš viso buvo išleista 73.865 rb., neskaitant parapijiečių darbo. Ketvirtoji iš eilės Naujamiesčio bažnyčia buvo pastatyta.

1908 m., Šv. Onos atlaidų metu, klebonas — bažnyčios statytojas pirmą kartą čia atlaikė šv. Mišias. Iš jo uolių talkininkų ypač minėtinas Jonas Viseckis, nepaprastai lengvinęs klebono rūpesčius savo darbu ir įvairiopa talka. Tačiau šį uolų talkininką ištiko nelai-

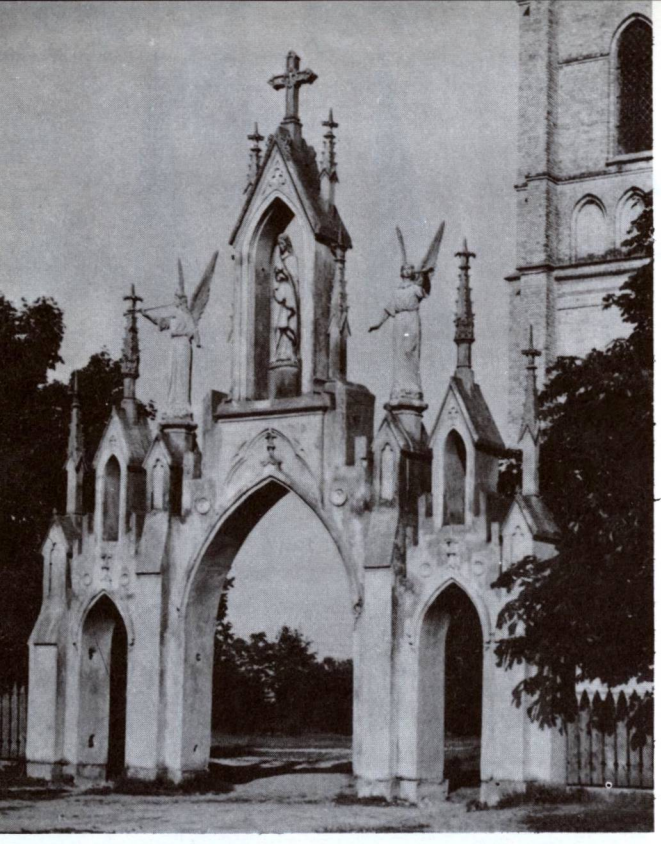

Naujamiesčio šventoriaus vartai

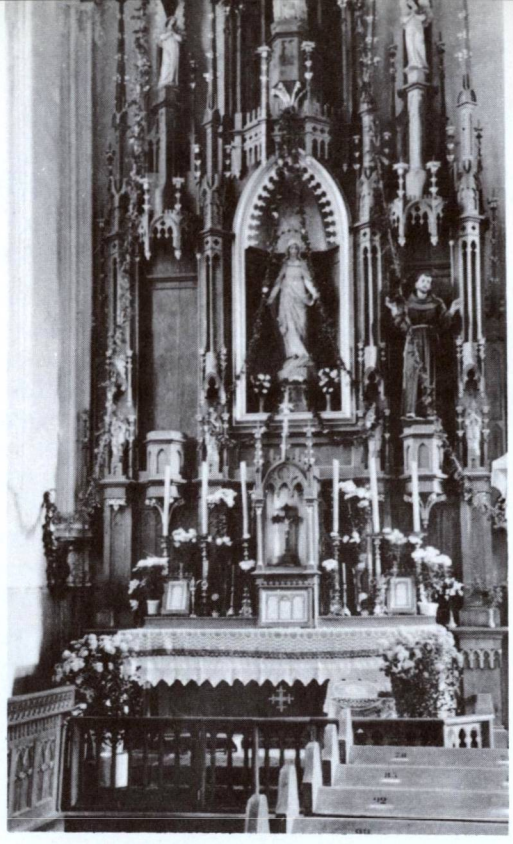

Didysis altorius 1957 metais

mė: baigus statyti naująją bažnyčią, jis nukrito nuo senosios bažnyčios lubų ir iš čia nukeliavo į amžinybę . . . Kun. R. Styrevičius buvo pakeltas Žemaičių kapitulos prelatu ir greitai apleido Naujamiestį. Naujoji bažnyčia buvo pastatyta greta senosios, kuri naująją pastačius, buvo nugriauta.

Architektūra. Mūrinė bažnyčia statyta 1898—1908 m. pagal inž. Florijono Vyganauskio iš Rygos projektą. Architektūra eklektinė su gotiškomis žymėmis. Jos trijų navų plotas yra 49 × 19,6 m, bokštai 65 m aukščio. Fasadas su dviem bokštais suskaidytas horizontaliai į 4 tarpsnius. Virš portalo šviečia daugialypis penkių padalų langas. Frontonas padalintas įvairiomis nišomis. Bokšto masę palengvina didelės atviros angos varpams. Šviesių plytų sienas suremia laibi kontraforsai. Presbiterija yra lygaus platumo su centrine nava, o absida trisienė. Kampuose priglaustos žemos zakristijos. Vidaus sienos ir pilioriai nutinkuoti. Jų storumą palengvina smulkios kaneliūros ir puošnūs karnizai. Vargonų choras atitvertas gražia betonine baliustrada. Didysis altorius ir sakykla išdabinti gotiškai. Šoniniai ąžuoliniai altoriai pastatyti 1934 m. Vlado Čižausko. 1936 m. įrengti pušiniai suolai, sutalpinantys apie 500 žmonių.

Šventoriaus vartai trijų angų, nutinkuoti. Jie apkrauti 8 pinakliais, trimis atviromis nišomis ir turi tris statulas.

Pamažu buvo puošiamas bažnyčios vidus. Įruošti 3 ąžuoliniai altoriai, suolai bei kėdės. Bažnyčia pagražinta meisterio Orliskio raižiniais. Įruošta puiki sakykla, vargonai. Čia daug triūso įdėjo kun. J. Puleikis, parapijos administratorius.

I pasaulinio karo metu bažnyčios stogą ir langus pažeidė kulkos. Sutaisytą bažnyčią 1921.VI.5 iškilmingai konsekravo Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius. Buvo vykdomi tolimesni darbai. 1934 m., Amerikos lietuvaitės Kotrynos Niedvaraitės aukomis, klebonas kun. Juozapas Kirna įruošė du šoninius ąžuolo medžio altorius, gražius ir stilingus, Vlado Čižausko darbo. Juose pastatytos Šv. Antano ir Pranciškaus statulos, atgabentos iš Italijos, garsaus skulptoriaus J. Rifesserio darbo. 1936 m. bažnyčios vidų išdekoravo dail. Vincas Dilka, nupiešdamas 4 paveikslus. Buvo įruošta ir 500 sėdimų vietų.

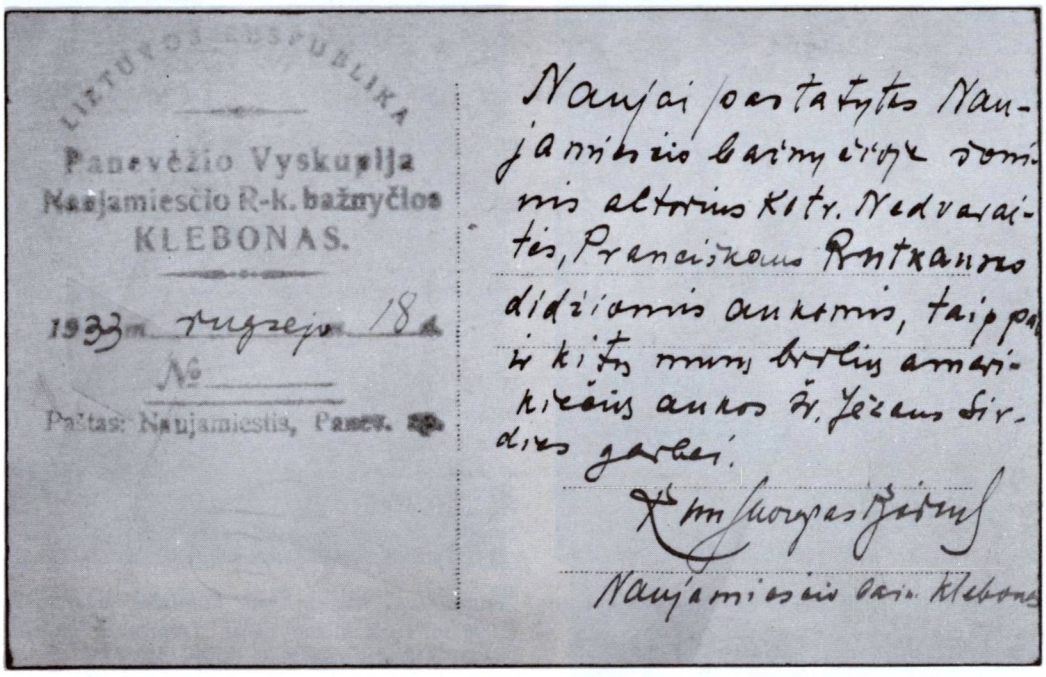
LIETUVOS RESPUBLIKA

Panevėžio Vyskupija
Naujamiesčio R-k. bažnyčios
KLEBONAS.

1933 m. rugsejo 18 d.
№

Paštas: Naujamiestis, Panev. ap.

Naujai pastatytas Naujamiesčio bažnyčioje šoninis altorius Kotr. Nedvaraitės, Pranciškaus Rutkauses didžiomis aukomis, taip pat ir kitų mūsų brolių amerikiečių aukos Šv. Jėzaus Širdies garbei.

Kun. Juozapas Žiedrus

Naujamiesčio bažn. klebonas

Naujamiesčio klebono kun. Juozapo Kirnos padėka Amerikos lietuviams už auką šoninio altoriaus įruošimui

Pirmosios Šv. Komunijos iškilmės Naujamiesčio bažnyčioje 1958.IV.15

Kan. Bronius Antanaitis, Šeduvos klebonas, dalina Šv. Komuniją Naujamiesčio bažnyčioje

Paminklas Naujamiesčio kapinėse, pastatytas 1906 m. rusų nužudytiems keturiems jaunuoliams atminti. (1961 m. nuotrauka)

Naujamiesčio parapija priklauso Panevėžio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 6168 parapijiečius. Tada jos klebonu buvo kun. Juozas Kirna; juo buvo ir pokario metais. Parapijoje buvo gyvà religinė ir lietuviška veikla.

II pasaulinio karo metu Naujamiesčio bažnyčia nedaug tenukentėjo, bet karui baigiantis ji buvo atsidūrusi dideliame pavojuje. 1944.VIII.24, taigi jau frontui praėjus, nakties metu skrisdamas rusų karinis lėktuvas užkliudė bažnyčios bokštą, nusilaužė sparną ir, vos teįstengęs perskristi išilgai bažnyčios stogą, tuojau prie bažnyčios nukrito žemėn; užsidegė ir po savimi palaidojo du lakūnus. Lėktuve buvusios bombos sprogo ir išmušė beveik pusę bažnyčios langų stiklų; vietomis išlaužė ir metalinius rėmus.

Naujamiesčio varpai turi savo istoriją. Pradėjus naujoje bažnyčioje laikyti pamaldas, iš Valdajaus buvo atvežtas didžiulis varpas, 1,81 m skersmens, 3375 kg svorio. Tai buvo dovana iš prelato Juozo Baukio-Baukevičiaus palikimo. Jis buvo pakabintas naujosios bažnyčios bokšte. Varpo garsas buvo girdimas net už keliolikos kilometrų. Prasidėjus I pasauliniam karui, caro valdžios pareigūnai norėjo varpą į Rusiją išvežti, tačiau parapijiečiai protestavo. Rusų karinė valdžia atsiuntė specialistus varpui iškeldinti, tačiau šie, savaitę dirbę, vos teįstengė varpą iš vietos pajudinti. Atėjus vokiečiams, parapijiečiai varpą vėl atstatė jo vieton. Buvo ir daugiau varpų.

Naujamiesčio kapinėse, be kitų, yra vienas paminklas, turintis įdomią istoriją. 1906.VII.30, Šv. Onos atlaidų metu, Naujamiestyje įvyko gyventojų susirėmimas su rusų policija, kurio metu žandarai nušovė 4 jaunuolius: M. Petruškonį, J. Kuokalą, J. Džiugą ir A. Žilį. Iš jų 3, dalyvaujant didelei žmonių miniai, buvo labai iškilmingai palaidoti Naujamiesčio kapinėse. Ant jų kapo pastatytas gražus paminklas su Angelo statula. Jam reikalingų pinigų dalį aukojo ir iš Naujamiesčio kilę Amerikos lietuviai. (Plačiau ML II t., 588—589 psl.).

1940 m. Naujamiestyje buvo apie 1000 gyv. Miestelis buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. Sovietinės okupacijos metu vietovė yra miesto tipo gyvenvietė, priklauso Panevėžio rajonui. 1959 m. 754 gyv.

1983 m. Naujamiesčio klebonu buvo kun. Jonas Jurgaitis (gim. 1917 m., kunigu pašvęstas 1942 m.;. Kartu jis aptarnavo ir nuolatinio kunigo neturinčią Vadaktėlių parapiją. Altaristas — kun. Jonas Nagulevičius.

NEMUNĖLIO RADVILIŠKIS

Švč. M. Marijos parapijos bažnyčia

Miestelis įsikūręs Nemunėlio ir Apasčios upių santakoje, 22 km į šiaurę nuo Biržų, prie Latvijos sienos. Senovėje šias žemes valdė Radvilai; nuo jų vietovė ir savo vardą gavo — buvo Radviliškiu vadinama. Kadangi Lietuvoje jau buvo kitas Radviliškis šis imta Nemunėlio Radviliškiu vadinti.

Vietovė seniai gyvenama. Prie N. Radviliškio yra II—III a. pilkapių, rasta Romos imperijos dirbinių. Gyvenvietę čia įkūrė Radvilai XVI a. II pusėje. Karo su Švedija metu (XVIII a. pr.) N. Radviliškis buvo visiškai sunaikintas. 1794 m. apylinkės miškuose (Biržų girioje) slapstėsi 1794 m. Kosciuškos sukilimo dalyviai. XVI a. Radvilai pastatė reformatų bažnyčią ir ją aprūpino. 1877 m. pastatyta mūrinė reformatų bažnyčia.

Iš senovės laikų ši sritis priklausė Biržų parapijai, bet bažnyčia buvo labai toli; kunigai neįstengė aptarnauti parapijiečių, taigi XVIII a. pr. susirūpinta bažnyčios statymu.

Pirmoji R. katalikų koplyčia pastatyta 1719 m. Ji stovėjusi ne dabartinės bažnyčios vietoje, bet Biržų gatvėje, prie buv. Nankino namo. Ligi mūsų dienų buvo išlikusios čia jos šventoriuje buvusios kapinaitės.

Po 1755 m. pastatyta antroji medinė bažnytėlė. Ji buvusi 10 × 5,5 sieksnių ploto, malksnomis dengta, neturėjusi zakristijos, bet vėliau kun. J. Skapinavičius ją pristatęs. Šventoriuje buvo varpinė. Minimas tik vienas altorius. Nuo 1818 m. jau minimas nuolatinis kunigas — filialistas Jonas Skapinavičius.

Kai ši antroji bažnytėlė paseno ar sudegė, 1854 m. grafo Jono Tiškevičiaus lėšomis, miestelio viduryje pastatyta akmens mūro bažnyčia.

Architektūra. Ši bažnyčia, statyta iš akmenų mūro su plytiniais piliastrais, langų apvadais ir karnizais, yra eklektiška su klasicizmo žymėmis. Platus trijų tarpsnių bokštas patrauktas priekin. Kampiniai piliastrai yra rustikuoti. Frizai išryškinti stačiakampėmis nišomis, o karnizai smulkiais modiljonais. Durys perdengtos trikampiu sandriku. Virš jo įgaubta niša su Švč. Marijos statula, o virš jos — apskritas medalionas su girlianda. Viršutinio tarpsnio angos, kaip ir navų sienų

Nemunėlio Radviliškio bažnyčia 1957 metais

langai, turi apskritas arkas. Bokšto stogas piramidinis su keturiais trikampiais frontonėliais. Viduje šeši pilioriai atskiria navas. Suremontavus po 1944 m. karo apgriovimo, pastatytas naujas didysis altorius su ąžuoliniu kryžiumi. Yra dar du šalutiniai mūriniai altoriai. Bažnyčios dydžiai: ilgis 27 m, plotis 19 m, bokšto aukštis 25 m. Yra ir daugiau netinkuoto akmenų mūro bažnyčių Lietuvoje, tačiau šitaip turtingai dekoruotos išorės yra tik kelios. Šventoriaus tvora ir vartų stulpai yra panašiai sumūryti, kaip ir bažnyčia.

1905 m. miestelio gaisras skaudžiai palietė bažnyčią. Buvo sugriautas virš bažnyčios didžiųjų durų stovėjęs bokštas (varpai išliko, nes buvo išimti); sudegė lubos, stogas, altorius, paveikslai, vargonai, bet

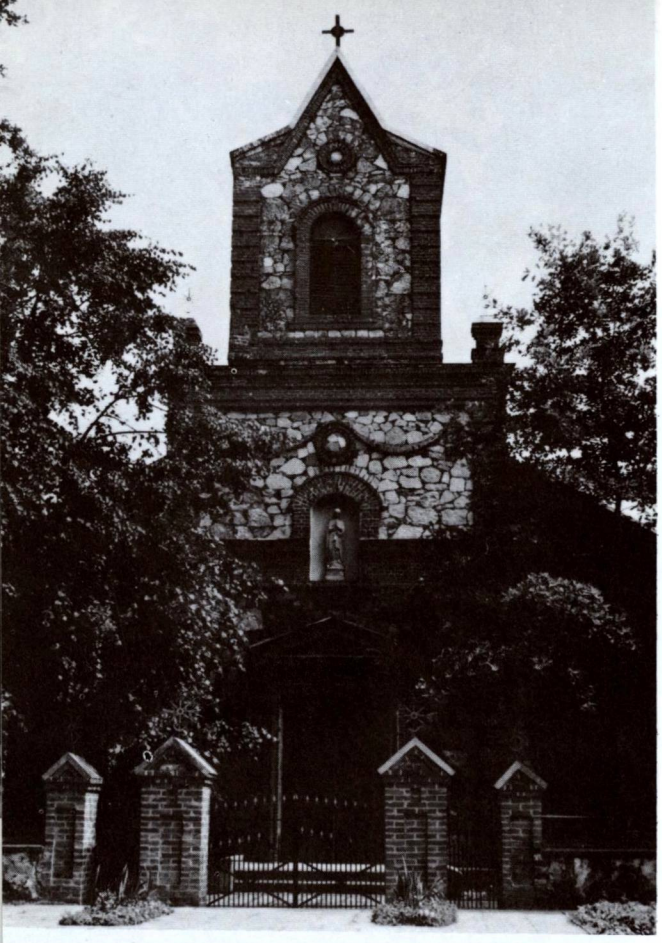

Nemunėlio Radviliškio bažnyčios fasadas 1982 metais

Prie N. Radviliškio bažnyčios 1961 metais

ūkiniai trobesiai išliko. Pamaži buvo vykdomi atstatymo darbai. Gal penkerius metus pamaldos buvo laikomos špitolės pastate.

I pasaulinio karo metu bažnyčia vėl gerokai nukentėjo. 1924—1928 m. buvo vykdomi atstatymo darbai, kuriuos pradėjo kun. Feliksas Dėdelė, o baigė kun. Mykolas Jusys. Bokštas atstatytas ligi buvusio jo aukštumo, stogas apdengtas iš pradžių lentelėmis, o vėliau cinkuota skarda, bažnyčia iš vidaus ištinkuota ir išdekoruota, sutvarkyti altoriai, įdėti langai, cementinių plytelių grindys.

Bet II pasaulinis karas bažnyčią palietė labai skaudžiai. 1944.VIII.10—X.7 prie Nemunėlio upės vyko smarkūs rusų — vokiečių kariuomenių mūšiai. Buvo sunaikinti 7 prie Nemunėlio upės stovėję kaimai. Žuvo 15 civilių gyventojų, 7 sužeisti. Kitos sodybos apardytos. Sudegė ir visi parapijos ūkiniai pastatai. Bažnyčia buvo taip labai sunaikinta, kad patys radviliškėnai, lygindami I ir II pasaulinių karų metu padarytus nuostolius, sakydavo: „Per aną karą reikėjo skaičiuoti, kas buvo sunaikinta, per šį karą — kas liko . . ."

Pokario metais, administratoriaus kun. Stanislovo Žalio ir kitų rūpesčiu, bažnyčios stogas buvo lentelėmis apdengtas, atstatytas bokštas, tik žymiai trumpesnis, ištinkuota presbiterija. Klebonijos vietoje pastatytas mažas 6 × 6 m namukas.

Parapija priklausė Biržų dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2760 parapijiečių. Nepriklausomybės metais N. Radviliškis buvo valsčiaus centras. 1923 m. 723 gyv.

Okupacijos metu vietovė yra Biržų rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 384 gyv.

1983 m. parapijos klebonu buvo kun. Juozas Balčiūnas (gim. 1934 m., kunigu pašvęstas 1968 m.).

Pokario metais, bolševikams persekiojant R. katalikų bažnyčią, į N. Radviliškį buvo ištremtas ir čia daugiau kaip 10 metų gyveno Kaišiadorių vyskupas Vincentas Sladkevičius. Okupantams neleidžiant paskirti N. Radviliškio parapijai klebono, vyskupas kurį laiką ėjo ir klebono pareigas. Čia jis buvo visą laiką vietinių komunistų pareigūnų persekiojamas ir sekamas, tardomas vietoje ir Biržų prokuratūroje.

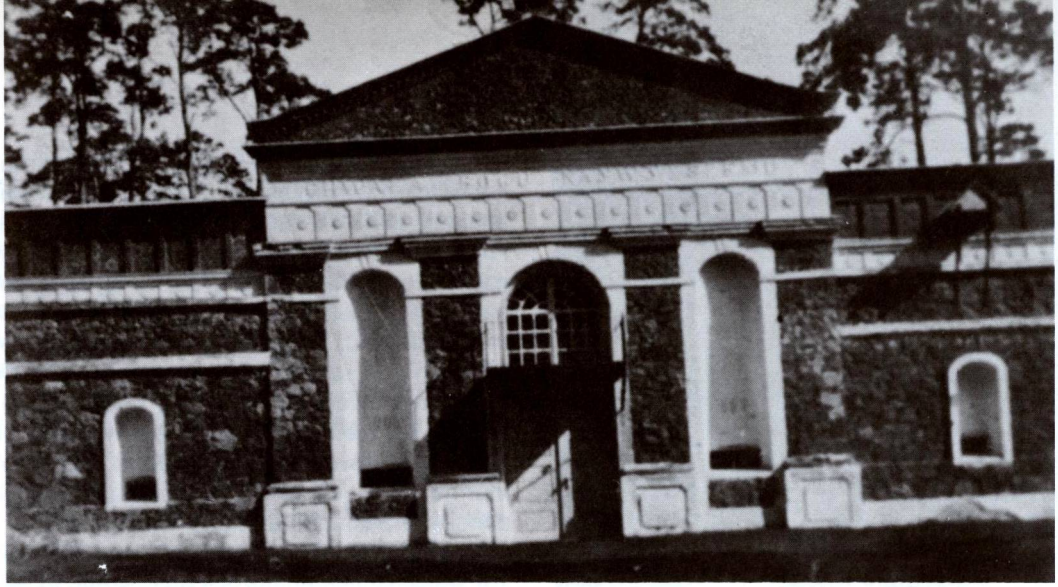

Nevėžininkų buv. dvaro koplyčia

NEVĖŽININKAI

Dvaro koplyčia

Nevėžininkų buv. dvaras ir kaimas yra prie Nevėžio upės, 4 km nuo Naujamiesčio, 10 km į vakarus nuo Panevėžio. Tai sena vietovė, kurios laukuose buvo pilkapių su griautiniais kapais. Dalį jų XIX a. pabaigoje kasinėjo vietos dvarininkė M. Butrimuvna. Buvo rasta III—V a. dirbinių — geležinių pentinų, siaura ašmenių kirvių, juostinių apyrankių, segių ir kt. Istorijos šaltiniuose Nevėžininkai pirmą kartą minimi 1368 m.

Dvaro savininko Česlovo Eidrigevičiaus kapas ir paminklas (†1907.V.21), prie koplyčios. (1980 m. nuotrauka)

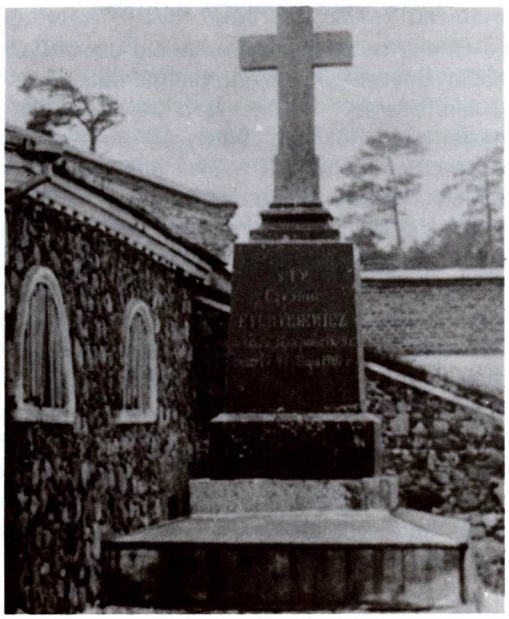

Nevėžininkų dvaras priklausė Eidrigevičiams, kurie XIX a. pastatė mūrinę koplyčią. Jos sienos iš skaldytų akmenų, apie 1 m storumo, viduje 2 altoriai. Koplyčioje buvo ir vargonai, sunaikinti I pasaulinio karo metu. Koplyčioje buvo didžiulė Vilniaus Aušros Vartų paveikslo kopija, daug liturginių reikmenų bei rūbų.

Nuo 1910 m. Nevėžininkų dvaras su koplyčia priklausė Vladislavai Eidrigevičiūtei-Maciejauskienei (1982 m. ji gyveno Euclide, Ohio ir suteikė mums žinių bei nuotraukų). Pastatas erdvus ir galėjo sutalpinti apie 300 žmonių. Nuolatinio kunigo nebuvo, bet kai kuriomis progomis koplyčioje buvo laikomos pamaldos.

1944 m. dvaro savininkė Vl. Maciejauskienė pasitraukė į Vakarus. Išvažiuodama koplyčios liturginius reikmenis, paveikslą, varpą ir kt. perdavė Marijonų bažnyčiai Panevėžyje. Bolševikai koplyčios pastatą nusavino ir jį pavertė elektros jėgaine, o koplyčią supantį gražų pušyną iškirto.

Už koplyčios buvo Nevėžininkų kapinės, kuriose palaidoti ir Nevėžininkų dvaro savininkų Eidrigevičių šeimos nariai. 1923 m. Nevėžininkuose buvo trys dvarai — Malakauskio, Jasinskio ir Eidrigevičienės, iš viso 20 sodybų ir 239 gyv. Vietovės priklausė Naujamiesčio valsčiui. Pokario metais Nevėžininkų kaimas priklausė Panevėžio rajono Berčiūnų apylinkei. 1959 m. 88 gyventojai.

Niurkonių koplyčia

NIURKONIAI

Šv. Tomo koplyčia

Niurkoniai buvo dvaras, įsikūręs prie Lėvens upės, 4 km į pietvakarius nuo Pumpėnų. Iš senų laikų čia savininkai buvo Kasakauskai. Jų palikuoniui dvaro centras priklausė ir nepriklausomybės metais, kuris čia turėjo pavyzdingai tvarkomą ūkį. Dvaras priklausė Pumpėnų valsčiui. 1923 m. 79 gyv.

1827—1828 m. dvaro savininko Juozapo Kasakausko lėšomis buvo pastatyta akmens mūro koplyčia, 30 × 15 m, 12 m aukščio, be bokšto. 1828 m. Vilniaus vyskupo Andriejus Klongevičiaus įgaliotas Panevėžio dekanas Ipolitas Viercinskis ją pašventino.

Architektūra. Mūrinė koplyčia yra gražus klasicizmo kūrinys. Taisyklingo stačiakampio plano, su tradiciniu portiku, kvadratinėmis kolonomis, lygių traukų antablementu aplink visą pastatą, pastatas galėtų būti kad ir katedros modelis. Viskas baltai tinkuota. Trikampio frontono apačioje įdėtas didelis puslankio langas su žvaigždinėmis stiklų padalomis. Bokštelių nėra. Lubos plokščios. Langų angos suskliaustos beveik gulsčiai. Didysis altorius su porinėmis kolonomis ir barokiniu antstatu galėjo būti ir vėliau sukurtas. Panaši ir turtingai ornamentuota rokoko sakykla.

Koplyčios viduje įruoštas 1 altorius su Dievo Motinos paveikslu. Mensa mūrinė. Ant altoriaus stovėjo gražus dramblio kaulo kryžius, bet vėliau jis dingo.

1851 m. vyskupo M. Valančiaus leidimu koplyčioje buvo įvesti Šv. Tomo de Villanova atlaidai. 1853 m. tas pats vyskupas suteikė koplyčiai teisę laikyti joje Mišias ir sakyti pamokslus. Prie koplyčios dažnai gyvendavo kunigas, kurį išlaikydavo dvaras. 1863—1864 m. rusų valdžia buvo koplyčią uždariusi. Paskutinis iš savininkų Marijonas Kasakauskas savo dvare priglaudė ir karšino ligi mirties Pumpėnų kleboną kun. J. Viksvą.

Koplyčios šventorius yra kapinės. Jos buvo mūrine tvora aptvertos. Šventoriuje XIX a. pabaigoje pastatyta akmens ir plytų varpinė, dviejų aukštų, keturkampė. Priešais koplyčia yra aukštas akmeninis kryžius, greta jo — verkiančio angelo statula.

1914 ir 1944 m. koplyčios šventoriuje buvo palaidota keletas žuvusių karių. Koplyčios rūsyje buvo laidojami fundatoriaus šeimos nariai.

Pokario metais koplyčia uždaryta. Yra žinoma, kad 1947 m. į koplyčios rūsį buvo įsibrovę piktadariai. Atrodo, kad jie ieškojo brangenybių.

Koplyčia priklausė Pumpėnų parapijai. Pokario metais buv. Niurkonių dvaras priskirtas Pasvalio rajono Pumpėnų apylinkei.

OBELIAI

Šv. Onos parapijos bažnyčia

Obelių miestas įsikūrė Obelių ežero šiaurės rytų krante, kalvoje, o pietinė dalis šlaite; Obelių dvaras — Našio ežero krante, 14 km į rytus nuo Rokiškio. Vietovės vardas yra augmeninės kilmės ir reiškia obelį. 1967 m. miestas apėmė 351 ha plotą.

Obelių dvaras žinomas nuo XV a., pirmą kartą istorijos šaltiniuose minimas 1509, D.L.K. aktuose. Tada dvaras priklausė valdovui. 1529 m. Lietuvos — Livonijos sienų sutartyje minimi ir Obeliai. Amžių bėgyje dvarą valdė Giedraičiai, Tiškevičiai, Petkevičiai ir kt. 1551 m. sidabrinės mokesčių sąrašuose minimas Obelių miestelis. XVIII a. Obelių dvaras buvo vienas iš geriausiai tvarkomų valdovinių dvarų. (Daugiau istorinių žinių apie Obelius yra ML II t., 148—152 psl.).

R. katalikų bažnyčia Obeliuose pastatyta 1629 m., karaliaus Žygimanto III pavedimu. Ji buvo gerai aprūpinta žeme ir baudžiauninkais, todėl klebonais dažniausiai buvo Vilniaus kapitulos nariai, o kartą ir vyskupas sufraganas. Žinoma, jie Obeliuose negyveno, valdė per administratorius ir tik retkarčiais apsilankydavo.

1781 m. Obeliuose buvo ir mokykla. Tada ją lankė 22 mokiniai (18 valstiečių, 4 bajorų vaikai). Parapija turėjo tais metais 3674 parapijiečius.

1860 m., klebono kan. Steponavičiaus rūpesčiu, pastatyta nauja mūrinė keturkampė bažnyčia. Didysis altorius buvo pašvęstas Šv. Onai — bažnyčios globėjai. 1898 m., esant klebonu kun. Jurgaičiui, bažnyčia sudegė didžiulio gaisro metu, kuris ištiko Obelių miestelį. Sudegė ir parapijos trobesiai.

Po gaisro į Obelius atvyko naujas ir energingas klebonas kun. Vincentas Birutavičius. Jis tuojau pradėjo telkti lėšas naujos bažnyčios statybai. Iš draudimo įstaigos buvo gauta 27.000 rb. Rokiškio grafienė Pšezdieskienė paskyrė 500 rb. ir medžiagos, parapijiečiai apsidėjo mokesčiais po 1 rb nuo dešimtinės.

1899 m. bažnyčios statyba buvo baigta. Ji stovi miesto centre ir yra gražiai iš arti ir iš tolo matoma.

Architektūra. 1899 m. pradėta statyti mūrinė bažnyčia ant senosios sudegusios pamatų buvo praplėsta, pridėjus šonines koplyčias. Tokiu būdu jos planas pasidarė kryžminis. Pastatas yra eklektinės architektūros, turi neogotikos žymių, tačiau tinkuotas. Frontono parapetas yra barokinės formos, o durų ir langų angos nežymiai smailios. Bokštų angos varpams sudėtos poromis, didelės. Trys išilginės navos atskirtos sudėtinio profilio pilioriais su akantų lapų kapiteliais. Skliautų pakraščiai pamarginti lyg ir lietuviškų juostų ornamentais. Trys altoriai ir sakykla išdabinti pagal gotikos pavyzdžius. Langai dideli, vidus baltai tinkuotas, tad bažnyčia šviesi ir atrodo erdvi.

Viduje 3 altoriai, už didžiojo lange įruoštas gražus Švč. M. Marijos Škaplierinės paveikslas, labai puošiantis altorių. Moterų pusėje yra Šv. Onos altorius, o vyrų — Kristaus Kančios.

Bažnyčios statytojas kun. Vincentas Birutavičius Obelių klebonu išbuvo apie 40 metų. Panevėžio vyskupas jį pakėlė garbės kanauninku. Mirė 1936 m. ir buvo palaidotas šventoriuje.

Obelių bažnyčios fasadas 1958 metais

Vėliau jį pakeitęs kun. Leonas Virkutis, buv. Birutavičiaus vikaras, iš viso Obeliuose išbuvo 27 metus. Jis atliko bažnyčios remonto darbus, išdažė bažnyčią aliejiniais dažais, iš lauko pusės nudažė kalkėmis (balta spalva). Buvo sutvarkyti ir ūkiniai trobesiai, pastatyta erdvi parapijos salė susirinkimams.

Obelių parapija seniau buvo didesnė. Vėliau ji sumažėjo, atskyrus Ragelių parapijai apie 1000 parapijiečių. Parapijos ribose gyveno ir apie 2000 rusų sentikių — kolonistų, čia atkeltų po 1863 m. sukilimo lietuvių rusinimui.

Obelių parapijiečiai iš senovės laikų buvo geri giesmininkai. Muzikines tradicijas čia kurį laiką puoselėjo vargonininkas žinomas muzikas Mikas Petrauskas (Kipro brolis). Jis vedė ne tik bažnytinį chorą, bet įsteigė ir orkestrą. Pas M. Petrauską mokėsi kitas,

Sakykla. (1956 m. nuotrauka)

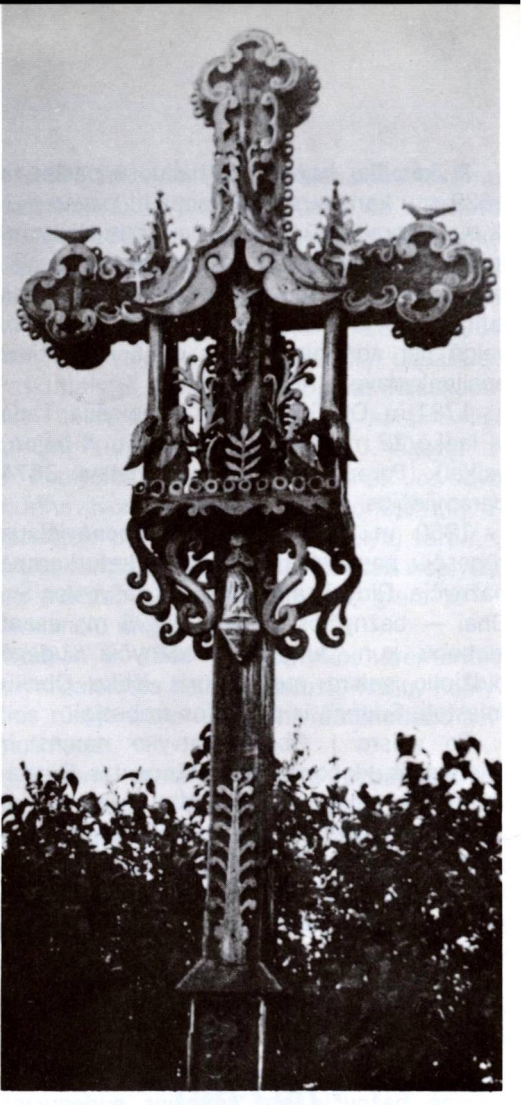

Kryžius Laužažadžių viensėdijoje

vėliau taip pat žymus kompozitorius J. Gruodis. XIX a. gale Obeliuose buvo sukomponuotos lietuviškos Mišios ir prieš 1900 m. pirmą kartą viešai sugiedotos bažnyčioje. Ir Kipras Petrauskas, atvykdamas pas savo brolį, pradėjo pirmuosius savo dainos bandymus. Tais laikais Obelių bažnyčia nejučiomis virsdavo koncertų sale.

Vėliau 40 metų vargonininku buvo muzikas Povilas Lotočka. Jo laikais choristai labai stropiai lankydavo choro repeticijas, kartais į jas vykdavo net po 10 km. Ilgainiui choristų buvo tiek daug, kad nebetilpdavo prie vargonų — giedodavo bažnyčioje.

Organizacinis judėjimas visada buvo gyvas. Jau XIX—XX a. sąvartoje Obelius pasiekdavo draudžiamoji spauda, kurią čia platindavo knygnešiai. Jau prieš I pasaulinį karą buvo įsteigti ir gražiai veikė Blaivybės, Liet. katalikių moterų draugijų skyriai. Ypač gražiai su organizacijomis reiškėsi tuometiniai vikarai — Kazimieras Kriščiūnas ir kun. Povilas Stakauskas. „Blaivybės" draugija buvo įsteigusi ir savo arbatinę, kurią parapijiečiai labai mėgo.

Iš grynai religinių organizacijų minėtini „brostvininkai" — apie 100 moterų ir vyrų. Jie organizuodavo procesijų apeigas, nešdavo bažnytines vėliavas, darbuodavosi atlaidų metu, palaikydami tvarką. Veikė Švč. sakramento garbintojų, Krikščioniškojo mokslo, Tretininkų draugijos. Nepriklausomybės mtais gyvai reiškėsi pavasarininkai, angelaičiai, šauliai, jaunalietuviai, jaunieji ūkininkai.

Obelių parapijiečiai bažnyčios šventoriuje I pasaulinio karo metu. (Iš 1917 m. „Wilnaer Zeitung)

Nepriklausomybės metais Obeliai buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 1500 gyv.

1941 m. kovose su okupantais obeliškai buvo aktyvūs. Keletas jų žuvo kautynėse. 1942 m. Obelių kapinėse jiems buvo pastatytas gražus betoninis paminklas.

Karo ir pokario metai buvo skaudūs. Vokiškieji naciai likvidavo seną Obelių žydų bendruomenę, rusiškieji bolševikai kankino, nužudė ir ištrėmė nemaža apylinkės gyventojų. 1944 m. karo veiksmai padarė nuostolių ir bažnyčiai. Kulkos ir bombų bei sviedinių skeveldros sužalojo bažnyčios stogą, nukentėjo išorės sienų tinkas, išdaužyti langų stiklai, sužalotas didžiojo altoriaus vitražo paveikslas.

Pokario metais remonto darbai atlikti klebono kun. Jono Nagulevičiaus rūpesčiu. Deja, jį ištiko skaudus likimas: 1947 m. buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą.

Ištrėmus kleboną, jo vietą stengėsi užimti bolševikų administracijos atsiųstas ir jos remiamas Jeronimas Matulis, vyskupo suspenduotas. Panevėžio vyskupijos tribunolo deponuotas. Jis bandė teikti dvasinius patarnavimus, tačiau parapijiečiai jo klebonu nepripažino, Obelių bažnyčios nelankė, religinius patarnavimus atlikdavo pas kitų parapijų kunigus.

Bolševikų nužudytiems kankiniams paminklas Obeliuose. (1942 m. nuotrauka)

Vėliau parapiją administravo kun. Jurgis Danys. 1983 m. klebonu buvo kun. Kazys Baronas (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1957 m.). Parapija priklauso Rokiškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 5373 parapijiečius.

Sovietinės okupacijos metu Obeliai kurį laiką (1950—1959 m.) buvo rajono centras. Tada jie gavo rajoninio pavaldumo miesto teises. 1959 m. 1907 gyv.

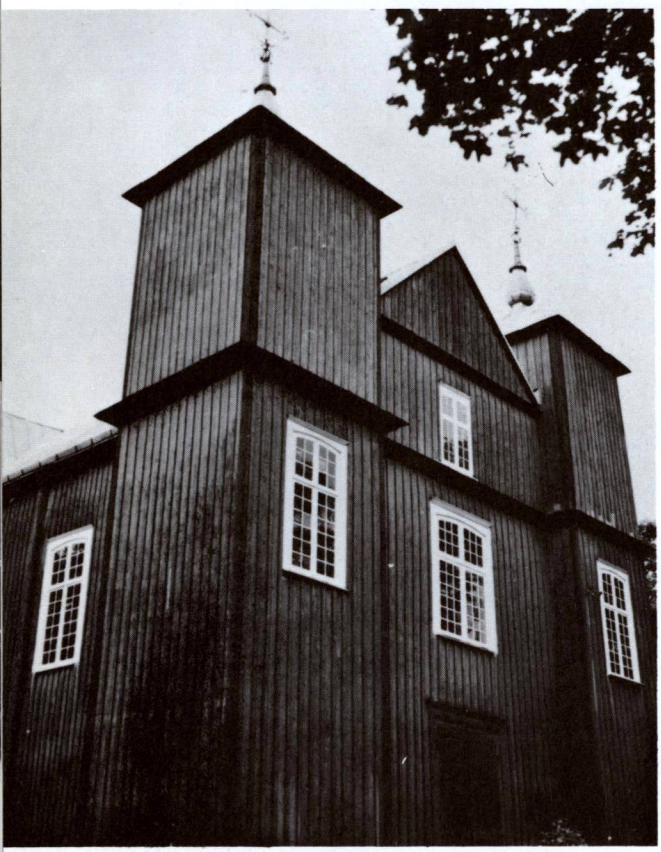

Onuškio bažnyčios kampinis vaizdas 1982 metais

ONUŠKIS

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Onuškio miestelis yra 24 km į šiaurę nuo Rokiškio, 3 km nuo Latvijos sienos. Miestelis išaugo iš Onuškio dvaro, kuris yra 1 km į šiaurę.

Iki XV a. dabartinio Onuškio vietoje tebuvę miškai, ežerai, upeliai. Pirmasis į šią sritį atvykęs Kurklių bajoras Ganus. Jis išsikirtęs miško plotą, įkūręs gyvenvietę ir apsigyvenęs pats su keletu valstiečių šeimų. Nors šie žemės plotai tada priklausė valdovui, Ganus neprašęs jo leidimo. Naujai įkurta vietovė gavusi pirmojo kolonisto vardą. Lenkai ją vadinę Hanušyški, rusai Ganusiški, o lietuviai Onuškiu.

Atrodo, kad Ganus pradėjo kurtis karaliaus Kazimiero laikais, bet Onuškio dvaras buvęs pastatytas Aleksandro gadynėje. Mat dokumente, kuriuo Aleksandras 1499.IX.21 Ganuso sodybas dovanojo Gregorijui Astikui, pasakyta, kad žemę toje srityje išdirbo bajoras Ganus „be mūsų tėvo, Jo Malonybės karaliaus ir mūsų leidimo". Ganusas turėjo išeiti drauge su savo atsivežtais valstiečiais, o Astikui buvę palikti Ganuso įgyvendinti baudžiauninkai. Šioje srityje Astikas gavo didžiulius žemės plotus, jam buvo suteiktos didelės privilegijos bei palengvinimai mokesčių srityje. Taip pat jam buvo suteikta teisė kurti miestą, kolonizuoti girių plotus.

Vėliau Onuškis priklausė Rajeckiams, Mlečkams, Koscialkovskiams, Komarams ir kitiems žemvaldžiams.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią Onuškyje 1600 m. pastatė Mlečkienė, drauge su Rajeckiu, Ukmergės seniūnu. Ji, pagal žmonių pasakojimus, stovėjusi ant aukštos kalvos, kur mūsų laikais buvo seniausios kapinės, apaugusios medžiais bei alyvų krūmais. Viršukalnėje dar buvo atsekamos pamatų liekanos, nors buvo kalbama, kad 1838 m. daug pamatų akmenų buvę panaudota klebonijos statybai. Pirmoji bažnyčia galėjusi būti 22 × 15 m ploto. Vėliau jos langai buvo sudėti į klebonijos pastatą.

1675 m. bažnyčia įsigijo vidutinio svorio (90 kg) varpą, kurį paaukojo` Mlečkai su Rajeckais. 1680.I.6 kamendorius kun. Kristoforas Juozapas Jankevičius pradėjo rašyti krikšto metrikus. Maždaug tuo pačiu metu jau minimas ir Onuškio miestelis, nes buvo rašoma „de magno oppido". Tuo metu Onuškio kunigas aptarnavo dabartinių parapijų — Aknystos, Juodupės, Žiobiškių, Čedasų — kaimus, kurių buvo nedaug.

XVIII a. buvo nelaimingas — onuškiečiai patyrė daug nelaimių: plėšikavo švedai, rusai, buvo keleri nederliaus metai, šaltos žiemos ir kt. Žmonės dažnai slapstydavosi miškuose, mirė nuo šalčio, bado, raupų, dizenterijos, epidemijų ir nuo maro. Tada ir bažnyčios veikla buvusi labai menka. Būdavę laikotarpių, kai Onuškio bažnyčia nebeturėjusi kunigo. Ją pripuolamai aptarnaudavo Panemunio vienuoliai. 1722 m. kun. Matas Jonavičius čia išbuvo 5 metus. 1730—1732 m. nebuvo nė vieno metrikų įrašo. 1734—1739 m. klebonu

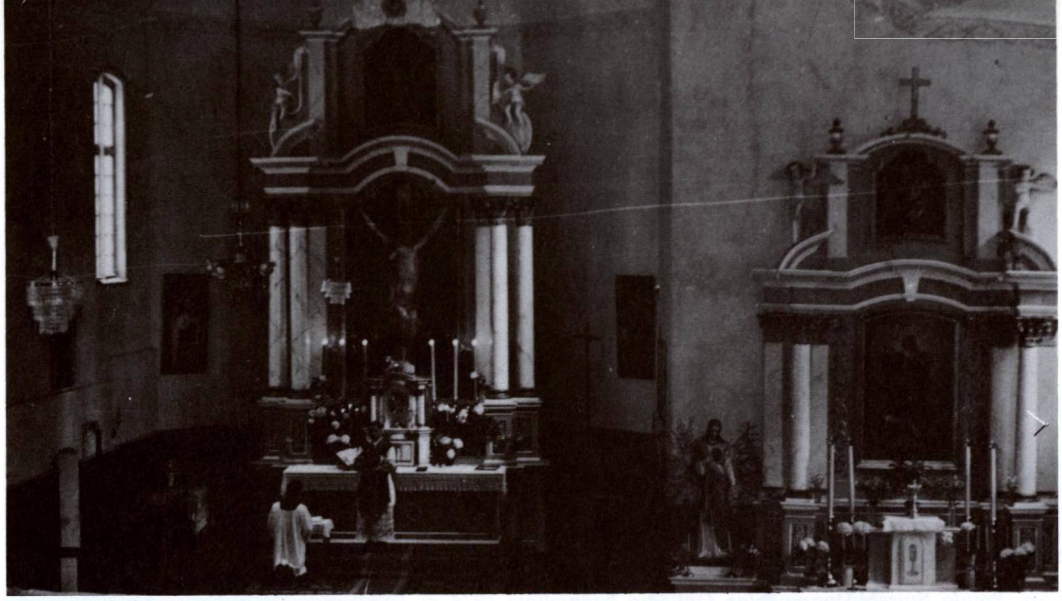

Bažnyčios vidus

buvo vienuolis Antanas Vitanavičius. Tuo laikotarpiu tebūta 20 krikštų, o 1737 m. nebuvo užregistruota nė vieno. 1739—1748 m. vėl tuščias tarpas: 1740 m. tebuvo 3 krikštai, o 1741 m. 5. Senoji bažnytėlė atrodžiusi vargingai, perlinkusi, kaip balnas.

1774 m. Ona ir Konstantinas Kaminskai pastatė naują medinę bažnyčią.

Architektūra. 1774 m. statyta, 1908 m. atnaujinta medinė bažnyčia yra kryžminio plano su viena plačia nava. Yra baroko žymių fasade: tarp dviejų masyviškų bokštų įterptas platus trikampis frontonas yra truputį patrauktas atgal. Dviejų tarpsnių bokštai panašūs į tradicines varpines, su lėkštais piramidiniais stogeliais ir kriaušiniais šalmais, aukštais kryžiais. Bokštų aukštis lygus su stogo kraigu. Tašytų sienojų sienos apkaltos stačiomis lentelėmis. Bažnyčios dydis yra 30,5 × 17,5 m. Dideli langai 2,5 × 1,1 m yra stačiakampiai su nežymiai išgaubtomis arkutėmis; jų rėmai baltai dažyti.

Sienos iš vidaus tinkuotos ir išbaltintos. Nėra piliorių. Medžio konstrukcija senoviška, su medinėmis vinimis ir sunėrimais be geležies, tačiau patvari. Presbiterijos ir vargonų choro grotelės yra išlenktos plane taip, kad padidina tų patalpų plotą. Nauji altoriai ir sakykla barokiškai puošnūs, balti.

Įdomi yra gražaus darbo sakykla, nežinia kada įruošta. Joje yra keturių evangelistų galvos, sakyklos dangčio apačioje — išskėstais sparnais balandis — Šventoji Dvasia. Virš dangčio sėdi angeliukai, pačiame viršuje ant

Varpinė. (Iš vysk. A. Deksnio archyvo)

Kun. Povilo Svirskio pamokslas Onuškio bažnyčioje 1974 m., prieš jam išsikeliant į Sudeikius. (Iš vysk. A. Deksnio archyvo)

pakelto žemės rutulio Šv. Mykolo Arkangelo statula su svarstyklėmis rankoje.

Didžiojo altoriaus raudonoje nišoje įruošta suaugusio žmogaus dydžio medinė Nukryžiuotojo Jėzaus skulptūra (krucifiksas). Bažnyčioje yra ir daugiau vertingų paveikslų bei skulptūrų, jų tarpe „Marija su Kūdikiu" (XIX a.); pažymėtini liturginiai reikmenys: 1856 m. aksominis arnotas, kitas 1853 m. aksomo ir medvilnės arnotas, 1814 m. I. Venerio firmos Vilniuje lietas žalvarinis varpas ir kt.

Bažnyčios prieangyje yra, turbūt dar iš senosios bažnyčios atkeltas, statinės išvaizdos akmuo su įdubimu viršuje. Jame laikomas šventintas vanduo. Jo šonai nutekinti įsmaugtai.

Senieji altoriai iš bažnyčios buvo pašalinti 1892 m., kai kun. Smilgevičius įruošė naujus. Jie buvę, matyt, dar iš senosios bažnyčios atvežti, lentiniai; įruošti nauji barokiniai. Didžiojo altoriaus išlaidas apmokėjo dvarininkas Komaras, o kitus du — parapijiečiai.

Nemaža pasidarbavo klebonas kun. Petras Dočkus. Jis pastatė špitolę, sutvarkė ūkinius trobesius, išmūrijo numirėliams namelį ir kt. Kitas klebonas, Matas Jurgaitis, kapinių plotą praplėtė dvigubai, aptvėrė mūro tvora, sutvarkė kaimų kapelius. Kai 1905 m. po 17 metų pertraukos Onuškį aplankė vysk. G. Cirtautas, džiaugėsi padarytąja pažanga ir gera tvarka.

Daug gera parapijai padarė 1907 m. klebonu atkeltas kun. Juozas Čuvinskas. Jo laikais atliktas bažnyčios pagrindinis remontas, bažnytinės žemės suvestos į vieną 41 ha sklypą, įsteigtas „Laimės" kooperatyvas, kūrėsi religinės draugijos.

I-sis pasaulinis karas onuškiečiams buvo sunkus. Daug sodybų nusiaubta, sunaikinta, daug gyventojų turėjo apleisti savo kraštą. Daug žmonių badavo, trūko sėklos, duonos. Klebonas daug kam padėjo gauti grūdų.

To paties klebono rūpesčiu 1920 m. senosios mokyklos patalpose įsteigta senelių prieglauda. 1921 m. perdengtas bažnyčios stogas (20.000 auksinų). Ėmė kurtis katalikiškos organizacijos. 1922 m. parapiją vizitavo Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius. Iš klebono apyskaitos matyti, kad tada bažnyčia ir parapijos trobesiai buvo tvarkingai laikomi. Blaivybės draugijos skyriui priklausė 472, Katalikių moterų dr-jai 133, Tretininkams — 159, pavasarininkams — 101 asmenys. Vizito proga vyskupas sutvirtino 970 vaikų.

1930 m., Šv. Mykolo atlaidų metu, Onuškyje paminėta klebono kun. J. Čuvinsko 40 m. kunigystės ir 25 Onuškyje klebonavimo sukaktys. Jam pradėjus sirgti, vikaru paskirtas kun. Ignas Šiaučiūnas. Kun. Čuvinskas mirė 1933.XII.31. Palaidotas Onuškyje. Ant jo kapo pastatytas paminklas — akmens kryžius ir 6 stulpai.

Onuškio parapija priklausė Rokiškio dekanatui. Parapijiečių skaičius keitėsi: 1900 m. — 2243, 1925 m. — 2000, 1934 m. — 2777, 1940 m. — 1645, 1947 m. — 1716.

Nepriklausomybės meais Onuškis priklausė Rokiškio aps. Juodupės valsčiui. 1939 m.

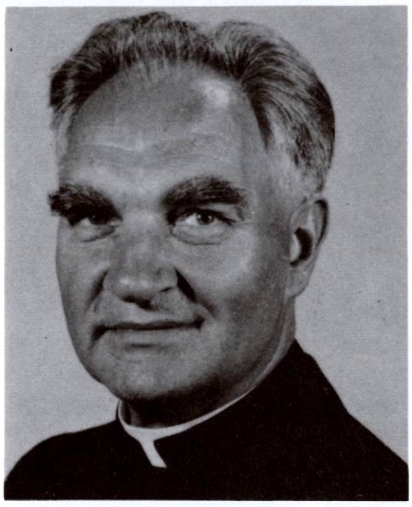

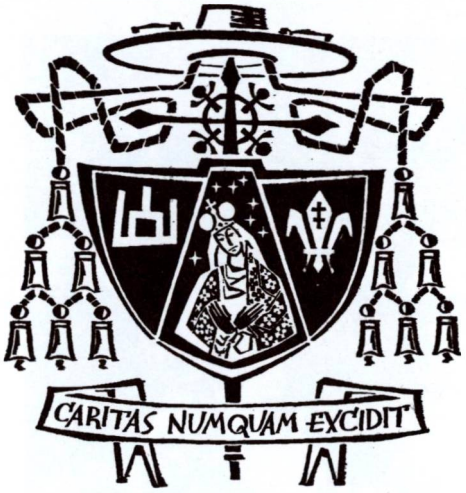

Onuškietis vyskupas dr. Antanas Deksnys ir jo vyskupiškas herbas

apie 600 gyv. Okupacijų metais nemaža apylinkės gyventojų buvo iššudyta ar deportuota.

Sovietinės okupacijos metu Onuškis yra miestelis, priklausantis Rokiškio rajono Juodupės apylinkei, sovchozo centras. 1959 m. 194 gyv.

1983 m. kunigų sąrašuose Onuškio klebonu pažymėtas kun. Lionginas Keršulis (gimęs 1914.I.11, kunigu pašvęstas 1939.VI.3).

Butėniškio vienkiemyje, Onuškio parapijoje, 1906.V.9 gimė Antanas Liudvikas Deksnys, vyskupas. Mokėsi pradžios mokykloje Onuškyje 1914—1918 m., Rokiškio gimnaziją lankė ir ją baigė 1918—1926 m., 1926—1931 m. lankė ir baigė Kauno kunigų seminariją ir V.D.U-to Teologijos fakultetą. 1931.V.30 Kauno metropolito Juozapo Skvirecko pašvęstas kunigu. 1931—1934 m. Panevėžio katedros vikaras, 1934—1936 m. pastoracinis darbas Biržuose. 1936—1940 m. studijavo filosofijos, pedagogikos ir istorijos mokslus Šveicarijos Freiburgo u-te. 1940 m. VI. gavo filosofijos daktaro laipsnį. Negalėdamas grįžti Lietuvon dėl okupacijos, laukdamas vizos į JAV-bes, gilino studijas. 1941 m. atvyko į JAV-bes ir ligi 1963 m. aktyviai dirbo sielovados darbą įvairiose lietuvių parapijose. Daugeliui lietuvių tremtinių parūpino darbo ir buto sutartis, reiškėsi BALFe, skautuose, ALToje, Liet. Bendruomenėje, spaudoje. 1963 m. popiežiaus Pauliaus VI nominuotas vyskupu ir paskirtas Europos lietuvių sielovadai. Gyvena Bad Woerishofene, Vokietijoje. Aktyvus „Lietuvos bažnyčių" knygų paruošimo ir išleidimo rėmėjas.

PAĄŽUOLIAI

Kaimo koplyčia

6 km į vakarus nuo Aluntos, prie Virintos upės, yra Paąžuolių (tarm. Paūžuolių) kaimas ir viensėdijos. Senovėje čia buvo dvaras. Elenchaus žiniomis, 1826 m. dvarininkas Dambrauskas čia pastatė medinę koplyčią, veikusią ligi mūsų laikų. Kitais duomenimis, ji buvusi pastatyta grafo Stanislovo Siltono, prieš 1830 m.

Koplyčia stovi buv. dvaro kapinėse, ant akmeninių pamatų. Sienos surėstos iš tašytų sienojų, priešakinę dalį puošia keturios medinės kolonos. Koplyčia 15 × 11 uolekčių. Medinės dvivėrės durys, įruoštos ant geležinių vyrių, užrakinamos viduriniu užraktu. Stogas lentomis dengtas. Ant jo viršūnės buvo medinis, skarda apkaltas kryžius. Ko-

Snieginės atlaidai Paąžuoliuose nepriklausomybės metais

plyčioje buvo signatūrinis varpelis ir vienas medinis išdrožinėtas altorius.

1853 m. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, aplankęs šią koplyčią, įsakė, kad joje Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo (snieginės) dieną būtų laikomos pamaldos su išstatytu Švč. Sakramentu. Šios tradicijos ir buvo laikomasi — tą dieną buvo atlaidų diena. Tada į Paąžuolius suvažiuodavo daug žmonių. 1932 m. Panevėžio vyskupas K. Paltarokas raštu leido laikyti pamaldas su Švč. Sakramento įstatymu sekmadienį po rugpjūčio 5 dienos.

Ši medinė kapinių koplyčia yra liaudiškai tradicinė, o kartu ir klasiška. Surėsta iš aptašytų sienojų, neapkalta lentomis. Frontonas trikampis, iškeltas ant keturių kolonų portiko.

Koplyčia priklausė Aluntos parapijai. Nuolatinio kunigo neturėjo. Dabar vietovė priskirta Molėtų rajonui.

PABIRŽĖ

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Pabiržės miestelis įsikūręs Tatulos upės slėnio rytiniame šlaite, prie Biržų — Pasvalio plento, 1,5 km atstu nuo Biržų — Šiaulių geležinkelio linijos, 8 km į pietvakarius nuo Biržų. Vietovės vardas kilęs nuo Biržų miesto vardo.

Unijinės Lietuvos laikais Pabiržė buvo dvaras, kurio centras buvo 1 km į rytus nuo dabartinio miestelio. Pirmosios istorinės žinios siekia XVI a. pradžią. Tada ši žemė priklausė Radvilams.

Pirmąją R. katalikų bažnyčią 1515 m. pastatė Vilniaus vyskupas Albertas Radvilas, Biržų kunigaikštis. Yra nepatikrintų žinių, kad ją sunaikinę reformatai.

1645 m. Karolis ir Marija Lapacinskaitė Rastauskai užrašė bažnyčiai savo palivarką. Nuo to laiko Pabiržė pradėta vadinti Rastauskų vardu — **Rastauskine.** 1637 ar 1647 m. Rastauskai pastatė naują medinę bažnyčią. 1680 m. ji buvo Vilniaus vyskupo delegato pavyskupio Sluckio konsekruota Švč. Trejybės garbei. Bažnyčioje buvo įruošti 5 altoriai. Ji buvo Biržų filija. Savarankiška parapija tapo apie 1726—1729 m., kun. Baltramiejaus Ribinskio laikais. Iš Kupiškio dekano 1737 m. vizitacijos pranešimo matyti, kad tada ši bažnyčia buvusi apleista, neturėjusi grindų, bokštų, stogas buvęs begriūvantis. Netrukus po to klebonas kun. Laurynas Demaša ją kiek suremontavo, tačiau bažnyčios klausimas iš esmės nebuvo išspręstas.

1766 m. klebonas kun. Gasparas Antanas Šarkevičius pradėjo statyti mūrinę renesanso stiliaus mūrinę bažnyčią. Statęs savo lėšomis, bet nebaigęs. Užbaigė 1772 m. Vilniaus pavyskupis Gudijos reikalams Feliksas Taujenskis. 1777 m. ji buvo konsekruota. Pastatas buvęs keturkampis, su išsikišusiu fasadu, trimis kupolomis.

Šis bažnyčios pastatas, išstovėjęs 128 metus, ėmė trūkti, skilti. Buvo mėginta jos sienas suveržti geležimis, bet nedaug tepadėjo. Reikėjo statyti naują bažnyčią. Lėšas turėjo duoti parapijiečiai. Statybos darbais rūpinosi klebonas kun. Antanas Rumševičius, turintis šiame darbe praktikos: kiek anksčiau jis Dusetose pastatė mūrinę, o Daugailiuose

Pabiržės bažnyčia. (Vytauto Augustino 1938 metų nuotrauka)

medinę bažnyčią. Statybos darbai tęsėsi 10 metų. Jos išlaidos, neskaitant parapijiečių darbo, siekė 65.000 rb. 1910 m. bažnyčią pašventino Biržų klebonas kan. Juzapas Rimkevičius.

Architektūra. 1897—1908 m. statyta raudonų plytų bažnyčia yra pseudogotikinė, projektuota Rygos inž. Florijono Vyganauskio. Trijų navų plotas yra 20 × 40 m, bokštų aukštis 48 m, tad mažesnė už panašias Kamajų ar Naujamiesčio bažnyčias. Dviejų bokštų fasadas standartinis: su rozete centre, daug nišų, smailūs bokštų stogai. Visos sienos turi laiptuotus kontraforsus. Ant šoninių sienų uždėti bokšteliai, lyg ir pinakliai. Vidaus pilioriai suskaidyti kaneliūrais ir padabinti skersinėmis ir įstrižinėmis juostomis, ko nebūna gotikos architektūroje. Inter-

Pabiržės bažnyčios galinis vaizdas. (Iš dr. Jurgio Gimbuto rinkinių)

jeras tinkuotas ir santūriai ornamentuotas. Altoriai smulkiai dekoruoti su gotiškomis pretenzijomis. Akmenų mūro tvora ir plytų mūro trijų angų vartai panašūs, kaip ir prie kitų to laikotarpio naujųjų bažnyčių.

Vėliau bažnyčia buvo įruošta ir išpuošta. Pastatyti 3 altoriai. Iš jų didysis gotiškas, raudonų plytų, gražiai dekoruotas. Centrinėje vietoje Švč. Trejybės paveikslas, medinis tabernakulis, paauksuotas. Pastatyta daug statulų, paveikslų.

Rastauskai bažnyčią gerai aprūpino žeme ir pinigais, užrašė palivarką, kelis kaimus, 4000 lenkiškų auksinų. Ilgainiui aukos vis didėjo. Bažnyčiai priklausančios žemės išaugo ligi 480 dešimtinių, tačiau faktiškai klebonas tevaldė 160 dešimtinių — 320 dešimtinių kažkur „dingo". Vėliau rusų valdžia tepaliko 33 dešimtines. Dėl bažnyčios turtų klebonas vedė kelias bylas, pasiekusias net Rusijos senatą. 1852 m. klebonui kan. Lichodiejauskui buvo įteikti 110 dešimtinių žemės dokumentai. Vėliau viršnorminė žemė buvo išdalyta valstiečiams.

I-jo pasaulinio karo metu bažnytiniai pastatai beveik visiškai sunyko. Klebonas kun. Ignas Andrašiūnas per keliolika metų juos atstatė, pastatydamas daugumą jų mūrinių. Buvo įruošta ir gera parapijos salė. 1928 m. jis išdekoravo bažnyčią iš vidaus, aprūpino gerais ąžuoliniais suolais, bažnytiniais reikmenimis. 1929.VIII.12 Panevėžio vyskupas K. Paltarokas bažnyčią konsekravo. Bet kleboną ištiko nelaimė: 1930 m. jis nukrito nuo pastolių, smarkiai susitrenkė, susirgo, sveikatos nebeatgavo ir mirė. 1936.VII.12 palaidotas šventoriuje.

Jį pakeitęs kan. Vincas Norkus, Panemunyje pastatęs gražią bažnyčią, Pabiržėje turėjo pergyventi II pasaulinį karą ir šiurpius pokario metus.

II pasaulinio karo metu buvo bažnyčia gerokai sužalota, apgriauti bokštai, stogas, išmušti langai. Pokario metais kan. Norkus su dideliu vargu padarė reikalingus pataisymus, kur nebuvo medžiagos — užkalė lentelėmis.

1940 m. parapija turėjo 6941 m. parapiječius. 1940 m. miestelyje ir dvare buvo apie 250 gyventojų. Vietovė buvo Biržų aps. valsčiaus centras.

Bolševikų okupacijos metu Pabiržė skaudžiai nukentėjo užmuštais ir deportuotais žmonėmis. 1946 m. parapijoje buvo apie 6000 parapijiečių. Pati Pabiržė priskirta Biržų rajonui ir yra apylinkės centras. 1959 m. 101 gyv. 1,5 km į šiaurės vakarus nuo miestelio yra Likėnų kurortas ir gydykla.

1981 m. Pabiržės klebonu buvo kun. Vytautas Tvarijonas (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). Tada Pabiržėje gyveno ir Kaišiadorių vyskupas augziliaras — tremtinys Vincas Sladkevičius. Bet 1982 m. liepos mėn. jis buvo paskirtas Kaišiadorių vyskupijos apaštališkuoju administratorium ir pradėjo eiti Kaišiadorių vyskupo pareigas. 1983 m. klebonu buvo kun. Alg. Narušis (gim. 1942 m., kunigu pašvęstas 1973 m.).

Sakykla. (1958 metų nuotrauka)

PAJSTRYS

Švč. M. Marijos parapijos bažnyčia

Pajstrio bažnytkaimis yra prie Įstro (Lėvens intakas) upės, 12 km į šiaurę nuo Panevėžio, 11 km į pietus nuo Pumpėnų.

Unijinės Lietuvos laikais Pajstrys buvo dvaras, minimas istorijos šaltiniuose 1585 m. Dvaro savininkų bei valdytojų tarpe minimi: Zareckiai, Vavžeckiai, Siesickiai, Tiškevičiai, Staškevičiai.

XVIII a. kaimo kapinėse buvo sena medinė koplyčia, 10 × 9 m., pusiau apvali. Elenchus mini, kad ją pastatęs 1781 m. Juozapas Vavžeckis. Bet pagal senų žmonių pasakojimus, jos pastatėlis buvęs atgabentas iš Stanionių kaimo kapinių ir bent kiek padidintas maršalkos Jurgio Siesickio. Pagal jo ir jo žmonos vardus, buvę įvesti Šv. Jurgio ir Šv. Onos atlaidai. Tada atvykdavo iš Pumpėnų kunigas, vargonininkas, atlaikydavę Mišias. Nuolatinio kunigo nebuvo.

Pajstriečiai kreipėsi į Pumpėnų kleboną, kun. Valentą, prašydami padėti kunigą gauti. Šis nurodė, kad pirmiau reikia gauti bažnyčiai žemės, pastatyti ūkinius pastatus, padidinti bažnytėlę ir kt.

Netoli Pjstrio esančiame Adomavos kaime kartkartėmis gyvendavo be pastovios vietos kunigas Stasys Stakelė. Pajstriečių prašomas, jis kartkartėmis pėsčias ateidavo į koplyčią, atlaikydavo Mišias, išklausydavo išpažinčių ar palaidodavo numirėlį. Tačiau kun. Stakelės dienos čia nebuvo ilgos.

Pajstrio dvaro savininkas Hopenas, komiteto prašomas, sutiko dovanoti 1 ha žemės prie koplyčios, kartu su trobesiais ir smuklės pastatu, jei būtų paskirtas nuolatinis kunigas. Tačiau praėjo keleri metai, kunigo nesulaukta; tuo pačiu metu Hoppeno šeimos santykiai pakito, žmonos ir vaikų vietoje atsirado kažkokia mergina, parapijos steigimo klausimas įstrigo.

Ir štai 1908.XII.10 į Pajstrio dvarą atvyko kunigas. Hoppenas dvaro rūmuose davė kambarį, kuriame įruoštas altorėlis. Keistasis kunigas ėmė laikyti Mišias ne lotyniškai, bet lietuviškai, o pamoksluose pulti popiežių, vyskupą, katalikų kunigus. Smalsumo dėlei susirinkdavo klausytojų. Rodosi, kad 8 moterys prisirašė prie jo „parapijos" ir ėmė agituoti

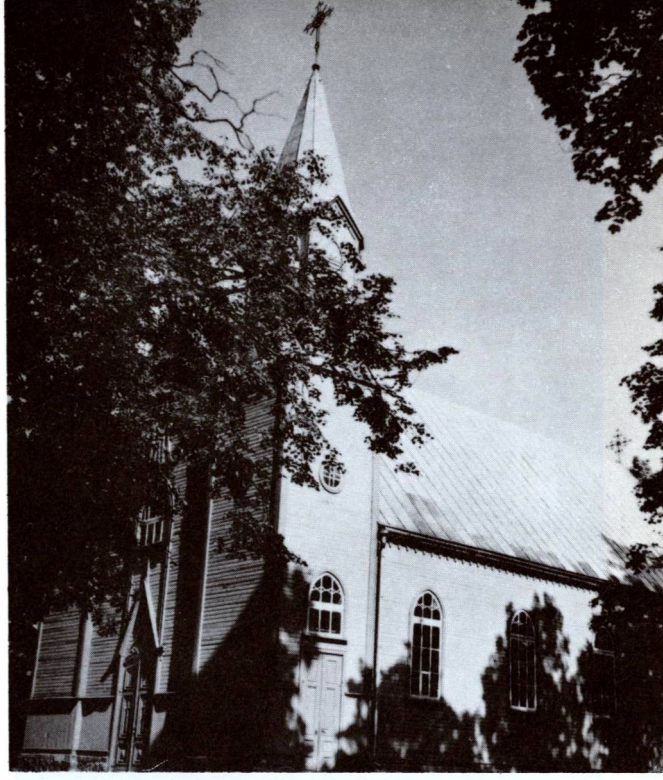

Bažnyčia 1982 metais

kaimynus. Buvo daromi žygiai gauti iš dvaro senąją koplyčią.

Šios žinios pasiekė Pumpėnų kleboną kun. Juozapą Vinkšną. Išaiškėjo, kad atvykėlis dvasininkas buvo marijavitų sektos kunigas Tulaba. Jo akcija buvo tiek naudinga, kad paskubino kataliko kunigo Pajstriui paskyrimo reikalą. Klebono prašomas, vysk. G. Cirtautas Pumpėnų parapijos vikaru paskyrė kun. Jurgį Tilvytį ir paliepė jam gyventi prie Pajstrio koplyčios. Tilvytis į Pajstrį atvyko 1908.XII.20 ir apsigyveno netoli koplyčios pas ūkininką Mykolą Gasperiūną. Tiek kun. Vinkšna, tiek kun. Tilvytis savo pamoksluose marijavitų nepuolė, tiktai vykdė savo, kaip kunigo, pareigas. Žmonės nustojo lankyti marijavitų kunigą, kuris supyko ir iš dvaro išvažiavo.

Dvarininkas Hoppenas, pasikvietęs komiteto atstovus, pareiškė, kad tikrai dovanojąs bažnyčiai daržą su jame esančiais trobesiais. Be to, perleido ir buv. marijavitų koplyčios reikmenis. Visa tai jis atvežė į koplyčią. Aukos augo. Dvarininkas Belazaras dovanojo 3 ha, Tokalienė 10 ha žemės. Buvo pastatyta nauja klebonija, kiti trobesiai. Daujėnų klebonui kun. Baltrušaičiui ir pajstriečiams remiant, pastatyta ir 1910.XI.14

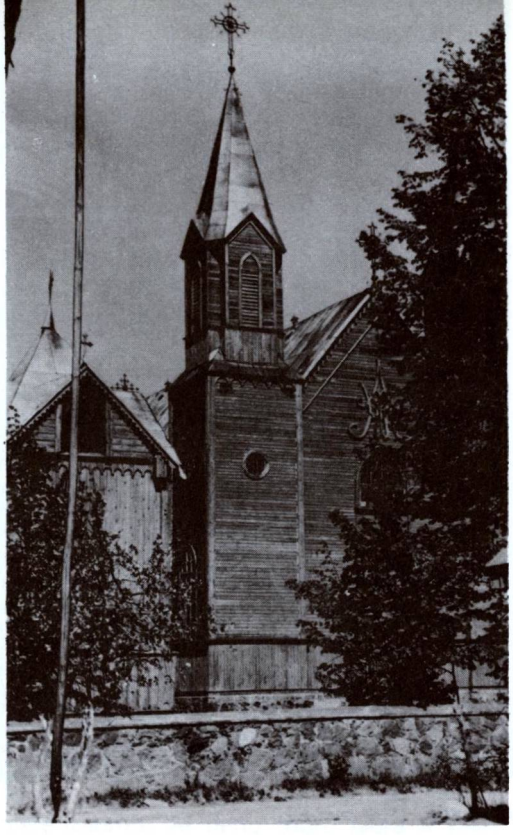

Pajstrio bažnyčia ir varpinė 1956 metais

Pajstrio bažnyčia ir dalis varpinės. (Iš P. Bliumo rinkinio)

pašventinta nauja medinė dvibokštė bažnyčia.

Architektūra. 1910 m. statyta medinė bažnyčia yra panaši į tada madingas mūrines pseudogotikines. Du fasadiniai bokštai yra liekni. Kvadratinio plano apatinis tarpsnis siekia pusę navų stogo aukščio. Antrasis tarpsnis pusiau žemesnis, netaisyklingo aštuoniakampio plano. Varpų angos uždengtos gulsčiomis grotelėmis. Piramidiniai bokštų stogeliai laužytos formos. Bokštuose dar yra apskriti langeliai. Fasadinė siena su trikampiu frontonu yra vienoje plokštumoje, be įprasto horizontalinio karnizo. Virš durų įdėtas didelis langas su arka. Virš jo ant gulsčių lentų apkalo uždėtas reljefiškas insignijų ornamentas. Frontono ir bokšto karnizai padabinti smulkių arkučių pjaustiniais. Fasadą ir absidos sieną puošia sudėtingo ažūro geležiniai kryžiai. Prie pat bažnyčios stovi plati žema medinė varpinė, sulig bokštų pirmuoju tarpsniu. Varpinės stogas laužytas, su keturiais trikampiais frontonais. Karnizai panašiai padabinti, kaip ir bažnyčios. Apkalta statmenai. Varpų angos stogo frontonuose. Šventorius aptvertas nulygintų akmenų tvora.

Bažnyčioje įruošti 3 altoriai. 1915 m. nustatytas cirkulas, 1924 m. Pajstriui suteiktos parapijos teisės. Parapijai priskirti 3 dvarai, 19 kaimų, 26 atskiri vienkiemiai, 2040 žmonių. Pajstrio klebonu paskirtas kun. Stanislovas Dailidonis, daug dirbęs tvarkydamas bažnyčią, parapijos reikalus. 1930 m. jo rūpesčiu, parapijiečių lėšomis bažnyčia išdekoruota. Pajstrietis skulptorius J. Zikaras padarė Dovydo, Šv. Petro ir Povilo statulas, bareljefines Kryžiaus kelių stotis. Parapija priklausė Panevėžio dekanatui. 1940 m. turėjo 2434 parapijiečius.

Nepriklausomybės metais Pajstrys priklausė Pumpėnų valsčiui. 1923 m. čia buvo 26 sodybos ir 178 gyv. Bolševikų okupacijos metu Pajstrys yra Panevėžio rajono Piniavos apylinkės kaimas. 1959 m. 199 gyv.

Pokario metais parapijos klebonu tebebuvo kun. Stanislovas Dailidonis, 1983 m. — kun. Pranas Benediktas Tamulionis (gim. 1939 m., kunigu pašvęstas 1965 m.).

PAJUOSTIS

Buvusio dvaro koplyčia

Pajuosčio buvęs dvaras ir kaimas išsistatęs prie Juostos upės žiočių, abipus Nevėžio, 5 km į rytus nuo Panevėžio, šalia didelių miškų.

Archeologinė praeitis labai sena — netoli kaimo kapinių yra senas kapinynas, kurio 30 pilkapių buvo 1925 m. sunaikinta. Laidojimai buvo apdėti akmenų vainikais, kapai griautiniai, priskiriami II—IV a. po Kr.

Pajuosčio dvaras iš senų laikų priklausė Meištavičiams, kurie čia pastatė mūrinę koplyčią. Jos rūsiuose buvo laidojami Meištavičių giminės nariai. Ji stovi kairėje Nevėžio pusėje, kai pats dvaras yra dešinėje. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, dvaro savininkai pabėgo į Lenkiją, o jų buvusiame dvare įsikūrė Lietuvos kariuomenės 4 pėstininkų pulkas. Kiek vėliau čia buvo pastatytos mūrinės kareivinės, įruoštas aerodromas.

Po I pasaulinio karo gražioji koplyčia liko apleista. Tačiau Pajuostės pr. mokyklos mokytojas su mokiniais, vietos gyventojams padedant, koplyčią apšvarino. Gegužės mėnesio vakarais čia buvo ruošiamos pamaldos.

Užėmę Lietuvą, bolševikai koplyčią nusavino, karstus sudaužė, mirusiųjų kaulus pametė ant vieškelio, prie tilto.

1923 m. Pajuosčio buv. dvare ir kaime buvo 32 sodybos ir 367 gyv., 1959 m. 146 gyv. Priklauso Panevėžio rajono Velžio apylinkei.

1941 m. rudenį Pajuosčio miške vokiškieji naciai iššaudė ir pakasė Panevėžio žydus. Jų išgelbėjimu (deja, nesėkmingai) rūpinosi vyskupas Kazimieras Paltarokas.

Pajuosčio dvaro koplyčios fasadas nepriklausomybės metais. (Iš P. Bliumo rinkinio)

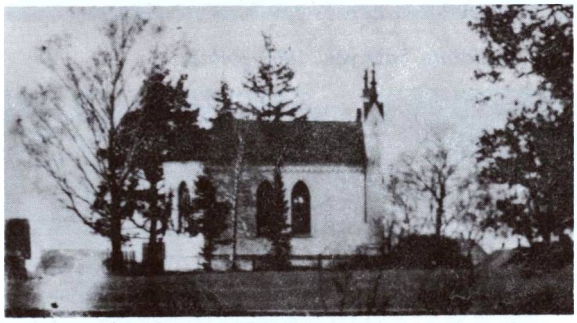

Pajuosčio dvaro koplyčios šoninis vaizdas

Pajuosčio dvaras nepriklausomybės metais. (Iš P. Bliumo rinkinio)

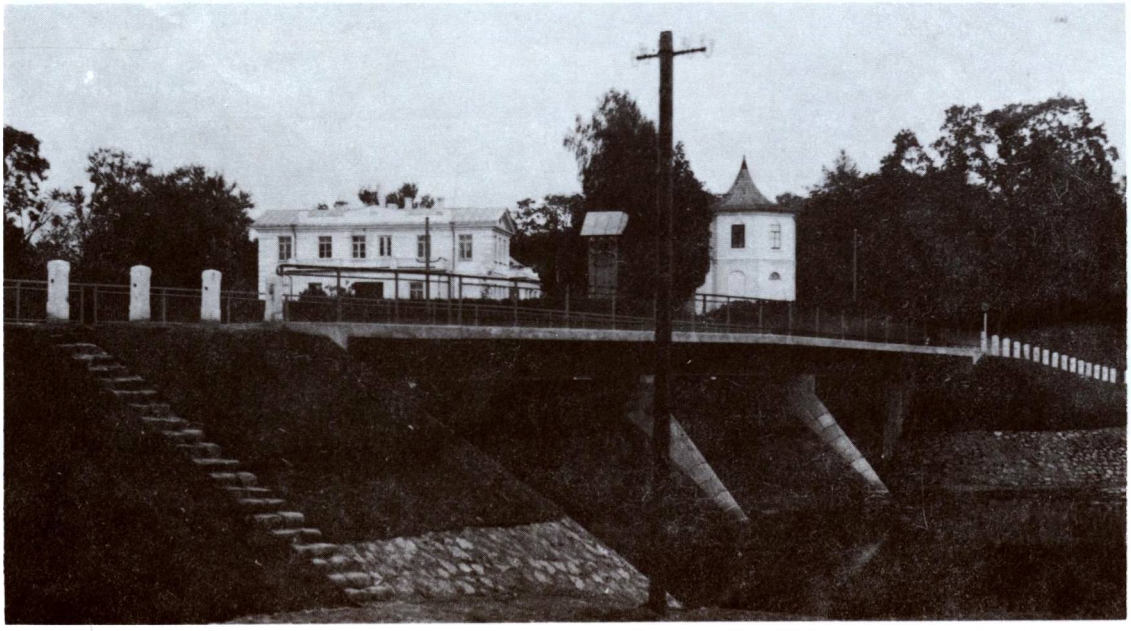

Pakalnių bažnyčia 1962 metais

PAKALNIAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Pakalnių bažnytkaimis įsikūręs Viskėnų ir Pakalnių kalvų pašlaitėje, netoli buv. Pakalnių dvaro, 11 km į pietvakarius nuo Utenos, 6 km į pietryčius nuo Leliūnų.

Pakalniai sena vietovė. Yra piliakalnių, randama Romos imperijos monetų ir kitų senų dalykų. Lietuvių kovų su Livonijos ordinu metu Pakalniai buvo svarbus punktas. Iš tų laikų yra išlikęs piliakalnis su kariniais įrengimais. Padavimai sako, kad Pakalnių pilį pastatęs kunigaikštis Utenis.

Istoriškai Pakalniai žinomi nuo XVII a. Ilgą laiką dvarą valdė Kuliešos. 1774 m. karalius Stanislovas Augustas suteikė privilegiją Smolensko žemės teisėjui Kuliešai Pakalnių dvare ruošti 4 metinius prekymečius. 1794 m. Pakalniuose buvo telkiami sukilėliai prieš rusus. Bet Pakalniai į miestą neišaugo. 1859 m. 122 gyv., 1897 m. 140 gyv.

Pakalnių piliakalnis nepriklausomybės metais

Pakalnių bažnyčios šoninis vaizdas 1957 metais

1762 m. dvaro savininkas Antanas Kulieša dvaro žemėje, prie Pakalnių kaimo, prie vieškelio iš Utenos į Aluntą, pastatė medinę bažnytėlę (koplyčią). Ji buvusi 7 × 14 m ploto, turėjusi 2 bokšteliu, viduje buvę 3 altoriai, 2 paveikslai — Švč. M. Marijos ir Šv. Rapolo bažnyčios Vilniuje. Koplyčią aprūpindavo dvaras su parapijiečiais.

Kai ji sunyko ir buvo nugriauta, jos vietoje 1906 m. kun. Jurgis Kazlauskas su parapijiečiais pastatė dabartinę medinę bažnyčią.

Architektūra. 1906 m. statyta didelė medinė bažnyčia yra sudėtingos kompozicijos, nepanaši į tradicinę. Fasadinė siena siaura ir aukšta, iki stogo kraigo, be atidalyto frontono. Abiejose nartekso pusėse pristatyti sparnai, lyg koplyčios, padaro priekį platesnį už navas. Ant stogo uždėtas bokštelis be sienų, kaip balkonas, su smaile ir kryžiumi. Durys uždengtos atviru prieangiu su ornamentais. Fasado ir šoninių sienų langai aukšti, su trilypėmis gotiškomis arkutėmis. Presbiterija siauresnė, sulig vidurine nava. Absida trisienė. Zakristijos pristatytos pusiau žemesnės. Sienos apkaltos gulsčiai.

Šoninės suolų atramos papuoštos sudėtingais bareljefais su spiralėmis, kriaukle ir gėlių ornamentais. Matyt, išsaugota iš senesniosios

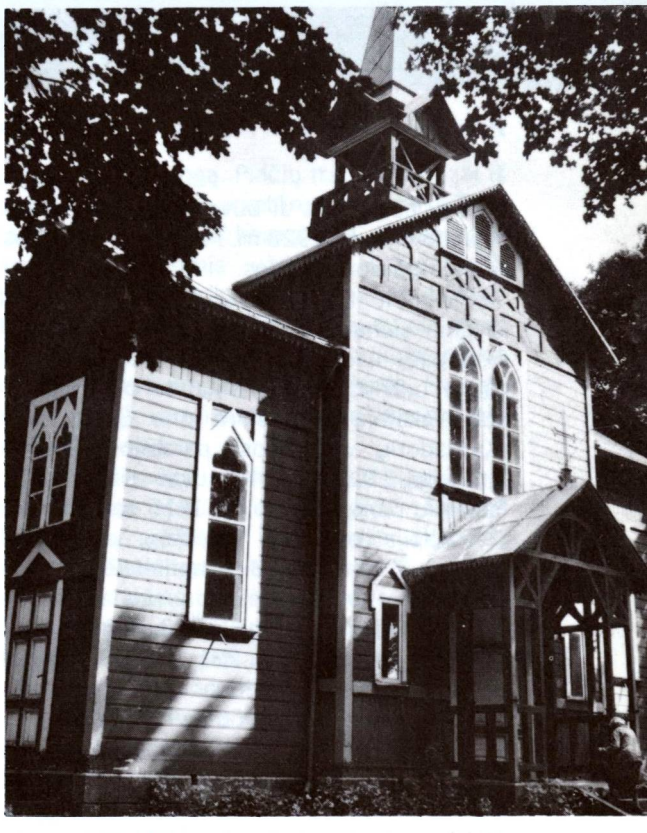

Pakalnių bažnyčios fasado detalė 1982 metais

Pakalniai 1938 metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

XVIII a. bažnyčios. Ji buvo Leliūnų parapijos filija, be cirkulo. 1928 m. Panevėžio vyskupas suteikė parapijos teises.

Steigiant naujas vyskupijas, teko kiek išlyginti sieną tarp Panevėžio ir Kaišiadorių vyskupijų, kad gyventojams būtų patogiau lankyti bažnyčias. Taigi 5 kaimai buvo atskirti nuo Pakalnių ir priskirti prie Skudutiškio (Kaišiadorių vyskupijos) parapijos: Šlapiai, Ignapolis, Dubelka, Kaniukai ir Vitkūnai. Pakalnių parapijai dar liko 1615 parapijiečių.

Parapija priklauso Anykščių dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2338 parapijiečius. Nepriklausomybės metais Pakalniai priklausė Utenos aps. Leliūnų valsčiui. 1923 m. bažnytkaimyje ir dvare buvo 291 gyv. Sovietinės okupacijos metu yra Utenos rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 228 gyv.

Karo metu Pakalnių klebonu buvo kun. Petras Purauskas. 1983 m. parapijos administratorium buvo kun. Antanas Zulonas (gim. 1942 m., kunigu pašvęstas 1971 m.).

Pakalnių varpinė

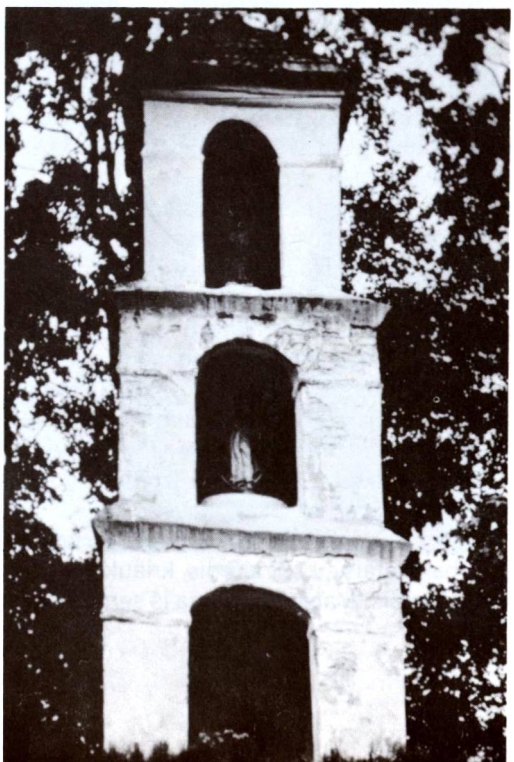

PAKRUOJIS

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Pakruojo miestas įsikūręs abipus Kruojos upės (Mūšos intakas, 60,4 km ilgumo), 34 km į rytus nuo Šiaulių. Vietovės vardas kilęs nuo Kruojos upės. Miestas su apylinkėmis stovįs ant požeminės kalkinės uolos. Perkalus ją kokius 23 m ir įstačius vamzdžius, vanduo nepompuojamas savaime muša iki 3 m aukščio.

2 km į šiaurės rytus nuo miesto yra Pakruojo dvaras. Istoriškai Pakruojis žinomas nuo XVI a., pirmą kartą istorijos šaltiniuose minimas 1585 m. Yra išlikęs 1596 m. dvaro inventorius. Amžių būvyje dvarą valdė Martinavičiai, Zabielai, Minseriai, Roppai. 1897 m. mieste jau buvo 1545 gyv. (Daugiau žinių apie Pakruojį yra ML III t., 80—84 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Manoma, kad pirmoji bažnyčia pastatyta 1630 m. Greičiausiai tai buvo koplyčia. Ji stovėjusi senosiose kapinėse.

1750 m. Pakruojo dvarininkas Jonas Zabiela, Mstislavlio kaštelionas, pastatė naują medinę bažnyčią. Ji buvo kryžminio plano, su dviem koplyčiomis, kurių vienoje buvusi įruošta zakristija, o antroje buvęs Švč. M. Marijos altorius. Bažnyčios stogas buvęs lentelėmis dengtas, o koplyčios čerpėmis, grindys plytomis išklotos. Viduje įruošti 6 altoriai.

1755 m. pašventintos „Viešosios kapinės". Tada jose tebuvę 2 kryžiai ir ąžuoliniai vartai. Reikia manyti, kad šios kapinės buvo jau antrosios.

Zabielos statyta bažnyčia išsilaikė 125 metus. Reikėjo statyti naują. Jos statyba rūpinosi patys parapijiečiai su klebonu kun. St. Tomkevičium. Dvaro savininkai Roppai davė miško medžiagos, plytų, kalkių, akmenų. Statybos darbus atliko apylinkės gyventojai. 1887 m. statyba buvo baigta. 1890 m. bažnyčią konsekravo Žemaičių vyskupas M. Paliulionis.

Architektūra. 1887 m. pastatyta mūrinė bažnyčia yra eklektiškos architektūros su romaniško stiliaus žymėmis. Platus fasadas su dviem aukštais bokštais yra sudėtingas. Portalas su trigubu archivoltu ir trikampiu frontonėliu siekia pagrindinio frontono centre

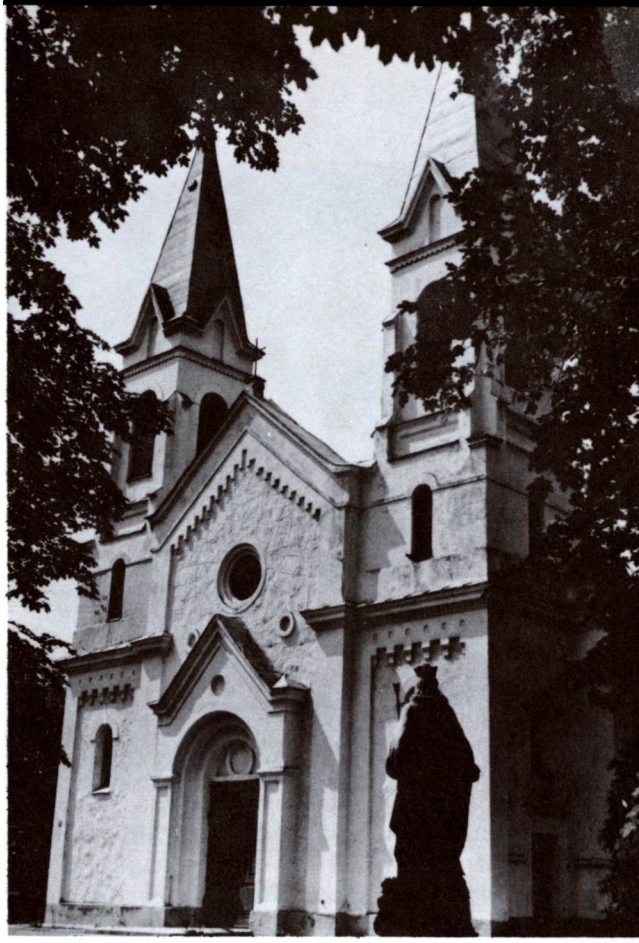

Pakruojo bažnyčia 1982 metais

įdėtą apskritą langą. Plačių traukų karnizai iš apačios padabinti arkatūrų juostomis. Trijų tarpsnių bokštai su kampiniais piliastrais ir arkinėmis angomis uždengti šabloniškais piramidiniais stogais. Viskas baltai nutinkuota. Plane bažnyčia yra kryžminė, su nežymiai išsikišusiais transeptais. Šiaip jau ilgos navos dar pailgintos pristatyta presbiterija. Šventoriaus tvora ir vartai sudėti iš geležinių statinių ir mūrinių stulpų.

Bažnyčios didžiajame altoriuje buvo įruoštas plačioje apylinkėje išgarsėjęs „Marijos Krikščionių globėjos" paveikslas (lot. de Mercede Redemptionis Captivorum), pieštas aliejiniais dažais drobėje, raudono aksomo fone; Marija papuošta paauksuotais ir pasidabruotais rūbais, laikanti grandinę rankoje. Virš jos galvos paauksuota karūna.

1761.IX.27 Pakruojo kuratas kun. Andrius Čepulevičius įsteigė religinę broliją ir iš Romos išrūpino teisę ruošti Marijos Krikščionių globėjos atlaidus, kurie buvo vadinama „Nevalninkais".

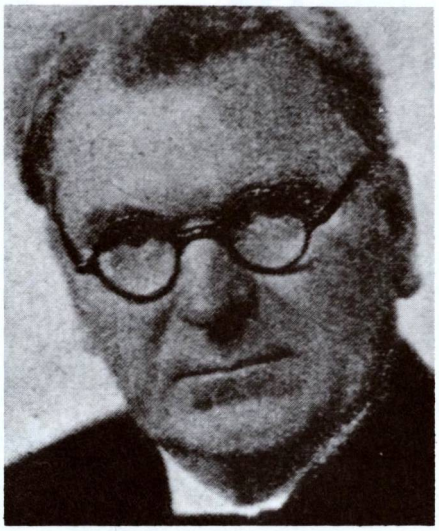

Kun. M. Šeižys — Dagilėlis, Pakruojo klebonas 1933-1950 m.

Bažnyčios statytojas ir dvaro savininkas Jonas Zabiela iš savo dvaro turtų paskyrė bažnyčiai 3000 lenkiškų auksinų; iš tos sumos parapijai buvo mokama 100 timpų (ketvirtas nuošimtis). Be to, klebonas gaudavo kasmet po 10 pūrų Rygos saiko rugių, miežių ir avižų. Dvaro žemėje galėjo pasisėti 15 pūrų javų ir kt.

1755.III.19 Jonas Zabiela dvarą pardavė Ferdinandui Minseriui, D. L. K. artilerijos kapitonui, Bukonių seniūnui. Šis pirkdamas davė raštišką pasižadėjimą Žemaičių vyskupui, kad vykdys visas ankstesnio kolektoriaus prievoles Pakruojo bažnyčiai.

Neaišku, kuriais metais Pakruojo dvarą įsigijo baronai Roppai, vokiečiai, kilę iš Drezdeno. Jie buvo liuteronų tikybos ir laikui bėgant nebevykdė savo pirmtakūnų pažadų R. k. bažnyčios atžvilgiu. Galbūt čia prisidėjo ir kai kurie konfliktai tarp klebono ir dvaro savininkų. Pvz., mirus kuriam nors Roppų šeimos nariui, Roppai prašydavo kleboną paskambinti bažnyčios varpais. Tačiau klebonas, remdamasis bažnytiniais nuostatais, neskambindavęs. Taip pamažu netekęs žemės ir kitų priedų.

Tik nepriklausomos Lietuvos žemės reformos metu Pakruojo bažnyčiai buvo duotas 8 ha žemės sklypas Naujasodžio palivarke (Jovarų kaime). Be to, dvaras, gal jausdamasis kiek kaltas, leisdavo klebonui naudotis nuomininko teisėmis prie bažnyčios esančiu 1,5 ha daržu.

Pakruojo parapija priklauso Šeduvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4270 parapijiečius. Iš jos klebonų ypatingai minėtinas kun. Mykolas Šeižys — poetas Dagilėlis. Buvo gimęs 1874.IX.20 Joniškėlio valsčiuje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1898.V.31. Netrukus kan. J. Tumas-Vaižgantas jį įtraukė į lietuviškos draudžiamosios spaudos darbą, kurios aktyvus bendradarbis jis ilgą laiką buvo. Yra parašęs daug gražių eilėraščių, rašinių įvairiomis temomis. 1933 m. paskirtas Pakruojo klebonu juo išbuvo ligi savo mirties (1950.VIII.8). 1934 m. jo rūpesčiu suremontuota ir išdekoruota Pakruojo bažnyčia. Kun. M. Šeižys, vysk. K. Paltaroko prašomas, 1947 m. parašė Pakruojo parapijos istorinius bruožus. (Jo surinkta medžiaga pasinaudota ir šį rašinį rašant). Štai keletas sakinių iš jo rašinio — kaip jis charakterizuoja savo parapijiečius:

„Pakruojiečius istorija pripažins giliai religingais žmonėmis, bet gyvenimo apyvokoje linkusiais į amerikonizmą — bizniavimą, gan apsukriais, mokančiais kartais iš nieko vašką išspausti. Vis tai neblogi požymiai. Jie ir išdidūs, nors tas išdidumas kartais turi ir stačiokiškumo atspalvių. Kartais jie nesugeba to išdidumo garbingu būdu parodyti."

„Šių apylinkių svarbiausios ydos, gal būt, kai kieno yra smarkiai išpučiamos. Neužmirškime, kad čia naminio alaus kraštas. Tad ir atsiradę nelemtų priežodžių apie pakruojiečius, užkliudant ir jų kaimynus. Sakoma: ‚Nori pasigerti — važiuok į Pakruojį, pasimušti — Į Linkuvą, mergų pažiūrėti — į Klovainius, pasimelsti — į Rozalimą, grūšnių vogti — į Stačiūnus'". . .

1983 m. klebonu buvo kun. Paulius Svirskis (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). Prie bažnyčios tada gyveno ir altaristas kun. Kazimieras Mozūras (gim. 1898 m., kunigu pašvęstas 1925 m.).

Sovietinės okupacijos metu Pakruojo miestas yra rajono centras. 1959 m. apėmė 243 ha plotą ir turėjo 2427 gyv.

Pakruojo bažnyčios šventoriuje stovi gražus koplytstulpis, su Šv. Jono Nepomuko ir Kristaus Nukryžiuotojo skulptūromis (XIX a. pab., medis). Kapinėse yra išlikę pažymėtinų paminklų.

PALĖVENĖ

Šv. Domininko parapijos bažnyčia

Palėvenės bažnytkaimis yra dešiniajame Lėvens upės krante (iš čia ir vietovės vardas), 7 km į pietvakarius nuo Kupiškio prie kelio iš Subačiaus į Kupiškį.

Pirmą kartą vietovės vardas istorijos šaltiniuose minimas 1586 m. Po to dažniau minimas Vilkmergės pavieto teismo aktuose.

Tolimesnė Palėvenės istorija glaudžiai rišasi su Mykolo Lauryno Počebuto ir jo žmonos Marijonos, kilusios iš Siesikų Daumantų giminės, vardais. Apie vienuolyno ir bažnyčios atsiradimą yra išlikęs įdomus padavimas. Esą švedų invazijos metu Počebutas po nelaimingo mūšio pasislėpęs miško koplyčioje. Matydamas savo beviltišką būklę, padaręs apžadą — jei išliksiąs gyvas, pastatysiąs bažnyčią. Švedai įsibrovę į koplyčią, tačiau Počebuto nepastebėję. Išsigelbėjęs Počebutas pažadą išlaikęs, įkurdinęs domininkonus ir pastatęs bažnyčią, gausiai apdovanodamas žemėmis ir kitais turtais.

Didysis altorius 1957 metais

Palėvenės bažnyčia 1982 metais

Počebutas buvo daugelio dvarų savininkas. Jo likimas neaiškus. Kalbama, kad jis žuvęs karo metu, bet esą žinių, kad jis buvęs palaidotas Palėvenės bažnyčios rūsyje, kur buvo išlikę ir daugiau didikų karstų. Vėliau šis rūsys buvo užmūrytas.

Domininkonų vienuolynas buvo įsteigtas 1676 m. Vienuoliai čia buvo labai gerai įkurdinti. Jiems buvo pastatyti kertuotos pasagos išvaizdos 2 aukštų mūriniai namai, priešakiu į upę, taigi teikė gražų vaizdą, nes Lėvens krantas čia aukštas. Iš viso rūmuose buvę įruošti 38 kambariai bei salės. Vienuoliai įsteigė savo noviciatą ir mokyklą, turėję nemaža broliukų lenkų ir lietuvių tautybės. Jų biblioteka buvusi labai turtinga knygų įvairiomis kalbomis; jų skaičiuje buvę ir lietuviškų knygų.

Palėvenės bažnyčia iš pradžių buvo ne parapijinė, bet vienuolyno; priklausė Lietuvos provincijos domininkonams. Ji buvo pašventinta šventųjų Domininko, Lauryno ir Pranciškaus titulais.

Architektūra. 1676 m. statyta ir vėliau praplėsta bažnyčia ir vienuolynas yra jau literatūroje įsipilietinęs baroko architektūros paminklas, deja, dar tinkamai nerestauruotas. Architektai ir skulptoriai tuo tarpu

Palėvenės bažnyčia ir vienuolynas

nežinomi. Pradžioje bažnyčia buvo vienos navos, su simetriškai pristatytu aukštu dviejų tarpsnių bokštu — varpine. XVIII a. viduryje bažnyčia praplėsta transeptu ir įgavo kryžminį planą. Pristatyta zakristija. Išorinės sienos suskaidytos plokščiais piliastrais, plačiu lygių traukų antablementu. Viskas tinkuota. Langų arkos segmentinės.

Interjeras išpuoštas rokoko stiliumi. Skliautai cilindriniai. Aštuoni altoriai papuošti skulptūrinėmis kompozicijomis. Čia matomi laužyti orderiniai antablementai, sudėtingi kolonėlių kapiteliai, bareljefai, spalvingos statulos, kartušai su herbais. Ornamentuoti altorių antepediumai yra balto metalo. Mūrinė sakykla iš imituoto marmuro su klausykla po ambona. Ant jos baldakimo uždėta didelė Kristaus statula. 1906 m. ar kiek vėliau buvo įrengti nauji vargonai. Choro balkonas ištrauktas ties navos centru. Senieji laidojimo rūsiai užmūryti, nedrenuoti, tai juose susirenka požemio vanduo, drėkinantis visą pastatą. Prieš 1906 m. išmūryta 3 m aukščio šventoriaus tvora su 14 Kryžiaus kelių bokštelių.

Vienuolyno pastatai pradžioje buvo mediniai. Dabartiniai mūriniai pastatyti 1779 m Dviejų aukštų namai yra Lietuvos provincinic baroko pavyzdys, su koridorine sistema, skliautais, langų apdaila, nišomis. Yra ir ūkiniai pastatai, sumūryti iš lauko akmenų. Dabar čia kolūkis, o buv. vienuolyno namai apleisti drėksta ir irsta.

Fundacijos. Palėvenės bažnyčia iš pradžių buvo ne parapijinė, bet vienuolyno ir priklausė Lietuvos provincijos domininkonams. 1673.XI.11 Počebutas jai užrašė nemaža turtų. Šiuos jo užrašus 1675.VI.11 Vilniaus vyskupas Pacas patvirtino. Kiek vėliau pridėjo dar Lamokų palivarką ir kaimą. 1818—1820 m. vienuolynui priklausė: netoli vienuolyno esantis Karališkių palivarkėlis, alaus bravoras, priešais vienuolyną stovinti didžiulė karčiama su užvažiuojamu kiemu, kambariai nakvynei, 3 dūmai baudžiauninkų, 1 valakas miško, Lamokų palivarkas su Daunorių kaimo valstiečiais, iš viso 18 dūmų, 3 valakai miško ir degtinės bravoras; Barzdžių palivarkas su kaimu ir baudžiauninkais, 3 margais miško ir degtinės bravoru. Iš viso buvo 45 valakai, 19 margų ir 273 pėdos žemės. Tada vienuolynui dirbo 97 vyrai baudžiauninkai ir 3 laisvieji, taigi 100 vyrų ir 103 moterys. Vienuolynas turėjo tokį galvijų skaičių: arklių — 56, ariamų jaučių — 58, karvių bei jų prieauglio — 81, ožkų ir ožių — 10, avių — 96, kiaulių — 80; iš paukščių: žąsų — 61, ančių — 6, kalakutų — 72, vištų — 74.

Nors po 1831 m. sukilimo rusų valdžia vienuolynus naikino, bet Palėvenės vienuolyną paliko veikti ir įskaitė į valdžios šelpiamuosius. Tačiau 1863 m. sukilimas skaudžiai palietė Palėvenės domininkonus.*

* To meto įvykius aprašė M. Valančius, „Pastabos sau pačiam", 102 psl. Žr. ML II t., 632 psl.

1865 m. vienuolynas buvo uždarytas. Kartu uždaryti Tytuvėnų, Kolainių, Dotnuvos, Troškūnų domininkonų vienuolynai. Nemaža gausios bibliotekos knygų buvo paslėpta, kitos Vilniaus Švietimo apygardos įsakymu 1872.V.11 sunaikintos. Vienuolyno rūmai, žemė su palivarkais ir kitais turtais nusavinta. Pati bažnyčia, vysk. M. Valančiaus pastangomis, buvo palikta katalikams ir paversta parapijine. 1870.IV.23 jai dar buvo grąžinta 35,93 dešimtinės žemės ir vienuolyno rūmai.

Pirmuoju pasauliniu klebonu paskirtas kun. Jutkevičius. Po jo 35 metus klebonavo kun. Leonas Klenauskas. Jis buvo geras šeimininkas: suremontavo bažnyčią, sutvarkė ūkinius pastatus, užveisė sodą, gerai išdirbo žemę. Jam mirus, 1906 m. klebonu paskirtas kun. Jonas Šileika, atkeltas čia iš Grušlaukės. Jo laikais vienuolyne dar buvę likę vertingų knygų, kurių dalį surinko iš Palėvenės apylinkės kilęs studentas Jurgis Elisonas, išgabeno į Vilnių ir atidavė Liet. mokslo draugijai. Kitus domininkonų bibliotekos knygų likučius 1916 m. vokiečiai keliais vežimais išgabenę į Vokietiją. Tokiu būdu garsioji Palėvenės domininkonų biblioteka buvo galutinai likviduota.

1913 m. pastatyti 12 balsų vargonai su mechaninėmis dumplėmis ir pedalais. I pasaulinio karo metu vokiečiai išgabeno bažnyčios varpus, bet 1929 m. vėl buvo nupirkti 2 varpai, pakrikštyti Šv. Jono ir Šv. Domininko vardais.

Kapinės buvo įruoštos parapijos žemėje, apie 1 km atstu nuo bažnyčios. Vėliau jos buvo praplėstos ir aptvertos mūro tvora, pastatyti geležiniai vartai.

1935 m. parapijai priklausė 3030, 1940 m. 3221 parapijiečiai. Tada klebonu buvo kun. Juozapas Mineikis, pokario metais — kun. A. Karečka. Vėliau — kun. Algirdas Jonas Narušis (gim. 1942 m., kunigu pašvęstas 1973 m.). 1983 m. sąrašuose minimas kun. Vytautas Tvarijonas (gim. 1924 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Nepriklausomybės metais Palėvenė priklausė Kupiškio valsčiui. Garsėjo Šv. Domininko ir Šv. Jono atlaidais. Pokario metais Palėvenė yra kaimas ir kolchozo centras, priskirtas Kupiškio rajono Noriūnų apylinkei. 1959 m. 104 gyv.

Bažnyčios sakykla 1958 metais

Palėvenės bažnyčios **vidaus įrengimai** labai įdomūs ir brangūs. Iš viso joje yra 9 altoriai, visi akmeniniai (marmuro imitacija) su kolumnomis, meniško darbo statulomis bei figūromis. Sakykla mūrinė (marmuro imitacija), ant jos stogo žemės rutulys, papuošta statulomis bei papuošimais. Klausyklos masyvinės, taip pat mūrinės.

Bažnyčioje yra 2 koplyčios. Puošniausia jų Kristaus Kančios koplyčia. Ji donatoriui kaštavusi apie 100.000 (greičiausiai anų laikų auksinų). Prie įėjimo į šią koplyčią, sienos viršuje, vyra išgraviruoti Kristaus Kančios įrankiai; koplyčioje yra statulų, žvaigždžių, karūnų.

Gražiai įruošta presbiterija. Aukštai sienoje stovi šv. Domininkas, meiliai besikalbantis su šv. Pranciškum. Vienoje šventųjų

Palėvenės bažnyčios vargonai 1958 metais

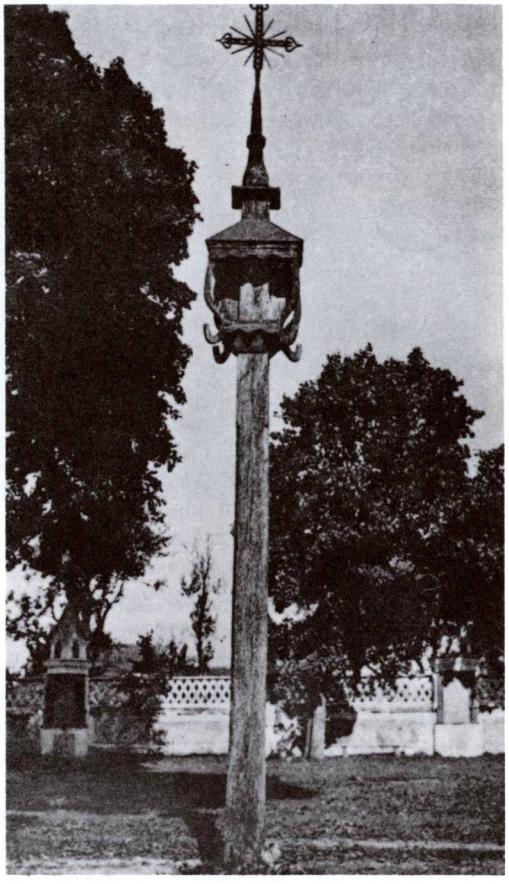

Koplytstulpis šventoriuje

pusėje miškas, kitoje — Palėvenės bažnyčia su varpine ir mažytis susirietęs šunelis. Legenda sako, esą vieną kartą iš kelionės grįždamas į bažnyčią šv. Domininkas sutikęs šv. Pranciškų, kuris jau buvo miręs. Abudu labai mielai pasišnekėję. Domininkas net užmiręs, kad šv. Pranciškus miręs . . . Tik vienas šunelis nerimavęs, nekantraudamas per ilgai užtrukusia kalba . . .

Palėvenės bažnyčia pasižymi puošnia architektūra, skulptūromis, paveikslais, herbais. Tai tikras meno muziejus. Žinoma, amžių bėgyje daug kas nukentėjo, naujieji meistrai ne viską kaip reikiant „pataisė" . . .

Iš paveikslų išskirtinai minėtini bažnyčios ir vienuolyno donatorių bei steigėjų Mykolo Lauryno ir jo žmonos Marijos Počebutų portretai. Paveiksluose įrašyta 1676 m. data.

PALĖVENĖLĖ

Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo parapijos bažnyčia

Palėvenėlės bažnytkaimis yra 7 km į šiaurę nuo Kupiškio, netoli tos vietos, kur į Lėvens upę įteka Mituva (21,4 km ilgio). Vietovė išsistačiusi abipus kelio į Alizavą, ant kalno. Lėvens upė čia dar neplati, galima sakyti tik upelis, todėl žmonės ją Lėvenėle vadindavę. Iš čia Palėvenėlės vardas.

Seni žmonės pasakojo, kad Palėvenėlė esanti labai seniai įkurta, kažkada buvusi ir už Kupiškį didesnė, buvę 3 bažnyčios — katalikų, reformatų ir žydų. Buvę ir kelios karčiamos, kurių vienos vietoje patatyta špitolė. Kelis kartus Palėvenėlę naikinę gaisrai, kurių didžiausias buvęs 1873 m.

Palėvenėlės bažnyčia ir šventoriaus vartai 1957 metais

Palėvenėlės dvaras buvo už 0,5 km nuo bažnyčios. XVIII—XIX a. sąvartoje jį valdę Moigiai, brolis ir sesuo, abudu nevedę. Labai mėgę arklius, medžioklę. Jų dvarui priklausė apie 500 ha žemės, kurią jiedu palikę Narfaltams, taip pat broliui ir seseriai. O iš jų dvaras perėjęs Poliskiui (Peliskai). Šis skriaudė valstiečius, nusavino ir dalį bažnyčios žemės, kuri buvo Kunigiškių kaime. Šiame kaime Peliskas įsirengė savo rezidenciją. Po Pelisko dvaras atiteko Truskauskui, iš kurio centrą nupirko Tomas Paulauskas ir kiti.

R. katalikų bažnyčia. Nėra žinių, kada čia buvo pastatyta pirmoji bažnyčia. Težinoma, kad ji buvusi medinė, ilgainiui pasenusi ir sudegusi. Taigi 1803 m. Kazimieras Moigis sudegusios vietoje pastatė naują mūrinę, kiek didesnę bažnyčią.

Architektūra. 1803 m. statyta, 1911—1914 m. atnaujinta bažnytėlė yra klasicistinio stiliaus. Akmenų mūras tinkuotas. Pažymėta, kaip vietinės reikšmės architektūros paminklas. Stačiakampio plano, vienos navos plotas yra 18,8 × 10,3 m, aukštis iki stogo 6,2 m. Stogas dvišlaitis. Virš dalinai apvalaus frontono yra tik mažas bokštelis ant stogo kraigo, su išgaubta baze ir varpiniu šalmu. Panašus bokštelis yra virš absidos. Jie abu papuošti gražiais kryžiais. Bažnyčia turi 4 duris ir 12 langų. Visos angos stačiakampės, tik fasado nišos turi arkutes. Yra dvi iš šonų pristatytos zakristijos, maždaug 4 × 5 m ploto, mūrinės. Interjeras tinkuotas ir nubaltintas, kaip ir iš lauko. Medinės lubos išgaubtos, grindys lentinės. Yra trys altoriai. Langas virš didžiojo altoriaus su vitražais. Varpinė įrengta dideliuose šventoriaus vartuose. Kvadratinio plano piramidinis stogas iškeltas ant keturių mūrinių kolonų. Geležiniai ažūriniai vartai įkabinti arkinėje angoje. Toji baltai tinkuota varpinė yra originali, retai kur matoma ir gražiai suderinta su pačia bažnytėle.

Tiek pirmoji, tiek antroji bažnyčia nuolatinio kunigo neturėjusios ir veikusios dvaro koplyčios teisėmis. Tik per didžiąsias šventes dvarininkas atsiveždavęs kunigą, kuris laikydavęs Mišias, tačiau lietuviškai nemokėdavęs. Taigi ir į bažnyčią eidavę tik tie, kurie suprasdavo lenkiškai. Bet kai retkarčiais atvažiuodavęs garsusis kunigas švietėjas Jonas Katelė, žmonės bažnyčioje netilpdavę.

I pasaulinio karo metu bažnyčia nukentėjo nuo šovinių skeveldrų. Po karo buvo suremontuota, tačiau sužalotų sienų žymės pasiliko.

Vėliau prie bažnyčios buvo pristatytos dvi zakristijos. Viena akmeninė, 5,37 × 4,26 m, kita mūrinė, 4,26 × 4,91 m.

Didžiajame altoriuje buvo įruoštas bažnyčios globėjos Šv. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo paveislas, 1896 m. dail. Pietkovskio pieštas. To paveikslo atsiradimo istorija tokia. Dvaro savininkai, norėdami išdailinti dvaro rūmus, atsikvietę dailininką, kuris piešdamas įsimylėjęs jų dukterį ir su ja susižiedavęs. Ta proga jis pradėjęs piešti sužadėtinės, kuri buvusi labai graži, paveikslą. Tačiau baigiant piešti sužadėtinė staiga

Palėvenėlės bažnyčios kampinis vaizdas 1981 metais

susirgusi ir netikėtai mirusi. Dailininkas paveikslą perdirbęs į Švč. M. Marijos paveikslą, padovanojęs bažnyčiai ir išvažiavęs. Paveikslas buvęs tikrai gražus, tačiau I pasaulinio karo metu jis buvo sušaudytas; apdaužyti ir rėmai. Pokario metais pataisytas, tačiau savo pirmykščio grožio nebeatgavęs.

Ligi 1926 m. Palėvenėlės bažnyčia buvo Kupiškio filija. Parapijos teises gavo filialisto kun. St. Baltrimo rūpesčiu. Steigiant parapiją, gyventojams buvo duota teisė pasirinkti Palėvenėlę ar savo senąją parapiją. Taigi ne visi ir arčiau gyvenę pasirinko Palėvenėlę, motyvuodami, kad pvz., Kupiškio kapinėse ilsisi jų artimieji. Parapija priklausė Kupiškio dekanatui, 1940 m. turėjo 1885 parapijiečius.

Metrikų knygos pradėtos vesti 1851 m. Pradžioje kunigas buvo tituluojamas kapelionu, vėliau filialistu. Iš kunigų minėtini: kun. Domininkas Šafronas (1864—1904). Senų žmonių pasakojimu, pas jį išpažinties eidavę ir didesnieji nusikaltėliai, nes jis turėjęs „didelę macią nuodėmes išrišti" . . . Šis kunigas dirbo vietos bankelio valdyboje, bendravo su kunigu švietėju J. Katele, kurio idėjos buvo gyvos ir Palėvenėlėje. Šafronas Palėvenėlėje išbuvo 40 metų, mirė būdamas 74 m. amžiaus; čia ir palaidotas. Jį pakeitė 3 metus (1904—1907) teišbuvęs kun. Boleslovas Lukoševičius, sirgęs cukrine liga. Buvęs labdaringas ir mirdamas palikęs 300 rb skolos, kurią vėliau sumokėję šią sumą sudėję parapijiečiai.

1917—1920 m. filialistu buvo kun. Simonas Šultė, teologijos ir filosofijos mokslų daktaras, nemėgęs Palėvenėlės ir sakydavęs, kad čia patekęs lyg už bausmę . . . Nuo ilgo sėdėjimo prie knygų gavęs ligą (greičiausiai džiovą) ir miręs. Palaidotas šventoriuje, šalia kun. Vaitiekūno.

1923—1926 m. filialistu buvo kun. Stanislovas Baltrimas. Jis atnaujino bažnyčią, paveikslus, stacijas, perdengė stogą cinine skarda, baigė statyti ūkinius trobesius. Svarbiausias nuopelnas — jis gavo Palėvenėlei parapijos teises.

1926—1929 m. klebonu buvo kun. Antanas Pauliukonis. Tai pirmasis oficialus klebonas. Baigė įruošti ūkinius trobesius, ištinkavo ir išdažė bažnyčią iš lauko ir iš vidaus, perdengė varpinę cinkuota skarda, sutvarkė kleboniją.

1932—1935 m. klebonu buvo kun. Kazimieras Pukenis. Jis sutvarkė šventoriaus mūro sieną, įgijo nemaža bažnytinio inventoriaus, pastatė mūrinį tvartą, klojimą.

1935—1937 m. klebonavo kun. K. Rankelė, garsus savo gražiais ir originaliais pamokslais. Jis bandęs atversti laisvamanius, bet nelabai sėkmingai.

1937—1939 m. klebonas kun. Čiplys išdekoravo bažnyčią. 1939—1942 m. klebonas kun. Kazimieras Butkus grąžino 1800 lt bažnyčios skolą, atsiradusią apmokant dekoravimo išlaidas. Atliko kai kuriuos remonto darbus. I-osios bolševikų okupacijos metu buvo persekiojamas, nuo ko pairo jo nervai. Mirė 1942.X.13.

Labai sunkiu momentu, 1942—1947 m., klebonu buvo kun. Bronius Jareckas. Jis suremontavo ir atstatė karo audros nuverstus bažnyčios bokštus, klebonijos stogą su visomis gegnėmis bei grebėstais, 3 altorius, šventorių, sutvarkė kapines. Pastaruoju metu Palėvenėlės bažnyčia nuolatinio kunigo neturi. Ją retkarčiais aptarnauja Alizavos klebonas.

Palėvenėlė — nedidelis bažnytkaimis, priklausė Kupiškio valsčiui. Bolševikų okupacijos metu Palėvenėlė yra kolchozo centras, priklauso Kupiškio rajonui. 1959 m. 124 gyventojai.

Palėvenėlės bažnyčioje yra išlikusių pažymėtinų religinio meno vertybių, jų tarpe: XIX a. medinės Šv. Pranciškaus ir Nežinomo Šventojo skulptūros.

PAMŪŠIS

Šv. Antano parapijos bažnyčia

Pamūšio bažnytkaimis yra dešiniajame Mūšos upės krante, kur įteka upelis Lašmuo (19 km ilgio). Bažnyčia buvo pastatyta ant aukšto kranto, už tai senuose planuose ir dokumentuose ta vietovė buvo vadinama Kalno Pamūšis (Gornij Pamus). Už pusės kilometro į pietus nuo Pamūšio, prie Lašmens upelio, yra Lašmen-Pamūšio dvaras, o kitoje Mūšos pusėje už pusės kilometro į šiaurę — Didysis Pamūšio dvaras, dažnai vadinamas tiesiog Pamūšio dvaru. Plačiaja prasme tos trys vietovės ir sudaro dabartinį Pamūšį. Bažnytkaimis yra apie 6 km į pietus nuo Linkuvos ir apie 9 km į rytus nuo Pakruojo. Šalia Pamūšio eina Šiaulių-Biržų geležinkelio linija. Pamūšio stotis yra tarp Petrošiūnų ir Gailionių.

Ties Pamūšio dvaru Mūša buvo užtvenkta pylimu, kurio gale nuo senó stovėjo senas, akmeninis, vandens-sukamas malūnas. Sukėlus vandenį, Mūša ten pasidarė gili ir plati. Susiformavo net keletas gražių salų. Didžioji Švereikos sala yra daugiau kaip hektaro ploto, dalinai apaugusi krūmais, o vandenyje augo baltosios ir geltonosios vandens lelijos. Čia Nepriklausomybės laikais jaunimas statė lieptus ir ruošė gegužines. Tarp Pamūšio ir Lašmen-Pamūšio dvaro nuo seno augo graži kaštanų alėja. Artimiausi kaimai ir vienkiemiai: Bučiūnai, Titoniai, Marijampolė, Balsiai, Girbutkiai. Visa apylinkė beveik 100% apgyventa tik lietuvių. Pats bažnytkaimis mažas; 1939 m. turėjo tik dvi krautuves.

Pamūšio dvaras žinomas jau XVI a. Yra išlikęs (K. Jablonskio paskelbtas) dvaro 1599.III.21 inventorius. Iš jo matyti, kad tada Pamūšio dvaras su 8 kaimais priklausė Upytės maršalkos žmonai Elžbietai Švabaitei-Kelpšienei.

R. Katalikų bažnyčią 1621 m. Pamūšyje pastatė Sebastijonas Jaugelis ir įpareigojo apylinkės gyventojus savo pyliavomis išlaikyti kunigą. Ar ten visą laiką buvo kunigas — nėra žinių, tiktai seni žmonės pasakoja, kad po bažnyčia buvę palaidoti 3 kunigai.

Bažnytėlė buvo gan maža, mūrinė, baltai dažyta, su mažu bokšteliu, ir su pristatyta patalpa zakristijai. Apačioje buvo rūsis, kur

Pamūšio bažnyčia 1982 metais

buvo laidojami vietiniai dvarininkai ir kunigai. Viduje buvo trijų buvusių altorių žymės. Taip pat buvo rastas senas Šv. Antano paveikslas.

Pamūšio dvaro savininkai keitėsi. Ne visi jų buvo palankūs katalikams. Reformacijos sąjūdžio metu dėl šios bažnyčios ne kartą varžėsi reformatai su katalikais. Žinoma, kad 1706 m. dėl bažnyčios įvyko abiejų pusių muštynės. Atrodo, kad po 1715 m. ji kurį laiką (keletą metų) buvo naudojama reformatų. Taip pat žinoma, kad vienas Klovainių vikaras atvedęs katalikų minią į Pamūšį ir bažnyčią atsiėmęs.

Senoji katalikų bažnyčia kunigą turėjusi dar XIX a. pradžioje. Jį išlaikė Lašmen-Pamūšio dvaro savininkai Daunoravičiai. Paskutinis kunigas, kaip dvaro kapelionas, buvęs kunigas Landsbergis. Kai jis mirė, kitas kunigas nebebuvęs paskirtas. Bažnytėlė buvo palikta apleista. Ją naikino laikas ir oro atmainos. 1905 m. Kalno Pamūšio vienkiemį, su žeme aplink apleistą bažnyčią, nusipirko Juozapas Švereika, ir pastatas buvo naudojamas ūkio reikalams kaip sandėlis.

Gan artimame Gailionių kaime gimęs, mokinys Kazimieras Paltarokas kartą, grįždamas atostogų vos neprigėrė patvinusiame Lašmens upelyje. Čia pat jis turėjo gimines —

Pamūšio bažnyčios šoninis vaizdas 1957 metais

Jurgio Genio šeimą, ir Kalno Pamūšio savininko šeimą (Švereikienę-Genytę). Buvo kur šlapius drabužius pakeisti. Jį nuo seno domino ta apleista bažnytėlė, kurią jis dažnomis progomis aplankydavo. Vėliau tapęs Panevėžio vyskupu, buvo pagrindinis iniciatorius Pamūšio parapijos atkūrime.

Atsikūrus Nepriklausomai Lietuvai, bažnyčia buvo Klovainių parapijos ribose. Klebonas Jurgis Stakauskas susirūpino ją atnaujinti, ir 1924 m. sudarė tam reikalui komitetą, kurio pirmininku išrinko Bronių Genį. Apylinkės gyventojai sudėjo aukas. Buvo sutvarkytas stogas ir atremontuotas vidus, įdėtos lubos, išlietos cementinės grindys, įrengtas paaukštinimas chorui ir įruoštas didysis altorius. Šv. Antano (bažnyčios patrono) paveikslui nupiešti buvo gauta speciali auka. 1925 m. atgaivinti Šv. Antano atlaidai. Tada prie šio gražaus Mūšos kranto suvažiuodavo šimtai maldininkų iš kaimyninių parapijų. Taip pat pradėta rūpintis įkurti čia parapiją. 1929 m., pagal žemės reformos įstatymą parceliuojant Lašmen-Pamūšio dvarą, bažnyčiai buvo gautas 7,9 ha žemės sklypas (ūkelis). 1933.VII.17 Panevėžio vyskupas paskyrė Linkuvos vikarą kun. Jurgį Danį rūpintis Pamūšio bažnyčios reikalais. Bažnyčia buvo toliau remontuojama. Tais pačiais metais Pamūšį aplankė Panevėžio vysk. K. Paltarokas. Vizitacijos akte įrašė: „Šventaisiais 1933.VIII.16 įžengiau į Kalnapamūšio bažnyčią. Savo prakalboje priminiau liūdną Kalnapamūšio bažnyčios praeitį, nurodžiau šviesią jos, kaip savarankiškos parapijos ateitį, apsakiau bažnyčios ir kunigo didelę tikybinę ir kultūrinę įtaką platesnei apylinkei, drąsinau nebijoti tariamų sunkumų, pats pažadėjau visokeriopą moralinę ir materialinę pagalbą . . ." Kun. J. Danio akyse, kalbant vyskupui ir žinant didelę užduotį, išriedėjo ašaros. Žmonės jam padėjo, jo neapvylė. Netrukus iš J. Šereikos buvo nupirkta 1,25 ha žemės ir pradėti statyti triobesiai. Visus šiuos darbus didesne pinigų suma parėmė Panevėžio vyskupas. Greitai administratorius kun. J. Danys iš Linkuvos persikėlė į Pamūšį. Už 8 mėnesių, 1934.III.8 vyskupo raštu buvo oficialiai įkurta Pamūšio parapija. Jai buvo priskirta parapijiečių iš Klovainių parapijos 731, iš Linkuvos — 936 ir iš Pakruojo — 267. Parapijos teritorija — 4158,5 ha. Tais pačiais 1934 m. parapijos kaimų maršalkos nutarė bažnyčią perstatyti, panaudojant Mūšos uolas ir pirktines plytas. Bažnyčios perstatymo projektą sudarė inž. Romanas Steikūnas. Statyba vyko greitai ir buvo baigta 1935 m. rugpiūčio mėnesį. Naująją bažnyčią pašventino Šeduvos dekanato kan. Mykolas Karosas, iškilmėse dalyvaujant 12 kunigų, 5 klierikams ir didžiulei žmonių miniai

Naujoji bažnyčia yra neoromaniško stiliaus. Baltai tinkuotas kryžminio plano pastatas, turi porinius arkinius langus visose sienose. Portalo arka yra trijų traukų, laiptuota. Frontonas suskaidytas į daugybę siaurų angų, tarp kurių stiebiasi skirtingų aukščių kolonėlės. Fasadinis frontonas panašus į transeptų galus, nes turi po mažą bokštelį šonuose ir kiek didesnį bokštą ant kraigo, su arkutėmis ir ažūriniais kryžiais. 1939 m. buvo nuimtas senasis lentučių (skindelių) stogas ir pakeistas skardiniu. Taip pat, 1939 m. cementinės grindys buvo perdengtos lentomis. Bažnyčioje yra trys altoriai, centrinis skirtas Šv. Antano garbei.

Bažnytinis bei liturginis inventorius sutelktas dovanomis iš kaimyninių parapijų: Šeduvos, Klovainių, Pakruojo, Rozalimo ir Linkuvos. Panevėžio vyskupas padovanojo didįjį varpą, kuris buvo įruoštas provizorinėje medinėje varpinėje.

Kun. J. Danį paskyrus Linkuvos klebonu, 1938 m. Pamūšio parapijos administratorium buvo paskirtas kun. Antanas Mažeika. 1939 m. buvo gautas Sulpų šeimos palikimas, už ką buvo įgyta 3 ha žemės sklypas ir įrengtos naujos kapinės. 1940 m. prie šventoriaus esančiame aukštame Lašmens upės krante buvo įruoštas Liurdas. Jis buvo pašventintas birželio 16 d., t.y. tą dieną, kai raudonoji armija įsiveržė ir okupavo Lietuvą . . . Liurdo grotoje yra įrengtas Marijos garbei altorius. Atlaidų dienomis čia buvo laikomos Šv. Mišios.

1944 m. birželio mėn. Pamūšio bažnyčią oficialiai aplankė parapijos įkūrėjas Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas. Jį pasitiko žmonės su didžiausiomis iškilmėmis. Prie Klovainių parapijos ribos vyskupo laukė apie šimtas raitelių ir dviratininkų. Visi buvo persijuosę plačias tautinių spalvų juostas. Jie vyskupą lydėjo iki Pamūšio, kur buvo pastatyti aukšti bromai, ir laukė mnios žmonių su gėlėlmis, gilia meile ir pagarba.*

1940—1947 m. Pamūšyje pastatytas didžiulis linų apdirbimo fabrikas, su moderniais belgiško tipo baseinais. 1967 m. jame dirbo 122 darbininkai ir tarnautojai. Gyvenvietė pradėjo sparčiai didėti. Pati parapija, priklausanti Šeduvos dekanatui, 1940 m. jau turėjo 2180 parapijiečių.

Paskutinio meto Pamūšio klebonu buvo kun. Leonas Mažeika (gim. 1918.IX.30, kunigu pašvęstas 1944.VI.11). Šį visais atžvilgiais kilnų ir darbštų kunigą ištiko netikėta mirtis: 1981.VIII.8 8.30 val. vak. jis buvo užpultas ir plėšikų mirtinai peiliais subadytas. Apie jo tragišką mirtį LKB Kronika (Nr. 49, 1981) paskelbė tokią informaciją:

„1981 m. rugpjūčio 8 d. 20 val. du piktadariai mirtinai peiliu sužalojo Pamūšio kleboną Leoną Mažeiką ir jo šeimininkę — seselę vienuolę Teklę Martinaitytę. Nužudę kunigą nusikaltėliai, nieko nepaėmę, pasišalino. Atvykę milicininkai neskubėjo ieškoti nusikaltėlių, o tikrino stalčius ir skaičiavo pinigus. Bevežamas į ligoninę, klebonas mirė — jam buvo supjaustyti viduriai, o jo šeimininkė mirė ligoninėje. Laidotuvės buvo numatytos trečiadienį, bet netikėtai, vyskupo įsakymu, atkeltos į antradienį. Laidotuvėse dalyvavo apie 100 kunigų. Po laidotuvių išsitiesė ilga tikinčiųjų virtinė nuo bažnyčios iki klebonijos — žmonės nors trumpam norėjo pažvelgti į tą kraujo klaną, kuriame užgeso kunigo gyvybė . . . Suimti žudikai: Adolfas Kazlauskas ir Ona Baltramiejūnienė. Lietuvoje niekas netiki, kad suimti žudikai veikė savo iniciatyva, bet visi tyliai šnabžda — tai KGB kerštas". 1982.I.26—28 Pakruojyje vyko žudikų teismas. Paskutiniame žodyje A. Kazlauskas pareiškė, kad jis kun. Mažeikos nenužudęs ir kaltino valdžią, jei jis šiandien nusikaltėlis. Jo paskutiniai žodžiai buvę: „Jūsų valdžia, jūsų didybė! Sušaudykite mane! Aš kunigo nenužudžiau!" Taigi tikrieji žudikai teisme nebuvo atskleisti. Nusikaltimo daiktiniai įrodymai buvo tuojau sunaikinti. LKBK Nr. 52, aprašiusi teismo eigą, jį baigia šiais žodžiais: „Taigi tiesos apie kun. Leono Mažeikos ir Teklės Martinaitytės žudikus teismas neatskleidė . . . ir neatskleis." A. Kazlauskui buvo paskirta ir įvykdyta mirties bausmė, Onai Baltramiejūnienei priteista 4 m. lagerio bausmė.

1983 m. klebonu buvo kun. Bronius Žilinskas (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1960 m.).

Kun. Leonas Mažeika karste

* Ruošiant Pamūšio aprašymą, panaudotas velionio kun. L. Mažeikos rankraštis „Pamūšis", talkino dr. Jonas Genys.

Pandėlio bažnyčia 1981 metais

PANDĖLYS

Švč. M. Marijos vardo parapijos bažnyčia

Pandėlio miestas išsistatęs prie Apaščios upės, daugiau dešiniajame jos krante, 24 km į šiaurės vakarus nuo Rokiškio.

Pandėlio dvaras žinomas Unijinės Lietuvos laikais. Jo savininkų bei valdytojų skaičiuje minimi Rajeckiai, Chreptavičiai, Koscialkovskiai.

R. katalikų bažnyčia. 1591.I.28 Jonas Bobojedas užrašė Pandėlio bažnyčiai tam tikrą dotaciją, skirtą kunigui išlaikyti. Taigi turėjo tada būti bažnyčia ar bent koplyčia, bet apie ją žinių neišliko. 1665 m. Pandėlio dvaro savininkas Gedeonas Rajeckis, Minsko vaivada, pastatė istoriškai žinomą pirmąją medinę bažnyčią. Ji turėjusi 2 nedidelius bokštus, kampai buvę skarda apmušti, malksnomis dengta, raudona spalva dažyta. Viduje buvę 5 mediniai altoriai.

Minėtai bažnyčiai pasenus, 1801 m. Ignacas Koscialskovskis, Ukmergės maršalka, pastatė naują mūrinę bažnyčią.

Architektūra. 1801 m. iš plytų sumūryta baltai tinkuota bažnyčia yra kuklus klasicizmo kūrinys. Fasadas suskaidytas keturiais piliastrais. Visą pastatą juosia lygių traukų karnizas, o virš jo — tradicinis trikampis frontonas. Durų ir frontono angos arkinės, o kiti langai stačiakampiai. Jų yra 12, ir dar šeši maži apskriti langeliai, primenantys tada neseniai pasibaigusią baroko epochą. Bažnyčios plotas 43 × 17 m, aukštis 13 m iki lubų, 19 m iki stogo kraigo. Ant jo priekio uždėtas mažytis bokštelis, lyg ir bazė kryžiui. Interjeras padalytas į navą, presbiteriją ir dvi zakristijas. Ant vienos iš jų yra ložė. Virš prieangio yra vargonų choras. Dešinėje navos pusėje yra rūsys fundatoriams laidoti. Yra penki altoriai. Jų pavidalai barokiniai: su kolonomis, laužytais antablementais, reljefingais antstatais. Priešais didįjį altorių kabo puošnus sietynas. Grindys plytinės. Senoji varpinė buvo mūrinė, su raudonu kupolu. Jinai stovėjo priešais didžiąsias bažnyčios duris. Jos netekus, buvo pastatyta paprasta keturių medinių stulpų varpinėlė šventoriaus kampe, su lentiniu stogeliu. Jinai sudegė 1944 m.

Bažnyčios vidaus įrengimai įdomūs. 1886 m., kunigų Pr. Viksvos ir Būblio rūpesčiu, įtaisytos gipsinės Kryžiaus kelių stotys. Gražaus darbo sakykla, 7 klausyklos, pastatyti 44 suolai. 1867 m., klebono Rubavičiaus rūpesčiu, pastatyti 13 balsų vargonai. Varpinėje buvo 3 varpai, I pasaulinio karo metu išgabenti Rusijon. Iš jų vienas su 1701 m. data, 5 pūdų svorio, buvo 1921 m. atgautas, kiti du žuvo. Vokiečių okupacijos metu parapijiečiai, susitarę su lietuvių policija, naktį nukabino varpą ir nuvežę 1 km atstu nuo bažnyčios, paslėpė žemėje. 1946 m., klebono kan. F. Kemėšio rūpesčiu, varpas buvo iškastas ir pakabintas iš 4 šulų įruoštoje varpinėje.

1761 m., klebono kun. Benedikto Milevskio pastangomis, Skapiškio domininkonai įsteigė Pandėlyje Švč. M. Marijos Rožančinės broliją. 1765 m. įkurta Šv. Onos brolija. Brolijas tvarkė maršalkos, nariai rūpinosi brostvomis ir organizavo giedojimus.

Amžių bėgyje bažnyčia yra turėjusi nemaža dotacijų bei beneficijų. Pokario metais dar buvo likusios 33 dešimtinės žemės, kurias 1946 m. nusavino okupacinė rusų valdžia.

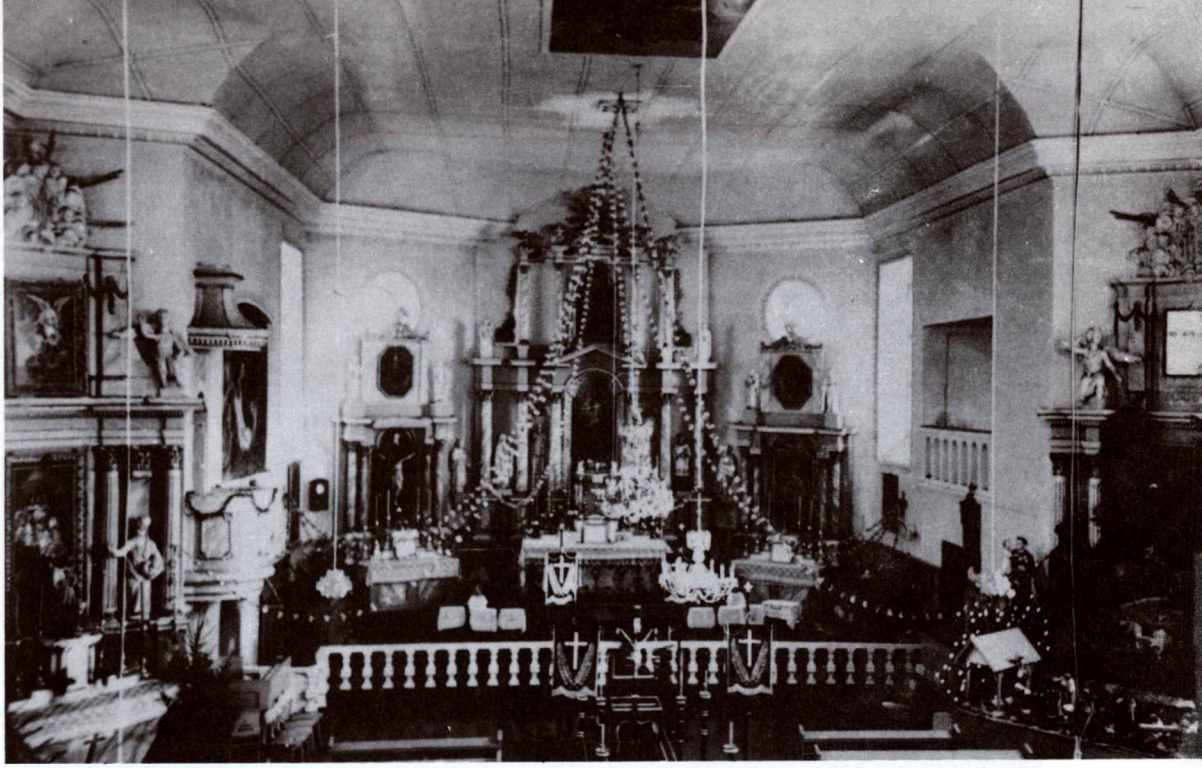

Pandėlio bažnyčios vidus Kalėdų švenčių metu

Pirmasis bažnyčios stogas buvęs šiaudinis, bet 1869 m. jis perdengtas skarda, padarytos išgaubtos lubos, nudažytos alieji-niais dažais. 1872 m. perdekoruoti altoriai. 1881 m. klebonas kun. Pr. Viksva įdėjo medines grindis. 1922 m., klebono kun. M. Šeižio pastangomis, stogas vėl perdengtas, bažnyčia suremontuota. 1934—1936 m., klebono kun. J. Meliaus rūpesčiu, vėl buvo vykdomi remonto darbai. 1938 m. bažnyčia nudažyta iš lauko pusės rožiniais dažais. Klebonija pastatyta 1880 m., klebono kun. Alb. Rubavičiaus; ji buvo 28 × 13 m ploto.

Šventorius apima 0,5 žemės plotą, apsodintas medžiais, aptvertas akmenų mūru, viršus 1929 m. apdengtas čerpių stogeliu. 1944 m. karo metu buvo gerokai apgriautas, tačiau 1946 m. klebono kan. F. Kemėšio rūpesčiu sutaisytas. Jame yra penkeri geležiniai vartai. 1935 m. pavasarininkai šventoriuje pastatė cementinę Kristaus Karaliaus statulą. 1925 m. pastatytas medinis kryžius misijoms atminti. Seniau šventoriuje buvo kapinės. Čia palaidoti keli Pandėlio kunigai.

Pirmosios kapinės galėjusios būti rinkos aikštės vietoje, nes ten buvo iškasama žmonių kaulų. Vėliau kapinės įruoštos kiek atokiau nuo miestelio. Jos buvo 88 × 64 m ploto. Apvestos mūrine siena su čerpių stogeliu. 1898 m. kapinės padidintos, bet jau pokario metais jos buvo perpildytos, taigi vėliau praplėstos. Kapinėse buvo įdomių paminklų.

Atskiri parapijos kaimai turėjo savo kapinaites. Tokių parapijos ribose buvo 19. Iš jų 6 buvo gerai sutvarkytos, aptvertos, kitos apleistos. Pokario metais kai kurios kaimo kapinaitės panaikintos. Radžiūnų k. kapinėse buvo maža mūrinė baltos spalvos koplytėlė, 4 × 4 m ploto.

Nepriklausomybės metais Pandėlys buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 1200 gyv. Parapija priklauso Kupiškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 4829 parapijiečius.

Karo metai Pandėlio parapijai nebuvo laimingi. 1914—1918 m. karo veiksmų metu sudeginta ketvirtis parapijos kaimų ir gyvenamų namų. 1944 m. Pandėlyje ir apylinkėse vėl vyko mūšiai, sudegė beveik pusė miestelio, žuvo 14 žmonių. Gerokai nukentėjo ir bažnyčia. Jos sienos iš lauko pusės apdaužytos, stogas apdraskytas, lubos įlaužtos, kai kurie langai išdaužyti. Nukentėjo ir ūkiniai pastatai. Pokario metais klebonas kun. Jurgis

Pandėlio bažnyčios fasadas ir šventoriaus vartai 1956 metais

1981.VI.16 Pandėlio bažnyčioje susirinkę kunigai — seminarijos kurso draugai, švęsdami savo kunigystės 23 m. sukaktį

Šimonėlis pastatus kiek įstengdamas suremontavo. 1945 m. pataisytos įlaužtos bažnyčios lubos.

Po II pasaulinio karo Pandėlio apylinkėse stipriai reiškėsi lietuviai partizanai. Dar ligi 1951 m. jie užpuldinėjo bolševikų administraciją, stengėsi sutrukdyti deportacijas ir prievartinį kolchozų steigimą.

1950—1962 m. Pandėlys buvo rajono centras. 1957 m. jam suteiktos miesto teisės. 1959 m. 1277 gyv. Miesto teritorija užima 342 ha plotą. 1962 m. Pandėlio rajonas panaikintas, miestas priskirtas Rokiškio rajonui.

Pandėlio parapijos administratorium 1947 m. buvo kun. Juozapas Apanavičius, 1974 m. kun. Bronius Balaiša; 1983 m. sąrašuose minimas tas pats kun. Balaiša (gim. 1933 m., kunigu pašvęstas 1958 m.).

Pandėlio bažnyčioje yra išlikusių pažymėtinų religinio meno vertybių, jų skaičiuje: paveikslai „Šv. Mykolas Arkangelas", „Marija Sopulingoji", „Marija su Kūdikiu" (XIX a.). Bažnyčios lubose yra sieninė tapyba su paveikslais: „Marijos Ėmimas į Dangų", „Kristus Alyvų darželyje", „Marija Sopulingoji" (XIX a.) ir kt.

Kun. Jono Bubo kapas Pandėlio kapinėse

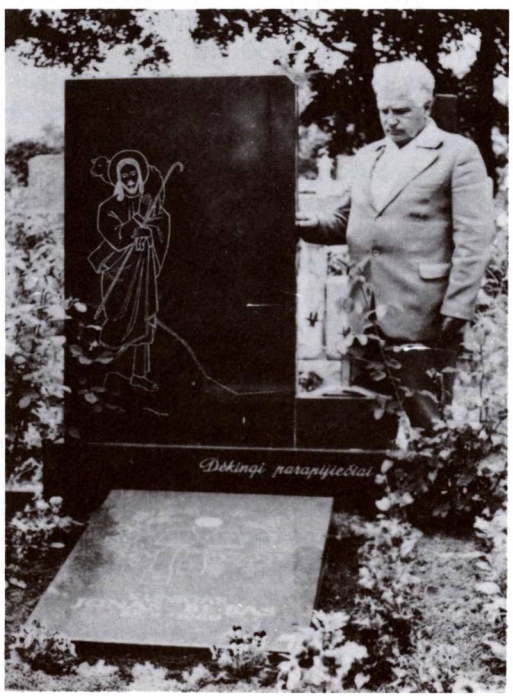

Kun. Bronius Balaišis, Pandėlio-Panemunio parapijų klebonas 1982 metais

1981.VI.16 Pandėlio bažnyčioje buvo ypatingos iškilmės. Tą dieną čia susirinko Kauno kunigų seminarijos 1958 m. absolventai (iš 16 baigusių suvažiavo 13) ir atlaikė koncelebracines šv. Mišias, dėkodami Dievui už praleistus 23 kunigystės metus. Tais pačiais 1981 m. prie pirmosios Šv. Komunijos ėjo apie 50 vaikučių. Bažnyčios šventoriuje, klebono kun. Broniaus Balaišos rūpesčiu, buvo pastatytas paminklas čia 1983.I.21 mirusiam ir šventoriuje palaidotam klebonui a.a. kun. Jonui Morkvėnui.

Pandėlyje 1879.II.29 gimė Antanas Urbšas (rašėsi Antonijs Urbš), latvių katalikų vyskupas.

Koplyčios

Parapijos ribose buvo 3 koplyčios. **Apaščios k.,** statyta Juozapo Kušeliausko, Upytės arklininko. Keletą kartų metuose čia atvažiuodavo kunigas ir laikydavo pamaldas.

Aukštadvaryje koplyčią kažkada pastatė Krišpinonienė, savo pirmojo vyro Mykolo Dunin-Rajecko atminimui. Pandėlio klebonas iš jos gaudavo kasmet po 160 lenkiškų auksinų už maldas už mirusio vyro sielą. Bet dvaras buvo išdalytas, koplyčia supuvo.

Radžiūnų kaime jau minėtą koplytėlę pastatęs Ašmenos iždininkas Šulcas, bet pamaldos niekada nebuvusios laikomos.

Panemunėlis apie 1923 metus. (K. Lukšio nuotrauka)

PANEMUNĖLIS

Šv. Juozapo Globos parapijos bažnyčia

Panemunėlio miestelis įsikūręs prie Nemunėlio upės, 10 km į pietvakarius nuo Rokiškio, prie Šiaulių — Daugpilio geležinkelio linijos.

Panemunėlio apylinkės gyvenamos nuo seniausių laikų. Už 6 km į šiaurę nuo Panemunėlio yra didelis Moškėnų — Laukupėnų (kaimų vardai) piliakalnis, kuriame archeologai rado senų dirbinių, siekiančių net pirmąjį tūkstantmetį pr. Kr. Ir kitose vietose yra nemaža priešistorinių laikų paminklų.

Istorinės žinios apie šias apylinkes siekia XV a. Žinoma, kad 1525 m. Žygimantas II Senasis šios srities miškus padovanojo Aleknai-Krivičiui, kuris Nemunėlio upės krante įsteigė dvarą, nuo upės Panemuniu pavadintą. Netrukus kraičio keliu dvaras perėjo Masalskiams. Po to dar kelis kartus dvaras buvo perkamas ir parduodamas. Jį valdė dusetiškiai Plateriai, vėliau Kasakauskiai. XVII a. čia atsirado jau keliolika palivarkų. XVIII a. perėjo Parapijanavičiams. Iš šios srities palivarkų išaugo 4 savarankiški dvarai su centru Turadvariu; kiti 3 dvarai — Bagviliai, Mažeikiškisi ir mūsiškis Panemunėlis.

Panemunėlio dvare buvo pastatyta koplyčia, kurią aptarnavo dvaro kapelionas. 1792 m. dvarininkas Justinas Parapijanavičius pastatė bažnyčią ir įsteigė parapiją. Bažnyčią pašventino Kamajų klebonas Infliantų kanauninkas Jonas Valentinavičius. Jos statyba kaštavusi 13.000 auksinų. Bažnyčia buvusi medinė, 43,5 × 20 uolekčių ploto. Ji buvo daugelį kartų remontuojama, perdengiama tai šiaudais, tai malksnomis. Didesnis remontas atliktas 1850 m. Tada jai buvo pristatytas bokštelis, įruoštos didelės viškos su 9 balsų vargonais ir 2 dumplėmis. 3 altoriai turėjo mūrinius pamatus, medinius stalus; visi buvo papuošti paveikslais.

Šventoriuje buvo paprasčiausia medinė varpinė, įruošta ant 4 stulptų, dengta malksnį stogeliu, su geležiniu kryželiu viršuje.

Didesnių užrašų bažnyčia nebuvo gavusi. 1792 m. fundatorius paskyrė 39 margus žemės už 3 varstų nuo bažnyčios. Be to klebonas turėjo teisę iš dvarininko gauti kurą, naudotis ganykla. Šia privilegija klebonas naudojosi ligi I pasaulinio karo. Bet kai kun. Budrikis nustojo skaityti evangeliją lenkiškai, dvaro savininkas Svionteckis (Sventeckis) atėmė ganyklą ir nutraukė kuro tiekimą.

Statyti naują bažnyčią iš seniau ruošiamasi. 1894 m. Rygos inž. Florijonas Vyganauskas paruošė jos projektą, kurį 1897 m. Kauno gubernatorius patvirtino. 1898.IX.13 Rokiškio

klebonas kun. Juozapas Federavičius pašventino kertinį akmenį ir rangovo Iliškos išmūrytus pamatus. Naujas pastatas buvo statomas šalia senosios bažnyčios. Bažnyčioje turėjo būti 1700 vietų. Statybos komitetą sudarė: dvarininkas Kazimieras Sventeckis, Juozapas Tūbelis (ministerio pirmininko tėvas), Rapolas Balaišis, Jonas Bieliūnas, Kazimieras Baublys, Stanislovas Adomonis ir Juozapas Sokas. J. Tūbelis davė lėšų, kurių dėka buvo suskaldyta nemaža akmenų ir išmūrytos 2 eilės virš pamatų. Dvaro savininkas davė bažnyčiai 3 ha žemės plytoms gaminti, kurą, kalkes ir padėjo degti plytas. 1907—1910 m. statyba buvo sustojusi dėl lėšų trūkumo. 1910 m. rangovas Iliška, nebaigęs darbo, atsisakė. Bažnyčios statybos darbus, įskaitant ir bokštų pastatymą, užbaigė rangovas Aleksandras Bandomyras. 1911.V.8 naujoje bažnyčioje atlaikytos pirmosios pamaldos. Bažnyčią pašventino prel. J. Mačiulis-Maironis.

Iš pradžių statyba rūpinosi klebonas kan. Jonas Katelė. Kai jis 1908 m. mirė — naujasis klebonas kun. Juozapas Budrikas. Vidaus įrengimo darbus atliko kun. Kazimieras Mockus. Reikėjo daug lėšų, ir jos buvo renkamos ne tik parapijiečių tarpe, bet ir kitose Žemaičių vyskupijos parapijose. Nemaža aukų sudėjo ir Amerikoje gyvenantieji panemunėliečiai. 1922.V.18 Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius bažnyčią pakonsekravo.

Architektūra. 1898—1911 m. pastatyta bažnyčia iš raudonų plytų nėra stilinga, nors truputį panaši į neogotiką. Fasadinis bokštas patrauktas į priekį, pailgo stačiakampio plano, daugiau pločio, negu gilumos. Fasade yra trejos durys, vidutinio dydžio rozetės langas centre ir trys siauri langai viršutiniame bokšto tarpsnyje. Bokšto stogas dvilypis, sudėtas iš dviejų siaurų piramidžių su keturiais mažais pinakliais kampuose. Bažnyčios ilgis 42 m, plotis 18,3 m ir bokštų aukštis 52 m. Padalyta į tris navas, erdvią presbiteriją ir dvi zakristijas abipus didžiojo altoriaus. Yra du šoniniai altoriai. Vidus baltai tinkuotas, tik pilioriai ir skliautų briaunos raudonų plytų. Mūrinės šventoriaus tvoros vartai turi tris angas su keturiais plytiniais bokšteliais.

Bažnyčia turėjo 3 varpus, iš kurių didysis svėrė 600 svarų. Jis buvo 1794 m. lietas Henriko Ernesto Beggrowo firmos Karaliaučiuje. Kitas varpas buvo lietas 1806 m. Jono Samuelio Waehnerio Vilniuje; svėrė 140 svarų. Jis buvęs perkeltas čia iš Skapiškio domininkonų bažnyčios. Trečiasis varpas svėrė tik 44 svarus. Visi šie varpai buvo I pasaulinio karo metu išvežti Rusijon ir nebeatgauti. Vietoje jų buvo gautas vienas varpas.

Panemunėlio bažnyčios fasadas 1981 metais

Parapijinių kapinių seniau kaip ir nebuvo, nes didesnieji kaimai turėjo savo kapinaites, kuriose laidodavo mirusius. 1888.V.19 vysk. M. Paliulionis, vizituodamas parapiją, pašventino ir pirmąsias bendrąsias parapijos kapines. 1930 m., gavus žemės iš dvaro, kapinės buvo praplėstos, 1937—1938 m. aptvertos mūro tvora.

Kun. Jono Katelės kapas Panemunėlyje

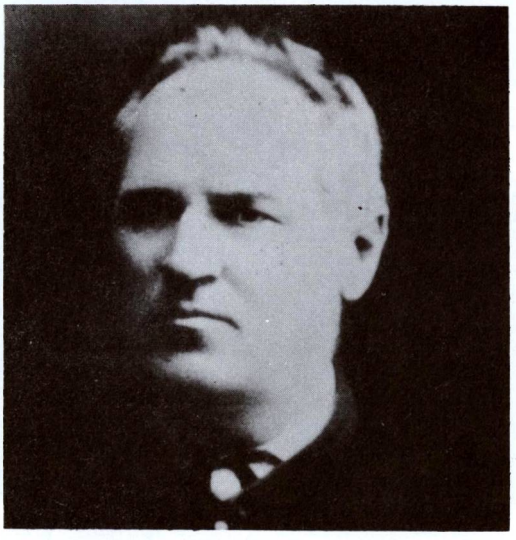

Kun. Jonas Katelė

Žinoma, kad 1854 m., vyskupo M. Valančiaus laikais, Panemunėlyje buvo pradžios mokykla. Ji veikė ligi 1863 m. Vadovavo klebonas kun. Jatžemskis. Jam padėjo dvi seserys dvarininkaitės — Jadvyga ir Bronislava Stravinskaitės. Kai 1863 m. mokykla buvo uždaryta, šios seserys dvare mokė savo tarnų bei kumečių vaikus lenkiškai ir lietuviškai, žinoma, slaptai. Rusų valdžios įsteigta mokykla su dėstomąja rusų kalba pasisekimo neturėjo, lankė ją nedidelis mokinių skaičius, o ir tie patys nedaug ką ten teišmokdavo. Taigi žmonių tamsumas didėjo, ėmė plisti įvairios ydos, ypač girtuoklystė.

Kun. Jono Katelės gadynė. Panemunėlio ir apylinkės gyvenimas žymia dalimi surištas su žinomo mūsų kultūrininko kun. J. Katelės vardu. 1872 m. jis buvo atkeltas iš Zarasų ir paskirtas klebonu. Čia išgyveno 36 metus, ligi savo mirties (1908 m.). Taigi galima kalbėti apie J. Katelės gadynę Panemunėly.

Kai jis čia atvyko, parapija nebuvo šviesi. Žymi dauguma nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Buvo išsiplėtusi girtuoklystė, paleistuvystė, net priėtarai. Prieš pat kleboniją riogsojo smuklė, kurią klebonui pavyko panaikinti tik 1892 m.

Patyręs, kad dvarininkaitės slaptai moko vaikus, Katelė susirišo su jomis ir stengėsi švietimą vykdyti plačiu mastu. Veikė kalėdodamas, per pamokslus, gegužinių pamaldų metu, aiškindamas religinę praktiką, prikalbėdamas parapijiečius ir įvairiais kitais būdais. Lietuviškų mokyklų steigimą jis pradėjo ne nuo Panemunėlio, bet nuo toliausia esančio Moškėnų kaimo, kuris tada buvęs tamsiausias parapijoje. Kadangi Panemunėlio rusiškos mokyklos mokytojas buvo valdžios šnipas, veikti reikėjo labai atsargiai.

1887 m. J. Katelė susilaukė vikaro kun. A. Štombergo, kuris jam labai gražiai talkino lietuviškame darbe. Netrukus slaptos mokyklos buvo keliuose didesniuose kaimuose. J. Katelė aprūpino mokinius vadovėliais. Rašalą jis pats gamindavęs kibirais, pirkdavo sąsiuvinius, lenteles, liniuotes, rašiklius (grifelius), knygeles — viską dalydavo mokiniams nemokamai.

Kiek vėliau J. Katelei daug padėjo jo paties išmokslinti mokiniai. Švietimo darbo vaisiai buvo dideli. Panemunėlis veikiai buvo žinomas kaip vienintelė parapija Lietuvoje, turinti tiek daug raštingų parapijiečių ir apšviestesnių žmonių.

Vikaras kun. A. Štombergas, uoliai talkininkavęs J. Katelei, apie 1890 m. panemuneliečių tarme rašytame eilėraštyje šitaip nusakė kun. Katelės darbus:

Atgal šešiolika metų taipa kažnas žina,
Kad Panemunėlis maksla nepažina.
Visi tadu žmanes, tumsybej būdami,
Gyvena pa senatvei, nieka nejausdami,
Tada iš neapimtas gieribes Aukščiausia
Atsiuntė dėl mus vadavu geriausį,
Kuris mums paradė makslą šviesų,
Liepė pamiesti tamsumu ir turėtis tiesų . . .

Iš vėlesnių vikarų J. Katelei daug padėjo kun. K. Perekšlis ir ypač garsus visuomenės veikėjas kun. Povilas Dogelis.

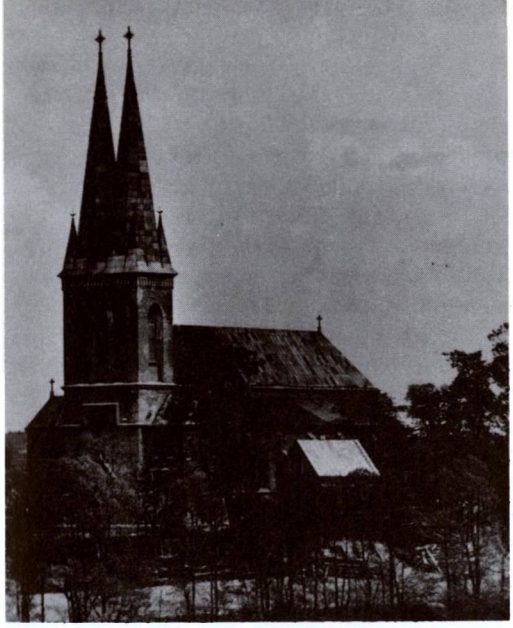

Panemunėlio bažnyčia 1958 metais

Panemunėlio bažnyčios galinis vaizdas. (Iš Kęstučio Česonio albumo)

Apie 1894 m. Panemunėlyje, J. Katelės ir kt. rūpesčiu, buvo įsteigta slapta „Žvaigždės" draugija, kurios nariai rinko tautosakinę medžiagą, surašinėjo pasakas, dainas ir siuntinėjo dr. J. Basanavičiui, kuris nemažą dalį jų paskelbė savo „Įvairių pasakų" II tome.

1893 m. pradėti ruošti slapti lietuviški vaidinimai. Buvo suvaidinta 10 veikalų. Nebuvo pamiršti blaivybės reikalai. J. Katelės paragintas dvarininkas K. Sventeckis 1894 m. nugriovė miestelyje veikusią mūsų jau minėtą smuklę.

J. Katelės klebonavimo laikais Panemunėlio klebonijoje lankydavosi daug žymių lietuvių — mūsų tautos veikėjų veteranų: J. Basanavičius, J. Šliūpas, A. Jakštas, Maironis, Vaižgantas, Jablonskis, Smetona, P. Matulionis ir daug kitų. 1908 m., jau kun. J. Budriko rūpesčiu, įsteigta „Saulės" draugija su jos išlaikoma biblioteka, skaitykla.

Visą spaudos draudimo metą panemunėliečiai gaudavo draudžiamosius raštus, kuriuos gabeno iš Prūsų ir platino J. Katelės suorganizuoti ir globojami knygnešiai. Iš knygnešių ypač minėtini: K. Ramanauskas, Šukys, J. Šarkauskas, o taip pat iš JAV atvykęs J. O. Širvydas. Draudžiamųjų raštų sandėliai buvo įruošti špitolėje, bažnytiniame ūkyje Naujikuose, pas patikimus lietuvius.

Kun. J. Katelė mirdamas paliko didelius numizmatikos rinkinius, vertingą kelių tūkstančių tomų biblioteką, kurioje buvo daug retų lietuviškų knygų. Visi šie dalykai buvo perkelti pas giminaitį Vaitkevičių į Gaidelių dvarą, Antalieptės vls. ir sunyko. Nors klebonu čia išbuvo 36 m., tačiau mirus jo asmeninio turto tebuvo rasta vos už 15 rb, kai tuo tarpu Daugpilyje užsakytas jam karstas kainavęs 35 rb. Kiek vėliau ant jo kapo parapijos jaunimas šventoriuje pastatė gražų paminklinį kryžių, kaštavusį 830 rb. Tuo bent jam atsilygino jaunimas, kuriam J. Katelė ilgus metus dirbo.

I pasaulinio karo metu Panemunėlis su apylinkėmis gerokai nukentėjo, nes pro čia ėjo fronto linija. Buvo apgriauta geležinkelio stotis, sudegė daug pastatų, susprogdintas geležinkelio tiltas, nukentėjo ir bažnyčios langai. Bet jau 1917 m. įsikūrė Liet. katalikių moterų draugija, kuriai vadovavo pačios kaimietės moterys.

Nepriklausomybės metais čia taip pat gražiai reiškėsi kunigai: M. Grigaliūnas, Garška, A. Simonaitis, Juozapas Matelionis ir kiti. Gyvai veikė katalikiškos organizacijos, kurių reikalams įruošta parapijos salė. 1934 m. įsteigta J. Katelės vardo biblioteka (2000 knygų), kurią globojo vietos šauliai. 1940 m. parapija turėjo 3742 parapijiečius. Priklausė Rokiškio dekanatui. Bolševikai Panemunėlį užėmė 1940.VI.17, o pirmieji vokiečių tankai čia įriedėjo 1941.VI.27. Tada parapijos administratorium buvo kun. J. Matulionis.

Nepriklausomybės metais Panemunėlis buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras.

Sovietinės okupacijos metu Panemunėlis aplenkė Panemunėlio geležinkelio stoties miestelis. Jau 1938 m. čia įkurtas linų fabrikas vėliau išplėstas. 1967 m. jame dirbo 170 darbininkų. Šis miestelis pradėjo kurtis tik XIX a. gale, pravedus geležinkelio liniją. 1959 m. jame buvo 447 gyventojai.

Tuo tarpu senesnis Panemunėlio miestelis, neturėdamas pramonės įmonių, nerodė tendencijos kilti. Jis virto sovchozo centru ir yra vadinamas kaimu. 1923 m. jame buvo 145, 1959 m. 256 gyv. Priklauso Rokiškio rajonui.

II pasaulinio karo metu bažnyčios bokštas buvo gerokai apdaužytas. Pokario metais apylinkėje vyko rezistencinės kovos. Nemaža panemuneliečių buvo suimta, nužudyta ar ištremta į Sibirą.

1983 m. Panemunėlio klebonu buvo kun. Leonas Lukšas (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Parapijos ribose (7 km nuo bažnyčios) buvo **Šetekšnių dvaras.** Ligi 1837 m. buvo minima jame esanti medinė koplyčia, 18 × 10 uolekčių ploto, šiaudais dengta. Ją išlaikė dvaro savininkė Koscelkauskienė, vėliau Markevičius. Kurį laiką prie koplyčios buvo ir kapelionas, gaudavęs 60 sidabro rublių algos. Koplyčios metrikai pradėti rašyti 1795 m. Koplyčia nugriauta apie 1830—1838 m.

PANEMUNIS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Panemunio miestelis įsikūręs už poros kilometrų nuo Nemunėlio ir Vyžuonos (Vyžunkos) upių santakos, prie Nemunėlio kranto, 6 km į šiaurės rytus nuo Pandėlio, 34 km į šiaurės vakarus nuo Rokiškio. Vietovės vardas kilęs nuo Nemunėliio upės. Tačiau, kadangi už 18 km yra kita panašiu vardu vadinama vietovė, Panemuniui kartais pridedamas „Didžiojo" vardas. Žinoma, tai dar nereiškia kad tai būtų didelis miestas . . .

Buv. Panemunio dvaro parke yra apie 15 m aukščio piltinis piliakalnis. Manoma, kad lietuvių kovų su kalavijuočiais metu kalavijuočiai čia buvo įsiruošę savo pilaitę. Kiti spėlioja, kad šis piliakalnis esąs vėlesniųjų laikų ir jį reikią priskirti prie XVI—XVII amžiams būdingų piliakalnių.

Istorinių žinių apie Panemunį turime nuo XVI a. Yra išlikęs 1598 m. dvaro inventorius, surašytas tuo metu, kai dvaras buvo perleidžiamas kunigaikščiui Masalskiui ir jo žmonai. Tada prie dvaro būta ir miestelio. Panemunio valsčiui priklausė 21 kaimas, ir kitos žemės. XVII a. pr. Panemunio dvaras priklausė Giedraičiams, 1773 m. Mykolui Marikoniui, vėliau čedasiškiams Kamarauskams, Komarams, Krasickiui, o po Lietuvos žemės reformos dvaro centrą nusipirko Amerikos lietuvis O. Lauciškis (1941 m. ištremtas į Sibirą). 1598 m. Panemunyje buvo 41 namas, 16 alinių, midaus bei degtinės parduotuvių.

R. katalikų bažnyčia. 1640 m. (kitais duomenimis 1620 m.) Martynas Giedraitis Panemunyje įsteigė baltųjų augustijonų (atgailos kanauninkų) vienuolyną. Reikia manyti, kad nuo įsikūrimo pradžios vienuoliai turėjo savo bažnyčią ar bent koplyčią. Jos administratorium turėjo būti vienuolyno vyresnysis. Iš Panemunio bažnyčios 1865 m. inventoriaus matome, kad nuo 1682 m. buvo rašomi jungtuvių metrikai. Vadinasi, jau tada buvo parapija. Tais pačiais 1682 m. Mauricijus Giedraitis bažnyčią atstatė.

1777 m., ar trumpai prieš šiuos metus, Paliepio dvaro savininkas šambelionas Mykolas Koscialkauskis pastatė naują bažnyčią. Ji buvo medinė (pušies medžio), keturkampė, 8 × 17,5 sieksnių ploto; iš lauko pusės apmušta lentomis, stogas malksnomis dengtas. Turėjo du priestatus, kurių vienas buvo skirtas bažnytiniams drabužiams laikyti, antras sandėliui. Bažnyčios frontoną puošė didžiulis kryžius su skardos stogeliu, o jo šalimais buvo du bokštai su geležiniais kryžiais. 1862 m. klebonas kun. A. Eitavičius savo lėšomis (700 rb) pastatė 11 balsų vargonus. Tais pačiais metais suremontuotas ir išdažytas

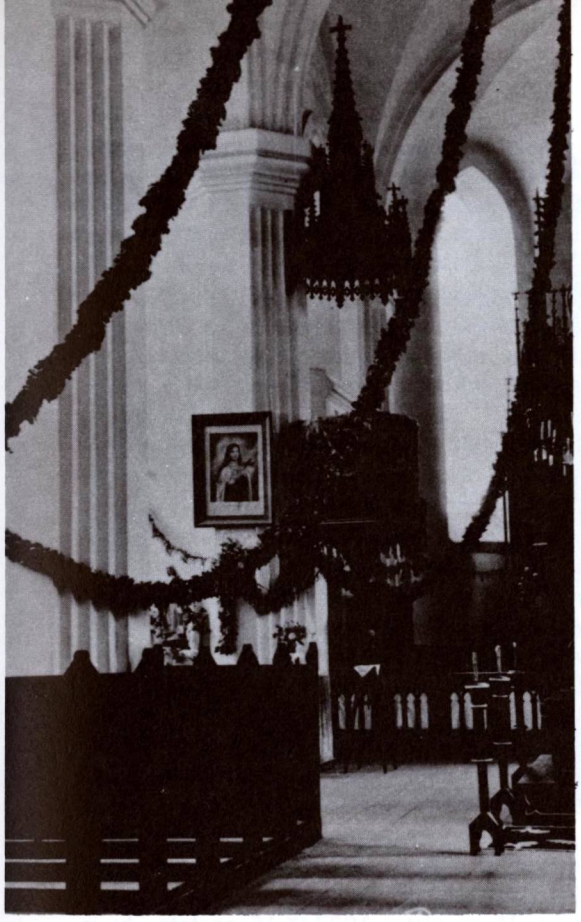

Panemunio bažnyčios sakykla 1956 metais

Panemunio bažnyčia 1958 metais

bažnyčios vidus. Šioje bažnyčioje buvo 6 altoriai.

1896 m. klebonas kun. Justinas Senkauskas su parapijiečiais bažnyčią atnaujino, bet 1915 m. karo veiksmų metu vokiečių kariuomenė bažnyčią sudegino. Kartu sudegė bažnyčios inventorius, archyvas, beveik visi liturginiai reikmenys; sudegė ir nemaža miestelio dalis.

Sudegus bažnyčiai, pamaldos buvo laikomos klebonijos didesnėje patalpoje. 1920 m. šventoriuje prie mūrinės varpinės buvo pristatyta laikinė medinė bažnyčia, kurios altorius įruoštas varpinėje.

Naujos mūrinės bažnyčios statyba ypatingai rūpinosi klebonas Vincentas Norkus. 1936.IX.8 šią bažnyčią iškilmingai konsekravo Panevėžio vyskupas K. Paltarokas.

Architektūra. 1922 m. pradėta, 1936 m. baigta statyti akmenų ir plytų mūro bažnyčia atrodo, lyg būtų statyta XIX a. pabaigoje, kada viešpatavo eklektika. Šioje trijų navų bazilikinės erdvės bažnyčioje sudėta romaniškų, gotiškų ir dar kažkokių stilių gabalų. Stambus ir aukštas fasadinis bokštas yra patrauktas priekin, su narteksu apatiniame aukšte. Portikas sudėtas iš kolonų poros, stačiakampių durų ir pasmailinto archivolto. Pirmasis tarpsnis siekia navų stogo kraigą. Antrasis yra aštuoniasienis, truputį siauresnis, su tokiu pat stogu. Bokšto angos apskritų arkų, o navų langų arkos smailios. Sienos sutvirtintos žemais kontraforsais ir padabintos akmenų mūro raštu plytiniame fone arba atvirkščiai. Iš vidaus baltai tinkuota. Pilioriai su kaneliūrais, o skliautai su briaunelėmis. Grindys medinės. Vidaus dekoravimas, altoriai ir sakykla baigti tik po karo. Prie bažnyčios yra mūrinė varpinė, statyta 1901 m. Šventoriaus siena sumūryta iš akmenų ir plytų 1865—1769 m.

Ilgesnį laiką truko bažnyčios vidaus įruošimo bei papuošimo darbai. 1937 m., klebono kun. Jono Nagulevičiaus rūpesčiu, buvo padirbta gotinio stiliaus ąžuolinė sakykla, pastatytas naujas didysis altorius, taip pat

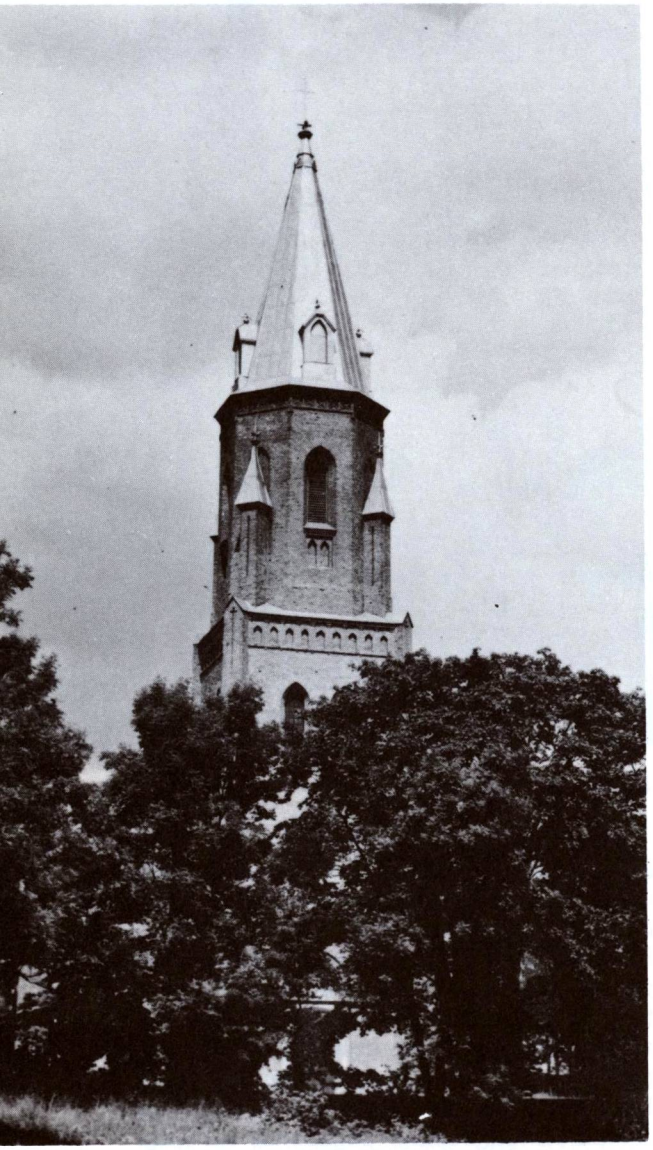

Panemunio bažnyčia 1982 metais

gotinio stiliais, ąžuolinis, dviejų kondignacijų. Centrinėje vietoje — Švč. Trejybės paveikslas. Porą dail. K. Kalpoko pieštų paveikslų bažnyčiai paaukojo šioje parapijoje (Kuodiškių k.) gimęs kun. Vladas Mironas, Lietuvos ministeris pirmininkas. Bažnyčios puošimo darbus sutrukdė II pasaulinis karas.

Šventorius apima 3464 kv. m. plotą, ištįsęs iš šiaurės į pietus. Seniau čia buvo laidojama mirusieji. Pokario metais bolševikai vakariniame šventoriaus kampe palaidojo 6 savo aktyvistus, žuvusius 1944.XII.12 per lietuvių partizanų Panemunio puolimą.

Prie mūrinės varpinės stovi gotinio stiliaus kertinis paminklas klebonui kun. Rufui Kutkevičiui. Šventoriaus pietvakarinėje dalyje, prie didžiųjų vartų, yra geležinis kryžius, pastatytas Panemunio jaunimo. Jame yra įrašas: „Miesta Panemunia jaunumies 1884". 1865—1869 m., klebono kun. A. Eitavičiaus rūpesčiu, parapijiečių aukomis buvo pastatyta šventoriaus mūro siena iš plytų ir akmenų.

1901 m. parapijiečių lėšomis, klebono kun. Senkausko rūpesčiu, pastatyta mūrinė varpinė. Jos aukštutinėje dalyje buvo 3 varpai, kuriuos 1915 m. išvežė į Rusiją. Iš jų vienas 1923.II.26 buvo grąžintas. Jame yra 1773 m. liejimo data. Varpo svoris 505 kg. 1936 m. šis varpas, kartu su Stanislovo ir Konstancijos Gužų paaukotu Kaune liedintu varpu, buvo įkelti į naujosios bažnyčios bokštą.

1780 m. Panemunyje pastatyta medinė klebonija. 1861—1863 m. dvarininkas Teofilius Komaras pastatė naują mūrinę kleboniją, 30 × 15 m ploto. 1937.IX.15 pastatas buvo įvertintas 30.000 lt. 1941—1944 m. karo metu kleboniją ir jos įrengimus geroka apnaikino vokiečių ir sovietų kareiviai.

Medinė špitolė buvo pastatyta 1881 m., 17 × 8,5 m ploto. Vėliau joje buvo įruošta parapijos salė.

1767 m., dvaro savininko Mykolo Koscialkauskio fundacija, pastatyta ir įruošta vargšams prieglauda. Čia laikomi neturtėliai turėjo melstis už fundatoriaus sielą ir kasdien giedoti karunką „Kas nor Panai Marijai tarnaut". Prieglaudai buvo iš dvaro turtų paskirta kasmetinė ordinacija. Bet ji 1826—1872 m. buvo labai sumažinta. 1844 m. tebuvo išlaikomi 5 neturtėliai. 1862 m. jos vietoje Juozapas Komaras su Pandėlio dvaro savininku Ignu Koscialkauskiu pastatė naują medinį elgetyną.

Atgailos kanauninkų laikais vienuolynui priklausė Jotiškių palivarkas su Mičiūnų, Seponių kaimais, Žarniškių vienkiemis, Panemunio miestelio jurzdikas. 1913 m., miestelio gyventojams išsikeliant į vienkiemius, parapijai buvo palikta 30 dešimtinių žemės. Pokaro metais bolševikų okupacinė valdžia šią žemę atėmė.

Kun. Augustino Liepinio 50 metų kunigystės sukakties minėjimo iškilmių dalyviai — sukaktuvininko artimieji — Panemunyje 1971.VI.6

1766.IX.8 prie Panemunio bažnyčios įkurta religinė draugija, kuriai priklausė 34 broliukai. Jų tikslas buvo palaikyti bažnyčioje tvarką, švarą, melstis, giedoti, stiprinti krikščioniškas dorybes. 1766 m. įkurta Švč. M. Marijos Škaplierinės draugija. 1921 m. ji atgaivinta. 1938 m. veikė šios religinės draugijos: Tretininkų (31 narys), Švč. Sakramento (201 n.), Krikščioniškojo mokslo (219), Karmelitų Škaplieriaus (278), Maldos Apaštalavimo (226), Gyvojo Rožančiaus (252), pavasarininkų (80), angelaičių (291), Katalikių moterų (26), Katalikų vyrų (45), Šv. Vincento Pauliečio (37). Pokario metais šių religinių draugijų veikla buvo sustabdyta.

Panemunio kapinės yra 656 m atstu nuo šventoriaus sienos. 1946 m. jos apėmė 3900 kv. m žemės plotą.

Panemunio parapija priklauso Rokiškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2870 parapijiečių.

Iš pokario meto klebonų ypatingai minėtinas kun. Augustinas Liepinis (gim. 1896.XI.3 Latvijoje), pedagoginių ir religinių veikalų autorius. Kunigu pašvęstas 1921 m. 1926 m. baigė teologijos mokslus Lietuvos universitete ir dirbo Panevėžio vyskupijos kurijoje, redagavo „Panevėžio balsą"-„Panevėžio garsą". 1940 m. paskirtas Panemunio klebonu; buvo veiklus. Pokario metais aptvarkė bažnyčios reikalus. 1971.VI.6 Panemunyje jis atšventė savo kunigystės 50 metų sukaktį. Mirė apie 1977 m.

1983 m. klebonu buvo kun. Bronius Balaiša (gim. 1933 m., kunigu pašvęstas 1958 m.). Kartu jis administravo ir Pandėlio parapiją.

Nepriklausomybės metais Panemunis buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras. 1923 m. 628 gyv. Dabartinės okupacijos metu Panemunis yra Rokiškio rajono apylinkės ir sovchozo centras. 1959 m. 537 gyventojai.

Panemunio parapijoje buvo **Paliepių kaimo** koplyčia. 1754 m. ją pastatė dvaro savininkas Ignacas Koscialkauskis. Pastatas aštuoniakampis, 15 kv. uolekčių ploto. Nuo 1865 m. pamaldos joje nebebuvo laikomos. Pati koplyčia, suvargusi ir begriūnanti, dar buvo 1946 m.

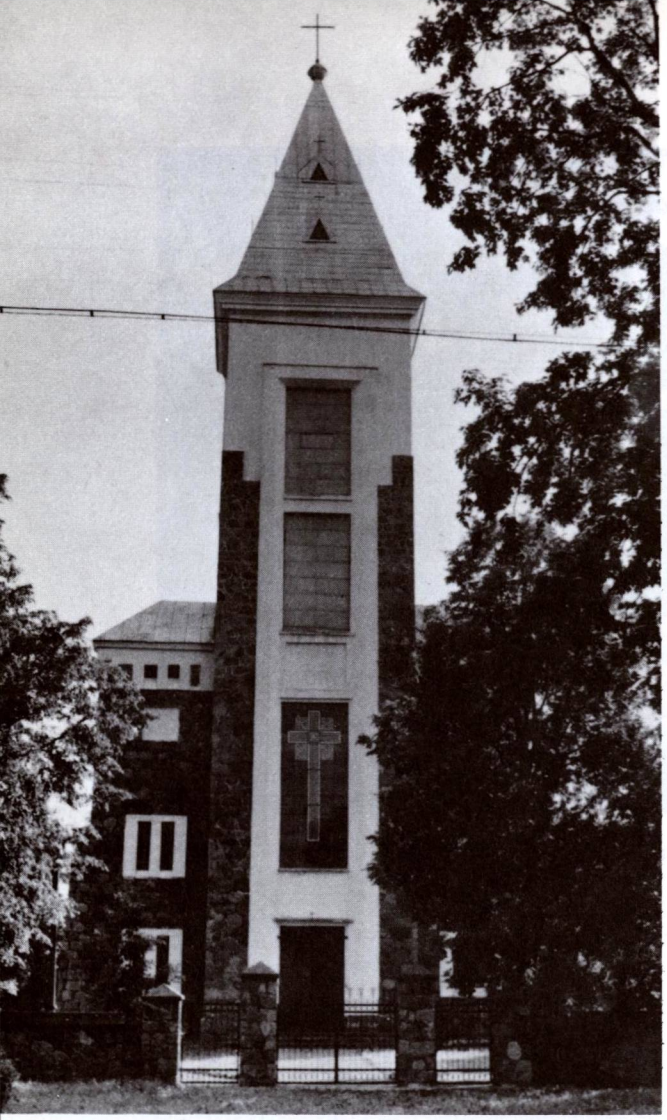

Papilio bažnyčia 1981 metais

PAPILYS

Švč. M. Marijos parapijos bažnyčia

Papilio miestelis įsikūręs dešiniajame Rovėjos upės (dešinysis Apasčios intakas, 34,8 km ilgumo), krante. 18 km į pietryčius nuo Biržų. Tuojau į pietus nuo miestelio buvo Papilio dvaras.

XIV a. Papilio apylinkės buvo apaugusios miškais, tik retai kur buvo čia įsikūrusios sodybos. To amžiaus pabaigoje aukštaičiai pradėjo apsigyventi šiose žemėse, kurios dar neseniai Ordino buvo puldinėjamos. Vis dėlto Papilio būta gyvenamosios vietos, nes yra išlikęs piliakalnis — 50 × 35 km kalva, giliu ir plačiu grioviu apkasta. Mūsų laikais ši vieta buvo Zomkeliu vadinama. Viduryje randama akmenų ir plytų liekanų. Manoma, kad kitame upelio krante įsikūrusi vietovė nuo pilies gavo Papilio vardą.

Kunigaikščiai Radvilai, kolonizuodami šiaurinę Lietuvos vidurio dalį, Papilyje įkūrę savo dvarą. Čia yra gimęs ir mokęsis kunigaikštis Jonušas Radvilas (1612—1655), Kristupo sūnus. Sakoma, kad Radvilų valdų centras iš pradžių buvęs Papilys. Jų centrinė buveinė buvusi į Biržus tik vėliau nukelta. XVIII a. Papilio žemės atiteko Koscialkovskiams.

R. katalikų bažnyčia. Papilio dvare iš senų laikų buvo medinė koplyčia, nežinia kada Jono Koscialkovskio statyta. Nuo 1718 m. ji turėjo kunigą. Bažnyčios archyve buvo 1718—1750 m. krikšto metrikų, rašytų lotyniškai. Vadinasi, bažnytėlė bus turėjusi parapijos teises. Yra užuominų, kad jungtuvių ir laidotuvių metrikų įrašai siekę 1758 m. Taigi 1758 m. jau tikrai laikomi parapijos įkūrimo metais. Kur stovėjo pirmoji bažnyčia, žinių neturima. Aprašyme sakoma, kad ji turėjusi 3 altorius.

1764 m. kun. Simonas Jakštavičius, surinkęs aukų, perstatė medinę bažnyčią, kurią 1777 m. Apaštalų Šv. Petro ir Povilo titulu konsekravo Gudijos vyskupas sufraganas Feliksas Jonas Taujenskis. Bažnyčia buvusi keturkampė, 32 × 19,5 uolekčių ploto, su dviem bokšteliais. Vėliau jie perstatyti į vieną bokštą. 1848 m. pristatyta antroji zakristija. Po bažnyčia buvęs didelis rūsys; viduje 6 altoriai. Sienose ir altoriuose nemaža paveikslų. Prie bažnyčios stovėjusi stulpinė varpinė, kurioje kabėjo 3 varpai — 400, 200 ir 120 svarų. Vėlesniais laikais šventorius buvęs mūro tvora aptvertas, prie jo sienų įruoštos medinės koplytėlės Kryžiaus kelių stotims. 1847 m., Jonušo Koscialkovskio rūpesčiu, bažnyčia iš pagrindų suremontuota. Pristatyti 2 bokšteliai, vargonai pagerinti 7 balsais. 1848 m., klebono kun. Domininko rūpesčiu, perdažyti altoriai, įdėti nauji laiptai prie altorių, išdažytas bažnyčios vidus, pristatyta nauja zakristija. Bet 1875 m., klebono kun. Eduardo Dambrausko pastangomis, bažnyčia vėl buvo remontuojama.

1764 m. statyta, 1875 m. atnaujinta medinė bažnyčia buvo būdingas liaudies

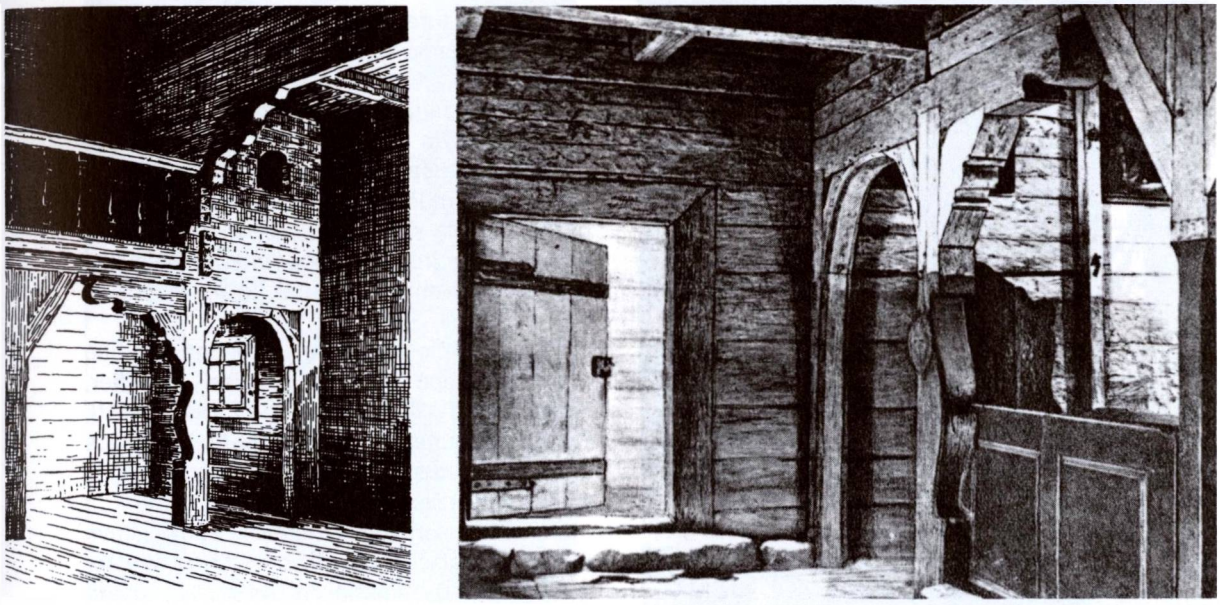

Senosios medinės Papilio bažnyčios interjeras

architektūros paminklas. Sienos surėstos iš skirtingų dydžių kirviu aptašytų sienojų. Vargonų chorai paremti kolonų ir sijų sistema, panašia į gerą prieklėtį. Čia matoma viena anga su apskrita arka, sudėta iš tinkamai sukirstų spyrių. Kita nartekso detalė su išdrožinėta kolonėle ir profiliuota gembe jau seniai buvo pastebėta ir nupiešta dailininko Kazio Šimonio, o 1930 m. įdėta P. Galaunės knygon. Gražiai dekoruoti laipteliai į chorus, su profiliuotais statiniais. Bažnyčios grindys lentinės. Durys ir langai stačiakampiai.

Klebonas kun. Mykolas Pžijelgauskas pradėjo rūpintis naujos mūrinės bažnyčios statyba. 1898 ir 1909 m. paruošti du planai. Apsispręsta bažnyčią statyti kryžminę, romėnų stiliaus, vienabokštę. Suvežta nemaža medžiagos, lauko akmenų, surinkta nemaža pinigų, tačiau 1914 m. prasidėjęs karas statybos darbus nutraukė.

Pokario metais statyba toliau rūpinosi klebonas kun. Felicijonas Lialis. Sukurtas jau tretysis planas. Naujasis klebonas kun. Feliksas Ereminas toliau tęsė statybos darbus, kad ir su pertraukomis. Tačiau sunkus darbas palaužė klebono sveikatą, jis išvyko į Rozalimą. Į jo vietą buvo atkeltas energingas kun. Juozas Bardišauskas. Šis sugebėjo sutelkti lėšų ir darbai vėl tęsti.

1935 m. uždaryta senoji begriūnanti bažnyčia. Žiemos metu pamaldos laikytos klebonijos klojime, o vasarą šventoriuje. Parapijiečiai apsidėjo dideliais mokesčiais. Ruoštos loterijos ir kitais būdais telktos lėšos. Pagaliau statybos darbai užbaigti, ir 1936.IX.20 vyskupas K. Paltarokas naująją bažnyčią konserkavo Švč. M. Marijos garbei.

Be klebonų, statybos darbų vykdymu labai daug rūpinosi Bažnyčios statybos komitetas, kurį sudarė: Romualdas Jokūbėnas, Juozas Lapinskas, Ernestas Rakauskas, Stasys Sabaliauskas, Pranas Vejega, Matas Vileišis ir Jonas Vilemas.

Pakonsekravus, vykdyti toliau bažnyčios įruošimo darbai. 1937 m. kun. J. Bardišauskas pašventino 3 Vokietijoje pagamintus varpus. Du iš jų — 1000, trečias — 640 kg svorio. Šventinimo apeigose dalyvavo 50 porų kūmų.

Įruošti altoriai. Iš jų didysis — Švč. M. Marijos Globos, brangaus darbo, paauksuotas, su kolonomis, statulomis.

Architektūra. Gana moderniška mūrinė bažnyčia statyta pagal archit. Felikso Vizbaro iš Kauno projektą su pertraukomis nuo 1927 iki 1936 m. Jam padėjo inž. Kopylovas, o rangovas buvo Mykolas Narbutas. Sienos ir du trečdaliai bokšto iš akmenų mūro, o viršutinioji bokšto dalis, apie 15 m, medinė.

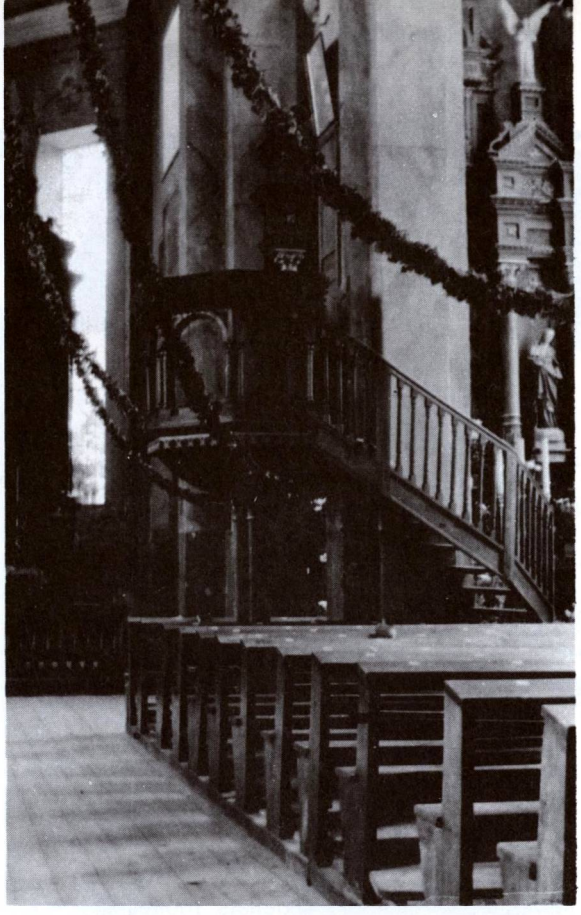

Sakykla 1957 metais

Viršuje varpai. Bažnyčia trijų navų, su prieangiais bokšte ir iš šonų. Ant prieangių yra galerijos, kurių vidurinioji skirta chorui. Dydžiai: ilgis 34 m, plotis 16,8 m, presbiterijos plotis 8 m. Abipus presbiterijos po zakristija. Aukštis iki lubų 15 m, bokštas 46 m. Lubos gelžbetoninės. Išorinės sienos sustiprintos akmeniniais kontraforsais. Navų pilioriai kvadratiniai, padengti dirbtiniu marmuru. Vidaus sienų paviršiai tinkuoti. Yra trys puošnūs altoriai, pagaminti Šiauliuose, ir medinė sakykla be baldakimo. Didysis altorius iškilęs iki lubų, su didele arka aplink Nukryžiuotąjį.

Senaisiais laikais parapijos kleboną žymia dalimi aprūpindavo dvaras. 1893 m. parapijai priklausė 17 dešimtinių žemės, kuri buvo dviejuose sklypuose. 1927—1930 m., miesteliui skirstantis vienkiemiais, žemė suvesta į vieną sklypą. Už fundatoriaus sielas kunigai laikydavo daug mišių. Pokario metais bolševikai visą parapijos žemę atėmė.

Parapija turėjo visus reikalingus ūkinius trobesius. Senoji klebonija buvo medinė, 24 × 13 m ploto. Kun. J. Bardišauskas pastatė naują kleboniją su mansardomis, kurią Sovietų valdžia nusavino. Tas pats klebonas pastatė naują špitolę 10 × 17 m ploto, o 1939 m. didelį mūrinį namą, kuriame įruošė parapijos salę su galerijomis, scena. Kituose kambariuose įruoštas kooperatyvas, valgykla; II aukšte gyvenamieji butai, kirpykla, rūsyje — kepykla.

Iš bažnyčios rėmėjų minėtina Papilio dvaro grafienė Matilda Choisel Gauflier, davusi 6000 lt didžiajam altoriui įruošti. Parapijos jaunimas sudėjo 3000 lt Marijos altoriui, o kitus 3000 lt suaukojo parapijos vyrai Švč. Jėzaus Širdies altoriui.

Nepriklausomybės metais Papilys buvo Biržų aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje buvo 102 kiemai ir 448 gyv., dvaro žemėje 27 kiemai su 118 gyv. Parapija priklauso Biržų dekanatui. 1940 m. buvo 3120 parapijiečių.

II pasaulinio karo metu Papilys su apylinkėmis skaudžiai nukentėjo. Kovų metu žuvo 6 civiliai gyventojai ir 7 mirė nuo minų bei granatų, keli liko invalidais. Traukdamiesi vokiečiai atėmė iš ūkininkų galvijus, mantą; ko neįstengė paimti — šaudė ir degino. Po jų čia atėję rusai plėšė ir naikino, kas dar buvo likę. Visiškai sudegintas Bokiškių kaimelis. Daug trobesių sudeginta Kučgalio, Sauginų, Skrebiškių, Buginių, Garšavų kaimuose. Įnirtingi mūšiai apylinkėje tęsėsi 9 dienas ir naktis. Vokiečiai buvo apsupti, bet vėliau prasiveržė į Latviją. Šaudymo metu sudeginta klebonija ir visi ūkiniai pastatai. Papilio miestelyje sudegė 12 gyvenamųjų namų ir daug kitų pastatų. Išnaikinti beveik visi trobesiai, stovėję tarp katalikų ir evangelikų bažnyčių.

1944 m. liepos pabaigoje rusai užėmė Papilį. Bažnyčios bokšte jie įruošė sekimo punktą. Vokiečiai tai pamatė ir pradėjo nuo Kraštų dvaro, Skrebiškių kaimo ir Užubalių vienkiemių pusės iš pabūklų apšaudyti Papilio bažnyčią, paleisdami į ją daugiau kaip 100 artilerijos sviedinių. Parapijiečiai, iš tolo stebėdami jų sprogimą ir bažnyčios pastato naikinimą, skausmo ašaromis verkė . . . Jie taip pat girdėjo, kaip sviedinių šukės ir krisdami akmenys skambina varpus . . .

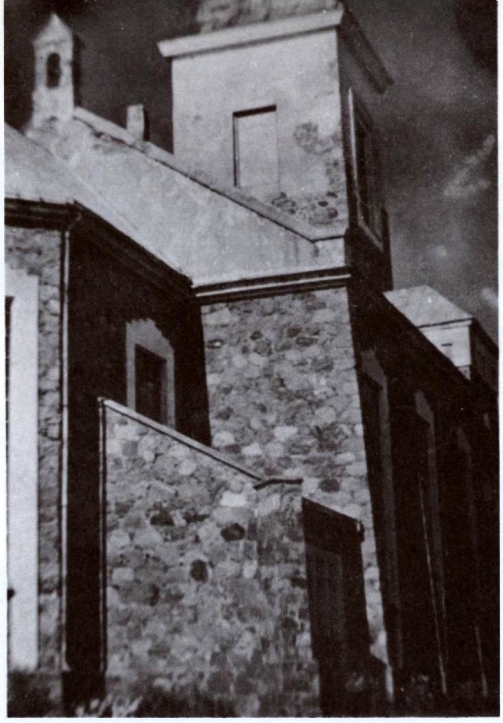

Sienos ir bokšto detalė. (Perkūno Krukonio nuotrauka)

Šių šaudymų metu bažnyčia buvo labai apgriauta. Sudaužyta visa priešakinė bokšto siena nuo didžiųjų durų ligi bokšto viršūnės. Panašiai padaryta ir su kita siena. Sviediniai nuplėšė bokšto stogą, vietomis sutrupino gegnes, daug kur pramušė lubas. Nukentėjo ir bažnyčios vidaus įrengimai, tik altoriai išliko mažiau tesužaloti. Didžiajame varpe buvo pramušta skylė, o du mažesnieji varpai sudaužyti.

1944.VIII.—1945.IX.20 pamaldos buvo laikomos jau nacionalizuotoje parapijos salėje, kurioje prie sienos įruoštas altorius. Tabernakulis buvo atgabentas iš bažnyčios, pamokslą kunigas sakydavo nuo scenos.

1945 m. birželio mėn. inž. Vaičikonis ir inž. Breimelis apžiūrėjo sudaužytą bažnyčią. Netrukus buvo gautas leidimas pastatą suremontuoti. Pašalinti griuvėsiai. Biržėnas meistras P. Giedraitis sutvarkė stogą. Išimti sušaudyti varpai, šventoriuje pastatyta varpinėlė, kurioje pakabintas iš dalies naudojimui dar tinkamas didysis varpas. Išdaužyti langai užkalti lentomis. Mūro meistrai — Povilas Sližys su Jokimu Ažubaliu sustiprino bokštą, išmūrijo bokšto sieną. Užtaisyti suaižėjimai bei plyšiai, išbetonuotos bokšto kolonos, užmūrijamos sviedinių padarytos skylės. Kur neturėta medžiagos — užkalta lentomis.

Pokario metais Papilio apylinkėse gyvai reiškėsi Lietuvos partizanų veikla. Užėjus rusams ir paskelbus mobilizaciją, tik nedidelė dalis vyrų stojo į rusų kariuomenę. Daugelis jaunų vyrų išėjo į miškus ir įsikūrė bunkeriuose. Du kartu jie apšaudė Papilį. Vieno apsišaudymo metu 1944.XII.24 Gajūnų k. laukuose, prie miško, žuvo 12 partizanų. Kitas susišaudymas įvyko vėliau girios IV kvartale. Tada žuvo 12 partizanų. Žinoma, ir rusai patyrė didelių nuostolių.

Sovietinės okupacijos metu Papilys yra Biržų rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 1175 gyventojų.

Pokario metais parapijos klebonu buvo kun. Juozapas Niurka; vėliau minimas kan. Ant. Misevičius, o 1981 m. sąrašuose — kun. Petras Budriūnas (gim. 1935.I.23 Gulbinų k., Pabiržės parapijoje, kunigu pašvęstas 1965.IV.14). Kartu jis administravo ir nuolatinio kunigo neturinčią Kvetkų parapiją. Šis veiklus dvasininkas pagyvino parapijos bei tikinčiųjų veiklą, palaikė glaudžius ryšius su tikinčiaisiais. Už tat valdžios pareigūnų buvo apkaltintas jų uždraustu „kalėdojimu" ir puolamas spaudoje („Biržiečių žodis", 1981.III.17) ir kitais būdais niekinamas. 1982 m. jis buvo paskirtas Vabalninko parapijos administratorium ir Geidžiūnų parapijos klebonu. 1983 m. klebonu buvo kun. Petras Budriūnas. Jį pakeitė kun. Stasys Krumpliauskas (gim. 1945 m., kunigu pašvęstas 1974 m.).

Koplyčios

Skrebiškių kaimo (4 km nuo Papilio) kapinaitėse grafas Koscialkovskis pastatė akmens mūro koplyčią, kurią 1847.IX.10 konsekravo Mileno pavyskupis Kazimieras Domachovskis. Pastatas keturkampis, iš lauko pusės netinkuotas, nedažytas, 15 × 9 m ploto. Frontinėje dalyje 2 apvalios puskolonės, aukštai 2 nišos, stogo viršuje mažas bokštelis signatūrai. Viduje įruošta galerija, lubos ir grindys medinės, altorius medinis, presbiterija 3 m ilgio. Altoriuje įruošta Švč. M. Marijos statula, čia atgabenta iš Papilio senosios bažnyčios. Koplyčia turi ir zakristiją, 5 × 3 m ploto. Šioje koplyčioje pamaldos buvo laikomos 4 kartus metuose.

Mielaičių kaime (7 km nuo Papilio) mūrinę koplyčią savo lėšomis 1939—1940

Kun. Antano Mačiulio laidotuvių eisena Papilyje 1977.XII.27. (Kun. A. Sungailos nuotrauka)

m. pastatė kan. Adolfas Sabaliauskas (1873—1950). Planus paruošė archit. Jonas Kovalskis, statybos darbus atliko Biržų meisteris Valiūnas. Buvo kalbama, kad altoriaus projektas buvęs Paryžiaus parodoje premijuotas. Statybą savo darbo jėga parėmė apylinkės gyventojai. 1940.VIII.6 šią koplyčią pašventino pats jos fundatorius Šv. Juozapo ir Šv. Teresės Kūdikėlio Jėzaus titulais.

Koplyčios pastatas 14 × 6 m ploto. Stogas čerpėmis dengtas. Viršuje keturkampis bokštas ir mažas bokštelis. Bokšte buvo įkeltas 50 kg svorio varpas, Šv. Juozapo vardu pakrikštytas, lietas Vilniuje. Koplyčioje pastatyti 2 mediniai altoriai.

Kan. Adolfo Sabaliausko pastatydinta kapinių koplyčia yra monumentalus gražių proporcijų mūrinis pastatas, su masyviška bokštu priekyje. Bokšto stogelis primena lietuvišką koplytstulpį su puošniu kaltos geležies kryžiumi. Visos sienos baltai tinkuotos. Portalas, langai ir langeliai suskliausti apskritomis arkomis. Tik bokšto viršaus angos stačiakampės, su languinėmis. Čia įkabintas varpas. Rašytojas kanauninkas palaidotas 1950 m. po altoriumi. Galinėje sienoje 1973 m. buvo pridėta marmurinė paminklinė lenta, netrukus sunaikinta nežinomų vandalų.

Kapinės

Papilio kapinės buvo senos ir apleistos, neaptvertos. Duobėse dažnai prisirinkdavo vandens. 1929 m. padidintos. Be jų, vietinės kapinaitės buvo šiuose kaimuose: Ageniškio, Gajūnų, Kušgalio, Mėlaišių, Skrebiškių.

Biržų girios VIII kvartale yra neaukštas **Alglių** kalnas, 120 × 50 m ploto. Šiame kalnelyje, dviejose duobėse, palaidoti 1863 m. sukilėliai. 1938.IX.26 Lietuvos vyriausybė čia pastatė sukilėliams gelžbetoninį paminklą 1,7 × 2,3 m su kryžiumi. Po paminklo kryžiumi įruošta metalinė plokštelė su įrašu: „Garbė Karžygiams, kritusiems sukilimo kovose 1863.V.5—7." Yra Gedimino stulpai, paminklo statybos data. Paminklo vieta (7 × 5 m ploto) apkasta grioviu. Seni žmonės pasakoja, kad vienoje duobėje esą palaidota 12 sukilėlių, kitoje galbūt daugiau, nes ši duobė buvusi didesnė.

Pasvalio bažnyčia 1981 metais

PASVALYS

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Pasvalio miestas, įsikūręs prie Lėvens upės, kur į ją įteka Svalia (36 km ilgumo), 20 km į pietvakarius nuo Biržų, 35 km į šiaurę nuo Panevėžio, prie Biržų — Šiaulių geležinkelio linijos. Vietovė savo vardą gavo nuo Svalios puės.

Pasvalys — viena seniausių Lietuvos gyvenviečių. Žmonės čia gyveno senaisiais laikais, randama X—XIII a. dirbinių. Į vakarus nuo miesto, Mūšos dešiniajame krante, kur į ją įteka Tatula, yra išlikęs piliakalnis. Manoma, kad Gedimino laikais čia buvusi medinė pilaitė, kuri turėjusi pastoti kelią į Lietuvą slenkančiam Livonijos ordinui. Ir kitose apylinkės vietose yra piliakalnių, pilkapių.

Istoriškai Pasvalys žinomas nuo XV a. pabaigos. Vietovės atsiradimas ir išaugimas glaudžiai rišasi su R. katalikų bažnyčios pastatymu.

R. katalikų bažnyčia. 1497.XII.6 paskelbtu dokumentu D. L. K. Aleksandras Jogailaitis, prašomas kun. Jono Groto, kuris jau buvo

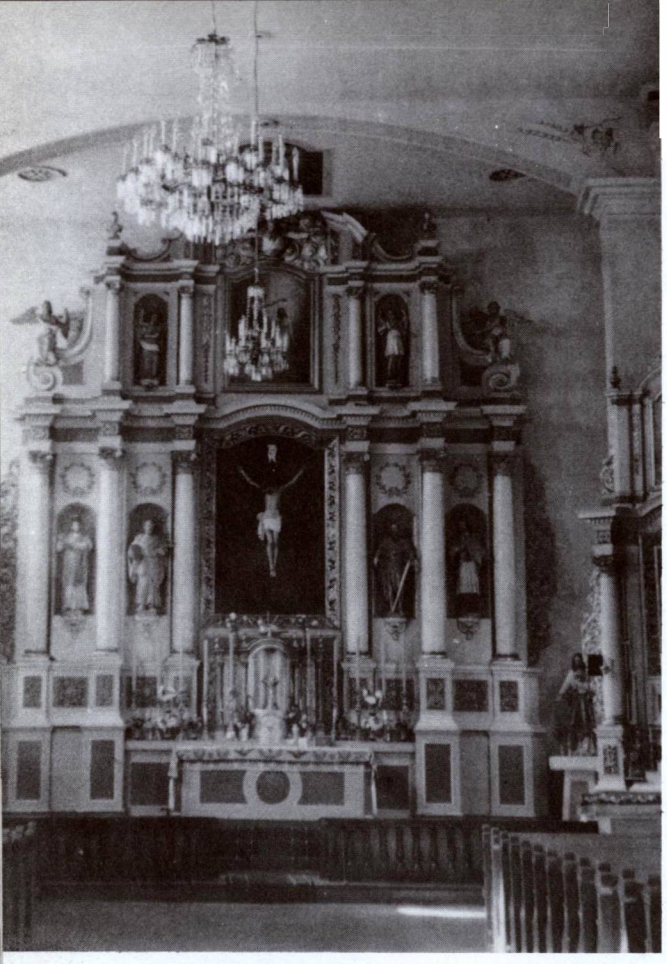

Pasvalio bažnyčios didysis altorius 1982 metais

pradėjęs statyti bažnyčią, padovanojo jai savo žemių ir leido kurti miestą. Klebonui buvo užrašyta 4 ūkiai, leista steigti krautuves, svaigalų varyklas, smukles, ruošti turgus ir daryti turgaus rinkliavas. Be,to buvo dovanota Čečeviškės žemė už Lėvens, kad jis ten galėtų įruošti dvarą. (Dovanojimo akto lietuviškas vertimas mūsų paskelbtas ML II t., 708—709 psl. Ten yra ir daugiau žinių apie Pasvalį).

Karaliui pristačius, Vilniaus vyskupas Albertas pirmuoju Pasvalio klebonu 1498.VI.8 paskyrė minėtą kunigą Grotą. 1536 m. Žygimantas Senasis privilegijas patvirtino, 1546 m. Žygimantas Senasis jas pakartojo.

1557.IX.14 Pasvalyje įvyko labai svarbus istorinis įvykis. Karalius Žygimantas Augustas savo karinėje stovykloje Pasvalyje pasirašė sutartį su Livonijos magistru Walteriu Fuerstenbergu, kuria magistras ir Rygos arkivyskupas pasidavė Lenkijos ir Lietuvos karaliui. Ši sutartis, vadinama „Pacta Pasvolensis", turėjo labai didelės reikšmės unijinei Lietuvai ir kuriam laikui sustabdė Maskvos kėslus į Lietuvos valdomas žemes.

Pasvalio parapija buvo faktiškai įsteigta jau 1494 m. Maždaug tuo pačiu laiku galėjo būti pastatyta ir bažnyčia. Žinoma, ji buvo medinė. Klebono skyrimo teisę turėjo karalius.

Keliasdešimčiai metų praslinkus, Pasvalio bažnyčia su visais turtais perėjo Vilniaus kapitulai, kuri perstatė bažnyčią. Tai galėjo būti apie 1580 m. Tačiau ši antroji bažnyčia 1776 m. sudegė. Visus 11 metų parapijiečiai bažnyčios neturėjo. Pamaldoms laikyti įruošta iš žabų pinta laikina pastogė (šopa). Per tą laiką Vilniaus kapitulos ir parapijiečių aukomis buvo pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, jau trečioji iš eilės. 1787 m. joje pradėtos laikyti pamaldos. Ji buvo 34 × 17 m, be bokštų, su iš galo primūryta zakristija ir sandėliu bažnytiniams reikmenims. Stogas čerpėmis dengtas. Viduje įruošti 3 altoriai. 1851 m. vysk. M. Valančius jo konsekravo.

Šiai bažnyčiai buvo lemta išstovėti šimtą metų. Ruošiantis minėti šią sukaktį, buvo ruošiamasi ir naujoms statyboms. 1885—1887 m., klebono prel. Vlado Dambrausko rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis, trečioji bažnyčia buvo pertaisyta, padidinta, laikantis romaniškojo stiliaus. Buvusi bažnyčia palikta savo vietoje, naujosios viduryje, ir paversta viena nava su presbiterija.

Architektūra. Dabartinė mūrinė bažnyčia yra sudėta iš dviejų fazių statybos: 1787 m. pastatytų trijų navų su presbiterija ir po šimto metų, 1885—1887 m., pristatytų fasadinių bokštų su narteksu ir vargonų choru, šoninių koplyčių, žemesnių už šalutines navas, ir zakristijų. Didelis 40 m ilgio, 30 m pločio pastatas su 32 m aukščio bokštais yra eklektiškas, su klasicizmo ir romantikos žymėmis. Fasadinė siena yra vienoje plokštumoje su bokštais, truputį platesnė už originalųjį navų korpusą. Virš portiko yra langų eilė ir platus karnizas su arkatūra. Antrajame fasado tarpsnyje bokštai šiek tiek siauresni už jų apačią, tačiau langų angos nemažesnės. Mažas trikampis frontonas jungia antruosius bokštų karnizus ir iškyla į trečiojo tarpsnio erdvę. Čia bokštai dar siauresni, nebeturi kampinių piliastrų, kaip apačioje, o tik nusklembtus kampus. Į šonines koplyčias yra

ir laukinės durys greta fasadinės sienos, už bokštų. Žemosios ir aukštosios sienos suskaidytos plokščiais piliastrais ir arkatūromis po karnizais. Aukštieji langai turi segmentines arkas, o žemieji ir bokštiniai — apskritas. Visos durys stačiakampės. Sienų paviršiai tinkuoti iš oro ir iš vidaus.

Interjeras puošnus. Sienose ir lubose yra dažytos ornamentikos. Lubos lentinės, tinkuotos. Stambūs pilioriai sujungti segmentinėmis arkomis. Yra penki altoriai, likę iš originaliosios bažnyčios, tik perdekoruoti maždaug barokiškai. Yra čia marmurinių kolonų su dekoratyviškais antablementais, išgaubtais antstatais, kriauklinių drožinių sparnais. Bažnyčia buvo suremontuota po 1933 m. gaisro ir perdekoruota Antano Krivicko. 1926—1929 m. buvo ištiesinta, paaukštinta ir betoniniu stogeliu uždengta šventoriaus tvora.

Mūrinė varpinė pastatyta 1907 m., derinant ją prie bažnyčios architektūros. Platus trijų aukštų pastatas yra stačiakampio, o ne kvadratinio plano. Apatinės angos su segmentinėmis arkomis, o viršutinės didesnės, su apskritomis arkomis. Sienos tinkuotos ir labai plastiškos, su daugybe arkatūrų, nišų, kampinių piliastrų ir dar rustų kertėmis apačioje. Varpinė stovi šventoriuje priešais bažnyčios bokštus, maždaug per pusę žemesnė.

1907 m. buvo nugriauta senoji medinė varpinė, jos vietoje pastatyta nauja, baroko stiliaus, triaukštė. Jos III aukšte buvo 3 varpai. Didžiausias svėrė 860 kg ir buvo lietas 1906 m. A. Vlodkovskio liejyklos Vengrove. Ant jo išlietas tokio turinio eiliuotas įrašas: „Aš Dievą garbinti, Mariją šlovinti balsu eidamas, visus kviesdamas Dievo namuose melstis varguose, ieškot ramybės, dangaus linksmybės. Raudą raudoju, dūšias užstoju. Ant amžino atilsio palaidoju". O po įrašo fundatorius: „Maižiečius Lapėnas, ūkininkaitis Stačiūnų sodžiaus, Pasvalio bažnyčiai tą varpą apžadėjo Jubliejaus atminimui 1854—1904 gruodžio 8 d."

I pasaulinio karo metu rusų valdžia įsakė visus varpus išgabenti į Rusijos gilumą. Didžiojo varpo fundatorius M. Lapėnas bažnyčios varpus parsigabeno į savo ūkį, paslėpė ir tuo būdu juos išsaugojo. Po karo jie vėl sugrįžo į varpinę. II pasaulinio karo metu

Pasvalio bažnyčios šoninis vaizdas 1958 metais

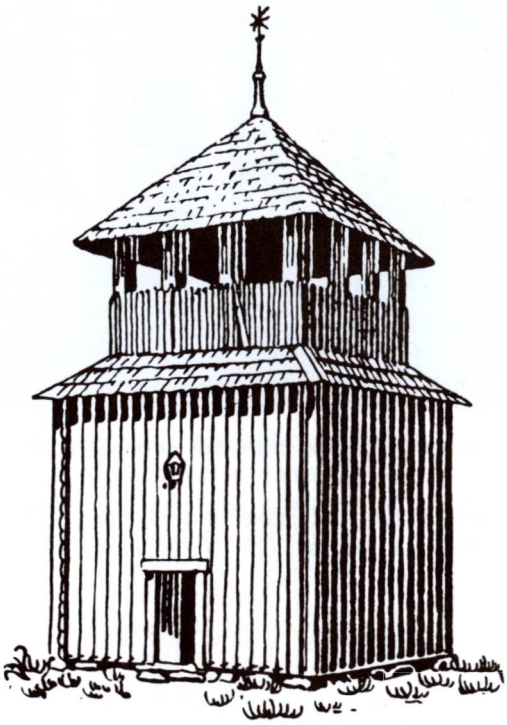

Senoji medinė varpinė (nugriauta)

Dabartinė Pasvalio bažnyčios varpinė. (Iš dr. Jurgio Gimbuto rinkinių)

vokiečiai taip pat įsakė atiduoti varpus. Du mažesnieji buvo paslėpti, o trečiajam nuleisti neatsirado specialistų. Tokiu būdu buvo išsaugoti visi varpai.

Pasvalio bažnyčia stovi dešinėje Lėvens pusėje, o klebonija kairėje. 1906 m., vietos klebono kun. J. Banevičiaus ir parapijiečių pastangomis, bažnyčia su klebonija buvo sujungtos mediniu tiltu per Lėvens upę.

1928 m. bažnyčioje įvestas elektrinis apšvietimas. Vėliau 3 altoriai buvo papuošti spalvotomis lemputėmis.

Šventoriuje iš senų laikų stovėjo senas medinis kryžius, pastatytas kažkada vestų misijų atminimui. 1924 m. minint tėvų marijonų vestas misijas, prie didžiųjų šventoriaus vartų pastatytas naujas ąžuolinis kryžius.

Amžių bėgyje bažnyčia buvo gerai aprūpinta ir turėjo nemaža turtų. Bet prieš 1869 m. jai buvo palikta tiktai 34,81 dešimtinės žemės. Prie bažnyčios buvo sena klebonija, ūkiniai pastatai, špitolė (tarnams gyventi namas). 1904 m. kun. J. Banevičiaus rūpesčiu, pastatyta nauja mūrinė vienaaukštė špitolė. Bolševikų valdžia visus pastatus nusavino.

1933 m. Pasvalyje įsteigta **altarija.** Šiam reikalui kun. V. Velžys nupirko mažą žemės sklypelį Svalios gatvėje ir pastatė medinius namus. Altariją pavedė kurijai ir paprašė paskirti jį pirmuoju altaristu, kas ir buvo padaryta. Netrukus jis, važiuodamas pas ligonį, mirė širdies atakos ištiktas. 1943 m. iš Pasvalio beneficijos žemės altarijos reikalams išskirta 5 ha 36 arai žemės.

Mokyklos. Iš senų laikų Pasvalyje buvo parapijinė mokykla, nežinia kada įsteigta. Ji turėjo savo namą netoli šventoriaus vartų. 1781 m. ją lankė 25 mokiniai (8 bajorų, 9 miestelėnų ir 8 valstiečių vaikai). 1804 m. buvo 40 mokinių, bet 1828 m. tik 22, iš jų 4 mergaitės. Mokytojavo vargonininkas, dėstė lenkų kalba. Po 1863 m. rusų valdžia parapijinę mokyklą uždarė. Jos vietoje įsteigta rusiška mokykla. Lietuviška mokykla atsirado tik nepriklausomybės metais. 1922 m. įsteigta progimnazija, vėliau paversta komercine mokykla, išaugusi į pilną gimnaziją. Tikyba buvo dėstoma visose valsčiaus mokyklose, tik po II pasaulinio karo pašalinta.

Parapijos ribose gyvai reiškėsi ir **organizacinė veikla.** Jau 1911 m. veikė „Pavasario" dr-ja, Katalikių moterų dr-jos skyrius, vėliau Angelo Sargo kuopa, Katalikų vyrų or-ja, Katalikų veikimo centras, tretininkai, Švč. Sakramento, Krikščioniškojo mokslo, Gyvojo Rožančiaus, Šv. Juozapo, Maldos apaštalavimo, Saleziečių bendradarbių ir kt. draugijos bei jų skyriai. Pradedant 1920 m. gerai suorganizuotas labdarybės darbas, įsteigtas Šv. Vincento Pauliečio dr-jos skyrius. Susitarus su valsčiaus savivaldybe, buvo šelpiami neturtėliai, remiami neturtingieji moksleiviai, našlaičiai.

1894 m. statistika rodo, kad tada parapijoje buvo 466 šeimos, iš viso 6625 parapijiečiai. Prie komunijos ėjo 2330 vyrų ir 2531 moteris. Mokančių skaityti iš maldaknygių buvo: 1471 vyras ir 1471 moteris; mokančių rašyti — 432 vyrai ir 30 moterys. 1940 parapijai priklausė 6580 parapijiečių. Pasvalys yra Panevėžio vyskupijos dekanato centras.

Religinis paminklas prie Pasvalio bažnyčios. (1981 metų nuotrauka)

Nepriklausomybės pradžioje Pasvalys buvo kurį laiką tapęs apskrities centru, vėliau priskirtas Biržų apskričiai. 1939 m. 2793 gyv.

Karo metu Pasvalys neteko savo žydų tautybės gyventojų, kurie buvo vokiškųjų nacių iššudyti. Pokario metais apylinkėse vyko rezistencinės kovos, kurių metu žuvo nemaža žmonių. Vėliau daug pasvaliečių buvo ištremta į Sibirą. 1947—1950 m. Pasvalys tapo rajono centru. 1966 m. 4800 gyventojų.

Pasvalio bažnyčioje ligi šių laikų yra išlikę nemaža religinio meno bei kulto dalykų. Paminėtini: paveikslai — dail. Liutkevičiaus pieštas „Jėzaus krikštas" (1863 m.), dail. Jono Mackevičiaus „Jėzaus krikštas" (apie 1930 m.), „Šv. Ona" (1818); 1810 m. J. S. Venerio lietas žalvarinis varpas, 1906 m. A. Valdakovskio lietas žalvarinis varpas. Bažnyčios fasade yra gražaus darbo XIX a. medinė „Jėzaus Nazaretiečio" skulptūra, įdomūs šventoriaus vartai su XIX a. geležiniu ornamentuotu kryžium ir kt.

Iš Pasvalio pastarojo karo ir pokario metų kunigų minėtini: garbės kanauninkas Kazimieras Kriščiūnas (klebonas ir dekanas), vikaras Kazimieras Dulksnys, kun. Vytautas Masys ir kt.

Kun. Juozapo Čepėno (eina po baldakimu) 65 metų kunigystės iškilmės Pasvalyje 1970 metais

1954—1976 m. Pasvalyje gyveno ir mirė iš Vladimiro kalėjimo sugrįžęs žinomas visuomenės veikėjas kun. dr. Juozas Čepėnas. Jis prisiglaudė prie bažnyčios kaip altaristas. Okupacinė valdžia jam neleido eiti kunigo pareigų; talkino klebonui ir parapijiečiams. 1970 m. Pasvalyje jis labai iškilmingai atšventė savo kunigystės 65 m. sukaktį. Iškilmėse dalyvavo daug kunigų ir parapijiečių. Pasvaliečiai jį nuoširdžiai mylėjo ir gerbė. 1976.I.24 mirė, būdamas vienas seniausių kunigų Lietuvoje, sulaukęs 95 metų amžiaus. Jo kūnas buvo palaidotas gimtosios Daugailių parapijos kapinėse, kuriose jis iš anksto buvo įsiruošęs kapą ir pasistatęs paminklinį medinį kryžių.

1981 m. Pasvalio klebonu ir dekanu buvo kun. Vytautas Masys (gim. 1931 m., kunigu pašvęstas 1954 m.), vikaru kun. Povilas Šliauteris, altaristu kun. Alfonsas Strielčiūnas. 1983 m. Panevėžio vyskupijos kunigų sąrašuose Pasvalio klebonu ir dekanu pažymėtas kun. Alfonsas Jančys (gimęs 1921.III.8, kunigu pašvęstas 1944.VI.11).

Kapinės ir koplyčia

Pirmosios Pasvalio kapinės buvusios prie bažnyčios. Kasant šventorių ir už jo ribų, randama žmonių kaulų. Yra išlikusių senų ąžuolinių kryžių. Nepriklausomybės metais čia palaidoti Pasvalio klebonai bei kunigai: Nanevičius, Pukinskas, V. Velžys, Čiapas. Ant jų kapų pastatyti dailūs paminklai.

Vėliau netoli bažnyčios, prie Kapų gatvės, įruoštos antrosios kapinės, kažkada aptvertos mūrine tvora, kuri ilgainiui gerokai apgriuvo. Pripildžius laidojimais šias kapines, 1939 m. jos praplėstos. Norėta senąsias ir naująsias kapines aptverti, bet karo meto sąlygomis nebuvo įmanoma tai atlikti. Šiose kapinėse palaidoti Pasvalio kunigai: Petras Lileika, Juozas Mickevičius, Steponas Barcevičius, Karolis Gorklevičius.

Iš jų ypač prisimintini klebonas Lileika (1846—1864) ir kun. Barcevičius, kuris gindamas bažnyčios teises, paaukojo savo gyvybę. Jis neleidęs žydų tautybės asmeniui Šlezingeriui ant bažnytinės žemės prie šven-

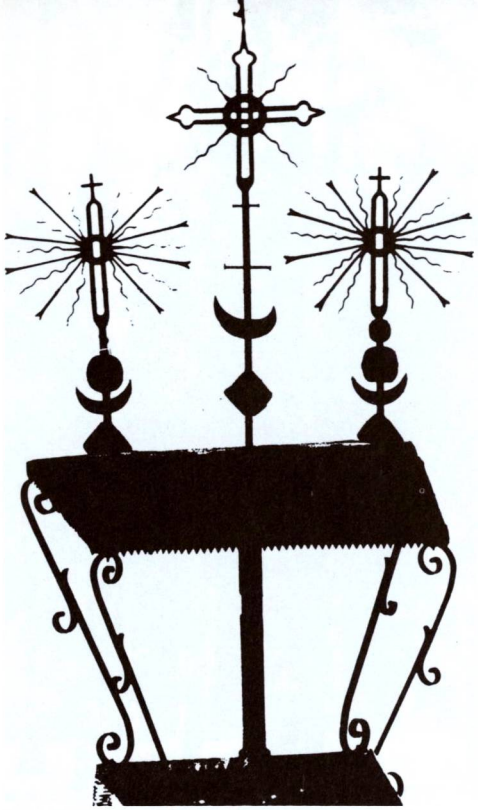

Koplytstulpis prie Pasvalio-Daujėnų kelio. (M. Sakalausko 1966 metų nuotrauka)

toriaus pasistatyti namo. Už tai pastarojo, per papirktą klebono tarną, buvęs nunuodytas. Nuo tada parapijiečiai Šlezingerius vadino „tručiznomis".

XX a. pradžioje, miestelio ūkininkams skirstantis vienkiemiais, kapinėms išskirta 1 dešimtinė žemės. Tačiau ji buvo 1 km atstu nuo bažnyčios. 1923 m. kapinės padidintos parapijos žemės sąskaita.

Pasvalio kapinėse, Kapų gatvėje, apie 200 žingsnių nuo bažnyčios, buvo nedidelė medinė **koplyčia,** pastatyta 1851 m. Minsko vyskupo Adomo Vaitkevičiaus lėšomis. Ji stovėjo ant jo tėvų kapo, kuris buvo po koplyčios altorium. Kai 1885—1887 m. buvo statoma Pasvalio bažnyčia, šioje koplyčioje buvo kiekvieną dieną laikomos pamaldos. 1933 m. ji nugriauta.

Savo atskiras kapinaites turėjo šie parapijos kaimai: Skėriai, Migonys, Ustukiai, Simonys, Sindžiūnai, Mediniai, Vitartai, Pervalkai, Baidžiūnai, Raguviai, Žadeikėliai ir Talačkonys. Visos kapinaitės neblogai prižiūrimos, aptvertos. Parapijos kunigai būdavo dažnai kviečiami pašventinti laidojamųjų duobes.

Porijų koplyčios altorius ir Šv. Augustino paveikslas. (Iš J. Navako albumo)

PORIJAI

Šv. Augustino koplyčia

Porijų kaimas yra prie Orijos upelio (Pyvesos intakas), 6 km į pietryčius nuo Daujėnų, 11 km į pietvakarius nuo Vabalninko. Šis kaimas žinomas nuo XVIII a. pradžios. Priklausė Biržų aps. Daujėnų valsčiui. 1923 m. jame buvo 41 ūkis ir 247 gyv. 1924 m. įkurta pradžios mokykla. Buvo lentpiūvė, krautuvė. Pokario metais Porijai padaryti kolchozo centru, prie kurio yra 7 ha parkas. 1959 m. kaime buvo 175 gyventojai.

Čia miške, Žaliosios girios atšakoje, prie Daujėnų — Lebeniškio vieškelio, 1736 m. kapinėse pastatyta koplyčia, pašvęsta Šv. Augustino garbei. Ji yra medinė, stačiomis lentomis apmušta. Seniau aplink kapines ėjo mūrinė tvora, kuri jau buvo vietomis išvirtusi. Dabar, kaip iš nuotraukos matyti, koplyčia su kapinėmis aptverta vielų tvora, koplyčios stogas naujai perdengtas. Apylinkės gyventojai okupacijos metais stengiasi galimai ilgiau

Koplyčios fasadas 1982 metais. (Abi nuotraukos iš J. Navako albumo)

Porijų koplyčios galinis vaizdas 1982 metais

išlaikyti šį religinį paminklą ir neapleidžia kapinių, kur jų artimieji buvo ligi 1944 m. laidojami. Viduje yra altorius, kuriame įruoštas Šv. Augustino paveikslas, tapytas XIX a. Yra ir kitas paveikslas — „Šv. Augustinas ir Šv. Kotryna", XIX a. altorėlis su Marijos Maloningosios ir Jėzaus Nazaratiečio paveikslais. Koplyčia turi zakristiją, klausyklą, viškas ir virš jų bokštelį su varpu. Kiekvienų metų rugpjūčio 28 d. čia susirenka Porijų, Balčiškių, Mikėnų, Mažionių, Šakarnių, Rukšalaukio ir kitų aplinkinių kaimų gyventojai atšvęsti Šv. Augustino šventę. Tą dieną atvykdavo pora kunigų iš Daujėnų, Kriklinių ar Vabalninko. Susirinkdavo daug žmonių, kaip per atlaidus. Geltono smėlio kapinėse laidodavo savo mirusius artimuosius. Vėlinių dieną vėl atsikviesdavo kunigą, būdavo laikomos pamaldos už mirusius. Gyventojai minėtas koplyčios tradicijas ir pokario metais stengiasi tęsti. Koplyčia buvo atnaujinta, kapinės aptvertos nauja tvora, puošiami kapai, statomi kryžiai; Šv. Augustino dieną vėl atsikviečiami kunigai. Tik pamaldoms pasibaigus Šv. Augustino paveikslas išimamas iš altoriaus ir išvežamas į Daujėnus apsaugai . . .

PUMPĖNAI

Švč. M. Marijos Škaplierinės parapijos bažnyčia

Pumpėnų miestelis stovi abipus Įstro upės (dešinysis Lėvens intakas, 43,5 km ilgumo), 14 km į pietus nuo Pasvalio, 23 km į šiaurę nuo Panevėžio. Vietovės vardą vietiniai gyventojai ištaria Pompėnai ir Pumpėnai. Kai kurie kalbininkai (A. Salys) pataria vadinti Pampėnais. Vienas padavimas taip aiškina vietovės vardo kilmę. Esą senovėje dabartinių Pumpėnų vietoje buvę didžiuliai miškų plotai, neišbrendami liūnai. Kartą būrys bajorų išjoję medžioti ir miškuose bei pelkėse paklydę. Jie apsinakvoję kalnelyje ir pasižadėję, jeigu pavyks laimingai iš šios vietos išeiti, pastatyti bažnyčią. Rytą atsiradęs miško sargas, kuris juos laimingai iš šios vietos išvedęs. Bajorai savo pažado neužmiršę ir tikrai pastatę bažnyčią, o nuo miško sargo pavardės — Pumpos — naujai kuriamą vietovę Pumpėnais pavadinę . . . Vietovės išaugimas rišamas su bažnyčios atsiradimu.

R. katalikų bažnyčia. Kada čia pastatyta pirmoji bažnyčia, tikrų žinių nėra, galima tik spėlioti. Vienas Pumpėnų bažnyčios varpas (1915 m. išvežtas Rusijon) turėjęs įrašą su priedu — „Fusa 1638". Kadangi varpai paprastai įgijami jau bažnyčią pastačius, galima spėlioti, kad pirmoji bažnyčia buvo pastatyta prieš 1638 m.

Vyskupo Jurgio Tiškevičiaus laikais (1650—1656) Jurgis ir Povilas Zavadskiai (kitais duomenimis drauge su Juozapu Šyšla), apie 1665 m. įkurdino Pumpėnuose karmelitus ir jiems pastatė medinę bažnytėlę. Tai buvo jau antroji bažnyčia, pastatyta daugiausia vienuolių rūpesčiu. Ji išstovėjo daugiau kaip 100 metų ir drauge su vienuolynu sudegė 1770 m. Tiek pirmoji, tiek antroji bažnyčios stovėjusios dabartinio šventoriaus kapinių ribose. Po gaisro buvusi pastatyta laikina bažnyčia. Ant jos sienų buvę pakabinti fundatorių Zavadskių portretai.

Trečioji iš eilės (dabartinė) bažnyčia buvo pradėta statyti 1796 m., kalvoje, esančioje kairiajame Įstros krante. Jos pamatai buvę sumūryti ant smaluotų žemėn įkaltų rąstų. 1798 m. pastatas buvo ligi langų išmūrytas. 1810 m. išorinė statyba baigta, uždengtas

Pumpėnų bažnyčios fasadas 1982 metais

čerpių stogas. Kiti įrengimai baigti ligi 1818 m., kada (1818.IX.29) ją iškilmingai pašventino Biržų klebonas Kazimieras Pikturna. Bažnyčia buvo pašvęsta Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo garbei.

Kiek vėliau dėl šio titulo kilo ginčai. Vysk. M. Valančius 1861 m. titulu pripažino Švč. M. Mariją Škaplierinę, įvedė jos šventę bei atlaidus. 1880.V.25 pavyskupis Aleksandras Beresnevičius bažnyčią konsekravo.

Statyba ir lėšų telkimu daugiausia rūpinosi karmelitai ir parapijiečiai. Vietiniai dvarininkai Karpiai aukojo daug plytų. Užtat už jų sielas turėjo kasmet būti laikoma 90 mišių.

Architektūra. 1796—1818 m. sumūryta bažnyčia yra vėlyvojo baroko su stipria klasicizmo įtaka. Stačiakampio plano 64 × 32,5 m pastatas neturi bokštų. Absida apskrita. Stogas dvišlaitis. Aukštis iki kraigo 21 m. Fasadas padalytas į du tarpsnius plačiu karnizu, apjuosiančiu visas sienas. Apatinis aukštas klasicistiškai padalytas piliastrais į tris dalis. Durų ir langų angos arkinės. Frontonas maždaug barokinis, su porinių piliastrų remiamu viršutiniu trikampiu frontonėliu ir niša centre. Nišoje stovi trijų metrų aukšio medinė dažyta Jėzaus Nazarėno statula. Fasadas tinkuotas, o šoninės sienos atskleidžia plytų mūrą su akmenimis.

Pumpėnų bažnyčios vidus ir detalė (dešinėje)

Šoninės sienos suskaidytos panašiais plokščiais piliastrais, kaip ir fasadas. Bažnyčia turi dvejas duris ir 20 langų. Dvišlaitis stogas dengtas čerpėmis. Ant kraigo uždėti ažūriniai spinduoliuojantys geležiniai kryžiai.

Vidus padalytas į tris navas su šešiais keturkampiais briaunotais piliastrais. Juos jungia arkos. Šoninės sienos papuoštos keturiais piliastriniais postamentais su trijų metrų aukščio evangelistų statulomis. Vargonų choras paremtas kolonomis ir arka. Kairėje presbiterijos pusėje yra dviejų aukštų zakristija, o dešinėje sandėlis. Barokinių altorių mensos mūrinės. Vargonai, matyt naujesni už altorius, yra pseudogotikinio stiliaus. Sienos ir paskliautės gausiai išdabintos tapytais ornamentais. Presbiterijos lubose nutapytas didelis ovalinis plafonas, vaizduojantis Kristų su apaštalais. Absidos sienos viršus užbaigtas nišų eile su šventųjų paveikslais. Tos arkinės nišos siekia lubų ovalą.

Šventoriuje, už 14 m nuo bažnyčios fasado, stovi akmenų mūro varpinė, statyta 1830 m. Jos planas kvadratinis, 8 × 8 m, aukštis 16 m. Dviejų tarpsnių, su platesne baze. Stačiakampių langų apvadai, kampiniai pilistrai ir trijų traukų karnizai baltai tinkuoti, o sienose matomas laukakmenių mūras. Stogas čerpinis, su spinduliuojančiu kryžiumi. Mūrinė šventoriaus siena su geležiniais vartais pastatyta 1904—1914 m.

Karmelitai buvo ypatingi Švč. M. Marijos garbintojai. Jie visą laiką mokė pumpėniečius mylėti Mariją. Šie jų meilės motyvai atsispindėjo ir bažnyčios įrengime bei dekoravime. Didžiajame altoriuje įruoštas didelis Švč. M. Marijos paveikslas. Šoniniame altoriuje Marija atvaizduota sėdinti soste, kaip dangaus ir žemės karalienė, rankoje laikanti rožančių. Vidurinėje navoje išpieštas Marijos gyvenimas. Buvo įvestos kelios Marijos šventės su atlaidais. 1820—1832 m. pastatyti 3 nauji gražaus darbo altoriai. Didysis dviejų aukštų altorius įruoštas presbiterijos viduryje. 1832—1876 m. bėgyje altoriai buvo perstatyti ir pagražinti; mediniai altoriai buvo keičiami mūriniais. Buvo įsigyta daugybė paveikslų, statulų. Įruoštas dviejų kondignacijų ąžuolinis

tabernakulis, papuoštas 6 kolonomis ir paauksuotais drožiniais.

Vargonai buvo įruošti prieš 1804 m. 1898 m., klebono kun. Šimkevičiaus pastangomis, pastatyti nauji 20 balsų vargonai.

Jurgis ir Povilas Zavadskiai pasirūpino ir dvasininkų išlaikymu. Jie užrašė 7 žemės sklypus miestelyje, 5 kaimus su baudžiauninkais ir 2 dvarus, be to ir pinigų. Vienuolynas turėjo daug pinigų, deponuotų mišioms, kurių tik procentus naudojo. 1832 m. rusai visus turtus nusavino. Bet 1844 m. liustracijos metu bažnyčia gavo 39 dešimtines žemės. Bažnyčios reikalams valdžia mokėjo kasmet po 275 rb.

Prie bažnyčios seniau gyveno 6 vienuoliai karmelitai. 1853—1859 m. klebonu buvo kun. J. Ulasevičius. Jis perstatė prieglaudą seneliams, laikė parapijinę mokyklą su 50 mokinių, remontavo bažnyčią. Sakoma, kad buvęs palaidotas po bažnyčios fasado durimis. 1879—1887 m. klebonu buvo kun. Kazimierauskas, įtaisęs Kristaus Kančios paveikslus. 1895—1900 m. klebonavęs kun. Jonas Šimkevčius, parapijiečių vadinamas „Laibuoju Jonu", anksčiau dvarų ūkvedys, gražiai tvarkė parapijos ūkinius reikalus, įruošė vargonus. Jį gerbę ir Toliūnų kaimo rusai. Klebonas kun. Juozapas Viksva (1900—1915) atstatė ūkinius trobesius, atnaujino bažnyčią; buvo parapijiečių labai gerbiamas. Palaidotas šventoriuje.

1915—1920 m. klebonu buvo kun. Petras Kožukauskas. Karo meto sąlygos buvo labai sunkios. Buvo pamaldus, asketas; vėliau įstojo į pranciškonų vienuolyną (Tėvas Kazimieras).

1920—1925 m. klebonavęs kun. Pranciškus Čepulis kreipė didelį dėmesį į sielovados, ypač jaunimo reikalus, sakė ilgus pamokslus. Ir jis vėliau įstojo į pranciškonus (Tėvas Kazimieras).

1925—1931 m. klebonavo kun. Antanas Gorliauskas (gimęs 1880 m., kunigu pašvęstas 1906 m.). Jam atostogų metu labai aktyviai ir sėkmingai talkino klierikas Alfonsas Lipnickas. Tapęs diakonu, žavėjo parapijiečius gražiais pamokslais. Kun. Gorliausko laikais į kunigų seminariją įstojo 3 nauji klierikai, 1936 m. pašvęsti kunigais: kun. J. Apanavičius, Br. Jareckas (abudu jau mirę) ir Čikagoje gyvenąs kun. dr. Mykolas Kirkilas.

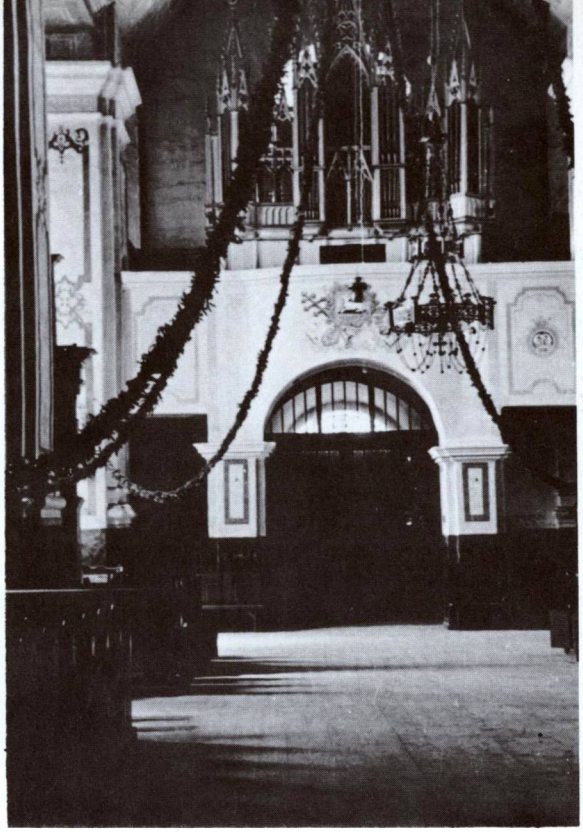

Vargonai (1957 metų nuotraukos)

1931—1938 m. klebonavęs kun. Gasperas Spūdas didesnį dėmesį į organizacinę bei kultūrinę veiklą kreipė platindamas spaudą. Geru žodžiu pumpėniškiai minėjo ir kun. Pranciškų Ramanauską, čia vikaravusį 1917—1920 m. (vėliau vyskupą).

Religinės brolijos bei draugijos pradėtos kurti pradedant 1763 m. Amžių bėgyje jų buvo kelios, joms priklausė didelė dalis parapijiečių. Išskirtinai minėtina Blaivybės brolija, įkurta vysk. M. Valančiaus skatinimu. Jai priklausė 30% visų parapijiečių.

Parapija rūpinosi ir labdara. Jau 1803 m. iš kun. Teodoro Strasevičiaus palikimo buvo pastatyti namai senelių prieglaudai. Kitame namo gale buvo mokykla. Nepriklausomybės metais vargšų globa rūpinosi Šv. Vincento Pauliečio dr-ja, globojusi 40 asmenų, kuriuos išlaikė parapijiečiai.

Bažnyčios šventorius senovėje buvo ir kapinių vieta. 1830 m., vienuolių rūpesčiu, jis buvo aptvertas 3 m aukščio mūrine siena, čerpėmis dengta. 1879 m. klebonas kun. S. Kuprevičius pastatė naują mūro tvorą, apie 1 m aukščio; jos viršus padengtas cemento skiediniu.

Pumpėnų bažnyčios galinis fasadas

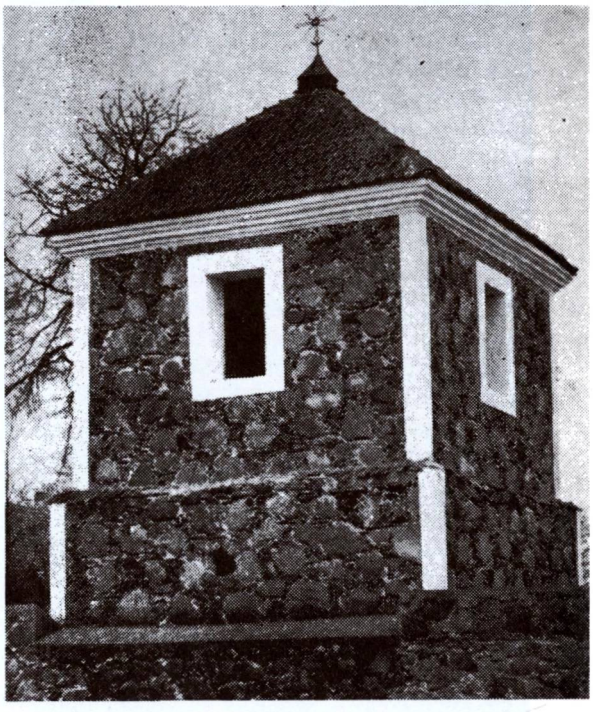

Varpinė

Pumpėnų kapinės yra 0,5 km į rytus nuo bažnyčios, prie vieškelio į Kriklėnus. Kun. J. Viksva jas aptvėrė akmenine tvora. Kapinės buvo ir vėliau gražiai užlaikomos. Nuoširdžiai kapinėmis rūpinosi klebonas A. Valentas, jas padidinęs. Tenka pastebėti, kad parapijiečiai iš pradžių nenorėjo savo mirusiųjų naujose kapinėse laidoti, nors šventorius buvo trimis eilėmis perpildytas.

Pumpėnų parapija priklausė Pasvalio dekanatui, 1940 metais jai priklausė 6580 parapijiečių. Patys Pumpėnai buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1940 m. miestelyje buvo apie 1400 gyv. Karo ir pokario metais parapijos klebonu buvo kun. Kazimieras Mozūras. Klebonaudamas sunkiu karo metu, jis įstengė įvesti bažnyčioje ir parapijoje kai kurių pagerinimų. Vėliau ir 1983 m. klebonu buvo kun. Petras Tijušas (gimęs 1921 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Pokario metais Pumpėnų apylinkėse vyko rezistencinės kovos. Daug pumpėniškių žuvo ar buvo ištremta į Sibirą. Pokario metais Pumpėnai priskirti Pasvalio rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 1058 gyventojai.

Pumpėnų bažnyčioje yra ligi šių dienų išlikusių pažymėtinų religinio meno ir kulto dalykų: paveikslai — „Marija su Kūdikiu", „Šv. Barbora", „Šv. Mykolas Arkangelas" (XVIII a.); skulptūros — „Angelas su taure", „Šv. Jonas Evangelistas", „Šv. Lukas Evangelistas", „Šv. Matas Evangelistas", „Šv. Morkus Evangelistas", „Šv. Povilas", „Švč. M. Marija Škaplierinė" su brangiu aptaisu, geležinis ornamentuotas kryžius, 1851 m. metalinis paauksuotas kryželis ir kt.

Pumpėnų apylinkėse esančiame Rimkūnų kaime 1873.IX.18 gimė **Juozapas Skvireckas,** Kauno arkivyskupas metropolitas. (Platesnis jo gyvenimo aprašymas mūsų paskelbtas šio veikalo III t. 53-56 psl.).

Stebeikėlių kaime, Pumpėnų parapijoje, 1907.II.2 gimė Bernardas Brazdžionis, poetas, kritikas, vaikų literatūros rašytojas, 1926—1983 m. būvyje parašęs ir išleidęs 25 poezijos knygas. Savo poezijoje ypač ryškiai puoselėjo religinius motyvus. Kai kuriems jų kompozitoriai sukūrė muziką. Poeto eilėraščiai giedami bažnyčiose ar skaitomi kaip maldos žodžiai. Rašytojas gyvena Kalifornijoje.

PUŠALOTAS

Apaštalų Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia

Pušalotas įsikūręs prie nedidelių Atmatos ir Mieklos upelių, prie Joniškėlio — Panevėžio siaurojo geležinkelio linijos, 12 km į pietus nuo Joniškėlio, 24 km į šiaurę nuo Panevėžio.

Vietovė savo vardą gavusi nuo ,,pušies". Pasakojama, kad čia buvusios senosios liet. tikybos laikų kapinės. Apie bažnyčios atsiradimą pušalotiškiai yra išlaikę tokią legendą. Vieną vasarą, rugiapjūtės metu, čia ėjusi mergina, pjautuvu nešina. Staiga pušyje ji pamačiusi moterį, mirusio Kristaus kūną ant kelių belaikančią. Mergina ją paklausė, ko čia sėdinti. Ši atsakiusi, kad ,,šioje vietoje bus pastatyta bažnyčia" . . . Vėliau Dievo Motinos pasirodymas pasikartojęs. Toje vietoje ir buvusi pastatyta koplyčia. Dar po II pasaulinio karo ant Pušaloto bažnyčios viškų buvo pamestas senas paveikslas, kuriame pavaizduota mergina po medžiu su pakeltu pjautuvu rankoje, o Dievo Motina medyje su Kristaus kūnu ant kelių. Paveikslas buvo pamestas, negarbingai laikomas ir net perplėštas. Nepriklausomybės metais dail. Ignas Šlapelis šia tema nupiešė kitą paveikslą, kuris buvo pakabintas ant sienos, dešinėje bažnyčios pusėje. Gal pagal tą legendą, seniau bažnyčia turėjusi Sopulingosios Dievo Motinos titulą.

R. katalikų pirmoji bažnyčia buvo pastatyta karaliaus Vladislovo IV 1639 m. įsakymu Jonui Kosarskiui, Gulbinų storastai, buvusiam vadovo turtų užvaizdai. Tada buvo gausiai apdovanota — jai paskirta 18 valakų žemės, apie 100 dešimtinių miško. Bet po 1859 m. rusų valdžia žemę nusavino, palikdama tik 30 dešimtinių. 1911 m., miesteliui skirstantis vienkiemiais, kun. Jaskevičiaus rūpesčiu, bažnytinė žemė buvo suvesta į vieną sklypą.

Ilgainiui ši medinė bažnyčia sunyko, sienos vietomis išpuvo. Taigi 1708 m., kun. Mykolo Baukevičiaus rūpesčiu, parapijiečių lėšomis, bažnyčia buvo perstatyta. Bažnyčios vidus išdekoruotas 12-os apaštalų paveikslais. Po kiekvieno jų vardai ir kiti įrašai lietuvių kalba. Kun. Ant. Žilevičius bažnyčią suremontavo. Manoma, kad jo laikais, perdažant sienas, minėti apaštalų paveikslai, drauge su lietuviškais įrašais, buvę užtepti.

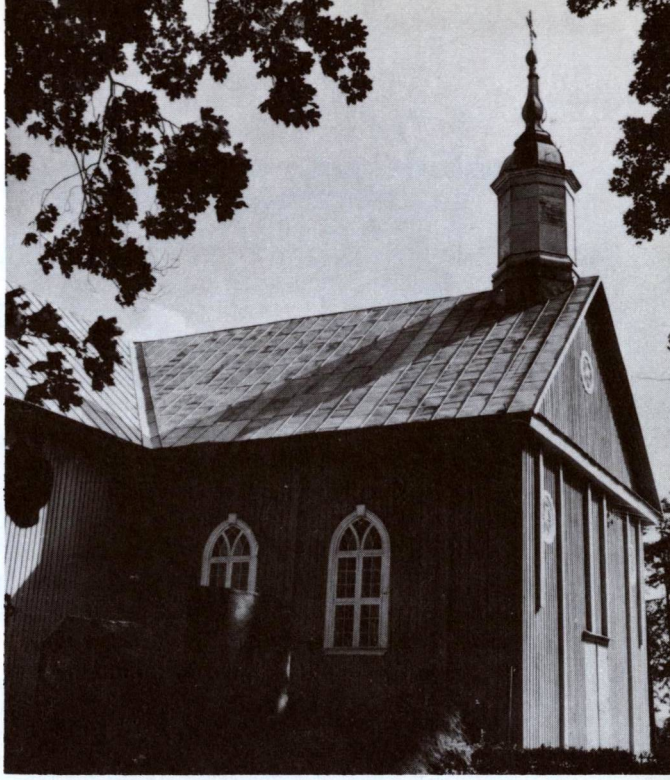

Pušaloto bažnyčia 1982 metais

1833 m., dvarininko Pranciškaus Karpio ir parapijiečių lėšomis, bažnyčia padidinta. 1879 m. klebonas kun. Feliksas Vareika prie bažnyčios pristatė dvi šonines koplyčias, pačią bažnyčią iškėlė aukštyn.

Architektūra. Tradicinės architektūros medinė bažnyčia buvo perstatyta 1708 m. vieton senesnės, 1833 ir 1879 m. padidinta, pristatant šonines koplyčias ir pakeliant sienas. Susidarė dabartinis kryžminis planas 31,5 × 11,5 m ploto, ir dar koplyčios po 8 × 6 m. Sienų aukštis 7 m, o iki stogo viršaus apie 15 m. Fasadas su siaurais piliastrais ir trimis apskritais langais. Frontonas status, trikampis. Virš jo uždėtas aukštokas, apie 5 m aštuoniasienis bokštelis su varpo pavidalo šalmu ir sudėtine baze kryžiui. Transeptų aukščiai lygūs su nava. Iš lauko sienos apkaltos statmenai. Sienojai pušiniai, ant akmeninio pamato. Absida trisienė, su apėjimu aplink didįjį altorių, kuris atitvertas nuo presbiterijos apskritimo baliustrada. Šoniniai altoriai stovi planinės kryžmos kertėse. 1930 m. Vlado Čižausko išdekoruota aliejiniais dažais.

Mūrinė varpinė pastatyta XIX a. pradžioje, dviejų aukštų; vėliau pridėtas trečiasis, kuriame sukabinti varpai. Sienos akmeninės, tik

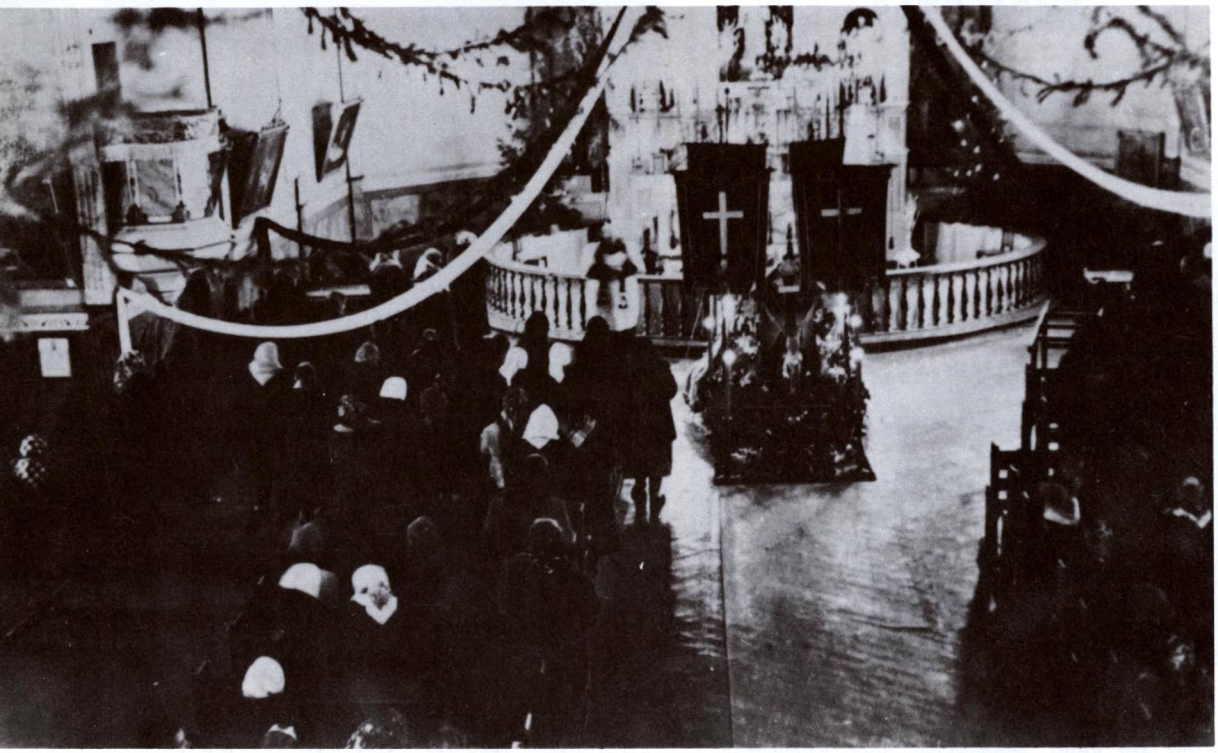

Pušaloto bažnyčios vidus 1965 metais

kampai ir viršutinysis aukštas raudonų plytų. Visas ansamblis turi klasicizmo žymių, ypač varinė. Šventorius aptvertas akmenine tvora.

Varpinėje buvo geri ir skambūs varpai, kurie I pasaulinio karo pradžioje buvo išvežti į Rusiją ir dingo. 1924 m., kun. Ulicko pastangomis, pas varpų liejiką Masalcevą, Kaune, buvo užsakytas didžiulis varpas, pakrikštytas „Petru". Antrasis 15 pūdų svorio varpas — „Povilas".

Senojoje bažnyčioje buvę 5 altoriai, naujoje tik 3. Didysis medinis, pastatytas 1866 m., matyt, perkeltas iš senosios bažnyčios; su kolonomis, šonuose apaštalų Šv. Petro ir Povilo statulos, centre Švč. Jėzaus Širdies statula. Antroje kondignacijoje Kristaus Kančios paveikslas, su maldingomis moterimis po Kryžium, bronziniuose rūmuose. Šoniniai altoriai įruošti koplyčiose. Yra 3 altorėliai. Vargonai 10 balsų, 1882 m. kun. Vareikos ir parapijiečių lėšomis (1500 rb) statyti. 1936 m. padidinti 2 balsais. Juos pridėjo Masalskis iš Panevėžio, kartu peržiūrėjo ir atnaujino vargonus (2000 lt).

Pušaloto kapinės buvo šventoriuje, vėliau jos iš čia padidintos, apvestos akmens mūro siena, kuri apdengta čerpių stogeliu. Apaugo dideliais medžiais, topoliais. Šventorius turi trejus geležinius vartus. Kapų koplyčios nebuvo, numirėliai, reikalui esant, buvo laikomi varpinėje. Šventorius su kapinėmis 1947 m. užėmė 2 ha plotą.

Iš Pušaloto klebonų ypatingai minėtinas kun. Antanas Juška-Juškevičius, čia atvykęs apie 1854 ar 1860 m. Jis ne tik atnaujino bažnyčią, bet aktyviai rinko lietuvių tautosaką. 1860 m. parapiją vizitavęs vysk. M. Valančius paragino jį išleisti didžiuosius savo dainų rinkinius. Kiek vėliau (1880 m.) Kazanėje buvo išleistas jo surinktų dainų I tomas tokia tituline antrašte: „Lietuviškos dajnos užrašytos par Antaną Juškevičę apigardoje Pušalačiu ir Veliuonos iš žodžių lietuviu dajninįnku ir dajninįnkiu". 1862 m. kun. Juškevičius buvo iš Pušaloto iškeltas į Lyduvėnus.

Tautinis lietuvių atgimimas Pušaloto apylinkėse prasidėjo XIX a. pabaigoje. 1896—1912 m. klebonas kun. J. Jaskevičius rėmė draudžiamosios spaudos platinimą, padėjo knygnešiams, kaimuose organizavo slaptas lietuviškas mokyklėles, šelpė moksleivius. Po 1905 m. pradėjo steigtis ir lietuviškos draugijos, suorganizuotas kooperatyvas, bažnytinis choras, labdaros draugija, išlaikiusi prieglaudą, Blaivybės dr-jos skyrius ir kt. Lietuvos laisvės kovų metu pušalotiškiai buvo jau tautiškai sąmoningi ir jose aktyviai dalyvavo. Buvo ir žuvusių, sužeistų. Nepriklausomybės metais šventoriuje buvo pastatytas betoninis paminklas, trikampio išvaizdos. Yra įrašas: „Garbingai žuvę dėl Lietuvos laisvės". Viršuje bronzinis Vyčio kryžius, kitoje pusėje Gedimino stulpai, centrinėje dalyje kryžius. Čia palaidoti 5 Pušaloto partizanai, žuvę kovoje su bolševikais. Priešais paminklą įruošti 5 antkapiai su žuvusiųjų vardais ir pavardėmis. Šis paminklas pastatytas pavasarininkų ir buv. Pušaloto partizanų iniciatyva bei lėšomis. Jo projektą paruošė archit. Vl. Švipas.

1937 m. pavasarininkai, minėdami savo sąjungos 25 metų sukaktį, pastatė kryžiaus išvaizdos Vilniaus paminklą. Jis stovi aikštėje tarp špitolės ir šventoriaus. Prie vieno šventoriaus kampo 1933 m. įruošta Švč. Jėzaus Širdies statula. Tai El. Švilpienės ir T. Mikalausko auka.

Klebonija buvo pastatyta 1857 m. tautosakos rinkėjo klebono kun. Antano Juškevičiaus rūpesčiu. Ji turėjo 7 kambarius ir mansardėlę. Špitolės namas, 24 × 11 m ploto, pastatyta 1898 m. klebono Jaskevičiaus, bet jau prieš jį kun. Rimkevičius jos statybos reikalams buvo surinkęs 10.000 rb. Šiame name buvo įruošta parapijos salė, kitoje pusėje gyveno bažnyčios tarnai. Buvo ir senelių prieglauda. Po namu įruoštas patogus 10 × 5 m rūsys.

Nepriklausomybės metais Pušalotas buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje buvo 181 gyv. namas ir 697 gyv., 1940 m. apie 800 gyv. II pasaulinio karo metu Pušalotas su apylinkėmis neteko daug žmonių užmuštais, deportuotais. Po II pasaulinio karo Pušalotas yra Pasvalio rajono apylinkės ir kochozo centras. 1959 m. 822, 1981 m. 914 gyventojų.

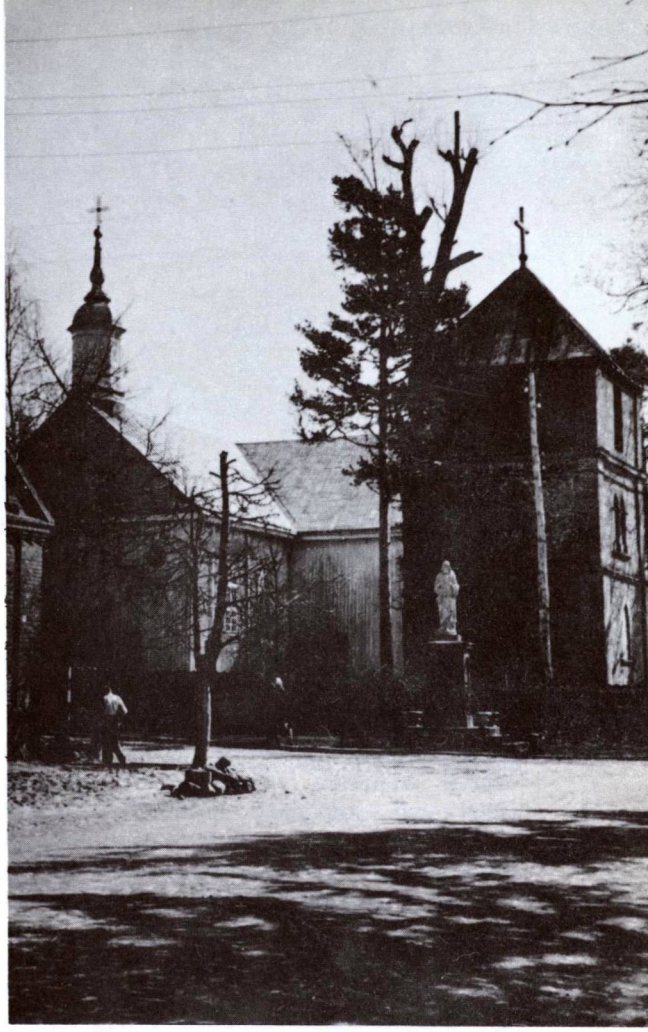

Pušaloto bažnyčia ir varpinė 1959 metais

Pušaloto parapija priklauso Pasvalio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 5490 parapijiečių. Tada jos klebonu buvo kun. Jonas Ulickas (gim. 1867 m.). Pokario metais parapiją administravo kun. Vincas Švagždys, 1983 m. kun. Albinas Pipiras (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

Pušaloto bažnyčioje gausu religinio meno vertybių, ypač medinių skulptūrų: „Šv. Antanas", „Šv. Barbora", „Šv. Kazimieras", „Švč. M. Marija", „Gedinti Marija", „Marija Sopulingoji", „Marija su žvaigždžių aureole", „Marija Magdalena", „Šv. Steponas", skulptūrinė grupė „Jėzaus krikštas", „Nežinomas šventasis" (visos XIX a.). Pažymėtinas skulptoriaus Jono Danausko darbo (XIX a.) altorius. Šventoriuje yra XX a. pradžios skulptūra „Kristus, nešantis kryžių". Iš paveikslų minėtinas „Pietá" (XIX a.).

Ragelių bažnyčia 1981 metais

RAGELIAI

Švč. M. Marijos parapijos bažnyčia

Ragelių bažnytkaimis yra tarp Jūžintų ir Rokiškio, išsistatęs palei kelią aukštumoje, kurią iš šiaurės ir vakarų supa Audros (senasis vardas Aldra) upė. Ji įteka į Sartų ežero šiaurvakarinę šaką.

Vietovės vardas greičiausiai bus kilęs nuo pavardės „Ragelis". Tokiomis pavardėmis žmonių apylinkėse buvo dar ir mūsų laikais.

Ragelių dvaras žinomas unijinės Lietuvos laikais, minimas 1704 m. aktuose. Vėliau Rokiškio (Tyzenhauzo) dvaras čia taip pat turėjo savo žemės valdas; Rageliuose buvo įruošęs savo austeriją (smuklę), pasistatęs tvartus.

R. katalikų bažnyčia. Senaisiais laikais Ragelių ir apylinkės gyventojai priklausė Obelių parapijai. Tačiau ją pasiekti rudens keliais (15—18 km) nebuvo lengva. Todėl žmonės pradėjo rūpintis pastatyti Rageliuose nors koplyčią. Pirmoji bažnyčia (ar koplyčia) buvusi pastatyta 1688 m., grafo Tyzenhauzo rūpesčiu. Atrodo, kad ji nuolatinio kunigo neturėjo.

Apie 1837 m. Rageliai susilaukė nuolatinio kunigo — paskirtas kun. Gedaševičius. Rokiškio dvaras padovanojo Dagilių koplyčios pastatą (apie 1770 m. statytą) ir davė pinigų koplyčios reikalams. Statybą parėmė ir Skrebiškio dvarininkai Pazarickiai. Parapijiečiai talkos būdu atgabeno koplyčios pastatą, klojimą iš Skrebiškio ir Obelių klebono dovanotą bitėms sode laikyti namelį. Iš šios medžiagos ir buvo pastatyta bažnyčia. Ji stovėjo kapinėse, kurios aptvertos mūro tvora. Bažnyčia neturėjo bokštų, buvo dengta šiaudiniu stogu. Priešais bažnyčią pastatyta ant dviejų, vėliau ant 4 stulpų varpinė. Nesant vargonų, buvo grojama armonika, bet po 1850 m. įruošti ir vargonai.

Pamažu kūrėsi parapija, kurią tada sudarė apie 1000 tikinčiųjų. Pradėta rūpintis pastovesnės bažnyčios statybos reikalais. Tačiau po 1863 m. sukilico rusų valdžia uždraudė statyti naujas bažnyčias, tebuvo leidžiama remontuoti.

1874 m. Ragelių kunigu paskirtas Gulbinas. Jis gavo leidimą bažnyčią remontuoti. Šiuo reikalu susitarta su vyskupu ir Rokiškio pristavu. Privežta akmenų ir miško medžiagos. Prie koplyčios iš lauko pusės išmūryti pamatai. Ant jų atskiromis dalimis perkelta senoji bažnyčia, pailginta ir paaukštinta. Įdėtos grindys ir lenktos lubos. Visas pastatas iš lauko ir iš vidaus apkaltas lentomis, kurios vėliau nudažytos. Statybos darbai buvo baigti 1875.VII.4. Išleista 1480 rb. 60 kapeikų.

Architektūra. 1875 m. baigta statyti medinė bažnyčia yra kuklus vienos navos pastatas. Vienos plokštumos fasadinė siena suskaidyta skirtingais lentų apkalais į apatinę dalį su durimis ir langu; čia apkalas statmenas. Viršutinė dalis yra trikampis frontonas su langu centre ir horizontaliu apkalu. Ant kraigo — ažūrinis geležinis kryžius be jokio bokštelio. Šoninių sienų langai, kaip ir fasado, yra stačiakampiai su smailiaarkiais sandrikais. Lubos išgaubtos. Presbiterija atitverta nuo navos. Yra trys altoriai. Priešais bažnyčią stovi trijų tarpsnių varpinė. Jos konstrukcija yra tuo ypatinga, kad kiekvienas tarpsnis, vis laibesnis už apatinįjį, laikosi ant savo stulpų iki pat pamatų. Tad apačioje yra net trys vertikalių stulpų vainikai. Didesniam standumui visi stulpai surišti įžambiais spyriais. Lentų apkalas papuoštas dekoratyviniais

Rageliai 1959 metais

karnizais. Viršutinysis tarpsnis yra atviras su arkadomis iš visų pusių. Gražus ir originalus pastatas. Šventoriaus siena aptverta akmenų mūru su čerpių stogeliu.

Ir viduje bažnyčia nėra stilinga. Įruošti 3 altoriai, kurių kiekvienas turi po 2 kondignacijas. Didysis stovi centre, kiti du įstrižai kertėse. Navoje įruošta 6 poros suolų. Viškos buvo labai žemos — procesijos metu kunigas negalėjęs po baldakimu iš bažnyčios išeiti ar įeiti. Taigi pirma išnešdavę baldakimą, o paskui išeidavęs kunigas. Vėliau viškos buvo pakeltos; įruošti vargonai. Tačiau bažnyčia buvo drėgna, neturėjo vėdinimo, tai vargonai greit sugesdavo. Apie 1890 m. jie buvo suremontuoti, bet 1933 m., kaip visiškai netinkami, užmesti ant lubų. Vietoje jų pastatyta kun. A. Kiesylio dovanota fisharmonija.

Ragelių parapija buvo sudaryta iš jai priskirtų kaimų, anksčiau priklausiusių Rokiškio, Kamajų, Kriaunų ir Obelių parapijoms. 1935 m. buvo 1433 tikinčiųjų. Bažnyčios komitetui prašant, 1936.II.5 Panevėžio vyskupas suteikė Rageliams parapijos teises. Priklauso Rokiškio dekanatui. Ilgą laiką klebonu buvo kun. Jurgis Šimonėlis, pokario metais — kun. A. Gružauskas, kun. Juozapas Merkys, 1983 m. kun. Bronius Simsonas (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

Nepriklausomybės metais Rageliai priklausė Rokiškio valsčiui. 1923 m. 39 sodybos ir 214 gyv. Okupacijos metais Rageliai yra Rokiškio rajono apylinkės centras. 1959 m. 177 gyv. Kuriama nauja sovchozinė gyvenvietė.

RAGUVA

Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Raguva stovi prie Nevėžio upės, kuri čia dar neplati ir negili. Dešinėje Nevėžio pusėje buvo Raguvos dvaras, Ferma vadinamas, o kairėje kūrėsi miestelis. Apylinkės savo grožiu nepasižymi: yra daug pelkių, krūmų, miškelių. Beveik iš trijų pusių vietovę supa Nevėžio — Dubios slėnis, o iš likusios pusės pelkė, už kurios yra Raguvos miškas, apimantis apie 2000 ha plotą. Raguva yra 25 km į pietryčius nuo Panevėžio, netoli Panevėžio — Ukmergės plento, kelių kitų kelių sankryžoje.

Ši vietovė yra viena seniausių platesnėje apylinkėje. Prie Raguvos randama III a. po Kr. archeologinių radinių, kalvoje yra IX—XVI a. senkapis.

Raguvos vardas susilaukė daugelio aiškinimų ir spėliojimų. Gyvojoje kalboje (pagal Lietuvių k. žodyną, XI t., 43 psl.) „raguva" reiškia daubą, klonį, lomą stačiais krantais; tarpeklį, skardį, šlaitą, antkalnę ir pan. Prof. E. Volteris „ragą" laiko lauko iškyšuliu, sudarytu dviejų upių ir skardžiaus. Tokiose

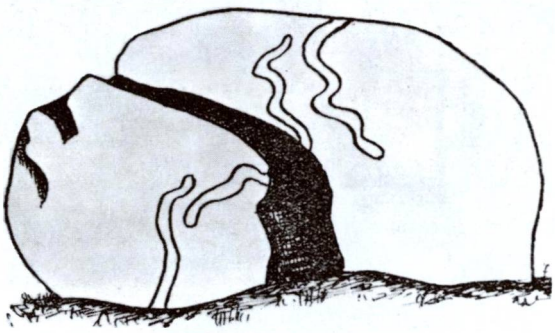

Akmuo su iškaltais žalčiais Raguvoje. (Dabar sunaikintas)

vietose paprastai būdavo įruošiamos senosios lietuvių tikybos šventovės. Sanskrito kalboje išlikusi „raho" sąvoka reiškia ramumą, slėpiningą vietą. Manoma, kad raguvose senovės lietuviai rinkdavosi melstis. Tokias vietas vadindavę šventaisiais ragais, šventaragiais. Šiaip ar taip, „raguvos" vardas glaudžiai rišasi su senąja lietuvių tikyba: sunkiai prieinama ir priešui nežinoma vieta galėjo būti rami lietuvių kulto vietelė.

Raguvos dvaras buvo jau XV a., minimas 1501 m. teismo aktuose. Iš 1610 m. jo inventoriaus matyti, kad XV a. jį valdę Žilinskai. Tada dvaras buvęs didelis, su daugybe pastatų. Jau tada prie dvaro buvo miestelis, kuriame gyveno 23 ūkininkai bei amatininkai, valdę 20 valakų žemės.

R. katalikų bažnyčia. Kada čia pastatyta pirmoji bažnyčia ar koplyčia, tikresnių žinių neturime, galima tik spėlioti. Sakytas 1610 m. inventorius mini, kad tada dvare jau buvusi bažnyčia, ir net pateikia jos aprašymą: medinė, su užrakinamomis durimis, stikliniais langais, malksnomis dengta. Šventoriuskapinės aptvertas stačia tvora. Bažnyčios globėjas — šv. Jonas. Turint galvoje, kad tada ji buvo antrą (o gal ir trečią kartą) dengta, galima spėlioti, kad pastatyta apie 1570—1590 m. Jungtuvių ir krikšto metrikų knygos siekia 1668 m., bet mirusiųjų knygos tėra tik nuo 1745 m. Taigi 1668 m. čia gyveno kunigas ir teikė sakramentus, rašė metrikus. Vadinasi, turėjo būti ir bažnyčia.

Antrąją bažnyčią 1678 m. pastatė D. L. K. kancleris, Trakų vaivada Marcijonas Aleksandras Oginskis ir jo žmona Marcibelė Ona Glevavičiūtė. Ji buvo paskirta Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo garbei. Statybai vadovavo kun. Lukas Jonas Vaiciekavičius, vadinamas pirmuoju Raguvos klebonu. Tais pačiais metais ją konsekravo Gracianpolio vyskupas Mykolas Slupskis. Pastatas buvęs medinis, pailgas, dvibokštis. Tuo pačiu metu šventoriuje buvusi pastatyta ir varpinė. Bažnyčioje buvę 4 altoriai.

1745 m., mirus klebonui kun. Bonaventūrai Riklickui ir perduodant parapiją naujai paskirtam klebonui kun. Mykolui Gulbinauskui, buvo surašytas perdavimo aktas, kuriame pažymėta, kad bažnyčia iš vidaus ir iš lauko pusės esanti supuvusi; bokšte esą skylių, per kurias tekąs vanduo. Naujasis klebonas bažnyčią suremontavo. 1764 m. joje buvo 6 altoriai.

149 metus išstovėjusi medinė bažnyčia turėjo būti perstatyta. Taigi 1816 m., klebono kun. Jurgio Zubavičiaus rūpesčiu, pastatyta nauja bažnyčia, tais pačiais metais pašventinta.

Architektūra. 1816 m. senoji medinė bažnyčia, kaip minėta, buvo naujai perstatyta. 1887 m. ji dar buvo padidinta, pristatant šonines koplyčias, tai pasidarė kryžminis pastatas su kampuose priglaustomis žemomis zakristijomis. Fasadas klasicistinis, su trijų kolonų portiku ir trikampiu frontonu. Mažytis bokštelis ant kraigo priekio galėjo būti pridėtas vėliau, didinant bažnyčią. Navos su presbiterija ilgis yra 28 m, plotis 14 m, o ties transeptu 24 m. Aukštis nuo grindų iki lubų 8 m, iki stogo viršaus 11 m. Fasade yra trejos durys. Frontone Švč. M. Marijos paveikslas dvigubai aprėmintas. Langai stačiakampiai, padalyti į daug smulkių stiklo padalų. Sienos apkaltos statmenai, o kertės rustuotos, kas yra reta mediniuose pastatuose. 1929 m. bažnyčios interjeras su penkiais altoriais išdekoruotas dail. J. Mackevičiaus. Presbiterijos langai turi spalvotus vitražus. 1933 m. įvesta elektra. Viduje yra du masyvūs mūriniai pilioriai su fundatorių dvarininkų Straševičių paminklinėmis lentomis ir 1818 m. datomis.

Mūrinė varpinė statyta 1883 m., trijų aukštų, neoklasicistinė. Masyvios sienos suskaidytos poriniais piliastrais, arkinėmis angomis, karnizais ir nišomis. Stogas kupoli-

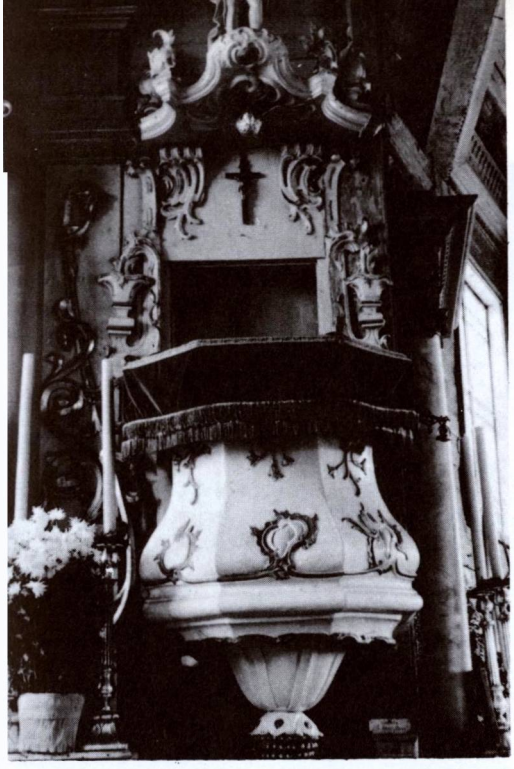

Sakykla

Raguvos bažnyčia 1982 metais

nis, su smaile ir kryželiu. Varpinės aukštis 20 m, plotis 8 m.

Iš senų laikų varpinėje buvo 3 varpai — 19 pūdų 28 svarų, 305 svarų ir 100 svarų svorio. Jie labai gražiai ir sutartinai skambėdavę, bet 1915 m. buvo į Rusiją išvežti. Tik 1931 m., prel. J. Maciejausko ir Čikagos raguviškių rūpesčiu bei lėšomis buvo įsigyti bronziniai varpai ir pakrikštyti tokiais vardais: Šv. Povilas (900 kg), Šv. Jonas (540 kg) ir Šv. Teklė (100 kg). Juos atliedino Franz Schilling Soehne firma, Opolda in Tühringen. Šie varpai žymiai didesni kaip ankstesnieji, tačiau jų skambesys nebesąs toks žavus, kaip senųjų . . .

II pasaulinio karo metu vokiškieji naciai panoro išsigabenti Raguvos varpus. Klebonas ir valsčiaus viršaitis delsė įsakymą vykdyti, kol 1944.VII.21 vokiečiai išsikraustė. Tačiau tuo metu 2 mažesnieji varpai kažkur iš varpinės dingo. Manoma, kad jie buvo paslėpti.

Oginskiai, kurdami bažnyčią ir parapiją, aprūpino ją dideliais turtais, paskirdami sklypų, kaimų, palivarkų, įvairių duoklių ir patarnavimų. Už tai, kaip įrašyta steigimo akte, klebonui buvo uždėta pareiga, kad „iki mus Viešpats Dievas laikys šiame pasaulyje, už mūsų nuodėmes, o po mirties už mūsų sielas, Šv. Mišiose Dievo galybę maldautų, ir kiekvienose šv. Mišiose neužmirštų". Be ko kita, Oginskams buvo duota teisė pasirinkti kleboną.

Beneficija išsilaikė ligi 1841 m., kai caro valdžia klebonui paliko tik 33 dešimtines žemės.

1749 m., klebono kun. Mykolo Gulbinausko rūpesčiu, pastatyta nauja klebonija. Vėliau ji buvo padidinta ligi 10 m pločio ir 23 m ilgio. Šis pastatas dar stovėjo 1947 m., bet jau buvo labai pasenęs.

Raguvos parapijai 1939 m. priklausė 3965 parapijiečiai, Raguvos dekanatui — 10 parapijų. 1940 m. klebonu ir dekanu buvo kun. Jonas Andriejauskas. Pati Raguva buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras; 1939 m. apie 1400 gyv. Nepriklausomybės metais miestelyje gyveno apie 400 žydų, kurie buvo vokiškųjų nacių išnaikinti. Jų butus pokario metais užėmė rusai ir lietuviai.

1944 m. vokiečiams pasitraukus, Raguvą užėmė rusai. Miestelyje apsistojo raudonosios armijos daliniai. Bet vokiečiai liepos 23—25 dienomis suruošė smarkų bombardavimą ir ant miestelio jų lėktuvai numetė apie 100 bombų. Jos tiesiogiai bažnyčios nepalietė, bet krito netoli. Pramušė ir iškilnojo bažnyčios stogą, išmušė langus (kai kuriuos net su

Didysis altorius. (1971 metų nuotraukos)

rėmais), viduje išbyrėjo sienų tinkas. Miestelio gyventojai apleido Raguvą. Tuo tarpu rusų kareiviai plėšikavo jų butuose. Smarkiai nukentėjo ir bažnytinis inventorius: dingo kapos, albos, altorių užtiesalai ir kt. Kai kuriuos vertingesnius daiktus iš bažnyčios išgabeno kun. Rapolas Kvedarauskas, tuo metu buvęs savo tėviškėje, Putiliškių kaime. Jam padėjo vikaras kun. Steponas Ramanauskas. Kvedarauskų namuose buvo laikomas ir Švč. Sakramentas. Tik mišios nebuvo laikomos, nes nebuvo vyno.

Minėtos bombos sugriovė kai kuriuos bažnytinius trobesius, sudegė šeimyninis namas, klojimas, senelių prieglauda. Pokario metais klebonais buvo kun. Jonas Andriejauskas, pastaruoju metu — kun. Antanas Petrauskas (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1942 m.). Jis eina ir Raguvos dekano pareigas.

Sovietinės okupacijos metu Raguva yra Panevėžio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 572, 1981 m. 720 gyventojų.

Raguvos bažnyčioje yra ligi šių dienų išlikę pažymėtinų religinių meno ir kulto dalykų: Upytės pakamario Juozapo Straševičiaus portretas (XVIII a. pr.), kun. Juozapo Bebelio portretas (XVIII a. pab.), Vyro su peruku portretas (XVIII a.), kun. Jono Vaicekavičiaus su knyga portretas (XVIII a. pr.), kunigaikštienės M. O. Oginskienės portretas (XIX a.), 5 metalinės XIX a. žvakidės, metalinė žvakidė 3 žvakėms (XIX a. II p.) ir kt.

Koplyčios ir kapinės

Raguvos kapinėse yra medinė koplyčia, pastatyta klebono kun. Andriaus Dulskio

Raguvos bažnyčia 1957 metais

Raguvos kapų koplyčia

(mirė 1884 m.) rūpesčiu. Po jos altoriumi jis ir palaidotas. Vėlinių dieną joje būdavo laikomos šv. Mišios; iš čia eidavo gedulinga procesija su žvakėmis. Koplyčios viršuje mažas bokštelis su varpeliu — juo skambindavo laidojant numirėlį.

Juostininkų kaime, 10 km nuo Raguvos, prie Raguvos — Troškūnų vieškelio, taip pat buvo koplyčia, pastatyta kaimo kapinaitėse.

Pirmojo Raguvos klebono Luko Jono Voicechovičiaus portretas (1678 metai)

Jos atsiradimo trumpa istorija tokia: 1934 m. šios kaimo kapinaitės buvo padidintos ir aptvertos mūrine tvora. Kadangi dar liko kiek surinktų pinigų, klebonas prel. J. Maciejauskas pastatė koplyčią, kaip medžiagą panaudodamas buv. Andrioniškio bažnyčios rąstus. Stogas čerpėmis apdengtas. Pašventinta 1941.VI.8. Koplyčia pašvęsta Šv. Kryžiaus Išaukštinimo garbei. Altoriaus portatelis nukaltas Raguvoje iš Lietuvos laukų granito.

Raguvos kapinės pirmiausia buvo bažnyčios šventoriuje. Mirusieji čia buvo laidojami ligi XVIII a. pabaigos (tiksliau ligi 1795 m.). Iš senųjų laikų darbar tėra užsilikę pora paminklų. Ten mirusio klebono Igno Lapinsko kapas.

Vėliau Raguvos kapinėmis buvo netoli nuo bažnyčios buvusios Užunevėžio kaimo kapinaitės, žinomos nuo 1774 m. Pradedant 1808 m., jos liko tik Raguvos kapinėmis. Dar vėliau buvo porą kartų padidintos. 1937 m. prel. J. Maciejauskas jas aptvėrė mūrine tvora, o 1939 m. dekanas J. Andriejauskas ją uždengė cementiniu stogeliu.

Kaimo kapinaitės buvo šiuose kaimuose: Putiliškių, Jočiūnų, Titeikių, Nausodės, Prasčiūnų, Genėtinių ir jau minėtų Juostininkų.

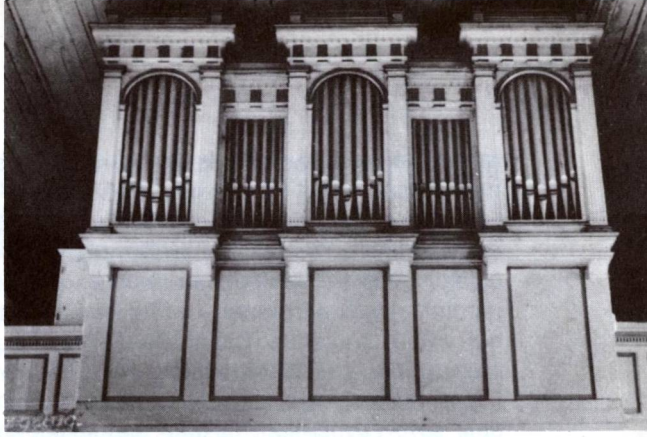

Raguvos bažnyčios vargonai

Varpinė. (1971 metų nuotraukos)

Raguvos religiniai paminklai

Miestelio aikštėje nuo senų laikų stovi **Šv. Florijono paminklas.** Jo postamentas keturkampis, aukštas — mūrinis stulpas, baltai dažytas. Viršuje Šv. Florijono statula. Šventasis — gaisrų gesinimo globėjas, kairėje

rankoje laiko vėliavėlę, o dešinėje kibirą. Ilgus metus jis saugojo Raguvą nuo gaisrų.

1944.VII.24 prie paminklo krito vokiečių bomba, tačiau Šventasis nenukentėjo — tik truputį apdraskė stulpą. Miestelio gyventojai paminklą vadina trumpai — „Flarijonas". Visi, net žydai, jį gerbė. Dievo Kūno procesijų metu prie jo įruošdavo altorėlį. Bet 1944 m. liepos mėnesį rusai prie šio paminklo palaidojo savo žuvusį karį, pastatė paminklėlį su savo žvaigžde viršuje. Senoji geležinė tvorelė buvo nuimta o paminklas, drauge su rusų kario paminklėliu, aptvertas viena bendra medine tvorele. Paminklo stulpas ir šventojo statula buvo aptepta raudonais dažais, kuriuos lietus greitai nulijo . . .

Netoli buv. dvaro, Ukmergės ir Troškūnų vieškelių sankryžoje, stovi **Šv. Agotos paminklas,** kiek panašus į Šv. Florijoną. Ši šventoji taip pat globėja nuo gaisro ugnies. Agotos statula cementinė. Seni raguviškiai pasakoja, kad seniau Raguva dažnai degdavusi, bet kai pastatė šiuos du paminklus — nustojusi degti. Florijoną pastatę miestelėnai, o Agotą dvaras. Kai paminklai pradeda trupėti, raguviškiai juos suremontuoja.

Aikštėje prieš bažnyčią stovi **paminklas Švč. M. Marijai.** Čia ant akmeninio trijų laiptų pamato sudėti 3 dideli nudailinti akmenys, o viršuje Dievo Motinos su Kūdikėliu metalinė statula. Yra įrašas: „Ramybės Karaliene, melskis už mus! 1917". Statula pirkta Vilniuje. Paminklo iniciatorius — vikaras kun. Stanislovas Žukauskas. 1944 m. prie paminklo sprogusios 3 bombos jį sužalojo, bet sužalojimai nebuvo dideli.

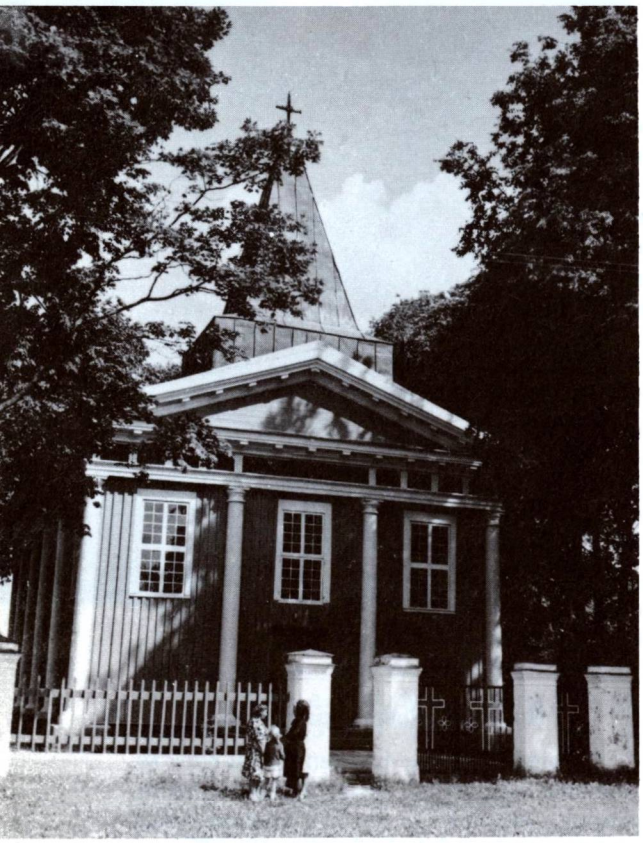

Raguvėlės bažnyčia 1981 metais

RAGUVĖLĖ

Šv. Stepono Kankinio parapijos bažnyčia

Raguvėlės bažnytkaimis ir buv. dvaras yra prie Juostos upės (dešinysis Nevėžio intakas, 58 km ilgumo), 10 km į šiaurės rytus nuo Raguvos, 21 km į pietryčius nuo Panevėžio.

Labai galimas dalykas, kad ir Raguvėlėje, kaip ir Raguvoje (žr. aprašymą), buvo senosios lietuvių tikybos alkvietė. Raguvėlės dvaras žinomas nuo XVIII a. pradžios. Priklausė Komarams, kurie jį labai išpuošė ir XVIII—XIX a. sąvartoje pastatė architektūriškai labai vertingą ansamblį iš 3 kompleksų. 1822 m. šiuose rūmuose, važiuodamas pro Raguvėlę, buvo sustojęs Rusijos caras Aleksandras I su savo gausia palyda.

R. katalikų bažnyčia. 1796 m. pastatė Jurgis Komaras. Ji ir prie jos gyvenantis kunigas buvo ilgą laiką dvaro išlaikomi: jis ir jo tarnai gyvendavo dvaro patalpose, gaudami butą, maistą, algą ir kitokį aprūpinimą. 1902 m. Mykolas Komaras paskyrė bažnyčiai 16 dešimtinių žemės už 1 km nuo bažnyčios, tačiau nutraukė išlaikymą.

Architektūra. 1796 m. statyta medinė bažnyčia yra nužiūrėta į to laiko mūrines klasicistines bažnyčias. Vieton atviro portiko fasade yra keturios prie sienos prigludusios

baltos kolonos. Virš jų platus architravas ir žemės trikampis frontonas. Ant stogo uždėtas masyviškas piramidinis bokštas, nesuderintas su stiliumi, tad gal ir vėliau uždėtas. Langai ir durys dideli stačiakampiai be puošmenų. Sienos apkaltos statmenomis lentelėmis. Dydis plane 24 × 12 m, su trimis navomis, presbiterija, narteksu. Greta presbiterijos yra dvi zakristijos su galerijomis viršuje. Ant nartekso yra vargonų ir choro tribūna. Didysis altorius medinis, orderinės tvarkos, su kolonomis. 1930 m. interjeras buvo naujai išdekoruotas. Čia pat greta šventoriaus prasideda alėja ir klasicistinio išplanavimo dvariškas parkas.

Parapijos teises Raguvėlė gavo 1924 m. Priklauso Raguvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2014 parapijiečius. Tada jos klebonu buvo kun. Bronislovas Kazakauskas, 1983 m. — kun. Juozas Merkys (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1940 m., mirė 1983.III.3).

Nepriklausomybės metais priklausė Raguvos valsčiui. 1923 m. 205 gyv. Bolševikų okupacijos metu Raguvėlė priskirta Anykščių rajono Juostininkų apylinkei. 1959 m. 304, 1970 m. 430, 1981 m. 330 gyventojų.

Prie buv. dvaro sodybos yra Raguvėlės kapinės. Jose pastatytas mūrinis neogotinio stiliaus mauzoliejus, kuriame palaidoti Komarų šeimos nariai.

RAMYGALA

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Ramygalos miestas įsikūręs kalvoje, prie nedidelio Upytės upokšnio, kuris seniau buvęs platesnis ir gilesnis. Ramygala yra prie Panevėžio — Kėdainių plento, 25 km į pietus nuo Panevėžio.

Istorijos šaltiniuose Ramygala minima nuo XIII a. Tada čia pelkėtoje apylinkėje stovėjusi lietuvių medinė pilis, kurią su sausuma jungę paslaptingi perėjimai. Toje vietoje ir mūsų laikais buvo randama akmenų, grindinių. Strateginiu požiūriu tai svarbi vieta, nes anapus Nevėžio jau buvo kryžiuočių ordino užimta žemė, iš kurios persekiojami lietuviai dažnai į šią pusę bėgdavę. Pasiekę šią pilaitę, jie jausdavęsi saugūs, ramūs. Iš čia, pagal tradicinį aiškinimą, ir kilęs Ramygalos vardas . . .

R. katalikų bažnyčia. Padavimai sako, kad toje vietoje, kur dabar yra bažnyčia, senovėje buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta — romuva.

Ties Vilkotupių ežeru, tolimame Ramygalos užkampyje, XV a. pabaigoje buvusi pieva Žurblis. Kadangi tos apylinkės gyventojams

Ramygala apie 1923 metus. (K. Lukšio nuotrauka)

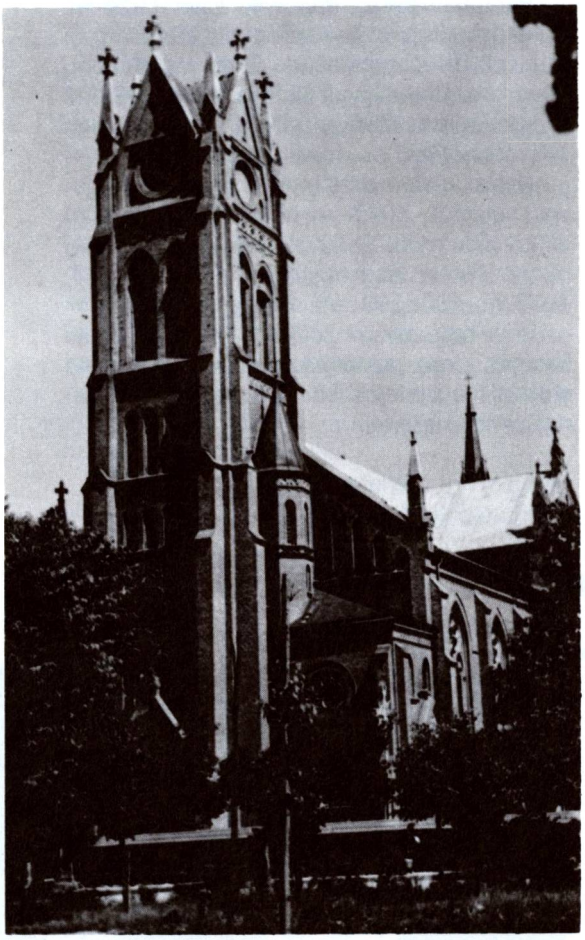

Ramygalos bažnyčia 1954 metais

bažnyčia buvo toli, jie čia pasistatę pašiūrę ir, vyskupui sutikus, retkarčiais atvykęs kunigas laikydavęs pamaldas. Tačiau tuo metu, kai vieni klausydavę katalikiškų pamaldų, kiti pasitraukdavę į netolimus gojus ir tenai atlikdavę pagoniškas apeigas.

Taigi kunigai, neįstengdami tokio papročio išrauti, per Vilniaus vyskupą Vaitiekų Taborą prašę karalių paskirti tą vietą bažnyčiai. Karalius Aleksandras Jogailaitis 1503.IX.7 aktu padovanojo Ramygalos klebonui didelį žemės plotą apie dabartinį Panevėžio miestą ir įpareigojo, kad jis pastatytų Panevėžyje bažnyčią, kuri būtų Ramygalos filija. Taigi atrodo, kad tais metais Ramygalos bažnyčia jau buvo ir parapija veikė. Manoma, kad pirmoji Ramygalos bažnyčia buvo pastatyta apie 1500 m. ar kiek anksčiau.

Ramygalos parapijai priklausė ir turtingai karaliaus Zigmanto III Vazos apdovanota Panevėžio bažnyčia. Ramygalos parapija tačiau turėjo pareigą išlaikyti Šv. Kazimiero koplyčią Vilniuje. Žinoma, kad Vilniaus kapitula, siųsdama savo atstovus į karaliaus Jono Sobieskio 1674 m. karūnavimo seimą, maldavo, kad kuo greičiau išrūpintų galutinį Ramygalos ir Panevėžio parapijų inkorporavimą į Šv. Kazimiero koplyčios valdas. Tačiau čia atsitiko keistas reiškinys: Vilniaus kanauninkas Vendeno vyskupas Aleksandras Katkus-Katkevičius ginklu pagrobė abidvi parapijas ir išsikovojo sau Šv. Kazimiero koplyčios klebono vietą. Katedros kapitula tiek laimėjusi, kad Ramygalos ir Panevėžio parapijų pajamos, atskaičius tų bažnyčių išlaikymo išlaidas, būtų dalijamos pusiau tarp klebono ir koplyčios. Tačiau iš tų pažadų vos 100 auksinų tebuvę galima iš klebono išgauti. Tai liudija visa eilė — 1671, 1672, 1674 m. kapitulos nusiskundimų.

Vis dėlto Ramygalos apylinkės gyventojai, net ir bažnyčią pastačius, dar ilgai laikęsi senosios lietuvių tikybos papročių. Dar 1723 m. parapijoje buvę nemaža lietuvių, kurie savo namuose garbinę naminius dievaičius, juos vadindami „pagirniniais dievais". Galimas dalykas, kad jais galėjo būti kaukas su aitvaru, „nešiodavę" žmonėms grūdus ir kitus lobius . . .

XVI a. viduryje gaisras sunaikino Ramygalos miestelį, tačiau bažnyčia išliko nesudegusi. O tada ji buvusi sena. Galbūt tada ji buvo atstatyta ar bent pagrindinai suremontuota.

XVIII a. viduryje Ramygalą vėl palietė smarkus gaisras. Sudegė ir bažnyčia. Reikėjo statyti naują. Jos koliatorium sutiko būti Vilniaus kapitulos kanauninkas, Šv. Kazimiero koplyčios klebonas Mikalojus Tiškevičius. Statybos darbai buvo baigti 1781 m. Bažnyčia medinė, 8 × 19 sieksnių ploto, stogas šiaudais dengtas, trejos durys, tačiau be užraktų — tik iš vidaus užkišamos. 10 langų, 5 mediniai altoriai, liaudies meistrų darbo, su įvairiais išdrožinėjimais. Ypač puošnus didysis altorius, kuriame buvo medinis Nukryžiuotasis ir Šv. Jono Krikštytojo paveikslas. Vargonai 10 balsų, su skambučiais ir būgnais. 1841 m. stogas perdengtas malksnomis. 1864 m., parapijiečių ir klebono rūpesčiu, ji buvo iš pagrindų restauruota.

Tačiau bažnyčia buvo per maža, nes parapija didelė, daug lankytojų. Susirūpinta naujos mūrinės bažnyčios statyba. Pradėta statybai ruoštis 1897 m., esant klebonu kun. Juliui Norgėlai. Buvo išmūryti pamatai. Apie 1901 m. ramygalietis Petras Šegamoga, bažnytinio komiteto narys, pėsčias nukeliavo į Kauną, nešdamas bažnyčios planus, prašydamas juos patvirtinti ir leisti statyti. Tačiau kun. Norgėlai mirus, 1902 m. nauju klebonu atkeltas kun. J. Genys nusprendė, kad bažnyčia bus per maža. Planai buvo perbraižyti ir pagal juos buvo vykdoma statyba. Jis išmūrijo sienas, bokštą, uždėjo stogą, bet įruošti nesuskubo, mirė 1907 m., palaužtas didelių rūpesčių, nes nuolat stigo lėšų, kurias nebuvo lengva telkti. Pažymėtina, kad bažnyčia buvo statoma be mecenatų ar valdovų, bet tiktai parapijiečių lėšomis. Ant kriptos, kurioje pagrindinis bažnyčios statytojas palaidotas, buvo įruošta marmurinė plokštė su tokiu įrašu: „Viešpatie, uolumas apie Tavo Namus sugraužė mane".

Architektūra. 1897 m. pradėta, 1914 m. baigta statyti raudonų plytų bažnyčia yra neogotiško stiliaus, su vienu bokštu fasado priekyje. Bokšto kampai ir bažnyčios sienos sustiprintos laiptuotais kontraforsais. Paties bokšto architektūra gana komplikuota. Gulsčiai padalytas į penkis tarpsnius. Jų aukščiai skirtingi ir angų dydžiai bei formos nevienodos. Matome puslankių ir smailių arkų, o pačiame viršuje apvalius langus. Su bokšto piramidiniu stogu, kurio dabar nebėra, visas bokšto aukštis siekė 70 metrų. Visoje vyskupijoje tik Anykščių ir Naujamiesčio bokštai yra aukštesni. Abipus bokšto yra prigludusios žemos nartekso patalpos ir maži aštuoniasieniai bokšteliai su smailiais stogeliais. Matomos frontono dalys abipus bokšto turi po keturias nišas. Bažnyčia yra kryžminio plano, su trimis navomis. Transeptų aukštis lygus su pagrindiniu stogu. Absidos gale yra kitas mažesnis gotiškas bokštas. Bažnyčios ilgis 48 m, plotis ties transeptu 24 m, aukštis viduje iki skliautų viršaus 15 m. Skliautai mūryti iš plytų. Asla cementinių plytelių. Yra trylika langų. Iš vidaus tinkuota. Pilioriai sudėtingi, su daugeliu kaneliūrų, o skliautai su ogivomis. Yra trys ąžuoliniai altoriai, papuošti gotiškais pinakliais ir arkutėmis. Didysis altorius turi Švč. M. Marijos paveikslą ir dvi

Ramygalos bažnyčia 1982 metais

statulas. Šventoriaus plotas 110 × 70 m. Aptvertas mūrine siena 1868 m. Turi didelius vartus ir 4 vartelius.

Bažnyčios vidaus įrengimus atliko klebonas kun. Cezaris Jačinauskas. (Ir jis, kaip ir kun. Genys, buvo palaidotas bažnyčios rūsyje). 1914.X.28 vysk. Pr. Karevičius naująją bažnyčią ir jos didįjį altorių iškilmingai konsekravo.

Viduje buvo įruošti 3 dailaus darbo ąžuoliniai altoriai. Didžiojo altoriaus mensa marmurinė. Čia yra bažnyčios globėjo Šv. Jono Krikštytojo, krikštijančio Jėzų, bareljefas, viršuje Švč. M. Marijos statula. Ir kituose altoriuose daug paveikslų, statulų. Kryžiaus kelių stotys terakotinės. 1923 m. pastatyti 13 balsų vargonai. Juos statė panevėžietis

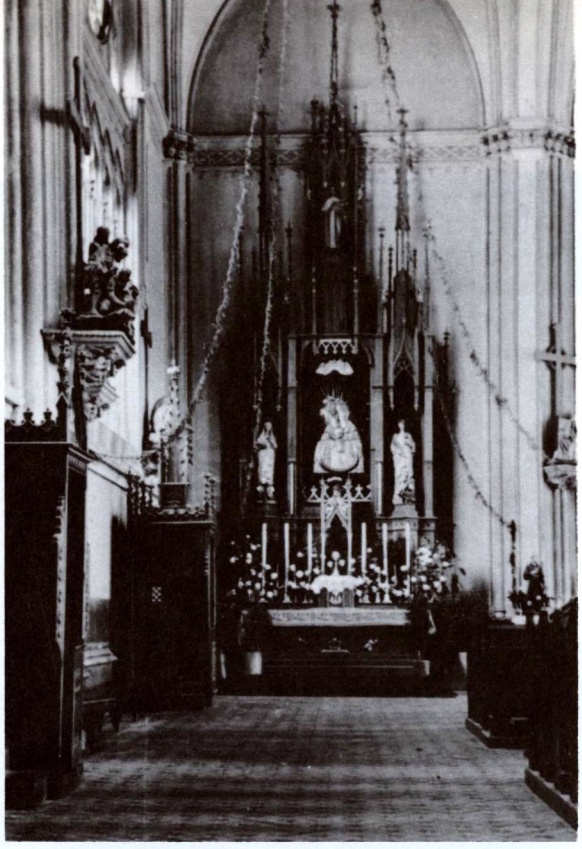

Ramygalos bažnyčios vidus 1956 metais

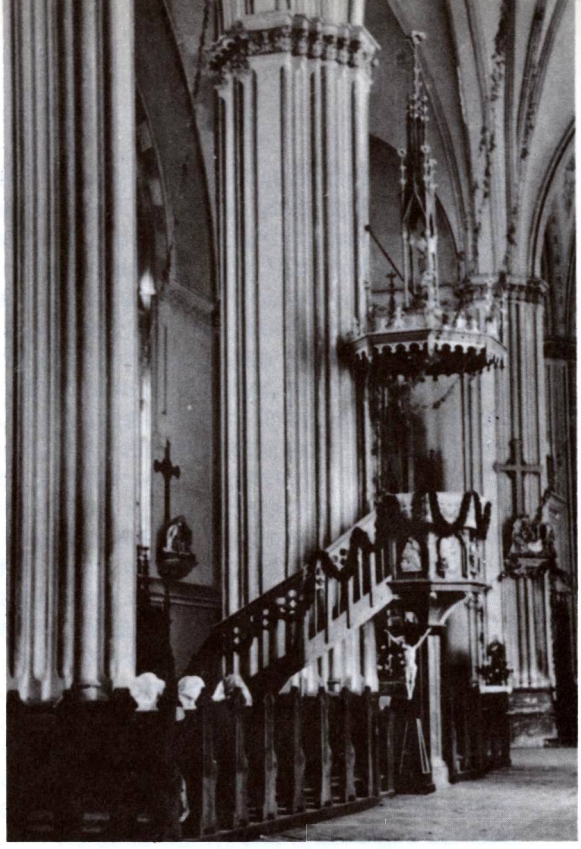

Sakykla

Masalskis. Įruoštos 6 klausyklos, visos gotinio stiliaus, sakykla su stogeliu.

Prie senosios bažnyčios buvo varpinė, kuri ilgainiui sunyko. Antroji varpinė pastatyta 1842 m. Ji išstovėjo, kol buvo pastatyta nauja bažnyčia. Įkėlus varpus į naujosios bažnyčios bokštą, iškilo klausimas, kam pirmajam jie paskambins. O buvo taip: Kun. Genys, klebonas ir naujosios bažnyčios statytojas, nuvyko į Truskavą, kur buvo kunigų rekolekcijos. Čia jis staiga mirė. Taigi jam pirmajam naujosios bažnyčios varpai ir paskambino . . .

Tačiau su tuo varpų istorija dar nesibaigė. 1915 m. rusai įsakė varpus nuimti ir atiduoti karo reikalams. Parapijiečiai 25 rb kyšiu uriadninkui Bilejevui reikalą kiek „aptildė": varpus nuėmė, bet neatidavė, pakasė kapinėse. Užėjus vokiečiams, vienas Ramygalos žydas pranešė šiems apie jų paslėpimą. Tai sužinoję, 4 parapijiečiai 1916.IV.1 nakties metu varpus vėl iškasė ir nuvežę paslėpė ramygaliečio Narsučio klojimo šiukšlių duobėje. 1918.XII.6 varpai vėl buvo įkelti į bažnyčios bokštą.

II pasaulinio karo metu vokiečiai vėl pareikalavo atiduoti varpus. Parapijiečiai vėl paslėpė. Vokiečiai dėl to ne juokais pagrasino klebonui prel. Labanauskui, reikalaudami atiduoti varpus. Taip ir buvo padaryta. Tačiau karo eiga nebeleido vokiečiams varpų paimti. Varpai vėl buvo įkelti į bokštą. 1944 m. užėję rusų kareiviai pradėjo „praktikuotis" šaudyti. Šaudė per bokšto langą į varpus, padegė bokštą. Gaisro metu vienas varpas sutirpo, kitas nukrito žemėn ir suskilo. Ant nukritusio varpo dar galima buvo išskaityti įrašą iš 18-os psalmės: „In omnem terram exivit sonus eorum anno 1765" (Per visą žemę eina jų aidas, 1765 metais).

Mokyklos. Iš 1829 m. inventoriaus matyti, kad mokyklos tada nebuvo. Ji buvo įkurta apie 1850 m. Po 1863 m. sukilimo ji uždaryta, įsteigta rusiška mokykla. Tačiau spaudos draudimo laikais kaimuose daraktoriai mokydavo vaikus lietuviškai skaityti ir rašyti.

1919 m. įkurta vidurinė mokykla, kurios pirmuoju direktorium (iki 1930 m.) buvo Bronius Liesis. Mokyklą įkūrė ir išlaikė „Saulės" draugijos skyrius. Vėliau mokykla suvalstybinta.

Kuriantis nepriklausomai Lietuvai, ramygaliečiai buvo labai aktyvūs ir organizuotai stojo savo krašto ginti. Iš viso valsčiaus į

savanorių eiles stojo 316 vyrų. Vargiai kuris kitas Lietuvos valsčius tiek yra davęs. Besikuriančiai Lietuvos kariuomenei jie suaukojo 100.000 ostmarkių (tada dar aukštą kursą turėjusių).

Spaudos draudimo laikais Ramygalą pasiekdavo draudžiamieji, dažniausiai religinio turinio raštai — maldaknygės, laikraščiai. Ir ramygaliečių knygnešių ypatingai minėtinas Ladukas iš Raukštonių kaimo. Ne kartą jis buvo suimtas, teistas, kalintas, į Sibirą ištremtas. Mirė 1930 m. ir buvo palaidotas Ramygalos kapinėse. Kiti knygnešiai: Matas Mažeika, Petras Kuodis, Jurgis Barauskas.

Kapinės. Senovėje mirusieji buvo laidojami šventoriuje, kuris buvo iš pradžių aptvertas mediniais rąstais, 1868 m. mūro tvora. Dabar šventorius yra 70 m platumo, 110 m ilgumo. Turi 5 geležinius vartus. 1944 m. bombardavimo metu dalis vartų buvo išgriauta, bet 1946 m. vėl sutaisyta.

Kapinės atskiroje vietoje, 1 km nuo miestelio, pradėtos 1838 m.; 1886 m. padidintos. Jos taip pat aptvertos akmens mūro tvora. 1944 m. bombardavimas palietė ir kapines: išgriauta dalis mūro, nuversti kai kurie paminklai, išraustos duobės, nulaužti medžiai. Atskiras kapines turėjo šie kaimai: Janoniai, Barklainiai, Klebonai, Liubartai, Žvalgaičiai, Užkalniai ir kt. Bet dabar mirusieji beveik išimtinai laidojami Ramygalos kapinėse.

Beneficija. Pradedant 1638 m. prie bažnyčios buvo 4 valakai žemės. Tada žemę apdirbdavo baudžiauninkai, kurie gyveno kaimuose, palivarko nebuvo. Iki skirstymosi vienkiemiais bažnytinė žemė buvo keliolikoje sklypų. Vėliau suvesta į 5 atskirus sklypus. Iš viso buvo 30 dešimtinių žemės.

Ramygalos parapija priklausė Panevėžio dekanatui, 1940 m. turėjo 6829 parapijiečius. Tada jos klebonu buvo prel. Ignas Labanauskas, pokario metais kun. Antanas Juška, vėliau kun. Jonas Butkys ir kt. 1981—1983 m. sąrašuose minimas tas pats Jonas Butkys (gim. 1920 m., kunigu pašvęstas 1947 m.). Tada Ramygaloje gyveno ir altaristas kun. Antanas Rameikis.

Religinės draugijos. Tretininkus suroganizavo kun. Norgėla. Jų kanoniškoji įsikūrimo data — 1910.XII.28. Vėliau jiems ir kitoms religinėms organizacijoms vadovavo kun. Mamertas Lumbė. 1920 m. jis paskyrė įgaliotinius atskiruose kaimuose, per juos platino ir katalikišką spaudą. Pagal 1932 m. statistinius duomenis ,veikė šios draugijos: Švč. Sakramento brolija (417 narių), Krikščioniško mokslo brolija (248), Blaivybės brolija (82), Blaivybės draugija (27), Gyvojo Rožančiaus draugija (303), Maldos apaštalavimo dr-ja (1054), Tretininkai (204), KVC (79), Katalikų vyrų or-ja (28), Katalikų moterų dr-ja (60), pavasarininkų (169), angelaičių (576), Šv. Cecilijos (18), Šv. Vincento Pauliečio (34). Pavasarininkai turėjo ir savo orkestrą.

Ramygalos pavasarininkų kuopa su savo orkestru 1928.X.31

II pasaulinis karas skaudžiai palietė Ramygalą ir ramygaliečius. Visi jų vargai ir aukos nėra aprašyti. Apie juos Ramygalos klebonas, kun. Antanas Juška, 1946 m. rašydamas Ramygalos parapijos bruožus, baigia šitaip: „1940, 1941 m. įvykiai, antrasis pasaulinis karas, okupacijos, Ramygalos išgriovimas, bažnyčios bokšto sudeginimas ir kiti įvykiai miestelyje; žmonių ašaros ir kančios — visa tai įvykę tik dabar. Tie dalykai tepalieka kitam rašytojui, kurs galės neverkdamas vedžioti plunksną" (K. Paltarokas, Panevėžio vyskupija. Rankr., 251 psl.).

Nepriklausomybės metais Ramygala buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras, 1939 m. apie 1600 gyv.

Bolševikų okupacijos metu kurį laiką (1950—1962) Ramygala buvo rajono centras. Tada jai suteiktos miesto teisės. 1962 m. Ramygala priskirta Panevėžio rajonui, yra apylinkės centras, 1970 m. 2113, 1976 m. 2200 gyventojų.

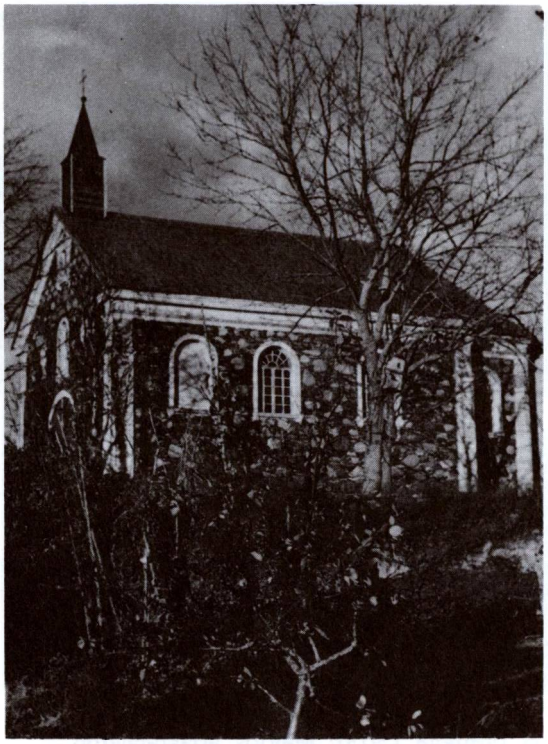

Barklainių koplyčia 1957 metais

Ramygalietė — Motina Marija Kaupaitė

Ramygalos bažnyčioje yra išlikusių senų meno bei kulto dalykų. Iš jų pažymėtina XVII a. metalinė monstrancija; bažnyčios šventoriuje 1947 m. buvo pastatytas dailaus darbo medinis kryžius su Šv. Kazimiero, Marijos Maloningosios ir dviejų šventųjų skulptūromis. Miestelyje (Panevėžio gt. Nr. 26) buvo išlikęs dviaukštis koplytstulpis, su Šv. Jono Nepomuko, Pietos, Šv. Florijono, Šv. Jurgio, Švč. M. Marijos, Šv. Roko ir Kristaus Nukryžiuotojo skulptūromis ir geležiniu ornamentuotu kryželiu viršuje. Statytas XIX—XX a. sąvartoje.

Koplyčios

Seniau Ramygalos parapija buvo labai didelė, turėjo savo filijas kai kuriuose kaimuose koplyčias. Štai kai kurios jų.

Joskildų kaime (dabar Uliūnų par.) buvo koplyčia. Iš jos medžiagos žymia dalimi buvo pastatyta bažnyčia Anciškyje.

Barklainiuose koplyčią apie 1658 m. pastatė dvaro savininkas Kazimieras Svoinickis. Ji buvo medinė, šiaudiniu stogu, 1849 m. perdengta, 6 × 10 m ploto. 1858 m. Svoinickių šeima pastatė naują mūrinę koplyčią, ir pokario metais stovėjusią. 1946 m. apylinkės gyventojai ją perdengė lentiniu stogu, atnaujino zakristiją, grindis ir įruošė mažą bokštelį. Šioje koplyčioje kiekvienais metais, sekmadienį po rugsėjo 12 d., buvo švenčiami Švč. M. Marijos vardo atlaidai. Tada čia būdavo laikomos šv. Mišios, susirinkdavo daugiau žmonių.

Jotainių buv. dvare (7 km nuo Ramygalos) dvaro savininkai Šiukštos pastatė koplyčią, kurią ilgesnį laiką aptarnaudavo kunigas — dvaro kapelionas. Vėliau ji buvo nugriauta, dabar ir jos žymės nebėra.

Jonapolyje taip pat buvo koplyčia. Stovėjo ant gražaus kalnelio. Kažkada sudegė, teliko pamatų vieta.

Gudelių kaime, Ramygalos parapijoje, 1880.I.6 gimė Kazimiera Kaupaitė, vienuolė, Šv. Kazimiero seserų kongregacijos įsteigėja ir generalinė vyresnioji, Motina Marija. Ilgą laiką gyveno ir veikė Amerikoje. Mirė 1940.IV.17 Čikagoje. Tai švento gyvenimo vienuolė, daug nusipelniusi R. Katalikų Bažnyčiai ir lietuvių tautai.

ROKIŠKIS

Šv. Mato Apaštalo parapijos bažnyčia

Rokiškio miestas stovi prie nedidelio Laukupės upelio (Nemunėlio intakas, 22,6 km ilgumo), 182 km į šiaurę nuo Vilniaus, prie Radviliškio — Panevėžio — Daugpilio geležinkelio linijos, 16 km į pietvakarius nuo Latvijos sienos.

Senovėje šios vietos buvusios užaugusios miškais bei krūmais. Vokietis Rochas, sulaužęs kryžiuočio priesaiką, atsisakęs kovoti prieš lietuvius, susidėjęs su jais, susigyvenęs ir miško tankumyne pasistatęs namelį; gyvenęs ir mitęs iš medžioklės. Lietuviai Rochą vadinę Roku, o tą vietą, kur jis gyvenęs, Rokiškiu. Aplink Roko sodybą ėmė kurtis daugiau sodybų ir ilgainiui išaugęs kaimelis.

Istorija. Pirmos istorinės žinios apie Rokiškį yra iš XV a. pabaigos. Iš 1499 m. D. L. K. Aleksandro privilegijos dėl girios kirtimo matyti, kad tada Rokiškis priklausė Anykščių apskričiai, taigi Vilniaus vaivaidjai. Žygimantas Senasis Rokiškio dvarą ir valsčių atskyrė nuo Anykščių ir pavedė valdyti Timotiejui Krošinskiui, nes jo prie Smolensko buvusias žemes užėmė Maskva. Vėliau dvaro valdytojai keitėsi. 1567 m. Rokiškio žemes valdė kunigaikštis Jonas Krošinskis, Petras Solkovskis ir Kristupas Mykolaitis. XVIII a. perėjo grafams Tyzenhauzams, o XIX a. Pšezdzeckiams.

Rokiškio miestas išaugo prie dvaro. (Daugiau žinių apie Rokiškį yra ML II t., 136—145 psl.).

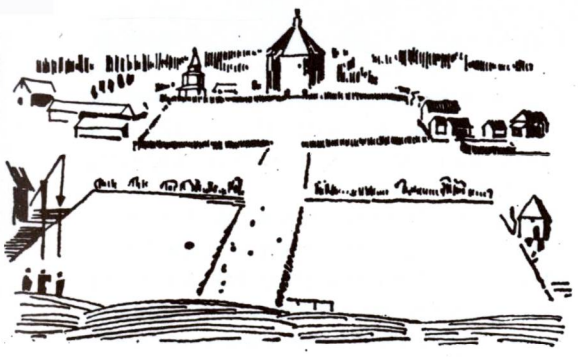

Rokiškio vaizdas pagal 1810 m. piešinį

R. katalikų bažnyčia. Vilniaus kurijos archyve buvo 1516 m. Žygimanto II donacijos aktas Rokiškio bažnyčiai, kuriuo patvirtinama tai, kas Rokiškio bažnyčiai buvo suteikta Aleksandro Jogailaičio. Todėl reikia manyti, kad pirmoji bažnyčia Rokiškyje buvo pastatyta apie 1500 m., nes Aleksandras mirė 1506 m.

1590 m. Rokiškyje pastatyta nauja medinė bažnyčia. Joje buvę 8 langai ir 8 altoriai. Kadangi aplink ją kitų pastatų kaip ir nebuvo, ji turėjo dominuoti vietovėje. Klebonui priklausė ir kelios karčiamos. 1636 m. bažnyčios žemėje buvo 8 valstiečių sodybos. 1637 m. bažnyčios valdos susidėjo iš 4 valakų žemės galulaukėje, 2 sodybų, 6 daržų, sklypo miestelyje ir 14 valakų žemės kaimuose.

Yra tam tikro pagrindo manyti, kad 1655—1661 m., rusų invazijos į Lietuvą metu, bažnyčia buvusi sudeginta, bet tai nepatikrinta. 1657 m. Rokiškį nusiaubė švedai. 1666 m. vizitacijos akte minima nauja klebonija ir varpinė. 1664 m. prie bažnyčios pastatyta dvaro savininkų Krošinskių koplyčia.

Prieš 1700 m. prie bažnyčios pristatytas priešbažnytis. Tada 1590 m. statyta bažnyčia buvo padidinta. Netoli bažnyčios, ant Laukupio kranto, stovėjo parapijinė mokykla, buvo 2 špitolės, 3 karčiamos. 1781 m. mokykloje mokėsi 3 šlėktų, 7 miestiečių ir 5 valstiečių vaikai.

Popiežius Inocentas VI 1647 m. suteikė bažnyčiai atlaidus Šv. Mato ir Dievo Kūno šventėms. Metrikų knygos buvo iš 1691 m. Iš 1563 m. inventoriaus matyti, kad tada klebonu buvo kun. Jonas Lipovskis, jo vikaru ir ūkio reikalų tvarkytoju — kun. Motiejus Sakalas. Jis turėjo atstatyti varpinę ir šventoriaus tvorą.

Pirmajai medinei bažnyčiai sudegus, 1708 ar 1713 m. kunigaikštienė Elena Krošinskienė-Tyzenhauzienė (Vainaitė) pastatė naują, medinę. Ji buvusi kryžminės formos, 17—18 sieksnių ilgio, su 5 kupolomis viršuje. Turėjusi 5 altorius, bet 1737 m. telikę 3. Bažnyčia buvusi menkos išvaizdos ir prastai įrengta. Tyzenhauzų 1810 m. išleis-

Rokiškio bažnyčia 1938 metais. Dešinėje — nepriklausomybės paminklas. (Vytauto Augustino nuotrauka)

tame albume yra šios bažnyčios, o kartu ir ano meto Rokiškio vaizdo piešinys. Bažnytėlė tikrai nedidelė, greičiau eilinio bažnytkaimio, kaip miestelio. Šone atskirai stovėjo varpinė. 1864 m. ji sudegė. Buvo kalbama, kad bažnyčią padegęs zakristijonas, prieš tai išvogęs pinigus iš aukų dėžučių, norėdamas nuslėpti savo kaltę.

Ligi 1877 m. pamaldos buvo laikomos kapinių koplytėlėje. Vargo parapijiečiai, ypač žiemos metu, bet pastatyti naują bažnyčią buvo nelengva: reikėjo ir lėšų, medžiagų, ir leidimo. Taigi visų akys nukrypo į Rokiškio turtų savininką grafą Reinholdą Tyzenhauzą. Jis buvo pasiturintis, ir vienas būtų įstengęs pastatyti bažnyčią, bet norėjo, kad ji būtų statoma ir visų parapijiečių, su klebonu kartu.

Gavęs rokiškėnų prašymą, vysk. M. Valančius kreipėsi į Kauno gubernatorių, prašydamas leidimo. Šis atsiklausė Zarasų (tada vad. Novoaleksandrovsko) aps. viršininko von Kramerio nuomonės. O ji buvo labai bloga — bažnyčia Rokiškiui nesanti reikalinga, parapijiečiai turį būti priskirti prie aplinkinių parapijų. Tačiau jo „nuomonė" nedaug tepakenkė: vyskupas ir grafas turėjo reikiamų pažinčių, ir 1866 m. leidimas buvo gautas.

Tais pačiais metais vyskupas patvirtino Rokiškio bažnyčios statymo komitetą, kurį sudarė: klebonas kun. Lionginas Rekstis (vėliau kun. Stanislovas Šimkevičius), dvarininkai — Leopoldas Komorovskis, Jonas Michalovskis, Stanislovas Plauskis, Vincentas Šylanskis; valstiečiai — Antanas Mainelis, Antanas Varnas, Pranciškus Jasinevičius, Benediktas Diržys, Vincentas Lapelis; sekretorius Konstantinas Šablinskas.

1868 m. pamūryti pamatai. 1872—1874 m. įruoštos plytinės Jakiškyje, Velykalnyje, kur išdegta 700.000 plytų. 1875 m. pasirašyta sutartis su Liepojaus pirkliu Fridrichu Rige, kuris apsiėmė bažnyčią pastatyti. Grafas atsikvietė iš Silezijos patyrusius mūrininkus, ir statyba tikrai ėjo sklandžiai. 1877.XII.4 dekanas kun. M. Steponavičius bažnyčią pašventino.

Bažnyčios apatinėje dalyje 1879 m. buvo įrengta ir pašventinta požemio **koplyčia.** Ji įruošta po presbiterija ir užima tokį patį plotą. Altorius įruoštas tarp 4 šulų, kurie prilaiko bažnyčios didįjį altorių. Prie sienos jis neprišlietas. Ant altoriaus tėra tik kryžius ir žvakidės. Pats altorius išklotas juoduoju marmuru, papuoštas bronziniais ornamentais. Koply-

Varinis medalis (abidvi pusės), išleistas 1877 m. Rokiškio bažnyčios konsekracijai atminti. (Iš Br. Kviklio archyvo)

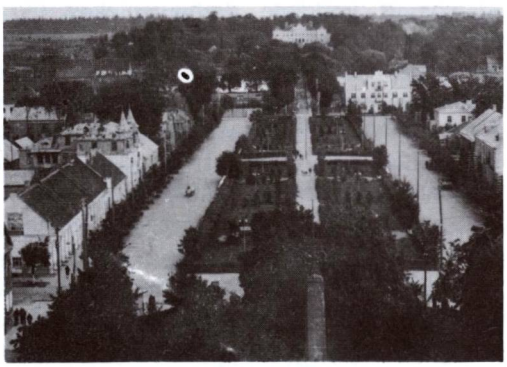

Rokiškis 1961 m., žiūrint į rytus nuo bažnyčios

čios grindys padarytos iš terakotinių plytelių.

1880 m. mirė Rokiškio grafas Reinholdas Tyzenhauzas. Bažnyčios įruošimo darbai buvo tik pradėti. Tačiau jie nesustojo, nes juos toliau vedė velionio sesuo Marija Pšezdeckienė, broliui mirus paveldėjusi daugelį dvarų ir kitų turtų. Ji neretai keisdavo planus bei projektus — stengėsi, kad bažnyčia būtų puošnesnė, kaip brolio projektuose numatyta. Kadangi ji nuolat Rokiškyje negyveno, darbų projektai buvo jai siuntinėjami į Varšuvą. Nesigailėjo lėšų, nes jų pakankamai turėjo ir buvo geros širdies.

1885 m. bažnyčios įruošimo darbai, įskaitant altorių ir vargonų pastatymą, buvo užbaigti ir jau galima bažnyčią konsekruoti. Grafienė panoro, kad visa tai būtų labai iškilmingai ir prabangiškai atlikta. Dvaro administracija buvo įpareigota priimti aukštuosius svečius. Choras ir orkestras repetavo giesmes bei dainas. Bažnyčios tarnams parūpinti raudonos gelumbės rūbai. Maži vaikai turėjo būti iš minios paimti ir sunešti į prieglaudą, kad iškilmių spūsties metu nebūtų suspausti.

Grafienės rūpesčiu Paryžiuje buvo užsakyti ir nukalti specialiai šioms iškilmėms skirti pailgos formos variniai medalionai. Jų vienoje pusėje buvo bažnyčios globėjo Šv. Mato atvaizdas ir įrašas: „Sancte Matthaee Ora pro nobis" (Šv. Matai, melskis už mus), kitoje — Rokiškio bažnyčios frontono vaizdas ir įrašas: „Rakiszki A. D. 1877". Medalionai buvo dalijami bažnyčios rėmėjams bei aukotojams.

Rokiškio bažnyčios fasadas

Rokiškio bažnyčia apie 1935 metus. (Stepono Kolupailos nuotrauka)

Konsekracijos metu dalijimo komisijos pirmininkas išdalijo 3696 medalionus. Prie jų buvusi tokia didelė žmonių spūstis, kad buvę sužeisti kai kurie dalytojai . . .

Barbora Klebonaitė (bajoriškos kilmės, gimusi ir augusi Mažeikiškio kaime) šia proga parašė ilgą dainą — giesmę apie Rokiškį ir jo naująją bažnyčią, kuri buvo dainuojama ne tik Rokiškyje, bet ir tolimesnėse apylinkėse. Tai kelių dešimčių posmų daina, dažnai laikoma ir Rokiškio vargonininko Milaknio kūryba. Štai pora jos posmelių:

Rakiškia bažničia medine buva,
Visi gerai žina, kad nesupuva.
Tik nežinia, kas ti tika,
Vien pelanai tiktai lika
Vietaj bažničias.

Mažaj kaplitelaj lauki un kapu
Garbindami Dievū išmelde grapū,
Idant bažnyčiū statytū
Un tas vietas dabar kitū,
Kur pirma buva . . .

Bažnyčią konsekravo Žemaičių vyskupas M. Paliulionis. Iškilmės truko 3 dienas. Vyskupas savo pamoksluose iškėlė naujosios bažnyčios grožį, fundatorių dosnumą, parapiiečių darbštumą. Rodydamas į sakyklą, kurioje jis sakė pamokslą, priminė, kad vien tiktai už išlaidas, kurios įdėtos į šią sakyklą, būtų buvę galima kur nors pastatyti parapijinę bažnyčią . . . Iškilmėse dalyvavę daug aukštų dvasininkų, bajorų, tūkstančiai tikinčiųjų.

Kiek fundatoriams kaštavo bažnyčios statyba ir įrengimo darbai, niekas tikrai nežinojo. Buvo tik spėliojama, kad išlaidos siekusios milijoną rublių (carinio rublio perkamoji vertė tada buvo labai aukšta). Kai fundatorių giminės buvo klausiami apie jų aukos didumą, atsakydavę: „Dievas žino, mums nėra reikalo skaičiuoti".

Architektūra. 1868—1883 m. pastatyta bažnyčia, varpinė ir mauzoliejus sudaro gražiausią neogotikos ansamblį Lietuvoje. Tai yra grafo Reinholdo Tyzenhauzo ir jo sesers Marijos Pžezdzieckienės ambicijos ir dosnumo paminklas, kaštavęs jiems apie vieną milijoną aukso rublių, neskaitant vietinių darbininkų darbo. Didžiojo altoriaus antrojoje pusėje yra išgraviruotos pavardės visų, kurie prisidėjo prie statybos ir puošybos, o taip pat ir apylinkės kaimiečių su jų kaimų ir viensėdžių vardais. Pirmąjį architektūrinį projektą padarė kažkoks von Schachtas 1866 m., o nuo 1880 m. statybai vadovavo ir projektą savaip pakeitė architektas Georg Werneris iš Tirolio. Vėliau jis suprojektavo ir 1883 m. statydino atskirai stovintį varpinės bokštą ir koplyčią-mauzoliejų. Jis projektavo interjerą

ir koordinavo daugelio menininkų, iš užsienių ir vietinių, darbą. Pagal XVIII a. pabaigoje sudarytą miestelio ir dvaro planą, bažnytinis ansamblis stovi priešais dvaro rūmus, o tarp jų yra turgaus aikštė, alėja iš dvaro į bažnyčią, tvenkiniai ir esplanada. Šis unikalus urbanistinis derinys yra išlikęs iki mūsų laikų, suformuotas apie kompozicinę ašį, einančią nuo bažnyčios į rytus.

Bažnyčia pastatyta 1864 m. sudegusios medinės bažnyčios vietoje, to paties pločio (19,3 m), tik kiek ilgesnė (42,7 m). Plytos išdegtos Rokiškio apylinkės Jakiškių kaime, o stogo čerpės Velykalnio kaime. Statybos rangovas, kaip minėta, buvo Liepojos pirklys Fridrichas Rige, o mūrininkai atsikviesti iš Silezijos. Už kūbinį sieksnį (9,7 kūb. m) mūro mokėta 27 rubliai, o už tūkstantį plytų 5 rb. Tūkstantis čerpių kaštavo 7 rb. Raudonų plytų pastatas yra be bokštų, stačiakampio plano, su pristatyta presbiterija. Aukštis iki vidurinės navos skliautų viršaus 16,7 m. Fasadas suskaidytas laiptuotais kontraforsais į tris nelygias dalis, savo pločiu atitinkančias tris navas. Virš arkinio portalo su stačiu stogeliu yra aukšta niša, kurioje buvo langas, vėliau užmūrytas, nes jis nesiderino su aukštais vargonais. Aukštas frontonas, iš tikrųjų pinijonas, yra padalytas į septynias atviras angas su stogastulpiais tarp jų. Kaip koks parapetas, tasai pinijonas yra iškeltas virš dvišlaičio stogo. Šoninės sienos turi žemesnius kontraforsus ir po keturis aukštus langus. Galinės sienos frontonas yra to paties aukščio, kaip ir fasadinis, tik vieton angų čia yra aklinos nišos. Presbiterijos ir trisienės absidos stogas yra žemesnis už navų stogą, bet jų skliautų aukščiai yra lygūs. Pagrindiniai statybos darbai buvo baigti 1877 m. pabaigoje, o vidaus išbaigimas ir šalutinių pastatų statyba nusitęsė dar 6 metus.

Bažnyčios vidaus sienos ir pilioriai yra tinkuoti. Grakščiai iškylantieji gotiški skliautai suskaidyti ogivomis į krištolinę sistemą. Presbiterija erdvi, 13 m ilgio. 1882 m. pastatytas didysis altorius yra bronzinis, paauksuotas, ant balto marmuro laiptų. Pagamintas Paryžiuje, P. Puossielgue-Rusand dirbtuvėje. Altoriaus statulos, ornamentai ir žvakidės irgi bronzinės. 1885 m. ant altoriaus uždėjo aukštą natūralios spalvos ąžuolinį baldakimą, išdrožtą Belgijoje, J.

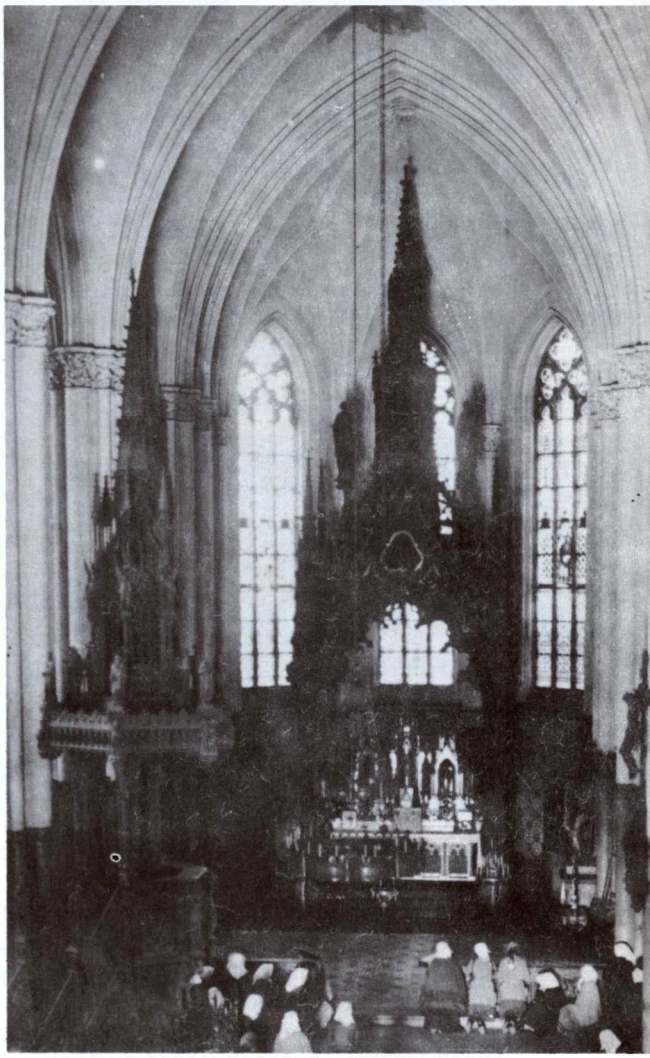

Didysis altorius (Iš kun. Igno Boreišio rinkinių)

Dalis bažnyčios interjero

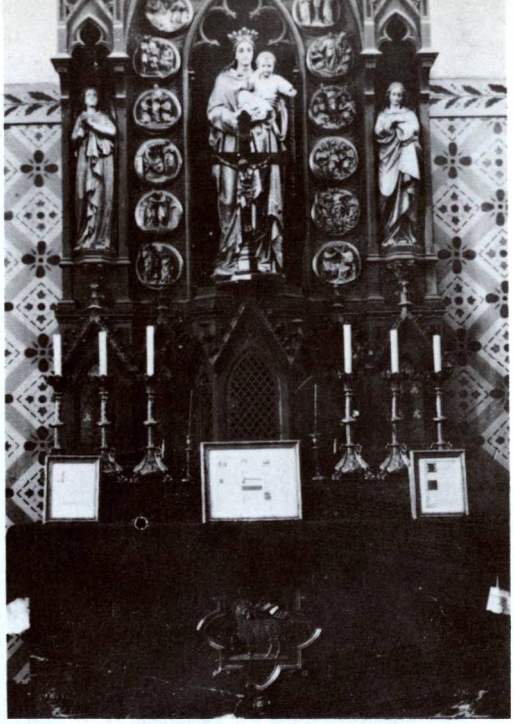

Rokiškio bažnyčios altorius. (Iš kun. Igno Boreišio rinkinių)

Goyerso dirbtuvėje Liuveno mieste. Baldakimas gotiško stiliaus, su aukšta smaile, papuošta krabais (tokie spurguliai). Šoniniai altoriai taip pat Goyerso darbo, su medžio drožiniais ir polichrominėmis statulomis. Presbiterijos asla išklota šlifuotu baltu marmuru, ataustu raudonomis plytelėmis. Prie jos šoninių sienų pastatytos didelės statulos ant marmurinių piedestalų. Kairėje stovi bronzinis kadaise iš Švedijos atvykęs riteris Engelbrechtas Thuesenhusenas su šarvais ir ietimi, o dešinėje — jo palikuonis, šios bažnyčios fundatorius Reinholdas Tyzenhauzas su sabalio kailiais (pagal prel. P. Jatulio straipsnį Liet. Enciklopedijoje). Presbiterijos grotelės yra masyviškos, su permatoma ažūrine sienele. Dar gražesnė yra lengvo ažūro geležinė tvorelė aplink sakyklą. Natūralios spalvos ąžuolinė sakykla yra pagaminta to paties Goyerso Belgijoje, bet atsivežta iš parodos Paryžiuje. Didelės meninės vertės yra sakyklos horeljefai, vaizduojantys šventuosius ir jų grupines kompozicijas. Sakyklos baldakimas su lieknu bokštu turi daug smulkių pinaklių ir krabinius ornamentus. Viskas drožta iš ąžuolo. Panašiai puikios yra to paties darbo didžiosios bažnyčios durys su drožtais bareljefais ir vietinio kalvio Mykolo Bruškio nukaltais apkaustais. Dalį interjero drožinių sukūrė rokiškėnai L. Masiliauskas, P. Navikas ir kiti (pagal Vytautą Gasiūną „Kultūros baruose" 1965 m. Nr. 4). Šoninėse duryse išdrožinėta sėjos scena: vienas sėja, kitas ilsisi, parkirtęs ant žemės. Vidurinės navos ąžuoliniai suolai taip pat padabinti drožiniais. Krikštykoje yra plichormiška šv. Jono statula.

Po presbiterija ir absida yra koplyčia su grafų šeimos laidojimo kripta, baigta 1879 m., sekančiais metais čia palaidotas fundatorius R. Tyzenhauzas. Jam pastatytas raudono marmuro sarkofagas. Bažnyčioje saugomas 1875 m. vysk. M. Valančiaus išduotas leidimas laidoti grafų šeimos narius po didžiuoju altoriumi (pagal L. Grudzinską „Gimtajame krašte" 1970 m.). Koplyčios viduryje, tarp keturių didžiojo altoriaus atraminių šulų, stovi kriptos altorius, iš visų pusių dengtas juodu marmuru su bronzos ornamentais. Koplyčios grindys išklotos terakotinėmis plytelėmis.

Vargonų tribūnos plotis yra lygus su centrine nava. Nartekso segmentinė arka remiasi ant dviejų porų kolonų, o virš jos matoma medinė tribūnos tvorelė. Vargonai pagaminti 1885 m. Ludwigsburge (Vokietija, Wuerttemberg) Walckerio firmoje. Turi 24 registrus. Ąžuolinio prospekto, tai yra vargonų dėžės, medinės skulptūros ir drožiniai padaryti Goyerso dirbtuvėje. Visi bažnyčios langai turi spalvotus vitražus, pagamintus 1882 m.

Bažnyčios bokšto detalė

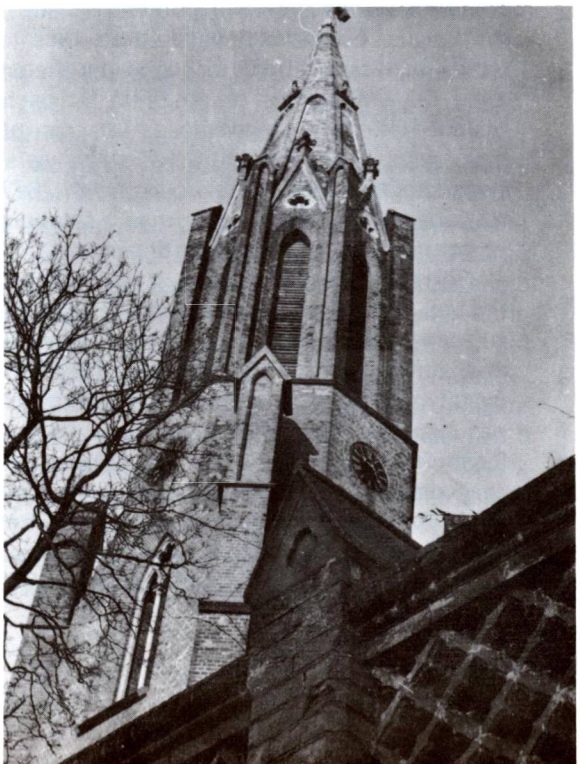

Koplyčia. (1971 metų nuotraukos)

Didysis altorius po remonto pokario metais

Bažnyčios ir šventoriaus sienos detalės (1980 metų nuotrauka)

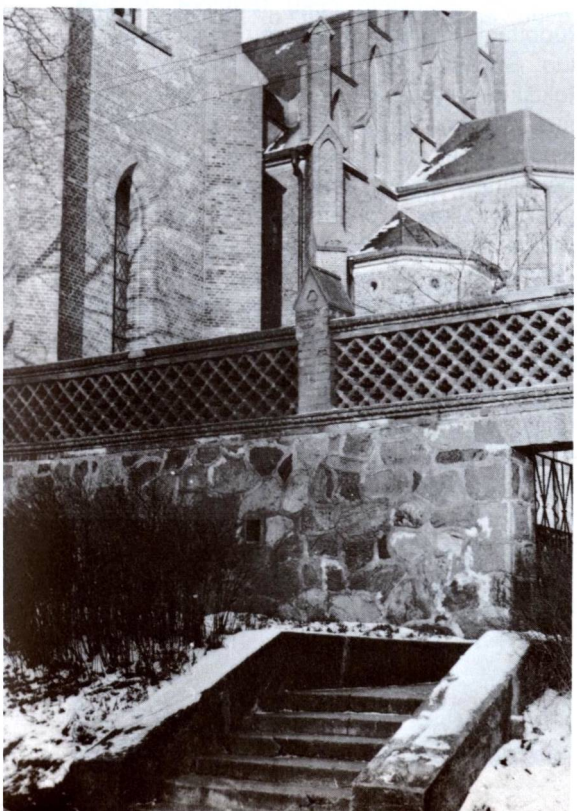

Vienoje. Šoninių langų vitražai yra kryžiaus formos ornamentai, o presbiterijos vitražuose parodyti fundatorių herbai. Absidos langų vitražuose pavaizduoti vyskupai misionieriai-kankiniai: šv. Adalbertas-Vaitiekus (senprūsių), šv. Meinhardas (latvių) ir šv. Stanislovas (lenkų). Lietuvos patrono šv. Kazimiero čia nėra.

Varpinės bokštas stovi bažnyčios dešinėje, žiūrint į rytus. Apatinė jo dalis yra kvadratinė, viršutinė — aštuoniasienė. Smailė irgi plytų mūro, kas labai retai daroma. Bokštas sujungtas su bažnyčia dengta galerija. Bokšto aukštis 57 m, beveik dvigubas už bažnyčios stogą. 1883 m. Zwolinskio liejykla Varšuvoje nuliejo tris varpus, kurie buvo įkelti į bokštą tais pačiais metais, pačiam architektui G. Werneriui vadovaujant. Ant bokšto toks pat kryžius su perkryžomis, kaip ir ant bažnyčios frontonų. Tebėra laikrodis bokšte, kurio rodyklės matomos trijose sienose. Pagamintas Strasburge. Valandas muša į varpą.

Šv. Juozapo koplyčia-mauzoliejus pastatyta kitoje pusėje nuo bokšto. Aštuoniakampio

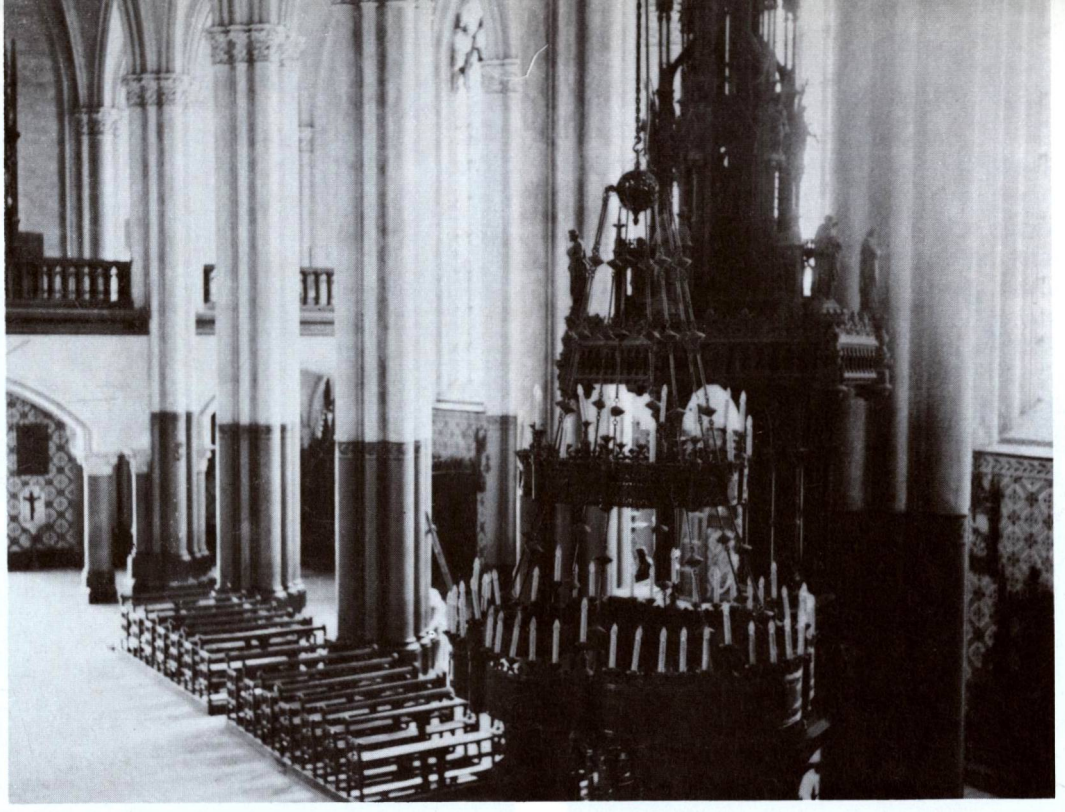

Bažnyčios interjeras. (Vytauto Augustino nuotrauka)

plano pastatas su kupoliniu stogu ir gotišku bokšteliu yra lygaus aukščio su bažnyčios presbiterija. Viduje yra galerija, paremta lieknų piliorių eile. Altoriuje stovi šv. Juozapo statula gipsinės ornamentikos fone. Altoriaus pagrindas dengtas juodu marmuru su bronziniais puošmenimis, kaip ir bažnyčios kriptoje. Po koplyčia yra laidojimo rūsys.

Didinant šventorių, prisiėjo nugriauti seną medinę laiptuotą varpinę, statytą XVIII pradžioje. Šventorius aptvertas aukštoka siena, kurios pagrindas sumūrytas iš laukakmenių, o viršutinė dalis iš plytų su tarpeliais, ažūriniu būdu. Ant tos sienos yra išlikę statulų su puošniais geležiniais stogeliais. Dailūs dvigubi geležiniai vartai ties bažnyčios portalu yra nukaldinti vietinio Mykolo Bruškio. Juose matomos gėlės atrodo kaip gyvos. Tarp vartų stovi Švč. M. Marijos statula. Rokiškio bažnyčios ansamblyje yra suderinta kelių Europos architektų ir menininkų profesionali kūryba su vietinių lietuvių drožėjų ir kalvių menišku nagingumu.

Muzikos mokykla. Pastačius Rokiškio bažnyčią ir joje įruošus didingus Walckerio firmos vargonus, reikėjo muziko, kuris mokėtų juos groti. Anais laikais gerų muzikų Lietuvoje labai nedaug tebuvo — vargonininko amato mokydavosi vieni pas kitus, o neišėję mokyklos, negalėjo nei geriau pagroti, nei tuo labiau choro vesti. Taigi fundatorė, artėjant konsekracijos iškilmėms, sumanė įsteigti muzikos mokyklą vargonininkams ruošti. Šiam reikalui ji iš Austrijos-Vengrijos imperijos atsikvietė čekų tautybės muziką Rudolfą Liehmaną. 1883 m. jis su klebonu kun. Šimkevičium pasirašė sutartį, kad eis Rokiškio vargonininko pareigas, mokys mokinius muzikos, groti vargonais ir instrumentais. Už tai jis gauna nemokamai butą ir 50 rb mėnesinės algos. Vėliau, kai jis pasirodė geras muzikas ir organizatorius, dvaras jam pridėjo įvairių ūkiškų dalykų bei privilegijų. Liehmanas turėjo pagalbininkų, kurie eidavo vargonininko pareigas, o jis pats grodavo dažniausiai tik iškilmingesnių švenčių metu. Mokyklai buvo paskirti atskiri namai. Joje buvo 3 skyriai: vargonų, giedojimo ir orkestro instrumentų. Pirmasis mokinių pasirodymas suruoštas jau tais pačiais 1883 m. Tai buvo didelė paskata tolimesniems darbams. Ši muzikos mokykla yra davusi nemažą skaičių gerų vargonininkų bei muzikų, kurių skaičiuje ypač minėtini kompozitoriai: prof. J. Gruodis, J. Tallat-Kelpša, J. Katelė, Ks. Strumskis, M. Petrauskas, J. Gaubas ir kt. Mokykla veikė ligi

1934.XI.14 rokiškėnai prie klebonijos „saugo" vikarą kunigą Kazimierą Rankelę, kad nepabėgtų iš Rokiškio . . .

1903 m., kai rimtai susirgo jos vedėjas Liehmannas. Jis mirė 1904 m. ir buvo palaidotas Rokiškio kapinėse.

Iš kitų vargonininkų ypatingai minėtinas muzikas Matas Milaknis, jau prie Liehmanno trejus metus ėjęs vargonininko pareigas. Jis ne tik sumaniai vargoninikavo, bet suorganizavo ir vedė puikų chorą. Vargonininkavo ligi 1943 m.

Kapinės ir koplyčia. Pirmosios Rokiškio kapinės buvo bažnyčios šventoriuje. Jas pripildžius, prie Serapiniškio kelio įruoštos naujos kapinės, o pats kelias tada buvo pavadintas Kapygatve. Kapinėse pastatyta medinė koplyčia, vėliau mūrinė. 1813 m. klebonas Eismontas ją pašventino. Žinoma, kad 1885 m. klebonas kun. Šimkevičius prašė vyskupo leidimo nugriauti likučius senosios medinės koplyčios, kuri buvusi be

Rokiškio kapų koplyčia 1936.VI.10

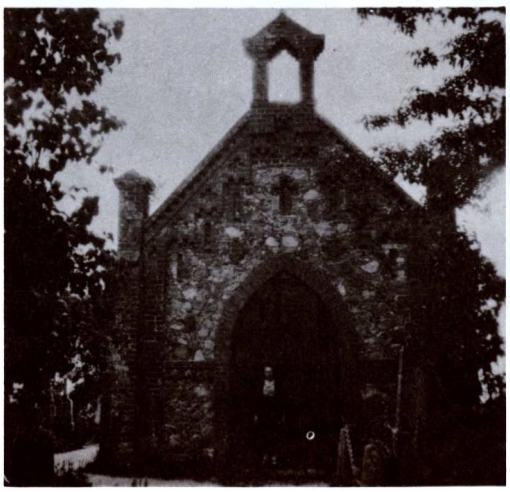

Jau prieš I pasaulinį karą Panemunėlio apylinkės gyventojai buvo gerokai tautiškai susipratę. Čia matome du panemunėliškiu, grįžtančius iš ilgametės karinės tarnybos Rusijoje. Karys (dešinėje), dekoruotas medaliais, ant karinės kepurės įsirašęs žodį „Lietuva"

Rokiškio gimnazijos moksleivių priešalkoholinis būrelis 1925 metais. Sėdi I eil. iš k.: Vladas Vilimas, Feliksas Čerškus, kun. Juozas Matelionis, klierikas Tervydis, Makutėnas, Vl. Adomonis; II eil. ?, Vladas Vrubliauskas, Antanas Deksnys (dabar vyskupas), Petras Kudukis, Inčiūra. Viršuje — Bačiulis, Edmundas Binkevičius, Vladas Bublys, Zigmas Drunga

langų ir gadinanti vaizdą. Tačiau ir mūrinė koplyčia sunyko. 1911 m. garbingas parapijietis Antanas Mainelis, užrašęs bažnyčiai savo turtą, kapinių koplyčią savo lėšomis pagrindinai suremontavo; jos rūsyje jis ir buvo palaidotas. To paties testatoriaus valia jo namuose vargšai gaudavo nemokamai nakvynę, o kartais ir išlaikymą.

Prieglaudos namai. Dvaro rūpesčiu prie šventoriaus buvo pastatyti mūriniai namai, kuriuose įruošta prieglauda. Iš dr. Buinickio pranešimo matyti, kad 1884 m. joje buvo laikoma 17 vargšų, jų tarpe tik 1 vyras. Vėliau prieglauda perėjo Labdaringos draugijos žinion. Pastačius naują ligoninę, prieglauda perkelta į senosios ligoninės namus. 1935 m. prieglaudą perėmė Šv. Vincento Pauliečio draugijos skyrius. Joje buvo laikoma apie 50 vargšų.

Altarija Rokiškyje buvo įruošta 1934 m. prel. Ig. Labanausko rūpesčiu. Jai buvo pastatyti atskiri namai. Pirmasis altaristas buvo kun. Benediktas Šveikauskas, 1941 m. bolševikų nukankintas.

Juozo Tumo-Vaižganto paminklas prie Rokiškio gimnazijos

Kunigo S. Tunaičio artimieji jo primicijų metu Rokiškyje 1970 metais

1945 metų Kauno kunigų seminarijos laidos 25 metų sukaktuvinės iškilmės — dalyvių koncelebracinės mišios 1970 m. Rokiškio bažnyčioje

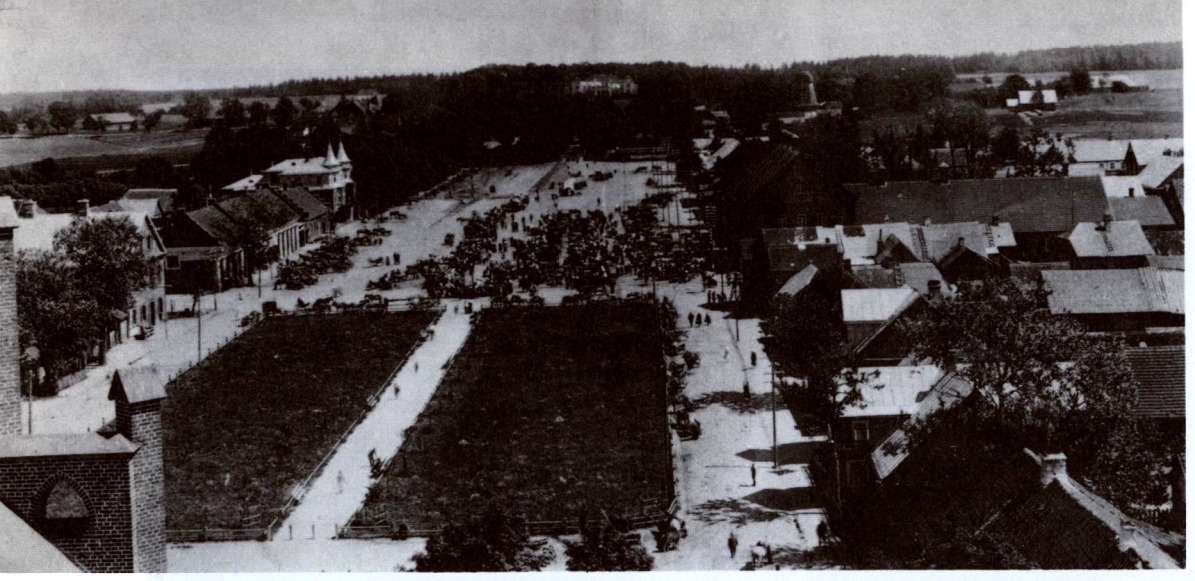

Rokiškis apie 1929 metus (Iš kun. Igno Boreišio rinkinio)

Velykalnio liurdas. Buvo iškilęs sumanymas įruošti Rokiškyje Kalvarijas, panašias į Vilniaus. Jos turėjo prasidėti kapinių rajone ir baigtis Velykalnio miškelyje. Būvo pastatyta keletas koplytėlių, bet visa eilė politinių įvykių, vėliau bažnyčios statybos rūpesčiai neleido projekto įvykdyti. Pagaliau išnyko ir Velykalnio miškeliai, pastatytos koplytėlės griuvo.

Tačiau 1940 m. viena geriau išsilaikiusi, tvirčiau sumūryta koplytėlė buvo išvalyta, suremontuota, įdėtos siklinės durys, o viduje pastatytas stilizuotų uolų altorius — Liurdas. 1940.V.26, iškilmingos procesijos metu, jaunimas atnešė į koplyčios altorių Švč. M. Marijos statulą, koplyčia buvo pašventinta. Joje retkarčiais buvo laikomos pamaldos. Tada kalnelį užpildydavo rokiškėnai, giedodami Marijos garbei giesmes.

Iš Rokiškio parapijos kunigų minėtinas vikaras kun. Vincentas Kušleika, reto pasiaukojimo žmogus. Seni žmonės pasakodavo, kad siaučiant maro epidemijai, bažnyčios statymo laikais, jis su Švenčiausiuoju drąsiai lankydavęs maru sergančius ligonius; grįžęs nenusirengęs kiek pasnausdavo, o rytojaus dieną vėl turėjo sergančius lankyti. Daug ir nuoširdžiai dirbo Rokiškio dekanas ir klebonas prel. Ignas Labanauskas. Prieš II pasaulinį karą ir pokario metais klebonu buvo ir Rokiškio dekanas kun. Jurgis Žitkevičius.

Išskirtinai minėtinas kun. Benediktas Šveikauskas (gim. 1884, kunigu pašvęstas 1912 m.). Po I pasaulinio karo revoliucinį judėjimą praleido Rusijoje. Vėliau grįžo į Lietuvą ir Lietuvos kariuomenės daliniuose ėjo kapeliono pareigas. Kai sveikata ir nervai nusilpo, apsigyveno Rokiškio altarijoje. Augino gėles, dienomis ir naktimis skaitydavo knygas. Net valkatas apdalindavo papirosais. Taigi jie jį išimtinai gerbė: eidami pro altariją susikimšdavo į kišines rankas, kad kartais iš nedoro įpročio neišlaužinėtų altarijos tvoros statinių. Užėję bolševikai, persekioję kunigus, neišdrįso šio buv. karinio kapeliono suimti. Vis dėlto jis, 1941 m. birželio mėn. bolševikams pasitraukus, buvo rastas sušaudytas enkavedistų buveinėje. Buvo kalbama, kad jį išdavusi viena Rokiškio žydė, o kunigui suimti buvę pasiųsti nerokiškėnai enkavedistai. A.a. kun. B. Šveikausko kūnas buvo palaidotas Rokiškio kapinėse drauge su kitomis rokiškėnų aukomis.

Nepriklausomybės metais Rokiškis tapo apskrities centru. 1920 m. jam suteiktos miesto teisės. 1931 m. mieste buvo 5480 gyv. Rokiškis buvo ir dekanato centras. 1940 m. parapija turėjo 6785 parapijiečius.

1941 m. birželio mėn. 24 d. traukdamiesi iš Rokiškio okupantai ir jų talkininkai, važinėdami dviem sunkvežimiais, gaudė lietuvius Rokiškyje ir apylinkėse. Jų tariamasis „liaudies teismas" pasmerkė mirčiai 23 suimtus rokiškėnus ir išlipdė skelbimus, kad jų egzekucija bus viešai vykdoma Rokiškio miesto aikštėje. Tačiau jos įvykdyti nesuspėjo — užėjo vokiečiai. Vis dėlto buvo nukankinti 5 lietuviai: Antanas Černiauskas, Petras Raukš-

tas, Lionginas Šapauskas, Antanas Bražys ir mūsų jau minėtas kun. Benediktas Šveikauskas.

Nešvelni buvo ir vokiškųjų nacių okupacija, kurios metu buvo sunaikinti šimtai Rokiškio žydų, komunistų veikėjų. Po II pasaulinio karo daug rokiškėnų buvo suimta, kalinta ir deportuota į Sibiro sritis.

Pokario metais Rokiškis yra rajono centras. 1970 m. 9153, 1976 m. 11.800 gyv. Miesto teritorija apima 1052 ha plotą.

1981 m. Rokiškio klebonu buvo kun. Stasys Tamulionis (gim. 1952 m., kunigu pašvęstas 1978 m.). 1981—1983 m. sąrašuose klebonu ir dekanu prašymėtas kun. Povilas Čiučkis (gim. 1915 m., kunigu pašvęstas 1940 m.), vikaru — kun. Valdas Braukyla, altaristu — kun. Ant. Gobis.

Šv. Augustino filijinė bažnyčia

Carinės Rusijos valdžia Lietuvoje stengėsi daryti viską, kad užimto krašto miestai bei miesteliai turėtų Rusijos miestų išvaizdą. Todėl jų aikštėse stengėsi statyti cerkves. XIX a. pabaigoje sumanyta ir Rokiškyje, prieš R. katalikų bažnyčią, pastatyti cerkvę. Ji turėjo stovėti Kamajų ir Čedasų gatvių sankryžoje. Apie šį valdžios sumanymą sužinojo grafas Pšezdeckis. Jis liepė per vieną naktį projektuojamoje vietoje iškasti gilų šulinį, kurį

Rokiškio Šv. Augustino (moksleivių) bažnyčia nepriklausomybės metais. (Dabar nugriauta — jos vietoje įruošta aikštė)

Rokiškio dvaro rūmai

tuojau aptvėrė cementiniu aptvaru ir įruošė rezervuarą arkliams girdyti.

Valdžia buvo priversta parinkti cerkvei kitą vietą; ji turėjo stovėti prie kelio į Čedasus, gerai matoma nuo gelž. stoties. 1894 m. ant grafo Pšezdeckio žemės valdžia pastatė medinę cerkvę. Ji buvo tipingo rusiško bizantinio stiliaus su „cibuliniais" kupolais. Viduje įruošė menkos vertės ikonostatą, papuošė paveikslais, kurių tarpe buvo „trijų Lietuvos kankinių" paveikslai. Valdžia cerkvę gerai aprūpino.

1922 m. stačiatikių nebenaudojama cerkvė buvo perleista katalikams. 1922.II.22 Žemaičių vyskupijos Bažnytinių turtų valdymo taryba įsakė Rokiškio gimnazijos kapelionui kun. Stasiui Baltrimui cerkvę perimti, ir tai buvo atlikta 1922.V.11. Tų pačių metų birželio 8 d. kun. Baltrimas bažnyčią pašventino Šv. Augustino titulu.

Toliau vyko bažnyčios įruošimo ir dekoravimo darbai. Nuo bažnyčios pastato buvo nuitmi „cibuliniai" kupolai (paliktas tik vienas ant priekiio bokšto). Orientalinis kryžius pakeistas lotynišku.

Ypatingai Šv. Augustino bažnyčios įruošimu rūpinosi kapelionas kun. Leonardas Gižinskas. Jo rūpesčiu 1933 m. pavasarį bažnyčia buvo suremontuota, pašalinant iš jos dar užsilikusias cerkvines liekanas. 1938 m. atliktas kapitalinis remontas, kurio metu bažnyčia padidinta dvigubai, pristačius presbiteriją ir zakristijas. Pasikeitė išorinė ir vidaus išvaizda. Maža kas beliko iš jos originaliosios rusiškos architektūros. Tik ant priekinio bokšto paliktas svogūninis šalmas. Panašus didesnis kupolas nuimtas nuo centrinės navos.

Prieš I pasaulinį karą ši bažnyčia (tada cerkvė) turėjo nemažą žemės plotą. Lietuvos Žemės reformos valdyba iš jos Šv. Augustino bažnyčiai paskyrė tik 2 ha 307 kv. m sklypą su nedideliu namuku Rokiškio mieste ir kitą sklypą Avietiško palivarke (6 km nuo Rokiškio) — 6 ha 4453 kv. m be trobesių. Šių nuosavybių dokumentai buvo laikomi parapijos archyve.

Kai 1939 m. rudenį Rokiškyje buvo įruošta internuotų buv. Lenkijos karių stovykla, bažnyčia pavesta jų reikalams.

Po II pasaulinio karo bolševikų okupacinė valdžia šią bažnyčią uždarė ir nugriovė.

ROZALIMAS

Švč. M. Marijos Vardo parapijos bažnyčia

Rozalimo miestelis įsikūręs kairiajame Daugyvenės upės krante, kelių vieškelių sankryžoje, 35 km į šiaurės vakarus nuo Panevėžio, 9 km į pietus nuo Pakruojo. Tuojau į rytus yra Kanapinės miškas, o į šiaurę — gražus šilas. Į vakarus nuo miestelio telkšo Kapų bala; per ją teka Plūdės upelis, tačiau dažniau Kiaulupe vadinamas.

Unijinės Lietuvos laikais šios srities centras buvo **Padubysio** dvaras, kuriam priklausančius didelius žemės plotus XVIII a. valdė dvarininkai Bielozarai. Iš jų Rozalija Bielozaraitė ištekėjo už Paežerių storastos Adomo Drabišiaus, kuris čia, kaip užkurys, apsigyveno. Jis buvęs labai geras ir teisingas vyras. Sakoma, vieną kartą jis ėjęs pėsčias kartu su kitais tikinčiaisiais į atlaidus Klovainiuose. Beeinant du valstiečiai tarp savęs smarkiai susiginčiję, ir buvęs pavojus, kad vienas jų galįs neteisingai prisiekti. A. Drabišius prie to neprileidęs: pats iš savo kišenės vienam jų sumokėjęs 30 rb ir bylą nutraukęs.

Manoma, kad Rozalimo kaimas (tik kitu vardu vadinamas) buvęs jau XVI a. Čia buvusi lyguma, Plokšte vadinama. Seni žmonės pasakodavo, kad kažkada Plokštėje buvusi pastatyta koplyčia ar bažnytėlė, tačiau nėra duomenų, kad prie jos būtų gyvenęs kunigas, nes naujagimius krikštyti veždavę į Klovainius. Ta medinė bažnytėlė stovėjusi ten, kur vėliau varpinė (sudegusi 1930 m.).

Bažnyčios Rozalime pastatymas vėl rišamas su padavimais. Pagal vieną jų, abudu Drabišiai, norėdami išrinkti bažnyčiai vietą, išjoję pasijodinėti. Staiga vienoje vietoje abiejų arkliai sustoję ir suklupę ant kelių.

Rozalimo varpinė ir bažnyčia 1923 metais

Rytojaus dieną jodami toje vietoje pamatę plačiais ragais elnią. Tai buvęs ženklas, kad čia jie turį pastatyti bažnyčią . . .

Bažnyčią tiek dvarininkai, tiek baudžiauninkai statę būdami labai maldingai nusiteikę. Vyrai, važiuodami į mišką ir grįždami su medžiaga atgal, kalbėję rožančių. Juos pasitikdavęs varpų skambėjimas. Kai bažnyčia buvo pastatyta, senoji koplyčia nugriauta; iš jos medžiagos kriukiečiai vėliau pasistatę bažnytėlę.

Galima atsekti, kada Rozalime bažnyčia buvo pastatyta. 1771 m. kunigas Antanas Jurevičius atsikėlė iš Klovainių į Rozalimą. Nuo to laiko Klovainių metrikų knygose nebėra kai kurių kaimų, kurie, matyt, buvo priskirti naujajai parapijai, o 1773 m. jau žymima, kad tie kaimai priklauso Rozalimo parapijai. Labai galimas dalykas, kad Rozalimo bažnyčia buvo pastatyta 1767 m., nes tada Klovainių metrikų knygoje yra įrašas, kad kun. Jurevičius, Klovainių vikaras, sutuokė Rozalimo bažnyčioje du jaunavedžius. Tada pirmą kartą paminėtas Rozalimo vardas. Ad. Drabišius, pagerbdamas savo žmoną Rozaliją, vietovę pavadino jos vardu.

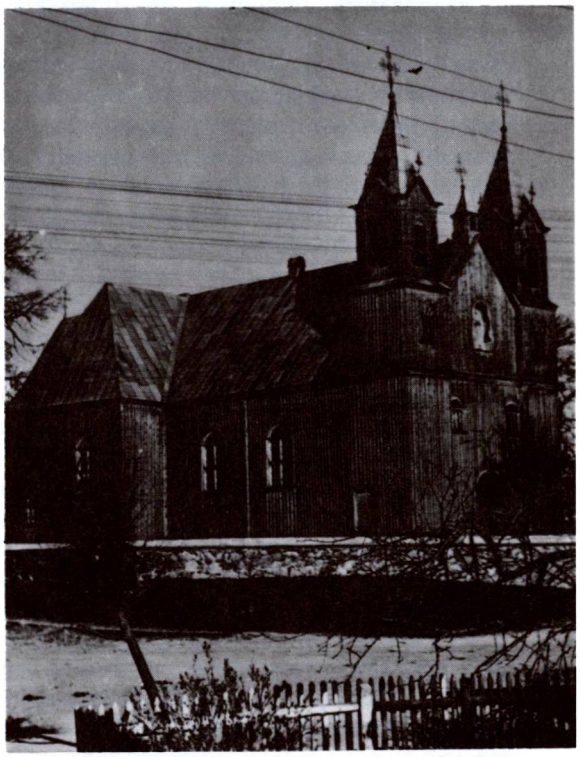

Rozalimo bažnyčia 1956 metais

Rozalimo bažnyčios kampinis vaizdas 1982 metais

Architektūra. 1771 m. o gal ir anksčiau statyta medinė bažnyčia pradžioje buvusi vienabokštė, ir tik apie 1890 m. vieton vieno bokšto buvo pastatyti du dabartiniai. Pastatas nemažas, kryžminio plano. Fasadas padalytas į tris tarpsnius: apatinysis yra lygi siena su arkinėmis durimis ir dviem panašiais langais ties vargonų tribūna. Antrajame tarpsnyje yra trikampis frontonas su niša skulptūrai ir bokštų dalys su arkiniais langais. Trečiąjį tarpsnį sudaro tik bokštų viršūnės su atviromis angomis ir piramidiniais stogeliais. Bokštai yra rizalitiškai atitraukti nuo fasadinės ir nuo šoninių sienų. Bažnyčios pamatai aukšti, iš netašytų akmenų mūro. Ties fasadinėmis ir šoninėmis durimis yra aukštoki mūriniai laiptai. Šoninių sienų langai irgi su apskritomis arkomis. Transeptų aukštis lygus su navomis. Gana aukštas pastatas dar paaukštintas vizuališkai, nes sienų apkalas vertikalus.

Priešais bažnyčią miestelio aikštėje stovėjo aukšta trijų tarpsnių medinė varpinė ant supiltos akmenų krūsnies. Ji buvo naudojama ir gaisrininkams pasižvalgyti. Apatinis tarpsnis turėjo nuožulnias sienas. Ant piramidinio stogo buvo graži barokiška viršūnė su kriaušiniu šalmu. Varpinė sudegė 1930.VI.12 miestelio gaisre.

Nuo pat bažnyčios įsteigimo jos didžiajame altoriuje buvo Švč. M. Marijos paveikslas — Trakų paveikslo kopija. Vėliau jis buvo Jono Danausko restauruotas. Tačiau Rozalimo šventenybe laikoma Jėzaus Nazaretiečio statula. Ji pagaminta Vilniaus Šnipiškių bažnyčios tokios statulos pavyzdžiu. 1788 m. ją pašventinęs vysk. kng. Masalskis, o pėsčiųjų procesija atlydėjusi į Rozalimą. Minėtą datą reikia laikyti tikra, nes ji iškalta pamato akmenyje.

Iš pradžių statulai nebuvę bažnyčioje reikiamos vietos, tai ji buvusi laikoma Padubysio dvaro svirne. Čia buvęs įruoštas ir altorius, laikomos pamaldos. Kiekvieną penktadienį Drabišiaus įsakymu paskambindavę varpeliu — visi dvaro darbininkai bei tarnautojai turėdavę mesti savo darbą ir eiti prie statulos mišių klausyti.

Statula vaizduoja kenčiantį Kristų. Jo žvilgsnis labai gilus ir atrodo, kad jis mato kiekvieną maldininką bet kurioje bažnyčios vietoje. Statula aprengta medžiagiškais drabužiais, rankos gali judėti ir yra ant krūtinės surištos. Maldininkai laiko statulą turinčią stebuklingos galios, prie jos meldžiasi, prašydami malonių, ypač sveikatos. Kalbama, kad buvę ir pagijimų, tačiau jie nebuvo registruojami.

Iš senų laikų Rozalimas garsėjo savo varpais. Rozalimiečiai girdavosi: „Niekur taip gražiai neskambina varpais, kaip Rozalime". Buvę 3 varpai: 100, 500 ir 1000 svarų svorio. Minėto gaisro metu varpų metalas ištirpo. Iš jo liekanų buvo nulietas vienas didesnis varpas ir pakabintas laikinoje varpinėje, šventoriuje. Vokiečių okupacijos metu, 1944 m., varpas buvo nukabintas ir paslėptas.

Kunigai. Pirmasis klebonas buvo kun. Antanas Jurevičius (1771—1797), buvęs Klovainių vikaras. Zakristijoje buvo išlikęs jo, 51 m. kanauninko, portretas iš 1791 m. Viename kampe išpieštas jo bajoriškas herbas. Ilgą laiką jis buvo Šeduvos dekanas. 1798—1819 m. klebonu ir Šeduvos vicedekanu buvo kun. Stanislovas Sebastijanskis, rimtas kunigas. 1850—1884 m. klebonu buvo kun. Jonas Alseika, pakeltas iš Rozalimo vikarų. Iš viso Rozalime jis iškunigavo 56 metus. Tai pažymėta ir jo kapo paminkle:

„Mieli parakvijonys czion ilses jusu dvasiszkas piemu, kursai par 56 m. darbavo toje parakviijoje dėl dusziu iszganymo, prasza atsiduseti pri Dieva". Buvęs ramaus būdo ir išsilaikęs 1831 ir 1863 m. sukilimų metu. Vis dėlto jis turėjęs išgyventi daugelį nemalonumų.

Dar prisimintinas kun. Titas Gedvila (1885—1893), daug pasidarbavęs parapijai: sutvarkė šventoriaus sienos mūrą, pastatė didžiųjų vartų arką, kur yra toks lietuviškas įrašas: „Mūras apej szwentoriu ir bromas isztaksitos turtais S. P. Boguslawo Giedwillo (klebono brolio) 1892 m." Taip pat savo brolio lėšomis įrengė vargonus. Buvęs labai energingas. Kai jis buvo keliamas į kitą parapiją, rozalimiečiai verkdami klausę jo paskutinio pamokslo. O klebonas graudenosi ir prašė jam mirus priimti jo kaulus į savo kapus. Tada kažkas iš rozalimiečių sukūrė apie jį dainelę:

Ot Rozalimai, kas tau nutiko,
Kur tavo garsas taip greit pranyko?
Nebėr Gedvilos, neberamina.
Gailiom ašarom takai patvino.

Verkė Gedvilos vyrai, seneliai,
Verkė jų pačios, maži vaikeliai.
Viršum bažnyčios bonias pastatė
ir jos altorių viduj perkratė.

Aukštai Marija, kaip auksas žiba,
Vidur bažnyčios liktoriai kybo.
Gražūs vargonai — tai jo storonė.
Kožnam klausyti yra malonu.

Sudiev bažnyčiai, sudiev altoriams,
Sudiev koplyčiai, sudiev pilioriams!

Kun. T. Gedvilos prašymas tikrai buvo išklausytas. Kai jis mirė, jo palaikai buvo atvežti į Rozalimą ir palaidoti kapinėse. Tačiau laidotuvės buvusios paprastos, nes klebonas kun. Kazimieras Grinkevičius šio įvykio reikamai nepagarsinęs, matyt, nenorėdamas, kad jo paties garbė būtų sumažinta . . .

Kun Povilas Šimkevičius Rozalime išbuvo 1893—1899 m., nepalikęs žymesnių darbų. Išvažiuodamas pykęs ant kun. K. Olšausko, kad jį išstūmęs.

Kun. Konstantinas Olšauskas Rozalime klebonavo 1900—1905 m. ir paliko gilią savo darbų vagą: dekoravo bažnyčią, pagražino altorius, patatė naujus tašytų akmenų bažnyčios laiptus, įsteigė senelių prieglaudą, padidino kleboniją, kovojo su nutautinimu; atkalbinėdamas tėvus neleisti savo vaikų rusiškon mokyklon, grasino neduosiąs išrišimo, jei leistų. Savo sesers padedamas, klebonijoje slaptai mokė mergaites lietuviško rašto, savo lėšomis pirkdavo ir išdalydavo vadovėlius, rašomą medžiagą. Skelbė blaivybę, sakė gražius pamokslus.

Kun. Kazimieras Grinkevičius klebonu išbuvo 1906—1936 m. Karo metu buvo porai metų pasitraukęs į Rusiją. Buvo visų mėgstamas. Apdengė skarda bažnyčios stogą, rašinėjo spaudai, išvertė kelias religinio turinio knygeles. Po jo darbavosi dar keli klebonai: F. Ereminas, J. Matulevičius, L. Virkutis, A. Grigaliūnas, P. Kuzmickas, L. Pratkelis. 1983 m. klebonu ir Šeduvos dekanu buvo kun. Anicetas Kisielius (gim. 1920 m., kunigu pašvęstas 1945 m.). Kartu jis administravo ir nuolatinio kunigo neturinčią Dapšionių parapiją.

Iš Rozalimo vikarų išskirtinai minėtinas kun. Kazimieras Kazlauskas, knygnešys, suorganizavęs Rozalime lietuviškų knygų platinimą. Jam padėjo keli vyrai ir ypač moterys. Buvo didelis lietuvis ir principiškai nesutikęs skaityti evangelijos lenkiškai. Tai tikras žmonių bičiulis, nevertinęs ponų bei kilmingųjų draugystės. Platino blaivybę, pats alkoholio nė lašo nevartojo.

Labai uolus vikaras buvo kun. Tiškevičius, mylėjęs vargšus, atsidėjęs prieglaudos reikalams. Tačiau drausdavo lietuviškus vakarėlius ir, nuvažiavęs į kaimus, vakaruotojus išsklaidydavęs.

Rozalimo altarijoje karšo ir 1930 m. mirė garsusis kunigas, lietuvybės apaštalas kun. Stanislovas Stakelė.

Rozalimo parapija apėmė kaimus abipus Daugyvenės upės. Ji buvo labai lietuviška, nesulenkėjusi, nenutautusi. Tik miestelyje buvo kiek žydų, kurie sulaukė skaudaus likimo vokiečių nacių okupacijos metu. Parapija priklausė Šeduvos dekanatui, 1940 m. ji turėjo 3499 parapijiečius.

Nepriklausomybės metais Rozalimas buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1939 m. apie 1900 gyv. Sovietinės okupacijos metu miestelis padarytas Pakruojo rajono apylinkės centru. 1970 m. 685, 1981 m. 880 gyventojų.

Rozalimo bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę nemaža pažymėtinų religinio meno bei kulto vertybių. Dail. Jono Danausko XIX a. skulptūros: „Šv. Juozapas", „Marija su Kūdikiu", „Trijų karalių grupė", Nukryžiuotojo grupė (4 skulptūros), „Jėzus Nazaretietis", „Šv. Agota", „Šv. Aloyzas", „Šv. Florijonas", „Šv. Kazimieras", „Šv. Pranciškus", „Šv. Petras", „Šv. Povilas", „Marija", „Nukryžiuotasis", „Klūpantis angelas", „Kristus", „Angelas Sargas", „Šv. Kazimeras", „Šv. Steponas". 1791 m. pieštas kun. Antano Jurevičiaus portretas, 3 XIX a. geležiniai ornamentuoti kryžiai.

Kapinių koplyčioje yra: Jono Danausko darbo koplytstulpis su Šv. Juozapo skulptūra, dviaukštė koplytėlė su ornamentuotu geležiniu kryželiu, kryžių nešančio Kristaus ir nežinomo šventojo skuptūromis, XX a. pr. kaplytėlė su Marijos skulptūra, XIX a. cininis barokinio stiliaus kryželis, XVJII a. pab. 6 cininės barko stiliaus žvakidės ir kt.

Rozalimo koplyčios

Bažnyčios šventoriuje, prieš didžiąsias duris, stovi daili aštuoniasienė medinė koplyčia. Viduje altorius su Nukryžiuotojo Jėzaus skulptūra. Lauko pusėje virš durų yra balkonėlis, kuris atlaidų metu dažnai patarnauja kaip sakykla. Spėjama, kad koplyčia statyta apie 1859 m.

Kapų koplyčia, pagal Elenchą, statyta apie 1770 m. Medinė, pašvęsta Švč. M. Marijos garbei, su mažyte zakristija. Koplyčią puošia gražus didžiųjų durų portalas, sudėtas iš dviejų baroko stiliaus medinių piliastrų. Altoriuje yra Kristaus Nukryžiuotojo paveikslas, po jo apačioje skaistyklos vaizdas; iš Kristaus žaizdų teka kraujas, angelai neša sielą į dangų. Kaimo maldininkams paveikslas daro didelį įspūdį.

Rozalimo kapinėse yra paminklas Žuvusiems šauliams, vaizduojantis liūdinčią mergaitę. Plokštėje yra toks įrašas: „A.a. K. Kielė, P. Gurliauskas, A. Jasnauskas, A. Judiškis, V. Virčinskis, M. Lazauskas, žuvę kovose su bermontininkais ties Meškuičiais lapkričio mėn. 21 dieną 1919 metais". Žemiau akmenyje iškaltas įrašas: „Garbė didvyriams, žuvusiems už Tėvynę 1919 m."

Mūrinė koplytėlė pastatyta priešais kapų koplyčią, 2 aukštų, primena paminklą.

Daugelis kiemų bei kryžkelių buvo papuošti lietuviškais kryžiais, daugiausia koplytstulpiais.

SALAKAS

Švč. M. Marijos Skausmingosios parapijos bažnyčia

Salakas įsikūręs šiaurės rytų Lietuvos ežerų srityje, netoli didžiulio Luodžio ežero (1320 ha ploto), per kurio šiaurinį kampą prateka Šventoji, 10 km į pietryčius nuo Kauno — Zarasų plento, 18 km į pietvakarius nuo Zarasų. Išsistatęs lygioje aukštumoje, kurią iš vienos pusės supa ežeras, o iš kitos pušynai su eglių priemaiša, toliau kalvos ir kloniai.

Vardas. Salako vardas keistokas. Skaitant iš kairės į dešinę — Salakas, bet iš dešinės į kairę — Sakalas. Padavimai sako, kad vietovę įkūręs kunigaikštis Utenis. Seniau čia buvusi jo ir didžiūnų medžioklės sritis. Medžiotojai augindavę daug sakalų ir dėl to vietovė gavusi Sakalo vardą. Bet kaip Sakalas išvirto Salaku, patikimesnių aiškinimų nesusilaukta. Tikresnis aiškinimas galbūt yra šis. Senų senovėje ta vieta, kur dabar stovi miestelis, buvusi beveik iš visų pusių apsupta ežerų vandens ir panaši į salą, kurioje gyvenę žvejai. Nuo jų gyvenvietės — salos — aplinkiniai gyventojai juos salokais, t.y. salos gyventojais vadinę. Už poros kilometrų nuo Salako mūsų laikais buvo kaimas, Sala vadinamas.

Salakas padavimuose. Pagal senų žmonių pasakojimus, Salakas senovėje buvęs didelis miestas — „septynių varstų ilgio ir septynių pločio". Jame buvusios 7 bažnyčios, 7 vienuolynai ir pilis, Didžiąja Laba vadinama. Garsiausias ir turtingiausias vienuolynas buvęs Kunigokalnyje. Kai į Salaką atsibastę

Bažnyčios galinis vaizdas 1981 metais

Salako bažnyčia 1982 metais

švedai, jie labai žiauriai elgėsi su salakiškais: mušę, korę, kankinę, prievartavę moteris, deginę trobas. Žmonės prašę pasigailėti; švedai sutikę, bet pareikalavę atiduoti turtus ir brangenybes, kurie buvę Kunigokalnio vienuolyne. Salakiškiai pažadėję, tačiau vienuoliai nenorėję sutikti. Supykę gyventojai užpuolę vienuolyną, bet vienuoliai, aukso maišeliais nešini, išbėgę į miškus ir pasislėpę. Tuo metu vienuolynas prasmegęs į žemę . . .

Netoli Salako yra Kraujupis; juo karo metu plaukęs kraujas į Lygajo ežerą . . .

Salako proistorė siekia pirmuosius amžius po Kristaus. Apylinkės miškuose yra daugybė apvalių kalnelių — pilkapių, kuriuos salakiškiai kuronais (kurganais) vadina. 1895 m. kelius pilkapius ištyrė archeologas K. Gukovskis. Radiniai priskirti IX—XII a. Kai kuriuose pilkapiuose rasta žmonių ir žirgų griaučių. Apylinkėje yra Pratkūnų, Rokėnų, Noriūnų, Kiemionių ir kt. piliakalniai. Randama raštuotų akmenų.

Salako istorija taip pat yra sena, tačiau joje ir daug spragų bei neaiškumų. Daug kur istoriniai faktai pinasi su padavimais.

Prie Salako esančio Luodžio ežero vardas minimas jau 1253 m. Mindaugo dokumentuose. Jogaila dabartinio Salako žemes, drauge su kitomis, pavedė Vilniaus vyskupui. Vėliau pusė miestelio priklausė vyskupui, kita pusė Luodžių dvarui. Vyskupo valstiečiai buvę laisvesni ir išdidžiai save vadindavę „vyskupiškiais", o dvarui priklausančius „luodikščiais".

R. katalikų bažnyčia. Manoma, kad pirmoji bažnyčia Salake pastatyta apie 1496 m., nes yra žinoma, kad tų metų III.18 Mikalojus Petkevičius, per Vilniaus vyskupą Albertą, užrašė Salako parapijai 3 valstiečius su jų

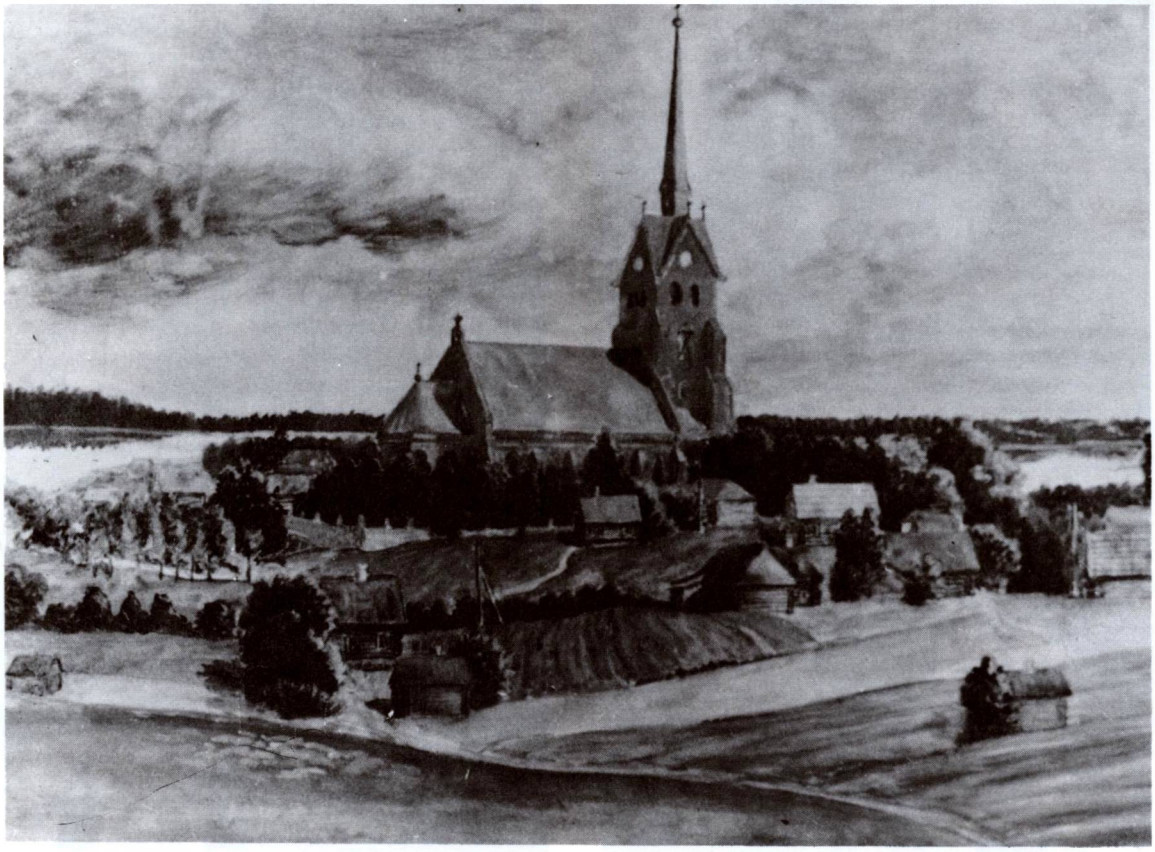

Salako bažnyčia. (Dail. Antano Puslio piešinys)

žemėmis, įpareigodamas Salako kleboną ir jo vikarą prisiminti Petkevičius maldose. Taigi tais metais bažnyčia jau buvo. Yra išlikę 1514—1516 m. Salako klebono skundai prieš dvarininką Stanislovą Bartoševičių, kuris buvo priverstas padarytą skriaudą klebonui atlyginti pinigais. Iš vieno 1554 m. dokumento aiškėja, kad tada Salako apylinkės miškai taip pat priklausė Vilniaus vyskupui. Salako bažnyčia minima 1522 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių sąraše, sudarytame vyskupijos vizitatoriaus prel. Jono Albinaus. Atrodo, kad bažnyčia buvo kartas nuo karto taisoma. 1716 m. bažnyčia atstatyta kaip reguliarių atgailos kanauninkų rezidencija. Švedai ją gerokai apgriovę. 1722 m., vysk. Motiejaus Ancutos rūpesčiu, buvo suremontuota ir aprūpinta bažnytiniais reikmenimis, kuriuos turbūt švedai buvo išplėšę.

1849 m. Salako parapija priskirta Žemaičių vyskupijai. Tada ji buvo žymiai didesnė ir turėjo 13.946 parapijiečius. Jai priklausė Dūkšto ir Vajasiškio filijos, kelios koplyčios. 1857 m. pastatyta mūrinė varpinė, įrengtos Kryžiaus kelių stotys.

1862—1865 m. parapijiečių lėšomis pastatyta nauja medinė bažnyčia. Ji buvo kryžiaus formos, dvibokštė, turėjo 5 altorius. 1905.VI.15, užsidegus vienai pirčiai, Salaką ištiko didžiulis gaisras. Sudegė bažnyčia, apdegė varpinė ir visi 4 varpai nukrito žemėn. Juose buvo išrašytos 1557, 1760 ir 1819 m. datos. Po gaisro laikinai pamaldos buvo laikomos klebonijoje. Neturtingi, bet labai nagingi salakiškiai ryžosi pasistatyti naują mūro bažnyčią, kad ateityje ji nebesudegtų. Šiam darbui vadovauti sutiko jų mylimas klebonas (nuo 1903 m.) kun. Antanas Kryžanauskas.

Naują bažnyčią statyti pradėta ruoštis tuojau po gaisro. Naujo projekto autorius ir darbų vykdytojas buvo architektas Gorius iš Rygos. Kun. A. Kryžanauskas išgavo leidimą rinkti aukas visose ano meto Kauno gubernijos parapijose. Kiekvienų metų rudenį, per 4 metus, jis išsiųsdavo 4 poras patikimų

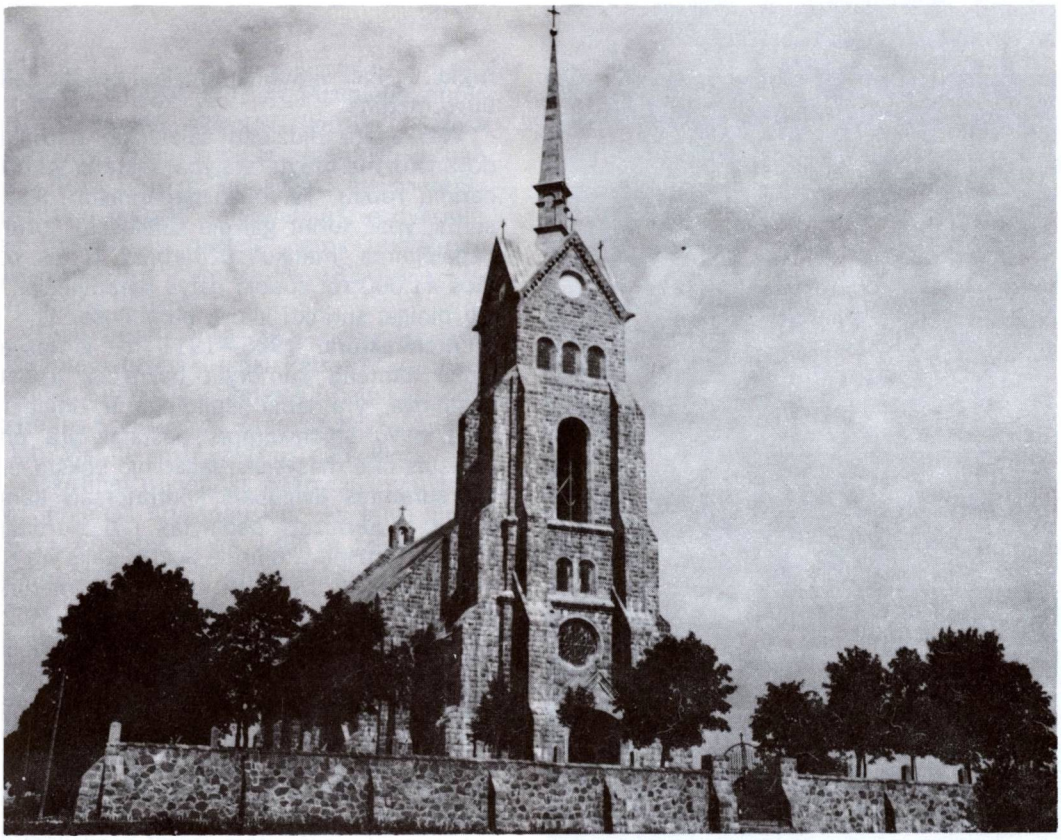

Salako bažnyčia 1938 metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

Salako bažnyčios galinis vaizdas ir detalės

parapijiečių — rinkėjų, kurie lankydavo artimesnes ir tolimesnes parapijas, prašydami aukų. Kauno, Vilniaus, Varšuvos, Krokuvos ir Petrapilio parapijinėse bažnyčiose aukas rinkdavo pats kun. Kryžanauskas. (Šia proga pažymėtina, kad Čikagoje po II pasaulinio karo gyveno ir dirbo salakiškis Edvardas Petruoka, vienas minėtų rinkėjų, per 4 žiemas aplankęs daugelį Žemaitijos parapijų, rinkdamas aukas Salako bažnyčios reikalams).

1906.VIII.8, Žemaičių vyskupui G. Cirtautui vizituojant Salako parapiją, buvo pašventinti naujosios bažnyčios pamatai. Jų gilumas 6 m, o po bokštu dar gilesni.

Bažnyčios sienos buvo statomos iš tašytų akmenų. Sienų storumas 168 cm. Tokia siena yra 3 sluoksnių: iš lauko pusės tašyti akmenys, antras sluoksnis — paprasti lauko akmenys, o iš vidaus — viena eilė plytų.

Reikėjo primityviškiausiomis priemonėmis nutašyti suvežtus lauko akmenis. Jie buvo 80

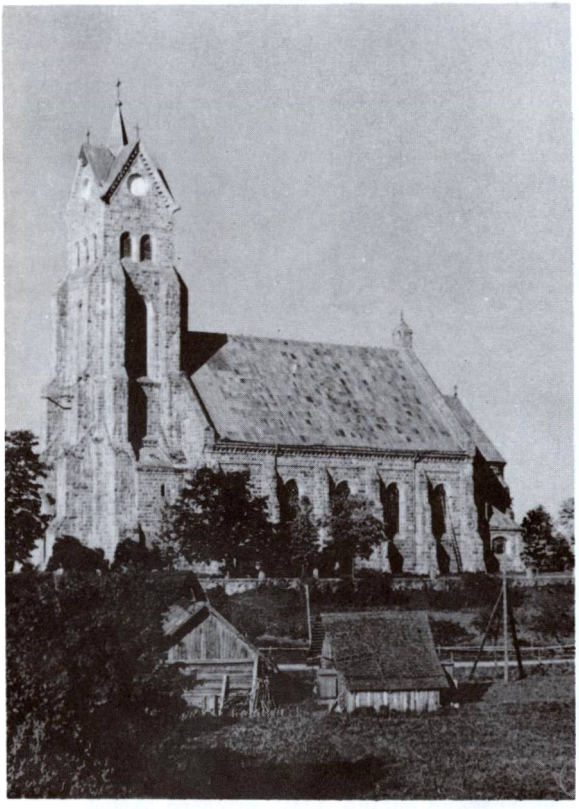

Bažnyčios šoninis vaizdas 1956 metais

cm ilgumo, 45 cm platumo, bet kai kurie 140 × 45 cm. Vietoje cemento buvo naudojamos kalkės. Kalkinių akmenų rinkimą laukuose ir žymia dalimi jų išdegimą atliko vaikai — priemenukai. Atliekant statybos darbus, reikėjo iškelti akmenis į didelį aukštį. Buvo įruošti tvirti stovai, naudojami stiprūs neštuvai. Tokiais neštuvais vieną akmenį į viršų nešdavo 4—8, o kartais ir 12 stiprių vyrų (priklausomai nuo akmens didumo ir vyrų pajėgumo)l Per 5 metus prie bažnyčios statymo darbų buvo pritraukti visi pajėgesnieji parapijiečiai.

Statomos bažnyčios bokštą buvo numatyta iškelti iki 45 sieksnių (apie 95 m) aukščio, bet statybos metu, apgriuvus pastoliams, bokšto aukštis sumažintas ligi 37 sieksnių (daugiau kaip 75 m). Bažnyčios bokšto viršūnėje įruošta apvali bokšto dalis, panaši į „katilą". Ant jo stovi jau kryžius. Iš apačios į jį žiūrint, atrodo nedidelis, bet salakiškiai sakydavo, kad į tą „katilą" tilpdavę keli pūrai rugių . . . Pati viršutinė smailioji bokšto dalis buvo medinė.

Neskaitant didžiulio salakiškių darbo ir dovanotų medžiagų, statyba kaštavo 98.000 carinių rublių. Tai buvo nepaprastai didelė suma, ypač turint galvoje salakiškių turtinį nepajėgumą, menkus uždarbius. Iš tos sumos 41.000 rb. sudėjo patys parapijiečiai, o kiti pinigai surinkti kitose parapijose.

Architektūra. 1906—1911 m. iš tašytų lauko akmenų sumūryta bažnyčia, kad ir nestilinga, yra labai įspūdinga ir originali. Trijų navų stačiakampis pastatas yra priglaustas prie masyviško fasadinio bokšto. Jis yra suremtas dvigubais kontraforsais kampuose ir karnizais padalytas į 4 skirtingų aukščių tarpsnius. Mūrinė bokšto dalis yra 63 m aukščio, o 1944 m. sudeginta medinė viršutinė bokšto smailė buvo 17 m aukščio, tad visas bokštas iki kryžiaus siekė beveik 80 m. Šoninės bažnyčios sienos sustiprintos šešiais kontraforsais kiekvienoje pusėje ligi pastogės karnizo. Bokšto ir sienų langai turi pusapskrites arkas. Bokšte yra ir apskritų langelių. Pusiau apvali absida pristatyta kiek žemesnė ir siauresnė už bažnyčios korpusą. Pastatas pajuostas gražiais karnizais iš akmeninių dantukų. Tik iš vidaus nutinkuota. Interjeras kuklus, mažai ornamentikos, bet daug šviesos. Presbiteriją apšviečia keturi aukšti langai. Dviejų tarpsnių orderinės tvarkos altorius turi Nukryžiuotojo statulą centre. Sakyklos tvorelė yra kaltos geležies ažūras. Šventorius aptvertas aukštoka siena su mūriniu pamatu ir geležine tvorele ant jo. Į vartus veda aukšti akmeniniai laiptai. Siena sustiprinta kontraforsais.

1911 m. bažnyčia baigta statyti ir rugpjūčio 14 d. joje buvo pradėtos laikyti pamaldos. 1915 m. ją konsekravo Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius Skausmingosios Dievo Motinos titulu (anksčiau buvo Apaštalų Šv. Petro ir Povilo bažnyčia).

Viduje įruošti 3 altoriai: didysis mūrinis, o kiti du mediniai. Šventorius aptvertas tašytų akmenų mūro siena. Ant pamato išmūryti stulpeliai, o tarpe jų geležinė ir medinė tvora. Gražiai ir didingai atrodo frontinė šventoriaus dalis, akmeniniai laiptai.

Iš aukšto bažnyčios bokšto matosi labai gražūs Salako apylinkės vaizdai, o pati bažnyčia matoma iš 15—20 km tolumo.

Salako kunigai. 1718 m. Puzinienė, nupirkusi 4 žemės sklypus, įkurdino Salake vienuolius, kurių kunigai aptarnavo ir bažnyčią. Apie 1740 m. Petkevičius atsikvietė Šv. Augustino regulos kanauninkus, o dvarininkas Strutinskas pastatė jiems nuolatinius gyvenamuosius namus. Po 1831 m. rusai vienuolyną uždarė.

Vėliau beveik visą laiką klebonais buvo susipratę lietuviai kunigai: Petras Linkevičius, Justinas Simonaitis, Jonas Karbauskas, Konstantinas Kuprevičius, Antanas Kryžanauskas ir kiti. Visi jie rusų valdžios persekioti.

Išskirtinai minėtinas bažnyčios statytojas kan. Antanas Kryžanauskas. Jis buvo gimęs 1862.II.17 Radviliškyje. 1885 m. baigė Kauno kunigų seminariją ir buvo pašvęstas kunigu. 1903 m. paskirtas Salako klebonu. Čia pastatė naują akmens mūro bažnyčią, suorganizavo bažnytinį chorą, Blaivybės draugiją, platino spaudą, pagyvino parapijos ir lietuviško gyvenimo veiklą. 1918 m. pakeltas Žemaičių vyskupijos garbės kanauninku. Gyvendamas Salake, globojo ir leido į mokslus neturtingą jaunuolį Sadauską-Gruodį, kuris išsimokslinęs karo metu tapo komunistu. 1918 m. sugrįžo iš Rusijos į Salaką, vesdamas bolševikų gaujas, pasidarė Zarasų apskrities revkomo pirmininku. 1919.I.6, Trijų Karalių dieną, Sadauskas su būriu kitų bolševikų atėjo pas savo buvusį globėją bei geradarį, iškrėtė kleboniją, ką radęs pasiėmė, kunigą išvežė į Daugpilio, vėliau į Smolensko kalėjimą. Iškalėjęs buvo pasiųstas paprastu darbininku prie geležinkelio. 1919.XI.23 buvo iš arešto paleistas, bet Smolenske išbuvo ligi 1920.IV.10, kai, Lietuvos vyriausybei keičiantis su Sovietų Rusija politiniais kaliniais, buvo iškeistas į bolševiką. Per Rygą grįžo Lietuvon 1920.XII.5, bet Salake neilgai tebuvo: 1920.XII.13 paskirtas Viduklės klebonu. 1933 m. perkeltas į Telšių vyskupiją, klebonavo Didkiemyje, o nuo 1936 m. ligi mirties Šateikiuose. Čia jis ir mirė 1940.III.23. Karstas su jo kūnu, pagal velionio valią, buvo atvežtas į Salaką ir čia kažkodėl be jokių iškilmių bažnyčios šventoriuje palaidotas.

Salako bažnyčioje yra įmūryta paminklinė lenta su tokiu įrašu: „Bažnyčia pastatyta 1911 m. kun. Kryžanausko rūpesčiu ir parapijiečių pastangomis. Viešpatie, lai būna amžina garbė tiems, kurie nesigailėjo dėl

Kun. Bronislovas Gimžauskas, gimęs 1931 m. Salako apylinkėse, savo kunigystės 25 metų jubiliejaus proga laiko šv. Mišias Salako bažnyčioje. 1981.VI.28. Jo dešinėje stovi 2 klierikai.

Procesija prie Salako bažnyčios 1916 m., I pasaulinio karo metu. (Nuotrauka iš „Wilnaer Zeitung")

Primicijanto salakiškio kun. V. Braukylos ingresas iš Salako klebonijos į bažnyčią 1981.VI.28. (Iš kun. L. Musteikio albumo)

Kun. Jono Asminavičiaus kapas ir paminklas bažnyčios šventoriuje

Tavęs įdėti tiek darbo, net į kietus akmenis ją statant ir nesigaili nuoširdumo ją išlaikant. Šis pastatas liks žmonių gyvo tikėjimo paminklas ateinančioms kartoms".

Bažnyčios įruošimo ir dekoravimo darbai vyko ilgesnį laiką. Didesnius darbus atliko klebonas kun. Antanas Stanionis (gim. 1889 m., Salako klebonas nuo 1935 m.), dekoratorius J. Giedgaudas. Paveikslus tapė dail. Antanas Puslys iš Drobiškių kaimo. Geležies ir jos ornamentikos darbus atliko Antanas Klimanska iš Šiukščių kaimo. Geri vargonai buvo pagaminti 1914 m. meistro Gebelio Karaliaučiuje. Jie yra naujos pneumatiškos struktūros, turi 25 balsus su 6 kopeliacijomis, pedalus. Tada jie kainavo 7000 rb.

Bažnyčia turėjo 30 dešimtinių žemės, kuri pokario metais okupantų nusavinta.

Parapijos archyvas susilaukė liūdno likimo. 1905 m. gaisro metu sudegė bažnyčios įkūrimo dokumentai, popiežiaus ir vyskupijos ordinacijos, įvairūs raštai ir knygos. Bolševikams suėmus ir išvežus kleboną Kryžanauską į kalėjimą, jų pareigūnai išplėšė kleboniją ir sunaikino archyvo likučius. Tokiu būdu visas archyvas pražuvo.

Varpai. Pirmieji Salako varpai buvo labai dideli, ir juos iš Dūkšto geležinkelio stoties su dideliu vargu ant specialių šliužų tegalėjo atvežti. Jie buvo bažnyčios bokštan įkelti 1911 m. I-jo pasaulinio karo metu vokiečiai varpus išsivežė, ir tokiu būdu jie dingo.

1927 m. buvo įgyti 3 varpai: didysis, 1300 kg svorio, pakrikštytas Šv. Petro ir Povilo vardais, vidutinysis 801 kg, — „Šv. Jurgis" ir trečiasis, 140 kg svorio, „Šv. Antanas". Pirmieji du pagaminti Liepojuje. 1927 m. Velykų rytą jie pirmą kartą suskambėjo. Esant palankiam orui, varpų skambesys buvo girdimas net iki 10 km.

Parapijinė mokykla Salake buvo jau XVIII a. Vysk. M. Valančiaus laikais ji atkurta, vėliau surusinta. XIX a. gale įkurta dviklasė mokykla. 1906 m. jos vedėju buvo paskirtas aušrininkas mokyt. Antanas Poderys. Tais pačiais metais jis įvedė lietuvių kalbą ir pats dėstė po 2 val. per savaitę. 1907—1908 m. suorganizavo lietuvišką chorą ir surengė pirmąjį lietuvišką vakarą — spektaklį. Vaidino „Genovaitę". Mokytojas A. Poderys labai daug nusipelnė Salako apylinkių sukultūrinimui, tautinio susipratimo stiprinimui. Jį pagerbdami salakiškiai vieną miestelio gatvę pavadino Poderio vardu. A. Poderys mirė 1941.X.27 Zarasuose, bet palaidotas Salako kapinėse.

Baigiantis I-jam pasauliniam karui, Salake buvo įsitvirtinę bolševikai, bet 1919.VII.12 lietuviai juos išvijo. Spalio 25 d. stipriomis jėgomis Salaką puolė lenkai ir netrukus paėmė. 1920 m. apylinkėse vyko smarkios lietuvių kovos su lenkais. Salakas kelis kartus ėjo iš rankų į rankas, kol lietuviai galutinai lenkus išvarė. 1920—1923 m. Salako apylinkės vėl kentėjo nuo lenkų plėšikavimų neutraliosios zonos srityje, kuri buvo netoli Salako. Čia daug aktyvumo ir sumanumo parodė lietuvių partizanų vadas Petras Šiaudinis, vėliau apsigyvenęs Salake. 1941 m.

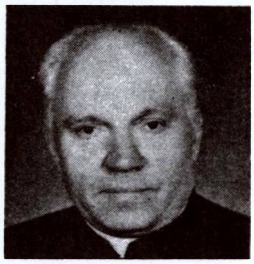

KUN. BRONISLOVO
GIMŽAUSKO
įšventinto 1955 m.
KUNIGYSTĖS
25 METŲ JUBILIEJUI
prisiminti.

Salako senųjų kapinių vartai

buvo bolševikų suimtas ir išvežtas į Sibirą.

Nepriklausomybės metais karo audros sunaikintas Salakas atsistatė. Vietovė buvo valsčiaus centras ir priklausė Zarasų apskričiai. 1923 m. 418 gyv. namų ir 1918 gyv., 1940 m. apie 2500 gyv. (Daugiau žinių apie Salaką ir apylinkes yra ML I t., 617—627 psl.).

II pasaulinio karo metu Salakas su apylinkėmis smarkiai nukentėjo. Vokiškieji naciai išnaikino Salako žydus, o bolševikai suėmė, kankino, nužudė ir ištrėmė daug lietuvių.

1944 m. Salake ir apylinkėse vyko smarkūs vokiečių — rusų kariuomenių mūšiai, kurie čia tęsėsi ištisas 3 savaites. Visiškai sudegė Tiltiškių ir Bikėnų kaimai. Kitų kaimų sudegintos atskiros sodybos; nukentėjo ir Salako miestelis. Sudegė parapijiniai trobesiai, išskyrus kleboniją ir svirną. Bažnyčios bokšto aukščiausia (medinė) dalis buvo visiškai sugriauta, o akmeninis viršus sužalotas. Kai kurie didieji akmenys pakibo ore. Visiškai sunaikintas stogas, sužaloti zakristijų stogai. Nukentėjo ir bažnyčios vidus. Griūnant bokštui, akmenys krito į bažnyčios vidų ir sužalojo daug įrengimų. Ypač nukentėjo garsieji Salako vargonai. Daugelis jų dūdų sunaikintos.

Pokario metais, klebono kun. Jono Morkvėno ir parapijiečių rūpesčiu, bažnyčia buvo iš dalies suremontuota. Senasis aukštas bokštas nebebuvo atstatytas — pristatytas mažesnis, medinis, apkaltas lentomis ir malksnomis. Visa tai pakenkė bažnyčios išvaizdai, kuri nebeteikia tokio didingo vaizdo, kaip anksčiau. Bažnyčios cininio stogo skylės buvo užkimštos pakulomis ir smala. Šio dalinio remonto išlaidos tada kaštavo 132 centneriai grūdų. Tačiau netrukus saulės spinduliai ištirpdė smalą, ir vėl atsivėrė karo metu padarytos skylės. 1946 m. perstatytas bokštas, įstiklinti langai, tik vitražai nebeatstatyti. 1947 m. suremontuotas stogas.

Salako parapija priklauso Zarasų dekanatui. 1940 m. ji turėjo 5795 parapijiečius. 1981 m. klebonu buvo kun. Jonas Balčiūnas (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

Bolševikų okupacijos metu Salakas yra apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 776, 1982 m. 680 gyventojų.

Pokario metais Salake gyveno ir dirbo parapijoje kaip klebonas (vėliau kaip altaristas) kan. Jonas Asminavičius (gim. 1885.XII.23), žinomas visuomenės veikėjas, ilgametis Utenos parapijos klebonas, Biliakiemio parapijos įkūrėjas ir bažnyčios statytojas, daug nusipelnęs Bažnyčiai ir tautai. Jis mirė Salake 1966.XI.10. ir buvo palaidotas Salako šventoriuje, kur jam pastatytas akmeninis paminklinis kryžius.

1981.VI.28 Salako bažnyčioje buvo iškilmingai paminėta iš šios parapijos kilusio (gim. 1931.VI.15) kun. Bronislovo Gimžausko, Šiaulėnų — Šaukoto klebono, 25 metų kunigystės sukaktis. Tą pačią dieną šv. Mišias Salako bažnyčioje atlaikė naujas primicijantas

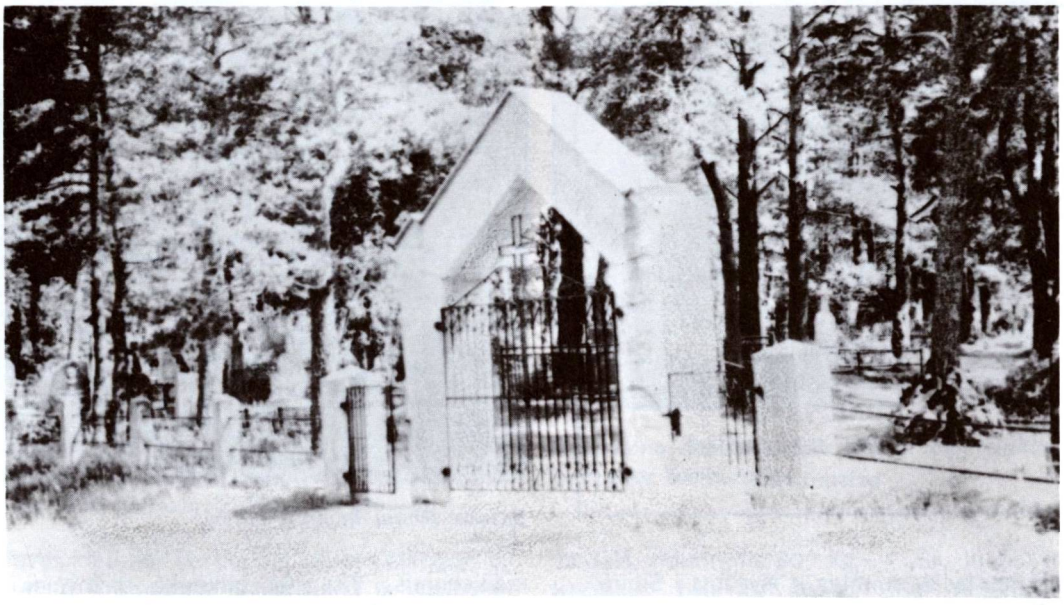

Salako senųjų ir naujųjų kapinių vartai 1980 metais. (Iš Prano Juodkos albumo)

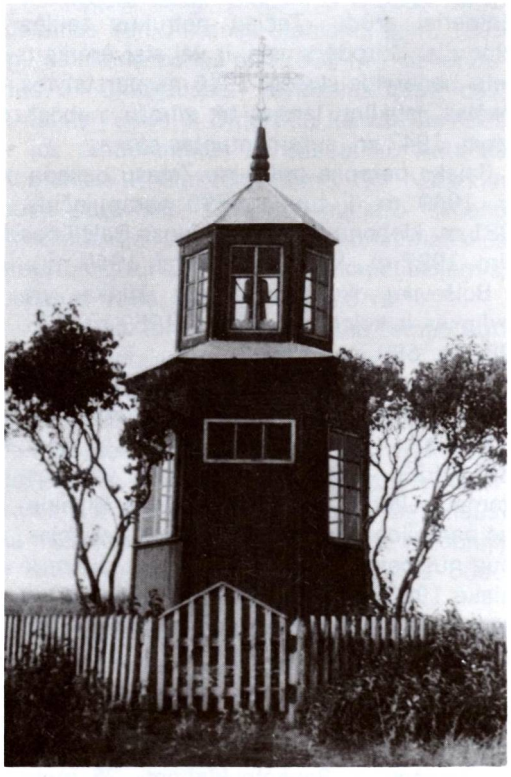

Medinė koplytėlė prie vieškelio į Zarasus. (1980 m. nuotrauka iš Prano Juodkos albumo)

salakiškis kun. Valdas Braukyla (gimęs 1956.VII.6, kunigu pašvęstas 1981.V.31.). Netrukus jis buvo paskirtas Rokiškio parapijos vikaru. 1983 m. klebonu buvo kun. Jonas Balčiūnas (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1949 m.).

Kapinės, koplyčios, koplytėlės, kryžiai

Salako kapinės užima didesnį žemės plotą. Jos buvo kelis kartus padidintos. Taigi yra Senosios ir Naujosios kapinės. Senosios kapinės buvo aptvertos akmens mūro tvora, turėjo arką su geležiniais vartais. Pastaruoju metu jos buvo gerokai apleistos. Naujosios kapinės buvo aptvertos menkesne tvora, jų mūrinė arka su trikampe viršūne, kryžiumi ir geležiniais vartais.

Senosiose kapinėse yra koplyčia. Pirmą jos pastatą pastatęs grafas Manuči 1786 m. Vėliau ji buvo atnaujinta.

Šventoriuje taip pat yra laidojimų ir paminklų. Paskutinis paminklas — koplytėlė, pastatyta iš girnų akmenų. Pokario metais girnos nebebuvo reikalingos. Kai kurie gyventojai jas atgabeno prie bažnyčios. Iš jų ir buvo sumūryta koplytėlė su religine skulptūra viduryje ir geležiniu ornamentuotu kryžium viršuje.

Akmeninis stalas Salako bažnyčios šventoriuje. Jo viršui panaudotas Juozo Jurkaus kalvės akmuo

Originalus paminklas prie Salako bažnyčios, pastatytas iš pokario metais nebenaudojamų girnų akmenų. (Nuotraukos iš Zosės Jurkutės albumo)

Netoli koplytėlės buvo įruoštas taip pat originalus akmeninis stalas, jo viršui panaudojant Juozo Jurkaus kalvės apskritą akmenį.

Lygumų kaime Švč. M. Marijos Vardo mūrinę koplyčią 1825 m. pastatė Aleksandravičius.

Nariūnų kaime (1923 m. 41 sodyba ir 193 gyv.) taip pat buvo koplyčia, nežinia kada ir kieno statyta.

Tuojau išėjus iš Salako miestelio, prie vieškelio į Zarasus, yra dviaukštė koplytėlė su langais ir geležiniu ornamentuotu kryžiumi viršuje.

Salako apylinkės kaimuose, ypač prie sodybų, upelių, ežerų, kryžkelių, buvo pastatyta labai daug pačių salakiškių meistrų darbo kryžių bei koplytėlių, Šventų Jonų, koplytstulpių. Ypač daug jų buvo Tolimėnų, Paluodės, Bobelio, Noriūnų, Lygumų, Drobiškių, Aželių, Jakėnų, Plavėjų, Žagarynės ir kt. apylinkėse. Pokario metais daug šių religinių paminklų buvo sunaikinta. Iš dar likusių minėtini: pačiame Salake (Ivanauskienės sodyboje) dviaukštė medinė koplytėlė su ornamentuotu geležiniu kryželiu, Nukryžiuotojo ir Rūpintojėlio medinėmis skulptūromis; prie kelio į Degučius yra P. Ivanausko darbo kplytėlė su Šv. Jono skluptūra. Pratkūnų k. tebėra medinis stogastulpis su 2 skulptūromis (XIX a. pab.).

Salamiesčio bažnyčia 1982 metais

SALAMIESTIS

Šv. Antano Paduviečio parapijos bažnyčia

Salamiesčio miestelis įsikūręs dešiniajame Pyvesos upės krante, 12 km į šiaurės vakarus nuo Kupiškio. Netoli miestelio (0,5 km) buvo Salamiesčio dvaras. Prieš Pyvesos upės vagos sureguliavimą (1914—1924), kai upės tekmė buvo sutvarkyta, lietingą vasarą, pavasarį ir rudenį šioje vietoje pasidarydavo lyg didžiulis ežeras, iš visų pusių apsupdamas apie 20 ha žemės plotą, kuris virsdavo sala. Sakoma, kad iš čia kilęs ir Salamiesčio vardas. Bet prof. Stp. Kolupaila spėliojo, kad senasis vietovės vardas galėjęs būti Šalamiestis (nuo žodžio šaltis ar šalti, o ne nuo salos).

Istoriškai Salamiestis žinomas nuo XVI a. 1585 m. istorijos šaltiniuose minimas Salamiesčio dvaras, o 1628 m. Salamiestis buvo jau miestelis. Tada jame buvo ruošiami turgūs. Vėliau, kovų su švedais metu, vietovė smarkiai nukentėjo.

Salamiesčio dvaras priklausė Radvilams, kurie įkūrė reformatų surinkimą, pastatė maldos namus. Jų kunigą išlaikydavo iš savo iždo. Pamaldos buvusios laikomos lietuviškai.

R. katalikų bažnyčia, o gal tik koplyčia, pastatyta 1690 m., vietos gyventojų rūpesčiu. 1732 m. inventoriuje minima labai menka Salamiesčio bažnytėlė, lenkiškai vadinama „szopka". Ji stovėjusi apie 300—400 m atokiau nuo dabartinės bažnyčios. Nei žemės, nei dotacijos koplyčia neturėjusi; tik kartą 1732 m. Salamiesčio dvaras davęs 50 auksinų. Bet tokių atvejų būdavę retai, nes dvaras būdavęs išnuomojamas, o nuomodavę kartais ir žydai. Tuo tarpu reformatų bažnyčia Biržų Radvilų visada buvusi gerai aprūpinta įvairiais produktais, o 1755 m. suteiktas valakas žemės.

Maža bažnytėlė, dengta šiaudiniu stogu, nepatenkinusi tikinčiųjų reikalų. Taigi prieš 1815 m. dvaro kapelionas kun. Mykolas Dirvianskis, sumanus ir veiklus vyras, prikalbinęs grafienę Konstanciją Marikonienę pastatyti naują bažnyčią. Lėšas ir medžiagas aukojusi grafienė su parapijiečiais, statybos

reikalais rūpinosi kun. M. Dirvianskis. 1820.I.18 ji buvo pašventinta. 1820 m. metrikų knygose kun. M. Dirvianskis paliko tokį savo ranka rašytą įrašą: „Palieku tą užrašą-atminimą ne tam, kad garbės ieškočiau, bet kad kiekvienas kunigas — Dievo ministeris, ateityje imtų iš manęs pavyzdį. Neturtingas pradėjau Dievo namus, baigiau ir nepalikau skolų. Statybą baigiau turėdamas 49 metus".

Pradžioje Salamiesčio bažnyčia buvo tiktai grafų Marikonių kapelionija, bet nuo 1798 m. pradėtos vesti gimimo metrikų knygos. Tada ji tapo Vabalninko parapijos filija ir turėjo nuolatinį kunigą. 1844—1886 m. filialistu buvo kun. Antanas Vasiliauskas, 1868 m. aptvėręs šventorių akmenine tvora. Tuo pačiu metu priešais bažnyčią išmūryta nedidelė varpinė.

Architektūra. 1815—1820 m. sumūryta bažnyčia yra klasicistinio stiliaus, stačiakampio plano, su apvalia absida. Ant trikampio frontono uždėtas barokinių formų bokštelis su kriaušės pavidalo baze dideliam kryžiui. Pastato plotas 26 × 12,6 m, aukštis iki lubų 6 m, iki kraigo 11 m. Sienos 1,2 m storio, tinkuotos tik iš vidaus. Iš vidaus matomos plačios langų ambražūros pabrėžia sienų storumą. Yra viena nava, vargonų choras, dvi zakristijos su ložėmis viršuje, trys altoriai. 1904 m. bažnyčia naujai išdekoruota ir įdėtos naujos lubos. Šventorius aptvertas akmens mūro siena, apie 9 m atstu nuo bažnyčios. Vartai aukšti, su trimis angomis varpeliams, su 1868 m. data. Toji varpinė-vartai yra ne kvadratinis, o pailgas vienos storos sienos pastatas. Tokių neužtikta kitur.

Bažnyčios vidus buvo puošiamas ir dekoruojamas beveik visą laiką. 1938 m., klebono kun. K. Pukenio rūpesčiu, vidus buvo perdažytas kreidiniais dažais. 1925 m. nuimtas senasis malksnų stogas, padarytas naujas bokštelis, viskas perdengta čekoslovakiška skarda. Yra 3 altoriai, iš jų didysis pastatytas 1891 m. 1938 m. didžiajame altoriuje įruoštas bažnyčios globėjo Šv. Antano Paduviečio paveikslas. Išpuošti ir kiti altoriai. Visi trys mūriniai, tik mensos lentomis padengtos.

1889 m. nupirkti (1000 rb) 6 registrų vargonai, bet be pedalų. Ant bažnyčios sienų yra 14 Kryžiaus kelių stočių paveikslų su prancūziškais ir angliškais parašais.

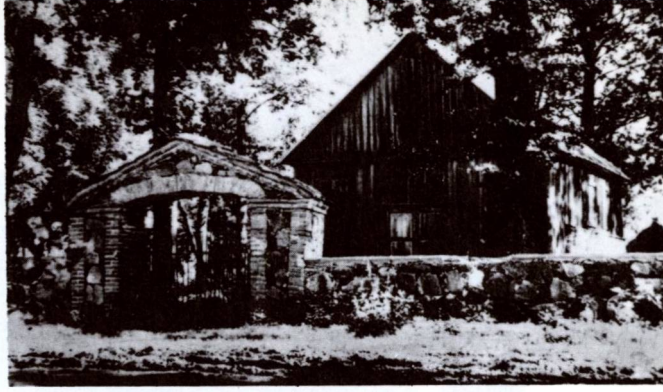

Salamiesčio bažnyčia ir šventoriaus vartai 1956 metais

Varpinėje buvo 3 nedideli varpai. 1913 m. buvo renkamos aukos perliejimui didesnio varpo, kuris buvo suskilęs. Bet karui prasidėjus rusai visus varpus išvežė Rusijon. 1924 m., klebono kun. J. Kirnos rūpesčiu, Masalcevo dirbtuvėje Kaune nuliedintas 80 kg svorio žalvarinis varpas ir XII.21 Kupiškio dekano kun. M. Kirlio pašventintas. 1941—1944 m. okupacijų metu šis varpas dingo.

Šventoriuje yra klebono kun. Juozapo Demento kapas su kukliu akmens kryžiaus paminklu. 1944 m. pastatytas kryžius misijoms atminti. Bažnytiniams daiktams sudėti buvo įruoštas malksnomis dengtas namelis, 6 × 5 m, pastatyta akmeninė lavoninė 4,5 × 3,5 m, dengta čerpių stogu.

Buv. Marikonių dvare yra sena medinė koplyčia (ar kapinių?). Pastatas tradicinės formos, stačiakampio plano, su dvišlaičiu stogu, be bokštų. Originalūs akmenų mūro vienos angos su stogeliu vartai.

Nepriklausomybės metais Salamiesčio parapijoje gyvai reiškėsi religinės organizacijos. 1940 m. Salamiesčio bažnyčia buvo Vabalninko paraiijos filija su atskiru cirkulu. Jai priklausė 1978 m. parapijiečiai. Tada kuratu buvo kun. Kazimieras Pukenis. Pokario metais Salamiestis tapo parapija. 1947 m. jos administratorium buvo kun. Mykolas Grigaliūnas, vėliau kun. Povilas Juozėnas, 1983 m. kun. Petras Kuzmickas (gim. 1910 m., kunigu pašvęstas 1935 m.). Parapija priklauso Kupiškio dekanatui. 1947 m. jai priklausė 396 šeimos ir apie 1900 parapijiečių.

1923 m. Salamiestyje buvo 103 gyv., dvare 113 gyv. Vietovė priklausė Vabalninko valsčiui. Sovietinės okupacijos metu Salamiestis yra Kupiškio rajono Antašavos apylinkės kaimas ir kolchozo centras. 1959 m. 174, 1970 m. 186 gyventojai.

Dabartinė Saločių bažnyčia. (1982 m. nuotrauka)

SALOČIAI

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Saločių miestelis išsistatęs abipus Mūšos upės, prie Pasvalio — Bauskės plento, 22 km į vakarus nuo Biržų, 23 km į šiaurę nuo Pasvalio, netoli Latvijos sienos.

Senovėje vietovė buvusi vadinama Pamūšiu. Istorikas M. Balinskis rašo, kad čia buvę įkurdinti karaimai, tačiau daugiau žinių apie juos neturime. Reikia manyti, kad jie turėjo ginti Lietuvą nuo kryžiuočių puolimų.

Unijinės Lietuvos laikais Saločių dvaras buvęs didelis ir turėjęs kelius tūkstančius dešimtinių žemės. Iš dvaro kumečių trobelių, kurios stovėjusios prie Mūšos, pradėjęs kurtis miestelis. Sakoma, kad pavasario potvynių metu išsiliejusi Mūša kartais atskirdavo dalį gyventojų nuo kitų. Apsuptus vandeniu vadindavę „saliečiais". Nuo jų ir jų gyvenvietė kairėje Mūšos pusėje buvo vadinama Saliečiais, iš kurių kilęs Saločių vardas . . .

R. katalikų bažnyčia. Saločių pradžia ir augimas rišasi glaudžiai su bažnyčios pastatymu. 1514.II.12 Barbora Pečkaitė, pagerbdama savo mirusio brolio Petro atminimą, įsteigė parapiją ir jai užrašė greta Saločių esančios žemės ir miško. Ji ir jos įpėdiniai Liutkai įsipareigojo išlaikyti kleboną, kiekvienais metais skirdami jam 5 kapas grašių. Už tai dvarui buvo palikta teisė pasirinkti kunigą. 1528 m. Albertas Kmita užrašus padidino. Klebonas iš dvaro gaudavo įvairių privilegijų. Už tai jis turėjo išlaikyti mokytoją arba klieriką, už fundatorių sielas kiekvieną savaitę atlaikyti po 3 gedulingas mišias.

Kur stovėjo pirmoji bažnyčia, nežinoma. Ji buvusi maža, medinė. Reformacijos sąjūdžio metu Biržų Radvilai atėmė katalikų parapijos turtus, bažnyčią sugriovė ir jos vietoje pastatė reformatų maldos namus. Bet 1632 m. katalikai iškėlė Radvilui bylą, kuri ilgai tęsėsi, ir ją laimėjo. Radvilas buvo priverstas sugrąžinti jiems dalį žemės, bažnytinį turtą ir duoti medžiagos naujai bažnyčiai pasistatyti,

Senoji Saločių bažnyčia, sudeginta 1944 metais

Saločių varpinė ir bažnyčia 1956 metais

be to, sumokėti 5000 auksinų už neteisėtą katalikų žemės valdymą. Katalikai tačiau atsisakę nuo kitų anksčiau savo valdytų žemių.

1777 m. Saločiuose pastatyta nauja bažnyčia, o 1835 m. atnaujinta. Tačiau po keliasdešimt metų ji buvo apgriuvusi. Apie 1875 m. klebonas kun. Konstantinas Orlauskas gavo iš Kauno gubernatoriaus leidimą remontuoti bažnyčią. Remonto pretekstu jis statė naują medinę bažnyčią. Ji buvusi tinkamai išpuošta. 1879 m., vizitacijos metu, ją konsekravo vysk. Beresnevičius. 1900 m. kun. Gedvilas dekoravo ir išpuošė, o 1926—1928 m. klebonas kun. Aleksandras Štombergas vėl atnaujino, sustiprindamas iš lauko pusės ir iš vidaus.

Architektūra. 1777 m. statyta medinė bažnyčia, atnaujinta 1875 m., buvo puošnus kryžminio planto pastatas. Narteksas su choro tribūna ir bokštu ant stogo buvo siauresni už navą, tad fasadas atrodė aukštas. Stambių proporcijų bokštas buvo uždengtas dideliu barokišku šalmu su aukšta smaile kryžiui iškelti. Transeptų aukštis buvo lygus su nava. Bažnyčios ilgis 30,5 m, plotis 10 m, ties transeptu 18,6 m. Altoriai buvo baroko stiliaus. Bažnyčia sudegė karo mūšių metu 1944.V.26. Kartu sudegė ir medinė dviejų aukštų varpinė. Ji gerokai skyrėsi iš kitų, nes jos apatinysis aukštas nebuvo kvadratinis, o pailgas stačiakampis su trapecinės formos fasadine siena. Durys turėjo apskritą arką, o antrojo aukšto angos buvo didelės ir neuždengtos, tad matėsi varpai. Mūrinėje šventoriaus tvoroje buvo 14 Kryžiaus stočių su mecenatų pavardėmis.

1841 m. prie bažnyčios gyveno 4 kunigai, klebonas valdė 8 valakus žemės. 1905 m. prie bažnyčios jaunimas pastatė geležinį kryžių. 1919 m., kovų su bolševikais metu,

Vieta, kur ištisus 167 metus stovėjo bažnyčia (sudeginta 1944 m.), dabar paženklinta paminkline lenta ir kryžiumi. (1981 metų nuotraukos)

granatos sviedinys pramušė bažnyčios sieną, kulkos apardė stogą.

Parapijos kapinės buvo įruoštos kiek į šiaurę nuo miestelio. Viena kapinių dalis — senosios, kita — naujosios, kurios dar nebuvo aptvertos. Reikia pažymėti ypatingą laidojimo būdą: visi mirusiųjų paminklai Saločiuose buvo statomi ne mirusiųjų galvūgalyje, kaip visur priimta, bet prie mirusiųjų kojų. Salotiečiai aiškina, kad tai visiškai logiška: kai kūnai kelsis iš mirusiųjų, jie matys prieš save išganymo ženklą — kryžių ir galės už jo nusitverti.

Apie 20 parapijos kaimų turėjo savo nuosavas kapinaites. Kai kurios jų vietos gyventojų buvo gražiai užlaikomos ir tvarkomos.

XX a. pr. Saločių miestelyje buvo įkurta privati mokykla, veikusi klebonijoje. 1908 m. klebonas kan. A. Štombergis pastatė parapijos namus ir į juos perkėlė mokyklą. Ją išlaikė savo lėšomis ir parapijiečių aukomis. Ji veikė ir vokiečių okupacijos metu; vėliau veikė ligi 1925 m.

Salotiškiai savo bažnyčią laikė viena gražiausių Lietuvoje. Viduje gražiai įrengta. Stilingi barokiniai altoriai, ypatingai gražus didysis altorius — jo tabernakulis saulės šviesoje žibėjęs kaip auksas. Altoriaus viršuje buvo įruoštas meniško darbo bažnyčios patrono Šv. Juozapo paveikslas, pieštas italo dailininko. Dešinėje navoje buvo Šv. Antano Išpažinėjo altorius. Jo paveikslą tikintieji laikė turinčiu stebuklingos galios. Ypai daug maldininkų Saločiai sutraukdavo Šv. Antano atlaidų metu; atvažiuodavo ne tik iš aplinkinių parapijų, bet iš kitų miestų, net iš Latvijos.

Bažnyčioje buvo gražaus darbo sakykla, 6 klausykos, gražiai iš medžio išpjaustytos meniškos Kryžiaus kelių stotys, su gražiai drobėje nutapytais paveikslais.

Varpinėje tebuvo 1 varpas, bet labai skambus ir garsus. Jo aidas buvęs girdimas net už 12 km. Jo donatorius Karolis Paškevičius. Karo metu bažnyčiai degant, jis susiliejo į vieną metalo gabalą.

Šventoriaus pakraščiuose buvo 14 kryžiaus kelių koplytėlių su reljefiniais paveikslais. Jos išmūrytos kun. A. Štombergio rūpesčiu; jų tarpe jis šventoriuje ir palaidotas. 1929 m. čia dar buvo pastatytas misijų kryžius. Jos buvo vestos tėvo Kazimiero

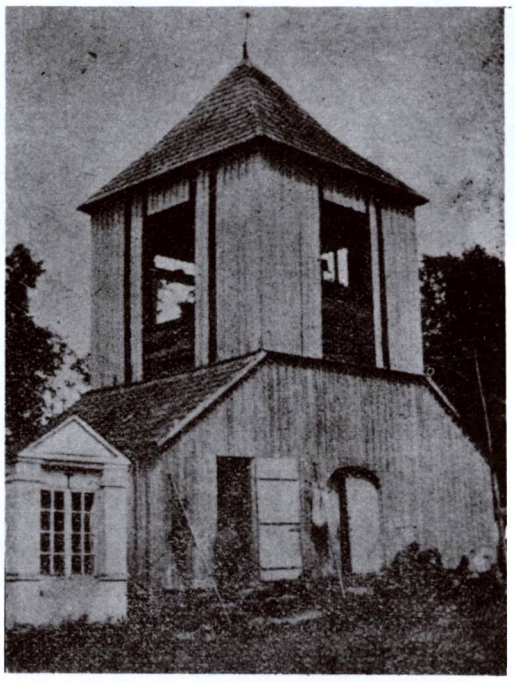

Saločių varpinė

Pirmosios Šv. Komunijos paveikslėlis 1981 m.

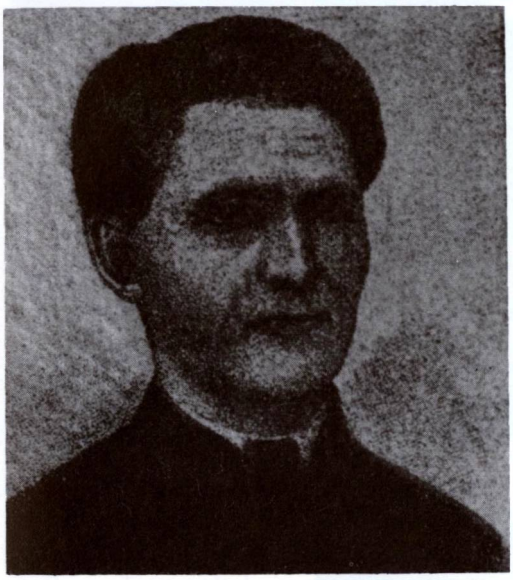

Salotiškis vyskupas Antanas Pranciškus Audzijonis-Audzevičius

Kapucino. Žmonės tą kryžių lankydavo ir beveik kiekvienas praeivis atsiklaupęs jį pabučiuodavo.

Nepriklausomybės metais Saločiai buvo Biržų aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje 92 sodybos ir 556 gyv., dvare 76 gyv. 1940 m. apie 750 gyv. Saločių parapija priklauso Biržų dekanatui. 1940 m. 6179 parapijiečiai. Tais metais klebonu buvo kun. A. Kripaitis.

Saločiai daug kartų amžių būvyje buvo naikinami, ypač švedų karų metu. Tačiau didžiausia nelaimė juos ištiko 1944 m. liepos mėn. pabaigoje. Tada čia vyko labai smarkūs vokiečių — rusų kariuomenių mūšiai, kurių metu visi miestelio trobesiai buvo sudeginti; sunaikintos ir aplink miestelį stovėjusios trobos. Buvo ir žmonių aukų.

1944.VII.26 buvo sudeginta ir Saločių bažnyčia, iš kurios beliko tik akmeniniai pamatai; ir tie vėliau suiro nuo saulės ir šalčio. Pamaldos buvo laikomos klebonijoje. Sudegusios bažnyčios vietoje buvo pastatytas aukštas medinis paprasto darbo kryžius ir įruošta paminklinė lenta (žr. nuotrauką), kad šioje vietoje 167 metus stovėjusi bažnyčia sudegė.

Pokario metais miestelis iš dalies atsistatė. 1959 m. 660 gyv., 1982 m. 750 gyv. Priklauso Pasvalio rajonui ir yra apylinkės bei kolchozo centras. Bažnyčios atstatyti nebebuvo galimybės. Ji buvo įruošta mūriniame pastate.

Parapiją administravo kan. K. Pukenis, vėliau kun. Antanas Balaišis (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). Jis žymimas ir 1983 m. sąrašuose. Tada kartu aptarnavo ir nuolatinio kunigo neturinčią Smilgių parapiją. Altaristas — kun. Jonas Rimša (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1930 m.).

Daujėnų parapijos **Telžių kaime,** 8 km į pietus nuo Saločių, (1923 m. 37 sodybos ir 197 gyv.) 1833 m. gimė Antanas Pranciškus Audzijonis-Audzevičius, 1889—1895 m. buvęs Vilniaus vyskupu. Jis pirmasis iš Vilniaus vyskupų pradėjo reikalauti, kad kunigai katekizuotų vaikus ir teiktų religinius patarnavimus jiems suprantama, taigi ir lietuvių kalba. (Daugiau žinių apie jį bus V-jame, „Vilniaus arkivyskupijos" tome).

SALOS

Šv. Kryžiaus parapijos bažnyčia

Salų miestelis ir buv. dvaras įsikūręs šiaurinėje Dviragio ežero dalyje, 28 km į pietvakarius nuo Rokiškio, 9 km į vakarus nuo Kamajų. Žemės plotas, kuriame stovi Salos, beveik iš visų pusių apsuptas ežero vandens. Taigi vietovė stovi lyg saloje. Iš čia ir jos vardas.

Salų dvaras minimas 1568 m. kunigaikščių Radvilų turtų sąrašuose. Vėliau priklausė grafams Marikoniams, Tyzenhauzams, Pšezdeckiams.

R. katalikų bažnyčia. Labai galimas dalykas, kad Salose koplyčia jau buvo prieš 1775 m., nes 1922 m. Salų bažnyčia paskolino

Salų bažnyčia 1981 metais

naujai besisteigiančiai Adomynės parapijai vieną varpą, kuriame buvo įrašas: „A. Hetzel ANNO 1775 Me fecit". Gimimo metrikų knygos pradėtos vesti 1792.I.2 tėvo Andriaus Norvilos.

1781 m. vienas iš Marikonių pastatė Salose bažnyčią ar koplyčią. Yra išlikęs jos 1859 m. inventorius, iš kurio matyti, kad tada ji buvo medinė, sena, apmušta, dengta šaudiniu stogu, su priestatėliu priekyje. Lubos lentinės, bet bobinčius visiškai be lubų: grindys degtų plytų. Visas pastatas 21 × 9,5 aršinų ploto, aukštis nuo grindų ligi lubų 6,5 aršinai. Šventoriaus tvora aptverta statiniais, bet jos pamatai mūriniai. Viduje 2 altoriai. 1867 m. buvo pristatytos 2 zakristijos, suremontuoti vargonai, pakabinti varpai; įgytas 29 pūdų svorio varpas „Apolinaras". Jis kabėjęs tarp dviejų stulpų, o prieangio bokštelyje buvę maži varpeliai. 1888 m. Salų koplyčią aplankė vysk. M. Paliulionis.

Pasenus koplyčiai, susirūpinta naujos bažnyčios statyba. Grafo Marikonio rūpesčiu paruošti planai, pradėta vežti statybinė medžiaga. Bet tuo metu Marikonis pardavė Salas Tyzenhauzui, o pats išsikėlė gyventi į Svėdasus. Bažnyčios statybos paruošiamieji darbai sustojo.

1857.IV.20 vyskupas M. Valančius rašė grafui Tyzenhauzui: „Naujai įgytame Tamstos dvare Salose, kiek man žinoma, koplyčia gali sugriūti. Dabar, kada įstatai leidžia neprašant vyriausybės leidimo bažnyčias taisyti, nuolankiai prašau kad Tamsta teiktumeis įsakyti administracijai neatidėliojant Dievo namus pataisyti, o vietinį kunigą taip aprūpinti, kaip aprūpinti Aknystos ir Ragelių". Grafas Tyzenhauzas atsakė Valančiui, kad Salų klebonas taip aprūpinamas, kaip Aknystos ir Ragelių. Salų koplyčia, tiesa, esanti sena, reikalinga pataisymo arba perstatymo, taigi būsianti išmūryta.

Tačiau netrukus statyba pradėjo rūpintis kun. Rugilevičius. Reikalinga medžiaga vėl buvo vežama iš grafienės M. Pšezdeckienės ir iš klebono nuosavo miško. Tačiau 1884 m.

Salų bažnyčios vidus (1980 metų nuotrauka)

kun. Rugilevičius mirė, būdamas tik 50 m. amžiaus. Tais pačiais metais atvykęs kun. Kušleika tęsė darbus. Bestatant susidurta su sunkumais. Vienas jų — gubernatorius netvirtino sąmatos 997 rb. 2 kp. sumai; užkliuvo ir už projekto. Tačiau netrukus pavyskupis A. Baranauskas pranešė, kad gubernatorius priėmė II-jį projektą, tik reikalauja, kad nebūtų nukrypta nuo plano.

Vėl pristigus pinigų, kun. Kušleika prašė grafienės pagalbos. Tačiau ši atsakė, kad pinigų paskolinti negalinti, nes jau paaukojusi miško medžiagos už 5000 rb. Tačiau, nežiūrint sunkių aplinkybių, statyba vykdoma ir baigiama.

Architektūra. 1887—1888 m. statyta medinė kryžminio plano bažnyčia yra ypatinga tuo, kad ją projektavo užsienietis architektas Georg Werner iš Austrijos: tas pats, kurio kūrinys yra puošnioji neogotikinė Rokiškio bažnyčia. Tik Salų bažnyčios negalima vadinti neogotikine, o tik pseudogotikine, nes jinai medinė, surėsta iš tašytų eglinių rąstų ir apkalta lentomis. Tačiau pastato proporcijose ir pavidale matomas išprusęs skonis. Fasadą dominuoja masyviškas kvadratinio plano trijų tarspnių bokštas, rizalitiškai patrauktas priekin. Jo piramidinis stogas apsuptas keturių mažų pinaklių. Durys ir visi langai turi smailias gotiškas arkas. Bokšto centre virš durų šviečia apskritas rožinis langas. Tai irgi gotiška žymė. Bokšto ir sienų kertės ir karnizai išryškinti stambesniu tamsiu apkalu. Transepto aukštis lygus su navomis, 13 m. Absidos gale yra mažesnis bokštelis. Bažnyčios ilgis yra 35 m, plotis 15,5 m, o ties transeptu 23,5 m. Stogas pirma buvo dengtas skiedromis, vėliau perdengtas skarda. Bokšto aukštis nuo žemės 34,5 m. Laiptai ir altoriaus mensa mūriniai. 1939 m. bažnyčia buvo suremontuota, o 1975 m. pataisyta šventoriaus mūrinė tvora su trejais mediniais vartais.

Bažnyčios bokšte buvo pakabinti 2 varpai. Viduje įruošti 3 altoriai. 1901 m., kunigo Jarašiūno rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis, pastatytas naujas didysis altorius. 1889 m. Feliksas Bublys įruošė Kristaus gimimo altorių, o 1900 m. jaunimo aukomis — Kristaus kančios altorių.

1907 m. sudarytas Salų bažnyčios cirkulas, priskiriant jai kaimus su žmonėmis iš Kamajų, Svėdasų, Skapiškio ir Panemunėlio parapijų, iš viso 269 sodybas ir 3429 parapijiečius. Bet 1921 m. prie naujai steigiamos Adomynės parapijos nuo Salų par. atskirta 43 sodybos su 412 parapijiečių. Parapija priklauso Utenos dekanatui. 1940 m. buvo 3390 parapijiečių.

1914—1918 m. karo metu bažnyčia gerokai nukentėjo. Granatų skeveldros sudraskė sienas, šrapneliai išraižė skliautus. Patrankos sviedinys pramušė sieną prie didžiojo altoriaus. Stogas sugadintas, nugriauti viršuje buvusieji bokšteliai. Stogą kun. Purauskas apdengė tik 1923 m. Delsiant bažnyčia gerokai nukentėjo, apipuvo. 1939 m. atliktas didesnis remontas, supuvusieji

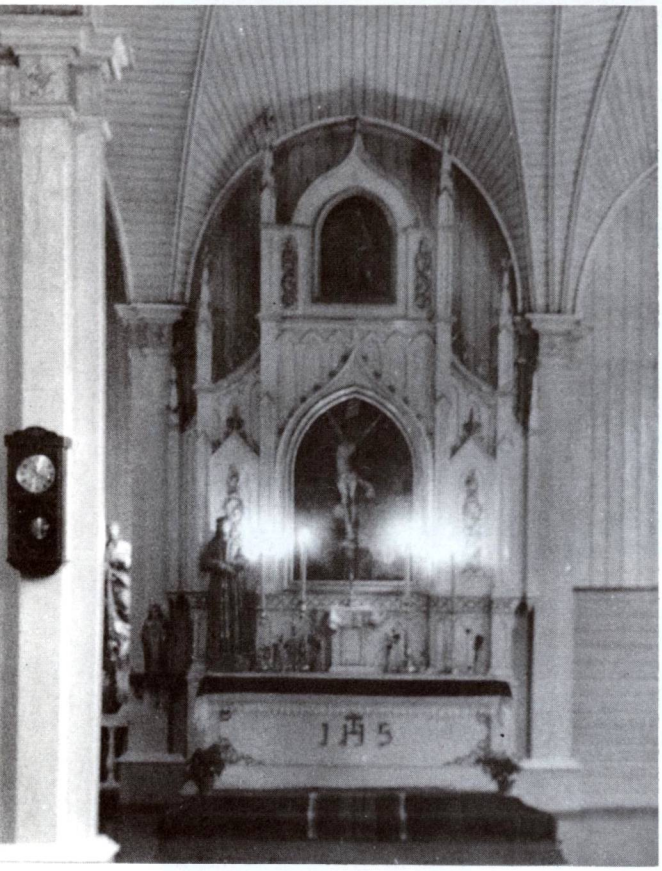

Vienas iš altorių

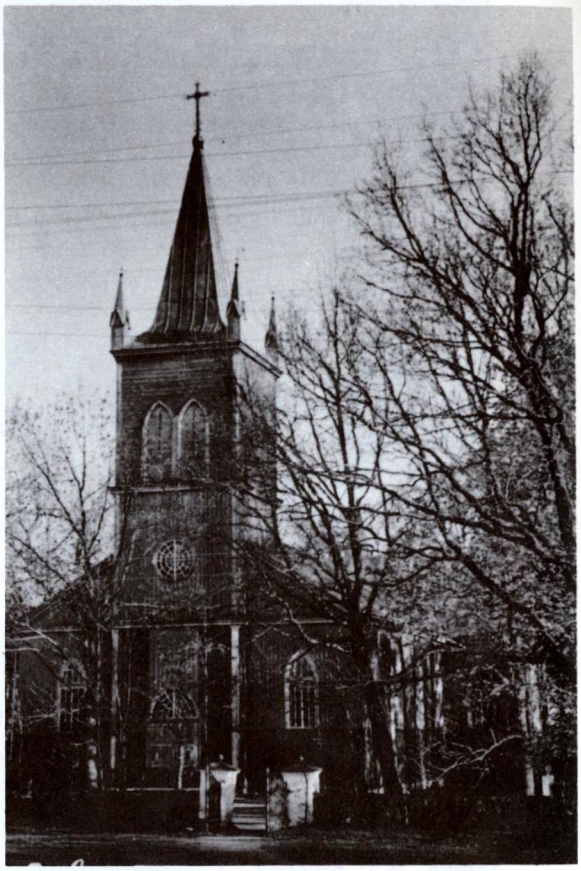

Bažnyčios fasadas

rąstai pakeisti naujais. Remonto išlaidos siekė 4500 lt.

Yra du varpai — „Apolinaras" ir „Jurgis", lieti 1873 ir 1884 m. Jie buvo įkelti į bokštą, bet I pasaulinio karo metu, kun. J. Pauliuko rūpesčiu, papirkus rusų valdininkus, varpai paslėpti. Po karo buvo iškasti, tačiau į bokštą nebebuvo įkelti — skambinant jais per daug drebėdavęs bokštas. Jie buvo pakabinti laikinoje stulpinėje varpinėje, įruoštoje šventoriuje.

Prieš I pasaulinį karą Salose veikė blaivybės ir kitos lietuviškos draugijos. 1908 m. įsteigtas parapijos knygynėlis. Dar 1902 m. gyventojai pasiuntė Rusijos vyriausybei prašymą su daugeliu parašų, prašydami leisti lietuviškąją spaudą.

Nepriklausomybės metais Salų dvarą palietė žemės reforma. Dvaro neoklasicistinio stiliaus rūmuose buvo įkurdinta žemės ūkio mokykla.

Salos priklausė Kamajų valsčiui. 1923 m. 167 gyv.

Svoietinės okupacijos metu Salos su apylinkėmis gerokai nukentėjo. Daug ramių gyventojų buvo bolševikų suimta, kalinta, kankinta, ištremta į Sibirą. Pokario metais Salos yra Rokiškio rajono apylinkės centras. 1959 m. 426 gyventojai.

II pasaulinio karo metu ir pokario metais Salų kuratu buvo kun. M. Grigaliūnas, vėliau klebonas kun. Petras Nykštas. 1981—1983 m. parapiją administravo kun. Juozas Vaškevičius (gim. 1932 m., kunigu pašvęstas 1965 m.).

LKB Kronika (Nr. 36, 1979) paskelbė korespondenciją iš Salų, kurioje nusakė, kaip sunkiai pokario metais klebonas kun. Petras Nykštas vykdė bažnyčios remonto darbus. Bolševikų pareigūnai įvairiais būdais šantažavę tikinčiuosius, atėjusius į pagalbą klebonui. Šoferis, išdrįsęs sunkvežimiu atvežti lentų, buvo nubaustas pinigine bauda. Be ko kita, klebonas buvęs apkaltintas pardavęs Salų bažnyčios „gryno aukso" monstranciją už 30,000 ar 50.000 rb. Klebonas leido tikrintojams pasižiūrėti į monstranciją, bet paliesti jos neleido.

Sidabravo bažnyčia 1982 metais

SIDABRAVAS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Mažytis Sidabravo bažnytkaimis yra kairiajame Kiršino upelio (dešinysis Nevėžio intakas, 48,4 km ilgumo) krante, 13 km į pietryčius nuo Šeduvos. Bažnyčia stovi aukštų topolių pavėsyje. Prie bažnytkaimio sodybų prieina Miškių kaimas. Nors tai skirtingos vietovės, bet iš tiesų sudarė lyg vieną miestelį. Tarp Miškių ir Džiugonių kaimų buvo Rūkonių dvaras. Tai jis ir Sidabravą pagimdė.

R. katalikų bažnyčia. Sidabravas nėra sena vietovė. Dar XIX a. pradžioje toje vietoje, kur dabar stovi bažnyčia, tebebuvo plynas laukas. Bet Rūkonių dvaro savininkas Matas Tracevskis, būdamas dievobaimingas žmogus ir norėdamas pasitarnauti aplinkinių kaimų gyventojams, kuriems artimiausios Šeduvos ir Naujamiesčio bažnyčios buvo toli, nutarė nuosavoje žemėje pastatyti bažnyčią.

1829 m. prie Miškių kaimo jis pastatė nedidelę mūrinę bažnytėlę. Tai ir buvo Sidabravo pradžia. Tracevskis mokėjęs kunigui 50 rb metinės algos ir projektavęs įsteigti 15.000 rb fondą, iš kurio procentų būtų mokamas kunigo išlaikymas. Tačiau dėl savo ankstyvos mirties (1835 m.) sumanymo neįgyvendino. Bažnyčios aprūpinimo ir kunigo išlaikymo reikalus sutvarkė jau kitas Rūkonių dvaro savininkas Kazimieras Jankevičius. 1858 m. Sidabravui buvo suteiktos Šeduvos filijos teisės.

1863 m. sukilimas palietė ir Sidabravą. Tada sukilėliai Sidabrave, ant Kiršino upelio tilto, nušovė rusų kareivį. Nors į šį įvykį kunigas nebuvo įveltas, tačiau rusų valdžia bažnyčią buvo gal pusmečiui uždariusi, kunigo nebebuvo.

Bažnyčia ir varpinė 1979 metais. (Perkūno Krukonio nuotrauka)

Kampinis vaizdas (1964 metų nuotrauka)

1905 m. gal kokį pusmetį Sidabravo kuratu buvo kun. Juozas Tumas-Vaižgantas.

Architektūra. 1829 m. iš laukakmenių sumūryta bažnyčia buvo du kartus padidinta, pristatant šonines koplyčias ir zakristijas, 1858 ir 1906 m. Tad dabartinė bažnyčia yra kryžminio plano, neoklasicistinio stiliaus. Jos fasadas turi šešis plačius piliąstrus, sudėtus nelygiais tarpais, o tai jau nėra klasiška kompozicija. Trikampis frontonas turi gražų dvigubų apvadų apskritą langą ir virš jo nereikalingą arkinį langelį. Durys stačiakampės su aukščiau iškeltu puslankio langu ties vargonų choru. Visi piliastrai, karnizai ir angų apvadai baltai tinkuoti. 1939 m. interjeras buvo išdekoruotas tautiniais raštais. Į dešinę nuo bažnyčios, prie šventoriaus sienos, stovi gana aukšta tokio pat stiliaus mūrinė varpinė. Dviejų tarpsnių, apatinysis kiek platesnis, angos arkinės. Ir jos briaunos baltai tinkuotos, o sienų paviršiuose matomas akmenų mūras. Šventorius aptvertas panašiu akmenų mūru. Geležiniai ažūriniai vartai įkabinti tarp keturių baltų mūrinių stulpų. Šventoriuje buvo gražios mūrinės Kryžiaus kelių koplytėlės ir dailūs mediniai kryžiai ir koplytstulpiai su statulėlėmis. Tos koplytėlės įmūrytos apie 1876 m., kun. Legecko rūpesčiu. Galbūt tuo metu pastatyta varpinė, taip pat išlikusi ligi šių dienų. Jos 15 m aukščio bokštas gerokai pakeitė aplinkos vaizdą, nors pati bažnyčia ir toliau liko bebokštė.

Seniau bažnyčioje buvo 3 altoriai. Iš jų didysis skirtas bažnyčios globėjos Švč. Trejybės garbei. 1858 m. dvarininkui A. Jankevičiui pristačius prie bažnyčios akmens mūro priestatą, jame buvo įrengta koplyčia (6 × 7,5 m), kurioje pastatytas Jėzaus Nukryžiuotojo altorius. Apačioje išmūrytas rūsys su įėjimu iš lauko pusės. 1906 m. Daubaro lėšomis pristačius „naująją koplyčią", joje buvo pastatytas altorius su Šv. Mykolo Arkangelo paveikslu. Apačioje įruoštas rūsys dvarininko šeimos nariams laidoti.

1909 m. Amerikos sidabraviečių lėšomis altorių paveikslai atnaujinti. 1940 m. pastatyti vargonai. Bažnyčios vidus buvo suremontuotas.

Ilgą laiką Sidabravo bažnyčia savo žemės neturėjo — kunigą išlaikydavo aplinkiniai dvarai, ypač Rūkonių dvaras. Šis dvaras kiekvienais metais atveždavo kunigui 4 vežimus dobilų ir apie 60 centnerių javų. Tačiau vėlesnis Rūkonių dvaro savininkas pavedė bažnyčiai apie 8 ha žemės, o Lietuvos Žemės reformos valdyba ją visiškai padovanojo.

Nepriklausomybės metais Sidabravas priklausė Naujamiesčio valsčiui. 1923 m. 10 sodybų ir 47 gyventojai. 1940. m. filijai priklausė 2676 parapijiečiai. Tada Sidabravo kuratu buvo kun. Mykolas Vembrė.

1944 m. karo veiksmai nepalietė bažnyčios, tačiau deportacijų metu apylinkės gyventojai nukentėjo. Okupacijos metu Sidabravo kaimas priskirtas Radviliškio rajono Šeduvos apylinkei. 1959 m. 113, 1970 m. 139 gyventojai.

Pokario metais kurį laiką Sidabravo kuratu buvo kun. Liudas Povilonis (vėliau vyskupas). 1946.XI.17 jis apie Sidabravo bažnytėlę šitaip rašė: „Stovi ir dabar Sidabravo bažnyčia kukli, paprastutė. Nevilioja praeivio ji savo grožiu, bet gali kiekvieną žavėti savo paprastumu, savo tuo nuostabiu jaukumu, kuriuo, paprastai, pasižymi bažnytkaimių Dievo namai. Antrą šimtmetį iš jos plinta žmonių maldos, kuriomis tarsi pritaria švelnūs vargo-

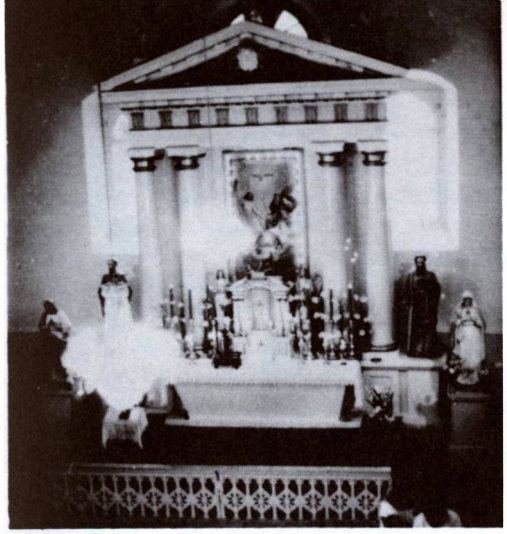

Sidabravo bažnyčios altorius 1981 m. (Iš Algio Abromaičio albumo)

Varpinė nepriklausomybės metais

nų balsai ir tylus Kiršino čiurlenimas, liedamasis su topolių ošimu į bendrą visos gamtos maldą, kyla prie Kūrėjo sosto".

Kurį laiką Sidabravo klebonu buvo kun. Pranciškus Masilionis (gim. 1902 m. Joniškėlio vls., kunigu pašvęstas 1929 m.), jėzuitas. Pokario metais daug pasidarbavo atstatydamas apdegusią Palėvenės menišką bažnyčią, taip pat Kriklėnų ir Sidabravo bažnyčias. Mirė 1980.X.14 Šiaulių ligoninėje, palaidotas Sidabravo bažnyčios šventoriuje, dalyvaujant vyskupams J. Steponavičiui ir V. Sladkevičiui, 130 kunigų ir gausiai tikinčiųjų miniai.

Iš pokario meto Sidabravo klebonų nelaimingu būdu išskirtinai minėtinas Vytautas Starkus. Gimė 1941.V.20. LKB Kronikos (Nr. 28) žiniomis, stodamas į kunigų seminariją buvo verbuojamas dirbti KGB agentu. Jam nepavykę išsisukti iš KGB pinklių. Kronikos žodžiais, „saugumiečiai jį buvo nusivežę naktį į mišką prie Skaitkalnės ir grasino sušaudyti, jei jis neįvykdysiąs savo pažado". 1967.V.24 buvo pašvęstas kunigu. Paskirtas Sidabravo klebonu, administravo ir nuolatinio kunigo neturinčią Dapšionių bažnytėlę. Išbuvęs kunigu apie 10 m., vieno pamokslo metu pareiškė esąs netikintis. Nulipęs iš sakyklos nusivilko bažnytinius rūbus, apsivilko civiliškais rūbais ir, pasakęs, kad nuo 1977.IV.24 nebelaikąs savęs kunigu, išėjo iš bažnyčios. Netrukus ekskunigas V. Starkus tapo ateizmo religijos referentu. Gintaras Tautvydis („Gyvenimas okupuotoje Lietuvoje", 210 psl.) jam dar prikiša, kad pasisavinęs bažnyčios remontui skirtus pinigus.

Kurį laiką Sidabravo bažnyčia nuolatinio kunigo neturėjo. Retkarčiais ją aptarnavo Naujamiesčio ar kurios kitos bažnyčios kunigai. 1983 m. sąrašuose klebonu minimas kun. Vincas Stankevičius (gim. 1946 m., kunigu pašvęstas 1977 m.).

Parapijos ribose, prie Šeduvos — Pakruojo kelio, yra *Alksniupių* kaimas. Jame buvo Švč. M. Marijos vardo medinė koplyčia, statyta 1753 m., parapijiečių rūpesčiu atnaujinta 1840 ir 1928 m.

Sidabravo bažnyčioje ir jos aplinkoje yra ligi šių dienų išlikusių religinio meno bei kulto dalykų; pažymėtinos XIX a. medinės skulptūros: „Šv. Antanas", „Nežinomas šventasis su knyga kairėje rankoje", altorėlis su 2 bareljefiniais paveikslais. Šventoriuje stovi Jono Danausko (XIX a. pab.) koplytstulpis su Marijos Maloningosios, 2 angeliukų, Šv. Juozapo ir vyskupo skulptūromis, 1928 m. statytas koplytstulpis su geležiniu ornamentuotu kryželiu, Jėzaus Nukryžiuotojo, Pietos, Šv. Jono Nepomuko ir Šv. Roko skulptūromis. Prie kelio į Baisogalą yra XX a. pr. daryta medinė koplytėlė su Šv. Juozapo skulptūra, prikalta prie medžio.

Senoji mokykla 1963 metais

Skapiškio bažnyčia 1981 metais

SKAPIŠKIS

Šv. Jackaus parapijos bažnyčia

Skapiškio miestelis išsistatęs prietrytiniame Mituvos ežero krante. Šalia ežero teka Mituvos upelis (21,4 km ilgio), 26 km į pietvakarius nuo Rokiškio, 15 km į šiaurės rytus nuo Kupiškio, 3 km nuo Šiaulių — Daugpilio geležinkelio linijos.

Skapiškio vardas kilęs nuo dvarininko Skopo (Skapo) pavardės, o ši savo ruožtu rišama su kastruotu ožiu. Vietos gyventojai tarmiškai taria Skopiškis, balsę a ištardami kaip o, pvz. „boltas kotinas", „orklio", „korvė" ir pan.

Skapiškio proistorė sena, tik gerokai miglota. Netoli vieškelio, einančio per Skapiškį iš Pandėlio į Kamajus, senovėje būta nedidelio piliakalnio, o gal šiaip kalnelio. Padavimai sako, kad čia buvusi senosios lietuvių tikybos šventvietė su aukuru ir amžinąja ugnimi. Gal tame teigime yra kiek tiesos, nes krikščionybę įvedus ten buvusi pastatyta bažnyčia. Kitas padavimas sako, kad vienoje iš dviejų ežero salų, kuri Alkos vardu vadinama, buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta. Sala dabar apaugusi medžiais, viduryje yra aikštelė ir kalnelis. Istorijos šaltiniuose Skapiškis minimas nuo 1555 m. XVI a. pradėjo kurtis miestelis.

R. katalikų bažnyčia pastatyta po 1500 m. 1555 m. Skapiškio dvaro ir valsčiaus savininkas Felicijonas Stanislovas Ožys-Skopas, Ukmergės miesto raštininkas, paskutinis iš Skopų-Ožių giminės, apdovanojo bažnyčią žemėmis. Jonas Puzinas (LE XXVII—544) teigia, kad Skopas, apdovanodamas katalikus, tik grąžinęs jiems mūrinę Šv. Lauryno bažnyčią, anksčiau turėtą arijonų.

1684.IV.25 į D. L. K. Tribunolo knygas įrašytame testamente pasakyta, kad testatorius savo pirmtakų kadaise statytą mūrinę bažnyčią, buvusią be stogo ir be lubų, iš pagrindų suremontavęs, perdengęs, įtaisęs altorių ir bažnytinį inventorių. Tada klebonui buvo užrašyta 18 valakų žemės su baudžiauninkais ir 400 auksinų pajamų iš Skapiškio dvaro vikaro išlaikymui.

Be stogo ir be lubų bažnyčia greičiausiai buvo likusi po to, kai ją apiplėšė čia siautėjusi švedų kariuomenė. 1694 m. Skapiškio bažnyčios valdų inventorius yra aprašęs bažnytinės žemės valdas, miestelyje esančią jurizdiką įskaitant.

Skapai neilgai valdė Skapiškį. 1590.V.2 teismo aktu dvaras atiteko Gričinams, XIX a. pradžioje J. Tyzenhauzui, vėliau Pzezdec-

kiams. XVIII a. pradžioje Skapiškis buvo jau parapija, o iš 1744 m. Vilniaus sinodo sąrašų matyti, kad čia buvo ir altarija.

1720—1740 m. klebonu buvo ir lietuviškus pamokslus sakė Vilniaus kanauninkas Juozapas Domininkas Puzinas. Netrukus jis tapo Livonijos vyskupu ir drauge su broliu Mykolu Skapiškyje įkurdino domininkonus.

1756 m. vysk. J. D. Puzinas pastatė Skapiškyje antrą bažnyčią ir pavedė ją domininkonams. Jos išvaizda buvo panaši į suvulgarintą Vilniaus katedrą. 1752 m. Puzinas prie bažnyčios šventoriaus pastatė dviejų aukštų koridorių ir skliautų sistemos mūrus domininkonams gyventi. Juose, be koridorių ir rūsių, buvo 24 kambariai.

1819 m. domininkonai pastatė naują mūrinę Šv. Jackaus bažnyčią. Tuo metu parapijos kunigai turėjo savo atskirą bažnyčią su šventoriumi ir nedideliu žemės sklypu prie jo, kur stovėjo namas vikarui gyventi. Čia sustodavo ir klebonas, kuris, matyt, nuolat čia negyveno — dažniausiai medžiodavęs Kreipšių dvare, kur už poros km nuo bažnyčios buvo įsiruošęs koplytėlę mišioms laikyti. Kaip dažniausiai tokiais atvejais būna, taip ir Skapiškyje: tarp vienuolių ir pasaulinių kunigų nebuvę sugyvenimo.

Po 1831 m. sukilimo carinė valdžia apkaltino vienuolius rėmus sukilėlius ir 1832 m. vienuolyną uždarė. Buvo nusavinti rūmai, 6 ha ploto daržas ir Mituvos palivarkas, kuris buvo anksčiau atiduotas vienuolynui 80-iai metų. Bažnyčią rusai pavertė sandėliu, vienuolius išblaškė po kitus vienuolynus, o vienuolyno rūmus perdirbo į kareivines.

1858 m., vyskupui rūpinantis, gubernatorius Vladimiras Nazimovas buv. vienuolyno bažnyčią sugrąžino katalikams, kurią tais pačiais metais vysk. M. Valančius pašventino Šv. Jackaus titulu ir padarė parapijine bažnyčia.

Parapijinė bažnyčia, stovinti ant vienuolyno žemės (tai matyti iš įrašo sienoje) buvo statyta 1819 m. Ji nebuvusi daili, bet didelė. Tuo būdu ligi I pasaulinio karo Skapiškyje buvo 2 bažnyčios: parapijinė ir buv. domininkonų. Parapijinė tarnavo kaip kapinių koplyčia. I pasaulinio karo metu vokiečiai parapijos bažnyčią, kurioje jau nebebuvo laikomos pamaldos dėl jos blogo stovio, nugriovė; jos plytas ir mūro likučius suklojo į

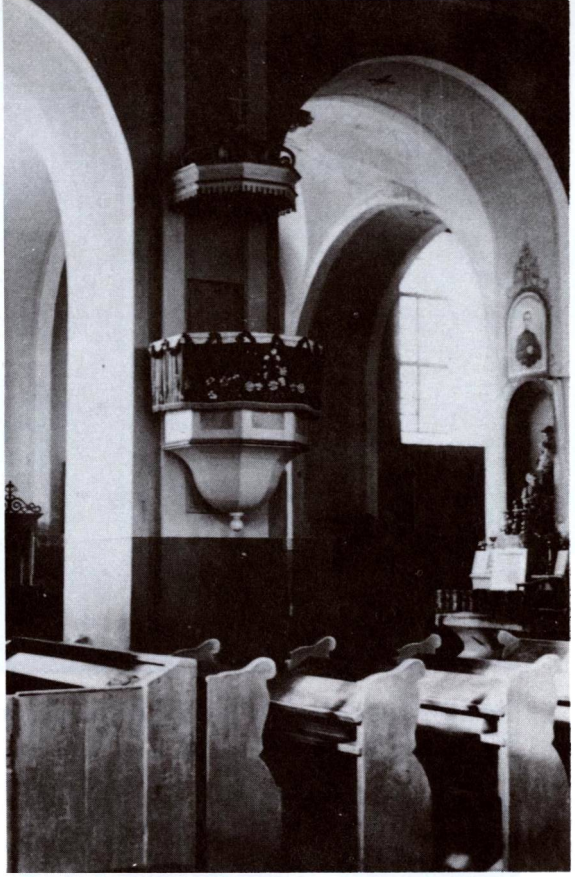

Skapiškio bažnyčios interjero fragmentas. (1956 metų nuotrauka)

kelią, einantį iš Kupiškio Pandėlin. Bet ir buv. vienuolyno bažnyčia per 1915 m. karo veiksmus gerokai nukentėjo, nes buvo apšaudyta, padegta, sužalotas stogas ir kt. 1923 m. parapijiečiai su klebonu kun. Mykolu Prijalgausku ją suremontavo, uždėjo naujas gegnes, apdengė skardiniu stogu. 1936 m. klebonas kun. Nikodemas Kasperiūnas su parapijiečiais išdekoravo bažnyčios vidų.

Architektūra. 1819 m. statyta mūrinė bažnyčia, atnaujinta 1923 ir 1936 m., turi klasicistinių bruožų, tačiau yra gerokai skirtinga nuo kitų ano laiko panašių bažnyčių. Įprastinių proporcijų prieangis su vargonų choru yra ištrauktas priekin. Jo dviejų tarpsnių fasadas yra ramus, klasicistinis. Apatiniame tarpsnyje yra stačiakampės durys be apvadų ir dvi arkinės nišos su statulomis. Karnizu atskirtame antrajame tarpsnyje yra vienas didelis arkinis langas centre ir nieko daugiau. Trikampis frontonas taip pat be puošmenų ir be angų. Antrajame fone iškyla kiek aukštesnė ir dvigubai platesnė galinė navų siena su langais. Bokštų nėra, tik kryžiai

Skapiškio bažnyčia 1926 metais. Priešakyje stovi klebonas kun. H. Prijalgauskas. (O. Balytės nuotrauka)

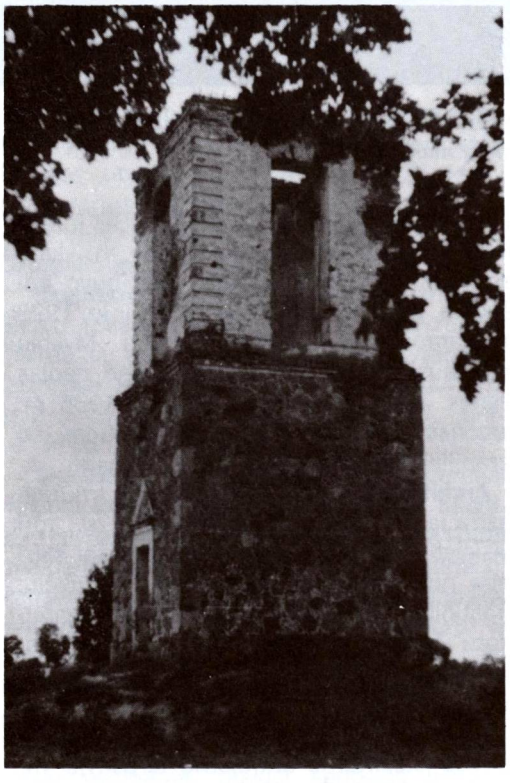

Skapiškio varpinė 1970.VII.3. Seniau joje kabėjo 5 varpai ir buvo įruošta pirmoji varpų muzika Lietuvoje. 1915 m. šiuos varpus išvežė besitraukiantieji iš Lietuvos rusai

ant abiejų frontonų, žemesniojo ir aukštesniojo. Pastatas baltai tinkuotas. Stogas dvišlaitis, gana lėkštas santykiu 1:2. Viduje trys navos, atskirtos stambiais kvadratinio skerspjūvio pilioriais. Jie sujungti puslankių arkomis. Centrinės navos skliautas cilindrinis, o šoninių — padalyta į travėjas. Karnizai ir arkų bei piliorių briaunos nudažytos baltai, o sienų paviršiai tamsesni. Prie bažnyčios yra buvusi mūrinė dviejų aukštų varpinė, nugriauta I pasauliniame kare. Ant mūrinės šventoriaus tvoros uždėti mediniai groteliai. Vartai geležiniai. Yra mūrinės Kryžiaus kelių koplytėlės.

Mokykla Skapiškyje buvo nuo 1755 m. 1781 m. mokėsi 12 mokinių, 1804 — 10. Domininkonai buvo įsteigę savo mokyklą, kurioje 1805 m. mokėsi 40 mokinių. XIX a. viduryje vėl veikė parapijinė mokykla, kurią 1853 m. lankė 16 mokinių. Po 1863 m. sukilimo rusai šią mokyklą uždarė, kiek vėliau įsteigė rusišką.

1812 m. Napoleono žygis paliko tam tikrą žymę ir Skapiškyje. Klebonas kun. M. Klimavičius už kažkokius patarnavimus rusams gavo „maloningiausiojo monarcho Aleksandro" pasižymėjimo kryžių.

1831 m. rusai, uždarę vienuolyną, įsteigė jame kareivines. Krymo karo metu (1854—1855), bijodami naujo sukilimo, buv. vienuolyno rūmuose įkurdino suomių šaulių pulką.

Tačiau suomių dienos Skapiškyje nebuvusios laimingos. Seni žmonės pasakodavo, kad kareiviai savo tarpe nesugyvenę, buvę pikti ir kasdien mušdavęsi. Tik su dideliu vargu karininkai įstengdavo išskirti susivaidijusius. Praslinkus keliems mėnesiams, suomiai pradėjo sirgti ir mirti. Kadangi žemė buvo įšalusi, pulkininkas įsakė mirusiųjų lavonus krauti po bažnyčia. Išmirus kelioms dešimtims, suvarydavo gyventojus ir liepdavo užkasti. Laidodavo visiškai nuogus, be jokio drabužio, be karstų. Galbūt tai buvo kokia pulko vadovų spekuliacija . . . Įdomu, kad skapiškėnai, nešiodami plikomis rankomis sušalusius lavonus, neužsikrėsdavo liga ir nė vienas nesusirgo. Ta stipriai užkrečiama liga tenumirusi viena mergšė, kuri su suomiais naktimis daužėsi.

Minėti suomiai buvę palikuonys tų suomių, kurie drauge su švedais karalių Gustavo ir Karolio XII laikais žudė ramius ir beginklius Lietuvos gyventojus. Iš tų laikų skapiškėnai perduodavo iš kartos į kartą pasakojimus. Vieną jų, užrašytą M. Valančiaus („Pastabos sau pačiam), čia pateikiame:

„Vienas finas, mirtinos ligos į patalą paguldytas, tarė savo draugamss: Ar žinote ką, broliai? Kai gavome įsakymą eiti į Lietuvą, tarė mano senas tėvas: Sūnau, kai sustosite Lietuvos žemėje, nieko pikta nedarykite jos gyventojams, nes mūsų bočiai, Karolio XII ten nuvaryti, labai blogai, be širdies su jais elgės. Dėlto Dievas nubaudė patį karalių, pažemino. Švedų valstybę, ir jus gali pabausti. Štai, taip ir atsitiko. Miršta me kaip musės, nuodais papenėtos, o tos vietos žmonės nėmaž neserga ir nemiršta. Argi tai ne Dievo bausmė mums? Tai pasakęs numirė".

1855.I.1—III.11 Skapiškyje išmirė 220 suomių. Gyvi likę jų draugai, išsikeldami iš Skapiškio, pastatė ant jų kapo paminklą su lotynišku įrašu: „Hic requiescunt CCXX milites cohortis Finicae hostiae epidemiae thyposae anno MDCCCLV. Lugentes sodales hoc monumentum consecraverunt" (vert.: Čia ilsis 220 suomių pulko kareivių, nedraugiškos šiltinės ligos 1855 m. pakirstų. Verkiantieji draugai šį paminklą pastatė).

Ligos ir mirties priežastis galbūt buvo ši: Skapiškio miestelis šlapokas, dažnai jį užlieja upės vanduo. Nebuvo tilto ir tekdavo braidžioti per brastą. Puikios sąlygos epidemijai.

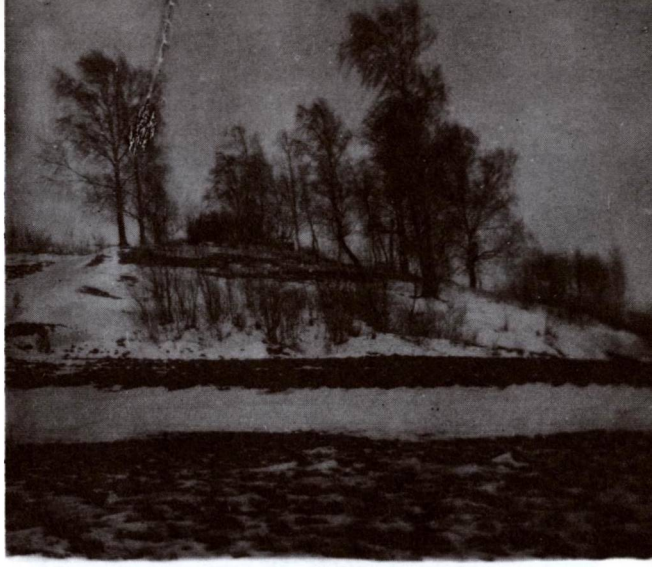

Švedakalnis nuo Čypelių pusės. Čia palaidota 220 suomių karių (Prieškarinė nuotrauka iš Petro Indreikos albumo)

Suomiams išvykus, rusų valdžia Skapiškį pripažino nesveika vieta ir daugiau kareivių nebeatsiuntė.

Nepriklausomybės metais vietos šauliai suomių karių kapą aptvarkė. Retkarčiais atsilankydavo ir Suomijos atstovai. Po II pasaulinio karo šis paminklinis akmuo dingo. Viename laiške iš Skapiškio buvo rašoma, kad jis buvęs išimtas ir įmūrytas į naujai statomus kolchozo tvartus.

1863 m. sukilimas palietė Skapiškį. Jam pasibaigus, rusai ištrėmė keletą šeimų, suėmė ir kleboną Domininką Žuką. Vikaras kun. Vladas Mikutavičiuš 1864—1865 m. buvo laikomas griežtoje priežiūroje. 1866 m. vėl kalino kun. Mezevičių ir kt.

Skapiškio parapija 1781 m. turėjo 2429 parapijiečius, 1830 m. — 4144 (2014 vyrų ir 2130 moterų), 1923 m. — 5370, 1940 m. — 5433. 1744 m. priklausė Vilniaus vyskupijos Kupiškio dekanatui, nuo 1849 m. Žemaičių vyskupijos Obelių dekanatui, nuo 1926 m. Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanatui.

Religiniai paminklai. 1787 m. misijoms atminti prie kūdros pastatytas paminklas — aukštas akmens stulpas su malksnų stogu ir geležiniu kryžium viršuje ir lietuvišku įrašu. Tuo metu čia tekėjo upelis, o ežero vanduo užliedavęs ir artimą pievą.

Paminklas įruoštas ant 6 m aukščio stulpo — pastovo, turi 3 šonus su įgaubtais kraštais. Jis statytas dar senosios Lietuvos valstybės laikais.

Vyskupo M. Valančiaus blaivybės paminklas Skapiškyje, prie prūdo. (Iš A. Kasperavičienės albumo)

Kitame miestelio gale 1862 m. taip pat buvo pastatytas įdomus paminklas, skirtas blaivybei. Kiek žemesnis už minėtą, bet panašus į jį. Jo turinys gana įdomus: po stačiu apirusiu stogeliu matyti eilė įmūrytų tuščių butelių, nukreiptų kaklais žemyn. Vadinasi, „galas svaigalams!" Paminklas turėjo priminti skapiškėnams girtavimo žalą. Jo atsiradimo istorija tokia:

1858 m. vysk. M. Valančius, lankydamasis Skapiškyje ir pašventinęs bažnyčią, pasakė gražų pamokslą apie degtinės žalingumą ir baisius girtavimo vaisius. Skapiškėnai prisiekė neberagauti tos „smarvės". Taip atsirado trikampis paminklas su tuščiais buteliais . . . Deja, vėlesnių kartų paminklas nebeveikė: skapiškėnai ne mažiau gerdavo, kaip kitų parapijų žmonės. 1944 m., karo veiksmų metu, paminklas buvo kiek apgriautas. Toks jis dar stovėjo keletą metų, o vėliau netaisomas nugriautas.

Po I pasaulinio karo senosios (nugriautos) bažnyčios vietoje buvo pastatytas paminklas su Kristaus statula.

Iš senų laikų Skapiškis buvo garsus savo varpais. Buvo kalbama, kad vienas jų buvęs pagyrūnas ir vežamas į Skapiškį kelionės metu kvailai pasigyręs kitiems varpams, sakydamas, kad jis skambėsiąs taip garsiai, kad net reformatai Biržuose jam pavydėsią. Už tai Dievas pagyrūną varpą nubaudęs, paskandindamas ežere. Visos pastangos iškelti varpą buvusios nesėkmingos, nes varpas užkeiktas. O vis dėlto ateisianti diena, kada jis iškilsiąs iš ežero vandens ir suskambėsiąs. Kuriais metais tai įvyks — nežino niekas, tačiau aišku, kad tai įvyksią Šv. Lauryno atlaidų dieną (didžiausi Skapiškio atlaidai). Tačiau ir dabar skenduolis varpas kartais suskambąs, kad kiti varpai jo neužmirštų. Pagal šį padavimą Maironis sukūrė baladę „Skapiškio varpas".

Tautinis lietuvių atgimimas palietė Skapiškį su apylinkėmis dar spaudos draudimo laikais. Tada čia vietiniai ir iš kitų vietų atvykę knygnešiai platindavo lietuviškus raštus, ypač maldaknyges. 1902 m. skapiškėnai per vysk. M. Paliulionį pasiuntė carui prašymą su daugeliu parašų, prašydami grąžinti spaudos laisvę.

Nepriklausomybės metais Skapiškis buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 1300 gyventojų.

Okupacijų metais skapiškėnai skaudžiai nukentėjo. Vokiškieji naciai iššaudė Skapiškio žydus, bolševikai suėmė, kalino, nužudė ar ištrėmė daug lietuvių. Pokario metais vyko rezistencinės kovos. Skapiškio apylinkės miškuose ilgesnį laiką laikėsi lietuviai partizanai, kurį laiką gynę gyventojus nuo bolševikų savivalės. Bolševikų spaudos žiniomis, jie dar 1950 m. vasarą nužudę tris „tarybinius aktyvistus", atėmę ginklus, nusavinę pinigus. Dar 1953 m. jie iš Skapiškio girininkijos nusavinę 14.000 rb.

Senieji vienuolyno rūmai sovietinės okupacijos metu susilaukė savo mirties. Jų pastarojo meto istorija tokia:

Pirmaisiais nepriklausomybės metais Skapiškyje, buv. vienuolyno rūmuose, buvo įkurdinta vidurinė mokykla, kuriai 1923—1924 m. vadovavo pedagogas Antanas Namikas. Tada visas vienuolyno kiemas buvo nusėtas griuvėsiais. Tačiau mokiniai, direktoriaus Namiko vadovaujami, nuvalė kiemą. Rūmai buvo suremontuoti. Vieną pavasarį

direktorius suorganizavo mokinių išvyką į Skapiškio mišką. Mokiniai prirovė gražių eglučių, kuriomis apsodino prie vienuolyno įruoštą sporto aikštę. Tačiau po II pasaulinio karo bolševikai ėmė savaip pertvarkyti miestelį. Buvusio mokytojo Vlado Markevičiaus iniciatyva buvo padarytas nutarimas rūmus, neva dėl jų „blogos situacijos", nugriauti; jie esą per arti bažnyčios ir todėl netinkami. Kadangi bažnyčios nugriauti dėl galimo gyventojų triukšmo tuo tarpu nebuvo ryžtasi, tai paaukoti paminkliniai rūmai. Tuo būdu įdomus architektūros paminklas, statytas dar Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos laikais, buvo sunaikintas tų, kurie nuolat skelbiasi „globoją ir atnaujiną senuosius architektūrinius paminklus".

Karo metu nukentėjo ir kiti pastatai. 1944 m. karo veiksmų metu miesteliui degant, sudegė klebonija ir kai kurie kiti parapijiniai pastatai. Klebonas apsigyveno altarijoje. Patrankų sviediniai gerokai sužalojo ir bažnyčią. Pokario metais, kiek tai leido sunkios sąlygos, bažnyčia buvo suremontuota. Tada jos klebonu buvo kun. Nikodemas Kasperiūnas. Vėliau minimas kun. Juozas Lukšas. 1981 m. klebonu buvo kun. Juozas Giedraitis (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1957 m.). 1983 m. sąrašuose minimas kun. Antanas Vaškevičius. 1959 m. Skapiškyje buvo 617, 1970 m. 425 gyv. Vietovė priklauso Kupiškio rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras.*

* Apie Skapiškį dalį informacijų pateikė: Antanas Namikas, Petras Indreika, Povilas Vaicekauskas.

SKIEMONYS

Švč. M. Marijos Aplankymo parapijos bažnyčia

Skiemonių miestelis yra prie nedidelio Luknos upelio, 16 km į pietryčius nuo Anykščių, 23 km nuo Utenos, 1,5 km nuo Kauno — Zarasų plento.

Skiemonių dvaras žinomas nuo XV a. Drauge su Rokiškio dvaru ir kitomis nuosavybėmis priklausė Tyzenhauzams, vėliau Maleckams.

R. katalikų bažnyčia. Pirmoji bažnyčia (o gal tik koplyčia) buvusi pastatyta apie 1500 m. Rodosi, kad ji atitekusi reformatams, nes minima jų 1669 m. sinodo sąrašuose. Vėliau grąžinta katalikams. Reformatų valdymo laikų skiemoniškiai nebeatsiminė.

1677 m. T. Placidas, atgailos kanauninkas (vienuolis), pastatė medinę koplyčią. Ji stovėjusi toje vietoje, kur yra dabartinė bažnyčia. Ta koplyčia sudegusi miestelio gaisro metu nežinia kuriais metais. Kurį laiką pamaldos buvusios laikomos laikinoje pašiūrėje. Nauja koplyčia ar bažnyčia buvusi pastatyta prieš 1744 m. Aloyzo ir Vinco Maleckų rūpesčiu. Ji stovėjusi atokiau nuo miestelio, Skiemonių dvare — bijota, kad vėl kada nors degant miesteliui ji nesudegtų. Aplink ją buvo laidojami numirėliai. Tai senųjų Skiemonių kapinių vieta. Šventorius buvęs aptvertas akmens mūro tvora ir apsodintas medžiais. Prie koplyčios stovėjusi lentomis apkalta stulpinė varpinė, kurioje buvę 3 varpai.

Ligi 1832 m. Skiemonių bažnyčia buvo parapijinė. 1667 m. ji buvo pavesta Videniškio reguliariems kanauninkams. Bet po 1831 m. sukilimo Skiemonių parapija buvo panaikinta. Vyskupo rašte rašoma, kad panaikinta „valdžios nutarimu", o ne vyskupo potvarkiu. 1835 m. bažnyčia paversta filijine Aluntos parapijos bažnyčia. Atskiros parapijos dalys priskirtos prie kaimyninių — Anykščių, Leliūnų, Kurklių ir Aluntos parapijų. Panaikinus parapiją, buvo išdalyta ir dalis bažnytinio inventoriaus. Vertinga monstrancija buvo perduota Anykščių bažnyčiai.

Ligi 1884 m. stovėjusi medinė bažnyčia yra aprašyta 1858 m. kunigo Ferdinando Stulginskio, Utenos dekano. Ji buvusi kryžiaus išvaizdos, medinė, 35 × 13 m ploto. Viršuje kupolas su geležiniu kryžiumi. Bažnyčios sienos neapkaltos, bet presbiterija ir

Skiemonių bažnyčia 1981 metais

zakristija iš lauko pusės lentomis apmuštos. Bažnyčioje buvę 10 balsų vargonai, 2 klausyklos, 4 suolai, 16 langų, 4 altoriai.

Senajai bažnytėlei benykstant, 1877 m. apylinkės įgaliotiniai — Antanas Strazdas ir Petras Tuba, prašė Žemaičių (Telšių) vyskupą, kad suteiktų filijai cirkulą ir leistų statyti naują bažnyčią, kuriai jau sutelkta medžiagos už 1000 sidabro rb. Kurija leidimą išrūpino ir bažnyčios statybai pritarė. Nauja bažnyčia buvo pastatyta 1884 m., taip pat medinė. Ji stovi toje vietoje, kur anksčiau buvo sudegusioji bažnyčia. Jos statyba daugiausia rūpinosi kun. K. Bernatavičius, lėšas ir darbo jėgą, o taip pat kai kurias medžiagas davė parapijiečiai.

Architektūra. 1884 m. statyta medinė bažnyčia yra gana sudėtingų eklektiškų formų. Planas kryžminis, 27 × 17 m, trijų navų. Fasadas platus, su priekin patrauktu siauresniu portiku. Jo keturios medinės kolonos apskritos, kapiteliai nestilingi, architravas ir trikampis frontonas be puošmenų. Ant masyviško parapeto iškeltas aštuoniasienis bokštas be jokių angų, kas yra neįprasta. Transeptai vienodo aukščio su navomis. Klasicistišku būdu visas pastatas apjuostas lygių traukų architravu ant baltų piliastrų kertėse. Sienos apmuštos gulsčiomis lentomis ir nudažytos. Bažnyčia turi net šešias dideles duris ir penkias mažesnies. Yra 20 didelių arkinių langų ir dar 10 mažų. Navos atskirtos aštuoniomis kolonomis. Greta presbiterijos yra dvi zakristijos, o ant nartekso choro tribūna. Nėra jokių rūsių. Pamatai aukšti, akmenų mūro. Panašaus mūro ir šventoriaus tvora, dengta stogeliu. Kiek atokiau stovi mūrinė trijų aukštų varpinė. Jos kertės nuskelmbtos ir išryškintos poriniais piliastrais. Pro dideles atviras angas matomi varpai.

Bažnyčios viduje įruošti 3 altoriai, visi gotinio stiliaus, mediniai, paauksuoti. Didžiajame altoriuje yra Švč. M. Marijos Liurdietės statula. Yra labai sena krikštykla, sakykla be pagražinimų, 3 klausyklos, 37 suolai. Senieji vargonai jau buvo sugadinti, taigi 1930 m. įruošti nauji 10 pneumatinių balsų vargonai, gaminti Mačiulio-Goebelio.

Šventorius apima 3960 kv. m plotą. Jame buvo laidojami numirėliai, yra likusių geležinių ir akmeninių kryžių. Jame yra treji geležiniai vartai. Iš vienų jų šiauriniu takeliu patenkama į kapines, kurios yra tik 80 m atstu nuo bažnyčios. 1947 m. jos apėmė 4600 kv. m plotą. Ypatingesnių paminklų nėra. Kapinės aptvertos mūrine, lentomis dengta tvora. Joje yra dveji mediniai vartai. Kapinėse nėra koplyčios.

Skiemonių varpinė pastatyta 1903 m. kun. Nikodemo Petkaus rūpesčiu, parapijiečių lėšomis. Jos sienų pirmieji 7 metrai sumūryti iš akmenų, o aukščiau jų plytinės sienos. Aukštis iki kryžiaus 25 m. Dengta cinkuota skarda. Joje yra 3 variniai varpai. Šioje varpinėje įruoštas sandėlis bažnytiniams reikmenims sudėti. Kartais jis eina ir lavoninės pareigas.

Klebonija medinė, 16 × 10 m ploto, iš lauko pusės apmušta lentomis. Joje yra 6 kambariai su mansardėle, kurią 1920 m. įruošė kun. Petras Liepa. Špitolės pastatas buvo seniai statytas, medinis, 9 × 6 sieksnių.

Bažnyčiai priklausė 10 dešimtinių ir 300 kv. sieksnių žemės, įskaitant šventorių, kapines, ūkinius pastatus.

1926 m. Panevėžio vyskupas suteikė Skiemonių bažnyčiai parapijos teises. Prie jos buvo priskirtos 63 gyvenvietės. 1940 m. buvo 3164 parapijiečiai. Tada ir pokario metais parapijos kuratu buvo kun. Anicetas Meš-

Varpinė ir bažnyčia 1937 metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

Skiemonių bažnyčios šoninis vaizdas 1956 metais

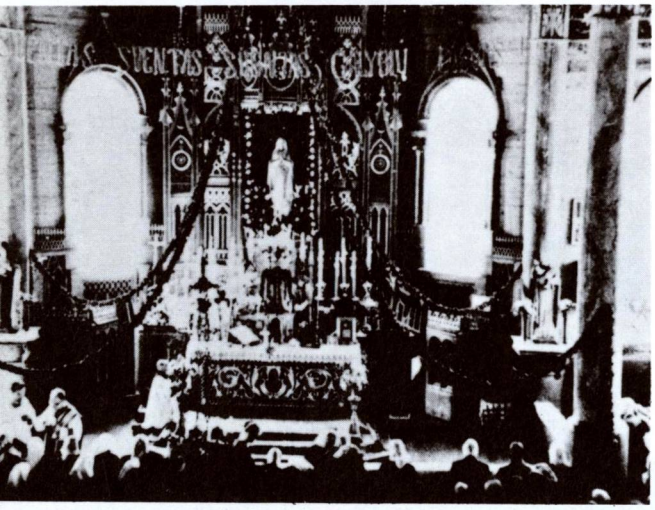

Didysis altorius

Skiemoniškė Ramutė Maksvytė

kauskas, vėliau kun. Aleksandras Papučka, kun. Feliksas Savčiukas, o 1983 m. kun. Petras Adomonis (gim. 1922 m., kunigu pašvęstas 1948 m.).

Nepriklausomybės metais Skiemonys buvo Utenos aps. valsčiaus centras. 1923 m. 473 gyventojai.

Sovietinės okupacijos metu Skiemonys yra Anykščių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 178, 1970 m. 297 gyv.

1962.VII.13—14 d., bolševikų ir išeivijos spaudos pranešimu, Skiemonyse vykę ypatingi įvykiai — buvo plačiai kalbama apie Dievo Motinos pasirodymą 18 metų merginai Ramutei Pranciškai Macvytei. Pirmą kartą pasirodžiusi anksčiau bažnyčiai priklausiusiame lauke (dabar Juliaus Janonio vardo kolchozas), antrą kartą Skiemonių bažnyčios didžiajame altoriuje. „Tiesa" pranešė, kad čia esą rinkosi žmonės, matę šviesą ir net ją stebėdami kolchozo pareigūnai ėję klūpsti. Pasirodymui paneigti į Skiemonis atsiųstas žinomas ateistų veikėjas ekskunigas A. Ragauskas buvęs skiemoniškių užpultas, ir tik milicija jį apsaugojusi. Nuo to laiko Skiemonis pradėjo lankyti maldininkai. Vien tik 1963.VII.12—13 d. aplankę apie 10.000 žmonių. Esant ypatingai padėčiai, Bažnyčios atsakingi pareigūnai negalėjo įvykio ištirti. 1977 m. neaiškiomis aplinkybėmis mirė ir R. Pr. Macvytė.

SKREBOTIŠKIS

Švš. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Skrebotiškio bažnytkaimis stovi Lietuvos lygumų srityje, 9 km į šiaurę nuo Pasvalio. Šiuo metu čia nėra miškų, tačiau seni žmonės pasakoja, kad dar netaip seniai buvęs didžiulis miškas. Pirmasis čia apsigyvenęs senelis, pasistatęs miške trobelę. Jis vilkėjęs trumpais avių kailių kailinėliais, kuriuos vadinę skrebeliais, o patį pirmąjį šios vietovės gyventoją praminę Skrebeliu. Naujai įsikūrusi vietovė ir gavusi jo pravardę . . .

Prieš I pasaulinį karą Skrebotiškio kaimas jau buvęs išaugęs. Rusai jame įkurdino valsčiaus centrą, kuriam priklausė ir Pasvalys. 1909 m. kaimas išsiskirstė vienkiemiais. Kažkada Skrebotiškyje buvo pastatytas mūrinis akmens sandėlis.

Apylinkės gyventojai norėjo turėti savo bažnyčią, nes aplinkinės buvo tolokai. 1912.IV.4 Skrebotiškio valsčiaus sueiga nutarė likviduoti grūdų sandėlį (javų svirną), o jo pastatą atiduoti steigiamai bažnyčiai. 1914.I.6 4 ūkininkai pasižadėjo duoti bažnyčiai šiek tiek žemės, bet kai reikėjo duoti, pažadą teišpildė vienas Antanas Gabriūnas, paaukojęs 1 ha. Ši žemė buvo išmainyta ant kito kiek mažesnio sklypo, esančio prie sandėlio pastato.

Bažnyčią kurti padėjo Saločių klebonas kun. Aleksandras Štombergis. Darbai buvo pradėti, tačiau juos sutrukdė I pasaulinis karas. Tačiau vokiečiams pasitraukus, namas liko tuščias ir nenaudojamas. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, dar labiau buvo rūpintasi. 1918 m. Žemaičių vyskupas atsiuntė kun. Adomą Kačkų, kuris turėjo tvarkyti bažnyčios įruošimo reikalus. Iškilo ginčas dėl vieno prie sandėlio buvusio namo ir daržo. 1920.IX.12 Pasvalio apskrities taryba jį išsprendė bažnyčios naudai.

Architektūra. Keista ir nestilinga pastato architektūra pasidarė tokia 1920 m., kada iš seno grūdų sandėlio prireikė padaryti bažnyčią. Akmenų ir plytų mūro sienos paliktos netinkuotos, tik langų bei durų apvadai ir arkos baltai tinkuoti. Fasadas padarytas sudėtingas. Ant trapecinės formos frontono uždėtas gana sunkus kubinės formos bokštas su aukštu piramidiniu stogu. Fasadinės sienos kampuose pastatyti keistos išvaizdos bokšteliai su bizantiškais svogūniniais šalmais ir plačiomis bazėmis. Panašu į karvelides. Pastato ilgis 31,2 m, o plotis 11,3 m. Išilginėse sienose yra po 7 langus. Pastatas neproporcingai ilgas ir per žemas bažnyčiai. Vidus padalytas medinėmis kolonomis į tris siauras navas, su skliautinėmis lubomis ant centrinės navos ir ant presbiterijos. Kitos lubos plokščios. 1938 m. buvo išdekoruotas vidus, o kiek anksčiau, 1935 m. šventoriuje pastatyta medinė varpinė. Šventoriaus plotas 57 × 43 kv. m aptvertas akmenų mūro tvora 1924—1925 m.

Viduje buvo pastatyti 3 altoriai. Didysis romaniško stiliaus, su 2 kondignacijomis. Šoniniai altoriai — Šv. Kryžiaus ir Šv. Pranciškaus. Vargonų įsigyti parapija neįstengė — jų vietoje buvo naudojama fisharmonija.

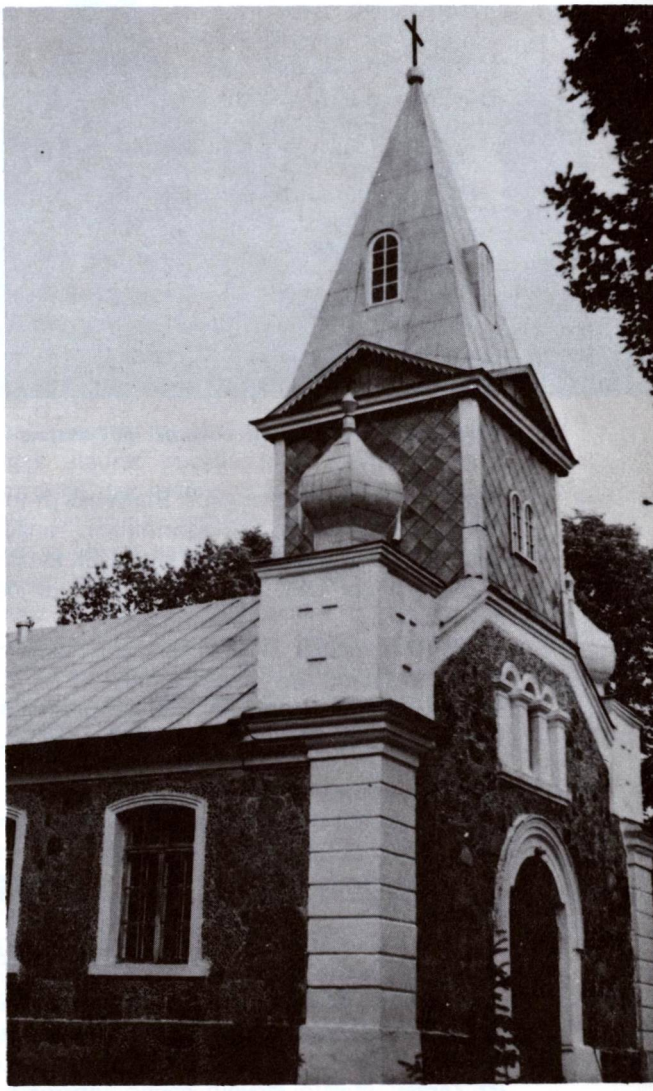

Skrebotiškio bažnyčios kampinis vaizdas 1982 metais

Bažnyčia įsigijo žemės tokiu būdu: 1922 m. Juozapas Žagrakalys užrašė jai 15 ha savo žemės Kildiškių kaime, pastatęs sąlygą, kad parapija globotų jį senatvėje. 1925 m. ši žemė buvo sukeista į kitą, netoli šventoriaus. Įruoštos parapijinės kapinės, apkastos grioviu ir aptvertos medine tvora.

Nepriklausomybės metais Skrebotiškis priklausė Pasvalio valsčiui. 1923 m. 16 sodybų ir 102 gyv. Parapija priklauso Biržų dekanatui. 1940 m. 2253 parapijiečiai. Tada

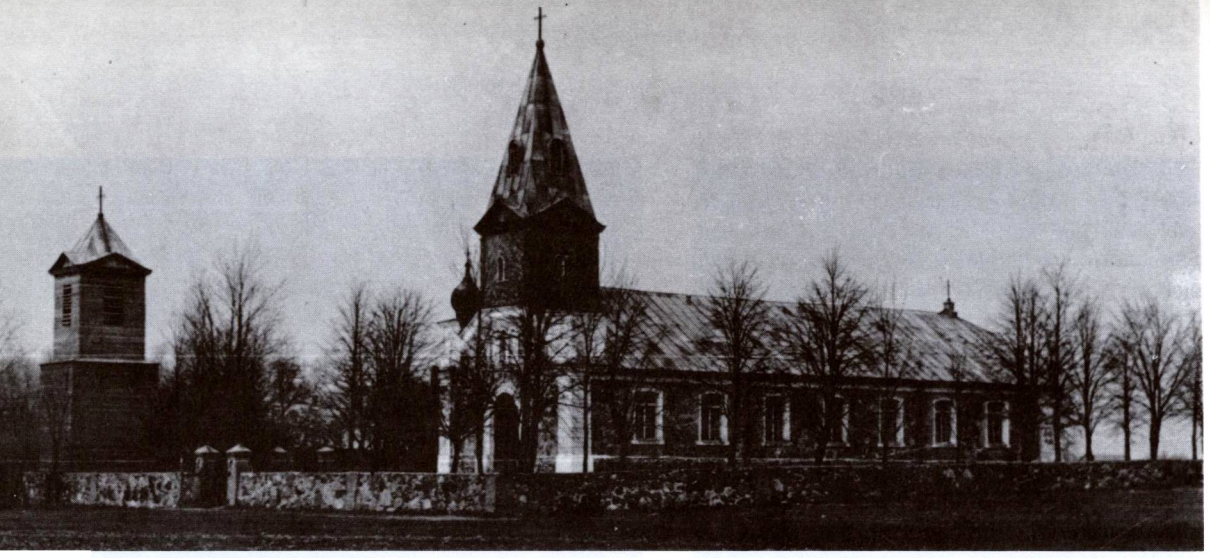

Skrebotiškio bažnyčia ir varpinė 1957 metais

veikė šios religinės draugijos: Blaivybės dr-jos skyrius, tretininkai, pavasarininkai, angelaičiai, Maldos Apaštalavimo s-ga, Liet. katalikų vyrų s-ga, Liet. katalikų moterų dr-jos skyrius.

Pokario metais Skrebotiškis yra Pasvalio rajono Tetirvinų apylinkės kaimas. 1970 m. 91 gyv. Karo ir pokario metais parapijos klebonu buvo kun. A. Žakevičius. Vėliau nuolatinio kunigo neturėjo. Aptarnauja Vaškų klebonas.

Skrebotiškyje 1870.VII.22 gimė Antanas Jaroševičius, liaudies meno rinkėjas ir dailininkas. Išskirtinai minėtinas kaip Lietuvių kryžių tyrinėtojas. 1912 m. Vilniuje buvo labai gražiai išleistas jo pieštų kryžių albumas „Lietuvos kryžiai". Mirė 1956.VI.17 Giedraičiuose.

SMĖLYNĖ

Šv. Kryžiaus Atradimo parapijos bažnyčia

Nedidelis Smėlynės bažnytkaimis stovi 3 km į šiaurės rytus nuo Zarasų, pasiekiamas važiuojant Zarasų — Daugpilio plentu. Seniau už Zarasų miesto stovėjo senas aptrupėjęs stulpas, ženklinęs Kauno ir Kurliandijos gubernijų ribas. Žmonės jį „tašku" vadino. Nuo to stulpo ir prasidėjo Smėlynės parapija. Smėlynė yra prie pat Latvijos sienos. Kitoje, Latvijos, pusėje esanti bažnytkaimio dalis latvių vadinama Vilkumiesčiu. Ten buvo latvių muitinė, o šioje pusėje — Lietuvos.

Smėlynė įsikūrusi prie labai gražaus Laukeso ežero (sėliškas vardas), jo pietvakariniame krante. Didesnė ežero dalis priklauso Latvijai, mažesnioji Lietuvai. Vietovė vardą gavo nuo smėlynų, kurie čia tęsiasi į visas puses.

R. katalikų bažnyčia. Smėlynės parapijos inventoriaus knygoje buvo toks 1823 m. įrašas: „Smėlynės parapijos bažnyčia statyta 1748 m. Tai mūro pamatais medinė bažnyčia: ilgumo 41 uolektis, platumo 13 uol., Kristaus Kryžiaus atradimo titulo." Ji buvusi Zelburgo apskrityje, Laukesos dvaro savininko Gotardo Folkerzambo žemėje. Jos koliatorius Gotardas Folkersambas. Tada bažnyčia turėjusi laikyti kasmet 51 fondines mišias.

Iš 1818 m. inventoriaus aprašo matyti, kad bažnyčia tada buvo šiaudais dengta, apkalta lentomis, bet dėl senumo jos atkritusios, stogas vėjo sugadintas, bet pamaldas dar laikyti buvę galima. Žemės bažnyčia neturinti, bet turinti 2500 talerių, kuriuos bažnyčiai paskyrusi Jieva Selicka, kad išlaikytų kunigą. Pinigus turįs mokėti Folkerzambų Laukesos dvaras — iš tos sumos paskirta 6%, bet dvaras patekęs į sunkumus, jau 7 metai procentai nemokami. Tada Smėlynės parapi-

ja tęsėsi nuo Ilukstos ligi Zarasų (2 senosios mylios, apie 14 km), o plotis 1 mylia. Parapijiečių buvę 1324.

1820.V.7 žaibas bažnyčią sudegino. Jos turtą paėmė globoti Zarasų klebonas kun. Vaitiekius Znamierovskis. Antrosios bažnyčios statyba rūpinosi Salako klebonas kun. Juozapas Vlasevičius. Ji taip pat buvo medinė, 8 × 4 sieksnių ploto, sumontuota stulpais, sienos iš šakų pintos, moliu bei kalkėmis apkrėsta — ištinkuota, frontas lentinis. Grindys molinės, 4 langai iš smulkių stiklų. Altoriuje Kristaus figūra. statyta Laukesos dvaro lėšomis. Zakristija maža. 1823.XI.9 šią bažnyčią pašventino Salako klebonas kun. J. Vlasevičius. Pirmuoju administratorium paskirtas kun. Mikalojus Kazlauskas.

1830 m. prie bažnyčios buvo medinė, be pamatų klebonija, aplink žemėmis apkasta, moliu ištinkuota, grindys kiauros. Daržinė apipuvusi. Žemės tebuvęs 1 margas, ant kurio stovėjusi bažnyčia, klebonija, ūkiniai pastatai ir įruoštos kapinės. 1844 m. inventorius mini prie bažnyčios buvusią biblioteką, kurioje buvo ir lietuviškų knygų. Bažnyčia stovėjusi ten, kur vėliau kapinės. Ir šią bažnyčią, išsilaikiusią vos kelerius metus, sudegino žaibas.

1852.V.5, Žemaičių vyskupo patvarkymu, sudarytas komitetas naujai (trečiajai) bažnyčiai statyti. Buvo renkamos aukos. Valdžia paskyrė 500 rb pašalpos. 1854.I.18 imta dėti pamatai. Ją statė Zigmantas Beineris, statyba rūpinosi parapijos administratorius kun. Ignas Brazdauskas. Pašventinta 1854.IX.5.

Trečioji bažnyčia pastatyta naujoje vietoje — arčiau Laukesos ežero. 1902 m. klebonas kun. Kazimierias Daukša, grafienei Plater-Zibergienei davus medžiagos, pastatė medinę kleboniją. Ji buvo erdvi ir išliko iki šių dienų. 1895 m. kun. Petras Vaitiekūnas bažnyčią padidino ir pristatė bokštą.

Smėlynės parapijiečiai nebuvo vienataučiai. 1905 m. žiniomis, pusė parapijiečių buvo lietuviai, kita pusė gudai ir lenkuojantieji. Nelotyniškos pamaldos vieną sekmadienį buvo laikomos lietuvių, kitą lenkų kalba. Vaikai buvo katekizuojami iš lietuviškų maldaknygių.

1915 m. Smėlynės apylinkės virto rusų—vokiečių kariuomenių įnirtingų mūšių vieta. Klebonijoje buvo įkurdintas vokiečių karinis štabas. Gyventojai pasitraukė. Daug trobesių buvo suardyta bunkerių statybai ar sudeginta. Klebonas kun. Daukša, išslapstęs bažnytinius drabužius bei rakandus (daugiausia jų teko Smalvų bažnyčiai), pasitraukė iš Smėlynės. Iš klebonijos vokiečiai išsikasė požeminį urvą į savo fronto pozicijas. Požeminiams įrengimams buvo panaudoti sugriautos Smėlynės bažnyčios rąstai. Visas bažnyčios pastatas ligi pamatų nuardytas. Urvo kapinių link liekanos yra išlikusios ligi mūsų dienų.

Po I pasaulinio karo pasikeitė aplinkybės. Lietuvos—Latvijos susitarimu 4/5 Smėlynės parapijos buvo priskirta prie Latvijos teritorijos. Lietuvos pusėje likusiai Smėlynei beliko ilgas siauras ruožas prie Latvijos sienos, kuriame dar gyveno ir 1/3 rusų sentikių. Iš buv. Smėlynės parapijai priklausiusių gyvenviečių latviai savo pusėje sukūrė Vasariškių (Medumo) ir Puščios parapijas. Tenka paminėti, kad žemės plotas nuo Smėlynės ligi Grivos (prie Daugpilio) buvo daugiausia lietuvių apgyventas. Tik latviai pravesdami savo žemės reformą, dalydami dvarus, čia įkurdino nemaža savo kolonistų, daugiausia latgaliečių.

Po I pasaulinio karo Smėlynės bažnyčia nebebuvo atstatyta. Viename klebonijos pastato gale įruošta koplyčia. Parapija, tiek savo teritorija, tiek tikinčiųjų skaičiumi buvo nedidelė — 1927 m. 337, 1940 m. 444 parapijiečiai. Tai viena mažiausių parapijų visoje Lietuvoje. Priklausė Zarasų dekanatui. Vis dėlto parapija turėjo 14 ha žemės ,kurią jai buvo dovanojusi grafienė Plater-Zibergienė. Bet tada nebuvo sudaryti nuosavybės dokumentai. Tačiau 1936 m. žemė pripažinta parapijai įsisenėjimo keliu. Netrukus bolševikai ją nusavino.

Iš Smėlynės kunigų minėtinas kun. dr. Juozapas Čepėnas (1924—1926), pokario metais aptvarkęs parapijos reikalus. Jis kartu buvo ir Zarasų gimnazijos kapelionas ir kurį laiką gimnazijos direktorius. 1940 m. administravo kun. Ignas Vitkus, pokario metais — aptarnaudavo Zarasų dekanas kun. P. Kuzmickas. Pamaldos dar kurį laiką buvo laikomos klebonijos pastate įruoštoje koplyčioje, kuri vėliau uždaryta.

Nepriklausomybės metais Smėlynė priklausė Smalvų valsčiui. 1923 m. tik 44 gyventojai. Sovietinės okupacijos metu Smė-

lynė priskirta Zarasų rajono Bernotiškių apylinkei.

1941 m. liepos mėnesį, išvijus iš Lietuvos bolševikus, prie Zarasų — Daugpilio plento, Alėjos miške, buvo pastebėta naujai iškasta duobė, iš kurios kyšojo žmogaus ranka. Atkasus duobę, joje rasti 8 lavonai, labai netvarkingai sumesti, kai kurie kojomis aukštyn, kiti dvigubai sulenkti. Tai buvo ukmergiškiai politiniai kaliniai, bolševikų čia atvežti ir nužudyti 1941.VI.24, apie 10 val. ryto. Šios teroro aukos buvo 1941.VII.31 iškilmingai palaidotos Zarasų R. katalikų kapinėse. Pokario metais Smėlynė nebežymima veikiančių parapijų sąrašuose.

SMILGIAI (Biržų)

Jėzaus Nukryžiuotojo parapijos bažnyčia

Smilgių bažnytkaimis yra 10 km į šiaurės vakarus nuo Pabiržės, tarp Biržų, Suosto ir Saločių. Nepriklausomybės metais vietovė buvo Biržų apskrityje. Kadangi Lietuvoje yra daug tokiais pačiais vardais vietovių, ir net du Smilgių bažnytkaimiai, čia aprašomieji dažnai buvo vadinami Biržų Smilgiais.

Smilgių kaimo vardas minimas 1554 m. Upytės pavieto Pamūšio (vėliau Saločių) vaitystės kaimų sąraše. Tada kaimui priklausė 18 valakų dirbamos žemės ir 10 valakų miško.

R. katalikų medinę koplyčią, Elencho žiniomis, Smilgių kaime pastatęs dvarininkas Kalkauskis. Nuolatinio kunigo ji neturėjusi, bet keletą kartų metuose atvykdavęs kunigas, kuris aptarnaudavęs tikinčiuosius. Vėliau dvaras perėjo į Daugėlos rankas, kuris 1862 m. nupirko Pabiržės kapinių koplyčią, su talkininkais atvežė į Smilgius ir, pridėjęs kiek

Smilgių bažnyčios fasadas ir šoninis vaizdas. (1981 ir 1956 metų nuotraukos)

naujų rąstų, senosios koplyčios vietoje pastatė naują. Ji buvusi 14,5 m ilgio, 8 m pločio, 61,5 m aukščio. Turėjusi 2 zakristijas. Jos šventorius buvo drauge ir kapinės. Ši vieniša koplyčia buvusi ilgai menkai prižiūrima, netaisoma; vėliau jai buvęs pristatytas bokštas ir stogas apdengtas malksnomis.

1915.VII.15, karo metu, prie koplyčios atsirado kun. Florijonas Juknevičius. Neradęs nė vieno trobesio, įsikūrė lūšnoje. Per 4 buvimo metus pastatė špitolės namą, kuriame su bažnyčios tarnais apsigyveno. Klebonijos pastatyti neįstengė, nes nesutarė su apylinkės žmonėmis; buvo ir skundų. Vysk. Pr. Karevičius pavedė Biržų klebonui Boleslovui Baronui su apylinkės gyventojais išsiaiškinti parapijos kūrimo reikalą. Kun. Juknevičius buvo iškeltas. Koplyčia perduota Pabiržės klebono kun. Igno Andrašiūno žinion.

1920.III.24 Smilgių kuratu vyskupas paskyrė seną kunigą Petrą Žeknį. Jis pastatė klojimą, kiek aptvarkė aplinką, bet dėl seno amžiaus prašėsi atleidžiamas altarijon, kas ir buvo padaryta.

1930.XII.16 Smilgių kuratu paskirtas kun. Henrikas Prijalgauskas. 1931.X.24 Panevėžio vyskupas suteikė Smilgiams parapijos teises, nuo aplinkinių Pabiržės, Saločių, Suosto parapijų priskirdamas 50 gyvenamų vietovių, 338 sodybas su 1728 parapijiečiais. Naujas kuratas sukeitė beneficijos žemę, įgijo nemaža liturginių reikmenų, įruošė stacijas, įvedė atlaidus. Gavęs prie klebonijos 14 ha žemės, įruošė naujas kapines, pastatė ūkinius trobesius.

Jo laikais iškilo sumanymas pastatyti naują mūrinę bažnyčią, bet kun. Prijalgauskas nebesiryžo tai daryti ir išsikėlė iš šios parapijos. 1936 m. jo vieton atkeltas kun. Adolfas Bausys. Buvo telkiamos lėšos bažnyčios statybai, aukos buvo renkamos ir kitose parapijose, suvežta daug akmenų, žvyro, medžio medžiagos. Parapijiečiai uoliai jam talkino.

Naujai bažnyčiai parinkta kita vieta — tarp senosios bažnyčios ir naujųjų kapinių. 1939 m. išmūryti pamatai. Susirgusį džiova kun. Bausį pakeitęs kun. Stasys Masilionis nuo 1940.V.23 tęsė statybos darbus. Tais pačiais metais statyba buvo baigta, 1940.II.7 bažnyčia pašventinta, o 1942.VI.22 vysk. K. Paltaroko pakonsekruota Šv. Kryžiaus titulu.

Architektūra. Senajai medinei bažnyčiai tebestovint, kitoje vietoje, netoli naujųjų kapinių, 1939 m. buvo pradėti pamatai naujai mūrinei bažnyčiai. Ji pastatyta 1940—1942 m. Atrodo lyg būtų sudėta iš dviejų nesuderintų dalių. Didelis fasadinis bokštas yra ano meto moderniškas pastatas. Jo lygūs kampiniai piliastrai iki pat stogo karnizo, mažų stačiakampių langelių vertikalios eilės, plačios durys, baltai tinkuotos sienos ir įlenktų paviršių piramidinis stogas neprimena jokio istorinio stiliaus. Tuo tarpu raudonų plytų navų sienos su plokščiais piliastrais, plačiu karnizu ir apskritų arkų langais yra neoklasicizmo atgarsis. Kiekvienu atveju ši bažnyčia yra viena iš gražesniųjų to laiko naujų statinių.

1941 m. dail. Povilas Puzinas nutapė didžiojo altoriaus paveikslą — Kristaus Transfigūraciją su apie 30 figūrų.

Bažnyčios vidaus įrengimui daugiausia panaudoti senosios bažnyčios reikmenys. Įruošti 3 altoriai. Iš likusios nuo bažnyčios statybos medžiagos, ją dar papildžius, pamūryta nauja klebonija. 1944.X.21 į Smilgius atvyko naujas klebonas kun. Antanas Valentinas. Pokario metais Smilgių bažnyčia nuolatinio kunigo neturi — retkarčiais aptarnauja Saločių klebonas.

1923 m. Smilgiuose buvo 36 sodybos ir 214 gyv. Priklausė Pabiržės valsčiui. Bolševikų okupacijos metu Smilgiai yra Biržų rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 193 gyventojai.

SMILGIAI (Panevėžio)

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Smilgių miestelis įsikūręs 20 km į šiaurės vakarus nuo Panevėžio, 17 km į rytus nuo Šeduvos, prie Panevėžio — Šiaulių plento. Kadangi Lietuvoje yra daugiau kaip 20 vietovių Smilgiais vadinamų, tai ši, kad atskyrus nuo kitų, dažnai vadinama Panevėžio Smilgiais, arba Šeduvos Smilgiais. Sakoma, kad senovėje žemė čia buvusi menkai išdirbta, augę daug smilgų, kurios

Smilgių bažnyčios fasadas 1982 metais

išaugdavusios didžiulės ir primindavusios šluotas. Iš čia ir vietovės vardas.

Istorijos šaltiniuose Smilgių dvaras minimas XVI a. II pusėje.

R. katalikų bažnyčia. Smilgių pradžia ir ypač jų augimas glaudžiai rišasi su bažnyčia. Bažnyčios archyve buvusieji dokumentai rodė, kad 1655 m. karalius Jonas Kazimieras ir jo žmona Liudvika Marija padovanojo Smilgių parapijos bažnyčiai bei jos klebonui Jonui Ignui Skudeikavičiui su paveldėjimo teise visiems amžiams Gikonių kaimą su 17 valakų, Čelkių k. su 6 valakais žemės ir su žmonėmis. Taigi bažnyčiai tada priklausė 23 valakai žemės. Vizitacijos knygoje įrašas mini, kad 1661.XII.9 kan. Jonas Malakauskis, generalinis komisorius, pastebėjęs, kad Smilgių bažnyčia esanti pastatyta labai reikalingoje vietoje — tarp Naujamiesčio ir Beinaravos reformatų zborų. Taigi bažnyčia galėjo būti pastatyta 1655—1661 m. laikotarpiu, klebono kun. Jurgio Igno Skudeikavičiaus rūpesčiu. Tada ji buvusi pašventinta Šv. Jurgio titulu. Kituose dokumentuose rašoma, kad Šv. Jurgis esąs bažnyčios globėjas, o parapijos patronas Šv. Juozapas. 1690 m. bažnyčia buvo perstatyta kun. Jurgio Jakševičiaus ir parapijiečių rūpesčiu. 1761 m. ji buvo jau sena ir netiko naudotis. Taigi 1764 m. Smilgių klebonas Antanas Vaitelis, remiamas grafo Jono Jurgio Flemingo ir parapijiečių, baigė statyti naują bažnyčią, kuri tačiau galėjo būti trečioji iš eilės.

Architektūra. 1761—1764 m. naujai pastatyta medinė bažnyčia vieton senesnės yra barokinės architektūros vertingas pavyzdys, pastaruoju laiku pavadintas „respublikinės reikšmės" paminklu. Jos planas kryžminis; trijų navų erdvė yra halinės sistemos, padalyta plonais mediniais pilioriais. Įvestos arkos tarp tų stulpų, o lubos lengvai išgaubtos lyg skliautai. Dydžiai: 28 × 18 m plotas, 9 m aukštis iki lubų, 15 m iki stogo kraigo. Transeptų aukštis lygus su navomis. Absida trisienė, lygaus pločio su plačia presbiterija. 1858 m. fasadas ir bokštai buvo iš naujo perstatyti. Fasadas padalytas į tris tarpsnius: du šoninius bokštus ir rizaltiškai atgal patrauktą sieną. Horizontališkai visas fasadas padalytas į du tarpsnius. Apatiniajame matome arkines duris ir virš jų eilę arkinių langų. Virš plataus dalijančio karnizo yra banguoto perimetro frontonas su mažu bokšteliu. Bokštų antrieji tarpsniai yra siauresni už apatiniuosius, o viršūnėse yra aštuoniasieniai būgnai su kriaušiniais šalmais ir geležiniais kryžiais. Šoninių sienų langai yra didesni, su pusapskritėmis arkomis. Tašytų sienojų išorė apkalta statmenai lentomis ir sąvarėlėmis.

Interjeras buvo pagrindinai perdekoruotas 1873 m., kada prireikė suveržti bekrypstančias sienas. Jos buvo išklotos audeklais ir nudažytos. Labai branginami šios bažnyčios rokoko stiliaus altoriai. Trys altoriai užima plačią absidą. Jų kolonos yra suktinės, o sparnai kremzlinės ornamentikos šedevrai. 1873 m. atnaujinimo metu tuos tris altorius sujungė meistras Balčius-Balčiauskas, pridėjęs daugiau kolonų ir ornamentuotų plokščių. Kairysis transepto altorius, pagal M. Matušakaitės studiją (1974 m.), greičiausiai bus išlikęs iš senosios XVII amžiaus bažnyčios. Čia matoma anam laikui būdinga sparnuota galvutė tarp kremzlinių ornamentų. Visi altoriai turtingai ir spalvingai nudažyti.

Šventoriuje stovi aukšta keturių tarpsnių medinė varpinė, statyta XIX a. pabaigoje. Ji panaši į žinomąją Radviliškio varpinę: aštuoniasienė, aukštyn laiptiškai siaurėjanti o

Smilgių varpinė ir bažnyčia

viršuje atvira, be sienų, tik su ornamentuotomis kolonomis, nelyg galerija. Čia skamba varpai, perlydyti 1873 m. Mūriniai šventoriaus vartai yra trijų arkų, su bokšteliais ir nišomis skulptūroms.

Įdomūs yra bažnyčios vidaus įrengimai. 1768 m. joje buvo 6 altoriai. Viename jų buvo Švč. M. Marijos Loretaniškosios paveikslas, kurį tikintieji laikė turinčiu stebuklingos galios. Aplink jį buvę prikabinėta daug votų. Vėliau tas paveikslas dingo ir jo likimas nežinomas. Prie bažnyčios išpuošimo daug prisidėjo klebonas prel. J. Rodavičius (1869—1885). Jis drobių raštais išmušė bažnyčios lubas, išdažė vidų, įruošė naujus paveikslus. Be to pakvietė savo vargoninką Balčių-Balčiauską, kuris buvo nagingas meistras, pertvarkyti bažnyčios altorius. Tuo metu presbiterijoje buvo 3 vieni nuo kitų atskirti altoriai. Meistras betaisydamas sujungė visus tris į vieną. Gavosi gražus vaizdas. Kas tačiau pačius altorius anksčiau pagamino, žinių nėra, nes tai buvo seniai, XVII—XVIII a. Tai vieni iš gražiausių meninių, liaudies meistrų darbo altoriai visame Pabaltijyje. Be jų yra medinių paveikslų, skulptūrų, jų skaičiuje: Šv. Onos paveikslas (XVII a.), Šventoji Šeima

Medinio altoriaus fragmentas Smilgių bažnyčioje

Smilgių bažnyčios šventoriaus vartai 1981 metais

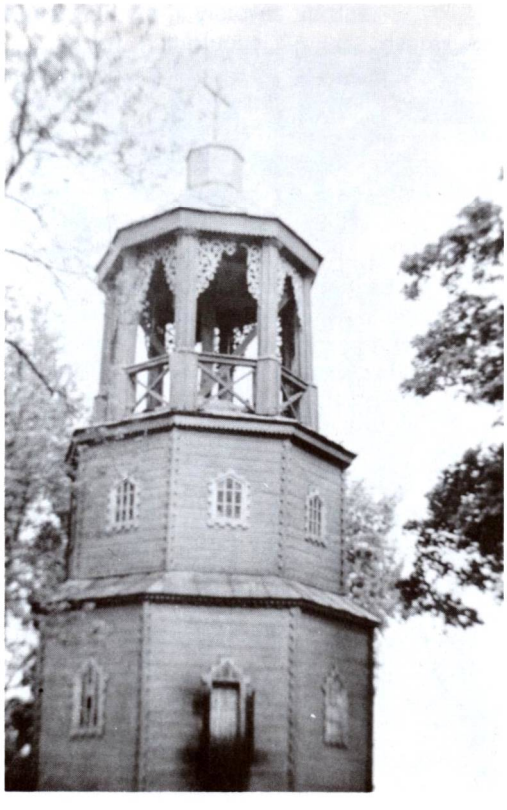

Varpinės viršūnė

(XIX a.), medinė Arkangelo Gabrieliaus skulptūra (XIX a.), geležinis ornamentuotas kryžius (XIX a.) ir kt.

Dabartinė varpinė buvusi pastatyta klebono Rodavičiaus laikais slapta — dėl to, kad nebuvo gautas leidimas. Prie klebonijos šulinio buvusi suvežta miško medžiaga neva šulinio rentiniui statyti. Vieną naktį, kai jau viskas buvo paruošta, senoji varpinė buvo nugriauta, jos vietoje pastatyta nauja. Vis dėlto klebonas buvo uredninko įskųstas. Atvažiavo ispravninkas, bet klebonas jį ir kitus komisijos narius dieną ir naktį vaišino, o varpinės pastatą purvais apdrabstė. Komisija pripažino varpinę „sena". Buvo nubaustas ne klebonas, bet uredninkas . . .

Kapinės. Iš pradžių parapijos kapinės buvo nedidelės, nes jų kaip ir nereikėjo: kaimų gyventojai savo mirusiuosius laidodavo kaimų kapinaitėse. Joms nykstant, 1888 m. parapijos kapai padidinti, apsodinti medžiais. Jų plotas šešiakampis, skersai ir išilgai išvesti pagrindiniai takai. Visi takai apsodinti, atsirado gražios alėjos. Tai vėl klebono prel. J. Rodavičiaus nuopelnas. Jis taip pat įpareigojo atskirus kaimus, kad mirusiųjų giminės kiekvieną pavasarį gražiai sutvarkytų savo artimųjų kapus, apsodintų gėlėmis, išklotų

akmenėliais. Greitai jie tapo pavyzdingiausiais kapais plačioje apylinkėje, buvo aprašyti viename Tilžėje išleistame kalendoriuje, apdainuoti poeto kun. M. Šnapščio-Margalio eilėraštyje „Ant Smilgių kapų". Štai iš jo 1 posmelis:

Kapeliai, kapeliai, gražiai išrėdyti.
Žolynais ir medžiais dailiai apkaišyti,
Kapeliais ir kryžiais kaip sėte nusėti,
Kaip pinte išpinti žvyruotais takeliais,
Apsupti ir mūru, ir gėlių varteliais.

Minėtas klebonas prel. J. Rodavičius, Smilgiuose klebonavęs 16 metų, surinko didžiulę mineralų kolekciją (631 vienetą), kuri vėliau buvo perduota V. D. Kultūros muziejui Kaune.

Spaudos draudimo laikais smilgiečiai buvo tautiškai susipratę. Lietuviškas knygas čia ypač platino kun. M. Opulskis. Per špitolininką Antaną Bataitį jis supirkinėjo iš žmonių rusų paskleistas graždanka spausdintas maldaknyges, už kiekvieną jų mokėdamas po 30 kapeikų. Jų vietoje būdavo skleidžiamos lietuviškos maldaknygės, spausdintos Prūsuose. Smilgiečiai rėmė knygnešius, apsirūpindavo knygomis. 1896 m. kun. Domininkas Tuskenis (Tuskevičius) įtaisė neviešą biblioteką. Jis noriai duodavo pinigų knygoms pirkti, liepdavo jas dalyti nepasiturintiems, pats mokydavo žmones lietuviškai skaityti. Ši bibliotekėlė veikė ir spaudą atgavus, jau viešai. 1919 m. perduota „Pavasario" kuopai.

1905 m. revoliucinio judėjimo metu smilgiečių atstovai dalyvavo Didžiajame Vilniaus seime. Grįžę stengėsi įgyvendinti jo nutarimus. Kai kartą bažnyčioje kunigas užtraukė giesmę už carą, knygnešys Šliogeris balsiai suriko: „Nereikia melstis už carą! Nereikia! Už atskalūną negali būti maldos bažnyčioje!" Po jo žodžių nutilo kunigas ir vargonai. Nuo tada nebebuvo už carą melstasi.

Nepriklausomybės metais Smilgiai buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1923 m. 52 sodybos ir 408 gyv. Parapija priklauso Šeduvos dekanatui. 1940 m. turėjo 4091 parapijietį. Tada ir pokario metais klebonu buvo kun. Baltramiejus Gaidys; 1974 m. sąrašuose minimas kun. Juozapas Apanavičius, 1981—1983 m. — Povilas Miškinis (gim. 1933 m., kunigu pašvęstas 1963 m.).

Sovietinės okupacijos metu Smilgiai yra Panevėžio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 597 gyv.

SPIRAKIAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Spirakių bažnytkaimis ir senas dvaras yra prie Lokupės (Sanžilės intakas) upelio, 12 km į šiaurės vakarus nuo Panevėžio. Vietovė labai maža: keletas gyvenamų namų, bažnyčia, kiek atokiau buv. dvaras.

Senaisiais laikais čia buvusios didžiulės girios, kurių liekanos išliko ligi šių laikų. Miškuose laikęsi lokiai — iš čia upelio vardas.

R. katalikų bažnyčia. 1790 m. Spirakių dvaro savininkas Ant. Liutikas pastatė pirmąją bažnyčią. 1808.V.30 ją benediktavo Inflliantų sufraganas Adomas Kasakauskis. Kaip ta bažnytėlė atrodė, niekas nebeprisimindavo.

Antanas Liutikas buvo nevedęs; savo dvarą jis paliko giminaičiui Antanui Rimkevičiui, kuris valdininkavo Panevėžyje, Spirakius tik retkarčiais aplankydavo, čia atostogaudavo. Jam nepatiko senoji apirusi bažnyčia, taigi ją sugriovė ir 1840 m. pastatė naują akmens mūro bažnyčią, kurią 1860 m. vysk. M. Valančius konsekravo.

Architektūra. 1840 m. statyta akmenų mūro bažnyčia yra originali savo netinkuotais mūro paviršiais. Tik langų ir durų apvadai yra baltai tinkuoti, ir su savo segmentinėmis arkutėmis pagyvina šiaip jau slegiančią pastato masę. Ant trikampio frontono uždėtas gana lieknas keturkampis bokštelis, siekiantis 25 m aukštį nuo žemės. Bažnyčios dydis yra 17 × 9 m. Sienų kampai padabinti

Spirakių bažnyčios šoninis vaizdąs 1981 metais

Religinė stovyla Spirakių bažnyčioje. (Nuotraukos iš Agotos Šuopienės albumo)

Bažnyčia ir varpinė apie 1932 metus

tinkuotais rustais. Frontone matomas baltas trikampis skydas ir dar apskritas langutis virš jo. Tokiu būdu lygi fasadinė siena yra suskaidyta angomis į tris aukštus. Greta bažnyčios yra 20 m aukščio medinė trijų tarpsnių varpinė. Jos laiptuotas profilis gana dažnai pasikartoja vyskupijoje. Šventoriaus kampe stovi įdomus aštuoniakampis mūrinis pastatas su lėkštu piramidiniu stogu ir bokšteliu centre. Tai yra buvusi koplyčia, paversta bažnytinių reikmenų sandėliu.

Viduje įruošti 2 altoriai, išpuošti paveikslais, drožiniais ir paauksinimais. Didžiojo paveikslo centrinėje vietoje Švč. Trejybės paveikslas, 180 × 100 cm. Viršuje kiek mažesnis Šv. Jurgio paveikslas (80 × 53 mm). Altoriaus mensa mūrinė, viršus marmurinis.

1936 m., klebono kun. Petro Ulecko rūpesčiu, bažnyčios vidus išdekoruotas. Vargonai 4 balsų. Varpinėje yra 340 kg svorio varpas „Kazimieras", įtaisytas Bujoko lėšomis.

1880 m., parapijiečių lėšomis ir kun. S. Svaranavičiaus iniciatyva, pastatyta nauja medinė klebonija, 21 × 8 m ploto. Visi ūkiniai trobesiai plūkti iš molio.

Vykdant dvaro žemės reformą, 1926 m. bažnyčia gavo iš buv. Spirakių dvarininko L.

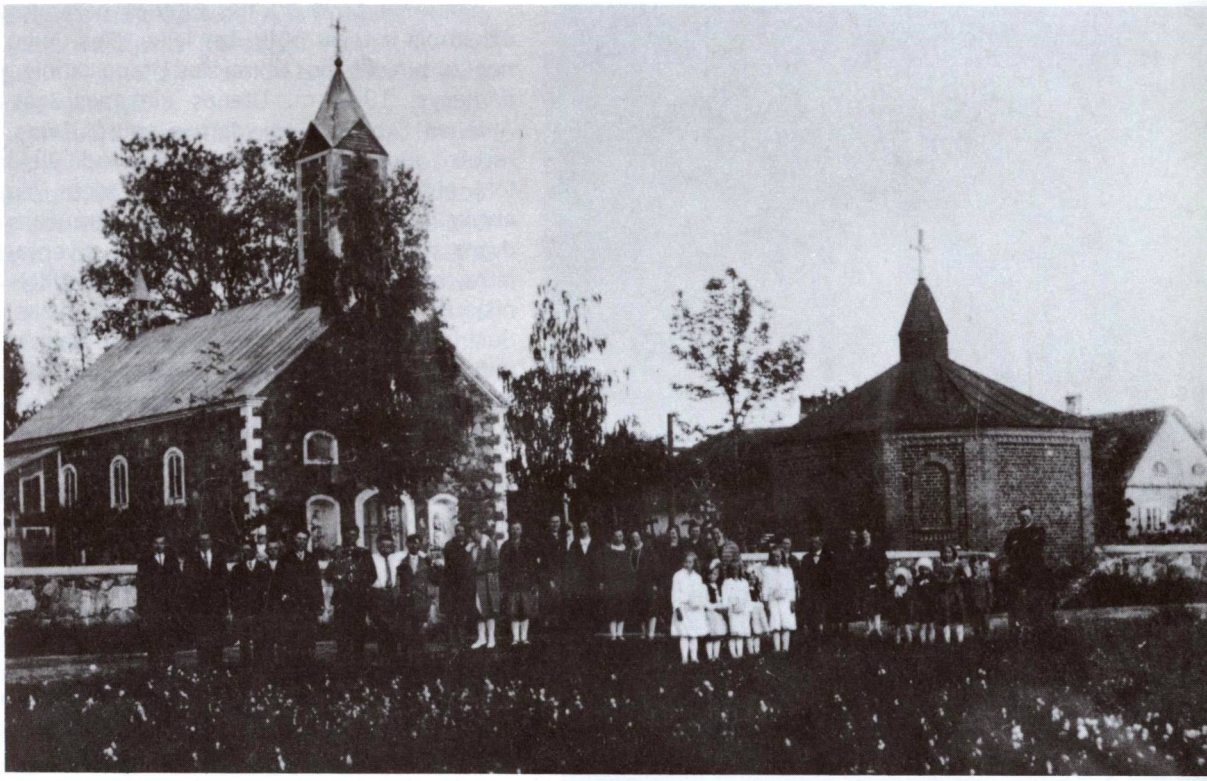

Spirakiai nepriklausomybės metais

Bažnyčios fasadas

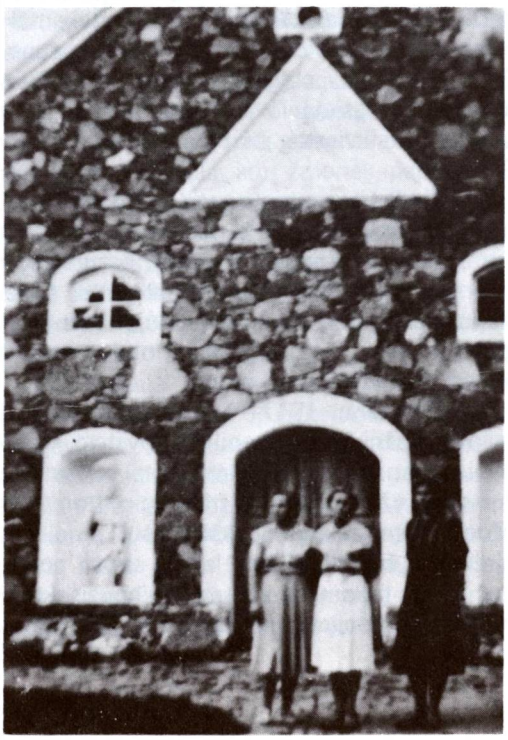

Kosovo dvaro 8 ha žemės, kurių 1 ha paskirtas kapinėms.

Seniau Spirakių bažnyčia buvo Pušaloto parapijos filija. 1929 m. gavo parapijos teises. Parapijai priskirti kai kurie kaimai iš gretimų Panevėžio, Naujamiesčio, Smilgių ir Pušaloto parapijų.

Nepriklausomybės metais Spirakiai priklausė Panevėžio valsčiui. 1923 m. bažnytkaimyje ir dvare buvo 12 sodybų ir 129 gyventojai. Bolševikai Spirakius priskyrė Panevėžio rajono Berčiūnų apylinkei. 1959 m. 41, 1970 m. 50 gyventojų.

Spirakių parapija priklauso Panevėžio dekanatui. 1940 m. turėjo 1434 parapijiečius. Tada jos kuratu buvo kun. Jurgis Kazakevičius, pokario metais — kun. Boleslovas Beinoravičius, vėliau kun. Lionginas Keršulis. Pastaruoju metu Spirakiai nuolatinio kunigo neturi — retkarčiais aptarnauja Pajstrio kunigas.

Spitrėnų bažnyčios fasadas 1981 metais

SPITRĖNAI

Švč. M. Marijos Taikos Karalienės parapijos bažnyčia

Spitrėnų bažnytkaimis ir buv. dvaras įsikūręs kalvotoje ir daubotoje apylinkėje, 11 km į rytus nuo Utenos, 8 km į šiaurės vakarus nuo Tauragnų. Kaimo pakraščiu teka nedidelis Raudesos upelis (Rašės intakas).

Tai buvo kuklus keliolikos kiemų kaimas ir 5 valakų dvarelis, minimas XVIII a. Prieš I pasaulinį karą dvarelį įsigijo lietuvis Jonas Balaiša.

Spitrėnuose buvo nedidelis piliakalnis, beveik iš visų pusių ariamas, tik viršūnė jo dirvonavo. Netyrinėtas. Greičiausiai lietuvių įruoštas kovų su Livonijos ordinu metu.

Spitrėnai buvo tolimas Utenos parapijos užkampis ir tokiu būtų ilgą laiką likęs, jeigu nebūtų buvęs į juos atkreiptas Utenos kunigų dėmesys. 1908 m. Utenos klebonas kun. Antanas Švatelis, lankydamas spitrėniškius, ragino juos kurti savo parapiją ir rado šiokį tokį atgarsį. 1916 m. gavėnios metu čia atvykęs klebonas kun. Pranciškus Turauskas dvaro rūmuose suruošė apylinkės gyventojams ilgesnes rekolekcijas ir paragino spitrėniškius imtis naujos bažnyčios statybos. Susirinkusieji gyvai pritarė. Jonas Balaiša pažadėjo paskirti parapijai iš savo dvarelio 20 ha žemės, kiti spitrėniškiai pirmai pradžiai suaukojo kelis šimtus ostrublių. Buvo išrinktas Bažnyčios steigimo komitetas. Balčių kaime buvo nupirkta kaimiška daržinė, kurios sienojai turėjo būti panaudoti bažnyčios statybai. Kun. Pr. Turauskas pranešė, kad spitrėniškiai galį gauti vokiečių okupacinės srities viršininko leidimą prisikirsti nemokamai miško Minčios miškuose (apie 20 km nuo Spitrėnų), tik reikią patiems parsivežti. Broliai Mikšiai, J. Rastenis ir S. Pimpė paaukojo eglinių rąstų.

Ruošiantis statybai, daug nuoširdumo parodė dvaro savininkas Jonas Balaiša ir ypač jo žmona Elena Gineitytė, aukštos inteligencijos moteris, kilusi iš Tauragnų dvaro savininkų Gineičių labai lietuviškos šeimos. Prie statybos ir bažnyčios įruošimo darbų už menką atlyginimą ar nemokamai dirbo: K. Laurinavičius, Petrauskas, Simanas Bikelis ir kt. O „planus" naujajai bažnyčiai aritmetikos sąsiuvinio lape nubraižė E. Balaišienės atsikviestas jos pusbrolis studentas Gineitis.

1917.I.8 Utenos dekanas kun. J. Jarašiūnas, dalyvaujant Utenos klebonui kun. Pr. Turauskui ir 4 kunigams, o taip pat gausiai susirinkusiems apylinkės gyventojams, bažnyčią pašventino. Ir toliau naują bažnyčią globojo kun. Pr. Turauskas, rinkdamas jai aukas, bažnytinius reikmenis.

Architektūra. 1917—1918 m. pastatyta medinė bažnyčia yra nepilnai išvystyto kryžminio plano, nes jos transeptai siauri ir žemesni už navą. Ant trikampio frontono uždėtas šešiasienis bokštas su smailios piramidės stogeliu. Sienų langai sudėti poromis ir turi trikampes sąramas. Nenusisekusi pretenzija į neogotiką. Brėžinius darė studen-

tas Pr. Gineitis, statė dailidės K. Laurinavičius ir Simonas Bikelis. Plotas: 20 × 11 m. Yra trys ąžuoliniai altoriai. Šventorius aptvertas geru akmenų mūru.

Pirmuoju rektorium paskirtas kun. Pranas Mirskis, bet netrukus buvo jo paties prašymu atleistas. Jo vietą užėmė kun. Petras Liepa. Jis paruošė medžiagą bažnyčiai ir špitolei statyti, įsteigė Rukšėnų kaime pirmąją tikrai lietuvišką mokyklą (mokytoja Ona Gasiulytė).

Apie pirmuosius bažnyčios kūrimo žingsnius savo atsiminimų yra pateikęs spitrėniškis Vincas Rastenis (ML II t., 23 p.). Štai kelios ištraukos.

„Uždarius Utenos gimnaziją, parvykau namo, o jie buvo apie 1,5 km nuo Spitrėnų. Buvau trečios klasės gimnazistas, ką tik pradėjęs penkioliktus metus. Kun. Liepa, sužinojęs, kad kaimynystėje atsirado ‚bedarbis', prikalbino eiti pas vargoninką mokytis fortepijonu skambinti. Pamokas uoliai lankiau kelias savaites. Tačiau apie pusiaugavėnį vargoninkas dingo — gavo geresnę vietą. Pamaldos liko be muzikos, bažnyčioje tyla. O čia ateina Velykos su tokia daugybe apeigų visą savaitę, kai kunigui būtinai reikėjo ‚asistento' su muzika ir be muzikos. Atvažiuoja kun. Liepa ir klausia, ar aš jau pramokęs pagroti. Žinoma, beveik nieko, tik gamas. — Bet gaidas pažįsti, galėsi prasimankštinti? Be to, lotyniškai skaityti moki, — štai atvežiau mišiolą: įsižiūrėk ir pasiruošk man Velykų savaitei vargoninku pabūti! — Na ir ruošiaus. Visų pirma įdomu, tiesiog sensacinga buvo ir man, ir namiškiams, ir artimiems kaimynams, kad beveik dvi savaites namuose turėjau tikrą mišiolą, kurį žmonės, paprastai, tik ant altoriaus mato. Studijavau nuo ryto ligi vakaro kasdien. Paskui teko keliauti į Spitrėnus ir prisispausti prie fortepijono. Na, ir Verbų sekmadienį, ir visą Didžiąją savaitę su Velykomis pamaldos Spitrėnų bažnyčioje 1919 m. buvo ‚su vargonais'."

Tais pačiais 1919 m. kun. P. Liepa buvo iškeltas į Skiemonis. Jį pakeitė kun. Petras Margevičius. Jo laikais buvo nupirkta fisharmonija, renkamos lėšos klebonijai ir špitolei statyti. Parapijiečiai pasižadėjo nuo kiekvieno valako duoti bažnyčiai po pūdą grūdų, po 5 pūdus šieno ir po 5 pūdus šiaudų. Broliai Mikšiai paaukojo 20 ąžuolinių rąstų altoriams įrengti. 1920 m. Spitrėnuose įsteigta mokykla. 1921 m. klebonas, ligi šiol gyvenęs dvarelyje, persikėlė į naują kleboniją.

Spitrėnų bažnyčia ir varpinė 1982 metais

Kun. P. Margevičius Spitrėnuose išbuvo daugiau kaip 10 metų. Jo apaštalavimas čia buvo našus. Parapiją vizitavo Žemaičių vysk. Pr. Karevičius ir išreiškė jam padėką už gerą reikalų tvarkymą. Pradėta organizuoti ir katalikišką veiklą. Įsteigti tretininkai, Krikščioniškojo Mokslo brolija, „Pavasario" kuopa, įtaisyti 6 balsų vargonai, kuriuos pagamino Masalskio dirbtuvė Panevėžyje; apylinkėje buvo steigiamos pradžios mokyklos.

1924 m. iškilmingai pašventintas naujas didysis altorius, pašvęstas Švč. M. Marijai Taikos Karalienei, o taip pat kiti 2 altoriai, visi ąžuoliniai. Jų paveikslų įsigijimo išlaidas padengė Antanas Jasūdis iš Puodžių kaimo.

1927 m. netolimo Noliškio dvaro savininkas Kazimieras Žulys nupirko ir padovanojo Spitrėnų bažnyčiai 8 ha žemės sklypą su sąlyga, kad kasmet, kol tai bus galima, jo intencija būtų laikoma 12 mišių.

1927 m. pirmą kartą Spitrėnų bažnyčią vizitavo Panevėžio vyskupas K. Paltarokas. Naująjį ganytoją parapijiečiai labai nuoširdžiai ir iškilmingai sutiko. Vyskupas, be ko kita, suteikė Sutvirtinimo sakramentą 121 asmeniui.

Kun. Margevičiaus laikais parapija įėjo į normalias vėžes. Šventorius buvo aptvertas

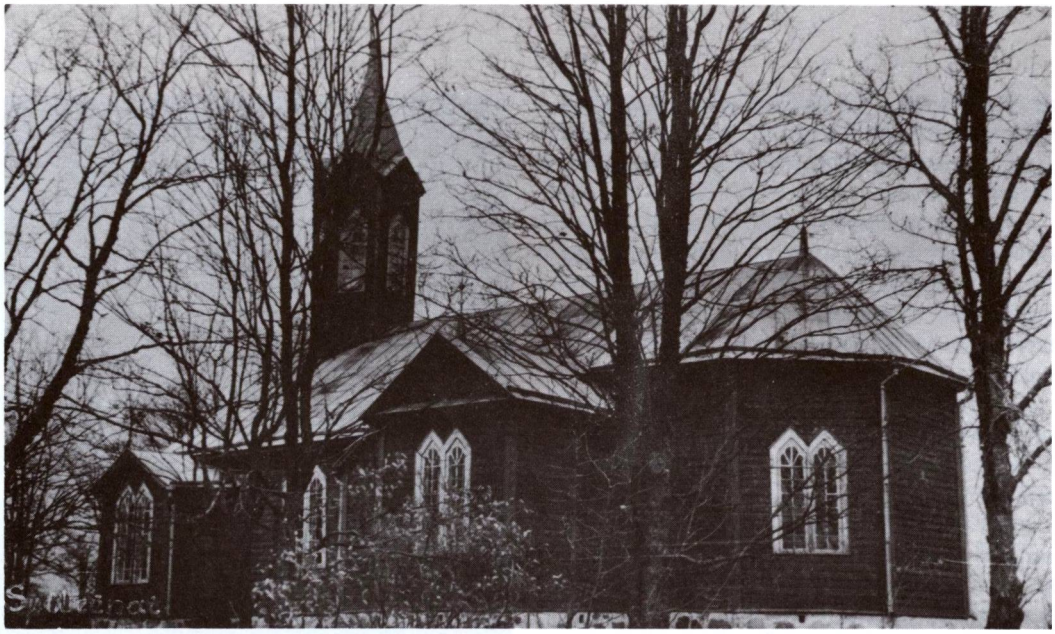

Spitrėnų bažnyčios šoninis vaizdas 1956 metais

akmens mūro tvora, jame prisodinta medžių, bažnyčia apmušta lentomis iš lauko ir iš vidaus.

Kun. Margevičių iškėlus į kitą parapiją, klebonu paskirtas vyresnio amžiaus kun. A. Masiulis. Jei kun. Liepa pamaldas laikydavo labai ilgai, tai šis, minėto V. Rastenio liudijimu, labai greitai: buvo medžiotojas ir stengėsi skubiai atlaikyti, kad liktų ilgesnė sekmadienio popietė; žmones iš bažnyčios paleisdavo anksti, o pats, užsidėjęs šautuvėlį, žingsniuodavo į pamiškes.

A. Masiulį pakeitė kun. Navickas, didesnis intelektualas, paskendęs knygose.

1937 m. pavasarį Spitrėnų parapiją vizitavo Panevėžio vyskupas, radęs parapiją gyvai pulsuojančią. 1943 m. pavasarį vyskupas vėl vizitavo Spitrėnų bažnyčią ir sutvirtino 255 vaikus.

1946 m. klebono pareigas pradėjo eiti kun. Julijonas Kuprys. Jam teko parapiją valdyti labai sunkiomis pokario meto sąlygomis, kai okupantai vykdė apylinkės gyventojų terorą. 1974 m. klebonu buvo kun. Vytautas Tvarijonas. Šiuo metu, rodosi, Spitrėnai nuolatinio kunigo nebeturi — retkarčiais bažnyčią aptarnauja Utenos kunigas.

Nepriklausomybės metais Spitrėnai priklausė Utenos valsčiui. 1923 m. 34 sodybos ir 218 gyv. Sovietinės okupacijos metu 1940 m. parapija turėjo 2234 parapijiečius. Priklausė Utenos dekanatui. Sovietinės okupacijos metu Spitrėnai yra Utenos rajono apylinkės centras. 1970 m. 123 gyventojai.

STELMUŽĖ

Viešpaties Jėzaus Kryžiaus filijinė bažnyčia

Tai senas dvaras ir bažnytkaimis, 12 km į šiaurę nuo Zarasų, prie pat Latvijos sienos. Vietovę apylinkės gyventojai vadina Stelmuiže ir Stalmuže. Ji maža, bet labai garsi savo gražia aplinka, ežerais, miškais, seniausiu Lietuvoje ąžuolu, buv. dvaro pastatais, vergų bokštu ir be galo įdomia medinė bažnytėle su jos varpine, kuris yra tikras lietuvių liaudies meno muziejus.

Stelmužės dvarą XVII—XIX a. valdė Pabaltijo vokiečių baronai Folkerzambai (Voelkersahmb), vėliau rusų caro dvariškiai Valuvjevai, nuo XX a. baronai Gahnai. Petras Valuvjevas 1861—1868 m. buvo Rusijos

Stelmužės varpinė 1964 metais. (F. Juodikaitienės nuotrauka)

Stelmužės bažnyčia 1956 metais

Stelmužės ąžuolas

vidaus reikalų ministeris. Jo laikais buvo uždrausta liet. spauda lotyniškomis raidėmis. Jų ir kitų dvarponių žiaurumą ligi šių dienų liudija buv. Stelmužės dvare išlikęs mūrinis vergų bokštas, kuriame baudžiauninkai buvo plakami ir kalinami.

Mirusiems šeimos nariams laidoti Stelmužės dvaro ponai buvo pasistatę gražų mauzoliejų. Kai ten pritrūko vietos, laidota šalia jo; kapai dengti juodo marmuro plokštėmis su atitinkamais įrašais. Prie ežero stovėjo gražūs dvaro rūmai, I pasaulinio karo metu sunaikinti.

R. katalikų bažnyčią Stelmužėje pastatė baronas Folkerzambas. Varpuose įrašyta 1613 m. data. Greičiausiai tada ir bažnyčia buvo pastatyta. Minima 1650 m. bažnyčios statymo (o gal atstatymo?) data. Dvaro savininkai nebuvo katalikai, taigi ir bažnytėlę statė ne sau, o dvaro kumečiams bei baudžiauninkams. Pasakojama, kad senovėje netoli dvaro esančiame Lygumų miške buvusi liuteronų koplyčia. Ją lankę iš Latvijos kilę dvaro darbininkai. Ilgainiui jie išnykę, o jų vietas dvare užėmę lietuviai katalikai. Kadangi baudžiava buvusi labai sunki, darbininkai iš dvaro dažnai pabėgdavę. Dvarininkai stengėsi juos surasti, o sugavę žiauriai plakdavę. Kartą vienus sugautus baudžiauninkus ponas paklausęs, kodėl jie iš Stelmužės bėgą, ar kitur kur esą geriau, kaip čia?

Baudžiauninkai puolę ant kelių ir pasakę: „Mielas pone, kaip mes nebėgsime, kad Stelmužėje nėra bažnytėlės". — „Gerai, bažnyčia čia bus, tik jūs nebėkite", pasakęs dvarponis. Savo žodį ištęsėjęs. Lygumų koplytėlė buvusi perkelta į Stelmužės dvarą.

1650 m. bažnytėlei buvo suteiktos filijos teisės, o 1713 m. atstatyta. Bažnyčios interjeras įruoštas XVIII a. I pusėje.

Architektūra. 1650 m., o gal ir anksčiau statyta bažnyčia yra seniausia medinė Lietuvoje. Sienojai aptašyti kirviu, nenaudota vinių. Dabartinis interjeras įrengtas po 1713 m., kada atliktas ir remontas. Vienanavės bažnyčios prieangį iš trijų pusių supa medinių kolonų portikas. Frontonas trikampis, be bokštelių. Presbiterija yra siauresnė už navą, o absida trisienė. Viename šone pristatyta maža zakristija. Interjere įdomiausi yra altorius ir sakykla. Čia yra vertingų barokiškų puošmenų: bareljefų, horeljefų, skulptūrų, suktinių kolonėlių, kremzilnės ornamentikos. Nors enciklopediniuose leidiniuose rašoma, kad tai liaudies meistrų kūryba, M. Matušakaitė įrodė (Muziejai ir paminklai, Nr. 3, 1980), kad medžio drožyba Stelmužės bažnyčioje yra profesionalo darbas. Analogišką jo darbų randama ir kitose bažnyčiose, pvz., Latvijos Subatoje. Stelmužės bažnyčios interjeras yra šiek tiek pagadintas vėlesnių perdirbinėjimų, ypač altorius. Šventoriuje stovi XVII a. medinė varpinė, rekonstruota 1873 m. Jos pagrindas yra stačiakampio plano sandėlis, o viršutinė dalis — atvira galerija. Varpai atlieti 1613 m. 1959 m. abu pastatai buvo restauruoti ir nuo 1963 m. čia yra Rokiškio kraštotyros muziejaus liaudies skulptūrų filialas.

XIX a. viduryje Stelmužės filialistu buvo kun. J. Dovydaitis-Šiaulėniškis Senelis, vienas iš vysk. Valančiaus artimiausių bendradarbių, rašytojas. Jis buvo čia savo lėšomis įsteigęs mokyklą ir pats mokė vaikus rašto.

Stelmužės bažnyčioje, kuri buvo Ilukstos parapijos filija, ilgainiui įsigalėjo lenkų kalba. Tačiau lietuviškus giedojimus, parapijiečiams reikalaujant, čia įvedė kun. A. Štombergas apie 1904 m.

XIX a. pabaigoje dvaras pastatė kleboniją. Tada filialistu vyskupas paskyrė kun. Antaną Bizauską. Rodosi, kad vėliau dar buvo pora jo įpėdinių.

Liaudies meistrų — dievdirbių gamintos medinės stovylos Stelmužės bažnyčioje

Žemės reformos valdyba 1926 m. paskyrė bažnyčiai 8 ha žemės sklypą, o vienu testamentiniu užrašu bažnyčia gavo 42 ha ūkį su mišku. Buvo pastatyti ūkiniai trobesiai.

Po I pasaulinio karo Stelmužės bažnyčia buvo Zarasų parapijos filija. 1936 m. jos rektorium buvo kun. Motiejus Šapnagis, 1940 m. kun. Henrikas Prijalgauskas. Pokario metais nuolatinio kunigo neturėjo, bet kurį laiką pamaldos dar buvo laikomos paskutinį mėnesio sekmadienį, antromis Kalėdų, Velykų, Sekminių ir Šv. Petro dienomis. Aptarnaudavo Imbrado kuratas.

Pokario meto veikiančių bažnyčių sąrašuose Stelmužės bažnyčios jau nėra. Kaip sakyta, ji paversta liaudies skulptūros muziejumi, kuris veikia kaip Rokiškio kraštotyros muziejaus filialas.

Nepriklausomybės metais Stelmužė priklausė Zarasų apskrities Imbrado valsčiui. 1923 m. 156 gyv. Sovietinės okupacijos metu priklauso Zarasų rajono Imbrado apylinkei. 1970 m. 148 gyv. Vietovė yra turistinė. Senoji bažnytėlė ir seniausias Lietuvoje ąžuolas yra daugelio turistų lankomi.

Subačiaus miesto bažnyčia 1981 metais

SUBAČIUS

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Subačiaus miestelis išsistatęs prie Viešintos upės, 17 km į pietvakarius nuo Kupiškio, 27 km į rytus nuo Panevėžio. Vietovės vardas bus greičiausiai kilęs nuo Subačiaus asmenvardžio. Tokiomis pavardėmis žmonių dar ir dabar apylinkėse gyvena.

D. L. K. laikais Subačius buvo dvaras ir storastija (be pilies). Istorijos šaltiniuose pirmą kartą minimas 1590 m. XVI a. jį valdė Valavičiai. 1607 m. seniūnijai priklausė 1974 sodybos. Pagal 1699 m. karaliaus Augusto II universalą, Subačiaus miestelis turėjo mokėti kas metai po 10 auksinų pašto susisiekimo reikalams. Amžių būvyje dvaro ir seniūnijos valdytojai keitėsi.

Subačiaus kaimas įsikūrė prie karališkojo Rygos — Biržų — Ukmergės — Kauno kelio. Čia buvo dvi karčiamos, kuriose šeimininkavo žydai. Kaimas (vėliau miestelis) išsistatė abipus minėto kelio. Viduryje buvo 1,5 ha ploto aikštė, kurios viename šone pastatyta bažnyčia ir varpinė. Priešais bažnyčią — karčiama. Atrodo, kad ta aikštė buvo bažnyčios žemėje, nes pastačius naująją bažnyčią ir įruošiant šventorių, ji beveik visa pateko į jo apimtį.

R. katalikų bažnyčią Subačiuje, karaliaus pavedimu, 1590 m. pastatė Jeronimas Valavičius. Greičiausiai tuo metu buvo įsteigta ir parapija, kuriai buvęs užrašytas Kumiškių palivarkas.

1655—1661 m., didžiojo rusų antplūdžio metu, bažnyčia buvusi gerokai apnaikinta, bet netrukus atstatyta ir vysk. Slupskio 1670 m. pašventinta. Galbūt ligi naujosios bažnyčios statybos ji buvo dar kartą perstatyta.

Ši bažnyčia buvusi sena, pastatyta iš smalingų sienojų, kurių apatiniai prieš nugriaunant bažnyčią buvę sutrūniję. Ji buvusi keturkampė, turėjusi 6 ar 8 medinius pilioriius, 3 altorius. Viduryje beveik visiškai nebuvę suolų. Bažnyčia buvusi gerokai anksta ir šventadieniais nesutalpinusi visų maldininkų.

Naujosios bažnyčios statybai pradėta ruoštis prieš 1873 m., klebono kun. Januškevičiaus laikais. Jis užrašė testamentu ir 500 rb, kurie kažkodėl nebuvę gauti. Jo darbą tęsė neilgai čia klebonu buvęs kun. Lipnevičius, o toliau jau energingai vykdė kun. Pranciškus Staškauskas. Jau 1875 m. Raguvėlės seniūnija buvo padariusi nutarimą apmokėti mūrininkams atlyginimą ir dar duoti 1050 rb pinigais. Nutarimas patvirtintas 1879 m. Nelengva buvę gauti valdžios leidimą, bet po ilgų rūpesčių jis gautas.

1884.V.22 vyskupas M. Paliulionis bažnyčią konsekravo.

Architektūra. 1881—1884 m. statyta mūrinė bažnyčia yra didelė ir puošni, tačiau ne istorinio stiliaus, o eklektinė. Maišomos romaniško ir baroko stilių žymės. Dvibokštė trijų navų bažnyčia yra 55 m ilgio, 26 m pločio. Išorė baltai tinkuota. Mažojo orderio fasadas padalytas dviem karnizų eilėmis kartu su bokštais, kurie tik nežymiai patraukti priekin. Trečiajame tarpsnyje matomas nedidelis frontonas su barokiškai banguotu profiliu. Viršutinioji bokštų dalis yra aštuoniasienė, kiek laibesnė. Bokštų stogai yra varpo pavidalo šalmai su stambiomis kryžių bazėmis. Portalo ir langų angos turi pusapskrites arkas. Interjero skliautus remia dvi piliorių eilės. Triumfo arka ties presbiterija yra

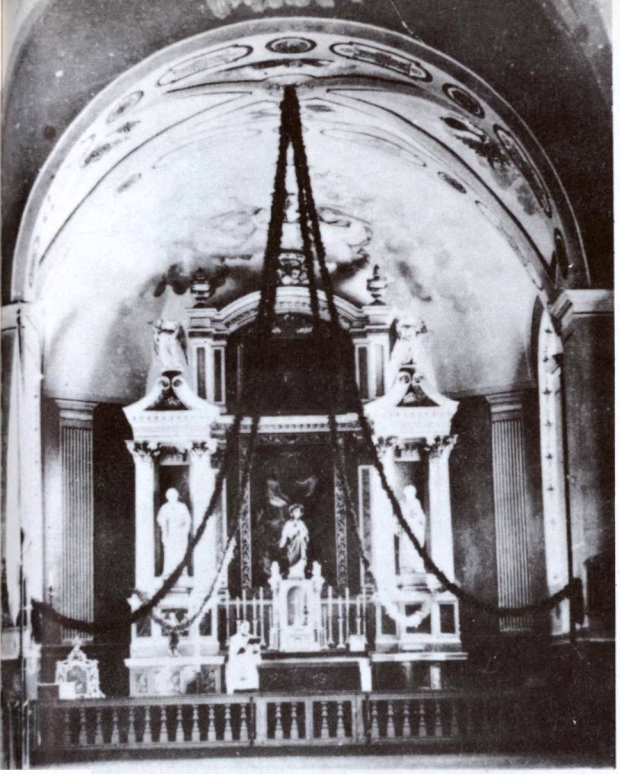

Subačiaus bažnyčios vidus 1964 metais

dekoruota reljefiniais plafonais ir tapytais ornamentais. Visi trys altoriai mūriniai. Didysis yra orderinės tvarkos dviejų tarpsnių su flankuojančiomis statulomis. Šventoriaus tvora sumūryta 1888 m. Jos plytiniai pinučiai, vadinami ažūru, yra permatomi.

I pasaulinio karo metu bažnyčia buvo sužalota. Po karo 1925 m., kun. Pr. Kazlausko rūpesčiu, suremontuota, stogas ir bažnyčios bokštas apdengti cinkuota skarda.

Klebonija seniau buvo pastatyta vakarinėje bažnyčios pusėje, o priešais bažnyčią stovėjusi žydelio karčiama. Po ilgų rūpesčių klebonui kun. Stačkauskui pavykę iš žydo karčiamą nupirkti už 2000 rb. Namas buvęs nupirktas klebono asmeniniu, ne parapijos vardu. Nupirkta karčiama, ją perdirbus, virto klebonija, o senojoje klebonijoje apsigyvenę bažnyčios tarnai. I pasaulinio karo metu senoji klebonija sudegė. Apie 1933—34 m. vikaro kun. Juozo Bardišausko rūpesčiu buvo pastatyta didelė parapijos salė.

Yra žinių, kad senovėje Subačiaus parapija turėjusi 12 valakų žemės. Greičiausiai tai buvo už 2,5 km nuo miestelio buvęs Kumpiškių palivarkas. Čia buvę 4 valakai žemės ir 10 ha miško. 1843 m. rusų valdžia didžiąją šios žemės dalį iš bažnyčios atėmė ir atidavė rusui Ivanenkai. Nepriklausomybės metais klebonas kun. Kazlauskas buvo iškėlęs bylą žemei atgauti, tačiau Ivanenkos užkurys Šerematjavas buvęs garsus advokatas ir reikalus taip vedęs, kad klebonas pralaimėjo. Jam buvo palikta tik 2,5 ha daržo.

Kapinės. Ilgą laiką Subačiaus parapija nuosavų kapinių neturėjo. Tada mirusieji buvo laidojami savo kaimų kapinaitėse. Didesnės kapinės buvo šiuose kaimuose: Bigailiuose, Tiltagaliuose, Žiliškiuose, Palaukiuose, Lukonyse, Stračniuose, Papiliuose. Ten daug kur buvo ir atskiros kapų koplyčios su liturginiais reikmenimis.

Parapija buvo įsteigta greičiausiai tuojau bažnyčią pastačius. Ilgą laiką ji turėjo pastovias ribas. Bet XX a. pr. prasidėjo parapijos skaldymas. Pirmiausia atsiskyrė Karsakiškio ir Geležių filijos. 1926 m. įsteigta Surdegio parapija, pagaliau 1940—1941 m. Subačiaus gelž. stoties miestelio parapija. 1940 m. ji turėjo 5905 parapijiečius; priklauso Raguvos dekanatui.

Lietuvių tautinis atgimimas Subačiaus apylinkėse pradėjo reikštis XIX a. pabaigoje. 1887 m. rusų valdžios buvo persekiotas ir baustas kun. J. Šniukšta. Nemažą vaidmenį suvaidino lietuviški raštai ir juos platinę knygnešiai. Daug padarė ir 1907—1908 m. trumpai vikaravęs kun. Fabijonas Kemėšis. Jo rūpesčiu suruošta pora lietuviškų vakarų, įsteigta slapta lietuviška mokyklėlė, kurioje lietuvė mokytoja mokė 12 vaikų. Vikaras dažnai ruošdavo išvykas į kaimus. Jo ir talkininkų pastangomis buvo platinama lietuviška spauda. Vien seiniškio „Šaltinio" į Subačiaus paštą ateidavo apie 400 egzempliorių.

Nepriklausomybės metais Subačius buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 750 gyv. Tada gyvai reiškėsi religinės draugijos, buvo aktyvi parapijos veikla. 1933 m. netoli bažnyčios pastatyta graži pradžios mokykla, paskirta pagerbti žymiai subatietei operos solistei Vincei Jonuškaitei. Ši mokykla ir bažnyčia buvo gražiausi Subačiaus pastatai.

Okupacijų metais Subačius su apylinkėmis neteko daug žmonių. Pokario metais parapijos veikla sumenko ir bažnyčios išlaikymas pasunkėjo. 1947 m. jos klebonu buvo

kun. Vincentas Beinoris, vėliau kun. Jurgis Balickaitis; jis minimas ir 1983 m. sąrašuose (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). 1970 m. Subačiuje tebuvo 350 gyv. Jį nurungė Subačiaus gelž. stoties miestelis (žr. aprašymą).

SUBAČIAUS STOTIS

Šv. Pranciškaus Asyžiečio parapijos bažnyčia

Subačiaus geležinkelio stoties miestas įsikūrė prie Viešintos upės, 17 km į pietvakarius nuo Kupiškio, 4—5 km nuo seno Subačiaus miestelio.

Tai nauja vietovė, kurią pagimdė XIX a. II pusėje Daugpilio — Radviliškio geležinkelio liniijos pravedimas. Ji eina kiek atokiau nuo Subačiaus. 1873 m. Dvariškių kaimo ūkininkų žemėje ėmė kurtis stoties pastatai. Namai statėsi daugiausia pietinėje geležinkelio pusėje, prie vieškelio į Subačiaus miestelį, ir vakarų pusėje, palei kelią Stračnių kaimo link. 1886 m. jau buvo 107 gyventojai. Stoties miestelyje atsirado paštas, užvažiuojamas namas, kelios krautuvės, degtinės monopolio parduotuvė (1905 m. ir 1906 m. kelis kartus sudaužyta), sandėlis grūdams (badmečiui) laikyti. XX a. pradžioje iš Subačiaus miestelio čia atkelta valsčiaus savivaldybė. Stotyje vyko gyvas judėjimas. Apylinkės gyventojai čia atveždavo javus, kitus maisto produktus. Naujas miestelis darėsi vis judresnis centras.

Nepriklausomybės metais stoties miestelis ėmė dar sparčiau augti. 1923 m. jau buvo 55 sodybos ir 538 gyv., 1939 m. apie 800 gyventojų. Buvo pastatytas malūnas, atsirado daugiau parduotuvių, įsteigta pradžios mokykla, biblioteka, įvesti turgūs.

R. katalikų bažnyčia. Susirūpinta ir savo bažnyčios reikalais, nes senojo Subačiaus bažnyčia buvo tolokai. Kai 1930 m. Panevėžio vyskupas vizitavo Subačiaus parapiją, pro stotį pravažiuojantį ganytoją pasitiko didelis žmonių būrys. Visuomenės vardu vyskupą pasveikinęs vaistininkas V. Zalanskis prašė ganytoją įsteigti bažnyčią. Vyskupas pažadėjo jų prašymą patenkinti ir kvietė gyventojus šias pastangas paremti. Tačiau vyskupui

Subačiaus stoties miestelio bažnyčia 1956 metais

išvažiavus, klausimas nebuvo keliamas. Bet 1934.I.13 vėl į jį kreiptasi su prašymu. Buvo argumentuojama, kad 700 naujojo miestelio gyventojų, neturėdami arklių, neturi galimybės lankyti Subačiaus bažnyčią.

Panevėžio vyskupas pavedė prel. J. Maciejauskui, Raguvos dekanui, išsiaiškinti reikalą su Stoties miestelio atstovais. 1934.I.24 pasitarimo metu apsispręsta už bažnyčios statymą. 1934.IV.12 Stračnių koplyčios šventoriuje sušauktas dar vienas susirinkimas, kuriame dalyvavo 96 asmenys. Tada buvo išrinktas Bažnyčios statymo komitetas: Viktoras Zalanskis, Petras Kaulėnas, Jurgis Šateika, Povilas Tamošiūnas, Danielius Ažusienis, Vladas Šimonis ir Antanas Mičiūda.

Panevėžio vyskupas įpareigojo kun. Vincentą Beinorį rūpintis steigiamos parapijos reikalais. Jis artimai bendravo su komitetu. Ligi 1939 m. buvo paruošti planai, palengvintomis sąlygommis gauta miško medžiagos, vyskupas iš kun. Pr. Kazlausko palikimo paskyrė 10.000 lt subsidiją, buvo daromos

rinkliavos. Tais pačiais 1939 m. iš P. Varnausko nupirktas 2,5 ha žemės sklypas Stoties miestelio gale, prie vieškelio į Vabalninką.

Norėdamas statybą pagreitinti, 1940.I.1 Panevėžio vyskupas paskyrė kun. Povilą Mikalajūną Stoties bažnyčios rektorium. Tuo tarpu pamaldos laikytos Stračnių koplyčioje ar stoties mokykloje. 1940.V.10 rektorius pranešė kurijai apie planų sudarymą ir jų patvirtinimą. Juos sudarė statybos inž. L. Nagevičius. Bažnyčiai statyti leidimai buvo gauti, sklypas paruoštas, statybinė medžiaga suvežta, pamūryti ir pamatai. 1940.V.26 Raguvos dekanas juos pašventino. Iškilmėse dalyvavo 9 kunigai ir didelė tikinčiųjų minia. Statybos darbai vyko greitai, ir jau 1940.X.6 vyskupo įgaliotas generalvikaras kan. Jonas Jucys bažnyčią pašventino Šv. Pranciškaus Asyžiečio titulu.

Architektūra. 1937—1938 m. statyta medinė bažnyčia yra to laiko moderniškas bandymas. Kryžminio plano pastatas turi masyvišką kvadratinį bokštą fasade. Jo masė suskaidyta siauromis vertikaliomis juostomis. Viršuje yra plačios angos varpams skardenti. Sienos apkaltos gulsčiomis lentelėmis. Konstrukcija griaučinė iš stulpų ir spyrių, o dvigubų lentų sienų tarpas yra tuščias. Iš vidaus tinkuota. Ilgis 24 m, plotis su transeptų koplyčiomis 16 m, nava 12 m, aukštis iki lubų 8 m, iki bokšto viršaus 21 m. Bažnyčia šviesi, turi po 5 didelius langus šoninėse sienose ir dar kelis fasadinėje sienoje ir presbiterijoje. Yra choro tribūna ir dvi zakristijos. 3 altoriai. Šventorius aptvertas medinių statinių tvorele.

Bažnyčios vidaus įrengimo darbas karo meto sąlygomis buvo sunkus. Pastatyti 3 laikini altoriai, gauti iš kaimyninių bažnyčių, kaip seni ir nebevartojami. Įruoštos Kryžiaus kelių stotys, pieštos drobėje. Pastatyta laikinė sakykla, 4 klausyklos, 10 eilių suolų. Vargonų ir varpų bažnyčia neturėjo.

1941.I.9, Panevėžio vyskupo nutarimu, Stoties bažnyčiai suteiktos parapijos teisės. Jai iš Subačiaus parapijos priskirtos 28 gyvenvietės su 2048 parapijiečiais. Klebonu paskirtas bažnyčios rektorius kun. Povilas Mikalojūnas. Naujoji parapija nuosavų kapinių neturėjo — mirusieji buvo laidojami apylinkės kaimų kapinaitėse.

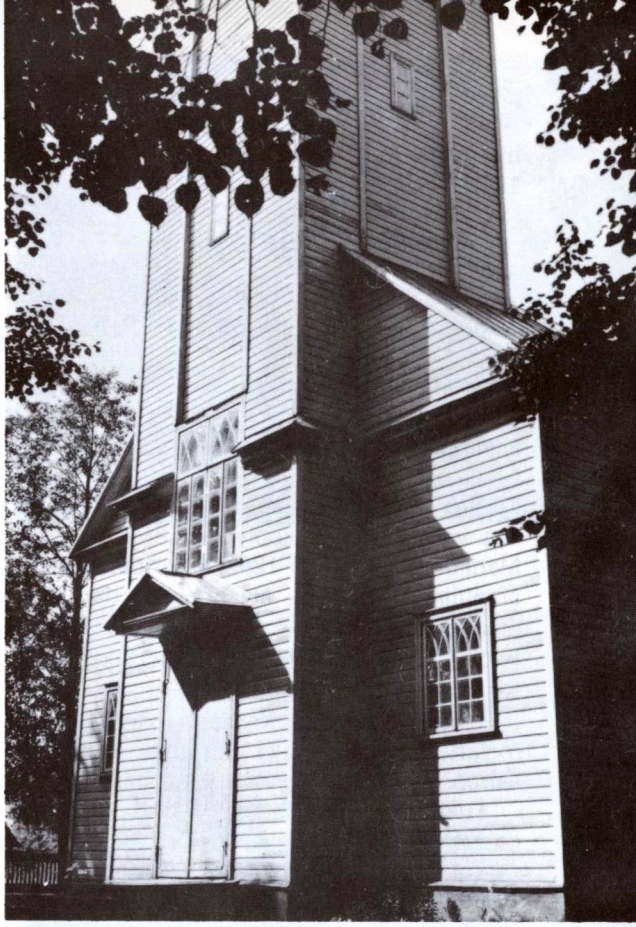

Subačiaus stoties miestelio bažnyčios fasadas 1981 metais

1943.I.8 mirė pirmasis Stoties parapijos klebonas kun. P. Mikalojūnas, būdamas tik 34 m. amžiaus. I.11 jo kūnas buvo iš Panevėžio infeikcinės ligoninės atvežtas ir iškilmingai palaidotas naujosios bažnyčios šventoriuje.

1943.II.1 klebonu paskirtas kun. Antanas Baltrukėnas, o 1945.VIII.9 kun. Antanas Mažeika, klebonavęs ir pokario metais.

1941—1944 m. karo veiksmų metu bažnyčia nenukentėjo, tačiau buvo nusavinta ūkiniams pastatams surinkta medžiaga.

Stoties gyvenvietė augo ir pokario metais, pralenkdama senąjį Subačių. Po karo apylinkėje vyko rezistencinės kovos, kurių metu nemaža žmonių buvo iššudyta ar ištremta į Sibirą.

1958 m. Stoties gyvenvietei suteiktos miesto tipo gyvenvietės teisės. 1959 m. buvo 1216, 1970 m. 1389 gyventojai.

Parapija priklauso Raguvos dekanatui. 1974—1983 m. kunigų sąrašuose klebonu

minimas kun. Povilas Jankevičius (gim. 1908, kunigu pašvęstas 1934 m.).

Koplyčios

Subačiaus geležinkelio stoties miesto parapijos ribose buvo 5 kaimų koplyčios. Štai jos:

Stračnių kaime, medinė Apaštalo Šv. Povilo vardo koplyčia, statyta 1821 m. apylinkės gyventojų;

Tiltagalių k. (Žr. atskirą aprašymą);

Bigailių-Teresdvario Šv. Marijos Magdalenos vardo medinė koplyčia, 1862 m. grafo Marikonio statyta, 1895 m. parapijiečių atnaujinta. 1935 m. šią koplyčią dar kartą atstatė kun. Antanas Pauliukas. Tai ta pati koplyčia, kuri aprašyta prie Karsakiškio parapijos.

Žiliškių k. Šv. Kryžiaus Išaukštinimo medinė koplyčia buvo pastatyta 1851 m., kaimo ir apylinkės gyventojų pastangomis;

Lukonių kaime medinę koplyčią 1939 m. pastatė Antanas Varniauskas.

Tai buvo kapų koplyčios. Jas retkarčiais aptarnaudavo kunigai. Koplyčioje būdavo švenčiami metiniai atlaidai. Numirėlių ilgai nelaikydavo namuose — pašarvodavo kaimo koplyčioje. Tuo pačiu metu budynės buvo keliamos mirusiųjų namuose. Numirėliai būdavo apgiedami keletą dienų. Į laidotuves pakviestas kunigas koplyčioje atlaikydavo pamaldas ir palaidodavo mirusįjį. Visos šios koplyčios turėjo savo liturginius rūbus ir bažnytinį inventorių. Beveik visos koplyčios 1944 m. neteko liturginių rūbų — juos išgrobstė įsiveržę raudonarmiečiai.

SUDEIKIAI

Švč. M. Marijos parapijos bažnyčia

Sudeikių bažnytkaimis išsistatęs labai gražioje vietoje, pietiniame didžiulio (1054 ha ploto) Alaušo ežero krante, 11 km į šiaurės rytus nuo Utenos, 9 km į pietryčius nuo Užpalių ir 9 km į vakarus nuo Daugailių. Prie Radeikių (4,5 km) eina Kauno — Zarasų plentas.

Vietovės vardas nėra galutinai išaiškintas. Lenkų istorikas A. Kaminskis 1953 m. išleistame veikale „Jaćwież" sumini daugiau tuo pačiu ar panašiu vardu vietovių ir teigia, kad jas galėję įkurti jotvingių-sūduvių pabėgėliai, atsiradę Lietuvoje po Sūduvių žemės užkariavimo. Vardas galėjo atsirasti ir nuo asmenvardžio Sudeikis.

Sudeikių apylinkės proistorė labai sena. Aptinkama senų radinių ir lietuvių kovų su Livonijos ordinu laikų sustiprinimų bei piliakalnių, tačiau ankstesnių žinių apie Sudeikius neturime ir jų nebus galima rasti, nes XV—XVIII a. šios srities centras buvo ne Sudeikiai, bet Bikuškio dvaras, įsikūręs gražioje Alaušo įlankoje, 3 km į šiaurę nuo Sudeikių. Amžių būvyje šis dvaras priklausė Radvilams, Oginskiams, Prušinskiams, Drazdauskams ir kitiems žemvaldžiams. Kitas šios srities centrelis buvęs Kastuliškio dvaras. Tarp abiejų dvarų savininkų dažnai būdavę nesutarimų, vykdavusios lyg ir tam tikros varžybos.

1719 metais Bikuškio dvaro savininkai savo dvare pastatė koplyčią. Tai reiškė Bikuškio pirmavimą prieš Kastuliškį. Bikuškio dvare nuolat gyvenęs kunigas — dvaro kapelionas, aptarnaudamas koplyčią ir apylinkės tikinčiuosius. Bažnyčia stovėjusi paežerėje. Tą vietą vietos gyventojai gerai žinojo ir mūsų laikais, Šventorėliu vadino. Bikuškio kunigas oficialiai priklausęs Užpalių klebonui ir buvo vadinamas „Capellanus aulae Biguscensis" (Bikuškio dvaro kapelionas). Abiejų dvarų nesantaika trukusi ilgesnį laiką, kol vieną naktį bažnytėlė sudegusi. Tuo metu Kastuliškio dvaro savininkas geriau gyvenęs kaip Bikuškio savininkas. Vieną naktį jis pasiuntęs į Bikuškį, savo dvariškius, kurie pavogę ir atgabenę nuo gaisro išlikusius koplyčios bažnytinius reikmenis.

1804 m. (Elenchaus duominimis, kitomis žiniomis 1781 m.) Kastuliškio dvaro savininkas Paklevskis Koziela (Kazlas), valdęs ir Jotaučių dvarą, bažnyčios reikalams paskyrė du valaku žemės ir finansiškai parėmė bažnyčios statybą. Tada ji buvo perkelta iš „Šventorėlio" į dabartinę vietą. Šis pastatas, daugelį kartų taisytas bei remontuotas, išliko ligi šių dienų.

Kartą šią bažnyčią vizitavęs ir dvarininką aplankęs vysk. M. Valančius pabaręs statytoją ir parapijiečius, kad tiek mažai besirūpiną

Dievo namais. Išvažiuodamas dargi palikęs auką. Tada sudeikėnai daugiau susirūpinę savo bažnyčia, nutinkavę ir išbaltinę tiek iš lauko, tiek iš vidaus. Dar vėliau buvusios įdėtos lubos, prikalant jas iš apačios prie sijų.

Architektūra. 1781 m. pastatyta bažnyčia iš stambių akmenų ir baltai tinkuota buvo klasicistinio stiliaus iki maždaug 1955 m., kada jai buvo uždėtas barokiškas frontonas. Originalusis pirminis fasadas išliko koks buvęs iki frontono karnizo. Jis suskaidytas gulsčiai į du aukštus su durimis, langais ir nišomis. Trikampio frontono centre buvo ovalinis langas be jokių apvadų. Fasade matomi 6 pusapvaliai piliastrai iškyla iki viršutinio karnizo, kuris yra platus ir apjuosia visą pastatą. Šoninėse sienose yra taip pat po 6 piliastrus, tik jie plokšti. Langai ir durys stačiakampiai. Bažnyčios dydis 25 × 13 m, aukštis iki pastogių 9 m. 1917 m. buvo uždėti maži mediniai bokšteliai abiejuose stogo galuose, su kryžiais. 1933 m. buvo naujai išdekoruotas vidus. Naujasis barokizuotas frontonas turi keturias poras pusapvalių kolonų, dviejų karnizų antablementą ir nutrauktinio perimetro karnizą virš stogo. Frontono sparnuose yra spiralinės voliutos. Ant kraigo — ažūrinis geležinis kryžius. Medinio bokštelio nebėra. Šventorius aptvertas akmens mūro tvora, kurios danga buvo išcementuota 1939 m. Yra medinė varpinė.

Pradžios mokykla Sudeikiuose įkurta 1866 m.

1944 m. karo veiksmų metu bažnyčia buvo gerokai sužalota. Ypač nukentėjo jos dekoracijos, seni 9 balsų vargonai. Buvo apdaužyti ir kiti įrengimai, statulos. Pokario metais bažnyčia suremontuota.

Bažnyčios viduje yra 3 mediniai baltos spalvos altoriai. Didysis dviejų kondignacijų, kurių pirmoje yra Nukryžiuotojo paveikslas paauksintuose rėmuose, antroje — nedidelis Šv. Jono paveikslas, rodosi, 1924 m. kun. J. Jaškevičiaus įruoštas. 1944 m. karo metu buvo beveik visiškai sudaužytas.

Bažnyčios šventorius gana didelis. Žemės paviršius yra gerokai duobėtas. Atrodo, kad seniau čia buvo kapinės, o duobės atsirado karstams supuvus ir įgriuvus. Šventoriuje buvo sena medinė varpinė ir jau supuvęs namelis — sandėlis bažnytiniams daiktams.

Šventoriaus gale yra 9 kapai ir 5 paminklai. Čia palaidoti bažnyčios fundatoriai ir 7 klebonai. Jų skaičiuje čia palaidotas ir neilgai (1920—1921) Sudeikiuose klebonavęs kun. Juozas Šnapštys — poetas Margalis. Šio poeto kapas ilgą laiką buvo užmirštas ir apleistas, tik vėliau vietos pavasarininkai, kartu su Sudeikiuose stovyklavusiais ateitininkais, jį aptvarkė, pastatė paminklėlį ir apsodino kapą rūtomis. 1982 m. parapijiečiai

Sudeikių bažnyčia apie 1947 metus

Ta pati bažnyčia po remonto. (1981 metų nuotrauka)

Sudeikių bažnyčios vidus. Altoriai: kairėje — Šv. Elžbietos (pagal fundatorės vardą), viduryje — didysis, dešinėje — apaštalų Šv. Simono ir Judo. (Iš J. Girniaus albumo)

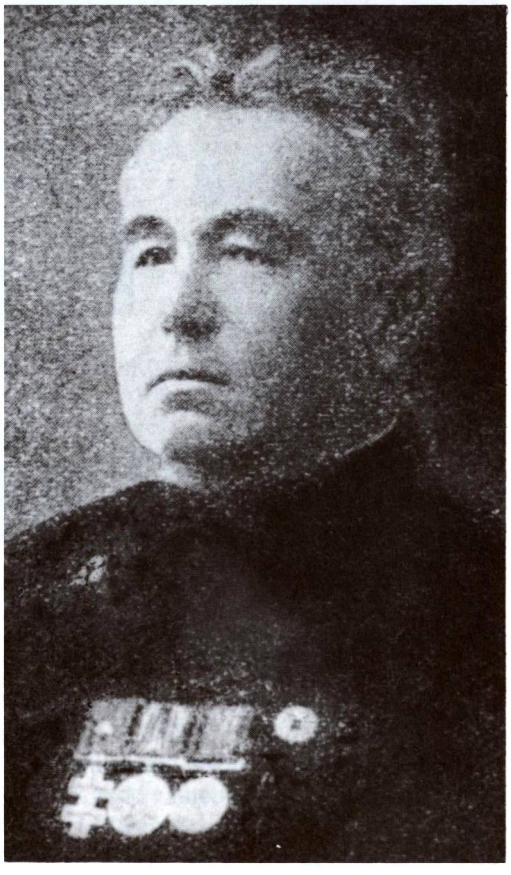

Kun. Jonas Jaskevičius, Sudeikių klebonas, Lietuvos laisvės kovų dalyvis, Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius

kunigui poetui atminti pastatė aukštą koplyt-stulpį, jo papėdėje įruošė velionio skulptūrą ir įrašą:

Kun. A. Šnapštys-Margalis
1877—1921
„Leiskit į tėvynę"
ir kitų dainos
eilių autorius

Sudeikių kapinės yra už pusės km nuo bažnyčios. Viena jų dalis — Senosios, kita — Naujosios kapinės. Pirmosios buvo apleistos, antrosios geriau tvarkomos. Pažymėtina, kad kapinėse nedaug paminklų. Esą sudeikėnai laikosi Šv. Monikos žodžių, ištartų savo sūnui Šv. Augustinui: „Mano kūną kur nori padėk, tik prie altoriaus mane atsimink!"

Sudeikių bažnyčios klebonija buvo sena, nežinia kada statyta. Jos šiaurinis galas, matyt, buvo seniausias , nes lentos prikaltos kaimo kalvėje gamintomis vinimis.

Seniau Sudeikių parapija buvo didesnė, bet kuriant Spitrėnų parapiją, ji sumažėjo. Tačiau 1940 m. dar turėjo 2891 parapijietį. Priklauso Utenos dekanatui.

Iš Sudeikių klebonų minėtinas mūsų jau anksčiau minėtas kun. Juozas Šnapštys. Jį pakeitė kun. Jonas Jaskevičius, žvejys ir karys, pasižymėjęs stipria lietuviška veikla Joniškėlio partizanų būryje, kovojęs prieš bolševikus. Buvo pakankamai objektyvus, vienodai vertino visas lietuviškas organizacijos ir mielai šventindavo jaunalietuvių ir kitų

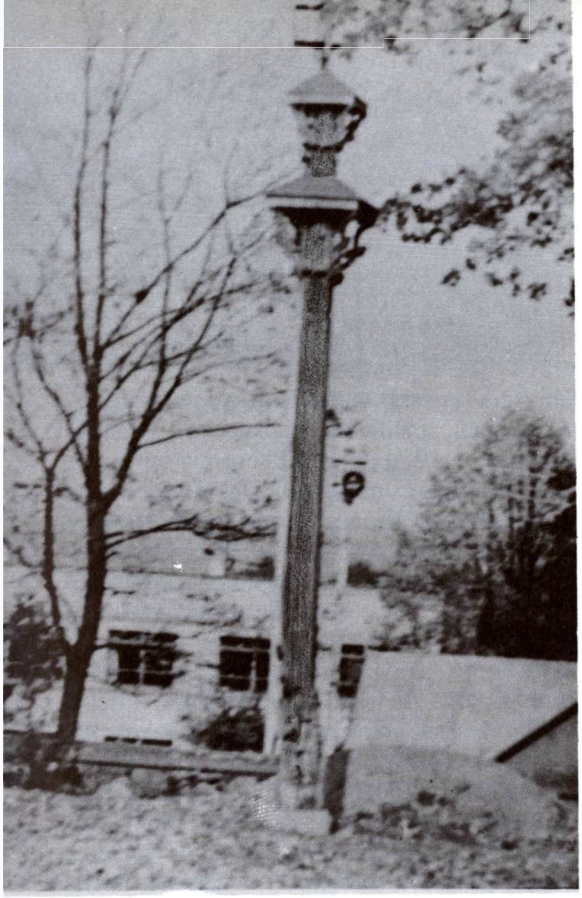

Sudeikių klebono kun. Juozo Šnapščio-Margalio paminklas ant jo kapo, šventoriuje. Kairėje — kunigo poeto biustas aukštajame paminkle (apatinė dalis)

tautinių or-jų vėliavas. Po jo klebonas kun. Juozas Savukaitis atnaujino bažnyčią, sutvarkė ūkinius reikalus. Paskui klebonavo (anot parapijiečių „ilsėjosi"), kun. Jonas Lomanas, kai kurių filosofinio turinio straipsnių ir knygų autorius. II pasaulinio karo metu klebonu buvo kun. Kazimieras Čiplys, viskam tikęs, net kai kurių dramos veikalų autorius, organizavęs vaidinimus. Pokario metais klebonu buvo kun. A. Arlauskas; 1974 m. sąrašuose minimas kun. Paulius Svirskis. 1981—1983 m. klebonu buvo kun. Povilas Juozėnas (gim. 1938 m., kunigu pašvęstas 1969 m.).

Sudeikiai — senas Lietuvos valsčius. Juo buvo ir carinės Rusijos laikais. Bet nepriklausomybės metais valsčiaus nebebuvo — priskirtas Daugailių valsčiui. 1923 m. 43 sodybos ir 207 gyv. Sovietinės okupacijos metais Sudeikiai yra Utenos rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 207, 1970 m. 183 gyventojai.

Sudeikėnai yra du žymūs lietuvių katalikų organizacijų veikėjai — buv. Ateitininkų federacijos vadai: prof. dr. Kazys Pakštas ir dr. Juozas Girnius.

Sudeikių bažnyčia 1962 metais

Bažnyčia 1980 metais

SUOSTAS

Šv. Kryžiaus Išaukštinimo parapijos bažnyčia

Suosto (sakoma ir Suostai) bažnytkaimis yra netoli Latvijos sienos (7 km), 14 km į šiaurę nuo Biržų, netoli Apasčios upės.

Suostas žinomas nuo XVIII a. Seniau čia buvęs Suosto dvaras, priklausęs Vilniaus kapitulai. XVIII a. pradžioje iš Zarasų apskrities atvyko kun. Juozas Šarkevičius ir iš Vilniaus kapitulos atpirkęs gretimus Suosto ir Sebentiškio dvarus, pastarajame ir apsigyvenęs. Jis galvojęs Sebentiškių dvare pastatyti bažnyčią ir įruošti vienuolyną, bet nuo šio sumanymo atsisakęs.

R. katalikų bažnyčia. 1720 m. kun. J. Šarkevičius pastatęs Suosto dvare medinę keturkampę, 8 × 18 m koplyčią, kurios pamatai buvę akmens mūro, o stogas malksnomis dengtas. Iš lauko pusės ji buvusi lentomis apkalta, o iš vidaus tinkuota. Koplyčios šventoriuje įruošė kapines. Viduje bažnyčios pastatė 3 altorius. Buvę ir seni 8 balsų vargonai. Kun. Šarkevičius prie koplyčios negyveno — laikėsi Sebentiškio dvare ir kiekvieną rytą atjodavęs raitas pamaldų laikyti.

Kunigui staiga mirus, Sebentiškio ir Suosto dvarai paveldėjimo keliu perėjo jo seseriai, kuri ištekėjo už Valodkos. Tačiau jiems šeimininkauti nesisekė — greitai bankrutavo. Abudu dvarus nupirko Papilio Koscialkauskas. Šis dvarponis vėliau išgarsėjo tuo, kad visą Suosto dvaro žemę išdalijo savo tarnams bei baudžiauninkams, bažnyčiai paskyrė 20 dešimtinių, o sau pasiliko tik 1174 kv. sieksnių sklypą. Bet 1863 m. jis įsipainiojo į sukilimą, o po to greitai mirė. Sebentiškio dvarą ir Suosto dvaro liekanas paveldėjo Vladimiras ir Liubomiras Krausai.

Po kun. Šarkevičiaus mirties Suosto koplyčia ilgesnį laiką neturėjo kunigo, tik retkarčiais pamaldas laikydavo Pabiržės kunigas, nes šiai parapijai koplyčia priklausė.

Apie 1828 m. į Suostą atvyko kun. Vincentas Tilvidavičius ir apsigyveno dvaro namelyje prie koplyčios. Netrukus jis, remiamas gyventojų, koplyčią padidino, pristatydamas medinį bokštą ir akmens mūro bobinčių. Bokštan įkelti du varpai, vėliau išvežti Rusijon ir nebegrąžinti. 1831 m. sukilimo metu rusai suėmė kun. Tilvidavičių ir ištrėmė į Rusiją. Kažkoks nesąžiningas žmogus apvogė koplyčią.

Netekus kunigo, koplyčią vėl retkarčiais aptarnaudavo Pabiržės kunigai. Bet apie 1860 m. atvyko nuolatinis kunigas Mykolas Januškevičius ir apsigyveno dvaro namelyje. Jis tuojau pastatė kai kuriuos ūkinius trobesius ir apie 1862 m. išgavo koplyčiai filijos bažnyčios su cirkulu teises. Nuo tų metų pradėtos vesti metrikų knygos.

1902 m. buvo gautas rusų valdžios leidimas statyti naują bažnyčią. Ji buvo

Suosto bažnyčia apie 1928 metus

Suosto bažnyčia 1956 metais

pastatyta senosios vietoje 1904 m., kun. Jono Stasevičiaus rūpesčiu, parapijiečių aukomis bei darbu. 1907 m. Šv. Kazimiero dieną ją iškilmingai pašventino Pabiržės klebonas kun. Antanas Rumševičius.

1904 m. statyta, 1944 m. sudegusi bažnyčia buvo medinės griaučių konstrukcijos, su lentų apkalais iš lauko ir iš vidaus. Pamatai akmeniniai, asla spalvotų cementinių plytelių, tik zakristijų grindys medinės. Bažnyčia turėjo du pseudogotikinius bokštus, apie 30 m aukščio. Ilgis 27 m, navų plotis 12 m. Iš oro buvo nudažyta aliejiniais dažais, o stogas dengtas malksnomis, tik bokštų stogeliai skardiniai, raudonai dažyti. Iš vidaus sienos tinkuotos ir dažytos. Buvo trys altoriai. Šventorius buvo ir liko aptvertas stambių akmenų mūrine tvora. Vartai plytiniai, su arka. Dabartinis bažnyčios pastatas yra paprastas stačiakampio plano namas, be bokštelių, su prieangiu ir dideliais langais. Apkaltas statmenomis lentelėmis, dengtas skiedromis (pagal 1955 m. fot.).

Bažnyčios viduje buvo 3 altoriai, 4 balsų Panevėžio Masalskio darbo vargonai (įruošti 1904 m.), apvalios formos medinė sakykla.

Vėlesni klebonai — kun. Steponas Macejauskas ir kun. Jeronimas Viksva 1890—1897 m. aptvėrė šventorių akmens mūro tvora su betoniniu stogeliu.

Išvežus varpus Rusijon, 20 metų bažnyčia išbuvo be jų. Tik 1938 m., kun. Antano Beneseviičiaus rūpesčiu, parapijiečių lėšomis buvo nupirkti du varpai — „Šv. Jonas" ir „Šv. Petras".

1943 m. į bažnyčią, kleboniją, ir parapijinius trobesius įvesta elektros šviesa. Pati bažnyčia, to paties klebono kun. A. Banevičiaus rūpesčiu, gražiai iliuminuota. Pažymėtina, kad elektros srovė buvo gaunama iš Kegumos stoties (Latvijoje).

Knygnešio Jurgio Bielinio-Bieliako kapas Suosto kapinėse

1897 m. kun. J. Viksva su parapijiečiais pastatė naują kleboniją, 14 × 8 m ploto. 1898 m. kun. Viksva užveisė gražų sodą. Prie bažnyčios buvo 22 ha žemės.

Nepriklausomybės metais parapijoje gyvai veikė religinės draugijos bei brolijos. Bolševikų okupacijos metu jos visos buvo uždarytos.

Suosto parapija priklauso Biržų dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2353 parapijiečius. Pats Suostas priklausė Biržų aps. Nemunėlio Radviliškio valsčiui. 1923 m. 17 sodybų ir 82 gyv. Bolševikų okupacijos metu Suostas priskirtas Biržų rajono Sodeliškių apylinkei. 1970 m. 102 gyventojai.

II pasaulinis karas buvo Suostui nelaimingas. Ilgesnį laiką užsilaikius frontui, gyventojai skaudžiai nukentėjo. 1944 m. vasarą sudegė visas miestelis, įskaitant bažnyčią, kleboniją, visi ūkiniai pastatai. Pokario metais toje pačioje vietoje pastatyta nauja gyvenamojo namo išvaizdos bažnytėlė. 1981—1983 m. jos klebonu buvo kun. Mykolas Stonys (gim. 1912 m., kunigu pašvęstas 1944 m.).

Suosto bažnyčios šventoriuje yra palaidotas žinomas knygnešys Jurgis Bielinis (1846—1918). Čia taip pat palaidoti Chodakauskiai, prezidento Antano Smetonos uošviai, Krausai; taip pat ir Suosto kunigų kapai: Daukšos, Brazausko.

Parapijos kapai yra už 300 m nuo bažnyčios. Parapijoje buvo kelios atskirų kaimų kapinaitės.

Surdegio bažnyčia nepriklausomybės metais

SURDEGIS

Švč. M. Marijos Dangum Ėmimo parapijos bažnyčia

Surdegio miestelis yra prie Vašuokos upelio (Viešintos intakas), 9 km į šiaurės vakarus nuo Troškūnų, 2 km nuo Panevėžio — Švenčionėlių geležinkelio linijos. Surdegio dvaras buvo jau XV a. Tada jį valdė žemvaldžiai Ščytaičiai-Staveckiai.

Vietovės istorija glaudžiai rišasi su bažnyčios pastatymu. Pirmoji koplyčia ar bažnyčia buvusi pastatyta 1510 m. minėtų dvarininkų, tačiau iš turimos literatūros nelengva atsekti, ar ji buvo katalikų, stačiatikių ar unitų. Yra žinių, kad pastatytoji bažnyčia buvusi atiduota vienuoliams bazilionams. Po 1596 m. Lietuvos Brastoje sudarytos bažnytinės unijos Surdegio bazilionai tapę unitais, nors rusų šaltiniai teigia, kad tapę stačiatikiais.

Vėliau Surdegyje buvęs įkurdintas Šv. Dvasios vienuolynas, jam pastatyti mūriniai rūmai su cerkve. Vienuolynas buvęs apdovanotas žeme, dėl kurios bylos tęsėsi 150 metų.

Apie 1780 m. Ksaveras Siesickis pastatęs naują medinę bažnyčią. Dabartinė bažnyčia ir kai kurie vienuolyno trobesiai buvę pastatyti apie 1812 m. Rygos miesto gyventojų aukomis.

Rusai, panaikinę uniją, 1832 m. Surdegio bažnyčią pavertė stačiatikių cerkve, o vienuolyną supravoslavino. Šiame vienuolyne jie įsteigė nusižengusių šventikų pataisos namus, kurie turėjo būti rusinimo bei pravoslavinimo židiniu šioje Lietuvos dalyje.

Savo darbą atlikti šventikai vis dėlto stengęsi. Seni žmonės pasakodavo, kad jie kviesdavę žmones į savo cerkvę, vaikus į ją saldainiais viliodavę, tačiau nė vienas katalikas nevirto stačiatikiu ir nesurusėjo. Patys šventikai neturėję autoriteto. Nors jiems buvę draudžiama vartoti alkoholį, slapta iš žydų gaudavę degtinės ir ją nuolat gerdavę, o pasigėrę voliodavęsi patvoriais. Taigi Surdegio parapijoje iš vietinių gyventojų nebuvo nė vienos stačiatikių šeimos.

Iš senų laikų Surdegio bažnyčioje buvęs Dievo Motinos su Kūdikiu ant rankų paveikslas, kurį tikintieji laikę turinčiu stebuklingos galios. 1915 m., rusams traukiantis iš Lietuvos, vienuoliai palikę savo turtą, pasiėmę tik brangenybes ir minėtą paveikslą, pasitraukė į Rusiją. Netrukus gyventojai išnešiojo vienuolyno daiktus — beliko tik sienos.

1917 m. vokiečių administracija Lietuvoje Surdegio bažnyčią su buv. vienuolyno pastatais atidavė katalikams. Kun. M. Nakas ją tuojau pašventino Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo titulu, o 1919.VII.26 vysk. J. Skvireckas suteikė atlaidus, kurie švenčiami rugpiūčio 15 d. Kurį laiką Surdegio bažnyčia buvo filija.

1921 m. Surdegio klebonu paskirtas kun. Anicetas Meškauskas. Jis tuojai bažnyčią suremontavo iš lauko pusės. Sutvarkytas ir rūsyje po presbiterija esantis mažas šaltinėlis, kurio vandenį tikintieji laiko turinčiu gydomosios galios.

Architektūra. Nedidelė balta bažnytėlė įgavo savo dabartinę išvaizdą tik 1921 m., kada ji buvo perdirbta iš buv. cerkvės. Toji cerkvė atsirado 1832 m., kada buvo nusavinta dar senesnė, statyta 1625 m. ir restauruota 1812 m. katalikų bažnyčia. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo nuimtas cerkviškas bokštas su svogūnišku šalmu ir iš tos medžiagos pristatyta maža zakristija. Liko senasis bokštas fasade su barokišku banguoto profilio stogu, kampiniais poriniais piliastrais ir didelėmis arkinėmis angomis. Tinkuotų sienų dideli langai yra be apvadų, taip pat su apskritomis arkomis. Šventorius aptvertas iš dalies mūrine, iš dalies medine tvora. Balti trijų angų vartai turi dvi arkas su kryželiais.

1921.IX.3 Surdegio parapiją pirmą kartą aplankė Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius ir suteikė Sutvirtinimo sakramentą 327 asmenims. 1922 m., kun. V. Kemėšio rūpesčiu, Surdegio bažnyčia oficialiai tapo parapijine. 1934 m. kun. J. Gendrėnas atliko vidaus remonto darbus. Parapija priklauso Raguvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2278 katalikus.

Nepriklausomybės metais Surdegis priklausė Subačiaus valsčiui. 1923 m. buvo 39 sodybos ir 282 gyv. Sovietinės okupacijos metu vietovė priskirta Anykščių rajonui, yra apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 293 gyventojai.

Surdegio klebonu karo ir pokario metais buvo kun. A. Jarašiūnas. 1974 m. sąrašuose minimas kun. Kazimieras Baronas, 1981 m. — kun. Gediminas Šukys (gim. 1923 m., kunigu pašvęstas 1946 m.), o 1982 m. — kun. Povilas šliauteris (gimęs 1947 m., kunigu pašvęstas 1978 m.), 1983 m. — kun. Leonardas Skardinskas (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1939 m.).

Koplyčios

Papilių kaimo kapinaitėse buvo sena medinė koplyčia, pašvęsta Švč. M. Marijos Gimimo garbei. Joje buvo retkarčiais laikomos pamaldos, o kiekvienų metų rugsėjo 8 d. švenčiami atlaidai.

Umėnų kaime mūrinę koplyčią 1937 m. pastatė Vaškėnų dvaro savininkas Bronislovas Brazdžius. Jos rūsyje jis ir buvo palaidotas. Šioje koplyčioje pamaldos nebuvo laikomos.

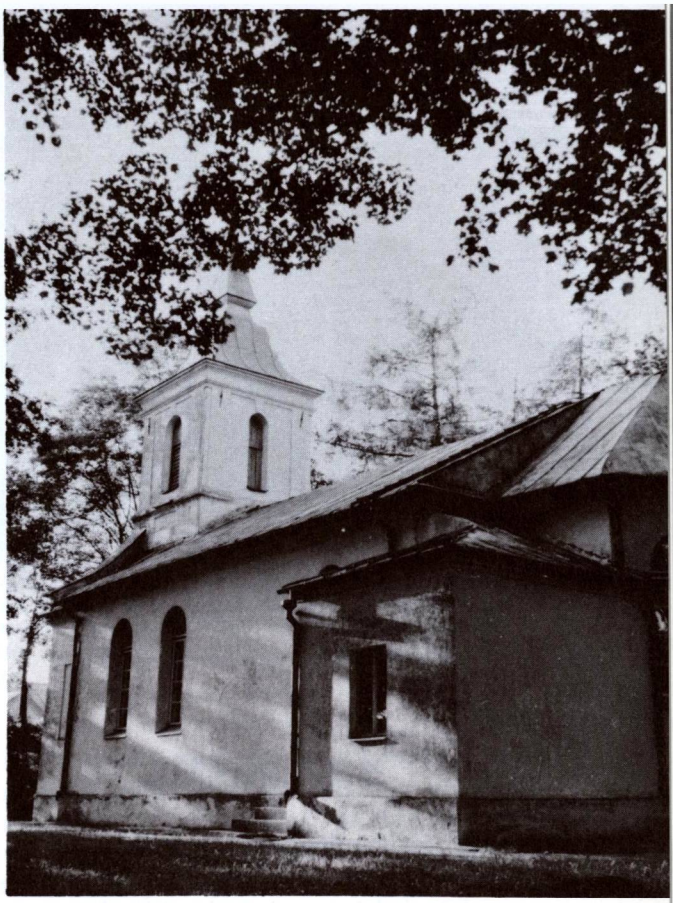

Bažnyčios šoninis vaizdas 1981 metais

Surdegio bažnyčia ir šventoriaus vartai 1956 metais

Suvainiškio bažnyčios fasadas ir šventoriaus vartai 1981 metais

SUVAINIŠKIS

Šv. Jokūbo Apaštalo parapijos bažnyčia

Suvainiškio miestelis įsikūręs kairiajame Neretėlės upelio krante (dešinysis Nemunėlio intakas, 24,8 km ilgio), 16 km į šiaurę nuo Pandėlio, prie pat Latvijos sienos. Tiksliau pasakius, dalis Suvainiškio jau Latvijos pusėje, nes siena eina Neretėlės upe.

Suvainiškis žinomas nuo XVIII a. Jį įkūrė ir išugdė Ratkūnų dvaro (apie 1,5 km nuo Suvainiškio) Kamarauskai, kurių žemėje miestelis ir buvo pastatytas. Prieš pastatant bažnyčią,šioje vietoje buvę keli dvaro kumetyno pastatėliai, o prie kumetyno — šulinys dvaro gyvuliams girdyti. Prie šulinio susirinkdavę žmonės, ypač jaunimas. Ilgainiui ši vieta virtusi ,,suėjimų" (tarm. suvejimų) vieta. Jauni žmonės skirdavę prie šulinio pasimatymus. Pagal tradicinį aiškinimą, šulinio aplinka pradėta vadinti Suveikiškiu, vėliau Suveiniškiu. 1782 m. krikšto metrikų knygose vietovės vardas rašomas ,,Suveiniškiai".

R. katalikų bažnyčia. Toje pakilesnėje vietoje, kur dabar stovi bažnyčia, prieš 1780 m. pakelėje stovėjęs medinis kryžius. Vienas Ratkūnų Kamarauskų sūnus mėgęs medžioti. Kartą jis, grįždamas po nesusisekusios medžioklės namo, šovęs į stovėjusį kryžių. Grįžęs namo naktį sapnavęs baisų sapną, kurį rytą papasakojęs savo tėvams. Visi apgailestavę jaunuolio pasielgimą ir nutarę atsiprašyti Dievą už padarytą baisų įžeidimą. Pagal padavimą, toje vietoje, kur buvo peršautas kryžius, ir buvusi pastatyta bažnyčia.

Istoriškai žinoma, kad 1783 m. Ratkūnų dvaro ssavininkas Antanas Kamarauskas pastatė nedidelę medinę bažnyčią ir jai iš savo dvaro paskyrė kiek žemės.

Galbūt tęsdami savo atgailą, Kamarauskai atsikvietė į Suvainiškį atgailos kanauninkus, kurie jau buvo netolimame Panemunyje įkūrę savo vienuolyną. Jie turėjo sustabdyti iš Kuršo beplintantį reformacijos judėjimą. Galbūt ši bažnyčia turėjo įtakos katalikybės išlaikymui Kurše, nes iš 1830 m. gimimo metrikų įrašų matome, kad iš tais metais 20 pakrikštytų vaikų 11 buvę atvežti iš Kuršo.

1814 m. rusų valdžia uždarė atgailos kanauninkų vienuolyną. Vienuoliai iš Suvainiškio buvo atšaukti. Jų vietoje bažnyčią aptarnavo pasauliniai kunigai. Galbūt nelabai stropiai, nes jų ir dvaro savininko netaisoma bažnyčia paseno, pairo. Pagaliau Suvainiškio kuratas kun. Andrius Statkevičius (1859—1861 m.), vesdamas bylas su rusais dėl atimtos bažnyčios beneficinės žemės, mažai teturėjo laiko rūpintis bažnyčios reikalais. Taigi ne be reikalo vysk. M. Valančius, lankydamas Suvainiškio parapiją, skundėsi: ,,Antrą kartą atvažiavęs bažnyčią dar menkesnę atradau, nes jau buvo sukrypusi, o kad pradėjo lyti, nežinojom kur pasislėpti, nes per stogą ir sienas bažnyčion lietus varvėjo . . ."

Naujos bažnyčios statyba pradėjo rūpintis klebonas kun. Antanas Mackevičius. Suprojektuotas akmens mūro pastatas. 1862.V.5 gautas leidimas. Tuojau pradėti statybos darbai. Apylinkės gyventojai mielai talkino; ypač daug nuoširdumo parodė Sypelių ir Kalniečių kaimų žmonės. Statybos darbai buvo greitai vykdomi. Per vienerius metus sumūrytos sienos ir uždengtas stogas. Tačiau skubotumas pakenkė pastatui, kurio bokštai vėliau parodė norą vienas nuo kitos skirtis, atsirado skylimai. Bažnyčia konsekruota tik 1933 m. vyskupo K. Paltaroko.

Kun. Tito Vinkšnelio (sėdi viduryje kartu su Panevėžio vyskupu R. Krikščiūnu) 50 metų kunigystės artimieji — iškilmių dalyviai Suvainiškyje, 1980.VII.6

Architektūra. 1861—1863 m. statyta mūrinė bažnyčia yra romantizmo laikų eklektikos pavyzdys. Ši akmenų mūro netinkuota tvirtovė turi du stambius fasadinius bokštus, rizalitiškai patrauktus nuo sienų ir optiškai sutvirtintus rustuotais kampais iki pat stogų. Arkinių langų apvadai yra tašytų akmenų, o patys langai padalyti į smulkius stiklus su sunkiais rėmais, lyg būtų kalėjimo grotos. Virš centrinės fasado sienos yra parapetas su ažūrine baliustrada lyg koks balkonas. Interjeras padalytas į vieną navą, presbiteriją, dvi zakristijas su galerijomis, narteksą ir choro tribūną. Lubos medinės, tinkuotos. Grindys cementinių plytelių. Trys altoriai neoromaniško stiliaus. Akmenų mūro šventoriaus tvoros vartai yra trijų angų. Jų stulpai apskriti, taip pat akmeniniai, su kūginiais stogeliais. Vartai geležiniai, iš plonų grotelių, su lankais viršuje.

Bažnyčios vidaus įruošimo darbai buvo vykdomi vėliau. Bažnyčią statęs kuratas kun. Antanas Mackevičius rusų buvo įtartas palaikęs 1863 m. sukilėlius ir ištremtas į Tobolsko guberniją, iš kurios į Lietuvą sugrįžo tik 1870 m. Vėliau, 1886 m., buvo nubaustas filialistas kun. Jonas Skačkauskas. Paskui ilgesnį laiką kuratu buvo kun. Perekšlis. Jis gerai sutvarkė parapijos reikalus, griežtai prižiūrėdavęs parapijiečius. Jei kur kildavo vaidai ar muštynės, pats mušeikas išvaikydavęs, švaistydamasis rimbu. Visi jo klausydavę gal dėlto, kad buvęs labai stiprus: geležinę pasagą lengvai savo rankomis ištiesindavęs, o sidabrinį carinį rublį pirštais sulenkdavęs.

1783—1903 m. parapija savo atskirų kapinių neturėjo — numirėliai buvo laidojami atskirų kaimų kapinaitėse. Tik nežymus parapijiečių skaičius laidotas šventoriuje. Kapinės įruoštos 1903 m., gavus už 1,3 km nuo bažnyčios 1 dešimtinės žemės sklypą, kurį padovanojo Ratkūnų dvaro savininkas Kamarauskas. Vėliau jos buvo padidintos, gavus iš Žemės reformos komisijos 0,3 ha sklypą.

Parapijos ribose dar buvo šios kaimų kapinaitės: Ratkūnų dvare, Kalniečių, Sypelių-Taručių, Milniunų kaimuose. Kaimų kapinaitės taip buvo tvarkingai užlaikomos, vienos aptvertos akmens mūru, kitos geležine tvorele. Matyt, kai kurios jų labai senos, nes kasant duobes buvo randama senosios Lietuvos pinigėlių su Vyčiu. Iš senovės

laikų bažnyčia turėjo 50 dešimtinių žemės (į vakarus nuo miestelio), kurią buvo dovanojęs Ratkūnų dvaro savininkas Kamarauskas. Rusų valdžiai nusavinant vienuolynų žemes, visas vienuolynų turtas turėjo pereiti valdžios žinion. Tačiau fundatorius žemę buvo davęs ne vienuolynui, bet parapijos bažnyčiai, kuri ir toliau veikė pasaulinių kunigų vedama. Dėl tos žemės kilo ilgai nusitęsęs ginčas ir bylos teismuose. Padėtis pasunkėjo po 1863 m. sukilimo, kai rusai sumanė pradėti Lietuvą kolonizuoti. 1867 m. gegužės mėn. pradžioje iš Kvedariškio buvo atkeltos kelios rusų šeimos, kurios neteisėtu būdu užėmė bažnyčios ūkinius pastatus ir neleido kunigams naudotis parapijine žeme; neleido išsivežti ir judomo turto, kuriam parduoti rusai paskelbė varžytynes. 1883.II.1 Kauno palatos teismo sprendimas buvo palankus rusams kolonistams, bet Valstybės senatas 1885.I.21 tą sprendimą pakeitė bažnyčios naudai. Tačiau ir toliau vyko bylos dėl žemės ir trobesių. 1885.XII.5 vėl nustatyta, kad žemė buvusi ir turinti būti bažnyčios nuosavybė, tačiau praktiškai rusų iškraustyti nepavyko. Nepriklausomybės metais Žemės reformos valdyba paskyrė parapijai iš Ratkūnų dvaro 8 ha žemės. Parapija bylos dėl savo neteisėtai atimtos žemės bylos nebeatnaujino.

Beneficijos trobesius tvarkant ir juos perkeliant į kitą vietą, daug pasidarbavo kun. Juozapas Mineikis ir kun. Mykolas Vembrė. Po II pasaulinio karo dar buvo išlikusi senoji medinė klebonija, statyta 1864 m., 16 × 9 m ploto. 1926 m., klebono kun. L. Povilonio rūpesčiu, perdengtas jos stogas. Senąją špitolę nugriovė ir jos vietoje naują 1939—1940 m. pastatė kun. Steponas Ramanauskas. Joje įruošta nedidelė salė ir 3 gyvenamieji butai.

Iki II pasaulinio karo bažnyčios bokštuose buvo 3 varpai, nulieti 1808 m. Valdajaus varpų liejykloje. Karo metu buvo nugabenti Rokiškin 2 varpai, iš kur nebegrįžo. Tebuvo paliktas 1 varpas.

Suvainiškis ėmė augti, pradėjus per jį Lietuvos pirkliams važinėti į Kuršą prekybos tikslais. 1859 m. tebuvo 14 kiemų su 53 gyventojais, o 1903 m. jau 767 gyv.

Parapijiečiai jau gerokai prieš I pasaulinį karą suprato lietuviško švietimo reikšmę. 1911—1913 m. gyventojai savo lėšomis pastatė mokyklai mūrinius namus. Po 1905 m. įvykių į mokyklą įvestas lietuvių kalbos dėstymas. Tada ten mokytojavo Kubilius (vėliau pulkininkas, miręs Čikagoje). Suvainiškiečiai jį atsimena kaip gerą mokytoją; mokęs lietuviškai ir kietai.

Nepriklausomybės metais Suvainiškis priklausė Rokiškio aps. Panemunio valsčiui. 1923 m. buvo 92 gyv. namai ir 597 gyv. 1928 m. vietinės organizacijos pastatė paminklinį kryžių nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiui paminėti. Sovietinės okupacijos metu Suvainiškis yra Rokiškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 237 gyventojai.

II pasaulinio karo metu bažnyčios pastatas nedaug tenukentėjo. Tačiau, bomboms sprogus, išbyrėjo kelių langų stiklai su visais rėmais. Tais pačiais 1944 m. pradėta rūpintis bažnyčios remontu. Reikėjo sutvirtinti ir beirstančius pamatus, perdengti stogą. Parapijiečių suaukotais pinigais buvo nupirkta 2000 kg cemento, bet mūšių metu dalis jo sugedo; kita dalis buvo paskolinta Papilės bažnyčios remontui. 1946 m. vėl buvo renkamos aukos stogo reikalams; nupirktas reikalingas kiekis eternito, tačiau nebuvo galima gauti pirkti vinių. Tik 1947 m. buvo nupirktos vinys. Dar vėliau stogas buvo perdengtas. 1982 m. atremontuotas bažnyčios vidus.

Iki pokario metų Suvainiškio bažnyčia buvo Panemunio parapijos filija. 1940 m. ji turėjo 2151 parapijietį. Tada jos kuratu buvo kun. Steponas Ramanauskas; pokario metais — kun. Povilas Jankevičius, vėliau kun. Titas Vinkšnelis. Pastarasis buvo gimęs 1904.III.27, kunigu pašvęstas 1930.VI.14. Dirbo keliose parapijose, ilgiau buvo N. Radviliškio kuratu ir Suvainiškio klebonu. Visur pasižymėjo religine veikla. 1980 m. atšventė savo kunigystės 50 m. sukaktį ir mirė Suvainiškyje 1982.VII.18. Buvo palaidotas savo gimtinėje — Pandėlio kapinėse, greta kun. J. Morkvėno.

Šiuo metu nuolatinio kunigo nėra — aptarnauja Čedasų klebonas.

SUVIEKAS

Buvusi bažnyčia

Suvieko kaimas (seniau ir dvaras) yra už 18 km į vakarus nuo Zarasų, prie Suvieko ežero. Suviekas jau buvo lietuvių kovų su Livonijos ordinu metu. Dvaro žemėje yra išlikęs iš to laikmečio piliakalnis su dar matomais pylimais. Atrodo, kad pilis buvo kelis kartus sunaikinta ir vėl atstatyta.

Pagal senų žmonių pasakojimus, Suviekas kitados buvęs didelis miestas, tris kartus sunaikintas. Paskutinį kartą jo gyventojus išpjovę švedai, negailėdami nei senelių, nei vaikų. Didžiausi mūšiai vykę Vaidminių kaimo ir Petkuškių dvaro žemėje. Petkuškių kalne stovėjusios švedų patrankos, ąžuolinės, geležinais lankais apkaltos. Viena patranka čia pasilikusi; žmonės praminę kalvą Batarėjos kalnu. Po mūšio šioje vietoje stebuklingu būdu išlikusi tik viena Žaibo šeima.

Pagal padavimus Suvieko miestas buvęs didelis, 700 namų, aptvertas siena, kurioje buvę dveji vartai.

Jan Kurczewski savo veikale „Biskupstwo Wileńskie" Suvieką mini keletą kartų. Jis mini 1533 metų dokumentą, kuriame esą rašoma, kad tų metų kovo 14 d. į Suvieką atvykęs Vilniaus vyskupijos vizitatorius, kurio tikslas buvęs nustatyti ribas tarp naujai įsteigtos Suvieko parapijos ir Dusetų, Zarasų parapijų. Suvieko apylinkės gyventojams sunku buvę minėtas parapijas pasiekti, ypač išsiliejus upėms. Taigi jų religinis aptarnavimas buvęs labai menkas, užtat žmonės čia dar laikęsi senosios lietuvių tikybos papročių, garbinę negyvus daiktus, upes, medžius, gyvates ir kitus dalykus, kurie jiems atstodavę dievybę. Tai buvusios gana ryškios stabmeldybės liekanos.

Suvieko bažnyčia jau buvo prieš 1522 m., nes minima tų metų parapijų sąrašuose. Priklausė Brėslaujos dekanatui. 1744 m. parapijų sąrašuose minima Suvieko koplyčia.

Apie parapijos ir bažnyčios veiklą tėra labai mažai žinių. Yra užuominų, kad kurį laiką ji priklausiusi vienuoliams bazilionams. Bažnyčioje buvęs stebuklingas Švč. M. Marijos paveikslas.

Suvieko bažnyčia buvo panaikinta po 1863 m. sukilimo. Minėtą paveikslą rusai buvę išgabenę 3 kartus, bet jis vėl sugrįždavęs į savo vietą. Pagaliau jį išvežę į Zarasų cerkvę. Po 1863 m. bažnyčią nugriovė dėl tariamai joje buvusio sukilėlių ginklų sandėlio. Bažnyčios pastatą nugriovus, monstrancija perduota Antazavės parapijai. Kita pasakojimo versija teigia, kad stebuklingasis paveikslas patekęs į Rudėnų sentikių maldos namus. Tuo pačiu metu į Rusiją buvę ištremta nemaža apylinkės gyventojų, jų žemės nusavintos ir vėliau atiduotos rusams kolonistams ar parduotos.

Carinės Rusijos laikais Suviekas buvo miestelis. Jame veikė teismo įstaiga. Buvo mėginimų atkurti R. katalikų bažnyčią bei parapiją. Rusas teisėjas dvarininkas Lyšinas parapijos reikalams buvęs paskyręs 18 dešimtinių žemės, tačiau valdžia nedavusi leidimo atkurti.

Nepriklausomybės metais Suviekas priklausė Imbrado valsčiui. 1923 m. kaime buvo 20 sodybų ir 94 gyv., dvare 3 sodybos ir 55 gyv. Dvaro centras buvo išdalytas savanoriams ir bežemiams.

SVĖDASAI

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Svėdasų miestelis išsistatęs tarp Alaušo ir Svėdaso (Vaižgantas jį vadina Beragiu) ežerų, 24 km į šiaurės rytus nuo Anykščių, 35 km į pietvakarius nuo Rokiškio.

Vardas. Senoji vardo lytis buvusi Svėdasys. Prof. K. Jaunius rašė, kad Svėdasys esąs sanskritiškos kilmės žodis ir lietuviškai reiškiąs „malonų". Prof. K. Būga teigė, kad šis vardas esąs sėliškos kilmės.

Istorija. Nuo XV a. žinomas Svėdasų dvaras, įkurtas vakariniame Svėdaso ežero krante, pora kilometrų į šiaurę nuo miestelio. Pirmą kartą dokumentuose Svėdasų dvaras minimas 1503.VIII.15, patvirtinant nuosavybės teises bajorui M. Grinkevičiui. XVI a. Svėdasai buvo vienas svarbesnių Radvilų punktų. Pagal 1567 m. Radvilų turtų sąrašus, arklius kariuomenės reikalams iš šio dvaro turėjo statyti Mikalojus Kristupas Radvilas. Svėdasų dvaras ir apylinkės kaimai priklausė

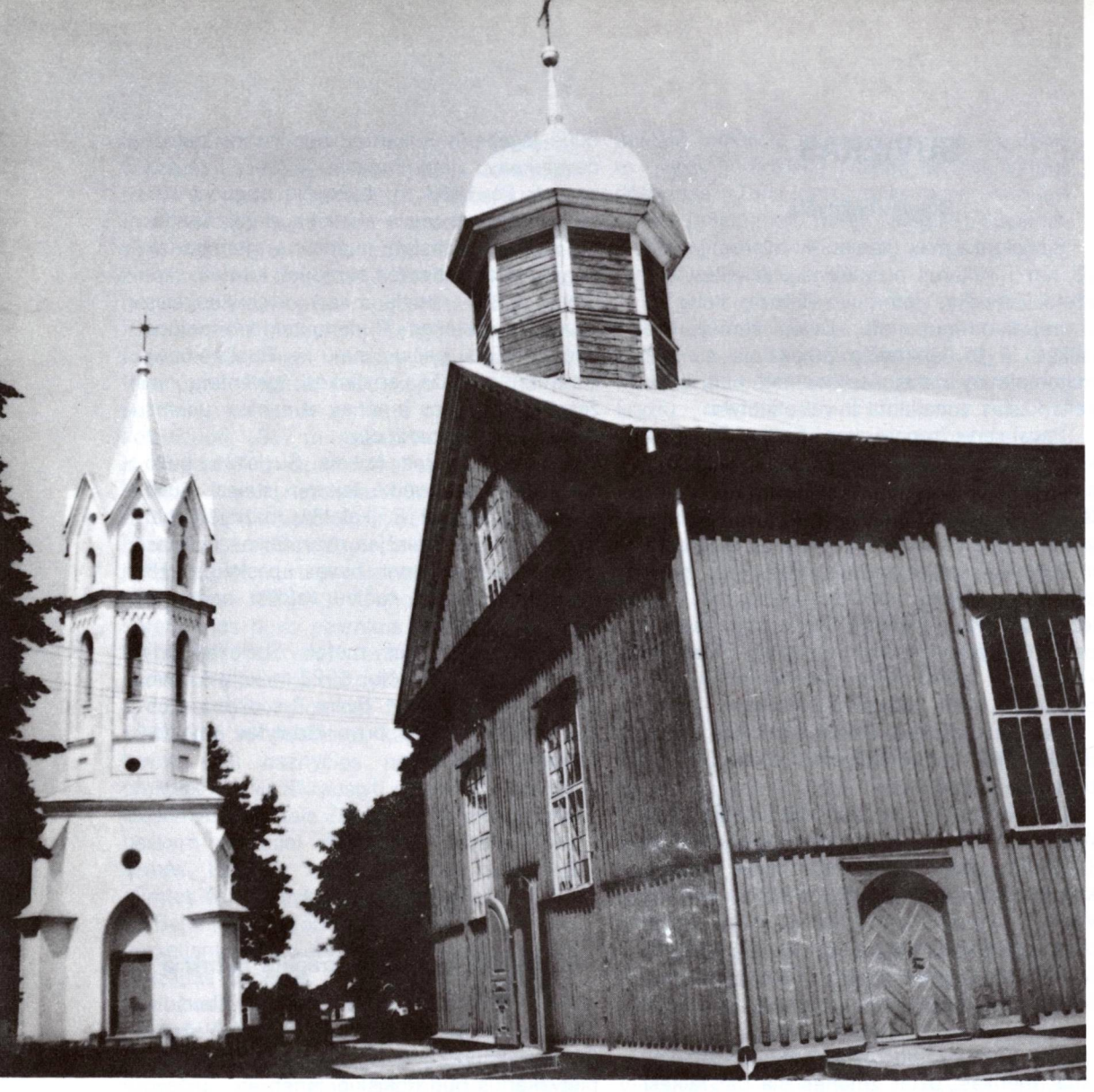

Svėdasų bažnyčia ir varpinė 1982 metais

Biržų Radvilų giminei. Žinoma, kad 1640.IX.19, Svėdasų dvare, susikrimtęs dėl nesekmių sprendžiant katalikų — reformatų nesutarimus, mirė iš Vilniaus atvykęs kunigaikštis Kristupas Radvilas II.

1647 m. Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina skundė seimui Svėdasų dvaro savininką kunigaikštį Jonušą Radvilą XI, kad jis įsakęs iškirsti pakelėse stovėjusius kryžius, kurių vienas buvęs 100, kitas tik 4 metų. Tačiau Zabludavo klebonas paliudijęs, kad kryžiai dėl senumo „patys išvirtę" ir byla nuėjusi niekais. Vyskupas atsiėmęs skundą, o Radvilas paaukojęs katalikų bažnyčios statybos reikalams 6000 auksinų.

Karolis Povilas Radvilas (vad. Panie Kochanku) Svėdasus perleido Leonui Borovskiui. Iš jo dvarą perėmė Marikonių giminė, išlaikiusi jį ligi 1890 m. Baudžiavos laikais dvarui priklausė 8872 dešimtinės žemės su 1239 baudžiauninkais.

Svėdasų miestelis išaugo prie dvaro. 1897 m. jame buvo 1423 gyventojai.

R. katalikų bažnyčia. Pirmoji R. k. bažnyčia pastatyta XVI a. pradžioje, nes ji jau minima 1522 m. Vilniaus vyskupijos prelato

Bažnyčios vidus 1974 metais

Jono Albino akte. Radvilams tapus reformatais, 1636 m. ji taip pat atiduota reformatams. Parapija dėl to susilpnėjo, nes dvaras slopino katalikus. Yra žinių, kad miestelio viduryje katalikai buvę pasistatę nedidelę bažnytėlę ir joje meldęsi, tačiau apie tai nėra rašytų dokumentų. Katalikai, laimėję bylą dėl jau minėtų nugriautų kryžių, atgavo nuotaiką. Katalikams bažnyčią sugrąžino Jurgis Radvilas, Vilniaus vyskupas (vėliau ir kardinolas), Svėdasų savininkas. Jis užrašė parapijai Medginių palivarką, esantį prie kelio į Kamajus, iš viso 18 valakų žemės su 78 baudžiauninkais, miestelyje paskyrė atskirą žemės sklypą.

Galima spėti, kad didžiojo rusų antplūdžio į Lietuvą metu (1655—1661 m.) Svėdasų bažnyčia buvo arba sugriauta, arba žymiai apnaikinta, nes karui pasibaigus 1575 m. pastatyta nauja bažnyčia. 1675 m. ją konsekravo vyskupas Slupskis. Ilgainiui ji liko per maža.

1794 m., nežiūrint svarbių politinių įvykių, Svėdasų klebonas kan. Mykolas Slupskis (Smolenskis), remiamas kunigaikščio K. Radvilo ir grafienės Platerienės (jie laikomi bažnyčios globėjais) prie senosios mūrinės bažnyčios, paliekant ją kairiosios navos pusės koplyčia, pristatė naują medinę bažnyčią.

Architektūra. 1794 m. statyta medinė bažnyčia yra tradicinė savo planu ir fasadu: kryžminė, su aukštais transeptais ir su trikampiu fasadiniu frontonu. Tačiau jos vienintelis bokštas ant stogo virš frontono yra Lietuvai svetimos bizantiškos formos. Tai yra svogūninis aštuoniabriaunis šalmas ant aštuoniasienio tambūro. Durys arkinės, o langai stačiakampiai. Sienos apkaltos statmenai. Frontono karnizai padabinti modiljonais. Kitokių ornamentų nėra. Bažnyčios ilgis 38 m, plotis ties transeptu per abi koplyčias 30,2 m, aukštis iki lubų 8 m, iki bokšto viršūnės 24 m. Viena koplyčia yra mūrinė. Tai senosios Radvilų mūrinės bažnyčios išsaugota dalis. Čia yra ir senas laidojimų rūsys. Dalis tos mūrinės koplyčios yra zakristija, dviejų aukštų. 1930 m. bažnyčia buvo suremontuota, 1944 m. kare apgriauta ir vėl atnaujinta.

Kairiajame šventoriaus kampe stovi aukšta, 36 m, mūrinė varpinė. Statyta 1863 m., ji yra neogotiška, baltai tinkuota. Apatinysis aukštas yra kvadratinio plano, su įžambiais kontraforsais kampuose ir gotiškos smailės portalu. Antrasis ir trečiasis tarpsniai yra aštuoniasieniai, su siaurais langais ir dar su mažomis apskritomis angomis. Stogelis piramidinis, su frontonėlių vainiku aplinkui. Toji varpinė, aukštesnė už bažnyčios bokštą, gerai matoma iš miestelio aikštės. Šventoriuje dar yra neogotikinė mūrinė grafų Marikonių koplyčia-mauzoliejus, statyta berods 1848 m. pagal architekto Georg Wernerio projektą. Jinai baltai tinkuota ir išorėje gausiai ornamentuota statmenais kaneliūrais, pinakliais ir gotiškų langų skaidmenimis. Įdomūs ir senųjų kapinių vartai su didele arkine anga ir

Svėdasai 1964 metais

trimis akmeniniais bokšteliais viršuje, lyg ir Gedimino stulpais. Vartus puošia dideli turtingos ornamentikos ažūriniai geležiniai kryžiai.

Viename bažnyčios aprašyme buvo išlikęs toks klebono M. Slupskio įrašas: „Kad ir pačios revoliucijos metais, tautoje dėl tautinio sukilimo, pradėjau statyti, — vis dėlto su Dievo pagalba ir Jo globa nepertraukiamai tęsiau statybą, su nemažu rūpesčiu ir baime dėl užpuolimų, plėšimų ir gaisrų, pasitaikančių tuomet šiose apylinkėse. Tačiau, Dievo saugomas, jokių gaisrų ir plėšimų nepatyriau".

Statant bažnyčią, daug dirbę parapijiečiai. Jie taip pat aukojo pinigų meistrų algoms išmokėti, medžiagoms pirkti. Subačiaus seniūnė Valavičiūtė-Platerienė paskyrė iš savo miško 40 storų medžių bažnyčios sijoms.

Ši bažnyčia buvo keletą kartų taisoma, remontuojama. Paskutinį kartą buvo iš pagrindų suremontuota 1930 m., klebono kun. Jono Kraniausko rūpesčiu.

Senovėje parapija buvo gerokai aprūpinta. Vien tik klebono valdomas Papiškių palivarkas duodavęs kasmet 400 sidabro rublių pelno. Iš viso klebonas turėdavęs 552 rb metinių pajamų. Už tai jis turėdavęs išlaikyti vikarą, bažnyčios ir palivarko tarnus. Vėliau kažkodėl palivarkas buvo pakeistas į 20 ha žemės sklypą prie Jaros upės, apie 3 km nuo miestelio ir 10 ha pievų prie Šimonių vieškelio, apie 4 km nuo bažnyčios. Klebonas Kraniauskas šias žemes pakeitė į 8 ha dirbamos žemės prie Bajorų kaimo.

Svėdasų parapija seniau buvo didelė. Iš 1818.I.10 aprašymo matyti, kad tais metais Svėdasuose gyveno 3 kunigai, bet parapijiečių tebuvę 3645. 1817 m. buvo 47 vedybos, 22 gimimai ir 191 mirimas. Prieš I pasaulinį karą parapijiečių skaičius buvo išaugęs ligi 8000. Vėliau jį sumažino besisteigiančios naujos parapijos: Debeikiai, Andrioniškis, Duokiškis, Adomynė, Inkūnai, Šimonys. Bet 1940 m. dar buvo 5173 parapijiečiai. Priklauso Utenos dekanatui.

Dar prieš I pasaulinį karą iš likučių nuo suvežtos bažnyčios statybai medžiagos buvo pastatyta nauja erdvi, tik nelabai gerai išplanuota klebonija. Nepriklausomybės metais klebonas kan. Antanas Survila pastatė didelę altariją ir erdvią parapijos salę. Tačiau II pasaulinio karo metu ji buvo sugriauta.

Bažnyčia, klebonija ir ūkiniai pastatai stovėjo pakrantėje. Manoma, kad reformacijos laikais čia gyvenęs reformatų kunigas. Taigi klebonijos sodyba kartais buvo kalviniškiu vadinama.

XVIII a. Svėdasuose buvo parapijinė mokykla, kurioje 1781 m. mokėsi 8, 1804 m. 30, 1828 m. 37 mokiniai. Tada mokytojavo vikaras. Po 1863 m. sukilimo parapijinė mokykla uždaryta, jos vietoje įkurta rusiška mokykla.

Iš senųjų Svėdasų kunigų minėtinas čia 1840—1843 m. gyvenęs ir dirbęs vikaras kun. Liudvikas Adomas Jucius-Jucevičius (1813—1846), vienas iš didžiausių ano meto lietuviškojo sąjūdžio atstovų, bene pirmasis lietuvis kraštotyrininkas. Čia būdamas 1841 m. parašė „Žemaičių žemės prisiminimus", kurie buvo 1842 m. išleisti Vilniuje (lenkų kalba). Be ko kita, ten pateikė nemaža žinių apie Žemaičių vietoves. Deja, gyvenimas jam nebuvo palankus: įsimylėjo savo mokinę,

Svėdasų bažnyčios šoninis vaizdas 1981 metais

dvarininko Žurausko dukterį Malviną ir taip jau atsitiko, kad reikėjo ją vesti . . . Bažnytinės ir pasaulinės vyresnybės persekiojamas, perėjo į stačiatikybę, bet netrukus mirė, nebaigęs daug žadančių darbų.

Rusai persekiojo Svėdasų kunigus. 1869 m. nubaudė ištrėmimu kleboną kun. Kanutą Siaurimavičių, o 1875 m. vikarą kun. Eligijų Montvilą. Pažymėtina, kad 1863 m. sukilimo metu iš naujosios varpinės bokšto susirinkusiai žmonių miniai kalbėjo čia atvykęs vienas žymiausių sukilėlių vadų — kun. A. Mackevičius.

1877 m. klebonas kun. Radavičius pastatė 10 balsų vargonus.

Tautinis lietuvių atgimimas pradėjo reikštis XIX pabaigoje. Spaudos draudimo laikais lietuvišką spaudą platino knygnešiai. Jos atgabenimu rūpinosi ir svėdasiškis kun. Juozas Tumas-Vaižgantas su savo broliu, kuris buvo rusų žandarų sulaikytas. 1905 m. reiškėsi priešrusiškas judėjimas. Tada lietuviška veikla dar pagyvėjo. Įsteigtas Blaivybės draugijos skyrius, „Saulės" draugija, choras.

Nepriklausomybės metais Svėdasai buvo Rokiškio aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 1300 gyv. Parapijoje gyvai reiškėsi katalikiškų organizacijų veikla.

II pasaulinio karo metu Svėdasai ir apylinkės skaudžiai nukentėjo. Vokiškieji naciai iššudė apie 300 Svėdasų žydų, bolševikai nukankino ir ištrėmė šimtus lietuvių.

Bolševikų okupacijos metu Svėdasai yra Anykščių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 844 gyventojai.

Nepriklausomybės metais buvo projektuota Svėdasuose statyti naują erdvią, mūrinę, romėniško stiliaus bažnyčią. Buvo išdirbti detalūs planai, paruoštas projektas, atspausdinti specialūs atvirukai. Parapijiečiai laukė naujosios bažnyčios. Klebono kun. Linkevičiaus mirtis privertė projektą atidėti, o tolimesni įvykiai jį ir visiškai palaidojo.

1944 m. karo veiksmų metu bažnyčia skaudžiai nukentėjo. Vokiečių karinio lėktuvo numesta bomba sprogo šventoriuje, netoli didžiojo altoriaus sienos. Bažnyčia buvo smarkiai sužalota: suiro stogo dalis, prasiskyrė kai kurios sienų sąsparos, apgriautas didysis altorius, apdegė viršutinė bokšto dalis.

Karo ir pokario metais klebonu buvęs kan. Antanas Survila bažnyčią labai sunkiomis sąlygomis suremontavo. Vėliau klebonu paskirtas kun. Ignas Šiaučiūnas. Jis yra ir 1983 m. sąrašuose (gim. 1905 m., kunigu pašvęstas 1933 m.).

Svėdasų parapijos Malaišių kaime, (7 km į šiaurės rytus nuo Svėdasų) 1869 m. gimė Juozas Tumas-Vaižgantas, kunigas-kanauninkas, didelis kovotojas dėl Lietuvos laisvės, draudžiamosios spaudos darbuotojas — redaktorius, leidėjas, rašytojas bei publicistas, visuomenininkas, daugelio straipsnių ir

Juozo Tumo-Vaižganto paminklas jo gimtinėje, Malaišių kaime, Svėdasų parapijoje. (1969 metų nuotrauka)

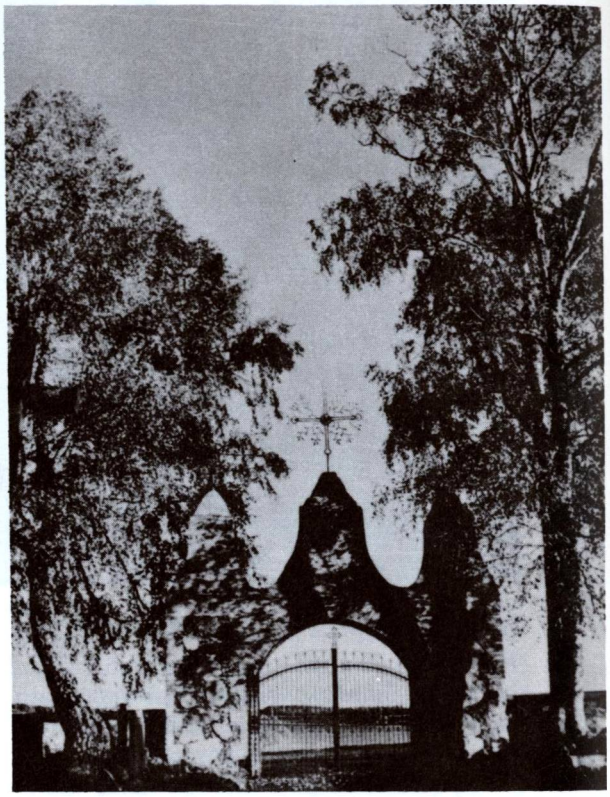

Svėdasų kapinių vartai 1970 metais. (A. Sutkaus nuotrauka)

knygų autorius. Savo raštuose jis daugelį atvejų aprašė Svėdasus, jų apylinkes, žmones.

Koplyčios, paminklai

Šventoriuje yra **Marikonių koplyčia,** mūrinė, pastatyta XIX a. pr. grafo Liuucijono Marinio, gotiko stiliaus, dailaus darbo. Po ja įruošti rūsiai, kuriuose buvo laidojami Marikonių šeimos nariai. I pasaulinio karo metu vokiečių kariai, įsiveržę į koplyčios rūsius ir čia ieškodami brangenybių, atplėšė karstus ir mirusiųjų kaulus išbarstė.

Prie didžiojo altoriaus sienos iš lauko pusės šventoriuje nepriklausomybės metais vietos pavasarininkai pastatė religinį paminklą — Švč. Jėzaus Širdies statulą. 1944 m., karo veiksmų metu, statula buvo smarkiai sužalota — dešinė ranka su petimi atplėšta, o kairioji nutraukta ligi alkūnės.

Šventoriuje yra įdomių senų kryžių, jų skaičiuje vienas ant čia palaidoto kun. J. Kraniausko kapo.

Marikonių koplyčia prie Svėdasų bažnyčios 1981 metais

Pats šventorius 1823 m. kun. Rusecko rūpesčiu, buvo iš trijų pusių aptvertas akmenine siena, o iš ketvirtosios pusės (priešais bažnyčią) užtvertas medine tvora mūriniuose stulpeliuose. Tuo pačiu metu buvo klevais apsodintas.

Prie miestelio esančios parapijos kapinės įruoštos toje vietoje, kur kitados buvo Radvilų dvaro rūmai. Kasant duobes laidojimams, randama mūrinių rūsių liekanų. Kapinėse yra akmeninė **kapų koplyčia.** Čia stovėjo ir senas triaukštis mūro paminklas. Pasakojama, kad jis buvęs pastatytas maro metais, prašant Dievą, kad ši baisi rykštė būtų nukreipta nuo žmonių. Kapinėse yra ir daugiau įdomių religinių paminklų. Įdomūs kapinių vartai, statyti XIX a. Šiose kapinėse, kurios, greičiausia, yra vienaamžės su bažnyčia, palaidota daugybė Svėdasiškių, jų skaičiuje rašytojo Juozo Tumo Vaižganto tėvai: Barbora Baltuškaitė-Tumienė (1824—1889) ir Anūpras Tumas (1817—1902).

Prie kelio į Šimonis (1 km nuo miestelio) stovi sena, dar grafo Marikonio pamūryta Švč. Marijos koplytėlė. Sakoma, kad grafas kasdien čia ateidavęs rožančiaus sukalbėti. Ji yra 4 × 3 m, 6,5 m aukščio.

Svėdasų miestelio aikštėje 1937 m. buvo pastatytas skulpt. Bernardo Bučo darbo (archit. Feliksas Vizbaras) paminklas J. Tumui-Vaižgantui — bronzinis rašytojo biustas ant granito piedestalo. Greta paminklo stovėjo lietuviškas koplytstulpis.

Šeduikių, Vaitkūnų, Žaliosios ir kituose kaimuose pastaruoju metu dar buvo lietuviškų kryžių.

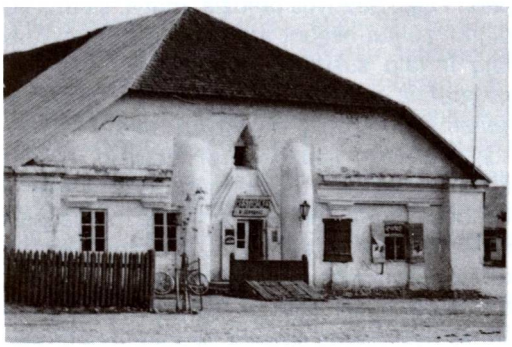

Senas pastatas Svėdasuose. (Juozo Lingio nuotrauka)

Kunigai, suvažiavę Svėdasuose 1983.IV.7, auksinio jubiliejaus proga. Sėdi (iš k.): A. Lapė, I. Šiaučiūnas, J. Dubnikas, K. Statkevičius. Stovi (iš k.): P. Šiugžda, S. Pelešynas ir P. Pranskūnas. (Iš vysk. A. Deksnio archyvo)

J. Tumo-Vaižganto paminklas miestelio aikštėje

Šeduvos bažnyčia

Bažnyčia iš rytų pusės

ŠEDUVA

Šv. Kryžiaus Atradimo parapijos bažnyčia

Šeduvos miestas stovi Daugyvenės aukštupio srityje, prie jos intakų Niauduvos ir Vakoniškio, 40 km į vakarus nuo Panevėžio, 14 km į pietryčius nuo Radviliškio. Senovėje ši vietovė buvusi vadinama Šiauduva.

Proistoriniai radiniai rodo, kad dabartinės Šeduvos vieta buvo gyvenama jau VIII—XII a. Vėliau gyvenvietė kūrėsi prie svarbių kelių į Šiaulius (Rygą), Panevėžį, Kėdainius (Kauną). Tačiau istoriškai Šeduva žinoma tik nuo XVI a. pradžios, kada čia buvo pastatyta bažnyčia. 1539 m. Šeduva buvo jau didesnė gyvenvietė. XVI a. II pusėje tapo seniūnijos bei valsčiaus centru, o XVII a. viduryje gavo Magdeburgo miesto teises. Šeduvos dvarą ilgą laiką valdė baronai Roppai. (Daugiau istorinių žinių apie Šeduvą yra ML II t., 603—607 psl.).

Bažnyčia ir miestas. Bažnyčios archyve buvę duomenų, kurie teigia, kad pirmoji bažnyčia buvusi pastatyta 1512 m. ant Kotiškio kalnelio, kuris mūsų laikais jau buvo baigiamas suarti. Čia, prie Niauduvos upelio, pradėjęs kurtis ir miestas. Kotiškio vardas, matyt, bus kilęs nuo žodžio „kotas" — budelis. Padavimai sako, esą čia senovėje buvusios vykdomos mirties bausmės. 1936 m. nukasant Kotiškio kalnelį, rasta žmonių kaulų. Greičiausia čia bus buvusios ir pirmosios kapinės. Ta vieta yra prie Niauduvos upelio, ties buvusiu progimnazijos pastatu.

Kitoje upelio pusėje stovėjo dvaro pastatai. Įdomu tai, kad gatvė, vedanti į buvusio dvaro pusę, ilgą laiką vadinosi Pilies gatve. Nesunku padaryti išvadą — čia kaž kada stovėjo pilis. Taigi, Šeduvos pradžia, matyt, sietina su pilimi. Laikui bėgant atsirado daugiau gyventojų ir taip susiformavo miestelis. Šeduvos geografinė padėtis buvo palanki ir prekybos keliams. Joje buvo pastatytas sandėlis Hansos prekėms saugoti. Kai pradėjo ryškėti administraciniai tuometinės Lietuvos vienetai, buvo įkurta Šeduvos seniūnija, priklausiusi Upytės vaivadai. Kad tuometinė Šeduva turėjo pirmenybę prieš kitus apylinkės miestus, įrodo ir tai, kad jai 1654.VI.25 karalius Jonas Kazimieras suteikė Magdeburgo teises, t.y. laisvo miesto teises. Jos gyventojai nepriklausė jokiam feodalui ir tvarkėsi sava-

Šeduvos bažnyčios šoninis vaizdas 1980 metais. (Iš F. Prekerio albumo)

rankiškai. 1672 m. buvo leista statyti rotušę ir patvirtintas herbas: baltas aras su raudona karūna žydriame fone, krūtinę dengia raudonas skydas su trimis baltomis lelijomis. Netgi po 1775 m. išleistos konstitucijos, kuri mažiesiems miestams, taigi ir Šeduvai, panaikino Magdeburgo teises, šeduviečiai sudarė sutartį su feodalu, mokėjo jam mokesčius, o patys tvarkėsi savarankiškai. Tenka daryti išvadą, kad 1512 m. statyta pirmoji bažnyčia reiškė ne miestelio įkūrimą, o tik, paplitus katalikų tikėjimui tuometinėje Lietuvoje, šis faktas užakcentavo parapijos centrą.

Pirmoji bažnyčia buvo medinė ir greitai sudegė. Gal tai buvo stichinė nelaimė, o gal turėjo įtakos ir gyventojų abejingumas naujajam tikėjimui. Istoriniai duomenys teigia, kad 1542 m., klebono Povilo rūpesčiu, čia pat buvo pastatyta antroji medinė bažnyčia. Laikui bėgant, gerėjo parapijos būklė, ir bažnyčia nebeatitiko laiko reikalavimus. Į parapijos sudėtį įėjo daug kaimų, didelis buvo jos plotas. Išaugo ir pats miestelis.

1640 m. Upytės vaivada Jeronimas Valavičius savo lėšomis pastatė pamatus naujajai ir dabartinei Šeduvos bažnyčiai. 1649 metais ji buvo baigta, ir Žemaitijos vyskupijos vyskupas Jurgis Tiškevičius ją pašventino. Ankstesnės bažnyčios turėjo „Šv. Panelės Marijos" vardą, ši — „Šv. Kryžiaus atradimo" vardą.

Vieta bažnyčiai parinkta taip pat prie Niauduvos upelio, maždaug 1 km atstume nuo Kotiškio, einant aukštupio pusėn. Čia aukštas krantas, todėl statinys gerai matomas iš bet kurios apylinkės pusės.

Bažnyčios fasadas

Prel. Mykolas Karosas, ilgametis Šeduvos klebonas. (Iš Pr. Pranio albumo)

Praėjus keliems dešimtmečiams, naująją bažnyčią vėl palietė gaisro nelaimė. 1684 metais karalius Jonas Sobieskis įpareigojo miesto burmistą skirti bažnyčiai 3.000 auksinų šventoriaus mūrinės tvoros statybai.

Dar kartą gaisras bažnyčią aplankė 1799 metais, ir dvarininko S. Poniatovskio rūpesčiu ji buvo atstatyta 1804 m. Pagal Jeronimo Valavičiaus sumanymą, bažnyčia turėjo vieną pagrindinę navą. Buvo įrengti devyni altoriai. 1905 metais klebonas Povilas Šalučka, parapijos lėšomis, nekeisdamas bendro stiliaus, pristatė šonuose dar dvi navas ir bažnyčios planas dabar įgavo kryžiaus formą. Joje įrengti 5 altoriai.

1937 m., klebono Mykolo Karoso iniciatyva, bažnyčia buvo atnaujinta iš išorės ir perdekoruotas jos vidus.

Architektūra. 1640—1649 m. (pagal K. Čerbulėną) statyta bažnyčia yra Lietuvoje retas renesanso architektūros paminklas, nors ir su baroko žymėmis. 1905 m. atliktas bažnyčios praplėtimas į šonus ir 1937 m. pagrindinai atnaujintas vidus nepakenkė originaliajai stilingai visumai. Fasade dominuoja du aukšti bokštai. Tarp jų matomas mažas trikampis stogo frontonas yra giliau, už balkono baliustrados. Didžiosios durys turi segmentinę arką ir klasikinį portiką su trikampiu sandriku. Antrajame fasado aukšte stiepiasi keturi aukšti arkiniai langai. Bokštai padalyti į du tarpsnius su karnizu, apjuosiančiu visą pastatą. Bokštų kertėse yra plokšti piliastrai su rustais. Viršutinio tarpsnio langai yra stačiakampiai su trikampiais sandrikais, o virš jų apvalios nišos su apvadais. Virš plačių

karnizų su modiljonais iškyla lieknos barokinės viršūnas. Jos sudarytos iš bazių, kupolų, ketursienių žibintų ir šalmukų su kryžiais. Šoninių sienų ir transeptų langai yra aukšti, su pusapvalėmis arkomis ir sandrikais. Naujesnės kilmės transeptų frontonai yra perkrauti trimis eilėmis sudėtinių karnizų ir daug smulkių langų. Visos sienos baltai tinkuotos. Stogas dengtas skarda.

Interjero dekoras yra turtingas renesansiškų architektūrinių elementų. Seniau buvo 9 altoriai, dabar yra penki. 1937 m. dekoracijose yra įvesta lietuviškų juostų motyvų paskliautėse ir sienose. Dekoravo Vladas Čižauskas. Prel. K. Jasėnas šitaip vertino Šeduvos bažnyčią: „Bus tai vienintėlė renesanso bažnyčia mūsų provincijoje. Iš tikrųjų, su tokiu pietizmu niekur kitur nežiūrėta į renesansą, kaip Šeduvoje. Išorinėje ir vidujinėje architektūroje viešpatauja tiesios linijos, antikinės kolonos ir piliastrai. Senovės formos užtinkamos prienamyje, altoriuose, sakykloje, krikštykloje, duryse ir languose. Tiesa, vietomis matome ir voliutas, bet jos renesanso architektūroje nebuvo retenybė." (Visuotinė meno istorija, III t. 2 d., 300 psl., 1937 m.). Gausiai ornamentuoti rokoko stiliaus vargonai yra apgaubti aukšta puslankio arka ir paremti plačia segmentine arka.

XVIII a. buvo varpinė greta bažnyčios, bet ji jau seniai nugriauta.

Bažnyčios vidaus įrengimai labai įdomūs, vertingi. Yra aukštos meninės vertės skulptūrų bei drožinių, paveikslų.

Labai įdomi bažnyčios sakykla — puikus originalus renesansinis medžio plastikos kūrinys. Meno istorikas K. Jasėnas savo veikale apie ją parašė, kad „sakykla — tai šedevras, vertas Donatelo kalto". Ji nėra pritvirtinta prie pilioriaus, kaip paprastai bažnyčiose būna, bet tvirtai stovi ant nuosavo pastovo ir yra priglausta prie presbiterijos sienos. Tai būdingas Š. Europos renesanso meno kūrinys.

Įdomi ir krikštykla. Ji yra altorėlio formos, medinė, nedidelė, gražiai išlaikiusi renesanso architektūros elementus. Jos viršuje yra puošnus antablementas. Gražūs ir bažnyčios galiniai altoriai, išlaikę Renesanso XVII a. vidurio savumus.

Dešinėje presbiterijos pusėje memorialinė lenta pagerbia buvusį Šeduvos burmistrą

Šeduvos bažnyčios altorius ir sakykla 1956 metais

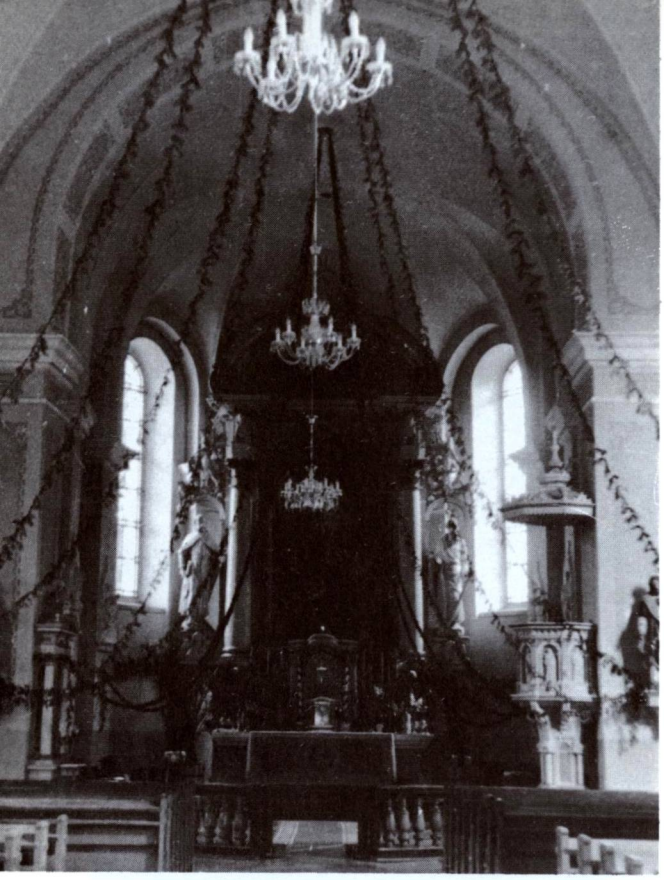

Šeduvos bažnyčios didysis altorius ir vidaus galinis vaizdas

Šventorius

Jokūbą Matusevičių. Už jo nuopelnus Šeduvos miestui, trečiųjų jo mirimo metinių proga, 1784 m. kunigaikščiui S. Poniatovskiui paliepus, ir buvo įmontuota ši lenta. Presbiterijos kairėje pusėje įmontuota memorialinė lenta, skirta bažnyčios fundatoriui Jeronimui Valavičiui, su įrašu: ,,A:(nno) D:(omini) 1640 H(yronim) W(alowicz) S(tarosta) Z(mudzki)". (vert.: 1640 Viešpaties metais Jeronimas Valavičius, Žemaičių seniūnas).

Saugoma ir senovinė monstrancija. Ji buvo 1841 m. padovanota tuometiniam klebonui Rupeikai, švenčiant bažnyčios 300-ąsias metines. Yra išlikusi sena, nuo ilgo vartojimo nudilusia apačia taurė, minima 1767 m. vizitacijos akte. Ilgus amžius betarnaujanti religinėms apeigoms, ji buvo gerokai susidėvėjusi ir todėl pokario metais teko remontuoti. Pažymėtina, kad bažnyčia turi Šv. Marijonos Kankinės relikvijas, patikrintas vysk. Tiškevičiaus 1649 m. Buvo senos metrikų knygos iš XVII—XVIII a., kuriose yra ir lietuviškų įrašų iš 1711 m. Bolševikų administracija šias knygas iš bažnyčios atėmė.

Iš paveikslų minėtini: Išniekinto Kristaus (Ecce Homo) paveikslas (XVII—XVIII a.), ,,Apreiškimas" (XIX a.), ,,Nukryžiuotasis" (XIX a.). Įdomus XIX a. altorius su medinėmis skulptūromis.

Bažnyčios bokšte kabo ir tikinčiuosius į pamaldas šaukia 480 kg svorio varpas, liedintas Karaliaučiuje, turįs tokį įrašą: ,,Me fecit B. M. Borman in Königsberg. Qui pasus es pro nobis, Jesu, miserere nobis Parochi Szadowiensis 1745 d. 30 may". 1942.X.23 Panevėžio aps. viršininko dėka šį varpą pavyko nuo vokiečių apginti ir vėliau išsaugoti, kaip kultūrinės bei istorinės reikšmės paminklą.

Šeduvos dekanatas. 1647 m. Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius įsteigė Šeduvos dekanatą. 1649 m. tas pats vyskupas, vizituodamas šios srities parapijas, susirinkus didelei žmonių miniai, iškilmingai pakonsekravo bažnyčią.

1658 m. testamentu Mykolas Mačinskis įsteigė **altariją** ir užrašė jai išlaikymą. 1661 m. karalius tai patvirtino ir dar pridėjo žemės sklypą. Iš 1748 ir 1755 m. vysk. A. Tiškevičiaus pranešimų Romai matyti, kad tada Šeduvos parapija turėjo gražius liturginius rūbus, indus.

XVIII a. viduryje Šeduvoje įkurta **jėzuitų misija** — nuolat gyveno vienas jėzuitas. Prie misijos buvęs pagelbinis ūkelis su 14 gyventojų Maldžiūnų kaime. Kurį laiką čia gyvenęs ir vienas bernardinas iš Tytuvėnų vienuolyno.

Šeduvos bažnyčios fragmentas po to, kai klebonas kan. Bronius Antanaitis ją atremontavo

Parapijinė mokykla įsteigta jau 1542 m. Vėliau ji išnyko. Jėzuitų misijos ji buvo atnaujinta; oficialiai atidaryta 1698 m. (neoficialiai ji veikė ir anksčiau). 1757 m. dėl kilusių nesutarimų ji buvo nustojus veikusi. 1826 m. Upytės pavieto švietimo reikalų statistinėse žiniose rašoma, kad ,,pirmauja Šeduvos parapija, kurioje vietinio klebono kun. Rupeikos pastangomis mokiniai ruošiami net trečiajai klasei, t.y. jiems dėstomi tie patys dalykai, kaip apskričių mokyklų pirmosiose dviejose klasėse". 1828 m. šią mokyklą lankė 96 mokiniai. Mokykla buvo klebono išlaikoma. Vysk. M. Valančiaus laikais buvo parapijinė mokykla, po 1863 m. surusinta.

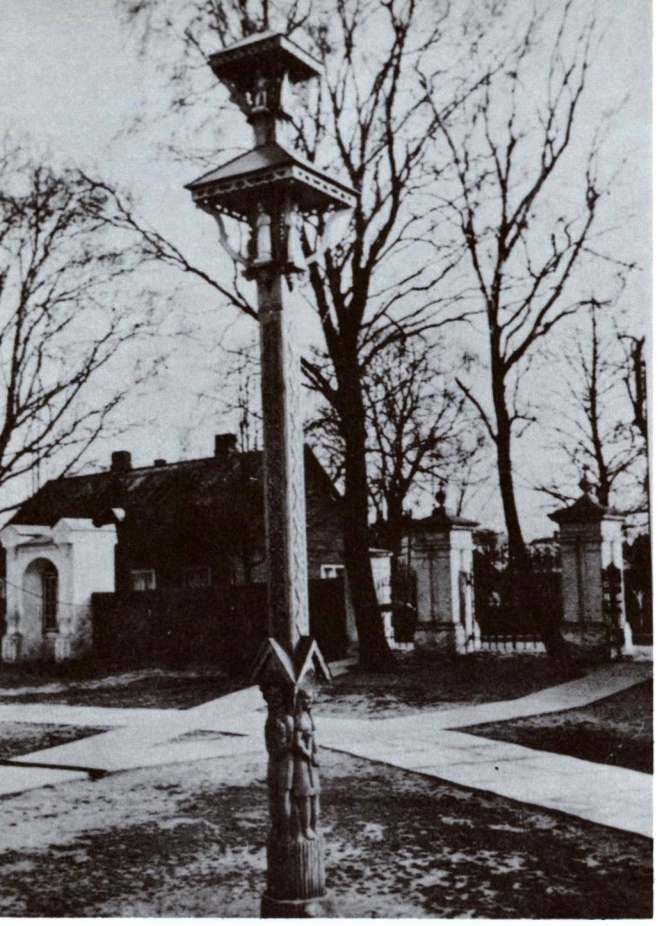

Koplytstulpis Šeduvos bažnyčios šventoriuje, pastatytas klebono kan. Br. Antanaičio rūpesčiu. Už šventoriaus sienos matosi špitolės pastatas, kurioje 1958-1962 m. gyveno Kaišiadorių vyskupas T. Matulionis (Iš Petro Pranio albumo)

Po 1863 m. rusų administracija nusavino pusę Šeduvos parapijos žemių, kurios buvo atiduotos rusui uredninkui Kliučvaičiui. Pirmasis jų buvo Marčkinas, pasirūpinęs, kad žemė pereitų jo ir jo įpėdinių nuosavybėn. Įpėdiniai ją valdė ir nepriklausomybės metais. Šeduvos ūkininkams skirstantis vienkiemiais, bažnyčiai buvo palikta 49 ha žemės. Šią žemę vėliau vėl nusavino sovietiniai rusai, nepalikdami bažnyčiai ir klebonui nė mažiausio sklypelio.

1864 m. rusų administracija įsakė nugriauti miestelio aikštėje stovėjusį jubiliejinį paminklą — kryžių. Jo vietoje 1877 m. pastatyta stačiatikių cerkvė.

Tautinis lietuvių atgimimas Šeduvos parapijoje pradėjo reikštis XIX a. gale. Šeduvą tada pasiekdavo draudžiamieji raštai, kuriuos platino knygnešiai: kun. Stasys Janeliūnas, kun. Pranas Janulaitis, kun. Kazys Marcinkevičius, Stasys Marcinkevičius (Šukionių dėdė), Ignas Bieliauskas ir Antanas Vaitkevičius. Pastarieji du, 1893 m. bėgdami su knygomis, buvo rusų sargybinių nužudyti.

Po 1905 m. lietuviška veikla dar pagyvėjo. 1906 m. įsteigtas Šv. Kazimiero draugijos skyrius. Didelį švietimo bei lietuviškos kultūros plėtimo darbą atliko „Saulės" draugijos skyrius, vadovaujamas kun. Mamerto Lumbės. Šeduvos klebono, labai stropiai remiamas, palaikomas, finansuojamas. Mieste ir kaimuose buvo įsteigtos lietuviškos mokyklos, buvo statomi „Saulės" progimnazijai rūmai, kurių statybos neužbaigęs kun. M. Lumbė iš Šeduvos išsikėlė. Šis skyrius buvo vienas tų, kurie ilgiausiai gyvavo Lietuvoje, o jo įsteigta progimnazija išsilaikė ligi 1940 m., klebono prelato Mykolo Karoso rūpesčiu.

Nepriklausomybės metais religinis gyvenimas parapijoje buvo gyvas. Gražiai reiškėsi įvairios organizacijos bei draugijos. 1939 m. Šeduvoje buvo 3736 gyventojai. Šeduvai buvo suteiktos antraeilio miesto teisės. Pastatyta daug naujų namų, išvestos naujos gatvės, sutvarkyti šaligatviai ir kt. Šeduvos miestas ir valsčius priklausė Panevėžio apskričiai.

Okupacijų metais Šeduva neteko daug žmonių. Vokiškieji naciai iššudė Šeduvos žydus, kurie sudarė žymią miesto gyventojų dalį. Bolševikai nukankino ir ištrėmė daugelį šeduviškių. Pokario metais apylinkėse vyko smarkios rezistencinės kovos. Ypač skaudūs šeduviškiemas buvo kolchozų kūrimo metai.

Pokario metais (1950—1962 m.) Šeduva buvo rajono centras. 1962 m. panaikinus rajoną, miestas priskirtas Radviliškio rajonui. 1970 m. jis apėmė 496 ha plotą. Tada jame buvo 3309 gyventojai.

II pasaulinio karo metu Šeduvos bažnyčia nukentėjo. Buvo išdaužyti langai, sužalotos sienos ir bokštai. Bet pokario metais, klebono kan. Broniaus Antanaičio rūpesčiu, kuris įdėjo labai daug darbo ir pastangų, buvo gražiai suremontuota ir pagražinta. Be kitų atliktų darbų, to paties kan. Antanaičio rūpesčiu, šventoriuje buvo pastatytas dailus koplytstulpis mirusiam kun. dr. Antanui Juškai atminti. (Kun. Juška kurį laiką buvo Šeduvos vidurinės mokyklos kapelionas ir savo auklėtiniui Broniui Antanaičiui parodęs dvasininko kelią).

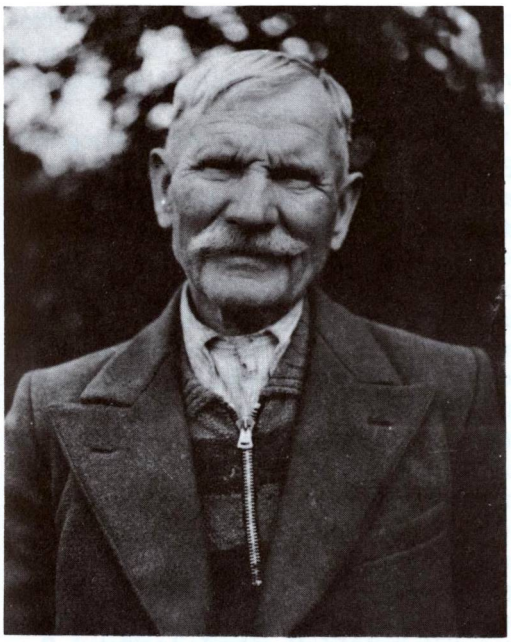

Izidorius Pronskėtis (1873-1950), ilgametis Šeduvos bažnyčios maršalka.

Šeduvoje 1933 metais. Iš k.: klebonas prel. Mykolas Karosas, kun. Mykolas Kirkilas ir veter. dr. Anicetas Grigaliūnas

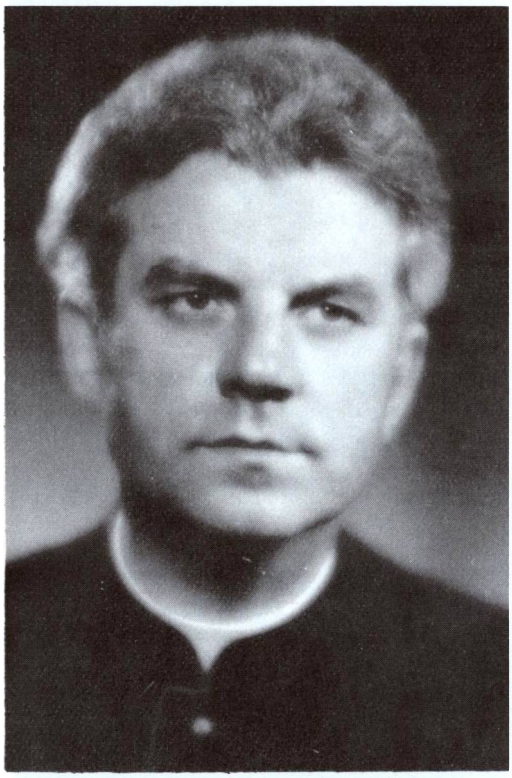

Kan. Bronius Antanaitis, dabartinis Šeduvos klebonas, kurio rūpesčiu pokario metais buvo atnaujinta Šeduvos bažnyčia

1956—1962.VIII.20 Šeduvoje kaip tremtinys gyveno ir čia mirė Kaišiadorių vyskupas Teofilis Matulionis. Jo kūnas buvo parvežtas į Kaišiadoris ir palaidotas katedros kriptoje.

Pokario metais miesto administracija netoli Šeduvos bažnyčios (tuojau už šventoriaus) iškasė gilią kūdrą, apie 60 m ilgio ir 30 m pločio. Vasarą čia telkšo pažaliavęs vanduo, o už 30—40 m prateka Niauduva.

Nuo 1647 m. Šeduva buvo dekanato centras, kuris nuo 1926 m. priklausė Panevėžio vyskupijai. 1940 m. Šeduvos parapija turėjo 7993 parapijiečius. Tada Šeduvoje gyveno ir dirbo 4 kunigai. Karo ir pokario metais klebonu ir dekanu buvo prel. Mykolas Karosas; 1974 m. kunigų sąrašuose minimas klebonas kun. Kazimieras Žeimys. 1983 m. Šeduvos klebonu buvo kan. Bronius Antanaitis (gim. 1925 m., kunigu pašvęstas 1948 m.). Tada jis aptarnavo ir nuolatinio klebono neturinčią Dapšionių bažnyčią. Tais pačiais

Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia Šeduvoje. (Nugriauta 1935 metais)

1983 m. Šeduvoje gyveno du kunigai altaristai — Augustinas Pranskietis ir Petras Raudvė. Pastarasis buvo gimęs 1901.II.17, kunigu pašvęstas 1925.VI.14. Jis čia mirė ir buvo palaidotas 1982.VIII.24.

Renesancinė Šeduvos bažnyčia savojo renesanso susilaukė tada, kai 1974 metais klebonauti čia atvyko kanauninkas Bronius Antanaitis. Didelis jo išradingumas, sumanumas, gili meilė tikėjimui ir tikintiesiems, subtilus jo skonis menui nuostabiai pakeitė bažnyčios vidų ir išorę. Labai sunkiomis okupacinio meto sąlygomis sutvarkytas stogas, išvalyta pastogė, perdažytas vidus, atremontuota ir perdažyta išorė. Naujai padirbdinti langai, juose sužibo šlifuoti ir ornamentuoti stiklai. Restauruoti didelę meninę vertę turintys paveikslai. Tikintieji dabar sėdi naujuose gražiuose suoluose. Įvestas apšildymas, sudėtos naujos grindys. Sudėtos ne bet kaip, o „eglute". Vykusiai jos imituoja parketą. Grindys ne nudažytos, o nulakuotos ir kasmet perlakuojamos. Prie įėjimo durų, iš vidaus pusės pastatyti tamburai taupo šilumą ir geriau izoliuoja garsą.

Vedant šilumą, teko kasinėti pogrindį. Buvo aptikti senoviniai rūsiai, o rūsiuose — palaidojimai. Tie likučiai tvarkingai perkelti dar giliau į žemę.

Šventoriuje, aplink bažnyčią, išliedintas platus betoninis takas. Atnaujinti aukšti ir platūs betoniniai laiptai, vedantys į bažnyčią pro didžiąsias duris. Šventoriuje pastatytas koplytstulpis ir kiti mažosios architektūros statiniai religine tematika. Tame skaičiuje į akmenis įliedinti du senoviniai kryžiai. Jie buvo rasti pastogėje ir, manoma, kadaise puošė bažnyčios bokštus. Viename šventoriaus kampe stovi metalinis kryžius su užrašu: „Pundacij jaunikajczu Diewui ant garbės 1898 m." Nors užrašas ir senoviškas, tačiau reikia atminti, kad jis darytas spaudos draudimo laikotarpiu (1864—1904).

Šventoriuje ilsisi ilgamečio klebono, 1926 metais iš Raseinių atkelto, prelato Mykolo Karoso palaikai (1878—1955). Šventoriaus tvorą puošia gražūs, senoviniai, iš metalo kaldinti didieji vartai, šoniniai vartai ir dar vieni varteliai.

Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia

Šeduvos miesto aikštėje senaisiais laikais buvo pastatytas religinis paminklas. Carinės Rusijos administracijai jis labai nepatiko ir todėl po sukilimo, 1864 m., buvo nugriautas. Praslinkus 13 metų (1877 m.), jo vietoje buvo pradėta statyti stačiatikių cerkvė, kurios pamatus pašventino šventikas. Netrukus cerkvė buvo pastatyta ir naudojama vietos rusų valdininkų ir jų šeimų reikalams. Prie jos gyveno šventikas.

Po I pasaulinio karo, rusų valdininkams pasitraukus iš Lietuvos, cerkvė buvo nenaudojama. Po kiek laiko ji buvo perduota katalikų parapijai. Šeduvos parapijos klebonas kun. Mykolas Karosas ją suremontavo, pertvarkė. Ji virto Šeduvos moksleivių bažnytėle, kurią dažniausiai aptarnaudavo vidurinės mokyklos kapelionas. Bažnyčia pašventinta Švč. Jėzaus Širdies titulu.

1935 m., pertvarkant Šeduvos miesto aikštę, ji buvo nugriauta.

ŠILAI

Švč. Jėzaus Vardo parapijos bažnyčia

Šilų bažnytkaimis įsikūręs miškingoje ir pelkėtoje srityje, prie senosios Panevėžio — Ukmergės apskričių skiriamosios ribos, 8 km į pietus nuo Raguvos. Vietovė savo vardą gavo nuo čia esančių šilų. Patys gyventojai save vadina šilaiviais arba šilaibiais.

Šilų dvaras žinomas nuo XVI a., minimas 1567 m. kariuomenės sąrašuose. 1669 m. buvo nustatytos valstiečiams lažo dienos. Dvaras minimas Ukmergės pavieto 1633, 1650 ir kt. metų aktuose. Yra išlikęs 1598.IV.20 šilų dvaro inventorius, surašytas, kai dvaro turtus dalijosi broliai Matas ir Steponas Čekavičiai ir Elena Čekavičiūtė-Butkevičienė. Vėliau dvaras atiteko Veresčinskiams, Sadzevičiams, Franckevičiams, Kulviečiams, pagaliau sunyko.

R. katalikų bažnyčia. Iš 1744 m. Vilniaus sinodo parapijų bei jų kaimų sąrašų matyti, kad tada Šilai priklausė Traupio parapijai (Ukmergės dekanato). 1779 m. dvaro savininkas Franckevičius (Pronskevičius) dvaro žemėje, prie Keliugalio kaimo, pastatė medinę bažnytėlę. Bažnyčią supančiame šventoriuje buvo laidojami ir Šilų, Lėno bei Užugirio kaimų mirusieji.

Pirmoji bažnytėlė, išstovėjusi 130 metų, paseno. 1909 m. klebonas kun. Juozapas Stonis, remiamas parapijiečių ir ypač Alančių dvaro savininkių Rudaminaičių, Mecenaičių, pastatė mūrinę bažnyčią.

Architektūra. 1909 m. statyta plytų mūro bažnyčia buvo nusižiūrėta į romaniškos architektūros pavyzdžius, nors bokšto užbaigimas panašus į neogotiką. Stačiakampio plano pastatas turi vieną bokštą virš fasadinės sienos. Visi sienų paviršiai suskaidyti plokščiais piliastrais. Jie nutinkuoti, tad išsiskiria iš nepadengto plytų mūro paviršių. Langų esama arkinių ir apskričių. Bokšto angos paliktos atviros. 1940 m. interjeras iš naujo dekoruotas. Įsigytas naujas didysis altorius ir naujos reljefiškos Kryžiaus kelių stotys. Prie bažnyčios stovi graži medinė varpinė. Apatinio tarpsnio sienos yra surėstos iš matomų gulsčių sienojų. Viršutinysis tarpsnis apkaltas statmenomis lentomis. Šios varpinės karnizai yra sudėtiniai iš kelių

Šilų bažnyčios kampinis vaizdas 1956 metais

traukų. Ant piramidinio stogo iškyla barokinio profilio bokštelis su kryžiumi.

Iš senosios bažnyčios medžiagos, ją nugriovus, pastatyta špitolė. Carinės Rusijos laikais ir nepriklausomo gyvenimo pradžioje čia buvo ir mokykla. Pastačius naują bažnyčią, šventoriuje nebebuvo laidojami mirusieji. Naujos kapinės buvo įruoštos Kulviečių dovanotoje žemėje, už 0,5 km nuo bažnyčios. 1914 m. Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius bažnyčią iškilmingai konsekravo.

Spaudos draudimo laikais Šilus pasiekdavo draudžiamoji spauda. Gyventojai buvo sąmoningi lietuviai. Prieš I pasaulinį karą, klebono kun. Stonio rūpesčiu, įkurtas Blaivybės draugijos skyrius, skaitykla, veikė mokykla, kurioje 1912 m. įvestas lietuvių kalbos dėstymas.

I pasaulinio karo metu buvo iš Šilų išvežti du dideli ir skambūs varpai, kabėję medinėje varpinėje. Vokiečių kareiviai išdraskė vargonus ir išsigabeno jų metalines dūdas. Šilų bažnyčia liko tyli ir skurdi. Pokario metais, klebono kun. A. Žakevičiaus ir parapijiečių rūpesčiu, vargonai sutaisyti, bažnyčia suremontuota. Čia daug padėjo šilaiviai Amerikos lietuviai — čikagiškiai Jonas Zalagėnas ir Vladas Janulis. Jie ir patys aukojo, ir surinko didesnę pinigų sumą;

Šilų bažnyčia 1982 metais

Smetonų (prezidento Antano) tėvų kapas ir paminklas Šiluose

Čikagoje nuliedino didelius ir skardžius varpus, kurie 1925 m. buvo pasiųsti į jų gimtąją parapiją.

1924 m., to paties klebono rūpesčiu, pastatyta nauja medinė klebonija ir ūkiniai trobesiai. Kiek vėliau klebonas kun. Benesevičius daugiau rūpinosi parapijiečių sielos reikalais. 1936 m. jo rūpesčiu Šiluose pravestos pirmosios misijos, kurių vadovas buvo jėzuitas kun. Masilionis.

1940 m. klebonas kun. A. Mikonis su parapijiečiais išdekoravo bažnyčios vidų, įruošė naujas reljefines Kryžiaus kelių stotis, pašalindamas senąsias su lenkiškais įrašais, pastatė didįjį altorių.

Šilų bažnyčia turėjo kiek žemės. Dvarininkai Kulviečiai buvo dovanoję bažnyčiai, sodybai, kapinėms 10 dešimtinių žemės, kuri buvo Girnupiu vadinama. Vėliau Hiliarijonas Dilkevičius užrašė 11 ha žemės sklypą Šilagalio kaime. Buvo ir kitų dovanų. Iš jų minėtina prezidento Antano Smetonos dovana: jis pasižadėjo savo lėšomis pastatyti Šilų bažnyčioje didįjį altorių. Šio darbo pradžiai 1940 m. įteikė 500 litų, tačiau visiškai savo pažado nebegalėjo ištęsėti — turėjo pasitraukti į užsienį. Pažymėtina, kad Šilų bažnyčios šventoriuje yra palaidoti prezidento tėvai — Jonas ir Julijona (Kartanaitė) Smetonai.

Šilų parapija priklauso Raguvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1648 parapijiečius. Nepriklausomybės metais Šilai priklausė Panevėžio aps. Vadoklių valsčiui. 1927 m. tebuvo 27 gyv. Sovietinės okupacijos metu Šilai yra Panevėžio rajono Raguvos apylinkės kaimas ir sovchozo centras. 1970 m. 160 gyventojų.

Šilų klebonu pokario metais buvo kun. Antanas Mikonis, 1974 m. sąrašuose minimas kun. Benediktas Urbonas, o 1983 m. — parapijos administratorius Antanas Zakrys (gim. 1938 m., kunigu pašvęstas 1963 m.).

Šilų bažnyčioje ligi šių dienų yra išlikę pažymėtinų religinio meno ir kulto vertybių: 2 medinės XIX a. Jėzaus skulptūros, „Šv. Juozapo" paveikslas, 1890 m. metalinė taurė. Kapinėse stovi 1909 m. statyta plytų mūro ir medžio koplytėlė, neogotikos stiliaus, su nežinomo šventojo skulptūra, geležiniu ornamentuotu kryželiu ir kt.

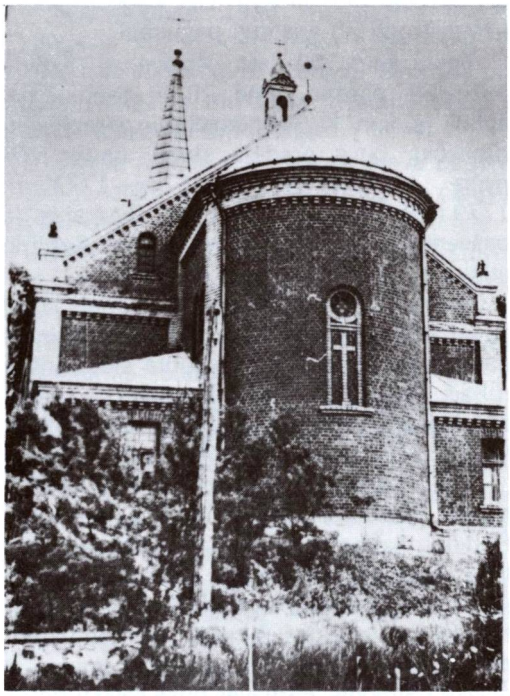

Šilų bažnyčios galinis vaizdas 1964 metais

Bažnyčios kampinis vaizdas 1957 metais

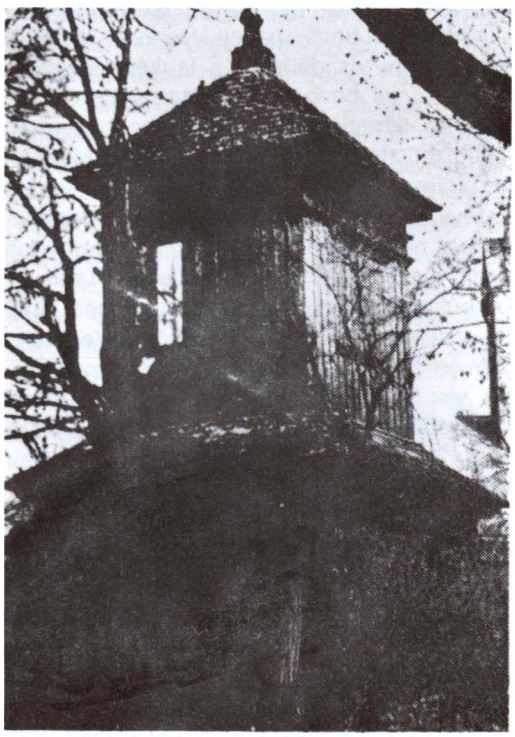

Šilų varpinė

ŠIMONYS

Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Šimonių miestelis stovi pelkėtoje lygumoje, 15 km į pietryčius nuo Kupiškio, 50 km į rytus nuo Panevėžio, didžiulės Šimonių girios (10.781 ha) pakraštyje.

Unijinės Lietuvos laikais Šimonys buvo seniūnija be pilies ir priklausė Upytės apskričiai. 1766 m. ją valdė Karpius. Po to valdytojai daug kartų keitėsi.

Pirmoji R. katalikų koplyčia Šimonyse galėjo būti pastatyta XVII a. pradžioje. Jos atsiradimas padavimais rišamas su Švč. M. Marijos pasirodymu 3 vaikams prie pušies. Pamaldas laikydavęs retkarčiais iš Skapiškio atvykęs kunigas. 1652 m. siautęs maras ir karai su švedais išretino apylinkės gyventojus. Tuo metu išnykusi ir koplyčia. Tolimesnis koplyčios statymo klausimas vėl rišamas su kitu pasakojimu. Esą Lipkiškių kaimo (4 km

Šimonių bažnyčios fasadas 1982 metais

nuo Šimonių) vienoje sodyboje gyvenęs girios sargas Jonas Šimonis. 1670.VIII.15, eidamas iš Kupiškio per mišką, pastebėjęs ant kelmo sėdinčią moterį, kuri rankose laikiusi Kūdikėlį ir verkusi. Užklausta, kodėl verkianti, atsakiusi, kad nedori žmonės sugriovę jos namus. Jau daugiau kaip 100 metų ji kenčianti lietų bei šaltį. Norinti, kad gerieji žmonės pastatytų jai namus. Kas ji yra — miško sargas atsakymą išgirsiąs iš savo sūnaus Jono (o šis buvo nebylys, 14 m. amžiaus). Miško sargas parėjęs namo; čia jį sutikęs minėtas sūnus nebylys, dabar šaukdamas : ,,Marija, Marija, Gailestingumo Motina!"

Bažnyčios statyba ėmė rūpintis minėtas Šimonis, gavęs Kupiškio klebono kan. Parčevskio ir Skapiškio domininkonų pritarimą. Tuo reikalu vyskupui prašymą pasirašę kun. Šimonskis, tėvas Inocentas ir 100 vyrų. Statybos naštą nešė neturtingi apylinkės ūkininkai; bajorija neprisidėjusi. Veikiai bažnyčia buvusi pastatyta, ir 1671.VIII.15 vysk. Pacas ją pašventino; kartu įvedė ir Žolinės atlaidus. Tas pats vyskupas dovanojo bažnyčiai Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo paveikslą, arnotą, sidabrinę taurę. Nuo to laiko Šimonys ėmė garsėti, maldininkai ėmė vis dažniau juos lankyti. Ligi 1700 m. buvę užregistruoti 35 ypatingi pagijimai.

Ilgiau kaip 100 metų išstovėjusi medinė bažnytėlė paseno, ėmė irti ir griūti. Taigi aplink ją, kun. K. Sveitkauskio ir parapijiečių rūpesčiu, buvo pradėta statyti nauja bažnyčia. Jos statyba vyko 1775—1779 m. 1779.IX.8 Žemaičių vyskupas Giedraitis ją pašventino ir įvedė Švč. M. Marijos Gimimo atlaidus.

Bažnyčios viduje įruošti 3 altoriai, kurių kairiajame buvo Šv. Onos ir Švč. M. Marijos paveikslas. Marija čia apgaubta sidabriniais rūbais. Pasakojama, kad šį paveikslą popiežius Inocentas dovanojęs karaliui Jonui Sobieskiui už turkų sumušimą 1683 m. prie Vienos.

Kun. Vladislovas Bareika, 30 metų klebonavęs Šimonyse, kilęs iš šios parapijos Butkūnų kaimo, nuo savo antrų ligi septynioliktų gyvenimo metų buvęs aklas. 1762.III.25 jis padaręs apžadus tapti kunigu, jei praregėtų. Įvykęs stebuklas Šimonių Marijos užtarimu. 1792 m. jis buvo pašvęstas kunigu ir atvyko į Šimonis. Pardavęs pusę savo turimos žemės, 1800 m. padidino bažnyčią, atnaujino Švč. M. Marijos paveikslą. Tuo metu buvo pastatyta ir varpinė, į kurią įkelti 4 varpai.

Dievo Motinos paveikslas vis garsėjo, maldininkai vis daugiau jį lankė, melsdami malonių. Jis buvo apkabinėtas votomis; ligi 1862 m. užregistruoti 122 ypatingi pagijimai. Iškilo reikalas paskelbti viešą Dievo Motinos garbinimą. Kun. Pauliukui prašant, vysk. Pr. Karevičius sudarė šiam reikalui ištirti komisiją, kuri pradėjo rinkti žinias apie nepaprastus pagijimus ir kitas gautas malones. Tačiau I pasaulinis karas šį darbą nutraukė, nes 1915 m. vokiečiai sudegino bažnyčią, kleboniją. Ugnyje žuvo ir stebuklingos galios paveikslas, visi bažnytiniai dokumentai. Išsprogdinta ir varpinė. Du joje kabėjusieji varpai gaisro metu išsiliejo, o kiti du buvo jau anksčiau rusų išvežti.

1915—1920 m. pamaldos buvo laikomos mokyklos salėje. Tačiau pokario metais buvo pastatyta nauja medinė bažnyčia, kurią 1920.X.24 pašventino dekanas kun. Jonas Jarašiūnas. Naujosios bažnyčios didžiajame altoriuje buvo išstatyta Vilniaus Aušros Vartų Švč. M. Marijos paveikslo kopija. 1921 m. iš Troškūnų buvo atgabenti ir čia įruošti seni vargonai.

Architektūra. 1920 m. statyta medinė bažnyčia vieton karo metu sudegusios yra šiek tiek didesnė už senąją. Stačiakampio plano pastatas turi lygią fasadinę sieną su žemu bokšteliu ant kraigo.

Siaura absida yra trisienė. Nava padalyta dviem eilėmis medinių stulpų į centrinę stovinčiųjų dalį ir dvi šonines sekcijas su suolais. Vargonų tribūna paremta keturiais stulpais. Už zakristijos greta didžiojo altoriaus yra dvi mažos zakristijos. Didysis altorius yra pseudobarokinis, orderinės tvarkos, su dviem šoninėmis statulų nišomis. Dar yra du šoniniai altoriai, prigludę prie išilginių sienų, atkreipti į zakristiją, o ne į navą. Bažnyčia šviesi, nes langai aukšti, platūs, su puslankių arkomis, po keturis kiekvienoje pusėje. Ties choro laipteliais yra šoninės durys. Interjero įrengimas baigtas tik 1932 m.

Didžiųjų durų sandrikas yra platus trikampis su niša statulai. Frontonas papuoštas monstrancijos pavidalo žiedu.

Naujosios bažnyčios vidaus įrengimu bei papuošimu labai nuoširdžiai rūpinosi klebonas kun. Jurgis Martinaitis, 1928—1932 m. Išdažė ir išdekoravo bažnyčios vidų, pastatė 3 altorius, kurių didžiajame savo lėšomis įruošė Čenstachavos Dievo Motinos paveikslo kopiją paauksuotuose rūbuose. Juozo Peškaus lėšomis pastatytas dešinysis altorius. Įgyti 2 varpai, kurie pakabinti laikinoje pastogėje. Vėliau pastatyta nauja medinė varpinė. Įruoštos gipsinės stacijos. Tas pats klebonas, negailėdamas asmeninių lėšų, pastatė parapijos salę, Dievo Motinos statulą šventoriuje, nupirko 10 dūdų komplektą orkestrui ir atliko kitus darbus. Pamaldumas į Dievo Motiną nesumažėjo — Marijos švenčių atlaidai sutraukdavo ligi 20.000 žmonių.

1939 m. kun. J. Martinaitis savo lėšomis pastatė Šv. Antano altariją, kurios įnamiu jis tapo ir čia mirė 1946.X.2.

Iš senesnių laikų Šimonių kunigų minėtinas poetas kun. Antanas Strazdas, čia kunigavęs 1801—1802 ir 1814 m. 1864 m. buvo suimtas filialistas kun. Silvestras Kuprevičius, apkaltintas palaikęs sukilėlius, bet vysk. M. Valančiui užtarus, paleistas ir perkeltas į Sidabravą. Apie 1908—1910 m. blaivybės idėjas skelbė kun. Ant. Pauliukas, o spaudos draudimo laikais nuoširdžiai dirbo kun. Vincas Bijeika.

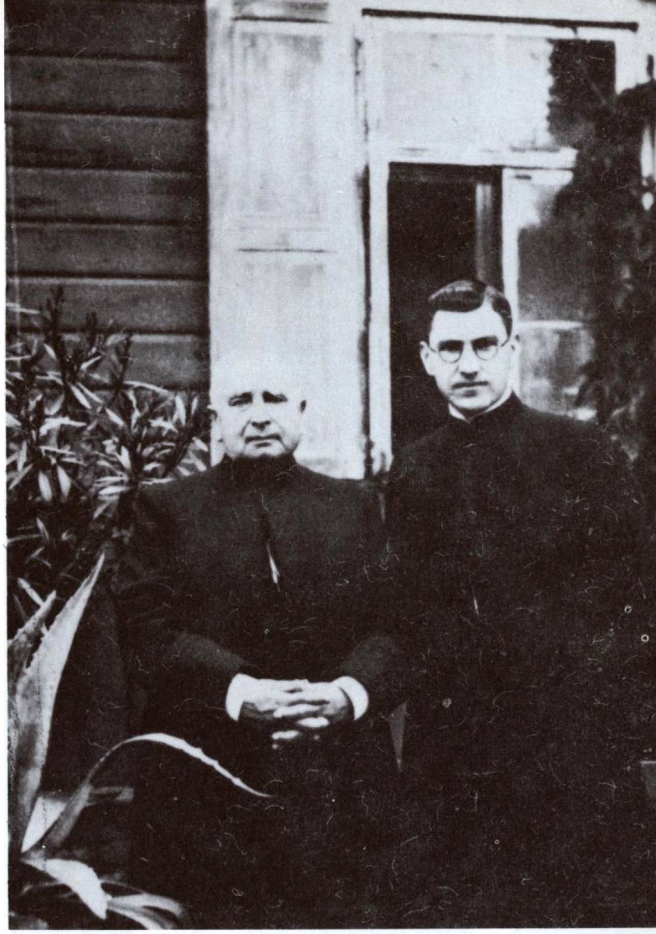

Altaristas kun. Jurgis Martinaitis ir klebonas kun. Albinas Spurgis prie Šimonių klebonijos nepriklausomybės metais

Nepriklausomybės metais Šimonys buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1940 m. apie 500 gyv. Gyvai veikė religinės organizacijos. Tais metais parapija turėjo 3302 parapijiečius. Jos kuratu buvo kun. Albinas Spurgis (vėliau marijonas, JAV-bių, Australijos lietuvių veikėjas).

Buvo kalbama, kad 1941.III.30 Šimonyse vėl buvęs nepaprastas įvykis. Tos dienos vakare, apie 11 val. virš bažnyčios pasirodžiusi Švč. M. Marija; vienoje rankoje laikiusi komuninę, antroje kryžių. Jos galvą gaubęs šviesių žvaigždžių vaininkas, kurio melsvai žalsva šviesa sklidusi po apylinkę. Dėl šio įvykio medžiagą rinko kun. Gediminas Blynas, tačiau dėl karo meto aplinkybių reikalas nebuvo reikiamai išaiškintas.

II pasaulinio karo metu Šimonys su apylinkėmis nukentėjo, netekdami daug žmonių. Vokiškieji naciai iššudė Šimonių žydus, rusiškieji bolševikai sunaikino ar

Didysis altorius 1930 metais

ištrėmė nemaža lietuvių. Partizaninės kovos buvusios žiaurios iš vienos ir iš kitos pusės. Žinoma, kad 1949 m. gegužės 1 d., sovietiniams aktyvistams švenčiant savo šventę, lietuviai partizanai juos užpuolė, įmesdami granatą į jų klubo salę. Žuvę 16 komunistų aktyvistų, sužeista 13.

Karo veiksmų metu 1944 m. šiek tiek nukentėjo ir bažnyčia. Buvo apdaužytas stogas, išmušti langai. Vėliau bolševikai nugriovė pavasarininkų ir šaulių pastatytus religinius paminklus.

Sovietinių rusų okupacijos metu Šimonys yra Kupiškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. buvo 381, 1970 m. 345 gyventojai.

Šimonių kapinės įsteigtos 1872 m., 0,5 km atstu nuo miestelio. Vėliau čia buvo pastatyta koplyčia. Ligi šių dienų yra išlikę antkapinių XIX a. statytų paminklų, iš kurių pažymėtini keli gražaus Petro Buzo darbo. Keli kaimai taip pat turėjo savo kapines. Punkiškių, Adomynės, Gaigalių, Nociūnų kaimų kapinaitėse yra senų gražaus darbo paminklų.

Pokario metais Šimonių parapijos administratorium buvo kun. Mykolas Banaitis, 1974—1983 m. sąrašuose minimas klebonas kun. Laimingas Feliksas Blynas (gim. 1922 m., kunigu pašvęstas 1945 m.).

ŠVEDRIŠKĖ

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Švedriškės mažytis bažnytkaimis yra prie Ažvenčio (tarm. Ažvinčio), Ažventaičio (Ažvintaičio) ir Rimščiko ežerų, 7 km į šiaurės vakarus nuo Kazitiškio.

Seniau čia buvo palivarkas, vėliau vienkiemis. Ši žemė kitados buvusi Vilniaus vyskupų nuosavybė, tiktai nežinia, ar gera valia ar sekvestro keliu perėjusi privačion nuosavybėn.

Švedriškės gyventojai iš senų laikų priklausė Kazitiškio parapijai. Tačiau 1920 m., lenkams užėmus rytinę Lietuvos dalį, Kazitiškis atsidūrė Lenkijos pusėje, o kiti kaimai liko Lietuvoje. Bažnyčios buvo toli.

Jau carinės Rusijos valdymo laikais buvo iškilęs sumanymas pastatyti bažnyčią Tolimėnų kaime ar Sungardų dvare, tačiau nebuvo gautas rusų valdžios leidimas.

Lenkams uždarius kelius į Kazitiškio bažnyčią, Garbšių kaime buvo įrengta laikinė koplyčia; paskui retkarčiais pamaldos buvo laikomos privačiuose namuose, Trakų kaime. Kartą per mėnesį atvykdavo Salako kunigas. Buvo vilčių gauti iš Lietuvos valdžios 8 ha žemės, nupirkta šiek tiek miško medžiagos.

Tačiau bažnyčios klausimas kiek kitaip išsisprendė. 1927.IV.27 Švedriškės viensėdijos savininkė Marija Leščiauskienė, nujausda-

ma artėjančią mirtį, užrašė bažnyčiai visą savo viensėdiją — 81,4 ha žemės su trobesiais, su sąlyga, kad Švedriškėje būtų pastatyta bažnyčia.

Buvo sudarytas komitetas, kuris rūpinosi bažnyčios steigimu. Iš Trakų kaimo atvežta ten anksčiau sutelkta medžiaga, pripirkta sienojų ir pastatytas gyvenamasis namas, kurio viename gale turėjo būti įruošta laikina koplytėlė, o kitas skirtas kunigui. 1928.VI.10 Salako klebonas kun. Gasparas Spudas koplyčią pašventino. Retkarčiais čia apsilankydavo Salako kunigas. Pagaliau 1929 m., švedriškiečiams prašant, Panevėžio vyskupas pirmuoju Švedriškės bažnyčios administratorium paskyrė kun. Joną Gurauską, kuris čia atvyko tų pačių metų kovo 1 d. Netrukus pastatyta laikina bažnyčia (šopa), o 1933 m. pradėta statyti nauja medinė bažnyčia. Tų pačių metų rudenį ji buvo baigta, o 1934 m. įruošta. Buvo pastatytas didysis altorius, vargonai. 1934.VI.17 Zarasų dekanas kan. Antanas Bačkys ją pašventino Šv. Jono Krikštytojo titulu. Kapinės įruoštos šventoriuje.

Architektūra. 1933 m. pastatyta medinė bažnyčia yra nusižiūrėta į pseudogotikines mūrines. Netenka kalbėti apie stilių, nes čia primaišyta visako. Du masyviški fasadiniai bokštai iškyla dvigubai aukštesni už bažny-

Švedriškės bažnyčios fasadas 1982 metais

Bažnyčios šoninis vaizdas ir kapinės. (1961 metų nuotrauka)

Švedriškė atlaidų metu

čios stogą. Juose yra šoninės durys, stačiakampiai, apskriti ir arkiniai langai ar angos. Bokštų viršūnėse ant piramidinių skardinių stogų yra maži stačia sienelių tambūrai su šalmais ir kryželiais. Fasadinė siena tarp bokštų yra lygi, tačiau suskaidyta plačiomis durimis, dideliu stačiakampiu ir mažu apskritu langais. Šoninių sienų langai taip pat dideli, su daugybe stiklo padalų ir su kukliai ornamentuotais antlangiais. Virš presbiterijos yra mažas bokštelis su atviromis angomis varpeliui. Greta siauros absidos yra priglaustos žemos zakristijos.

Švedriškės bažnyčia buvo Salako filija. Jos cirkulas buvo sudarytas iš kai kurių Kazitiškio, Vajasiškio, Salako, Tauragnų parapijų kaimų. Priklausė Zarasų dekanatui. 1983 m. klebonu buvo kun. Antanas Juška (gim. 1906 m., kunigu pašvęstas 1929 m.).

Nepriklausomybės metais Švedriškė priklausė Salako valsčiui. 1923 m. tebuvo 2 sodybos su 10 gyventojų. Įkūrus bažnyčią, Švedriškė ėmė augti.

Sovietinių rusų okupacijos metu Švedriškė yra Ignalinos rajono Kazitiškio apylinkės kaimas ir kolchozo centras. 1959 m. 33, 1970 m. 42 gyventojai.

Okupacijos metais nemaža apylinkės gyventojų buvo deportuota į Sibirą.

Kun. Antanas Juška, Švedriškės klebonas 1981 metais

Tauragnai nepriklausomybės metais. (B. Buračo nuotrauka)

TAURAGNAI

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Tauragnų miestelis išsistatęs ant kalvos, prie Tauragno ežero vakarinio galo ir su juo besijungiančio Labės ežerėlio kranto, 16 km į pietryčius nuo Utenos. Tuojau į pietus nuo miestelio, prie Labės ežero kranto, buvo Tauragnų dvaras.

Vietovės vardas kildinamas iš tauro vardo. Matyti, šie žvėrys prieš šimtus metų laikėsi šios apylinkės miškuose. Senovės dokumentuose sutinkama senoji vardo forma — Tauraginai, susidedanti iš 2 žodžių — tauras ir ginti (varyti). Eilė padavimų taip pat vardą kildina iš taurų.

Tauragnų proistorė labai sena. Tyrinėjimo duomenys rodo, kad senųjų Tauragnų centras buvo ne dabartinė Tauragnų vieta, bet apie 4 km nuo miestelio, pietiniame ežero krante, pakilioje kalvoje įruoštas piliakalnis, Taurapiliu vadinamas. Dabar piliakalnis dar yra nuo dirbamų laukų atskirtas 8—9 m pločio ir ligi 220 m ilgio užpelkėjusio griovio. Į pietus nuo piliakalnio esančiose dirvose išariama lipdytinės bei žiestos keramikos — puodų šukių, geležies gargažių, gyvulių kaulų. Šie radiniai priskiriami pirmiesiems amžiams po Kr. Kitose kalvose yra keliasdešimt pilkapių su akmenų vainikais. 1970—1971 m. archeologinė ekspedicija, vadovaujama dr. A. Tautavičiaus, ištyrė 14 pilkapių, kuriuose rasta nesudegintų mirusiųjų laidojimų. Keturiuose kapuose vyrai buvo palaidoti drauge su savo žirgais, o vienas kapas ypač buvo gausus retų ir brangių įkapių. Be ko kita, čia rastas geležinis dviašmenis kalavijas su pasidabruotais makštų apkalais, geležiniai pentinai, pasidabruotas geriamasis ragas, 2 ietys, peilis, žalvarinė lankinė segė ir kt. įdomių dalykų. Tai kilmingojo kapas, datuojamas V—VI a.

Tauragnų bažnyčia, sudegusi II pasaulinio karo metu. (B. Buračo nuotrauka)

Ir kituose kaimuose — Kumšoje, Žiezdriuose, Dryžiuose yra piliakalniai, kurie priskiriami kovų su Livonijos ordinu laikams; vėl yra daugybė senkapių.

Istoriškai Tauragnai taip pat labai seni, minimi Lietuvos valstybės kūrimosi — Mindaugo laikais, XIII a. viduryje. Minėta gynybinė sistema bus lošusi svarbų vaidmenį krašto gynimo srityje. Tada Tauragnai buvo pilis, kurios papėdėje buvo gyvenvietė. Tai čia ir reikia ieškoti Tauragnų pradžios.

Tauragnų pilis buvo medinė, sustiprinta žemės pylimais ir perkasais. Ypač sunkūs buvę Tauragnams 1330—1333 metai, kai Ordinas niokojo šias apylinkes.

1387.II.17 Jogaila, steigdamas Vilniaus vyskupiją, užrašė jai bene geriausias Lietuvos žemes. Minėtame dokumente buvo parašyta:

> „Vilniaus vyskupystės sostą nutarėme įkurti, apdovanojame amžinu ir neatšaukiamu dovanojimu tai bažnyčiai ir jos vyskupui, kuris tik bus, mūsų **Tauragnų** pilį su prie jos prieinančia sritimi ir Labanoro ir Molėtų kaimais . . . mes duodame su visais atskirtais kaimais, mokesčiais, nauda, pajamomis, vaisiais, pelnais, teisėmis, valdomis, laukais, pievomis, lygumomis, ganyklomis, giriomis, miškais, ąžuolynais, krūmais, šilais, krūmokšniais, žuvynais, pelkėmis, malūnais, vandenimis ir jų srovėmis, perkalais . . . žuklavimais ir su visu tuo, kas vienu ar kitu būdu priklauso Tauragnų piliai . . . Visa tai duodame ta pačia teise ir valdymu, kuriomis tą Tauragnų pilį . . . mes ir mūsų protėviai laikėme" (K. Jablonskis, Lietuvos istorijos šaltiniai, I t., V, 1955).

Nuo to meto Tauragnų pilis ir dvaras su aplinkinėmis žemėmis priklausė Vilniaus vyskupams, kurie jį išlaikė net ligi unijinės Lietuvos valstybės gyvavimo pabaigos. Baudžiavą tauragniškai ėjo vyskupo dvare.

R. katalikų bažnyčia Tauragnuose buvo pastatyta greičiausiai tais pačiais Lietuvos krikšto — 1387 — metais ar tuojau po jų, D. L. K. Jogailos rūpesčiu. Ji buvo viena iš 7-nių, atsiradusių Lietuvos krikšto metu ir pati pirmoji šiaurinėje Lietuvos dalyje. Iš to jau galime spręsti, kad Tauragnai nebuvo eilinė Lietuvos vietovė.

Dr. Jurgis Gimbutas, parašęs įdomią studiją „Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika" ir nustatęs bažnyčių statymo eilę pagal metus, Tauragnų bažnyčią mini dešimtąja iš eilės, į šį skaičių įskaitant ir 4 Vilniaus seniausias bažnyčias. Panevėžio vyskupijoje ji yra seniausia iš visų veikiančių ar kada nors anksčiau veikusių bažnyčių.

Kur stovėjo pirmoji bažnyčia, galima tik spėlioti. Manoma, kad ji buvo pastatyta prie piliakalnio, kur buvusi senosios lietuvių tikybos kulto vieta. Įvedant krikščionybę ir statant bažnyčią, daugelis tauragniškių bandę priešintis. Senosios tikybos šalininkai pasitraukę į apylinkės miškus ir čia ilgesnį laiką laikęsi savo senojo tikėjimo.

Manoma, kad prie piliakalnio buvo viena po kitos pastatytos 3 medinės bažnyčios ir jos visos sudegusios ar buvusios sudegintos. Padavimas sako, kad sudegus trečiajai bažnyčiai, klebonui prisisapnavęs šv. Kazimieras, liepdamas bažnyčią perkelti prie Tauragno — Labės ežerų krantų. Šioje vietoje buvo pastatytos 4 ar 5 bažnyčios. Viena jų buvusi atstatyta XVI a. I pusėje, kita 1705 m. Kaip jos atrodė — žinių neužsiliko. Daugiau žinių tėra apie 1874 m. statytą bažnyčią, sudegusią II pasaulinio karo metu.

Jos statyba daugiausia rūpinosi kun. Feliksas Mazulevičius, o parapijiečiai teikė darbo jėgą ir aukas. Statybą stipriau parėmė grafas Paslauskas, davęs pasirinkti medžiagos iš tada jam priklausiusio Minčios miško. Bažnyčia buvo pastatyta iš pušinių rąstų, senosios bažnyčios vietoje, tiktai žymiai padidinta. Ją pakonsekravo vysk. A. Beresnevičius. Jos viduje buvo įruošti 5 altoriai. Iš jų didysis medinis, papuoštas paauksuotais drožiniais, 4 medinėmis kolonomis. Centrinėje dalyje buvo Čenstachavos Dievo Motinos paveikslo kopija, viršuje — apaštalų šv. Petro ir Povilo paveikslai, šonuose keletas statulų. Altoriaus mensa mūrinė, tabernakulis išdrožtas iš ąžuolo medžio. Kitame altoriuje įruoštas bažnyčios globėjo šv. Jurgio paveikslas. Kituose altoriuose ir ant bažnyčios sienų buvo daug kitų paveikslų.

Tauragnų varpinė (sudeginta). (B. Buračo nuotrauka)

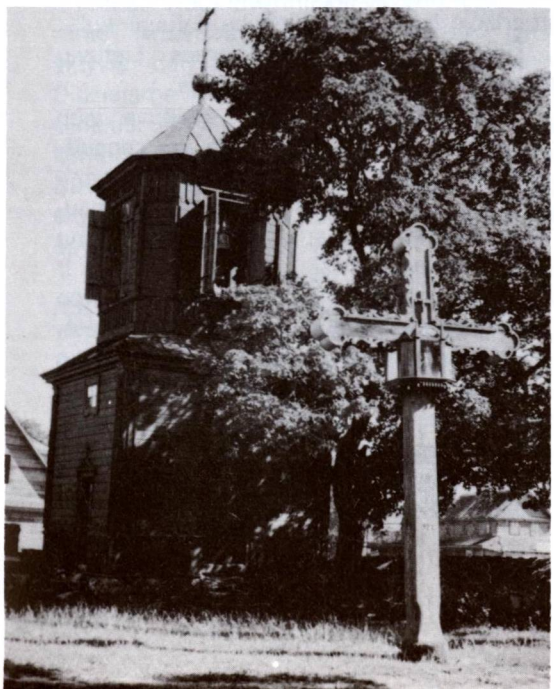

Senosios Tauragnų bažnyčios (sudegintos) kampinis vaizdas

1942—1943 m., klebono kun. Motiejaus Nako rūpesčiu ir parapijiečių aukomis, buvo atliktas bažnyčios remontas. Dail. Br. Žiedas kai kuriuos paveikslus atnaujino, kitus naujai nutapė. Bažnyčioje buvo 10 balsų vargonai, gaminti 1874 m., medinė sakykla, papuošta gražiais drožiniais, krikštykla, 5 klausyklos didesnio formato drobėje piešti Kryžiaus kelių stočių paveikslai.

Dailaus darbo medinėje varpinėje, kuri stovėjo 15 m atstume nuo bažnyčios, buvo 3 varpai, kurių garsas toli girdimas. I pasaulinio karo metu visi varpai buvo išvežti Rusijon ir ten dingo. 1929 m. klebonas kun. Bomblauskas su parapijiečiais užsakė naujus du varpus, kurie buvo nuliedinti J. Masalcevo liejykloje, Kaune. Vienas jų — Šv. Jurgis — svėrė 160 kg, kitas — Šv. Kazimieras — 112 kg. II pasaulinio karo metu, nežiūrint gaisrų ir kitų nelaimių, šie varpai buvo išsaugoti.

Architektūra. 1874 m. statyta medinė bažnyčia, sudegusi 1944 m. karo metu, buvo įdomi savo tradicine architektūra, nors ir gana originali. Kryžminis planas buvo 26,5 m

ilgio, 25 m pločio ties transeptu. Be to, greta pagrindinės navos, buvo žemų koplyčių priestatai nuo fasadinės sienos iki transeptų, o už jų glaudėsi zakristijų priestatai. Dėl to šoninių sienų langai iškelti virš koplyčių. Ant dvišlaičio stogo, kurio aukštis 14,5 m, priekyje buvo mažas barokinis bokštelis. Bokštelio bazė buvo aštuoniasienė su karnizėliu. Ant jos stiebėsi laibesnis tambūras su varpo pavidalo šalmu ir ažūrinis kryžius su rutuline baze. Fasadinių dvivėrių durų sandrikas buvo neproporcingai mažas trikampis. Panašūs sandrikai buvo ant visų aukštųjų langų. Trikampio frontono centre buvo niša statulai ar paveikslui. Sienos surėstos iš pušinių rąstų ir apkaltos lentomis statmenai. Interjeras su penkiais altoriais buvo atnaujintas dail. Br. Žiedo 1942—1943 m. Langų rėmai nudažyti baltais aliejiniais dažais. Greta bažnyčios stovėjo tipiška dviejų tarpsnių medinė varpinė 12,7 m aukščio. Jos antrasis tarpsnis daug siauresnis už apatinįjį, o varpų angos didelės ir neuždengtos. Ant stogo gražus ažūrinis kryžius. Mūrinė šventoriaus tvora turi 4 vartus. Jo plotas 45 × 30 kv. m.

Parapijinė mokykla Tauragnuose buvo XVIII a. 1781 m. ją lankė 9 mokiniai (5 šlėktos, 4 miestelėnai), 1782 m. 26 (2 šlėktų, 8 miestelėnų, 16 valstiečių) vaikai. 1853 m. mokykla atgaivinta. Tais metais ją lankė 10 mokinių. Po 1863 m. uždaryta; jos vietoje įsteigta rusiška mokykla. Tauragniškiai ją boikotavo. Žinoma, kad 1870 m. visame valsčiuje tebuvo ta viena mokykla, kurią lankė 2 mokiniai. Mokytojavo buvęs rusas ispravninkas; algos jis gaudavęs 16 rublių mėnesiui ir porą pūdų grūdų. Po poros metų buvo 10 mokinių. Vėliau mokykloje atsirado ir vienas kitas lietuvis mokytojas (Jakučionis, Kudirka). Pakilo ir mokytojo alga ligi 25—30 rb.

Tautinis lietuvių judėjimas Tauragnų parapijoje prasidėjo XIX a. II pusėje. Žmonės domėjosi lietuvišku raštu, tauragniškės motinos visomis išgalėmis stengdavosi savo vaikus išmokyti rašto. Pamokos dažniausia vykdavo joms verpiant prie ratelio. Atsirado ir po kaimus vaikščiojančių daraktorių, kurie grupėmis mokė vaikus. Rusiška mokykla nepasitikėta. Maldaknygių graždankos rašmenimis žmonės nemėgo, jų nelaimino ir kunigai. Taip 1885 m. rusų policijai buvo įskųstas klebonas kun. Feliksas Mazulevičius, apkaltintas išmušęs iš vaikino Gaivenio rankų graždankinę maldaknygę. Knyga nukritusi ant žemės, o klebonas įspėjęs, kad iš jos negalima melstis. (Kitais duomenimis tai padaręs kun. Baktys). Apie šį įvykį pranešta rusui mokytojui Itomlenskiui, kuris surašęs skundą. Bet pristovas Nabokovas, matyt, gavęs kyšį, bylą ilgai vilkinęs. Po kiek laiko į Tauragnus atvažiavęs generalgubernatoriaus valdininkas Samoilovas, atleidęs iš tarnybos pristavą ir valsčiaus raštininką. Paaiškėję, kad Samoilovas buvęs kita pavarde prisidengęs katorgininkas.

1886 m. nakties metu rusai suėmė Tauragnų kleboną ir jį išvežė į Kretingos vienuolyną. Jo vietą užėmė vikaras kun. Mykolas Šaikūnas. Po poros metų jis buvo iškeltas į Pajūrį, netoli Prūsijos sienos. Jis prikalbėjo ir išmokė 1855 m. Taurapilio kaime gimusį Motiejų Balčiūną-Medinį platinti lietuviškas knygas, suorganizavo jų platinimo tinklą. Medinis, pasidirbęs trejas roges ir tris vežimus, ėmė gabenti lietuviškas knygas tiesiog nuo Prūsų pasienio į Tauragnų apylinkes. Kurį laiką sėkmingai jomis aprūpindavo ne tik tauragniškius, bet ir kitų apylinkių lietuvius. Iš jo knygas perimdavo knygnešys Rastenis ir veždavo į Mogiliavo guberniją, kur buvo keletas lietuvių kolonijų. Visi Balčiūno vežimai buvo su dvilypiais dugnais knygoms paslėpti. Lietuviškų knygų dar atsiųsdavo ir Petrapilio klierikai, jų tarpe tauragniškis V. Grašis. Dar atsiųsdavo ir Utenos klebonas kun. Radzvila. Retkarčiais pavykdavo gauti ir Amerikoje leidžiamą „Vienybę lietuvninkų".

1905 m. Petrapilyje leidžiamas „Lietuvių laikraštis" apie tauragniškius rašė:

„Bažnyčioje pamaldos atsibuva vien lietuviškai. Suplikacijas gieda dar senoviškai su barbarizmais ‚macnas, nesmertelnas' . . . Dar prieš daleidimą mums spaudos, keletas vyrų su didžiu pasišventimu užsiimdavo lietuviškų knygų platinimu ir gabenimu: anei tankios kratos, tąsymai po teismus, anei kitokie persekiojimai negalėjo jų suturėt. Kada paklausiau vieną, dėl ko jis taip karštai platina lietuviškas knygas, nors už tai turi nukentėt. — ‚Tą darome dėl Dievo, nes žmonės, neturėdami savųjų maldaknygių, galėtų pamesti tikėjimą' — atsakė užklaustasis ir toliau pridėjo: ‚Kad

Senoji Tauragnų bažnyčia ir varpinė 1938 metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

ruošiamės nešt knygas iš Prūsų per rubežių, tai atbuvam išpažintį, priimam komuniją šventą ir taip prisitaisę prie smerties paskui gabename knygas. Jeigu tada nušautų, tai numirtume už tikėjimą ir tėvynę.'"

Iš ano meto knygnešių dar minimi Justinas Ūdras, Silva Žalnierius. Ypač skaitydavę Pilkenių kaimo lietuviai.

Tauragnų dvaras neliko, kaip kiti dvarai, lenkinimo centru. 1885 m. jo centrą (400 ha) už 21.000 rb. nusipirko Karolis Gineitis. Vėliau nuosavybę paveldėjo jo sūnūs Antanas ir Pranas. Nauji dvarininkai visomis išgalėmis rėmė lietuvišką judėjimą ir patys jame aktyviai dalyvavo. 1905 m. tauragniškiams Didžiajame Vilniaus seime atstovavo Antanas Gineitis; 1917 m. jis buvo atstovu ir Vilniaus konferencijos organizaciniame komitete. Buvo įsteigti „Saulės", Blaivybės draugijų skyriai, 1908.IV.29 suruoštas pirmasis šiose apylinkėse lietuviškas vakaras.

Kuriantis nepriklausomai Lietuvai, Tauragnus buvo užėmę bolševikai ir lenkai, bet 1920.VII.9 juos išvarė Lietuvos kariuomenė. Daug tauragniškių stojo į Lietuvos karių eiles. Tauragnai buvo Utenos aps. valsčiaus centras, 1923 m. 178 gyv. namai ir 1047 gyv., 1940 m. apie 1200 gyv. (Daugiau žinių apie Tauragnus apylinkes, jų praeitį yra ML II t., 26—39 psl.).

Prie miestelio aikštės, šalia šventoriaus, klebono M. Nako rūpesčiu, buvo pastatyta parapijos salė, 21,25 × 17,7 m ploto, su 27 langais ir 12 krosnių. Stogas padengtas senojo bažnyčios stogo skarda. 1943 m., kun. K. Dulksnio rūpesčiu, parapijiečių aukomis ir jų darbo jėga, pastatyta nauja klebonija. Jos projektą paruošė tauragniškė architektė Bronė Lukštaitė (vėliau Kovienė). Šiam pastatui medžiaga buvo gauta iš valsčiaus savivaldybės gauto ir griaunamo „karčiamos" namo. Ji stovėjo senosios klebonijos vietoje, turėjo vilos išvaizdą, 9,5 × 15,5 m ploto. Viduje įruošti 8 kambariai, stogas malksnomis dengtas.

Okupacijų metai Tauragnams, tauragniškiams ir jų bažnyčiai buvo didžiai pragaištinti. Jau 1940 m. bolševikai stengėsi sudaryti Tauragnuose vykdomąjį komitetą. Nors žmonės čia ir labai neturtingi, tačiau okupantams ir bolševizmui neprijautė, su juo nesidėjo. Deportacijų metu daugelis nukentėjo.

Prasidėjus karui, tuojau pradėjo veikti lietuviai partizanai; buvo nuginkluojami rusai, pašalinami komunistų akytvistai. Tačiau atvykęs bolševikų baudžiamasis būrys žiauriai keršijo partizanams; buvo pribaigtas žaizdotas Jonas Stundžia, Stasys Papirtis ir kiti, sužeistas veterinarijos technikas Kazys Kliniauskas.

1941.VI.25 bolševikai, keršydami už parti-

Laikinoji Tauragnų bažnyčia pokario metais, įruošta parapijos salėje

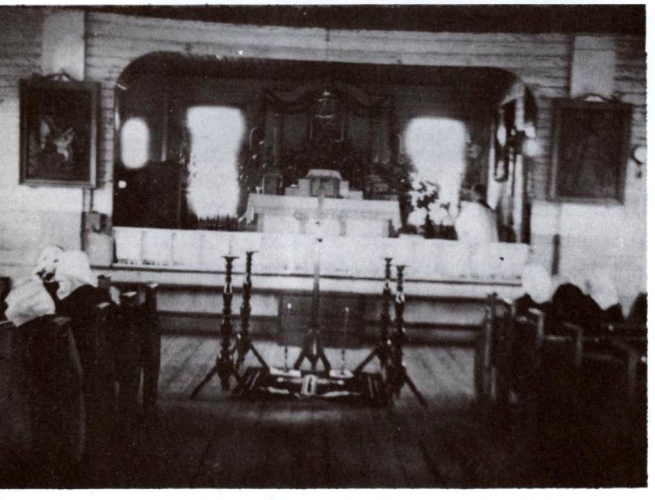

Laikinosios bažnyčios vidus 1960.VI.4

zanų veiklą, sudegino kleboniją, virtuvės-skalbyklos namelį su gyvenamuoju butu, klojimą, vištidę, akmens mūro tvartus, malkinę su svirnu ir net sunaikino 27 m gilumo šulinį. Iš parapijos trobesių teišliko parapijos salė, špitolė ir zakristijono gyvenamas namas.

Vokiškieji naciai taip pat nebuvo tauragniškiams švelnūs. Jie iššudė apie 490 Tauragnų žydų ir bolševikų simpatikų. Sunki buvo jų okupacija — naikino žmones, kitus vežė varginantiems priverčiamiems darbams, apdėjo prievolėmis. Ramius gyventojus iš kitos pusės (iš miškų) terorizavo bolševikų partizanai.

1944.VII.9, karo veiksmų metu, vokiečiai iš lėktuvo padegė bažnyčią ir daugelį kitų miestelio pastatų. Gaisro metu sudegė gražioji Tauragnų medinė bažnyčia, išstovėjusi 70 metų. Liepsnose žuvo varpinė, šventoriuje stovėję paminklai bei kryžiai: Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo dogmai paminėti, Misijų kryžius, pavasarininkų pastatytas paminklinis kryžius, mirusiųjų kunigų kryžiai. Kartu sudegė bažnyčios zakristijoje laikomas turtingas parapijos archyvas, kuriame buvo nuo 1644 m. vedamos metrikų knygos, archyviniai dokumentai, beneficijos raštai, daug įdomių ir retų bažnytinės procesijos reikmenų, Velykų grabo sargų — Kristaus karių aprangos dalykai, labai gražios šveicorių lazdos, besibaigiančios karališkomis karūnomis (pora jų buvo anksčiau perkeltos Panevėžio katedron). Gaisro metu sudegė daugiau kaip trečdalis miestelio pastatų.

Po gaisro dar liko klebonija ir šalia jos parapijos salė, kurioje įrengta laikinoji bažnyčia. Jos išorinis ilgis — 21 m, plotis — 13 m, aukštis — 4 m. Jau liepos 12 d. ant jos stogo buvo iškeltas iš senosios bažnyčios išlikęs apdegęs geležinis kryžius; iš kapų koplyčios atgabentas altorius. Kaimyninėms parapijos sušelpus bažnytiniu bei liturginiu inventorium, liepos 16 d. čia buvo atlaikytos pirmosios pamaldos. Vėliau salės viduje įruošti 2 altoriai, pagamintas Dievo stalas, sakykla, atlikti kiti pertvarkymai, pastatyta 10 pastovių suolų. Panevėžio vysk. K. Paltarokas padovanojo Kryžiaus kelių stočių paveikslus, gauta keletas kitų paveikslų, kryžių. Laikinas šventorius aptvertas statinių tvora, į jį perkeltas aikštėje stovėjęs ir gaisro metu sveikas išlikęs kryžius, pastatyta medinė laikina varpinėlė su vienu varpu. Įruošiant bažnytėlę daug pasidarbavo tuometinis klebonas kun. Kazys Dulksnys, meistras J. Mackevičius; pastangas dar parėmė: kan. P. Rauda, Varačinskaitė, Bikelienė, Mackevičiūtė, Leleikienė ir daugelis kitų parapijiečių.

Tačiau ši laikina bažnytėlė tauragniškiams buvo per maža — jokiu būdu negalėjo joje sutilpti. Vasarą, sumos metu, būdavo žmonių pilnas darželis prie bažnyčios. Atlaidų metu lauke susirinkdavo didesnė žmonių minia. Vietos komunistai — ateistai su garsiakalbių pagalba keldavo triukšmą ir trukdydavo maldininkams. Jiems labai nepatiko maldos namas, kurį gausiai lankė tikintieji, ypač jaunimas.

1967.IV.30 vakare buvo padegta parapijos salė, kurioje buvo įruošta bažnyčia. Komunistų aktyvistai trukdė gesinimo darbus. Gaisrinės mašinos buvo atsiųstos tik tada, kai baigė

degti pastatas. Klebonas buvo kažkur išvykęs ir negalėjo organizuoti gesinimo darbo.

Po gaisro į Tauragnus atvykęs Religinių kultų įgaliotinis Justas Rugienis pasiūlė tikintiesiems naudotis kapų koplyčia, kuri jau daug metų stovėjo nenaudojama ir neremontuojama, nes anksčiau, nusavinus kapines, buvo iš katalikų atimta. Deja, jos akmeninės sienos buvo tiek sutrunijusios, kad per plyšius landžiodavo paukščiai. Į koplyčią vis dėlto buvo atneštas Švč. Sakramentas ir įdėtas į dėžutę; pataisytas altorius, pradėtos laikyti pamaldos.

Reikėjo greitai rūpintis naujos bažnyčios statyba. Tačiau klebonas kan. Antanas Misevičius, dėl savo seno amžiaus, atsisakė rūpintis statyba ir pasiprašė iškeliamas į kitą parapiją. Bet nebuvo iškeltas. Vienas tauragniškis architektas paruošė naujos bažnyčios projektą, tačiau komisaras J. Rugienis pareiškė, kad apie didesnės bažnyčios statybą negali būti ir kalbos — reiktų tik suprojektuoti priestatą prie kapų koplyčios, nedidesnį kaip 100 kv m ploto. Tauragnų parapijos atstovai kelis kartus vyko į Vilnių. Jie išsiuntė įvairioms įstaigoms 5 pareiškimus.

Po ilgų rūpesčių Tauragnai susilaukė naujo klebono — kun. Vinco Inkrato, kuris pradėjo rūpintis naujos bažnyčios statyba. Tačiau jį, tik atvykusį, Utenos rajono milicija raštu perspėjo, kad nustotų rūpinęsis ieškoti gaisro kaltininkų.

Pagaliau, po ilgų vargų, leidimas statyti naują bažnyčią buvo gautas. Priepalos kaime buvo aptiktas ir nupirktas medinis namas, pervežtas į Tauragnus ir perdirbtas į kuklią bažnytėlę. 1969.X.12 šioje bažnytėlėje jau buvo iškilmingai švenčiami Švč. M. Marijos Rožančinės atlaidai. Tikinčiųjų susirinko apie 2500, kurių niekaip negalėjo sutalpinti bažnytėlė.

Senovėje Tauragnų parapija, kaip pažymėta 1744 m. Vilniaus vyskupijos bažnyčių sąrašuose, priklausė Brėslaujos dekanatui. 1781 m. ji turėjo 2193 parapijiečius. Jos ribos buvo plačios, tačiau vėliau sumažėjo, steigiant naujas parapijas. 1940 m. parapija priklausė Utenos dekanatui. Tada ji turėjo 4847 parapijiečius. Jos klebonu buvo kun. Mykolas Nakas, pokario metais — kun. Kazys Dulksnys. 1974—1983 m. sąrašuose pažymėtas kun. Bronius Šlapelis (gim. 1934 m.,

Dabartinė Tauragnų bažnyčia jos pašventinimo metu 1969 metais

kunigu pašvęstas 1959 m.).

Sovietinės okupacijos metu Tauragnai yra Utenos rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 473, 1970 m. 615 gyventojų.

LKBK Nr. 50, 1981.XII.8 paskelbta tokia korespondencija iš Tauragnų:

> 1981 m. rugpjūčio mėn. iš 23 į 24 d. naktį piktadariai įsilaužė į Tauragnų bažnyčią ir pavogė Švč. Sakramentą, dvi

Tauragnų bažnyčia 1982 metais

komunines, dvi Mišių taures ir indelį su ligonių aliejais.

Rugsėjo 11, 12 ir 13 d.d. Tauragnų bažnyčioje vyko permaldavimo pamaldos ir Švč. Sakramento adoracija. Pirmą ir paskutinę dieną Švč. Sakramentą adoravo mergaitės ir moterys, o antrąją dieną — berniukai ir vyrai. Buvo kasdien kalbamas rožančius ir einami Kryžiaus keliai. Pamaldose dalyvavo kaimynai kunigai ir gausus būrys vietinių ir kaimyninių parapijų tikinčiųjų. Sekmadienį per Mišias giedojo mergaitės. Jos ėjo ir Kryžiaus Kelius ir kalbėjo rožančių. Dėl bulvakasio darbų buvo sulaikyti ir negalėjo į pamaldas atvykti daug parapijiečių ir moksleivių. Per tris permaldavimo dienas buvo išdalyta beveik 1000 Šv. Komunijų.

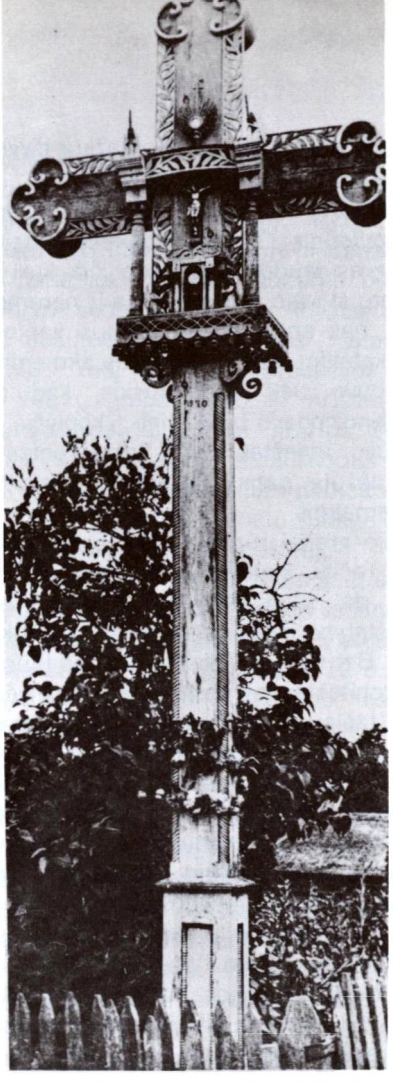

Kryžius Sėlos kaime

Koplyčia, kapinės ir kryžiai

Tauragnų parapijos kapinėse, netoli bažnyčios, 1832 m. buvo pastatyta akmens mūro koplyčia. Lubos ir grindys medinės, sienos nutinkuotos, apdengta raudonai dažytos skardos stogu. Koplyčioje buvo medinis altorius su Dievo Motinos statula. Vysk. B. Klungevičius buvo leidęs šioje koplyčioje laikyti pamaldas.

1944 m. sudegus bažnyčiai, koplyčios altorius buvo perkeltas į laikinąją bažnyčią, įruoštą parapijos salėje.

Aplink koplyčią esančios kapinės aptvertos mūro tvora, apsodintos medžiais bei krūmais. 1932 m., Tauragnams skirstantis vienkiemiais, kapinės buvo padidintos. Praktiškai senosios kapinės buvo apsuptos naujai įgyta žeme, aptvertos ir pašventintos.

Bažnyčios šventoriuje ir miestelyje buvo pastatyti keli dailaus darbo kryžiai bei religiniai paminklai, sunaikinti 1944 m. gaisro metu.

Apylinkės kaimuose, prie sodybų, kryžkelėse ir prie upelių tauragniškai mėgdavo statyti dailius medinius kryžius, koplytėles su Šv. Jono Krikštytojo skulptūromis, Rūpintojėlius. Šiuos religinius paminklus ypač statė carinės Rusijos laikais, kai buvo valdžios draudžiama tai daryti. Savo pačių pastatytiems kryžiams reikšdavo ypatingą pagarbą: vyrai, eidami pro kryžių, nusiimdavo kepures, moterys persižegnodavo, pasimelsdavo. Kryžių dienomis rinkdavosi prie kryžių, melsdavosi, giedodavo Visų Šventųjų litaniją ir religines giesmes. Nebuvo trobos, kurioje nebūtų buvęs Kristaus Kančios ženklas — kryžius ar religinis paveikslas. Ypatingoje pagarboje buvo laikomos lietuviškos maldaknygės.

TILTAGALIAI

Šv. Mykolo Arkangelo koplyčia

Tiltagalių kaimas yra 5 km į šiaurės vakarus nuo Subačiaus miesto, prie Rokiškio — Panevėžio plento. Per kaimą teka Lėvuo ir jo intakas Marnaka.

Tai sena vietovė, nes kaimo laukuose buvo rasta neolito laikų stovyklų liekanų, II—IV a. pilkapių, apdėtų vainikais. Mirusieji čia laidoti nedeginti. Istorijos šaltiniuose Tiltagaliai minimi 1586 m.

Nepriklausomybės metais Tiltagaliai priklausė Subačiaus valsčiui. 1923 m. kaime buvo 39 sodybos ir 237 gyv.

Kokių aplinkybių dėka Tiltagaliuose atsirado kapinės ir jose koplyčia, žinių yra pateikęs kraštotyrininkas Petras Bliumas („Karys" Nr. 8, 1961):

Tiltagaliečiai, priėmę krikščionybę, krikščioniškoms kapinėms pasirinko vietą greta pagoniškųjų laikų kapinių, kiek arčiau Marnakos upelio. Paskutiniais laikais Tiltagalio kapinės užėmė nemažą plotą, aptvertą akmenine tvora. Kapuose buvo pristatyta geležinių, cementinių, akmeninių ir medinių kryžių. Tiltagalio senieji gyventojai dar nebuvo pamiršę, kad jų kapinės senovėje buvo vadinamos „Alka".

1858 metais vyskupas M. Valančius, belankydamas bažnyčias Kupiškio dekanate, grįždamas į Varnius,apsistojo pakelėje pailsėti pas Tiltagalio kaimo ūkininką Morkūną. Seklyčios tais laikais čia dar nebuvo madoje, todėl šeimininkas priėmė vyskupą klėtyje. Kartu su vyskupu važiavo jo sekretorius kun. Praniauskas, vyras visada linksmai nusiteikęs. Jis savo anekdotais, pasakomis ir lengvomis išdaigomis palaikydavo ir vyskupo gerą nuotaiką.

Susirūpinusi šeimininkė paklausė kunigą Praniauską, kuo ji galėtų pavaišinti aukštąjį svetį.

„Nagi, tarė kunigas sekretorius, pavaišink grynai lietuviškai! Gal turi kamaroje alaus ir kieto sūrio?" — „Kaip neturėsiu, turiu", — atsakė šeimininkė. „Labai gerai, kad turi — nešk ir dėk ant stalo, daugiau nieko nereikia".

Netrukus klėtyje ant stalo atsirado kietas sūris, juodos duonos ir sviesto lėkštė. Nepoilgo prieš vyskupą atsistojo šeimininkas su

Tiltagalių koplyčios varpinėlė

ąsočiu putoto alaus vienoje rankoje, o kitoje laikė stiklinę. Pripylė stiklinę alaus ir tarės: „Būk sveikas, šviesiausias vyskupe", išgėrė iki dugno stiklinę alaus. Vėl ją pripylė ir įteikė vyskupui. Nors vyskupas nebuvo ištroškęs, bet nenorėdamas paniekinti šeimininko nuoširdumo, stiklinę ištuštino. Su šypsena veide vyskupas pagrasė pirštu kunigui, tuo parodydamas, kad jo šposą suprato.

Atsisveikindamas su vyskupu, Morkūnas kartu su savo kaimynais Žėkoniu ir Mičiuda paprašė vyskupą leidimo pastatyti kapinėse koplyčią. Leidimą davė, ir 1859 metais tiltagaliečiai patys, be jokio plano, pasimūrijo akmeninę koplyčią. Zakristiją jie suplūkė iš molio, o altorių sumūrijo iš puspylyčių. Iš altoriaus šonų pastatė natūralaus didumo, pasiskolintas iš Teresdvario koplyčios, dvi statulas. Keturi nedideli langai koplyčioje nedaug tedavė šviesos, bet užtai ji buvo

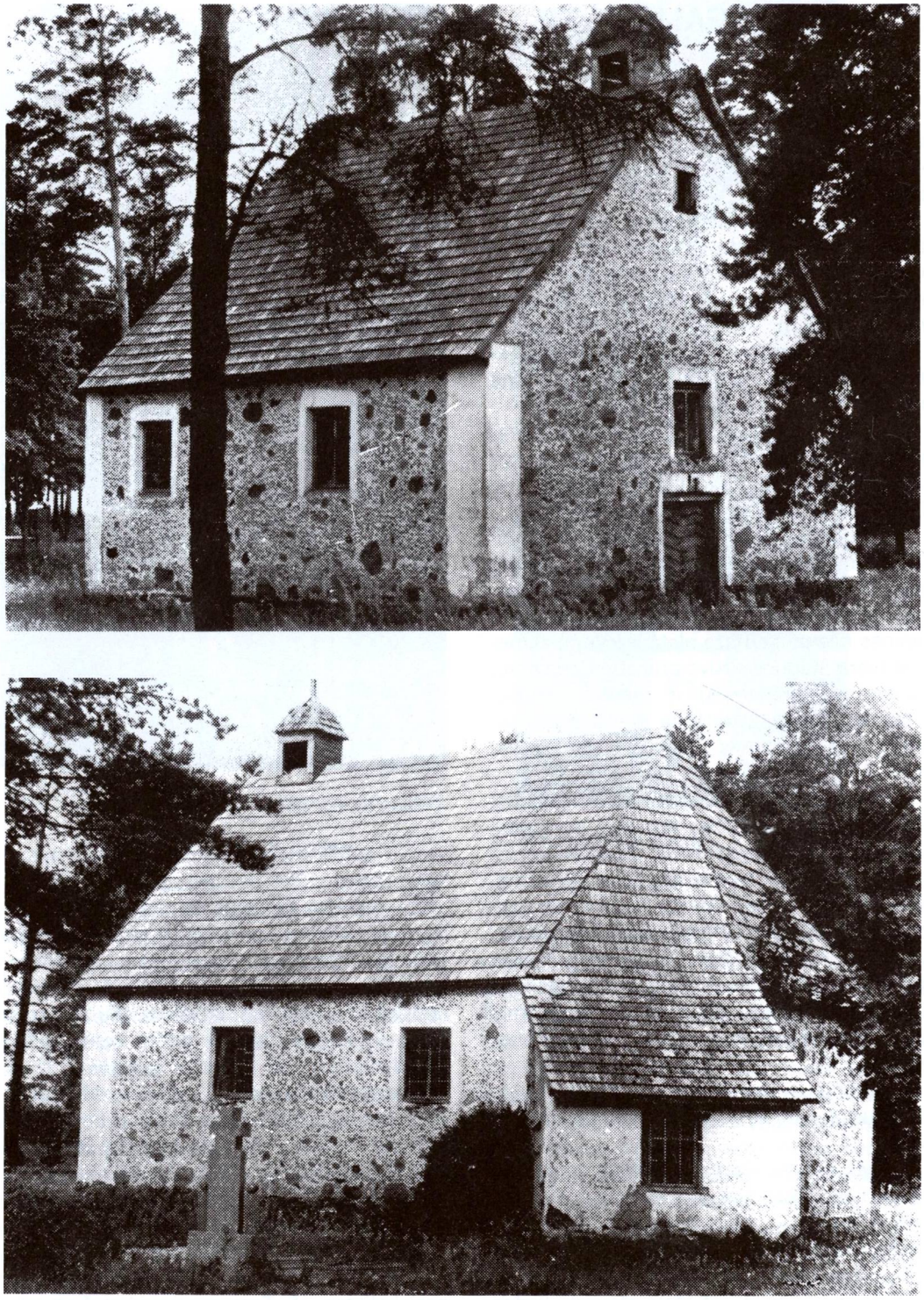

Tiltagalių koplyčia

mistiškesnė. Paskutiniais nepriklausomybės laikais Morkūnienė ir Ona Guodžionytė savo pinigais nupirko daug reikalingų koplyčiai bažnytinių dalykų: kapas, arnotus, žvakides, monstranciją ir kitką.

Tenka pastebėti, kad Tiltagalio apylinkėje 1863 m. sukilimo metu laikėsi nemaži būriai sukilėlių, kuriuos lankė net sukilėlių vadė — grafaitė Emilija Platerytė, o šiais laikais, Žaliojoje girioje — narsiai kovojo Lietuvos partizanai.

Architektūra. Kapinių koplyčia buvo sumūryta iš akmenų 1857—1858 m. Nedidelis stačiakampio plano pastatas turi fasadinę sieną su mūriniu frontonu iki pat stogo kraigo. Absidos siena ir tas stogo galas yra trijų briaunų. Prie vienos kampinės sienelės pristatyta zakristija yra suplūkta iš molio. Stogas medinis, iš skiedrų. Durys ir maži stačiakampiai langai turi baltus apvadus. Sienoje randami „1858" metai sudėti iš akmenukų kalkių skiedinyje. Altorius mūrinis, iš pusplyčių, o jo šonuose pastatytos natūralaus dydžio statulos iš Teresdvario koplyčios.

Tiltagalių koplyčia priklausė Subačiaus parapijai.

Bolševikų okupacijos metu Tiltagaliai yra Panevėžio rajono Karsakiškio apylinkės kolchozo centras. 1970 m. 296 gyventojai.

TRAUPIS

Šv. Onos parapijos bažnyčia

Traupio bažnytkaimis stovi Nevėžio dešiniajame krante, netoli nuo jo versmių, kur į jį iš kairės įteka Traupė (9 km ilgio), Pienia ir Lepeika (8 km). Pagal prof. S. Kolupailą (Nevėžis, 59 psl.), vietovės vardas galėjęs kilti „iš trijų upių" — „Tri-upis"; iš čia pasidaręs patogiau ištariamas Traupis. Bažnytkaimis stovi pakilioje vietoje, ant smėlio kalvos, kur Nevėžis pasisuka į šalį. Traupis yra 10 km į pietryčius nuo Raguvos. Čia sueina keli keliai.

Traupio dvaras istorijos šaltiniuose minimas XV a. Jį valdė Mikalavičiai, Franckevičiai, Giedeliai, Siesickiai, Kerbedžiai, Kantautai ir kiti žemvaldžiai.

R. katalikų bažnyčia. 1515 m. broliai Jurgis ir Petras Mikalavičiai ir jų žmonos Elzbieta su Liudmila pastatė pirmąją medinę bažnyčią ir paskyrė ją Šv. Mikalojaus garbei. Jos išlaikymui užrašė Divanavos, Kantumiškio ir Kuklėnų žemes, 6 baudžiauninkus, o taip pat javų dešimtinę. Pirmuoju klebonu paskirtas Plocko kunigas Mikalojus Miesek'as. Šiuo reikalu atitinkami aktai surašyti ir pasirašyti 1515.III.31 Vyskupas Albertas Radvilas pakonsekravo bažnyčią ir suteikė jai parapijos teises. Traupio parapija minima 1669 ir 1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodų sąrašuose.

Vėlesnis Traupio bažnyčios koliatorius Ignas Franckevičius ilgai bylinėjosi su klebonu kun. Andrium Tauginu, sumažino jo pajamas, skundė vyskupui. Vis dėlto jis 1785 m. pastatė naują medinę bažnyčią. Ji stovėjo prie kelio, kur vėliau buvo klebonijos sodas. 1781 m. parapijai priklausė 2028 parapiječiai. Tada Traupyje buvo ir parapijinė mokykla.

1892—1894 m. klebonas kun. Juozapas Butvila savo ir parapijiečių lėšomis pastatė naują plytų mūro bažnyčią, kurią Šv. Onos titulu konsekravo vysk. G. Cirtautas.

Architektūra. 1892—1894 m. sumūryta bažnyčia yra 41,5 × 16 m stačiakampio ploto, su vienu 30 m aukščio bokštu fasado ašyje. Pastatas neoklasicistinio stiliaus su baroko žymėmis. Fasado ir sienų suskaidymas plokščiais piliastrais, trikampio sandriko portalas, platus antablementas aplink visą pastatą yra klasicistiška. Tačiau fasado papuošimas rizalitais trijose plokštumose buvo įvestas baroko epochoje ir šioje bažnyčioje pakartotas. Centrinis bokštas, patrauktas priekin, užstoja trikampio frontono viršų ir iškyla dvigubai aukščiau už bažnyčios stogą. Bokštas padalytas į tris tarpsnius karnizais. Jo angos įvairios: pusiauapskritės arkos, apskriti langai ir pusės apskritimo langeliai. Toks įvairumas yra barokiškas. Bokšto stogas kupolinis su siauru žibintu ir mažu šalmuku. Sienų faktūra dviejų atspalvių, tinkuota,

Traupio bažnyčia 1982 ir 1957 metais

kampai sudalyti rustais. Sienų langai turi pusapvalias arkas su apvadais. Visi trys altoriai turi mūrines mensas ir barokinę puošybą. Šventorius aptvertas stambių akmenų mūru su stogeliu. Geležiniai vartai lengvu ažūru kontrastuoja su mūru.

Viduje įruošti 3 mūriniai altoriai, yra paveikslų, statulų, Kryžiaus kelių stotys, daili Liurdo Marijos statula.

Virš didžiųjų durų (fasade) yra įrašas: „1892 m. geras įeik, geresnis išeik". Viduje prie vieno pilioriaus prikalta lenta su įrašu: „1892 m. kun. klebonas Juozapas Butvila su savo Dievą mylinčiais parapijiečiais tą bažnyčią pamūrijo". Mirė 1899 m., turėdamas 63 m., palaidotas šventoriuje. Ant jo kapo buvo pastatytas akmeninis kryžius.

Bažnyčia turėjo 30 dešimtinių žemės netoli klebonijos ir 6 dešimtines pievos su mišku (4 km nuo miestelio). 1908 m. klebonas kun. Stanislovas Šliogeris atnaujino altorius, pastatė naują kleboniją. Kitus trobesius pradėjo statyti kun. Šimonėlis, o baigė kun. Melis. Jie mediniai, šiaudais dengti, prastai atrodė.

1906 m. Traupio klebonu buvo paskirtas kun. Domininkas Tuskenis-Tuskevičius. Buvo gimęs 1872 m., kunigu pašvęstas 1895 m. 1928 m. jo rūpesčiu bažnyčia buvo iš pagrindų suremontuota. Buvo veiklus parapijoje, platino blaivybės idėjas, globojo katalikiškas organizacijas. 1930 m. išspausdino dažniausia giedamų giesmių knygeles. Paskutines gyvenimo dienas praleido Krekenavos altarijoje.

Iš senų laikų Traupio bažnyčioje buvo Švč. M. Marijos paveikslas, vadinamas Giedeline. Pasakojama, kad dvarininkas Giedelis, kažkada patekęs priešams į nelaisvę, meldęsis prieš šį paveikslą ir buvęs iš nelaisvės paleistas. Šiam įvykiui pažymėti jis 1693 m. pastatė Traupyje koplyčią ir joje įruošė minėtą paveikslą, kuris vėliau buvo perkeltas į Traupio bažnyčią. Ir pastaruoju metu šis paveikslas tebebuvo dešiniajame altoriuje. Jis yra mažytis; aplink jį yra įrašai, liudijantys, kokiu būdu šis paveikslas čia atsirado ir kokie stebuklai prie jo įvykę. Kai kurie tikintieji jį laiko turinčiu stebuklingos galios. Priešais paveikslą stovi Liurdo Dievo Motinos statula.

Varpinėje yra varpas, sveriantis 538 kg, lietas Valdajuje, Usačevų liejykloje. Jį Traupio bažnyčiai paaukojo Antanas ir Ignas Valudskiai. Antras varpas turėjo 1635 m. datą, buvo 65 kg svorio. I pasaulinio karo metu rusai išvežė jį į Rusiją ir nebegrąžino.

Šventorius buvo apmūrytas tvirta akmens mūro tvora. Jame palaidoti 3 Traupio kunigai:

Traupio klebonas kun. Domininkas Tuskenis

bažnyčios statytojas kun. Juozapas Butvila, Stanislovas Šliogeris ir traupiškis Adolfas Bausys.

Parapijos kapinės įruoštos 1 km nuo bažnyčios, prie kelio į Raguvą. Jos apėmė 139 × 70 m plotą, apmūrytos gera akmens tvora su geležinais vartais.

Senovėje Traupio parapija priklausė Vilniaus vyskupijos Ukmergės dekanatui. 1892 m. ji turėjo 4772 parapijiečius. Nuo 1926 m. priklauso Panevėžio vyskupijos Raguvos dekanatui. 1940 m. turėjo 4493 parapijiečius. 1928—1940 m. klebonu buvo kun. Domininkas Tuskevičius-Tuskenis, pokario metais parapiją administravo kun. J. Melys, 1974 m. minimas kun. Juozas Vaškevičius, 1983 m. sąrašuose kun. Steponas Galvydis (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1941 m.).

Nepriklausomybės metais keletą metų Traupis buvo valsčiaus centras. Vėliau, panaikinus šį valsčių, bažnytkaimis priskirtas Panevėžio aps. Raguvos valsčiui. 1923 m. 25 sodybos ir 231 gyv.

Nepriklausomybės laikais buvo pradžios m-la, pašto agentūra, žydų sinagoga, kooperatyvas, parapijos biblioteka. Iš organizacijų veikliausia buvo Angelo Sargo (vaikų) kuopa, šauliai ir pavasarininkai. Kultūrinėje miestelio ir parapijos veikloje pažymėtinas bažnytinis choras, kuris ne tik giedojo bažnyčioje, bet ir tautinių bei valstybinių švenčių progomis atlikdavo meninę programą. Bažnytinis choras, vadovaujamas vargonininko Petro Sližio, dalyvavo 1924 m. Pirmoje dainų šventėje Kaune, 1928 m. Antroje dainų šventėje Kaune ir 1930 — Vytauto Didžiojo — metais Trečioje dainų dienoje Kaune. Choras taip pat talkininkavo šaulių ir pavasarininkų sceniniuose pastatymuose. Bažnytiniame giedojime choro repertuare buvo lotyniškos mišios ir pasaulinių bei lietuvių kompozitorių giesmės. Vysk. Kazimieras Paltarokas, lankydamas Traupį, visada padėkodavo chorui už didingai sugiedotą „Ecce Sacerdos Magnus" ir gražiai giedamas mišias.

Sovietinės okupacijos metu Traupis yra Anykščių rajono kaimas. 1970 m. 212 gyventojų. 1982 m. 215 gyv.

Levaniškio kaime seniau buvo koplyčia, statyta apie 1773 m. Jeronimo Legavičiaus iš tašytų rąstų. Joje buvę 3 altoriai, kurių didysis pašvęstas Šv. Jono Nepomuko garbei. Buvę įvesti ir jo vardo atlaidai. Kiekvieną mėnesį Traupio kunigai čia laikydavę pamaldas. Apie 1871 m. koplyčia nugriauta, aplink ją buvę kapai taip pat išnykę. 1947 m. šios koplyčios vietoje dar stovėjo geležinis kryžius.

Troškūnų bažnyčios ansamblis nepriklausomybės metais

TROŠKŪNAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Troškūnų miestas išsistatęs Juostos aukštupio (Nevėžio intakas, 58 km ilgumo) dešiniajame krante, prie Panevėžio — Švenčionėlių geležinkelio linijos, 37 km į pietvakarius nuo Panevėžio. Apjuostas Juostos upės miestas stovi žemoje ir troškioje vietoje. Iš čia, pagal tradicinį aiškinimą, kilęs ir vietovės vardas. 1970 m. miestas apėmė 212 ha plotą, turėjo 19 gatvių.

Istorijos šaltiniuose 1512 m. minimas Troškūnų valsčius. 2 km į pietryčius nuo miesto buvo Troškūnų dvaras, kurį amžių būvyje valdė įvairūs žemvaldžiai.

Bažnyčia ir vienuolynas. 1696 m. Troškūnų dvaro savininkas Vladislovas Sakalauskas ir jo žmona Ona (Karužaitė) atsikvietė bernardinus, davė jiems žemės gabalą be lažo ir išmūrijo drėgną vienaaukštį vienuolyno pastatą. 1698 m. pastatė vienuoliams medinę bažnyčią. Tačiau, kaip vysk. M. Valančius rašo (Pastabos sau pačiam, 1929 m.), Sakalauskas nebuvęs turtingas ir neįstengęs baigti bažnyčios statybos: ant vidurio bažnyčios pastatytas bokštas likęs neišvestas ligi vienuolyno gyvenimo pabaigos. Naujai įkurtą vietovę pavadino savo vardu — Vladislavovu, tačiau jis žmonėse neprigijo.

Sakalausko vienuoliai nebuvę gerai aprūpinti; reikalingą išlaikymą susirinkdavę kalėdodami. Vis dėlto čia pradėjo veikti vienuolynas, parapija ir mokykla, tapusi apylinkės švietimo centru. Iš 1744 m. Vilniaus sinodo sąrašų matyti, kad tada Troškūnai buvo parapija ir priklausė Ukmergės dekanatui. jai priklausančių vietovių tarpe minimas ne tik Troškūnų dvaras, bet ir miestelis.

1773 m. prie vienuolyno buvo įsteigta mokykla. 1782 m. ją lankė 32 mokiniai. Kadangi ji neturėjo savo pastato, bernardinai savo lėšomis išmūrijo jai dviaukštį namą. Ilgainiui ji virto apskrities mokykla, o 1807 m. paversta kolegija (gimnazija). Tokiu būdu Troškūnai tapo didesniu Upytės apskrities kultūros bei švietimo centru, į kurį suvažiuodavo mokytis nemaža jaunimo ir iš tolimesnių apylinkių. 1803 m. mokykloje mokėsi 174 mokiniai. 1829 m. vėl praplėstos jos teisės. 1840 m. perkelta į Panevėžį.

Pirmoji bažnyčia neilgai laikėsi. XVIII a. viduryje miestelį palietė didelis gaisras, kuris sunaikino ir bažnyčią, medinius vienuolyno pastatus, dvaro trobesius.

1789 m., bernardinų vienuolyno gvardijono kun. Domininko Dambrausko rūpesčiu,

Troškūnų bažnyčios kampinis vaizdas 1982 metais

pastatyta nauja mūro bažnyčia. Ją statyti padėjo Troškūnų dvaro savininkas Petkevičius. Daug dirbo vienuoliai, parapijiečiai teikė darbo jėgą. 1803.VIII.12 Vilniaus vyskupas pagalbininkas Dovydas Pilkauskas ją pašventino Švč. Trejybės titulu. Maždaug tuo pačiu metu pastatyta ir varpinė. 1908 m. parapijiečiai, vadovaujami kun. Stapulionio, bažnyčią atnaujino.

Architektūra. Šios vėlyvojo baroko bažnyčios statyba užtruko nuo 1783 iki 1789 m. Kompozicija panaši į pirmąją jėzuitų bažnyčią II Jesu Romoje iš XVI a. antrosios pusės. Planas lotyniško kryžiaus formos, su plačia centrine nava ir siauromis šoninėmis. Dydis: 42,7 × 16,8 m, transepto ilgis 31 m, aukštis iki skliautų viršaus 18 m, iki stogo kraigo 21,5 m. Fasadas mažojo orderio, su kolonų ir piliastrų antablementu sulig sienų viršumi. Antrasis tarpsnis yra lenktų linijų frontonas su spiralinėmis voliutomis ir segmentinės arkos antstatu. Frontono bazę sudaro parapetas, uždengiantis stogą. Pagrindinis fasadas turi porinių kolonų rizalitus, o kitos sienos tik nežymius plokščius piliastrus ir siaurus karnizus. Langai stačiakampiai. Absidos ir transeptų frontonai yra banguotų linijų, panašūs į fasadinį, tačiau mažiau puošnūs. Transepto aukštis lygus su centrine nava. Visos sienos tinkuotos iš lauko ir iš vidaus. Yra devynios durys, visos pušinės, dailiai apkaustytos. Langų esama 35.

Presbiterija yra centrinės navos tąsoje, 10 m ilgio. Skliautai padalyti arkomis į travėjas tarp penkių porų stambių piliorių. Suprojektuotas centrinis kupolas bažnyčios kryžmoje

Iškilmingos Šv. Mišios Troškūnų bažnyčioje 1977.III.5, laidojant kun. A. Baltrukėną

Troškūnų varpinė

liko nepastatytas. Vieton jo yra plokščios lubos. Didysis altorius yra žemas, gana kuklus, bet jo fone stovi keturios kolonų poros iki pat vainikuojančio antablemento, kurio frizas papuoštas reljefiškais lipdiniais, o karnizas — smulkiais modiljonais. Virš karnizo iškyla didelis reljefiškas kartušas su trikampe Dievo akimi centre ir angeliukų galvutėmis aplinkui. Tarp kolonų stovi keturios šventųjų statulos. Visumoje susidaro originali ir iškilminga galinės sienos kompozicija. Be to, yra dar 6 altoriai ir kukli sakykla. Dideli vargonai vos telpa mažame choro balkone. Bažnyčios rūsys yra dalinai užgriuvęs. Esą buvę tuneliai susisiekti su vienuolynu.

Plytų mūro varpinė yra aukštesnė už bažnyčią, net 43 m, kaip itališka kampanilė. Jos bazė yra 8,5 m kvadaratas. Padalyta į keturis nežymiai laibėjančius tarpsnius. Tinkuotos sienos gausiai apkrautos poriniais piliastrais, plačiais karnizais, visokių dydžių ir pavidalų angomis. Šis barokiškas monumentas uždengtas kupoliniu stogu su smaile kryžiui iškelti. Varpinė stovi 12 m atstu nuo bažnyčios šventoriaus kertėje. Jo ilgis yra 75 m. Šventoriaus siena mūrinė, puošni, su arkomis ir nišomis. Vartai paprasti, su stulpais, nežymiai didesniais negu tvora.

XVIII a. pabaigoje Troškūnų klebonu buvo kun. Ciprijonas Lukauskis (rašėsi Lukawski), religinių raštų autorius, palikęs 190 psl. rankraštį „Duona dwasiszka" ir 39 katekizminių pamokslų rinkinį — „Pamokslas isz prisakymu Diewa ape Pavinascias giwenima krikscioniszka, per kuniga Cypriona Lukauski pleboną Traszkunu surasitas metusij Chrystusa 1797", 407 psl.

Po 1831 m. sukilimo rusų valdžia, naikindama vienuolynus, Troškūnų bernardinus paliko ramybėje. Jie toliau ramiai tvarkė parapiją, mokyklą. Tačiau kitaip buvo po 1863 m. sukilimo. Vienuolynas buvo panaikintas 1864.XI.1 generalgubernatoriaus Muravjovo įsakymu, pabrėžiant, kad „Troškūnų bernardinai nedraudė sau priklausomoje bažnyčioje giedoti giesmių, priešingu valdžiai". Sukilėlių vyresnysis Mineika 1863.V.6 užėjęs į vienuolyną ir buvęs ten priimtas. Bažnyčioje pastebėti 4 ginkluoti sukilėliai. Todėl gubernatoriaus potvarkiu jis ir uždarytas.

Iš tiesų vienuolyną rusai panaikino dėl sukilėlių veiksmų Troškūnų apylinkėse 1863.XI.7. Tada sukilėlių vadas D. Maleckis pateko rusams į nelaisvę ir buvo 1863.XI.21 Ukmergėje sušaudytas. Paskutiniai Troškūnų bernardinai buvo išskirstyti ir išsiuntinėti: 2 į Palėvenę, 5 į Agluoną ir 5 į Kretingą. Dalis trobesių palikta parapijos reikalams, kiti valdžios nusavinti. Kai 1864.XII.19 bernardinai buvo išgabenti, jų buv. bažnyčią prižiūrėti dekanas pavedė kun. Antanui Jucevičiui.

Troškūnų bažnyčia turėjo labai daug — net 14 — įvairių atlaidų švenčių. Iš visų jų buvo garsiausi ir daugiausia žmonių sutraukdavo Parcinkulių (VIII.2) ir Šv. Antano (VI.13) atlaidai. Šv. Antano kultas Troškūnuose reiškėsi nuo senų laikų. Šventoriuje stovėjo šio šventojo statula, kurią tikintieji laikė turinčia stebuklingos galios. Kartais maldininkai,-ės aplink ją eidavo keliais, darydavo įžadus. Žmonių tikėjimas buvo stiprus, tačiau užregistruotų didesnių stebuklų nebuvo, bent Bažnyčia jų netyrinėjo.

Iš senovės laikų buvo gerbiamas ir didžiajame altoriuje įruoštas Švč. M. Marijos paveikslas. Jis išlikęs sveikas pirmosios bažnyčios gaisro metu.

Troškūnų parapiją administravo pasauliečiai kunigai, bet 1929—1937 m. čia mėgino įsikurti pranciškonai, kun. Pranciškaus Kazimiero Čepulio vadovaujami. Jų rūpesčiu atnaujinta bažnyčia, vienuolynas, pastatyta parapijos salė. Tačiau vienuoliai čia neišsilaikė ir savanoriškai Troškūnus apleido. Parapija priklauso Raguvos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 3941 parapijietį.

Lietuvių tautinis atgimimas Troškūnų parapijoje pradėjo reikštis XIX a. II pusėje. 1875 m. įsteigtas kredito kooperatyvas, vienas iš pirmųjų Lietuvoje. Draudžiamąją spaudą čia daugiausia platino Garšvių kaimo knygnešiai, ypač Kazys Ūdra, veikęs per savo padėjėją Matą Imbrasą, elgetą Mataušą, vadinamą Vienakoju. 1896 m. dėl lietuviškos veiklos rusai nubaudė Troškūnų vikarą kun. Vincą Pacevičių, o 1902 m. vikarą kun. Praną Janulaitį. Tais pačiais metais prie bažnyčios įsteigtas vyrų ir vaikų choras, giedojęs 4 balsais. Jį vedė vargoninkas Balčiūnas.

1905 m. judėjimo metu Troškūnų valsčiuje siautėjo rusų baudžiamieji būriai (400 vyrų), kareiviai suėmė daug žmonių, padarė

Troškūnų Šv. Antanas

eilę plėšimų. Troškūniečiai boikotavo rusiškąją administraciją ir valsčiaus mokyklą, kurioje rusas mokytojas mokė tik 9 vaikus. Pradėjo kurtis lietuviškos draugijos; įsteigta lietuviška vargo mokykla, kurioje vaikai buvo mokomi lietuviškai skaityti, rašyti ir melstis. Buvo nemokamai duodami ir pusryčiai. Tačiau rusų valdžia mokyklą uždarė. Buvo įsteigta prieglauda.

Kūriantis nepriklausomai Lietuvai troškūniečiai buvo aktyvūs ir sąmoningi lietuviai. 1919 m. įsikūrė šaulių ir pavasarininkų organizacijų skyriai. 1920.XI.21 Troškūnų šauliai bandė pastoti kelią į užfrontę įsiveržusiai lenkų raitininkų brigadai. Tada lenkams pavyko suimti 5 šaulius: Joną Budrevičių, Petrą Liktorą, Antaną Miškeliūną, Petrą Tunkevičių ir Antaną Šarską. Belaisvius negailestingai mušė, kankino, apiplėšė ir sušaudė prie buv. vienuolyno sienos. Kiek vėliau jų atminimui toje vietoje įmūryta paminklinė lenta su įrašu. Buvo saugojamos ir lenkų kulkų žymės. Pastatytas nepriklausomybės paminklas. Miestelis buvo gražiai tvarkomas. 1939 m. Troškūnuose buvo apie 1500 gyv. Vietovė buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras.

Troškūnų bažnyčios vargonai 1956 metais

Okupacijų metais Troškūnai skaudžiai nukentėjo. Bolševikai suėmė ir deportavo nemaža lietuvių, ypač visuomenės veikėjų, kooperatininkų, ūkininkų, valdininkų, mokytojų. Vokiškieji naciai sušaudė apie 250 Troškūnų žydų ir komunistų aktyvistų. Pokario metais reiškėsi rezistencinės kovos. Sekė vėl naujos gyventojų deportacijos.

1950—1959 m. Troškūnai buvo virtę rajono centru. 1956 m. suteiktos miesto teisės. 1959 m., panaikinus Troškūnų rajoną, miestas priskirtas Anykščių rajonui. 1959 m. 1495, 1970 m. 1417 gyventojų.

1940 m. Troškūnų klebonu ir vicedekanu buvo kun. Antanas Juška, pokario metais — kun. Antanas Baltrukėnas (mirė 1977 m.). 1974—1983 m. kunigų sąrašuose minimas klebonas Jonas Bagdonas (gim. 1907 m., kunigu pašvęstas 1935 m.). Tais metais Troškūnuose gyveno ir altaristas kun. Petras Krasauskas.

Troškūnuose yra medinė **koplyčia,** statyta 1790 m. vienuolių bernardinų. 1892 m. ji buvo Šimkausko restauruota.

Bažnyčioje yra pažymėtinų religinio meno dalykų, jų skaičiuje: paveikslai — „Šv. Antanas", „Šv. Pranciškus Asyžietis" (abudu piešti XVIII a. aliejiniais dažais drobėje), „Švč. Trejybė" (XIX a.), medinė Jėzaus Nazaretiečio skulptūra (XIX a.).

Kapinėse taip pat yra įdomių ir vertingų paminklų.

TRUSKAVA

Šv. Dvasios parapijos bažnyčia

Truskavos miestelis įsikūręs 9 km į pietvakarius nuo Ramygalos, prie Panevėžio — Kėdainių plento. Beveik iš visų pusių Truskavą supa pelkės (apie 2400 ha ploto). Tuojau į pietvakarius nuo miestelio buvo Truskavos dvaras.

Truskavos apylinkės buvo gyvenamos iš senų laikų, tačiau pati Truskava atsirado vėliau. Ligi XVIII a. šios srities centras buvo Pavermenių dvaras, kurį unijinės Lietuvos laikais valdė Truskauskai, po jų baronas Brunovas ir kt.

R. katalikų bažnyčia. 1760 m. ant pailgos kalvos, panašios į duonos kepalą, pastatyta koplyčia. Ją supo kapinės. 1794.I.15 Rumšiškių storasta, Šv. Stanislovo ordino kavalierius Jonas Truskauskas ir jo žmona Barbora Pioraitė sudarė ir pasirašė dovanų aktą, kuriuo pasižadėjo pastatyti Užartėje bažnyčią. Tuo pačiu aktu Užartės vietovė pavadinama Truskava (pagal fundatorių pavardę). 1794.III.24 Upytės teismas šį dovanų aktą patvirtino. Seni žmonės pasakodavo, kad bažnyčiai medžiaga buvusi panaudota Ru-

Truskavos bažnyčia, sudeginta 1944 metais

mšiškių bažnyčia ir karčiama. Viskas parvežta iš karto, 300 vežimų. Bažnyčia buvo pastatyta ant aukšto smilčių kalnelio, apaugusio pušimis, o karčiamos pastatas — miestelyje, prie kūdros. Vėliau karčiamos vietoje įrengtas malūnas.

Bažnyčia, kaip pažymėta 1918 m. vyskupo vizitacijos akte, kaštavusi 12.000 auksinų.

Architektūra. 1794 m. statyta, o 1944 m. kare sudeginta medinė bažnytėlė turėjo anam metui būdingus klasicistinius bruožus. Fasadinė siena buvo pridengta tipišku portiku su 4 kolonomis ir plačiu architravu. Frontonas trikampis, stogas dvišlaitis, su mažu bokšteliu ant portiko. Langai su pusapskritėmis arkomis turėjo klasicistinius trikampius sandrikus. Bažnytėlė nedidelė: apie 18 m ilgio, 13 m pločio. Dvi eilės po tris apvalias medines kolonas dalijo vidaus erdvę į tris siauras navas. Lubos buvo išgaubtos, skliautinės. Iš abiejų presbiterijos šonų buvo zakristijos su galerijomis ir altoriais, kurių iš viso buvo net penki. Buvo ir vargonų tribūna. 12 suolų talpino 60 žmonių. Buvo šešios klausyklos. 1926 m. interjeras buvo naujai išdekoruotas, padengus sienas drobe.

Šiauriniame šventoriaus kampe buvo pastatyta medinė varpinė. Buvo įsigyti varpai, kuriuos 1915 m. rusų valdžia išsigabeno. 1925 m. vėl įsigyti 2 varpai, vienas 480, kitas 300 kg svorio. II pasaulinio karo metu mažasis sudegė, o didysis paslėptas, išliko. Šventorius ir kapinės buvo kun. Kl. Prialgausko rūpesčiu aptverta stora akmens mūro tvora. Tarp šventoriaus ir didžiųjų vartų buvo pastatyta mūrinė koplytėlė, kurioje patalpina medinė Jėzaus, nešančio kryžių, skulptūra.

Šventoriuje, kuris apėmė apie 6000 kv. m plotą, Brunovų aukomis, įruoštos Kryžiaus kelių stotys. Pastatyti dveji geležiniai vartai — vieni į miestelio, antri į klebonijos pusę.

1898 m. klebonas kun. Kartauskas kalnelio atšlaitę apsodino medžiais, o kun. A. Kungys nuo miestelio pusės pravedė akmens mūro sieną. Sodelyje buvo pastatyta Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo statula. Kapinės buvo įruoštos pietinėje kalnelio dalyje. Jos apsodintos pušimis. Šiose kapinėse 1886 m. buvo palaidotas klebonas kun. K. Prialgauskas, nuoširdžiai rūpinęsis bažnyčios ir parapijos reikalais. Jų plotas 9000 kv. m. Karo metu jos buvo gerokai sužalotos.

Truskavos parapija oficialiai įkurta 1813.IX.17. Tada buvo nustatytos ir jos ribos. Tačiau metrikų knygos vedamos jau nuo 1796 m.

Steigdami Truskavos bažnyčią, fundatoriai paskyrė jai 4 valakus žemės su pievomis ir miškais, 4 margus šventoriui ir kapinėms, be to, špitolės išlaikymui 40 pūrų javų duoklę iš dvaro pajamų. Dovanojimo akte parašyta, kad šią duoklę dvaras turi duoti net tada, jeigu jis pereitų į dešimtas rankas. Paskutiniu metu bažnyčia turėjo 30 dešimtinių žemės, kurią sovietinė valdžia nusavino. Tačiau fundatorių Truskauskų likimas buvęs liūdnas. Vienas jų dalyvavo 1863 m. sukilime ir buvo įsteigęs sukilėliams medinių patrankų dirbtuvėlę. Rusai, sumušę sukilėlius ties Panevėžiu, apsupo Truskauskų dvarą, tačiau savininkas spėjęs su šautuvu ir savo šunimis išbėgti į mišką. Jį lydėjęs ištikimas tarnas. Truskauskas padėkojęs tarnui už ištikimybę, pabučiavęs jį ir liepęs grįžti į dvarą, o jis pats nukeliavęs miškais į Daugpilio apylinkes ir apsigyvenęs vieno ežero saloje. Jo artimieji pabėgėlį rėmę, pristatinėdami maistą. Tačiau kažkas jį išdavęs; rusai suėmę Truskauską, prirakinę prie vežimėlio ir liepę vežioti plytas Daugpilio tvirtovės statybai. Baigus statyti tvirtovę, Truskauskas miręs; jo palaikai buvę į sieną įmūryti; žmona mirusi kalėjime.

Carinės Rusijos laikais truskaviečiai reiškėsi lietuviškajame judėjime. Draudžiamomis lietuviškomis knygomis juos aprūpindavęs knygnešys Vincas Kazanauskas. Dar prieš 1905 m. apylinkėje buvo slaptų lietuviškų mokyklėlių. Suaugusieji gaudavo paskaityti

Šv. Vincento Pauliečio prieglaudos namai, pastatyti Truskavoje 1930 Vytauto Didžiojo metais

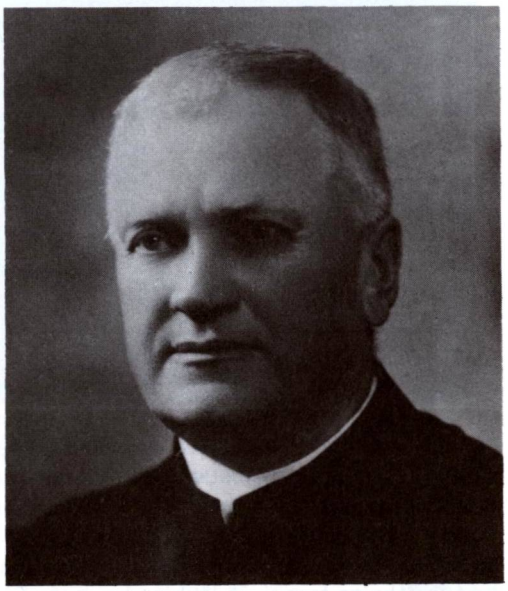

Ilgametis Truskavos klebonas kun. Antanas Kungis. (Iš Pr. Žymantienės albumo)

knygų iš parapijos knygynėlio, kurį globojo vikaras.

Iš Truskavos klebonų ypatingai minėtinas kun. Antanas Kungis. Jis buvo gimęs 1872.VI.13 Žemaitijoje. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1897 m. 1922 m. paskirtas Truskavos klebonu, ir čia išbuvo apie 20 metų. 1926 m. jis atremontavo bažnyčią, 1930 m. pastatė erdvius mūrinius 2 aukštų rūmus, kuriuose buvo įruošta Šv. Vincento Pauliečio draugijos prieglauda. Gyvai reiškėsi katalikiškos draugijos. 1940 m. parapija turėjo 3611 parapijiečių.

Miestelis priklausė Ramygalos valsčiui. 1923 m. miestelyje ir dvare buvo 496 gyv.

1944 m. traukdamasi į vakarus, vokiečių armija įsitvirtino Truskavos apylinkėse, ypač stora mūro siena aptvertame šventoriuje, panaudodama jį gynimosi reikalams. Liepos 22—28 d. čia vyko įnirtingi mūšiai, kurių metu buvo sunaikinta bažnyčia, varpinė, liturginiai rūbai bei indai, bažnytinis inventorius. Sudegė ir klebonija, špitolė, ūkiniai trobesiai. Iš bažnytinio inventoriaus teliko kamža, stula, dalis bažnytinio archyvo, parapijos antspaudai — šiuos daiktus kun. Banaitis buvo išgabenęs į Pagelupį ir ten paslėpęs. Į kapines įvažiavęs vokiečių tankas išlaužė daug kryžių ir pridarė kitos žalos.

Netekus savo bažnyčios, pokario metais ji buvo įrengta išlikusiuose Šv. Vincento Pauliečio prieglaudos namuose, o klebonija įkurdinta vaistinės namuose. Pokario metais klebonu buvo kun. P. Drumžlys. 1974 m. sąrašuose minimas kun. Juozas Vaškevičius, 1981 m. — kun. Petras Nykštas (gim. 1928 m., kunigu pašvęstas 1959 m.). 1982 m. kunigų sąrašuose Truskavos klebonu pažymėtas kun. Vytautas Aloyzas Marozas (gim. 1930.VIII.20, kunigu pašvęstas 1955.XII.18, drauge administravęs ir Anciškių parapiją. Minėtinas kun. Stanislovas Krištanaitis (1912—1980), parašęs plačią ir išsamią Truskavos parapijos istoriją.

Sovietinės okupacijos metu Truskava yra Kėdainių rajono kaimas ir apylinkės centras. 1959 m. 153, 1970 m. 169 gyventojai.

Kapinės ir koplyčios

Parapijos kapinėse stovi 1760 m. statyta medinė koplyčia yra savotiška liaudiško baroko liudininkė. Iš turimos fasadinės nuotraukos matoma, kad pastatas trijų aukštų. Apatinysis turi keturių stambių kolonų portiką, pro kurį įeinama vidun. Antrasis aukštas turi didelį arkinį langą, matyt, vargonų tribūnai apšviesti. Trečiasis aukštas, arba frontonas, turi du mažesnius stačiakampius langus su ornamentiškais apvadais. Jie apšviečia pastogę. Portiko kolonos stovi ant didelių mūrinių pamatų. Frontono viršų puošia kriaušės pavidalo bokštelis su kryžiumi. Sienos apkaltos statmenai, o frontonas gulsčiai. Yra ir stoginėlis fasadinei sienai pridengti. Šios koplyčios nuotrauka įdėta į „Lietuvių liaudies architektūros" II tomą (1968 m.).

Eilė apylinkės kaimų turėjo savo kapinaites, kai kuriose jų buvo koplyčios. Čia buvo laidojami kaimų mirusieji.

Šukionių kaime 1746 m. buvo pastatyta medinė Šv. Mato koplyčia. Kaimo vardas minimas 1585 m. 1782 m. šis kaimas priklausė grafui Tiškevičiui, 1863 m. sukilimo metu čia vyko kovos. Čia buvo ir kaimo kapinaitės, ilgainiui pamirštos ir apleistos. 1923 m. kaime buvo 52 sodybos ir 321 gyv.

Pašilių kaime, ant smėlingo kalnelio rytų pusėje, buvo kaimo kapinaitės. Padavimai sako, kad čia lietuviai kovęsi su švedais. Randama ginklų bei šarvų liekanų. Netoli kapelių yra vietovė, vadinama Vajaunyčia. Padavimai sako, kad čia kažkada buvę daug kraujo pralieta. Gretimas kaimas vadinamas Kraujeliais.

Petkūnų kaimo kapinėse senovėje stovėjusi bažnytėlė, kuri buvusi Apytalaukio parapijos filija. Kurį laiką prie jos nuolat gyvenęs kunigas. Vėliau bažnytėlė pranyko, tačiau kaimo žmonės, ir net iš toliau atvykstantieji, jos vietą brangina — kartais maldininkės eina keliais apie buvusį altorių ir pasiima į namus žemės žiupsnelį.

Okainių kaime taip pat buvo senos kapinės. Istorijos šaltiniuose kaimo vardas minimas 1585 m. Pačiame kaime buvo labai originalūs 2 kryžiai, drožti iš šių apylinkių (Glitėnų k.) kilusio dievdirbio Vinco Svirskio (1835—1916). Truskavos parapijos ribose buvo ir daugiau jo darbo kryžių.

Dabartinė Truskavos bažnyčia, įruošta buv. prieglaudos namuose. (1980 metų nuotrauka)

Truskavos kapų koplyčios fasadas

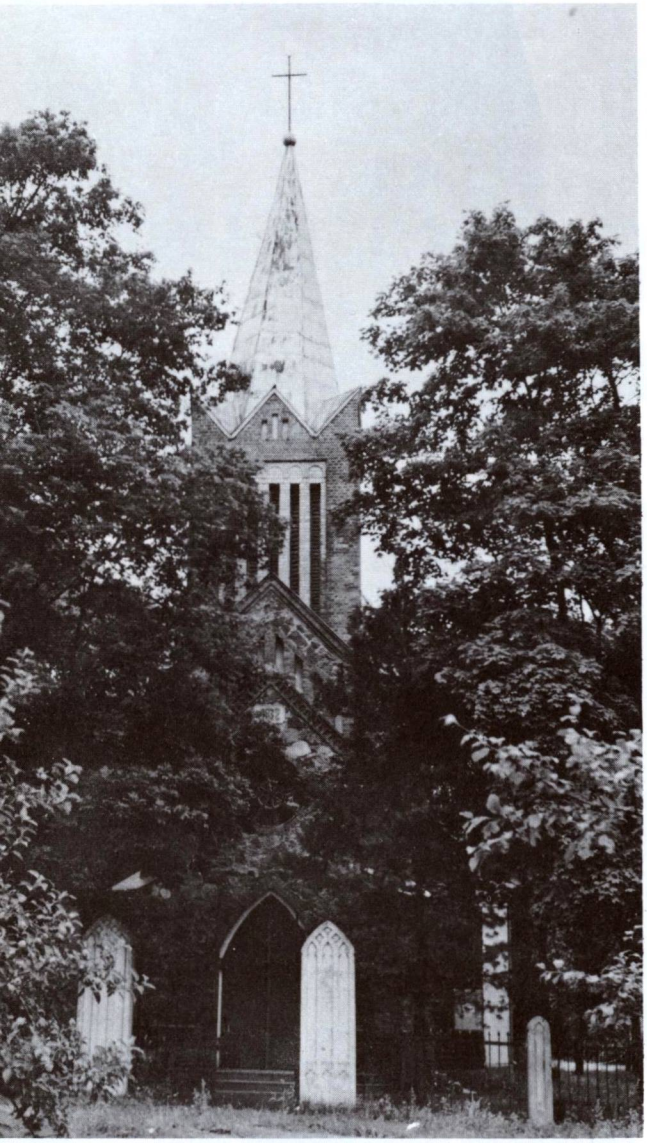

Uliūnų bažnyčia 1980 metais

ULIŪNAI

Kristaus Dangun Ėmimo parapijos bažnyčia

Uliūnų bažnytkaimis įsikūręs prie Žagienio upelio (Nevėžio intakas, 14,2 km ilgumo), 1 km į rytus nuo Panevėžio — Kėdainių plento, 11 km į pietus nuo Panevėžio.

Kaimo apylinkėje yra apardytas senkapis, tyrinėtas 1959 m. Rasta XVI—XVII a. laidojimų, papuošalų, dirbinių, XVII a. Lietuvos ir Švedijos monetų.

R. katalikų bažnyčia. Iki I pasaulinio karo Uliūnai buvo paprastas kaimas. Bažnyčią čia įkūrė 1914 m. iš Ėriškių atvykęs kun. Jonas Balvočius-Gerutis, žinomas mokslo populiarizatorius ir rašytojas, kelių knygų autorius. Tais pačiais metais jis perdirbo buvusį javų sandėlį į bažnyčią, kurią 1915 m. pašventino Panevėžio dekanas kun. J. Stakauskas. Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius kun. Balvočių pagerbė, pakeldamas garbės kanauninku ir pakvietė atvažiuoti į katedrą iškilmėms. Tačiau senelis kunigas paprašė jį nuo tos pareigos atleisti ir čia mirė 1915.XI.12. Iš pradžių Uliūnai buvo Ramygalos bž. filija, 1930 m. suteiktos parapijos teisės.

1932 m., kun. Jono Steponavičiaus rūpesčiu, bažnyčia buvo iš pagrindų suremontuota. 1937 m. pastatyti J. Mačiuko gamybos 4 registrų vargonai. 1921 m. įrengtas didysis, 1927 m. Švč. M. Marijos altorius.

1914 m. įrengta bažnyčia buv. mūriniame grūdų sandėlyje. 1932 m. pristatytas moderniškesnis bokštas iš plytų ir akmenų pagal inž. F. Bielinskio projektą. Bokšto angos suskaidytos į siaurus aukštus langus, po penkis vienoje sienoje. Bokšto stogas aukštesnis už jo sienas virš bažnyčios frontono. Pastato plotas 27 × 14 m, aukštis iki stogo kraigo 15,5 m. Tai yra normalios proporcijos bažnyčiai. 1940 m. H. Kazlausko buvo išdekoruotas interjeras. Šventorius aptvertas medine tvora.

Bažnyčios šventoriuje palaidotas jos įkūrėjas kun. J. Balvočius-Gerutis. Šv. Kazimiero draugija jam pastatė paminklą. Čia pat ilsisi ir kun. J. Steponaitis.

Nepriklausomybės metais Uliūnai priklausė Velžio, vėliau Panevėžio valsčiui. 1923 m. 23 sodybos ir 160 gyv. Sovietinės okupacijos metu vietovė priskirta Panevėžio rajono Velžio apylinkei ir yra sovchozo centras. 1959 m. 154, 1970 m. 184 gyventojų.

Uliūnų parapija priklauso Panevėžio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 1735 parapijiečius. Tada jos kuratu buvo kun. Jonas Vaičiūnas. Pokario metu parapiją administravo kun. Juozas Dubnikas, 1974—1982 m. sąrašuose minimas kun. Izidorius Puriuškis, Panevėžio senamiesčio bažnyčios altaristas.

UPYTĖ

Šv. Karolio parapijos bažnyčia

Mūsų laikų Upytė yra nedidelis bažnytkaimis prie Vešetos upelio (deš. Upytės intakas, 9,1 km ilgio), 12 km į pietvakarius nuo Panevėžio. Tai labai sena gyvenvietė: archeologiniai radiniai rodo, kad žmonės čia gyveno jau II—VII a. po Kr. Gausus laidojimų kapinynas sako, kad čia būta didesnės vietovės.

Istoriškai Upytė žinoma nuo XIII a. vidurio, t.y. nuo Lietuvos valstybės kūrimosi laikų. Viename 1254 m. dokumente minimos Upytės ir Šiaulių (Opiten et Saulen) žemės. Kryžiuočių kronikos taip pat dažnai mini Upytę ir jos sritį. Minima ir Upytės pilis. Ji buvusi toje vietoje, kur mūsų laikais buvo išlikęs piliakalnis, žmonių dažniausiai Čičinsko kalnu vadinamas. Atrodo, kad tada jis buvo įruoštas dabar išnykusio Vešetos ežero saloje. Kadangi piliakalnio vidurys įdubęs, žmonėms davė pagrindą sukurti legendą apie paskendusį Upytės dvarą . . . Upytės pilis buvo medinė, dažnai kryžiuočių pulta, naikinta, bet lietuvių vėl atstatoma. Ji sunyko drauge su kitomis pilimis, aprimus karams.

D.L.K. laikais Upytė buvo krašto bei srities centras. Šis kraštas skyrė Žemaitiją nuo Aukštaitijos ir priklausė Trakų vaivadijai. 1564 m., pertvarkant administracinį padalijimą, šiaurinė Trakų vaivadijos dalis buvo pavadinta Upytės pavietu. Jo centras buvo mažas Upytės miestelis, niekada neišaugęs į didesnę vietovę. 1586 m. sudegus Upytės miesteliui, jo svarbiausia įstaiga — pavieto teismas — buvo nukeltas į Krekenavą, o iš ten į Panevėžį. Upytės pilies seniūnijos valdytojai keitėsi.

XVII a. Upytės gyvenimas glaudžiai rišasi su bajorų Siecinskių (Sicinskių) vardu, kuriuos žmonės jiems lengviau ištariamu Čičinskių vardu vadino. Vienas Siecinskių, Viktorinas, 1652 m., kaip Upytės atstovas, dalyvavo Varšuvos seime, kur buvo svarstoma karo su Maskva ir švedais grėsmės atveju padidinti kariuomenę ir pakelti mokesčius valstybės reikalams. Čia Siecinskis pasinaudojo „liberum veto" teise (balsavo prieš nutarimus) ir tuo sugriovė seimą. Seimo narių jis buvo iškeiktas, lenkų apšauktas išdaviku ir pateko į jų literatūrą neigiamu asmeniu. Lenkais pasekė ir mūsų Maironis, 1928 m. parašęs sklandžiai sueiliuotą „Čičinsko" baladę, kurioje Čičinskas taip pat laikomas išdaviku. Tačiau kai kurie istorijos tyrinėtojai Čičinsko išdaviku vis dėlto nelaiko, nes esą duomenų, kad jis veikęs inspiruotas Radvilų, kurių rūpesčiu Lietuva buvo 1655 m. sudariusi separatistinę sutartį su švedais, atsimesdama nuo Lenkijos. Iš čia, sako, ir kilęs lenkų kerštas Siecinskiui . . .

Upytės bažnyčia 1982 metais

Bažnyčios šoninis vaizdas 1956 metais

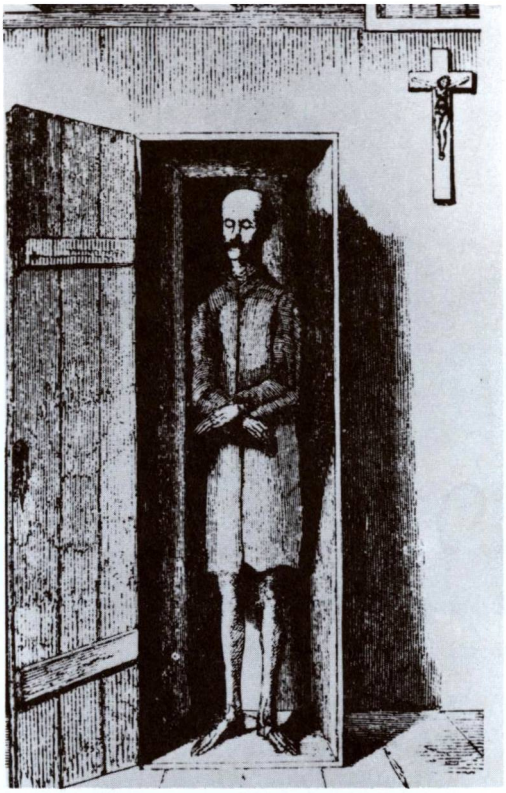

Upytės Čičinsko medinis drožinys (mumija)

Siecinskio istorija nesibaigė ir jam mirus. Jo palaikai buvo padėti prie bažnyčios buvusioje koplyčioje, ir sudžiūvusi jo mumija (nežinia, tikra ar tariama) buvo išlikusi iki XIX a. vidurio. Atsiradęs siuvėjas ar kurpius, kuris kartais paimdavęs mumiją, nusinešdavęs į smuklę ir, gąsdindamas savininką, reikalaudavęs degtinės. 1865.II.5 gubernatorius Muravjovas paprašė vysk. M. Valančių suteikti daugiau žinių apie mumiją. Kiek vėliau (IV.22) slaptai kreipėsi į vyskupą, prašydamas įsakyti lavoną palaidoti. VIII.11 vyskupas pranešė, kad palaidotas. Šiuo reikalu susirašinėjimo dokumentai buvo Upytės archyve. Bet dar mumijai esant nepalaidotai, panevėžietis dievdirbys Valatas buvo padaręs bent keletą šios mumijos medinių modelių, kurių vienas pateko į Varšuvos muziejų, kitas nukeliavo į Vilnių, o trečiąjį buvo įsigijęs Kauno Karo muziejus. (Upytės istorija ilga ir sudėtinga, jį neįeina į šios knygos rėmus. Autoriaus Upytė yra smulkiau aprašyta ML II t., 582—586 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Reformatų maldos namai buvo jau 1595 m. Kada atsirado pirmoji katalikų bažnyčia, žinių trūksta. Iš 1638 m. inventoriaus matyti, kad tada dvare buvusi sena medinė paramstyta koplyčia-bažnytėlė su 4 langais, išmuštais stiklais. Ji galėjo būti pastatyta XVI a. viduryje ar II pusėje. 1744 m. sinodo sąrašuose minima Upytės koplyčia, priklausiusi Naujamiesčio parapijai. Žinoma, kad 1742 m. Stasys ir Jieva Bielozaraitė Tiškevičiai, kuriems atiteko Upytės dvaras, išmirus vyriškos giminės Siecinskiams, griūvančią medinę koplyčią suremontavę. Ją aptarnaudavo dvaro kapelionas, gaudamas visą išlaikymą ir 60 talerių metinės algos. Koplyčios viduje buvę 2 altoriai. 1872 m. šiaudinis stogas perdengtas malksnomis. Ši bažnytėlė, spyriais ir ramsčiais suveržta, išstovėjo ligi 1878 m., kai klebonas kun. Felicijonas Bytautas su parapijiečiais senosios vietoje pastatė naują medinę bažnyčią.

Architektūra. Ši nauja medinė bažnyčia senosios vieton yra gražus liaudiško baroko pavyzdys. Planas kryžminis, bet vieton skersinės navos yra dvi koplyčios žemuose priestatuose. Už jų glaudžiasi dar žemesnės zakristijos. Presbiterija su trisiene absida savo pločiu ir aukščiu yra lygi su nava. Dydžiai: ilgis 19,2 m, plotis 8,5 m, koplyčios po 6,4 × 3,2 m. Fasadinė siena yra vienoje plokštumoje su trikampiu frontonu ir aštuoniasieniu bokšteliu ant stogo kraigo. Tas bokštelis sudėtas iš keturių tarpsnių: pagrindas, tarpinis stogelis, trijų dalių šalmas ir smailė su kryželiu. To paties stiliaus mažesnis bokštelis uždėtas virš presbiterijos. Dideli dvivėriai bažnyčios langai, baltai nudažyti, yra papuošti segmentinių arkų sandrikais su stogeliais. Yra trys altoriai, visi mediniai. 1927 m. malksnų stogas buvo pakeistas cinkuota skarda. 1937 m. vidus išdekoruotas aliejiniais dažais ir nudažyta išorė, padedant Amerikos lietuviams.

Prie bažnyčios buvo aukšta trijų tarpsnių medinė varpinė. Jinai laiptiškai siaurėja aukštyn. Uždengta lėkštu piramidiniu stogeliu. Šventorius aptvertas gera akmenų mūro tvora su stogeliu.

Didysis altorius dviaukštis, kurių pirmame yra Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo kopija, paauksuotais rūbais, antrajame —

Upytės bažnyčia ir varpinė 1981 metais. (Iš Algio Abromaičio albumo)

bažnyčios globėjo vyskupo Šv. Karolio paveikslas. Šalimais stovi apaštalų Šv. Petro ir Povilo skulptūros. Šoniniai altoriai vienaaukščiai, mediniai; abudu pastatyti Prano Janulevičiaus aukomis. Vargonai Valkerio firmos darbo, 8 balsų. 1895 m. įruošti Kryžiaus kelių paveikslai, paaminti Špetkausko.

Upytės apylinkėje buvo daug dvarų ir daug lenkuojančių bajorų, per kuriuos ir apylinkė sulenkėjo. Jie priklausė vadinamajai „Liaudos" sričiai. Gyventojai, įskaitant ir bajorus, buvo nuskurdę, jų trobesiai apgriuvę; kalbėdavo dažniausiai lietuviškai lenkišku žargonu; savąją kalbą buvo primiršę, o lenkiškos geriau neišmokę. Nepriklausomybės metais pradėjo geriau gyventi, atlietuvėti.

Nepriklausomybės metais Upytė priklausė Naujamiesčio valsčiui. 1923 m. tebuvo 16 sodybų ir 109 gyv. Sovietinės okupacijos metu Upytė yra Panevėžio rajono kaimas, apylinkės ir bandymų stoties eksperimentinio ūkio centras. 1970 m. 303; 1979 m.— 500 gyventojai.

Upytės bažnyčia buvo Naujamiesčio filija. Tačiau nuo 1849 m. ji turėjo savo cirkulą, buvo vedamos atskiros metrikų knygos. 1940 m. turėjo 2048 parapijiečius. Karo ir pokario metais kuratu buvo kun. Antanas Ignatavičius. 1974—1983 m. klebonu buvo kun. Adolfas Breivė, kartu aptarnavęs ir nuolatinio kunigo neturinčią Ėriškių parapiją.

UTENA

Kristaus į Dangų Žengimo parapijos bažnyčia

Utenos miestas įsikūręs Aukštaičių aukštumos dubumoje, abipus Kauno — Zarasų plento, 92 km į šiaurę nuo Vilniaus. Per Uteną teka Vyžuona, į kurią čia įteka Krašuona, Utenaitė ir Rašė. Šiaurinėje miesto dalyje yra Dauniškio, pietvakariniame pakraštyje — Vyžuonaičio ežeras. 1970 m. miestas apėmė 914 ha plotą.

Utenos vardas senuose kryžiuočių raštuose įvairiai rašomas: Uten, Utten, Vitena ir kt. Manoma, kad vietovė bus gavusi sritinio Lietuvos kunigaikščio Utenio vardą.

Utenos proistorė sena. Ji siekia pirmuosius amžius po Kr.

Utenos istorija taip pat sena. Pagal užrašytus padavimus, ji galėjusi būti įkurta XII—XIII a. Labai galimas dalykas, kad Utena atsirado 1226—1236 m. laikotarpiu. Utenos pilis buvusi minėto kunigaikščio Utenio buveinė. Šis valdovas sėkmingai kariavęs su Padauguvyje atsiradusiais kalavijuočiais, tačiau vėliau patekęs į jų nelaisvę ir buvęs nužudytas ar pats nusižudęs (apie 1227 m.).

Utenos bažnyčia 1982 metais

Tačiau istorijos šaltiniuose pirmą kartą Utenos vardas minimas 1261 m., kai Mindaugas, perleisdamas kalavijuočiams kai kurias žemes, įrašė ir Utenos vardą.

Senoji Utena tačiau nebuvo dabartinės Utenos vietoje, o 5 km į pietvakarius nuo dabartinės Utenos, kur dabar yra Norkūnų kaimas, o jo laukuose yra išlikę du nemaži piliakalniai, juosiami Utenaitės upelio. Pilis buvo, žinoma, medinė, taigi ryškesnių liekanų nėra išlikę.

XIV a. Utena tapo pilies seniūnija. XV a. šaltiniuose minimas Utenos dvaras ir valsčius, 1551 m. Lietuvos miestų sąrašuose minima ir Utena. (Daugiau žinių apie Uteną ir apylinkes yra ML II t., 7—22 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Pirmoji bažnyčia Utenoje buvusi pastatyta prie Utenio (Norkūnų k.) piliakalnio, greičiausia senosios lietuvių šventovės vietoje. Jos vietą ženklinę devyni šaltiniai. Norkūnų kaimo žmonės rodydavo buvusių pamatų liekanas.

Padavimai sako, kad Utenos miestas čia buvęs didelis ir jame buvusios net kelios bažnyčios . . . Pirmąją bažnyčią pastatęs D. L. K. Vytautas ar kas kitas jo pavedimu, 1416 m. Bet yra nuomonių, kad bažnyčia čia galėjusi atsirasti apie 1390 m. Žinoma, ji buvo medi-

Senoji Utenos medinė bažnyčia, statyta 1802 m., sudegusi 1879 m. (Iš P. Galaunės „Liaudies meno")

nė. XVI a. viduryje ir XVII a. pr. bažnyčia atstatyta. Kodėl sunyko Utenos miestelis senojoje vietoje ir kodėl jis buvo perkeltas į dabartinę vietą, priežastys nežinomos. Padavimas sako, kad prie piliakalnių buvęs miestas su visomis bažnyčiomis ir kitais pastatais „nugrimzdęs į žemes" dėl to, kad jo gyventojai didžiai nusidėję Dievui. Dar ilgai buvę girdima, kai 12 val. naktį po žeme gausdavę varpai . . . XVII a. pradžioje Utenos miestelis jau buvo dabartinėje vietoje. Jis augo prie Utenos dvaro ir Kauno — Daugpilio kelio. Utenai suteiktos Magdeburgo miesto teisės.

Ligi XVIII a. pr. Utenos ir Užpalių bažnyčios bei parapijos turėjo bendrą kleboną, kuris titulavosi: „Parochus Utenensis — Uszpolensis". Tokie ir panašūs įrašai yra ligi šių dienų išlikę ant užsilikusių bažnytinių indų iš 1662 ir 1698 m.

1796—1802 m. Utenoje pastatyta nauja medinė bažnyčia, jau ketvirtoji iš eilės. 1866 m. medinė bažnyčia atnaujinta.

1879.V.31, Dievo Kūno šventės dieną, Uteną ištiko didelis gaisras, kurio metu liepsnose pražuvo visas miestelis (tada buvo 296 namai ir 982 gyv.). Sudegė ir gražioji bažnyčia, klebonijos pastatai. Uteniškius ištiko baisi nelaimė — jie liko be pastogės, be duonos, tik ant griuvėsių ir pelenų.

Po gaisro prasidėjo atstatymo darbai. Ant kapinių pastatyta laikina medinė šėtra, kurioje buvo laikomos pamaldos. Iš degėsiuose rastų plytų ir akmenų sulipdyta klebonija. Visomis išgalėmis buvo ruošiamasi naujos mūrinės bažnyčios statymui. Ši sunki našta teko patiems parapijiečiams ir jų klebonui kun. Adomui Višniauskui. Aukas teko rinkti visoje Žemaičių vyskupijoje. Tačiau šį darbą kliudė rusų valdžia; klebonas buvo įskųstas ir kuriam laikui jis turėjo pasikeisti vietomis su Salako klebonu. Statyba pradėta 1882 ir baigta 1883 m. 1898.V.28 ją konsekravo vysk. G. Cirtautas.

Architektūra. 1882—1884 m. statyta mūrinė bažnyčia yra ypatinga ir reta tuo, kad jos kryžmą dengia didelis centrinis kupolas. Ant fasadinės sienos yra du maži bokšteliai, žemesni už kupolą. Projektas architekto Lukoševičiaus, stilius ekelektinis: romaniško ir bizantiško mišinys. Langų ir bokštų angų

Utenos bažnyčios fasadas 1956 metais

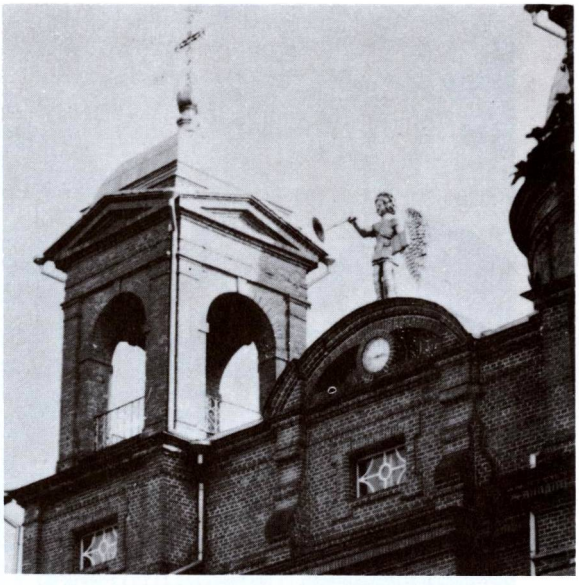

Trimituojančio Angelo skulptūra virš Utenos bažnyčios

arkos pusiau apskritos. Didysis kupolas apskrito plano, iškeltas ant aukšto būgno su langeliais. Plano dydžiai 33 × 35 m.

Bažnyčion veda aukšti betoniniai laiptai. Ant frontono stovi didelė šv. Mykolo Arkangelo statula su trimitu. Yra spalvotų vitražinių langų.

Vidus padalytas į tris navas, presbiteriją su zakristijomis šonuose, narteksą su choro tribūna ant jo. Aplink bažnyčią yra galerijos antrajame aukšte. Į choro tribūną veda dveji mūriniai laiptai. Yra keturi altoriai su mūrinėmis mensomis. Didysis altorius turi koplytėlės pavidalą su dviguba arka, kuri apgaubia Švč. M. Marijos statulą. Greta stovi dvi kitos šventųjų statulos. Sakykla su baldakimu yra gausiai išpuošta reljefiniais drožiniais ir augaliniais filigranais. Klausyklų ornamentika panaši į altorių.

Greta bažnyčios stovi aukšta mūrinė varpinė, statyta 1866 m. ar 1876 metais. Akmenų ir plytų mūras padabintas dvigubu karnizu su ornamentuotu frizu. Visos angos su pusapskritėmis arkomis. Ant stogo yra tambūras su šalmu ir kryžiumi. Ši varpinė turi rūsį.

Šventoriaus plotas didelis, 76 × 68 m. Aptvertas mūrine tvora, kurios dalis buvo suremontuota 1946 m.

Bažnyčios vidus buvo įruošiamas ir puošiamas ilgesnį laiką. 1927 m. ją iš pagrindų suremontavo klebonas kun. J. Asminavičius parapijiečių lėšomis.

Įdomūs vidaus įrengimai. Didysis altorius vienaaukštis, jo mensa mūrinė, kitos dalys medinės. Altoriuje yra kolonų ir paauksuotų kapitelių; didelis paveikslas, kuriame vaizduojamas Jėzaus į dangų žengimas (bažnyčios titulas). Jis buvo pastatytas 1900 m., o 1979 m. vėl iš pagrindų restauruotas.

Įdomus kairysis, Švč. M. Marijos altorius, medinis, pilko marmuro spalvos, tik mensa akmeninė. Jo nišoje stovi Švč. M. Marijos statula, gražaus darbo, iš medžio išdrožta. Įdomūs ir kiti du altoriai, taip pat 1979 m. gražiai suremontuoti.

Bažnyčios sakykla pritvirtinta prie pirmosios kolonos. Ji graži, įspūdinga, tik kiek per aukštai įruošta. Ne visi kunigai gali iš jos sakyti pamokslus. Krikštykla medinė, gražiai išdrožinėta. Joje įruoštas Jėzaus Krikšto paveikslas. Yra 6 klausyklos, kurių 4 gražios ir puošnios. Jos pritaikytos prie bažnyčios

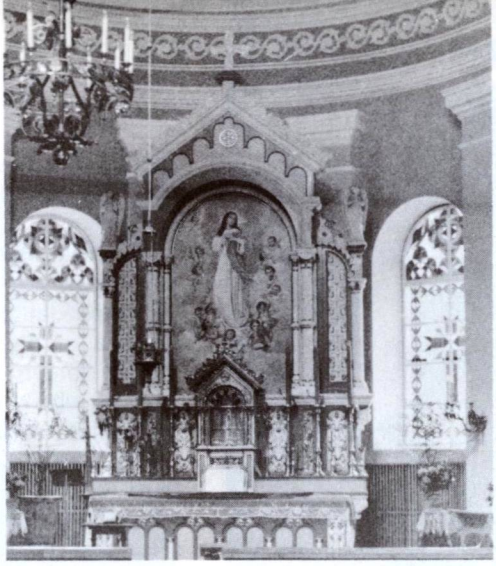

Utenos bažnyios altoriai. (1982 metų nuotraukos)

stiliaus ir įruoštos 1940—1944 m., klebono kun. Petro Raudos rūpesčiu.

Į chorą ir galerijas veda dveji mūriniai laiptai. Viršuje yra 12 balsų vargonai, pastatyti 1899 m.

Prieš bažnyčios frontą yra dideli cementiniai laiptai, o ties fronto viduriu ant stogo pastatyta didžiulė Mykolo Arkangelo su trimitu statula. Kairiojoje laiptų pusėje (po bažnyčia) yra palaidotas bažnyčios statytojas kun. Adomas Višniauskas. Čia yra įmūryta ir jo paminklinė lenta su atitinkamu įrašu.

Prieš I pasaulinį karą bažnyčia buvo įsigijusi 3 varpus. 1915 m. rusai juos išgabeno, bet po karo 2 varpai buvo sugražinti, tačiau 1 buvo suskilęs ir nebegalėjo būti naudojamas. Sveikasis varpas turi gerą skambesį. Jis yra gamintas 1805 m. Vilniuje.

Utenos kapinės yra tuojau už šventoriaus, pietinėje pusėje. 1946 m. jos buvo 248 m ilgio, 87 m pločio. Buvo 3 kartus didintos. Anksčiau nebuvo aptvertos, tik grioviu apkastos, bet kun. J. Asminavičius su parapijiečiais apvedė mūro tvora, gražiai sutvarkė. Kapinių centrinėje dalyje yra **kapų koplyčia.** Yra daug gražių paminklų, tačiau seniausias tesiekia 1854 m.

Klebonija mūrinė, raudonų plytų, 27 × 15 m ploto. Viduje yra 10 kambarių, viršuje 3 mansardėlės. Po pastatu įruoštas didelis rūsys. Netoli stovėjo špitolė — tarnų namas, mūrinis. Jame buvo 11 kambarių. Trobesys pastatytas 1879 m., po didžiojo gaisro. Tada jame buvo klebonija.

Prieš I pasaulinį karą parapijiečiai pastatė

Utenos varpinė 1983 metais

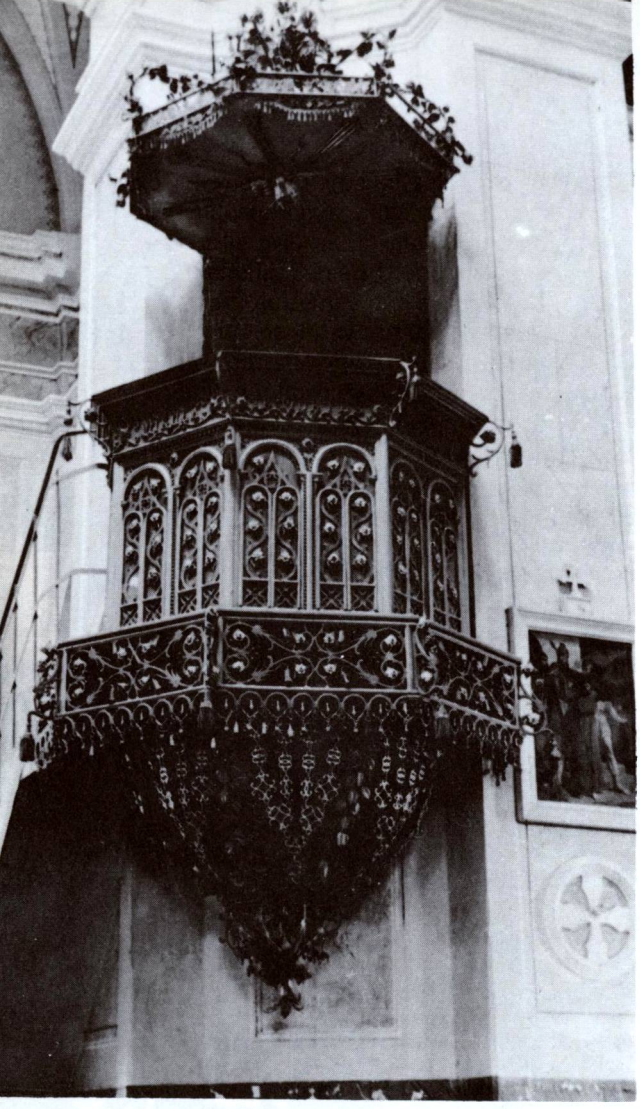

Utenos bažnyčios sakykla 1957 metais

didžiulį medinį namą su sale ir 2 gyvenamomis mansardomis. Ilgą laiką jame gyvai reiškėsi lietuviškas ir katalikiškas veikimas.

Beneficija. Seniau Utenos bažnyčia turėjo 10 dešimtinių žemės prie bažnyčios, o mieste 28 sklypus po 44 kv. prentus. Juose gyventojai buvo pasistatę gyvenamuosius namus. Jų skaičiuje 11 buvo žydų. Už kiekvieną sklypą mokėdavo po 3 rb metinės nuomos, be to, iš eilės turėjo nešioti klebono korespondenciją. Vėliau sklypai buvo valdžios nusavinti.

Parapija turėjo ir daugiau turtų: Utenėlės palivarką (už 7 km), kur buvo 90 margų žemės ir pievų, iš kurių kasmet gaudavo 50 vežimų gero šieno. Palivarkui dar priklausė 2 ežerai. Kitas parapijos palivarkas buvo Dusetų parapijoje — Pakirčiai, apie 40 km nuo Utenos. Čia buvo 25 ha žemės ir nemaža pievų, iš kurių klebonas gaudavo 80 vežimų gero šieno.

Lietuvių tautinis atgimimas Utenoje ir apylinkėse prasidėjo anksčiau, kaip kitose vietovėse. Jau prieš spaudos draudimą buvo nemaža raštingų žmonių. Pradėjus rusams drausti lietuvišką spaudą, ji buvo gabenama iš Prūsų vietinių ir kitų knygnešių.

Nemažą darbą uteniškių švietimo ir kultūrinimo darbe yra atlikę klebonai: prel. Otonas Praniauskas (Proniewskis), kun. Adomas Višniauskas ir kun. Pranciškus Turauskas. Prel. Praniauskas Utenos klebonu buvo 1858—1869 m. Tai žemaičių bajoras, rašęs lenkiškai ir lietuviškai išspausdinęs „Iszguldimas Ewangeliju Szwentu ant wisu Niedeldieniu" ir kt. raštus. Nors buvo bajoras, užtarė skriaudžiamus baudžiauninkus, nemėgo dvarininkų ir išdrįsdavo pasakyti jiems į akis tiesos žodį. Vykdydamas vysk. M. Valančiaus įsakymą skelbti Dievo Žodį žmonėms jų gimtąja kalba, įvedė Utenos bažnyčioje lietuviškus pamokslus ir giedojimus. Jo laikais buvo įsteigtas gausus Blaivybės draugijos skyrius. Draugijai savo veiklą išplėtus, miestelio smuklės ištuštėjo.

1869—1896 m. klebonu buvo kun. Adomas Višniauskas. Šis taurus dvasininkas dar rūpestingiau stengėsi išrauti lenkiškumo liekanas, gyvino lietuvišką veiklą, steigė bažnytines draugijas. Jo rūpesčiu pastatyta ir dabartinė bažnyčia.

1905.IV.5 įkurtas „Saulės" draugijos skyrius, įsteigta lietuviška mokykla, 1909 m. ir keturklasė, kuri po I pasaulinio karo išaugo į gimnaziją su tos pačios „Saulės" mokytojų kursais. Abidvi šios mokyklos davė Utenos apylinkei daugybę mokytojų ir kitų šviesių žmonių. 1914 m. Utena susilaukė dar vieno stambaus lietuvybės ramsčio — klebono kun. Pranciškaus Turausko (1876—1919), kuris tęsė lietuviškąją veiklą. Kartu daug dirbo kun. Vladas Butvila, Pranas Gineitis. „Saulės" gimnazija savo dienas baigė 1929 m lapkričio mėnesį, ypatingu įvykiu — kai sustreikavę mokiniai paliko klases; jie ir jų tėvai reikalavo gimnaziją suvalstybinti, kas ir buvo padaryta Švietimo ministerijos 1929.XI.16 patvarkymu.

Kun. Pranciškus Turauskas, ilgametis Utenos klebonas

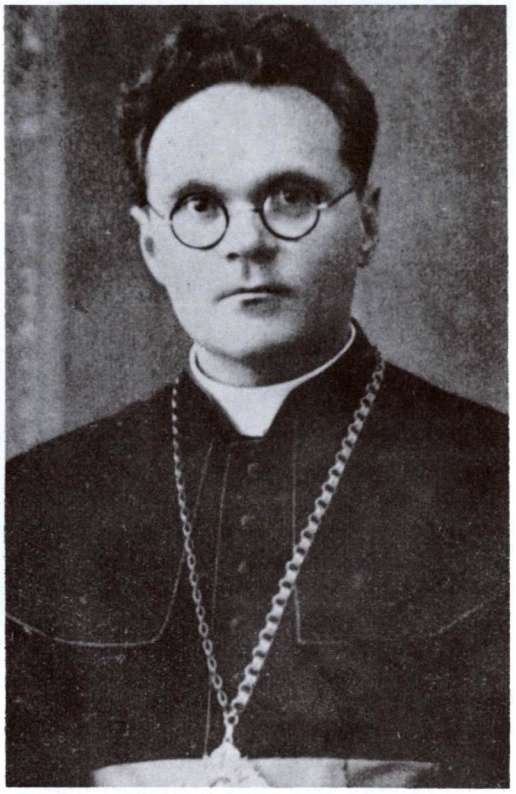

Kan. Vladas Butvila, ilgametis visuomenės veikėjas, mokyklų kūrėjas, „Saulės" gimnazijos kapelionas ir direktorius

1908—1913 m. Utenoje gyveno ir dirbo parapijos vikaru kun. Jonas Švagždys, reiškęsis kaip pažangus kunigas. Stengėsi pravesti kultūrines reformas, steigė draugijas, būrelius, ruošė vakarus, paskaitas. Užmezgęs glaudesnius ryšius su Kauno gubernatorium P. Veriovkinu, Vyžuonėlių dvaro savininku, palankiu lietuviams, pastatė minėtus parapijos (liaudies) namus, įruošė didelę salę su scena, kurioje vyko paskaitos, vaidinimai, susirinkimai, koncertai. Utenos dviklasinėje mokykloje jis lietuviškai dėstė tikybą.

Suorganizuotas geras lietuviškas choras, vedamas vargoninko Banio. Dar prieš I pasaulinį karą Juzefa Kemėšytė (vėliau Nasvytienė), kun. Felikso Kemėšio sesuo, jo remiama, įsteigė Uenoje pirmąjį lietuvišką knygyną.

Utenos parapija buvo didelė, turėjo Suginčių ir Spitrėnų filijas. 1925 m. jungė 8620, 1940 m. 8355 parapijiečius. Iš senų laikų Utena buvo dekanato centras, kuriam priklausė 13 parapijų bei filijų.

Nepriklausomybės metais parapijos veikla ypač buvo aktyvi, gyvai reiškėsi įvairios katalikiškos draugijos. Išskirtinai minėtinas klebonas kun. Jonas Asminavičius, kurio rūpesčiu buvo suremontuota bažnyčia, sutvarkyti parapijiniai pastatai, įsteigta daug katalikiškų brolijų. 1939 m. Utenoje buvo 6276 gyventojai.

Bolševikų ir nacių okupacijos skaudžiai palietė Uteną ir uteniškius. Bolševikai deportavo daugelį uteniškių. 1941 m. birželio mėn. karo veiksmų metu miestas buvo gerokai apgriautas, apdegintas. Užėmę Uteną, vokiškieji naciai prie Utenos esančiame Rašės miškelyje suruošė masines Utenos žydų ir komunistų aktyvistų žudynes. Regėdamos nacių kėslus, uteniškės moterys prašė vokiečių komendantą leisti joms paimti ir globoti 2000 Utenos žydų vaikų. Šiuo reikalu įteiktas prašymas, pasirašytas kelių šimtų uteniškių. Tačiau žudynėms vadovavęs iš Vokietijos atvykęs nacių pareigūnas Gisas pagrasino lietuviams žydų likimu. Kai kuriuos pasirašiusius tardė ir vertė registruotis Gestapo įstaigoje.

Kun. P. Raudos laidotuvės Utenoje 1974.III.11. Palaikų pernešimas į Utenos kapus. Palydėjusių tarpe vyskupai: J. Steponavičius, L. Povilonis, R. Krikščiūnas, apie 200 kunigų, didžiulė tikinčiųjų minia

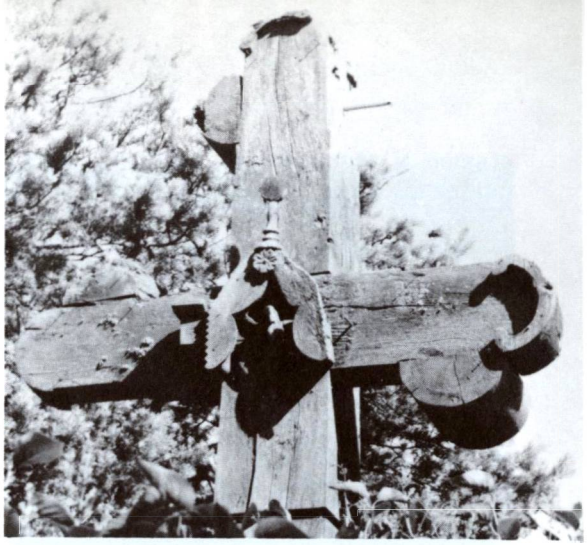

Paminklinis kryžius Utenos kapinėse

Baigiantis II pasauliniam karui, uteniškiai, nenorėdami paklusti okupantui, dar kurį laiką gynėsi ir kovojo. Gyvai reiškėsi lietuviai partizanai ir pogrindis. Daug uteniškių žuvo nelygioje kovoje. Kai kurių partizanų lavonai, NKVD budelių pamesti, kelias dienas gulėjo Utenos miesto aikštėje. Keli jų palaidoti Dauniškio kalnelyje, kur seniau buvo kapeliai. Dar daugiau uteniškių buvo pokario metais deportuota.

Bolševikų okupacijos metu Utena yra rajono centras, paverstas pramonės miestu. 1970 m. 13.000, o 1976 m. 20.000 gyv.

Utenos bažnyčioje yra išlikusių religinio meno bei kulto vertybių, iš kurių minėtinos: XVIII a. italų mokyklos paveikslas — „Izaoko auka"; „Švč. M. Marijos Ėmimas į Dangų", „Kristaus žengimas į dangų", XIX a. — „Paskutinė vakarienė", 1873 m. tapytos 14 Kryžiaus kelių paveikslų, P. Rozelino 1800 m. tapytas paveikslas „Angelas Sargas", XIX a. Juozo Paplausko darbo metalinė sakykla, Antano Deveikio medinė skulptūra „Trimituojantis angelas" (XIX a.).

Kapinėse, kaip minėta, yra įdomių antkapinių XIX—XX a. paminklų. Jose yra ir poetės Karolinos Praniauskaitės (1830—1859) kapas. Čia palaidota prel. Praniausko giminaitė, pirmoji lietuvė moteris poetė, rašiusi eilėraščius lenkiškai ir lietuviškai, vertusi į lietuvių kalbą J. I. Kraševskio „Vitolio raudą", „Žalčių motę".

Jasonių dvare buvo medinė koplyčia. Dabar jos ir žymių nebėra. **Sirutėnų dvare** 1780 m. pastatyta koplyčia. 1816 m. mūrinę koplyčią pastatė Lapas. Po II pasaulinio karo ji buvo apleista.

II pasaulinio karo metu nei bažnyčia, nei parapijiniai trobesiai nenukentėjo, bet klebonijos sodyboje nukrito keletas vokiečių bombų, nuo kurių sprogimo apibyrėjo bažnyčios ir klebonijos langai.

1940 m. Uteną apleido ir prie savo įsteigtos Biliakiemio bažnyčios apsigyveno ilgametis Utenos klebonas kun. Jonas Asminavičius. Pokario metais Utenos klebonu ir dekanu buvo kun. Jonas Kriščiūnas. Tada parapijoje dar dirbo ir 2 vikarai: kun. Juozas Lukšas ir kun. Mykolas Stonys. Vargoninku buvo Pranas Martikonis. Vėliau klebonu buvo kun. Juozapas Niurka. 1983 m. klebonu ir dekanu buvo kun. Jonas Pranevičius (gim. 1911 m., kunigu pašvęstas 1936 m.), vikaru kun. Vytautas Kapočius. Tada Utenoje gyveno ir altaristas kun. Juozas Bagdonas.

Kun. Jonas Pranevičius, Utenos klebonas ir dekanas. (1983 metų nuotrauka)

Užpalių varpinė ir bažnyčia 1976 metais

UŽPALIAI

Švč. Trejybės parapijos bažnyčia

Užpalių miestelis išsistatęs abipus Šventosios upės, daugiau kairiajame krante, 15 km į šiaurę nuo Utenos. **Vietovės vardas** buvo skirtingai rašomas: Užpaliai ir Ušpaliai. Nepriklausomybės metais dėl šio skirtingumo spaudoje buvę kilę didelės diskusijos. ,,Užpalėnai" tvirtino, kad vardas kilęs nuo dviejų žodžių: už + palios (pelkės); vadinasi, ,,už palių" įsikūrusi vietovė ir buvusi vadinama Užpaliais. ,,Ušpalėnai" teigė, esą vardas kilęs nuo nedidelio Ušpalos upelio, įtekančio į Šventąją. Manoma, kad senoji lytis buvo ,,Užpaliai", nes 1373 m. vokiečių kronika mini Castrum Usupalle (Užpalių pilį).

Istorinės žinios. Užpalių apylinkėse, prie Šventosios upės, yra didelis žemės plotas (apie 4 ha), kuriame randama daug laidojimų su degintų kūnų liekanomis iš pirmųjų amžių po Kr. Taip pat aptinkame dar ankstesnių — neolito radinių. Reikia manyti, kad X a., sritinių kunigaikščių gadynės metu, Užpaliai jau buvo stambesnė gyvenvietė, o XIII a. pradžioje, Livonijos ordino puolimo metu, jau svarbus strateginis punktas. Istorikas T. Narbutas rašo, kad 1233 m. Užpaliuose įvykusios smarkios kautynės tarp kunigaikščio Ringaudo ir Livonijos ordino magistro Volkvino. Užpalių vardas minimas ir XIII a. Mindaugo dokumentuose. Kiek vėlesnės kryžiuočių kronikos Užpalius mini daug kartų.

Livonijos kronikoje yra toks įrašas: ,,Eodem Anno (1373, martis 19-20 die) frater Andreas Lantarschalcus iterum congregato exercitu d 350 viris in nocte Oculi mei in primo somno expugnavit suburbium Uspalle, cesis omnibus ao Suburbio cremento. Abductis LXX equis salvus rediit". Vert.: ,,Tais pačiais metais (1373, kovo 19—20 dieną) brolis Andriejus Lantaršalkas, vėl surinkęs

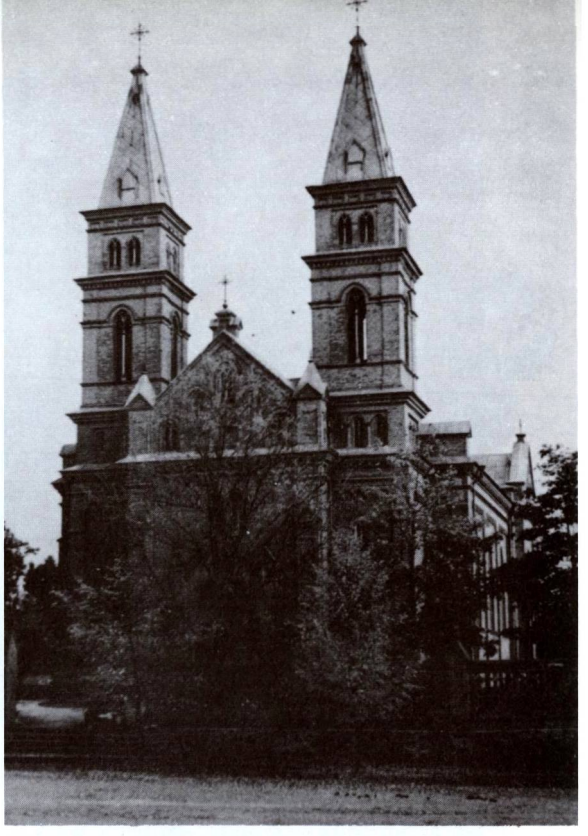

Bažnyčia 1981 ir 1956 metais

kariuomenę iš 350 vyrų, naktį, patiės įmygio metu, puolė Užpalių miestelį. Visus iššudęs ir iš degančio miestelio išsivedęs 70 arklių, sveikas grįžo namo"). Taigi iš šio aprašymo matyti, kad tada Užpaliai buvo didesnis centras.

Senieji Užpaliai, beje, buvo ne dabartinėje vietoje, bet už poros kilometrų — kur dabar yra Šeimyniškių piliakalnis, o prie jo Šeimyniškių kaimas. Čia gyvenusi dvaro šeimyna (darbininkai). Iš čia ir kaimo vardas. Gretimame kaime gyvenę arklininkai. Tas kaimas buvo (slaviškai) Kaniukais pavadintas. Užpalių dvaras buvęs dabartinio miestelio vietoje. Jis priklausė didžiajam kunigaikščiui. Jį valdė „capitaneus". Algirdo laikais juo buvęs Radvilas, kurio sūnus Astikas buvęs didelis Vytauto šalininkas, jo politikos gynėjas, patarėjas ir kartu su juo dalyvaudavo derybose su kryžiuočiais, pasirašydavo sutartis. Astikas buvo ir pirmasis Užpalių valdytojas krikščionis.

Užpalių dvarą ilgesnį laiką valdė Radvilai, iš kurių perėjo Sapiegoms, kurių valdžioje dvaras išbuvo ligi 1831 m., kai dėl įsivėlimo į sukilimą rusai Sapiegų dvarus nusavino. Dvaro žemė išdalyta baudžiauninkams, ir netrukus jie tapo „laisvaisiais", taigi daug anksčiau, kaip kitų dvarų baudžiauninkai.

Užpalių pilis savo reikšmės nustojo tuojau po Livonijos ordino sekuliarizacijos, bet dar XVII a. turėjo karinį viršininką ir laikė įgulą. Karo metu Užpalių bajorai traukdavo į mūšį su savo vėliava.

Užpalių miestelis pradėjo augti XVI a. 1792 m. jau suteikos Magdeburgo miesto teisės ir herbas. (Daugiau žinių apie Užpalius yra ML II t., 110—115 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Pagal padavimus, užpalėnai buvę krikštyjami Šventosios upėje, tuojau už Degesių, kur prasideda miškas, važiuojant į Dusetas kairėje pusėje. Maždaug prieš 200 metų šioje vietoje buvo mūrinis kryžius, bet kai upės vandens paplautas įvirto krantas, įgriuvo į vandenį ir kryžius. Vėliau pastatytas medinis kryžius, stovėjęs dar po II pasaulinio karo.

Pirmosios bažnyčios statymo metai nėra tiksliai žinomi. Istoriniai šaltiniai mini, kad ji buvusi pastatyta 1532 m. Tada Žygimantas II įsakė Utenos ir Užpalių klebonui Jurgiui Chvalševskiui duoti iš Užpalių ir Penionių

Užpalių bažnyčios vidus 1981 metais

Užpalių klebono ir mūrinės bažnyčios statytojo kun. Kazimiero Kozminsko kapas. (1976 m. nuotrauka)

dvarų dešimtinę vaško ir avižų, kaip ir anksčiau buvę duodama. Įsakymas paremtas klebono skundu, kuris, matyt, buvo parašytas po to, kai ta duoklė buvo sulaikyta. Vadinasi, ankstesnieji klebonai duoklę gaudavo. Jeigu taip, tai ir bažnyčia bus buvusi anksčiau pastatyta.

1584 m. Užpalių apylinkėse pravesta valakų sistema suvarė apylinkės valstiečius į prie dvaro besikuriantį Užpalių kaimą-miestelį. XVII a. bažnyčia buvo perėjusi į reformatų rankas, bet vėliau grįžo katalikams. Apie 1750 m. Užpalių klebonas kun. Petras Stasevičius šią jau pasenusią bažnyčią nugriovė ir jos vietoje pastatė naują, medinę. Šis klebonas dar įgijo bažnyčiai Krimblių (Armališkės) palivarką. Jo įpėdinis kun. Korgautas medinę bažnyčią apmušė lentomis.

Kaip minėjome, Užpalių ir Utenos bažnyčios turėjo bendrą kleboną. Bet apie 1725 m. Užpaliai atsiskyrė ir turėjo atskirą kleboną, pradžioje kuratu vadinamą. 1725—1734 m. juo buvo kun. Domininkas Šadzevičius.

1783 m. Užpalius ištiko didelis gaisras. Vieną liepos mėnesio dieną, smarkiam vėjui pučiant nuo Vyžuonų pusės, užsidegė užpalėno Namiko namai; iš čia ugnis pasiekė miestelį, sudegino ir bažnyčią. Apie 1787 m. klebonas kun. Adomas Legovičius su parapijiečiais pastatė naują medinę bažnyčią.

1884—1892 m. klebonas kun. Kazimieras Kozminskas su parapijiečiais pastatė naują mūrinę gotinio stiliaus bažnyčią, kurią 1898 m. konsekravo vysk. Gasparas Cirtautas.

Architektūra. 1884—1892 m. sumūryta bažnyčia yra eklektinės architektūros su gotiškomis ir romaniškomis žymėmis. Pastatas raudonų plytų mūro, pailgo stačiakampio, su dviem fasadiniais bokštais. Centrinė fasado dalis su trikampiu frontonu patraukta priekin, kaip rizalitas. Bokštai keturių nelygaus aukščio tarpsnių ir plačiais karnizais. Jų stogai — smailios piramidės su kryžiais. Portalas turi pusapvalę arką ir trikampį sandriką. Portalo anga trijų juostų, laiptiškai siaurėjanti. Interjeras padalytas į tris išilgines navas. Yra penki altoriai. Išdekoruota 1925 m. Kairėje nuo bažnyčios stovi graži mūrinė varpinė, pažymėta kaip architektūros paminklas. Jinai visiškai kitokio stiliaus, negu bažnyčia. Gali būti, kad ji buvo statyta anksčiau, nes atrodo klasicistinio stiliaus.

Apatinysis tarpsnis yra akmenų mūro su tinkuotu karnizu. Antrasis tarpsnis, šiek tiek siauresnis, yra tinkuotas, turi dideles arkines angas su poriniais piliastrais. Trečiasis tarpsnis yra pusiau žemesnis už apatinįjį, su nedidelėmis apskritomis angomis kiekvienoje sienoje ir panašiais poriniais piliastrais. Stogas gana lėkštas, įgaubtos piramidės formos. Viršuje puošnus geležinis kryžius. Šventoriaus tvora yra permatomų pinučių su mūriniais stilpeliais.

Bažnyčios statyba tęsėsi keletą metų ir tiek iš klebono, tiek iš parapijiečių pareikalavo daug lėšų ir darbo. Laimei, kad dauguma parapijiečių tuo metu jau buvo pasiturintys ūkininkai ir statybą dosniai rėmė. Užpalėnai pagrįstai didžiavosi didžiule mūrine bažnyčia ir net dainą apie ją sudėjo. Štai pora posmelių iš jos:

Dabar linksmindamies dainuosim dainelę,
O pasveikindami naują bažnytėlę,
Džiaukitės visi iš Dievo malonės
Mūsų parapijos susirinkę žmonės.

Kitos parapijos tarp savęs kalbėjo:
Iš kur užpalėnai tiek skatiko sudėjo?
Du šimtai tūkstančių tai yra daugybė
Ir neišsakyta bažnyčios brangybė!

Bažnyčioje buvo įruošti 5 altoriai: Švč. Trejybės (didysis), Švč. Jėzaus Širdies, Švč. M. Marijos, Šv. Juozapo ir Šv. Antano. Buvo pastatyti 16 balsų vargonai su pedalais. 1925 m., dekano kun. Jono Jarašiūno rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis, išdekoruotas bažnyčios vidus. Kai kuriuos bažnyčios vidaus įrengimo darbus atliko nagingas meistras F. Vaškelis.

Tautinis lietuvių judėjimas Užpaliuose ir apylinkėse prasidėjo anksčiau, kaip kitose vietose. Spaudos draudimo laikais lietuviška knyga, laikraštis ir ypač maldaknygė buvo neretas svečias. Šiuos dalykus pristatydavo vietiniai ir iš kitų apylinkių atvykdami knygnešiai. Atgavus spaudą, skaitymas dar padidėjo 1905 m. judėjime užpalėnai buvo aktyvūs. 1907.III.5 suruoštas pirmasis lietuviškas vakaras, apie 1908 m. įsteigtas „Saulės" draugijos skyrius ir lietuviška mokykla su 50 mokinių, sukurtas parapijinis knygynėlis, 1914 m. įsteigtas blaivybės draugijos skyrius.

Iš Užpalių paraijos klebonų išskirtinai minėtinas **kun. Antanas Paurys.** Jis buvo

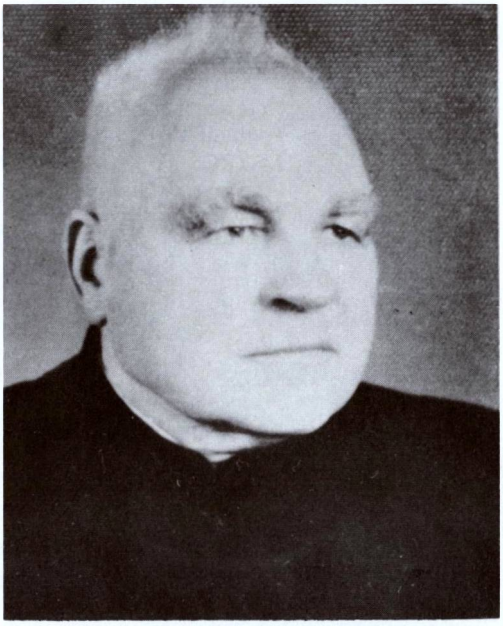

Kun. Antanas Paurys, ilgametis Užpalių klebonas

gimęs 1885.X.3. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1909 m. Ilgą laiką buvo Miežiškių klebonas, 1929 m. perkeltas į Užpalius klebonu, kur išbuvo ilgus metus. Buvo labai geros širdies vyras, darbštus dvasininkas. Suremontavo bažnyčią, pastatė altariją, kurioje, deja, nebegalėjo savo amžiaus užbaigti. Miežiškiuose ir Užpaliuose buvo aktyvus ūkinių, visuomeninių, kultūrinių ir religinių organizacijų darbuotojas. Okupacijų metais, dėl savo labai gero būdo (neturėjo asmeniškų priešų) išvengęs trėmimo, daug padėjo Sibire kenčiantiems, surado būdų pasiųsti jiems pakietėlių ir tuo būdu išgelbėjo ne vieno jų gyvastį. Pokario metais, jau būdamas be sveikatos, apsigyveno Skapiškyje, kur atšventė savo kunigystės auksinį jubiliejų. Pagal išgales talkino Skapiškio klebonui. Čia ir mirė 1968.IV.12.

Nepriklausomybės metais Užpalių parapijoje buvo veiklios katalikiškos organizacijos. 1940 m. parapija turėjo 5539 parapijiečius. Užpaliai buvo valsčiaus centras ir priklausė Utenos apskričiui. 1940 m. apie 2000 gyventojų.

II pasaulinio karo metu Užpaliai nukentėjo. Bolševikai ištrėmė daugelį užpalėnų,

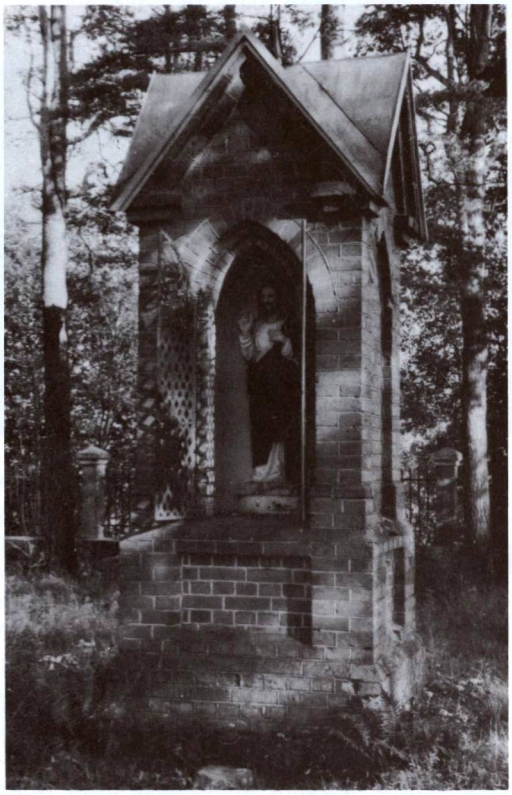

Krakulės koplytėlė 1981 metais

Krakulės šaltinėlis 1978 metais

vokiškieji naciai iššudė Užpalių miestelio žydus ir komunistų aktyvistus. 1944 m. karo veiksmų metu išdegė Užpalių miestelio centras; nukentėjo ir bažnyčia.

Sovietinės okupacijos metu Užpaliai yra Utenos rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 673, o 1979 m. 832 gyventojai.

1974—1983 m. Užpalių klebonu buvo kun. Juozas Šumskis. Parapija priklauso Utenos dekanatui.

Netoli Užpalių bažnyčios laukuose yra įdomi **Krakulės koplytėlė.** Seni žmonės pasakoja, kad toje vietoje prieš 200—300 metų augęs ąžuolas, kurį žmonės laikę šventu. Toje vietoje iš žemės veržiasi šaltinis. Jo vandenį tikintieji laiko turinčiu gydomosios galios, geria, plauna akis ir šiaip jau pamaldžiai vartoja. Atlaidų, ypač Švč. Trejybės šventės metu, šaltinį lanko nemaža maldininkų ir iš tolimesnių vietų. Pokario metais šaltinis buvo gražiai apmūrytas.

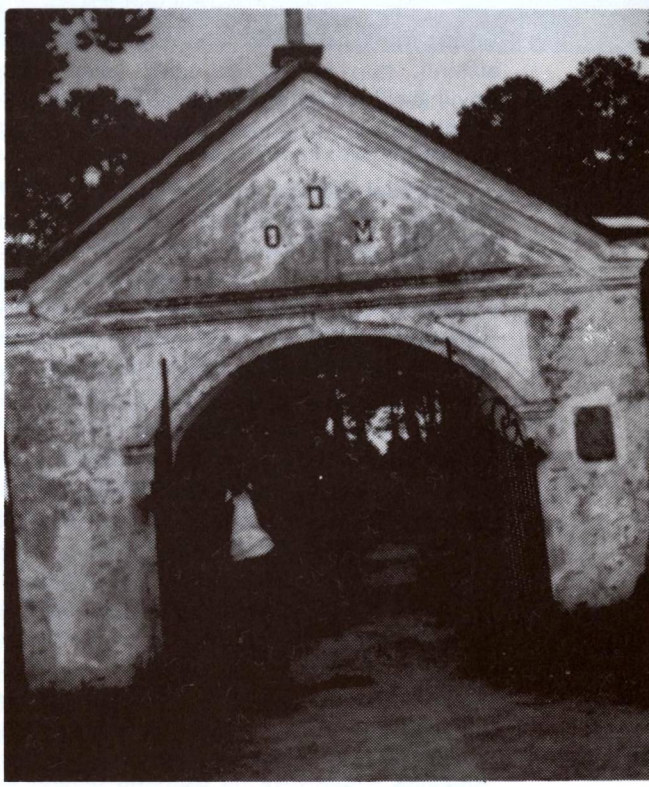

Užpalių kapinių vartai 1978 metais

Vabalninkas nepriklausomybės metais

VABALNINKAS

Švč. M. Marijos Dangum Ėmimo parapijos bažnyčia

Vabalninko miestas yra 27 km į pietus nuo Biržų, 37 km į šiaurės rytus nuo Panevėžio, prie Vabalos upelio (dešinysis Tatulos — Mūšos intakas, 12,4 km ilgumo). Nereikia nė aiškinti, nuo ko vietovė gavo savo vardą. Apylinkės gyvenamos iš seniausių laikų. Ties Vabalninku yra griautinis kapinynas iš II—XII a. po Kr.

Istoriniai šaltiniai Vabalninką mini nuo XVI a. vidurio. 1554 m. Upytės valsčiaus inventoriuje minimas valstybinis Vabalninko kaimas, o 1555 ir 1580 m. ir karališkasis dvaras, kuriam priklausė visi apylinkės kaimai su jo žmonėmis. 1593 m. Varšuvos seimas Vabalninko dvarą pavedė karaliaus Žygimanto III žmonai Onai Austrijietei. Nuo to laiko dvaro savininkėmis būdavo karalienės.

Reformatų bažnyčia Vabalninke įkurta anksčiau, kaip katalikų. Žinoma, kad 1588—1595 m. dvaras išlaikė jų kunigą. Plačioje apylinkėje katalikų bažnyčios nebuvo. Taigi D. L. K. pakancleris Jeronimas Valavičius 1617 m. prie Vabalninko dvaro pastatė katalikams medinę bažnyčią ir jai užrašė Miliūnų kaimą — 16 valakų žemės su žmonėmis. Šis kaimas buvo Žygimanto III 1617 m. dovanotas mažametei Teklei Valavičiūtei. Be to, dar klebonui buvo duota 2 valakai žemės pačiame Vabalninko dvare, statomai bažnyčiai ir klebonijai. Prieš savo mirtį Valavičius bažnyčios patronavimo teisę perleido karaliui su sąlyga, kad klebonu skirtų tik lietuviškai mokantį kunigą ir jį įpareigotų išlaikyti mokytoją, vargoninką ir kitus tarnus. Karalius Vladislovas Vaza 1639 m. užrašus padidino, paskirdamas daugiau žemės. Jonas Kazimieras 1667 m. privilegijas dar padidino. Karaliai dvaro valdytojus ir klebonus skirdavo ligi jų gyvos galvos. Jie būdavo lygaus rango, nuolat tarpusavyje vaidijosi, savivaliaudavo; dvarų valdytojai dažniausiai palaikydavo reformatus. Kartais dvaro ginkluota sargyba užpuldavo į bažnyčią einančius žmones, prieš atlaidus sumušdavo vargoninką, o kunigai su savo šalininkais ne kartą pakirkindavo kaimynines reformatų parapijėles. Žinoma, vieni ir antri nuolat skųsdavosi, karalius juos drausdavo, bet kaip anuo metu buvo priimta, karaliaus niekas neklausė.

Iš vieno 1625.IV.20 dokumento matyti, kad pirmoji bažnyčia buvo kryžminė, statyta iš tašytų rąstų, 20 sieksnių ilgio. Stogas malksnomis dengtas, vienabokštė. Viduje 3 altoriai. Prie bažnyčios buvusi malksnomis dengta varpinėlė su 3 varpais. Šventorius medine tvora aptvertas, vartai malksnomis dengti. Ji išsilaikė 79 metus, kai 1696 m. sudegė.

Sudegusios bažnyčios vietoje buvo pastatyta laikina medinė pašiūrė, kurioje įruošti 2 altoriai. Naują bažnyčią pastatyti nebuvo įmanoma, nes tada siautėjo švedų karas, maras, nuvaręs į kapus gal pusę vabalninkėnų. Pašiūrė ištarnavo 20 metų, kol 1714 m., kun. Abromo Skirmunto ir parapijiečių rūpesčiu, pastatyta antroji medinė bažnyčia. Ji taip pat buvo medinė, kryžminės formos, malksnomis dengta, su vienu dideliu bokštu ir 4 mažais bokšteliais, 3 altoriais.

Bet ir jos amžius nebuvo ilgas: 1729 m. sudegė kartu su visais parapijiniais trobesiais. Pamaldos vėl buvo laikomos šiaudinėje pašiūrėje.

Karų bei nelaimių metu žmonių tikėjimas atgijo. Įkurta Švč. M. Marijos brolija maldai ir geriems darbams, pavargėliams šelpti ligoniams slaugyti, mirusiems laidoti, susivaidijusiems sutaikinti, paklydusiems traukti į gerą kelią. Ši brolija buvo popiežiaus Benedikto XIV specialiu raštu pagirta. Tikėjimo pakilimą paskatino parapijiečius atskiruose kaimuose statytis koplyčias. (Žr. toliau atskirą aprašymą).

1734 m. pastatyta trečioji medinė, kryžminio plano bažnyčia, su koplyčiomis, čerpių stogu, 3 altoriais viduje. Vienoje koplyčioje buvo Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo paveikslas, 1794 m. judėjimo metu nuo rusų smarkiai nukentėjęs — subadytas; nuo jo buvo nuplėšti sidabriniai rūbai.

Ši bažnyčia buvo didelė ir gražiai išpuošta. Visi paveiksluose vaizduojamieji šventieji, pagal ano laiko madą, turėjo sidabrines karūnas. Pastatyti nauji vargonai. 1740 m. raštuose minimas orkestras, kurį sudarė 4 triūbos, 4 voltornos, 4 obojai, 1 basonas ir keli smuikai.

Trečioji bažnyčia nebesudegė, bet neremontuojama sukrypo. 1806 m. klebonas kan. A. Smalinavičius, ruošdamasis statyti naują bažnyčią, šventorių aptvėrė mūro tvora, kuri išliko ligi mūsų laikų. 1808 m. pastatyta mūrinė klebonija, pagaliau 1814 m. pašventinti naujos mūrinės bažnyčios pamatai. Jos statyba tęsėsi trejetą metų, kol 1817 m. buvo baigta. 1818 m., bažnyčios Globėjos dieną, pakonsekruota Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo titulu. Konsekracijos apeigas atliko Kuršo vyskupas pagalbininkas Adomas Korvin-Kosakauskas. Pažymėtina, kad kurį laiką jis buvo oficialus Vabalninko klebonas, nors čia negyveno.

Vabalninko bažnyčios fasadas 1982 metais

Architektūra. 1814—1817 m. statytoji mūrinė bažnyčia buvo padidinta 1880 m., pristatant dviejų aukštų fasadinę dalį. Buvo pridėtas narteksas, vargonų chorai ir du fasadiniai bokštai. Dėl to dabar sunku suvokti, koksai buvo pirmykštis fasadas. Sprendžant iš interjero architektūros ir šoninių sienų, kurios nepakito, pastatas galėjo būti klasicistinio stiliaus. Dabar jis turi neobarokinį fasadą. Jis yra platus, padalytas į penkis vertikališkus tarpsnius, kurių kraštiniai yra bokštų pagrindai. Horizontališkai fasadas padalytas į tris aukštus. Barokišku būdu fasado angos yra gerokai skirtingos. Matome čia didelius stačiakampius langus abipus portiko su trikampiu sandriku. Antrajame aukšte angos mažesnės, su pusapskritėmis arkomis, ir dar yra trys mažos apskritos virš apatinio karnizo. Trečiajame fasado aukšte yra bokštų viršūnės su ažūrinėmis geležinėmis tvorelėmis, nusklembtais kampais, kupo-

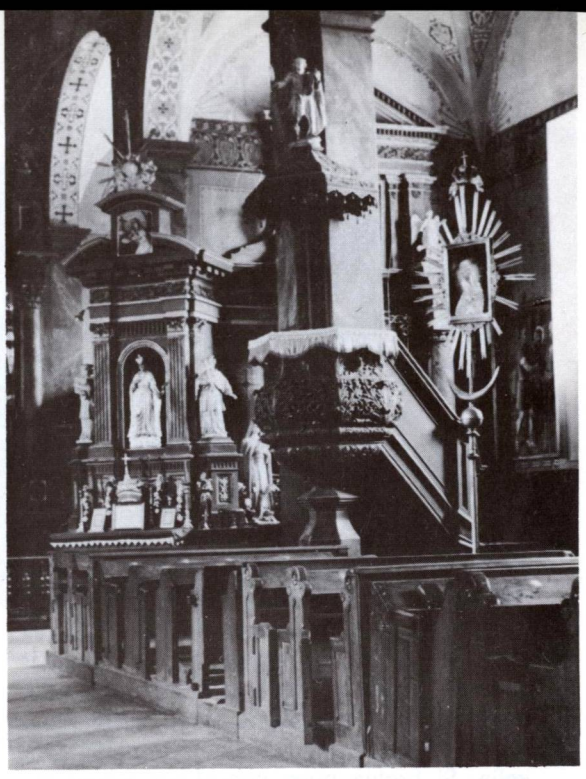

Bažnyčios vidus

liniais stogais ir ant žibintų iškeltais kryžiais. Centrinis frontonas yra išlankstyto silueto, su mažomis spiralinėmis voliutomis ir sudėtinga niša. Fasado ir šoninių sienų plokštumos suskaidytos plokščiais piliastrais. Viskas baltai tinkuota. Stačiakampis planas turi tris navas, iš viso 45 × 24 m ploto. Ant abiejų zakristijų yra ložės arba choro tribūnos. Lubos suskliaustos, pilioriai sujungti puslankių arkomis. 1904 m. bažnyčia buvo naujai išdekoruota, įtaisyti vitražai. Paskliautėse ir sienų frizuose nutapytos lietuviškų raštų juostos ir ornamentai. Yra penki altoriai, turtingai išpuošti orderine tvarka.

Kartu su bažnyčia pastatyta puiki mūrinė varpinė. Ji stovi dešinėje nuo fasado. Padalyta į du aukštus, kurių antrasis yra dvigubai aukštesnis už apatinįjį. Klasicistiniu stiliumi visi paviršiai tinkuoti, o langų apvadai rustikuoti kartu su sienų kampais. Plataus vainikuojančio antablemento karnizai turi mažus modiljonus, o ant kampų uždėtos vazelės. Aštuoniabriaunis kupolinis stogas iškeltas ant apskrito būgno su daug mažų langelių. Už varpinės stovi mažas to paties stiliaus pastatėlis, gal sandėlis. Greta varpinės stovi trijų koplytėlių medinis kryžius, padarytas pagal liaudies meistrų pavyzdį ir šiek tiek stilizuotas.

Dabartinė Vabalninko varpinė

Vabalninko šventoriaus vartai. (Iš vysk. A. Deksnio archyvo)

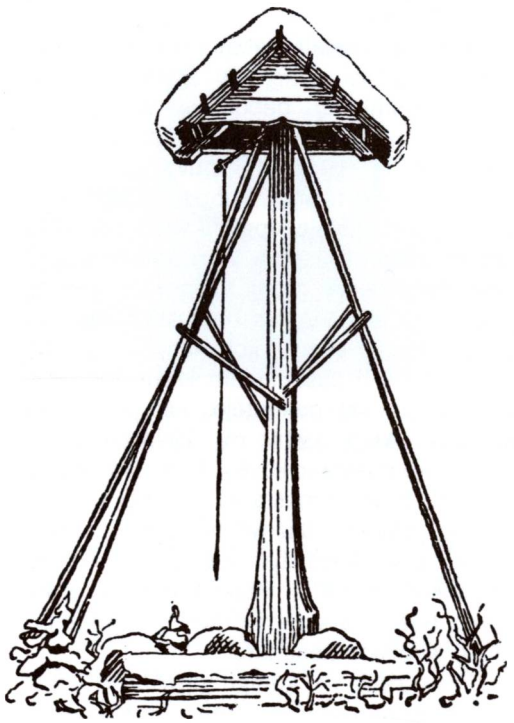

Senoji Vabalninko varpinėlė. (Iš P. Galaunės „Lietuvių liaudies meno")

1915 m. karo veiksmų metu bažnyčia ir varpinė buvo apšaudytos artilerijos ugnimi. Nugriauti bokštai, sužaloti vargonai, stogas. Po 1921 m. bažnyčia suremontuota. Varpinėje pakabinti 4 varpai, nulieti Masalcevo varpų liejykloje Kaune. Vienas mažas varpas (30 kg svorio) pakabintas bažnyčios bokštelyje. Didysis sveria 1292 kg ir turi įrašą „Per Mariją pas Jėzų". Antrasis, 670 kg svorio, pašvęstas šv. Antanui. Jame yra įrašas: „Dievo garbei, tėvynės laimei". Trečiasis, 364 kg svorio, skirtas šv. Kazimierui: „Amžinoji šviesa tegul mirusiems šviečia". Varpuose įlieti šventųjų atvaizdai, Gedimino stulpų ženklai ir įrašas, kad varpas nulietas klebono kun. Mato Kirlio rūpesčiu, parapiečių lėšomis.

1890 m. pastatyti didžiuliai 33 registrų vargonai. Iš viso įruošti 5 altoriai, kurių didžiajame Dievo Motinos Dangun Ėmimo paveikslas, viršuje Švč. Jėzaus Širdies statula.

Vabalninko parapija, po maro epidemijos padidėjus žmonių skaičiui, buvo per didelė. Todėl jau XVIII a. pabaigoje iš jos buvo atidalytos Kupreliškio, Antašavos, Alizavos parapijos. Iš pradžių priklausė Vilniaus vyskupijai, bet nuo 1849 m. priskirta Žemaičių, o 1926 m. Panevėžio vyskupijai.

1818 m. parapijai priklausė 5824 parapijiečiai. Vėliau tas skaičius išaugo ligi 8000, bet steigiantis filijoms ir parapijoms, vėl buvo sumažėjęs. Tačiau 1940 m. parapija turėjo 8845 parapijiečius. Tada jos klebonu buvo kan. Motiejus Kirlys, klebonavęs karo metu ir pokario metais.

Mokykla ir švietimas. Steigiant parapiją, klebonas buvo įpareigotas išlaikyti mokytoją. Taigi mokykla Vabalninke buvo jau 1639 m., o 1777 m. pastatytoje naujojoje mokykloje mokėsi 10 bajorų ir 30 valstiečių bei miestelėnų vaikų. Tačiau mokykla ne visada veikdavo: kai sudegdavo ar nuskursdavo bažnyčia, nustodavo veikusi ir mokykla. 1818 m. prie mokyklos įsteigta bibliotekėlė, kurioje tada buvo 124 knygos. Vis dėlto gyventojų raštingumas seniau nebuvo didelis: kai 1836 m. vieną dokumentą pasirašė 112 Vabalninko apylinkės valstiečių, tai iš jų tik 6 galėjo savarankiškai pasirašyti. Po 1863 m. parapijinė mokykla surusinta. 1907 m. mokyklai paskirtas pirmas lietuvis mokytojas. Tuo metu tuojau mokyklą pradėjo lankyti 190 vaikų.

Turtais bei žeme bažnyčia iš senovės laikų buvo gerai aprūpinta, bet užtat klebonas turėjo atlikti valstybei ir visuomenei eilę prievolių. 1843 m. rusų valdžia bažnyčiai paliko tik 33 dešimtines žemės, o kaip kompensaciją už nusavintus turtus, klebonui kas metai (iki I pasaulinio karo) mokėdavo po 400 rb iš valstybės iždo.

Yra išlikę dokumentų, iš kurių matyti, kad Vabalninko dvaras toli gražu ne visada atlikdavo savo prievoles bažnyčiai, pvz., dažnai klebonui nebuvo teikiamas kuras. Skundai ne visada duodavo ir teigiamų rezultatų. Žinoma, kad 1815.XI.22, grįždamas iš Prancūzijos, Vabalninko klebonijoje buvo sustojęs caras Aleksandras I. Buvusi šalta rudens diena, caras šąlęs ir ėmęs trinti rankas. Ta proga klebonas jam nusiskundė, kad karališkasis dvaras panaikinęs seniai klebonui suteiktą teisę gauti nemokamai miško iš dvaro turtų. Caras pažadėjęs reikalą sutvarkyti. Ir tikrai, klebonas pradėjo gauti miško medžiagos bei malkų.

Tautinis lietuvių judėjimas prasidėjo spaudos draudimo gadynėje, kada šį kraštą pasiekdavo draudžiamieji raštai, platinami vietinių ir iš kitur atkeliavusių knygnešių. Pradėtos kurti blaivybės, savitarpio pagalbos draugijos. 1905.VIII.15 vabalninkėnai sunaikino degtinės monopolio parduotuvę, vėliau pašalino rusišką valsčiaus administraciją, sudarė miliciją ir išrinko atstovus į Didįjį Vilniaus seimą. Valsčius savarankiškai tvarkėsi 3 mėnesius.

Nepriklausomybės metais vabalninkėnai buvo aktyvūs. Jau kuriantis nepr. Lietuvai, suorganizavo 50 vyrų partizanų būrį, kuris privertė bolševikus pasitraukti iš Vabalninko apylinkių. Kurį laiką veikė ir „Vabalninko respublika".

Į religines bei katalikiškas organizacijas vabalninkėnai būrėsi anksti. Veikė Katalikių moterų, Katalikų vyrų, „Pavasario", angelaičių, tretininkų, blaivybės ir kitos organizacijos. Su jomis aktyviai dirbo kunigai: Andriejauskas, Laniauskas, Blažys, Masiokas. Iš jų išskirtinai minėtini Vabalninko blaivininkai, Juozo Mockūno vadovaujami. Vabalninkėnai buvo pratinami vietoje jų mėgiamo stipraus alaus vartoti girą . . .

Nepriklausomybės metais Vabalninkas buvo Biržų aps. valsčiaus centras. 1939 m. apie 2000 gyv.

Okupacijų metais Vabalninkas su apylinkėmis skaudžiai nukentėjo. Bolševikai daugelį vabalninkėnų deportavo ar nužudė, vokiškieji naciai išnaikino Vabalninko žydų bendruomenę. 1944.VII.9 buvo suformuota Vabalninko partizanų kuopa (150 vyrų), tačiau ji nebegalėjo apginti savo apylinkių. Rusams užėmus Lietuvą, vabalninkėnai partizanai dar trejetą metų kovojo prieš juos, gindami gyventojus nuo rusų savivalės, nuo stribų ir naujai atkeltų kolonistų.

Baigiantis II pasauliniam karui, Vabalninko bažnyčia vėl nukentėjo, kad ir ne taip skaudžiai, kaip 1915 m. 1944.VIII.1 ant Vabalninko miestelio kovėsi 3 lėktuvai. Kautynių metu buvo numesta 11 bombų, kurioms sprogus išbyrėjo bažnyčios langai, suskilo vitražai, buvo apdaužyti ir vargonai. Pokario metais klebonas kun. Matas Kirlys su parapijiečiais bažnyčią suremontavo. Parapija priklauso Kupiškio dekanatui.

1974—1981 m. kunigų sąrašuose Vabalninko klebonu pažymėtas kun. Juozas Varnas (gim. 1909 m., kunigu pašvęstas 1934 m.). 1982 m. parapijos administratorium paskirtas iš Papilio atkeltas kun. Petras Budriūnas

Šventadienį prie Unciškių kaimo koplyčios. (Daumanto Čibo nuotrauka)

Unciškių kapinių vartai

Kun. Petras Budriūnas, Vabalninko parapijos administratorius ir Geidžiūnų klebonas 1983 metais

(gim. 1935 m., kunigu pašvęstas 1965 m.). Kartu jis aptarnavo ir nuolatinio kunigo neturinčią Geidžiūnų parapiją.

1980.V.22 Vabalninke po ilgos ir sunkios ligos mirė Vabalninko altaristas kun. Stanislovas Krištanaitis (gim. 1912.VIII.17), ramygalietis, vedęs kovą su girtavimu, vėliau parašęs plačią Truskavos parapijos istoriją, paskleidęs daug apaštališko turinio laiškų. Palaidotas Vabalninko šventoriuje. Jo laidotuvėse dalyvavo vysk. R. Krikščiūnas, 108 kunigai, daugybė tikinčiųjų.

1983 m. kunigų sąrašuose kun. J. Varnas įrašytas kaip garbės klebonas.

1950—1960 m. Vabalninkas buvo rajono centras. 1950 m. suteiktos miesto teisės. 1960 m., panaikinus rajoną, miestas priskirtas Biržų rajonui ir yra apylinkės centras. 1970 m. 2070 gyventojų.

Vabalninko bažnyčioje yra išlikusių religinio meno vertybių, iš kurių minėtinos: medinė skulptūrinė grupė „Marija su Kūdikiu" (1937 m.), 1885 m. gražiai išdrožinėta medinė sakykla su skulptūromis, 1904 m. stikliniai vitražai „Šv. Domininkas" ir „Šv. Pranciškus" ir kt.*

Koplyčios

XVII—XVIII amžių sąvartoje Vabalninko parapija buvo labai didelė. Esant blogiems keliams, ypač pavasario ir rudens polaidžių metu, buvo labai sunku pasiekti bažnyčią, į kurią dažnai reikdavo klampoti po keliolika

* Vabalninkietis inž. K. Šakenis yra parašęs knygą „Vabalninkas ir jo apylinkės praeityje", Kaunas, 1936 m. Rašant pasinaudota jo paskelbta medžiaga, o taip pat klebono kun. M. Kirlio studija „Vabalninkas" (iš K. Paltaroko „Panevėžio vyskupija" rankraščio), vabalninkėno Daumanto Čibo rašiniu „Vabalninkas" iš ML II t. 721—732 psl.

Lamokų kaimo koplyčia Vabalninko apylinkėse

kilometrų. Taigi tuo metu apylinkės gyventojai stengėsi pasistatyti kaimų koplyčias (dažniausiai ant kapinaičių), kuriose retkarčiais būdavo laikomos pamaldos, pašarvojami numirėliai, meldžiamasi gegužinių pamaldų metu. Tokios koplyčios buvo šiuose kaimuose:

Unciškiuose. Tai didelis kaimas (1923 m. 43 sodybos ir 263 gyv.), ištįsęs apie 2 km palei kelią. 1736 m. kaimo gyventojai čia pasistatė koplyčią, kurią retkarčiais aptarnaudavo Vabalninko kunigas. Koplyčioje iki paskutinių laikų buvo išlikusi neišaiškintos paskirties mėlyna vėliava su baltu kryžium dugne. Kas žino, gal tai yra 1863 m. sukilėlių vado kun. Antano Mackevičiaus kurio nors būrio vėliava. Jis buvo čia atėjęs su savo lietuviškais daliniais, skubėdamas į pagalbą Zigmantui Sierakauskiui, kurį Biržų apylinkėse sumušė rusai. Koplyčios viduje dar buvo matyti tų metų data. Šio kaimo laukuose yra VII—XII a. senkapiai, kuriuose mirusieji buvo laidojami nedeginti.

Deikiškiuose, 6 km į šiaurę nuo Vabalninko, buvo Šv. Elenos medinė koplyčia, 1736 m. kaimo gyventojų statyta. Šis kaimas žinomas nuo XVI a.

Dikonių kaime buvo Šv. Lauryno koplyčia.

Jasiuliškių kaimo kapeliuose (6 km nuo Vabalninko) buvo medinė Šv. Antano koplyčia, statyta 1736 m.

Kuprių kaimo kapinaitėse buvo medinė Šv. Stanislovo koplyčia, statyta vietos gyventojų 1746 m.

Lamokų kaime (1923 m. 9 sodybos, 61 gyv.) yra Šv. Jurgio koplyčia, statyta 1726 m. 1928 m. atstatyta. Joje retkarčiais buvo laikomos pamaldos. Koplyčia medinė, šiaudais dengta. Įdomus architektūrinis paminklas. Taip pat įdomūs kapinių vartai, kurių viršuje yra 3 geležiniai ornamentuoti kryžiai.

Martišiūnų dvare buvo koplyčia, 1925 m. atstatyta.

Sodelių kaime (1923 m. 18 sodybų, 119 gyv.) 1746 m. pastatyta Šv. Dvasios koplyčia.

Šukionių kaime (8 km į šiaurės vakarus nuo Vabalninko), 1736 ar 1746 m. pastatyta Šv. Mato koplyčia. 1782 m. kaimas priklausė grafui Tiškevičiui. Šio kaimo gyventojai aktyviai dalyvavo 1831 m. sukilime. 1863.VII.4

Šukionių apylinkėse vyko sukilėlių mūšiai su rusais. 1923 m. kaime buvo 52 ūkiai ir 321 gyv., 1959 m. 223, 1970 m. 175 gyv.

Uoginių kaime (11 km į pietus nuo Vabalninko), 1716 m. pastatyta Šv. Marijos Magdalenos vardo koplyčia. Tai laisvų bajorų kaimas, minimas XVI a. vidurio Upytės pavieto aktuose. Carinės Rusijos laikais pagarsėjo tuo, kad jo bajorai dalyvaudavo visuose priešrusiškuose sąjūdžiuose bei sukilimuose. Ties Uoginiais aptikta neolito stovyklos liekanų. 1923 m. kaime ir dvare buvo 107 sodybos ir 502 gyv., 1970 m. 256 gyv.

Vabalninko kapinėse taip pat yra Šv. Marijos Magdalenos koplyčia, statyta Pakarskio ir parapijiečių.

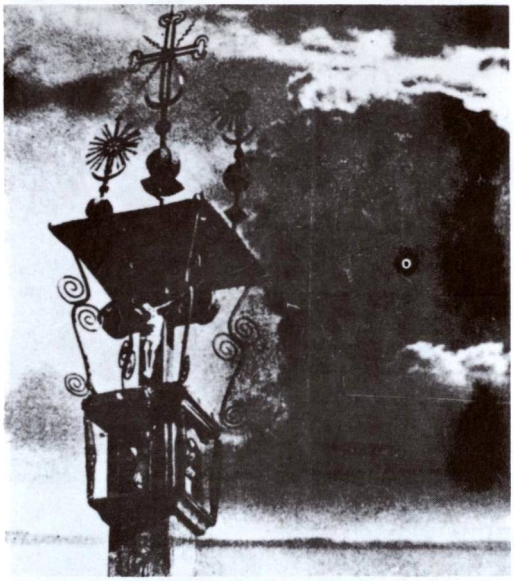

Kryžius Šukionių kaime

VADAKTAI

Švč. M. Marijos Rožančinės parapijos bažnyčia

Vadaktų bažnytkaimis yra prie Vadaksties upės (dešinysis Nevėžio intakas, 18,7 km ilgumo), 27 km į pietvakarius nuo Panevėžio, 11 km į šiaurės vakarus nuo Krekenavos, prie kelio į Šeduvą.

Vadaktų vardas minimas 1372 m. Vartbergės Livonijos kronikoje. Istoriniuose šaltiniuose 1585 m. minimas Vadaktų dvaras. 1744—1773 m. Vadaktai priklausė jėzuitams, kurie du dvaro ūkius tvarkė pavyzdingai, įruošė koplyčią, malūną, nusausino žemę, pastatė užeigą, alaus bravorą. Panaikinus jėzuitų ordiną, dvaras perėjo į Juodkevičių rankas, kurių Juozas ir Bogumila pastatė pirmąją bažnyčią, paaukodami jai 29 margus žemės ir 1000 talerių — 1350 sidabro rublių vertės.

Bažnyčia buvusi medinė, dvibokštė, prieangis neturėjęs grindų. Virš jo buvo viškos su 6 balsų vargonais. Buvo įruošti 3 altoriai.

Vėliau dvaras perėjo į kitas rankas. 1883 m. Agota ir Zigmantas Liudkevičiai, paveldėję dvarą, pastatė naują bažnyčią, didesnę už pirmąją. 1890.V.22 ją konsekravo vyskupas M. Paliulionis, suteikdamas jai Šv. Agotos

Vadaktų bažnyčios fasadas 1982 metais

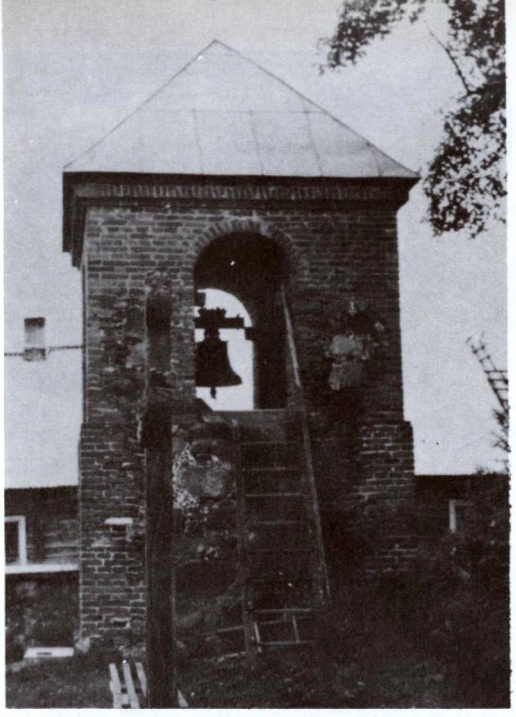

Vadaktų varpinė

Koplytstulpis ir Vytauto Didžiojo paminklas Vadaktuose 1978 metais. (Perkūno Krukonio nuotrauka)

subtitulą. 1921 m. jai suteiktos parapijos teisės.

Architektūra. 1797 m. statyta mūrinė bažnyčia buvo pagrindinai atnaujinta 1883 m. Iš skirtingų stilių atrodo, kad tada buvo pristatytas fasadinis bokštas. Pagrindinis bažnyčios pastatas yra stačiakampio plano, ramių plokštumų, vienos navos klasicizmo kūrinys. Tuo tarpu bokštas yra sudėtingos formos, skersai ir išilgai suskaidytas eklektinis pastatas. Jo portalas stačiakampis, langai ir varpų angos arkinės. Gausu piliastrų, karnizų, šalutinių bokštelių, nišų. Viskas nutinkuota ir nudažyta gelsvai. Dydžiai: ilgis 20,5 m, plotis 12 m, aukštis iki lubų 7 m, iki bokšto viršūnės 32 m. Lubos ir grindys medinės. Vidus irgi tinkuotas ir dažytas. Yra trys altoriai. Šventorius nedidelis, tik 35 × 35 kv. m. Yra mūrinė varpinė iš raudonų plytų, netinkuota. Jinai žema, vieno aukšto, su didelėmis atviromis angomis, pro kurias matomas varpas.

Vidus skoningos išvaizdos, altoriai mediniai, baltais dažais nudažyti, paauksuoti. Didžiajame yra Šv. Agotos, o viršuje Švč. M. Marijos Rožančinės paveikslai. Altorių puošia klūpančių angelų statulos. Prieangyje prie stulpo stovi kryžius, statytas 1901 m.

Varpinėje yra 2 variniai varpai. Didysis 5,5 centnerių svorio, Šv. Anufro vardu pakrikštytas, įruoštas 1883.II.8 fundatorių Liudkevičių. Antrasis mažesnis — padovanotas 1912 m. Pustelninko. Parapija priklauso Panevėžio dekanatui. 1940 m. turėjo 2132 parapijiečius.

Vadaktų apylinkėse buvo daug dvarų. Jų savininkai — Lietuvos bajorai, sulenkėję patys, lenkino ir parapijiečius. Kuriantis nepriklausomai Lietuvai, palaikė ryšius su kitais Liaudos srities bajorais ir veikė prieš nepriklausomą Lietuvą. Nors jie turėjo dvarų, palivarkų ir didesnių vienkiemių, ūkininkavo blogai, sunkiai vertėsi. Bažnyčioje nelotyniškos pamaldos buvo laikomos dviem kalbomis — lietuviškai ir lenkiškai. Bet po 1946 m. žymi dalis sulenkėjusių parapijiečių repatrijavo į Lenkiją, ir pamaldos laikomos tik lietuviškai.

Nepriklausomybės metais Vadaktai priklausė Krekenavos valsčiui. 1923 m. 27 sodybos ir 154 gyv. Sovietinės okupacijos metu Vadaktų kaimas priskirtas Radviliškio rajono Sidabravo apylinkei. 1970 m. 106 gyventojai.

Pokario metais parapiją administravo kun. Bronius Kazakauskas. 1983 m. klebonu buvo kun. Antanas Valantinas (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1940 m.).

VADAKTĖLIAI

Šv. Jono Nepomuko parapijos bažnyčia

Vadaktėlių arba Vadakčiukų bažnytkaimis stovi prie Nevėžio upės, 20 km į pietvakarius nuo Panevėžio, 7 km į pietus nuo Naujamiesčio. Vietovės vardas kilęs nuo Vadaksties upelio, kuris 1 km į pietus nuo Vadaktėlių kerta vieškelį ir įteka į Nevėžį.

R. katalikų bažnyčią čia pastatė 1773 m., valstybės padalijimo laikais, Kuršo kunigaikštis Bironas (Byronas). Jis buvęs pulkininkas, metė karinę tarnybą, už karinius nuopelnus gavo Vadaktėlių dvarą; iš protestanto virto kataliku, iš kunigaikščio kunigu, net vienuoliu. Dvarą jis atidavė su juo drauge katalike tapusiai seseriai, kuri ištekėjo už barono Grothuso. Vėliau paveldėjo jos duktė, ištekėjusi už grafo Kopanskio, kuris į dvaro bažnytėlę įvedęs viešas pamaldas, bet nuolatinio kunigo dar neturėjo.

1880 m. apirusi koplyčia buvo Ivono ir Izabelės Kopanskių pagrindinai suremontuota ir padidinta. 1881.V.17 ją pašventino Žemaičių pavyskupis Aleksandras Beresnevičius. 1910 m. kun. Aleksandras Garnevičius, gavęs lėšų iš Juozo Bytauto, pristatė bažnyčiai du bokštu ir vėl suremontavo.

Architektūra. 1773 m. statyta ir 1880 m. atnaujinta bei praplėsta medinė bažnyčia turi tradicinių ir liaudiškų elementų, tačiau jos fasadiniai bokštai atrodo panašūs į XIX a. pabaigoje buvusius madingus pseudogotikos bokštus. Stačiakampis planas užbaigiamas trisiene absida, kuri yra lygi savo pločiu ir aukščiu su nava. Tradicinės liaudies architektūros žymės yra ryškios pusračio formos langelių apvaduose, kur matomi saulutės spinduliai, ir visų langų palangėse. Poriniai langai turi trikampes sąramas. Čia galima įžiūrėti neogotikos įtaką. Sienos apkaltos gulsčiomis lentelėmis, o kampai statmenai. 1970 metais bažnyčioje tebebuvo fundatoriaus Petro Birono XVIII a. tapytas portretas ir varpas su 1725 m. data. Šventorius aptvertas gyvatvore.

Iš pradžių bažnyčia žemės neturėjo, bet ir nereikėjo — kunigą išlaikė dvaras. 1881 m. Iz. Kopanskienė užrašė bažnyčiai 8,5 dešimtinės žemės ir paskyrė 160 rb metinės algos, be to, dar tam tikrą duoklę grūdais ir kitomis

Vadaktėlių bažnyčia 1982 metais

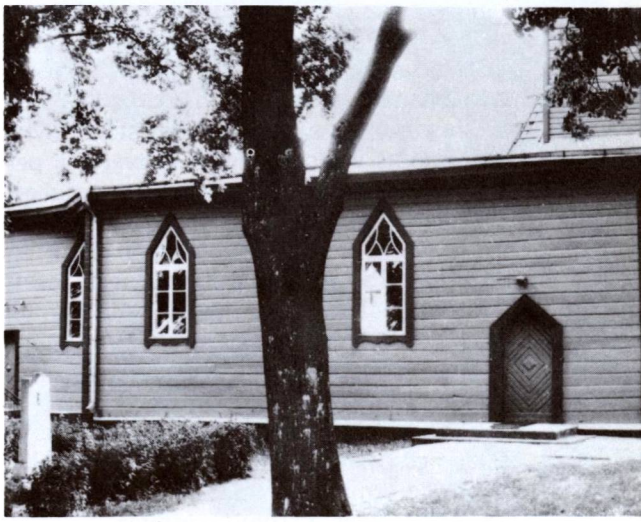

Bažnyčios šoninis vaizdas 1981 m. (Iš Algio Abromaičio albumo)

Vadaktėlių bažnyčia 1956 metais

prievolėmis. Už tai klebonas turėjo už mirusius fundatorius kasmet laikyti 30 mišių ir giedoti 4 egzekvijas.

Pagal apylinkės gyventojų pasakojimus, seniau koliatorius Kopanskis nepasižymėjęs dora. Kartą jis išprievartavęs jautrių tikybinių jausmų mergaitę, kuri vėliau puolusi į laužą ir susideginusi. Po šio įvykio atbudusi ir palaidūno dvarininko sąžinė: jis ėmęs daryti atgailą ir kaip įmanydamas išpuošęs bažnyčią, kuri pirmiau jam nelabai terūpėjusi.

Vadaktėlių apylinkės valstiečiai išliko lietuviai, tačiau dvarelių savininkai buvo aplenkėję. 1902—1905 m. Vadaktėlių kuratu buvo kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, stiprinęs čia lietuvišką dvasią. Savo raštuose jis mini, kad spaudos atgavimo išvakarėse, 1904 m. miegodamas klebonijoje, sapnavęs pranašišką sapną. Esą jis matęs carą Mikalojų su savo žmona pasislėpusį nuo audros Vadaktėlių klebonijoje, po jos šiaudiniu stogu. Rytą, išlydėdamas valdovą, Tumas nutvėręs jį per pusiaują (kaip Jokūbas angelą) ir sušukęs: „Nepaleisiu, kol pasirašysi lietuviams raštmenų laisvę!" — „Vot, čudak, nu bud po tvojemu!" (Tai juokdarys, tebūna pagal tave!) — pasakęs caras ir išvažiavęs. Tačiau sapno būta pranašiško: po kelių dienų Tumas, nuvykęs į Panevėžį, išvydęs plakatus, skelbiančius lietuviams spaudos laisvę.

Kurato Tumo atminimas Vadaktėliuose išliko ligi pastarųjų dienų. Vadaktėlių bažnyčioje jo atminimui yra pakabintas dail. A. Gabrėno tapytas J. Tumo portretas.

Iš Vadaktėlių kunigų dar minėtinas 1895 m. čia atkeltas lietuviškų knygų platintojas

Kan. J. Tumo-Vaižganto portretas, piештas dail. A. Gabrėno, Vadaktėlių bažnyčioje, kur J. Tumas darbavosi 1904-1906 m. (Iš kun. Gedimino Blyno rinkinio)

Vadaktėlių bažnyčios poriniai langai

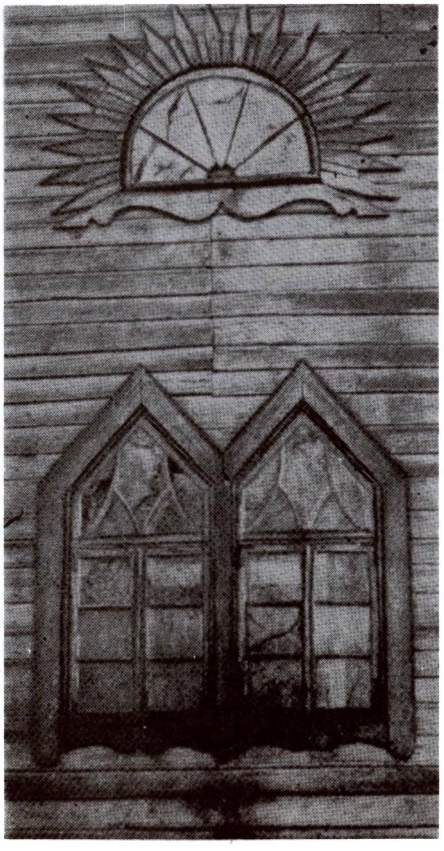

Vadaktėlių bažnyčios choras su kunigais atlaidų metu 1976 metais

kun. Juozas Vitkus. 1899 m. buvo baustas filialistas kun. Petras Žeksnis, pasakęs smarkų pamokslą kun. A. Kuodžio primicijose Upytėje.

Netoli Vadaktėlių (2 km) esančiame Garšvių kaime spaudos draudimo laikais buvo įkurtas liet. spaudos laikymo ir platinimo centras, kuriame darbavosi knygnešiai: J. Bielinis, K. Ūdra, V. Kazanauskas, J. Nateckis, Račiūnas, J. Sakalauskas.

Nepriklausomybės metais Vadaktėliai priklausė Naujamiesčio valsčiui. 1923 m. kaime ir dvare tebuvo 10 sodybų ir 64 gyventojai. 1930 m. Vadaktėlių (Naujamiesčio) filijai suteiktos parapijos teisės. 1940 m. turėjo 1069 parapijiečius. II pasaulinio karo metu kuratu buvo kun. Jonas Dabučka. Pokario metais ilgesnį laiką klebonu buvo kun. Gediminas Ignas Blynas (gim. 1917 m., kunigu pašvęstas 1943 m.). Jis sumaniai vedė parapijos reikalus, suremontavo bažnyčią, suorganizavo parapijos chorą, rūpinosi vaikų katekizacija, organizavo atlaidų šventimą ir kt. Jis mirė 1981.II.10. Palaidotas Kupreliškyje. Po jo mirties parapija nuolatinio kunigo neturi, retkarčiais aptarnauja Naujamiesčio kunigas.

Kun. Gediminas Blynas su vaikučiais, jo parengtais pirmajai Šv. Komunijai 1976 metais

Vadoklių bažnyčia 1982 metais

VADOKLIAI

Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčia

Vadoklių bažnytkaimis įsikūręs žemoje vietoje, prie Juodos upės (kairysis Nevėžio intakas, 54 km ilgio), 9 km į rytus nuo Ramygalos. Iš pietų pusės prieina Bernatonių mišką. Vietovė, įsikūrusi lygioje vietoje, po didesnio lietaus aptvinsta. Tada keliai sunkiai išvažiuojami, pasidarydavo purvynė.

Istorinės žinios. Kada Vadokliai įsikūrė, tikresnių žinių neturime, tačiau jie jau buvo kryžiuočių puolimo metu, minimi 1372 m. H. Vartbergės „Livonijos kronikoje". Kai 1378 m. į Lietuvą įsiveržęs Livonijos magistras Vilhelmas 9 dienas niokojo Upytės sritį, aštuntoji jo sustojimo vieta (postovis) buvęs Vadokliuose, kuriuos kronikos vadina Landucten.

1578 m. minimas Vadoklių dvaras ir miestelis. 1726 m. dvarą valdė Belazarai, vėliau perėjo Chreptavičiams.

R. katalikų bažnyčia. Manoma, kad pirmoji koplyčia dvare buvo pastatyta XVIII a. pradžioje. Pirmąją parapijiečiams skirtą bažnyčią 1781 m. pastatė Vadoklių dvaro savininkas Upytės vaitas Anupras Belazaras. 1781.VI.15 dovanojimo aktu, kuris sudarytas Ukmergės pavieto žemės teisme, iš dvaro buvo bažnyčiai išskirta 1 valakas 2 margai žemės klebonijai ir ūkio trobesiams, daržams sklypai, 3 laukai javams pasėti, be to, dar nemaža žemės ir sklypų kitur. Vėliau bažnyčia dar gavo daugiau turtų bei beneficijų. Didesnė miestelio dalis stovėjusi ant bažnyčios žemės.

Vadoklių varpinė, kapinių koplyčia, kapinių ir šventoriaus tvoros buvo mūriniai. Atrodo, kad buvo rūpintasi pastatyti ir mūrinę bažnyčią, tačiau tai nebuvo padaryta; greičiausiai sutrukdė 1863 m. sukilimas.

Belazaro statyta bažnyčia buvo tiesi ir graži. Tačiau ji buvo per maža, taigi iškilo reikalas padidinti. Atsirado ir proga: stiprus viesulas išvertė ponios Puškevičienės Girdiškio miške daug eglių. Ji išverstus medžius sutiko atiduoti bažnyčios reikalams. Tuometinis Vadoklių klebonas kun. Jonas Balvočius-Gerutis pasiryžo bažnyčią perstatyti. Ji paliko medinė, tačiau stovėjo ant aukšto akmens mūro pamatų.

Architektūra. 1781 m. statyta medinė bažnyčia buvo padidinta 1876 m., pristatant šonines koplyčias. 1934 m. pastatas atnaujintas, padekoruotas. Vieton senųjų barokinių bokštelių uždėti kvadratinio pjūvio aukštesni bokšteliai su langais, po vieną stogo galuose. Nors bažnyčia yra kryžminio plano, bet ji panaši į gero ūkininko pirkią. Tokios jos sienos, toks ir stogas ir jų aukščių santykis. Tokį pirkios įspūdį dar sustiprina langai su dailiai išpjaustinėtomis palangėmis ir stogo galų karnizų ažūriniai pjaustiniai. Plačios dvivėrės fasado durys sukaltos rombiškų raštu, o gulsčiai apkalta siena suskaidyta piliastrais, kurie primena svirno kolonėles, nes dekoruoti per vidurį rombukais. Granitc akmenų tvora aptvertame šventoriuje stovi balta mūrinė varpinė. Jai atliepia didieji vartai, sudaryti iš dviejų baltų mūrinių arkų su trikampiais stogeliais ir nišomis statulėlėms įstatyti. Toliau esančiose kapinėse yra akmenų mūro koplyčia-bažnytėlė su rūsiu ir varpu.

1876 m. rugpjūčio mėnesį Ukmergės

Bažnyčia 1964 metais

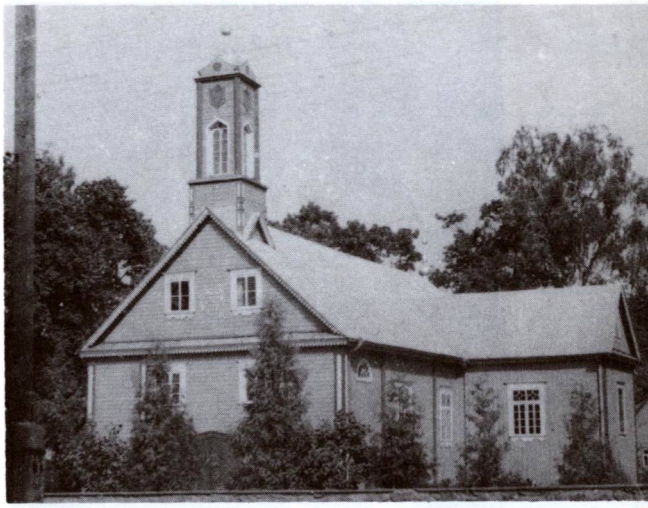

Bažnyčios šoninis vaizdas apie 1976 metus

dekanas kun. Andrius Dulskis ją pašventino Švč. Jėzaus Širdies titulu. 1934 m. klebonas kun. Mykolas Jusys su parapijiečiais suremontavo ir pagražino.

Varpinėje buvo 3 varpai — Jonas, Kundrotas ir Jurgis. Jais savo amatą gerai žinantis varpininkas gražiai skambindavo, harmoningais dūriais: „Dangun dūšia, kūnas žemėn". Tačiau I pasaulinio karo metu vokiečiai varpus išsigabeno.

Tas pats klebonas kun. Balvočius, klebonavęs 1875—1902 m., pastatė gerus parapijos ūkinius trobesius, sutvarkė parapijos ūkį. Čia gyvendamas parašė keletą knygų ir savo lėšomis išleido. Rūpinosi labdarybe, švietimu, kovojo su prietarais; garsėjo ir savo gražiais pamokslais, kurie sutraukdavo daug klausytojų. Jis buvo ne tik kunigas, bet ir astronomas, kultūros skleidėjas, nuoširdus kaimo žmonių draugas. Jungtuves, krikštą, pakasynas teikdavo nemokamai visiems tiems, kurie neturėdavo pinigų ir patarnaudavo vienodai lygiai, iškilmingai — kaip ir pasiturintiems. Tačiau tai nesutrukdė jam tapti pasiturinčiu. Buvo ir savamokslis inžinierius, išgalvojo originalų vėju varomą malūną, pastatė jį klojimo gale ir sujungė su kuliamąja mašina. Vėjo jėga kuldavo ir maldavo grūdus. Tačiau tik jis vienas mokėjo operuoti: kai mirė klebonas, sustojo ir vėjo jėgainė. Jo laikais pakilo švietimas, žmonės skaitė draudžiamąją spaudą, gaudavo laikraščių ir iš Amerikos. Rūpinosi blaivybe, sumažėjo girtavimas. Čia klebonaudamas ir mirė. Palaidotas Vadoklių kapinėse, ties priešakiniais varteliais.

Vadoklių kapinės atsirado kartu su bažnyčia, bet galėjo būti ir anksčiau. Jos yra už 5 varsnų nuo bažnyčios, aptvertos granito mūro tvora. Jose buvo pastatyta nemaža, maždaug filijinės bažnyčios dydžio mūrinė koplyčia su rūsiu ir varpeliu bokštelyje. Visų Šventųjų ir Vėlinių dieną joje buvo laikomos pamaldos už mirusiųjų sielas. Kapinėse yra daug kryžių — medinių, metalinių, akmeninių, plytinių. Skoningo darbo geležiniai varteliai, apipavidalinti, kiek primena senovinių pilių vartus. Šiose kapinėse palaidotas ir klebonas kun. Domininkas Tunas, sėkmingiau tęsęs savo pirmtakūno J. Balvočiaus darbą.

Kiek atokiau nuo bažnyčios, prie vieškelio, stovėjo keistas namelis, „kaulinyčia" vadinamas.*

1932 m., klebono kun. Juozo Remeikos ir kun. Petro Margevičiaus rūpesčiu, įkurta altarija.

Nepriklausomybės metais Vadokliai buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje ir dvare 191 gyv.

II pasaulinio karo metu Vadoklių bažnyčia buvo į ją pataikiusių patrankų sviedinių gerokai sužalota. 1947 m. ji stovėjo su pakrypusiu bokštu. Tada parapijos administratorium buvo kun. Juozapas Savukaitis. Vėliau bažnyčia suremontuota, perstatytas ir bokštas. Vadoklių bažnyčioje, be kitų dalykų, yra išlikusi įdomi 1781 m. metalinė taurė.

---

* Daugiau žinių apie Vadoklius ir apylinkes yra A. J. Jokūbaičio rašinyje „Vadokliai", žr. ML II t., 645—649 psl.

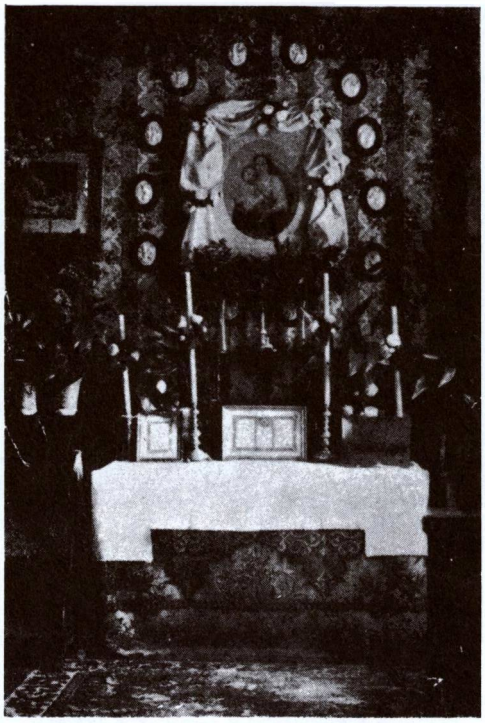

Rudaminų koplyčios altorius Alančių dvare

Vadoklių parapija turėjo Lėno filiją, kuri tapo savarankiška parapija. Priklauso Raguvos dekanatui. 1940 m. turėjo 3839 parapijiečius. Tada jos klebonu buvo kun. Liudvikas Povilonis. 1974—1981 m. sąrašuose klebonu minimas kun. Alfonsas Jančys (gim. 1921 m., kunigu pašvęstas 1944 m.). 1983 m. aptarnavo kun. Vytautas Masys (gimęs 1931 m., kunigu pašvęstas 1954 m.).

Sovietinės okupacijos metu Vadokliai yra Panevėžio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1970 m. 401 gyventojas.

5 km į šiaurės rytus nuo Vadoklių, 6 km į pietvakarius nuo Raguvos, yra senas **Alančių** (Alantės) dvaras ir prie jo kaimas. Dvaras nuo senovės laikų priklausė Rudaminų giminei. Viename iš Rudaminų dvarų (spėjama Daugėliškyje) 1596 m. gimė Andrius Rudamina, XVI a. misijonierius, švento gyvenimo dvasininkas. Šiame dvare buvo saugomas jo portretas. Dvare buvo sena ir įdomi koplyčia su altoriumi, kurioje retkarčiais buvo laikomos pamaldos.

VAJASIŠKIS

Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčia

Mažytis Vajasiškio bažnytkaimis yra 11 km į vakarus nuo Salako, 8 km į pietryčius nuo Daugailių, 6 km nuo Kauno — Zarasų plento. Pietiniame pakraštyje yra Alksno, rytiniame Katišiaus ežeras.

XVII a. Vajasiškis buvo palivarkas iš 3 valakų žemės, Vajasiškio (kartais ir Vajesėdžių) ferma vadinamas. Priklausė Salako raktui, kuris buvo Vilniaus vyskupo žinioje.

R. katalikų bažnyčia. Vajasiškio fermos žemėje iš senų laikų buvo gretimo Zablackų (vėliau vad. Dundulių) kaimo kapinaitės, kuriose fermos savininkas Trečiokas pastatęs nedidelę koplyčią. Vėliau kitas savininkas Domicijonas pastatęs medinę bažnytėlę ir panorėjęs čia turėti nuolat gyvenantį kunigą. Atsiradęs senyvo amžiaus kunigas, kuris čia apsigyveno ir ankstų dienos rytą atlaikydavo mišias; kitų religinių patarnavimų neteikė. Gyvenęs prie bažnytėlės pastatytoje mažytėje trobelėje, o valgyti eidavęs į fermą.

Antrajam kunigui Ciprijonui Jaroslavskiui fermos savininkas nebeteikęs maisto — vietoje jo davė porą dešimtinių akmenuotos žemės. Šis kunigas čia išbuvo 1856—1862 m.; fermos savininkas Domicijonas tuo metu kažkur dingo. (Greičiausiai jis buvo įsivėlęs į 1863 m. sukilimą). Fermą perėmė rusų valdžia ir liustracijos metu žemę išdalijo valstiečiams. Kun. Jaroslavskis išsikėlė į Palūšę.

1862 m. į Vajasiškį atvyko veiklus kunigas Liudvikas Jokūbauskas. Tuo metu valdžia buvo nusprendusi bažnytėlę, kaip per menką ir neatitinkančią žmonių reikalams, panaikinti, tačiau kunigui pavykę geromis vaišėmis suminkštinti rusų valdininkų širdis, jis gavo leidimą per keletą mėnesių suremontuoti bažnytėlę. Vajasiškėnai klebono pastangas nuoširdžiai rėmė, labai stipriai dienomis bei naktimis dirbo ir „betaisydami" aplink senąją bažnytėlę pastatė naują medinę bažnyčią.

Architektūra. 1863 m. statyta medinė bažnyčia buvo atnaujinta 1912 m. Kryžminis planas, lygi fasadinė siena su trikampiu frontonu be puošmenų, o viduje plokščios medinės lubos ir plonos navų kolonos leidžia priskirti tą pastatą tradicinių Lietuvos bažnyčių grupei. Tik jos du žemi bokštai, pastatyti ant fasado kampų, įneša netvarkos. Bokštų piramidiniai stogeliai siekia pagrindinio stogo kraigo lygį, o bokštų kryžiai iškyla aukščiau. Visi langai ir durys yra stačiakampiai, be apvadų ar sandrikų. Absida yra siauresnė už navas. Didysis altorius siekia lubas. Jis yra dviejų tarpsnių, su kolonėlėmis ir dviem laužytais antablementais. Ornamentuotas kriauklių sparneliais. Presbiterijos grotelės yra sudarytos iš stambių lanksčiai profiliuotų baliustrų. Grindys medinės. Pamatai akmeniniai ir gilūs, tinkami mūrinei bažnyčiai. Priekiniame šventoriaus kampe stovi aukšta 20 m medinė varpinė. Ji sudaryta iš trijų palaipsniui laibesnių tarpsnių. Viršuje yra didelės uždaromos angos varpams skardenti. Ant piramidinio stogo iškyla aukšta barokinės formos smailė su kryžiumi. Varpinės pamatas irgi akmeninis.

Vajasiškio varpinėje yra 4 varpai. Iš jų didžiausias sveria net 41,5 pūdą. Jį 1879 m. nupirko ir paaukojo kun. Liudvikas Jokūbauskas. Iš tiesų jis medinei nestiprios konstrukcijos varpinei buvo per sunkus: siūbuoti varpą nebuvo įmanoma, todėl skambinta, mušant varpo vidų šerdimi. Per I pasaulinį karą varpas buvo nukabintas ir paslėptas, kad okupantai neišgabentų. Po karo vėl pakabintas varpinėje. 1947 m. jis tebekabojo, tačiau buvo suskilęs ir todėl nenaudojamas. Didelis ir antrasis varpas — sveria 32 pūdus. Jį savo aukomis nupirko Silvestras Miškinis ir Petras Šileikis. Jis tebėra varpinėje ir patarnauja tikintiesiems. Kiti du varpai mažesni — 34 ir 52 svarų. Jie buvo paslėpti II pasaulinio karo metu.

Vajasiškio parapijos kapinės yra prie šventoriaus. 1947 m. jos apėmė 6510 kv. m plotą; aptvertos akmens mūro tvora. 1915 m. padidintos.

1911 m. kun. J. Deveikis parapijiečių lėšomis pastatė kleboniją, išlikusią ligi mūsų dienų. Ji yra medinė, 24 × 14 m ploto. 1918 m. kun. J. Armalis ją suremontavo ir apkalė lentomis iš lauko pusės. 1939 m. kan. A.

Vajasiškio bažnyčios fasadas 1983 metais

Šoninis vaizdas 1956 metais

Bačkys pastogėje įruošė butelį, kuriame jis gyveno ligi savo mirties (1945 m.).

1902 m., kun. Žikiavičiaus rūpesčiu, pastatyti bažnyčios tarnų namai. 1943 m. pastatyta špitolė.

1912 m. kuratas kun. Jonas Deveika parapijiečių lėšomis suremontavo bažnyčią, pagražino altorius, perdažė stogą. Pažymėti-

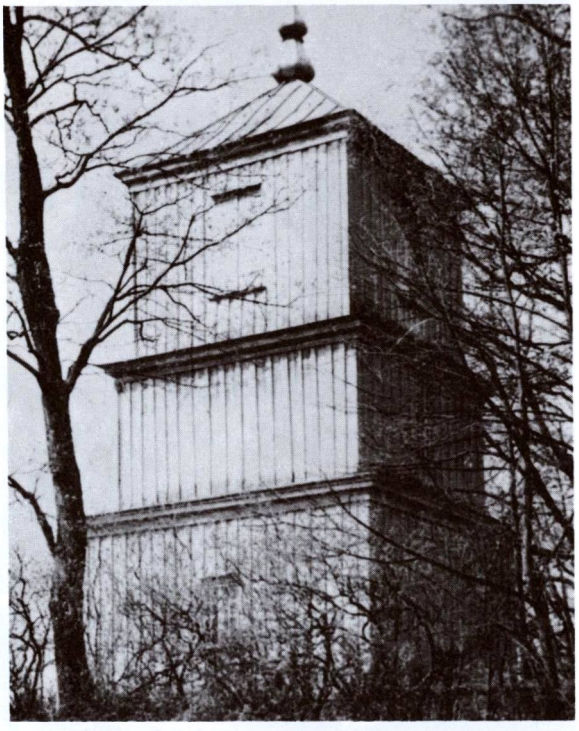

Varpinė 1980 metais

Didysis altorius

na, kad šis kunigas nupirko parapijai 4 ha žemės, Vajasiškio parapijoje išpopuliarino dirbtines trąšas, kurias jis gaudavo vagonais iš Dūkšto geležinkelio stoties. Parapijiečiai augino daug braškių ir iš jų gaudavo nemažą pelną.

Kuriantis nepriklausomai Lietuvai, Vajasiškio apylinkėje vyko smarkios lietuvių kovos su bolševikais. Lietuvos kariuomenės stambesniam daliniui čia vadovavo karininkas Povilas Dundulis.

Ilgesnį laiką Vajasiškio klebonu buvo garbės kanauninkas Antanas Bačkys, Panevėžio vyskupijos religinių raštų cenzorius, išvaręs plačią vagą gyventojų kultūrinimo bei švietimo srityje, skatinęs jaunimą siekti mokslo ir jam padėjęs. 1935 m. jo rūpesčiu pastatytas parapijos namas su sale ir pora kambarių parapijiečiams susirinkti, 21 × 8,5 m ploto, 4 m aukščio. Stogas dengtas cinkuota skarda.

Vajasiškio bažnyčia iš senų laikų buvo Salako parapijos filija be cirkulo. Bet 1907 m. jai suteiktas cirkulas, priskiriant 33 kaimus bei gyvenvietes. Tačiau formaliai dar 1940 m. Elenche buvo rašoma „Filia Vajesiškis". Įsteigus Švedriškės parapiją, Vajasiškis buvo jos filija, kol po 1940 m. suteiktos parapijos teisės. Tais metais turėjo 2727 parapijiečius. Parapijos ribose gyveno ir 435 rusai sentikiai — kolonistai.

II pasaulinio karo metu kuratu buvo kun. P. Pošys, o pokario metais kun. Jonas Uogintas. 1974—1983 m. sąrašuose minimas kun. Juozas Garška (gim. 1907 m., kunigu pašvęstas 1934 m.).

Iš senų laikų Vajasiškis garsėjo Šv. Jono ir Šv. Onos atlaidais, kurių metu į mažytį bažnytkaimėlį suvažiuodavo daugybė žmonių iš Daugailių, Salako, Degučių ir kt. apylinkių. Kadangi prie bažnyčios kaip ir nebuvo aikštės, maldininkai spiesdavosi ūkininkų soduose. Ten būdavo pastatomos ir kelios škaplierininkų būdelės, o taip pat riestainininkų vežimai.

1923 m. Vajasiškyje tebuvo kelios trobelės ir 49 gyv. Vietovė priklausė Salako valsčiui.

Sovietinės okupacijos metu neturtingi vajasiškėnai nukentėjo, netekdami daug žmonių ištremtais. Dabar Vajasiškis yra Zarasų rajono Baibių apylinkės kaimelis. 1970 m. 46 gyventojai.

VAŠKAI

Šv. Juozapo parapijos bažnyčia

Vaškų miestelis yra 16 km į šiaurės vakarus nuo Pasvalio, 35 km į vakarus nuo Biržų. Spėjama, kad vietovė savo vardą bus gavusi nuo „vaško". Esą senovėje gyventojų čia nebuvę daug, ir tie patys vertęsi daugiausia bitininkyste ir bartininkyste, gamindami medų, vašką.

Apylinkės buvo gyvenamos iš senų laikų. Tai rodo radiniai. Prie Vaškų buvo rastas žalvario amžiaus dirbinių lobis iš 1500—1200 m. pr. Kristų.

Istoriškai Vaškai žinomi tik nuo XVII a. vidurio. Tada čia buvo kaimas, priklausęs Didžiųjų Grūžių dvarui. Vietovės atsiradimas ir augimas rišasi su bažnyčios pastatymu.

R. katalikų bažnyčia. Apie pirmosios bažnyčios atsiradimą pirmasis Vaškų klebonas kun. Kristoforas Staševskis yra bažnyčios inventoriaus knygoje 1762.V.12 užrašęs tokią legendą. Keleivis, pavarde Grotus, važiavęs per Vaškus į Biržus pas gydytoją ir sumanęs pasiganyti ant kalnelio, kuriame dabar stovi bažnyčia. Čia jis užmigęs ir sapnavęs — jam pasirodžiusi nežinoma asmenybė, kuri prašiusi toje vietoje pastatyti bažnyčią. Nubudęs pasiteiravo, kam priklauso tas kalnelis. Jam atsakę, kad Jonui Staševskiui, Pamaučių dvaro savininkui. Grotus suradęs jį ir paprašęs perleisti jam kalnelį. Savininkas sutikęs. Netrukus Grotaus sveikata pagerėjusi, ir su didele energija pradėjęs statyti bažnyčią, bet darbo nebaigęs mirė. Statybą ir įruošimo darbus baigęs minėtas Staševskis. Jis taip pat pasirūpinęs, kad kas trečią sekmadienį ir didesnių švenčių metu čia atvyktų Saločių kunigas ir laikytų pamaldas. Bažnytėlė buvusi medinė, tačiau nėra žinoma, kada ji pastatyta, greičiausiai apie 1665 m.

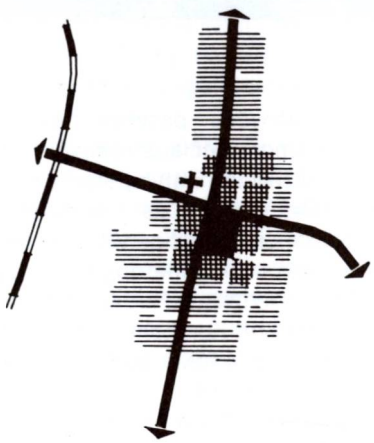

Vaškų miestelio gatvių schema

Reformacijos sąjūdžio metu ji buvo patekusi reformatams. Karų su švedais ir maro metais buvo apleista; bažnytiniai reikmenys išgabenti į Saločius. Bet apie 1745 m. begriūnantis pastatas buvo grąžintas katalikams. Jos atstatymu rūpinosi Andriejus Staševskis, minėto Staševskio vaikaitis. Jis sustiprino begriūnančio pastato sienas, uždėjo naują stogą, bet tai padaręs viską nugriovė ir toje pačioje vietoje pastatė naują bažnyčią iš eglinių bei pušinių sienojų. Joje buvo įruošti 3 altoriai, pastatyti vargonai, nupirkti varpai. Jam padėjo pirmasis bažnyčios rektorius kun. Kristoforas Staševskis.

1766 m. baigus statybą, prie bažnyčios apsigyveno kunigas. Netrukus bažnyčiai, Saločių filijai, suteiktos parapijos teisės. 1766.VI.15. Zvanagalos dvaro savininkai Staševskiai ir kiti dvarininkai paskyrė bažnyčiai nemaža žemės ir 13.000 auksinių pinigais. Už tai jiems buvo suteikta patronato teisės, o klebonas už geradarius turėjo laikyti mišias.

Antroji bažnyčia stovėjo miestelio gale, ant kapų. Frontas buvo nukreiptas į dabartinę kleboniją. Jos sienos iš medinių rąstų, pastatas pailgas, su 2 aukštais bokštais ir viduryje mažu šalminiu. Stogas malksnomis dengtas; iš lauko pusės apmušta obliuotomis lentomis. Virš prieangio buvo choras, o jame įruošti nauji 6 balsų vargonai.

Minėtais 1766 m., steigiant parapiją, jai buvo priskirti kai kurie kaimai bei gyvenvietės iš Linkuvos, Pašvitinio, Saločių ir Joniškėlio parapijų. Tačiau ne visi klebonai noriai perleido ten esančius kaimus ir dvarus. Taip Linkuvos klebonas kun. Mykolas Ostrovskis, atvykęs su būriu parapijiečių, energingai protestavo, pažymėdamas, kad Linkuvos parapija negalinti būti dalijama. Tačiau vėliau

Vaškų bažnyčios fasadas 1982 metais

reikalai pakito ir kai 1793.IX.2 Vaškuose lankėsi Žemaičių vyskupas pagalbininkas Juozapas Arnulfas Giedraitis, kai kurie aplinkinių parapijų kaimų atstovai kreipėsi į jį, prašydami priskirti prie Vaškų parapijos. Tokiu būdu susidarė didelė parapija, tačiau žmonių joje tais laikais nebuvo daug: 1800 m. tik 319 šeimų ir 3761 parapijiečiai (1761 vyras ir 2000 moterų). Po 1926 m. nuo Vaškų parapijos atsiskyrė eilė kaimų, priklausiusių naujoms Skrebotiškio, Kiburių, Grūžių parapijoms. 1944 m. parapijai priklausė 4468 parapijiečiai.

Antrajai bažnyčiai pasenus, 1793 m., klebono kun. Chockevičiaus rūpesčiu, pastatyta trečioji bažnyčia. Statybą stambesnėmis aukomis parėmė Juozapas Lionginas ir jo žmona Konstancija (Puzinaitė) Staševskiai. Buvo panaudota ir geresnė nugriautos antrosios bažnyčios medžiaga. Nuo tų metų Vaškai buvo pradėti vadinti Konstantinovu (Konstantinov) — greičiausiai tokiu būdu buvo sumanyta pagerbti fundatorę.

Ir ši bažnyčia buvo medinė, 13 × 6 sieksnių ploto, kryžminio plano, be bokštų, su 11 langų; po bažnyčia įruoštas rūsys. Iš

Šoninis vaizdas 1980 metais. (Iš kun. Jono Burkaus albumo)

pradžių buvo dengta šiaudais, vėliau, vyskupui paliepus, perdengta malksnomis. Iš senosios bažnyčios perkelti 5 altoriai. Ji išstovėjo ligi 1880 m. Prie bažnyčios pastatyta aštuoniakampė varpinė, malksnomis dengta. Jai varpus nupirko koliatorius. Vienas jų svėrė 269, kitas 173,5 svarų, trečias mažesnis. 1793.IX.2 Vaškų bažnyčią vizitavo Žemaičių vyskupas pagalbininkas Juozapas Arnulfas Giedraitis.

1879.V.29 Vaškų parapiją vizitavęs vysk. Al. Beresnevičius rado bažnyčią begriūnančią, o varpinę sugriuvusią. Tačiau naujos bažnyčios statybos reikalams jau buvo daug kas paruošta. Tada vyskupas Vaškuose suteikė Sutvirtinimo sakramentą 1240 asmenų, o 1879.V.31 pašventino kertinį akmenį.

Naujos mūrinės bažnyčios statyba truko 17 mėnesių. 1881.XII.8 ji buvo pašventinta Šv. Juozapo, Švč. M. Marijos Sužadėtinio, titulu, o 1894 m. vysk. M. Paliulionis ją konsekravo.

Bažnyčios statybą dosniai parėmė Grūžių ir kitų dvarų savininkas Povilas Puzinas, paaukojęs statybinės medžiagos 65.000 rb vertės. Kitų stambesnių aukotojų sąrašuose nematyti. Atrodo, kad kiti dvarininkai statybos nerėmė.

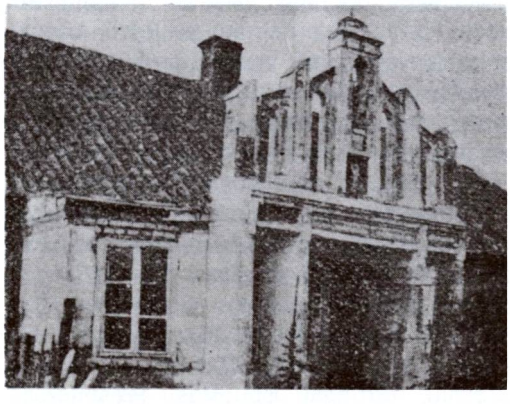

Senoji Vaškų klebonija

Šoninis altorius

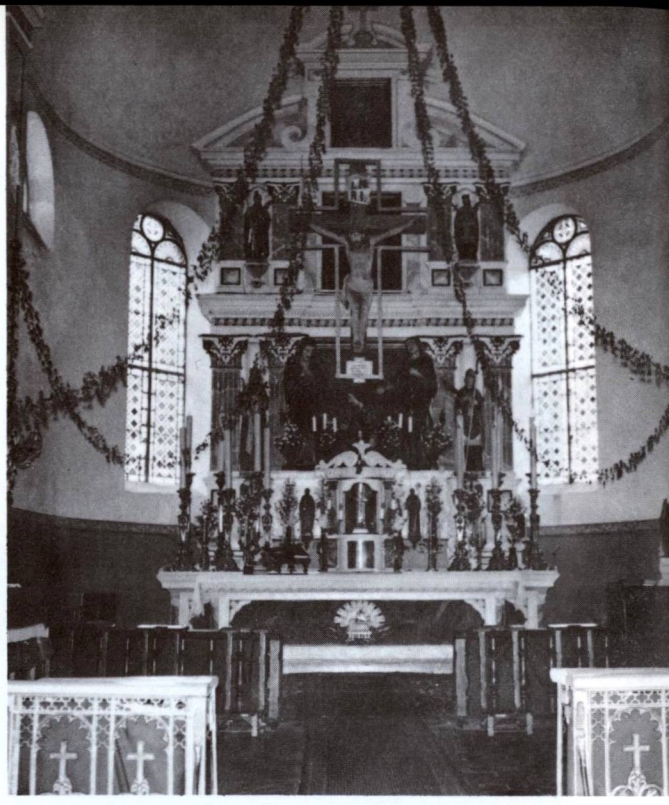

Didysis altorius

Architektūra. 1879—1881 m. statyta mūrinė bažnyčia yra didelė ir puošni, tačiau nestilinga. Čia eklektiškai sumaišyti romaniški ir klasicistiniai žymens. Ant dviejų tarpsnių fasadinės sienos iškyla du aštuoniasieniai bokštai su aukštais kūginiais stogais. Fasado portalas su apskrita arka flankuojamas dviejų nišų su šv. Petro ir Pauliaus statulomis. Keturi piliastrai remia platų architravą, o antrajame tarpsnyje sudėti trys platūs langai, kiekvienas iš trijų arkų. Frontono viršutinė linija banguoja trimis trikampiais. Šoninės navų sienos suskaidytos poriniais pilistrais ir apjuostos plačiu karnizu su ornamentuotu frizu. Arkinių langų apvadai yra gražiai profiliuoti. Visi paviršiai yra netinkuotų plytų. Ornamentams panaudotos specialios fasoninės plytelės, pagamintos Povilo Puzino dvaro plytinėje. Dydžiai: ilgis 43 m, plotis 17 m, aukštis iki skliautų viršaus 11 m, iki bokštų viršūnių 28 m. Interjeras padalytas į tris navas keturkampiais pilioriais. Didysis altorius iškyla iki pat skliautų apskritos absidos sienos fone. Joje yra keturi aukšti arkiniai langai su spalvotais stiklais, imituojančiais vitražus. Altorius trijų tarpsnių, turtingai išpuoštas. Presbiterijos grotelės lietos iš ketaus. Prieangio pogrindyje yra 8 nišos laidojimams. Šventorius didelis, 3240 kv. m.

Klebonas kun. Br. Stasevičius pasirūpino bažnyčią ir iš vidaus išpuošti. 1887 m. jis nupirko už 3000 rb 25 balsų vargonus, kuriuos pastatė garsus vargonų meistras Masalskis. 1888—1890 m. įruošti 3 mūriniai ir 2 mediniai altoriai. Jie papuošti paveikslais ir statulomis. Didysis altorius susideda iš dviejų dalių — apeinamo aukuro ir priestato. Viršuje Golgotos paveikslas, natūralaus didumo Jėzaus Nukryžiuotojo figūra. 1892 m. įgyti Kryžiaus kelių paveikslai su paauksuotais rėmais. Netoli choro įruoštas bažnyčios statytojo prel. Br. Stasevičiaus portretas ir kun. Petreikio paminklinė juodo marmuro lenta.

Pats bažnyčios statytojas prel. Bronius Stasevičius mirė 1903.I.31 ir buvo iškilmingai palaidotas bažnyčios rūsyje. Jo antkapis atžymėtas paminkline lenta su lotynišku įrašu.

I pasaulinio karo metu Vaškų varpai buvo išvežti Rusijon ir nebebuvo sugrąžinti. Bet 1932 m. Jonas Pažemeckas ir Leonas Garliauskas, abudu iš Bejėnų kaimo, padovanojo bažnyčiai vieną bronzinį varpą. 1934 m.

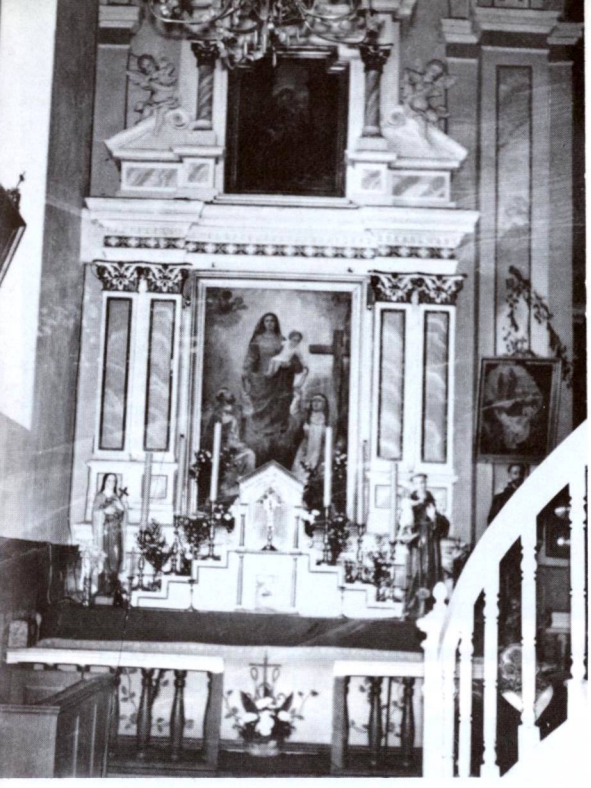

Vaškų bažnyčios dešinysis altorius ir laiptai į sakyklą.

Kun. Mato Šermukšnio laidotuvės Vaškų kapinėse. (Nuotraukos iš kun. Jono Burkaus albumo)

stogas perdengtas cinkuota skarda. 1938 m. klebonas kun. Jonas Didžiulis su parapiječiais bažnyčią suremontavo.

Tautinis lietuvių atgimimas Vaškų parapijoje prasidėjo XIX a. II pusėje ir glaudžiai rišasi su bažnyčios fundatoriaus P. Puzino įmonių veikla. Spaudos draudimo laikais Vaškus pasiekdavo draudžiamieji raštai. Lietuviška veikla ypač sustiprėjo po 1905 m. Nuo 1910 m. veikė Blaivybės ir Šv. Vincento Pauliečio draugijų skyriai, klebono kun. Petreikio ir vikaro kun. K. Šimačiaus vadovaujami.

Nepriklausomybės metais Vaškai buvo Biržų aps. valsčiaus centras. 1950 m. apie 1000 gyv. Parapija priklauso Biržų dekanatui. 1940 m. klebonu ir vicedekanu buvo kun. Jonas Didžiulis. Gyvai veikė religinės draugijos: Angelo Sargo, „Pavasario", ateitininkų, Katalikų vyrų, Katalikių moterų, tretininkų ir kt. Jos turėjo savo vėliavas, ženklus, šaukė susirinkimus, ruošė vakarus, kai kurios turėjo knygynėlius ir kt. Kadaise gausios lenkiškos kultūros liekanos išnyko (išskyrus vieną Vainekonių akalicą).

Vaškiečiai yra ramaus būdo žmonės, ir įvairūs revoliuciniai judėjimai nedaug juos tepalietė. 1831 ir 1863 m. sukilimuose jie nedalyvavo, 1905 m. revoliuciniame judėjime taip pat nebuvo aktyvūs. Iš jų išsiskyrė tik vienas vaškietis Norvailša. Atvykę rusų kareiviai apšaudė jo gyvenamą namą, bet vaškiečiai jiems sudėjo 100 rb, ir kareiviai išvyko. Tačiau nepriklausomybės kare jie buvo aktyvesni ir davė nemaža savanorių. Rodosi, jie palyginti ramiai laikėsi ir II pasaulinio karo metu. Kai 1944 m. Vaškus okupavę rusai paskelbė 1909—1927 m. gimusių vyrų mobilizaciją, buvo paimta į rusų kariuomenę 700 vyrų. Nemaža jų dalis žuvo kovose su vokiečiais.

Vaškai — ypatingas kampelis. 1944 m. pabaigoje Vaškų klebonas kun. B. Masiokas, rašydamas Vaškų parapijos istoriją vysk. K. Paltaroko knygai „Panevėžio vyskupija", be ko kita rašė: „Vaškai savo istorijos eigoje praleido ne vieną karą, tačiau nė nuo vieno nenukentėjo. Nepalietė Vaškų ne paskutinysis — 1944 m. karas; ne tik miestelis, bet ir visoje parapijoje nesudegė nuo šūvių nė viena troba, nežuvo nė vienas žmogus, išskyrus miestelio žydus, kurie buvo vokiečių išnaikinti. Be to, net nežinoma, kad miestelis būtų kada nors degęs. Iki šiol buvusios 3

medinės bažnyčios viena po kitos natūraliai baigė savo dienas."

Sovietinės okupacijos metu Vaškai yra Pasvalio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 432, 1970 m. 572 gyventojai. Vaškų klebonu 1974 m. minimas kun. Matas Šermukšnis, o 1981—1982 m. sąrašuose kun. Antanas Valančiūnas (gim. 1915 m., kunigu pašvęstas 1942 m.), 1983 m. kun. Vyt. Ant. Jasiūnas.

Vaškų bažnyčioje yra ligi šių dienų išlikę nemaža religinio meno bei kulto pažymėtinų vertybių: paveikslai — „Ecce Homo" (1807 m.), „Šv. Jurgis" (XIX a.), „Šv. Elžbietos aplankymas" (XIX a.), „Švč. M. Marija Rožančinė" (XIX a.), XIX a. metalinė monstrancija, Frageto (Varšuvoje) darbo žvakidės ir kt.

Kapinėse yra 1861 m. statyta medinė koplyčia-bažnytėlė. Jos architektūra yra liaudiškai tradicinė. Ant trikampio frontono uždėtas mažas kvadratinis bokštelis. Absida trisienė, lygaus aukščio su nava. Šoninėje sienoje yra didelės durys su segmentine arka, o absidos sienoje apskritas langelis su kryžmiškai sudėtais stiklais. Apkalta statmenomis lentelėmis, o stogas uždengtas čerpėmis.

Vaškų apylinkės kaimuose ir pačiame miestelyje buvo daug įdomių vietos dievdirbių darbo medinių kryžių bei koplytėlių. Nemažą dalį jų yra nupiešęs ir „Lietuvos kryžių" albume, išleistame 1912 m. Vilniuje, paskelbęs dail. Antanas Jaroševičius (1870—1956), gimęs netoli Vaškų esančiame Skrebotiškių kaime.

Vaškų bažnyčia 1956 metais

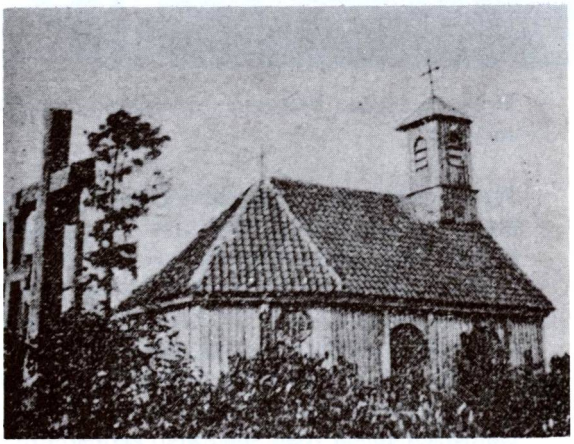

Vaškų kapinių koplytėlė

Kryžių viršūnės Vaškų apylinkėse. (Dail. Antano Jaroševičiaus piešiniai)

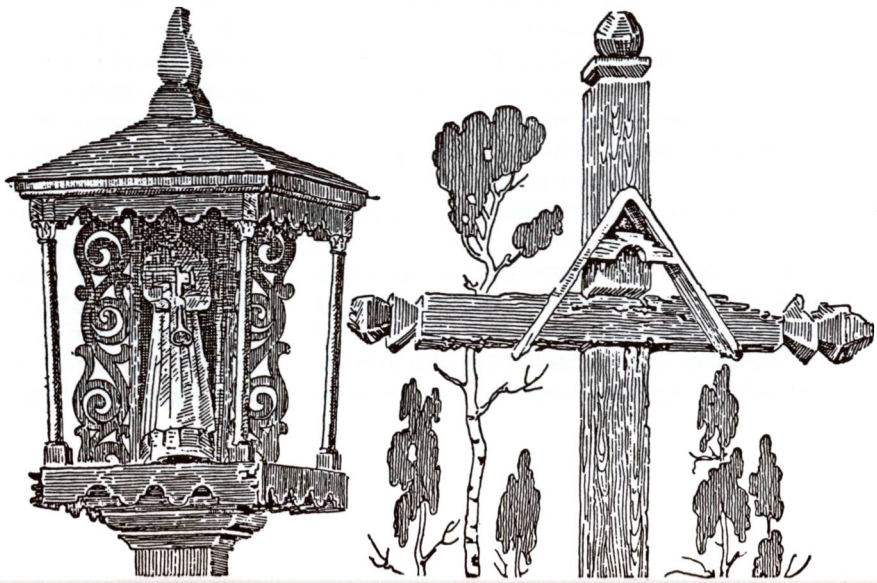

VAŠUOKĖNAI

Dvaro koplyčia

Vašuokėnai — buvęs dvaras ir kaimas yra prie Vašuokos upelio ir to paties vardo ežero, 6 km į šiaurę nuo Troškūnų, 2 km į šiaurės rytus nuo Panevėžio — Švenčionėlių geležinkelio linijos.

Tai sena vietovė, pirmą kartą minima 1593 m. Upytės pavieto teismo aktuose, kur vadinama Vašekanskoje. Lietuviai tarmiškai vadina Vašakėnai.

Amžių būvyje Vašuokėnų dvaras priklausė įvairiems savininkams, kurių tarpe minimi: Timotiejus Teterinas, Jonas Dievočka; XIX a. čia buvo Komarų dvaro centras. XX a. pradžioje dvaras buvo A. Brazdžiaus nuosavybė. Iš senesnių laikų čia buvo dideli dvaro rūmai, o juose įruošta koplyčia.

I pasaulinio karo metu, rusams užėmus seminarijos rūmus karo ligoninės reikalams, į Vašuokėnų dvarą buvo atkelta Žemaičių kunigų seminarija, pradėjusi čia veikti 1914 m. spalio mėnesį. Seminarija Vašuokėnuose veikė ribotu būdu iki 1918 m. Jos rektorius tada buvo prel. J. Mačiulis-Maironis, inspektorius kun. K. Paltarokas. Perkelti iš pradžių buvo 3 pirmieji kursai, o IV—VI kursų klierikai mokėsi privačiai.

1914.XI.23 Vašuokėnų dvaro koplyčioje Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius suteikė kunigo šventimus keliems seminarijos auklėtiniams. Pasibaigus karui, seminarija vėl grąžinta į savo senąsias patalpas Kaune.

Vašuokėnų dvarą palietė žemės reforma. 1923 m. dvare buvo 55 gyv., kaime — 181 gyv. Pokario metais Vašuokėnai yra kolchozo centras. 1970 m. 50 gyv. Priklauso Anykščių rajonui.

VELYKIAI

Šv. Andriejaus Apaštalo parapijos bažnyčia

Velykių bažnytkaimis yra prie Aluntės (Alantos) upelio, 12 km į pietryčius nuo Panevėžio, prie Raguvos — Velžio kelio. Vietovės vardas bus greičiausiai kilęs iš asmenvardžio Velykis — tokiomis pavardėmis

Velykių bažnyčia 1957 metais

žmonių dar ir paskutiniu laiku buvo beveik kiekviename kaime.

Velykių dvarą valdė Juozapavičiai. Netoli dvaro buvo kapinės, 27 × 18 sieksnių, aptvertos akmens mūro tvora. Vincentas Juozapavičius, buv. Vilniaus apygardos teismo teisėjas, rūpinosi gauti leidimą ant savo tėvų ir žmonos kapo pastatyti koplyčią. 1837.VII.24 jam buvo Dvasinės komisijos raštu pranešta, kad tokią koplyčią pastatyti jis gali, tiktai turi laikytis architekto nurodymų. Joje taip pat būsią galima laikyti mišias. 1838 m. koplyčia buvo pradėta statyti ir 1839 m. baigta. Iš pradžių ji buvo 9 × 6 sieksnių ploto, 4 sieksnių aukščio. Buvo gražiai įruoštas jos vidus. Fundatorius rūpinosi koplyčios išlaikymu ir prašė paskirti nuolatinį kunigą.

1849 m. koplyčią suremontuota iš vidaus. Tada jau buvo 3 altoriai, keli paveikslai. 1909—1910 m., kun. Petro Lebiodos rūpesčiu, pagal Ant. Naruckio projektą, koplyčia buvo pailginta 12 m mūru, pristatant iš abiejų pusių koplyčias. Fasade pastatytas akmens ir plytų bokštas. (Projekte jis buvo gerokai aukštesis). 1910 m. klebonas kun. Pranas

Tiškevičius baigė bažnyčios didinimo darbus. 1928 m., kun. F. Liolio rūpesčiu, įdėtos naujos eglinių lentų grindys. 1930 m. stogas apdengtas cinkuota skarda, 1931 m. nutinkuotas bokštas, atlikti vidaus dekoravimo darbai.

Architektūra. 1838 m. statyta mūro bažnyčia nėra stilinga. Tada prasidėjo eklektizmas, senesniųjų stilių maišymas. Bažnyčios prieangis yra priekin ištrauktame bokšte. Jo aukštis nuo žemės 25 m. Bokštas sumūrytas iš plytų ir akmenų ir nutinkuotas baltai. Viršuje matomi pinakliai, trikampiai frontonėliai ir sudėtinga smailė su cementiniu kryžiumi. Sienos iš akmenų mūro, netinkuotos, tik jų piliastrai ir karnizai iš degtų plytų, tinkuoti. Ant presbiterijos stogo yra mažas bokštelis su geležiniu kryžiumi. Planas kryžminis, 30 m ilgio ir 21,4 m ties transeptu. Didysis altorius yra ąžuolinis, iškeltas ant keturių pakopų, su kolonomis, šv. Petro ir Povilo statulomis, paauksuotais ornamentais. Ir· tabernakulis ąžuolinis, paauksuotas. Sakykla taip pat drožiniais padabinto ąžuolo. Bažnyčioje yra daugiau paveikslų, vienas jų iš XVIII a. Pietá.

Nuo 1846 m. prie bažnyčios jau buvo nuolatinis kunigas, bet ligi 1859 m. kunigai gyveno dvare ir buvo jo išlaikomi. Jie ir vadinosi dvaro kapelionais. Didžiųjų švenčių metu jie turėjo vykti į Panevėžį dalyvauti parapijinės bažnyčios pamaldose. Tai nepatiko dvarininkui ir parapijiečiams. 1852 m. gautas patvarkymas, kad per didžiąsias šventes kunigas turi būti Velykiuose.

1859 m. Juozapas Juozapavičius pastatė šlapioje vietoje kleboniją, panaudodamas senus aptrūnijusius rąstus. Ji buvo 8 × 3 sieksnių, šiaudais dengta. Klebonijos daržui paskirta dešimtinė žemės. Kunigas persikėlė iš dvaro čia nuolat gyventi. Jam buvo pažadėta mokėti 88 sidabro rubliai algos, 7 vežimai šieno arkliui, po porą pūdų įvairių javų.

1860 m. Velykių koplyčia buvo Panevėžio parapijos filija. 1869 m. pastatyta nauja klebonija. 1926 m., kun. F. Eremino rūpesčiu, Velykiai virto parapija. Tada ji turėjo 1816 parapijiečių. 1931 m. vysk. K. Paltarokas bažnyčią konsekravo. Priklausė Panevėžio dekanatui. 1940 m. turėjo 2171 parapijietį. Tada ir pokario metais jos klebonu buvo kun. Bronius Strumila. Jo rūpesčiu (1938 m.) pastatyta nauja medinė klebonija, 14 × 9 m ploto, o iš senos klebonijos medžiagos — špitolė, 21 × 8,5 m. Tokiu būdu parapija turėjo: kleboniją, parapijinį namą su sale, špitolę, elgetyną, svirną, pirtį, klojimą, tvartus su daržine, tarnų tvartelį ir daržinę.

Nepriklausomybės metais parapijos veikla buvo gyva, reiškėsi religinės organizacijos. 1923 m. čia buvo 10 sodybų ir 71 gyv. Vietovė priklausė Velžio, vėliau Panevėžio valsčiui.

Sovietinės okupacijos metu Velykių kaimas yra Panevėžio rajono apylinkės centras. 1959 m. 30 gyv. 1981 m. Velykių parapija nuolatinio kunigo neturėjo. Retkarčiais aptarnauja Miežiškių kunigas. Velykių bažnyčioje yra pažymėtinų religinio meno vertybių: paeikslai „Pietá" (XIX a. pr.), „Šv. Antanas" (XX a. vid.), vitražas „Šv. Andriejus" (XX a. pr.) ir kt.

Velykių kapinės yra už ketvirčio km nuo bažnyčios. Jose yra stilinga koplyčia, 1860 m. statyta. 1946 m. kun. Strumila su parapijiečiais ją suremontavo. Retkarčiais koplyčioje buvo laikomos pamaldos; buvo įvesti Švč. M. Marijos Paguodos atlaidai, o altoriuje įruoštas paveikslas — Marija guodžia lietuvaitę.

Kapines dar turėjo šie kaimai: Mažesniai, Butkūnai, Skurdesiai, Klepšiai, Kuodžiai, Preidžiai-Slikai, Marijanava arba Topolinė (čia buvo ir koplyčia).

VENCAVAI

Buvusi filijinė bažnyčia

Vencavai — sunykęs miestelis; jo dabar nėra. Sunykusi ir bažnyčia. Miestelis buvo įsikūręs pietiniame Vencavo ežero krante, 8 km į šiaurės rytus nuo Antalieptės, 19 km į vakarus nuo Zarasų.

Vietovės vardas, pagal prof. S. Kolupailą, esąs kilęs iš iškraipyto romėnų deivės Venus (Veneros) vardo. Slavų raštuose buvo rašoma Venuso, Wenusow. Kai kur rašoma Veniai.

Istoriškai vietovė žinoma nuo XVII a. Vencavų dvarą valdė Soltanai, Bychovcai, XVIII a. Brežinskai. Iš jų paskutinis grafas

Juozapas Bražinskas (mięs 1823 m.) mėgęs labai plačiai gyventi, įlindęs į skolas. Kai jis mirė, jo žemė buvusi išdalyta skolininkams. 1823 m. teismo sprendimu dvaro centras su kitomis žemėmis perleistas Kristupui ir Honoratai Vereščinskiams. Jie valdė Vencavus 1823—1846 m. Vereščinskas buvęs be galo žiaurus dvarponis, kankindavęs, parduodavęs baudžiauninkus, net nušaudavęs. 1831 m. jis įsivėlė į sukilimą. Pralaimėjus nepavyko pabėgti — rusai jį sugavo. Norėdamas rusams įsiteikti ir tuo išvengti bausmės, priėmė pravoslaviją; vadovaudamasis dėsniu „kieno valdžia, to ir religija", vertė savo valdinius priimti savo naująjį tikėjimą.

R. katalikų bažnyčia. Kada buvo pastatyta Vencavuose pirmoji bažnyčia ar koplyčia, tikrų žinių neturime. Tačiau ji jau minima Vilniaus vyskupijos 1744 m. bažnyčių sąraše. Tada ji buvo Kupiškio dekanato Dusetų parapijos filija. Taigi galėjo atsirasti XVII a. pradžioje. Pagal senų žmonių pasakojimus, ji buvusi medinė, šiaudiniu stogu. Atimta iš katalikų, sunyko. 1863 m. formaliai ji dar buvo Dusetų filija, bet 1865 m. jau panaikinta. Katalikai dar buvę pasistatę kitą bažnytėlę, bet rusai ją taip pat atėmė ir pavertė Šv. Jurgio cerkve. Šv. Jurgio dieną iš Antalieptės stačiatikių vienuolyno į Vencavus atvažiuodavo Antalieptės šventikas su vienuolėmis ir laikydavo pamaldas.

Atsiradęs šventikas valstiečius užrašydavo stačiatikiais ir versdavo juos lankyti cerkvę. Priverstinomis priemonėmis buvo įbrukta į pravoslaviją 18 asmenų. Carinės Rusijos žemėlapiuose Vencavai su apylinkėmis jau buvo žymima geltona — pravoslaviška spalva.

Kova dėl Vencavų bažnyčios tęsėsi ilgą laiką. Bažnyčios atgavimo reikalu lietuviai buvo veiklūs: rašinėjo prašymus, siuntinėjo delegacijas. Tuo pačiu laiku Vencavų katalikus slaptai aptarnaudavo Dusetų parapijos vikarai.

1905 m. revoliucinio judėjimo metu Dusetų vikaras kun. Julijonas Pauliukas pareikalavo, kad cerkvės pastatas būtų grąžintas katalikams. Revoliucinis Antalieptės valsčiaus viršaitis Petras Dičiūnas paprašė šventiką ir vienuoles bažnyčią sugrąžinti kam ji priklausė, o patiems išvykti ten, iš kur atvažiavo. Dėlto jis buvo vėliau suimtas ir nubaustas. Oficialiai vencaviškiai pravoslavijoje išbuvo ligi 1905 m. Po to formaliai jie „grįžo" į katalikybę, iš kurios nė nebuvo išėję. Rusai, bijodami, kad teismo keliu bažnyčia (cerkvė) nebūtų iš jų atimta, pervežė ją į Salako miškelį ir ten pastatė. Ten ji buvo I pasaulinio karo metu sudeginta.

Vencavų bažnyčia nebebuvo atkurta ir nepriklausomos Lietuvos laikais, nes įsisteigus Antalieptės ir Baltriškių parapijoms, nebebuvo didesnio reikalo Vencavuose turėti bažnyčią.

Vencavai buvo išaugę į miestelį, kuriam suteiktos prekybinės privilegijos ruošti turgus. Iki XIX a. II pusės čia dar vyko gyvas prekybinis judėjimas. Savo laiku čia buvo ir reformatų (kalvinų) bažnyčia. Ji stovėjusi ant kalnelio prie Balčio ežero, kuris dar ir dabar vadinamas Kalvinų kalnu.

Ilgainiui sunyko ir Vencavų dvaras. Apie jo savininkus bei valdytojus apylinkės gyventojai žinojo daug tikrų pasakojimų ir padavimų bei legendų. Iš jų visų labiausiai neužmirštinas Veresčinskis. Esą jam mirus giminės pastatę koplyčią ir jos rūsyje dvarponį palaidoję. Kitą dieną radę koplyčią jau suskilusią. Meistrai kelis kartus ją mūriję, taisę, bet negalėję sulipdyti. Tokia ji, suskilusi, stovinti ir dabar. Legenda sako, kad žiaurusis ponas ir aname pasaulyje neturįs ramybės — norįs vėl grįžti į šį pasaulį ir atlyginti skriaudas, deja tų, kuriuos jis nuskriaudęs, negalįs surasti . . .

Vėlesnieji Vencavų savininkai Krivičiai praskolino dvarą. Bet dar po I pasaulinio karo jį valdė Krivičių sesuo Kasavičienė (mirė 1933 m.).

Vencavų miestelis sunykęs palaipsniui. Pirmą kartą jį sugriovę švedai, bet po to šiek tiek atsigavo. Netekus parapijos, miestelis skurdo, nyko.

Galutinai Vencavus pribaigė Lietuvos žemės reforma. Dvaro žemė buvo išdalyta į daugelį sklypų, įsikūrė daug naujakūrių. Iš Vencavų ir Juozapavo dvaro sklypininkų buvo sudarytas Kunotų kaimas, o patį centrą varžytynių keliu nusipirko Antanas Namikas, Utenos aps. pradžios mokyklų inspektorius, kuris jį rūpestingai aptvarkė. Bet sovietinės okupacijos metu savininkas buvo ištremtas į Sibirą, o jo žemė priskirta kolchozui.

Ant kalno, kur stovėjo bažnyčia, seniau buvo kapinės. Paskutinis jų kryžius nugriuvo I pasaulinio karo metu. 1940 m. senosios

kapinės buvo aptvarkytos A. Namiko rūpesčiu ir lėšomis. Panevėžio vyskupui leidus, čia vėl buvo pastatytas dailus kryžius, kurį pašventino Baltriškių bažnyčios kuratas kun. Edvardas Vaišnora. Vencavuose dar 1947 m. tebebuvo gyvas senas ąžuolas, kurio amžius galėjo siekti iki 1000 metų. Jo skersmuo 1,60 m. Prieš daugiau kaip 200 metų jis ėjęs varpinės pareigas — ant jo šakų buvę sukabinti Vencavų bažnyčios varpai.

VIEŠINTOS

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Viešintų miestelis įsikūręs Viešinto ežero rytiniame krante, aukštumoje, kuri pakyla ligi 120 m aukščiau jūros lygio, 19 km į šiaurės vakarus nuo Anykščių, 40 km į pietus nuo Panevėžio. Gražiai iškilęs raudonas gotiškas bažnyčios bokštas matomas iš tolo.

Viešintų dvaras istorijos šaltiniuose minimas 1600 m. XVIII a. jau žinomas ir miestelis. 1897 m. jame buvo 741 gyv.

R. katalikų bažnyčią Viešintose 1787 m. pastatęs dvaro savininkas Nepokajčičkis su apylinkės gyventojais, kurie teikę darbo jėgą. Ji buvusi statoma toje vietoje, kur iš senų laikų stovėjusi anksčiau statyta nedidelė koplyčia ar bažnytėlė, ją apstatant iš visų pusių. Miško medžiaga buvusi vežama ne tik iš dvaro savininko miškų, bet ir iš kaimams priklausomų gojų. Vinis kalę vietiniai kalviai, o drobes bažnyčios vidaus dekoravimui audusios Kibildžių dvaro mergaitės.

Bažnyčia buvusi graži, dailiai dekoruota, paveikslais išpuošta; su 3 altoriais, kurių didysis Šv. Mykolo Arkangelo; vienabokštė ir greičiausiai nelabai aukšta. 1886 m. klebonas kun. Gailevičius pastatė varpinę, į kurią buvę įkelti 3 parapijos vaikų sudėtomis aukomis nupirkti varpai. Pirmutinis varpinės aukštas buvęs iš akmens mūro, viršutinis plytinis. Ilgainiui ši varpinė virto numirėliams laikyti koplyčia. 1926 m. kun. Baltrimas viršutinę varpinės dalį nugriovė, o likusią perdirbo į koplyčią. Tada varpų jau nebebuvo, nes jie I pasaulinio karo metu buvo dingę.

1890 m. šventoriuje kun. Gailevičius pastatė koplytėlę-svirnelį laikyti procesijos reikmenims, kuriuos nupirko Akmenos dvarininkas Emilis Hopenas.

Vėliau Viešintų dvaras perėjo Petkevičiui, kuris Vilniuje prasilošęs kortomis. Iš jo dvarą nupirko stambus žemvaldys Komaras, valdęs šioje apylinkėje ir kitur didelius žemės ir miškų plotus. Jis Viešintų bažnyčiai paskyrė 66,28 ha žemės plotą, esantį už 1,5 km nuo miestelio.

Ilgainiui senoji medinė bažnyčia liko per maža, o parapija buvo didžiulė. 1893 m. jai priklausė 3482 parapijiečiai (1739 vyrai ir 1743 moterys).

Naujosios bažnyčios statybai buvo ruoštasi 4 metus. Buvo sudarytas statybos komitetas, į kurį įėjo: klebonas kun. Jurgis Rupka, Petras Bugailiškis, Antanas Šimkūnas, Antanas Jodviršis ir Adomas Gudas. Vargo parapijiečiai plytas degdami, akmenis, miško medžiagą veždami, mūro darbus atlikdami, tačiau nė vienas jų nesiskųsdavęs. Pažymėtina, kad Komaras greičiausiai būtų sutikęs naujosios bažnyčios statybą finansuoti, bet klebonas kun. Rupka jo paramos neprašęs, prisibijodamas, kad ateityje nekatalikas dvarininkas iš pastatytos bažnyčios nepadarytų cerkvės.

Savų lėšų stokojant, jos buvo renkamos visoje Žemaičių vyskupijoje. 1901.V.8 pateikta bažnyčios statybos darbų sąmata 26.931 rb 24 kp. 1901.VI.26 patvirtintas projektas, kurį sudarė ir statybą prižiūrėjo Kauno gubernijos inž. Andriejavas. 1902 m. pradėti statybos darbai ir gegužės 13 d. patikrinti pamatai. Viešintiškių laimė, kad turėjo savo gero molio plytoms degti. Darbai buvo sėkmingi ir jokių nelaimių neįvyko. 1906 m. statyba baigta ir 1906.X.22 prelatas Pavilanis bažnyčią pašventino. Ta proga buvo sukurta ir dainuojama giesmė apie Viešintų bažnyčią.

Architektūra. 1902—1906 m. pastatyta mūrinė bažnyčia su vienu bokštu fasado centre yra neogotiška. Jos planas kryžmiškas, su trimis navomis, 35 × 20 m dydžio, 15 m aukščio iki skliautų. Bokštas 55 m aukščio. Išorė yra raudonų plytų. Darbus atliko inž. Anzelis iš Liepojos su 10 mūrininkų iš to paties miesto. Apie pusė milijono plytų buvo išdegta vietoje. Bokšto angos sudėtos poromis. Virš siaurų langų yra po tris apskritus langelius, įtalpintus arkinėse nišose kiekvie-

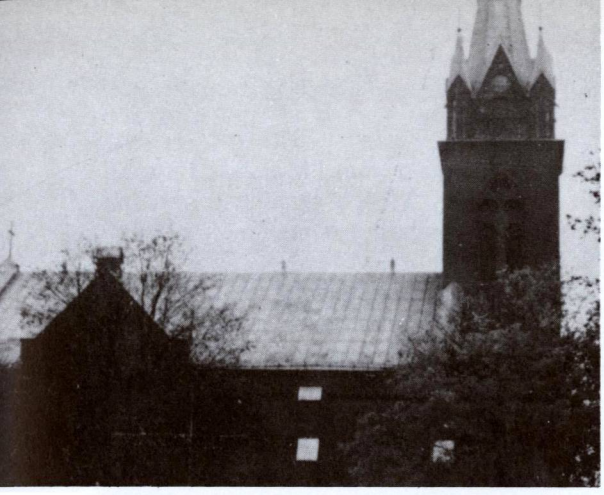

Viešintų bažnyčios šoninis vaizdas 1977 metais

name bokšto šone. Bokšto viršūnė sudaryta iš vienos centrinės piramidiškos smailės, keturių mažesnių kampinių ir keturių trikampių frontonėlių. Sienų karnizai turi smulkių arkučių frizus. Stogas dengtas cinkuota skarda.

Prie šventoriaus akmeninės tvoros yra prigludusi graži tašytų akmenų ir plytų mūro koplyčia. Jos kampai sudėti iš stambių stačiakampių akmenų — rustų.

Jau bažnyčios statymo metu šiauliškis Zavadskis gamino ąžuolo medžio gotiškus altorius, kuriuos vėliau iš Šiaulių parapijiečiai atsigabeno savo arkliais. Ta pati dirbtuvė padirbo gražią ąžuolinę sakyklą, dailiai išdrožinėtą, papuoštą Kristaus ir keturių evangelistų statulomis. Kun. Jurgio Rupkos rūpesčiu įtaisyti Kryžiaus kelių paveikslai. Vėlesnio klebono (1908—1925) Juozapo Korsako rūpesčiu įtaisyti nauji 20 balsų vargonai, pagaminti B. Goebelio firmos Karaliaučiuje, kainavę 4000 rb.

Bokšte pakabinti 4 varpai, įgyti kun. Baltrimo rūpesčiu, parapijiečių aukomis. Ypač daug aukų paskyrė Valečkų kaimo Strolios.

1915 m. karo metu vokiečiai buvo sumanę išsprogdinti bažnyčios bokštą, tačiau klebono kun. Juliaus Korsako rūpesčiu ir sumanumu jis buvo paliktas. Išliko ir varpinė.

1921.IX.2 naująją bažnyčią iškilmingai konsekravo vysk. Pr. Karevičius Šv. Mykolo Arkangelo vardu ir paskyrė atlaidus sekmadienį po rugsėjo 17 d.

1940 m. bažnyčios vidus gražiai išdekoruotas klebono kun. Petro Liepos rūpesčiu, parapijiečių lėšomis. Šis kunigas Viešintų klebonu buvo 1932—1945 m. ir labai rūpestingai tvarkė bažnyčios bei parapijos reikalus.

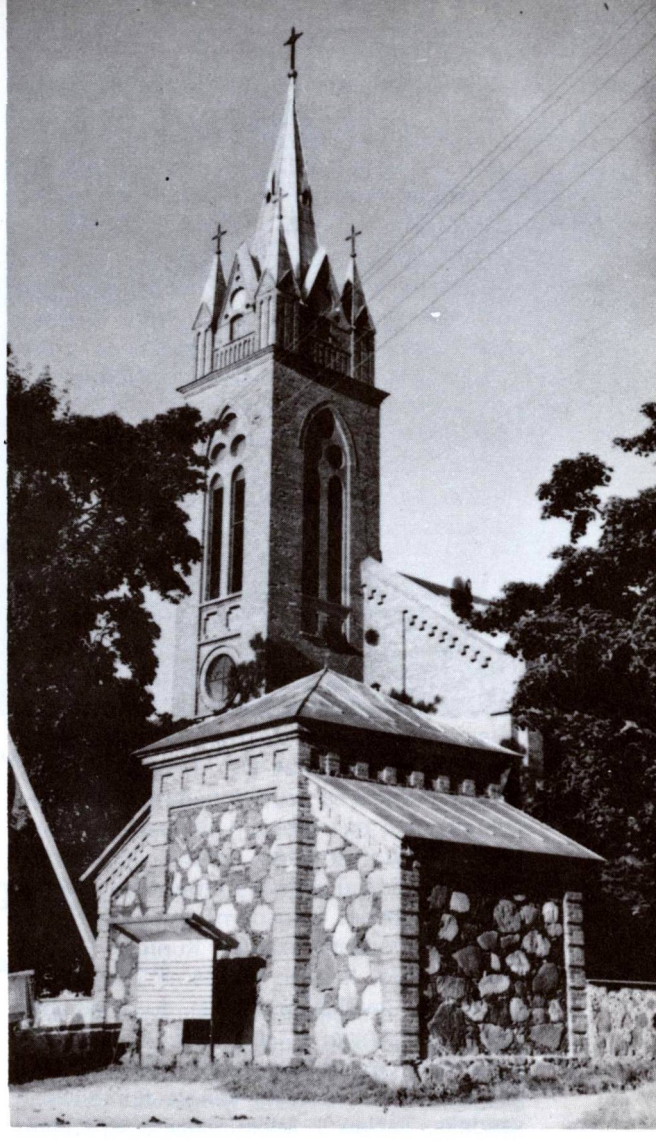

Viešintų bažnyčia 1982 metais

Šventorius yra 70 × 50 m ploto, kun. Gailevičiaus (1879—1900) rūpesčiu aptvertas akmens mūro tvora. Kun. Narbuto laikais (1872—1879) jame buvo dvi apleistos koplytėlės su laidojimais bei atdarais karstais. Jo rūpesčiu mirusieji buvo palaidoti kapinėse.

Kapinės yra už ketvirčio km nuo bažnyčios. 1947 m. jos buvo 90 × 60 m ploto, aptvertos mūrine tvora. Po II pasaulinio karo čia trumpai klebonavęs kan. F. Kemėšis jas gražiai sutvarkė, išvedė takus.

Klebonijos pastatas seniau buvęs didelis, bet jis sudegė tokiomis aplinkybėmis. Viešintų žydai, švęsdami savo Purim šventę, gavo klebono kun. Pacevičiaus (1857—1872) leidimą pasinaudoti klebonijos II aukšto

erdvesne patalpa savo pasilinksminimui. Pasibaigus žydų triukšmavimui, dėl nežinomų priežasčių kilo gaisras. Špitolninkas Karolis Mikulskis su kirviu įsilaužė klebonijon ir išgelbėjo kleboną, kuris, nepajutęs gaisro, būtų sudegęs. Tas pats Mikulskis išgelbėjo metrikų knygas. Bet sudegė pilnas grūdų svirnas. Miestelėnai dar ilgai varydavo savo kiaules prie griuvėsių ir jas šerdavo sudegusiais grūdais. Sudegė ir tvartai. Po gaisro klebonas gyveno špitolėje, o vikaras prisiglaudė žydelio laikomoje karčiamoje. Netrukus klebonas iš Viešintų išvyko. 1872 m. kun. Makarskis pastatė naują kleboniją, 23 × 12 m ploto. Joje buvo ir vikariatas. Šioje klebonijoje 1872—1879 m. gyveno klebonas kun. Narbutas.

Viešintiškiai buvo tautiškai susipratę jau iš senų laikų. Spaudos draudimo laikais draudžiamosios spaudos bei maldaknygių platinimu rūpinosi klebonas kun. Broņius Šlamas. Jis iš knygnešių supirkinėdavo knygeles, laikraščius ir dažniausiai tyliai padėdavo prie kelio, kuriuo žmonės eidavo. Iš pradžių sąžiningi radėjai radinius atnešdavo vėl tam pačiam klebonui, klausdami, ką su jais daryti, ar nėra nuodėmė skaityti. Kunigas Šlamas paaiškindavo, kad ne nuodėmė gerą knygą skaityti, o perskaičius reikią duoti kitiems. Lietuviškų knygų į Viešintas pristatydavo knygnešiai Juozas Mickūnaitis, St. Didžiulis, gaudami jas iš Garšvių kaimo, kur buvo jų sandėlis. Tačiau J. Mickūnaitis buvo sugautas, nuteistas ir ištremtas į Sibirą, iš kur sugrįžo be sveikatos.

Nepriklausomybės metais Viešintos buvo Panevėžio aps. valsčiaus centras. 1923 m. miestelyje buvo 68 sodybos ir 318 gyv., gretimame Viešintų kaime 35 ūkiai ir 175 gyv. ir dvare 4 sodybos ir 35 gyventojai.

Okupacijos metu Viešintos su apylinkėmis gerokai nukentėjo, netekdamos nemaža žmonių.

Sovietinės okupacijos metu Viešintos yra Anykščių rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 473, 1970 m. 548 gyventojai.

Viešintų parapija 1947 m. turėjo 3075 parapijiečius (1372 vyrus ir 1703 moteris). Parapijos ribose buvo rusų sentikių — kolonistų. Paežerių kaime (už 3 km nuo Viešintų) jie turėjo savo cerkvę.

Pokario metais Viešintų parapijos administratorium buvo kun. Mykolas Tarvydis; 1974—1983 m. kunigų sąrašuose minimas klebonas kun. dr. Vincentas Inkratas (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1943 m.).

Viešintose 1981.V.25 mirė ir buvo bažnyčios šventoriuje palaidotas kun. Povilas Paškevičius (gim. 1892 m., kunigu pašvęstas 1918 m.), buvęs Viešintų klebonas, vėliau altaristas. Jo laidotuvėse dalyvavo Panevėžio vyskupas, apie 60 kunigų ir daugiau kaip 1000 tikinčiųjų.

Jurgiškio koplyčia

Jurgiškio kaimas ir buvęs dvaras yra Suosos ežero rytiniame krante, 4 km į pietvakarius nuo Viešintų. XVIII a. dvarą valdė Daunoravičiai. Jų laikais Jurgiškis buvo miestelis su bažnyčia, o dvare dar buvo dvaro koplyčia, kuri ilgainiui tapo kapų koplyčia. Jurgiškio bažnyčia turėjusi ir nuolatinį kunigą, kuriuo 2—3 metus buvo žinomas poetas Antanas Strazdas. Jis į Jurgiškį atvykęs apie 1796 m. Iš pradžių buvęs Viešintų parapijos vikaras, bet veikiai susipykęs su klebonu, pasiėmęs į rankas savo skurdžią mantą ir pėsčias nukeliavęs į Jurgiškį.

Apie Jurgiškio bažnyčią ir jos sunykimą maža tėra istorinių žinių, užtat seneliai perduodavo daug pasakojimų, kurie kartais vieni kitiems prieštaraudavo. Pagal vieną pasakojimų atmainą, vieną naktį Jurgiškio dvaro savininkas, kurio lėšomis buvo pastatyta bažnyčia, kortomis pralošęs Viešintų dvaro savininkui Nepokajčičkiui miestelį su bažnyčia. Miestelis likęs savo vietoje, bet bažnyčią jis parsigabenęs į Viešintas. Vežę nakčia, kad valdžios pareigūnai nepastebėtų, ir pastatę Viešintose. Viešintiškiai džiaugęsi, kad jiems nebereikėsią eiti pamaldoms į Jurgiškį.

Pagal kitą pasakojimo atmainą, dvaro savininkas Daunoravičius tapęs reformatu, o bažnyčios pastatą pardavęs Viešintų dvaro savininkui Nepokajčičkiui, katalikui, kuris iš jos medžiagos pastatęs Viešintose pirmąją bažnyčią. Kiek tuose pasakojimuose yra tiesos, dabar sunku susekti.

Jurgiškio kapinių koplyčia minima 1805 m. Viešintų parapijos metrikų knygose. Yra žinių, kad ji sudegė 1915 m., karo metu. Bet 1940 m. Elenche ji vėl minima, kaip priklausanti Viešintų parapijai.

Vyžuonos 1960 metais. (Algimanto Miškinio nuotrauka)

VYŽUONOS

Šv. Jurgio parapijos bažnyčia

Vyžuonų miestelis (seniau ir dvaras) išsistatęs abipus Vyžuonos upės (kairysis Šventosios intakas, 55 km ilgio), tarp Lydekio ir Iženo ežerų, 12 km į šiaurės vakarus nuo Utenos, 8 km į pietryčius nuo Užpalių.

Vietovės vardas. Yra nemaža vietovardžių su šaknimi „vyž". „Vyža" reiškia karninį apavą; veiksmažodis „vyžti" — pinti vyžas. Kalbininkas Petras Būtėnas aiškino, kad „vėž" ir „vyž" žodžių šaknys mūsų kalboje yra išlikusios iš senų senovės ir reiškė kokią slėną, medžių ir krūmų priaugusią, prisiraizgiusią vietovę. Vietovės vardas galėjo atsirasti ir nuo asmenvardžio Vyžintas — tokia pavarde žmonių dar ir mūsų laikais buvo Vyžuonose. Tačiau pirmiausia Vyžuonoms vardą bus davusi Vyžuonos upė.

Padavimai Vyžuonų vardą sieja su senosios lietuvių tikybos kultu ir su žalčių gerbimu. Esą senovėje, Yžinų slėnyje, ąžuolų giraitėje buvusi pagoniška šventykla. Ant jos aukuro buvusi akmeninė žalčio Vyžo galva, iš akmens nukalta nusibaigusio seno šventojo žalčio garbei. Žalčių gerbėjų Vyžuonų apylinkėse buvę net ir formaliai apsikrikštijus. Kulto reikalams nebevartojama akmeninė Vyžo galva atsidūrusi ant Kartuvių kalno, o iš čia patekusi į akmeninį bažnyčios rūsį. Klebonas kun. A. Drukteinis, remontuodamas bažnyčią, paliepė ją, kartu su švedų karų laikų patrankos sviediniu, įmūryti užpakalinėje bažnyčios sienoje, iš lauko pusės, kur tiedu paminklai ir dabar tebėra.

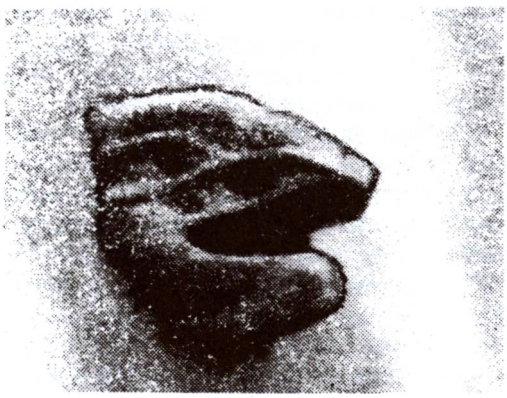

Akmeninė žalčio Vižo galva bažnyčios sienoje

Vyžuonų bažnyčios galinis vaizdas. Šalia kryžiaus įmūryta akmeninė žalčio galva ir švedų karo laikmečio akmeninis patrankos sviedinys

Vyžuonų proistorė labai sena, apylinkėse yra daug senosios kultūros paminklų, o prie pačių Vyžuonų stūkso aukštoka ir ilga kalva, Kartuvių kalnu vadinama. Manoma, kad šioje vietoje bus buvusi pilis. Pagal kitus padavimus, ant šio kalno stovėjęs dievaičio Vyžo garbei aukuras . . . Kartuvių vardą kalnas gavęs dėl to, kad šioje vietoje baudžiavos laikais buvę baudžiami ir kariami nepaklusnūs baudžiauninkai.

R. katalikų bažnyčia. Rašytoji Vyžuonų istorija prasideda nuo 1406 m., kada čia buvo pastatyta bažnyčia. Dr. Jurgis Gimbutas, savo studijoje nustatęs Lietuvos bažnyčių statymo chronologiją, Vyžuonų bažnyčią mini 23-ąja iš eilės. Ji buvusi pastatyta Vytauto ar kieno nors kito, jo paliepimu.

Vyžuonas išugdė dvaras. Istorikas prof. Jonas Yčas savo studijoje „Biržai" teigia, kad Radvilų giminės lizdas galėjęs būti Vyžuonos, o ne Biržai. Kad tai buvo labai svarbus jų dvaras, matyti ir iš fakto, kad čia 1603 m. buvo palaidotas Vyžuonose miręs garsusis nepriklausomos Lietuvos gynėjas, pasižymėjęs kautynėse su švedais ir su rusais, D.L.K. etmonas Kristupas Nikalojus Radvilas. Šiais laikais jo kapo vieta neatsekama, nors jo atminimui bažnyčioje buvo įruošta paminklinė lenta, tačiau ji, katalikams vėl atgavus bažnyčią, buvo išimta ir, turbūt, sunaikinta. Po Radvilų Vyžuonų dvaro savininkai bei valdytojai kelis kartus keitėsi. Prie dvaro kūrėsi ir miestelis, kurį smarkiai nusiaubė švedai. Iš tų laikų bus likęs bažnyčios sienoje įmūrytas švedų patrankos sviedinys.

1611—1687 m. katalikai buvo savo bažnyčios netekę, nes tada Radvilai ją buvo perdavę reformatams. Istorikas M. Balinskis teigia, kad ji buvusi katalikams grąžinta ne 1687, bet 1664 m. Netekę bažnyčios, reformatai ligi 1720 m. laikę savo pamaldas mediniame pastate — zbore. Greičiausiai šie maldos namai buvo pastatyti prie Vyžuonos kranto, kurį vyžuoniškiai Baltąja Pakriūta vadina. Čia randama pamatų liekanų, plytų. Reformacijos metu dėl bažnyčios katalikai ir reformatai vedę bylas teisme.

1706 m. katalikai suremontavo ir galbūt perstatė savo mūrinę bažnyčią. Ji buvo nedidelė ir išsiplėtusiai parapijai per maža. 1744 m. parapija apėmė 44 kaimus ir dvarus, jų tarpe Aknystą, Surviliškį, Gaigalus, Toleikius, Ruklius, Sudeikius, Narvaišius, Kaliekius, Antalgę, Leliūnus, Debeikius, Vyžuonėles, Aulelius ir kt. Tada klebonu buvo kun. Kazimieras Lukaševičius, *per commendam*

valdęs ir Užpalių parapiją.

XIX a. II pusėje bažnyčios perstatymo reikalais pradėjo rūpintis klebonas kun. Tuskenis (Tuskevičius) su parapijiečiais. Jis Vyžuonose išbuvo labai ilgai — 53 metus ir mirė 1890.X.18 Šiaudinių kaime, sulaukęs 95 m. amžiaus. Jo vieton klebonu paskirtas kun. Antanas Drukteinis (1891—1896). Šis tęsė pradėtus darbus ir juos 1891—1892 m. baigė.

Architektūra. 1706 m. pastatyta mūrinė bažnyčia galėjo būti ne visai nauja, o atstatyta senesnioji. 1891—1892 m. ji buvo padidinta, pristatant priekinį fasadą su bokštu ir presbiterija gale. Dar yra šoninės zakristijos ir koplyčios. 1937 m. bažnyčia buvo vėl pertvarkyta ir naujai išdekoruota. Tad dabar tegalima spėlioti apie jos pirmykštį stilių. Ką matome, yra tinkuotas kuklus pastatas su daugybe (30) langų su pusapvalėmis arkomis. Portalas apjuostas trilype arka. Tad visumoje atrodo kaip neoromaniškas pastatas. Bokštas padalytas į tris tarpsnius. Viršutinės angos didesnės varpams skardenti. Presbiterijos galinė siena turi didelę išorinę nišą su krusifiksu, po aukštą langą iš abiejų altoriaus pusių ir trijų pakopų kontraforsus kampuose. Platus frizas padabintas trikampėmis arkutėmis ir smulkiais dantukais. Bažnyčios plotas yra 38 × 15 m. Vidaus paviršiai tinkuoti ir dail. Jono Janulio padabinti gėlių ornamentais (1937 m.). Interjero architektūra yra solidi, su stambiais pilioriais, arkomis ir skliautais iš baroko epochos. Po vargonų tribūna yra trys maži prieangiai. Šventorius aptvertas masyviška akmenine tvora. Kapinių vartai turi akmeninę arką ir antstatą su niša statulai.

Nors klebonas ir buvo gavęs valdžios leidimą bažnyčiai remontuoti, tačiau jis buvo apkaltintas peržengęs nustatytas remonto ribas ir nubaustas 300 rb pinigine bauda, tačiau bažnyčia nebuvo nugriauta. 1898 m. ją iškilmingai konsekravo Žemaičių vyskupas G. Cirtautas.

Bažnyčios vidaus išpuošimo bei dekoravimo darbai truko ilgesnį laiką. Pastatytas didysis altorius, iš pušies medžio, papuoštas kolumnomis. Aukštai įruoštas bažnyčios globėjo Šv. Jurgio paveikslas — sėdi ant žirgo ir ietimi smeigia slibiną; viduryje Jėzaus — vaiko paveikslas, paauksuotuose rėmuose. Jo

Vyžuonų bažnyčia 1982 metais

mensa plytinė, tabernakulis medinis, paauksuotas. Kairėje bažnyčios pusėje esančioje koplyčioje yra Sopulingosios Dievo Motinos altorius, dešinėje — Jėzaus Širdies altorius. Jo tabernakulyje laikomos Šv. Kryžiaus relikvijos. Sakykla įruošta vyrų pusėje, medinė, geltona spalva dažyta. Klausyklų 7, suolų 16. Vargonai 9 balsų. 14 Kryžiaus kelių stočių padarytos iš gipso ir nudažytos.

1937 m. klebonas kun. Aleksandras Mileika su parapijiečiais bažnyčią iš pagrindų suremontavo, kiek galima suvedė išorę ir vidų į vienybę, įdėjo naujas grindis, altorius išpuošė dail. Jono Janulio paveikslais. Ant bažnyčios lubų išpiešti religiniai šūkiai, pvz.: „Kankinių kraujas — krikščionių siela", „Mirtis — amžinybės pradžia", „Per kančią į garbę" ir pan.

I pasaulinio karo metu Vyžuonų varpai buvo išvežti Rusijon ir nebesugrąžinti.

Bažnyčios šventorius yra 11 × 10 sieksnių, aptvertas akmens mūro tvora, kurio viršus cementinis. Parapijos kapai yra už puskilometrio nuo bažnyčios, gražiame pušyne įruošti, prie Strėlupio. 1946 m. jie apėmė 890 × 40 sieksnių plotą. Per visus kapus eina takas kryžišku būdu. Kapuose daug senų ir naujų akmeninių, metalinių ir medinių kryžių; aptverti akmens mūro siena, dengta malksnomis. Įdomūs ir gražūs kapinių vartai.

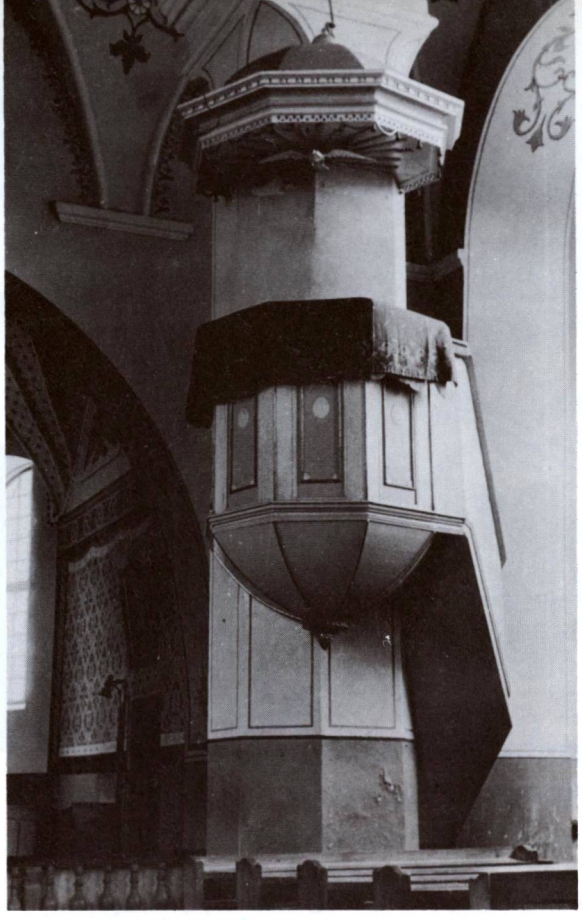

Sakykla

Vargonai. (1958 metų nuotraukos)

Senoji Vyžuonų klebonija buvo 1736 m. statyta. Jai pasenus, 1931 m. klebonas kun. A. Mileika parapijiečių ir savo lėšomis pastatė dailią dviaukštę medinę kleboniją-vilą, 20 × 14 m ploto. Pastatas turi 44 langus, 42 duris, dekoruotas. Apačioje įruoštas rūsys.

1910 m. klebonas kun. Misevičius pastatė naują medinį špitolės namą, 26 × 13 m ploto, su 5 kambariais, 2 mansardomis ir sale susirinkimams. Prie špitolės buvo namas bažnyčios tarnams gyventi. Kun. A. Mileika dar pastatė gyvuliams tvartą ir daržinę pašarui 14 × 23 m ploto.

Parapija trijuose sklypuose turėjo 37 ha žemės ir pievų. Tačiau ji buvo prasta, smėlinga. Sovietų okupacinė valdžia viską nusavino.

Mokykla prie Vyžuonų parapijos buvo iš senų laikų. Kada ji įsteigta — žinių neturima, bet tikrai buvo XVIII a. 1781 m. ją lankė 26 mokiniai (20 miestelėnų ir 4 šlėktų vaikai). Vysk. M. Valančiaus laikais mokykla atkurta. 1853 m. lankė 19 mokinių. Po 1863 m. sukilimo surusinta. 1909 m. špitolės pastate atidaryta „Saulės" draugijos mokykla, kurią iš pradžių lankė 60 mokinių. Jos vedėja buvo Marija Zaštautaitė.

Tautinis lietuvių judėjimas Vyžuonose ir apylinkėse prasidėjo XIX a. gale. Pasakojama, kad apie 1863 m. miestelyje tebuvę 4 raštingi ūkininkai. Spaudos draudimo laikais laikraščių ir knygelių nedaug teateidavo, užtat daugiau maldaknygių. Nuo 1897 m. „Tėvynės sarge" jau paskelbta daug korespondencijų iš vyžuoniškių gyvenimo. Atgavus spaudą, vyžuoniškiai skaitė „Šaltinį", „Vilniaus žinias", „Viltį", bet jų ateidavo nedaug. Buvo šiek tiek skaitomas ir „Lietuvos ūkininkas" (piršo vyžuoniškis veikėjas stud. M. Januškevičius). Už jo skaitymą klebonas skaitytojus iš sakyklos kartais pabardavo.

Vysk. M. Valančiaus laikais Vyžuonose įkurtas Blaivybės draugijos skyrius. Kun. L. Misevičius stengėsi blaivybę plėsti: parapijiečius vesdavo prie altoriaus ir prisaikdindavo visą gyvenimą nevartoti svaigalų. (Daugiau žinių apie Vyžuonas ir apylinkes yra ML II t., 101—109 psl.).

Iš Vyžuonų klebonų minėtini: Kun. Juozas Paškevičius, į Vyžuonas atkeltas 1897 m. Jis organizavo draudžiamosios spaudos platinimą, globojo knygnešius ir kitais būdais kėlė lietuvišką kultūrą. Apylinkės lenkuojantieji dvarininkai jo nemėgo ir kai jis 1899.VI.20 mirė, dvarponiai ir kaimyninių parapijų kunigai jo laidotuvėse nedalyvavo. Tačiau jo darbų nepamiršo vyžuoniškiai; sudėję 200 rb, ant jo kapo kapinėse pastatė gražų paminklą.

1897—1914 m. energingai dirbo kun. Lionginas Micevičius. Buvo ligotas, sirgo reumatizmu ir prieš mirdamas pats sau pasistatė akmeninį paminklą.

Nors lenkų Vyžuonose ir apylinkėse nebuvo, lenkiškai nedaug kas tesuprato, bet pagal „seną madą" evangelija buvo skaitoma ir lenkiškai. Tačiau 1906 m. pradėta skaityti tik lietuviškai. Suplikacijos buvo giedamos gražia lietuvių kalba.

Kun. Aleksandras Mileika, į Vyžuonas atkeltas 1904 m., net ištisus 37 metus dirbo vikaru, vėliau klebonu. Jo laikais gyvai reiškėsi lieuviškos draugijos, mokykla, kooperatyvas. Turėjo daug prekybinių gabumų, buvo pasiturintis, bendravo su žydais ir buvo su jais įsitaisęs degtinės bravorą. Jis gražiai suremontavo bažnyčią, pastatė ar sutvarkė kitus parapijos trobesius, steigė ir globojo katalikiškas organizacijas; kartu su giminėmis buvo nusipirkęs dvarelį. 1941 m. birželinių trėmimų metu bolševikai jį suėmę išgabeno į Sibirą. Išėjęs iš bolševikų kalėjimo, vyžuoniškis plk. Pranas Saladžius paprašė dail. J. Mackevičių nutapyti kun. A. Mileikos portretą ir jį pakabino bažnyčioje. Kunigas buvo iš tremties paleistas jau be sveikatos ir sugrįžęs apie 1944 m. mirė.

Vyžuonų parapija priklauso Utenos dekanatui. 1940 m. ji turėjo 6078 parapijiečius. Tais metais, be klebono kun. Mileikos, dirbo ir du vikarai: Ignas Rakauskas ir Lionginas Keršulis. Vyžuonų miestelis priklausė Utenos apskričiai. 1923 m. čia buvo 236 kiemai ir 1193 gyv., 1940 m. apie 1400 gyventojų.

Okupacijų metai vyžuoniškiams buvo sunkūs. 1941 m. bolševikai deportavo daug lietuvių. Vėliau vokiškieji naciai iššudė Vyžuonų žydus. Pokario metais vėl gyvai reiškėsi partizaninės kovos, nauji žudymai, trėmimai. 1944 m. rusai Vyžuonas bombardavo 2 dienas ir liepos 14 užėmė. Numestos 17

Vyžuonų bažnyčios šoninis vaizdas 1982 metais

Vyžuoniškės merginos — miškų kirtėjos Sibiro tremtyje pokario metais

bombų gerokai apgriovė gyvenamuosius namus. Nukentėjo ir bažnyčia — išbyrėjo jos langų stiklai.

Pokario metais Vyžuonų klebonu buvo kun. Jonas Gudonis, vikaru kun. Antanas Janonis. 1946 m. vargoninkavo Pranas Puodžius, zakristijonu buvo Stasys Kerbelis, varpininkas — Kazys Juška. 1974—1983 m. kunigų sąrašuose Vyžuonų klebonu pažymė-

Vyžuonų bažnyčia iš šono 1982 metais

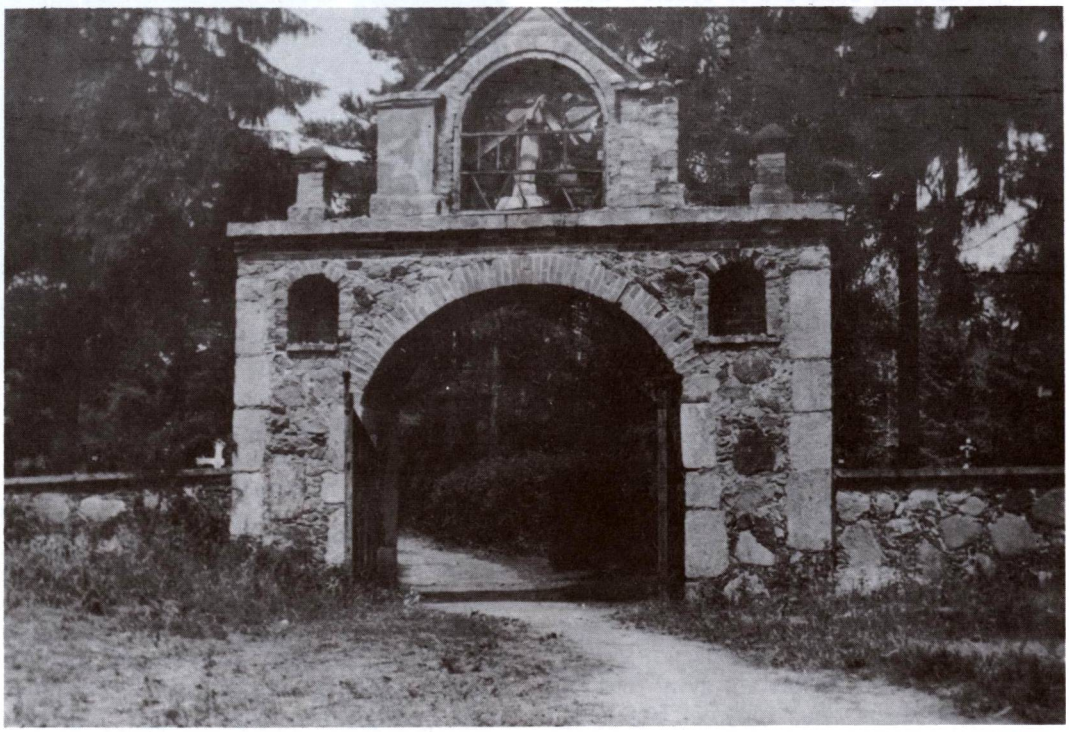

Vyžuonų kapinių vartai 1959 metais

tas kun. Petras Tarulis (gim. 1916 m., kunigu pašvęstas 1941 m.).

Bolševikų okupacijos metu Vyžuonos yra Utenos rajono apylinkės ir kolchozo centras. Miestelis sumenkęs. 1959 m. tebuvo 600, 1970 m. 528 gyventojai.

Vyžuonų bažnyčioje pokario metais buvo išlikusių religinio meno bei kulto vertybių, iš kurių minėtini: XIX a. medinės skulptūros — „Šv. Veronika", „Šv. Florijonas", „Jėzus Nukryžiuotasis". Pažymėtinas gražus XIX a. arnotas, šilkinis, austas metaliniais siūlais. Kapinių vartų viršutinėje dalyje yra gražaus darbo medinė skulptūra, vaizduojanti Kristų, nešantį kryžių.

Tačiau okupacijos sąlygomis religinės bei meno vertybės nyksta, kas matyti iš vienos LKB Kronikoje (Nr. 44, 1980 m.) paskelbtos šios korespondencijos:

> „Vyžuonos (Utenos raj.). 1980 m. iš gegužės mėn. 16 d. į 17-tą dieną naktį piktadariai apiplėšė Vyžuonų bažnyčią. Pagrobta: didžiojo altoriaus centrinis brangus paveikslas, šoninio altoriaus Švč. Marijos Skausmingosios paveikslas, šoninio altoriaus Švč. Jėzaus Širdies paveikslas, nuo sienos didelis šv. Antano paveikslas, iš tabernakulio paimta monstrancija su ostija, komuninė su komunikantais (vienas komunikantas rastas prie altoriaus laiptų ant kilimo, lyg perlenktas, bet ne perlaužtas). Be to, paimta virš tabernakulio buvęs didž. altoriaus kryžius, iš šoninio altoriaus šv. Kryžiaus relikvijorius, stiprintuvas ir du mikrofonai."

Kartuvių kalno paminklas

1927—1931 m. prie Vyžuonų esančio Kartuvių kalno viršūnę papuošė ypatingas paminklas. Jo istorija tokia.

Trys jaunuoliai vyžuoniškiai — P. Zabulionis, S. Gučius ir K. Saladžius — dėl savo jauno amžiaus negalėję dalyvauti nepriklausomybės kovose, užsidegę Vytauto Didžiojo dvasia, nutarė pagerbti Tėvynės ir jos šviesaus karžygio atminimą. Neraginami iš šalies ir kitų nepadedami, laisvu nuo darbo metu pririnko ir sutempė į kalno viršūnę daug akmenų ir kitos statybinės medžiagos. Tarnaudami mišioms, gautuosius centus paskyrė statybos (cemento) išlaidoms. Kaimynai ir net savieji šeimos nariai iš jų šaipėsi, nepadėjo, nors ir netrukdė. Ir štai, po kelerių metų vargo, 1931 m. paminklo darbai buvo baigti. Jis stovi ant triaukščio 6 m ilgio piedestalo, yra 6 m aukščio, trikampės ieties pavidalo. Viršūnę puošia metalinis Vytis, šonus — Gedimino, Vytauto Didžiojo ir kt. ženklai. Dabar ir visuomenė įvertino jaunuolių darbą. Suruoštos iškilmingos paminklo atidengimo iškilmės, kuriose dalyvavo ir iš Kauno atvykę valdžios žmonės. Paminklas gražiai papuošė Kartuvių kalno viršūnę, o žmonės kalbėjo, kad jis esąs dailesnis ir gražesnis už pastatytą miestelio centre visų gyventojų rūpesčiu bei lėšomis, pagal architekto projektą . . . Pokario metais bolševikai šį paminklą nugriovė.

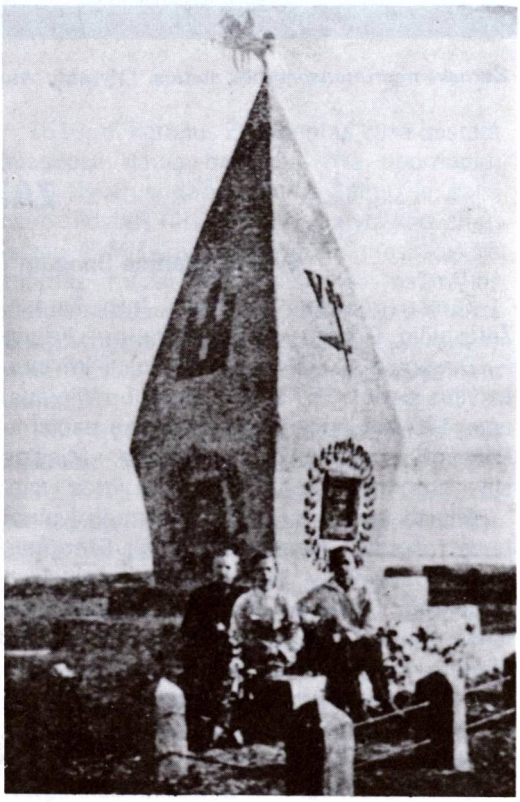

Paminklas Vytautui Didžiajam Kartuvių kalne 1930 V.D. metais. Prie paminklo sėdi jį pastatę 3 jaunuoliai

Zarasai nepriklausomybės metais. (Vytauto Augustino nuotrauka)

ZARASAI

Švč. M. Marijos Dangum Ėmimo parapijos bažnyčia

Zarasų miestas išsistatęs tarp Zaraso, Zarasaičio, Griežtos ir kitų ežerų, prie Kauno — Daugpilio — Petrapilio plento, 4 km nuo Latvijos sienos, 157 km į šiaurę nuo Vilniaus, apie 120 km nuo Panevėžio ir yra pačiame Panevėžio vyskupijos pakraštyje. Miestas stovi ant kalvos, 155 m aukščiau jūros lygio.

Miesto vardas savųjų ir svetimųjų įvairiai buvo rašomas: Zarasai, Ežerėnai, Ežeriūnai, Jarasai, Jeziorosy, Novoaleksandrovsk (nuo 1836 m.), Ossersee. Prof. Kazys Būga savo laiku išaiškino, kad vardas esąs sėliškos kilmės — Ezerasai, lietuviška lytis — Azarasai, ilgainiui išvirtusi į Zarasus. 1929 m. Lietuvos ministrų kabineto nutarimu vietovei grąžintas jos senasis vardas.

Istorinės žinios. I—II tūkstantmečio sąvartoje Zarasai buvo sėlių žemė. Livonijos kronikos ir kiti seni raštai Zarasų vardo nemini, nors yra kiek žinių apie patį šį kraštą. Unijinės Lietuvos laikais Zarasai su aplinkiniais kaimais sudarė seniūniją, kuri buvo 10 mylių atstu nuo Brėslaujos. Nuo to laiko apie Zarasus yra daug istorinių žinių. (Nemaža jų paskelbta ML I t. 547—564 psl.; yra gerai paruošta Algimanto Miškinio studija „Zarasai", paskelbta Liet. urbanistikos paminklų V t., 73—127 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Nėra tikslių žinių, kada čia pastatyta pirmoji bažnyčia. Greičiausiai ji atsirado, įkūrus gyvenamąją vietovę ar dvarą, bet ir vietovės įkūrimo data neaiški.

Zarasai (Ieziorosa) 1613 m. D. L. K. žemėlapyje

Zarasų bažnyčia pokario metais

Kai kas bando Zarasus priskirti prie buvusių Vilniaus vyskupo dvarų. Ši nuomonė sutampa su žmonių padavimais, iš dalies paremtais istorine tiesa, kad Didžiojoje Zaraso ežero saloje buvęs karmelitų vienuolynas ir prieš 1508 m. statyta bažnyčia. Vienuolynas sunykęs apie 1530 m., nes vienuoliams buvę labai sunku verstis: aplinkinės žemės buvusios vyskupo žinioje, privačių žemių savininkų nebuvę. Todėl vienuoliai išsikėlė į Antalieptę, o bažnyčia buvusi iš salos perkelta į ežero krantą, kur susikūrė Zarasų miestelis. Tais metais, Vilniaus vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių giminės rūpesčiu bei lėšomis, bažnyčia buvusi perkelta į dabartinės bažnyčios vietą. Tačiau yra nuomonių, kad toje vietoje bažnyčia jau anksčiau buvusi, nes Zarasuose buvusios dvi bažnyčios — parapijinė ir vienuolyno. Miestelis kūrėsi toje vietoje, kur buvo 200 m ilgumo medinis tiltas, jungęs krantą su sala. Zarasų parapija, atrodo, galėjo būti įsteigta apie 1528 m. 1536 m. ji buvo Vilniaus vyskupo iš naujo patvirtinta. Klebonui buvo pavesta kiek žemės, valstiečių, dešimtinė ir nuo mokesčių atleista karčiama. 1596 m. akte Zarasai žymimi kaip viena Vilniaus vyskupijos vietovių, o nuo 1598 m. vadinami valsčiumi. Zarasai pažymėti 1613 m. D. L. K. žemėlapyje.

1610 m. karalius Žygimantas Vaza pastatė Zarasuose naują bažnyčią. Yra nuomonių, kad ji stovėjusi dabartiniame Šaltupyje, šalia dvaro sodybos (čia vėliau pastatyta koplyčia). Tačiau A. Miškinis laikosi nuomonės, kad šis teigimas mažai patikimas, nes bažnyčios būdavo statomos tik bažnytinėse žemėse. Iš senų planų esą matyti, kad Zarasų parapijos žemė buvusi Zarasaičio ežero šiauriniame krante.

1654—1667 m. karų metu Zarasai gerokai nukentėjo. Buvusi sudeginta ir bažnyčia. Bet 1674 m. ji vėl buvo atstatyta. 1669 m. inventoriuje ji neminima — matyt, kad dar nebuvo atstatyta. 1829 m. žiniomis tada bažnyčia buvo medinė, prie jos stovėjo koplyčia, kvadratinė varpinė ir klebonija. Špitolėje gyveno 3 elgetos, buvo parapijos mokykla. Zarasų klebonui tada priklausęs malūnas, 4 užvažiuojamos karčiamos — miestelyje, užtiltėje, prie Vidžių kelio ir Kurliandijos pasienyje. Be to dar 9 žemės sklypai.

Tačiau vieną dieną, didelės audros metu, žaibas trenkęs į bažnyčią, ir ji buvusi į ežerą nuversta. Bet šalia bažnyčios stovėjusi stebuklingą galią turinti Kristaus statulėlė išplaukusi į vandens paviršių. Toje vietoje, prie Šaltupės šaltinėlio, parapijiečiai pastatė mū-

Zarasų bažnyčia 1956 metais

Šaltupio koplytėlė Zarasuose. Pokario metais nišoje buvusi Kristaus statulėlė perduota Rokiškio muziejui, o pati koplytėlė nugriauta

rinę koplytėlę, kurioje patalpino ir minėtą statulėlę.

Vysk. M. Valančius (Pastabos sau pačiam, 82—83 psl.) rašo, kad sudegusios bažnyčios vietoje klebonas pastatęs „bjaurią pastogę prie šašiejaus ir apmėtė ją pačvarkėmis; jos bemaž nedengė nuo lietaus. Neturtingi parapijiečiai neįstengė pasistatyti naujos bažnyčios. 1837 m. buvo leista sudaryti naujos bažnyčios planą ir sąmatą. 1838 m. pastogė buvo paramstyta, bet buvo didelis pavojus, kad gali visiškai sugriūti. 1838 m. matininkas Fiodorovas paruošė mūrinės bažnyčios projektinį planą, tačiau valdžios įstaigų jis buvo atmestas.

Vyskupas išprašęs iš valdžios 10.000 rb paramos. 1842 m. bažnyčios pastatas uždarytas, pradėta ruoštis mūrinės bažnyčios statybai. Iš medinės bažnyčios medžiagos likučių buvo pastatyta špitolė ir vienas namas prikliui. Tačiau naujos bažnyčios statybos reikalai buvo gerokai sudėtingi. Jos statymo pretekstu nauju Zarasų klebonu paskirtas kun. Aleksandras Stanevičius. Jis pareiškė vyskupui, kad valdžios duotųjų pinigų neužteksią, todėl pirmiau reikią pastatyti vandens malūną, nupirkti namus, įruošti traktierių, o paskui tų įmonių pajamomis statyti bažnyčią. Viskas tai buvo padaryta. Klebonas ėmęs pelnus, o bažnyčios statyba nesirūpinęs. Tuo tarpu valdžia, nusavindama bažnytinius turtus, atėmė ir minėtą malūną ir namus su traktieriumi. Zarasai paliko be bažnyčios, ir be duotos jai pašalpos.

Vysk. M. Valančius toliau rašo: „Šviesiausias ciesorius Mikalojus I, pravažiuodamas pro Zarasus (tai buvo 1851 m.), išvydo pastogę ir tarė: ‚O čia kas toks bjaurus?' Lydintis gubernatorius atsakė: ‚tai bažnyčia'. Ciesorius tada pavedė atkreipti mano atydą į tą dalyką".

Nauja mūrinė bažnyčia buvusi statoma pagal 1851 m. planą ant pamatų, kurie buvę sumūryti prieš 15 metų.

1851.VII.16 pats Valančius atvyko į Zarasus, iškėlė kun. Stanevičių, jo vieton paskyrė kun. Viktorą Rusteiką. Bažnyčiai vietą kalne tarp liepų nurodęs pats vyskupas. Kun. Rusteika dar tais pačiais metais nurodytoje vietoje pastatė nedidelę laikiną medinę bažnyčią. 1852.I.26 ji buvo pašventinta ir į ją perkeltos pamaldos. Kun. Rusteikai už jo

Zarasų vaizdas iš ežero pusės 1961 metais

dideles pastangas vyskupas paskyrė Rokiškio parapiją, o Zarasų parapiją atidavė pijorui kun. Narkevičiui. „Bet vienuoliai, papratę sėstis už parengto stalo, — vėl rašo vyskupas, — nesugeba ūkininkauti. Ištyrus pasirodė, kad Narkevičių galint būti geru literatu, bet ne klebonu".

Kai 1859 m. vysk. Valančius vėl atvyko į Zarasus, gyventojai ėmė prašyti naujos bažnyčios, nes kun. Rusteikos statytoji buvo ankšta ir žema. Kun. Narkevičius buvo iškeltas, o jo vieton paskirtas kun. Mykolas Skorupskis, kuris 1862 m. naujos bažnyčios statybą baigė, bet vargai su ja nesibaigė, dar padidėjo. Ir štai dėl ko.

Bažnyčios pastatui buvo parinkta aukšta miesto vieta, netoli dviejų ežerų. Prakasus paaiškėjo, kad toje vietoje nėra kieto grunto. Taigi pamatų vietoje į žemę buvo kalami ąžuoliniai poliai (rąstai) ir ant jų mūrijami pamatai. Jau statybos metu sienos ėmė skilti. Valdžios komisija apskaičiavo, kad mediniai pamatai (poliai) neišlaikys mūro sienų ir kartu mūrinių lubų. Taigi vietoje mūro lubų buvo dedamos plonų lentelių lubos. Iš apačios žiūrint jos atrodė panašios į pusiau išilgai perpjautą statinę (bačką), kuri yra lyg ant sienų užvožta. Nebebuvo išlaikytas pastato stilius. Po keliolikos metų pamatai ir tokių lengvesnio svorio sienų bei lubų nebeišlaikė, sienos suskilo; per atsiradusius plyšius buvo galima įkišti ranką ir pasisveikinti su kitu asmeniu. Pamaldos buvo nutrauktos, praėjimas per šventorių uždraustas.

1876 m., praslinkus nuo bažnyčios statybos 35 metams, klebonas kun. Pranas Staškauskas vėl stengėsi gelbėti suvargusį naujosios bažnyčios pastatą. Su dideliu vargu apipuvę mediniai pamatų rąstai iškasti ir buvo mūrijami nauji akmeniniai pamatai, suskilusios sienos iš abiejų pusių suveržtos storos geležies štangomis, plyšiai užtaisyti. Kadangi darbininkai bijojo prie bažnyčios dirbti ar net arčiau jos artintis, pats klebonas ėjo kartu su jais, pats kasė žemes, lipdė plyšius, laipiojo sienomis. To paties klebono rūpesčiu ne tik bažnyčios pastatas buvo suveržtas ir sutaisytas, bet ir bažnyčios vidus išdekoruotas. 1906 m. vyskupas G. Cirtautas Zarasų bažnyčią konsekravo.

1935 m. klebonas kan. Juozas Mazūras bažnyčią perdažė iš lauko pusės.

Architektūra. Dabartinės mūrinės bažnyčios statybos istorija komplikuota dėl silpno įžemio ir dėl nelaimių. Arch. Alg. Miškinio surinktomis žiniomis, 1826 m. statytoji medinė bažnyčia netrukus ėmė irti ir svirti. Nepadėjo laikinos atramos, tai 1842 m. ji buvo uždaryta. Tais pačiais metais pradėta mišrios akmenų mūro ir medžio bažnyčios statyba, baigta apie 1850 m. Jai sudegus, 1851 m. pastatyta laikina medinė. Padarytas naujas projektas ir 1858—1862 m. pastatyta dabartinė mūrinė bažnyčia ant senųjų pama-

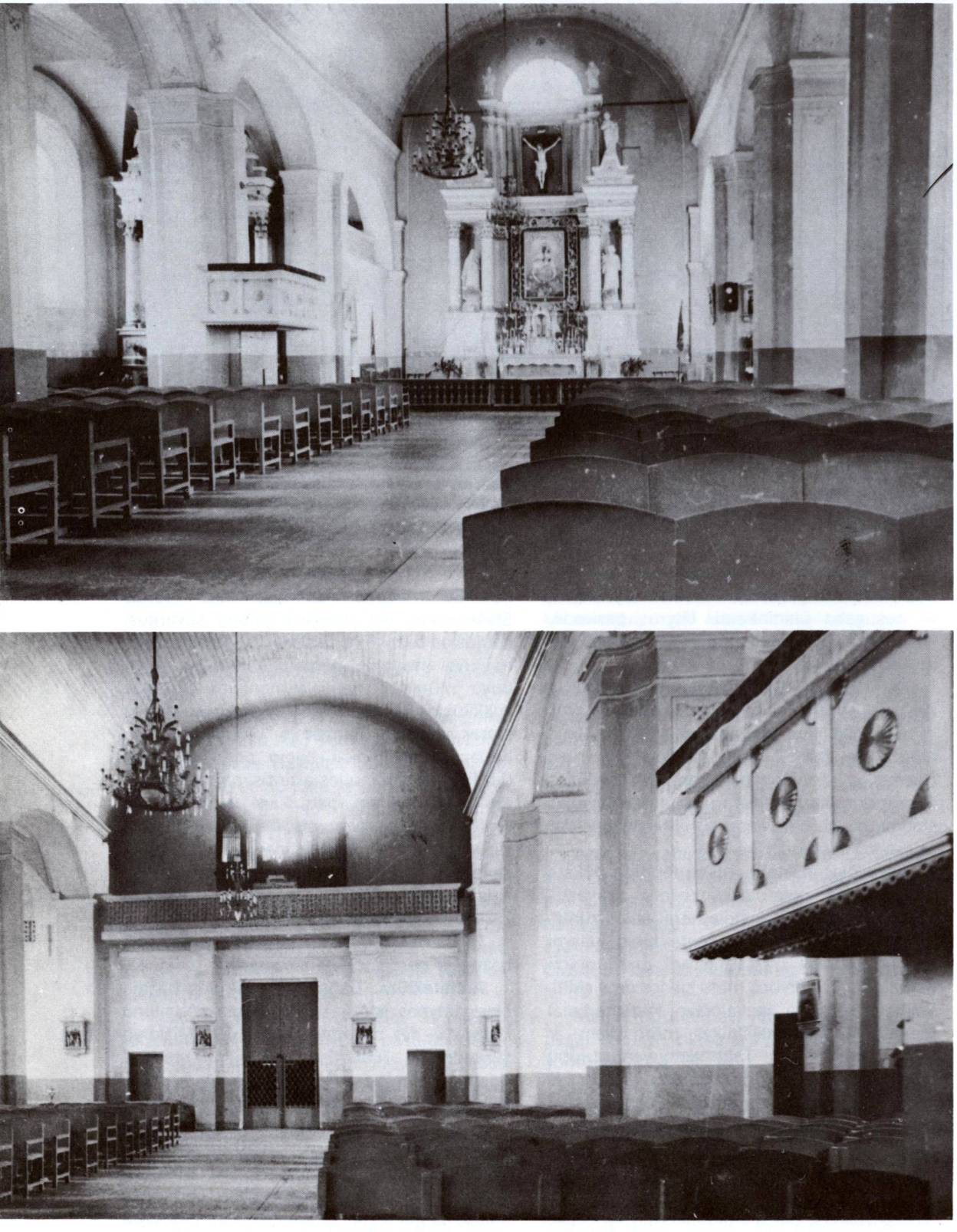

Zarasų bažnyčios vidus

tų. Dydžiai: ilgis 38 m, plotis 24 m, bokštų aukštis 30 m. Pamatai buvo nepakankamai stiprūs ąžuoliniai poliai. Sienos ėmė skilinėti. Vieton mūrinių skliautų uždėtos išgaubtos medinės lubos. Bažnyčia buvo vėl uždaryta ir 1876 m. pagrindinai suremontuota. Buvo sustiprinti pamatai, sienos ir bokštai suveržti geležimi. 1935 m. bažnyčia vėl suremontuota ir perdažyta iš lauko, tačiau vidus taip ir liko neužbaigtas.

Bažnyčios architektūra yra neobarokinė. Dviejų bokštų fasadas turi platų banguoto profilio frontoną. Keturių tarpsnių bokštų viršutinės dalys yra aštuoniasienės su barokiškais šalmais, rutuliniais antstatais ir ažūriniais kryžiais. Barokui būdinga, kad fasado ir bokštų angos (durys, langai, nišos) yra skirtingų dydžių ir formų. Paviršiai baltai tinkuoti. Šoninės navų sienos taip pat tinkuotos, o jų langai dideli, su arkomis. Altoriai yra orderinės tvarkos, su dirbtinio marmuro kolonomis, laužytais ir gausiai ornamentuotais architravais ir jų antstatais.

Virš altoriaus yra nemažas langas pusiau apskritos formos. Šventoriuje yra buvusi mūrinė varpinė, statyta apie 1862 m. Aptvertas aukšta akmenų mūro tvora.

Klebonas kun. J. Narkevičius, vienas iš bažnyčios statytojų, po 1863 m. sukilimo buvo ištremtas į Sibirą. Iš tremties grįžęs apsigyveno Krokuvoje, kur parašė atsiminimus. Be ko kita, jis ten rašo, Zarasų bažnyčioje buvęs stebuklingos galios turįs Dievo Motinos paveikslas, įtaisytas naujosios bažnyčios altoriuje. Padavimai sako, kad jį bažnyčiai padovanojęs Vytautas, nors tuo vargiai tenka tikėti.

Iki XIX a. vidurio nelotyniškos pamaldos buvo laikomos tik lietuvių kalba. Bet po 1863 m. sukilimo į Zarasus buvo atkelta daug rusų valdininkų ir jų šeimos narių; apylinkėse prisodinta rusų kolonistų. Lenkai savo ruožtu tęsė lenkinimo politiką. Čia lenkams daug padėjo ir kai kurie lietuviai kunigai. Išskirtinai minėtinas vienas bažnyčios statytojų — kun. M. Skorubskis. Jis, sulenkėjusių dvarininkų ir lenkų atvykėlių prašomas bei palaikomas, panaikino lietuviškas giesmes bei lietuviškus pamokslus, vietoje jų įvesdamas lenkiškus. Lietuviški pamokslai tebuvo sakomi tik Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo atlaidų metu, rugpjūčio 15, 16 ir 17 dienomis. Nors kun.

Bažnyčios dešinysis altorius

Skorubskis įtartas palaikęs sukilėlius, buvo rusų valdžios ištremtas į Sibirą, jo palaikoma lenkinimo kryptis buvo kitų klebonų tęsiama.

Nors visi klebonai bei kunigai buvę kilę iš lietuviškų šeimų, gražiai kalbėjo lietuviškai (kun. Žilinskas, kun. Butkys), bet lietuviškais reikalais nesirūpino. Tokiu būdu lietuvių kalba buvo kunigų bei dvarininkų paniekinta, nustumta kaip „kumečių kalba".

Iš Zarasų kunigų dar minėtini geri lietuviai — tautosakininkas kun. Antanas Juška, kun. Antanas Kryžanauskas (Salako bažnyčios statytojas), bet jų įtaka lietuvybės reikaluose nebuvo didelė. Kova dėl lietuvių kalbos buvo ilga (tęsėsi apie 20 m.) ir sunki. Vis dėlto lietuvių kalba, kad ir pamažu, įgaudavo vis daugiau teisių. Lenkiški pamokslai ėmė nykti tik nuo 1918 m., o visiškai, vietos parapijiečiams prašant, panaikinti tik 1940 m.

Lietuvių tautinis atgimimas. Nors lenkai su rusais ir labai stengėsi, tačiau visiškai suslavinti zarasiškių jiems nepavyko, nes apylinkėse gyveno daug gerų lietuvių, kurių vaikai, suvažiavę mokytis į Zarasus, palaikydavo lietuvybę. Iš paviršiaus žiūrint, Zarasai atrodė jau slaviškas miestas, bet reikalai kitaip virto, kai 1906 m. Zarasuose apsigyveno sąmoningas lietuvis patriotas dr. Domininkas Bukantas, po poros metų kitas taurus veikėjas advokatas Antanas Tumėnas. 1908 m. Zarasuose jau buvo įsteigta pirmoji

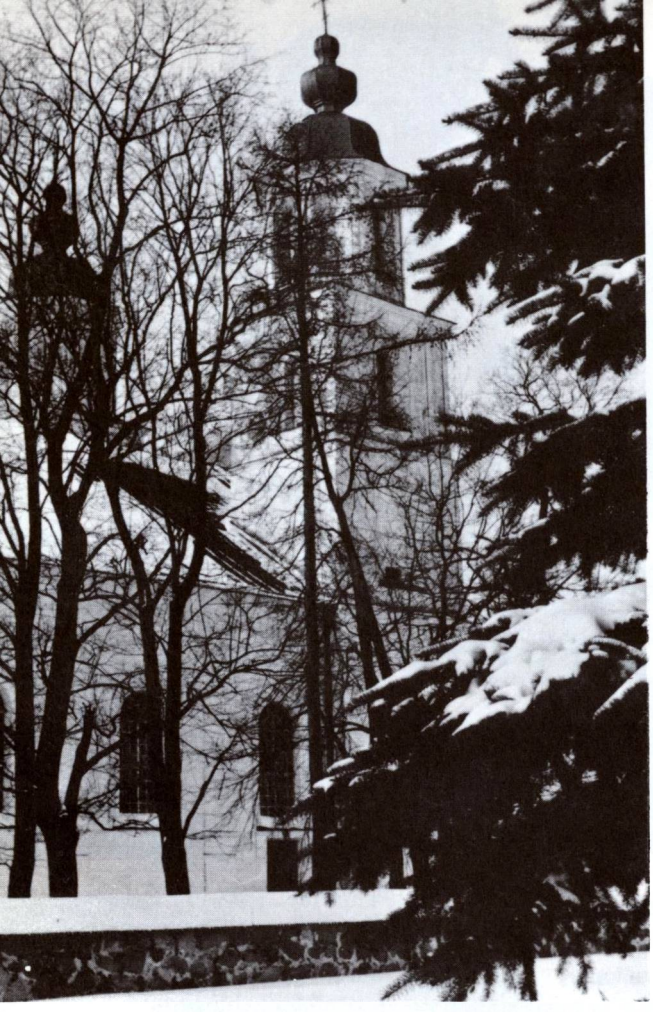

Zarasų bažnyčia 1981 metų žiemą

lietuviška biblioteka su skaitykla, kurių vedėju buvo A. Tumėnas. 1913 m. rusų policija, įtarusi, kad skaitykloje veikia slapta lietuviška mokykla, jos vedėją nubaudė 3 mėnesius kalėti ir stambia pinigine bauda.

Galutinai Zarasai atlietuvėjo tik nepriklausomybės metais, kai virto Lietuvos apskrities centru. Jau pirmaisiais nepriklausomybės metais buvo įsteigtos lietuviškos pradžios mokyklos, gimnazija, 1920 m. suorganizuota Švietimo kultūros draugija „Akstinas", kuri įsigijo namus, įrengė teatrą, biblioteką su skaitykla; buvo suorganizuotas geras lietuviškas choras, gyvai reiškėsi visuomeninė, kultūrinė ir muzikinė veikla.

Nepriklausomybės metais Zarasai išsiplėtė, virto vasarviete, administracijos, prekybos ir kai kurios pramonės centru. Buvo pastatyta daug naujų gyvenamų namų, sutvarkytas miestas. 1940 m. Zarasuose buvo apie 5000 gyv.

Okupacijų metais Zarasai skaudžiai nukentėjo. 1940—1941 m. miesto administracija pateko į komunistų — kriminalinių nusikaltėlių rankas. 1941 m. birželio mėn. viduryje į Sibirą ištremta apie 80 lietuvių. Pasitraukdami bolševikų aktyvistai išžudė 12 lietuvių veikėjų, sudegino didelę miesto dalį. Vokiškieji naciai likvidavo Zarasų žydus. 1944 m., bolševikams vėl užimant miestą, Zarasai buvo sugriauti, sudeginti, teišliko tik apie 20 procentų sveikų pastatų.

Zarasų bažnyčios pastatas 1941.VI.24 Zarasų gaisro metu buvo bolševikų tankų smarkiai apšaudytas. Dešinėje altoriaus pusėje buvo pramušta 4 kv. m skylė, sužaloti abudu bokštai, nors nebuvo sugriauti; daugelyje vietų stogas kiaurai pramuštas, visų langai išdaužyti, durys išlaužtos, vargonai visiškai suardyti. Pats parapijos klebonas kun. Stasys Baltrimas buvo besitraukiančių bolševikų suimtas, išgabentas iš Zarasų ir kur nors pakeliui nužudytas.

Užėmę Zarasus, vokiečiai į sudaužytą bažnyčią suvarė daugybę rusų belaisvių, kurie išsidalijo liturginius rūbus, išvogė bažnytinius indus. Vokiečiai šaudė šventoriuje rusų politrukus, bolševikų pareigūnus ir čia pat pakasė. Kai belaisviai buvo iškraustyti, bažnyčioje įruošta kariška duonos kepykla. Praslinkus ilgesniam laikui, miesto parko krūmuose buvo rasta bažnyčios komuninė, kurioje buvo laikomas Švč. Sakramentas. Ji buvo tuščia, sulankstyta. Spėjama, kad ją išvogė ir komunikantus suvalgė alkani rusai — karo belaisviai.

Karo ugnis prarijo parapijos bažnytinius pastatus. Išliko klebonija, apdaužyta, be langų, kiauru stogu. Ji buvo statyta 1917 m. iš atvežtos Bachmatų pradžios mokyklos — valsčiaus valdybos namo medžiagos. Karo ugnis padarė didžiulius nuostolius ir plačioje Zarasų apylinkėje; iš daugelio kaimų bei sodybų beliko tik pelenai ir griuvėsiai. Pokario metais žmonės gyveno kartu su galvijais tvartuose, ar klėtyse, pirtyse, jei tie pastatėliai dar buvo išlikę. Kiti išsikasė žemines. Bet karo veiksmams pasibaigus visi stengėsi greitai atsistatyti. Pokario metais suremontuota ir bažnyčia. 1947 m. jos klebonu buvo kun. Antanas Gobis. Vėliau ilgesnį laiką klebonu ir dekanu buvo kun. Gediminas Šukys, religinių giesmių kompozitorius.

Zarasų bažnyčios ministrantai su kun. A. Strazdu 1922 metais. Šalia kunigo (kairėje) — Jonas Balbatas, šios nuotraukos teikėjas

1975 m. nakties metu į Zarasų bažnyčią įsiveržė komunistiniai aktyvistai — ateistai, apdaužė kai kuriuos vidaus įrengimus, padarė nemaža nuostolių.

Bažnyčios šventorius buvo aptvertas aukšta (1,5 m) mūro siena. Čia buvo laidojami kunigai ir kiti parapijiečiai, bet vėliau šios kapinės panaikintos — buvo išlikę keli akmeniniai kryžiai ir kai kurių kapų žymės (įdubimai).

Zarasai buvo ir tebėra Panevėžio vyskupijos dekanato centras. 1940 m. parapija turėjo 5938 parapijiečius. Dekanatui priklausė 15 parapijinių ar filijinių bažnyčių, o taip pat koplyčios **Smalvelėje** ir **Zarasų kalėjime.** 1981 m. parapijos klebonu buvo kun. Steponas Pelešynas (gim. 1908 m., kunigu pašvęstas 1933 m.). 1983 m. kunigų sąrašuose minimas klebonas kun. Juozas Giedraitis (gim. 1927 m., kunigu pašvęstas 1957 m.). Pokario metais Zarasai atsistatė. 1959 m. buvo 4717, 1970 m. 6624 gyv. Tada miestas apėmė 1290 ha plotą ir buvo rajono centru.

Šv. Juozapo bažnyčia

1872 m. rusų valdžia, norėdama sugrąžinti savo tautiečius sentikius į „tikrąjį tikėjimą", pastatė Zarasuose „bendratikybinę" (jedinoversų) jiems mūrinę cerkvę, kurios projektą paruošė archit. Rodzinskis. Prieš I pasaulinį karą ji turėjo apie 350 parapijiečių. Po karo jedinoversai išnyko, o jų cerkvė 1918 m. perduota katalikams. 1922 m. ji buvo paversta moksleivių bažnytėle, kurią aptarnaudavo ir pamaldas laikydavo dažniausiai gimnazijos kapelionai. Ilgesnį laiką jos rektorium buvo kun. Jonas Gudonis. Tačiau pastatas buvo senas, nepritaikytas katalikų bažnyčios reikalams ir todėl netinkamas naudotis; neverta buvo ir remontuoti. Taigi 1934 m. bažnytėlė buvo nugriauta, jos vietoje pastatyta moderni ligoninė.

Zarasų miesto turgaus aikštėje, priešais R. katalikų bažnyčią, nuo 1877 m. stovėjo stačiatikių cerkvė. 1936 m. Lietuvos valdžia cerkvės pastatą už didesnę pinigų sumą iš stačiatikių nupirko ir nugriovė. Už gautuosius litus stačiatikiai Būgos gatvėje, tarp bažnyčios ir mokyklos, pasistatė naują gražią cerkvę. 1941 m. gaisro metu ir ji gerokai nukentėjo.

ŽIOBIŠKIS

Šv. Mykolo Arkangelo parapijos bažnyčia

Žiobiškio bažnytkaimis yra prie nedidelio Vengerinės upelio (Nemunėlio intakas), 9 km į šiaurės vakarus nuo Rokiškio. Senesniuose slavų kalbomis rašytuose dokumentuose vietovės vardas buvo rašomas „Žabiszki". Turbūt pavadinimas kilęs nuo „žabų", nes kaimas kūrėsi pamiškėje, o žabų čia netrūko . . . Vysk. M. Valančiaus užrašuose (1876 m.) apie Žiobiškį rašoma: „Žiobiškiej yra žobų (virbų), miestelej ir duonos".

Žiobiškio kaimas priklausė prie upelio įsikūrusiam Vengerinės dvarui (1,5 km). XVIII—XIX a. sąvartoje jo savininku buvo Juozapas Daumantas Siesickis, Ukmergės aps. iždininkas.

R. katalikų bažnyčia. Seni žmonės pasakodavo, kad Ažusienių dvare, kuris seniau vadinęsis Patilčiais, buvusi koplyčia, prie kurios gyvenęs kunigas ir laikydavęs pamaldas. Vėliau koplyčią perkėlę į Smėlynę, o apie 1802 m. Siesickis liepęs atgabenti į Žiobiškį; pridėjęs naujos medžiagos, 1802 m. pradėjęs statyti bažnyčią ir 1803 m. ją baigęs. Atrodo, kad tas pasakojimas yra teisingas, nes Ažusienių kaimo kapinaičių vietoje randama koplyčios pamatų liekanų. Iš Žiobiškio bažnyčios inventoriaus aprašymo matyti, kad altorius ir kiti reikmenys ne nauji, bet atgabenti iš kitos vietos.

Fundatoriai Juozapas Daumantas ir jo žmona Angelė (Tiškaitė) Siesickiai naujai steigiamą bažnyčią bei parapiją gausiai aprūpino žeme, pinigais ir kitomis gėrybėmis. Už tat kunigas turėjo laikyti jų ir jų artimųjų intencija mišias kartą savaitėje. Jų prašomas Vilniaus vyskupas Jonas Nepomukas Kasakauskis 1803.I.30 raštu įsteigė Žiobiškio parapiją, suteikdamas jai visas teises bei privilegijas. Jai buvo priskirta keliasdešimt gyvenamų vietovių bei kaimų iš Rokiškio, Čedasų, Pandėlio, Panemunėlio parapijų. Parapijos įkūrimo dokumentą 1803.II.8 pamaldų metu Žiobiškio bažnyčioje paskelbė Ukmergės dekanas kan. Juozapas Meleška, vykdydamas Vilniaus vyskupo įsakymą, nurodydamas parapijos ribas.

Pirmoji Žiobiškio bažnyčia buvusi 9,5 × 6 sieksnių ploto. Jos fasado viršutinė dalis paremta keturiais mediniais pilioriais, iš lauko pusės lentomis apmušta. Vidus vėliau buvęs išmuštas dangiška spalva dažyta drobe, sienos ir lubos dekoruotos paveikslais. Bažnyčios bokštas buvęs gotiško stiliaus. Šventorius iš pradžių buvęs aptvertas statinių tvora, vėliau apmūrytas. Jame buvo pastatyta aukšta medinė varpinė, stovėjusi ant mūrinių stulpų. Joje buvo 3 varpai — 230, 111 ir 75 svarų svorio. Jie minimi jau 1819 m. 1897 m., klebono kun. Daunaravičiaus rūpesčiu, įsigytas dar vienas 23 pūdų svorio varpas, kainavęs 435 rb. 75 kp. I pasaulinio karo pradžioje jie visi buvo išvežti Rusijon. Po karo tebuvo gautas 1 perskilęs varpas. Bažnyčioje buvo 3 altoriai.

Pirmoji bažnyčia nebuvusi didelė, ir ilgainiui parapijiečiams darėsi joje per ankšta, nes jų skaičius išaugo. Taigi klebonas kun. P. Viksva stengėsi statyti naują bažnyčią. Kiek vėliau kun. Daunoravičius išgavo valdžios leidimą. 1899 m. pradėta rinkti aukos. Bažnyčios statybą pradėjo 1902 m. naujas energingas klebonas Vincentas Zapkus, gavęs iš savo pirmtakūnų šiam reikalui surinktus 1200 rb, kuriuos jam įteikė komiteto narys Antanas Buteikis. Aukos buvo ir toliau renkamos. Aukojo ir Amerikos lietuviai.

Statybos darbai tęsėsi ligi 1911 m. Plytos buvo gabenamos iš Aknystos, Pilkalnio, Susiejos plytinių, akmenys renkami apylinkėje. Statybą kiek užvilkino naujos kaimyninės parapijos Kazliškyje įsteigimas — atkrito keletas kaimų. Tačiau per 9 metus bažnyčia buvo sumūryta. Senoji bažnyčia nugriauta. 1911 m., Šveč. M. Marijos Škaplierinės atlaidų metu Obelių dekanas kun. Daleckis ją pašventino, o 1922.VI.15 vysk. Pr. Karevičius kanoninės vizitacijos metu ją konsekravo, padėjęs į altorių Šv. Konstantino ir Andaukto kankinio relikvijas.

Architektūra. 1902—1911 m. statyta mūrinė bažnyčia pagal inžinierių Prano Kontrimo ir Adolfo Ožinskio projektą, suprastintą arch. Strandmanio iš Liepojos. Tai yra dažnai matomas pseudogotikinis pastatas, tik tuo skirtingas, kad sienos sumūrytos iš skaldytų akmenų ir plytų su gražiai išryškintais langų

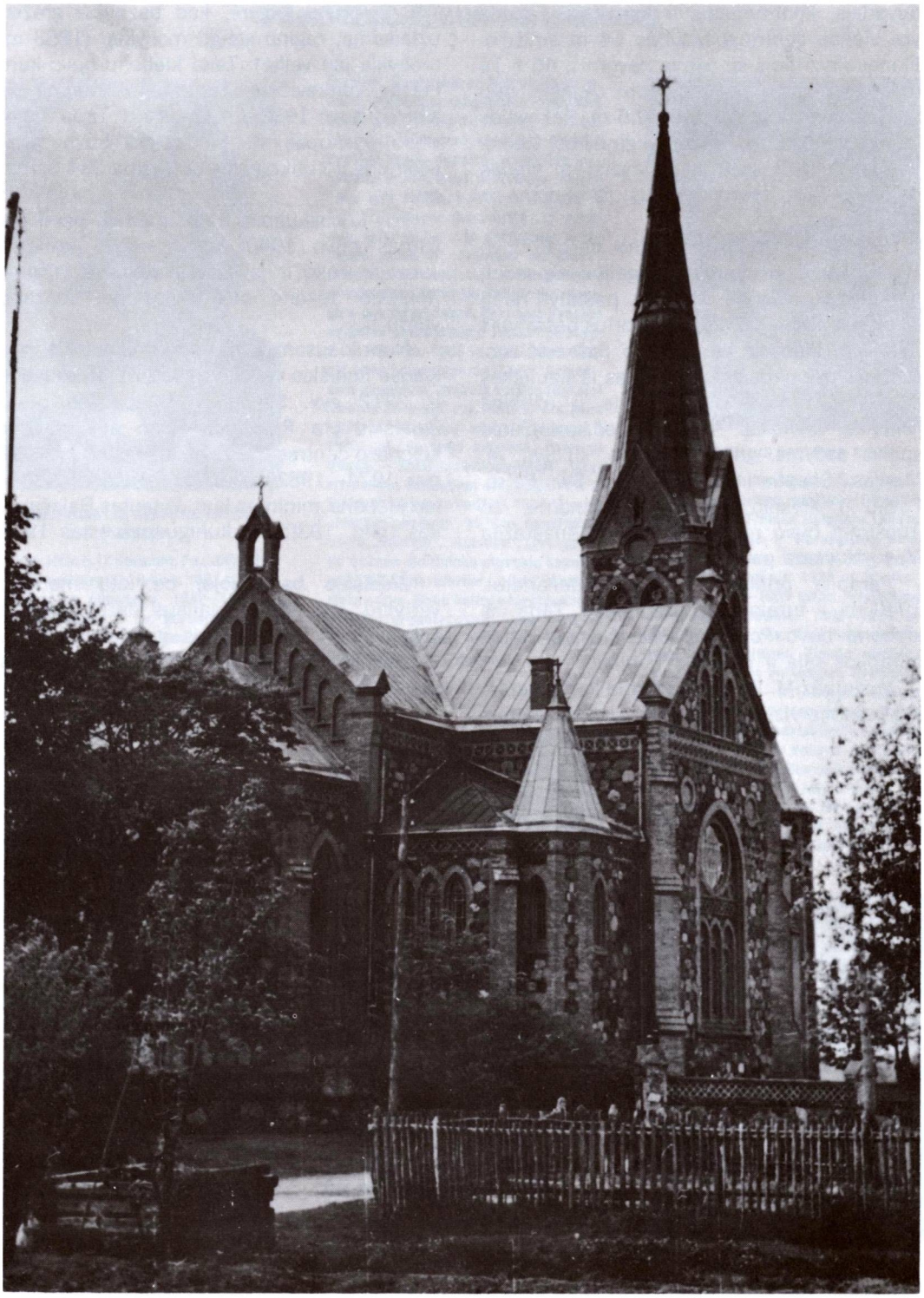

Žiobiškio bažnyčia 1957 metais

apvadais, kontraforsais ir karnizais. Fasade yra vienas centrinis bokštas 54 m aukščio. Planas kryžminis su trimis navomis, 46 × 14 m ploto, 26 m ties transeptu. Aukštis nuo grindų iki skliautų viršaus 19,5 m. Bažnyčios kampuose yra keturi maži kūginiai bokšteliai. Iš viso yra 9 geležiniai kryžiai ir vienas betoninis ant fasado. Vidus ištinkuotas ir nubaltintas.

Bažnyčios vidaus įrengimo darbai buvo atlikti klebono Jurgio Gogelio rūpesčiu, parapijiečių lėšomis. 1913 m. pastatyti nauji šalutiniai altoriai, o didysis altorius pastatytas 1931 m. klebono kun. Povilo Paškevičiaus. Jis buvo dar nebaigtas nupirktas iš šiauliškės Zaberskio firmos, o Žiobiškyje jį užbaigė Antanas Krivickas. Pušies medžio, ąžuolo spalva dažytas, gotiško stiliaus, su Švč. M. Marijos Škaplierinės, apaštalų Šv. Petro, Povilo ir Mykolo Arkangelo statulomis. Jo įruošimui buvo renkamos aukos; Anastazija Masvytė viena paskyrė 1300 lt.

Parapija priklauso Rokiškio dekanatui. 1940 m. ji turėjo 2231 parapijietį. Tada jos klebonu buvo Povilas Paškevičius, pastatęs parapijos salę ir naują kleboniją.

Vyskupas M. Valančius pirmą kartą Žiobiškio parapiją vizitavo 1851 m., sutvirtindamas 748 žmones. Pagyrė, kad bažnyčia gražiai užlaikoma, ragino steigti mokyklą. (1853 m. mokykla jau veikė). Tada klebonu buvo kun. Petras Vaitkevičius. Septintoji kanoninė vizitacija buvo 1938.VIII.12—14 d. Tada Panevėžio vyskupas K. Paltarokas buvo labai iškilmingai sutiktas. Jis sutvirtino 234 asmenis.

Po I pasaulinio karo gautas perskilęs varpas buvo 1940 m. iš naujo perlietas Juozapo Žėko ir jo seserų aukomis ir buvo Rokiškio dekano pakrikšytas Šv. Juozapo vardu.

Nepriklausomybės metais Žiobiškis priklausė Rokiškio valsčiui. 1923 m. 35 sodybos ir 2212 gyv. Sovietinės okupacijos metu Žiobiškis yra Rokiškio rajono apylinkės ir kolchozo centras. 1959 m. 154, 1970 m. 197 gyv. 1974—1982 m. kunigų sąrašuose Žiobiškio klebonu minimas kun. Vytautas Balašauskas (gim. 1930 m., kunigu pašvęstas 1955 m.).

Žiobiškio bažnyčioje, be kitų meninių vertybių, yra išlikusi dailaus darbo medinė sakykla su 4 skulptūromis, gaminta XX a. pr.

Deksnių kaime yra įdomus dviaukštis koplytstulpis statytas XIX a. gale.

PANEVĖŽIEČIAI KUNIGAI IŠEIVIJOJE

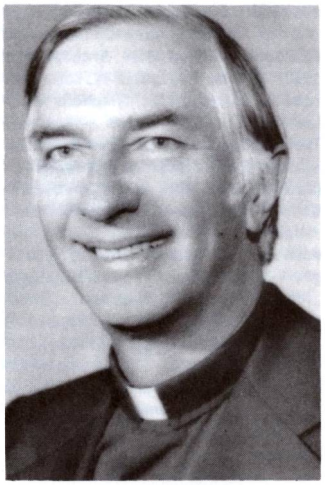

KUN. ROBERTAS KĘSTUTIS BALČYS-BALTCH

Gimė 1924.II.17 Dormont, Pa., JAV-bėse. Grįžęs su tėvais į Lietuvą, 1941 m. baigė Panevėžio gimnaziją. 1942—1947 m. mokėsi Kauno ir Šv. Bernardo kunigų sem., Rochester, N.Y. Kunigu pašvęstas 1949.VI.11 Albany, N.Y. katedroje. Nuo 1949 m. dirbo kaip vikaras Šv. Kazimiero lietuvių parapijoje Amsterdam, N.Y. 1967 m. paskirtas tos pačios parapijos klebonu. Gyvena Amsterdam, N.Y.

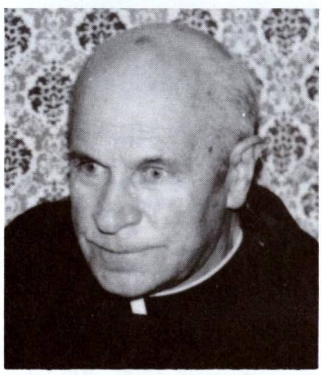

PREL. VYTAUTAS BALČIŪNAS

Gimė 1910.XI.21 Vištyčio parapijoje. 1933 m. baigė V.D.U. Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1933.VII.23 Panevėžio katedroje. Ligi 1936 m. Panevėžio kalėjimo kapelionas, tikybos dėstytojas mokyklose, Krikščionių darbininkų ir Katalikių moterų dvasios vadas, Pasvalio gimnazijos ir pr. mokyklos kapelionas. 1940—1944 m. Teolog. Fil. fak. ir Kauno kunigų seminarijos dėstytojas. 1944.VII.30 pasitraukė į Vakarus. Regensburgo lietuvių kapelionas ir įgaliotinis religiniems reikalams Bavarijoje. 1945.X.14 atvyko į Italiją. Liet. Šv. Kazimiero kolegijos Romoje dvasios vadas, dvasinės teologijos (asketikos ir mistikos) dėstytojas. Grigaliaus u-te išklausė teol. dok. kursą ir 1952.I.27 apgynė disertaciją „La vocation universelle a la perfection chrétienne selon St. Francois de Sales" (magna cum laude). Liet. Bendruomenės pirmininkas, pirmasis Italijos liet. kunigų s-gos pirmininkas, Gyvosios Dvasios sąjūdžio puoselėtojas. 1963.VI.11 atvyko į JAV-bes. 1963 m. pop. Jono XXIII pakeltas į monsignorus (CIIS). „Krikščionis gyvenime" veikalų serijos (ligi šiol išleista 23 tomai) vyr. redaktorius. (Nuo 1974 m. ši knygų leidykla įsijungė į LKMA-ją). Paruošė spaudai „Šventoji Dvasia — Bažnyčios atnaujintoja". Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas ir Bažnyčios vadovų žodžiai, 1974. Išvertė „Marijos paslaptį", 1979 m. Bendradarbiavo „Židinyje", „Aiduose", „Drauge" ir kt. Dažnas ateitininkų stovyklų kapelionas, LKMA sekretorius. „Alkos" direktoriato narys. Dirba keliose tarptautinėse katalikų organizacijose. Nuo 1978 m. Villa Maria poilsio namų Tompson, CT kapelionas. Ten ir gyvena.

KUN. VYTAUTAS MARIJA BALČIŪNAS, OFM

Gimė 1917.XI.20 Onuškio vls., Rokiškio aps. Mokėsi Pranciškonų gimnazijoje, Kretingoje, Pranciškonų aukšt. mokykloje Muenchene. 1941.VII.19 davė vienuolio įžadus. Kunigu pašvęstas 1944.XII.21. Studijas gilino vokiečių Muencheno universitete. Emigravęs į JAV-bes, dirbo Pranciškonų vienuolijos centre, Greene, Maine, Pranciškonų vienuolyne Brooklyne, N.Y. Vėliau buvo paskirtas E. St. Louis lietuvių parapijos klebonu. Gyvena East St. Louis, Ill.

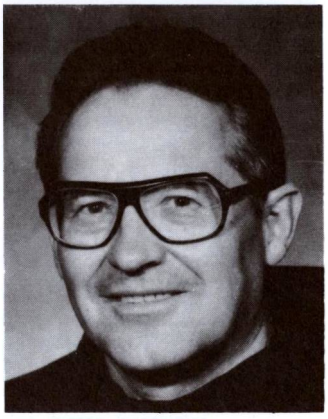

VYSK. PAULIUS BALTAKIS, O.F.M.

Gimė 1925.I.1 Troškūnų vls. Įstojęs į pranciškonų ordiną, studijavo filosofiją ir teologiją St. Truiden, Belgijoje. 1944 m. dirbo Suomijoje ir Norvegijoje, buvo vokiečių suimtas. 1952.VIII.24 pašvęstas kunigu Belgijoje. 1953 m. atvyko į Kanadą. 1953—1969 dirbo Prisikėlimo parapijoje Tonronte, 1969—1979 m. Brooklyne, N.Y., Šv. Kazimiero vienuolyne vedė Kultūros Židinio statybos reikalus ir buvo vienuolyno viršininku. Nuo 1969.IX.17 — lietuvių pranciškonų provinciolas Kennebunkporte, Maine. Toronte dirbo su sportuojančiu jaunimu, organizavo jaunimo vasaros stovyklas, dėstė religiją šeštadieninėje mokykloje. Nuo 1979 m. Liet. skautų brolijos kat. skautų dvasios vadovas. Gyvena Kennebunkporte, Maine. 1984 m. paskirtas vyskupu lietuviams už Lietuvos ribų.

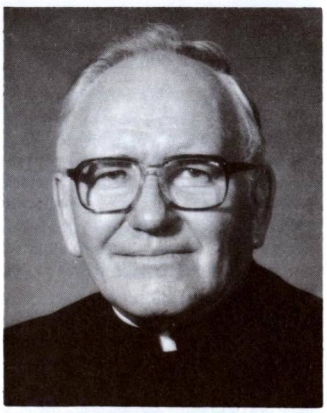

KUN. JONAS BURKUS

Gimė 1913.XII.3 Vaškų parapijoje. 1935 m. baigė Linkuvos gimnaziją, studijavo Teologijos-Filosofijos fakultete Kaune. Kunigu pašvęstas 1940.VI.16 Pane-

vėžyje, okupantų tankams riedant pro katedrą. Dirbo vikaru Viešintose, Aluntoje, Obeliuose. Sveikatai susilpnėjus persikėlė Palangon, iš kur 1944.X.7 pasitraukė Vokietijon. Gyveno Dillingeno a.d.D. stovykloje, mokytojavo, redagavo „Misijonieriaus laiškus", parašė ir išleido „Eisiu pas Tėvą", „Mažųjų dieneles" ir kt. 1949 m. atvyko į JAV-bes; kelerius metus vikaravo Michigane; nuo 1955 m. rudens klebonas El Paso vyskupijoje. Čia pastatydino parapijines šventoves, kleboniją, katechetinį centrą. 9 metus buvo vyskupijos kunigų senato narys ir vyskupijos sinodo liturginės komisijos narys. Susižeidęs pasitraukė iš pareigų. Gyvena Hot Springs, Ark. JAV-bėse parašė ir išleido keletą knygų: „Teresė Neumanaitė", „Rožių puokštė", „Konnersreutho Teresė", „Arti tikslo", „Gaila minios", „Pasitikiu" ir kt.

VYSK. ANTANAS LIUDVIKAS DEKSNYS

Gimė 1906.V.9 Onuškio parapijoje. Kunigu pašvęstas 1931.V.30. Ligi 1936 m. dirbo pastoracinį darbą Panevėžio vyskupijoje. 1936—1940 m. studijavo Šveicarijoje ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1941—1963 m. dirbo JAV lietuvių parapijose. 1963 m. nominuotas vyskupu ir paskirtas Europos lietuvių sielovados reikalams. (Daugiau žinių — žr. Onuškis).

KUN. JURGIS GAILIUŠIS, O.F.M.

Gimė 1912.III.20 Troškūnų vls. Baigė Kretingos gimnaziją, Florencijos pranciškonų kunigų seminariją, Aukštąją Teologijos mokyklą Muenchene. Kunigu pašvęstas 1940.VIII.11 Kretingoje. Kretingos parapijos vikaras, laikinas Pajūrio vienuolyno gvardijonas, Kretingos gvardijono patarėjas, misijų vedėjas. Į Vakarų kraštus buvo išvykęs 1937, 1940 ir 1944 m. Gyveno Italijoje ir Vokietijoje, studijavo. Fūsseno liet. stovyklos kapelionas. 1947 m. emigravo į JAV-bes. Winnipego lietuvių kapelionas, misijų vedėjas, 20 metų pranciškonų vienuolijos provinciolas, 7 metus Kennebunkporto gimnazijos rektorius, Greene vienuolyno viršininkas, 10 metų Kennebunkporto vienuolyno viršininkas, 10 metų provinciolo patarėjas, 3 metus Brooklyno vienuolyno vikaras. 1953 m. Toronte įsteigė Prisikėlimo vienuolyną, 1956 m. Kennebunkporte įsteigė gimnaziją, pastatė pastatus. Įsteigė vienuolyną Rochesteryje, N.Y. ir perėmė parapiją. Atliko daugybę kitų darbų, jų tarpe 1970 m. įsteigė mažąją Šv. Kazimiero pranciškonų provinciją, davė eigą Kultūros židiniui Brooklyne, vienuolyno ir spaustuvės statybai, įsteigė pranciškonų vasarvietę ir kt. Paruošė mąstymus „Serafiškuoju keliu", meno rinkinį „Art Collection", maldaknygę. Gyvena Kennebunkporte, ME.

Kun. Jurgis Gailiušis, OFM

KUN. JONAS GASIŪNAS

Gimė 1904.IX.20 Biržų vls. Mokėsi Biržų gimnazijoje, Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune, Toelogijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1928.III.24. 1933—1935 gilino studijas Louvaino ute, Belgijoje, kur gavo teologijos licenciato laipsnį. Pastoracinį darbą kaip vikaras ir mokyklų kapelionas dirbo Vaškuose, Ramygaloje, Krekenavoje. 1935—1944 m. Panevėžio Vyskupo sekretorius ir vyskupijos tribunolo teisėjas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Tuebingeno liet. gimnazijos kapelionas, Stuttgarto liet. stovyklos ir progimnazijos kapelionas. 1949 m. emigravo į JAV-bes ir dirbo pastoracinį darbą. Aktyvus religinėje ir visuomeninėje veikloje. Panevėžio vyskupijos Katalikų vyrų sgos pirmininkas, bendradarbiavo „Panevėžio balse", „Ūkininke", „Pavasaryje", „Tiesos kelyje", „Panevėžio garse", „Tiesos kelyje", „Panevėžio" leidinyje (Čikagoje). Parašė Panevėžio bažnyčių istorinius bruožus, Vysk. K. Paltaroko plačią monografiją (rankraštis). Šiuo metu gyvena So. Pasadenoje, Floridoje.

KUN. JONAS GUTAUSKAS

Gimė 1906.I.16 Debeikių vls. Baigė Kauno kunigų seminariją, Teologijos-Filosofijos fakultetą licenciato laipsniu. Kunigu pašvęstas 1932.V.21. Pandėlio ir Rozalimo parapijų vikaras, kapelionas ir lotynų kalbos mokytojas Kupiškio ir Biržų gimnazijose. Bolševikų I okup. metu Panevėžio katedros vikaras, tikybos mokytojas. Mokė ir pr. mokyklų mokinius tikybos, kasdien laukdamas arešto. 1939—1940 m. baigė rašyti disertaciją, 1941—1944 m. dėstytojas Teol.-Fil. fakultete. „Institutum Russicum" steigėjas, pirmininkas, slaptai išleidęs Okuličo-Kulako katekizmą rusams belaisviams ir rusų šeimoms Lietuvoje. Į Vakarus pasitraukė 1944.VI. Gyveno Austrijoje, vėliau Vokietijoje, aptarnavo Metteno, Kircheimo lietuvius. 1945—1948 m. II Popiežiaus Misijos-delegatūros lietuviams narys. 1948—1949 m. Medellino (Kolumbijoje) kunigų seminarijoje dėstė patrologją. 1949 m. atvyko į

Kanadą, dirbo Toronto Šv. Jono Krikštytojo parapijoje ir tęsė studijas. Teologijos mokslų daktaro laipsnį gavo už tezę „Vladimiro Solovjovo mokslas apie Romos popiežiaus primatą". 1953 m. Kvebeko u-te gavo pedagogikos mokslų dr. laipsnį už tezę „L'education religiouse de l'enfant". Aktyvus visuomenės veikėjas, ateitininkų dvasios vadas, Kanados liet. kunigų vienybės pirmininkas, krašto valdybos narys, 1959 m. šv. Kazimiero liet. parapijos Dehle steigėjas ir jos klebonas, leidyklos „Krikščionis gyvenime" pradininkas ir pirmasis pirmininkas. Daugelio religinio turinio knygų bei straipsnių autorius, jų skaičiuje: „Didysis svečias", „Vaiko Dievas ir religija", „Religinė pedagogika" (rankr.), „Dievo vaikas", „Dievas šiandien", „Krikščionybė Lietuvoje" ir kt. Gyvena Dehli, Ont., Kanadoje. Aktyvus „Lietuvos bažnyčių" veikalo leidimo rėmėjas.

PREL. PAULIUS JATULIS

Gimė 1912.I.31 Vabalninke. Baigė Panevėžio gimnaziją, Kauno kunigų seminariją, Teologijos-Filosofijos fakultetą (teol. lic.); kunigu pašvęstas 1934.X.7 Panevėžyje. Vikaras Leliūnuose, vid. mok. kapelionas Anykščiuose. 1939 m. išvyko studijoms į Romą. 1939—1942 m. studijavo Bibliniame institute Romoje. Šv. Rašto lic. Gregoranumo u-te (teologijos dr.). 1945—1947 m. lietuvių belaisvių ir pabėgėlių kapelionas. 1949 m. emigravo į Australiją. 1949—1957 m. Pietų Australijos lietuvių kapelionas. Nuo 1957 m. pabaigos gyvena Romoje. Lietuvių kolegijos vicerektorius. Svarbesni mokslo darbai: Teolog. disertacija — „De S. Cypriano animarum pastore; knyga apie misijonierių nuotykius „Po tūkstančiais kaukių", 1952, „Mūsų giesmynės" (sp. rotatoriumi su gaidomis, Adelaide, 1954). Redagavo dokumentinį rinkinį „Monumenta Ucrainae Historica", 12 tomų (Roma, 1964—1975 m.). Redagavo (spragas užpildydamas) Z. Ivinskio „Lietuvos istorijos" I t. (Roma, 1978 m.). Gyvena Romoje.

KUN. FELIKSAS JOKUBAUSKAS

Gimė 1915.IX.15 Panevėžyje. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir Teologijos Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1939.VI.3 Kaune. Buvo Pasvalio ir Saločių parapijų vikaras. Pasitraukęs į Vokietiją, buvo Heidelbergo lietuvių studentų kapelionas, atstovavo Raudonąjį Kryžių, padėjo neturtingiems lietuviams. 1952 m. atvyko į Braziliją. 1952—1959 m. dirbo lietuvių ir brazilų parapijose. Padidino Šv. Motiejaus parapijos bažnyčią. Vila Karioka parapijoje dirbdamas nupirko parapijai namus, įsteigė konsultaciją su gydytoju ir gail. seserimi vaikams, mokyklą, padėjo neturtingoms motinoms, suorganizavo siuvimo kursus. Nuo 1975 m. lietuvių parapijos vikaras Sao Paulo.

KUN. PETRAS JONAITIS

Gimė 1919.III.22. Kunigu pašvęstas 1944.III.25. Gyvena ir dirba Gloversville, N.Y.

KUN. JUOZAS JUOZEVIČIUS

Gimė 1909.XI.3 Kupiškio vls. Mokėsi Kupiškio vid. mokykloje, Panevėžio gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, VDU Teologijos-Filosofijos fakultete, Vilniaus u-to Teisių fakultete (4 m.). Kunigu pašvęstas 1936.I.5 Panevėžio katedroje. Pastoracinį darbą dirbo Raguvos, Troškūnų, N. Vilnios, Šv. Rapolo parap. Vilniuje. Vilniaus III vaikų bendrabučio-namų vedėjas. Dėstė tikybą amatų mokykloje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Dirbo Tundingo parapijoje Bavarijoje, Augsburgo-Hochfeldo lietuvių stovyklos kapelionas. 1949 m. atvyko į JAV-bes, 3 metus dirbo fabrike, vėliau BALFe. 30 metų dirba Marquette Parko lietuvių parapijoje. Lietuvos Dukterų draugijos kapelionas. Gyvena Čikagoje.

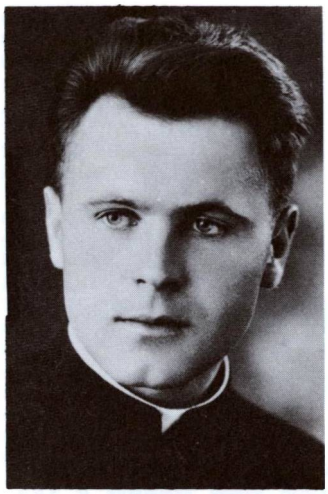

Kun. Juozas Juozevičius

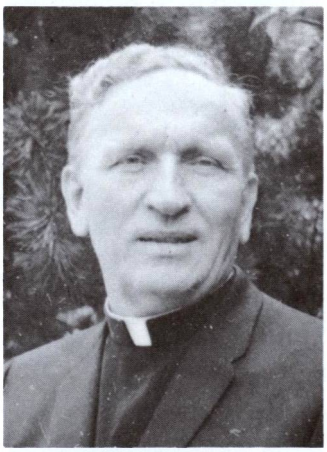

KUN. FABIJONAS KIREILIS

Gimė 1912.IV.6 Vabalninke. Baigęs Biržų gimnaziją ir Kauno kunigų seminariją, kunigu pašvęstas 1939.VI.3. Buvo vikaru Panevėžyje, Krekenavoje, Svedasyse. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Wentorfo, Itzehoe, Haffkurgo lietuvių stovyklų Vokietijoje kapelionas. 1951 m. atvyko į JAV-bes. Dirbo vikaru Ilion, N.Y., Šv. Petro ir Povilo par. Čikagoje. Nuo 1973 m. Švč. M. Marijos Nekalto Prasidėjimo lietuvių parapijos Čikagoje vikaras.

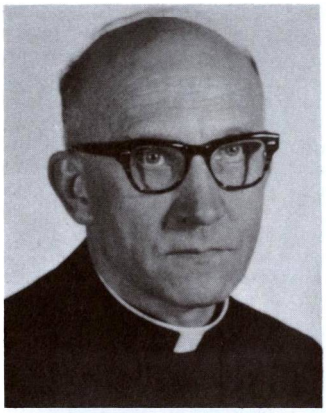

KUN. MYKOLAS KIRKILAS

Gimė 1911.VI.18 Pumpėnų vls. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir V.D.U. Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1936.V.29 Panevėžyje. Dirbo sielovados darbą vikaru Debeikiuose, Vabalninke (Mergaičių namų ruošos mokyklos kapelionas), Šeduvoje. 1940 m. išvyko į Vakarus. Dirbo Vilkiškiuose (tada Klaipėdos krašte, užimtame Vokietijos). Nuo 1940 m. gyveno Vienoje, Austrijoje, kur 1947 m. baigė aukštuosius veterinarijos mokslus ir gavo vet. dr. laipsnį. Čia gyvendamas retkarčiais atlaikydavo pamaldas ir lietuviams. 1949 m. atvyko į Čikagą ir ligi 1950 m. vidurio dirbo fabrike, vėliau Šv. Kristinos parapijoje. 1951 m. persikėlė į Grand Rapids vyskupiją Michigano valstijoje ir dirbo keliose parapijose. 1960—1979 m. dirbo Šv. Julijonos parapijoje, Čikagoje, kol išėjo į pensiją. Gyvena Čikagoje.

KUN. JONAS KRIVICKAS

Gimė 1914.II.5 Pasvalio vls. Baigęs Pasvalio vid. mokyklą ir Biržų gimnaziją, studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir Teologijos fakultete, kurį baigęs kunigu pašvęstas 1938.VI.11. Dirbo kaip vikaras ar mokyklų kapelionas Traupyje, Biržuose. 1941—1943 m. studijavo teologinius-pedagoginius mokslus Vienos u-te, Austrijoje, kur gavo teologijos licenciato laispnį, 1948—1950 m. gilino studijas Strasburgo u-te, Prancūzijoje, kur gavo filosofijos licenciatą su teise į valstybinį doktoratą. Studijuodamas Strasburge buvo vietos lietuvių kapelionas, bendradarbiavo spaudoje, išrūpino lietuvių priėmimą į Tarptautinę krikščionių uniją ir buvo oficialus delegatas. 1955 m. emigravo į JAV-bes ir 10 metų dirbo Albany, N.Y. vyskupijos parapijose. Dabar jau 14 metų klebonauja airiškoje St. Mary's parapijoje Stuyvesant Falls, N.Y. Bendradarbiavo spaudoje, buvo VLIKo Europinio sąjūdžio sekretorius generalinis (1955 m.), redagavo „Mūsų jaunimą". Yra įsijungęs į keletą organizacijų bei sąjūdžių. Gyvena Stuyvesant Falls, N.Y.

KUN. KAZIMIERAS KUZMINSKAS

Gimė 1906.X.26. Kunigu pašvęstas 1932.V.21. Emigravęs į JAV-bes, dirba pastoracinį darbą.

KUN. ANTANAS LIUIMA, S.J.

Gimė 1910.I.28 Utenos vls. Mokėsi Utenos „Saulės" gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje. 1929 m. įstojo į jėzuitus. Studijavo filosofiją jėzuitų aukšt. mokykloje Valkenburge, Olandijoje. Pirmuosius vienuoliškus įžadus atliko 1931.X.2. 1934 m. gavo filosofijos licenciatą. Vėliau VDU-te Kaune studijavo lituanistiką, 1935—1938 m. mokytojavo Kauno jėzuitų gimnazijoje 1940—1943 m. tęsė studijas Lijono katalikų institute, Prancūzijoje, 1944—1947 m. studijavo teologijos mokslus Tulūzos katalikų u-te. 1950 m. gavo filosofijos mokslų daktaro laipsnį. Kunigu pašvęstas 1942.V.13, paskutinius jėzuitų įžadus atliko 1947.II.3. Nuo 1951 m. rudens profesoriauja Romos Gregorianumo u-te. Yra parašęs daugybę teologinių, filosofinių, istorinių studijų. Ilgametis LKMA pirmininkas, jos raštų leidėjas bei redaktorius, Bendradarbiauja eilėje laikraščių bei žurnalų. (Platesnė jo raštų bibliografija paskelbta LE XVI ir XXXVI t.). Suorganizavo ir redagavo LKMA metraštį, kuurio ligi šiol išleista 6 tomai. Jo vadovaujama LKM Akademija išleido 36 leidinius, apie 17.000 puslapių. Gyvena ir dirba Romoje.

KUN. PRANCIŠKUS LIUIMA, S.J.

Gimė 1919.III.8 Utenos valsčiuje. Baigęs Jėzuitų gimnaziją Kaune, studijavo filosofiją ir teologiją Olandijoje, fiziką Bostono kolegijoje, kurią baigė magistro laipsniu. St. Louis universitete gavo daktaro laipsnį. Kunigu pašvęstas 1945.VIII.22 Olandijoje. Dėsto fiziką Bostono jėzuitų kolegijoje.

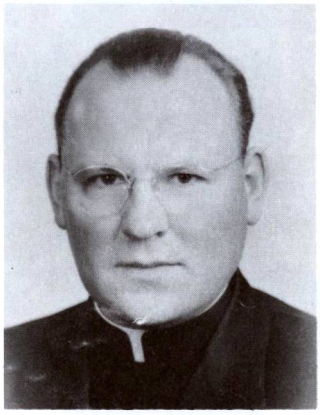

KUN. LEONAS LUMAS (LUKOŠIŪNAS)

Gimė 1905.XII.14 Rygoje. Mokėsi Rygoje, Teologijos-Filosofijos fakultete Kaune (teologijos licenciatas) Romoje. Gregoranumo u-te Romoje (bažnytinės teisės daktaras). Kunigu pašvęstas 1929.V.25 Kaune. Vysk. K. Paltaroko sekretorius Panevėžyje, gimnazijos mokytojas ir kapelionas Utenoje, Dabužių klebonas, Kauno kunigų seminarijos vicerektorius, Teol.-Filosofijos fakulteto Kanonų teisės lektorius. Bolševikams okupavus Lietuvą, ir panaikinus tikybos dėstymą mokyklose, pagal vyskupo norą tęsė tikybos dėstymą moksleiviams Utenos bažnyčioje. Buvo komunistų tardomas už tariamą „gimnazistų kiršinimą prieš valdžią". Norėdamas išvengti suėmimo, slapstėsi. Neįtiko ir vokiškiems naciams: buvo ištremtas iš Kauno į provinciją ir turėjo kas savaitę registruotis Gestape.

1944.VII.6 pasitraukė į Vakarus. Vedė pastoraciją lietuvių tarpe Vokietijoje, Šveicarijoje. Nuo 1946 m. dirbo El Paso, Texas vyskupijoje — mažų ispaniškai kalbančių parapijų klebonas, dirbo vyskupijos kurijoje ir jos tribunole. Nuo 1971 m. pensininkas. Spaudos bendradarbis. Buvo parašęs 600 psl. veikalą „Katalikų akcija" (dingo bolševikų okupacijos metu). Gyvena Gallups, N.M., JAV-bėse.

KUN. POVILAS MARTUZAS

Gimė 1926.IV.8. Kunigu pašvęstas 1963.XII.22. Prisirašęs prie Panevėžio vyskupijos. Gyvena ir dirba Enfield, NSW, Australijoje, aptarnauja ir lietuvius.

KUN. VYTAS A. MEMĖNAS

Gimė 1930.III.30 Anykščiuose. Studijavo ir baigė Gregorianumo universitetą Romoje, gaudamas Ph.L. laipsnį. Kunigu pašvęstas 1957.IV.28, Romoje. Emigravęs į JAV-bes, 1957—1967 m. dirbo vikaru Elmhurst, Ill., Westmond, Ill., Joliet, Ill. ir Lockport Ill., parapijose. Klebonas: 1967—1972 m. Liurdo Dievo Motinos parap. Gibson City, Ill. ir Šv. Jurgio, Melvia, Ill., 1972—1978 m. Švč. M. Marijos parap. Mokenoje, nuo 1978 m. ligi šių dienų Šv. Patriko parapijos klebonas, Joliet, Ill.

KUN. LEONARDAS MUSTEIKIS

Gimė 1911.VIII.16 Salako vls. Mokėsi Salake, Zarasų gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, baigė Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1938.VI.11 Kaune. Buvo vikaras Jūžintuose, Duokiškyje, Kyburiuose, Duse-

Kun. Leonardas Musteikis

tose, Šeduvoje. „Pavasario" rajono vadovas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Bambergo, Bad Mergentaimo, Mannheimo, Schwaebisch Gmuendo, Kempteno, lietuvių stovyklų ir darbo kuopos kapelionas. 1949 m. atvyko į JAV-bes. Omahos lietuvių Šv. Antano parapijos, Šv. Juozapo ligoninės kapelionas, Gerojo Ganytojo aukšt. mokyklos ir moterų vienuolyno kapelionas (20 metų), Šv. Pauliaus Plainview, Nebr., Brunswicko Šv. Ignaciaus misijų bažnyčios klebonas (11 metų). 1957 m. baigė Jėzuitų utą Creigtone ir gavo magistro laipsnį. Gyvena Plainview, Nebr.

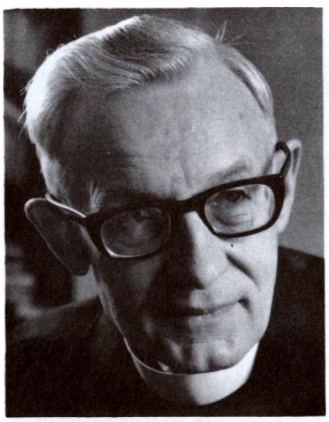

KUN. JUOZAS PRUNSKIS

Gimė 1907.XII.22 Žvilbučiuose, Daugailių vls. 1925 m. baigė Rokiškio gimnaziją, mokėsi Kauno kunigų seminarijoje ir Teologijos-Filosofijos fakultete, kurį 1935 m. baigė bažnytinių teisių licenciato laipsniu. Kunigu pašvęstas 1932.V.21 Kaune. Studijas tęsė V.D.U-to Teisių fakultete, Katalikų u-te Washingtone ir 1945 m. gavo bažnytinių teisių daktaro laipsnį. Lietuvoje buvo Kupiškio parapijos vikaras, progimnazijos kapelionas, 1932—1934 m. „Mūsų laikraščio" redaktorius, 1936—1939 m. „XX Amžiaus" vyr. redaktorius, 1939—1940 m. Katalikų spaudos biuro direktorius. 1941 m. liepos mėnesį pasitraukė į Vakarus, atvyko į JAV-bes. 1943—1945 m. Katalikų spaudos biuro Čikagoje direktorius, 1948—1972 m. „Draugo" redaktorius, 1964—1969 m. „The Marian" redaktorius, 1953—1969 m. LE žurnalistikos skyriaus redaktorius, 1953—1972—1974 m. „Laivo" redaktorius, nuo 1974 m. ALTos informacijų direktorius. 1941—1969 m. talkino Šv. Jurgio parapijoje Čikagoje, nuo 1972 m. rezidentas Šv. Simforozos parapijoje; dirba lietuvių Sielovadoje Lemonte. Parašė ar suredagavo 35 knygas bei brošiūras, išspausdino daugiau kaip 10.000 straipsnių bei reportažų lietuvių ir kitataučių spaudoje. Priklauso įvairioms organizacijoms, plačiai reiškiasi visuomeninėje ir politinėje veikloje. Gyvena Čikagoje.

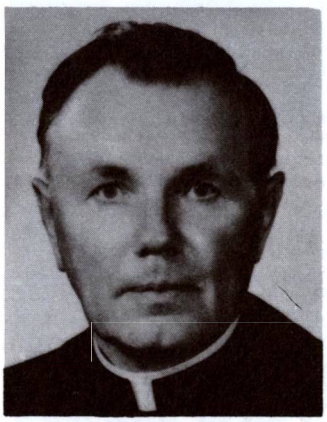

KUN. POVILAS RAGAŽINSKAS

Gimė 1914.VI.21 Joniškėlyje. Baigęs Linkuvos gimnaziją, Kauno kunigų seminariją, VDU Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas Kaune 1938.VI.11. Vikaras Debeikiuose, gimnazijos kapelionas Utenoje. I-osios bolševikų okupacijos pirmomis dienomis kartu su savo dėde min. K. Bizausku buvo suimtas ir kalintas Utenos kalėjime, kol karui prasidėjus išlaisvintas. 1944.VI.12 pasitraukė į Vakarus. Studijas gilino Tuebingeno u-te, Vokietijoje, Gregorianumo u-te Romoje, kur įsigijo teologijos mokslų daktaro laipsnį. 1949.X.23 atvykę į Čilę ir Santiago de Chile u-te gavo literatūros mokslų daktaro laipsnį. 1959—1967 m. gyveno Kolumbijoje ir buvo Medellino Katalikų ir valstybinio u-tų liter. mokslų profesorius. 1967 m. persikėlė į JAV-bes. Dirba pastoracinį darbą: Central,

N.M. parapijos klebonas, Ft. Bayard, NM valst. ligoninės kapelionas ir NM u-te Silver City, dėsto moderniąją prancūzų literatūrą. Yra surinkęs daug medžiagos apie Čilėje gyvenusį ir dirbusį liet. mokslininką Ignį Domeiką. Dalis studijos buvo paskelbta „Tautos praeityje" 1967 m. Yra parašęs istorijinį trilogiją romaną „Barboros Radvilaitės žiedas" (apie 3000 mašinraščio psl.). Gyvena Central, NM.

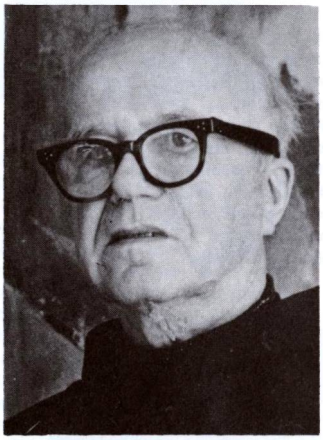

KUN. JULIUS BANVENUTAS RAMANAUSKAS, OFM

Gimė 1911.VI.12 Nemunėlio Radviliškyje. Mokėsi vietos progimnazijoje Biržų ir Kretingos gimnazijose. 1931 m. įstojo į pranciškonų ordiną Kretingoje. 1935—1939 m. studijavo teologiją pranciškonų seminarijoje Schwaz-Tirol, Austrijoje. 1938.VIII.14 pašvęstas kunigu Telšių katedroje. Buvo vikaras Kretingoje, dėstė tikybą mokyklose. 1944 m. pasitraukė į vakarus. Dirbo pastoracinį darbą Muna-Dieburg ir Hanau, Vokietijoje. 1947.X.4 atvyko į Kennebunkportą, Maine. Dirbo pastoracijoje Maine ir Brooklyne, N.Y. Nuo 1954.I.1 „Aidų" žurnalo administratorius. Parašė knygą „Broliai, pradėkim", (1976 m.), Pranciškoniški Kryžiaus keliai, „Aš savo dalį atlikau" (1982 m.). Gyvena Brooklyn, N.Y.

KUN. ALBINAS SPURGIS, MIC

Gimė 1907.IX.6 Šilų bžnk. Mokėsi Ukmergės gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete, kurį baigęs kunigu pašvęstas 1932.V.23. Sielovados darbą dirbo Panevėžyje — Šv. Petro ir Povilo parapijos, Katedros parapijos vikaras, kelių organizacijų bei pr. mokyklų kapelionas, Kupiškio dekanato vicedekanas, Gelažių, vėliau Šimonių parapijos klebonas. 1944 m. pasitraukė į vakarus. Talkino Weideno klebonui, Weideno liet. stovyklos kapelionas, liet. progimnazijos direktorius. 1949 m., Clevelando, Ohio vyskupo E. Hobano pakviestas, atvyko į JAV-bes. 1949—1953 m. Šv. Juozapo parapijos Strongsville, Ohio vikaras. Po 4 metų darbo išvyko į Romą, 1953.XII.8 įstojo į Marijonų kongregaciją. Po poros metų grįžo į JAV-bes, dirbo Čikagoje pastoracinį darbą: vedė misijas, rekolekcijas, pamokslavo. 1958—1969 m. Marijonų spaudos ir „Draugo" dienraščio administratorius. 1969.VIII.27 atvyko į Australiją ir buvo paskirtas Šv. Kazimiero lietuvių parapijos Adelaidėje klebonu. „Lietuvos bažnyčių" knygų leidimo nuoširdus rėmėjas ir bendradarbis.

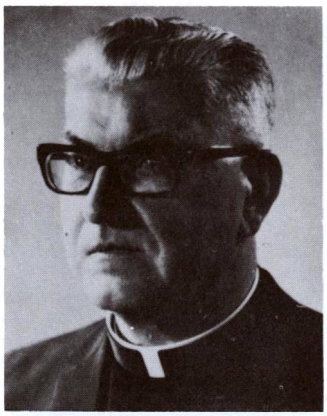

Kun. Albinas Spurgis, MIC

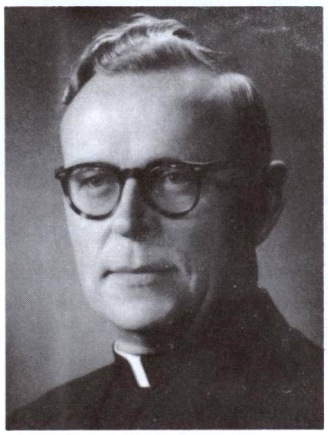

KUN. ADOLFAS STAŠYS

Gimė 1905.X.23 Žiobiškio parapijoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1928.XI.11. Zarasų, Pasvalio, Panevėžio (mergaičių), Rokiškio gimnazijų kapelionas. Minėtose mokyklose buvo ir mokytojas, Rokiškio gimnazijoje — vicedirektorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Kirchheim-Teck, Nuertingeno liet. gimnazijų kapelionas. 1947 m. atvyko į JAV-bes ir ilgą laiką dirbo Šv. Kryžiaus lietuvių parapijoje vikaru. Vienas iš pirmųjų Lietuvių Tremtinių dr-jos kūrėjų Čikagoje, JAV-bėse, ilgametis Amerikos Lietuvių tarybos (ALTos) darbuotojas, vicepirmininkas ir generalinis sekretorius. Dirbo įvairiose organizacijose. Šiuo metu gyvena St. Petersburg Beach, Floridoje.

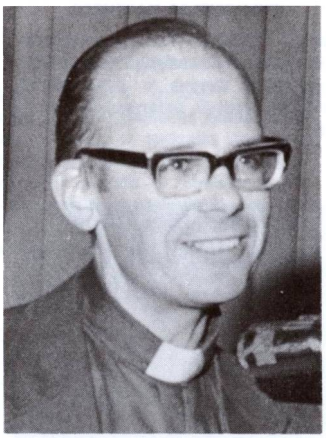

KUN. JONAS STAŠKEVIČIUS-STAŠKUS

Gimė 1936.XI.26 Anykščiuose, kur pradėjo lankyti ir pradžios mokyklą. 1944 m. su tėvais pasitraukęs į Vokietiją, mokėsi pradžios mokykloje Flensburge. Emigravęs į Kanadą baigė gimnaziją Toronte. Filosofijos mokslus studijavo Šv. Augustino seminarijoje Toronte, teologiją — Gregorianumo universitete, Romoje. Kunigu pašvęstas 1962.XII.22 Romoje. 1963—1974 m. Šv. Jono Krikštytojo liet. parapijos vikaras Toronte. 1974—1976 m. Lietuvos Kankinių vardo parapijos Mississaugoje vikaras, 1976—1979 m. Šv. Kazimiero liet. parapijos klebonas Dehli, nuo 1980 m. ligi šio meto Lietuvos Kankinių Vardo parapijos klebonas Mississaugoje. Gyvena Mississaugoje, Ont.

KUN. ANICETAS TAMOŠAITIS, S.J.

Gimė 1922.IX.14 Rozalime, Panevėžio aps. Mokėsi Šeduvos progimnazijoje ir Linkuvos gimnazijoje. 1942 m. įstojo į jėzuitų ordiną Pagryžuvyje. 1944 m. pradėjo seminariją Vokietijoje, baigė JAV. Kunigu pašvęstas 1953.VI.17 West Badene, Indianoje. 1956—1959 m. studijavo Grigaliaus universitete Romoje ir įsigijo teologijos daktaro laipsnį. Dirbo lietuvių jėzuitų vienuolyne Čikagoje. 1970—1972 m. vedė Vliko radijo programą Lietuvai iš Madrido Ispanijoje.

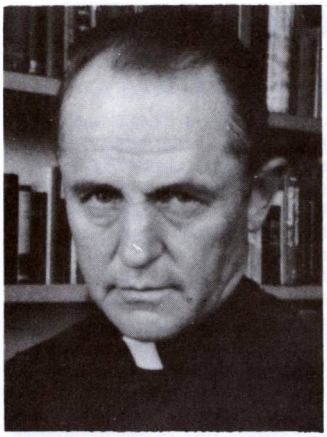

Kun. Anicetas Tamošaitis, SJ

Grįžęs iš Ispanijos, gyvena ir dirba Jėzuitų vienuolyne, Čikagoje. „Lietuvos bažnyčių" knygų serijinio veikalo redakcijos narys.

KUN. MYKOLAS TAMOŠIŪNAS, SDB

Gimė 1910.X.12 Petrapilyje. 1918 m. su tėvais grįžo į Lietuvą, gyveno ir mokėsi Pumpėnuose. 1931 m. įstojo kandidatu į Saleziečių vienuolyną ir išvyko į Italiją, kur baigė vidurinę mokyklą. 1935 m. grįžo į Lietuvą atsisveikinti, bet tais pačiais metais išvyko į Kolumbiją, kur ruošėsi tapti misijonierium. 1936 m. atliko noviciatą Mosqueroje, 1937—1938 m. mokėsi Tarpt. Saleziečių institute, kur baigė filosofijos mokslus. 1939 m. savanoriškai išvyko į Contratation — raupsais sergančių vaikų ir jaunuolių prieglaudą ir čia dirbo porą metų. 1941—1944 m. baigė teologijos fakultetą Mosqueroje, prie Bogotos. 1944.XI.26 pašvęstas kunigu. Primicijas atlaikė raupsuotojų kolonijos bažnyčioje ir ten dirbo ligi 1946 m. Po to išvyko į Medelliną, tikslu padėti atvykusiems lietuviams. 1947 m., kartu su kitais lietuviais kunigais saleziečiais, įsteigė Lietuvių katalikų komitetą, kuris teikė religinius patarnavimus 800 lietuvių. Įsteigė Lietuvių katalikų centrą, kurį aptarnauja lietuviai saleziečiai. Jų rūpesčiu prie centro esanti aikštelė pavadinta Plazuela Lituania. Gyvena ir dirba Medelline, Kolumbijoje.

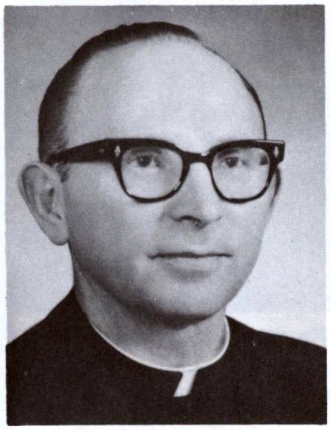

KUN. ANTANAS TREŠKA (TRAŠKEVIČIUS)

gimė 1913.VIII.9 Linkuvoje. Baigęs Linkuvos gimnaziją, studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir VDU Teologijos-Filosofijos fakultete, kurį baigęs kunigu pašvęstas 1940.VI.16 Panevėžyje. Dirbo pastoracinį darbą Leliūnuose, Truskavoje ir Panevėžyje. 1944.X.7 pasitraukė į Vakarus. Dirbo lietuvių sielovadoje Bamberge, Nuertingene ir Schwaebisch Gmuende. 1948 m. atvyko į Kanadą, 1955 m. į JAV-bes. Dirbo Vancouverio ir Grand Rapids, Mich. lietuvių parapijose. Mirė 1984.I.20.

KUN. KONSTANTINAS VESELIAUSKAS

Gimė 1921.VII.2. Kunigu pašvęstas 1948.XII.18. Prisirašęs prie Panevėžio vyskupijos. Gyveno ir dirbo pastoracinį darbą Petershousen, Bavarijoje, Vak. Vokietijoje. Ten ir mirė 1983.VIII.1.

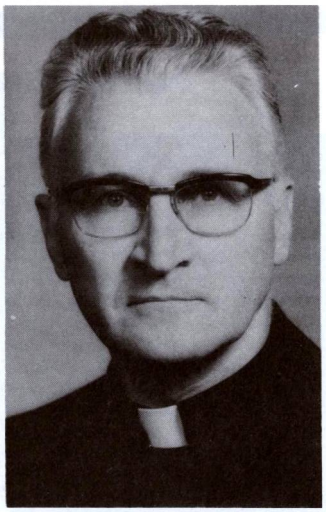

KUN. LEONAS ZAREMBA, S.J.

Gimė 1923.X.17 Šeduvoje. Mokėsi Šeduvoje, Kupiškyje; 1941 m. Panevėžio gimnazijoje gavo brandos atestatą. 1942 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, studijavo Teologijos-Filosofijos fakultete, Eichstaetto kunigų seminarijoje, Gregorianumo u-te Romoje, kur gavo teologijos licenciato laispnį. Kunigu pašvęstas 1948.II.21 Romoje. 1948 m. išvyko į Čilę, kur dirbo pastoracinį darbą ir studijavo teologiją Santiago u-te. Vienerius metus kapelionavo Santiago katedroje. 1952 m. įstojo į Jėzuitų ordiną. Naujokyną atliko Čilėje. Po to 2 metus mokytojavo Tacuarembo gimnazijoje Urugvajuje ir buvo berniukų bendrabučio vedėju. 1948 m. atvyko į Čikagą, dirbo Jaunimo centre. 1960—1961 m. atliko savo tercijarą Pomfret Center, Conn., buvo Montrealio liet. parapijos vikaras, Montevideo liet. parapijos klebonas, Sao Paulo liet. jėzuitų vyresnysis. Po to dar 4 metus buvo Aušros Vartų parapijos Montrealyje klebonas. Nuo 1974 m. Clevelando liet. DMNP parapijos klebono asistentas ir Lietuvių jėzuitų provinciolas (ligi 1982 m.).

PANEVĖŽIEČIAI KUNIGAI, MIRĘ IŠEIVIJOJE LIGI 1984 METŲ

A.A. KUN. PETRAS AŽUBALIS

Gimė 1918.II.10 Papilio vls. Mokslus ėjo Biržų gimnazijoje, Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete, Prahos vokiečių universitete. Kunigu pašvęstas 1942.XII.19. 1947 m. atvyko Kanadon. 1948 m. paskirtas Šv. Jono Krikštytojo parapijos klebonu Toronte. 1953 m. perstatė bažnyčią, 1956 m. įsteigė Gerojo Ganytojo jaunimo stovyklavietę, 1960 m. įsteigė pirmąsias lietuvių kapines Kanadoje. Vienas „Tėviškės žiburių" savaitraščio steigėjų ir leidėjų. Mississaugoje įkurdino lietuvių parapiją, pastatė naują bažnyčią ir Lietuvių centrą. Aktyviai veikė Kanados lietuvių Bendruomenėje. Mirė 1980 Mississaugoje.

A.A. KUN. KAZIMIERAS BARAUSKAS

Gimė 1904.III.28 Ramygalos vls. Baigė Panevėžio gimnaziją, Žemaičių kunigų seminariją, Teologijos-Filosofijos fakultetą, gaudamas bažnytinės teisės licenciato laipsnį. 1929.V.25 pašvęstas kunigu. Vikaravo keliose parapijose. 1938 m. paskirtas Katalikų spaudos biuro direktorium, 1939 m. „Mūsų laikraščio" redaktorium. Organizavo katalikišką spaudą, parašė keletą religinio turinio knygų, paskelbė (dažniausia K. Baro slapyvardžiu) daugybę religinio turinio ir poleminių rašinių. Bolševikams užėmus Lietuvą, pasitraukė į Vakarus, 1941 m. atvyko į JAV-bes.

Kun. Kazimieras Barauskas

Dirbo sielovados darbą lietuvių Šv. Kryžiaus parapijoje ir kitur. Ilgametis „Draugo" dienraščio I psl. redaktorius. Staiga mirė 1972.XI.5 Čikagoje, laikydamas Šv. Mišias. Palaidotas Liet. Šv. Kazimiero kapinėse.

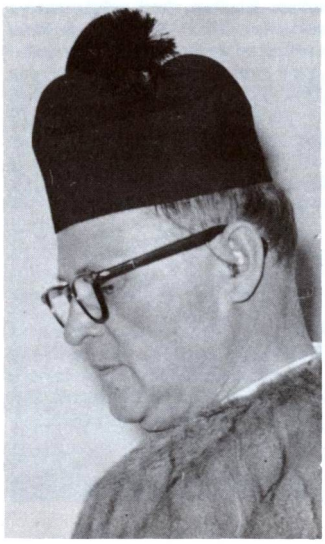

A.A. PREL. JONAS BIČIUNAS

Gimė 1908.VII.24 Panemunio vls. Mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete, kurį baigė gaudamas teol. licenciato laipsnį. Kunigu pašvęstas 1938.VI.13. 1938—1942 m. vikaras Subačiuje, Kupiškyje, Utenoje. 1942—1944 m. Vilniaus bazilikos vikaras, Vilniaus aukšt. technikos mokyklos kapelionas; dirbo Vilniaus kurijoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Berlyne buvo Liet. s-gos Šalpos sekcijos kasininkas. 1945—1950 m. studijavo Romoje. 1951—1952 m. parašė dizertacinį darbą apie vysk. M. Valančiaus santykius su rusų valdžia ir 1953 m. Orientaliniame u-te gavo daktaro laipsnį. 1967 m. pakeltas prelatu. Dirbo italų parapijose, aktyviai reiškėsi lietuvių visuomeniniame gyvenime, spaudoje. Yra parašęs daugybę studijų. Mirė 1975.VI.6 Romoje.

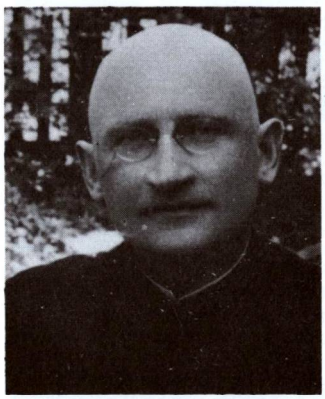

A.A. PREL. LEONARDAS GIŽINSKAS

Gimė 1894.XII.17 Mitašiūnuose, Subačiaus vls. Mokėsi Maskvos vid. mokykloje, Žemaičių kunigų seminarijoje. 1917.III.4 pašvęstas kunigu, paskirtas Naujamiesčio vikaru, nuo 1919 m. Jurbarko Kupiškio, S. Daukanto mokytojų seminarijos Kaune, Rokiškio gimnazijos kapelionas. Studijavo Teologijos-Filosofijos fakultete, kur 1926 m. gavo teol. licenciato laipsnį. Šv. Augustino bž. Rokiškyje rektorius. Nuo 1918 m. aktyviai reiškėsi spaudoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1946—1949 m. Muencheno lietuvių stovyklos gimnazijos mokytojas. Atvykęs į JAV-bes, dirbo amer. parapijose. Ilgiausia išbuvo Farmingtone, WV. 1967 m. pakeltas prelatu. Pasitraukęs iš pareigų gyveno Detroite. Mirė 1977.VII.6.

A.A. KUN. KAZIMIERAS JURŠĖNAS

Gimė 1889.X.7 Daugėliškio vls., kunigu pašvęstas 1912 m. Patroracinį darbą dirbo Rusijoje, kur buvo bolševikų suimtas ir kalinamas. 1933 m. grąžintas į Lietuvą. Kapelionavo Antalieptėje. (Daugiau žinių „Lietuvos bažnyčių" III t., 65-66 psl.).

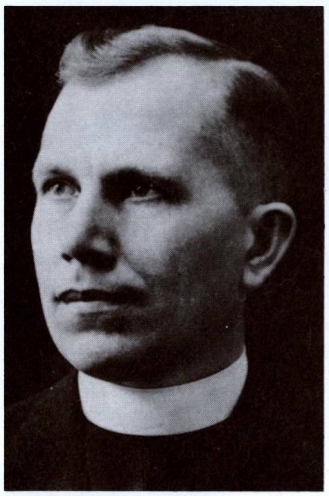

A.A. KUN. ANTANAS JUŠKA

Gimė 1913.V.13 Vadoklių vls. Mokėsi Panevėžio berniukų gimnazijoje, 1933—1940 m. Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1940.VI.15. Šeduvos gimnazijos kapelionas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Ravensburgo lietuvių kolonijos kapelionas. Studijas gilino Gregorianumo u-te Romoje, kur 1948 m. už tezę apie Mindaugo santykius su Šv. Sostu gavo daktaro laipsnį. 1948 m. atvyko į JAV-bes. Šv. Mykolo liet. parapijos Čikagoje vikaras. Aktyviai reiškėsi vadovaujamose pareigose BALFe, Liet. kunigų vienybėje, ALRK Federacijoje. Aktyvus spaudos bendradarbis. „Draugo" dienraščio bendradarbių klubo pirmininkas nuo 1950 m., literatūrinės premijos sumanytojas. Šv. Antano parapijos Ciceroje vikaras. Mirė 1977.I.23-24 Čikagoje. Palaidotas Liet. Šv. Kazimero kapinėse.

A.A. KUN. BRONIUS KRIŠTANAVIČIUS, S.J.

Gimė 1910.I.28 Truskavoje. 1926 m. įstojo į Jėzuitų ordiną, mokėsi bei studijavo Valkenburge, Insbruke, Ro-

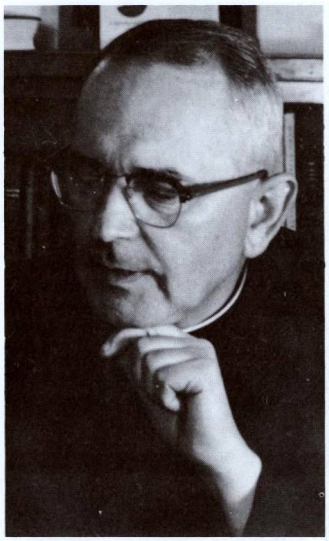

Kun. Bronius Krištanavičius, SJ

moje. Kunigu pašvęstas 1939.VIII.25. 1932—1936 m. mokytojavo Jėzuitų gimnazijoje Kaune ir kartu redagavo „Žvaigždę", dirbo religinėse organizacijose, reiškėsi labdaroje. 1937—1941 m. tęsė studijas Vakarų Europoje. Filosofijos ir socialinių mokslų daktaras. Po II pasaulinio karo buvo įtrauktas į Šv. Tėvo komisiją šalpos ir pokario meto atstatymo darbams Italijoje ir buvo jos direktorius. Čia dirbdamas 7 metus įsteigė daug maitinimo punktų, organizavo pagalbą vaikams, padėjo ir lietuviams tremtiniams. 1952 m. atvyko į Čikagą ir buvo lietuvių jėzuitų vyresniuoju. Jo rūpesčiu buvo vykdomos plataus masto statybos Montrealyje, Montevideo; pastatė Liet. jėzuitų namus ir Jaunimo centrą Čikagoje. Rašė spaudoje, paliko nebaigtą lietuvių jėzuitų istoriją. Mirė 1977.II.11 Čikagoje. Palaidotas Šv. Kazimiero Lietuvių kapinėse.

A.A. KUN. TITAS NARBUTAS

Gimė 1913.V.23 Užunevėžių k., Raguvos vls. 1932 m. baigė Panevėžio gimnaziją, 1937 m. Kauno kunigų seminariją ir Teologijos-Filosofijos fakultetą. Kunigu pašvęstas 1937.V.18. Panevėžio katedros vikaras, mergaičių gimnazijos ir Aukšt. Prekybos mokyklos kapelionas, mokytojas. Pasitraukęs į Vakarus, gilino studijas Romoje. 1948 m. Katalikų u-te Santiago (Čilėje) gavo teologijos

Kun. Titas Narbutas

daktaro laipsnį. Čilėje dirbo parapijoje, kurijos archyve. Emigravęs į JAV-bes, aktyviai reiškėsi ateitininkuose, Amerikos Liet. kunigų vienybės centro valdyboje, Lietuvos vyčiuose. Daytono liet. parapijos klebonas. Aktyvus spaudos bendradarbis, išleidęs keletą studijų. Mirė 1972.V.19 Daytone, Ohio, kur ir palaidotas.

A.A. KUN. JONAS PETRĖNAS

Gimė 1911.IV.7 Pabiržės vls. 1930 m. baigė Biržų gimnaziją, mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, Teologijos-Filosofijos fakultete. Kunigu pašvęstas 1935.VI.15. Vikaravo 1935—1937 m. Anykščiuose, 1937—1939 m. Rokiškyje, 1939—1944 m. Linkuvos gimnazjos kapelionas. 1944 m. pasitraukė į Vaka-

rus. Eichstaetto liet. gimnazijos kapelionas. Studijavo Freiburge, Romoje. 1951 m. atvyko į JAV-bes, tęsė studijas Vašingtono universitete, vikaras Brooklyne. Aktyviai dirbo skaučių, ateitininkų organizacijose, reiškėsi spaudoje. 1955—1957 m. „Ateities" vyr. redaktorius, 1957 m. redagavo „Lux Christi" žurnalą. Suredagavo straipsnių rinkinį apie Šv. Pijų X, parašė daug straipsnių. Mirė 1957.XII.17 Brooklyne.

A.A. KUN. JONAS STEPONAVIČIUS

Gimė 1880.III.10 Antalieptės vls. Baigęs Rygos gimnaziją, Vilniaus kunigų seminariją ir Petrapilio dvasinę akademiją, kunigu pašvęstas 1906 m. Studijas tęsė Muencheno, Berlyno, Leipcigo u-tuose, kur 1912 m. gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1912—1914 m. Šv. Jono bažnyčios Vilniuje vikaras. Gyvendamas Vilniuje prieš I pas. karą buvo labai aktyvus lietuviškose organizacijose ir spaudoje. I pasaulinio karo metu buvo kapelionas Kaukazo armijoje. 1915—1919 m. aktyviai reiškėsi Tifliso lietuvių bendruomenėje. Grįžęs Lietuvon organizavo savivaldybes Kaišiadorių aps. 1920 m. lenkų suimtas ir išvežtas Gardinan. Nuo 1921 m. aktyviai dirbo Lietuvos seimuose, Krikščionių demokratų frakcijoje. Buvo II-sis Seimo vicepirmininkas. Pasitraukęs iš politinio darbo, reiškėsi pedagoginiame darbe. Yra parašęs nemaža studijų straipsnių. Su frontu pasitraukęs į Vokietiją, dirbo fabrike, tarnavo pas ūkininką. Mirė 1949 m. Wangene, Vak. Vokietijoje.

A.A. KUN. BRONIUS ŠATEIKA-SCHATEN

Gimė 1910.X.19. Kunigu pašvęstas 1937.VI.20. 1940 m. kunigų sąrašuose minimas kaip Anykščių vikaras. Emigravęs į JAV-bes, dirbo Cheboygan, Grayling, Mich. parapijose. Mirė 1970.IX.30 Graylong, Mich.

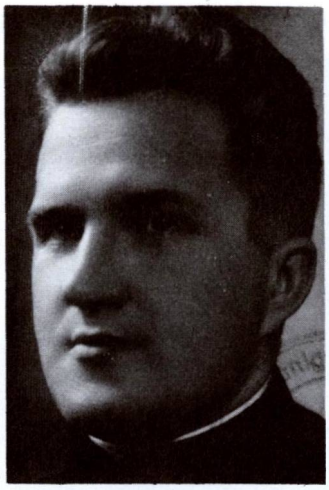

A.A. KUN. ANTANAS ŠEŠTOKAS

Gimė 1905.X.13 Smilgių vls., Panevėžio aps. Karinę prievolę atliko Kaune, gen. štabe, kur gavo viršilos laipsnį ir pasiliko tolimesnėje raštvedžio tarnyboje. Čia turėjo geras sąlygas mokytis; baigė gimnaziją ir ryžosi taipti kariniu kapelionu. Lankė Kauno kunigų seminariją ir buvo pašvęstas kunigu 1944.III.25, bolševikų okupacijos išvakarėse. Buvo paskirtas Valkininko vikaru, bet nebegalėjo pradėti pareigų — turėjo pasitrauki į Vakarus. Atvykęs į Regensburgą, kurį laiką dirbo seselių vienuolyne kapelionu, vėliau gyveno Scheinfelde ir buvo darbo kuopų kapelionu. Čia pramoko angliškai ir emigravo į JAV-bes. Dirbo pastoracinį darbą Šv. Agnietės parapijoje Čikagoje, kur gyveno nemaža lietuvių. Gyvendamas Čikagoje buvo labai aktyvus Liet. Šaulių s-gos narys, buvo renkamas į valdybą, kurį laiką buvo pirmininku. Pradėjęs sirgti, apsigyveno „Concordia" poilsio namuose, kur ir mirė 1967.XII.29. Palaidotas Šv. Kazimiero kapinėse, kunigų skyriuje.

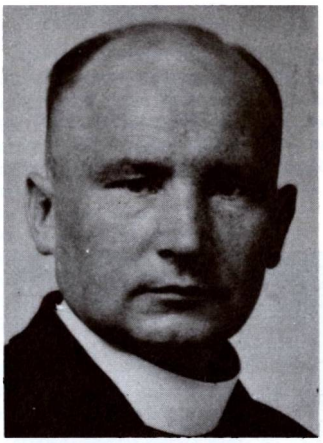

A.A. KUN. MYKOLAS VEMBRĖ

Gimė 1904.I.5 Pakruojo vls. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, Teologijos-Filosofijos fakultetą, kunigu pašvęstas 1927.VI.11. Nuo 1939 m. ligi 1944 m. Sidabravo parapijos kuratas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, vėliau emigravo į JAV-bes. Dirbo sielovados darbą Brocktone ir kitur. Mirė 1971.X.30 Putname, Conn.

Panevėžio katedros vidurinioji nava

BIBLIOGRAFIJA

I. KNYGOS IR BROŠIŪROS

Alekna, Antanas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje. Kaunas, 1936.

Alekna, Antanas, Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Kaunas, 1922.

Amerikos lietuvių vardynas. Los Angeles, 1953.

Baliński, Michael, Lipinski, Starożytna Polska — Wielke księstwo Litewskie. Varšuva, 1886.

Baltakevičius, J., Lietuvos miestai. Šiauliai, 1932.

Barkauskas, Pranas ir Vabalas, Aleksandras, Vadovas po Lietuvą. Kaunas, 1938.

Bičiūnas, V. Kunigas Katelė ir jo laikai. Kaunas, 1934.

Biržys, A.-Akiras, Anykščiai. Kaunas, 1928.

Biržys, A.-Akiras, Biržų apskritis. Kaunas, 1932.

Biržys, A.-Akiras, Vyžuonos. Kaunas, 1927.

Brizgys, Vincentas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940—1944. Čikaga, 1977.

Brizgys, Vincentas, Religious Conditions in Lithuania under Soviet Russian Occupation. Chicago, 1977.

Čepėnas, Pranas, Naujųjų amžių Lietuvos istorija, I t. Čikaga, 1978.

Gabrys, J., A. Strazdo raštai. Čikaga, 1914.

Galaunė, Paulius, Lietuvių liaudies menas. Kaunas, 1930.

Dagelis, A. Panevėžys. Vilnius, 1960.

Gipiškis, Pranas, Zarasų kraštas. Zarasai, 1936.

Gukovskij, K., Novoaleksandrovskij ujezd. 1895.

Gečys, K., Katalikiškoji Lietuva. Čikaga, 1946.

Juknevičius, D., Zarasai ežerų kraštas. Kaunas, 1957.

Jurginis, Juozas, Lietuvos kultūros istorijos bruožai. Vilnius, 1981.

Kolupaila, Steponas, Nevėžis. Kaunas, 1936.

Kościoł w Polsce, I—II t., Krokuva, 1966—1970.

Krasauskas, Rapolas, Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI—XVII amžiuje. Roma, 1969.

Kviklys, Bronius, Daugailiai. Kaunas, 1943.

Kviklys, Bronius, Lietuvos topografinis žemėlapis 1:100.000. Čikaga, 1968.

Kviklys, Bronius, Lietuvos bažnyčios I t., Telšių vyskupija. Čikaga, 1980.

Kviklys, Bronius, Lietuvos bažnyčios II t., Vilkaviškio vyskupija. Čikaga, 1982.

Kviklys, Bronius, Lietuvos bažnyčios III t., Kauno arkivyskupija. Čikaga, 1983.

Kviklys, Bronius, Mūsų Lietuva I—III t., Bostonas, 1964—1966.

Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra. Vilnius, 1970.

Lietuvos istorijos šaltiniai, I—IV t., Vilnius, 1955—1965.

Lietuvos kultūros paminklų sąrašas. Vilnius, 1973.

Lietuvos upių ir ežerų vardynas. Vilnius, 1963.

Masilionis, Juozas (red.). Panevėžys. Čikaga, 1963.

Merkelis, A., Juozas Tumas-Vaižgantas, I t. Kaunas, 1934.

Noreika, Zigmuntas ir Stravinskas, Vincentas, Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II t. Vilnius, 1976.

Pelėkis, K., Genocide. West Germany, 1948.

Prunskis, Juozas, Lietuviai Sibire. Čikaga, 1981.

Raišupis, Matas, Dabarties kankiniai. Čikaga, 1972.

Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae, I—II t., Roma, 1971—1978.

Savasis, J., Kova prieš Dievą Lietuvoje. Putnam, CN, 1963.

Strelčiūnas, P., Dusetų bažnyčios ir parapijos storija nuo 1530 iki 1930 metų. Marijampolė, 1931.

Šakenis, K., Vabalninkas ir jo apylinkė praeityje. Kaunas, 1928.

Šešplaukis, Alfonsas (red.), Linkuva. Čikaga, 1978.

Šlapelis, Ignas. K. Bažnyčios meno istorija. Kaunas, 1935.

Šniukas, D., Ežerų vilnimis po Rytų Lietuvą. Vilnius, 1958.

Tumas-, J., Vaižgantas, Raštai, I—VII t. Kaunas, 1922—1923.

Vaišnora, J., Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958.

Valančius, Motiejus, Pastabos pačiam sau. Klaipėda, 1929.

Valančius (Wolonczewskis), Motiejus, Žemaičių vyskupystė (Žemaitiu wiskupiste), I—II t., Vilnius, 1848.

II. ENCIKLOPEDIJOS

Encyclopedia Lituanica, I—VI t. Bostonas, 1970—1978.

Lietuviškoji enciklopedija, I—VIII t. Kaunas, 1933—1940.

Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, I—XI t. Vilnius, 1976—1983.

Lietuvių enciklopedija, I—XXXVI t. Bostonas, 1953—1969.

Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, I—III t. Vilnius, 1966—1971.

Slownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych Krajów Slownianskich. I—XVII t. Varšuva, 1880—1902.

III. PERIODIKA

(Žurnalai, laikraščiai, metraščiai)

Aidai. Muenchenas — Brooklynas, 1966—1983.

Darbininkas. Brooklynas, 1968—1981.

Dirva. Clevelandas, 1975—1983.

Draugas. Čikaga, 1967—1983.

Draugija, Kaunas, 1938—1940 m.

Elenchus ecclesiarum et cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae, 1974 (Kauno arkivyskupijos bažnyčių ir kunigų sąrašas).

Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis, 1925. Tilžė, 1924.

Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae, 1938. Kaunas.

Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1940. Kaunas.

Gimtasai kraštas. Nr. 31, Šiauliai, 1943.

Iliustruota Lietuva, Kaunas, 1926—1927.

Kraštotyra, X knyga. Vilnius, 1980.

Kultūros barai. Vilnius, 1966—1981.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, Nr. 4—60. Lietuva, 1974—1983.

Lietuvių Katalikų Mokslo akademijos metraštis, I—IV t. Kaunas—Roma, 1965—1968.

Lietuvių Katalikų Mokslo akademijos suvažiavimo darbai, I—VIII t. Kaunas—Roma, 1935—1974.

Lietuvos TSR architektūros klausimai, I—VII t. Kaunas—Vilnius, 1960—1981.

Lietuvos TSR urbanistikos paminklai. I—V t. Vilnius, 1978—1982.

Mokslas ir gyvenimas. Vilnius, 1975—1983.

Muziejai ir paminklai. Vilnius, 1967—1970.

Naujoji Romuva. Kaunas—Vilnius, 1931—1940.

Panevėžio garsas. Panevėžys, 1939—1940.

Pasaulio lietuvių katalikų žinynas. Brooklynas, 1981.

Statyba ir architektūra, I—V t. Vilnius, 1962—1966.

Tautos praeitis, I—IV t., Čikaga, 1959—1977.

Tėvynės sargas. Tilžė, 1902—1904.

Tėviškės Žiburiai. Torontas, 1970—1983.

Tiesos kelias. Kaunas, 1926—1940.

Užuolanka. Čikaga, 1957—1961.

Vadovas. Seinai, 1908—1914.

Valstybinės LTSR Architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis, I—II t. Vilnius, 1958—1960.

Židinys. Kaunas, 1929—1940.

IV. PERIODIKOS IR ENCIKLOPEDIJŲ STRAIPSNIAI

Bičiūnas, V., Antalieptė po šimto metų. „Naujas žodis" Nr. 22, 1929.

Čepėnas, Pranas, 1831, 1863 m. sukilimai. LE XXIX t.

Danys, Jurgis, Linkuvos parapijos istorija. Linkuvos bažnyčia, kapinės beneficijos. Iš „Linkuva", 1978 m.

Gasiūnas, Jonas, Kristaus Karaliaus katedra. Iš „Panevėžio", 1963.

Gasiūnas, Jonas, Panevėžio rajono Katalikų veikimo centras. Iš „Panevėžio", 1963.

Gasiūnas, Jonas, Vienuolynai. Iš „Panevėžio". 1963 m.

Gimbutas, Jurgis, Bažnyčios. LE XXXVI t.

Gimbutas, Jurgis, Bell tower, belfry. Encyclopedia Lituanica, I t.

Gimbutas, Jurgis, Churches, wooden and stone masonry, Encyclopedia Lituanica, I t.

Gimbutas, Jurgis, Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika, LKMA metraštis, V t. (8 kartogramos, anglų k. santrauka). Roma, 1970.

Gimbutas, Jurgis, Lietuvos medinės varpinės. „Aidai", Nr. 1 ir 6, 1961.

Gimbutas, Jurgis, Varpinė, LE XXXIII t.

Jasėnas, Kazimieras, Barokas ir subarokinti pastatai Lietuvoje. „Židinys" Nr. 3, 1934.

Jatulis, P., Rokiškis, LE XXV t.

Jatulis, P., Troškūnai. LE XXXI t.

Jatulis, P., Rabikauskas, P., Bendorius, A., Šeduva. LE XXIX t.

Jatulis, P., Bendorius, A., Utena. LE XXXII t.

Jatulis, P., Bendorius, A., Vyžuonos. LE XXXIV t.

Juodka, Pranas, Salako bažnyčia ir miestelis. „Draugas", 1950.VIII.5.

Jurginis, Juozas, Feodalinės Lietuvos miestų tyrinėjimai. „Lietuvos architektūros klausimai", VI 7., 2 sąs. Vilnius, 1980.

Jurkštas, J., Kauno gubernijos 1843—1915 m. architektai. „Liet. TSR architektūros klausimai", VII t. 2 sąs.

Krasauskas, Rapolas, Klovainiai, LE XII t.

Krasauskas, Rapolas, Kupiškis, LE XIII t.

Krasauskas, Rapolas, Naujamiestis. LE XX t.

Krasauskas, Rapolas, Krekenava. LE XIII t.

Kudaba, Česlovas, Tauragnai. „Mokslas ir gyvenimas", Nr. 7, 1966.

Maksimaitienė, O. Pirmosios žinios apie Panevėžio miestą. Iš „Liet. mokslo akad. darbų", ser. A. XIII t.; Panevėžys XVI a. XII t.

Miškinis, Algimantas, Baliulis, A., Anykščiai. „Lietuvos TSR urbanistikos paminklai", III t., Vilnius, 1979.

Miškinis, Algimantas, Dėl Lietuvos miestų atsiradimo laiko. „Lietuvos architektūros klausimai", VI t., 2 sąs. Vilnius, 1980.

Miškinis, Algimantas, Kai kurie išnykę arba pakeisti mediniai lietuvių liaudies architektūros pastatai bei kompleksai. Iš „Liet. TSR architektūros klausimų" VII t. 2 sąs.

Miškinis, Algimantas, Lietuvos miestų gyvenvietės ir jų funkcijos XIX—XX a. I pusėje, „Statyba ir architektūra". IV t., Vilnius, 1964.

Miškinis, Algimantas, Lietuvos miestų ir miestelių pertvarkymas tiesiant Daugpilio — Kauno plentą. „Liet. architektūros klausimai", V (III) t.

Miškinis, Algimantas, Rokiškis. „Lietuvos urbanistikos paminklai", I t. Vilnius, 1978.

Miškinis, Algimantas, Zarasai. „Lietuvos urbanistikos paminklai", V t., Vilnius, 1982.

Sužiedėlis, Simas, Reformacijos nuoslūgis ir katalikų reakcija. „Židinys", Nr. 11, 1938.

Sužiedėlis, Simas, Reformacijos sąjūdis Lietuvoje, „Židinys", Nr. 8—9, 1938.

Tarvydas, S., Gudonytė, M., Šiaurinės vidurio Lietuvos miestai. „Geografijos metraštis", III t., Vilnius, 1960.

Urbanavičius, Vytautas, Dubenuotų akmenų paslaptis. „Mokslas ir gyvenimas" Nr. 2, 1972.

Vaišnora, Juozas, Lietuvių tautos vaidmuo krikščionybės ekspansijoje praeityje ir ateityje. „Židinys", Nr. 7, 1938.

Zubovas, Vl., Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida. „Architektūros klausimai", III t., Vilnius, 1966.

V. ARCHYVINĖ MEDŽIAGA

„Alkos" archyvas. Putnam, CT.

Brizgio, Vincento, vyskupo, archyvas. Lietuvos vyskupų konferencijų protokolai 1926—1944, Čikaga.

Dainausko, Jono, asmeninė biblioteka, Čikaga.

Gimbuto, Jurgio, dr., Lietuvos bažnyčių bei varpinių nuotraukų rinkinys. Arlington, MA.

Kairio, Liudo, asmeninė biblioteka, Čikaga.

Kreivėno, Juozo, asmeninė biblioteka, Cicero, IL.

Kulpavičiaus, Alfredo, dr., Lietuvos bažnyčių ir varpinių nuotraukų rinkinys, Burlington, ON, Kanadoje.

Kviklio, Broniaus, archyvas ir Lietuvos bažnyčių nuotraukų kartoteka, Čikaga.

Lapo, Raimundo, nuotraukų rinkinys, Melrose Park, IL.

Lietuvių Foto archyvas, Čikaga.

Marijonų vienuolijos archyvas, Čikaga.

Marijonų vienuolijos archyvas, Roma.

Pasaulio Lietuvių archyvas, Čikaga.

VI. RANKRAŠTINĖ MEDŽIAGA

(Bažnyčių aprašymai iš vysk. Kazimiero Paltaroko redaguotos „Panevėžio vyskupijos", 1947)

Andriejauskas, Jonas, Raguva, 1946.

Apanavičius, Juozapas, Pandėlys, 1947.

Arlauskas, A., Sudeikiai, 1947.

Asminavičius, Jonas, Biliakiemis, 1946.

Bagdonas, Jonas, Antašava, 1947.

Baltrukėnas, Antanas, Troškūnai, 1947.

Banaitis, Mykolas, Šimonys, 1947.

Beinoravičius, Bol., Spirakiai, 1947.

Beinoris, Vincentas, Subačius, mst., 1947.

Benesevičius, A., Suostas, 1943.

Bobrovskis, Leonardas, Dapšionys, 1946.

Bubas, Jonas, Joniškėlis, 1946.

Čiplys, K., Čedasai, 1947.

Dabučka, Jonas, Vadaktėliai, 1942.

Dailidonis, Stanislovas, Pajstrys, 1946.

Danys, Jurgis, Klovainiai, 1947; Linkuva, 1945.

Dubnikas, J., Ulėnai, 1946.

Dulksnys, K., Tauragnai, 1947.

Ereminas, Feliksas, Daujėnai, 1947.

Gaidys, Baltr., Smilgiai, (Pan.), 1947.

Garška, Juozapas, Kupreliškis; Diliai, 1946.

Gižinskas, L., Rokiškis, Šv. Aug. bž., 1940.

Gobis, Ant., Zarasai, 1947.

Grigaliūnas, Mykolas, Salamiestis, 1947, Salos, 1947.

Gružauskas, Antanas, Inkūnai, 1947; Rageliai, 1947.

Gudonis, J., Vyžuonos, 1946.

Gurauskas, Jonas, Švedriškė, 1947.

Ignatavičius, Antanas, Upytė, 1940.

Jankevičius, Povilas, Suvainiškis, 1947.

Jarašiūnas, Alfonsas, Kyburiai, 1947; Surdegis, 1944.

Jareckas, Bronius, Palėvenėlė, 1947.

Jokūbaitis, A. J., Vadokliai (rankraštis), So. Boston, 1965.

Juška, Antanas, Ramygala, 1946.

Karaitis, A., Krinčinas. 1946.

Karečka, Z., Palėvenė, 1947.

Karosas, Mykolas, Šeduva, 1947.

Kasperiūnas, Nikodemas, Skapiškis, 1947.

Kazanauskas, Bronius, Raguvėlė, 1940; Vadaktai, 1946.

Keršulis, L., Geidžiūnai, 1946.

Kietis, Antanas, Jūžintai, 1947.

Kirlys, Matas, Vabalninkas, 1947.

Kirna, Juozapas, Naujamiestis, 1947.

Kremenskas, Vladas, Degučiai, 1947.

Kriščiūnas, Jonas, Kamajai, 1940; Utena, 1946.

Kriščiūnas, L., Pasvalys, 1947.

Kuprys, Julijonas, Daunoriai, 1944; Spitrėnai, 1946.

Kupstas, Vladas, Kupiškis, 1947.

Kuzmickas, P., Smėlynė, 1944.

L. A., Kriaunos, 1946.

Margevičius, Petras, Ėriškiai, 1944.

Masiokas, Bronius, Vaškai, 1944.

Matulionis, J., Panemunėlis, 1944.

Mazūras, Kazimieras, Baltriškės, 1940; Daugailiai, 1940; Pumpėnai, 1947.

Mažeika, Antanas, Pamūšis, 1943; Subačius, st., 1947.

Mažeika, Leonas, Kan. J. Danio biografinis nekrologas (rankraštis). Pamūšis, 1980.

Mažiulis, Alfonsas, Kazliškis, 1947.

Melys, J., Traupis, 1947.

Meškauskas, Anicetas, Skiemonys, 1947.

Mickevičius, Juozapas, Geležiai, 1947.

Mikelinskas, K., Debeikiai, 1946.

Mikeliūnas, Mykolas, Duokiškis, 1947.

Mikonis, Antanas, Šilai, 1946.

Morkvėnas, Jonas, Salakas, 1947.

Nagulevičius, J. ir Danys, J., Obeliai, 1947.

Nakas, Matas, Alizava, 1947.

Navickas, Antanas, Antazavė, 1947.

Niurka, Juozapas, Papilys, 1947.

Norkus, Vincas, Pabiržė — Rastauskinė, 1946.

Paberžis, Ignas, Lukštai, 1946.

Palaškys, P., Dabužiai, 1946.

Paltarokas, K., Panevėžys; Panevėžio bažnyčios, 1947.

Paškevičius, Povilas, Žiobiškis, 1940.

Paurys, Antanas, Užpaliai, 1943.

Petrauskas, Antanas, Kvetkai, 1947.

Povilonis, L., Sidabravas, 1946.

Pratkelis, Leopoldas, Rozalimas, 1947.

Prijalgauskas, Henrikas, Karsakiškis, 1947.

Pukenis, K., Saločiai, 1946.

Purauskas, Petras, Pakalniai, 1940.

Puriuškis, Izidorius, Aviliai, 1947.

Rameikis, Antanas, Anykščiai, 1947; Svėdasai, 1948.

Raščius, Pranas, Kriaunos, 1947.

Ražanskas, J., Andrioniškis, 1947.

Rėkašius, L., Anciškis, 1946.

Savukaitis, Juozapas, Vadokliai, 1947.

Selickas, Mykolas, Gulbinėnai, 1947.

Skapiškio miestelio istorija. Skapiškis, 1981.

Spudas, G., Krekenava, 1947.

Strelčiūnas, Petras, Zarasai, 1931.

Strumila, Bronius, Velykiai, 1944.

Šamšonas, Vytautas, Imbradas, 1946.

Šeižys-Dagilėlis, Mykolas, Pakruojis, 1947.

Šiaučiūnas, Ignas, Burbiškis, 1947; Aleksandravėlė, 1947.

Šimašis, Konstantinas, Alunta, 1944.

Švagždys, Vincas, Grūžiai, Pušalotas, 1947.

Tamošauskas, Leonardas, Onuškis, 1947.

Tarvydis, Mykolas, Viešintos, 1947.

Ulickas, Petras, Dambava, 1947.

Uogintas, Jonas, Vajasiškis, 1947.

Valainis, Jonas, Stelmužė, 1946.

Valantinas, Antanas, Biržai, 1943.

Varanavičius, Vladas, Leliūnai, 1947.

Varnas, Juozapas, Antalieptė, 1947.

Venckus, P., Miežiškiai.

Vilėniškis, Juozas, Adomynė, 1942.

Žakevičius, A., Skrebotiškis, 1946.

Žalys, Konstantinas, N. Radviliškis, 1947.

Žitkevičius, Jurgis, Rokiškis, 1946.

VII. BENDRADARBIAI, NUOTRAUKŲ TEIKĖJAI, TALKININKAI

Abromaitis, Algis
Antanaitis, Titas Antanas
Augustinas, Vytautas
Balbatas, Jonas
Babušis, Ray
Bacevičius, Vladas
Balčiūnas, Jonas
Baltrukienė-Grigaitytė, Stasė
Balys, Stasys Kazys, dr.
Barkienė, Lisa
Basalykienė, Marija
Binkis, Edmundas
Bliumas, Petras
Borevičius, Jonas, kun. SJ
Bradūnas, Kazys
Brazauskas, Pijus, kun.
Budzinskienė, Antanina
Bulota, Juozas (A.†A.)

Čepėnas, Algis
Čeputis, Klemensas
Čibas, Daumantas (A.†A.)
Čižikaitė, Bronė
Dabšys, Aleksandras
Dabušis, Viktoras, kun.
Damijonaitytė, Marija
Dedelė, Klemensas
Didžiulienė-Urbonaitė, Stasė
Duoba, Juozas, kun. MIC

Gaida-Gaidamavičius, Pranas, kun. dr.
Garšva, Pranas, kun. MIC
Gasiūnas, Jonas, kun.
Gasparonis, Pranas
Gaškienė, Elena
Genys, Jonas, dr.
Gidžiūnas, Viktoras, kun., dr.
Girnius, Juozas, dr.
Gliosas, Jonas
Grigaliūnas, Anicetas
Griganavičius, Petras
Grigas, V.
Grincevičius, Česlovas
Gudonytė-Budžinauskienė, Antanina
Gutauskas, Vaclovas, SJ

Indreika, Petras

Yla, Stasys, kun. (A.†A.)

Jelionienė, Sofija
Juodka, Pranas
Juodvalkis, Antanas
Juozėnas, Alfonsas (A.†A.)
Jurevičius, Juozas
Jurkus, Domas
Jurkus, Paulius

Kairys, Liudas
Karosienė, Emilija
Kerulis, Leonas
Karvelis, Steponas
Kezys, Algimantas, kun. SJ
Kijauskas, Gediminas, SJ
Kindurienė, Ona
Kirkilas, Mykolas, kun.
Kleinotas, Petras, SJ
Klevienė, Sofija
Korzonienė, Danutė
Krasauskas, Rapolas, kun.
Kriaučiūnienė, Rožė
Krištanavičius, Bronius, kun. SJ (A.†A.)
Krukonis, Perkūnas
Kučingis, Jonas, prel.
Kulikauskas, Andrius.
Kulpavičius, Alfredas, dr.
Kviklytė, Danguolė
Kviklytė-Lukienė, Ramunė

Laurinavičius, Petras
Lazauskas, Vytautas

Macijauskienė-Eidrigevičiūtė, Vlada
Maleta, Petras
Masilionis, Juozas
Martinkienė, Stasė
Matekūnas, Petras
Mažeika, Juozas
Mažiulis, Antanas
Meškauskienė, E.
Mieželis, Vladas, gen.
Mikaila, Jurgis
Morkūnas, Mykolas, dr.
Namikas, Antanas (A.†A.)
Navakas, Juozas
Norvilas, Povilas

Pakštaitė-Sakadolskienė, Emilija
Petronienė, R.
Pranis, Petras
Prekeris, Feliksas (A.†A.)
Pupelienė, Jadvyga
Puzinienė, Auštra
Račkauskas, Antanas, kun.
Rimšelis, Viktoras, kun., dr., MIC

Skopas, Stanislovas (A.†A.)
Sobieskienė, Aldona
Sonda, Jackus
Spurgis, Albinas, SJ
Starkus, P.
Staškevičius, Bronius
Staškevičius, Vytautas

Šenbergienė, Apolonija
Šulaitis, Edvardas
Šuopienė, Agota

Taučytė, Stasė
Tijūnas, Jonas

Vaičekauskas, Povilas
Vaičiūnas, Stasys
Vaišnora, Juozas, kun., dr., MIC
Vaivadienė, Saverija
Valiulienė, Gailutė

Žilevičius, Stasys

Pastaba: Daugiau bibliografinių duomenų apie Panevėžio vyskupijos bažnyčias galima rasti Br. Kviklio „Mūsų Lietuvos" II t. 215—217 psl., III t. 110—112 psl.

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS KNYGOS—IV TOMO RĖMĖJAI

2705 dol.

PANEVĖŽIEČIŲ KLUBAS per Juozą Masilionį:

200 dol.
Aleksandras ir Jozefina Lapšiai, Dedham, MA
Rozalija Petronienė, So. Boston, MA

100 dol.
Petras ir Ona Abromaičiai, Lemont, IL
A. ir St. Baltrukėnai, Dania, FL
Kazys ir Filomena Černiai
Dr. Allan Konce, Mill Valley, CA
Antanas ir Veronika Kriščiūnai
Juozas ir Izabelė Laučkai, Bethesda, MD
Konstancijos ir Antano Laučkų atminimui
Juozas ir Pranė Masilioniai
Petras ir Raminta Moliai, Shrewsbury, MA
Dr. R. ir dr. G. Sidriai, Streator, IL
J. Vaičeliūnas, Toronto, Ont., Canada

75 dol.
Antanas Alkaitis, Cleveland, OH

55 dol.
Agota Šuopienė

50 dol.
Anicetas Grigaliūnas
Angelė ir Jonas Jadviršiai
Vladas Keiba, Rochester, NY
Juozas Mikonis, Cleveland, OH
Kazys Pabedinskas, Oak Park, IL
Kun. dr. Juozas Prunskis
Austra Puzinas, San Mateo, CA
Vladas Rask-Rasčiauskas
Jonas Šiaučiūnas, Cicero, IL
R. Žiogarys, Toronto, Ont. Canada

30 dol.
Kun. Matas Čyvas, Albany, NY
Jadvyga ir Bronius Jankauskai
Jonas Latvys
Steponas Viščius

25dol.
Petras Beinarauskas
Jonas Gradinskas
Malvina Jonikienė
Teodora Kaminskienė, Glendale Heights, IL
Povilas Karosas, New Britain, CT
Povilas Mikšys, Juno Beach, FL
Balys ir Emilija Pakštai
Jonas Paštukas
Petras ir Sofija Pleščiai
Tėvų Nikodemo ir Karolinos Pleščių atminimui
Antanas Sereika
Sofija Stakienė
Jonas Vilkas

20 dol.
Antanina Baleišienė
Antanas Beinarauskas
Jonas Kavaliūnas, Beverly Shores, IN
Vladislava Maciejauskas, Euclid, OH
N. N.
Marijonas Ostrauskas
Vladas Paliulionis
Justinas Žemaitis

10 dol.
Morta Babickienė
Kazys Bagdonas
Balzekas
Jonas Burneikis
Vladas Daras
Vladas Gražys
Povilas Masilionis
Pilypas Narutis
Mindaugas Stakėnas

5 dol.
Elena Tamošiūnas

Pastaba: Asmenys, prie kurių pavardžių nėra pažymėta vietovė, gyvena **Chicago, IL**

2000 dol.
Kun. Jonas Staškus-Staškevičius, Mississauga, Ont. Canada

1200 dol.
Algis Čepėnas

1000 dol.
Kazimieras Brencius
Anicetas Grigaliūnas
Kun. dr. Jonas Gutauskas, Dehli, Ont. Canada
Petras Indreika, Pacifica, CA
Žmonos Antaninos Indreikienės atminimui

Bronė Kviklienė
Savo tėvų Karolio ir Veronikos Saladžių atminimui

Kazys Mikolajūnas
Savo tėvų Adomo ir Marijos Mikolajūnų atminimui

Kun. Albinas Spurgis, St. Peters, Australia
Juozas Vembrė, So. Boston, MA

700 dol.
Vincas Stagis, Main Ridge, Vic., Australia
Savo tėvų Juozo ir Rožės (Januškevičiūtės)
Stabingių—Sibiro tremtinių atminimui

500 dol.
Kun. Mykolas Kirkilas

300 dol.
Kun. Jonas Gasiūnas, St. Petersburg, FL
Paulina Vaičiūnaitė-Mačiulienė
Vyskupo Kazimiero Paltaroko ir
Juozapo ir Onos Vaičiūnų atminimui

Birutė (Eidžiūnaitė) ir Petras Praniai, Vista, CA
Kun. Adolfas Stašys, St. Petersburg, FL

250 dol.
Dr. Antanas Belickas, Evergreen Park, IL
Lietuviai Pranciškonai, OFM, Kennebunkport, ME

200 dol.
Jonas Balbatas, Cleveland, OH
Kun. Robertas Kęstutis Balčys-Baltch, Amsterdam, NY
Kun. V. M. Cukuras, STD, Putnam, CT
Elena Jokubkienė (Krištolaitienė)
Antano Krištolaičio ir dėdės
kun. Kazimiero Kazlauskio atminimui

Pastaba: Asmenys, prie kurių pavardžių nėra pažymėta vietovė, gyvena **Chicago, IL**

200 dol.

Antonija Kliorienė, Arvydas Kliorė ir
Ramutė Kliorytė-Bartuškienė su šeimomis,—
Savo vyro, tėvo ir senelio Broniaus Kliorės atminimui

Kun. Leonardas Musteikis, Plainview, NE
Vytautas Namikas
Apolinaro Naujoko prisiminimui

A. Ruzgas, St. Hyacinthe, PQ, Canada
Paulius Šimoliūnas
Jono ir Kazimiero Šimoliūnų atminimui

150 dol.
Halina Konkulevičiūtė ir dr. Antanas Milakniai, Santa Monica, CA
Dipl. miškininko Mykolo Konkulevičiaus atminimui

125 dol.
Kazys Bartašius

100 dol.
Petras ir Ona Abromaičiai, Lemont, IL
Prel. Vytautas Balčiūnas, Thompson, CT
Birutė ir Alfonsas Budriai, Athol Park, SA, Australia
Ona Bundelienė
Savo tėvų Marijonos ir Broniaus Kunskų atminimui

Kun. Jonas Burkus, Hot Springs, AR
Dr. Antanas ir Ona Čerškai
Kantrimas Čibas, Vista, CA
Savo tetos Veronikos Dudaitės atminimui

Aleksandras Dabšys, Los Angeles, CA
Vyskupas Antanas Deksnys, Roma, Italija
Bronė Ežerskienė-Šakėnaitė, Cleveland, OH
Mirusiųjų Šakėnų atminimui

Kun. Jurgis Gailiušis, OFM, Kennebunkport, ME
Vladas Girčys, Toronto, Ont. Canada
Marija Graužinytė
Savo dėdės kun. Antano Keraičio atminimui

Stefa Grikenienė
Savo vyro Broniaus Grikenio atminimui

Jadvyga Jankauskienė
Savo tėvų Antano ir Kotrynos Juzėnų atminimui

Jurgis ir Veronika Janušaičiai, Fort Orange, FL
Prel. Paulius Jatulis, Roma, Italija
Stasė Kasnickas, Harbert, MI
Savo dėdžių kunigų Petro ir Jono Ulickų atminimui

Stanley Kontrauskas
Mečys Krasauskas, South Pasadena, FL
Savo tėvų Vlado ir Aleksandros-Vaičiūnaitės Krasauskų atminimui

Edmundas ir Rūta Kulikauskai, La Palma, CA

Dana Kurauskienė
Lietuviai Jėzuitai Čikagoje
Stasė Martinkienė
Kun. Liudviko Rekašiaus atminimui

Nelė Mazalaitė-Gabienė, Brooklyn, NY
Juozo Gabės atminimui

Kun. Vytas A. Memėnas, Ph. L., Joliet, IL
Gen. Vladas Mieželis, Sun City, AZ
Kazimieras Mikšys, Hamilton, Ont. Canada
Petras Morkūnas, Toronto, Ont.., Canada
Savo sesers Antaninos Morkūnaitės atminimui

Prel. prof. dr. P. Ragažinskas, Central, NM
Dr. Jonas ir Bernadeta Reiniai, Oak Lawn, IL
Sofija ir Antanas Sauliai, Toronto, Ont., Canada
Aldona Vasaitytė-Sehgal, Palo Alto, CA
Ona Siliūnienė-Adomonytė
Savo brolio savanorio kūrėjo Antano Adomonio atminimui

Paulius ir Ona Skardžiai, Euclid, OH
Vincas Tamošiūnas, Detroit, MI
Norbertas ir Filomena Taruliai
Jonas Tijūnas
Žmonos dantų gyd. Rožės ir sūnaus Vytauto atminimui

Vincė Udrienė-Rapšytė, Birmingham, MI
Savo vyro ir Rapšių šeimos — tėvų, brolių ir sesers atminimui

Ses. M. Gabrielė-Vaičaitytė, Lemont, IL
Savo tėvų Domo ir Elzbietos, ir brolio Domininko Vaičaičių atminimui

Vaclovas ir Marija Valiai, Cleveland, OH
Povilas ir a.a. Sofija Žumbakiai

60 dol.
Dr. Albinas ir dr. Ona Garūnai
Pranas Gasparonis, Los Angeles, CA

Garbės prenumeratoriai
Dr. Stasys K. ir dr. Danutė S. Baliai, Grand Rapids, MI
Vladas ir Uršulė Civinskai, Juno Beach, FL
Albina Dumbrienė
Vilhelmina Genienė
Savo vyro pulk. Petro Genio atminimui

Dr. Jurgis Gimbutas, Arlington, MA
Dr. Juozas ir Ona Girniai, Boston, MA
Jonas Gustainis, Don Mills, Ont., Canada
Jurgis Jakaitis, Schlieren, Šveicarija
Dr. Edmundas ir Birutė Juodėnai, Cleveland, OH
Antanas Kenstavičius, Hope, BC, Canada
Kun. F. P. Kireilis
Kun. Rapolas Krasauskas, Putnam, CT
Kun. John Krivickas, Stuyvesant Falls, NY

Dr. E. ir M. Lenkauskai, Pepper Pike, OH
Sofijos Žumbakienės atminimui

LB Floridos Auksinio Kranto apylinkė, (per V. Stelmoką), Pompano Beach, FL
„Lietuvių Namai', Toronto, Ont., Canada
Kun. Leo Lumas-Lukošiūnas, Gallup, NM
Paulius ir Elena Mikšiai, Juno Beach, FL
Juozas Norkūnas, Craydon Park, SA, Australia
Liudvika Paulėnienė, Cicero, IL
Savo tėvų Onos ir Juozapo Jusevičių, Sibire mirusių, atminimui

Dr. Juozas ir Ona Petrikai, St. Petersburg, FL
Jonas ir Vanda Prunskiai
Ig. Račiūnas, Black Forest, SA, Australia
Boleslovas P. Rymantas
Savo motinos Marijos Bagdonavičiūtės- P. Ulvigienės atminimui

Balys ir Ona Rukštelės, Farmington Hills, MI
Maria ir John Utz, Evergreen Park, IL
Sofijos Žumbakienės atminimui

Nijolė Jankutė-Užubalienė
Savo tėvų Justino ir Paulinos Jankevičių,
Panevėžio mok. sėminarijos direktoriaus ir absolventės, atminimui

Vanda Vaitkevičienė
Adolfas ir Sofija Vasiuliai, Manchester, MI
Jonas ir Valerija Žadeikiai, Oak Lawn, IL
Petras ir Ona Žilinskai, Lyndhurst, OH
Pranė Žymantienė, Tinley Park, IL

Prenumeratoriai
Dr. Kazys ir Maria Ambrozaičiai, Chesterton, IN
Sofijos Žumbakienės atminimui

Zigmas Augaitis, Northcote, Vic., Australia
Dr. K. G. ir V. Balukai, Oak Lawn, IL
Sofijos Žumbakienės atminimui

Jonas Bardauskas, Dernencourt, SA, Australia
Mega Barniškaitė, Euclid, OH
Marija Basalykienė, Toronto, Ont., Canada
Kun. P. Alf. Bernatonis, Minnefeld, V. Vokietija
Vytautas Bučys, Moe, Vic., Australia
Bronė Čižikaitė
J. Dambaras, Toronto, Ont., Canada
Dr. Stasys ir Vera Daugėlai, Santa Monica, CA
Kun. dr. Pranas Dauknys, Kensington. Vic., Australia
A. Dilkus, Toronto, Ont., Canada
Ada Karvelytė-Dubauskienė
Frank Evans (Curly-Ivanauskas), Spring Valley, IL
Petras ir Bronė Ežerskiai, Cleveland, OH
Vytautas Gailiūnas, Wethersfield, CT
Vladas Girčys, Toronto, Ont., Canada
Petras ir Ona Griškeliai, Miami Beach, FL
Kun. Juozas Juozevičius

Petras Jurėnas, Toronto, Ont., Canada
Br. Jurgelionis, Seaton, SA, Australia
Rožė Kriaučiūnienė
A. Kubilius, Edwardstown, SA, Australia
Danguolė Kviklytė
LB Palm Beach apylinkės valdyba (per J. Štarą), Lake Worth, FL
LB Vidurio Vakarų apygardos valdyba (per K. Laukaitį), Hinsdale, IL
Vytautas Lumbis, St. Petersburg, FL
Vladislava Maciejauskienė-Eydrygevičiūtė, Euclid, OH
Savo tėvo Vladislavo Eydrygevičiaus atminimui
Dana Manglicienė, Toronto, Ont., Canada
Kun. Mateo V. Mankeliūnas, Bogota, Colombia, S.A.
Vytautas Maželis, Ridgewood, NY
Antanas Mickus, Altona North, Vic., Australia
Sigitas ir Janina Miknaičiai, Clarendon Hills, IL
L. Nakrošius, Toronto, Ont., Canada
Kun. Vytautas Pikturna, Riviera Beach, FL
Jurgis Pyragas, Luebeck, V. Vokietija
Anelė Prunskytė
Kun. Benvenutas Ramanauskas, Brooklyn, NY
Leonas ir Regina Raslavičiai, Elk Grove Village, IL
„Rūta" klubas, Montreal, Que., Canada
Vincas Sidabra, Burwood, Vic., Australia
Dr. Gailius Skrinskas, Toronto, Ont., Canada
Birutė Smetonienė, Cleveland, OH
M. Vaičiulevičius, Tasmania, Australia
S. Vaičiūnas, Roselle, NJ
Kun. Pranas Vaseris, Kensington, Vic., Australia
Vladas ir Eleonora Velžai, Santa Monica, CA
Sofijos Žumbakienės atminimui

Pastaba: Asmenys, prie kurių pavardžių nėra pažymėta vietovė, gyvena **Chicago, IL**

IV TOMO TURINYS

„Panevėžio vyskupiją" išleidžiant 5

CHURCHES OF LITHUANIA:
Diocese of Panevėžys—**Introduction** ... **7**

PANEVĖŽIO VYSKUPIJA **9**
Vyskupijos įkūrimas, teritorija 11
Administracija 11
Vyskupijos bažnyčios 13
Vyskupijos administracijos patalpos 13
Vienuolijos 14
Labdarybė 15
Katalikiškos draugijos 16
Katalikiškoji spauda bei informacija 17
Religinė ir visuomenė veikla 18
Pastangos įkurti kunigų seminariją . 19

OKUPACIJŲ METAIS 20
Religijos persekiojimo ugnyje 20
Bažnyčių naikinimas 20
Kunigų skaičiaus mažėjimas 23
Dekanatai ir parapijos 23
Vyskupijos schematinis žemėlapis ... 24

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS VYSKUPAI IR VALDYTOJAI 27
Kazimieras Paltarokas—pirmasis vyskupas 27
Vyskupas Julijonas Steponavičius ... 32
Vyskupija be vyskupo ir valdytojo .. 32
Prel. Povilas Bakšys 33
Vyskupas Romualdas Krikščiūnas .. 34
Valdytojas prel. Kazimieras Dulksnys 34

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS DVASININKŲ MARTIROLOGIJA 35
Okupantų nukankinti kunigai 35
Bolševikų ir vokiškųjų nacių kalinti kunigai 38

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS BAŽNYČIOS IR KOPLYČIOS 49
PANEVĖŽYS 50
Krikščionybės pradžia Panevėžio apylinkėse 51
Apaštalų Šv. Petro ir Povilo parapijos bažnyčia 53
Kristaus Karaliaus katedra 57
Švč. Trejybės (pijorų-marijonų) bažnyčia 68
Panevėžio koplyčios 70

PANEVĖŽIO VYSKUPIJOS PROVINCIJOS BAŽNYČIOS IR KOPLYČIOS 71
Adomynė 73
Aleksandravėlė 74
Alizava 76
Alksniupiai 78
Alunta (Alanta) 79
Anciškis 83
Andrioniškis 85
Anykščiai 88
Antalieptė 95
Antašava 101
Antazavė 103
Aviliai 107

Baltriškės 108
Berčiūnai 112
Biliakiemis 113
Biržai 115
Burbiškis 122

Čedasai 124

Dabužiai 125
Dambava 127
Dapšionys 129
Daugailiai 131
Daujėnai 142
Daunoriai 145
Debeikiai 146
Degučiai 152
Diliai 154
Duokiškis 156
Dusetos 158

Ėriškiai 166

Geidžiūnai 167
Geležiai 169
Grūžiai 170
Gulbinėnai 172

Imbradas 173
Inkūnai 177

Joniškėlis 178
Juodupė 181
Jurgiškis 488
Jūžintai 184

Kamajai 186
Karsakiškis 190
Kazliškis 193
Kyburiai 195
Klovainiai 197
Krekenava 200
Kriaunos 205
Krikliniai 207
Krinčinas 208
Kupiškis 210
Kupreliškis 215
Kvetkai 217

Leliūnai 220
Lėnas 224
Linkuva 226
Lukštai 234

Miežiškiai 236

Naujamiestis 238
Nemunėlio Radviliškis 243
Nevėžininkai 245
Niurkoniai 246

Obeliai 246
Onuškis 250

Paąžuoliai 253
Pabiržė 254
Pajstrys 257
Pajuostis 258
Pakalniai 260
Pakruojis 263
Palaukiai 192
Palėvenė 265
Palėvenėlė 268
Pamūšis 271
Pandėlys 274
Panemunėlis 278
Panemunis 282
Papilys 286
Pasvalys 291
Porijai 297
Pumpėnai 299
Pušalotas 303

Rageliai 306
Raguva 307
Raguvėlė 312
Ramygala 313
Rokiškis 319
Rozalimas 322

Salakas 336
Salamiestis 346
Saločiai 348
Salos 351
Sidabravas 355
Skapiškis 358
Skiemonys 363
Skrebotiškis 366
Smėlynė 368
Smilgiai (Biržų) 370
Smilgiai (Panevėžio) 371
Spirakiai 375
Spitrėnai 378
Stelmužė 380
Subačius 384
Subačiaus stotis 386
Sudeikiai 388
Suostas 392
Surdegis 394
Suvainiškis 396
Suviekas 399
Svėdasai 399

Šeduva 406
Šilai 415
Šimonys 417
Švedriškė 420

Tauragnai 423
Tiltagaliai 431
Traupis 433
Troškūnai 436
Truskava 440

Uliūnai 444
Upytė 445
Utena 447
Užpaliai 455

Vabalninkas 460
Vadaktai 467
Vadaktėliai 469
Vadokliai 472
Vajasiškis 474
Vaškai 477
Vašuokėnai 482
Velykiai 483
Vencavai 484
Viešintos 486
Vyžuonos 489

Zarasai 496

Žiobiškis 504

PANEVĖŽIEČIAI KUNIGAI IŠEIVIJOJE 507

PANEVĖŽIEČIAI KUNIGAI, MIRĘ IŠEIVIJOJE LIGI 1984 M. 514

BIBLIOGRAFIJA 518

ŠIOS KNYGOS RĖMĖJAI: mecenatai ir prenumeratoriai 524

IV tomo turinys 530
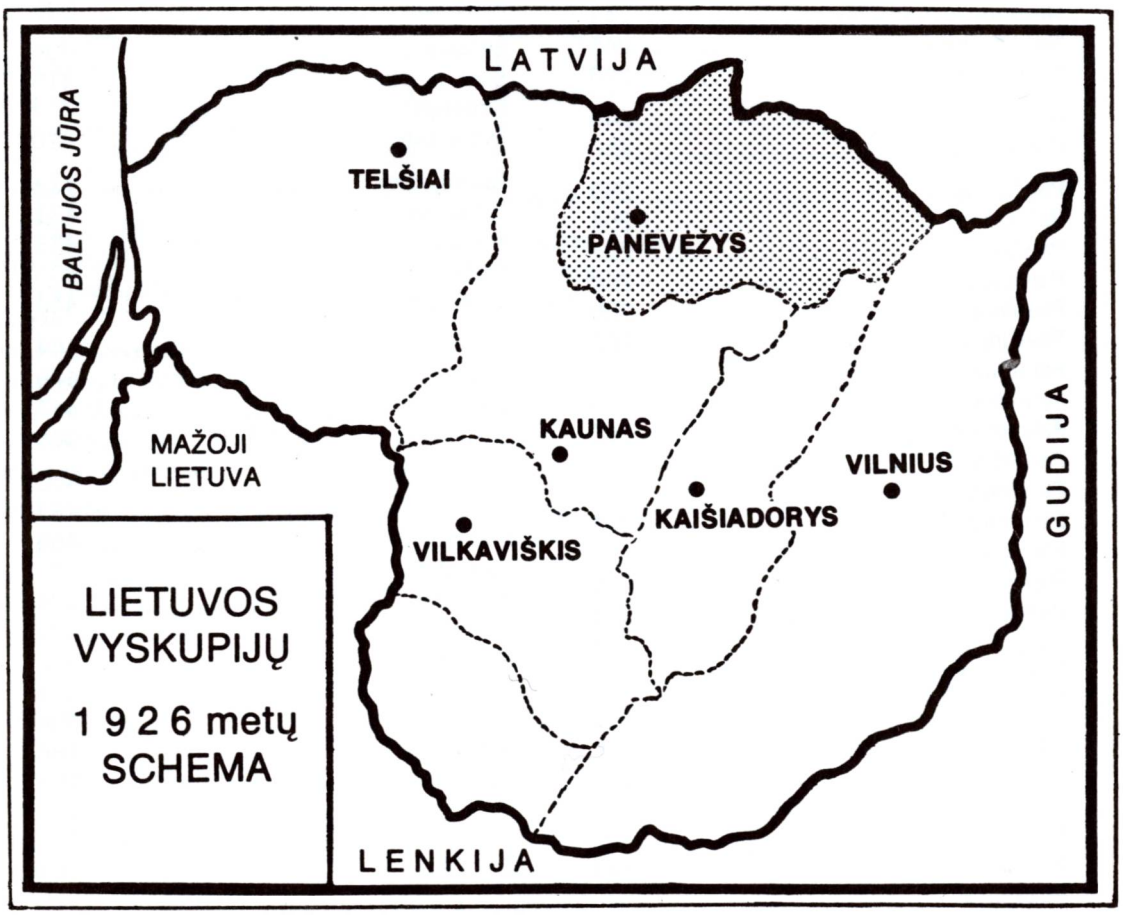
Lietuvos vyskupijų schema 532